

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cemil ÇELİK

İNGİLİZ YÖNETİMİNDE KIBRIS'IN İDARİ ve SOSYAL DURUMU  
(1878-1914)

Tarih Ana Bilim Dalı  
Doktora Tezi

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cemil ÇELİK

İNGİLİZ YÖNETİMİNDE KIBRIS'IN İDARİ ve SOSYAL DURUMU  
(1878-1914)

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Salih TUNÇ

Tarih Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Cemil ÇELİK'in, bu çalışması jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Fahrettin TIBLAK *F. Tıblak*  
Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Salih TUNÇ *Salih Tunç*  
Üye : Prof. Dr. İsmail KURTÇAPRAZ *İsmail Kurtçapraz*  
Üye : Yrd. Doç. Dr. Hayri ÇARNAZ *Hayri Çarnaz*  
Üye : Yrd. Doç. Dr. Hakkı KORTAL *Hakkı Kortal*

Tez Konusu: İNGİLİZ YÖNETİMİNDE KIBRIS'IN İDARİ VE SOSYAL DURUMU  
(1878-1914)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 09/07/2012

Mezuniyet Tarihi : 26/07/2012

Prof. Dr. Mehmet ŞEN  
Müdür

.....

## İÇİNDEKİLER

<b>TABLolar LİSTESİ</b>	iv
<b>KISALTMALAR LİSTESİ</b>	v
<b>ÖZET</b>	viii
<b>SUMMARY</b>	ix
<b>ÖNSÖZ</b>	x
<b>KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMALAR</b>	xiv
<b>GİRİŞ</b>	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### İNGİLTERE’NİN KIBRISI ELE GEÇİRME SÜRECİ ve YÖNETİMİN DEVREDİLMESİ

1.1. İngiltere’nin Kıbrıs’a İlgi Duymasının Nedenleri	25
1.2. İngiltere’nin Kıbrıs’ı Ele Geçirmesi	38
1.3. Kıbrıs’ta Yönetim Değişikliği	63
1.4. Kıbrıs’ın Devri Sonrasında Osmanlı ve İngiliz Hükümetleri Arasında Yaşanan Problemler	73
1.4.1. Emlâk-ı Hümayun Sorunu	73
1.4.2. Kadılık Sorunu	80
1.4.3. Evkâf Sorunu	86
1.4.4. Para Basım Sorunu	92

### İKİNCİ BÖLÜM

#### KIBRIS’TA İNGİLİZ İDARESİ

2.1. Kıbrıs’ın Devrinden Önce İdari Yapılanma ve Yönetim	98
2.2. Kıbrıs’ta İngiliz İdari Teşkilatı	100
2.2.1. Yüksek Komiserlik	107
2.2.1.1. Kıbrıs’ta Görev Yapan Yüksek Komiserler ve Vekilleri	107
2.2.1.2. Yüksek Komiserin Görev ve Yetkileri	111
2.2.2. Kıbrıs’ta İngiliz Yönetiminde Meclisler	118
2.2.2.1. Kavanin Meclisi (Legislative Council)	119
2.2.2.1.1. Meclis’in Kuruluşu ve Açılışı (9 Aralık 1878)	119
2.2.2.1.2. Meclisin Yeniden Yapılandırılması (1882-1883)	122
2.2.2.2. Yürütme Meclisi (Executive Council)	137
2.2.2.3. Meclis-i İdare (Administrative Council)	145

2.2.3. Adli Teşkilat	151
2.2.4. İdari Yapı	165
2.2.4.1. Kazalar ve Komiserler	167
2.2.4.2. Nahiyeler ve Müdürler	169
2.2.4.3. Köyler ve Muhtarlar	173
2.2.4.4. Belediye Yönetimi	182

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### SOSYAL HAYAT

3.1. Dinsel-Etnik Yapı	198
3.1.1. Gayrimüslimler	198
3.1.1.1. Rumlar	198
3.1.1.1.1. Rumlar ve İngiliz Yönetimi	201
3.1.1.1.2. Ortodoks Kilisesi ve Mülkleri	220
3.1.1.1.3. Piskoposluk Mücadelesi (1900-1910)	233
3.1.1.2. Ermeniler	251
3.1.1.3. Museviler	258
3.1.1.4. Marunîler	263
3.1.1.5. Linobambakiler	265
3.1.1.6. Diğerleri	266
3.1.2. Türkler	269
3.1.2.1. Türkler ve İngiliz Yönetimi	269
3.1.2.2. Türklere Ait Müesseseler ve Önderler	274
3.1.2.2.1. Şer'i Mahkemeler ve Naiblik (Kadılık)	274
3.1.2.2.2. Kıbrıs Müftülüğü ve Müftüler	287
3.1.2.2.3. Kıbrıs Vakıflar İdaresi Türk Evkâf Murahhası	295
3.1.2.2.4. Kıbrıs'ta Türk Önderleri Arasındaki Anlaşmazlıklar (Naib-Müftü-Evkâf Murahhası)	317
3.1.2.3. Türk Cemiyetleri, Faaliyetleri ve II. Meşrutiyet Sonrasındaki Gelişmeler	325
3.2. Nüfus	331
3.2.1. İngiliz Yönetiminin Başlangıcına Kadar Nüfus	331
3.2.2. İngiliz Yönetimi ve Adada Nüfus Hareketleri	333
3.2.3. Nüfus Sayımları ve Din Dil İlişkisi	336
3.2.4. Nüfus Yoğunluğu ve Dağılımı	341

3.2.5. Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılım	343
3.2.6. Medeni Durum	344
3.2.7. Meslek Grupları	345
3.3. Eğitim	346
3.3.1. İngiliz Yönetiminin Başlangıcına Kadar Durum	346
3.3.2. İngiliz Yönetiminin Tespitleri ve İlk Uygulamaları	349
3.3.3.1. Osmanlı Mektepleri	369
3.3.4. Gayrimüslimlerin Eğitimi	381
3.3.4.1. Rum Eğitimi ve Enosis	389
3.3.5. Eğitim Kurulları ve Komiteleri	392
3.3.5.1. Eğitim Kurulları (Boards of Education)	392
3.3.5.2. Kaza Eğitim Komiteleri ( District Committees)	395
3.3.5.3. Köy Eğitim Komiteleri (Village Committees of Education)	396
3.3.5.4. Kent Eğitim Komiteleri ( Education Town Committess)	398
3.3.6. Öğretmenler	400
3.3.6.1. Öğretmenlerin Atanmaları ve Maaşları	400
3.3.6.2. Öğretmenlerin Sınavları Sınıflandırmaları ve Nitelikleri	402

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

### **RUMLARIN ENOSİS FAALİYETLERİ ve İNGİLİZ YÖNETİMİ**

4.1. İngiliz Yönetimi Öncesinde Enosis Faaliyetleri	409
4.2. Rumların Yeni Yönetimden Enosis'e Yönelik Beklentileri ve Alınan Tedbirler	411
4.3. Enosis Faaliyetlerinin Yoğunlaşması ve Kıbrıs Türklerinin Tepkileri	416
4.4. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşının Kıbrıs'a Etkileri	426
4.5. XX. Yüzyıl Başlarında Enosis ve Kavanin Meclisinde Rum Üyelerin Faaliyetleri	428
4.6. Trablusgrap Savaşının Kıbrıs'a Etkileri ve Rum Üyelerin İstifaları	439
4.7. Mandralar Vakaları (24 Mayıs 1912, 25 Haziran 1912)	446
4.8. Limasol Olayları ve Türklere Yönelik Rum Saldırıları	448
4.9. Balkan Savaşları'nda Kıbrıslı Rumların Faaliyetleri	456
4.10. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kıbrıs'ta Enosis'e Yönelik Faaliyetler	462
<b>SONUÇ</b>	468
<b>KAYNAKÇA</b>	474
<b>EKLER</b>	512
<b>ÖZGEÇMİŞ</b>	527

## TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1	Yüksek Komiserler Listesi	108
Tablo 2.2	Yüksek Komiser Vekilleri Listesi	110
Tablo 2.3	1894-1895 Yılına Ait Hristiyan Muhtarların Sınıflandırılması	177
Tablo 2.4	1894-1895 Yılına Ait Müslüman Muhtarların Sınıflandırılması	178
Tablo 2.5	Belediye Sınırlarında Yaşayan Seçmen ve Belediye Meclisleri Üye Dağılımı	187
Tablo 2.6	1882 Yılında Kurulan Belediyelerin Seçmen Sayısı	188
Tablo 2.7	1908 yılı Belediye Meclisleri Üye Dağılımı	196
Tablo 3.1	Asaf Bey'in Mütevellisi Olduğu Vakıfların Listesi	302
Tablo 3.2	1881-1891-1901-1911 Yıllarına Ait Nüfus	339
Tablo 3.3	1881-1891-1901-1911 Yılları Kaza ve Köylere Göre Nüfus Dağılımı	342
Tablo 3.4	1881-1891-1901-1911 Yılları Cinsiyetlere Göre Nüfus Dağılımı	343
Tablo 3.5	1879 Yılında Kıbrıs İlkokullarının Kazalara ve Dinlere Göre Dağılımı	351
Tablo 3.6	1880 Yılında Yönetimden Maaş Alan Öğretmenlerin Listesi	353
Tablo 3.7	1881 Yılında Kıbrıs Müslüman -Türlere Ait Eğitim Kurumları	362
Tablo 3.8	1891 Yılında Kıbrıs Müslüman- Türlere Ait Eğitim Kurumları	364
Tablo 3.9	1901 Yılında Kıbrıs Müslüman-Türlere Ait Eğitim Kurumları	368
Tablo 3.10	1881 Yılında Kıbrıs Ortodoks-Rumlara Ait Eğitim Kurumları	381
Tablo 3.11	1891 Yılında Kıbrıs Ortodoks-Rumlara Ait Eğitim Kurumları	383
Tablo 3.12	1901 Yılında Kıbrıs Ortodoks-Rumlara Ait Eğitim Kurumları	386
Tablo 4.1	Limasol Olaylarında Suçlu Rumların İsimleri ve Aldıkları Cezalar	454

## KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVNS.NMH.d.	Name-i Hümayun Defteri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.r.	Adı geçen rapor
a.g.t.	Adı geçen tez
A.Ü	Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.D.	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.MKT.MHM	Mektubi Mühimme
A.MKT.UM.	Sadaret Mektubi Umum Vilayet
A.MTZ.KB	Sadaret Eyalet-i Mümtâze Kalemî Kıbrıs Evrakı
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
CCC.	Correspondance Consulaire et Commerciale (Ticarî Konsolosluk Yazışmaları)
Çev.	Çevirmen, Çeviren
DAÜ.	Doğu Akdeniz Üniversitesi
DH. MKT	Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî
Edit.	Editör
EJOS	Electronic Journal of Oriental Studies
H.	Hicrî
HR.SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
HR.TO.	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
Hzl.	Hazırlayan
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi
İ.DH.	İrade-i Dâhiliye
İ.EV.	İrade-i Evkâf
İ.HR.	İrade-i Hariciye
İ.HUS.	İrade-i Hususi
İ.MMS.	İrade-i Meclis-i Mahsus
İ.ŞD.	İrade-i Şura-yı Devlet
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi



K.K.T.C.	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
K.M.A.	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv Dairesi Başkanlığı
KMA. NE.	Kıbrıs Milli Arşiv Nadir Eserler
K.M.A., VKD.	Kıbrıs Milli Arşivi Vakfiye Kaydı Defteri
KŞS.	Kıbrıs Şer'iyeye Sicili
M.	Miladî
KKVK	Kara Kaplı Vakfiye Kaydı
KVGMA	Kıbrıs Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
MAFE	Milli Arşiv Fetva Eminliği
MBKTK.	Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi
MEB.	Millî Eğitim Basımevi
MF.MKT.	Maarif Mektubî Kalemî
N.A., C.O.	National Archives Colonial Office
N.A., F.O.	National Archives Foreign Office
Nr.	Numara
OTAM.	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi Dergisi
R.	Rumî
s.	Sayfa
S.	Sayı
S.B.E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TOEM.	Tarih-i Osman-i Encümenî Mecmuası
TŞR.KB.	Kıbrıs Mutasarrıflığı Belgeleri
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzeri, ve bunun gibi.
Vol.	Volume
Yay.	Yayımları
YKY.	Yapı Kredi Yayınları
YTY.	Yeni Türkiye Yayınları
Y.EE.	Yıldız Esas Evrakı, Tasnifi
Y.A., HUS.	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı
Y.PRK.	Yıldız Perakende Evrakı
Y.PRK.AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Ve Journaller
Y.PRK. AZN.	Adliye ve Mezâhib Nezâreti Ma'ruzâtı
YPRK. HR.	Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezaretî Maruzâtı

YPRK.MYD.	Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y.PRK.TKM.	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y. PRK. UM.	Yıldız Perakende Umûm Vilâyetler Tahrîrâtı

## ÖZET

Kıbrıs adası bulunduğu coğrafi konumu sebebiyle tarih boyunca Akdeniz'e hâkim olmak isteyen devletlerin ilgi sahasına girmiş, birçok kavmin izlerini ve çeşitli medeniyetlerin mirasını taşıyan bir yer olmuştur.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Bâbiâli için çok ağır şartlar içeren Ayastefanos Antlaşması ile Ruslar birçok kazanım elde edip diğer büyük güçler için tehdit haline gelmişti. Özellikle bu durumdan en çok etkilenecek olan İngiliz yönetimi İstanbul elçisi aracılığı ile II. Abdülhamit'e Ruslara karşı savunma anlaşması teklif etmiş karşılığında Kıbrıs adasını geçici bir üs bölgesi "*place d'armes*" olarak kendilerine bırakılmasını talep etmişti.

Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakmak istemeyen Sultan II. Abdülhamit İngilizlerin teklifini ertelemeye çalışması üzerine İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından İstanbul Elçiliğine gönderilen telgrafta adanın devredilmediği takdirde silah zoru ile alınacağı uyarısında bulunulmuş, bu şartlar altında padişah II. Anlaşmayı imzalamak zorunda bırakılmıştı.

Kıbrıs Türkleri Rumların Enosis hareketine karşı ellerinden geleni yapmış, Osmanlı Devleti'nin de İngiliz yönetimini konu hakkında birçok kez uyarmasına rağmen İngiliz yönetimi tarafından herhangi bir tedbir alınmamıştı.

İngiliz yönetimi adada çoğunluğu teşkil eden Türkler ve Rumlar arasında bulunan çeşitli ihtilaflardan yararlanmış adada bulunan Türkler ve Rumlar arasındaki ayrılıkları körüklemiş ve kendilerine yakın hissettikleri şahısları etkili yerlere getirerek hâkimiyetlerini perçinlemiştir. İncelenen dönemde İngiltere'nin ada yönetimi üzerindeki ana düşüncesi "*böl-yönet*" şeklinde olduğu değerlendirilebilir.

4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan anlaşma gereği geçici olarak İngiliz yönetimine devr edilen Kıbrıs adasında tamamen İngiliz hâkimiyeti tesis edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin adada yaşayan Türklerin lehine olarak İngiliz yönetiminin uygulamalarına müdahale etmeye çalışmışsa da, içerisinde bulunan sıkıntılı dönemden dolayı başarılı olamamıştır.

## SUMMARY

Cyprus has always been an area of interest for states that want to rule over Mediterranean, a place haunted by where several tribes and that hosts heritage of civilizations.

At the end of 1877-1878 Ottoman-Russian war, Rusya was becoming a threat for other great powers by gaining great acquisitions through Ayastefanos Treaty. Especially, British rule who was going to get affected mostly by this situation, suggested II. Abdülhamit a defensive alliance against Russia through İstanbul delegate and wanted to take over the administration of Cyprus at interm as a "*place d'armes*" in return for this.

Sultan II. Abdülhamit who did not want to hand over Cyprus to England tried to put back the suggestion of British, upon this, the British threatened to hand over the island by the force of arms if its administration was not left to English, on the telegraph sent from British Minister of Foreign Affairs to Istanbul and under this circumstances, sultan had to sign the alliance.

Cyprus Turks did their best against Enosis movement of Cyprus Greeks, British administration did not take any measures although Ottoman Government warned British administration many times about this issue.

British administration took the advantage of various controversies between Turks and Cyprus Greeks who compose the majority of the land, encouraged disagreements between Turks and Cyprus Greeks and clinched their control by assigning people who are close to them to effective positions. In the analysed period, the main idea of England upon the island administration can be evaluated as "divide -direct".

The British control in Cyprus where was handed over to the British administration at interm upon the alliance contracted between Ottoman Government and England on 4 June 1878 was completely established. Although Ottoman Government tried to interfere with the implementations of British administration in favor of Turks that live in the island, it could not be successful because of the current heavy situation.

## ÖNSÖZ

Toplumların tarihinin oluşmasında “Coğrafya” ve yaşanan “Coğrafi Konum” belirleyici faktörlerin başında gelir. İbni Haldun, Mukaddeme isimli eserinde “Coğrafyanın ülkenin kaderi olduğunu” ifade ederek bu özelliğin önemini vurgulamıştır. Nitekim bu doğrultuda Akdeniz Havzası’nda jeopolitik ve stratejik konuma sahip olan Kıbrıs Adası yukarıdaki görüşün iyi bir örneğidir. Tarihsel süreçte Akdeniz ticaretine ve ekonomisine hakim olmak isteyen kavimler ve devletler “Doğu Akdeniz’in kilidi” konumunda olan Kıbrıs’a sahip olmak zorundaydı. Örnek olarak; XVI. yüzyılda dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan Osmanlılar adayı fethederek Akdeniz’deki hakimiyetini perçinlemişti. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise değişen dünya güç dengelerinde bölgede açık bir şekilde İngiliz-Fransız rekabetinin yaşandığı görülmekteydi. Sömürgeciliğin etkin olduğu bu yüzyılda hammadde ve pazar arayışı büyük devletlerin dış politikasının belirlemesinde öncelik kazanmıştı. Bu doğrultuda büyük bir sömürge imparatorluğu kuran İngiltere için Hindistan ve ona giden güzergah vazgeçilmez bir ehemmiyete sahipti. Nitekim gelecekte İngiliz Başbakanı olacak olan Benjamin Disraeli, 1847 yılında “İngilizler Kıbrıs’ı istiyor ve onu alacaktır” diyerek ileriye yönelik hedefi açıkça dile getirmişti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Bâbüâli’nin içerisinde bulunduğu zor durumdan faydalanan İngiltere, Rusya ile de gizli bir anlaşma yaparak Osmanlı Devleti’nden geçici olmak şartıyla Kıbrıs’ın yönetimini devralmıştı.

İngiltere, 4 Haziran 1878 tarihli İttifak anlaşması ve onun eklerine göre; Kıbrıs Adası Osmanlı toprağı olmasına rağmen Bâbüâli’nin adaya müdahalesine müsaade etmemiş, tamamen kendi insiyatifiyle adada idaresini tesis etmişti. İngiliz yönetimi, Osmanlı idaresinin son dönemlerinden itibaren varolan Helenizm düşüncesinin Kıbrıs’ta yayılmasına müsaade etmiş ve bu fikrin ada Rumları arasında olgulaşmasını görmezlikten gelmişti. Kıbrıs Adası’nın Yunanistan’a bağlanmasına şiddetli şekilde karşı çıkan Kıbrıs Türkleri ise Rumlar’ın Enosis düşüncesine karşı İngiliz yönetiminin yanında yer almak zorunda bırakılmıştı. Bu sayede İngiliz yönetimi “böl-yönet” prensibiyle adada iki ana unsur olan Türkler ve Rumlar’ın yönetime karşı ortak hareket etmesini engellemiş, çok az sayıda bulunan askerleri ve polis teşkilatıyla adada hakimiyetini kolaylıkla tesis edebilmişti. İngiliz yönetimi, bunun yanında Türkler ve Rumları da kendi aralarında gruplara ayırarak adadaki hakimiyetini kuvvetlendirmişti.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile o güne kadar zaten ada üzerinde istediği tasarrufta bulunan İngiltere Kıbrıs’ı tek taraflı olarak ilhak ettiğini ilan etmişti. 1925 yılından itibaren

adayı İngiliz Kolonisi olarak idare eden İngiltere, dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler sonucunda 1960 yılında adayı terk etmek durumunda kalmıştı.

Geleneksel İngiliz “*böl-yönet*” politikası sonucu olarak; İngiltere, hakim olduğu bölgelerden ayrılmış olsa bile yönetimleri sırasında tohumlarını atmış oldukları ayrışmalar ve bölünmeler ilerleyen yıllarda da devam etmişti. İngiltere, 1960 yılı sonrasında Kıbrıs yönetimini bırakmasına rağmen Türkler ve Rumlar arasındaki anlaşmazlıktan faydalanarak Kıbrıs’ta bulunan üslerini muhafaza etmiş, bunların kazandırdığı avantajları da kullanarak Ortodoğu siyasetindeki etkinliğini hala sürdürmektedir.

Bu çalışmanın amacı; 1878-1914 sürecinde adada uygulanan İngiliz politikalarının sonucu olarak, günümüzde Kıbrıs’ta karşımıza çıkan sorunların kaynağına inerek bunların tekrar ele alınması ve bu bağlamda çözüme yönelik çalışmaların yapılmasına ışık tutmaktır. Bu düşünceler doğrultusunda yapılan çalışmanın günümüzde de güncelliğini hala koruyan Kıbrıs Meselesi’nin çözümüne bir nebze de olsa fayda sağlaması en içten dileğimizdir.

İngiliz Yönetiminde Kıbrıs’ın İdari ve Sosyal Durumu (1878-1914) başlıklı tez konusunun seçilmesinin en büyük nedenlerinden birisi doktora eğitimi sırasında yeni görev yerimin Kıbrıs olması idi. Yerinde birincil derecedeki kaynaklara ulaşılabilceği düşüncesinden ve görevim sebebi ile adadan sürekli olarak ayrılmamın zorluğundan dolayı sayın Hocam Prof.Dr. İsrail Kurtcephe tarafından tavsiye edildi. Gerçekten de Kıbrıs’a bulunduğum süre içerisinde bu konunun seçilmesinin ne kadar yerinde bir tespit olduğu kısa bir süre içerisinde anlaşılmıştır. Önceki dönemlerde Kıbrıs adasının İngilizlere devri ve İngiliz yönetiminin başlangıcında yaşanan problemler hakkında kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Yabancı ülkelerdeki üniversitelerde konu hakkında yapılan çalışmalarda genellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Kıbrıs Milli Arşivi’ndeki mevcut belge ve yazışmalarından istifade edilmediği görülmektedir. Bunun sonucunda da çalışmalarında objektif bakış açısından uzaklaştıkları, ağırlıklı olarak kendi ulusları ile ülke politikaları açısından konuya ele aldıkları değerlendirilebilir.

Bu çalışma ile İngiltere’nin Kıbrıs’ı ele geçirme süreci, mevcut idari sistem ve adli yapıya yönelik tespitler, bunlara yönelik yapılan yeni düzenlemeler, mevcut kurumların işleyişi, Kıbrıs Türkleri ile Rumlarının durumları, iki toplumun İngiliz İdaresi ile olan ilişkileri, toplumların kendi içlerinde yaşadıkları başlıca problemler, nüfusa dair değerlendirmeler, eğitim faaliyetleri ve Enosis bağlamında yaşanan gelişmeler ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Tez başlığının 1878 ile 1914 yılları arasında sınırlandırılmasının nedeni ise Kıbrıs idaresinin 1878 yılında İngiliz yönetimine bırakılması ve 1914 yılında Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesi ile İngiltere’nin adayı resmen ilhak etmesidir. Çalışmanın başlığı belirlenirken ilgili dönemde ada ekonomisi başta olmak üzere, Osmanlı Devleti adına yapılan ödemeler, adadaki vergi sistemi, ticaret, ziraat, hayvancılık, ormancılık, madencilik ve

bankacılık gibi hususlar ve İngiltere'nin adada kendi ekonomik sistemine göre yaptığı uygulamalar müstakil bir çalışma konusudur. Bu sebeple ilgili başlıkların oluşturduğu ekonomi ile ilgili husular tez kapsamının dışında tutulmuştur.

Tez konusunun İstanbul, Londra ve Kıbrıs'tan oluşan üç saç ayağı üzerine oturması nedeniyle incelenen dönemde adanın gerçek sahibi Osmanlı Devleti yazışmalarının muhafaza edildiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi, konunun diğer muatabı ve ada yönetimini elinde bulunduran İngiliz İmparatorluğu'nun yazışmalarının muhafaza edildiği Londra Kew'de National Archive ile Kıbrıs'ta mevcut olan yazışmaların bulunduğu Kıbrıs Milli Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde imkanlar dahilinde çalışmalar yapılmıştır.

Muhterem Hocam Prof.Dr. İsrail Kurtcephe'nin beni bu konuya yönlendirip motive etmesi sonucu bu güne kadar Türk tarihçiler tarafından Doktora seviyesinde ele alınmamış konunun seçilmesine vesile olmuştur. Hocamın yoğun mesaisine rağmen zaman ayırarak ufkumu açması, yüksek lisans dönemimden itibaren şahsıma yapmış olduğu yol göstericiliği ve büyüklüğü karşısında her zaman minnet ve şükran borçluyum.

Tez danışmanlığımı yaparak pozitif yaklaşımıyla çalışmanın şekillenmesinde büyük emeği olan Hocam Yrd.Doç.Dr. Salih Tunç'un şahsıma karşı göstermiş olduğu teveccüh ve çalışma sırasında yapmış olduğu olumlu eleştiriler karşısında en derin saygılarımı sunmaktan onur duyarım.

Tezi ayrıntılı olarak inceleyerek önemli katkılar sağlayan ve tezin geliştirilmesinde emeği geçen Prof.Dr. Fahrettin Tızlak, Prof.Dr. Selahattin Özçelik, Yrd.Doç.Dr. Hayri Çapraz, Yrd.Doç.Dr. Haluk Kortel ve Yrd.Doç.Dr. Berna Türkdöğen Uysal hocalarıma en içten saygılarımı sunarım.

Kıbrıs tarihi konusunda incelediği dönem hakkında kapsamlı çalışmalar yapmış olan arkadaşım Yrd.Doç.Dr. Güven Dinç ile yapılan fikir alışverişleri tezin olgunlaşmasında ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca ev sahiplikleri ve misafirperverliklerinden dolayı Dinç ailesine teşekkürü borç bilirim. Tez döneminde odasını ve masasını kullandırma nezaketini gösterip çalışma konusunda teşviklerde bulunan arkadaşım Yrd.Doç Dr. Aydın Beden'e de ayrıca teşekkür ederim.

Tez konusunun sınırlarının ve kapsamının belirlenmesinde kıymetli fikirlerine başvurduğum Prof.Dr. Bahattin Yediyıldız, Prof.Dr. Nuri Çevikel, Prof.Dr. Mehmet Demiryürek, Doç.Dr. Soyalp Tamçelik ve Yrd.Doç.Dr. Celal Erdönmez'e de müteşekkirim. Akademik yazışmalar konusunda yardımcı olma nezaketini gösteren Sosyal Bilimler Enstitüsü Sekreteri Atiye Koyuncu ve Araştırma Görevlisi Hatice Durgun'a teşekkür ederim.

Kıbrıs Milli Arşivi'nde yapılan çalışmalar sırasında gösterdikleri her türlü koşulsuz destek, kolaylık ve anlayıştan dolayı Arşiv Müdürü Gökhan Şengör, Müdür Yardımcısı S. Belgin

Demirer ve arşiv çalışanlarına, Kıbrıs Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi çalışanı Mustafa Kemal Kasapoğlu'na, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalar sırasında belge temininde kolaylık sağlayan başta Ayhan Özyurt olmak üzere emeği geçen diğer arşiv görevlilerine ayrıca teşekkür ederim.

Londra'da yapılan çalışma sırasında belgelerin fotoğraflarını çekerek yardımlarını esirgemeyen kardeşim Bahar Çelik Tercan'a, aynı süreç içerisinde desteklerini gördüğüm Londra Büyük Elçiliği Kara Ataşesi Kurmay Yarbay Mehmet Çanlı'ya da müteşekkirim.

Eğitim hayatımda her zaman yanında olan aile fertlerime, emeğini esirgemeyen ve her türlü desteğini hiç eksik etmeyen fedakar eşim Canan'a en içten duygularıyla minnettarım. Bu dönem içerisinde yeteri kadar ilgilenemediğim evlatlarım Zeynep Burcu ve Ahmet Göktuğ'un gösterdikleri anlayış karşısında ne dense azdır. Onlara da burada ayrıca teşekkür ediyorum. Burada ismini zikredemediğim dostlarıma, çalışma sırasında şahsıma manevi destek verenlere de müteşekkirim.

İlmi esaslar çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada; insanın yaptığı her şeyde eksikliğin ve hataların olabileceği gerçeğinden hareketle, noksanların ve fark edilemeyen hataların olması muhtemeldir. Yapılan çalışmanın bilime bir parça da olsa katkı sağlaması ve Kıbrıs Meselesi'nin çözüme kavuşmasında faydalı olması temennimdir.

**Cemil ÇELİK**

**Antalya, 2012**



## KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMALAR

### I. Arşiv Kaynakları:

#### a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devletinin karşı karşıya kaldığı zor durum karşısında, İstanbul’da bulunan İngiliz Büyükelçisinin devleti adına Osmanlı Devletine ittifak anlaşması teklifi, bunun karşılığında Kıbrıs adasının yönetimini geçici olarak İngiltere’ye devredilme talebi, II. Abdülhamit’in Kıbrıs’ı İngilizlere vermemek için çabaları ve İngiltere’nin anlaşmanın imzalanmadığı takdirde adayı silah zoruyla alacağı tehdidi sonrasında II. Abdülhamit’in anlaşmayı şartlı olarak onaylaması dahil olmak üzere adanın İngilizlere teslim sürecini içeren yazışmalar ve anlaşma metinleri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır. Adanın devri ile ilgili yazışmaların büyük kısmı daha önceki tarihlerde yapılan çalışmalarda incelenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan belgeler sayesinde Kıbrıs’ın İngiliz yönetimine devri ve adada kurulan İngiliz İdaresi döneminde Kıbrıs Türklerinin durumu, Türklere ait kurumlar hakkında ayrıntılı tespitlere ulaşılmıştır. İncelenen döneme ait yaşanan gelişmeler ışığında Osmanlı yönetimi ile Kıbrıs Kadısı ve Kıbrıs Türklerinin yazışmalarını içeren Sadaret Eyalet-i Mümtâze Kalemi Kıbrıs Evrakı, özellikle adanın devri ve sonrasında yaşanan problemlerini yer aldığı Yıldız Esas Evrakında mevcut belgeler değerlendirilmiştir. Yıldız Evrakının alt fonları olan Sadaret Hususî Maruzat Evrakı, Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi, Umûm Vilâyetler Tahrîrâtı, Mütenevvî Maruzat Evrakı, Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakı, Evrakı Hariciye Nezareti Maruzâtı, Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı, Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller, Müfettişlikler ve Komiserlikler Maruzâtı, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği fonlarından da önemli oranda istifade edilmiştir. Bunların dışında özellikle adada Kadı ve Evkaf Murahhası atamaları ve bu konularda İngiliz yönetimi ile yaşanan problemlerin yer aldığı Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı ve Hariciye Nezareti Tercüme Odası evrakında döneme ait Kıbrıs’la ilgili yazışmalar da değerlendirmeye tabii tutularak Kıbrıs Kadısı ve Evkaf Murahhaslığı ile ilgili ayrıntılara ulaşılmıştır. Kıbrıs’ta İngiliz yönetimi sırasında Osmanlı Devleti’nin adadaki hakimiyetinin İngiliz idaresi tarafından ortadan kaldırılması için yapılan uygulamalar arşiv belgelerine dayandırılarak iki devlet arasında yaşanan mücadele incelenmeye çalışılmıştır. İncelenen belgelerde döneminin en güçlü devletlerinden olan İngiltere karşısında Osmanlı yönetiminin kendisinin ve Kıbrıs Türkleri’nin çıkarlarını korumaya yönelik çabası dikkat çekmektedir.

## **b. Kıbrıs Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi/Girne**

### **1. Fetva Eminliği Belgeleri**

KKTC Milli Arşivi'nde bulunan belgelerin büyük kısmı Kıbrıs'ın İngiliz yönetiminde bulunduğu döneme ait olması sebebiyle çalışma için en önemli kaynaklar arasındadır. Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında yapılan protokol gereği Kıbrıs Milli Arşivi'nde Başbakanlık Osmanlı Arşivi personelinin katılımı ile Fetva Eminliği Katoloğu oluşturulmuştur. Fetva Eminliği Katoloğunda mevcut belgelerin büyük bir kısmı İngiliz yönetimi döneminde yapılan yazışmalardan meydana gelmektedir. Araştırmacılara açılan Milli Arşiv Fetva Eminliği belgelerinin ilk olarak şahsım tarafından kullanılması ayrı bir mutluluk kaynağı olmuştur. Adanın İngiliz yönetimine devredilmesinden sonra yapılan anlaşma gereği Kıbrıs'a atanan Kadı, Osmanlı Devleti'nin adadaki temsilcisi konumunda idi. Kadı'nın çoğunluğunu doğrudan doğruya Sadaretle yaptığı yazışmaların teşkil ettiği Fetva Eminliği Katoloğunda ayrıca; Maarif, Evkaf Dosyaları, Osmanlı Bankası, Başpiskoposhane, Polis, Defter-i Hakani, Komiserlik, Müdde'î-i Umûmilik, Donanma-yı Osmânî, Meşihat, Müsteşarlık, Kaza Niyâbetlikleri, Meşihat ile yapılan yazışmalar başta olmak üzere Kıbrıs tarihi hakkında çalışma yapacaklar için çok önemli bilgiler içeren yazışmalar ve belgeler mevcuttur. Kıbrıs Türklerinin İngiliz yönetimi ve Rumların kendilerini karşı yapmak istedikleri haksız uygulamalara karşı vermiş oldukları mücadeleler ve fedakarlıklar Bâbîâli ile yapılan yazışmalara yansımıştır. Bunun yanında Bâbîâli'nin Kıbrıs Türklerinin karşılaştıkları sıkıntıları çözmeye yönelik gayretleri ve destekleri ve Kıbrıs Türklerinin imkanları içerisinde Osmanlı Devleti'ne yaptıkları yardımlar da yazışmalara yansıyan konular arasındadır.

### **2. Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri ( Zabıt Defterleri)**

Şer'iyeye Sicilleri, mahkemelerde kadıların şer'i hukuk doğrultusunda verdiği kararların tutulduğu defterlerdir. Bu defterlerde kadının verdiği kararlar dışında kadınlara hitaben gönderilen fermanlar, tayin beratları, yönetim tarafından alınan kararlar gibi diğer hükümlerde kayıt altına alınmıştır. Tutulan bu kayıtların bir kısmı Zabıt Defteri adını almıştır. 1883 yılında Ada İngiliz yönetiminin mahkemelerin yetkileri ve sayıları hakkında yaptığı düzenlemelerle şer'i mahkemelerin yetkileri sınırlanmış olsa bile özellikle bu döneme kadar toplum yapısını gösteren önemli bilgiler içermektedir. İngiliz yönetimi öncesinde de adadaki durumu anlama açısından büyük öneme sahip olan şer'iyeye sicilleri İngiliz dönemi ile Osmanlı dönemini karşılaştırma anlamında da ayrı bir öneme sahiptir.

Kıbrıs Milli Arşivi'nde mevcut olan Atik Emirname Defteri ve Vakfiye Kayıtları'nın tutulduğu defterler Kıbrıs Vakıfları hakkında çalışma yapacak araştırmacılar için çok önemli bilgiler içermektedir. Atik Emirname Defterinde Kıbrıs'ta bulunan emlak-ı hümayun hakkında

bilgiler yer almaktadır. Vakfiye Defterinde ise adada bulunan vakıflar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır. Daha sonraki dönemde bu konuda ayrıntılı bir çalışma yapılması planlanmıştır.

### **3. Fransa Kıbrıs Konsolosluğu Yazışmaları (Correspondance Consulaire et Commerciale(CCC), Larnaca)**

İngiliz ve Fransız rekabetinin Akdeniz’de en bariz görüldüğü mevkilerden biri olan Kıbrıs’ta görev yapan Larnaka Fransız konsolosunun yazışmalarının kopyalarının Milli Arşiv’de mevcut olması arşive ayrı bir önem kazandırmıştır. Orjinalleri Fransa Dışişleri Arşivi’nde (Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris) bulunan yazışmalar defter halinde cilt (tome) olarak muhafaza edilmiştir. Larnaka Konsolosluğunun yazışmalarında öncelikli olarak adaya gelen Fransız gemileri hakkında bilgiler, adanın ihracat ve ithalat durumu, Kıbrıs’ta yaşayan Fransız uyruklu şahıslar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Bu bilgilerin yanında Fransa’nın bölgedeki temsilcisi konumunda olan konsolos tarafından bölgedeki gelişmeler, halkın ekonomik durumu, adada yaşanan isyanlar ve huzursuzluklar, hastalıklar, nüfus hareketleri ve buna benzer bir çok konuyla ilgili bilgilerde yer almaktadır. Bu yazışmalar Akdeniz bölge tarihi hakkında yapılacak çalışmalarda istifade edilmesi gereken önemli kaynaklar arasındadır.

#### **c. National Archive (Milli Arşiv) Kew/Londra**

İncelenen dönemde Kıbrıs’ın İngiliz yönetiminde olması sebebiyle doğal olarak çalışmada National Archive Kew (İngiliz Milli Arşivi)’den de faydalanılmasını zorunlu kılmıştır. Arşiv personelinin yardımsever yaklaşımı ve özellikle fotoğraf çekilmesine izin verilmesi arşivde yapılan çalışmayı kolaylaştırmıştır. Arşiv bünyesinde; İngiltere’nin Kıbrıs adasını seçim süreci, İngilizlerin Kıbrıs’ı ele geçirmeye yönelik çabaları, bu amaç doğrultusunda yapılan görüşme ve anlaşmalar, yaşanan süreçte İngiliz yönetiminin Osmanlı Devleti ve diğer devletlerle yaşadığı problemler, Kavanin Meclisi ile Yürütme Meclisi tutanakları ve adada çıkarılan kanunlar başta olmak üzere bir çok konu hakkında yapılan yazışmalar muhafaza edilmektedir. Arşiv bünyesinde çalışmada kullanılan katalogların başlıcaları; Foreign Office (FO.), Colonial Office (CO.), War Office (WO.) ve haritaların bulunduğu MPG kataloglarıdır.

Çalışma sırasında İngiliz merkezi yönetimi ve ada yönetimi arasında yapılan yazışmaların bütün açıklığı ile yer aldığı arşiv kayıtlarının incelenmesi sonucu önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bunlar arasında başlıcaları; İngiliz emperyalizminin adaya uygulanış biçimi, ada yönetimi kurumlarının işleyişi, Osmanlı yönetiminin adada bulunan haklarına sahip çıkmasına yönelik çalışmalarının engellenmesi, Rumların Enosis’e yönelik yürüttükleri eylemlerin ada yönetimi

tarafından takibi, bunun İngiliz merkezi yönetimine bildirilmesi ve bunlara karşı hareket tarzıdır. Bunların yanında günümüzde önemini hala muhafaza eden adada mevcut İngiliz üstlerinin II. Abdülhamit'e ait olan araziler üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kıbrıs Vakıfları üzerinde İngiliz yönetiminin başlangıçtan beri uyguladığı siyaset sonucunda vakıflar tamamen İngiliz yönetiminin kontrolü altına alınmıştır. Buna bağlı olarak vakıfların gerçek sahibi olan Kıbrıs Türkleri bir çok alanda vakıflardan yeteri kadar istifade edememiş ve çeşitli imkanlardan mahrum olmuştur.

Özellikle İngiliz Milli Arşivi'nde yapılan çalışmayla incelenen dönemde İngiliz yönetimde yaşanan gelişmeler doğrultusundaki yazışmalar ve aynı süreçte Osmanlı yönetimi yazışmalarının muhafaza edildiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut kayıtlar karşılaştırılarak mukayeseli bir değerlendirme fırsatı elde edilmiştir.

## II. Raporlar ve Resmi Gazete

1879 yılından itibaren Kıbrıs İngiliz İdaresi tarafından hazırlanan raporlar merkezi yönetime gönderilir ve bu raporlar ilgili bakanlıklar tarafından değerlendirilirdi. Bu raporların içeriğinde finans, gelir-gider durumu, ticari durum, limanlardan yapılan ithalat-ihracat, çıkarılan kanunlar, eğitim, sağlık, hapisane, posta hizmetleri, kamu işleri, iklim ve meteoroloji, tarım, ormancılık başta olmak üzere bir çok konu hakkında ayrıntılı açıklama yer almıştır.

Blue Book (Mavi Kitap) olarak isimlendirilen ve yıllık olarak yayımlanan kitaplarda adada bulunan meclislerin üyeleri, kamu görevlileri, bütçe kalemleri, gelir ve giderler, kamu işleri, kanunlar, nüfus, dini müesseseler, eğitim, gazeteler, ekonomik konular, tarım, suç istatistikleri, hapisaneler, hastaneler, demiryolları ve hava durumu ile ilgili istatistikler gibi bir çok konu hakkında detaylı ve çoğunluğu tablolardan oluşan sayısal değerleri içeren bilgilere yer verilmektedir.

Çalışma sırasında yoğunlukla kullanılan kaynaklardan birisi de resmi gazetedir. İngiliz İdaresi tarafından adada yapılan atamalar, görevlendirmeler, yönetimce halka ilan edilecek duyurular, kanunlar ve yönetmelikler "*The Cyprus Gazette*" isimli resmi gazete ile halka duyurulmuştur. 5 Kasım 1878 tarihinde ilk sayısı yayımlanan resmi gazetenin yayını 15 Ağustos 1960 tarihine kadar devam etmiştir. Resmi Gazete'nin normal sayılarının yayımlanma sıklığı 1-2 gün arayla olabildiği gibi, genellikle 1-2 hafta ara ile yayımlanmıştır. Resmi Gazete'nin olağan sayıları dışında; "*özel sayıları*", "*olağanüstü sayıları*" ve "*ek*" olarak değişik tarihli nüshaları da bulunmaktadır. İncelenen dönemde kullanılan raporların büyük çoğunluğu için resmi gazeteler ile mavi kitapların Kıbrıs Milli Arşivinde bulunan nüshalarından istifade edilmiştir.

Kıbrıs hakkında İngiliz yönetimi tarafından hazırlanan raporların yanında Bâbîâli Hariciye Nezaretince 1335 (1919) yılında "*Kıbrıs Meselesi*" isimli olarak hazırlanan rapor konuya

Osmanlı yönetiminin Kıbrıs meselesine bakışını göstermektedir. Bu rapor; Kıbrıs hakkında değerli birçok çalışması bulunan Soyalp Tamçelik tarafından “*Kıbrıs’ın Siyasi Tarihi ile İlgili Bir Belgenin Değerlendirilmesi*” isimli çalışmayla Belleten’de günümüz Türkçesine çevrilerek kapsamlı olarak incelenmiştir.

### **III. İngiliz Parlamento Tutanakları ( Hansard Parliamentary Debates)**

İsmi İngiliz Parlamento görüşmelerini ilk olarak kaleme alan ve basımını yapan Thomas Curson Hansard(1776–1833)’dan alan İngiliz Parlamento tutanakları British Library’de yapılan çalışma sırasında incelenmeye başlanmış ancak yurtdışında çalışma süresinin sınırlı olması sebebiyle tamamlanamamıştır. Türkiye’ye döndüğünde internet üzerinden bu tutanıklara ulaşılmış ve Londra’da yapılan çalışmadaki bilgilerle karşılaştırıldığında sayfa numaralarının bire bir aynı olduğu tespit edilmiştir. Mütakip çalışmalara bu yolla devam edilmiş ve parlamento görüşmelerinden de istifade edilmiştir. İngiliz Parlamento tutanakları bir çok konu üzerinde çalışma yapacak araştırmacılar için birinci derecede kaynak niteliğindedir. Özellikle anahtar kelimeler sistemi girildiğinde bahsi geçen kelimenin parlamentoda hangi gün kullanıldığı görülmekte ve o günkü görüşmelere ulaşabilmektedir.

### **IV. Gazeteler**

Çalışma döneminde İngiliz basınından The London Gazette’nin İngiliz Arşivi’nde bulunan belirli sayıları; The Manchester Guardian, The Observer, The Times gazeteleri internet ortamında taranarak tez kapsamında önem arz eden haberlerden ve yazılardan istifade edilmiştir. Kıbrıs Milli Arşivinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ne gönderilen nüshalardan Kıbrıs Türk basınında konu hakkında çıkan haberler incelenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte; Zaman, Yeni Zaman, Mirât-ı Zaman, Kıbrıs, Akbaba, Seyf gazelerinin temin edilebilen nüshaları taranarak değerlendirilmiştir. Sünuhât gazetesinin Harid Fedai tarafından transkripsiyonu yapılan nüshalarının Kıbrıs gazetesinde yayımlanan sayılarından da istifade edilmiştir

### **V. Hatıratlar ve Seyahatnameler**

Kıbrıs’ın idaresinin İngilizlere devrinin hemen öncesinde adada görevli olarak bulunan R. Hamilton Lang’ın Kıbrıs açısından tespitleri dikkate değerdir. Lang, *Cyprus: Its History, Its Present Resources, and Future Prospects* isimli eserinde adanın İngilizler için ekonomik değerini öne çıkarmaktadır. 1878 yılında adanın devri sırasında Kıbrıs’la ilgili bir çok yayın İngilizler tarafından kaleme alınmıştır. Bunlardan birisi olan *Cyprus* isimli kitap A. R. Savile tarafından yazılmıştır. Eserde; antik çağlardan itibaren Kıbrıs tarihi, coğrafi konumu ve topoğrafyası, kasaba ve köyleri, sahilleri ve limanları, iklimi, Kıbrıs’a özgü bitkiler, hayvanlar, madenler, ada sakinleri hakkında ayrıntılı bilgiler, tarımsal ürünler hakkında bilgiler

verilmektedir. Bu türdeki eserlerde genel olarak İngilizlerin adanın ekonomisini ve coğrafi konumunu öne çıkardıkları görülmektedir. Bu da İngilizlerin Kıbrıs'a bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. 1879 yılında W. Hepworth Dixon tarafından yayımlanan, *British Cyprus* isimli eserde yazar İngilizlerin ada yönetimini devr almaları sırasında yaşanan gelişmeleri ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Samuel White Baker tarafından kaleme alınan *Cyprus As I Saw It In* isimli çalışma 1879 yılında İngiliz yönetiminin ilk yılında ada hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Kıbrıs İngiliz yönetimine geçiş sürecinde İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'nin kızı olan Lady Gwendolen Cecil tarafından kaleme alınmış olan *Life of Robert Marquis of Salisbury* isimli hatırat 1922 yılında yayımlanmış ve dört ciltten ibarettir. Adanın ele geçirilme süreci hakkında eserin ikinci cildinde kıymetli bilgiler bulunmaktadır. İncelenen dönemde adanın ilk Yüksek Komiseri olan Sir Garnet Wolseley'in hatıratı *Cyprus 1878 The Journal of Sir Garnet Wolseley* ismiyle Anne Cavandish'in editörlüğünde yayımlanmıştır. Wolseley'in günlüğünde özellikle Rumlar ve Hristiyan din adamları hakkında verdiği bilgiler dikkate değerdir.

## VI. Araştırma Eserleri

Kıbrıs tarihi hakkında çeşitli dönemlere ait bir çok çalışma yapılmıştır. İngiliz yönetiminde adada görev yapan İngiliz yetkililerin bu bağlamda incelenen döneme yönelik çalışmaları öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar arasında kapsamlı olanlardan birisi 1879-1907 yılları arasında Larnaka Komiserliği yapmış olan Claude Delaval Cobham tarafından kaleme alınmıştır. 1908 yılında yayımlanan *Excerpta Cypria: Materials For a History of Cyprus* adlı çalışmasında Cobham; Almanca, İtalyanca, Yunanca, Latince ve diğer dillerde Kıbrıs tarihine ilişkin belgeleri İngilizce'ye tercüme ederek eserini meydana getirmiştir. Başsekreter (Müsteşar) ve Ada Yöneticiliğinde yapmış olan Charles W. J. Orr tarafından yazılan *Cyprus Under British Rule* isimli eser 1918 yılında kitap haline getirilmiştir. Orr, eserinde tamamen İngiliz resmi bakış açısını yansıtmaktadır.

Kıbrıs tarihi yazımı konusunda ilk akla gelen isimler arasında bulunan Sir George Hill; *A History of Cyprus* adlı çalışmasıyla Kıbrıs tarihi ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan birisini yapmıştır. Konsolosluk raporları ve adaya gelen seyyahların eserlerinden faydalanan Hill'in en büyük eksikliği Türkçe bilmediği için Osmanlı kaynaklarını kullanmamasıdır. Dört ciltlik olan eserin son cildi çalışma dönemini içermektedir. Adanın Osmanlı yönetimi dönemi ile ilgili önemli bir çalışmada Sir Harry Luke'un *Cyprus: Under The Turks (1571-1878)* isimli eseridir. Konsolosluk kayıtlarından ağırlıklı olarak istifade edilmiştir. Dwight E. Lee tarafından yapılan kıymetli çalışma *Great Britain and the Cyprus Convention Policy of 1878*, Harvard University yayınları arasında 1934 yılında basılmıştır. Çalışma birinci derece kaynaklar kullanılarak;

adanın devir teslim sürecinde yaşanan gelişmeler esas alınarak hazırlanmıştır. 1931 yılında Harold Temperley tarafından yayımlanan, “*Disraeli and Cyprus*”, isimli çalışma İngiliz yöneticilerin adaya bakışını ele almaktadır.

İncelenen döneme ait yurt dışında yapılan ilk doktora çalışması Wisconsin’de 1935 yılında Lee Edward Lawrence tarafından *The British Administration of Cyprus (1878-1914)* başlıklı çalışma İngiliz Arşivi ağırlıklı kendi bakış açısıyla ele alınmış bir çalışmadır. Daniel Stepan Wosgian tarafından Columbia Üniversitesinde 1963 yılında tamamlanmış olan *Turks and British Rule in Cyprus*, isimli çalışma konu hakkında yapılan diğer bir tezdır. Rum asıllı Ersi Demetriadou tarafından 1998 yılında Newyork Üniversitesi’nde tamamlanan *Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus under British Rule, 1878-1890* başlıklı doktora çalışması tamamen Rum bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Tezde özellikle ilk Yüksek Komiser Wolseley’in Enosis’i önlemeye yönelik çalışmaları eleştirilmiştir. Andrekos Varnava tarafından kaleme alınan *British Imperialism in Cyprus, 1878-1915* isimli çalışma İngiliz Emperyalizmi esas alınarak arşiv ağırlıklı olarak hazırlanmıştır. Gail Ruth Hook tarafından Texas Üniversitesinde 2009 yılında *Britons in Cyprus, (1878-1914)* başlıklı hazırlanan doktora çalışması konu hakkında yapılan son çalışmadır. Yabancı ülkelerde hazırlanan bu tezler İngiliz Arşivi ve bir kısmında Rum Kesminde bulunan arşivlerden de istifade edilmiştir.

Osmanlı dönemine ait Kıbrıs tarihi ile ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Kıbrıs Şer’iyye Sicilleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmalar dönem olarak ele alındığında; Recep Dünder’ın *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, Ronald C. Jennings’in *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, Kemal Çiçek’in *Zimmis: (Non-muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H./1698-1726 A.D.*, Ali Eftal Özkul’un *Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Yapısı (1726-1750)*, Nuri Çevikel’in *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs’ın Siyasî, İdarî, Toplumsal ve Ekonomik Şartları*, Güven Dinç’in *Kıbrıs’ta Osmanlı Yönetimi (1800-1839)*, Haydar Çoruh’un *II. Mahmud Döneminde Kıbrıs’ın İdarî, İktisadî ve İçtimaî Yapısı (1808-1839)*, Celâl Erdönmez’in *Şer’iye Sicillerine Göre Kıbrıs’ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, Hasan Samani’nin *Tanzimat Devri’nde Kıbrıs (1839-1878)*’dir. Osmanlı döneminde Kıbrıs tarihi hakkında yapılan çalışmalar inceledikleri dönemi kapsamlı bir şekilde ele almışlardır.

Meltem Onurkan Samani tarafından 2007 yılında tamamlanan *Kıbrıs’ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi(1882-1931)* isimli doktora çalışmasının başlangıcında İngiliz emperyalizmi hakkında bilgi verilerek Kıbrıs Rum Kesimi Arşivi’nde mevcut Kavanin Meclisi Tutanakları’ndan istifade edilerek, adada tesis edilen Kavanin Meclisi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine devr edilişi ile ilgili kıymetli çalışmalar yapılmıştır. M. Sertoğlu tarafından kaleme alınan Osmanlı Arşivi belgeleri esas alınarak hazırlanan, “*Kıbrıs Konusunda Osmanlı-İngiliz İlişkileri*”, başlıklı çalışma 1967 yılında B.T.T.D.’nin 3. Sayısında yayımlanmıştır. Sertoğlu bu çalışmasını daha kapsamlı hale getirerek 25-29 Eylül 1970 tarihleri arasında yapılan VII. Türk Tarihi Kongresi’nde sunduğu “*1878 Osmanlı-İngiliz Anlaşmasına Dair Bazı Yeni Belgeler*” isimli tebliği TTK tarafından 1973 yılında basılı hale getirilmiştir. Nasim Zia’nın 1969 yılında doktora tezi olarak tamamladığı ve 1975 yılında T.K.A.E. tarafından basımı yapılan *Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçişi ve Ada’da Kurulan İngiliz İdaresi* başlıklı çalışma Osmanlı Arşivi’nden ve İngiliz arşivinden yararlanarak hazırlanan kıymetli bir çalışmadaysa daha ağırlıklı olarak adada İngiliz idaresinin tesisi ve yaşanan ilk problemlere yer verilmiştir. Rifat Uçarol tarafından Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri kullanılarak kaleme alınmış *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri)* isimli değerli çalışma ise 1978 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışmada Kıbrıs adasının yönetiminin devri sürecinde yaşanan gelişmeler arşiv belgeleri ışığında ele alınmıştır. Selahi Sonyel’in Kıbrıs hakkında yaptığı çalışmalar da mutlaka gündeme getirilmesi gereken kıymetli çalışmalar arasındadır. 1978 yılında Belleten’de yayımlanan “*İngiltere Dış İşleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı*” isimli makalesi adanın devri sürecinde yaşananları anlatmaktadır. Sonyel’in diğer değerli bir çalışması da; “*İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşı (1878-1960)*”, başlığıyla 1995 yılında Belleten’de yayımlanmıştır. Bu makalede de Kıbrıs Türklerinin İngiliz yönetimine ve Rumlara karşı mücadeleleri kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların yanında Şükrü Sina Gürel’in ağırlıklı olarak İngiliz Arşivi’nden yararlandığı; *Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika* isimli eseri iki cilt olup 1878-1960 yılları arasını kapsamaktadır. Günümüzde Kıbrıs Meselesi ve adanın stratejik konumu hakkında kapsamlı çalışmaları bulunan Soyalp Tamçelik’in çalışmaları Kıbrıs Meselesi’nin çözümüne yönelik ilmi yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Yüksek Lisans seviyesinde yapılan çalışmalarından incelenen döneme en yakın olanı Hacı Bayram Soy tarafından Kırıkkale Üniversitesinde 1996 yılında tamamlanmış olan *İngiltere’nin Kıbrıs Politikası (1878-1914)* başlıklı çalışmadır. Soy tezinin özetinde de dile getirdiği gibi Türkçe ve yabancı kaynaklar kullanarak, İngiltere’nin menfaatleri için üs elde edebilmek amacıyla uyguladığı politikaları Kıbrıs örneğinde incelemiştir. Görüldüğü gibi çalışmalarda ağırlıklı olarak Kıbrıs’ın devir teslim süreci ayrıntılı olarak değerlendirilmekte, bir kısmında da yeni yönetimin yaşadığı ilk problemler ele alınmaktadır.



## GİRİŞ

Kıbrıs Adası Akdeniz'in kuzeydoğusunda 32°, 17-34°, 35 doğu boylamları 34°, 33 ve 35°, 41 kuzey enlemleri arasındadır. Sicilya ve Sardunya'dan sonra 9283 (9251) km<sup>2</sup>'lik yüzölçümü ile Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır.<sup>1</sup> Ada yaklaşık olarak Anadolu'ya 40, Suriye'ye 60, Lübnan'a 100, Mısır'a 240, Yunanistan'a 500 deniz mili mesafededir.<sup>2</sup> Şekli eskiden geyik boynuzuna benzetilen Kıbrıs'ın uzunluğu yaklaşık olarak 140 mil, genişliği yaklaşık 60 mildir. Ana topografik özellikleri; kuzey ve güney sıradağları ve Omorfo (Güzelyurt) Körfezinden Magosa'ya kadar uzanan büyük Meserya Ovasıdır. Akarsuları neredeyse hep dağlardan akar ve yazın kururlar.<sup>3</sup>

Adada genellikle Akdeniz iklimi hâkimdir. Yeryüzü şekilleri yağış farklılıklarına sebep olmaktadır. Yıllık ortalama sıcaklık 20°C'dir. Bölgelere göre iklim farklılıklarını yağış değerlerinde de görmek mümkündür. Bitki örtüsü göz önüne alındığında zengin bir Akdeniz florasının hâkim olduğu görülür. Kıbrıs florası ile Akdeniz bölgesindeki Anamur ve Toros Dağlarının güneyindeki yamaçlarda görülen flora arasında büyük bir benzerlik vardır.<sup>4</sup>

Kıbrıs adası Asya ve Afrika kıtaları arasında bir köprü görevi görüp, Asya sınırları içerisinde yer alır. Adanın coğrafi bakımdan Anadolu'nun bir parçası olduğu bilimsel olarak ispatlanmıştır.<sup>5</sup>

Kıbrıs, Torosların çevirdiği Çukurova bölgesi ile Amanosların kuşattığı Hatay bölgesi arasında bir konumda bulunduğundan bu kara parçalarıyla birlikte coğrafi bir bütünlük oluşturur. Bununla birlikte, İskenderun Körfezine hâkim bir noktada bulunduğundan bölgeyi

---

<sup>1</sup>Cevat R. Gürsoy, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (MBKTK)**, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s.7; Şükrü Torun, **Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**, Gazeteciler Matbaası, İstanbul, 1956; Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.27; Tufan Karaaslan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası 2**. Baskı, Atlas Kitabevi, Konya 1995, s.135. Robert Bidduph, "Cyprus", **Proceedings of The Royal Geographical And Monthly Record of Geography**, New Monthly Series, Vol. 11, No.12, Dec (1889), s.705; Gürsoy, *a.g.m.*, s.7; Zeki Koday, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.2, Erzurum, 1995, s.17.

<sup>2</sup>Cevat R. Gürsoy, "Kıbrıs'ın Coğrafi Durumu", **Kıbrıs ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. , Ankara, 1964, s.7-8; Ali Beyoğlu, **Kıbrıs Coğrafyası**, Lefkoşa, 1967, s.12.

<sup>3</sup>Robert Biddulph, "Cyprus Since the British Occupation", **Society of Art, Journal**, 34 (1885:Nov. 20-1886: Nov. 12) s.788.

<sup>4</sup>Karaaslan, *a.g.e.* , s.138-139. Koday, *a.g.m.*, s.24-25.

<sup>5</sup>Anadolu Kıbrıs bağlantısı için bk. Müge Şevketoğlu, "M.Ö. 8. Binde Anadolu ve Kıbrıs İlişkileri: Akanthou\*/Tatlısu Kurtarma Kazısı", **Anadolu/Anatolia** 30, 2006, s. 111-118.; Abdülkadir Yuvalı, "Selçuklular Döneminde Kıbrıs'ın Anadolu İle Siyasî ve Ticarî İlişkileri" **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, s.37; Cemal Arif Alagöz, "Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Coğrafi Giriş, **MBKTK**, Ankara, 1971, s.19; Hamit N. Pamir, "Güney Anadolu Dağları İle Kıbrıs Adasının Münasebeti", **MBKTK**, Ankara, 1971, s.1-5; William Dregghorn, "Cyprus and Geology", **Journal of Cypriote Studies**, 2 (2), 1996, s.137-144.

kontrol edecek bir konumdadır.<sup>6</sup> Ayrıca, Fırat boylarından gelen yollar çeşitli kollar halinde yukarı Suriye ve Hatay'da birleşirler; buradan Amanoslar ve Toroslardaki geçitlerden geçerek Orta Anadolu'ya ulaşır çeşitli istikametlere ulaşırlar. Diğer taraftan, yukarı Suriye ve Filistin üzerinden geçen bu yol Mısır'a ulaşır. Bütün bu bölgeye yakın bir mesafede bulunan Kıbrıs adası bölgenin anahtarı konumunda olduğundan Anadolu için son derece önemlidir.<sup>7</sup>

Kıbrıs Akdeniz iklim kuşağında yer almaktadır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılıktır. Yağışlar orta derecelidir ve büyük bölümü kış ve bahar aylarında görülür. Kuzey kıyıların iklimi güney Akdeniz kıyılarından çok farklı değildir.<sup>8</sup> Düşük rakımlı bölgelerde ortalama yağış 18 inç iken, yüksek rakımlı bölgelerde yağış miktarı 40 inç kadar ulaşır. Bahar aylarında oluşan fırtınalar ağaçlara ve ovalardaki ekinlere zarar verebilir. Kış aylarında 8.000 feet yükseklikte kar yağışı ve donma olayı görülür. Özellikle kışın yağışlar Trodosların üst kısımlarında kar şeklinde meydana gelir.<sup>9</sup>

Kıbrıs tarihini oluşturan ve etkileyen temel faktörlerin başında adanın sahip olduğu jeopolitik konum gelmektedir. Tarih boyunca, Kıbrıs adası sadece büyük devletlerin buluşma noktası olmakla kalmamış, aynı zamanda çok çeşitli kültür akışımının yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Kıbrıs'ın Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunması, ilk çağlardan itibaren adanın önem kazanmasına ve bunun süreklilik kazanmasını sağlamıştır.<sup>10</sup>

Jeolojik devirlerde bir çöküntü sonucunda Hatay bölgesinden ayrılıp bir ada haline gelen Kıbrıs'ın ilk yerleşimcilerinin Anadolu'dan geldiği bilinmektedir.<sup>11</sup> Adanın tarihi ile ilgili yapılan diğer araştırmalara göre ise ilk insan yerleşimi M.Ö. 6500-7000 yıllarına kadar uzanabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Kıbrıs'ın ilk sakinlerinin Anadolu, Kuzey Suriye veya Filistin kökenli olduğu değerlendirilmektedir.<sup>12</sup> Buna göre yapılan araştırmalarda Kıbrıs'ta en erken yerleşimlerin Neolitik devirde Girne bölgesindeki Çatalköy, Limasol bölgesindeki Erimi ve Dineratum (Zafer Burnu) bölgesindeki Kastros yerleşim yerleri olarak tespit

<sup>6</sup>Afif Erzen, "Tarihi ve Sosyal Bir Dava olarak Kıbrıs Meselesi", **İ.Ü. Dergisi**, Nr. 4, 1963, s.161-162.

<sup>7</sup>Afif Erzen "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış" **Türk Kültürü**, S.20, Haziran 1964, s.14; Levent Aksu, "Ana Hatlarıyla Kıbrıs'ın Stratejik Önemi", **2023 Dergisi**, Mayıs 2005, s.74.

<sup>8</sup>Sami Öngör, **Orta Doğu (Siyasî ve İktisadi Coğrafya)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1965, s.262.

<sup>9</sup>Paul S. Vouras, "Cyprus, A Short Geographical Survey", **Social Studies**, 57:5 (1966: Oct) s.205; Öngör, **a.g.e.**, s.263.

<sup>10</sup>Konu hakkında bkz.; Rupert Gunnis, **Historic Cyprus A Guide to Its Towns, Villages, Monastries, Castles.**, **K.Rustem Bro., Nicosia, 1973 4<sup>th</sup> Reprint.**

<sup>11</sup>**Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 2000, s.8; Erzen, *a.g.m.*, s.79-80.

<sup>12</sup>N. S. Stanley Price, "Colonization and Continuity in the Early Prehistory of Cyprus", **World Archaeology**, Vol. 9, No. 1, Island Archaeology (Jun., 1977), s.28; Füzüzan Kınal "İlk Çağlarda Kıbrıs" **Belleten**, S.111, TTK. Yay., 1964, s.386-394; Vassos Karageorghis, **Cyprus: From the Stone Age to the Romans**, Thames and Hudson Ltd., Hampshire, 1982, s.16.

edilmiştir. M.Ö. 3000 yılı öncesinde adada yaşayan halkın oldukça ileri medeniyet seviyesine ulaşmış oldukları açıklık kazanmıştır.<sup>13</sup>

Kıbrıs ve Mısır arasındaki ilişkiler ticarî olarak başlamış, Mısır firavunu III. Tutmosis zamanında adaya yapılan sefer sonucunda ada M.Ö. 1450 yılında Mısır yönetimine girmiştir. Bu durum M.Ö. 1320 yılında Hititlerin adaya sahip olmaları ile son bulmuştur.<sup>14</sup>

Hititler yaklaşık olarak 120 yıl adada hüküm sürmüşlerdir. . Kıbrıs Hitit imparatorluğunun bir parçası olduktan sonra Hititlerin ada ekonomisinde etkin bir rol oynadığı bir gerçektir. Hititliler dönemine kadar iptidaî bir şekilde işletilmekte olan zengin bakır madenleri, Hititlerle beraber o çağın ileri teknolojisi ile işletilip, Akdeniz havzası ülkelerine ihraç edilmeye başlandığı ve bu yolla Kıbrıslılara iyi bir geçim sağladığı değerlendirilmektedir. Bu süre boyunca ada bir sürgün diyarı, vergi toplanan ve bakır temin edilen bir yer olmasının dışında Alaşya (Enkomi) bu dönemde bir liman şehri olarak kurulmuştur.<sup>15</sup>

Adanın sürgün yeri olarak kullanılması daha sonraki dönemlerde de görülmektedir. Osmanlı Devleti de adaya hâkim olduğu dönemde aynı zamanda Kıbrıs'ı bir sürgün yeri olarak kullanacaktı. Adanın coğrafi konumu Kıbrıs tarihinin şekillenmesinde önemli bir husus olmuştur. Bilindiği üzere İngilizlerin adayı ele geçirmelerinin en önemli sebeplerinden birisi de adanın coğrafi konumu gereğidir. Adanın yönetimini ele geçirmenin nedeni Hindistan yolu üzerinde bulunması ve limanlarından istifade etme düşüncesiydi. Buradan da anlaşılacağı gibi coğrafi konum, tarihin oluşumunda oldukça etkili ve önemlidir.

Hititlerin M.Ö. 1200 yıllarında yıkılmasıyla ada tekrar Mısır Firavunu III. Ramses tarafından Mısır'ın hâkimiyeti altına alınmıştır. Aynı dönemde Dor istilasını nedeniyle Ege'den ve Anadolu'dan gelen bir kısım kavimler Kıbrıs'ta koloniler kurmuşlardır. M.Ö. 1000 yıllarında bu kolonilerden biri olan Fenikeliler adayı tamamı ile kontrolleri altına almışlardır. Bu dönemde adanın zengin maden kaynaklarından yaralanan Fenikeliler güneyde Kitium ve Amathus, iç kısımda Tamassus ve İdalion, kuzey sahillerinde Lapithos yerleşim yerlerini kurmuşlardır. M.Ö. 709 da Asurluların Kıbrıs'ı ele geçirmeleriyle Fenikelilerin hâkimiyeti sona ermiştir.<sup>16</sup> Bu tarihten itibaren Asur hâkimiyetini tanıyan koloniler vergi vermeye başlamışlardır.

<sup>13</sup> Bener Hakkı Hakeri, **Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s.15; Gunnis a.g.e., s.5-6.

<sup>14</sup> Fedden Tindal, **Cyprus, Past and Present**, 134 (1928: July/Dec.) s.88; Engin Beksaç, "Kıbrıs ve Deniz Kavimlerinin Gerçeği", **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, (13-17 Kasım 2000) Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazimagosa Kıbrıs, s.173; Hans G. Güterbock, "The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered", **Journal of Near Eastern Studies**, C. 26, No.2, (April 1967), s.80 ; Erzen, a.g.m., s.81.

<sup>15</sup>Süleyman Koç, **Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.34-35; Hakeri, a.g.e. , s.37. **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**, s.8.

<sup>16</sup>Gunnis, a.g.e., s.7; Hakeri, a.g.e., s.38-39; **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**, s.8-9; Erzen, a.g.m., s.81-82.

Adada Asur egemenliğinin bazı kaynaklara göre M.Ö. 612'ye kadar sürdüğü ifade edilirken, diğer bazı kaynaklara göre de M.Ö. 669'a kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Kıbrıs bağımsız bir krallık olurken; bir ara tekrar Mısır, sonra da Perslerin Mısır'ı ele geçirmesiyle M.Ö. 525'te Pers hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. 500'lü yıllardaki Yunanlı tarihçiler Kıbrıs halkının Yunanlı kabul edilmediğini bildirmişlerdi. Yunan Aeshylus, Kıbrıslıları Mısırlılarla Hintliler arasında bir kavim olarak tanımlamıştı. Yunanlı tarihçiler ada halkını Mısır'dan adaya gelip yerleşen Kıpti Ortodokslar olarak görmekteydi. M.Ö. 333 yılında Perslerle Büyük İskender'in yönetimindeki Makedonyalılar arasında yapılan İssus Savaşı sonucunda ise Makedonya egemenliğine alınmıştır. Büyük İskender'in ölümü ile Makedonya İmparatorluğu dağılırken Mısır'da kurulan Ptoleme Hanedanlığı adayı tekrar Mısır'a bağlamıştır. M.Ö. 50'li yıllarda ada Roma İmparatorluğu sınırlarına katılmıştır.<sup>17</sup>

Kıbrıs Romalıların Doğu Akdeniz'deki ilerleyişi için çok önemli bir üs, aynı zamanda önemli bir gelir kaynağı idi. Bu dönemde Kıbrıs, zaman zaman Anadolu'daki Roma idarecileri, zaman zaman da Mısır'daki idareciler tarafından yönetilmiştir. Bu durum M.Ö. 25 yılına kadar devam ederken bu tarihten sonra Kıbrıs'ın ayrı bir eyalet olarak yönetileceği ilan edilmiştir. Bu tarihe kadar ada çoğu zaman Kilikya eyaleti (Antalya-Adana ve İskenderun Körfezine kadar uzanan sahil bölgesi) veya Roma'dan atanan görevlilerce yönetilmiş ve idari açıdan adanın yönetim merkezi Salamis'ten Baf'a taşınmıştır.<sup>18</sup>

M.S. 46 yılında adaya ilk ulaşan Hristiyanlar Saint Paul ile Saint Barnabas Salamis'e gelmişlerdir. Adada Hristiyanlığı yayan bu kişilerin etkinliği sayesinde Baf'ta Romalı prokonsül Sergius Paulus Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bu sayede Kıbrıs Hristiyan bir yönetici tarafından yönetilen ilk bölge haline gelmiş ve Hristiyanlık adada resmî din hüviyeti kazanmıştır.<sup>19</sup>

Adadaki yönetimden memnun olmayan Yahudiler M.S. 115 yılında Artemion önderliğinde Romalılara karşı isyan etmişler ve isyan sırasında birçok Kıbrıslıyı öldürüp Salamis kentini

<sup>17</sup>Netice Yıldız, "Turkish Culture within the Context of the Cypriot Cultural Heritage", Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies, Gazimağusa 20-23 November '96, Ed. Emel Doğramacı, William Haney, Güray König, Centre for Cypriot Studies Eastern Mediterranean, Eastern Mediterranean Press 1997, s. 124; Hatice Palaz Erdemir, "Roma Devleti İdaresinde Kıbrıs", **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, (13-17 Kasım 2000) Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazi Mağusa, Kıbrıs, s.202. Rider H. Haggard, **Our Position in Cyprus**, Contemporary Review, 51, (1887:Jan/June), s.878-879; İnaf, "Kıbrıs'ın Etnik ve Tarihi Yapısı(1)", **Yeni Düşünce**, 4-10 Ağustos 2000, s. 67; Erzen, *a.g.m.*, s.82; Gunnis, *a.g.e.*, s.9-10; Hakeri, *a.g.e.*, s.76-78; **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**, s.9.

<sup>18</sup>Karageorghis, *a.g.e.*, s.177-178; Gunnis, *a.g.e.*, s.11; Erdemir, *a.g.m.*, s.201.

<sup>19</sup>John Anthony McGuckin, **The Orthodox Church An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture**, Wiley- Blackwell, London 2011, s.44; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, Edited Ronald Storrs, B. J. O'Brien, Lefkoşa 1938, Printed and Published by the Government of Cyprus, s.7 ; C.W.Sandford, **England's Rule in Cyprus, A Sermon Preached at Larnaca Cyprus**, December 15, 1878, Oxford and London, James Parker and CO., 1879, s.4; Gunnis, *a.g.e.*, s.11-12; Philip Newman, **A Short History of Cyprus**, Second Edition, Nicosia, 1953, s.59-62. Halil Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Lefkoşa, 1988, s.9.

tahrip etmişlerdir. M.S. 116-117 tarihinde Lucius komutasında bölgeye gelen Roma ordusu isyanı bastırmış ve bütün Yahudileri adadan sürmüştür.<sup>20</sup>

M.S. 395 yılında İmparator Teodosius tarafından İmparatorluk doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Kıbrıs da bulunduğu coğrafi konum gereği Doğu Roma İmparatorluğu'na (Bizans), bağlandı. Bu dönemde adanın idare merkezi Baf'tan, adı sonradan Constantia olarak değişecek olan Salamis'e alınmıştır.<sup>21</sup> Kıbrıs'ın Bizans egemenliğinde kaldığı sürede adada Hristiyanlık yayılmış, Kıbrıs Ortodoks kilisesi teşkil edilmiştir. 431 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığı tanınmış ve Hristiyanlık adada hızla taraf bulmuştur. Bu dönemde Yunanca resmî dil yapılmış, esas kökenleri Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Mısır olan ada halkı kimliklerini kaybederek Ortodokslaşmışlardır.<sup>22</sup>

Kıbrıs'a 632-964 yılları arasında Müslüman Araplarca 24 sefer<sup>23</sup> düzenlenmiştir. Hz. Ebubekir zamanında yapılan ilk sefer, eldeki gücün yetersizliğinden dolayı Kition'un ele geçirilmesine rağmen yarım kalmış, ada tamamen fethedilememiştir. 647<sup>24</sup> yılında Halife Osman döneminde Şam Valisi olan Muaviye büyük bir donanma ile Kıbrıs'ı fethetmiştir. Yapılan anlaşma ile Kıbrıs idaresi, Bizans ile işbirliği yapmama taahhüdünde bulunmuş ve Bizans'a ödedikleri 7.200 Dinar vergiyi Müslümanlara ödemeyi kabul etmiştir.<sup>25</sup>

Bizanslıların 653-654 tarihlerinde adayı tekrar alma teşebbüsleri üzerine 500 gemi ile adaya ikinci bir sefer düzenlenerek ada tamamen fethedildi. Adaya Suriye'den Müslüman halk yerleştirilmiş, camiler inşa edilerek bir rivayete göre bir şehir oluşturuldu.<sup>26</sup> Bu ikinci sefer sonunda yapılan anlaşma, bir önceki anlaşmanın devamı niteliğinde olup ilave olarak bin Dinar

<sup>20</sup>Ali Efdal Özkul, **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.33; İlhan Akbulut, "Kıbrıs Tarihine Kısa bir Bakış", **Askeri Tarih Bülteni**, Ağustos 1998, Nr.45, s.146; Gunnis, **a.g.e.**, s.12; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, s.7.

<sup>21</sup>Doros Alastos, **Cyprus in History**, Zeno Publishers, London, 1976, s.118-119; Harry Luke, **Cyprus**, Second Edition, London, 1965, s.34; Gunnis, **a.g.e.**, s.112; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, s.7-8.

<sup>22</sup>Celal Erdönmez, "Tarihi Boyutuyla Kıbrıs", **Kıbrıs Laboratuvarı**, Der. Şenol Kantarcı, Aktüel Yay., İstanbul, 2005., s.2; Seyhun Şahin, **VI. Ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs**, Fırat Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.38-39; **The Encyclopaedia of Islam**, New Edition Edition by C.E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis and Ch. Pellat, C.V, Leiden 1986, Kubrus maddesi, s. 302.

<sup>23</sup>Bu seferlerden birinde kocası Ubad b. Al-Şamita ile sefere katılan Hz. Muhammed'in halası Umm Haram attan düşerek vefat etmiş ve Larnaka Gölü yakınında "Hala Sultan Tekkesi" olarak bilinen yere gömülmüştür. Ali Çelik, **Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan**, Işık Yay., İstanbul, 2005, s.39; Gunnis, **a.g.e.**, s.15; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, s.8; Darkot, **a.g.m.**, s. 673-674.

<sup>24</sup>Osman Turan bu seferin 650 yılında yapıldığını ifade etmektedir. Bkz. Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", **Belleten**, C.XXVIII, S.110, Ankara, 1964, s.209; Vergi Bedevi ve G. Ostrogorsky ise 649 yılını vermektedirler. Bkz. Bedevi, **Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yay., Lefkoşa, 1966, s.61; George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara, 1999, s.108.

<sup>25</sup>Gülây Ögün, "Kıbrıs'ta İslam Hâkimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticarî İlişkiler", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Haz. Ali Ahmet Beyoğlu-Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiyat Vakfı Yay., İstanbul, 2005., s.1. Alastos, **a.g.e.**, s.126-127. Gunnis, **a.g.e.**, s.13; Erdönmez, **a.g.m.**, s.2-3; Besim Darkot, "Kıbrıs", **İslam Ansiklopedisi**, C. VI, MEB, Eskişehir, 2001, s. 673.

<sup>26</sup>A. Lammens, "Muaviye", **İA.**, MEB., C.8, s.349; Atillâ Atan, "Kıbrıs-III", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Nr.15, Mayıs 1986, s.57; Ögün, **a.g.m.**, s.29-30; Erdönmez, **a.g.m.**, s.3; Turan, **a.g.m.**, s.209.

ek vergi getirilmiştir. Bu anlaşma Emevi Halifesi Abdülmelik dönemine (685-705) kadar sürmüştür.<sup>27</sup>

688 yılında Halife Abdülmelik b. Mervan ile İmparator II. Justinianus'un aralarında yapılan anlaşmayla Kıbrıs'tan alınan vergilerin iki devlet arasında paylaşılmasına karar verilmiştir. Bizanslıların 4 yıl sonra anlaşmaya aykırı hareket etmeleri sonucunda yeni bir savaş çıkmıştır. Bu vergiler yüzünden sürekli olarak Bizanslılar ve Müslümanlar arasında mücadele devam etmiş ve Müslümanlar bu mücadelelerden sürekli galip ayrılmıştır.<sup>28</sup>

Bizanslılarla yapılan mücadeleler sonunda Emevi Halifesi II. Velid ve Abbasi Halifesi Harun Reşit (786-809) zamanında sefer düzenlenmiş, Kıbrıslıların bir kısmı Suriye'ye göç ettirilmiş, daha sonra bu halk yurtlarına tekrar gönderilmiştir.<sup>29</sup>

Abbasi Devleti'nin yıkılmasından yararlanan Bizans İmparatoru II. Nicephoros Phocas (963/969) 965 yılında Kıbrıs'ı tamamen ele geçirmiş ve ada mücadele sahası olmaktan çıkarak huzurlu bir ortama kavuşmuştur.<sup>30</sup>

1096 yılında Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla Haçlılar, Kıbrıs adasının Doğu Akdeniz, Anadolu, Suriye ve Mısır seferleri için önemini fark etmişlerdir. Özellikle Kıbrıs Birinci Haçlı Seferi sırasında Bizans ve Latin donanmaları ile Suriye'de zor durumda kalan Haçlıları beslemek için çok önemli bir rol oynamıştır. Seferlerin başlamasından itibaren Bizanslılar ile Latinler arasında ada üzerinde mücadele de başlamıştı. 1099 yılında Antakya Haçlı Kralı Renaud de Châtillon Çukurova'daki Ermenilerle hareket ederek Kıbrıs'a hâkim olmuştur. Bu işgal sırasında Kıbrıs adası işgalciler tarafından acımasız bir şekilde yağma ve katliama uğramış ve bu olaydan sonra Kıbrıs uzun süre eski durumuna gelememiştir.<sup>31</sup>

Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması Kıbrıs'ı da etkilemiştir. İmparator Manuel Komnenus'un yeğeni ve Tarsus Valisi İsaak Komnenus Kilikya bölgesinde Ermenilerle yaptığı savaşta esir düşmüş; İmparator I. Andronikos Kıbrıs'tan elde edilecek gelirlerle ödenmesi öngörülen bir fidye karşılığında İsaak Komnenus'un serbest kalmasını sağlamıştır. Fidyenin bir bölümünün ödenmesi ile hürriyetine kavuşan İsaak Komnenus, kalan miktarın toplanması için İmparator tarafından Kıbrıs adasına yollanmıştır. Fakat İshak Komnenus bir takım sahte belgelerle kendisinin Kıbrıs Valisi olarak atandığını iddia edip bir yıl boyunca halkı kendisine inandırmış; sonra da adanın bağımsızlığını ve kendi imparatorluğunu ilan etmiştir. Komnenus

<sup>27</sup>George Hill, *A History of Cyprus*, I, Cambridge, 1952, s.285.

<sup>28</sup>Bedevi, *a.g.e.*, s.62; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.10.

<sup>29</sup>Turan, *a.g.m.*, s.209.

<sup>30</sup>Ostrogorsky, *a.g.e.*, s.108-109; Gunnis, *a.g.e.*, s.13.

<sup>31</sup>Urfalı Mateos, *Vekayiname (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant Andreasyan), TTK. Yay., Ankara, 2000, s.322-323; Gülay Ögün, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticari İlişkiler", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, (Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s.3.; Yuvalı, *a.g.m.*, s.37-38; Turan, *a.g.m.*, s.212-213.

adayı yönettiği yedi yıl boyunca halka ağır vergiler yüklemiş ve ada halkını baskı altında tutmuştur.<sup>32</sup>

III. Haçlı Seferi sırasında, 1191'de, İngiliz Kralı Richard<sup>33</sup> Limasol'dan adaya çıkararak önce Lefkoşa'yı sonra da tüm adayı kolaylıkla ele geçirmiş ve adada müstakil olarak hüküm süren İsaak Komnenus'un hâkimiyetine son vermiştir. Müteakiben bir yıl sonra Kıbrıs'ı 100 bin altın karşılığında, Selahattin Eyyübi'nin Suriye'den çıkarmış olduğu Lusignan'a satmış ve adada Lusignanlar dönemi başlamıştır.<sup>34</sup>

Selahattin Eyyubi'nin Kudüs ve Suriye'den çıkardığı bütün Haçlılar Kıbrıs'a gelip adanın idareci sınıfını ve asilzadelerini oluşturmuşlar ve adada bulunan Rumları toprağa bağlı esir (serf) durumuna düşürmüşlerdir. Böylece adada hâkim Latinler ile esir durumunda olan Rumlardan oluşan iki sınıf meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra Kıbrıs'a birçok İtalyan ve Fransız âlimleri gelmiş, ticaret kolonileri kurulmuştur. Ticaretin etkisiyle adaya Arap, Türk, Ermeni, Süryanî ve Yahudî tüccarları gelerek etnik yapıda önemli değişiklikler meydana getirmiş ve Rumlar çoğunluğu kaybetmiştir. Adada Katolik kilisesi de kurulmuş, Ortodoks Başpiskoposluğu ilga edilmiş, yeni yönetimle birlikte Fransızca ve İtalyanca hâkim duruma gelerek Rumca eski önemini yitirmiştir. Bunun yanında adada birçok Gotik tarzı mimari eser inşa edilmiştir.<sup>35</sup>

1195'te Kral Amaury'nin Roma-Germen İmparatoru VI. Henry tarafından tanınmasına karşılık Kıbrıs'ta Katolikliğin yayılabileceğini Papa III. Celestine'ye bildirmiş; bunun üzerine ertesi yıl adaya ilk Başpiskoposu Kralın *Chancellor*'u tayin edilmiştir. Latin Başpiskoposluğu'nun kurulmasıyla Ortodoks Kilisesi'ne ait arazi ve emlakın birçoğu Katolik Başpiskoposluğuna bağlandı. Bu gelişmeler doğrultusunda 1260 yılında Papa IV. Alexander tarafından yayımlanan *Bulla Cypria*'ya (Kıbrıs'ın Mührü) göre, Ortodoks Başpiskoposluğu yok

<sup>32</sup>Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, (Çev. Fikret Işıltan) TTK Yay., Ankara, 1984, s.38-40; Hakeri, **a.g.e.**, s.101-103; Gunnis, **a.g.e.**, s.13-14; Akbulut, *a.g.m.*, s.147; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, s.8.

<sup>33</sup>İngilizlerin 1191 yılında adayı ele geçirmelerini ikinci işgal olarak değerlendirilecek ve ele geçirme sırasında yorum yapan Herport Dixon. "Siyasetimiz, evvelki işgalimiz ile bu yenisini bir birine kenetlemektedir. Biz istesek de istemesek de bundan önceki İngiliz işgalinin gerçekleri karşımıza dikilmektedir. Sizde, Sir Garnet Wolseley, şimdi vaktiyle Arslan Yürekli Richard'ın askerlerinin işgal ettikleri yere hükümet konağı yaptırıyorsunuz. Richard-Viktorya! Bu büyük isimler ikinci işgalimizle birincisini birbirine bağlıyor. Richard'dan Viktorya'ya kadar gelen bir zincir çok uzun gibi düşünülürse de İngiltere eski bir ülkeydi ve bu ülkenin hükümdarlarını kopuksuz halkalar birbirine kenetlemektedir". Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs'ın İlk İngiliz Yüksek Komiseri ve İngiliz Yazarların Görüşleri", **Türk Kültürü**, Nr. 122, Aralık 1972, s. 87.

<sup>34</sup>Haydar Çoruh, **II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî Ve İctimaî Yapısı (1808-1839)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s.6; J. R. Van Milligen, **Cyprus: Its Present and its Future**, Contemporary Review, 108(1915:July/Dec.) s.327; Geo. Jeffery, **Cyprus Under an English King in the Twelfth Century**, Printed by W.J. Archer, Government Printer, Nicosia 1926, s.3; Peter W. Edbury, **The Kingdom of Cyprus and The Crusaders 1191-1374**, Cambridge University Press, 1991, s.7-8; Yuvalı, *a.g.m.*, s.38; Turan, *a.g.m.*, s.213; Hakeri, **a.g.e.**, s.103-107; Akbulut, *a.g.m.*, s.147; Gunnis, **a.g.e.**, s.14; Hill, **a.g.e.**, I, s.317-320; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, s.8-9.

<sup>35</sup>**Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1995, s.7; Turan, *a.g.m.*, s.213-214; Akbulut, *a.g.m.*, s.147; Yuvalı, *a.g.m.*, s.38; Gunnis, **a.g.e.**, s.15-17; **The Encyclopaedia of Islam**, s. 303.

sayılmış, adanın tek Başpiskoposluğu Latin Başpiskoposluğu olarak ilan edilmiştir. Geride kalan ve ücra yerlerdeki köylere gönderilen az sayıdaki Ortodoks Piskoposları, yerlerine geçen Latin Piskoposlara itaat yemini etmeye zorlandı. Bunun yanısıra Latin Rahiplere tarım vergilerini toplama yetkisi getirildi. Dolayısıyla ellerinden yetkileri alınan Kıbrıs Ortodoksları ağır bir darbeye maruz kaldı.<sup>36</sup> Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Türklerin adayı fethine kadar Ortodoks dünyasındaki varlığını ve kimliğini kaybetmiş ve Latin Kilisesinin bir parçası olarak her türlü baskı altında, dinlerini yaşama özgürlüğünden mahrum bırakılmışlardır.<sup>37</sup> Bu durum nüfusun azalmasına, doğal olarak gelirin azalmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde birçok Ortodoks Piskopos sürgün edilmiş, mezheplerinden dönmekte ısrar edenlerden bazıları yakılarak öldürülmüş, Ortodoks köylüler köle duruma getirilmişlerdir. Zor şartlar ve fakirliğe dayanamayan ada halkı bu kötü idareden kurtulmak için önleyici tedbirlere rağmen fırsat bulduğunda adayı terk etmişlerdir.<sup>38</sup>

Lusignanlar, XIV. yüzyılın ortalarında en parlak devirlerine ulaşmışlardır. Hatta bu dönemde, genelde Rodos Şövalyeleri ile müşterek olarak Anadolu ve Mısır'ın sahil şehirlerine seferler düzenlemişlerdir. 1344 yılında Papa'nın teşviki ile yapılan Haçlı Seferine Kıbrıslılar da destek vermiştir. Ayrıca Kıbrıs Kralı Pierre (1359-1369), Rodos Şövalyeleri ve Cenevizlilerle birlikte Antalya'ya sefer düzenleyerek 12 günlük kuşatmadan sonra 24 Ağustos 1361 günü Antalya'yı yağma ve işgal etmişlerdir.<sup>39</sup>

Kral Pierre'nin ölümü ve giriştiği savaşlar Kıbrıs'ı çok etkilemiş ve ada eski refah ve güç seviyesine ulaşamamıştır. Mısır Sultanı Baybars'ın Sultan II. Murat'a hediyeler yüklü bir gemisinin ada yönetimi tarafından el konulması doğal olarak Memluk-Kıbrıs ilişkisini bozmuş. Bu dönemde Kıbrıs Memluk sahillilerine yapılan saldırılarda ve korsanlık faaliyetlerinde üst olarak kullanılmıştır. Ada Akdenizin doğusunda Haçlı Seferleri için önemli bir konuma sahip olup, Haçlılar adayı üst olarak kullanarak Suriye ve Mısır'a saldırılarda bulunmuşlardır. Bölgede emniyeti tesis etmek isteyen Sultan Baybars'ın emriyle Memluk donanması 1424 yılında Limasol'u işgal etmiş, Magosa'yı kuşatmış ve ertesi yıl da Lefkoşa ve bütün adayı fethetmiştir. Kral Yanus'un da içinde bulunduğu 3.600 kişi esir edilerek Kahire'ye sevk edilmiştir. Kral, ancak yüklü miktarda bir kefalet ve yıllık verginin ödenmesi şartıyla serbest

<sup>36</sup>Henry Thomas Forbes Duckworth, **The Church of Cyprus**, London, 1900, s.25. Nicholas Coureas, **The Latin Church in Cyprus, 1195-1312**, Ashgate Publishing, USA, 1997, s.297-306; Edbury, **a.g.e.**, s.29-31; Gunnis, **a.g.e.**, s.16-17; Hakeri, **a.g.e.**, s.113; Pierre Oberling, **Bellapais'e Giden Yol "Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü"**, (Çev. Mehmet Erdoğan), Gen. Kur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1987, s.2.

<sup>37</sup>İsmail Şahin, **Kıbrıs Başpiskoposluğu (1571-1821)**, Ankara Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.28;

<sup>38</sup>Beria Remzi Özorun, "*Osmanlı Devri Başlangıcında Kıbrıs Adasının Nüfusu*", **Türk Kültürü**, C.19, S.223-224, s.113; Oberling, **a.g.e.**, s.2.

<sup>39</sup>Şehabettin Tekindağ, "*Teke-Oğulları*", **İ.A.**, C.XII/1, M.E.B., 1979, s.129,130; Newman, **a.g.e.**, s.139; **The Encyclopaedia of Islam**, s.303.



bırakılmıştır. Sonuçta Kıbrıs 1427 yılında yapılan bir anlaşma ile haraç veren bir devlet haline gelirken, bu sürede yaşanan salgın hastalıklar, süregelen kuraklık ve çekirge talanları da Kıbrıs'ın gerilemesini tetikleyen diğer faktörler olmuştur.<sup>40</sup>

XV. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs Latin baskısı altındayken Kral II. James'in (1464-1473) başa geçmesiyle adada Venedik nüfuzu kendini göstermeye başlamıştır. Akdeniz'de etkili bir güç olan Venediklilerin Kıbrıs'a olan ilgileri daha öncelerden beri devam etmekteyken II. James'in bir Venedikli olan Catherine Cornaro ile 1471'de evlenmesi Kıbrıs üzerindeki Venedik etkisini daha da arttırmıştır.<sup>41</sup> 1473 yılında Kral II. James'in zehirlenerek öldürülmesi ile Catherine Cornaro kraliçe olmuş. Yeni doğan oğlu III. James de kral ilan edilmiştir. Yeni kralın da bir yaşını doldurmadan ölümü üzerine Catherine Cornaro'nun adanın yönetiminde tek başına kalmasıyla, bu durumdan faydalanan Venedik'te ada üzerindeki yoğun bir şekilde baskısını arttırmaya devam etmiştir. 1474 yılında görevlendirdiği temsilciler ile kraliçeyi kontrol altına almış ve talimatlarıyla yönlendirmeye başlamıştır.<sup>42</sup>

Venedik adayı direk olarak kendisine bağlamak için Catherine Cornaro'yı tahttan indirmek istese de Memluk ve Napoli yönetimlerinin Kraliçeyi desteklemelerinden dolayı yönetimi değiştirememiştir. Bunun yanında Kraliçe iyice etkisini kaybetmiş, Venediklilerin adada sürekli asker ve danışman bulundurmalarından dolayı yönetim tamamen Venedik hâkimiyetine geçmiştir.<sup>43</sup>

1485-1491 yılları arasında Osmanlı-Memluk savaşının yaşanması Venediklilerin Kıbrıs yönetimine resmen el koymaları için uygun bir ortam oluşturmuştur. Venedik yönetimi 1488'de Kraliçe Catherine Cornaro'yu taht üzerindeki haklarından vazgeçmesine ikna amacıyla Kraliçe'nin kardeşi Giorgio'yu görevlendirerek ada üzerindeki baskısını arttırarak devam ettirmiştir. Ancak Venedik, Kraliçe'nin haklarından vazgeçmemekte ısrar etmesi üzerine, Akdeniz'de süregelen savaştan da yararlanarak General Francesco de Priuli idaresinde bir donanmayı Akdeniz'e çıkararak hem ada üzerindeki baskısını arttırmayı hem de Kraliçeye gözdağı vermeye çalışmıştır. Nitekim askerî ve siyasî baskılara Kraliçe daha fazla mukavemet

<sup>40</sup>Abdullah Mesut Ağır, "15.Yüzyılda Memlukların Doğu Akdeniz Siyaseti", **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, 13(23), s.142-145; Albertch Feuss, "Was Cyprus a Mamluk Protectorate? Mamluk Policies toward Cyprus between 1426-1517", **Journal of Cyprus Studies**, Vol.11, S.28/29, 2005, s.11-12, M. Sobernheim, "Baybars", **İslam Ansiklopedisi**, C.2, MEB., s.317; Turan, *a.g.m.*, s.225; Alastos, *a.g.e.*, 203-205; Hill, *a.g.e.*, II, s.471-494; Bedevi, *a.g.e.*, s.80-81; Gunnis, *a.g.e.*, s.17-18.

<sup>41</sup>Bu konuyla ilgili yapılan bir çalışmada Catherine Cornaro'nun Kraliçe olmasıyla birlikte 1473 yılından itibaren adada Venedik egemenliğinin başladığı ve bu sayede 1489'a kadarki olan dönemim bir geçiş süreci olduğu ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili bkz. Benjamin Arbel, "The Reign of Catherina Corner (1473-1489) as a Family Affair", **Cyprus, the Franks and Venice, 13th-16th Centuries**, Ashgate Publishing Company, USA, 1999, s.I/74; **Cyprus and Asiatic Turkey**, Bradbury, Agnew, &Co., 10, Bouverie St., London 1878, s.14.

<sup>42</sup>Gunnis, *a.g.e.*, s.18; Alastos, *a.g.e.*, s.215-216; Hill, *a.g.e.*, III, s.621-713; Arbel, *a.g.m.*, s.I/74-75; **Cyprus and Asiatic Turkey**, s.14.

<sup>43</sup>Alastos, *a.g.e.*, s.216, Arbel, *a.g.m.*, s.I/81; Sidney Painter, "The Lords Of Lusignan in Eleventh And Twelfth Centuries", **Speculum**, Vol.32, No:1, (Jan. 1957), s.27.

gösteremeyerek Venedik yönetiminin taleplerini kabul etmiş ve Lefkoşa Katedralinde düzenlenen bir törenle tüm yetkilerini Venedik yönetimine devretmiş (26 Şubat 1489), dolayısıyla Kıbrıs adası resmen Venediklilerin bir parçası haline gelmiştir.<sup>44</sup>

Lusignanlar döneminde her ne kadar baskıcı bir yönetim görülmüşse de en azından hâkimiyetleri altındaki bölgelere hizmet götürme çabasından da söz edilebilir. Fakat Venedikliler, adanın stratejik konumu nedeniyle Kıbrıs'a daha çok askerî bir üs olarak bakmaktaydılar. Lefkoşa, Magosa ve diğer önemli bölgelere muazzam kaleler ve savunma mevzileri inşa etmişlerdir. Adanın yönetimini askerî valiler üstlenmiş, bunlar aynı zamanda sivil yönetimde de geniş yetkilerle donatılmışlardır.<sup>45</sup> Fakat valilerin sivil yönetimdeki bilgisizlik ve beceriksizlikleri adanın gelişmesine engel olmuş, ülkede ticaret iyice zayıflamış, üretim düşmüş; bu duruma kuraklık, deprem, sel, çekirge sürüleri gibi diğer doğal afetler de eklenince ada yaşanması çok zor bir yere dönüşmüştür. Zira ada halkından fırsat bulabilenler buldukları yerlerden göç etmişlerdir. Hatta halk içerisinde Türklerin bile adayı daha iyi yönetebilecekleri düşüncesi yayılmaya başlamıştır.<sup>46</sup> Adadan kaçamayanlar baskıcı Venedik yönetimine isyan etme (1562) ve ayrılma konusunda fikirler edinmeye başlamıştır.<sup>47</sup> Nitekim Kıbrıslılar 1570 yılında Osmanlı yönetimine elçi göndererek adanın idaresini ele geçirmeleri için istekte bulunmuşlardır.<sup>48</sup>

Bu dönemin diğer bir özelliği olarak, Kıbrıs açıklarında bulunan korsanların saldırıları engellenememiş ve bu korsanların adada yaşamlarını sürdürmelerine göz yumulmuştur.<sup>49</sup> Ceneviz, Venedik, Malta, İspanyol ve Katalan ülkelerinden gelen bu korsanlar, gerek ada halkına, gerekse de bölgedeki ticaret gemilerine, özellikle de Müslüman hacılara zarar vermiş, esir edip mallarını gasp etmişlerdir.<sup>50</sup>

1471 yılında Venedikliler Osmanlı-Karamanoğulları mücadelesinde Karamanoğullarına askeri destek vermişler; bu durum adadaki Venedik yönetiminin Osmanlı Devleti için bir

<sup>44</sup>Gunnis, **a.g.e.**, s.18; Alastos, **a.g.e.**, s.218; Hill, **a.g.e.**, III, s.736-737, 748; **The Encyclopaedia of Islam**, s.304.

<sup>45</sup>Ronald C. Jennings, **Christians and Muslims in Otoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640**, New York University Pres, New York and London, 1993, s.4-5; Newman, **a.g.e.**, 159; Claude Delaval Cobham, **Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus**, Cambridge, 1908, s.57; Newman, **a.g.e.**, s.159; Gunnis, **a.g.e.**, s.19

<sup>46</sup>Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış**, 2'nci Basım, Lefkoşa, 2000, s.8-10; Gunnis, **a.g.e.**, s.19;

<sup>47</sup>Nuri Çevikel, **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ın Siyasî, İdari, Toplumsal ve Ekonomik Şartları**, Hacettepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999, s.15.

<sup>48</sup>Alastos, **a.g.e.**, s.233.

<sup>49</sup>Antalya-İskenderiye ve Antalya-Trablusşam deniz yolu Kıbrıs ve Rodos'ta yuvalanmış olan Hristiyan korsanların daimi tehdidi altında idi. Fatih Sultan Mehmet, Rodos'un yanında Kıbrıs Krallığı ile de ilgilenmişti. II. Murat zamanında bu krallığa karşı Osmanlılarla Mısır Memluk sultanlığı arasındaki yaklaşma da bulunmaktaydı. Karamanoğulları da Osmanlılara karşı Kıbrıs krallığı ile iyi ilişkiler içindeydi. Daha sonraları Uzun Hasan da aynı şartlardan yararlanarak Osmanlılara karşı Karamanoğulları ile Rodos ve Kıbrıs arasında kendisinin önderliğinde bir cephe kurmaya çalışmıştı. Halil İnalıcık, "*Bursa: XV. Asır Sanayi Ve Ticaret Hayatına Dair*", **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s.206-207.

<sup>50</sup>Soyal Tamçelik, "*Kıbrıs Fethini Meşrulaştıran Dini Sebepler*", **Türk Kültürü**, S.374, (s.53) s.373; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler**, s.10.

tehlike unsuru oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti ve Kıbrıs'ın diğer bir karşı karşıya gelişi de 1472 yılında Venedik, Rodos Şövalyeleri ve Uzun Hasan tarafından meydana getirilen ittifakla olmuştur. Müteakiben Osmanlı Devleti tarafından Memluklulara sefer hazırlıkları sırasında, Venedik idaresinden Osmanlı donanması için adada üs talebine olumsuz cevap verilmiştir<sup>51</sup>. Bu durum Osmanlı-Venedik ilişkilerini daha da gergin hale getirirken Osmanlı Devleti 1489 yılında Karpaz bölgesine bir filo göndererek birçok ganimet ve esir almıştır.<sup>52</sup>

Osmanlı Devleti'nin 1517 yılında Mısır'ı Memluklulardan almasıyla Osmanlı-Kıbrıs ilişkileri farklı bir safhaya girmiştir. Venedikliler her yıl Kıbrıs için Memluklara 8 bin Duka vergi ödemekle yükümlüydü. Dolayısıyla bu verginin artık Osmanlı Devleti'ne ödenmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti bu amaçla Silahatlar Kethüdası Ali Ağa'yı Kıbrıs'a görevlendirirken<sup>53</sup>, Venedik yönetimi de hem fetih için Padişahı tebrik etmek, hem de Kıbrıs'ın Mısır ile ticaretinin devamlılığını koruyabilmek amacıyla İstanbul'a bir elçi yollamıştır. Görüşmelerde Osmanlı yönetimi beş yılda ödenmesi gereken toplam 40 bin Dukanın Osmanlı hazinesine ödenmesi gerektiğini bildirerek, tüm bedelin 3 ay içerisinde ödenmesini talep etmiştir. Venedik yönetimi, gelen bu isteği 10 bin Duka peşin, geri kalan miktarı da 3 ay içinde karşılayabileceklerini bildirmişlerdir.<sup>54</sup> Sonuç olarak yapılan anlaşma ile Kıbrıs Osmanlı Devleti tarafından vergiye bağlanmış ve bu sayede adada resmen Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiştir.

1521 tarihinde Rodos adasının Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle endişelenen Venedikliler, bu duruma karşı savunma hazırlığı yapmaya başladılar. Bu bağlamda Lefkoşa ve Magosa surlarında güçlendirme çalışmaları yapmışlardır.<sup>55</sup> Bu dönemde Osmanlı Devleti'yle Venedikliler arasında Doğu Akdeniz'e hâkim olma isteği nedeniyle gerginlik yaşanmaktaydı. Mayıs 1539'da Osmanlı birlikleri Limasol çevresini bir müddet ele geçirmişler, Venedikliler 1540 yılında Limassol ve Baf bölgesinde korsanların hâkimiyetinde bulunan kaleleri yıkmayı ve yıllık 8 bin Dukalık vergiyi ödemeyi kabul etmişlerdir.<sup>56</sup>

<sup>51</sup>Celal Erdönmez, **Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)**, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2004, s.7; Yakub Mahmutlu, "Kıbrıs: XV. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Askeri-Siyasî İttifakın Üyesi", **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazimağusa, Kıbrıs, 13-17 Kasım 2000, s.286; Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer) YKY, İstanbul, 2003, s.33; Erdönmez, "Tarihi Boyutuyla...", s.4.

<sup>52</sup>**Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**, s.11-12.

<sup>53</sup>İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım I, TTK Yay., Ankara, 1983, s.10.

<sup>54</sup>Theunissen, Hans, "Ottoman-Venetian Diplomats: The 'Ahd-names, the Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents", **EJOS**, I (1998), Nr.2, s.154-155; **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**, s.12.

<sup>55</sup>**Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**, s.12.

<sup>56</sup>Hill, **a.g.e.**, III, s.836; Alastos, **a.g.e.**, s.235.

Özellikle 1569 yılında yaşanan olaylar, Kıbrıs üzerine bir sefer düzenlemeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu olaylardan birinde adada barınan korsanlar İskenderiye civarlarında bir Osmanlı ticaret gemisine saldırarak 90 kişiyi esir almışlardır. Bu saldırıyla yetinmeyen korsanlar yakın tarihlerde birkaç saldırı girişiminde daha bulunmuşlardır. İskenderiye beyi bu saldırılara karşılık vermiş, hatta birkaç korsan Venedik gemisini ele geçirmeyi başarmıştır. Venediklilerin bu saldırgan tutumu Osmanlı Devleti'nin adayı ele geçirmesi için siyasî meşrûiyeti sağlayan sebeplerin başında yer almıştır.<sup>57</sup>

Dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi'ye göre İslamiyet'in ilk yıllarında ve müteakip yıllarda adanın Müslümanlar tarafından fethedilmesi, aynı zamanda adanın Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlerin iâşesine tahsis edilmiş olması, Kıbrıs'ın Müslüman Türkler tarafından fethedilmesini ve adanın eski konumuna getirilmesini dinen caiz kılıyor ve bunu bir görev haline getiriyordu. Ayrıca Venediklilerin Türk gemilerine saldırmaları ve barış şartlarına uymamaları Kıbrıs'a karşı bir sefer yapılmasını haklı kılıyordu; aynı zamanda Türklerin halifeliği almaları sebebiyle İslamiyet'in koruyucusu ve yayıcısı olarak Müslümanların menfaatlerini de gözetmesi gerekiyordu.<sup>58</sup>

Bu gelişmelere göre Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi 1570 tarihine kadar devletin siyasî, dinî ve ekonomik menfaatleri açısından bir zorunluluk haline gelmişti.

Ada Venediklilerin kontrolünde kaldığı sürece Doğu Akdeniz'deki güvenliğin ve huzurun<sup>59</sup> temin edilemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti adayı ele geçirmek için diplomatik girişimlerde bulunduysa da bunlardan bir sonuç alamamıştır.

Osmanlı yönetimi, 18 Mart 1570 tarihinde Venedik'e sert bir nota vererek meydana gelen olaylar nedeniyle adanın Türklere teslimini istemiş, aksi halde savaşıacaklarını bildirmiştir. 28 Mart 1570'te elçi olarak seçilen Kubat Çavuş tarafından Venedik senatosuna sunulan bu mektuptaki istekler 27 Nisanda Venedik meclisinde görüşülmüştür. Bu istekler Venedikliler tarafından savaş ilanı olarak değerlendirilmiş ve reddedilmiş, bunun üzerine sefer için askeri hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.<sup>60</sup>

<sup>57</sup>Mustafa Ekincikli, "Kıbrıs'ın Türk Hâkimiyetine Geçişini Hazırlayan Siyasî, Askeri ve Sosyal Şartlar", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C.2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağusa, K.K.T.C., 1999, s.478.

<sup>58</sup>Kıbrıs'ın fethini dini açıdan meşrulaştıran ve haklı gösteren açıklamalarla ilgili b.k.z. Soyal Tamçelik, "Kıbrıs'ın Fethini Meşrulaştıran Dini Sebepler", **Türk Kültürü**, S.34, Yıl, XXXII, s.53-57; Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, C. I, (Hzl. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1999, s.343; Hüseyin Algül, "Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Manevi Cephesi ve Ebussuud Efendi'nin Seferle İlgili Fevvası", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.2, Nr. 2, Yıl 2, 1987, s. 37-42.

<sup>59</sup>Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de kıyı koruması için aldığı tedbirlerle ilgili bk. Şenay Özdemir, "Kıyı Nöbeti: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Kıyı Koruması", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan, C. XIII, Nr. 1, Temmuz 2008, s. 187-210.

<sup>60</sup>Nuri Çevikel, **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası**, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.89; Osman Metin Öztürk, **Stratejik Açısından Doğu Akdeniz ve Kıbrıs**, Altın Küre Yay., Ankara, 2003, s.15-16; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III ncü Cilt, 3 ncü Kısım Eki Kıbrıs Seferi (1570-1571)**,

Osmanlı Devleti'nin devletlerarası alanda imzaladığı bir dizi anlaşma da sefer için uygun siyasî şartları olgunlaştırmıştır. Safeviler ile 1555 yılında yapılan 25 yıllık barış anlaşması ile doğu sınırlarını emniyete almıştır. 1568'de Avusturya ile bir barış anlaşması, 1569 yılında Fransızlarla yeni bir Kapitülasyon anlaşması yapılmış ve aynı yılda Yemen isyanı bastırılmış, son olarak da 1570'te de Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalamıştır.

Venedikliler de Osmanlı Devleti'nin hazırlıklarını bildiğinden karşı bir Haçlı donanması hazırlanması için Papa'dan yardım isterken, diğer taraftan savunma hazırlıklarına da başlamıştır.<sup>61</sup> Venediklilerin yardım isteği üzerine harekete geçen Papalık, krallara gönderdiği mektuplarda, destek verilmemesi durumunda Hristiyan dünyasının karşılaşacağı tehlikeyi belirtmiştir. Fakat bu çağrıya kulak veren yalnızca Katolik İspanya olmuş, Jean Andrea Doria'nın komuta ettiği İspanyol donanması Kral II. Philippe'nin emriyle Kıbrıs'a yardım etmek üzere gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Malta Şövalyeleri, Sicilya Krallığı, Cenova Cumhuriyeti ve Savoie Dukalığı gönderecekleri az sayıdaki gemilerle sembolik de olsa destek sözü vermişlerdir. Ne var ki yapılan ittifakın imzası ancak 25 Mayıs 1571 tarihinde Lefkoşa'nın Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilmesinden aylar sonra gerçekleştirilebilmiştir.<sup>62</sup>

Bu ittifakların yanı sıra Venedikliler daha başka askerî önlemleri de göz önünde bulundurmaktaydı. Bu önlemlerin ilki Martinengo komutasındaki 3 bin kişilik bir kuvveti Kıbrıs'a göndermekti. Fakat Osmanlı ordusunun müdahalesiyle adaya gelebilen piyade sayısı yalnızca 1300 kadardı. Sonrasında 3 bin kişilik bir birlik daha adaya Rangoni idaresinde sevk edilmiştir.<sup>63</sup>

Venedikliler ada savunmasını Lefkoşa'da 20 bin, Magosa'da 3-4 bin, Venedik filosu ile gönderilen 1700 kişilik bir kuvvet ve Kıbrıs halkından oluşan 4 bine yakın milis olmak üzere toplam 30 bin kişilik bir kuvvetten meydana getirmişti.<sup>64</sup> Ayrıca Venedik, İspanya ve Papalık gemilerinden oluşan 206 parçalık bir deniz kuvveti de mevcuttu.<sup>65</sup>

Osmanlı Devleti Kıbrıs seferi kararını aldıktan sonra bu seferi teşvik eden altıncı vezir Lala Mustafa Paşa sefer serdarlığına, 3 üncü Vezir Piyale Paşa onun emrinde donanma kumandanlığına atandılar.<sup>66</sup> Kabudan Müezzinzade Ali Paşa<sup>67</sup> da Lala Mustafa Paşa'nın

---

Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1971, s.24; Hill, **a.g.e.**, III, s.888; Alastos, **a.g.e.**, s.241; Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", **Bellekten**, C.XXII, Temmuz, 1958, S.88, s.574; Recep Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", **Türkler**, C. IX, s.669; Hans Peter Alexander, **Ottoman-Venetian Diplomats: The 'Ahdnames**.The Historical Background and the Development of Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Document, EJOS, I, (1998), Nr..2, s. 172.

<sup>61</sup>Abdülhaluk Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1989, s.8.

<sup>62</sup>**Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi...**, s.26-29; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler**, s.28.

<sup>63</sup>Alastos, **a.g.e.**, s.242-243; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler**, s.27-28.

<sup>64</sup>Recep Dündar, **Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)**, İnönü Üniversitesi S.B.E. Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1998, s.44.

<sup>65</sup>**Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi...**, s.74.

<sup>66</sup>Şerafettin Turan, *a.g.m.*, s.575.

yanında Kıbrıs'a giderek Piyale Paşa'nın emrine girmek<sup>68</sup> konusunda emir alarak ordu üç grup halinde İstanbul'dan hareket etti. Mart 1570'te Murat Reis, Nisan 1570'te Piyale Paşa ve son olarak Lala Mustafa Paşa Mayıs 1570'de 36 Kadirga, 12 çekdiri ve 8 mavnadan oluşan bir donanma ile harekete geçti. Güzergâh sırasında birleşen donanmanın tamamı 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol limanına demirleyerek kuşatmaya başlandı.<sup>69</sup> Buradan hareket eden donanma 3 Temmuz'da Tuzla'yı ele geçirdi. 27 Temmuz'da başlayan Lefkoşa kuşatması 9 Eylül'de kalenin ele geçirilmesiyle sona erdi. Lefkoşa'nın düşmesinden sonra Girne ve Baf sakinleri de can ve malları garanti edildikten sonra kendi istekleriyle Türk egemenliğine girdiler.<sup>70</sup>

Lefkoşa'nın ele geçirilmesinin ardından Lala Mustafa Paşa Avlonya Sancak Beyi Muzaffer Paşa'yı Kıbrıs Beylerbeyi unvanıyla adanın yöneticisi olarak atamıştır.<sup>71</sup> Muzaffer Paşa'nın yönetiminde adanın askerî, idarî ve adlî merkezi olan Lefkoşa'da Divan-ı Kıbrıs adında bir yüksek askerî komite oluşturuldu. Bu komiteye bağlı 41 çavuş görevlendirilerek ada ile İstanbul arasındaki haberleşme sağlandı. Muzaffer Paşa komutasında sancakbeyi veya Mirliya rütbesinde subaylar da Baf, Magosa ve Girne sancaklarında görevlendirildiler. Tımarlı sipahilerin komutanları olan Miralaylar da bu sancak beylerine bağlandı. Miralayın altında da daha düşük rütbeli subaylar bulunmaktaydı. Bu askerlerin hepsine de adadan timarlar tahsis edilerek Kıbrıs'ta timar sistemine dayalı güçlü bir askerî yapılanma meydana getirilmiştir.<sup>72</sup>

Lefkoşa'nın fethinden sonra adanın en korunaklı şehri olan Mağosa'nın kuşatmasına Ekim 1570'de başlandı.<sup>73</sup> Kuşatma sırasında kış mevsiminin başlamasından dolayı adadaki askerlerin ihtiyaçları birçok bölgeden İçel sancağına, buradan Silifke limanı vasıtasıyla Kıbrıs'a nakledildi.<sup>74</sup> Magosa kalesi de yaklaşık bir yıllık kuşatmadan sonra Ağustos 1571 başında ele geçirildi ve böylece adada tamamıyla Osmanlı hâkimiyeti tesis edildi.<sup>75</sup> Bir süre sonra Muzaffer

<sup>67</sup>Ali Paşa emrindeki iki binden fazla yeniçeri, İstanbul'da Beşiktaş'ta adaya götürülmek üzere gemilere bindirip Finike limanına getirildi. Adaya ulaştıklarında Mağusa kalesinin fethinde siper kazıp, tüfek atmış ve fetih şenliklerine katılmışlardı. Mehmet Akif Erdoğan, "*Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar (1593-1640)*", **Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, Ed. Kemal Çiçek, **Yeni Türkiye**, Ankara 2001, s. 309.

<sup>68</sup>İdris Bostan, "*Kıbrıs Sefer Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergahı*", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Hzl. Ali Ahmetbeyoğlu ve Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s.17.

<sup>69</sup>Bekir Kütükoğlu, "*Mustafa Paşa*", **İ.A.**, MEB, C. VIII, Eskişehir, 2001. s.732-733; Turan, *a.g.m.*, s.575-576.

<sup>70</sup>Harid Fedai, **Fethiye-i Cezire-i Kıbrıs**, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay., s.132; Dündar, **a.g.t.**, s.55-56; Çay, **a.g.e.**, s.8-9.

<sup>71</sup>Feridun M. Emecen, "*Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması*", **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Hzl. Ali Ahmet Beyoğlu ve Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s.52; Hill, **a.g.e.**, IV, s.2; Dündar, "*Kıbrıs'ın Fethi*", s. 675.

<sup>72</sup>M. Akif Erdoğan, **Kıbrıs'ta Osmanlılar II**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2009, 117-118.

<sup>73</sup>Mustafa Ekincikli, "*1571'de Kıbrıs'ın Fethinin Sonuçları*", **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi**, 2(4)1996, s.344

<sup>74</sup>Şenol Çelik, "*Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferi'ndeki Asker ve Zahire Naklinde Silifke'nin Rolü*", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, C. 2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağosa, K.K.T.C., 1999, s.111-112.

<sup>75</sup>Ata Atun, "*Mağusa Kalesi Kuşatması-1571*", **Toplumsal Tarih**, S.103, 2002, s.43; Ekincikli, *a.g.m.*, s.344; Dündar, **a.g.t.**, s.75; Nuri Çevikel, **Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)**, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.67-69.

Paşa Kıbrıs Beylerbeyliği görevini Sinan Paşa'ya bıraktı. Magosa Sancakbeyi olarak Hamza Bey tayin oldu.<sup>76</sup>

Osmanlı Devleti Kıbrıs'ı fethettikten sonra Venedik zamanında bozulmuş olan düzeni tesis edebilmek amacıyla önce adanın tahririni yapmış, kendi hukuk sistemine göre kanunlarını getirmiş, vergi sistemini düzenlemiştir.<sup>77</sup>

Magosa kuşatması sırasında idarî olarak yapılanma devam edilmiştir. Adaya yapılan nakliyatın kolaylaştırılması ve Anadolu ile irtibatın sağlanması amacıyla, Alaiye, Tarsus, Sis, İçil<sup>78</sup> ve Suriye sahillerinde Trablus sancakları Kıbrıs'a bağlandılar.<sup>79</sup> Ada içi idarî yapılanmada Lefkoşa paşa sancağı (Merkez), Girne, Magosa ve Baf da sancak statüsüne getirilmişlerdir.<sup>80</sup> Fetih sonrasındaki yeni yapılanma ile ada, merkez Lefkoşa olmak üzere on altı kazadan müteşekkil olmuş ve eyalet statüsü kazanmıştır. Bu kazalar, Tuzla, Limasol, Piskobu, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hirsofu, Lefke, Morfo, Mesarya ve Girne'dir.<sup>81</sup>

Osmanlı yöneticileri adayı fethettikten sonra halkın esir olarak alınıp satılmasını yasaklamış,<sup>82</sup> istimâlât politikası gereği olarak, Kıbrıs Beylerbeyi'ne gönderilen fermanda “*Taife-i re'âyâ ki vedâyî-i Hâlık-ı berâyâdır mehmâemken himâyet ve sıyânet eyleyüb kimesneye zulm ve te'addi itdirmeyüb...*” denilerek halka iyi muamele edilmesi emredilmiştir. Benzer diğer fermanlarda Kıbrıs beylerbeyi, kadısı ve defterdarına kanunların uygulanmasında, vergilerin toplanmasında haksızlıkların engellenmesi, halkın korunması, şefkatli muamele yapılması, bu konuda hiçbir özrün kabul edilmeyeceği, halkın bir önceki yönetimde sıkıntılara maruz kaldığı hatırlatılarak bunun giderilmesi gerektiği bildirilmiştir.<sup>83</sup> Merkezden gelen emirlerde ayrıca Gayrimüslimlerden alınan cizye ve diğer vergilerin tahsilinde emirlere uygun olarak fazla para istenmeyip, ahaliye haksızlık yapılmaması gerektiği<sup>84</sup> ve bu hususun

<sup>76</sup>Recep Dündar, “*Kıbrıs'ın Fethi ve İskânı*”, **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.633.

<sup>77</sup>Erdoğan, **Kıbrıs'ta Osmanlılar II**, s.122; Ayhan Öztürk, “*Kıbrıs Meselesinin Nüfus Faktörü*”, **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi**, 2(4), 1996, s.363; M. Zekâ, “*Kıbrıs'ın Sivil ve Ağır Ceza Mahkemesi'nde Osmanlı Devri'nde (1571-1878) Tatbik Edilen Kanunlara ve Bu Mahkemelerin Yapısı ve Tarihçesine Kısa Bir Bakış*”, **MBKTK**, s.181; Kıbrıs'ın gelir kalemleri için bk. Recep Dündar, “*18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi*”, **Turkish Studies**, C.V, 4 Fall 2010, s. 1032-1048.

<sup>78</sup>İçel 9 Eylül 1571'de Karaman Beylerbeyliğinden ayrılıp, Kıbrıs Beylerbeyliğine bağlanmıştı. Mehmet Akif Erdoğan, “*Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü*” **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Konya Özel Sayısı, Nr.5/Kış**, Konya 2008, s. 137.

<sup>79</sup>Trablusgarb Sancağı tahsilat zorluğu ile tekrar Şam Beylerbeyliğine bağlanmıştı. Dündar, **a.g.t.**, s.86-87.

<sup>80</sup>Turan Gökçe, “*1572-1573 yıllarında Kıbrıs'ta İskan Edilmek Üzere Karaman ve Rum Vilayetlerinden Sürülen Aileler*”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, II, İzmir 1999, s. 9 ; Emecen, *a.g.m.*, s.54; Çay, **a.g.e.**, s.10; Ahmet Aydoğdu, **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları 'Annan Planı ve Referandum Süreci'**, Asil Yayın, Ankara, 2005, s.3

<sup>81</sup>Çay, **a.g.e.**, s.11.

<sup>82</sup>Erdoğan, “*Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü*”, s.137-138.

<sup>83</sup>Beria Remzi Özoran, “*Osmanlı Devri Başlangıcında Kıbrıs Adasının Nüfusu*”, **Türk Kültürü**, C. XIX, Nr.223-224, s.117-118; Ahmed Refik, “*Kıbrıs ve Tunus Seferine Aid Vesikalar*”, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Haziran-K.Evvel 1926, C. 5, S.1-2, s.63,71,75 Çevikel, **Kıbrıs...**, s.69-70.

<sup>84</sup>**Kıbrıs Şer'iyeh Sicilleri (KŞS)**, Defter Nr.2, Sahife Nr.19, Hüküm Nr. 32, 7 Receb 1015 (8 Kasım 1606).

hassasiyetle takip edildiğine dikkat çekilmiştir.<sup>85</sup> Bu emirlerden da anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti adada yaşayan Gayrimüslim halka karşı hakkaniyetli ve son derece titiz davranarak hoşgörüsünü ve adaletli yönetimini göstermiştir.

Ayrıca fetihten sonra Osmanlı yönetimi tarafından Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ne eski haklarından daha geniş ayrıcalıklar verilerek Ortodoks kilisesi ihya edilmiştir.<sup>86</sup> Ayrıca kilise bu dönemde siyasî bir hüviyet de kazanmıştır.<sup>87</sup> Artık eski devirlerden farklı olarak sadece Ortodoks Rumlar değil, adada az sayıda olan diğer unsurlar dinî inançlarını rahatlıkla yaşamalarına adanın bu yeni düzeni sayesinde kavuşmuşlardır.<sup>88</sup>

Türklerin adayı fethettikten sonra yaptıkları en önemli faaliyetlerden biri de adanın Venedik idaresi sırasında boşalmış yerlerinin tekrar imar edilmesidir. Osmanlı Devleti tarafından bu amaçla, adaya Türk ahali yerleştirilmeye başlanmıştır. Doğal olarak adaya yerleşen ilk grup adada idarî kadroda görev yapan Beylerbeyi, defterdar, kadı gibi görevliler ve askerler olmuşlardır.<sup>89</sup> Sadece görevlilerin ve askerlerin sayısı yeterli olmayacağı için çeşitli yöntemlere başvuruldu. Bunlardan en önemlisi sürgün usulüdür.<sup>90</sup> Adanın imar ve iskânı için 9 Nisan 1571 tarihli hükme göre, Karaman eyaletinde oturan halktan kendi istekleriyle Kıbrıs'a göç etmek isteyenlere hiçbir şekilde engel olunmaması, aksine bunların teşvik edilmesi sağlandı.<sup>91</sup> 21 Eylül 1571 tarihinde padişahın emriyle İç Anadolu'nun bazı şehir ve köylerinden adaya mecburi iskân yapılması gerekli görüldü.<sup>92</sup> 19 Ağustos 1572 tarihinde Anadolu, Karaman, Manavgat, Alaiye, Zulkadiriye, Rum, Teke, Bozok ve Karaman kadılarına gönderilen sürgün fermanı ile ada nüfusu arttırılacak, ekonomi canlandırılacak ve ada bu sayeden yeniden imar edilecekti. Bu fermanla Kıbrıs'ta ihtiyaç duyulan meslek guruplarından da<sup>93</sup> insanlar nakledilecekti. Fermanlarda adaya gönderileceklere Kıbrıs'ın havasının suyunun, topraklarının

<sup>85</sup> KŞS., Defter Nr.2, Sahife Nr.36, Hüküm Nr. 59, 8 Rebiulevvel 1016 (3 Temmuz 1607).

<sup>86</sup> H. Fikret Alasya, "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", **MBKTK**, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s.131; **The Encyclopaedia of Islam**, s. 305.

<sup>87</sup> Daniel Stepan Wosgian, **Turks and British Rule in Cyprus**, Columbia University, New York, 1963, s.3.

<sup>88</sup> Jennings, **a.g.e.**, s.163.

<sup>89</sup> Mehmet Akif Erdoğan, "Osmanlı İdaresinden Önce Kıbrıs ve Kıbrıslılar", **Tarih ve Toplum**, Eylül 1993, Nr. 17, s. 135 ; DüNDAR, **a.g.t.**, s.335.

<sup>90</sup> Sürgün usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XI, Ekim 1949-Temmuz 1950, s.524-569.

<sup>91</sup> Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", **MBKTK**, Ankara, 1971, s.93.

<sup>92</sup> M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü (1570-1571), **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, s.46.

<sup>93</sup> Kıbrıs'ın fethinden sonra yayınlanan bir fermanla Anadolu'nun çeşitli şehir ve köylerinden meslek ve zanaat sahiplerinden müslüman erkeklerin aileleri ve malzemeleriyle birlikte adada yerleştirileceği duyurulmuştu. Bunlar içinde semerciler, pabuşcular, ayakkabıcılar, marangozlar (*dülger*), bakkallar, terziler, takyeciler, ipek ve kadife kumaş dokuyucular (*kemhâci*), kıl dokuyanlar (*mutaf*), pamuk atıcılar (*hallaç*), mumcular, ipekçiler (*kazzâz*), aşçılar, başçılar, semerciler, nalbantlar, dericiler (*debbâğ*), demirciler, aşçılar, kazancılar ve kuyumcular bulunmaktaydı. Bu konunun ayrıntısı için bk. Mehmet Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları Üzerine Notlar", **Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2003, s.211-221.



“*kemâl-i itidâlde*” bulunduğu, emniyetli olduğu, iskân edilecekler üç yıl vergi muafiyeti uygulanacağı ve Kıbrıs’a yerleşecek kişilerin arkada kalan mallarının satılıp, paralarının iadesi gibi meselelerin çözüleceği adada kapsamlı bir şekilde izah edilmiştir.<sup>94</sup>

1572 yılında yapılan tahrir sonucunda, 905 köye karşılık Meserya ve Mazoto<sup>95</sup> bölgelerinde 76 köyün metruk olduğu tespit edilmiş<sup>96</sup> ve bu doğrultuda bazı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Boş olan köylere Türk-İslam nüfusu iskân edilerek kurulacak olan Türk idaresinin emniyetli ve istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi sağlanması amaçlanmıştır.<sup>97</sup> 22 Eylül 1572 tarihli Karaman, Anadolu, Zülkadiriye eyaletlerindeki kadılara hitaben yazılan genel iskân hükmüne göre; her 10 aileden 1 ailenin sürgün yazılması, çiftçi ve esnaf olup olmadığının bildirilmesi bir defter şeklinde kadılardan istenmiştir. Kıbrıs’a gitmek isteyenlerden öşür alınmayacaktı. Göçmenler adaya Silifke iskelesi vasıtasıyla gideceklerdi. Adaya sevk edilecek hane sayısı 5720 olarak kaydedilmişti. Görevlendirilecek çavuşlar kadılara yardımcı olacak, kadıların emrine verilmiş diğer çavuşlar da göç edenlerle birlikte adaya gelecek, onları yalnız bırakmayacak ve Kıbrıs Beylerbeyine teslim edecekti. Bu ailelerin dağılımı ise Aksaray 225, Beyşehir 262, Seydişehir 202, Enduğu 145, Develihisar 197, Ürgüp 64, Koçhisar 88, Niğde 172, Bor 69, Ilgın 48, İshaklı 87, Akşehir 130 aile olmak üzere toplam 1689 ailedir. Bu ailelerden 777’si Kıbrıs’a kendi istekleriyle gitmeye gönüllü olmuşlardır. Bunlara ilave olarak, Akdağ kazasından 84, Bozok kazasından 134 göçmen ilave olarak kaydedilmiştir. Bu ailelerin seçiminde titizlikle davranılmış, ahlakî durumunun ve kanunlara aykırı fiillerinin olmadığını, bunların güvenilir kişiler olduğunun ispatı için iki kefil şart koşulmuştur. Bu sürgün yerlerine dikkat edildiğinde, bunların Kıbrıs’ın fethinde bulunmuş olan beylerin memleketleri olduğu görülmektedir.<sup>98</sup> Bu defterin devamı olan 2 Kasım 1572 tarihli deftere göre; Mamuriye, Silindi, Ermenek, Mud, Gülnar ve Silifke bölgelerinden 672 hanenin iskân kaydı yer almaktadır.<sup>99</sup> Osmanlı Devleti adaya yaşlı ve fakirleri göndermeme kararı almıştı. Böylece adanın ekonomisini düzenlemeye çalışmıştı. Daha sonrasında Adana, Sis, ve Tarsus sancaklarından

<sup>94</sup>Güven Dinç, **Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)**, Akdeniz Üniversitesi SBE. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2010, s.20.

<sup>95</sup>Mazoto, Kıbrıs’ta en küçük bölgelerden birisidir. Muhtemelen oldukça sağlıklı, Limose ve Tuzla arasında engebeli bir arazidedir. Sadece 43 köyü bulunmaktaydı. Ronald Jennings, “*The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572*”, **Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C.X, 1986, s. 187.

<sup>96</sup>Halil İnalcık, “*Kıbrıs’ta Türk İdaresi Altında Nüfus*”, **Kıbrıs ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara, 1964, s.27; Halil İnalcık, “*Ottoman Policy and Administration in Cyprus after Conquest*”, **MBKTK**, Ankara, 1971, s.27; Cengiz Orhonlu, “*Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)*”, **MBKTK**, Ankara, 1971, s.93.

<sup>97</sup>Çevikel, “*1570-1571 Türk Fethi...*”, s.46; Yusuf Halaçoğlu, “*Osmanlı Döneminde Kıbrıs’ta İskan Siyaseti*”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, s.39- 41.

<sup>98</sup>Alim Gerçel, “*Kıbrıs Tarihinde Göçler*”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, 1999, s. 488; Orhonlu, *a.g.m.*, s.94-95; Erdoğan, “*Kıbrıs Adası’nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü*”, s 140.

<sup>99</sup>Erdoğan, **Kıbrıs’ta Osmanlılar**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2008, s.33.

nüfusun gönderilmesine devam edildi. Bunun yanında fetihten 6 yıl sonra, 1577’de bir emirle 500 Yahudi Filistin’deki Safed’den adaya getirilme teşebbüsü olmuştu. Bu şekilde adanın iş ve ticari hayatının canlanıp, gelişmesi beklenmişti.<sup>100</sup> Bunların yanında adaya gitmesi kararlaştırılan bazı kişilerin 100 altın vererek yerlerine başkalarının adaya gönderdikleri tespit edilmişti.<sup>101</sup> Ayrıca ileriki yıllarda kanunlara karşı hareket eden kişilerin de yine Kıbrıs’a sürgün edildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti çeşitli adi suçları veya devlet görevlilerini ya aileleriyle birlikte yada yalnız olarak adaya sürgün etmişti. Teke yöresinden adaya gönderilen insanların çoğu bölgede çeşitli sorunlar çıkaran konargöçerlerdi.<sup>102</sup>

Osmanlı yönetimi Kıbrıs adasının demografik yapısının yeniden düzenlenmesinde müslim-gayrimüslimler aralarında ayrımcılığın meydana gelmemesine özen gösterilmiş ve iskan sırasında iskan edilenlerin dengeli yerleştirilmesine ve birbiriyle uyum sağlamaları için gayret göstermiştir.<sup>103</sup> Buna rağmen Ortodoks Hristiyanlar Venediklilere karşı Osmanlı Devleti’ni istemelerine rağmen Anadolu’dan Müslümanların adaya yerleştirilmesine zaman zaman karşı çıkmıştır.<sup>104</sup>

1571’de başlayıp 1581’e kadar devam eden ilk iskân teşebbüsü istenen seviyeye ulaşamamıştır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar Kıbrıs’a iskan planlanan 12.000 aileden ancak 8.000’i yerleştirilmiştir. Bu ise yaklaşık her hanede 5 kişi düşünülecek olursa 40.000 kişi demektir. Bunlara sayıları 3.800’e varan askerî guruplar da eklenirse sayı toplamı 43-44.000 civarındaydı. Bu dönemde Anadolu şehirlerinin nüfusu göz önüne alındığında yapılan iskanın çapı hakkında bir fikir edinilebilirdi. Her ne kadar Osmanlı Devleti adaya sürgün edilen ailelerin Kıbrıs’a gidip gitmediğini takip etse de<sup>105</sup> istenen miktarda halk adaya yerleştirilememiş ve yerleştirilen bir kısım halk geriye dönmüştür. Özellikle adanın verimsizliği, yaşanan asayişsizlikler ve adanın iklimi iskân edilenlerin geriye dönmelerinde etkili olmuştur.<sup>106</sup>

<sup>100</sup>Halil İnalçık, “*The Recent History of Cyprus*”, **Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies**, 20-23 November 1996, EMU Gazimağusa, 1997, s.28.

<sup>101</sup>Erdoğan, “*Kıbrıs Adası’nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü*”, s. 140.

<sup>102</sup>B. Karaca, “*XVI. Asırda Teke Yöresinden Kıbrıs’a Yapılan Sürgünler*”, **Osmanlı**, YTY, Ankara, 1999, IV, s.651.

<sup>103</sup>Kemal Çiçek, **Zimmîs (Non-muslims) of Cyprus in Sharia Courts (1110-39 A.H/1698-1726 A.D)**, Birmingham University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham, 1992, s.64-65.

<sup>104</sup>Mehmet Akif Erdoğan, “*Notes on The Orthodox Community (Rum) in Ottoman Cyprus (1580-1640)*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XX, Nr. 1, Temmuz 2005, s. 62.

<sup>105</sup>“*Defter oldur ki vilayet-i Karaman’dan emr-i şerifle cezire-i Kıbrıs’a yazılan hanelerden gitmeyen ve bedel gönderen ve gaybet edenler ber muceb-i emr-i teftiş olunup südde-i saadete irsal olundukta bazı haneler şiddet-i şitâ ve bud-i mesafesebebinden yoklanmayub kalmışlar idi. Onlar dahi yoklanub meşruhan defter olunub südde-i saadet bahşe irsal olundu*” Volkan Ertürk, “*Akşehir Sancağından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2011, Nr. 23, s. 47.

<sup>106</sup>Çevikel, “*1570-1571 Türk Fethi...*”, s.47-48; Ayhan Öztürk, “*Kıbrıs Meselesinin Nüfus Faktörü*”, **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi**, C.II, Nr. 4, Sonbahar, 1996, s.364.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başlayan ekonomik, siyasî ve toplumsal sıkıntılar doğal olarak Kıbrıs'ı da etkilemiştir. Ayrıca Akdeniz dünyası ticaretindeki azalma<sup>107</sup> adanın ticarî imkânlarını daha da kısıtlı hale getirdiğinden ve gelirler azaldığından mültezimlerin çoğu adaya gitmek istememişler, bu ise adanın gözden düşmesine yol açmıştır.<sup>108</sup>

Bu dönemde Kıbrıs'a atanan valilerinin bir kısmının halktan fazla vergi almaları, normal vergi toplanmasını da gerektiği gibi yapmamaları Kıbrıs toplumunda önemli sosyal karışıklıklara yol açmıştır. Kıbrıs valileri vergileri kendileri yerine para veya maaş karşılığı bazı ağalara yaptırmışlar, bu da ayrı bir zümrenin oluşmasına sebep olmuştur. Vergi toplamanın kârlı bir iş olması sebebiyle ağalar arasında rekabet oluşmuş, bu da halkın haksız yere ezilmesine neden olarak adanın huzurunu bozmuş, isyanların çıkmasına zemin hazırlamıştır.<sup>109</sup> Aynı yüzyılın başlarında meydana gelen veba, çekirge, kıtlık, kuraklık ve depremler Kıbrıs'ta göçü hızlandırarak adadaki nüfusu azaltmış, vergi veren nüfus neredeyse 25 bin dolaylarına kadar düşmüştür.<sup>110</sup> Osmanlı yönetimi bu durumu düzeltmek maksadıyla çeşitli düzenlemelerde bulunarak Kıbrıslıların tekrar vatanlarına dönmelerini sağlamaya çalışmıştır.<sup>111</sup> 1640 yılında Kıbrıs Beylerbeyliğine bağlı sancaklar lağvedilmiş, yalnızca Beylerbeylik merkezi ibka kılınmış, bu sayede halkın üzerine düşen vergilerin azaltılması planlanmıştır.<sup>112</sup> Ancak bunun yanında uzun süren Girit ve Mora savaşları, çekirge afeti, kuraklık ve yanlış uygulamalar ada halkını göç etmek zorunda bırakmıştır. Bu dönemde bazı tarihçilere göre adanın ıssızlaştığı, sessiz bir çöle döndüğü iddia edilmektedir.<sup>113</sup>

XVII. yüzyılda ağaların bölge halkına karşı zorba uygulamaları doğal afetlerle birlikte halkın huzurunu bozmuş, adada tamamen kargaşa ortamı oluşmuştur.<sup>114</sup> Bunlardan birinde Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın keyfi uygulamalarının halkı iyice çıkmaza düşürmesi üzerine halk dayanamayıp durumu İstanbul'a bildirmiş, yapılan araştırma sonucunda Kıbrıs Beylerbeyi İbrahim Paşa 1665 yılında görevden alınarak idam edilmiştir.<sup>115</sup>

XVII. yüzyılda adada etkin olan ağaların vergi toplamak için giriştikleri rekabet ortamında gelişen karışıklıklar ada halkını derinden sarsmıştır. Ağaların suiistimallerine sıklıkla meydana

<sup>107</sup>Akdeniz ticaretinin azalma nedenleri için bk. Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1-2**, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, İstanbul 1993- 1994; Faruk Tabak, **Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım**, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul, 2010.

<sup>108</sup>Erdoğan, **Kıbrıs'ta Osmanlılar**, s.22.

<sup>109</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.71-72; Çevikel, **Kıbrıs, Akdeniz'de bir Osmanlı Adası**, s.100; Nuri Çevikel, "*Osmanlı Devleti'nde Kıbrıs'ın Statüsü ve Osmanlı'nın Kıbrıs Politikası (1570-1571)*", **Türk Dış Politikası, (Osmanlı Dönemi)**, C. I, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2008, s.190-191.

<sup>110</sup>Cobham, **a.g.e.**, s.350; Çevikel, **Kıbrıs, Akdeniz'de bir Osmanlı Adası**, s.100-101.

<sup>111</sup>Harry Luke, **Cyprus Under Turks 1571-1878, A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant Company and After**, K. Rüstem & Brother, Lefkoşa, s.30-31; Cobham, **a.g.e.**, s.350.

<sup>112</sup>Luke, **a.g.e.**, s.30.

<sup>113</sup>H. D. Purcell, **Cyprus**, Freder A. Praeger Publisher, New York, 1969, s.175; Newman, **a.g.e.**, s.175; Luke, **a.g.e.**, s.30-31; Cobham, **a.g.e.**, s.350.

<sup>114</sup>Alastos, **a.g.e.**, 269-270; Hill, **a.g.e.**, IV, s.70-72; Luke, **a.g.e.**, s.32-33.

<sup>115</sup>Purcell, **a.g.e.**, s.175; Hill, **a.g.e.**, IV, s.70.

gelen doğal felaketlerin de eklenmesiyle halkın huzuru iyice bozularak adada tam bir kargaşa ortamı hâsıl olmuştur.<sup>116</sup> Gelişen olaylardan birinde halk idareye isyan etmiş, yabancıların da teşvik ettiği iddia edilen bu isyan yeniçerilerin ve timarlı sahiplerinin katılmasıyla büyümüş, 1680 yılında Anadolu'dan Frenk Mehmet Beyin gönderilmesiyle bastırılabilmiştir.<sup>117</sup> Fakat adadaki karışıklıklar Frenk Mehmet Bey'in ölümünden sonra da devam etmiştir. Bu tarihlerde yönetimde söz sahibi ağalardan biri olan Boyacıoğlu Mehmet Ağa, kendisine verilen yetkilerin daha da üstüne çıkarak kendisini adanın lideri olarak ilan etmiştir. Kendi soyundan olanları önemli görevlere getirerek adanın tüm yönetimini iyice ele geçirmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde adada kötü bir yönetim tarzı uygulanarak halka zulüm edilmiştir. Boyacıoğlu Mehmet Ağa'nın merkezî yönetime karşı bu tavrı, adada huzur ve güven ortamını tekrar sağlamak üzere yaptırım uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim Çolak Mehmet Paşa bu sorunu gidermek için adaya gönderilmiştir. Lefkoşa'ya gelen Çolak Mehmet Paşa, birkaç ay sonra kendi otoritesini kurmaya çalışınca isyancılar tarafından mağlup edilmiştir. Boyacıoğlu Mehmet Ağa adada neler olduğunu İstanbul'dan saklamak amacıyla birtakım tedbirler olsa da yaşananlar yönetim tarafından öğrenilince Cühüdoğlu (Çiftçiöğlü) Ahmet Paşa isyana son vermek üzere görevlendirilmiştir. Boyacıoğlu Mehmet Ağa'ya şehri teslim etmesi durumunda kendisine ve çevresindekilere zarar verilmeyeceği bildirilmiş, zor şartlar altında kalan isyancıların Boyacıoğluna desteğinin giderek azalması ve şehirdeki yiyecek-içecek stoklarının bitme noktasına gelmesi üzerine, Boyacıoğlu Mehmet Ağa şehri teslim ederek kaçmış, fakat yakalandığında da idam edilmiştir. Böylece 7 yıl boyunca süren isyan sona ermiştir.<sup>118</sup>

Girit ve Mora'da Venedikliler ile çatışmaları sonucunda Akdeniz'deki ticaretin durması, adada çekirgelerin ve iklimin yol açtığı kıtlık ve diğer sayısız sorun Kıbrıslıların ailelerini alarak daha iyi bir yaşam için Suriye ve Anadolu sahillerine göç etmelerine yol açtı. Bu nedenle nüfusu azalan Kıbrıs, beylerbeylik yıllığını karşılayamayacak hale gelince, Divan-ı hümayun, 1670 yılında Kıbrıs adasındaki beylerbeylik teşkilatına son vererek ada 15 bin kuruş<sup>119</sup> maaşla (maişet) "*Cezâir-i Bahr-i Sefîd* Beylerbeyi" olan Kapudan Paşa'ya bağladı. Kapudan Paşalar da adanın kendi adlarına yönetilmesi için "*Müsellim*" veya "*Mütesellim*" unvanı verilen kişileri görevlendirmişlerdir. Verginin toplanması için İstanbul'dan "*Haraççı*" isimli görevliler yollanmaktaydı.<sup>120</sup> Ancak bu değişiklikler de adada düzenin korunmasında, gelirlerin arttırılmasında etkili olamamış, bu ise adanın müsellimler tarafından yönetilmesi yerine yeni bir yönetim tarzını uygulamayı zorunlu kılmıştır. Bunun yanında toplanan vergiler Kaptan Paşa'ya

<sup>116</sup>Luke, a.g.e., s.32-33; Hill, a.g.e., IV, s.70-72; Alastos, a.g.e., s.269-270.

<sup>117</sup>Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayîât, Tahlil ve Metin*, (Hzl. Abdülkadir Özcan), TTK, Yay., Ankara, 1995, s.391-392; Luke, a.g.e., s.32-33.

<sup>118</sup>Hill, a.g.e., IV, s.72-73.

<sup>119</sup>Bu para nüzul vergisi adı verilen vergiden karşılanmaktaydı.

<sup>120</sup>Hill, a.g.e., IV, s.70-71, Luke, a.g.e., s.30-31; Cobham, a.g.e., s.350.

ve vekillerine yetersiz gelmekteydi. Bu gelişmeler doğrultusunda 1703 yılında ada Padişah III. Ahmet tarafından veziriazamlara has olarak verilmeye başlanmıştır. Yeni düzenleme ile adaylı veziriazamlar tarafından atanan muhassıllar yönetmeye başlamıştır.<sup>121</sup> Ancak bu da çözüm olamayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin adanın düzenini korumak amacıyla gerçekleştirdiği reformlardan biri de Ortodoks kilisesine tanıdığı imtiyazlardır. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ne verilen imtiyazlarla Başpiskopos Osmanlı yönetimine karşı cemaatini temsil etme yetkisini elde etmiştir.<sup>122</sup> Bundan sonra Ortodoks Başpiskoposlar adanın yerli Gayrimüslim halkı ile Türkler arasında köprü görevi görmüşler, hatta XVIII. yüzyılın başından itibaren Kıbrıslı Türkler üzerinde de etkilerini hissettirmişlerdir.

Başpiskoposlar XVII. yüzyılda, yönetim nezdinde adadaki valilerden daha geniş nüfuza kavuşmuşlardır. Hatta 1660 yılında Gayrimüslim tebaanın temsillik hakkı doğrudan Sultanla muhatap olma ve meseleyi arz etme hakkı halkın ödemiş olduğu yıllık vergiyi toplama ve bunu onlar arasında taksim etme yetkisine sahip olmuşlardır.<sup>123</sup> Ortodoks Başpiskoposlarının Türk idaresinde 1660 ve 1754 yıllarında tanınan idarî ve ekonomik yetkiler sayesinde, adada nüfuzları son derece artmıştır.<sup>124</sup>

Adanın düzenini sağlamak amacıyla uygulamaya konulan bir diğer değişiklik de adanın idaresinin Muhassıllar tarafından sağlanması ve yine onlar tarafından vergilendirme usulünün düzenlenmesiydi.<sup>125</sup> Bu yüzden muhassıllara ağaların yarattığı kargaşanın ortadan kaldırılması için geniş yetkiler tanınmıştı. Bu şekilde ağaların vergi toplamada yarattıkları rekabet ve problemlerin ortadan kalkması hedefleniyordu. Ayrıca bu yeni uygulamayla beraber adada bulunan dört ağalık doğrudan muhassılların emrine verilmiştir.<sup>126</sup>

1703 yılında Sultan III. Ahmet Kıbrıs'ın idaresini kaptan paşadan alarak sadrazamlara has olarak vermişti. Ancak uygulamada, adanın yönetimi mütesellimlerin elinde olmaya devam etmekte ve mütesellimlere ek olarak sadrazam tarafından atanan muhassıl yönetime katılmaktaydı.<sup>127</sup> Muhassıl, Kıbrıs'ın sadece sivil valisi değil, zorunlu vergilerin tahsildarı ve merkezdeki dört ağanın da idarecisiydi. Bu yıldan itibaren Kıbrıs'ı yönetecek kişileri

<sup>121</sup>Hill, **a.g.e.** IV, s.73; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler...**, s.125; Alostos, **a.g.e.**, s.s.271;

<sup>122</sup>Newman, **a.g.e.**, s.172; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler**, s.105; Özoran", "*Osmanlı Devri Başlangıcında...*", s.115; Alasya "*Osmanlı Hükümeti...*", s.131.

<sup>123</sup>Nuri Çevikel, "*1570-1571 Türk Fethi ile Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi*", **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi** 3,(1) 1997, s.55-56.

<sup>124</sup>Nuri Çevikel, "*Kıbrıs Eyaletinde Müslim Gayrimüslim İlişkileri*", **Osmanlı**, C.IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.277

<sup>125</sup>Muhassıllık teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Efe, **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2002.

<sup>126</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.73; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler...**, s.125.

<sup>127</sup>Özkul, **a.g.e.**, s. 45.

sadrazamlar, mütesellimleri de sadrazamların atadığı kişiler atayacaktı. Muhassıllar Kıbrıs adasını bir yıllığına iltizam şeklinde kiralararak adanın vergilerini toplamaktaydı.<sup>128</sup>

Kıbrıs, 1738 yılında Sultan I. Mahmut'un sadrazamı İbrahim Paşa'nın kızıyla evlenmesi sırasında çeyiz olarak kızına verilmiştir. 1746 yılında ise merkeze bağlı Paşalık durumuna yükseltilmiş, böylece bağımsız bir eyalet olarak muhassıl unvanlı üç tuğlu vezirler tarafından idare edilmiştir.<sup>129</sup> Özellikle bu dönemde en önemli vezir Ebu Bekir Paşa'dır.<sup>130</sup> Ebu Bekir Paşa, yönetimde bulunduğu süreçte adada birçok imar faaliyetlerine girişmiş, okul, dükkân, su kanalları gibi kamu yerleri inşa ettirmiş, özellikle Larnaka'nın su problemini çözmek için önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu sayede Türk ve Rum olmak üzere tüm halkın sevgisini kazanmıştır.<sup>131</sup>

Kıbrıs'ın üç tuğlu paşalarla yönetilmesi uzun süreli olmamış, 1748 yılından itibaren ada tekrar veziriazamın hassı olmuştur.<sup>132</sup> 1748 yılından 1785 yılına kadar ada "*Kıbrıs Hassı Mukataası*" adı ile veziriazamlara has olarak verilmiştir. Veziriazamlar da adanın idaresini iltizam yolu ile muhassıllar veya müsellimlere devretmişlerdir.<sup>133</sup> Bu dönemde 1764 yılında Muhassıl olarak atanan Çil Osman'ın zaten kilise tarafından ezilmekte olan Hristiyanların ödeyecekleri yıllık vergi miktarını iki katına<sup>134</sup> çıkarmasıyla halk daha da ezilmiş, bütün reâyâ isyana zorlanmıştır. İsyanın sonucunda Çil Osman öldürülmüş, sarayı tahrip edilmiş, hazinesi yağmalanmıştır.<sup>135</sup>

Çil Osman vakasından sonra adadaki reâyâ temsilcileri iyice güçlenerek iktidarı ele geçirmişler, 1785 yılında ada için faydalı hizmetlerde bulunmasına rağmen muhassıl Hacı Abdülbaki Ağa hakkında şikâyetlerde bulunmuşlar, nihayetinde onu görevden aldırıp Yafa'ya gümrük memuru olarak sürgün ettirmişlerdir. Ortodoks din adamlarının ticaretle uğraşmaları, bu ticaret sırasında yine kendileri gibi ticaretle uğraşan Hacı Abdülbaki Ağa ile ihtilafa

<sup>128</sup>Özkul, a.g.e., s.45-46.

<sup>129</sup>Şem'dânî-Zâde Fındıklı Süleyman Efendi, **Tarihi-Mür'it-Tevârih**, C.1, (Hazl. M. Münir Aktepe) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976, s.117; Ali Efdal Özkul, **Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'î Mahkeme Sicili (H. 1157-1161/1744-1748)**; Hill, a.g.e., IV, s.75

<sup>130</sup>Sevilay Tosun, "*Ebu Bekir Paşa ve Kıbrıs'taki İmar Faaliyetleri*", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2004, C. 28, Nr.2, s.211.

<sup>131</sup>Ebu Bekir Paşa 1746-1748 yılları arasında görev yapmıştır. Çoruh, a.g.t., s. 120-121; Purcell, a.g.e., s.181; Hill, a.g.e., IV, s.75-76.

<sup>132</sup>Çoruh, a.g.t., s. 121; Alastos, a.g.e., s.272; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler...**, s.125; Hill, a.g.e., IV, s.77.

<sup>133</sup>Çevikel, **Kıbrıs Eyaleti...**, s.140

<sup>134</sup>Hristiyanların daha önce ödedikleri haracın iki katından fazlası olan 44,5 kuruş haraç alınmıştır. Vergilendirme dışında beş ay içerisinde ilave olarak halktan 350 bin kuruş toplanmıştır. Hill, a.g.e., IV, s.80.

<sup>135</sup>Aktepe, a.g.e., C. II, A, s.105-106; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler...**, s.334-337; Cobham, a.g.e., 356-359; Çil Osman Ağa Vakası ile ilgili olarak bk. Mehtap Özdeğer, "*Kıbrıs'ta Mali Kaynaklı Bir İsyan Girişimi Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'a sı ve Tahkikatı (1764-1765)*", **İstanbul Ticaret Odası Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2 (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İstanbul 7-8 Eylül 2007)**, İstanbul 2010, s. 209-225.

düşmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu ihtilafın onu şikâyet etmelerinin en önemli nedeni olduğu ifade edilmektedir.<sup>136</sup>

Muhassıl Hacı Abdülbaki Ağa'nın sürgüne gönderilmesinden sonra Kıbrıs'ın yönetimi 1785 tarihinde Kaptan Paşalara verilmiştir. Kaptan Paşalar ise ada yönetimini kendilerinin teklifi ve Divan-ı Hümâyûn'un tayini ile göreve gelen muhassılların idaresine bırakmıştı. Bu dönemde ada eyalet statüsünde görünse de Cezayir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyliğinin uhdesinde Kaptan Paşalara bağlı ve vergilendirme konusunda da Divan-ı Hümâyûn'a karşı sorumlu olan muhassıllar tarafından yönetilmiştir. Bu tarihten sonra muhassıllık gelirleri ihtiyaca göre Ordu-yu Hümâyûn'a veya merkez hazineye gönderilecekti.<sup>137</sup>

1803 yılında Kıbrıs Muhassıllığı'nın, cizye ve avarızı dâhil olmak üzere, gelirlerinin İrad-ı Cedid Hazinesi<sup>138</sup> tarafından zabt ve idare olunması kararı alındı. Bu uygulama ile ada halkının vergilendirmede daha rahat olacağı düşünülmekte ve devletin elde edeceği gelirlerin artacağı beklenmekteydi. Ancak gerçekleştirilen yeniliklerin ada halkını rahatlatmadığı, tüm adayı saran 1804 isyanı ile gün yüzüne çıkmıştır. İsyân ancak Anadolu'dan gönderilen kuvvetler vasıtasıyla güçlükle bastırılabilmiştir.<sup>139</sup>

Kabakçı Mustafa İsyânıyla Padişah III. Selim'in tahttan indirilmesiyle Nizam-ı Cedid adı altında oluşturulan bütün yenilikler de lağvedildiğinden Kıbrıs gelirlerinin bağlandığı İrad-ı Cedid Hazinesi de ortadan kaldırılmıştı. Bu sebeple adanın gelirleri 1808 yılından itibaren yeniden Kaptan Paşaların uhdelerine ve tersane hazinesinin yönetimine bırakılmış ve bu durum 1826 Ağustosuna kadar devam etmiştir.<sup>140</sup> Bu tarihten itibaren ada Kıbrıs Muhassıllığı olarak, yeni düzenleme ile Kaptan Paşalar üzerinden alınmış; ancak Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlı bir sancak mevki olarak eskisi gibi korunmuştur.<sup>141</sup>

1789 Fransız İhtilali'nin etkisiyle milliyetçilik akımları güçlenmiş, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın desteğiyle Yunan milliyetçiliği yayılmaya başlamıştı. Etnik-i Eteryâ'nın çekirdeğini oluşturan Filik-i Eteryâ örgütü 1818'den sonra Kıbrıs'ta büyük bir isyan için hazırlıklara

<sup>136</sup>Çevikel, "Kıbrıs Eyaletinde Müslim Gayrimüslim İlişkileri", s.277.

<sup>137</sup>Çevikel, **Kıbrıs Eyaleti**....., s.64-65; Hill, **a.g.e.**, IV., s.100-101.

<sup>138</sup>İrad-ı Cedid Hazinesi için Kıbrıs'tan alınan vergiler için bk. Mehmet Demiryürek, **Nizâm-ı Cedid'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Sürecinde Kıbrıs**, Akdemik Kitaplar, İstanbul 2010, s.31-88.

<sup>139</sup>XIX. yüzyılın başlarında meydana gelen en önemli olaylardan biri de 1804 tarihinde çıkan isyandır. Bu isyanda halk başpiskopos ve saray tercümanına karşı isyan etmişlerdir. İsyân sırasında saray Tercümanı Hacı Yorgakis Kornesios'un (Yorgaki) evi yağmalanmış, tercüman ve ailesi Larnaka'daki Fransız Konsolosluğu'na sığınmış, başpiskopos halkı zorlukla durdurabilmiştir. Saray tercümanı İstanbul'a gidip durumu haber vermiş, isyan Anadolu'dan gönderilen birliklerin yardımıyla bastırılabilmişti. Dönemin Fransa konsolosu *Regnault* Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bilgide isyanın bastırılmasında aktif rol aldığını ve başarılı olduğunu bildirmişti. **K.M.A., (K.K.T.C. Milli Arşiv Dairesi Başkanlığı), "Konsolos Regnault'dan Dış Ticaret Bakanlığı'na", Correspondance Consulaire et Commerciale (CCC), Larnaca, Vol. 14a, 1792-1810, (28. 9. 1804), Nr. 13, s.123 (Archives du Ministère des Affaires Étrangères (Paris), Larnaca/Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi Kıbrıs konsolosluk yazışmaları kopyaları); Dinç, a.g.t., s.54-73; Hill, a.g.e, IV, s.124-125; Gazioğlu, Kıbrıs'ta Türkler, s.357-360; Çevikel, Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası, s.124-125.**

<sup>140</sup>Dinç, a.g.t., s.141-143; Çoruh, a.g.t., s. 152-153.

<sup>141</sup>Dinç, a.g.t., s.144-145.

başlamıştı. Dönemin valisi Küçük Mehmet Paşa bu hazırlıkları erkenden fark etmiş, bir kilisenin cephaneyle doldurulduğunu ve adaya sokulan bazı broşürleri tespit etmiştir. Gelişen bu durumla ilgili İstanbul'u uyarılmış, adaya takviye kuvvet gelmesini sağlamış ve Osmanlı Hükümeti'nin de müsaadesini alarak Temmuz 1821 tarihinde adada isyan hazırlığında bulunan bazı papazları ile Kıbrıslı Rumlardan ileri gelenleri Lefkoşa'da astırmıştır.<sup>142</sup>

Kıbrıs adası 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Cezâir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı bir sancak olarak yönetilmeye başlanmıştır. Ada yönetiminde bulunan mutasarrıflar aynı zamanda Tanzimat'ın bir yeniliği olan Meclis-i Kebir ya da Divan denen bir meclisin de başkanlığını yapmaktaydı. Sekiz üyeden oluşan bu meclisin üyelerinin ikisi Ortodoks Rum, biri Marunî diğeri Ermeni olmak üzere dört Hristiyan, kalan dört üye ise Türklerden oluşmaktaydı. Olağan şartlarda haftalık toplantı yapan meclis mutasarrıfın çağırısıyla da olağanüstü toplanabiliyordu.<sup>143</sup>

Kıbrıs'ın yönetiminde XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz idaresine kadar bir dizi değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan ilkinde, 1861 yılındaki değişiklikle ada Cezâir-i Bahr-i Sefid eyaletinden çıkarılmış ve müstakil mutasarrıflığa dönüştürülmüştür.<sup>144</sup> 1868 yılında ise yeni yapılanma gereği tekrar Cezâir-i Bahr-i Sefid eyaletinin bir sancağı yapılmıştır.<sup>145</sup> Bu durum Çanakkale'nin Kıbrıs'a uzaklığından dolayı çeşitli sıkıntılara yol açmış, bu sebeple ada tekrar 1870 yılında müstakil bir mutasarrıf olarak Bâbıali'ye bağlanmıştır.<sup>146</sup> Fakat 1877 yılında bir kez daha Cezâir-i Bahr-i Sefid vilayetine bir sancak statüsü verilmiştir.<sup>147</sup>

<sup>142</sup>Dinç, **a.g.t.**, s.82-103; Çoruh, **a.g.t.**, s.424-432; Hill, **a.g.e.**, IV., s.124-125; Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler**, s.357-360; Çevikel, **Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası**, s.124-125.

<sup>143</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.178-179; Çevikel, **Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası**..., s.135.

<sup>144</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.230; Hasan Samani, **Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s.14.

<sup>145</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.239; Samani, **Tanzimat Döneminde**..., s.20.

<sup>146</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.250; Samani, **Tanzimat Döneminde**..., s.20-21.

<sup>147</sup>**KMA., Kıbrıs Mutasarrıflığı Defterleri**, Nr. 19, s.4.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### İNGİLTERE’NİN KIBRISI ELE GEÇİRME SÜRECİ ve YÖNETİMİN DEVREDİLMESİ

#### 1.1. İngiltere’nin Kıbrıs’a İlgi Duymasının Nedenleri

Avrupa’da sömürgecilik düşüncesi coğrafi keşiflerden sonra yeni yerlerin bulunmasıyla başlamıştı. Bu konuda ilk etapta İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda ve İngiltere öncü olmuştu. Sömürgecilik<sup>148</sup> XVII. yüzyıldan itibaren bir yarışa dönüşerek hangi ülkenin sömürgesi fazla ise o ülke güçlü ve zengin kabul edilmekteydi.

Sömürgeciliğin nedenleri üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar içinde ekonomik sebepler en fazla kabul edilenidir. Keza sömürgeler Avrupalılar için hem hammadde temini hem de sanayi ürünlerinin satım yerleriydi. İkinci bir neden ise, kilisenin teşvikiyle misyonerlerin yerlileri Hristiyanlaştırma propagandası yürütmesidir. Diğer bir neden de, Avrupalı sömürgeci devletlerin güvenlik ve stratejik öncelikleri ve aralarındaki mücadele sebebiyle ortaya çıkmıştır.<sup>149</sup> Sömürgeci devletler bu nedenlerin hepsini de kapsayacak şekilde sömürge politikalarını uygulamışlardır. Ele geçirdikleri bölgelerde yer altı ve yerüstü kaynaklarını amaçları doğrultusunda kullanmış, misyonerlik faaliyetlerine yürütmüş ve gerektiğinde bir bölgeyi stratejik konumu gereği elinde bulundurmuştur.

Coğrafi keşiflerle yeni kıtaları keşfeden Avrupalılar, aynı zamanda Doğu’ya giden ticaret yollarını değiştirerek önemli ticarî merkezlerde söz sahibi olmaya başlamışlardı. 1500’lü yıllardan itibaren Avrupalılar için en önemli bölgeler yeni dünyada keşfedilen ve Avrupalı göçmenlerin yerleştirildiği yerler ile Hindistan ve Uzakdoğu idi. Hindistan ile ilgilenen ülkelerden biri de İngiltere’ydi.

Hindistan’a ilk ulaşanlar, 1498 yılında Malabar kıyılarındaki Calicut (Kalikut) Limanı’na kadar gelen Portekizlilerdi.<sup>150</sup> Avrupalıların, yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşıp,

<sup>148</sup>“Güçlü bir ülkenin kendisini daha güçlü kılmak ve zenginleştirmek için daha zayıf ülkenin kaynaklarını kullanması” **İktisat Terimleri Sözlüğü** .

<sup>149</sup>C. A. Bayly, **Imperial Meridian- The British Empire and The World 1780-1830**, New York 1989, s.54-67; C. Stewart Easton, **The Rise and Fall of Western Colonialism**, New York 1964; s.9-13.

<sup>150</sup>Hindistan Ticaret Yolu için yapılan mücadeleler ve Hindistan’ın Portekizliler tarafından işgali için bk., Salih Özbaran, “Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu Onaltıncı Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Nr.31, 1977, s. 65-146; Suat Vural, **İngiliz Hâkimiyetinin Hindistan’da Tesisi**, İnönü Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1995, s.20; K.M. Panikkar, **Malabar and the Portuguese**, Bombay 1929, s.32; N. Durak, “*Hint Sularında Portekiz Hâkimiyetinin Tesisi*”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)**, s.87-93.

bunlara el koyma yarışı XVI. yüzyıldan itibaren denizden Hindistan'a ulaşarak buraya hâkim olma çabasına dönüştü.<sup>151</sup>

İngilizler Hindistan'a yoğun olarak XVI. yüzyılın sonlarında tüccarlar, misyonerler ve askerler aracılığıyla geldiler.<sup>152</sup> Yine bu dönemde Akdenize büyük oranda sahip olan Osmanlı Devleti ile İngiliz tüccarlar arasında ilişkiler başlamıştı.<sup>153</sup> 1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketi (East India Company)<sup>154</sup> 1698 yılında Kalkuta civarındaki üç köyün toprağını kullanma hakkını alarak hukukî bir statü kazandı. İngiltere bundan sonra ülkenin ticarî ve iktisadî ilişkilerini tamamen tekeline aldı. Şirket böylece Hindistan'da İngiliz emperyalizminin başarılı olmasında önemli bir dayanak oldu.<sup>155</sup> I. Elizabeth, Hindistan'da Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdurarak dünyadaki en büyük ticaret ağını oluşturdu. Londra merkezli şirketin amacı Portekizlilere Hindistan'dan yapılan baharat ve pamuk ticaretinde ortak olmaktı. Şirketin asıl amacı kâr etmek olduğundan başlangıçta Hindistan'ın politikasına fazla müdahale etmeyerek, misyonerlik faaliyetini belirli bir düzeyde tuttu. Ancak, XVIII. yüzyıl başlarında Hindistan'da kargaşa arttıkça şirket çalışma alanlarını garantiye alma ihtiyacı hissettiğinden güçlü bir otoritenin gerekliliğini anlayarak bölgenin hâkimiyetini ele geçirmek için mücadeleye girdi. Bu ise Fransa ve İngiltere arasında 1740 ile 1763 yılları arasında büyük bir rekabet ortamının oluşmasına, dolayısıyla Hindistan'ın önemli savaş alanlarından biri haline gelmesine sebep oldu. 20 Haziran 1756 yılında başlayan savaş, 1763'te Paris Antlaşması'yla Fransızların, Hindistan'daki Britanya üstünlüğünü kabul etmeleri ile sonuçlandı.<sup>156</sup> Bu anlaşma sonucunda özellikle dokuma sanayi için gerekli pamuk ve bu dönemde kullanımı yaygın olan afyon

<sup>151</sup>Suat Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, İnönü Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2006, s.3.

<sup>152</sup>M.K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara, 1988, s.4. Vural, **a.g.t.**, s 6.

<sup>153</sup>Bu dönemde ve sonrasında Osmanlı devleti ve İngiltere arasındaki yapılan anlaşmalar ve ekonomik ilişkilerle ilgili olarak bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "*Ondokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar*", **Belleten**, C. XIII, S.51, Ankara Temmuz 1949, s.589-614; Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri, I, (1580-1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1974; Orhan Burian, "*Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları*", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCF)**, C.IX, Nr. 1-2, Mart-Haziran 1951, s. 1-41; **Four Centuries of Turco-British Relations Studies in Diplomatic Economic and Culturel Affairs**, Edit by William Hale and Ali İhsan Bağış, Eothen Press, North Humberstide 1984, s.1-138.

<sup>154</sup>Harold Cox, "*England's Treasure by Trade*", **Edinburg Review**, 243:496 (1926:April), s.386; Geoffrey Moorhouse, **India Britannica**, Granada Publishing, London 1984, s.25; Diğer bir çalışmaya göre, Doğu Hindistan Şirketi Kraliçe I. Elizabeth'in 31 Ekim 1601 tarihli emriyle kurulmuş, sürekli gelişmiş ve 1757'de emperyalist yayılım dönemini başlatmıştır. Vural, **a.g.t.**, s.6.

<sup>155</sup>Vural, **a.g.t.**, s.6-7.

<sup>156</sup>Paul Knaplund, **Britain, Commenwelth, and Empire 1901-1955**, Harper&Brothers, Newyork, s. 187-188; Hüseyin Cahit Yalçın, **İngiltere Tarihi** (Basım tarihi ve yeri yok), s.335; Moorhouse, **a.g.e.**, s. 39-41; Vural, **a.g.t.**, s.13; İngiliz sömürgeciliğinin ilerlemesindeki en büyük etken Yedi Yıl Savaşları sonrasında yapılan Paris anlaşmasıdır. Böylece İngiltere, Kanada'nın tamamını, Amerika'nın Missisipi Nehrinin doğu bölümüne sahip olmuş ve Fransa'yı Hindistan'dan çıkararak Hindistan'a hâkim olmuştur. Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, TTK Yay., Ankara, 1997, s.7.

hammadeleri İngilizlerin eline geçmişti. Hindistan bu sayede İngiltere'ye sanayi devrimi için gerekli olan hammadde ve pazar imkânını sağlamıştı.

Hindistan'daki bu güç mücadelesi Doğu Hindistan Şirketi<sup>157</sup> için ekonomik maliyet getirmişti. XVIII. Yüzyılın sonlarında yönetimde tekel olmak şirket için karlı olmamaktaydı. Şirket ağır borçlar altına girmişken yöneticiler kar paylarını almak için yoğun bir uğraşı içerisine girmişti. Hindistandaki siyasi gelişmelerden etkilenmesini en aza indirmek düşüncesiyle şirketin yönetiminde değişiklikler yapıldı. 1773 yılında yayımlanan kanun gereği Hindistan'a Genel Vali atanacak ve ona tavsiyede bulunacak dört üye Londra'dan gönderilecekti. 1784'de ikinci bir kanunla Genel Valiye otokratik yetkiler verildi. Ayrıca denetim meclisinin üç üyesi ve üç şirket yöneticisinin oluşturduğu komisyonun kararları Genel Valiyi bağlamaktaydı. Ticari konular denetim komisyonuna gelmemekteydi. Yapılan düzenleme geçiş için uygun bir ortam oluşturdu. 1857 yılındaki ayaklanma ile şirketin siyasi otoritesi sonlandırıldı.<sup>158</sup>

İngiltere'nin en değerli varlığı olan Hindistan ile imparatorluğun merkezi arasındaki ulaşım yolu, İngiliz İmparatorluğu için hayati öneme sahipti. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemde İngiliz imparatorluğunun varlığını tehlikeye düşürmeden Hindistan yolunun önemli bir bölümünde emniyetin sağlanması işini Osmanlı Devleti'nin yürütmesinde bir sakınca görülmemişti. Ancak, XVIII. yüzyıl'ın sonunda Napolyon'un Mısır seferiyle Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki varlığının ciddi bir biçimde tehdit edilmesi İngiltere'ye, Hint yolunun Doğu Akdeniz'deki önemli kesimini güvenliğinin tek başına Osmanlı Devleti'ne emanet edilemeyeceğini göstermişti.<sup>159</sup>

İngiltere için ayrı bir öneme sahip olan Hindistan ve ona giden ticaret yolunun güvenliğinin kontrol altına alınması gerekliydi. İngiltere, donanması için yakıt ikmali güvenliğinin sağlanması, onarımlarının rota üzerinde yapılabilmesi, gerekli silah-mühimmata ulaşabilme ve limanların erişilebilirliği açısından, stratejik öneme sahip bölgelere hâkim olmanın öneminin farkındaydı.<sup>160</sup> Hindistan İngiltere'nin en önemli sömürgesiydi ve bölgenin kaynaklarından en etkili şekilde faydalanmaktaydı. Bu nedenle, Hindistan'da İngiliz varlığını tehlikeye sokacak bir duruma fırsat vermemek için Akdeniz'den Hint Okyanusu'na uzanan yol üzerinde bütün stratejik noktaları ele geçirerek tüm yolları kontrol altına almaya çalıştı.<sup>161</sup> Ayrıca kömür yakıtı

<sup>157</sup>Bu tarihten itibaren şirketin faaliyetleri için bk. H.V. Bowen, **The Business of Empire: The East India Company and Imperial Britain 1756-1833**, Cambridge University Press, Third Printing, 2007.

<sup>158</sup>Azmi Özcan, "1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti", **İslam Tetkikleri Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (İÜEF), Prof Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, C. IX, İstanbul 1995, s.269-270; Herman Kulke- Dietmar Rothermund, **Hindistan Tarihi**, Çev. Müfit Günay, İmge Kitapevi Yay., Ankara 2001, s.345-346.

<sup>159</sup>Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, I, Kaynak Yayınları, 1984, s.18.

<sup>160</sup>Samuel White Baker, "Cyprus as a Strategical Position", **Royal United Service Institution**, 27 (1884) s.72

<sup>161</sup>Ahmet Ağaoğlu, **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929, s.25; Vural, a.g.t., s.9.

ile çalışan gemilerin beş gün ara ile ulaşabilecekleri istasyonlara ihtiyaç vardı.<sup>162</sup> Bundan dolayı Hindistan yolunun emniyeti İngiltere’de yönetime gelen bütün hükümetlerin ortak politikası oldu. Bu doğrultuda İngiltere Hindistan yolunun emniyetini sağlamak için güzergâh üzerindeki önemli yerleri ele geçirecekti.

İngiltere ile Hindistan arasında iki yol bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, Güney Afrika’dan Ümit Burnu, ikincisi ise Akdeniz üzerinden Basra Körfezi veya Kızıldeniz yoluydu. İngiltere için daha önemli ve kestirme olan yol Akdeniz güzergâhı idi. Bu nedenle İngiltere, 1704 yılında Akdeniz’e ulaşım yolunun “*Batı Kilidi*” olarak kabul edilen Cebelitarık Boğazını ele geçirdi.<sup>163</sup> Ayrıca, Rusların sıcak denizlere inip, Osmanlı Devleti’ni ortadan kaldırma politikasına karşı, 1791 yılında İngiltere Başbakanı William Pitt, Bâbîâli’nin gittikçe zayıflaması ve Rusya’nın da her geçen gün güçlenmesi sebebiyle Osmanlı topraklarının bütünlüğünü korumaya yönelik bir politika benimsedi.<sup>164</sup> İngiltere ve Rusya’nın bölgedeki çıkarları XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren çatışmaya başladı.<sup>165</sup> İngiltere Osmanlı-Rus savaşının sonucunda 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması sonucunda Bâbîâli’yi destekledi ve kendi çıkarları için Rusya’nın hedeflediği toprakları kazanmasını engelledi.<sup>166</sup> 1791 yılından itibaren Hindistan yolunun emniyeti için Rusya ve Fransa gibi büyük güçlere karşı Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünün korunması yolunda politikasını belirleyen İngiltere bu politikasını 1880 yılına kadar devam ettirdi.<sup>167</sup>

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra sömürgecilik politikasında değişiklik yapan Fransa Mısır, Kızıldeniz ve Basra körfezi bölgelerinde etkisini artırmak istiyordu. Bu doğrultuda Napolyon 1798 yılında Mısır’ı işgal etmek için harekete geçti.<sup>168</sup> İngiltere’nin, Hindistan yolunun emniyetini sağlamak için Fransızlarla da mücadele etmesi gerekiyordu. 19 Mayıs 1798’de Napolyon “*Doğu Ordusu*”yla Akdeniz’e açılarak, Hindistan ticaretinin önünü kesip Fransa’nın savaş halinde olduğu İngiltere’ye zarar vermeyi ve Osmanlı topraklarından pay almayı amaçlamıştı. Napolyon, başlangıçta yolu üzerinde bulunan Malta’yı ele geçirdi (12

<sup>162</sup>Baker, *a.g.m*, s.73.

<sup>163</sup>William B. Willcox, **Star of Empire A Study of Britain as A World Power 1485-1945**, Alfred A. Knopf, Newyork 1950, s.120-121; James Truslow Adams, **Empire on the Seven Seas, The British Empire 1784-1939**, Charles Scribner’s Sons, London 1940, s.49.

<sup>164</sup>Halil Ersin Avcı, **İngiliz Gizli Raporu Türkiye 1908**, Emre Yayınları, İstanbul 2005, s.16; P.J. Cain and A.G. Hopkins, **British Imperialism: Innovation and Expansion 1688-1914**, Longman, New York, s.399.

<sup>165</sup>Bu dönem için bkz. Hayri Çapraz, **II.Katerina Dönemi Osmanlı-Rus İlişkileri 1740-1792**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1997.

<sup>166</sup>Armaoğlu, **19. Yüzyıl...**, s. 21-22.

<sup>167</sup>Ali Birinci, “*Türk Siyasi Düşüncesinde İngilizperestlik*”, Philip P. Graves, **İngilizler ve Türkler Osmanlıdan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)**, Çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, s.177-178.

<sup>168</sup>Zekeriya Kurşun, **Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı**, TTK. Yay., Ankara 1998, s. 46-47; Halil Erdemir, “*Real Politics of International Relations in the Example of French Invasion of Egypt*”, **History Studies**, C.I, S. 1, 2009, s. 200.

Haziran 1798); müteakiben 1-2 Temmuz'da İskenderiye'ye geldi ve şehri zapt etti. Mısır'ı işgale başladı ve 23-24 Temmuz 1798'de Kahire'yi ele geçirdi.<sup>169</sup>

Fransa'nın Mısır'ı işgali İngiltere ve Rusya'nın çıkarları açısından tehlike oluşturmaktaydı. Bunun üzerine Rusya 23 Aralık 1798'de Osmanlı Devleti ile ittifak anlaşması yaptı. Bu doğrultuda 5 Ocak 1799 tarihinde İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında anlaşmaya varıldı.<sup>170</sup> Böylece Mısır, dönemin büyük güçleri arasındaki rekabetin ortaya çıktığı ve her alanda mücadelenin yapıldığı bir bölge haline gelmişti.

İngiliz donanması, 1 Ağustos 1798 günü Ebukır koyunda Fransız donanmasını yenilgiye uğrattıktan sonra<sup>171</sup> Napolyon, Mısır'a hâkim olmak için Suriye'yi ele geçirmek gerektiğini düşünerek Suriye'ye saldırdı. Ancak İngiliz donanması ile bölgeye taşınan Cezzar Ahmet Paşa<sup>172</sup> kumandasındaki Osmanlı Ordusu Akka'da Fransızları yendi. Bunun üzerine Napolyon Mısır'a geri döndü ve 23 Ağustos 1799 yılında da Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı.<sup>173</sup>

Fransız tehditine karşı İngiltere ve Rusya ile anlaşarak topraklarını muhafaza etmeye çalışan Osmanlı Devleti, bu üç devletten hiçbiri ile kesin bir dostluk tesis edilemeyeceğinin farkındaydı. Nitekim 1806 yılında Ruslarla başlayan savaş sırasında Ruslarla birlikte hareket eden İngiltere Mart 1807'de İskenderiye'ye asker çıkardı. Kıbrıs Fransız konsolosu, bu işgalin İngilizlerin Kıbrıs'ı ele geçirmeleri için ilk adım olduğunu ve bölgedeki menfaatleri için buna karşı önlem alınması gerektiğini ifade etmişti.<sup>174</sup>

İngiltere'nin Akdeniz'deki faaliyetleri üzerine Osmanlı yönetimi bölgenin güvenliğine yönelik ilave tedbirler almaya başladı. 1809 yılında taşra valilerinden bölgenin güvenliği ile ilgili olarak neler yapılabileceğine dair görüşler istendi. Mora Valisi Veli Paşa, İngiltere'nin Mora ve Kıbrıs'ta gözü olduğu yönünde devleti ikna etti. Osmanlı Devleti, Veli Paşa'nın İngiltere'nin de her an bir işgal teşebbüsünde bulunabileceği yönündeki bu uyarısını dikkate aldı. Bölgede yabancı devletlerin işgaline karşı Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye de gönderdiği emirde; Kıbrıs'ın muhafazasına dikkat etmesi talimatı verildi.<sup>175</sup>

<sup>169</sup>Şehabettin Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Bonaparte'in Akka Muhasarası” **İ.Ü.Tarih Dergisi**, C. XV., Nr. 20, s.1; Dinç, **a.g.t.**, s.33-34; Willcox, **a.g.e.**, s. 189-190; Kamil Çolak, “Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, C.X, Nr.2, (2008-II), s. 149-151.

<sup>170</sup>**Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1798-1802 Osmanlı Fransız Harbi (Napolyon'un Mısır Seferi)**, C.III, 5 nci Kısım Eki, Gnkur Basımevi, Ankara 1987, s. 31.

<sup>171</sup>**T.S.K. Tarihi Osmanlı Devri 1798-1802 Osmanlı Fransız Harbi (Napolyon'un Mısır Seferi)**, s. 52-53.

<sup>172</sup>Cezzar Ahmet Paşa'nın Mısır'daki hayatına dair bkz.Şehabettin Tekindağ, “Cezzar'ın Mısır'daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma” , **İ.Ü. Dergisi**, C.XV, Nr. 20, 1965, s.123-128.

<sup>173</sup> Dinç, **a.g.t.**, s.33-37; Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Yeni Yüzyıl Yay., İstanbul 1995, s. 94-96; Fransa'nın Mısır'ı işgalinde Kıbrıs'ın önemi ve pozisyonu hakkında bkz. Haydar Çoruh, “XIX. Yüzyıl Başlarında Stratejik Bir Mevki Olarak Kıbrıs'ın Muhafazası”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, Ed. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 245-267.

<sup>174</sup>**K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dış Ticaret Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, Nr. 26, ( 30 Nisan 1807), s.149-152.

<sup>175</sup> Çoruh, **a.g.t.**, s.17.

Nitekim Hindistan yolunun emniyetini pekiştirmek isteyen İngiltere, Fransa'nın durumundan da faydalanarak bu dönemde Malta'yı ve 1815 yılında Yedi Adayı da hâkimiyetine aldı.<sup>176</sup>

İngiltere, Osmanlı Devleti idaresinde olan ve Hindistan ticaret yolu için önem arz eden stratejik noktaların Bâbiâli dışında başka bir yönetime geçmemesi yönünde bir siyaset takip etti. Mehmet Ali Paşa ayaklanmasında<sup>177</sup> İngiltere'nin tutumu bu duruma örnek olarak gösterilebilir. İngiltere'nin ticaret yolu üzerinde bulunan Mısır'ın Valisi Mehmet Ali Paşa'nın 1833 yılında Padişah II. Mahmut'a karşı isyan etmesi üzerine, Osmanlı ordusu Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine yenildi. Mısır kuvvetlerinin Kütahya'ya kadar gelerek İstanbul'u tehdit etmesine karşı koyamayan Osmanlı kuvvetleri, ilk olarak İngiltere'den yardım istedi; ancak İngiltere sadece diplomatik yardımda bulunabileceğini bildirdi. Bunun üzerine, Bâbiâli Rusya'dan yardım talebinde bulundu ve Rusya yardım amacıyla Karadeniz'e bir Rus filosu gönderdi. Akabinde, Mehmet Ali Paşa meselesinde o güne kadar etkisiz bir politika izleyen İngiltere ve Fransa harekete geçerek Mehmet Ali Paşa'ya Osmanlı Hükümeti ile anlaşma yapması konusunda baskı yapmaya başladılar. Bu baskılar sonucunda, 5 Mayıs 1833'te II. Mahmut ve Mehmet Ali Paşa arasında Kütahya Anlaşması imzalanarak savaş sona erdi. Bu durumun tekrarından çekinen Osmanlı yönetimi, Rus desteğini almak için 8 Temmuz 1833'te Rusya ile Hünkâr İskelesi anlaşmasını imzaladı. Bu anlaşma ile çıkarları tehlikeye giren İngiltere ve Fransa'nın sert tepkileriyle Rus donanması İstanbul Boğazı'ndan ayrılmak durumunda kaldı.<sup>178</sup>

Bu dönemde İngiliz makamları, menfaatleri bakımından Akdeniz'in savunulmasının İstanbul Boğazı'ndan başladığını belirtmekte ve bu yüzden Osmanlı toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi politikasının sürdürülmesi gerekliliği vurgulanmaktaydı.<sup>179</sup> İngiltere ayrıca Fransızların Süveyş Kanalını açma çalışmalarından sonra Akdeniz'in kapısı konumuna gelecek olan Aden Körfezini 1839 yılında ele geçirdi.<sup>180</sup> Aden'in ele geçirilmesiyle birlikte, İngiltere Kızıldeniz'deki hâkimiyetini kuvvetlendirmeye başladı ve 1858'de Perim, 1876'da Sokotra adalarını himayesi altına aldı.<sup>181</sup>

<sup>176</sup> Ali Satan, "Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 3/2004, Nr.6, s.55-56.

<sup>177</sup> Konu ile ilgili ayrıntılar için bk. Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi, 1831-1841**, TTK Yay., Ankara 1988.

<sup>178</sup> Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, (Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975)**, C. II, E Yayınları, İstanbul 1983, s.61-64; Dinç a.g.t., s.114-117.

<sup>179</sup> Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Kalite Matbaası, Ankara 1976, s.7-8.

<sup>180</sup> Satan, a.g.m., s.56

<sup>181</sup> Reşat Sagay, **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul 1972, s.52-53; Emine Altunay Şam, **Mısır'ın 1882'de İngilizler Tarafından İşgali ve**

1869-1871 yılları arasındaki iki olay dünya gündemini değiştirdi. İlki 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın tamamlanmasıydı. Ekonomik açıdan bu olay İngiltere'ye büyük yarar sağladı. Bu kanal İngiltere'nin Hindistan ve Uzak Doğu ile ticari ilişkilerini kolaylaştırdı. Ancak bu durum İngiliz Bakanlığı için Doğu Akdeniz'in şimdiye kadar olduğundan daha önemli bir hal almasını sağladığından problemler doğurdu. İkincisi Almanya'nın tutumu Avrupa siyasi güç dengesini değiştirdi. III. Napolyon'un Prusya ile Fransa arasındaki savaşta yenilmesi ile Fransa'nın Avrupa'da büyük bir güç olarak nitelendirilmesi söz konusu değildi. Bismark yönetimindeki Almanya kıtanın liderliğini üstlendi. Yaşamı boyunca bu durum barışa yönelik olumlu gelişmeler sağladı. Bu dönem boyunca Avrupa'da genişleme politikası süren tek güç Rusya idi.<sup>182</sup>

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, İngiltere'nin geleneksel Osmanlı sınırlarını koruma politikasının güzergâhının değişiminde etkili bir rol oynadı. Bu dönemde İngiltere'nin Hindistan ile ona ulaşan yolların korunması ve stratejik üsler elde etme çabası hız kazandı. İngiliz politikasında Akdeniz'i kontrol altında tutmak giderek önemli hale geldi. Bu çerçevede çeşitli alternatifler arasında Kıbrıs Adası da, uygun bir üs olma özelliklerine sahip görünmekteydi. Bu sayede, Akdeniz'deki İngiliz çıkarları artık Boğazlardan değil, Malta ve Kıbrıs suları arasında korunabilirdi.<sup>183</sup>

Bu dönemde adanın sahibi olan Osmanlı Devleti iyice zayıflamıştı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Rusya'nın güneye inmesini istemeyen İngiltere Osmanlı topraklarını koruma politikasını değiştirerek Kıbrıs adasını kendisine bir üs olarak almayı kararlaştırdı.

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de üç kıtanın bulunduğu bir noktadaki stratejik konumu nedeniyle<sup>184</sup> Doğu Akdeniz kıyıları ve bu kıyılara yakın topraklarda tarih boyunca ortaya çıkmış bütün ekonomik, politik ve stratejik gelişmelerde yer aldı. Dolayısıyla bu durum, dönemin deniz aşırı ticaretinde en büyük paya sahip olan İngiltere için önemliydi. Ada özellikle İngiltere açısından hayati öneme sahip olan Hindistan ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle, çok sayıda İngiliz asker, tüccar ve seyyah tarafından ziyaret edilmekte ve adayla ilgili çeşitli tespitlerde bulunulmaktaydı.

İngiltere, 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi üzerine bölgedeki menfaatleri gereği Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmişti. Mısır'a gitmek için görevlendirilen İngiliz

---

**Osmanlı Devleti'nin Takip Ettiği Siyaset**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2001, s.38.

<sup>182</sup>Derek Beales, “*Castlereagh'den Gladstone'a 1815–1885*”, **A History of England**, General Editors, Christopher Brooke , Denis Mack Smith, London 1965, s.23.

<sup>183</sup>Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun...**, s.9.

<sup>184</sup>Konu ile ayrıntılı bilgi için bk. Soyalp Tamçelik, “*Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'nın Önemi*”, [http://www.pdx.edu/turkish\\_studies\\_center/sites/www.pdx.edu/turkish\\_studies\\_center/files/Tamcelik\\_Jeopolitik\\_teoriler.pdf](http://www.pdx.edu/turkish_studies_center/sites/www.pdx.edu/turkish_studies_center/files/Tamcelik_Jeopolitik_teoriler.pdf) Erişim Tarihi 5.9.2011 Aynı yazar “Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”, **Türk Kültürü Dergisi**, C. 33, Nr. 386, 1996, s. 321-330.

subaylarından askeri Doktor William Wittman, 1800 yılında Kıbrıs'ın askeri hazırlıkların yapılması için önemli bir askeri üs ve ordular için ikmal noktası olduğunu tespit etmişti.<sup>185</sup> Yine aynı dönemde Kıbrıs'a uğrayan topoğrafya ve eski eser uzmanı Yarbay W. Martin Leake adanın Mısır Seferi sırasında askeri üs olarak önemini izah etmişti. Ayrıca Girne, Lefkoşa, Larnaka ve limanlar hakkında bilgi vermişti.<sup>186</sup>

İngilizlerin Kıbrıs'a ilgisi ticari anlamda da devam etmekteydi. 1804 yılında adaya gelen İngiliz gemileri Fransız konsolosunun müdahale etmesine rağmen adadan dönem dönem tahıl ikmalı yaptılar.<sup>187</sup>

İngilizler, Mısır'da istedikleri başarıyı sağlayamışlar ve Hindistan yolu tehlikeye girmişti. Bu durumu düzeltmek için Osmanlı Devleti içerisinde bulunan azınlıkları kışkırtarak, onları ayaklandırmaya çalışıp, Osmanlı yönetimi bu isyanlarla uğraşırken, kendileri de Hindistan yolunun emniyetli bir şekilde açılmasını sağlamışlardır.<sup>188</sup>

İngiltere, Osmanlı Devleti ve Fransa ile savaş durumunda olduğunda zaman zaman başka ülkelerin bayraklarını kullanarak Kıbrıs'ın limanlarına taarruzda bulunmaktaydı.<sup>189</sup> Bunun yanında İngiliz gemileri zaman zaman değişik ülkelerin bandralarını kullanarak deniz ticaretine devam etmekteydi.<sup>190</sup>

Bu dönemde Akdeniz'de İngilizler ve Fransızlar arasında büyük bir güç mücadelesi bulunmaktaydı. Akdeniz'de asker sayısını arttırmak isteyen İngilizler özellikle Mısır ve civarından tahıl stoğu yapmaktaydı.<sup>191</sup> Tahıl ticaretinin Osmanlı Devleti tarafından yasaklanmasına rağmen İngilizler adadaki konsolosu aracılığıyla tahıl almaya çalışmışlarsa da, ada yöneticisi, Fransız Konsolosu'na bu duruma müsaade etmeyeceğini bildirmişti.<sup>192</sup>

<sup>185</sup>Mehmet Alaadin Yalçinkaya, “İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin İzlenimleri”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, Cilt II Tarih-Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Mağosa 1999, s. 336-337.

<sup>186</sup>Yalçinkaya, *a.g.m.*, s. 338-340.

<sup>187</sup>**K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, (14 Nivose Douze-Fransız Cumhuriyet Takvimi- 4 Ocak 1804) Nr. 8, s.116.

<sup>188</sup>**K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, (1 Temmuz 1807), Nr. 30, s.163-164; İngilizlerin yaptıkları propagandalar adadaki Rumların kendilerine yaklaşmasına sebep olmuştu. Yasak olmasına rağmen Malta bandralı İngiliz malı taşıyan gemi Osmanlı idaresi ve Fransızlar tarafından engel olunmaya çalışılsa da ada halkının İngilizleri kendilerine yakın hissetmelerinden dolayı yükünü Kıbrıs'a indirebilmişti. “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, ( 27 Nisan 1808), Nr. 32, s.169.

<sup>189</sup>Bir İngiliz gemisi, Amerikan bayrağı takılı olarak Larnaka limanına girmiş, limanda bulunan 5 Fransız ve 1 Türk gemisini ele geçirmiştir. Ele geçirilen Türk gemisi ertesi gün kıydan görülecek şekilde yakılmıştı. **K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, ( 27 Ocak 1809), Nr. 42, s.191.

<sup>190</sup>İngilizlerin Osmanlı devleti ile savaş durumunda dahi deniz ticaretlerini aksatmamak için Kudüs bandrası kullanarak kaçak bir şekilde ticaret yaptıkları tespit edilmişti. **K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, ( 25 Şubat 1809), Nr. 45, s.201.

<sup>191</sup>**K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, ( 15 Mayıs 1809), Nr. 50, s.222.

<sup>192</sup>**K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14b, 1792-1810, ( 12 Ocak 1810), Nr. 57, s.291.



İngiltere ve Fransa arasındaki rekabet sırasında İngiltere ada halkından da yararlanmaya çalışmaktaydı. İngiliz yetkililer, gemilerine zarar veren Fransız Yüzbaşı Ballo'nun yakalanması için Kıbrıs'ta gayri meşru işlerle uğraşan şahıslara ödül teklifinde bulunmuştu. İngilizler, adadaki Rumları kendi menfaatleri için rahatlıkla kullanabiliyorlardı. Ayrıca Bağdat'tan Kıbrıs'a görevlendirilen İngiliz ajan Reynaud de Zante'nin adaya gelmesiyle ada da İngilizlerin sayısı artmıştı.<sup>193</sup> Yine bu dönemde İngiliz savaş gemileri zaman zaman Larnaka limanının girişini tutarak giriş çıkışı kontrol altına alıp ticareti engelleyebiliyor,<sup>194</sup> İngiliz subaylar adada keşif faaliyetlerinde bulunabiliyordu.<sup>195</sup>

Askerlerin yanında adaya çeşitli maksatlarla sık sık tüccar İngilizler de gelerek bölge hakkında izlenimlerini aktarmışlardır. Bunlardan birisi olan Doğu Hindistan Şirketi yetkilisi Kaptan John McDonald Kinneir, 1814 yılında adayı ziyaret ettiğinde adanın askerî ve ticari önemini şu şekilde ifade etmişti:

*“Kıbrıs'a sahip olmak, İngiltere'yi Akdeniz'de üstün bir duruma getirecek ve Doğu Akdeniz ülkelerinin kaderlerini belirleyecek bir mevkiye ulaştıracaktır. Mısır ve Suriye kısa zamanda İngiltere'nin egemenliği altına girecek ve İngiltere Küçük Asya'da caydırıcı bir duruma sahip olacaktır. Böylece, Osmanlı Devleti her zaman kontrol altında tutulacak ve bu çeyrekte Rusya'nın yayılması önlenemese bile geciktirilecektir. Kıbrıs'a sahip olmak İngiltere ticaretini önemli bir ölçüde artıracak; o güzel adanın zengin şaraplarının, ipeklerinin ve diğer ürünlerinin; Mısır'ın pirinç ve şekerinin, Anadolu'nun pamuk, afyon ve tütününün dağıtımını İngiltere'ye verecektir. Kıbrıs kolay savunulabilecek bir durumdadır ve liberal bir hükümetin yönetiminde, kısa bir zamanda, kendi kuruluşunun maliyetini fazlasıyla geriye ödeyecek ve filolarımıza önemsiz bir maliyetle bolca kaynak sağlayacaktır”*.<sup>196</sup>

Fransız Konsolosu olarak adaya 1820 yılının başlarında gelen Jerome İsaac Méchain yine emperyalist bakış açısıyla, Kıbrıs'ın Avrupa güçleri için hayranlığa değer bir sömürge olacağını ve Avrupalı güçler tarafından yönetildiği takdirde iki Hindistan'daki (Fransız ve İngiliz bölgeleri) zenginliklerin taşınmasında önemli bir istasyon olabileceğini, gemilerinin ihtiyaçlarını karşılayabileceğini ve ada verimli olduğu için iyi yönetildiği takdirde 1.000.000 kişinin zengin bir şekilde yaşayabileceğini vurgulamıştı.<sup>197</sup>

Avrupalı devletlerin Yunan isyanında Osmanlı Devleti aleyhinde hareket etmeleri ve 1827 yılında Navarin baskını sebebiyle Kıbrıs'ta bulunan Avrupalı konsoloslar sıkı takibe alınmış, İngiliz konsoloslugu yaklaşık iki yıl süreli olarak kapatılarak, konsolosun adadan çıkışı

<sup>193</sup> **K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 14b, 1792-1810, ( 24 Ağustos 1810), Nr. 73, s.342.

<sup>194</sup> **K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 15a, 1811-1813, ( 30 Mart 1811), Nr. 106, s.48.

<sup>195</sup> Binbaşı Rook komutasında 5 İngiliz gemisi kuvvetiyle adaya gelmiş, Larnaka limanından adaya çıkmış ve adadaki kutsal yerleri gezme bahanesi ile ada da keşif faaliyetinde bulunmuştu. **K.M.A.**, “Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 15a, 1811-1813, ( 30 Nisan 1811), Nr. 114, s.77-78.

<sup>196</sup> John McDonald Kinneir, **Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years of 1813 and 1814**, Printed by Reworth, Bell-Yard, Temple-Bar, London 1818, s.185.

<sup>197</sup> **K.M.A.**, “Konsolos Jerome İsaac Méchain'den Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 17, 1825-1831, ( 22 Temmuz 1825), Nr. 11, s.39-40.

yasaklanmıştı. Bu dönemde adada bulunan İngilizler Fransa konsolosluğunun koruması altına alınmıştı.<sup>198</sup>

İngilizler tarafından Hindistan yolunun korunması amacıyla Akdeniz'den İran Körfezi'ne kadar uzanan bir demiryolu kurulması gündeme gelmiş ve 1835 yılında bu demiryolunun güzergâhını belirlemek için General Chesney ve Fırat Mesaha Araştırma Ekibince bir harita çizilmişti.<sup>199</sup> Ayrıca, 1840'lı yıllarda İngiliz konsoloslu Niven Kerr Suriye sahilinde İskenderiye haricinde gemilerin demir atabileceği en uygun yerin Larnaka olduğunu ve Mağosa limanının çok az bir maliyetle küçük savaş gemileri için bile güvenli bir sığınak haline getirilebileceği konusunda ısrar etmişti. 31 Ocak 1844 tarihli yazışmaya göre Kerr; Kıbrıs'ta denizcilikle ilgili bir araştırmanın eksikliğinin İngiliz ticaretine engel teşkil ettiğini belirtmişti. Kerr'in bu konudaki ısrarları üzerine Amirallik 1849 yılında Kıbrıs'ta bu yönde bir çalışma yaptı.<sup>200</sup>

Kıbrıs'ın İngilizler için önemine binaen 1847 yılında daha sonradan İngiliz Başbakanı olacak Benjamin Disraeli, Tancred isimli eserinde “İngilizler Kıbrıs'ı istiyor ve onu alacaktır” demişti.<sup>201</sup> İngilizlerin Kıbrıs adası ile ilgisi bununla sınırlı kalmamış ve 20 Nisan 1849 tarihinde İngiliz Büyükelçisi Lord S. Caning Bâbiâli'den Kıbrıs adasının sahillerinin resimlerinin çıkarılarak haritasının daha doğru bir duruma getirilip düzeltilmesi için görevlendirilen Kaptan Thomas Graves'e müsaade edilmesi ile ilgili talepte bulunmuş ve bu çalışmaya izin verilmişti.<sup>202</sup>

İngiltere'nin Kıbrıs'a ilgisi XIX. yüzyılın ikinci yarısında artarak devam etti. 1863'te konsolos yardımcısı White, Kıbrıs herhangi bir Avrupa gücünün eline geçerse Magosa'nın çok önemli bir yer olacağını vurgulamaktaydı.<sup>203</sup> Nitekim konsolos yardımcısının bu düşüncesi, İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs işgalini isteyenlerin adada veya civar yerlerde yaşayanlar değil, adada uzun yıllar görev yapan konsoloslar ve onların raporları olduğunu teyit etmişti.<sup>204</sup>

<sup>198</sup> K.M.A., “Konsolos Jerome Isaac Méchain'den Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 17, 1825-1831, ( 12 Mayıs 1827), Nr. 21, s.126-128; “ A. Guillois'den Dışişleri Bakanlığı'na”, Vol. 17, 1825-1831, (20 Kasım 1829), s. 183-184; Luke; a.g.e., s.163-164.

<sup>199</sup> Salahi R. Sonyel, “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı”, **Belleten**, C. XLII, TTK., S.168, Ankara 1978, s.738.

<sup>200</sup> Hill, a.g.e., IV, s.271; Nitekim İngiliz Konsoloslu Niven Kerr'in görev süresi 1849 yılında sona ermiştir. Celal Erdönmez, “ Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)”, **Bilgi**, YAZ 2011, Nr. 58, s. 97.

<sup>201</sup> Ronald Storrs, **Orientalisms**, London 1943, Nicholson&Watson, s. 461; Cobham, a.g.e., s.290.

<sup>202</sup> **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İradeler Hariciye**, Dosya No: 53, Gömlek No: 2520 (BOA., İ.HR., 53/2520); Kaptan Graves'in yaptığı bu çalışma Ağustos 1878 yılında adanın haritasını çıkaracak olan Henry Kierpert tarafından kullanılmıştı. Kierpert 1849 yılında Kaptan Th. Graves'in İngiltere adına denizcilikle ilgili yaptığı çalışmada, hatalı çizilen kuzeydoğu sahilleri hariç, kıyı hattı ile birbirine yakın tepeler, sahil kıyısından görülebilen bazı konumların haritasında kullanıldığı bilgisini haritasına ilave etmişti. N.A., F.O., 925/3062; Gail Ruth Hook, **Britons in Cyprus, 1878-1914**, The University of Texas at Austin, 2009, s.149.

<sup>203</sup> Hill, a.g.e., IV, s.271-272.

<sup>204</sup> Andrekos Varnava, **British Imperialism in Cyprus, 1878-1915, The Inconsequential Possession**, Manchester University Press, Manchester 2009, s.17,124; Kıbrıs'ta bulunan İngiliz konsolosların faaliyetleri için bk. Celal Erdönmez, “ Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)”, **Bilgi**, YAZ 2011, Nr. 58, s. 91-118 ; Ali Eftal Özkul, “Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu ve Faaliyetleri”, **Osmanlı Dönemi**

Kıbrıs'ın İngiltere için önemi ticarî, askerî, siyasî ve denizcilik açısından ele alınabilir. Ticarî açıdan, Kıbrıs'tan elde edilecek kazancın çok büyük bir önemi yoktu. Ancak ada, inşa edilmesi planlanan ve Mısır vadisini takip edecek olan bir demiryolu vasıtasıyla Hindistan'a daha kolay ulaşımın yanısıra Doğu Akdeniz'in büyük ve gelişen pazarlarından biri olan İskenderun Körfezine açılan kapının anahtarı konumunu alabilirdi. Fırat Vadisi Demiryolu Projesi'nde Kıbrıs'ın, İngiliz malları için bir depo istasyon (*storage station*) olarak önemli bir yere sahip olması öngörülüyordu.<sup>205</sup> Kıbrıs'ın ele geçirilmesiyle, ada İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki kaynaklarını geliştirmek için gereken güç ve girişimin önünü açarak altın, gümüş madenlerini, jasper ve akik mağaralarının çalıştırılmasında kolaylık sağlayacaktı<sup>206</sup>. Ayrıca, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla<sup>207</sup> İngiltere'nin ticarî çıkarları doğrultusunda Hindistan yolu kalıcı olarak güvenli bir hale getirilecekti. Kanal hisselerinin yarısına yakın bir kısmına sahip olunduktan sonra, İngiltere bu suyolunda kesintisiz seferler düzenlenmesine büyük önem gösterdi. Süveyş Kanalı'ndan geçen her yüz gemiden yetmiş beşi İngiliz bandıralıydı. Bu yüzden İngiliz gemilerinin seyahatleri sırasında engellenmemesi için daha kesin bir garantiye ihtiyaç vardı<sup>208</sup>. Bu durum İngilizlere Hint okyanusuna ulaşım kolaylığı ve Akdeniz'e daha fazla ilgi duyma isteği uyandırdı.<sup>209</sup> İngiltere'nin Malta'nın doğusunda askerî üs (*place d'armes*) olarak kullanabileceği bir yere ihtiyacı vardı.<sup>210</sup>

Kıbrıs'ın ele geçirilmesi ile bu üs sağlanmış olacaktı. Bunun nedeni Kıbrıs'ın hem Karaman'a hem de Suriye'ye sekizer saat, ayrıca Süveyş Kanalı'nın girişine on beş saat uzaklıkta olmasıydı. Hindistan ile kurulan iletişim, Kıbrıs'ın alınmasıyla birlikte, Süveyş

---

**Akdeniz Dünyası**, Ed. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 303-351.

<sup>205</sup>Nitekim adanın ele geçirilmesinin ilk günlerinde bu amaca yönelik olarak adada hiç vakit kaybetmeden planlanan demir yolu için keşif faaliyetleri başlamıştı. **N.A., C.O.**, 67/1.

<sup>206</sup>Hook, **a.g.t.**, s.31-32; **Cyprus: Its Value and Importance to England, With Map**, London, Diprose and Bateman, s.4; Marcus Sebastian George, "*The Cyprus Convention Policy and Its Impact Upon the Integrity of the Ottoman Empire*", **Center of Near and Middle Eastern Studies, School of Oriental and African Studies**, Occasional Paper, 2000, s.18; Varnava, **a.g.e.**, s.19-20.

<sup>207</sup>Süveyş Kanalı gerek yapım aşamasında gerekse açılışından sonra öneminden dolayı büyük güçlerin rekabet sahası olmuştur. Bu konu ile ilgili olarak bk. Durmuş Akalın, **Süveyş Kanalı-Açılışı ve Osmanlı Devletine Etkisi-(1854-1882)**, Pamukkale Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2011; İsmet Üzen, **Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü Kanal Seferleri**, Paraf Yay., İstanbul 2011; Cemil Çelik, **Birinci Dünya Savaşında Sina Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1999; Tuba Çınar, **Süveyş Kanalı'nın Açılması ve Osmanlı Dış Politikasındaki Önemi**, Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008; Mustafa Atmaca, **Süveyş Kanalı'nın Stratejik Önemi ve Mısır Ekonomisine Katkısı**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

<sup>208</sup>**Cyprus: Its Value and ...**,s.7-8.

<sup>209</sup>Varnava, **a.g.e.**, s.121.

<sup>210</sup>Naomi Rosenbaum, "*Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960*", **Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique**, Vol. 3, Nr. 4, (Dec., 1970), p.621, (pp. 605-627); Bu makalenin değerlendirmesi için bkz. Stephen G. Xydis, "*A Note on Naomi Rosenbaum's "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960"*", **Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique**, Vol. 4, N. 3 (Sep., 1971), pp. 404-405.

Kanalı'nın açılmasından önceki sorunsuz haline döndü.<sup>211</sup> Kıbrıs küçük bir yarıçapa sahip olmasına rağmen oluşturacağı merkezle Beyrut, İskenderiye, İzmir ve Çanakkale Boğazı gibi çok önemli noktalara uzanan bir merkez konumundaydı. Ayrıca bu üstünlüklerine Mısır'ın gözcülüğü konumu da eklenebilir.<sup>212</sup>Bunun yanısıra Kıbrıs'ın kaynaklarını geliştirmek için harcanması gereken sermayenin faizinin, uzun bir süre buradan elde edilmesi umulan gelirden daha fazla olacağı kesindi; ancak buranın zaman içerisinde ticarî açıdan önemli bir konuma geleceği düşünülmekteydi. İngiltere buraya her türlü malı tedarik edebilecek ve eğer tüccarlar doğru mamulleri seçerlerse kazançları çok fazla olabilecekti. Kıbrıs'ta; madenî eşya, erzak, alkollü içki, kumaş, ilaç, tarım araç-gereci, mobilya, petrol, cam ve benzeri eşyalara büyük bir talep olacaktı. Buna karşılık ada da yüksek kaliteli tütün ve kaliteli şarap üretilmekte; bakır, altın ve kömür madeni, mineral ve göl tuzu bakımından da zengin bir durumda bulunmaktaydı. Ayrıca, adanın yüklü miktarlarda ihracatına karşın, ithalat tutarlarının az olması sebebiyle yıllık net ticaret geliri yüksekti. Kıbrıs'ın ele geçirilmesiyle, İngiltere'nin doğudaki büyük sömürgeleriyle, Avustralya'daki kolonileriyle, Çin Denizi ve Pasifik Okyanusu'yla ticarî ilişki zincirinin en önemli bağlantıları olan Cebelitarık ve Malta'dan sonra Akdeniz'deki “*stratejik İngiliz zincirinin*” bir halkası daha tamamlanacak ve adanın Süveyş Kanalı'nın girişine yakın olması sebebiyle de İngiltere için büyük bir kazanım olacaktı.<sup>213</sup>

Kıbrıs siyasî ve askerî açıdan da İngiltere için büyük bir kazanç görünümündeydi. İngiltere'nin Bâbıâli üzerindeki otoritesini arttırmasına katkı sağlayacaktı. Bununla birlikte, İngiltere Osmanlı toprakları üzerinde yapılacak olan reformlarını kontrol etme gücünü de elinde tutacaktı. Ada, bir savaş durumunda askerî hazırlıkların yapılması, düşmanın ilerleyişinin önlenmesi için birliklerin yerleştirilmesi hususunda çok büyük öneme sahipti. Birlikler gün doğuşundan gün batımına kadar dokuz saatten az bir sürede adadan alınıp anakaraya kolayca çıkarılabilecekti. Batıda Cebelitarık, ortada Malta'dan sonra, doğuda Suriye'ye yakın, büyük ve önemli bir ada olan Kıbrıs'ın ele geçirilmesiyle, İngiltere Akdeniz'in tamamında egemen bir duruma gelecekti.<sup>214</sup>Askerî açıdan, İngiliz güçlerinin adada bulunması öncelikle Süveyş Kanalı'nın korunmasında önemli bir amaca hizmet edecekti. Eğer Rusların Erzurum ve çevresinde yerleşmesine izin verilirse, önlerinde Mısır'a yürümelerine engel olabilecek fazla bir güç kalmayacaktı. Ancak Kıbrıs'ta mevzilenmiş ve yaklaşan bir orduya saldırabilecek bir İngiliz ordusunun varlığı sürdükçe, Rusya bunu göze alamayacaktı. Bu nedenle, İngiltere'nin Hindistan'la bağlantıyı sağlayan bu önemli yoldaki askerî konumu

<sup>211</sup>Cyprus: Its Value and ..., s.7-8.

<sup>212</sup>Baker, a.g.m., s.74.

<sup>213</sup>G. S. Georghallides, A Political and Administrative History of Cyprus, Nicosia 1979, s. 4-6; Cyprus: Its Value and ..., s.8-10.

<sup>214</sup>Baker, a.g.m., s.73-74; Cyprus: Its Value and ..., s.4-5; George, a.g.e., s.12.

Kıbrıs'ın alınmasıyla oldukça güçlenmiş olacaktı. Ayrıca, İngiltere bundan sonra Süveyş Kanalı'na rakip olabilecek her gücün ve Hindistan yönünde tren yolu döşenmesi gündemde olan Fırat Vadisi yolunun - ki bu yol Kızıldeniz yolundan çok daha kısa olacaktı - bir ucunun kontrolünü de direkt olarak elinde bulundurmuş olacaktı. Bu arada, eğer Ruslar Anadolu üzerinden İstanbul'a ulaşmaya çalışırlarsa ikinci bir harekât üssünün varlığı İngiltere'ye stratejik bir fayda sağlayacaktı. Bu destek üssünün diğer bir avantajı da Mısır dışında Hindistan'a ulaşan tek alternatif yolunu güvenceye almış olmasıydı.<sup>215</sup>

Kıbrıs'ın alınması denizcilik açısından da İngiltere için çok büyük önem arz etmekteydi. Kıbrıs, yakın olması itibariyle İngiliz deniz iletişim ağının en önemli bağlantılarından biri olan Süveyş Kanalı'nı korumak için en uygun adaydı. Mısır'da Süveyş Kanalı'na yakın bir yere sahip olmayan İngiltere'nin ele geçirmiş olabileceği en iyi yer Kıbrıs'tı. Ancak, içerisinde bulunan siyasî ortam gereği Mısır topraklarına herhangi bir müdahale mümkün değildi. Bu sebeple adaya sahip olmanın özel avantajları vardı. Kıbrıs'ın alınmasıyla İngiliz gemilerinin sürekli olarak kanal civarında olmaları sağlanacak ve kanaldan geçişin engellenebileceğine dair endişeler sona erecekti. Kıbrıs, hem Süveyş Kanalı'nın korunması, hem Hindistan'a açılan ikinci bir yolun güvenceye alınması, hem de İngiltere'nin Osmanlı yönetimi ile ilişkilerinde ihtiyaç duyduğu otoritenin kurulmasını sağlayacak bir donanma üssü olacaktı. Kıbrıs'ın kontrolü ile; dirençle karşılaşmadığı takdirde doğal olarak İskenderun Körfezi'ne varacak olan Rusya'nın yolu kapatılabilecek ve İskenderun limanı her an İngiliz gemileri tarafından ele geçirilebilecek bir hale gelecekti.<sup>216</sup> Ayrıca Kıbrıs limanları kolay erişilebilir durumdaydı ve İngiliz gemileri için bir kömür istasyonu olarak kullanılabilirdi.<sup>217</sup>

Kıbrıs'ın İngiltere için bu avantajlarını ve Hindistan ticaret yolu için hayati önemini belirttikten sonra İngiltere Doğu Akdeniz'de araştırma yapmak için Rus ordusunun Osmanlı sınırlarını ihlalinden bir hafta sonra 28 Nisan 1877'de Yarbay Edwards'ı görevlendirdi. Yıl içerisinde aynı amaçla görevlendirilen memurlar bölge limanları hakkında ayrıntılı raporlarını hazırlamış ve bunlara istinaden Lintorn Simmons "*Akdeniz'in Doğusundaki Kömür İkmal ve Bakım İstasyonu*" adlı raporunu hükümete sunmuştur.<sup>218</sup> İngiltere yönetiminin Kıbrıs'ın ele geçirilmesi konusunda bu rapordan etkilendiği bilinmektedir.<sup>219</sup>

Ada ele geçirildikten sonra da Kıbrıs'ın önemi sürekli değerlendirilmiş, buranın İngiltere'nin düşmanlarının eline geçtiği takdirde Hindistan'a uzanan ticaret yolunun tehlikeye atılmış olacağı, Mısır üzerinde İngiliz etkisinin zedeleneceğini düşünülmüştür. Ada İngilizlerin

<sup>215</sup>George, **a.g.e.**, s.14; **Cyprus: Its Value and ...**, s.10-12.

<sup>216</sup>Hook, **a.g.t.**, s.32-33; **Cyprus: Its Value and ...**,s.12-14.

<sup>217</sup>**Hansard**, 24 March 1879, s.1554; **Cyprus: Its Value and ...**,s.8.

<sup>218</sup>**NA., CO.**, 67/8; Harold Temperley, "*Further Evidence on Disraeli and Cyprus, The English Historical*" Review, Vol. 46, Nr. 183, (Jul., 1931), s. 457 (s., 457-460).

<sup>219</sup>Georghallides, **a.g.e.**, s.4.

kontrolü altında iken Kıbrıs'ın bulunduğu bölgenin anahtarı, stratejik avantajları ile Doğu Akdeniz kontrol altına alınmış olacaktı. Ayrıca Mısır ve Suriye'nin tüm kıyıları etki altında bulundurulabilecekti.

## 1.2. İngiltere'nin Kıbrıs'ı Ele Geçirmesi

XIX. yüzyıl büyük güçlerin, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle, sınırlarını genişletmek için yeni bölge arayışlarına girdikleri, kendi sınırları dışında başka kıtalarda, deniz aşırı ülkelerde çıkar sağlamaya çalıştıkları süreç olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı özgürlük, hürriyet, millî bilinç, millî birlik ve millî devlet gibi kavramlar güçlü bir şekilde kendini hissettirmeye başlamıştı.<sup>220</sup> Genel olarak, dünyada bu gelişmeler yaşanırken, dönemin teknolojik, sosyal ve idarî yapıdaki gelişmelerine ayak uyduramayan Osmanlı Devleti bunlardan en fazla zarar gören devlet oldu. Kötü gidişe Tanzimat ve Islahat Fermanları ile getirilen yenilikler engel olamamış, gerek içeride gerek dışarıda itibarı önemli oranda azalmış, borçlar sebebiyle devlet hazinesi iflasın eşiğine gelmişti.<sup>221</sup>

Bilindiği gibi birçok milletten meydana gelen Osmanlı Devleti, içeride Fransız İhtilali'nin etkisiyle kendi millî devletlerini kurmak isteyen Sırp, Yunanlılar, Rumenler, Bulgarlar gibi uluslarla, dışarıda ise Sanayi Devrimi'nin bir yansıması olarak sınırları dışında çıkar arayışlarında olan büyük güçlerin devleti bölmeye yönelik politikalarıyla karşı karşıya kaldı.<sup>222</sup> Osmanlı Devleti üzerinde tarihî emelleri bulunan devletlerden Rusya Panslavist politika doğrultusunda sıcak denizlere inme siyaseti izlemekteydi.<sup>223</sup> Dolayısıyla bu dönemdeki Panslavizm anlayışı, Rusya'nın askerî ve siyasî önderliğinde Slav siyasî birliğinin önündeki en büyük engellerden biri olan Osmanlı Devleti'nin yıkılması anlamına geliyordu.<sup>224</sup> Bu emelini gerçekleştirmek için fırsat kollamaya devam eden Rusya için ilk ümit kaynağı Hersek vilayetindeki Nüvesin kasabasında belirdi.<sup>225</sup> 1875 yılı yazında vergi vermek istemeyen Hristiyan halk ile Osmanlı yetkilileri arasında bir çatışma sonucu çıkan Hersek ayaklanması gittikçe büyüyerek Bosna ve Balkanların diğer yerlerindeki başkaldırlara önyak oldu. Bulgaristan'daki çatışmalar şiddetlenen isyanla birlikte gelişmeler “*Doğu Buhranı*” olarak adlandırılan meselenin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Öte yandan mesele günden güne

<sup>220</sup>Bekir Sıtkı Baykal, “93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.72-77, Ocak-Haziran, 2003, s.60.

<sup>221</sup>Bekir Sıtkı Baykal, “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, **Belleten**, C. LII, S.202, TTK., Ankara 1988, s.197.

<sup>222</sup>Baykal, **93 Harbi Öncesinde...**, s.60.

<sup>223</sup>G.H. Bolsever, “1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış (*Aspects of Russian Foreign Policy, 1815-1914*)”, Çev. Yuluğ Tekin Kurat, **Belleten**, C. 30, S.118, TTK., Ankara 1966, TTK, s.276; Oral Sander, **Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1989, s.220.

<sup>224</sup>Yuluğ Tekin Kurat, “1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, **Belleten**, C. 26, S.103, TTK., Ankara 1962, s.571.

<sup>225</sup>Kurat, *a.g.m.*, s.569.

büyüyük Osmanlı'nın bir iç meselesi olmaktan çıkıp genel bir Avrupa sorunu haline aldı. Bu durumda, 1856 Paris Anlaşması'nı imzalayan Avrupalı devletler, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçerek Osmanlı bünyesindeki Hristiyanları devletten koparma siyasetine döndüler.<sup>226</sup>Rusya ise bu ayaklanmalara Hristiyanlık ve insanlık namına Osmanlı Devletinde yaşayan dindaşlarını kurtarmak adı altında destek veriyordu. Ancak Rusya'nın asıl amacı, panislavist siyaset görünümünde Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını çabuklaştırarak Osmanlı'nın mirasını, özellikle de İstanbul'u kendine mal etmektir. Rusya'nın bu tutumunun yanısıra Sırbistan ve Karadağ prenslikleri de Bâbîâli'ye savaş ilan etti ve böyle bir durumda Doğu Buhranı'nın genel bir Avrupa harbinin çıkmasına neden olma ihtimali görünmekteydi. Dolayısıyla sorunun halledilmesi acil bir mesele haline gelmişti.<sup>227</sup>Bu noktada Avrupalı güçler devreye girdi. Osmanlı ordularının, 29 Ekim 1876'da Morova'da Sırp kuvvetlerine sağladığı üstünlükten sonra Rusya Hükümeti'nin Bâbîâli'ye verdiği ültimat, İngiltere'nin, sorunun çözümü için bir konferansın toplanması önerisinde bulunmasına sebep oldu. Büyük devletlerin, çıkarlarını uzlaştırmak demek olan bu öneri üzerine 23 Aralık 1876 tarihinde büyük devletler İstanbul (Tersane) Konferansı'nda bir araya geldiler.<sup>228</sup> Konferansta Rus temsilcisi ile birlikte hareket eden Salisbury'nin bütün çabalarına rağmen Osmanlı aleyhine kararlar içeren Konferans sonuçsuz kaldı. İstanbul Konferansı'nın sonuçsuz kalması üzerine, Rusya'nın girişimiyle, İstanbul Konferansı'na katılan büyük devletler Balkan bunalımında izlenecek siyaseti belirlemek üzere Londra'da toplanıp 31 Mart 1877 tarihinde Londra protokolünü imzaladılar. Ancak, Bâbîâli ağır şartlar içermesi sebebiyle protokolü 12 Nisan 1877'de reddetti ve böylece Rusya Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkeleriyle Kırım Savaşı'nda kurduğu ittifakı kırmayı başardı. Müteakiben, İmparatorluğun bu durumundan yararlanmak isteyen Rusya, Bâbîâli'nin Londra protokolünü reddederek Balkanlarda barış istemediğini gösterdiğini bahane ederek 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devletine savaş ilan etme fırsatını kaçırmadı.<sup>229</sup> Bu

<sup>226</sup>Bekir Sıtkı Baykal, "Lord Salisbury'nin İstanbul Fevkalade Elçiliği", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s.79, Ağustos 2003, s.88; Mithat Aydın, "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasî Olaylara Bakışı", **OTAM**, Nr.18, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 2006, s.29; Baykal, "93 Harbi Öncesinde...", s.60; Baykal, "100. Yıldönümü...", s.197-198.

<sup>227</sup>F.J. Dwyer, "R. A. Cross and the Eastern Crisis of 1875-1878", **Slavonic and East European Review**, 39 (1960/1961) s.441-443; Baykal, "Lord Salisbury'nin...", s.88.

<sup>228</sup>İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Tersane Konferansının Mukarretatı Hakkında Şûra Mazbatası", **Tarih Dergisi**, C.6, Nr.9, 1954, s.123-140; Mithat Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", **OTAM**, S.17, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 2005, s.2-4; Aydın, "Sir Henry...", s.44.

<sup>229</sup>Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", **Türkler**, C. 13, Ed.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YTY, Ankara 2002, s. 16; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi (Başlangıcından 1917'ye Kadar)**, Ankara 1999, s.353-354; Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi**, Gen Kur Basımevi, Ankara, 1993, s.65; Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih, 1789-1939**, Ankara 2005, İkinci Basım, Gün Yayınları, s.192; Kurat, *a.g.m.*, s.592.

gelişmeler olurken İngiltere kendi çıkarlarını tehdit edileceği düşüncesiyle İstanbul, Boğazlar, Süveyş Kanalı ve Mısır'ın önemini gündeme getirerek Rusya'yı uyardı.<sup>230</sup>

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı 24 Nisan 1877 tarihinde başladı ve Kafkaslar ve Tuna bölgesinde iki cephede yapıldı. Plevne bölgesinde Osmanlı Ordusu Kumandanı Gazi Osman Paşa'nın ve Doğu Orduları Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın göstermiş olduğu büyük başarılarla rağmen, Rus orduları Balkanları geçip İstanbul'a doğru yönelmişlerdi. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti mütareke talebinde bulundu. Rusya'nın ilerleyişi karşısında İstanbul'a girmelerinden korkan İngiltere duruma müdahale ederek 30 Ocak 1878'de mütareke görüşmelerinin başlamasını sağladı. Mütareke görüşmelerinin sonucunda 3 Mart 1878'de Ayastefanos Anlaşması imzalandı.<sup>231</sup> Anlaşmaya göre, sınırları kuzeyde Tuna nehri, güneyde Ege Denizi, doğuda Karadeniz ve batıda Arnavutluk'a dayanan büyük bir Bulgaristan Prensiği kurulacaktı. Ayrıca, Romanya, Sırbistan ve Karadağ, bağımsızlıklarını kazanıyorlardı. Diğer bir maddeye göre, Rusya Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum, Eleşkirt ve Doğu Beyazıt bölgelerini topraklarına katıyordu. Bunun yanı sıra, Rusya Türklere 1.410 bin ruble savaş tazminatı yüklüyor, bunun 1.100 bin rublesine karşılık aldığı toprakları sayıyor ve 310 bin rublesini nakit olarak istiyordu. Anlaşmadan da izlenebileceği üzere anlaşma Ruslara önemli avantajlar sağlarken Osmanlı Devletine çok ağır yükümlülükler getirmekteydi. Öte yandan anlaşmayla Rusya'nın sağladığı avantajlar Avrupalı büyük devletler açısından tehlikeli durumlar da oluşturuyordu.<sup>232</sup> Zira İngiltere, Rusya'nın Bulgaristan yoluyla Ege Denizi'ne inip diğer taraftan Doğu Anadolu yaylasını ele geçirerek Basra Körfezi'ni tehdit etmesi ihtimalinden rahatsızdı ve buna izin vermeyeceğini açıkça ilan etti. İngiltere bu duruma müsaade ettiği takdirde, doğu ticareti ve sömürgelerinin güvenliğini sağlaması açısından Akdeniz'deki çıkarlarını ve Hindistan yolunun emniyetini büyük tehlikeye sokacaktı. Bu aşamada Doğu Akdeniz'deki Kıbrıs adasının önemi bir kat daha öne çıkıyordu.<sup>233</sup>

Ayastefanos Anlaşması için görüşmelerin başlamasından sonra Rusya'ya karşı kendi menfaatlerini korumaya çalışan İngiliz Donanması Bâbîâli'nin itirazlarına rağmen 13 Şubat 1878'de Çanakkale'yi geçerek İstanbul'a gelmişti. Rus Çarı, padişahı İngiliz donanmasının boğazlardan ayrılmaması durumunda şehri işgal edecekleri tehdidinde bulundu. Padişahın İngiliz Kraliçesi'ne müracaatına rağmen İngiliz donanması İstanbul'dan ayrılmadı. II. Abdülhamit'in İngiliz Elçisi Layard ile sürekli görüşmelerden sonra İngiliz Donanması

<sup>230</sup>Kemal Özden, "1878 Berlin Kongresi ve Kıbrıs", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, Cilt II Tarih-Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Mağosa 1999, s. 216.

<sup>231</sup>Yuluğ Tekin Kurat, "Ayastefanos Buhranı ile İlgili Vesikalar", **AÜDTCFTBTAD**, C. 4, Nr.,6, s. 428; J.P. Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, London 1974, Oxford University Press, s.245-247; Sander, **a.g.e.**, s.220; Baykal, **100. Yıldönümü...**, s.198.

<sup>232</sup>Luke, **a.g.e.**, s.259; Sander, **a.g.e.**, s.220-221; Baykal, **100. Yıldönümü...**, s.199; Eyicil, **a.g.e.**, s.196-197.

<sup>233</sup>Baykal, **100. Yıldönümü...**, s.200; Eyicil, **a.g.e.**, s.198.



ancak İzmit Körfezi'ne çekildi.<sup>234</sup> Gelişmeler doğrultusunda Hindistan yolunun tehlikeye düşeceğini fark eden İngiltere Donanması'nı Boğazlara yerleştirerek Osmanlı Devleti ve Rusya üzerinde baskı kurmaya çalıştı.

1875 yılında Hersek isyanının başlaması, Balkanlar'da kısa sürede yayılması ve bu isyanı Rusya'nın desteklemesi, Bâbîâli'yi zor durumda bırakmıştı. Bu durum, o güne kadar Hindistan ticaret yolu üzerinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere'nin politikası üzerinde değişiklik yapmasına sebep oldu.

İngiltere, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla önemi daha da artan ticaret yollarının korunmasında Osmanlı Hükümeti'nin yetersiz kaldığının farkındaydı. Bu nedenle İngiltere 1876 sonbaharında, şimdiye kadar Hindistan yolu güzergâhında ele geçirdiği stratejik noktalar haricinde yeni bir yer ele geçirme arayışına girdi. İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de yeni bir yer arayışının bir nedeni de Gelibolu ya da İstanbul'da askerî önlemler alması gerekliliği durumunda, bir kömür ya da dinlenme istasyonu olarak kullanılacak bir yere sahip olma ihtiyacıydı<sup>235</sup>. İstanbul Konferansı devam ederken, Salisbury Albay Home'u Kıbrıs'la ilgili bilgi toplaması ve rapor hazırlaması konusunda görevlendirdi.<sup>236</sup> 28 Nisan 1877 tarihinde General Simmons, Albay J.B. Edwards ve Donanma Komutanı Egerton için gemilere kömür ikmali, ihtiyaç tedariki ve Malta'ya geri dönmeye gerek duymadan güvenli bir biçimde ufak tamiratlar yapılabilecek bir liman aranması konusunda bir rapor hazırladı. Raporunda, aranılan bu limanın gemilerin yokluğunda ufak bir birlik tarafından savunulabilecek durumda olması ve gemilerin düşman güçlerinin saldırılarından korunması için bir körfezde yer alması ihtiyacı üzerinde durulmaktaydı. Simmons yaptığı araştırmalar sonucunda Home tarafından önerilen Rodos ve Kıbrıs adalarının bu gereksinimleri karşılayan limanlara sahip olmadığını tespit etti. Girit'i, çok uygun limanlara sahip olmasına rağmen, büyük yüzölçümünün ve kalabalık nüfusunun güçlü yapılar inşa edilmesini engelleyeceği ve bunları korumak için önemli miktarda bir birliğin bulundurulma zorluğu gibi gerekçelerle reddetti. Sonuç olarak, Albay J.B. Edwards'ı Searpento ve Symi (Sömbeki) adaları ve donanmanın önerdiği diğer yerleri araştırmak üzere görevlendirdi. Edwards tarafından toplanan bilgiler doğrultusunda, 24 Haziran 1877 tarihli bir memorandumda Simmons, Stampalia adasındaki Vathy Limanı'nı önerdi.<sup>237</sup> Buna rağmen, Amirallik Dairesi, Vathy Limanı'nın girişindeki bir engel nedeniyle itiraz edilebilir olduğunu düşündü ve aynı adadaki Maltezana limanını tercih etti. Simmons

<sup>234</sup>Hüseyin Çelik, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Kıbrıs'ın İdaresi İngiltere'ye Nasıl Bırakıldı?" **Tarih ve Toplum**, C. 17, Ocak 1992, Nr. 97, s. 27.

<sup>235</sup>Dwight E. Lee, **Great Britain and the Cyprus Convention Policy of 1878**, Harvard University Press, London 1934, s.59.

<sup>236</sup>Lady Gwendolen Cecil, **Life of Robert Marquis of Salisbury**, C. II (1868-1880), Hodder and Stoughton Limited, London 1922, s.214; Harold Temperley, "Disraeli and Cyprus", **English Historical Review**, 46 (1931) s.276.

<sup>237</sup>N.A.,F.O., 358/1, Simmons, **Memorandum of April 28 and June 24**.

araştırmaların devam edilmesini tavsiye etmesine rağmen, limanlar ile ilgili araştırmalar sürdürülmedi. Donanma ve askerî düşünce devam ettiği sürece Stampalia ele geçirilecek adaydı ve durum, ertesi Mart'taki krizlere kadar değişmeden kaldı.<sup>238</sup> Bu süreçte Osmanlı orduları Ruslara yenilmiş, 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Anlaşması ile karşı karşıya kalmıştı.

Bâbîâli'nin içinde bulunduğu siyasî durumu çok yakından takip eden İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury, 21 Mart 1878 tarihinde İngiliz Başbakanı Disraeli'ye yazdığı mektupta, Osmanlı Devleti'nin artık kendi ayakları üzerinde duramayacağını, bu nedenle İngiltere'nin menfaatleriyle yakından ilgili olan denizlerde güvenliği sağlamak için bir siyaset uygulaması konusunda dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştı.<sup>239</sup> 21 Mart tarihinde, Salisbury İngiliz Hükümeti'nin Rusya'nın Orta Asya'daki yükselişini engelleme işine önem vermesi gerektiğini, Limni ve Kıbrıs gibi iki donanma üssünü, Seandroon gibi bir yerin en azından geçici bir süre için işgaliyle, güvence altına almasını önerdi.<sup>240</sup> Ayrıca Albay Home, Salisbury ile Doğu Akdeniz'de stratejik bir noktanın ele geçirilmesi konusunda görüşmesi esnasında Kıbrıs'ın elde edilmesini gündeme getirerek öneride bulunmuştu.<sup>241</sup> Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, İngiltere çıkarlarını korumak için Doğu Akdeniz'de bir üs elde etme fikrini benimseyerek şartların olgunlaşmasını beklemeye başladı.<sup>242</sup> 27 Mart 1878'de Disraeli kabinede Hindistan'da bir birliğin hazırlanıp Akdeniz'de iki yerin (Kıbrıs ve İskenderun) işgal edilmesini teklif etti. Böylece, İran Körfezi ve Bağdat çevresi kontrol altına alınacak ve Rusların işgalleri ve Ermenistan'daki etkisi tamamen ortadan kaldırılacaktı. İskenderun'un işgali Fransızların önyargıları nedeniyle uygun görülmedi ve Hindistan kuvvetleri Rusların İstanbul'a girmemesi üzerine Malta'da durduruldu.<sup>243</sup>

Albay Home, raporunda Yakın Doğu'da işgal edilmesi düşünülen bir yerin sahip olması gereken özellikleri belirtmişti. Buna göre, İngiltere yeterince geniş, yeterli kaynaklara sahip ve iyi bir hükümetin denenmesine izin verecek bir halka sahip bir yere ihtiyaç duymaktaydı. Bunun yanısıra, seçilecek yer askerî açıdan, Kafkaslar veya Yukarı Fırat ve Dicle bölgesinden İran Körfezi'ne ya da Süveyş Kanalı'na yapılacak hücumlara karşı İngiltere kuvvetlerinin derhal karşılık verebilmesini sağlayacak ve küçük bir garnizon tarafından savunulabilecek bir durumda olmalıydı. Denizcilik açısından iyi ve kolay savunulabilir bir limana ve Hindistan ticaret yolunda kömür ikmali sağlayabilecek bir yere sahip olmalıydı. Burası, ticarî açıdan da

<sup>238</sup>N.A., F.O.,358/3. Confidential Print (0662), Aug. 2, 1877; Lee Edward Lawrence, **The British Administration of Cyprus (1878-1914)**, University of Wisconsin, Wisconsin 1935, s.60.

<sup>239</sup>Cecil, **a.g.e.**, s.213.

<sup>240</sup>Cecil, **a.g.e.**, s.221.

<sup>241</sup>Cecil, **a.g.e.**, s.214.

<sup>242</sup>Rıfat Uçarol, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, s.41.

<sup>243</sup>Temperley, **a.g.m.**, s.276.

İngiliz üreticilerinin, Doğu Akdeniz'e açılmasına imkân sağlayacak bir depo vazifesi görmeliydi.<sup>244</sup>

Home, İngiltere'ye gelecekte Yakındoğu'da bir işgal için yol gösterecek ölçütleri belirledikten sonra, önerilen ada ve limanları incelemeye ve eleştirmeye başladı. Gelibolu yarımadası Süveyş Kanalı'ndan çok uzaktaydı ve Rus tehdidinin en fazla olduğu Suriye ve Mezopotamya'yı kontrol edemiyordu. Limni ve Midilli adaları da Suriye sahilinden ve Süveyş Kanalı'na giden deniz yollarından çok uzaktı. Stampalia adası, Hindistan ticaret yoluna yeteri kadar yakındı. Ancak bir kömür istasyonundan ve donanma üssünden daha fazla bir özelliğe sahip değildi. Girit, yüzölçümü olarak çok büyüktü. İskenderun özellikle ticarî açıdan birçok avantaja sahipti, ancak ana karadaydı ve doğal bir sınırdan yoksundu. Akka ve Hayfa iyi limanlara sahip değildi ve etkisi çöl nedeniyle sınırlandırılmıştı. İskenderiye, birçok avantaj sağlamasına rağmen, düşünülemezdi. Zira burayı işgal etmek Mısır'ı işgal etmek anlamına geliyordu.<sup>245</sup> Ayrıca, Calcidic yarımadası, Rodos ve Scarpanto adasındaki Tristamo limanı da önerildi ancak kabul edilmedi.<sup>246</sup> Sonuç olarak, 18 Nisan ve 10 Mayıs 1878 tarihleri arasında Albay Home'un büyük etkisiyle Kıbrıs adasının İngilizler için Doğu Akdeniz'de en uygun nokta olduğuna karar verildi.<sup>247</sup>

Bu gelişmeler olurken; 3 Mart 1878'de Ayastefanos Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, İngiltere kendi çıkarlarını tehlikeye düştüğü düşüncesiyle, bu anlaşmanın uygulanmasına karşı çıktı. İngiliz politikasının altında yatan temel neden, anlaşma uygulandığı takdirde Rusların Boğazları tehdit edeceği ve yeni kurulan Bulgaristan Prensliği vasıtasıyla sıcak denizlere inecek olmasıydı. Ayrıca, Ruslar Güneydoğu Avrupa'yı etki alanına alacak; Kars yönünden Basra Körfezi'ni, Hindistan ticaret yolunu ve Süveyş Kanalı'nı tehlikeye düşürebilecek duruma gelecekti. Bunun yanı sıra, yeni Bulgaristan devletinin kurulmasıyla, uluslararası sınırlar yeniden düzenlenmek zorunda kalacak ve Yakın Doğu'da durum belirsizleşecekti.<sup>248</sup> Bu sebeplerden dolayı İngiltere Ayastefanos Anlaşması'nın maddelerinde değişiklik yapılmazsa Rusya'ya savaş ilan edebileceğini bildirdi. Bu tehdit üzerine Rusya, anlaşmanın maddelerinin yeniden gözden geçirilmesini kabul etti.<sup>249</sup>

Ayastefanos Anlaşması'ndan hemen sonra 6 Mart 1878 tarihinde, İngiltere'nin İstanbul elçisi Layard, İngiliz Başbakanı Beaconsfield (Disraeli)'e yolladığı mektupta İngiltere'nin Bâbîâli üzerinde uygulanması gerektiğine inandığı siyaseti açıkladı. Mektuba göre İngiltere'nin

<sup>244</sup>Lee, a.g.e., s.77-78.

<sup>245</sup>Lee, a.g.e., s.78-79.

<sup>246</sup>Hill, a.g.e., IV, s.276.

<sup>247</sup>Temperley, a.g.m., s.276-278.

<sup>248</sup>Havildar, "The Indian Expeditionary Force, 1878, November", **Royal United Service Institution, Journal**, 97, 1952 Feb./Nov., s.544; Mithat Sertoğlu, "Kıbrıs Konusunda Osmanlı-İngiliz İlişkileri", **B.T.T.D.**, C. I, Nr. 3, İstanbul 1967, s.603.

<sup>249</sup>Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, 1962, s.69.

siyaseti Osmanlı Devleti'ni güçlü bir Asya ülkesi yapmak, Anadolu, Fırat ve Dicle vadilerinin kaynaklarının geliştirilmesi için Osmanlı Hükümeti'ne yardım etmek ve bu yerler vasıtasıyla Hindistan'a giden yolu korumak olmalıydı. Layard, Padişah'ın kendisinin ve ülkesinin refahı için İngiltere ile işbirliği yapmasının şart olduğunu düşünüyordu. Ayrıca, sağlam ve doğru bir İngiliz politikası takip edilirse bu bölgedeki etkilerinin her zaman baskın olacağını kaydetmekteydi.<sup>250</sup>

Disraeli, bu konu hakkında farklı bir görüşe sahipti. İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de daha etkin bir rol oynamasını istiyordu. Süveyş kanalının 1869 yılında açılmasıyla Doğu Akdeniz'in İngiltere için önemi daha da artmıştı. Disraeli, 1875'te Mısır Hidivi'nin elindeki hisselerin İngiltere'ye geçmesini sağlamakta önemli bir konumdaydı. İngiltere'yi Süveyş'te söz sahibi yapan Disraeli, Rusyanın İstanbul'a kadar gelmesine, Doğu Anadolu'nun bir kısmını eline geçirmesine ve Bâbıâli üzerinde tam bir üstünlük kurmasına müsaade etmeyecekti. Rusya'nın elde ettiği konumu engellemek için yapılacak işlerin başında Ayastefanos Anlaşması'nın değiştirilmesi gelmekteydi. İngiltere bunu Berlin Kongresi'yle sağlayacaktı.<sup>251</sup> Osmanlı Devleti'nin düştüğü durumdan faydalanmayı düşünen İngiltere Rusya'yı durdurmakla yetinmeyecek ve Hindistan yolunun emniyeti düşüncesiyle hareket ederek kendisi için önemli bir konumda bulunan Kıbrıs'ı da elde edecekti.

Doğu Akdeniz'de bir deniz üssü elde etme konusuna ve savaşa karşı olan Dışişleri Bakanı Derby baskılar sonucunda 27 Mart 1878 tarihinde istifa etti. Lord Disraeli Akdeniz'deki güç dengesini kurmak için Rus işgallerinin durdurulması, İran Körfezi'nde İngiltere'nin etkisinin devam ettirilmesi, Asya'nın bundan sonraki Rus ilerlemelerinden korunması ve Hindistan'dan gelecek bir kuvvetin Kıbrıs ve İskenderiye'yi işgale gönderilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Bu hususlara katılmayan kabinenin tek üyesi olan Derby'nin istifası ile yerine Lord Salisbury geçti<sup>252</sup>. Salisbury Hindistan Bakanlığı görevinde bulunurken, yakınlarına ve Disraeli'ye;

*“Osmanlı Devleti'nin yeniden ayakları üzerine dikilebilmesinin mümkün olmadığını”*  
*“parçalanmış, eskimiş, hatta yok olmuş bir politikanın gölgesine asılıp kalmanın doğru olmadığını”*

ifade etmekteydi.<sup>253</sup>

Salisbury Dışişleri Bakanı olduğunda göz önünde bulundurulması gereken üç hedef vardı. Bunlar, Beaconsfield'ın bir donanma üssü bulunmasına yönelik isteği, Home ve kendisinin Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve Layard'ın Osmanlı Devleti'nde reform yapılmasına ve

<sup>250</sup>Lee, a.g.e., s.71.

<sup>251</sup>Gürel, a.g.e., s. 19.

<sup>252</sup>Cecil, a.g.e., s.218-219; Mithat Aydın, “İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)”, A.Ü.T.A.D., Nr. 38, Erzurum 2008, s.278; Özden, a.g.m., s. 217.

<sup>253</sup>Gürel, a.g.e., s.19.

İngiliz şirketlerin önderliğinde doğal kaynakların geliştirilmesine yönelik düşünceleriydi.<sup>254</sup> Yeni Dışişleri Bakanı, Rusya'nın Kafkaslarda güçlenmesinin önüne geçilmesinin zorunluluğunun farkındaydı. Bu problemin çözümü Salisbury ve Mr. Austen Henry Layard arasındaki fikir alışverişi sonucu ortaya çıktı.<sup>255</sup>

Salisbury, Layard'a 4 Nisan'da yazdığı ilk mektupta, İstanbul Konferansı'ndaki düşüncelerini yineledi. Rus yayılmasının önündeki Türk engeli parçalanmış ve İngiltere Rusların isteklerinin önüne geçmek için yeni bir set kurma gereksinimiyle karşı karşıya kalmıştı. Türklerle iyi ilişkileri tehlikeye sokacak ve muhtemelen İngiltere'de hoş karşılanmayacak olmasına rağmen, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nden toprak elde etmeye çalışmasını önerdi.<sup>256</sup>

Layard, 17 Nisan'daki cevabında, Beaconsfield'a çok daha önceden anlattığı ve Salisbury'nin de destekçisi olacağı, Osmanlı Devleti'nin korunması siyasetini savunmaya devam etti. Salisbury'e göre, Osmanlı Devleti; Rusya'nın Yakınoğu'daki genişlemesini diğer ülkelerden daha etkili bir şekilde kontrol edebilirdi. Devletin yönetiminin kötü olduğunu itiraf etti ve reform yapılmasının Ayastefanos Anlaşması'yla olacağı gibi parçalara ayrılmasından daha iyi olacağını belirtti.<sup>257</sup>

Salisbury 18 Nisan'da, Layard'a yazdığı mektupta, İngiltere'nin Padişah üzerindeki etkisini arttırması ve hükümetin İran körfezinde ya da Ege sahilinde amaçlarına hizmet edecek güçlü bir yeri işgal etmesi gerektiğini belirtti. Salisbury'e göre İngiliz kamuoyu, harekete geçilmediği sürece Rusya'nın Orta Asya'daki ilerlemesini önleme görevini ciddi bir şekilde desteklemezdi. Ancak işgal edilmiş bir askerî üs söz konusu olduğunda, ona Cebelitarık'ta olduğu gibi sıkı sıkıya sarılırdı.<sup>258</sup>

Layard, 24 Nisan'daki uzun raporunda ve Salisbury'e özel mektubunda, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde idarî reformu desteklemesini onaylayan düşüncesine devam etti. Ayrıca, etnik kökeni ne olursa olsun devleti oluşturan bütün toplulukların genel huzur, refah ve iyi yönetimine önem verilmesi gerektiğini belirtti. Bunun yanısıra, ülkedeki en kaliteli bireylerin Türkler ya da diğer Müslümanlar olduğunu vurguladı. İyi organize edilmiş bir hükümetle birlikte, Osmanlı Devletinin hala güçlü bir ordu ve donanma tedarik edebileceğini, finansal durumunu düzeltebileceğini ve refaha ulaşabileceğini düşünüyordu.<sup>259</sup>

<sup>254</sup>Lee, **a.g.e.**, s.72; Temperley, *a.g.m.*, s.276.

<sup>255</sup>Cecil, **a.g.e.**, s.261.

<sup>256</sup>Cecil, **a.g.e.**, s.264-265.

<sup>257</sup>Lee, **a.g.e.**, s.73.

<sup>258</sup>Lee, **a.g.e.**, s.75.

<sup>259</sup>Lee, **a.g.e.**, s.74.

Aynı dönemde Rusların Kafkasya üzerinden İran, Afganistan ve Hindistan'a doğru ilerlemesi İngiltere'yi endişelendirmişti.<sup>260</sup> Lord Salisbury'nin politikası Rusya ve Osmanlı Hükümeti ile ayrı ayrı gizli görüşme esasına dayanıyordu. İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti ile ilgili planlarını yaparken diğer taraftan da Ruslarla görüşme halindeydi. 1 Mayıs'ta İngiltere Başbakanı Beaconsfield Şuvalov'a Ayastefanos Anlaşması'nın maddelerinin düzeltilmesi için görüşmelere başlamaya hazır olduğunu belirtti ve 3 Mayıs'ta Şuvalov'a Rus Hükümeti'ne tartışılmak üzere götürmesi gereken şartlarını bildirdi.<sup>261</sup> Rusya İngiltere'nin teklifini değerlendirirken uluslararası ilişkileri göz önünde tutmak zorundaydı. Almanya'nın kendisinden uzaklaşması, İngiltere ve Avusturya ile savaşmaya cesaret edememesi yüzünden Rusya İngiltere'nin teklifini kabul etmek zorunda kaldı.<sup>262</sup> Avrupada ağırlığını hissettirmeye başlayan Almanya'da yapılacak yeni bir anlaşma için uluslar arası bir konferans toplanacaktı.

2 Mayıs'ta Salisbury Layard'a gönderdiği mektupta, Doğu Akdeniz'de bir liman elde edilmesi zorunluluğundan bahsetmekteydi. Mektupta, Rusların Kars'ta bulunmalarının İran, Mezopotamya ve Suriye'de Rus taraftarı bir grup meydana getireceğini, bu durumun karışıklıklara yol açacağını ve Bâbiâli'nin zor durumda kalacağını ifade etmekteydi. Salisbury, Rusların bu durumdan yararlanarak İmparatorluğa bağlı vilayetleri etkisi altına alacağını ve böyle bir parçalanmanın sadece İngiltere'nin bölgedeki varlığı sayesinde engellenebileceğini açıklamaktaydı. Bu durumda Bâbiâli ile Rusların saldırılarının önüne geçmek için bir savunma anlaşması yapılabileceğini, ancak kabinenin bunu onaylayacağından emin olmadığını da vurgulamaktaydı. Böyle bir anlaşmanın Rus yayılmasını ve bölgedeki milletlerin Rusya'ya yönelmelerini engelleyeceğini; bu durumu sağlamlaştırmak için Doğu Akdeniz'de bir limana sahip olunması ihtiyacı üzerinde durmaktaydı. Bunun yanısıra, böyle bir sorumluluğun bölgeye Malta gibi uzak bir üsten yerine getirilemeyeceğini ifade etmekte idi.<sup>263</sup>

5 Mayıs 1878 günü Beaconsfield Kraliçe Victoria'ya yazdığı mektupta, Osmanlı Hükümeti Kıbrıs'ı İngiltere'ye verir ve İngiltere ile Bâbiâli arasında bir savunma anlaşması yapılırsa Akdeniz'deki İngiliz gücünün artacağını ve Hindistan'ın güçlenmiş olacağını belirtti. Kıbrıs'ın Batı Asya'nın anahtarı olduğunu ve böyle bir anlaşma hayata geçerse Bâbiâli'nin Rusya karşısında daha sağlam durabileceğini ifade etti.<sup>264</sup> Bu mektupla Beaconsfield Doğu Akdeniz'de ele geçirilmesi gereken üssün Kıbrıs olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı.

<sup>260</sup>Hayri Çapraz, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2011, S. 24, s. 63.

<sup>261</sup>Georghallides, **a.g.e.**, s.4; Lee, **a.g.e.**, s.82.

<sup>262</sup>Aydın, "İngiliz-Rus Rekabeti ...", s.278.

<sup>263</sup>Cecil, **a.g.e.**, s.266.

<sup>264</sup>William Flavelle Monypenny and George Earle Buckle, **Life of Benjamin Disraeli Earl of Beaconsfield**, Vol. 6, Newyork 1920, s.291; Kemalettin Nomer, "İngiliz Siyaseti, Osmanlı ve Kıbrıs", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Nr.158, Nisan 2011, s. 39-40; Georghallides, **a.g.e.**, s.4; Sonyel, **a.g.m.**, s.731-732; Özden, **a.g.m.**, s. 217.

9 Mayıs 1878 tarihli Salisbury'nin Layard'a gönderdiği mektupta; Bâbîâli'nin Ruslardan kurtulur kurtulmaz devletin tamamını korumak sorunuyla karşılaşacağını ve yalnız kendisine güvenirse kimsenin Bâbîâli'nin direniş gücüne inanmayacağını açıklamaktaydı. Böyle bir durumda Araplar ve Asyalıların Ruslara yöneleceğini ve Bâbîâli'nin tek çaresinin büyük bir gücün müttefiki olması gerektiğini, bu gücün de İngiltere olduğunu belirtmekteydi. Buna ilave olarak, İngiltere'nin böyle bir müttefikliği onaylayacağını düşündüğünü, Rus yönetimi altında olmaktan Hristiyanlar dâhil kimsenin hoşlanmayacağını ve Rusların ilerlemesine direnmede İngiltere'yi hiçbir insancıl duygunun engelleyemeyeceğini, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarındaki nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğunu ve Osmanlı yönetimini kabul ettiklerini bildirmişti. Bununla birlikte Bâbîâli'nin Avrupa topraklarında Rus etkisinin mümkün olmadığı ve bunun kötü bir durum sayılacağını, Rusların Suriye ve Mezopotamya üzerindeki etkisinin büyük olabileceğine işaret etmekteydi. Böyle bir durumda Bağdat ile Bombay'ın bağlanması üzerine İngiltere'nin Hindistan üzerinde etkisinin devam etmesinin zorlaşacağını aktardı. Bu nedenle İngiltere'nin böyle bir savunma anlaşması imzalayacağını düşündüğünü, ancak bu amaçla kaçınılmaz bir şekilde bölgeye Malta'dan çok daha yakın bir yerde bulunması gerektiğini yazmıştı.<sup>265</sup>

10 Mayıs 1878 tarihinde, Salisbury Layard'a özel bir mektup yolladı. Salisbury bu mektupta, eğer Rusya Kars'taki egemenliğini sürdürürse, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin aldığı bir diğer yenilgi durumunda, Rusya'nın Suriye ve Mezopotamya hâkimiyetine izin vermek ya da ülkeyi bizzat kendisi almak konusunda seçim yapmak zorunda kalacağını ve bu iki alternatifin de zor olduğunu belirtti. Tek çıkar yolun İngiltere ve Bâbîâli arasında bir anlaşma yapılması olduğunu ifade etti. Aynı mektupta, Salisbury Layard'ı, Sultan'a Rusya'nın daha fazla ilerlemesine karşı Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının İngilizler tarafından korunacağını temin eden bir savunma ittifakı önermesi için görevlendirdi. Salisbury'e göre bu öneri, Asya, Boğazlar ve Ege Denizi'ndeki varlığını süresiz olarak güvence altına alacağı için Bâbîâli açısından çok değerliydi. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin var oluşunu devam ettirmesi yönünden çok önemli olan bu anlaşma için, Bâbîâli iki vazgeçilmez şartı yerine getirmek zorundaydı. İlk olarak, Osmanlı Devleti'nde Hristiyanlara iyi bir yönetim garantisi verilmeli ve İngiltere'ye herhangi bir kötüye kullanım durumunda özel bir tavsiye ve itiraz ayrıcalığı sağlanmalıydı. İkinci olarak, Bâbîâli Kıbrıs'ı İngiliz işgaline bırakmalıydı. Salisbury böylece, İngiltere'nin Avrupa'daki barış ortamını bozmadan, Küçük Asya ve Suriye'de operasyonların gerekliliği durumunda savaş malzemeleri ve ordular hazırlayabileceğini düşünmekteydi. Ayrıca, Kıbrıs'ın işgali, anakarada bir yer işgal edildiğinde diğer güçlerin hissettiği gibi bir

<sup>265</sup>Cecil, a.g.e., s.267-268.

kıskançlık duygusuna yol açmayacaktı. Salisbury, İngiltere'nin adayı Bâbıâli'ye hiçbir biçimde düşmanlık göstererek ele geçirmek arzusunda olmadığını vurguladı. Bunun yanısıra, bunu İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Rusya'ya karşı koruma sorumluluğunu aldığı anlaşmanın bir parçası olarak tutmayı önermek zorunda olduğunu bildirdi. Bu anlaşmalar Rusların Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarını işgalinin bir sonucu olarak uygulanacağı için, işgal bitince İngiltere'nin de savunma ittifakının ve Kıbrıs'ı işgalinin sona ereceğini şart koşması gerektiğini ifade etti. Son olarak, İngiltere'nin adayı istila ederek Padişahı gelirlerinden mahrum bırakmak gibi bir arzusunun olmadığını ve adanın gelirlerinin şu anki giderlerini geçmesi durumunda kalan meblağ ile Sultan'ı memnun etmeye hazır olacağını ayrıca belirtti.<sup>266</sup>

11 Mayıs günü, Salisbury İngiliz kabinesine işgalin önünde hiçbir engel kalmadığını, Almanya, Avusturya ve Yunanistan'ın karşı çıkmayacağını, Rusların İngiltere ile Çanakkale'ye yakın olmaması şartıyla Bâbıâli'nin bir bölgeye sahip olması konusunda anlaşmalarını, İtalya'nın göz ardı edilebileceğini, Fransa'ya eğer gerekli olursa Tunus'u önerdiğini ve II. Abdülhamit'in öneriyi kabul ettiğini beyan etti, ancak bu görüşmede Kıbrıs ifade edilmemişti. Kabine, eğer Rusya, Kars, Batum ve Ardahan'ı işgal etmeye devam ederse (Home'in önerileri doğrultusunda) Kıbrıs'ı talep etmeye karar verdi. Böylece çok önemli bir karar verilmiş oluyordu. Ancak gerçekte Beaconsfield ve Salisbury bu kararı 2 Mayıs ya da daha önceki bir tarihte almışlardı.<sup>267</sup>

22 Mayıs 1878 tarihinde Rusya İngiltere'nin anlaşma talebini kabul etmeyip, Osmanlı Devleti'nden aldığı toprakları vermeyeceğini açıklayınca, İngiltere Bâbıâli ile anlaşma yapmak için son kararını verdi.<sup>268</sup> 24 Mayıs'ı 25 Mayıs'a bağlayan gece Salisbury Layard'a gerekli anlaşmanın yapılmasını istediği bir telgraf yolladı. 25 Mayıs sabahı yolladığı ikinci bir telgrafla Salisbury Layard'a şu talimatı vermişti:

*"Elinizden gelen bütün gayretle şartlarınızın kabulü için ısrar edeceksiniz. Bu antlaşmanın Padişah ordusu ve kuvvetinin kaynağını teşkil eden Anadolu'yu güvenlik altına alacağını, eğer Padişah İngiltere'nin iyi niyetinin devam ettiğini görmek istiyorsa, kendisine antlaşmayı çekimsizlik göstermeden kabul etmesi gerektiğini açıklayın. Çünkü bu fırsat kaçırıldı mıydı, bir kere daha ele geçmez. Biz Rusya ile kuvvetlerini İstanbul dolaylarından çekilmesi ve otonom Bulgaristan Prensiği'nin Balkan Dağları'nın kuzeyinde kalması hususunda anlaşmaya varma üzereyiz. Yok eğer Padişah bizim şartlarımızı kabul etmek istemezse, o zaman İngiltere girişmiş olduğu müzakerelere devam etmeye lüzum görmeyecek ve bu Osmanlı İmparatorluğu'nun derhal parçalanmasına sebep olacaktır... Padişah'a Pazar akşamından (26 Mayıs) daha geç olmamak üzere yazılı bir taahhütname vermesini ve son derece ketum davranması gerektiğini anlatınız"*<sup>269</sup>

<sup>266</sup>Temperley, a.g.e., s.277-278; Cecil, a.g.e., s.268-269.

<sup>267</sup>Varnava, a.g.e., s.85.

<sup>268</sup>Hill, a.g.e., IV, s.283; Lee, a.g.e., s.83; Nasim Zia, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz İdaresi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1975, s. 33.

<sup>269</sup>Yuluğ Tekin Kurat, **Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s.83-84.



Anlaşmanın yapılması için talimat alan Layard, vakit kaybetmeksizin 25 Mayıs 1878 tarihinde Padişah'la görüşme yapmak için Mabeyn Başkâtibi ve Bahriye Nazırı Said Paşa'ya müracaat etti. Rusya ile yapılan barış görüşmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin çok tehlikeli bir durumla karşılaştığını belirtti. Rusya'nın bununla kalmayarak her an asker göndererek Anadolu'nun "*Ermenistan*" taraflarını işgal edeceğini bildirdi. İngiltere'nin bu durumu kabul edemeyeceğini ve bunun gerçekleşmemesi için yapılacak kongrede durumun değiştirilmesi için çaba sarf edeceğini ifade etti. Bâbîâli'ye İngiltere yardımı ve desteğinin her zaman lazım olduğunu ve bu yardım için İngiltere'nin teklifinin Bâbîâli tarafından kabul edilmesi gerektiğini bildirdi. Padişah bunu kabul etmezse, Beaconsfield ve Salisbury'nin temsilci olarak buldukları kongrede Bâbîâli yararına hareket etmeyeceğini ifade etti. Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında zor durumunda gelen İngiliz teklifini olumlu karşılayan Said Paşa, Layard'ın aynı gün Padişah ile görüşmesini sağladı.<sup>270</sup>

Layard 25 Mayıs günü Padişah'la görüşmeye geldiğinde Padişah çok gergindi, çünkü Ali Suavi<sup>271</sup>'nin kendisini tahttan indirmek için bir komplo hazırladığının ortaya çıkarılmasının üzerinden sadece birkaç gün geçmişti. Bu nedenle Layard'ın kendisine suikast düzenlemek ya da İngiliz savaş gemisine götürmek için Saray'a geldiğini düşünüyordu. Görüşmede Padişah ve Layard'ın yanısıra, İngiliz tercüman Sandison ve Padişah'ın Mabeyn Başkâtibi Fuad Paşa da bulunuyordu. Layard meseleyi anlatmaya henüz başlamıştı ve gizliliğin önemli olduğu gerekçesiyle alçak sesle konuşmaya başlamıştı ki Abdülhamit korkuya kapılarak hasta olduğunu söyledi. Layard Osmanlı Devleti'nin Rus saldırısına karşı korumak için bir savunma anlaşması teklif etmek için geldiğini söylemesine rağmen, Abdülhamit elçiyi dinlemeyi reddetti ve Sadık Paşa ile temasa geçip görüşmeleri yürütmesini istedi.<sup>272</sup> Sarayda başvekil Sadık Paşa ile görüşen Layard, kendisine savunma anlaşması yapılmasını teklif etti ve şartlarını bildirdi. Bu anlaşmaya göre, Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u veya bunlardan herhangi birini işgal etmeye devam edip, Doğu Anadolu'ya da saldırırsa, İngiltere Osmanlı topraklarını savunacaktı. Buna karşılık, yapılacak yardımın etkili olabilmesi için, Bâbîâli'nin Kıbrıs adasının yönetimini geçici olarak İngiltere'ye bırakması ve Asya'daki topraklarda reform yapma garantisi vermesi teklif ediliyordu. Bunun yanısıra Layard, Asya topraklarının İngiltere'nin güvencesi altına girdiği zaman, İngiliz sermayesinin de bölgeye yatırım yapacağı ve Doğu Anadolu bölgesindeki kaynakların geliştirileceğini savunuyordu. Layard ayrıca, Kıbrıs'ın İngilizlerin eline geçmesiyle Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de gelişecek olan ticaretin merkezi olacağını

<sup>270</sup>Uçarol, **a.g.e.**, s.44-45.

<sup>271</sup>Uzunçarşılı bir çalışmasında Ali Suavi Vakası'nın İngilizler tarafından vukua getirildiğini ve mütakiben Kıbrıs adasının ele geçirilmesi ile bu vakanın birbiriyle tam olarak ilişkili olduğunu dile getirmişti. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "*İkinci Abdülhamid'in İngiliz Siyasetine Dair Muhturaları*", **Tarih Dergisi**, C. 7, Nr.10, 1954, s. 44.

<sup>272</sup>Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.84; Lee, **a.g.e.**, s.83-84; Nomer, *a.g.m.*, s. 40-41.

ve böylece Osmanlı Devleti'nde ekonomik kazanç sağlayacağını belirtti.<sup>273</sup> Sadık Paşa Sandison'dan bu teklifleri Fransızcaya çevirmesini istedi ve kendisi de Padişah'ın bilgisine sunulmak üzere Türkçe metni hazırladı. Daha sonra görüşmelere Hariciye Nazırı Safvet Paşa da katıldı ve teklifi Sadık Paşa ile birlikte bir kez daha dinlediler. Sonuç olarak, Kıbrıs'ın İngiltere yönetimine geçmesinin hem Osmanlı Hükümeti hem de Padişah'ın çıkarları için uygun olacağı, ancak Padişah'ın fikrini almadan herhangi bir onay veremeyeceklerini bildirdiler. Görüşmeler ertesi sabah (26 Mayıs) tekrar toplanmak üzere gece yarısı son buldu.<sup>274</sup>

Ertesi gün Safvet Paşa'nın köşkünde yapılan ikinci toplantıda Sadık ve Safvet Paşalar, savunma anlaşmasına İngilizlerin Kıbrıs'a Berlin Konferansı bittikten sonra çıkacağını taahhüt ettiğine dair bir madde konulmasını teklif ettiler. Bunun amacı, aksi bir durumda Rusya'nın, İngilizlerin Kıbrıs'ı işgaline karşı koyacağını ve savaşa yeni baştan başlayacağını düşünmeleriydi. Layard bunu kabul etmedi, Kıbrıs'a anlaşma yapılmadan çıkılmayacağını taahhüt etti, ancak Kongre'den bahsetmedi.<sup>275</sup> Sadık Paşa, adaya çıkış tarihi üzerinde fazla durulmaması gerektiğini düşünüyordu. Bundan sonra anlaşma tasarısının Padişah'a sunulmasına karar verildi. Sadrazam ile Sandison Saray'a giderek tasarıyı Padişaha sundular ve saat 20:00 sularında geri gelerek Abdülhamit'in şartları uygun gördüğünü bildirdiler. Doküman Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve 27 Mayıs'ta da Sadık Paşa tarafından imzalandı. Bu gelişmeyle birlikte Layard Salisbury'e anlaşmanın imzalanması konusunun ilk kısmının tamamlandığını 26 Mayıs'ta henüz Sadık Paşa imzasını atmadan önce telgrafla bildirildi.<sup>276</sup>

Konu Padişah'a 26 Mayıs tarihinde özel olarak getirildiğinde, Padişah teklife hemen cevap vermedi. Konuyu eski devlet adamlarından Mehmet Rüştü Paşa ve Namık Paşa ile görüşmek istediğini söyleyerek bu kişileri Saray'a çağırttı ve görüşlerini aldı. Rüştü Paşa teklife sert tepki vererek Kıbrıs'ı İngilizlere verme ve Anadolu'daki Hristiyanlar için reform yapma konularında garanti vermenin gayet sakıncalı olduğunu, bunun sonucunun devletin bölünmesine yol açabileceğini belirtti. Ancak Sadrazam Sadık Paşa, işin sonlandığını, bu anlaşmanın devletin menfaatine olacağını ve Padişah'ın emrinin de bu yönde olduğunu belirterek toplantıya son verdi.<sup>277</sup>

26 Mayıs 1878 günü toplanan Meclis-i Âli'de bu anlaşmayla ilgili olarak alınan karar da bu durumu destekler nitelikteydi. Bu toplantıda, Meclis, İngiltere'nin önerisine karşı çıkmadı ve

<sup>273</sup>Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, Dosya No: 94, Gömlek No: 75 (BOA., Y.EE., 94/75); BOA., Y.EE., 88/43; Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye*, C. II, TTK., Ankara 1987, s.95; Uçarol, a.g.e., s.84-85.

<sup>274</sup>Kurat, *Henry Layard'm...*, s.85.

<sup>275</sup>Babı-Ali Hariciye Nezareti, *Kıbrıs Meselesi*, İstanbul 1335, s.6; Bu eserin incelemesi için bkz. Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'ın Siyasi Tarihi ile İlgili Bir Belgenin Değerlendirilmesi", *Belleten*, C. LXIII, Sayı. 236, TTK., Ankara 1999, s.165-227.; Kurat, *Henry Layard'm...*, s.85.

<sup>276</sup>Hill, a.g.e., IV, s.283; Lee, a.g.e., s.85.; Kurat, *Henry Layard'm...*, s.85.

<sup>277</sup>Kurat, *Henry Layard'm...*, s.48, 85-86; Türkgeldi, a.g.e., s.98, s.55.

sadece İngiltere tarafından Osmanlı Hazinesi'ne verilmesi kabul edilen Kıbrıs gelirlerinin her yıl nasıl ödeneceğinin daha sonra iki devlet arasında kararlaştırılacağına dair bir hüküm eklenmesini talep etti.<sup>278</sup>

Bu gelişmeler olurken, II. Abdülhamit, Ali Suavi olayını önceden bilmesine rağmen Padişah'a haber vermediği gerekçesiyle 28 Mayıs 1878 tarihinde Sadık Paşa'yı azlederek yerine Rüştü Paşa'yı getirdi. Layard'a göre bunun sebebi, başvekilin hükümetin yetkilerini arttıran bir anayasa teklifi vermiş olmasıydı.<sup>279</sup> Bir başka görüşe göre, Padişahın Rüştü Paşa'yı seçmesinin sebebi, Kıbrıs hakkında yapılacak anlaşmanın kabinede görüşüleceği sırada bu anlaşmaya itiraz ederek kabinenin bazı üyelerinin desteğini alacağını düşünmesiydi. Bu nedenle, Padişah, Rüştü Paşa'yı Sadrazamlığa getirerek sözleşmeyi hem ona hem de onu destekleyenlere onaylatacağını düşünmüştü. Böylece, II. Abdülhamit anlaşmanın iyice incelenerek sorumluluğun hükümetle paylaşılmasını amaçlıyordu.<sup>280</sup> Padişah, bu amaçla Kıbrıs'ın geçici bir süre için İngiltere'ye bırakılmasını öngören anlaşmanın kabinede görüşülerek onaylanmasını istiyordu. Padişah'ın isteği üzerine 29 Mayıs günü toplanan Rüştü Paşa Kabinesi'nde söz konusu anlaşmaya bazı itirazlar yapıldı. İngilizlerin Kıbrıs'a ne kadar süre hâkim olacağını belirsiz olduğu, Berlin Kongresi esnasında böyle bir anlaşmanın yapıldığı duyulursa Rusya'nın saldırgan tavrına geri dönebileceği, hatta İngiltere ile savaşı göze alabileceği, Avusturya-Macaristan'ın bu durumu örnek göstererek Bosna-Hersek'i kalıcı olarak işgal edebileceği belirtildi. Bu nedenle kabine, anlaşmaya Rusya ne zaman saldırırsa Kıbrıs'ın o zaman İngiltere'ye bırakılmasına ilişkin bir hüküm konulmasını önerdi ve bu öneri Layard'a bildirildi.<sup>281</sup> Layard Bâbiâli'nin bu teklifini kesinlikle reddetti ve kendisinin anlaşmaya ek bir madde koymaya yetkisinin olmadığını söyleyerek anlaşmanın acil bir şekilde imzalanması gerektiğini söyledi. Aksi takdirde, İngiltere'nin Berlin Konferansı'nın toplanmasına engel olabileceğini vurgulayarak Bâbiâli'yi tehdit etti.<sup>282</sup>

Bu gelişmeler yaşanırken, İngiltere 30 Mayıs 1878 tarihinde Rusya ile gizli bir anlaşma imzaladı. Buna göre, Büyük Bulgaristan ikiye bölünecekti. Birisi Balkanların kuzeyinde olacak ve bir prens tarafından yönetilecek, diğeri ise Ege denizine inmemek şartıyla Balkanların güneyinde olacak ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olup bir Hristiyan vali vasıtasıyla yönetilecekti. Ayrıca, bu bölgeden çekilmiş Osmanlı askerleri bir daha geri dönmeyecekti. Bunun yanı sıra, İngiltere, Rusların Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerlerin Ruslarda kalmasına izin verecek ve Rusya da Doğu Beyazıt'ı Osmanlı'ya geri verecekti. Rusya, savaş tazminatı

<sup>278</sup> Uçarol, **a.g.e.**, s.48-49.

<sup>279</sup> Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.86.

<sup>280</sup> Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C. I, İstanbul 1955, s.126; Uçarol, **a.g.e.**, s.50.

<sup>281</sup> Türkgeldi, **a.g.e.**, s.99-100; Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.86.

<sup>282</sup> Türkgeldi, **a.g.e.**, s.100; Uçarol, **a.g.e.** s.51.

gerekçesiyle Bâbiâli'den toprak işgal etmeye kalkışmayacağı ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye borçlarını ödemesinde engel çıkarmayacağı garantisi verecekti. Son olarak, bu anlaşmayla Rusya Konferans sonucunda Epir, Teselya ve diğer eyaletlerde yapılacak değişikliklere itaat edecekti.<sup>283</sup> Salisbury-Şhualov arasındaki mutabakat Ruslara Kars, Ardahan ve Batum'u alma hakkı tanıyordu. İngiltere Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Antlaşmasını imzalaması için tuzak oluşturdu.<sup>284</sup> İngiltere Kıbrıs'ı elde etmek için bir taraftan Bâbiâli ile Rusya'ya karşı ittifak anlaşması teklif etmiş, diğer taraftan Rusya ile anlaşarak Rusların elde ettikleri yerlerin elinde kalacağı teminatını vermişti. İngiltere'nin uyguladığı çift taraflı politika dikkate değerdir.

Bu sırada, 30 Mayıs 1878 tarihinde Salisbury tarafından Layard'a yazılan, ancak Padişah anlaşmayı kabul ettikten sonra Layard'a ulaştığı anlaşılan bir yazıda Salisbury İngiltere'nin böyle bir anlaşma yapmasının sebeplerini şu şekilde açıklamaktaydı:

*“Bir süreden beri İngiltere ile Rusya arasında yapılan görüşmelerde, Avrupa Türkiye'sine ilişkin Ayastefanos Antlaşması maddeleri, öteki Avrupa devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin çıkarlarıyla bağdaşır biçimde değiştirilecektir; ama bunlar Asya Türkiye'sini kapsamayacaktır. Rusya Bâbiâli'nin kendine verdiği Batum'dan ve Araksların Kuzeyindeki istihkâmlardan çekilmeyi dilemiyor. İngiliz yönetimi, bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya ülkeleri ve bu ülkelerdeki durumdan etkilenen İngiliz çıkarları üzerindeki etkinliklerini inceliyor. İngiliz yönetimi bu durum önünde ilgisiz kalamaz. Osmanlı yönetiminin yenilgiye uğratılması tüm İmparatorluğun çökmesine yol açabilir. Rusya; Batum, Ardahan ve Kars'ı geri vermezse, bu, Bâbiâli'nin Asya'daki ülkeleri üzerinde Rus etkisinin genişlemesine yol açacaktır. Bu durum Doğu'daki çıkarlarımızı etkileyebileceğinden buna izin veremeyiz. Bununla birlikte, Bâbiâli'ye yitirdiği ülkeleri geri kazandırmak için pahalıya mal olacak bir savaşı üstlenemeyiz; ama Türkiye, illerini koruyacak güçlü bir devletin yardımına ihtiyaç duyuyor. Bu devlet de iki koşulla ancak İngiltere olabilir. Koşullardan biri, (Osmanlı Devleti) Asya ülkelerindeki yönetimde devrim yapmalı; ikincisi, Anadolu'ya yakın bir yerde İngiliz üssü kurulmalıdır”*.<sup>285</sup>

Bunun yanısıra Salisbury, Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u veya bunlardan herhangi birini işgal etmeye devam edip, Doğu Anadolu'ya da saldırırsa, İngiltere'nin Osmanlı topraklarını savunacağını belirtti. Buna karşılık, yapılacak yardımın etkili olabilmesi için, Bâbiâli'nin Kıbrıs adasının yönetimini geçici olarak İngiltere'ye bırakması ve Asya'daki topraklarda reform yapma garantisi vermesi gerektiğini bildirdi.<sup>286</sup>

Bâbiâli'nin çok çabuk değişen siyasî fikirlerinden korkan Layard, Dışişleri Bakanlığı'nın 30 Mayıs'ta göndermeyi önerdiği sözleşme taslağını beklememeyi tercih etti. Bu nedenle,

<sup>283</sup>Hikmet Özdemir, “Ottoman Administration in Cyprus”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Nr. 20, 2000, s. 138-139; Georghallides, **a.g.e.**, s.4; Türkgeldi, **a.g.e.**, s.334-335; Salma Arfaoui, **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerinin Tutumu**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 81-82.

<sup>284</sup>George, **a.g.e.**, s.38; Osmanlılarla anlaşma aşamasında bir taraftan Ruslarla anlaşan İngiltere, diğer taraftan Rusların Balkanlarda yayılmasını engellemek için 6 Haziran 1878'de Avusturya Macaristan'la anlaşma yaparak Berlin Kongresinde izleyecekleri ortak politikayı tespit etti. Özden, **a.g.m.**, s. 217-218.

<sup>285</sup>**N.A.,C. 2057, Correspondence Respecting the Convention Between Great Britain and Turkey of June 4, 1878**, Harrison and Sons, London 1878, s.1-2 ; Sonyel, **a.g.m.**, s.735.

<sup>286</sup>**N.A.,C. 2057**, s.1-2; Sonyel, **a.g.m.**, s.735.

Müslümanlara ve Padişaha çeşitli dinî ve yasal haklar tanıyan 4 Haziran sözleşmesinin taslağını ve daha sonra 1 Temmuz ilave anlaşmasının taslağını kişisel olarak hazırladı.<sup>287</sup>

İngiliz elçisi Layard aldığı talimatlar sonucu Bâbiâli üzerindeki baskısını arttırmaya başlamıştı. Layard'ın önerisiyle Kıbrıs'a gönderilecek asker sayısı ve konuşlandırılmaları, adanın askerî durumu ve vergilerin yıllık ödeme şekli konularında ek sözleşme yapılmasına karar verildi ve Padişah tarafından da uygun görüldü. II. Abdülhamit Kıbrıs'taki hükümdarlık haklarını sonuna kadar korumak istiyordu ve Kıbrıs'ı İngiliz idaresine bırakmanın sorumluluğunu tek başına üstlenmek istemediğinden konunun bir defa daha Meclis'te görüşülmesini istedi. Bunun üzerine Meclis-i Mahsûs'ta tekrar görüşülen anlaşma taslağı Meclis ve Padişah tarafından onaylandı. Layard, bu taslağın hemen resmî bir anlaşma haline getirilmesini istedi, ancak Bâbiâli bu anlaşmayı bu kadar aceleye getirmek istemedi. Bâbiâli, taslağı kabul etmesine rağmen bazı isteklerde bulunuyordu. Buna göre, Kıbrıs'taki Müslüman halkın miras, evlenme gibi işlerini yürütmek için adada şer'î mahkemelerin devam ettirilmesi, vakıf malları, cami, okul, tekke ve mezarlıkların idaresi için bir memur atanması talep ediliyordu. Bâbiâli ayrıca, devlete ait arazilerin devlet tarafından istenildiği gibi kullanılması ve İngiltere'nin Kıbrıs'ta yapacağı masrafları Osmanlı yönetiminden daha sonra talep etmemesi konularında garanti istiyordu. Ancak, Salisbury bu isteklerin hiçbirini göz önünde bulundurmayarak ne pahasına olursa olsun anlaşmanın bir an önce imzalanması ve 4 Haziran günü toplanacak Parlamento'ya sunulması gerektiğini, aksi bir durumda İngiliz politikasının değişeceğini belirtti.<sup>288</sup>

Bâbiâli bu baskılar nedeniyle, anlaşmanın İngiltere'nin istediği tarihte yapılmasını kabul etti. Ancak Bâbiâli tarafından imzalanan anlaşmanın bir kez daha Meclis-i Mahsus'ta görüşülmesi gerekiyordu. Bu nedenle Meclis 4 Haziran 1878 tarihinde toplandı ve Padişah'ın da "*Mûcibince icrâ olunsun*" diye onayladığı iki karar aldı.

Alınan birinci karar ile ilgili belge özetle şöyleydi:

İngiltere'nin İstanbul Elçisi 25 Mayıs<sup>289</sup> 1878'de Başvekâlete gelerek İngiliz yönetiminin almış olduğu kararları bildirmişti. Buna göre Rusya'nın, Kars, Ardahan ve Batum haricinde Osmanlı Devleti'nin herhangi bir bölgesini işgal etmesi durumunda İngiltere Padişah ile ittifak anlaşması yapacak ve bu toprakların muhafazasını sağlayacaktı. Buna karşılık Bâbiâli Hristiyan ahalinin hakları için gerekli olan ıslahatların yapılması hakkında taahhütte bulunacak ve yapılacak olan ittifak anlaşmasını gerçekleştirebilmesi için İngiltere'ye Kıbrıs adasının idaresini bırakacaktı. İngiltere, Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerini ve Bâbiâli yararına

<sup>287</sup>Lee, a.g.e., s.85.

<sup>288</sup>Türkgeldi, a.g.e., s.101-102; Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.87.

<sup>289</sup>BOA., Y.EE., 94/75; Türkgeldi, a.g.e., s.95; Uçarol, a.g.e., s.84-85.

olan icraatlarını birçok defa ispat etmişti. Rusya ile imzalanan Ayastefanos Anlaşması'nın bilinen sakıncalı şartları diğer devletler tarafından sessizlikle karşılanmıştı. İngiltere Ayastefanos Anlaşması'nın şartlarını tekrar görüşülmek üzere yapılacak olan kongrede, her maddenin müzakere edileceğini, bunun Rusya tarafından kabul edilmediği takdirde bu anlaşmanın olmamış gibi değerlendirileceğini bildirmişti. Eğer bu anlaşma yürürlüğe konmaya çalışılırsa İngiltere bu duruma fiilen müdahale edeceğini Rusya'ya bildirmişti. Anlaşmanın şartlarını uygulamaya çalışan Ruslar, İngilizler'in şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştı. İngiliz Elçisi'ne göre; Rusya, İngiltere ile savaşa girme riskini göze alamayacağından, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ sınırlarında Osmanlı Devleti lehine değişiklik yapılabileceğini bildirmişti. İngiltere, Kıbrıs adasının idaresini istemesine sebep olarak Akdeniz'de askerlerin ikameti, eşya ve mühimmat ikmal için Malta adası haricinde başka yerler olmadığını, Yedi Ada'nın bir şekilde Yunanistan'a verildiğini bunun geri alınmasının mümkün olmadığını, yaptıkları araştırma sonucunda Kıbrıs'ın Suriye sahillerine ve Anadolu'ya gerekli olduğu zaman asker sevk etmek için uygun konumda olduğunu, adaya belirli sayıda asker yerleştireceğini, büyük miktarda askeri malzeme ve mühimmat bulunduracağını belirtmişti.

Kıbrıs adasının mülkiyetinin Osmanlı Devleti'nde kalmaya devam edeceğini, adanın İngiliz yönetiminde kaldığı süre boyunca idare masrafları çıktıktan sonra senelik ödemelerin Osmanlı hazinesine yapılacağını, ancak adanın Rusya ile yapılacak anlaşma öncesinde devredilmesini ve bunun gizli tutulacağını, pazartesi günü Londra'da meclis toplanacağı için Pazar akşamına kadar cevap verilmesi gerektiğini ifade etmişti.

Meclis, Layard'ın teklifi üzere yapılan görüşmesinde; Rusya'ya karşı İngilizlerin savunma anlaşması teklif ettiğini, bunun karşılığında Kıbrıs adasının kendilerine verilmesini istediğini, hiçbir devletin menfaati olmadan bir işe girişmeyeceğini bildirmişti. Meclis, adanın istenilmesinin ittifak anlaşması gereği asker bulundurmak amacıyla olduğu düşüncesindeydi. Bunun yanında Meclise, devlet hazinesine ödenecek miktarın senelik olarak yapılacağı konusunda teminat verilmişti. İngiltere'nin adayı istemesinin nedeninin, alakası olmayan bir yerin yönetimini ele geçirmek olmadığı, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'taki haklarının devam edeceği için bu şartlarla adanın İngiltere'ye verilmesinde büyük bir tehlike ve emniyetsizlik görülmediği belirtilmişti. Diğer taraftan Salisbury'den gelen talimatta bu teklifin kabul edilmemesi durumunda Osmanlı Devleti'nin merhamet gerektiren bir duruma düşeceğini, hatta kongrenin toplanmayacağını ve anlaşmanın kabul edildiği takdirde Rusların üç güne kadar İstanbul havalisinden çekilecekleri ifade edilmişti. Bu durumda anlaşmaya razı olmaktan başka çıkar yol bulunamamıştı. Adada bulundurulacak asker miktarı, kullanma şekilleri, adanın idare şekli, verginin senelik olarak hazineye ödeme şekli ile ilgili olarak ayrı bir anlaşma yapılacağı

İngiliz Elçisi tarafından bildirilmişti. Meclis tarafından bunun uygun olduğu belirtilerek, bu anlaşmanın vergi maddesine ilave madde yazılması kararı verildi.<sup>290</sup>

Bu karar padişah tarafından kabul edildi. Belgede de görüldüğü gibi İngiltere Osmanlı Devleti'nin 1877-78 savaşı sonrasında düştüğü zor durumdan faydalanarak Kıbrıs adasını ele geçirmek için, başka çaresi olmayan padişaha ve meclise baskı yapmış ve başarılı olmuştu. Bunun yanında diğer devletlerin anlaşmayı bozmalarının engellenmesi amacıyla bu işin gizli olarak yapılmasını istemişti. Bu gelişmeler yaşanırken İngiliz yöneticileri diğer taraftan Ruslarla görüşmelerini gizli olarak devam ettirmekteydi.

Meclis'te 4 Haziran tarihinde alınan diğer karar ise şöyleydi:

*“Mucibince icra olunsun*

*Kıbrıs adasının bilinen sebeplerden, geçici olarak İngiltere tarafından idaresi hakkında, adı geçen devletin(İngiltere'nin) Elçisine verilen varakanın, Meclis-i Mahsus kararı ve bununla ilgili olarak Padişah tarafından buyurulan emir ve irade üzerine, Başvekâlet ile Hariciye Nezareti tarafından imza edilmesinden sonra, bunun bir resmî sözleşme şekline dökülmesiyle, acele olarak iki devlet tarafından imza olunması için, bu defa devleti tarafından kendisine emir verilmiş ve bu hususta lazım gelen iznin de gönderilmiş olduğu, adı geçen Elçi'nin baş tercümanı Mösyö Sandison aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne duyurulmuştur. Ve bunun bir an önce gerçekleştirilmesine, acele olarak girişilmesinin lazım geleceğinin bildirilmiş olduğundan, durum evvelki gün (2 Haziran) toplanan Meclis-i Mahsûs'ta anlatılmıştı. Yukarıda anılan varakanın teatisini takiben sözleşme yapılmasına, acele bir mecburi sebep görülmediği, adı geçen Nezaret tarafından, adı anılan tercümana bildirildiğinde muhalefet grubu barışın korunması ve barış hakkında düşünceleri kendilerine meylettirmeye çalışmakta olduklarından, gerektiği takdirde parlamentoya göstermek üzere, elde böyle bir sözleşme bulunması lazım geleceğini söylemiş olduğu belirtilmişti. Gerçi, bu husus esasen kabul edilmiş olduğundan, sözleşme teatisi bunun resmî işlemi demek olacağından, bu yolda denilecek bir söz yoktur. Fakat bu adanın İslam halkının miras bölüşmesi, evlenme ve diğer şer'i davalarını görmek üzere şer'i mahkemelerin eskisi gibi görev yapmaları, camiler, okullar, tekkeler ve diğer hayır ve sevap işlerine ait olan emlak ve arazi gelirlerinin toplamak üzere Evkâf hazinesi tarafından Ada'da bir memur bulundurulması ve devlete ait emlak ve arazinin satın alma ve satışına engel olunmaması ve bir de, bu adanın Osmanlı Devletine terk ve iadesinde, gerek yollar gerek memleketin geliştirilmesi için, adı geçen Devlet tarafından yapılacak masrafların, Osmanlı Devletinden istenmemesi maddelerinin, diğer bir sözleşmeye eklenmesi uygun görülmüş olduğundan, bunun elçiliğe bildirilmesi Hariciye Nezareti'ne tavsiye edilmişti.*

*Bugünün ertesi olan Pazartesi günü, adı geçen Elçi(Henry Layard) Hariciye Nezareti'ne gelerek, sözleşmenin bugün mutlaka imza olunmasını söyleyerek, bu hususta Lord Salisbury'den almış olduğu telgraftı göstermiştir. Ve bunda: Bu sözleşmenin hemen imza edilmemesi halinde Osmanlı Devletinin veyahut barış ve uzlaşmanın çözümlenmesinin tehlikede olacağına kayıtlı bulunduğu ifade edilmiştir. Ve bu husus zaten karar altında olup, bu sözleşmenin geleceği ise, önceden imza olunmuş varakanın, değiştirilmeden aynı kalmış olmasından, hemen taraflarca imza olunması ve sonra, ek sözleşmenin anılan şartlarının da, önceden esasen kararlaştırılmış olan vergi maddesinin ilavesi ile imza ve mübadele edilmesi görüşleri, Meclis tarafından oy birliğiyle uygun bulunmuştur. Padişah tarafından tasvip buyrulduğu takdirde icabına göre yapılacağı...”<sup>291</sup>*

Bu karar da Padişah tarafından uygun görüldü. Meclis-i Mahsus'un iki kararında da İngiltere'nin Berlin Kongresi'ni Rusya karşısında zor durumda kalan Osmanlı Devleti için kurtuluş çaresi olarak sunması ve baskı sonucu Padişah tarafından onaylanması hususu açık biçimde anlaşılmaktadır.

<sup>290</sup> BOA., YY.EE., 94/78.

<sup>291</sup> Uçarol, a.g.e., s.61-62.

İngiltere'nin baskıları sonucu 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da Hariciye Nazırı Safvet Paşa ile İngiltere Elçisi Layard arasında Osmanlı-İngiltere İttifak Anlaşması imzalandı.<sup>292</sup>

Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında yapılan anlaşma şöyleydi:

1. Madde: Eğer Rusya devleti Batum, Ardahan, Kars veya adı geçen yerlerden birini işgal altında tutup da, ileride her ne vakit olursa olsun, kesin barış sözleşmesiyle tayin olunan Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarından bir kısmını daha ele geçirip istilaya başlayacak olur ise, bu halde İngiltere Devleti, bu toprakları silah ile korumak ve savunmak üzere Osmanlı Devleti'yle birleşmeyi taahhüt eder. Ve buna karşılık Padişah hazretleri de, ülkesinde bulunan Hristiyan ve diğer tebaanın iyi idare ve korunmasıyla ilgili ilerde iki devlet arasında kararlaştırılacak olan gerekli ıslahatı uygulayacağını İngiltere devletine vaat ile beraber adı geçen bu devleti bu taahhütlerinin yerine getirilmesi için, lazım gelen ıslahatları sağlayabilecek bir duruma getirebilmek amacıyla, kendisine Kıbrıs Adası'nı tahsis etmeye ve adaya asker yerleştirerek, adayı idare etmesine muvafakat eder.

2. Madde: İşbu sözleşme tasdik edilecek ve tasdik edilmiş nüshâları bir ay içinde ve mümkün olduğu takdirde daha önce teati edilecektir. İki tarafın murahhasları onayları üzere, işbu sözleşmeye imza etmiş ve mühürlenmişlerdir. İşbu sözleşme bin sekiz yüz yetmiş sekiz yılı Haziranın dördüncü (4 Haziran 1878) günü İstanbul'da düzenlenmiştir.<sup>293</sup>

Bu anlaşmanın imzalanmasını müteakiben, 5 Haziran 1878 tarihinde Layard, Salisbury'e İngiltere ile Osmanlı yönetimi arasında, Rusya tehlikesine karşı Sultan'ın Asya topraklarının güvence altına alınması için yapılan savunma anlaşmasının 4 Haziran günü kendisi ve Safvet Paşa tarafından imzalandığını rapor etti.<sup>294</sup>

5 Haziran 1878 tarihinde, anlaşmanın imzalanmasından sonra Sadrazam Rüştü Paşa görevinden alınarak yerine Safvet Paşa getirildi. Yeni Sadrazam'ın ilk işi daha önce Heyet-i Vükela'da görüşülen ve anlaşmaya eklenmesi yönünde istekte bulunulan bazı hükümleri yeniden gündeme getirmek oldu.<sup>295</sup> Safvet Paşa, anlaşmayı yumuşatmayı ve Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanların bazı haklarını güvence altına almayı sağlamak için Layard'a anlaşmaya eklenmek üzere isteklerde bulundu. Bu isteklerle ilgili olarak, Layard 7 Haziran 1878 günlü Salisbury'e gönderdiği telgrafta durumu belirtmiş ve bunları kabul etmek için Salisbury'nin onayını istemiştir. Layard'ın bildirdiği bu istekler şunlardı:

1. Adadaki Müslümanların yalnız dinî işleriyle ilgilenmek üzere şer'i mahkemelerin varlığı devam ettirilecektir.

2. Evkâf tarafından belirlenecek bir Müslüman Kıbrıs sakininin İngiliz yetkililer tarafından atanacak bir delege ile birlikte Kıbrıs'ta bulunan camilere, mezarlıklara, Müslüman okullarına ve diğer dinî kurumlara ait bağış, arazi ve mallarla ilgili faaliyetleri düzenlenecektir.

<sup>292</sup>Türkgeldi, **a.g.e.**, s.102; Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.87; Hill, **a.g.e.**, IV, s.284; Zia, **a.g.e.**, s.38; Uçarol, **a.g.e.**, s.63.

<sup>293</sup>**N.A.,C. 2057**, s.3-4; **N.A., FO.**, 93/110, Ek Nr. 1, s.9; Bab-ı Ali Hariciye Nezareti, **Kıbrıs Meselesi**, s.10.

<sup>294</sup>**N.A.,C. 2057**, s.3.

<sup>295</sup>Uçarol, **a.g.e.**, s.68; Kurat, **Henry Layard'ın ...**, s.88.



3. İngiltere adanın yıllık gelirlerinin giderlerinden arta kalan kısmını Bâbîâli'ye ödeyecektir; bu gelir fazlası o dönem içerisinde kiralanmış ya da satılmış devlet arazilerinin mahsullerini dışarıda bırakacak şekilde son beş yılın ortalamasına göre hesaplanacaktır.

4. Bâbîâli Kıbrıs'ta Sultana ait arazileri ve diğer malları istediği gibi satabilecek ve kiralayabilecektir.

5. İngiltere, Kıbrıs'ı boşaltırken Bâbîâli'den adayı işgali boyunca adada yaptığı harcamalar için tazminat talebinde bulunmayacaktır.

6. Eğer Rusya Türkiye'ye Kars ve son savaş süresince "Ermenistan"'da işgal ettiği diğer yerleri geri verirse, Kıbrıs İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 anlaşması sona erecektir.<sup>296</sup>

İngiltere, 4 Haziran tarihli anlaşmayla Rusların savaş sırasında elde ettiği yerleri Osmanlı devletine verdiği takdirde Kıbrıs'ı iade edeceğini bildirmesine rağmen diğer taraftan da Rusya ile bu konu hakkında anlaşmaya varmıştı.

Bu gelişmeler olurken, 14 Haziran 1878 tarihinde, Berlin Kongresi toplandıktan bir gün sonra 30 Mayıs 1878 tarihli İngiliz Rus gizli anlaşması *Globe* dergisinde yayımlandı. Bu durum Osmanlı Hükümeti'nde büyük bir hayal kırıklığı ve şüpheye yol açtı. Kongrenin ilk günlerinde meydana gelen bu durumda, diğer devletlerin Kıbrıs anlaşmasının şartlarını öğrenmesi İngiltere'nin aleyhine olacaktı. Bu nedenle Salisbury Layard'dan Padişahın anlaşma ile ilgili fermanını imzalaması için elinden geleni yapmasını istedi.<sup>297</sup>

17 Haziran 1878<sup>298</sup> günü Salisbury Layard'a Berlin'den yazdığı telgrafta, Bâbîâli'nin isteklerinden üçüncüsü ve dördüncüsünün yeniden düzenlenmesini, beşinci maddenin ise çıkarılmasını istedi. Ayrıca, bu şartlara İngiliz Hükümetinin zorunlu satışla uygun bir fiyata kamu geliştirmeleri için istenen veya ekilmemiş arazileri satın alabileceğine dair bir hüküm eklenmesi gerektiğini ifade etti.<sup>299</sup>

Osmanlı-İngiliz anlaşması ile ilgili söylentiler gün geçtikçe yayılmaya başlamıştı. Bu nedenle, gelişmeler doğrultusunda İngiltere için Kıbrıs anlaşmasının biran önce yürürlüğe girmesi büyük önem kazanmıştı. Bunun için, 25 Haziran'da Layard'a kesin talimat verildi ve bununla birlikte Akdeniz donanması komutanların Lord John Hay aldığı emir üzerine filosu ile birlikte 27 Haziran'da Magosa açıklarına ulaştı. Bunun amacı, Rusya'nın yanısıra Fransa'nın

<sup>296</sup>N.A.,C. 2057, s.2; N.A., FO., 93/110, Nr. 6, Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda bu istekler üç madde ile sınırlandırılmıştır. Bunlar, Kıbrıs'taki şer'i mahkemelerin devam ettirilmesi, İngiltere'nin adayı geri vereceği zaman tazminat istememesi ve adadaki Müslümanların mallarını yönetmek üzere Evkaf tarafından bir memurun atanmasıydı. bkz. Uçarol, a.g.e., s.68; Kurat, **Henry Layard'ın ...**, s.88.

<sup>297</sup>Kurat, **Henry Layard'ın ...**, s.88-89; Uçarol, a.g.e., s.68-69; Nomer, a.g.m., s. 42.

<sup>298</sup>Bu tarih diğer bir çalışmada 11 Haziran olarak belirtilmiştir. Bkz. Kurat, **Henry Layard'ın ...**, s.88.

<sup>299</sup>N.A.,C. 2090, **Further Correspondence Respecting the Convention Between Great Britain and Turkey of June 4, 1878**, s.2.

da söylentilerden şüphelenerek Kıbrıs'a müdahale etmesinin engellemek için önlemler almaktı. Bu sırada bölgeye gelen iki Fransız gemisi İngiliz filosunu görünce geri dönmüştür.<sup>300</sup>

29 Haziran 1878 tarihinde Salisbury Layard'dan mutlak sonuca varmasını istedi. Bunu yaparken Padişahın fermanını beklemenin gecikmeye yol açacağını, bunun yerine sadrazamın vereceği bir mazbata ile Kıbrıs adasının teslim alınabileceğini belirtti. Ancak Sadrazam Safvet Paşa bu teklifi kabul etmeyerek Padişahın fermanının şart olduğunu ve fermanın verilmesi için de anlaşmaya eklenecek altı maddenin kabul edilmesi gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine durumun daha fazla uzamamasını isteyen Layard altı maddelik ek anlaşmayı 1 Temmuz 1878'de imzaladı.<sup>301</sup>

4 Haziran 1878 Anlaşması'na ek olarak Sadrazam Safvet Paşa ve Layard tarafından imzalanan 1 Temmuz Anlaşması'nın maddeleri şöyleydi:

1. Adada Müslüman halkın yalnız dinî işleriyle ilgilenen şer'i mahkeme varlığını sürdürmeye devam edecektir.

2. Evkâf tarafından belirlenecek bir Müslüman Kıbrıs sakini İngiliz yetkililer tarafından atanacak bir delege ile birlikte Kıbrıs'ta bulunan camilere, mezarlıklara, Müslüman okullarına ve diğer dinî kurumlara ait bağış, arazi ve mallarla ilgili faaliyetleri düzenleyecektir.

3. İngiltere, Devlete ait arazilerin geliri istisna edilerek adanın gelirlerinin giderlerinden arta kalan kısmını Bâbîâli'ye her yıl ödeyecek, bu fazlalık son beş yılın ortalamasına göre hesaplanacaktır.

4. Bâbîâli, Kıbrıs'taki Osmanlı hükümdarlığına ve devletine ait olan ve geliri üçüncü madde kapsamına girmeyen arazi ve sair mallarını (Arazi Miri ve Emlâk-i Hümayun) istediği gibi satabilecek veya kiralayabilecektir.

5. İngiliz Hükümeti, kendi yetkilileri aracılığıyla, kamu yararına ve kamusal geliştirmeler için gerekli olan arazileri ya da ekilmeyen toprakları zorunlu satışla uygun bir fiyata satın alabilecektir.

6. Eğer Rusya Türkiye'ye Kars ve son savaş süresince Ermenistan'da işgal ettiği diğer yerleri geri verirse, Kıbrıs İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 anlaşması sona erecektir.<sup>302</sup>

Layard 1 Temmuz 1878 tarihli Salisbury'e mektubunda ek anlaşmanın Safvet Paşa ve kendisi tarafından imzalandığını ve ek anlaşmanın maddelerini bildirdi. Layard, ayrıca, 17 Haziran'da ek anlaşmanın taslağı üzerinde Salisbury'nin yapılmasını istediği değişikliklerin yapıldığını ifade etti. Buna göre, taslaktaki 3. ve 4. maddelerde düzeltmeler yapıldığını ve taslakta İngiltere'nin, Kıbrıs'ı boşaltırken Bâbîâli'den adayı işgali boyunca adada yaptığı harcamalar için tazminat talebinde bulunmamasını öngören beşinci maddeye 1 Temmuz anlaşmasında yer verilmediğini vurguladı.<sup>303</sup>

<sup>300</sup>Kurat, **Henry Layard'ın ...**, s.89-90.

<sup>301</sup>Kurat, **Henry Layard'ın ...**, s.90.

<sup>302</sup>**BOA., Y.EE.**, 41/149; **N.A., C. 2057**, s.5.

<sup>303</sup>**N.A.,C. 2057**, s.4.

Layard ek hükümlerin imzalanmasından hemen sonra anlaşmanın onaylanacağını ve Padişahın fermanı çıkaracağını düşünüyordu. Ancak Osmanlı yönetimi işi ağırdan almaya devam etti. 1 Temmuz'da hazırlanan ferman taslağı II. Abdülhamit tarafından reddedilmiş ve Padişah konunun önemi nedeniyle 3 Temmuz'daki Meclis toplantısında görüşülmesini istemişti. Bunun nedeni, 30 Mayıs 1878 İngiliz-Rus gizli anlaşmasının ortaya çıkmasıyla meydana gelen gergin ortamda, ada halkının yabancı bir işgale karşı vereceği tepkinin Bâbîâli açısından zararlı olabileceğini düşünmesiydi. Böyle bir durumda Kıbrıs'ın İngiltere'ye daha sakin bir ortamda verilmesi gerekiyordu ve Bâbîâli bunu kendi belirlemek istiyordu. Ayrıca, Padişah Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi sonucu ortaya çıkabilecek sakıncalar konusunda sorumluluğu hükümete yüklemeyi amaçlıyordu.<sup>304</sup>

Padişah'ın isteğiyle 3 Temmuz 1878 tarihinde, eskiden görev yapmış bütün Şeyhülislam ve sadrazamların da katılımıyla toplanan umumî mecliste, II. Abdülhamit o güne kadar gerçekleşen olayları ve alınacak kararın önemini belirten özetle şu konuşmayı yaptı:

Bugün huzurumuzda topladığımız mecliste görüşülen Kıbrıs adası sorunu, çok nazik ve önemli bir sorun olduğundan, herkesin etraflı bilgisi olması için işin baştan beri nasıl geliştiğini açıklamak ve tafsilat vermek gerekmektedir. Bu sorunda tarafımıza ve devletimize hayırlı olacak, sadakat ve bağlılık görevini, uygun görülecek bir çözüm yolunun bulunması için, tam bir serbestlik ile görüşmelerin yapılması herkese tavsiye edilir.

Çırağan Olayı'nın ikinci günü, İngiltere tercümanı Sandison gelerek elçinin o gün saat yedide Sarayımıza varacaklarını ve İngiltere Devleti tarafından devletimizin son derece yararına olacak bir haber müjdeleyeceğini Mabeyin Müşirliği aracılığıyla ve Başvekil Sadık Paşa'nın da bilgisi bulunmak üzere tarafımıza tebliğ etmişti. Belirtilen vakitte adı geçen Elçi(Henry Layard) huzurumuza alındığı zaman, bazı uzun sözler ve girişlerden ve geçmişten söz açtıktan sonra, devletimiz ve İngiltere arasında bir savunma ve korunma anlaşması yapılabileceğini Bulgaristan ve diğer yönlerden Kongrede(Berlin Kongresi) devletimizin çıkarlarının olanca güçle korunarak, Anadolu tarafında da Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daraltılmamasına çalışacağını ve kısa süre içinde Rus askerinin başkentin çevresinden geri çektirileceği gibi bir takım yararlar ve faydalar sağlanacağını arz ederek, bunlara karşılık Kıbrıs Adasının İngiltere devleti idaresine bırakılmasını teklif etti.

Usul ve kanunumuz gereğince, bu hususta kendisine kesin bir cevap verilmeyerek, bu teklifin Vekiller Heyetimiz tarafından görüşüleceği bildirilmiş ve sorun tamamen bu heyete bırakılmıştır. Daha sonra, o zaman Sadrazam bulunan Sadık Paşa ile Vekiller Heyeti tarafından altı mühürlenmiş ve tasdik edilmiş olan sözleşme huzurumuza arz edilmişti. Ve sonradan birkaç gün içinde bu konuda karar verildiği zaman, Hariciye Nazırı bulunan Safvet Paşa'nın haberi olmadığını işittik. Ve az bir süre sonra da Mister Layard gelerek, son derece istek ve acele ile bir sözleşmenin imzalanmasını teklif etti. Bu sırada ve Rüştü Paşa'nın Sadaretinin başlarında Vekiller Heyetimiz tarafından, ikinci defa olarak, iki

<sup>304</sup>Uçarol, a.g.e., s.72; Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.92.

mazbata daha takdim edildi. Vekiller Heyetinin hükümdar nezdinde haiz olduğu güvenden dolayı icrası tarafımızdan irade olunmuştur.

Hâlbuki şimdi Kongre'de İngiltere Devleti tarafından vaat edilen yardım gösterilmemiştir ve Ayastefanos Antlaşmasından daha fazla zararlı çıkılacağı görülmektedir. Ve Rus askerî de halen başkentimiz civarında konaklamaktadır. Bütün bu durum göz önüne alınırsa, İngiltere vaatlerini yerine getirmemiş ve Kıbrıs'ın verilmesi karşılığında hiçbir yarar sağlanamayacağı anlaşılmış olduğundan ve halk arasında da bir takım aslı olmayan sözler doğmakta bulunduğundan, şimdi ülkemize dâhil olan bir büyük adanın, bu şekilde İngiltere idaresine verilmesi, son derece ince araştırma ve dikkat isteyen konulardan olduğu ve bu konuda hiçbir yanlışlığa düşülmeyip, işe en yararlı ve doğru şekilde karar verilmesi ve bu kararın bir an evvel belirmesi tarafımızdan kesin olarak istenmektedir.<sup>305</sup>

Meclis sabaha kadar süren görüşmeler sonucunda, fermanın onaylanmasını, ancak hemen verilmeyip Berlin Kongresi'nin sona ermesinin beklenmesine karar verdi. Bunun için de İngiltere'yi Berlin Kongresi'nde temsil eden Salisbury ile Osmanlı yönetimi temsilcisi Aleksandır Karatodori<sup>306</sup> Paşa arasındaki görüşme sonucunda Aleksandır Paşa'dan gelecek cevaba göre hareket edilmesini uygun gördü.<sup>307</sup> Aynı gün bu karar Aleksandır Paşa'ya bildirildi. Aleksandır Paşa haberi alır almaz Salisbury ile görüşerek 4 Temmuz tarihli telgrafında bu görüşmenin sonuçlarını Hariciye Nezareti'ne bildirdi. Buna göre; Salisbury, fermanın verilmemesinden dolayı tehditkâr bir şekilde konuşarak fermanın hemen çıkarılmasını talep etti, Berlin Kongresi bitmeden bunu açıklamayacağına ve Kıbrıs'a çıkarma yapmayacağına dair teminat verdi. Ayrıca, Kıbrıs açıklarına İngiliz gemilerinin daha önceden geleceğini ve Meclis'te birçok kişinin düşüncelerinden haberdar olduğunu ve kimse tarafından aldatılmak istemediğini belirterek Meclis üyelerine gözdağı verdi. Rus tehdidine karşı bir savunma anlaşmasının yapılması ve bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasının Osmanlı yönetimi için tek çıkar yol olduğunu vurguladı. Aleksandır Paşa, Salisbury'nin görüşlerini ifade ettikten sonra fermanın bir an önce verilmesi ve bunun duyulması halinde Berlin Kongresi'nde Osmanlı için olumsuz bir durum ortaya çıkacağını bildirdi. Böyle bir ortamda İngilizler bu tutumlarına devam ederlerse fermanın hemen onaylanmasını, aksi bir durumda sorunun tekrar görüşülmesini istedi.<sup>308</sup>

Salisbury, Bâbîâli üzerindeki baskısını arttırmak için Layard'a 4 Temmuz tarihinde bir telgraf gönderdi. Telgrafta fermanın onaylanmamasının İngiltere üzerindeki olumsuz etkisi ve yol açacağı zararların Layard tarafından Sadrazam'a anlatılmasını talep etti. Ayrıca

<sup>305</sup> BOA., Y.EE., 4/13; BOA., Y.EE., 94/83.

<sup>306</sup> Aleksandır Karatodori Paşa için bk. Mahmut Akpınar, **Bir Tanzimat Bürokrati ve Diplomati Olarak Aleksandır Karatodori Paşa (1833-1906)**, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010.

<sup>307</sup> BOA., Y.EE., 94/82.

<sup>308</sup> **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzâtı**, Dosya No: 3, Gömlek No: 13 (BOA., Y. PRK. HR., 3/ 13); Türkgeldi, a.g.e., s.104-105.

İngiltere'nin Türkistan'ı kurtarmak için girişimlere rağmen Osmanlı yönetiminin bu tutumunu nankörlük olduğunu ifade etti. Bunun yanısıra İngiltere'nin ferman verilene kadar kongrede Bâbîâli yanlısı bir tutum sergilemeyeceğini, Alman Başbakanı Bismarck'ın da Tırhala ve Yanya'nın Yunanistan'a bırakılma önerisini tekrar gündeme getirmesi durumunda İngiltere'nin buna karşı koymayacağını belirtti. Salisbury, ferman verilemezse ortaya çıkacak sonuçların sorumluluğunun Padişah'ta olacağı tehdidinde bulunmaktan da geri kalmadı.<sup>309</sup>

Salisbury'nin ısrarcı tutumu üzerine konu tekrar Meclis-i Mahsus'a getirildi. 5 Temmuz tarihinde yapılan görüşmede, İngiltere'nin Yanya, Tırhala, Girit ve Doğu Anadolu'daki bazı yerlerin işgalini önlemek için Berlin Kongresi'nde Bâbîâli'yi destekleyeceğine dair vaadinî gerçekleştirmesi ve İngiliz dostluğunu kaybetmemek adına İngiliz önerisinin kabul edilmesine karar verildi. Ayrıca İngiltere'nin baskısı karşısında çaresiz kalındığı için fermanın aynı gün Layard'a verilmesi kararlaştırıldı.<sup>310</sup> Safvet Paşa, Layard'a Padişahın fermanı o gün imzalayabileceğini söylemişti. Ancak, Padişah, Meclis'in kararına rağmen bu önemli konunun mecliste bir kez daha görüşülmesi gerektiğini belirterek fermanı imzalamadı.<sup>311</sup>

Padişah II. Abdülhamit'in fermanı bir kez daha imzalamaması İngiltere baskısının iyice artmasına yol açtı. Salisbury Layard tarafından Osmanlı Hükümeti'ne iletilmek üzere 7 Temmuz 1878 günü İngiliz Tercümanı Mösyö Sandison'a aşağıdaki talimatı gönderdi. Bu talimat şöyleydi:

*“Şimdi Lord Salisbury tarafından aldığım bir telgrafnâmede eğerçi Devlet-i Aliyye fermânının i'tâsında gösterdiği istizâfda devâm ederse İngiltere Devleti Kıbrıs cezîresinin tasarrufunu isti'mâl-i silâh ile ele alacağı beyân ve iş'âr kılınmışdır fermân-ı mezkûrun verilib verilmediğini seri'ân tarâfıma ihbâr ediniz ve eğer ki verilmedi ise cezîre-i mezbûrenin temellükü hakkında İngiltere Devleti tarâfından silâh i'mali Devlet-i Aliyye'nin inhidâmını istizâm edeceği cihetle fermânın adem-i i'tâsından tevellüd edecek hasârı sadrâzama ifâde eylemeniz lâzım gelir”.*<sup>312</sup>

Bu talimattan da anlaşılacağı gibi, İngiltere eğer ferman verilmez ise Kıbrıs'ı silah zoruyla işgal edeceğini bildirmişti. İngiltere için büyük öneme sahip olan Hindistan ve güzergâhı üzerinde bulunan kritik yerlerden biri olan Kıbrıs'ın eğer kendilerine teslim edilmezse işgal edileceğini bildiren bu konuda ne kadar kararlı olduklarını da göstermişti.

6 Temmuz günü toplanan Meclis, İngiltere'nin askerî gücüyle adayı ele geçirme tehdidi karşısında çaresiz kaldığından fermanın çıkarılmasından başka çare yoktu. Yaşanan gelişmeler üzerine İngiliz Elçisi'ne mukavelenin padişah tarafından kabul edildiğini gösterir

<sup>309</sup>Türkgeldi, a.g.e., s.104-105; Uçarol, a.g.e., s.79.

<sup>310</sup>BOA., İ.HR., 277/16926-1; BOA., Y. EE., 94/81.

<sup>311</sup>Kurat, Henry Layard..., s.95-96; Uçarol, a.g.e., s.80.

<sup>312</sup>Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye Ve Mabeyn Mütercimliği, Dosya No: 2, Gömlek No: 14 ( BOA., Y.PRK.TKM., 2/14); BOA., Y.EE., 94/79.

tasdiknamesi verildi.<sup>313</sup> 7 Temmuz akşamı hiç vakit kaybedilmeden ferman İngiliz yetkilisi Baring'e teslim edildi.<sup>314</sup> Baring fermanı alarak Sami Paşa ile birlikte Kıbrıs'a gitmek üzere Girit'e hareket etti.<sup>315</sup> II. Abdülhamit tarafından Sami Paşa'ya fermanı Kıbrıs Valisi'ne verme ve durumu ada halkına açıklama görevi verildi.<sup>316</sup> Ayrıca, Amiral Lord John Hay'e savaş gemilerini kendi komutası altında adaya götürmesi, ancak diğer güçleri tehdit edecek bir şekilde bürünmekten kaçınılması amacıyla birliklerin geride tutulması emredildi.<sup>317</sup>

Sadrazamlık makamı da Kıbrıs Mutasarrıfına Padişah'ın fermanının yanısıra bir telgraf yollamıştır. Bu telgraf şu şekildeydi:

Yapılan anlaşma şartları gereğince, Osmanlı Devleti adanın idaresini her ne kadar İngilizlere havale etmiş ise de, mülkiyet hakkını vermemiştir. Eskiden beri idare tarafından elde edilen gelirler, mahalli masraflar çıktıktan sonra yine tamamıyla devlete gönderilecektir. Şer'i mahkemeler devam ederek şeriatı ait davalara bakacaktır. Cemaat ve miras eskiden beri ne şekilde idare edilmekte ise, yine o şekilde korunacak ve bunlara bağlı olan Evkâf ve topraklar da eskisi gibi vakıflar tarafından idare olunacak, bunlara asla zarar verilmeyecektir. Arazinin ferağ ve intikalleri yasalara uygun olarak, yine devletin malı olacaktır. Halka zarar verilmeyip herkes can, mal, ırz ve namusundan ve yasal hürriyetinden emin olacak, kimsenin dinî inançlarına ve bağımsızlığına dokunulmayacaktır. Orada yerleşmiş olan bütün halk Padişahın uyruğunda bulunacaktır. Adanın evvelden olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin bir parçası kalacağı açıklandığından, şimdiki gelirlerin masraflar çıktıktan sonra Osmanlı Devletine verileceğinden

<sup>313</sup>BOA., Y.PRK.TKM., 2/12; BOA., Y. EE., 94/76.

<sup>314</sup>Çıkarılan ferman şöyleydi. Devletimin ulu vekillerinden ve Akdeniz Vilâyeti vâlisi olub birinci rütbe Mecidi ve Osmanî nişânlarını hâiz olan vezîrim Sâdık Pâşâ'ya beylerbeylerimden Kıbrıs Adası Mutasarrıfı ve mezkûr Mecidî nişânının üçünü rütbesine sâhib olan Ahmet Paşa'ya ve Lefkoşa nâib ve müftüsüne ve meclîs azâlarına ve halkın ileri gelenlerine hüküm ki; Kıbrıs Adasının bilinen sebeplerden dolayı geçici olarak kendilerine teslimi itibarlı İngiltere Devleti tarafından arzu ve iltimas olunmuş ve keyfiyet vekiller heyetinde müzakere olunup, Osmanlı devleti ile adı geçen Devlet arasında eskiden beri bulunduğu bilinen dostluk bağları gereğince, Osmanlı devleti hakkında olan hayırlı niyet ve düşüncelerinin şimdiye kadar çok eserlerini fiili delillerle ispat etmiş olduğundan ve bu yüzden adı geçen Devletin Adayı geçici olarak tasarruf etmesi halin ve işin icabına uygun olacağından, bu hususta tanzim olunan senet gereğince Ada'da eskiden olduğu gibi bir şer'i mahkeme bulunmak ve bu mahkeme Ada'nın İslam halkına ait şer'i işlere bakmaya devam etmek ve camiler ve İslam mezarlığı ve okullara ve Ada'da bulunan diğer dini tesislere ait mal, mülk ve araziye adı anılan Devlet tarafından tayin olunacak bir memur ile birlikte idare etmek için, Evkaf Nezareti tarafından Ada'nın İslam halkından biri memur ve tayin edilmek ve Ada'nın hala Osmanlı devletine vermekte olduğu vergi toplamından mahalli masraflar çıkarıldıktan sonra, fazla kalacak miktarı seneden seneye Devletime ödemek ve Ada'da bulunan miri ve vakıf arazisi serbestçe satılarak veya iltizaman verilerek bunlardan hasıl olacak para, bu gelire dahil tutulmamak ve adı geçen Devlet bayındırlık ve diğer amme yararı maksadı için lazım gelen araziye ve ekilmemiş toprakları uygun değer ile ve memurları aracılığıyla almaya izinli olmak şartıyla, adı anılan Ada geçici idaresinin adı geçen Devlet memurlarına teslimi uygun görülüp duruma tarafıma arz olduğunda öyle yazılması hususunda iradem çıkmış olduğundan; siz ki adı geçen vali, mutasarrıf ve nâib ve müftü ve sairesiniz, yukarıda açıklandığı üzere, adı geçen Ada geçici idaresinin adı anılan Devlete teslimi hususunda gerekeni yaparak, bu hususta isteğime aykırı bir türlü hal ve hareket meydana gelmemesine ihtimam ve dikkat edesiniz. **K.M.A., MAFE.**, Kutu: 7, Dosya: 49, Gömlek :1, Belge:1.

<sup>315</sup>Özel görevle Girit ve Kıbrıs'a gidip gelen Sami Paşa'ya harcırah olarak 50 adet Osmanlı altını verilmişti. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İradeler Dahiliye**, Dosya No: 778, Gömlek No: 63289(BOA.,İ.DH., 778/63289).

<sup>316</sup>**K.M.A., MAFE.**, Kutu: 7, Dosya: 49, Gömlek :1, Belge:1; Hill, **a.g.e.**, IV, s.288; Lee, **a.g.e.**, s.100. Kurat, **Henry Layard...**, s.96; Uçarol, **a.g.e.**, s.81-82.

<sup>317</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.288; Lee, **a.g.e.**, s.100.

vergi, aşar ve diğer her türlü gelirlerin zamanında ve güçlük çıkarmadan İngiltere memurlarına teslim edilmesi, yönetime ait İngilizler tarafından çıkarılacak beyanname ve alınacak tertiplerin iyi karşılanması ile asayiş ve emniyette hâle getirilmemesi istenmişti.<sup>318</sup>

Fermanın Padişah tarafından imzalanması üzerine Layard Salisbury'ye 7 Temmuz günü İngiltere'nin artık Kıbrıs'ın anahtarına sahip olduğunu bildirdiğinde, artık İngiltere Fransa'ya bu durumu açıklamaya hazırды. Salisbury Fransız Dışişleri Bakanı Waddington'a söz konusu işgali anlatmak için yazdığı mektupta, eğer Rusya savaşta Asya topraklarında işgal ettiği yerleri bırakırsa İngiltere'nin de Kıbrıs'ı boşaltacağını belirtti. Ayrıca, İngiliz Hükümeti'ne Mısır, ya da en azından Süveyş Kanalı, ya da Suriye sahilinde İskenderun gibi bir limanın istilası önerilmesine rağmen, İngiltere'nin Fransa'yla karşı karşıya gelmemek için buraların yerine en az avantajlı noktayı seçtiğini bildirdi<sup>319</sup>. Salisbury buna karşılık Fransa'nın Tunus'u alabileceğini ve İngiltere'nin de kendisini destekleyeceğini<sup>320</sup> şöyle belirtti:

*“Burasını almak zorundasınız, Kartaca'yı barbarların elinde daha fazla bırakamazsınız”.*<sup>321</sup>

İngiltere, Batum'un Ruslar tarafından serbest liman olarak kabul edilmesiyle ilgili görüşmelerin sonuçlanacağını umduğu 9 Temmuz tarihini, Kıbrıs işgalini açıklayacağı gün olarak belirlemişti. Ancak, Daily Telegraph gazetesi 8 Temmuz'da anlaşmanın varlığıyla ilgili bir haber yayımlayınca<sup>322</sup> İngiliz Hükümeti aynı günün öğleden sonrası gerekli açıklamayı yapmak zorunda kaldı.<sup>323</sup>

### 1.3. Kıbrıs'ta Yönetim Değişikliği

8 Temmuz 1878 günü Lord John Hay, Kaptan Rawson'ı Kıbrıs'ın kimin kumandasında olduğunu ve gücünün ne olduğunu araştırması için adaya yolladı. Adaya çıkan Rawson, İngiliz

<sup>318</sup>Türkgeldi, **a.g.e.**, s.106-107.

<sup>319</sup>**BOA., Y.PRK.**, 2/13; Hill, **a.g.e.**, IV, s.288-289; Türkgeldi, **a.g.e.**, s.107-108; Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.96-97.

<sup>320</sup>**BOA., Y.PRK.**, 2/13; Hill, **a.g.e.**, IV, s.289; Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.97.

<sup>321</sup>Kurat, **Henry Layard'ın...**, s.97.

<sup>322</sup>Bu haberi ertesi gün Daily Telegraph gazesinden alan The Times gazetesi özetle şöyle vermektedir: 8 Temmuz günü Lordlar Kamarası'nda Earl Granville Daily Telegraph gazetesinin yayımladığı İngiltere'nin Rusya'nın saldırılarına karşı Osmanlı devletinin Asya'daki topraklarının İngiltere tarafından korunması için Majesteleri hükümeti ve Sultan arasında bir savunma ittifakı yapıldığı ve bu anlaşma ile İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgal etme hakkını ve kendisine Osmanlı devletinin Asya'daki topraklarının koruyucusu olarak hareket etmesini sağlayacak büyük imkânlar ve ayrıcalıklar elde edeceğine yönelik haberinin doğru olup olmadığını sormuştur. Buna karşılık Richmond ve Gordon Dükü 4 Haziran'da bir anlaşma yapıldığını ve bu anlaşmanın bilinen maddelerini ifade etmiştir. Ayrıca bu anlaşma kapsamında Bâbiâli tarafından Kıbrıs'ın İngiltere'ye devrini onaylayan bir fermanın yayımlandığını, adanın egemenliğinin alınacağını ve Majesteleri adına yönetileceğini, bunun yanısıra adayı yönetmek üzere Sir G. Wolseley'in Majesteleri tarafından atandığını bildirmiştir. **The Times**, 9 Temmuz 1878. Ayrıca Kıbrıs Anlaşması ile ilgili konu aynı gün Avam Kamarası'nda da gündeme gelmişti. Bu görüşmede Hartington Markizi gazetede çıkan haberin doğru olup olmadığı sorusunu yöneltmiş, Mr. Cross 4 Haziran tarihli anlaşmanın maddelerini belirtmişti. Bunun üzerine Hartington Markizi söz konusu anlaşmanın Berlin Kongresi'nde gündeme getirilip getirilmediğini sormuş, Mr. Cross ise bu soruyu ertesi gün cevaplayacağını bildirmişti. Mr. Gladstone ise, maddeleri göz önünde tutarak adanın egemenliğinin Bâbiâli'de kalıp kalmayacağını sormuş, Mr. Cross, bunların ilgili belgelerden hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan anlaşılacağını söylemişti. Bkz. **Hansard**, 8 July 1878, 965-966; **The Times**, 9 Temmuz 1878.

<sup>323</sup>Lee, **a.g.e.**, s.100-101; Hill, **a.g.e.**, Vol. IV, s.289; Kurat, **a.g.e.**, s.97.

Konsolosu Watkins'den Larnaka kalesinin eski Venedik toplarıyla korunduğunu ve yüz askerlik bir kuvvete sahip bulunduğunu; Kaymakam'ın sakin, tembel bir yapıya sahip olduğunu ve konağından nadiren dışarı çıktığını rapor etti. John Hay ise adaya çıktıktan sonra kaymakamla konuşmasında kaymakamın İstanbul tarafından bilgilendirilmediğini anladı. Ertesi gün daha kapsamlı bir keşif yapıldı.<sup>324</sup>

10 Temmuz 1878 tarihinde Salamis gemisiyle fermanı taşıyan Sami Paşa ve anlaşmanın bir kopyasını getiren Walter Baring Kıbrıs adasına ulaştı. Bir sonraki gün Lord Hay, Baring ve Sami Paşa'yı Lefkoşa'ya görüşmeler yapmaya ve fermanı Vali'ye götürmek üzere yolladı. Kaptan Rawson da Hay tarafından adanın savunmasını incelemesi amacıyla Baring ve Sami Paşa'yla birlikte gönderildi. Larnaka'ya gece geri dönen Rawson, raporunu Hay'a bildirdi. Bunun üzerine Rawson adayı teslim almak için yapılan plan sonucu bayrağı taşımakla görevlendirildi ve emrine verilen elli denizci ve elli mavi ceketli ile birlikte saat beşte Lord Hay ile birlikte hareket ederek 12 Temmuz 1878 günü saat 11'de Lefkoşa'ya Magosa kapısından girdi. Bu saat Cuma namazı vakti olmasının da büyük etkisiyle herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Lefkoşa'ya ulaşıldı. Müteakiben vali konağına gidildi. Burada Sami Paşa<sup>325</sup> fermanı Vali Besim Paşa'ya okudu. Ada yöneticisi Sadarete gönderdiği telgrafta; fermanın memurlara okunduğunu, hükümet konağına sefaret memurlarının davet edildiğini, fermanın birer kopyasının kaza kaymakamlarına gönderildiği ve önemli defterlerin kopyalarının kopyalandığını bildirilmişti. Vali padişahın fermanına uyararak hiçbir zorluk çıkarmadan Lord John Hay'a adanın yönetimini teslim etti; saat beşte İngiliz bayrağının çekilmesiyle ada resmen İngiliz egemenliğine girmiş oldu.<sup>326</sup> Lord John Hay İngiltere Savaş Bakanlığı'nın 13 Temmuz 1878 tarihli emriyle adanın ilk geçici yöneticisi oldu.<sup>327</sup>

Her ne kadar İngilizler Kıbrıs'ta yönetimi devralmış olsalar da II. Abdülhamit tarafından anlaşma henüz onaylanmamıştı.

II. Abdülhamit'in anlaşmayı onaylamamasının sebebi, anlaşma metnindeki Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarında reform yapılması ile ilgili maddenin belirsiz olmasının, ileride başka yönlere çekilerek hükümlerine haklarına müdahale edilebilecek olmasıydı. Bu nedenle, Padişah anlaşma metnine "*Hukûk-ı Şâhâneme halel gelmemek şartıyla*" ibaresini

<sup>324</sup>W. Hepworth Dixon, **British Cyprus**, Chapman and Hall 193 Piccadilly, London 1879, s.56-57; Hill, **a.g.e.**, IV, s.294

<sup>325</sup>Sami Paşa kendisine verilen emri uygulayarak adanın sorunsuz bir şekilde devir tesliminde önemli rol oynamış, bu da İngilizleri memnun etmişti. **N.A., CO.**, 67/2, s.30.

<sup>326</sup>**BOA., HR. SYS.**, 897/3, Mirliva Ahmed'ten Sadarete gönderilen 12 Temmuz 1878 (29 Haziran 1294) tarihli telgraf; **The Observer**, 14 Temmuz 1878, s.5 ;**The Times**, 8 Ağustos 1878; **Dixon, a.g.e.**, s.62-68; Hill, **a.g.e.**, IV, s.295-296; Nomer, *a.g.m.*, s. 44.

<sup>327</sup>**N.A., CO.**, 67/2, s.25.



kendi el yazısıyla düşmüştü.<sup>328</sup> II. Abdülhamit'in konunun Meclis-i Vükelada da görüşülmesi isteği üzerine 13 Temmuz tarihli yapılan değerlendirmede, anlaşmanın Padişah'ın istediği şekilde onaylamasına karar verildi. Bu hususta Meclis'te alınan kararda;

*“Kıbrıs Adası hakkında Osmanlı Devleti ile İngiltere Devleti arasında yapılan ittifak anlaşmasının bir maddesinde, Asya Kıta'sında bulunan Osmanlı eyaletlerinde yapılması vaat edilen ıslahat belirsiz bulunmuştur. İleride herhangi bir zorluğun çıkmasına meydan vermemek üzere de, Padişah tarafından onaylanacak metnin başına konması emredilmiş olan 'Hukuk-ı Şahaneme hanel gelmemek şartıyla tasdik ederim' ibaresiyle tasdik buyrulması, hazır bulunanlar tarafından uygun bulunmuş olduğunu belirten işbu mazbatamız Hazreti Padişaha takdim edilmiştir...”*<sup>329</sup>

Bu gelişmelerin üzerine, 14 Temmuz günü Layard Padişah'ı ikna etmek üzere kendisi Saray'a geldi. Görüşmeler sonucunda Layard Padişah'ın istediği ibareyi eklemenin kendi yetkisi dışında ve Padişah'ın bu konudaki şüphelerinin yersiz olduğunu belirtmesine rağmen Padişah isteğinden vazgeçmedi.<sup>330</sup> II. Abdülhamit, söz konusu ibarenin antlaşmaya eklenmesindeki kararlılığını bizzat Kraliçe'ye yazdığı, ancak gönderilip gönderilmediği belli olmayan bir mektupta belirtti. Padişah mektubunda şöyle demektedir:

*“Taht-ı Osmanîye cülûsumdan beri göstermiş oldukları muavenetinden müteşekkir olduğumu tarâfımdan bilhassa beyân ile bu def'aki mübâdele olunacak muâhedenâmelerine unutulmuş olan iki üç kelimelerin balâsına dercini ricâ ederim. Eğer bu suretle ta'dil olunmayı hâl-i aslîsi üzerine vâki' olacak olursa hanedânımın ve umûm milletimin nezdinde beni azim müşkülâtta bırakmış olacaklarını dahi ilâve ederim. Zannetmem ki, memleketimin sa'adet ve istikbâlini te'mîn etmek niyyet-i hâlisanesinde bulunan bir devlet hükümdârının hukûkunu şeriât-i müteaddide ile tasdik etmeyi vazîfe addeder. Şu suretle muhlislerini mes'uliyet-i umûmiden kurtarıb memnûn etmiş olurlar”*<sup>331</sup>

Layard böyle bir durumda teklifi kabul etmekten başka çaresinin olmadığını anladı ve Padişah istediği ibarenin anlaşmanın başına koyulmasını onayladı. Böylece, Padişah 15 Temmuz 1878 tarihinde anlaşma metninin başına *“Hukûk-ı Şâhâneme asla hanel gelmemek şartı ile muâhedenâmeyi tasdik ederim”* yazarak 4 Haziran 1878 anlaşmasını onayladı.<sup>332</sup> Ayrıca, Layard II. Abdülhamit'in isteği üzerine şöyle bir senedi imzalamak zorunda kaldı:

*“Britanya Elçisi, Majesteleri Padişah Hazretlerinin de onayladığı gibi, savunma ittifakı antlaşmasının 15 Temmuz 1878 tarihi ile onanması sonucunda, Padişahın hükümranlık haklarına hiçbir şekilde zarar gelmeyeceğini beyan eder”*<sup>333</sup>

II. Abdülhamit tarafından bu senedin İngiltere ile yapılan anlaşmanın bazı maddelerinin belirsiz olduğu için alındığı bizzat Mabeyn'den Sadaret'e bildirilmişti. Padişah 31 Aralık 1878

<sup>328</sup>BOA., Y.EE., 94/77; N.A., FO., 93/110, 27 B, (3671), 29 Temmuz 1878; Uçarol, a.g.e., s.84-85; Kurat, Henry Layard'ın..., s.98.

<sup>329</sup>Türkgeldi, a.g.e., s.106-107.

<sup>330</sup>Kurat, Henry Layard'ın..., s.99.

<sup>331</sup>Sertoğlu, a.g.m., s.612.

<sup>332</sup>BOA., Y.EE., 94/77.

<sup>333</sup>Uçarol, a.g.e., s.88; Kurat, Henry Layard'ın..., s.100.

tarihinde Sadrazam Hayrettin Paşa'ya bu senedin önemine binaen saklanması gerektiğinin emrini vermişti.<sup>334</sup>

Son olarak, onaylanmış anlaşmanın metinlerinin 15 Temmuz 1878 tarihinde Sadrazam Safvet Paşa ve İngiliz Elçisi Layard arasında karşılıklı olarak değiştirilmesi ile anlaşma tamamlanmış oldu.<sup>335</sup>

Böylece, 4 Haziran 1878 savunma anlaşması ve 1 Temmuz eki 15 Temmuz 1878 tarihinde bütün işlemleri tamamlanarak yürürlüğe girmiş ve adanın devri gerçekleştirilmiş oldu.

Beaconsfield Hükümeti, adanın stratejik değeri konusundaki düşüncelerinden dolayı İngiltere'nin en yetenekli askerlerinden biri olan Sir Garnet Wolseley'i Kıbrıs'a yüksek komiser olarak görevlendirdi.<sup>336</sup> Adanın ilk İngiliz yöneticisi olan Sir Garnet Wolseley, 12 Temmuz 1878'de bu göreve atanarak<sup>337</sup> 22 Temmuz 1878'de HMS HİMALAYA isimli gemiyle akşam üzeri Larnaka'ya geldi. Kraliçe'nin yazdığı emir okunarak adanın ilk Yüksek Komiseri ve Başkomutanı olarak yemin ederek görevine başladı. Yüksek Komiser, Kıbrıs'ın bağlı olduğu Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin Valisi ve onun bir sancağı durumunda bulunan Kıbrıs Mutasarrıfları'nın görev ve yetkilerine sahip olacaktı.<sup>338</sup> Wolseley yaptığı ilanla anlaşma gereği adayı Kraliçe'nin adına yöneteceğini duyurdu. Daha sonra adada takip edecekleri politikayı açıklayarak, tarım ve ticareti geliştirerek adanın asayışı ve refahını sağlamayı arzuladıklarını ifade etti. Ayrıca hiçbir ırka ve inanca ayrıcalık tanımayacağını ilan etti. Wolseley'in bunu ifade etmesi adada yaşayan birbirinden farklı iki cemaati yönetmenin zorluklarını daha başlangıçta göz önünde bulundurduklarının bir göstergesidir. Okunan bildiri Türkler ve Rumlar tarafından sevinçle karşılanmış, genel olarak özgürleşme ve gelecek umudu halk üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır.<sup>339</sup>

İngiltere, 4 Haziran 1878 tarihli savunma anlaşma ve 1 Temmuz tarihli Eki ile birlikte adanın yönetimini geçici olarak devralmış bulunuyordu. Nitekim bunlara dayanarak belirtildiği üzere 12 Temmuz 1878 tarihi itibarıyla ada yönetimini devralmaya başladı.

<sup>334</sup>Uzunçarşılı, "İkinci Abdülhamid'in...", s. 56

<sup>335</sup>Uçarol, a.g.e., s.88.

<sup>336</sup>Lawrence, a.g.t., s.49.

<sup>337</sup>A. O. Green, **Cyprus: A Short Account of its History & Present State**, Edinburgh, 1914, s.118; **Cyprus The Civil List for 1929**, Printed at the Government Printing Office, Nicosia, 1929, s.III.

<sup>337</sup>Wolseley Kraliçe tarafından 12 Temmuz 1878'de atanmış, bu 16 Temmuz'da resmi gazetede yayımlanmıştı. 13 Temmuz'da yola çıkan yüksek komiser, 18'inde Malta'dan ayrılmış 22 Temmuz sabahı Larnaka'ya çıkmıştı. **N.A. C.O.** 67/2, s. 13, 161; Captain A. R. Savile, **Cyprus**, Printed under the Superintendence of Her Majesty's Stationery Office, London 1878, s.31; Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs'ın İlk...", s.85. Diğer bir eserde 15 Temmuz'da yola çıktığı ifade edilmektedir. Bkz. Charles Rathbone Low, **Lieutenant-General Sir Garnet J. Wolseley**, C. II, Richard Bentley Son, London 1878, s.250-251;; Wolseley'in atandığı resmi tarih olarak İngiliz belgelerinde ve hatıratlarda 12 Temmuz 1878 tarihi belirtilse de Wolseley'in Yüksek komiser olarak görevlendirileceği adanın ilk geçici yöneticisi John Hay'a gönderilen 7 Temmuz 1878 tarihli bir belgeden açıkça anlaşılmaktadır. Bkz. **N.A. C.O.** 67/2, s. 5-6.

<sup>338</sup>**N.A., C.O.**, 67/2, s.175-176; Hill, a.g.e., IV, s.297; Georghallides, a.g.e., s.38-39.

<sup>339</sup>George Chacalli, **Cyprus under British Rule**, Phoni Tis Kyprou, Nicosia 1902, s.40-41; Zia, a.g.e., s.80; Hill, a.g.e., IV, s.297; Özoran, "Kıbrıs'ın İlk...", s. 85.

İngiltere yönetimi ada idaresini tam anlamıyla ele almak istiyordu. Ne var ki 4 Haziran tarihli anlaşma ve 1 Temmuz tarihli Ek protokolde yer alan maddeler bu konuda kendilerine yeterli salahiyyet vermemekteydi. Bunun üzerine İstanbul Elçisi Layard'ın aldığı talimat üzerine yaptığı girişimlerle 14 Ağustos 1878 tarihinde imzalanan Ek madde ile İngiltere adada kanun yapma yetkisini elde etti. Bu anlaşmaya göre İngiltere, yönetimde bulunduğu süre zarfında 1 Temmuz 1878 tarihli Ek anlaşmanın I, II ve IV. maddelerini zayıflatmayacak şekilde adada kanunlar yapmak, hükümet için anlaşmalar ile Osmanlı Devleti'nin kontrolü olmadan ticarî ve diplomatik ilişkiler ile ilgili düzenlemeler yapmada tam yetkiye sahip olmaktadır.<sup>340</sup>

Lord Salisbury gönderdiği telgrafta, istenilen kanun yapma gücünü, İngiliz parlamentosunun bir kararnamesi ile elde etmenin kolay olduğunu fakat böyle hareket edildiği takdirde Padişahın hükümlerlik haklarını ihlal etmiş olacağını eklemiştir.<sup>341</sup>

İngiltere, imzalanan bu Ek madde sayesinde her ne kadar resmî olarak ada Osmanlı Devleti'nin toprağı olsa da Kıbrıs'taki yönetimi süresince yapacağı bütün faaliyetlere hukukî zemin kazandırmış oldu. II. Abdülhamit, 15 Temmuz 1878 tarihinde anlaşmayı onaylarken “*Hukûk-ı Şâhâneme asla hâlel gelmemek şartı ile muâhedenâmeyi tasdik ederim*” ifadesini ilave etmesine rağmen, İngiltere 14 Ağustos 1878 tarihli imzalanan eke dayanarak adada Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini ortadan kaldıracak uygulamaları gerçekleştirecekti.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçici devrini öngören anlaşmanın imzalanmasına İngiltere'de ve Avrupa kamuoyunda çeşitli tepkiler meydana geldi. 8 Temmuz 1878 günü *Daily Telegraph* gazetesinde Kıbrıs anlaşmasının ortaya çıkmasından sonra, gerek Lordlar Kamarası'nda gerekse de Avam Kamarası'ndaki konu ile ilgili görüşmeler basına taşındı. Dolayısıyla anlaşma birçok kesimde tartışma konusu oldu ve çeşitli tepkiler aldı. İtalya'nın resmî gazetesi durumunda olan *Diritto*'da çıkan bir yazı gayet ilgi çekiciydi. Yazıda;

“...Kıbrıs Meselesi'ne gelince bu konu ile çok daha fazla ilgisi olması gereken Fransa'nın sessiz kaldığı, Rusya'nın anlaşmanın kendi aleyhine yapılmış olmasına rağmen ses çıkarmadığı, yine Almanya'nın da gazetelerinden anlaşıldığı üzere bu anlaşmanın kendilerine bir zarar vermediği”<sup>342</sup> şeklinde değerlendirmelere yer verilmişti.

30 Mayıs 1878 tarihinde İngiltere ve Rusya arasında yapılan gizli anlaşmaya göre, Rusya Doğu Anadolu'da ele geçirdiği yerleri Doğu Beyazıt haricinde geri vermeyecekti. Böylece İngiltere, Rusların çıkarlarına dokunmayarak onları memnun etmişti. İki ülke arasındaki en büyük problem Batum'du. Bilindiği gibi Ruslar Batum limanı vasıtasıyla denizlere açılabilirdi. Bu da İngiltere'nin Hindistan yolunun emniyeti için zararlıydı. İngilizler, Rusların Batum limanının sadece ticarî amaçlı kullanılmasını isterken, Ruslar ise temel olarak

<sup>340</sup>BOA., HR.TO., 253/56; KMA, Correspondence, Cyprus, Nr. 1 (1879), s.1-2.

<sup>341</sup>BOA., HR.TO., 253/56.

<sup>342</sup>BOA., Y.EE.,76/3.

Batum Limanı'nın ticarî amaçlı olarak kullanılacağını savunarak İngilizleri bu konu da ikna ettiler.<sup>343</sup> Bu anlaşma Rus basınında da gündeme gelerek *The St. Petersburg News* gazetesi, Beaconsfield'in "*Rusya Batum'u almakta ısrar ettiği için İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgal edeceğini*" dile getirmesine yer verdi. Rusya'nın Bulgaristan'ı bağımsız hale getirmesine izin verildiği ve diğer yandan Bosna-Hersek'in Avusturya'ya bırakıldığı belirtildi. Ayrıca, Rusya'nın Asya'da işgal ettiği bazı yerleri elinde tutmasına müsaade edildiği, ancak İngiltere'nin Kıbrıs'ı almanın yanısıra Güneydoğu Akdeniz'de Anadolu, Suriye, Mısır ve Süveyş Kanalı'na yakın bir konum kazandığı ifade edildi. İngiltere'nin burada güçlü bir orduya sahip olacağı ve Kıbrıs'ın İngiltere için büyük önem taşıyan Akdeniz'deki yolunu tamamlayacağı açıklandı. *The Exchange* gazetesi ise İngiltere'nin Kıbrıs'ı imparatorluğuna bağlayarak çok değerli bir yer kazandığını haber yapmıştı.<sup>344</sup> Sonuç olarak Rusya, hem gizli anlaşmayla istediğini elde edince hem de kendisi açısından çok önemli bir konumda olan Batum'a sahip olunca bu anlaşmaya tepki göstermedi.

Akdeniz'de İngiltere'ye tehdit olabilecek tek güç Fransa'ydı. Bu nedenle, Salisbury durumu ilk önce Fransız Dışişleri Bakanı Waddington'a daha önceden de ifade edildiği gibi işgalin geçici olduğunu, bunun Rusların yayılmasına karşı bir tedbir olduğunu ve Fransa'nın çıkarlarını tehdit edecek İskenderun gibi bir yer yerine Kıbrıs'ın tercih edildiğini bildirdi. Ayrıca, Salisbury Waddington'a Tunus'u almasını teklif etti. Bunun üzerine işgale sıcak bakmayan Fransa Kıbrıs anlaşmasına itiraz etmedi. Fransız basınında anlaşma değişik tepkiler aldı. *le Journal des Debats* Beaconsfield'in içten güvencesinden tatmin olmuş bir şekilde anlaşmaya karşı ılımlı bir yaklaşımda bulunmuş, *Liberté* işgal karşısındaki hayranlığını dile getirmiş, *Gaulois* yaşanan duygunun şaşkınlık, pişmanlık, hayranlık, kıskançlık ve neşenin birleşimi olduğunu ifade etmişti. *Republique Française* ise anlaşmayı ele alırken çok düşmanca bir yaklaşım sergilemişti.<sup>345</sup>

Lord Salisbury, anlaşma öncesinde İtalya'nın tutumunu çok önemsememiş ve İtalyan Elçi Kont Corti'yi Waddington'un aksine önceden uyarmamıştı. Fransızlardan daha duyarlı olan İtalyanlar, Berlin Kongresi sonrasında, Avusturya Bosna'yı, Waddington Tunus'u alırken hiç bir şey kazanamadıkları için hayal kırıklığına uğramış ve tepki göstermişlerdi. Beaconsfield parlamentodaki konuşmalarında Fransa'dan dostça bahsederken, İtalya'dan söz etmediği için İtalya'da genel olarak Beaconsfield karşıtı bir hava oluştu.<sup>346</sup>

Osmanlı Roma Elçisi, İtalya'da oluşan havayı Hariciye Nezareti'ne 16 Temmuz 1878 tarihli gönderdiği yazıda şöyle aktarmıştı; Kıbrıs'a İngiltere'nin asker göndermesi halk ve basın

<sup>343</sup>Lee, a.g.e., s.102; Uçarol, a.g.e., s.64-65.

<sup>344</sup>Cyprus: Its Value..., s.29.

<sup>345</sup>Hill, a.g.e., IV, s.291.

<sup>346</sup>Lee, a.g.e., s.105-106; Hill, a.g.e., IV, s.290.

tarafından olumsuz karşılanmış, gazetelerin yorumları çok şiddetli olmuş ve İngiltere aleyhinde serzenişte bulunulmuştur. Kıbrıs'ı işgalinin İtalya'nın deniz ticaretini tehdit ettiği, hatta işgalin burasıyla sınırlı kalmayacağı Mısır'ın da ileri bir tarihte işgal edilebileceği konuşulmaktadır.<sup>347</sup>

Kıbrıs'ın İngilizler tarafından işgali İtalyan basınında genel olarak İtalya'nın Doğu'daki haklarını tehdit eden bir olay olarak yorumlandı. *Bersagliere*, adanın İstanbul'un haremağaları tarafından Londra'nın gaspçılara satıldığı yönünde bir yorum yaparak ağır bir dil kullandı.<sup>348</sup> *La Perseveranza* gazetesine göre, Kıbrıs'ın işgalinin İtalyanlar için üzüntü verici olabileceği, ancak gerçekte İtalya'nın Kıbrıs'ı alma ihtimalinin ve bunun için bir sebebinin dahi olmadığı belirtilmişti. Ayrıca, İtalya'nın böyle bir sorumluluğu alabilecek güce sahip olmadığı ve önce İtalya'nın büyük işler yapabilecek duruma gelip ondan sonra diğerleri tarafından yapılan büyük işlerden yakınması gerektiği vurgulanmıştı.<sup>349</sup>

Almanya, İngiltere'nin yaptığı bu anlaşmayı onaylıyordu.<sup>350</sup> Almanya'nın anlaşmadan rahatsızlık duymadığının bir diğer göstergesi Almanya Prensisi'nin Kraliçe Victoria'ya Kıbrıs'ın alınmasını tebrik etmek için 13 Temmuz'da bir mektup yazmasıydı. Alman basını da durumdan genellikle memnun bir tavır sergilemekteydi. *North German Gazetesi* durumu Küçük Asya'nın genel anlamda uygarlaşması ve gelişmesi açısından onayladığını bildirdi.<sup>351</sup>

Kıbrıs'ın İngilizler tarafından işgali uluslararası anlamda pek çok tepki uyandırmasının yanısıra, İngiltere'de de birçok olumlu ve olumsuz tepkiye yol açtı. İngiltere Parlamentosu ve basını Kıbrıs'ın işgali konusunda bölünmüş durumdaydı.

Kıbrıs Anlaşması, Parlamento'nun hem muhafazakâr hem de liberal kesimi tarafından şüphe, güvensizlik ve endişe ile karşılandı.<sup>352</sup> Hükümet tarafından alınan sorumluluklar, yeni işgal edilen yerin coğrafi özellikleri, Kıbrıs ve Anadolu'da uygulanacak siyaset konularındaki belirsizlikler böyle bir düşüncenin doğmasında büyük pay sahibiydi.<sup>353</sup>

İngiliz Hükümeti Rusya'nın Asya'da daha fazla ilerlemesinin Hindistan için tehlikeli olduğunu, bunun engellenmesi gerektiğini ve Osmanlı yönetiminin bu görevi yerine getirmek için çok zayıf olduğunu öne sürerek Kıbrıs Anlaşması'nı savunuyordu. İngiliz yönetimine göre, böyle bir durumda İngiltere'ye düşen Osmanlı Devleti'ni daha iyi savunabileceği ve Padişahın Asya'daki topraklarında ekonomik ve siyasî gelişmeyi etkileyebileceği bir noktaya yerleşmekti. Daha iyi yerler olmasına rağmen Fransa'nın çıkarlarına zarar vermemek için buraların

<sup>347</sup> BOA., Y.EE., 76/3.

<sup>348</sup> Hill, a.g.e., IV, s.291.

<sup>349</sup> Cyprus: Its Value..., s.31.

<sup>350</sup> Hill, a.g.e., IV, s.288.

<sup>351</sup> Hill, a.g.e., IV, s.290-291.

<sup>352</sup> Cecil, a.g.e., s.296.

<sup>353</sup> Cecil, a.g.e., s.301; Hansard, CCXLII, 912-913, 1076-1079.

seçilmediği ve Kıbrıs'ın bu amaçlar için çok uygun bir yer olduğu belirtilmekteydi.<sup>354</sup> Beaconsfield bu durumu şöyle özetlemişti:

“Lordlarım, biz gereksiz bir sorumluluk almak istemiyoruz; ancak kaçındığımız tek bir sorumluluk bulunmaktadır; biz bizden sonra gelenlere azalmış ve güçsüz bir imparatorluk vermenin sorumluluğundan kaçınıyoruz... Kıbrıs'ı almak bir Akdeniz hareketi değil, bir Hindistan hareketi ve Asya'yı korumak içindir. Orada İmparatorluğumuzun devamı ve barış içinde var olması için gerekli olduğunu düşündüğümüz bir adım attık. Eğer bu bizim ilk düşündüğümüz şey ise, diğeri ülkeyi geliştirmektir.”<sup>355</sup>

Hükümet yanlısı olan *Times* gazetesi İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin kalan topraklarında otorite sahibi olması ve böylece dağılmasına engel olması gerektiğini belirtmişti.<sup>356</sup> *Times*, Kıbrıs anlaşmasında İngiltere'nin aldığı büyük sorumlulukları kabul ederken bunların gerekli olduğunu da belirtmişti.<sup>357</sup> Gazetede, limanlar, iklim ve adanın stratejik değeri ile ilgili bir fikir birliği olmasına rağmen *Times* gazetesinin adanın hükümetin amaçlarına uygunluğuyla ilgili söyleyeceği fazla bir şeyi yoktu. Yazarlar Kıbrıs'ın Süveyş kanalını korumak, Hindistan'a ikinci bir yol sağlamak ya da bu ülkeye Bâbîâli ile ilişkilerde gerekli otoritenin verilmesi amacıyla, hayranlık uyandıracak bir donanma üssü olabileceğini belirtmişti.<sup>358</sup>

*Pall Mall* gazetesi İngiliz-Osmanlı Anlaşması'nı bir zaferden ziyade, bu anlaşma olmadan İngiltere'nin doğudaki itibar ve gücünün azalacağını ifade ederek değerlendirmişti. Aynı gazetede bir yandan Fransız ve İtalyan kıskançlıkları, diğer yanda Sultanın egemenliğinin, anlaşmanın başarılı olması yönündeki umutları azalttığı açıklanmıştı.<sup>359</sup> Bunun yanısıra *Blackwood Magazine* ise hükümetin siyasetinin gerekli olduğunu savunmaktaydı.<sup>360</sup>

Liberal bir yazar olarak bilinen Edward Cazalet Kıbrıs anlaşmasının Berlin Kongresi tarafından öngörülen değişikliklerin tamamlanması için vazgeçilmez olduğunu ifade etmişti.<sup>361</sup> Diğer bir yazıda ise; İngiltere'nin Kıbrıs'ı alarak siyasî ve denizcilik açısından stratejik ve ticarî olarak kazanç sağladığını, İstanbul'un İngiltere tarafından artık kolayca ulaşılabilir olmasıyla İngiltere'nin Rusya'nın yerini alabileceği ve Bâbîâli üzerinde otorite kurabileceğini savunmaktaydı. Böylece İngiltere'nin Osmanlı yönetiminin Asya topraklarında yaptığı

<sup>354</sup> Hansard, CCXLI, 1769-1774, 1804-1814, 1826-1830, 1839-1843, 508-510, 599-603, 664-672, 1106-1114; Cecil, a.g.e., s.301-304.

<sup>355</sup> Hansard, CCXLI, 1772-1773; Lee, a.g.e., s.113; Temperley, “Further Evidence on Disraeli and Cyprus”, s.459.

<sup>356</sup> Hansard, CCXL, 767; *The Times*, 27 Mayıs 1878.

<sup>357</sup> Lee, a.g.e., s.114.

<sup>358</sup> *The Times*, July 10, 1878.

<sup>359</sup> Lee, a.g.e., s.115.

<sup>360</sup> Lee a.g.e., s.115.

<sup>361</sup> Lee, a.g.e., s.115.

reformları takip edebilme gücüne sahip olacağını ve bunun eğer İngiltere o bölgedeki topraklarının koruyuculuğunu alacaksa gerekli olduğunu vurgulamaktaydı.<sup>362</sup>

Diğer yandan parlamentodaki muhalifler Kıbrıs anlaşmasını Osmanlı'nın Asya'daki topraklarının, Hindistan'ın ya da Hindistan yolunun kontrolü için Rusya'nın genişlemesine karşı korunması sorumluluğunu almanın gereksiz olduğu düşüncesiyle eleştirmişlerdir. Böyle bir siyasetin İngiltere'ye zor ve pahalı bir sorumluluk getireceği için mantıksız olduğunu belirtmekteydiler.<sup>363</sup> Bunun yanında Kıbrıs'ın İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardım için uygun olmadığına inanmaktaydılar. Bu konuda, Granville Kıbrıs'ın donanma üssü olmasına karşı çıkmayan bir tek donanma yetkilisi bile tanımadığını vurgulamıştı.<sup>364</sup> Yine İngiltere'nin siyasetinin Rusya ve Akdeniz'deki diğer güçlerin kıskançlığını ve karşıtlığını harekete geçirebileceği belirtilmişti.<sup>365</sup> Granville ayrıca görüşmelerde Süveyş Kanalı için Kıbrıs'ın önemini değerlendirmekle birlikte bunun İngiltere'nin Akdeniz'deki çalışmalarından hoşnut olmayan diğer güçlerle yürüyen ilişkilere zarar verebileceği endişesini dile getirmişti.<sup>366</sup>

Adanın ele geçirilmesi ile ilgili olarak Derby, Mart ayında Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunduğu sırada kendisi de Akdeniz'in doğusunda İngiliz Donanması için güvenli bir nokta arama içerisinde bulunduğu Kıbrıs adası ve Suriye kıyılarını düşünmüştü. Fakat işgalden sonra yaptığı değerlendirmede Kıbrıs'ta yeterli bir liman bulunmaması, İngiltere'den ulaşımın zor, ikliminin elverişsiz olması ve maliyetinin yüksekliği dolayısıyla işgale itirazda bulunmuştu.<sup>367</sup> Kıbrıs'ın işgali ile ilgili konuşan Lord Hammon da, adada yeterli su stoku bulunmadığını, gemilere liman ve garnizon için yeterli alana sahip olmadığını ifade ederek geleceğe endişe ile baktığını belirtmişti.<sup>368</sup> Lord Lilford ise Kıbrıs'ın Akdeniz'deki büyük adalar arasında en uygun olduğunu, su kaynaklarından yararlanmada büyük bir eksiklik olmasına rağmen Kıbrıs'ta çok sayıda su kuyusu olduğunu, adanın ihtiyacı olan şeyin para ve yatırım olduğunu açıklamıştı.<sup>369</sup>

Kıbrıs'ın coğrafi özellikleri, Osmanlı'da yapılacak reformların şekli ve Osmanlı Devleti'ni korumak için yapılan askerî planları eleştirenlerin ortaya attığı görüşler, İngiliz bakanlar tarafından çok önemsenmemişti. Gladstone, Kıbrıs anlaşmasını İngiltere'nin hiçbir siyasetinin

<sup>362</sup> **Cyprus: Its Value...**, s.3-5.

<sup>363</sup> **Hansard**, CCXLI, 1784-1786; 1795-1802; **Hansard**, CCXLII, 25-26; 364-366;568-569; 543-547.

<sup>364</sup> **Hansard**, CCXLII, 24, 538-539, 588-589, 881-885, 928, 1373; **Hansard**, CCXLI, 1794-1795, 1817-1820, 1822.

<sup>365</sup> **Hansard**, CCXLI, 1783-1784, 1823-1826, 1834-1837; CCXLII, 569, 578, 730-731, 742, 881, 1022, 1054, 1060.

<sup>366</sup> **Hansard**, CCXLI, s.1782.

<sup>367</sup> **Hansard**, CCXLI, s.1793.

<sup>368</sup> **Hansard**, CCXLII, s.26.

<sup>369</sup> **Hansard**, CCXLI, s.1949.

bu kadar tehlikeli ve başarısızlıkla sonuçlanmaya yakın olmadığını belirterek eleştirmektedir.<sup>370</sup> Son olarak, hükümet parlamentonun onayı olmadan ve Avrupa kamu hukukunu önemsemeden böyle bir anlaşmaya girerek krallığın haklarına zarar verdiği gerekçesiyle eleştirildi.<sup>371</sup>

Liberal yazarlar parlamentodaki muhalefeti, *The Times* ve diğer yazarların hükümeti onayladığı şekilde destekliyorlardı. *Daily News* gazetesi Kıbrıs sözleşmesini, hükümet üzerinde;

“sınırsız bir masraf, bitmeyen bir stres, çaba ve tehlike içeren, tarihte hiçbir dönemde başarıyla sonuçlanmamış, İngiltere’ye isteğinin, bilgisinin ve anayasal sisteminin pratiklerinin dışında dayatılmış cinsten bir yük meydana getirdi. ... Bizler böyle büyük bir sorumluluğu, onu başaracak yöntemlere sahip olmadan, yetersiz bir siyasî zeminde ve görevin ivediliği altında olmadan kabul ettik”<sup>372</sup> diyerek eleştirmiştir.

Parlamento görüşmelerindeki bir konuşmacı, şimdiye kadar hiçbir diplomatik anlaşma üzerinde yapılmayan en yıkıcı eleştirilerin yapıldığını ve Beaconsfield tarafından yapılan şeyin sonucunun;

“200 mil uzunluğunda kıtıktan ve sıtmadan mahvolmuş, tekelin yıkımına maruz kalmış, limanları olmayan, cüzzamlı insanların sayısının arttığı bir adanın İngilizler tarafından kendini koruyamayan ya da koruyamayacak olan bir imparatorluğu korumak için çok masrafta bulunma sorumluluğu ile birlikte ele geçirilmesi”<sup>373</sup> olarak özetlemiştir.

Kıbrıs’ın işgaliyle ilgili olarak en önemli eleştiri, dönemin en ünlü özel yurtdışı muhabiri olan ve ününü Fransa-Prusya savaşında *Daily News*’e yazdığı mektuplara borçlu olan Archibald Forbes tarafından yapılmıştır. Archibald’a göre, adanın tasarlanan amaçlar için kullanılması imkânsızdı. Bunun yanı sıra Kıbrıs bir aydan fazla bir süre için 10 bin kişilik bir kuvveti destekleyebilecek yiyecek stoklarına da sahip değildi. Ayrıca, Archibald adaya yollanan İngiliz ve Gurkha ordularının oranının, Kıbrıs’ın iklimi ve koşullarının adada büyük bir kuvvetin konuşlanmasına izin vermeyeceğini kanıtlar nitelikte olduğunu ifade etmişti.<sup>374</sup>

Kıbrıs’ın ve işgalinin ortaya çıkardığı siyasetin değeriyle ilgili şüpheleri olanlar sadece Liberal yazarlar ve parlamento muhalifleri değildi. General Sir Lintorn Simmons, İngiltere’nin, Asya’da Rusya’yla olan sorunlarında boğazların savunulması gereken önemli noktalar olduğunu ve Kıbrıs’ın bu amaca uymadığını ifade etmişti. Ayrıca, İngiltere Çanakkale’nin egemenliğini tek başına alamayacağı ya da o görevi ileriki bir zamanda yapması gereken Yunanistan haricinde başka bir güce güvenemeyeceği için, Stampalia ya da aynı derecede iyi

<sup>370</sup>Hansard, CCXLI, s.1225-1226, 1242-1243, 1433-1436, 1469-1470, 1572-1575, 1578-1579, 1839; Hansard, CCXLII, 1025, 1079-1081, 1121, 2088-2089.

<sup>371</sup>Hansard, CCXLII, s.370-379, 505-506, 559-568, 590-592, 711-719, 936-940, 1026-1028.

<sup>372</sup>Lee, a.g.e., s.118.

<sup>373</sup>Lee, a.g.e., s.118.

<sup>374</sup>Lawrence, a.g.t., s.54-55.



konuslanmış bir Ege adasını, gerektiğinde boğazları engelleyebileceği bir ikmal ve dinlenme üssü olarak işgal etmesi gerektiğini vurgulamıştı. Hükümet, Simmons'un Kıbrıs'la ilgili düşüncelerinden etkilenmişti; bu nedenle Ege adalarını denetleme turu yapacak bir filo gönderildi, ancak daha fazlası yapılmadı.<sup>375</sup>

Donanma ve askerî otoriteler Kıbrıs'ın değeri konusunda bölünmüş durumdaydılar. 12 Mayıs 1879'a kadar adayı yöneten General Wolseley, işgalin tam bir başarı olduğunu kamuya açıklamasına rağmen, Kıbrıs'ta karşılaştığı koşullar karşısında hayal kırıklığına uğramıştı.<sup>376</sup> Ayrıca Amiral Sir William F. Martin Kıbrıs'ın işgalini siyasî, ekonomik ve stratejik açıdan eleştiren çok kritik bir yazı yazmıştı.<sup>377</sup>

Diğer taraftan, Amiral Hornby, Amirallik Dairesine yazdığı bir mektupta, 1878 yılının sonbaharında yaptığı bir gezide Kıbrıs ile ilgili olarak, İngiltere'nin siyasî çıkarları açısından önemli olan Magosa'da muhteşem bir limanın ufak bir masrafla inşa edilebileceğini rapor etmişti.<sup>378</sup> Lord Napier Ettrick mecliste yaptığı konuşmada, Fransa ve İtalya'nın bu konuda hassas olduklarını, ancak buranın alınması ile birlikte askerî gücün öneminin artacağını ve Kıbrıs adasının alınmasının Asya'nın savunmasında bir adım olacağını ifade etmiştir.<sup>379</sup>

#### **1.4. Kıbrıs'ın Devri Sonrasında Osmanlı ve İngiliz Hükümetleri Arasında Yaşanan Problemler**

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında zor durumda kalan Osmanlı Devleti'nin durumundan faydalanan İngiltere Kıbrıs adasının yönetimini bir oldubitti ile ele geçirmişti. İngiltere'nin Kıbrıs'ı Osmanlı Hükümeti'nden talep etmesi ve adayı ele geçirmesi oldukça kısa bir sürede (yaklaşık iki ay) gerçekleşmiştir. Kıbrıs'ın özel durumları gereği adanın yönetimiyle ilgili yeterli hazırlığı olmayan İngiliz ve adanın kendi idaresinden çıkmasına hazırlıklı olmayan Osmanlı Hükümetleri arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşandı. Bu anlaşmazlıkların büyük çoğunluğu adanın gerçek hâkimiyetinin kimde olduğu probleminden kaynaklanmıştı.

İki devlet arasında bu anlamda yaşanan problemlerin başlıcaları emlak-ı hümayun (padişah malları), para basımı, kadı ataması ve vakıflar sorunuydu.

##### **1.4.1. Emlak-ı Hümayun Sorunu**

Kıbrıs, İngiltere tarafından ele geçirildiğinde adada 21 Nisan 1858'de Sultan Abdülmecit tarafından ilan edilen Osmanlı Arazi Kanunları geçerliydi. Buna göre Kıbrıs'ta arazi türleri

<sup>375</sup>Lee, a.g.e., s.118-119.

<sup>376</sup>Lawrence, a.g.t., s.56.

<sup>377</sup>Lee, a.g.e., s.119.

<sup>378</sup>Lee, a.g.e., s.119-120.

<sup>379</sup>Hansard, CCXLI, s.1843.

Araz-i Miriye, Arazi-i Memluke, Araz-i Metruke, Arazi-i Mevat, Arazi-i Mevkufe olarak ayrılmıştı.<sup>380</sup>

1 Temmuz 1878 tarihinde 4 Haziran tarihli anlaşmaya ek yapılan altı maddede belirtilen hususlardan biri de Padişah II. Abdülhamit'in şahsına ve devlet hazinesine ait arazilerin durumuydu. İmzalanan Ek'in dördüncü maddesine göre Bâbîâli; Kıbrıs'taki Osmanlı hanedanına ve devletine ait olan ve geliri üçüncü madde kapsamına girmeyen arazi ve sair mallarını (Arazi Miri ve Emlâk-i Hümayun<sup>381</sup>) istediği gibi satabilecek veya kiralayabilecekti. Bu açık hükümlerden anlaşılacağı üzere Padişah II. Abdülhamit adada şahsına ait arazilerin mülkiyetini garanti altına almış oluyordu.

Kıbrıs anlaşmasından kısa bir süre sonra II. Abdülhamit'in şahsî işlerinde kullanmak üzere İstanbul'daki Arazi-i Hümayun Dairesi'nden arazi ve çiftlikler edinmeye başlaması, adada henüz teşkil olunmaya başlanan İngiliz yönetiminin önüne çıkan sorunlardan biri oldu. Padişahın Kıbrıs'taki şahsî toprakları ve Bâbîâli'nin devlet arazileri konusundaki talepleri Yüksek Komiser Wolseley'in öncelikle çözmesi gereken bir mesele olmuştu.<sup>382</sup>

Ek maddelerin dördüncü fıkrasına göre, yönetim değişikliğinden hemen sonra İstanbul'dan bir memur toprak satışı amacıyla Kıbrıs'a geldi ve adada Bâbîâli için ayrılmış olan boş arazilerde hak talep etti. Ayrıca Padişah tarafından satın alınan arazilerden Baf bölgesindeki araziye araştırmak için bir başka memur daha görevlendirilmişti. Yüksek Komiser Wolseley, adı geçen dördüncü fıkradaki hükümde bir boşluk varsa yapılanları onaylamayacağını açıkça belirterek bu duruma karşı çıktığını ortaya koymuştur.<sup>383</sup>

İngiltere'nin İstanbul Elçisi Layard, Padişahla ilişkilerinin bozulmaması için Bâbîâli'yi savunan bir politika uyguladığı izlenimi vermekteydi. Bunun yanında Layard toprak ihtilafını Rumların kullanabileceğini değerlendirmişti. Rumlar, Türkleri İngilizlere karşı kışkırtarak, İngilizlerin dinlerini ve topraklarını alacakları propagandasını yapmaktaydı. Bu konu ile ilgili olarak Wolseley'den Türklerle temasa geçmesini istemişti. Ancak bu konu yüzünden Wolseley ile Layard arasında anlaşmazlık çıktı. Wolseley Padişahın kanuna aykırı biçimde toprak sahibi olduğunu düşünüyordu.<sup>384</sup>

Diğer yandan adanın yeni yönetiminin ilk icraatlarından biri de şehirler dışında kalan arazilerin satışını yasaklayan bir bildiri yayımlamak olmuştu.<sup>385</sup> Bunun sebebi inceleme

<sup>380</sup>Justice Middleton, "Sketch of The Ottoman Land Code For Cyprus", *Journal of the Society of Comparative Legislation*, New Series, Vol. 2, No. 1, 1900 s.141.

<sup>381</sup>Bu arazilerle ilgili çıkarılan haritalar için bk. Halil Giray, *Osmanlı Haritalarında Kıbrıs'ta Gaspedilen Sultan Malları "Emlâk-i Hümayun"*, Ajans Yay., Lefkoşa 2006.

<sup>382</sup>N.A., FO., 78/4092, s.5-6; Zia, a.g.e., s.98.

<sup>383</sup>N.A., FO., 78/4092, s.6.

<sup>384</sup>Kurat, *Henry Layard'ın...*, s.103-104.

<sup>385</sup>Bu bildiri 14 Temmuz 1878 tarihinde adayı Osmanlı yönetiminden devr alan General Hayy tarafından çıkarılmıştı.

yapılarak toprakların asıl sahiplerinin kimler olduğunu ortaya çıkarmaktı. İngiliz yönetimine göre, topraklar ismen Padişaha ait ise de gerçekte devlet hazinesinin malıydı ve hükümet ancak bu arazilerin mutemediydi. Bu sebeple İngilizler yönetim değişikliğinden sonra, Padişahın bu topraklar üzerinde özel mülkü olarak bir talepte bulunamayacağını iddia etmekteydiler. Öte yandan satılmasına izin verilen topraklar şehirlerin içindeydi ve sadece inşaat yapmak amacıyla satılabiliyordu.<sup>386</sup>

Yüksek Komiser Wolseley, eğer Padişah Kıbrıs'taki bütün boş araziye satıp parasını alacaksa adanın İngiliz yönetimi için karlı olmayacağını ve masraflı olacağını düşünmekteydi. İngiliz makamları Bâbîâli'nin 1 Temmuz tarihli Ek'in dördüncü maddesini yanlış yorumladığını ve bunun görüşmeler sırasında Safvet Paşa'nın ileri sürdüğü ve İngiltere'nin onayladığı anlaşmaya uymadığı kanaatindeydi. Zira Wolseley ve sonraki Kıbrıs Yüksek Komiseri Robert Biddulph'da böyle bir yorumun Kıbrıs topraklarının yarısından fazlasını Bâbîâli'ye bırakacağını söyleyecekti.<sup>387</sup>

Osmanlı yönetimi ise belirtilen İngiliz görüşüne şiddetle itiraz etti. Bâbîâli'ye göre adı geçen toprakların kesinlikle sahipsiz olması gerekmiyordu. Tapu senedi olmayan tüm ada topraklarının devlete ait olduğu ve bu nedenle Bâbîâli'nin bunları söz konusu maddeyi ihlal etmeden satabileceğini ileri sürüyordu.<sup>388</sup> Ayrıca Osmanlı makamları sorunun hukukî olarak Ek anlaşmanın dördüncü maddesine göre uluslararası bir mahiyet taşıdığını, dolayısıyla ilgili davaların Kıbrıs mahkemeleri yerine söz konusu devletlerin mahkemelerinde görülmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.<sup>389</sup>

22 Kasım 1878 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, İstanbul Büyükelçisi Layard'a yazdığı talimatta Kıbrıs'ta toprak sorununun netliğe kavuşturulması gerektiğini sorunun böyle devam edemeyeceğini bildirmişti. Bunun yanısıra Layard'ı 1 Temmuz 1878 tarihli Ek'in dördüncü maddesinde Padişahın ve Bâbîâli'nin sahip olduğu arazi haklarını yıllık beş bin İngiliz lirası karşılığında almaya yetkilendirdi.<sup>390</sup> İngiliz yönetimi diğer taraftan Padişahın Kıbrıs'ta bulunan mülklerinin işletilmesi ile ilgili olarak İstanbul Elçisi Layard aracılığıyla Aralık 1878'de ve Mart 1879'da teklifleri Padişaha sunmuştu.<sup>391</sup>

Böylece İngiliz Hükümeti, Padişahın Kıbrıs'taki topraklar üzerinde hak iddia edişi karşısındaki tavrını açıkça ortaya koyuyordu.

<sup>386</sup> N.A., FO., 88/4077; N.A., FO., 78/4092, s.5; Zia, a.g.e., s.95.

<sup>387</sup> Cavandish, a.g.e., s. 43; Zia, a.g.e., s.97.

<sup>388</sup> Zia, a.g.e., s.97.

<sup>389</sup> Zia, a.g.e., s.98.

<sup>390</sup> KMA., Correspondence, Cyprus, Nr. 1 (1879), s.6.

<sup>391</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzâtı, Dosya No: 4, Gömlek No: 27( BOA.,Y.PRK. HR., 4/27); BOA., Y.EE.,78/ 90-1 ve 2.

Sorunu çözmek için yapılan görüşmeler sonucunda; İngiliz yönetimi ve Bâbîâlî 3 Şubat 1879 tarihinde, 1 Temmuz 1878 tarihli Ek'in dördüncü maddesinden doğan, Padişahın ve Bâbîâlî'nin sahip olduğu arazi haklarını yıllık beş bin lira karşılığında İngilizlere devreden anlaşmayı imzaladı.<sup>392</sup> 13 Şubat 1879 tarihinde İngiliz Maliye Bakanı Parlamentoda yaptığı konuşmada bu anlaşmayla ilgili bilgi vermişti.<sup>393</sup>

İngiliz Elçiliği 21 Şubat 1879 tarihinde İngiliz Hükümeti'ne gönderdiği yazısında 3 Şubat 1879 tarihli anlaşmayı Osmanlı Devleti adına imzalayan Karatodori Paşa'nın anlaşmanın Türkçe nüshasını hala kendilerine göndermediğini de eklemiştir.<sup>394</sup> Bu ise arazi sorununun tam anlamıyla çözümlenemediğinin ve ileriki dönemde devam edeceğinin bir işaretiydi.<sup>395</sup>

1879 baharında İngiliz Hükümeti tarafından meselenin çözümü ve Osmanlı Devleti'ne ödenecek tutarın kararlaştırılması için görevlendirilen Biddulph İstanbul'a geldi. Londra Hükümeti, İstanbul Elçisi Layard'ın Osmanlı yönetimi nezdindeki itibarının zedelenmemesine özen gösteriyordu. Bu amaçla Padişah arazileri konusunda ithamda bulunmak üzere Biddulph önemli bir vazife üstlenmişti. Dolayısıyla doğrudan Padişahın haklarıyla ilgili konuyu savunma görevi Biddulph'a bırakıldı.<sup>396</sup> Osmanlı yetkilileri, Biddulph ile görüşmeleri sırasında, 3 Şubat anlaşması ile Padişaha ait arazilerin mülkiyetinin garanti edildiğini, bunun Karatodori Paşa tarafından defalarca tekrarlandığını ve iddiaların kabul edildiği açıkça anlaşılmasaydı anlaşmanın onaylanmayacağını belirtmekteydi.<sup>397</sup>

Biddulph, değerlendirmelerinde, konuya Padişahın araziler için para ödeyip ödemediği meselesinden değil, tapu dairesinin bu arazileri satmaya yetkisi olup olmadığı noktasından yaklaşıyordu. Bir diğer önemli nokta ise, satılan arazinin arazi-i miriye olup olmadığı ve eğer öyleyse boş olup olmadığıydı. Bu konuların netliğe kavuşturulması için Padişahın ve Kıbrıs İngiliz yönetiminin görevlendirecekleri delegelerin yer alacağı bir komisyon kurulmasına karar verildi.<sup>398</sup> Komisyon için 30 Haziran 1879 tarihinde İstanbul'dan görevlendirilecek memurlar

<sup>392</sup> BOA., HR.TO., 254/64; KMA., Correspondence, Cyprus, Nr. 1 (1879), s.6-7.

<sup>393</sup> Hansard, CCXLIII, s.1079.

<sup>394</sup> KMA., Correspondence, Cyprus, Nr. 1 (1879), s.6.

<sup>395</sup> Anlaşmanın imzalanmasına rağmen emlak-ı hümayun ile ilgili sorunlar devam etti. Nitekim Londra sefiri Lord Salisbury ile görüşmesinde kendisine imzalanan anlaşma gereği İngiltere'ye bırakılan tapu ve benzeri vergilerin düzenlenmesi için Albay Biddulph'un Kıbrıs'a gitmek üzere olduğu, fakat önce İstanbul'a uğrayacağından Bâbîâlî tarafından emlak-ı hümayunu idare etmekle görevlendirilecek kişi Kıbrıs'a gönderilmeden meseleyi birlikte görüşmelerinin faydalı olacağı bildirildi. BOA., HR., 497/59; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım, Dosya No: 253, Gömlek No: 56, Dosya No: 890, Gömlek No: 5 (BOA., HR.SYS., 890/5 (Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 19 Mart 1879 tarihli tahrir tercümesi). İngiltere ayrıca adada emlak sahibi olan Padişahın da diğer kişiler gibi ada kanunlarına bağlı olarak emlak vergilerini vermesi gerektiğini savunmakta, bu ise sorunun bir diğer yüzünü teşkil etmekteydi. Bkz. BOA., HR.TO., 255/22; BOA., HR.TO., 131/91; BOA., HR.SYS., 890/5, (İngiltere Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gelen 23 Mart 1879 tarihli tahrir tercümesi).

<sup>396</sup> N.A.,FO., 78/4092, s.12.

<sup>397</sup> N.A.,FO., 78/4092, s.12.

<sup>398</sup> N.A.,FO., 78/4092, s.13.

belirlenerek İngiliz Elçiliği'ne bildirildi.<sup>399</sup> Öte yandan çiftlikat-ı hümayunun sınırlarının tespiti için Hariciye Nezareti'nin isteği üzerine İngiliz yönetimi tarafından Biddulph'a gerekli talimat verildi.<sup>400</sup> Yüksek Komiser, sınırların tespiti sorunu nedeniyle oluşturulacak komisyon için 1879 sonlarında A.G. Wauchope'ı atadı.<sup>401</sup>

Biddulph aldığı talimat gereği derhal çalışmalara başladı. Yüksek Komiser, Osmanlı memurlarının da çalışmaya başlamadan önce talimatları olması gerektiğini düşünmekteydi. Sorunu süratle çözmek amacıyla; öncelikle incelemelerde esas alınacak kuralların kararlaştırılması ve ilgili tapu dairesinin Padişaha sattığı söz konusu arazilerde satış yetkisinin olup olmadığının araştırılması gerektiğini savunmaktaydı. Ayrıca bir takım kişilerin işletmeye hak sahibi olmadıkları araziye işgal ettikleri ve Osmanlı yönetimi döneminde bunlara göz yumulduğunu iddia etmekteydi.<sup>402</sup>

Biddulph; Padişah tarafından satın alınmış emlak, miri veya işlenmemiş(mahlûl) kalarak devlete geçmiş arazi olmadıkça kabul edilmemesini, bu mülklerin birinin elinde bulunursa Bâbîâli'nin bunu mahkemede ispat etmesi gerektiği görüşündeydi.<sup>403</sup> Osmanlı Hükümeti konuyu hukuk müşavirlerine havale etmişti. Müşavirler, 4 Haziran 1878 mukavelesi Ek'inin dördüncü maddesi hükümlerince, Bâbîâli'nin Kıbrıs'taki miri arazi veya Padişah emlakı üzerinde hiçbir engelle karşılaşmaksızın tasarrufta bulunabileceğini belirttiler. Müşavirler ayrıca Biddulph'ın, miri arazinin Bâbîâli tarafından satışında bunların işlenmemiş olmasını şart koşmasına karşılık olarak bu arazilerin zaten işlenmediğini, zira kimsenin işletmesi altında olmadığı için devlete ait oldukları değerlendirmesinde bulundu.

Osmanlı hukuk müşavirleri yaptıkları bir diğer değerlendirmede ise Padişahın sahip olduğu bir arazide bir başkasının hak iddia etmesi durumunda; davalının Osmanlı Devleti olacağını, böyle bir durumda davacının mülkün kendisine ait olduğunu veya tersi durumda şahsın sahip olduğunu iddia ettiği mülk kendi elinde değilse mahkemeye başvurup hakkını ispat etmesi gerekeceği görüşünü ortaya koymuşlardı.<sup>404</sup>

Belirtilen prensibe göre, Osmanlı Hükümeti'nin dikkatsizliğinden faydalanan bazı şahıslar tapusuna sahip olmadıkları toprakları gasp etmişlerse Osmanlı yönetimi sırasında ürünlerinin

<sup>399</sup> **BOA., HR.SYS.**, 890/5 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 30 Haziran 1879 tarihli tezkire). Kamil Efendi ve Hakkı Bey komisyona görevlendirilmişlerdi. **BOA., HR.TO.**, 364/29; **BOA., HR.TO.**, 286/28.

<sup>400</sup> **BOA., HR.TO.**, 59/59; **BOA, HR.SYS.**, 890/5 (Londra Sefareti'nden Lord Salisbury'e gönderilen 17 Ağustos 1879 tarihli nota); (İngiltere Dışişleri Müsteşarı tarafından Londra Sefareti'ne gönderilen 23 Ağustos 1879 tarihli mektup).

<sup>401</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.40, 8 Aralık 1879, s.44.

<sup>402</sup> **BOA.,HR.TO.**, 256/54; **BOA, HR.SYS.**, 890/5(İngiliz Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gelen 10 Eylül 1879 tarihli tahrir); **N.A., FO.**, 78/4092, s.13.

<sup>403</sup> **BOA., HR. TO.**, 498/20.

<sup>404</sup> **BOA., HR.SYS.**, 890/5 (Hukuk Müşavirleri tarafından verilen 1 T. Evvel 1879 tarihli mütalaaname; **BOA., HR.TO.**, 364/29; **BOA., HR.TO.**, 134/75; **BOA., HR.TO.**, 369/79; **BOA., HR.TO.**, 497/105.

vergisini ödedikleri sürece rahatsız edilmiyorlardı. Osmanlı yönetimi devam etseydi bu durum da devam edecekti. İngiliz Hükümeti de bu şekilde hareket etmeyi uygun görmüştü.<sup>405</sup>

Padişah arazileri sorununu çözmek için kurulan komisyonun İngiliz ve Türk üyeleri karşılıklı olarak müzakerelerde bulunmuşlar, birbirlerinin iddialarını çürütmeye çalışmışlardır. Ayrıca adada ilgili yerlere giderek bölge halkı ile görüşmüşler ve araziler hakkında bilgi toplamışlardır.<sup>406</sup> Edinilen bilgilere göre Kıbrıs'ta devletin satmakta olduğu emlak iki çeşitti. Bunlardan biri emlak-ı hümayun<sup>407</sup> ki çoktan beri satılmaktaydı ve diğeri miri araziydi. Emlak-ı hümayun önde gelen devlet adamları tarafından satın alınırken miri arazi sıradan bir şahıs tarafından satın alınabilmekteydi.<sup>408</sup>

Osmanlı yetkililerine göre, Kıbrıs mukavelesi Osmanlı Hükümeti'ne bu arazileri mülk edinmeyi ve onlara İngiliz müdahalesi olmaksızın kendi hesabına satma hakkını vermektedir. Bundan dolayı kanunlara uygun olarak Padişah kendisine satılan araziye mülk edinme hakkına sahipti. Kıbrıs'ta yaşayanlar karışamazdı. Bu araziler üzerinde hak iddia eden olursa mahkemeye müracaat etmek zorundaydı. İngiliz Hükümeti'nin Padişahın emlakine karışmaya hakkı yoktu. İngiltere'nin görevi şikâyetleri kabul ederek işi ilgili mahkemeye havale etmekten ibaretti.<sup>409</sup>

İngiliz yetkililerin görüşüne göre ise Ek anlaşmanın dördüncü maddesinde, 3 Şubat 1879 tarihine kadar İstanbul Hükümeti Kıbrıs adasında sadece arazi-i miriyeler üzerinde işlem yapabiliyordu. Padişahın bu arazilerin dışında hak talebi olduğunda yani mülk edinmek istediğinde Osmanlı Hükümeti'nin bu arazileri satma hakkı olmadığı için Osmanlı yetkililerinin bu konudaki iddiaları geçersizdi. Diğer yandan Bâbîâli tarafından arazi-i miriye olsun veya olmasın yapılan satışların Osmanlı kanunlarına uygun yapıldığının ispatlanması gerektiği, ayrıca Padişahın alımların tarihini ve yasallığını kanıtlama zorunluluğunu savunmaktaydı.<sup>410</sup>

3 Şubat 1879 anlaşması ile sorunun çözümlenememesi ve komisyonun yeterli bir netice ortaya koyamaması dolayısıyla adadaki İngiliz yönetimi kesin neticeyi almak için komisyon

<sup>405</sup>Zia, a.g.e., s.97-98.

<sup>406</sup>Kıbrıs'ta bulunan emlak-ı hümayun hakkında İngiltere tarafından tayin edilen delege ile Osmanlı devleti delegelerinin aralarında geçen yazışmaları içeren defterde bütün arazilerle ilgili yapılan itirazlar ve cevaplar bulunmaktadır. Bkz. BOA., HR.SYS., 897-53; bu arazilerin ölçümü, bedeli, tarihi ve mevkiini gösteren tablo için bk. Haydar Çoruh, "Kıbrıs'taki Osmanlı Emlâkı (Emlâk-ı Hümayun)", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, Cilt II Tarih-Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Mağosa 1999, s. 267-274.

<sup>407</sup>Yapılan tespitlerde bu arazilerde seksen bin adede yakın yabancı zeytin bir o kadar yabancı harnup ve sakız ağaçları mevcuttu. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi**, Dosya No: 1, Gömlek No: 13 (BOA., Y.PRK.MYD., 1/13).

<sup>408</sup>BOA., HR.SYS., 890/5 (Hariciye Nezareti'nden Londra Sefareti'ne gönderilen 20 Ocak 1880 tarihli tahriratın tercümesi).

<sup>409</sup>BOA., HR.SYS., 890/5 (Hariciye Nezareti'nden Londra Sefareti'ne gönderilen 20 Ocak 1880 tarihli tahriratın tercümesi).

<sup>410</sup>N.A., FO.,78/4092, s.19.

üyeleri ve çalışmalarına müdahale etmeye başlamıştı.<sup>411</sup> Yüksek Komiser Biddulph, Osmanlı sınır tespit memurlarının vazifelerini engellemiş, kendisini hem savcı hem hâkim yerine koymuştur. Yüksek Komiser, yetkisini ve gücünü kullanarak halkı Padişaha karşı dava açmaya teşvik etmiştir.<sup>412</sup>

Öte yandan Padişah arazileri üzerinde ihtilaf devam ederken, İngiltere'nin İstanbul Elçiliği'nden Alfred Sandison Hazine-i Hassa Nezareti'ne gelerek, Hükümetinin Kıbrıs'taki Padişah arazilerinden olan Orides bölgesine, o tarihlerde buldukları Rusya'da uygun şartlarda yaşayamayan iki yüz Musevi göçmeni, yerleştirme kararını aldığını bildirmişti. Hazine-i Hassa Nezareti bu talebe karşılık konunun muhatabının Hariciye Nezareti olduğunu, emlâk-ı hümayun sorununun bir an önce çözümlenmesi ve Padişah haklarının korunması gerektiği cevabını vermişti.<sup>413</sup> İngilizler bu konu hakkında ihtilafın devam etmesine rağmen Orides bölgesine Musevileri yerleştirmiştir. 11 Aralık 1886 tarihinde Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanı'na Orides'teki Musevilere dair gönderilen bir yazıya cevap olarak; 21 Ocak 1887 tarihinde Bakan tarafından adadaki Musevilerin durumları ve adayı terk edip etmeme konusundaki isteklerine dair ayrıntılı bilgi talep edildi. Bunun üzerine Yürütme Meclisi (Executive Council) Baf Komiseri'nden bu konu hakkında açıklama istedi.<sup>414</sup>

İngiliz yönetiminin Kıbrıs adasında arazi ihtilafı devam etmesine rağmen bu bölgelere göçmenler yerleştirme girişimi sorunun çözümünü güçleştirirken, bu girişimde doğrudan Padişah arazileri ile ilgilenen Hazine-i Hassa Nezareti'ne başvuruda bulunması ilgili arazilerde Padişah hakkının kabul edildiğinin açık itirafıdır.

Yüksek Komiser'in adada yaptığı engelleme ve yönlendirme faaliyetleri Osmanlı yetkilileri tarafından İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'e iletilen bir yazıda şikâyet konusu olmuştu.<sup>415</sup> Her ne kadar konu şikâyet edilse de İngiliz yönetimi emlâk-ı hümayunla ilgili olarak yetkili bir mahkemenin kararı olmaksızın düşüncelerini Osmanlı Hükümeti'ne dayatmalarının adaletsiz gözükmesine rağmen başka çözüm yolu görmediğini dile getirerek bu konuda ne kadar hukuk dışı davrandığını itiraf etmiştir.<sup>416</sup> Dolayısıyla komisyonun çalışmalarının engellenmesi ve halkın Padişah arazilerine müdahalesine müsaade edilmesi sorunun sürüncemede kalmasına ve

<sup>411</sup>BOA., Y.PRK., HH., 9/39.

<sup>412</sup>BOA., HR., TO. 498/3; BOA., HR.SYS., 890/5(Hariciye Nezareti'nden Londra Sefareti'ne gönderilen 20 Ocak 1880 tarihli tahriratın tercümesi); BOA., HR.SYS., 890/5 (Hariciye Nezareti'nden İngiliz Elçiliği'ne gönderilen 14 Ocak 1880 tarihli takririn tercümesi).

<sup>413</sup>BOA., HR.SYS., 890/5 (Hazine-i Hassa Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 23 Temmuz 1883 tarihli tezkire ve 22 Ağustos 1883 tarihli cevap); BOA., İ.DH., 79537/4.

<sup>414</sup>N.A., CO., 69/2, Yürütme Meclisinin 18 Nisan 1887 tarihli oturum, 27/1887 Orides'teki Museviler.

<sup>415</sup>BOA., HR.SYS., 890/5(Hariciye Nezareti'nden Londra Sefareti'ne gönderilen 20 Ocak 1880 tarihli tahriratın tercümesi); BOA., HR.TO., 498/1.

<sup>416</sup>N.A., FO., 78/4092, s.20.

uzun yıllar çözüme ulaşmamasına yol açmıştır.<sup>417</sup> Bu arazilerin sınırları ve miktarları daha sonraki yıllarda da gündeme gelecekti.

Londra'da yapılan çalışmada; National Archive'de bulunan Kıbrıs haritasının<sup>418</sup> incelenmesi sonucunda, şu anda adada bulunan iki İngiliz üssünün bu araziler üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanısıra Kıbrıs'ta henüz 1896 yılında sulama işleri uzmanı J. H. Medlicott tarafından başlatılan çalışmalar sonucunda adanın su kaynakları belirlenmişti. Bu çalışmalar İngiliz yöneticilerine ışık tutmuş ve adada yetersiz olması sebebiyle çok büyük bir öneme sahip olan su kaynaklarını barındıran ve emlak-ı hümayun olan bölgelerden ikisinin İngiliz üssü olarak seçilmesini sağlamıştı.<sup>419</sup> Yukarıdaki örneklerden, döneminin en güçlü sömürgeci devletlerinden biri olan İngiltere'nin, hukuku hiçe sayarak ve padişahın şahsi mülkünü açıkça gaspederek, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu gün stratejik önemini koruyan iki askeri üssü sayesinde Ortadoğu bölgesini kontrol altında tutma gücünü hala muhafaza etmektedir.<sup>420</sup>

Döneme ait defterlerin incelemesi sırasında Kıbrıs'ta bulunan bu arazilerin sınırları ve büyüklüklerinin kayıtlara geçmiş olduğu tespit edilmiştir. Konunun önemine binaen adada bulunan bu arazilerle ilişkin kayıt Ek'11'de sunulmuştur.<sup>421</sup>

#### 1.4.2. Kadılık Sorunu

1 Temmuz 1878 tarihli Ek anlaşmanın birinci maddesinde adada Müslüman halkın yalnız dinî işleriyle ilgilenen Şer'i Mahkemeler varlığını sürdürmeye devam edecek hükmü yer almaktaydı. Bu hükme göre, adada şer'i mahkemenin devamı kabul edilmekteydi. Bu mahkemeler evlilik, veraset vb. Müslüman halkı ilgilendiren meselelerde söz hakkına sahip olacaktı. Ancak ilgili maddenin uygulamayı kapsayacak derecede açıklayıcı olmaması sonrasında din görevlilerinin atamasında sorunlara yol açtı.

İngilizler adayı devraldığı sırada adada Lefkoşa Başkadısı olarak Ahmet Neşet Efendi<sup>422</sup> görev yapmaktaydı. Kısa bir süre sonra Osmanlı Hükümeti Ahmet Neşet Efendi'nin uygun olmayan davranışları ve halkın güvenini kötüye kullanması sebebiyle yerine Asım Beyi tayin etti. Böylece Osmanlı yönetimi anlaşmadan doğan haklarını kullanmak istediğini de göstermiş oluyordu. Asım Bey'in Kıbrıs Naibliği tayini için ferman çıkmasına rağmen kendisine kolaylık

<sup>417</sup>1901 yılında Hazine-i Hassa Nezareti sorunun hala devam ettiğini gösteren yazışmalarını sürdürmekteydi. Bkz. **BOA., Y.MTV.**, 213/89.

<sup>418</sup>**N.A., M.P., C.O.**, 700 CYPRUS 7.

<sup>419</sup>**N.A., MPG**, 1/855/1; MPG 1/855/2.

<sup>420</sup>Bu konu ile ilgili olarak bk. Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.8, Nr. 1, Yıl: 2011, s. 1510-1539.

<sup>421</sup>**KMA, Atik Emirname Defteri**, Hüküm No: 337, Sh: 210-212, 9 Rebiulevvel 1297.

<sup>422</sup>Adada İngiliz yönetiminin başladığında Kıbrıs Kadısı kaime olarak yıllık 45.000 kuruş ücret almaktaydı. Bu da 180 İngiliz lirasına karşılık gelmekteydi. **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Maliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 6 T. Evvel 1326 tarihli yazı).



gösterilmesi hususunda İngiliz Elçiliği'nden istenen yazının gelmesinin gecikmesi üzerine durum Fetva Makamlığından Hariciye Nezaretine bildirilmiş ve İngiliz Büyükelçiliği nezdinde girişimde bulunulması istenmişti.<sup>423</sup> Hariciye Nezaretinin durumu İngiliz Büyükelçiliği'ne bildirmesi üzerine, elçilikten gelen cevapta; Bâbîâli'nin gönderdiği müzekkereyi ada yönetimine gönderdiklerini ve alınacak cevabın beklendiği ifade edilmişti.<sup>424</sup>

Yüksek Komiser Wolseley, Bâbîâli'nin bu atamasını kabul etmemiş, yüksek mevkide bulunan bir memurun ayrıntılı bir inceleme yapılmadan görevinden alınmayacağını bahane ederek Osmanlı yönetiminin adaya müdahalesini engellemeye çalışmıştır. Wolseley'e göre, kadı Ahmet Neşet Efendi her sınıftan insanın saygısını kazanmış bir din görevlisiydi ve hakkında rüşvet aldığına dair en ufak bir şüphe dahi söz konusu değildi.<sup>425</sup>

Henüz adanın devrinin başlangıcında Osmanlı Hükümeti ile İngiliz yönetiminin karşı karşıya gelmesi Layard'ı tedirgin etti. Layard bu atama planına devirden daha önce karar verildiğini biliyordu. Bu gelişmeler üzerine İstanbul'da zor durumda kalan Layard durumu İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'e iletirken, Wolseley'e de bu atamanın daha önce kararlaştırıldığını bildirdi.<sup>426</sup> Wolseley, Salisbury'nin Ahmet Neşet Efendi'nin başka bir yere tayin edilmesi ya da yeni kadıyı kabul etmesi yönündeki teklifini de reddetti.<sup>427</sup>

Kadılık ataması yüzünden Bâbîâli ile Kıbrıs'ın yeni yönetimi arasında gerilmiş olan ilişkiler diğer gelişmelere de yansdı. Adanın devri başladığında askerî polis in takviye edilmesi için Osmanlı yönetiminden yüz Osmanlı askerî talep edildiğinde, bu meseleden dolayı talep Bâbîâli tarafından reddedildi.<sup>428</sup> Kıbrıs İngiliz yönetiminin bu konudaki ısrarcı tutumu yüzünden Asım Efendi Şeyhülislam tarafından bir başka önemli kadılığa (Bağdat) atanmak zorunda kaldı.<sup>429</sup>

Adanın devrinden hemen sonra bir diğer sorun da Ahmet Reşit Efendi'nin İstanbul'dan Magosa-Tuzla naipliğine tayin edilmesiyle görüldü. Yüksek Komiser bu tayini, İngiltere Hükümeti'nin görüşüne de başvurarak, anlaşmanın ilgili maddesinin kaza naiplerini kapsamadığını iddia ederek reddetti. Daha sonradan Ahmet Reşit Efendi hakkında Bâbîâli tarafından herhangi bir itiraz yapılmaması İngiltere görüşünün onayladığına delil gösterildi.<sup>430</sup> İngiliz yönetimi kendi tarafınca sorunun çözümü adına ve Osmanlı yönetiminin adaya

<sup>423</sup>BOA., HR.SYS., 897/9, (Bab-ı Fetva'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 2 Eylül 1294 (14 Eylül 1878) tarihli tezkire.); Zia, a.g.e., s.90-91.

<sup>424</sup>BOA., HR.SYS., 897/11, (İngiltere Büyükelçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 3 Teşrinvevvel 1878 tarihli tahririn tercümesi).

<sup>425</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne yazılan 3 T. Sâni 1300 tarihli tezkire); **Cyprus 1878 The Journal of Sir Garnet Wolseley**, Ed. Anne Cavandish, Cyprus Popular Bank Culturel Centre, Nicosia 1991, s. 124, 127; Zia, a.g.e., s.90-91.

<sup>426</sup>Hill, a.g.e., IV, s.410; Zia, a.g.e., s.91.

<sup>427</sup>Cavandish, a.g.e., s.127-128; Zia, a.g.e., s.91.

<sup>428</sup>Hill, a.g.e., IV, s.410.

<sup>429</sup>Hill, a.g.e., IV, s.410-411; Zia, a.g.e., s.91.

<sup>430</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Hukuk Müşavirleri'nin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

müdahalesini engellemek amacıyla 4 Mayıs 1883 tarihinde “*Kıbrıs’ta İslam Şer’iye Mahkemeleri’nin Yargılama Sınırlarının Düzenlenmesi’ne Dair Kanun*”<sup>431</sup> çıkardı. 16 Ağustos 1883 tarihinde çıkarılan bir diğer kanuna göre; Kıbrıs’taki şer’i mahkemeler Lefkoşa Kasabası, Lefkoşa Merkez kasabası hariç olmak üzere Lefkoşa ve Girne, Magosa ve Tuzla, Limasol ve Baf kazaları olmak üzere dört mahkemeye ayrıldı.<sup>432</sup> Ayrıca bu kanunla mahkemelerin yetkileri belirlendi. Bu düzenleme ile Kıbrıs Naibi Esseyyit Ahmet Neşet Efendi Lefkoşa Kasabası, Seyyit Hüseyin Hüsnü Efendi Lefkoşa Merkez kasabası hariç olmak üzere Lefkoşa ve Girne kazaları, Ahmet Hulusi Efendi Magosa ve Tuzla kazaları, Seyyit Abdurrahman Efendi Limasol ve Baf naipliklerine atandılar.<sup>433</sup>

Lefkoşa Kadısı Ahmet Neşet Efendi’nin vefat etmesiyle Osmanlı Hükümeti tarafından Ebulhayr Efendi Lefkoşa Kadılığı’na görevlendirildi. İngiltere yönetimi, Kıbrıs yerlileri içinde daha ehliyetli bir kişi bulunduğunu ifade ederek başkasının tayinini istedi. Bâbîâli ise Ebulhayr Efendi’nin<sup>434</sup> atamasında ısrar etti. Osmanlı Hükümeti İngiliz yönetiminden tayinin resmen Kıbrıs yönetimine tebliğ edilmesini istemesine rağmen, İngiltere Hükümeti Kıbrıs yönetimine gecikmeli olarak tayini “*onayladığını*” bildirdi.<sup>435</sup>

Ebulhayr Efendi’nin vefatı üzerine Bâbîâli tarafından Kıbrıs kadılığına Mustafa Fevzi Efendi tayin edilmiş, bu tayinin tanınması için Bâbîâli İngiliz Elçiliği tarafından Kıbrıs yönetimine tavsiyename yazılması istenmiştir.<sup>436</sup> İngiliz Hükümeti yine ada halkından birinin bu göreve atanmasını talep etmiş, gecikme üzerine Londra Sefiri Rüstem Paşa, Lord Salisbury ile görüşerek, naibin tanınması için İstanbul İngiliz Elçiliği kanalı ile mektup verdireceğinin teminatı verilmişti.<sup>437</sup> Bu gelişmeler üzerine İngiliz Elçiliği’nden Bâbîâli’ye verilen takirde, bundan sonra naipliğin münhal olduğu Kıbrıs yönetimi tarafından elçilik aracılığı ile Bâbîâli’ye bildirilmedikçe kimsenin tayin edilmemesi istenmekteydi. Bu görüşe Osmanlı Hükümeti’nin itiraz etmesi üzerine İngiliz Hükümeti daha fazla ısrarcı olmadı. Ancak naiplerin görev süreleri gündeme geldi. Daha önceden naipler otuz ay için tayin edilmekteydi. İngiltere bu sürenin en

<sup>431</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, Nr. 109, 5 Haziran 1883, s. 312.

<sup>432</sup>**The Cyprus Gazette**, 8 Eylül 1883, Nr. 114, s. 339.

<sup>433</sup>**The Cyprus Gazette**, 8 Eylül 1883, Nr. 114, s.339.

<sup>434</sup>Kıbrıs’tan Bâbîâli’ye gelen bir arzualde Ebulhayr Efendi’nin görevinde yetersiz olduğunu, tamamen İngiliz yönetiminin kontrolüne girdiği bildirilmektedir. **BOA.,Y.PRK.AZJ.**, 11/107.

<sup>435</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat’tan Hariciye Nezareti’ne gönderilen 3 T. Sâni 1300 tarihli tezkire); **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirleri’nin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>436</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Sadaret’ten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 2 Nisan 1307(14 Nisan 1891) tarihli tezkire).

<sup>437</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirleri’nin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

az altı yıl olmasını istemişti. Müteakiben Mustafa Fevzi Efendi<sup>438</sup> Lefkoşa merkez kadılığına atandı.<sup>439</sup>

Mustafa Fevzi Efendi Kıbrıs'a geldiğinde yüksek komiser ile görüşme talebi sırasında yüksek komiserlik tarafından, Kıbrıs Başkadısı olarak tanınması için İngiltere Hükümeti'nden izin istediklerini, İngiltere İstanbul Elçiliği'nden de yazı aldıklarını, Yüksek komiser tarafından Başkadı olarak tanınma talimatı verildiğini söylemişti.<sup>440</sup>

Bâbîâli kadıların tayinini ve görev sürelerini anlaşılmadan doğan hakları olarak kendisinin belirlemesi gerektiğini savunuyordu. Nitekim 3 Eylül 1894 tarihli Meclis-i Vükela tezkiresinde, adada görevli kadıların sadece Müslüman halkın şer'i davalarını görmekle yükümlü oldukları, haklarında şikâyet olur ve azilleri gerekirse Osmanlı Hükümeti'nin kadıyı değiştirme yetkisi bulunduğu dair karar alınmıştı.<sup>441</sup>

Bâbîâli 1894 yılı başlarında Mustafa Fevzi Efendi'yi<sup>442</sup> Kıbrıs Kadılığı'ndan aldı ve yerine Ataullah Efendi'yi tayin etti. Ataullah Efendi de Kıbrıs'a ulaşana kadar geçecek sürede yerine vekil tayin edildiyse de Kıbrıs yönetimi bu vekâleti Londra'dan bir tebliğ olmadığı için kabul etmedi.<sup>443</sup>

İngiliz Elçiliği, Kıbrıs Müftüsü, naip ve kadıların tayinleri ile ilgili tekliflerde bulunarak cevap verilmedikçe Ataullah Efendi'nin göreve başlaması için bir şey yapılamayacağını öne sürdü. İngiliz Elçiliği, merkez kadısının önceden olduğu gibi, meşihat tayini ile altı seneden az olmamak üzere ve on sene göreve devam etmesine izin verilirse İngiliz Hükümeti'nce emeklilik maaşı verileceğini bildirdi.

Meclis-i Vükela'da yapılan müzakerede, kadının azledilme yetkisinin Osmanlı Hükümeti'nde olduğuna hükmedildi. Fakat kazalarda durum farklıydı. Yönetimin değişmesinden sonra İstanbul'dan kazalara naip gönderilmeyip, bazılarında yerli halktan naip tayin edilmişti. Meclis-i Vükela bu yüzden şer'an hüküm verme yetkisi hilafet makamında olduğundan, kaza naiplerinin ehliyetleri meçhul olmasından ötürü bunların merkezden tayini

<sup>438</sup>Kıbrıs kadısının maaş ödenmesinde de bazı aksaklıklar olmaktadır. Nitekim merkez kadısına 4.500 kuruş maaş verilmesi gerekirken bu ödeme bir süre aksamış, kadı maaş olarak sadece 25 İngiliz lirası almıştı. **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat Makamı'ndan yazılan 10 T. Sâni 1307 tarihli ek tezkire).

<sup>439</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat Makamı'ndan yazılan 10 T. Sâni 1307 tarihli ek tezkire); **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirleri'nin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>440</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:8, Dosya:56, Gömlek: 58-59, Belge:1.

<sup>441</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirleri'nin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>442</sup>Kıbrıs'tan Bâbîâli'ye gönderilen arzuhalde; adanın ve hükümetin yabancıların elinde bulunması sebebiyle Osmanlı devletinin adaya göndereceği naibin zeki ve akıllı biri olması gerekirken Mustafa Fevzi Efendi'nin yetersiz olduğu, diğer bir arzuhalde ise naibin haksızlık yaptığına dair şikâyet bulunmaktaydı. **BOA., A.MTZ.KB.**, 1311.7.18.

<sup>443</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 3 Mayıs 1310 tarihli Sadaret tezkiresi).

veya kadı ve müftü tarafından yapılan imtihan sonucunda yerli halktan seçilecek şahısların belirlenmesi şartını teklif etti.<sup>444</sup>

İngiliz Elçiliği, uzun süre sürüncemede bıraktıktan sonra, Ataullah Efendi'nin ve ilerde bu göreve geleceklerin en az dört sene vazifede bulunmaları ve Mustafa Fevzi Efendi'nin açıkta bırakılmayacağına dair teminat istedi. Meşihat makamı da azilleri gerektirecek bir hareketleri olmadıkça kadıların en az dört sene bu görevde kalmalarını uygun görerek Mustafa Fevzi Efendi'nin açıkta bırakılmayıp, bir göreve tayin edileceği teminatını verdi.<sup>445</sup> Bu gelişmelerden sonra Ataullah Efendi Kıbrıs Kadısı olarak atandı.

Gelişmelerden anlaşılacağı gibi İngiltere Hükümeti yapılan kadı atamalarında kendi onayının da alınması gerektiğini ortaya koymuş, Osmanlı Hükümeti ise bu uygulamayı kabul etmek durumunda kalmıştır.

Kıbrıs Kadısı Ataullah Efendi yaklaşık üç yıl görev yaptıktan sonra adaya uyum sağlayamadığını söyleyerek istifa etti; yerine Halep eski merkez kadısı Mehmet Vecih Efendi atandı. Bu atamada İngiliz Elçiliği tarafından Kıbrıs yönetimine tavsiye mektubu yazılması istenmiş,<sup>446</sup> Yüksek komiser, Mehmet Vecih Efendi'nin Kıbrıs kadılığını 11 Mart 1898'de Lefkoşa'da yargılama yetkisine sahip olmak üzere onaylamıştı.<sup>447</sup>

Kıbrıs Kadısı olarak üç yıla yakın görev yapan Mehmet Vecih Efendi'nin sağlık durumunun bozulması üzerine yerine Sivas Merkez Kadısı Osman Nuri Efendi 7 Ekim 1900'de tayin edildi.<sup>448</sup>

Osman Nuri Efendi'nin de adada yedi yılı aşkın görev süresinde Kıbrıs Müftüsü ile arası bozulmuş ve Meşihat'ın iki tarafa da birçok kez tavsiyelerde bulunmasına rağmen aralarındaki ilişki düzelmemişti. Kıbrıs halkının şikâyetleri ve bölgenin hassasiyetinden dolayı kadının Kıbrıs'ta görevine devam etmesinin zararlı olacağı düşünülerek Trablusşam Kadısı Numan Efendi'nin tayini uygun görüldü.<sup>449</sup>

Kıbrıs Kadısı Numan Efendi Kıbrıs İngiliz yönetiminin Kadılık ve Evkâf işleri ile ilgili olarak çeşitli tespitlerde bulunmuştu. İzinli olarak İstanbul'a gelen Numan Efendi'nin Meşihat'a 14 Aralık 1909 tarihinde yazdığı raporuyla bu durumu bildirmişti. Numan Efendi bu raporunda aşağıdaki meseleleri gündeme getirmişti:

<sup>444</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Ağustos 1310 tarihli Sadaret tezkiresi).

<sup>445</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 8 T. Sâni 1310 tarihli Sadaret tezkiresi) BOA., HR.SYS., 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 12 Nisan 1311 tarihli Sadaret tezkiresi); BOA., HR.SYS., 892/1 (Hukuk Müşavirlerinin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>446</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 21 Eylül 1313 tarihli Sadaret tezkiresi).

<sup>447</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 585, 18 Mart 1898, s.3580.

<sup>448</sup>BOA., Y.MTV., 206/130; BOA., HR.SYS., 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Eylül 1316 tarihli yazı).

<sup>449</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 18 T. Sâni 1323 tarihli tezkiresi).

1. Kıbrıs'ta üç kaza naibinin mahallî yönetim tarafından Sömürgeler Bakanlığı'nın onayı alınarak tayin edilmesi ve merkez kadısının yetkisi sadece Lefkoşa merkezi ile sınırlandırılıp, diğerlerinin işlemlerine karıştırılmaması.

2. Kıbrıs'a kadı tayin ettiğimizde ada resmî gazetesinde onu Kıbrıs Valisi tarafından tayin edilmiş gibi gösterilmesi.

3. Numan Efendi, Meşihattan üç ay izin alıp İstanbul'a gelirken fevkalade komiserin bilgi verdiğinde komiserin Numan Efendi'yi İngiliz memur telakki ederek izinsiz gitmesinin sebebinin sorulması.

4. Kıbrıs şer'i mahkemesi için İstanbul'da yapılan teşkilata Kıbrıs yönetiminin müdahale etmesi.<sup>450</sup>

Numan Efendi'nin üç yılı aşkın bir süre görevini yaptıktan sonra 28 T. Sani 11 Aralık 1910'da vefatı<sup>451</sup> üzerine yerine Meclis-i İntihab ve Sicil Başkatibi Rıfat Efendi tayin edilmişti.<sup>452</sup> Ali Rıfat Efendi Kıbrıs'ta göreve başladığında, Kıbrıs Hükümet Tercümanı Ütücüyan, Kadı'ya Yüksek Komiser'in sadece Lefkoşa dâhilinde hüküm vermeye yetkili olarak Kıbrıs'a tayin ettiğini bildirdi. Buna karşılık Ali Rıfat Efendi, halife tarafından ada kadılığına tayin edildiğini, yazıyı Yüksek Komiser'e gösterdiğini ve İngiliz Elçiliği'nin resmî yazısını Yüksek Komiser'e ulaştırdığını açıkladı. Tercüman da şimdiye kadar işleyişin böyle olduğunu öne sürdü. Ali Rıfat Efendi yaptığı inceleme sonucunda 1883 yılında çıkarılan bir kanunla, kadı değişikçe halka bunun Yüksek Komiserlik tarafından tebliğ edildiğini, diğer kazalardaki naiplerin merkez kadısı ile bağlantılarının olmadığını, her sene yayımlanan Mavi Kitap'ta (Blue Book) Kadı'nın Yüksek Komiserlik makamından tayin edildiğinin yer aldığını öğrendi. Ali Rıfat Efendi kadının Osmanlı Hükümeti'ni temsil eden siyasetî mevkiini ilgilendiren bu durumu Bâbîâli'ye rapor etti.<sup>453</sup>

Bâbîâli daha önceden Numan Efendi'nin ve müteakiben Ali Rıfat Efendi'nin inceleme sonuçlarına dayanarak İngiliz yönetimine bildirilmek üzere kadı tayininin Padişaha ait olduğunu, kadının bütün Kıbrıs'ta yetkili olduğunu belirten bir yazıyı Hariciye Nezareti'ne

<sup>450</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Hukuk Müşavirleri'nin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>451</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (İngiliz Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 4 K. Evvel 1326 tarihli yazı); BOA., HR.SYS., 892/1 (Hariciye Nezareti'nden Meşihata gönderilen 7 K. Evvel 1326 tarihli yazı) Numan Efendi vefat ettikten sonra yapılan yazışmada, Numan Efendi'nin elinde olmayan sebeplerle izin süresinden fazla geçirdiği günler içinde izinli sayılıp maaşının o şekilde ödendiğini, müteveffanın kabul edilen izin süresi için yarı tahsisatının Kıbrıs hükümetince hanımına ödenmesi için müracaatta bulunulmuştu. BOA., HR.SYS., 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 24 Eylül 1327 tarihli yazı).

<sup>452</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 8 K. Evvel 1326 tarihli yazı); Bu tayin İngiltere'nin İstanbul elçiliği tarafından Kıbrıs İngiliz yönetimine bildirilmişti. BOA., HR.SYS., 892/1 (Hariciye Nezareti'nden Meşihata gönderilen 26 K. Evvel 1326 tarihli yazı); Yüksek Komiser, Ali Rıfat Efendi'yi sadece Lefkoşa kazasında hüküm vermeye yetkili olarak 10 Şubat 1911'de atamış ve bu atama resmî gazetede yayımlanmıştı. *The Cyprus Gazette*, 3 Mart 1911, Nr. 1002, s.7309.

<sup>453</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Kıbrıs Kadılığı'ndan Sadaret'e gönderilen 15 Şubat 1326 tarihli yazı).

vermeyi uygun gördü. Hariciye Nezareti de İngiliz yönetimine bildirmeden önce hukukçulardan oluşan bir heyete konuyu havale etti.<sup>454</sup>

Hukuk müşavirleri yaptıkları değerlendirmelerde bundan sonra Osmanlı yönetimi için konu hakkında temel alınacak şu sonuçlara ulaşmışlardı:

1. Kıbrıs merkez kadısı Osmanlı yönetimi tarafından gönderilmekte ise de adada göreve başladığı anda Kıbrıs yönetiminin memuru sıfatını alacak ve ada nizamlarından kendisini soyutlayamayacaktır. Bunun için kadıların izinli olarak adadan ayrılmaları durumunda oradaki yöneticileri bilgilendirerek komiser ile uyumlu çalışmaları gerekmektedir.

2. Kadının ve şer'i mahkeme memurlarının maaşlarını Kıbrıs İngiltere Hükümeti vermektedir. Dolayısıyla merkezde yapılan düzenlemeler Kıbrıs maliyesini de ilgilendirir. Lefkoşa şer'i mahkemesindeki memur sayısı ve maaş miktarlarında kararlaştırılan değişikliklerin icrası kadı tarafından Kıbrıs Hükümeti'ne teklif edilmiş ve birlikte kararlaştırmış olsalardı daha iyi olurdu. Yine de böyle hareket edilmesi en uygundur.<sup>455</sup>

Osmanlı Hükümeti 1 Temmuz tarihli Ek anlaşmayı imzaladığında hükümlerin uygulamaya yönelik tarafları ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapmamıştı. Bunu iyi değerlendiren İngiliz yönetimi gelişmeleri kendi lehine yönlendirebilme avantajına sahip oldu. Adayı devr aldığı andan itibaren Bâbîâli'nin ada idaresine müdahalesini engellemek istediğinden dolayı bu konuda da aynı tutumu sergiledi. İki devlet arasında kadılık tayini ve yetkisinde soruna yol açan gelişmeler uzun yıllar sürdü ve yukarıda hukuk müşavirlerinin belirtilen mütalaaları doğrultusunda İngiliz görüşü kabul edildi.

### 1.4.3. Evkâf Sorunu

Osmanlı yönetiminde vakıflar diğer bölgelerde olduğu gibi Kıbrıs'ta da önemli bir yer tutmaktaydı. Vakıfların birer mütevellileri ile Evkâf Nezareti tarafından atanmakta olan ve bunları gelir bakımından denetleyen evkâf muhasebecisi bulunmaktaydı. Kıbrıs'taki vakıfların bu önemlerine binaen 1 Temmuz tarihli Ek anlaşmada vakıflar konusu da bir hüküm olarak yerini almıştı.

İlgili Ek anlaşmasının ikinci maddesine göre Evkâf Nezareti'nce belirlenecek bir Müslüman Kıbrıs sakini İngiliz yetkililer tarafından atanacak bir delege ile birlikte Kıbrıs'ta bulunan camilere, mezarlıklara, Müslüman okullarına ve diğer dinî kurumlara ait bağış, arazi ve mallarla ilgili faaliyetleri düzenlemesi hükmü yer almaktaydı.

<sup>454</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Mart 1327 tarihli yazı).

<sup>455</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Hukuk Müşavirleri'nin Mütalaa Raporu).

Adanın devrinden önce Arif Bey Evkâf muhasebecisi olarak görev yapmaktaydı. Arif Bey'in vefatıyla<sup>456</sup> 16 Temmuz 1878'de Ahmet Hulusi Efendi evkâf muhasebeciliğine tayin edilmişti. Bu tayine İngiliz yönetiminin herhangi bir ret veya itirazı olmamıştı. Zira adanın devrinin ilk döneminde Ek anlaşmanın belirtilen hükmünü uygulayacak bir ortam oluşmamıştı.<sup>457</sup>

Kıbrıs evkâf işleri ile ilgili olarak Bâbiâli'nin ilk müracaatı 28 Mart 1879 tarihli olarak tespit edilebilmiştir. Hariciye Nezareti tarafından İstanbul İngiliz Büyükelçisi'ne gönderilen yazıda; Refik Bey'in evkâf muhasebecisi olarak tanınması istenmişti. Evkâf muhasebecisi olarak Refik Bey'in tanınma isteği elçilik tarafından Salisbury ve Yüksek Komiser Wolseley'e bildirmişti. İstanbul Elçisi Layard kendisinin Kıbrıs memurları üzerinde her hangi bir yetkisinin olmadığını bildirerek istenilen tavsiyenameyi veremeyeceği için üzgün olduğunu ifade etmişti. Elçi, konu ile ilgili olarak Emlâk-ı Hümayun konularını çözmek için İstanbul'da bulunan ve Yüksek Komiser'in bu konuya yaklaşımını bilen İngiliz komiseri ile görüşme sağlayabileceğini ifade etmişti.<sup>458</sup>

Kıbrıs İngiliz idaresi tarafından Kıbrıs vakıflarını incelemek amacıyla 1878 sonlarına doğru, Lord Gifford, araştırma ve raporlamayla görevlendirildi. Fakat vakıf sistemini hızlı bir inceleme ile anlayabilmek ve kontrol edebilmek mümkün değildi. Bu nedenle hem muhasebeciye yardım etmek, hem de mütevellileri kanuna uymaya zorlamak için, Fuad Efendi başkanlığında 1879 Mayıs'ında Türk ileri gelenlerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Aynı yılın Kasım'ında Yüzbaşı Wanchope'a bu konuyu ele alması için emir verildi. Öte yandan İngiliz yönetimini asıl tedirgin eden konu Kıbrıs'taki vakıflardan İstanbul'a para aktarımının gerçekleştiriliyor olmasıydı. Yönetim bunu engellemek için bir takım önlemler almaya çalıştıysa da ilk etapta hesapların tıpkı eskisi gibi gönderilmesine izin verdi<sup>459</sup>.

14 Haziran 1880'de vakıfların durumu ile ilgili olarak Kıbrıs Kadısı, Müftü, Evkâf Muhasebecisi, İngiliz üyesi olarak atanan Seager'ın<sup>460</sup> katıldığı ilk toplantı yapıldı. Osmanlı Hükümeti ise anlaşma gereği görevlendirmesi gereken delegeyi adaya henüz göndermemişti.<sup>461</sup>

<sup>456</sup> Aslen İstanbullu olan Arif Bey vefat ettiğinde ekonomik durumu kötü olduğundan mal varlığı borçlarını karşılamaktaydı. **Kıbrıs Şer'iyye Sicili (KŞS)**, 53, sayfa:174, hük.2.

<sup>457</sup> **BOA., A.MTZ.KB.**, 1311.12.8.(30-14) lef 14; **KMA., MAFE.**, Kutu:3, Dosya:19, Gömlek:59, Belge:1.

<sup>458</sup> **BOA., HR.TO.255/32**, İngiltere İstanbul Büyük Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 1 Nisan 1879 tarihli taktır.

<sup>459</sup> **NA., FO.**, 78/5116, M.B. Seager, **Reports on the Evkaf Properties Cyprus**, Colonial Office, London, May 1883, s.13; Kıbrıs Evkaf İdaresi'nin 1878-1888 hesabı, Bâbiâli'ye 6 Mart 1889 tarihli yazıya ek olarak İngiliz hükümeti tarafından gönderildiğinde, İngiliz hükümeti Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin 1878 tarihli mukavele gereğince Kıbrıs Evkaf İdaresi'nde bulunan iki azadan birini tayin etme yetkisinden doğan teftiş hakkı dışında "adadaki evkaf masraflarını teftişe hakkı olmasını kabul ve tasdik edemez" demiş ve sadece nezaket icabı olarak belgeleri gönderdiğini bildirmişti. **BOA., HR.SYS.**, 900/48 (Hariciye Nezareti'ne İngiliz Büyükelçiliği'nden gelen 6 Mart 1889 tarihli şifahi taktırin tercümesi).

<sup>460</sup> Teğmen M.B. Seager, Salisbury tarafından hukuk konularında danışman olarak adaya gönderilmiş bir memurdu. Kendisi Kıbrıs vakıfları üzerine araştırmalarda bulunmuş ve kapsamlı bir rapor hazırlamıştı. **NA., CO.**, 67/2 s.306.

İngiliz Elçiliği tarafından 1880 yılında Bâbîâli'den anlaşma gereği Kıbrıs Evkâf Yönetimi için delege talep edildi. Evkâf Nezareti Kıbrıs'taki Evkâf Muhasebecisi'nden başka ayrıca bir memur tayinine gerek duymadı. Bu yüzden daha önceden muhasebeci atanan Ahmet Hulusi Efendi, Haziran 1881'de delege olarak görevlendirildi.<sup>462</sup> Bu görevlendirme üzerine Kıbrıs İngiliz yönetimi, Evkâf Muhasebecisi'ne asıl görevinden başka Bâbîâli'nin özel memuru sıfatını da verebileceklerini düşünmüşlerdi. İngilizler, Ahmet Hulusi Efendi'nin Osmanlı Devletinin delegesi olduğunu kabul etmekle birlikte, Evkâf Muhasebecisi olarak ücretini ödedikleri bu kişinin kendi memurları olduğu görüşündeydiler. Açıkça Yüksek Komiserlik Evkâf Muhasebecisi'ni kendi memuru, Evkâf Delegesi'ni Osmanlı memuru olarak görmekteydi. Hâlbuki Evkâf Nezareti aynı fikirde değildi. Ona göre, atadığı memur kendisine bağlı olarak her iki görevi de yürütecekti. Bu farklı anlaşılma bir süre sonra sorun olarak ortaya çıktı.

Bâbîâli 10 Ağustos 1883 tarihinde İngiliz Elçiliği'ne Hüseyin Ata Efendi'nin Kıbrıs Evkâf Muhasebeciliği'ne tayin olduğunu bildirdi. Bâbîâli Ata Efendi'ye, Kıbrıs'taki Müslüman vakıfları anlaşma Ek'inin hükümlerince İngiliz memuruyla ittifak içerisinde idare etmesi gerektiğini bildirdi. Kıbrıs Hükümeti Ata Efendi'nin tayinini tasdik etmemişse de Yüksek Komiser O'nu vakıfların idaresi için Türk Delege olarak tanımayı düşünmekteydi. Yüksek Komiser, Hüseyin Ata Efendi'ye anlaşma gereği Evkâf Delegesi olarak kabul edileceğini; ancak muhasebecilik görevinin evkâf delegesinin yetkisi dâhilinde bulunmadığını öne sürerek muhasebeciliğin eskisi gibi Hulusi Efendi tarafından yerine getirileceğini söyledi.<sup>463</sup>

Bu fikir ayrılığı ile ilgili olarak Bâbîâli İstişare Odası'nın mütalaasına göre, Ek anlaşmanın ikinci maddesinde açıklanan maksat için Evkâf Nezareti tarafından tayin edilecek şahıs âdi bir memur gibi görülmeyip, İngiliz memuru ile birlikte karar verebilecek bir vekil sıfatını taşımaktadır. Bununla birlikte Nezaret Kıbrıs Vakıfları üzerindeki haklarını idare etmek için bir memur tayinine çalışmamalıdır. Zira bu durum bir dereceye kadar mahalli idareye müdahale anlamı taşımaktadır. Gerçi evkâf işlerini bir İngiliz memur ile birlikte idare etmek üzere ada halkından birinin seçilmesi mecburiyeti Kıbrıs Evkâf Müdürlüğü'ne serbestlik tanınması demek ise de İngiltere Devleti özel memuru aracılığıyla bu vakıfların idaresine ortak olup, Nezaret de kendi özel memuru vasıtasıyla denetlemek hakkına sahiptir. Vakıfların idaresi Kıbrıs idaresinin diğer şubelerinde olduğu gibi tamamıyla İngilizlere terk edilmemelidir. Eğer Nezaret özel memuru Ata Efendi'den bir bilgi almamış ise yıllık hesapların takdimini veya buna engel olan sebeplerin bildirilmesini öncelikle özel memurundan talep etmelidir. Ata

<sup>461</sup>NA., FO., 78/5116, Seager, a.g.e.,s.18.

<sup>462</sup>BOA., HR.SYS., 900/42; NA., FO., 78/5116, Seager, a.g.e., s.37.

<sup>463</sup>BOA., HR.SYS., 900/45; BOA., HR.SYS., 900/42.



Efendi Hulusi Efendi'nin muhasebecilik görevini iyi bir şekilde yapmadığını araştırmaya, hatta hakkındaki söylentiler doğru ise İngiliz memuru ile birlikte azlettirmeye yetkili olmalıdır<sup>464</sup>. Her ne kadar iki devletin görüşleri benzer ise de ileriki tarihli Osmanlı uygulamaları İstişare Odası'nın mütalaasını tam anlamıyla yansıtmamaktadır.<sup>465</sup>

İngiltere Hükümeti ise İstanbul Elçiliği aracılığı ile verdiği yazıda Osmanlı görüşüyle örtüşen şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Elçiliğimiz Hüseyin Ata Efendi'nin Kıbrıs'ta İslam Evkâf Memuru sıfatıyla görev yapmasına zorluk çıkarılmadığı ve bundan sonra da çıkarılmayacağı hususunda Bâbîâli'ye güvence vermektedir. Bununla birlikte yanlış anlamaya meydan vermemek için elçilik şunu da açıklar ki, evkâf muhasebeciliği ile evkâf memuriyeti büsbütün ayrı görevlerdir. Adanın İngiliz yönetimine devri sırasında muhasebecilik görevi Hulusi Efendi'de idi. O zamandan beri de İngiliz Hükümeti'nin emriyle bu görev yine Hulusi Efendi tarafından yerine getirilmiştir. 1881 senesinde Osmanlı Hükümeti, adadaki vakıf mülklerinin idaresi için Hulusi Efendi'yi İslam Evkâf Memuru sıfatıyla tayin etmeye karar verdiğinde Kıbrıs Hükümeti buna karşı çıkmamıştır. Osmanlı Hükümeti Hulusi Efendi'yi Evkâf Memurluğu'ndan azletmekte serbest ise de Muhasebecilik görevinden azletme yetkisi bulunmamaktadır.<sup>466</sup>

Belirtildiği gibi Osmanlı yönetimi, Evkâf Muhasebecisi Hulusi Efendi hakkında çıkan yolsuzluk, kanunlara uymama, İngilizlerle işbirliği yapma gibi şikâyetler<sup>467</sup> üzerine İngilizlerin kendi memuru olarak kabul ettiği Hulusi Efendi'yi doğrudan teftiş edip görevden alamamıştı. Bunun yerine bir Osmanlı temsilcisi atayarak İngiliz temsilcisi ile evkâf hesaplarındaki yolsuzluğu tespit edip, bu sayede İngilizlerin Ahmet Hulusi Efendi'yi görevden almalarını düşünmekteydi.<sup>468</sup>

Bu gelişmeler olurken Ahmet Hulusi Efendi 28 Şubat 1893'ten itibaren beş aylık bir izin almış, Yüksek Komiser tarafından yerine geçici olarak Lefkoşa ve Girne Kadısı Hüseyin Hüsnü Efendi görevlendirilmişti.<sup>469</sup>

Mekke'de kolera hastalığına yakalanan Ahmet Hulusi Efendi'nin İzmir'de 26 Ağustos 1893'de vefat etmesi<sup>470</sup> üzerine Kıbrıslı Türkler ve Bâbîâli, yerine Hafız Mehmet Ziyai Efendi'nin tayinini arzularken,<sup>471</sup> İngiliz yönetimi de daha önceden maliye memurluğunda

<sup>464</sup>BOA., HR.SYS., 900/42; BOA., HR.SYS., 900/56.

<sup>465</sup>1893 yılında Evkaf Nezareti Kıbrıs Evkaf Muhasebeciliği'ne Hacı Hafız Ziyai Efendi'yi atamak istemiş, bu atama İngiliz yönetimi tarafından onaylanmamıştı. BOA., HR.SYS., 900/60.

<sup>466</sup>BOA., HR.SYS., 900/45.

<sup>467</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (30-14); BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (9-53).

<sup>468</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (113-44); BOA., HR.SYS., 900/56.

<sup>469</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 400, 3 Mart 1893, s.2159.

<sup>470</sup>N.A. FO., 78/5116, Seager, a.g.e., "Yüksek Komiser Walter J. Sendall'dan Ripon Markizi'ne", 28 Ağustos 1893, Nr.211; Mehmet Akif Erdoğan, "Kıbrıslı Hayırsever Bir Türk: Muhassıl Mehmed Ağa İbn Mustafa Ağa", Türk Kültürü, Nr. 393, Ocak 1996, s. 59.

<sup>471</sup>BOA., İ.HUS., 16/1311.Ra/88; BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (9-53).

bulunan Mehmet Sadık Efendi'nin<sup>472</sup> atanmasını istemekteydi. Yüksek Komiserlik, desteklediği bu kişinin muhasebeciliğe tayin edildiği takdirde Osmanlı Hükümeti tarafından evkâf delegeşi olarak da görevlendirmesini onaylanacağını duyurdu.<sup>473</sup> İngiliz yönetimi Osmanlı yönetiminin hem muhasebeci hem delege olarak atamayı düşündüğü Hafız Ziya Efendi'yi ise uygun görmedi. Hafız Ziya Efendi atanırsa evkâf muhasebecisinin maaşını kendileri verdiği için, Osmanlı delegesinin fahri (maaşsız) olarak görev yapacağını belirtti.<sup>474</sup> İngiliz yönetimi Mehmet Sadık Efendi'yi evkâf muhasebeciliğine atamış ve bu durumu Bâbîâli'ye bildirerek Mehmet Sadık Efendi'nin Osmanlı Hükümeti tarafından Evkâf memurluğuna tayini ümit ettiklerini bildirmişti.<sup>475</sup> Nitekim görüşmelerden sonra İngiliz Hükümeti'nin desteklediği Sadık Efendi Bâbîâli tarafından evkâf delegeliğine atandı.<sup>476</sup> Sadık Efendi'nin görevi sırasında evkâf işleri ile ilgili olarak Bâbîâli'ye ve ada yönetimine yoğun şikâyetler meydana geldi.<sup>477</sup>

Sadık Efendi'nin 1903 yılında vefatı üzerine evkâf delegeliği ile evkâf muhasebeciliği görevleri birbirinden ayrılarak muhasebeciliğe Sadık Efendi'nin oğlu Fahri Bey, Osmanlı evkâf delegeliğine de İrfan Efendi tayin edildi. İrfan Efendi o dönemde İngiliz evkâf delege tercümanlığı görevinde bulunuyordu.<sup>478</sup> Musa İrfan Efendi göreve başladıktan sonra hakkında yolsuzluk yaptığına dair şikâyetler gündeme geldi. Şikâyetlerin Bâbîâli'de duyulması üzerine Kıbrıs Mahkeme-i Şer'iyeye Başkâtibi Ahmet Muhittin Efendi irade-i seniyye ile 29 Ağustos 1907'de evkâf delegeşi tayin olundu.<sup>479</sup> Kıbrıs İngiliz yönetimine atamaya dair resmî bir tebliğ yapılmadığından İngiliz Hükümeti İrfan Efendi'yi görevine devam ettirdi.<sup>480</sup> İrfan Efendi bilindiği gibi Osmanlı delegeşi olduğundan Kıbrıs İngiliz yönetiminin bu konuda hiçbir yetkisi yoktu. Buna rağmen İngilizler İrfan Efendi'nin görevine devam etmesine müsaade etti.

İrfan Efendi'nin Bâbîâli tarafından görevden alınması ancak Aralık ayı içerisinde adada duyuldu. Bu konu ada Türk basınında da gündeme gelmişti. Gazetede çıkan habere göre; 20 Recep (1325) tarihli irade-i seniyye ile Musa İrfan Efendi'nin görevden alındığı duyuruldu.

<sup>472</sup>Mehmet Sadık Efendi bu göreve atanmadan önce mâl muhasebecisi ve beytülmâl emîni olarak görev yapmaktaydı. **KŞS.**, 53, Sayfa:24, Hük.1.

<sup>473</sup>**BOA.**, **HR.SYS.**, 900/59 (İngiltere Büyük Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne Gelen 21 Teşrin-i Evvel 1893 tarihli şifahi takririn tercümesi).

<sup>474</sup>**BOA.**, **HR.SYS.**, 900/60; **BOA.**, **A.MTZ.KB.**, 1311.12.8 (30-14).

<sup>475</sup>**BOA.**, **HR.SYS.**, 900/65 (İngiltere Büyük Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne Gelen 29 Mayıs 1894 tarihli şifahi takririn tercümesi); **N.A.**, **CO.**, 69/2, Yürütme Meclisinin 23 Mayıs 1894 tarihli oturumu.

<sup>476</sup>**N.A. FO.**, 78/5116, "Dışişleri Bakanlığı Sekreterliği'nden Başbakanlığa", 19 Eylül 1894; **KMA.**, **MAFE.**, Kutu:3, Dosya:19, Gömlek:59; **N.A.**, **CO.**, 69/2, Yürütme Meclisinin, 4 Temmuz 1894 tarihli oturumu.

<sup>477</sup>Sadık Efendi'nin vakıf idaresi zamanında yönetim giderlerinin arttığına ve uygun olmayan atamaların yapıldığına dair Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri tarafından şikâyetle bulunulmuştu. **BOA.**, **YPRK.AZJ.**, 48/36; Ekim 1900'de Sadık Efendi'nin evkâf bütçesini iyi idare edemediğine dair Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri tarafından şikâyetle bulunulmuştu. **N.A.**, **C.O.**, 67/125.

<sup>478</sup>**KMA.**, **MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:37; Belge:1; **KMA.**, **MAFE.**, Kutu:3, Dosya:19, Gömlek:59; Belge:1.

<sup>479</sup>**BOA.**, **İrade-i Evkâf**, 1325 B. 20; **BOA.**, **DH.MKT.**, 1125/77.

<sup>480</sup>**BOA.**, **HR.SYS.**, 900/82.

Görevden alma ve görevlendirmeye dair padişahın emirleri Musa İrfan Efendi ve yerli hükümete bildirilmişti. Yüksek Komiser bu durumun elçilik aracılığı ile kendilerine bildirilmediğini fakat bu hakkın Osmanlı Hükümeti'ne ait olduğunu beyan etmişti. Gazete ada evkâf işleri ile ilgili açıklama yaparak evkâfın milletin malı olduğunu, ecdadın din ve millet için harcanmak üzere bağışladıkları özel mallardan oluştuğunu ifade etmişti. Anlaşmaya göre evkâf delegesini seçme hakkı padişaha aitti. Doğal olarak İngiliz yönetimi bu konuya müdahale etmemesine dair görüşünü yazmıştı.<sup>481</sup>

Yüksek Komiser'in Bâbîâli'ye İrfan Efendi'nin "*İngiliz arkadaşına samimi ve faydalı yardımlarda bulunduğu*", şikâyetlerin Yüksek Komiserliğe yapılması gerektiği, azlinin sadece Kıbrıs Hükümeti'ni değil, Müslüman halkı da üzeceği<sup>482</sup> görüşlerini öne sürmesi üzerine İrfan Efendi görevine Sadaretçe iade edildi.<sup>483</sup> Fakat İrfan Efendi hakkındaki şikâyetler bitmemişti.<sup>484</sup> Sonunda İrfan Efendi tekrar görevden alındıysa da İngiliz yönetimince görevine devam ettirildi.<sup>485</sup>

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Kıbrıs İngiltere tarafından ilhak edildi. 30 Aralık 1915 tarihinde Kıbrıs resmî gazetesinde yayımlanan Kraliçe'nin emrinde; Yüksek Komiser tarafından 5 Kasım 1914'den itibaren adada Müslümanlara ait olan Kıbrıs vakıflarının yönetimi için Musa İrfan ve Charles Sherwood'un atandığı duyuruldu.<sup>486</sup>

Bu emir üzerine Kıbrıs Kadısı Yüksek Komiserliğe verdiği takdirde; emrin İrfan Efendi'nin azledildiği halde memuriyet sıfatının yeniden iade edildiği manasına gelmemesi gerektiğini belirttikten sonra şu soruları sormuştu:

Kraliçe tarafından verilen emir; İslam vakıfları idaresinin eskisi gibi yürütülmesinin sağlanması manasını mı içermektedir, yoksa İslam evkâfını bağlı bulunduğu şer'i hükümlerden soyutlayarak vakıfları bağımsız hale getirip istekleri doğrultusunda bir yola sevk etmek anlamında mıdır?<sup>487</sup>

<sup>481</sup>Harid Fedai, Kıbrıs Gazetesinde dönemin önemli bir Türk gazetesi olan Sünuhât'ı günümüz Türkçesi ile yayınlamaktadır. **Sünuhât**, 19 Aralık 1907, Nr. 56, **Kıbrıs Gazetesi**, 2 Haziran 2008; Ayrıca Harid Fedai diğer bir çalışmasında, Musa İrfan Efendi'nin tekrar göreve gelmesinde Kıbrıs'tan giden heyetin etkili olduğunu dile getirmiştir. Harid Fedai, "*Kıbrıs Heyetinin İstanbul Ziyareti ve Bir Yanılgının Düzeltilmesi*", **Kıbrıs Türk Kültürü, Makaleler-3**, Lefkoşa 2005, s.167-170; Musa İrfan Efendi'nin tekrar göreve gelmesinde bu heyetinde etkisi vardır. Ancak İngiliz Elçiliden Babıâli'ye gönderilen yazıda doğrudan Musa İrfan Efendi'nin göreve iadesi istenmiş ve bu kişi görevine iade edilmişti. Şikâyetlerin sürekli olarak devam etmesi üzerine tekrar Musa İrfan görevden alınmasına rağmen İngiliz yönetimi tarafından görevine devam ettirildi. Adanın ilhakından sonra da Musa İrfan Efendi kraliçenin verdiği yetkiye dayanarak Yüksek Komiser tarafından tekrar evkaf delegesini olarak atanmıştı.

<sup>482</sup>**BOA., HR.SYS.**, 900/82.

<sup>483</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:2, Dosya:17, Gömlek:6, Belge:1.

<sup>484</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:2, Dosya:14, Gömlek: 23, Belge: 3; **KMA., MAFE.**, Kutu:2, Dosya:17, Gömlek: 6, Belge: 1.

<sup>485</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:4,Dosya:26, Gömlek: 32, Belge: 2-3.

<sup>486</sup>**The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 1208, 30 Aralık 1915, s. 9207; **The Manchester Guardian**, 4 Aralık 1915.

<sup>487</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek: 32; Belge: 4-5-6.

İngiliz yönetimi devrin ardından Osmanlı yönetimiyle yaşadığı diğer sorunlarda olduğu gibi vakıfların yönetimi ve denetimi konusunda da sorun yaşadı. İngilizler, Ek anlaşmada açık olmayan hükümleri kendi lehinde değerlendirdiler. Osmanlı yönetimi anlaşmadan doğan haklarını kullanmak istediye de bunda muvaffak olamadı. İngiltere vakıf hesabını tutan evkâf muhasebecisini kendi memuru kabul ettirerek, Osmanlı yönetiminin vakıflara müdahalesini engelledi. İrfan Efendi örneğinde olduğu gibi Bâbîâli kendi delegesini görevden almasına rağmen, göreve devam ettirerek bu konudaki usulsüzlüğe yeni boyutlar kazandırdı. İngiliz yönetimi, bu suretle Kıbrıs vakıfları üzerinde istediği tasarrufta bulunmuş, birçok mütevellinin mağduriyetine ve vakıfların gerçek sahibi olan ada İslam ahalisinin din, eğitim, sağlık gibi toplumsal gelişmelerinde geri kalmasına neden olmuştur.

#### 1.4.4. Para Basım Sorunu

Ekonomik alanlardaki işlemlerde kullanılan temel araç, tedavülde bulunan ve alım-satımda kullanılan paralardır. Bir ülkede veya bölgede paranın geçerlilik değeri aynı zamanda o ülke veya bölgenin ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir. Para ayrıca bir ülkenin hâkimiyet sembolüdür. Bu nedenle tarihten bu yana bütün devletler ele geçirdikleri bölgelerde kendi paralarının geçerliliğini sağlamak istemişlerdir. Adayı ele geçiren İngiltere de bu doğrultuda hareket ederek adada hâkimiyetini tesis etmek istemiştir.

İngiliz yönetiminden önce Osmanlı Kıbrıs'ında altın lira, mecrediye, yarım mecrediye, Mahmudiye altını, İstanbul altını, Hayriye altını, Memdûhiye altını, Metelik ve Kuruş cinslerinden Osmanlı paraları tedavülde bulunmaktaydı. Bunun yanında adada Fransız, İngiliz ve Macar paraları kullanılmaktaydı.

Yüksek Komiser Wolseley'e danışmanlık yapmak üzere Kıbrıs'ın İngiliz Mutemedi Binbaşı Thorpe'ye, Yüksek Komiser daha adaya ulaşmadan Malta Hazine görevlisi aracılığıyla Kraliçe'nin Hazine komisyonu üyelerinden bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta Kıbrıs'ta kullanılan para birimleri hakkında bilgi verilmiş ve adada kullanılabilecek para türleri hakkında değerlendirme yapılmıştır.<sup>488</sup>

Buradan da anlaşılacağı gibi İngilizler Kıbrıs'ın devrinin daha ilk günlerinde adanın ekonomisinde büyük bir öneme sahip olan para konusu ile ilgili çalışma yapıp Wolseley'i bilgilendirmişti. Böylece İngiltere, ekonomi alanda hemen değişikliğe gitme hazırlıklarında bulunarak Kıbrıs'ta kalıcı olacağını ve kendi sistemini kuracağını göstermiştir.

Wolseley adada kullanılan para birimlerini araştırdığında İstanbul ile Kıbrıs arasında para değerinin farklı olduğu ortaya çıktı. Buna göre, Kıbrıs'ta bir Türk lirası 162 bakır kuruş (piastre) değerindeyken İstanbul'da bu oran 180 kuruştur. Ayrıca Osmanlı Devletinde paranın

<sup>488</sup>N.A, T 1/17149( Cyprus Currency), Mr. Law'dan Binbaşı Thorpe (17 Temmuz 1878).

değerindeki sürekli değişim ada ekonomisini olumsuz etkileyen hususlardan biriydi. Nitekim Kıbrıs'ta adaya gelen ilk İngilizlerin belirttiklerine göre, Osmanlı kâğıt ve bozuk paralarının değeri o kadar düşmüştü ki dükkân sahipleri bu paraları kabul etmemekteydi.<sup>489</sup> Osmanlı'dan miras kalan para sisteminin idare edilemez bir hal almış olması İngilizler için göz ardı edilemeyecek bir haldi.<sup>490</sup>

Wolseley bu olumsuzluğu giderebilmek için ayrı bir para basma konusunu gündeme getirdi. Yüksek Komiser, Ağustos ayının ilk günleri Dışişleri Bakanı Salisbury'e yazdığı yazıda özetle; Mali konular hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, daha piyasadaki para miktarını tespit edemediklerini ve adada Türk parası yerine İngiliz parasının kullanılması gerektiğini bildirmişti. Ayrıca 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmanın üçüncü maddesine göre İstanbul'a gönderilmesi lazım gelen miktarın tedavüldeki Türk parası ile ödenmesini ve böylece tedavüldeki Türk parası miktarının azalarak, İngiliz parasının piyasaya girmesinin kolaylaşacağını ifade etmişti.<sup>491</sup>

İngilizler yönetimi ele aldıklarında adadaki bütün vergilerin nerdeyse tamamı piyasadaki kaime ile ödenmekteydi. Maaşlarında bu para ile ödenmesi emredildi. Ayrıca İngiliz yönetimi bütün maaşları madeni para ile ödemek niyetinde olduğunu ancak bu yıl için vergilerin toplanmasında kaime almaya devam edeceğini ilan etti.<sup>492</sup>

Wolseley, 7 Kasım 1878 tarihli mektubunda ilk defa Kıbrıs'ta basılması gerekli bir İngiliz kuruşundan bahsederek, bu paranın peniden daha ağır ve büyük olmasını öneriyordu.<sup>493</sup> Wolseley'in teklifi doğrultusunda merkezi İngiliz yönetimi aynı ay içerisinde Kıbrıs için İngiliz parasının basılmasını onaylamıştı.<sup>494</sup> Onaydan sonra bu konu ile ilgili yazışmalar devam etmişti. Nitekim Wolseley'in yeni bronz para üzerinde üç dilin kullanılması teklifine cevap olarak Darphane Müdürlüğü'nden 20 Ocak 1879'da Wolseley'e gelen yazıda; üç dil kullanılırsa bunun çok uzun olacağını, onun yerine Ceuta'da uygulandığı gibi "*Cyprus One Piestra 1879*" yazılmasını teklif etmişti.<sup>495</sup> Darphane Müdürlüğü'nden Kıbrıs'a 25 Ocak'ta gelen yazıda ada için basılacak bronz paranın bir kısmının Wolseley'in istediği gibi daha erken

<sup>489</sup>N.A., F.O., 358/1(22 Temmuz 1878 tarihli yazışma); **Her Majesty's High Commissioner, Report for the Year**, London 1880, s. 7.

<sup>490</sup>Miltiades Hatzopoulos, "*Cypriot Archaeology, Modern Numismatics And Social Engineering: The Iconography of the British Coinage of Cyprus*"; **The Historical Review Institute for Neohellenic Research** Volume II (2005), s.190-191.

<sup>491</sup>N.A, T 1/17149( **Cyprus Currency**), Wolseley'den Salisbury'e (5 Ağustos 1878), Nr. 16, 20 A.

<sup>492</sup>**Her Majesty's High Commissioner, Report for the Year**, London 1880, s. 7-9.

<sup>493</sup>Mehmet Demiryürek, "*Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri Üzerine Kıbrıs'ta Basılan Para ve Osmanlı Hükümeti*", **İstanbul Ticaret Odası Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-1** (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İstanbul 7-8 Eylül 2007), İstanbul 2010, s.488.

<sup>494</sup>Robert Biddulph, **Currency of Cyprus from British Occupation in 1878**, Nicosia, 1910, s.2

<sup>495</sup>N.A., C.O., 67/4, s. 26.

gönderileceği,<sup>496</sup> 27 Ocak 1879 tarihinde gönderilen diğer bir yazıda ise, basılacak kuruşların (piastres) 5.000 pound değerlik kısmının beş hafta içinde gönderime hazır olacağını, geri kalanların Nisan başlamadan önce gönderileceğini bildirmiştir.<sup>497</sup>

1879'un ilk aylarında adada yeni İngiliz bronz parası kullanılmaya başlanmıştı. Basımı yapılan yeni paralarda İngiliz kraliçesinin resmî bulunmaktaydı. Bu paraların değeri ise; bakır İngiliz kuruş 40 paraya, İngiliz yarım kuruşu 20 paraya, İngiliz çeyrek kuruş 10 paraya eşitti. Bir İngiliz lirası 180 kuruşa sabitlendi.<sup>498</sup>

Diğer bir görüşe göre ise Kıbrıs'taki İngiliz yönetimine ait ilk para basımı, paranın yatırım aracı olmaktan daha çok adadaki İngilizlere, Kraliçe'nin hâkimiyetinin bir göstergesi olması amacıyla yapılmıştı. Bunun yanında yeni para basımı, İngiliz otoriteleri tarafından adanın hala yasal olarak Osmanlı Devletinin bir parçası olduğu için tereddüt oluşturmaya rağmen adadaki para durumu İngiliz otoritesine kendi paralarını basmaları için zorlamıştı.<sup>499</sup>

Bir hâkimiyet sembolü olan paranın basılması 12 Haziran 1879 tarihinde İngiliz parlamentosunda da gündeme geldi. Thomsan Hankey, Maliye Bakanı'na Kıbrıs'ta basılan madeni paraların bir yüzüne hangi yetkiye dayanarak Kraliçe'nin resmîyle “*Victoria Queen*” ismi ve diğer yüzüne de “*Kıbrıs*” yazıldığını,<sup>500</sup> kraliyet darphanesinden çıkarıldığını ve bu durumun Padişahın saklı tutulan egemenlik haklarıyla tutarlı olup olmadığını sordu. Maliye Bakanı cevap olarak, kendisinin tavsiyesi ve majestelerinin emri üzerine bu basımın gerçekleştiğini, birçok ulusun tedavüldeki parasının daha önce dolaşımda olduğu Kıbrıs'ta, Padişahın ada üzerindeki egemenlik haklarına aykırı bir durum göremediğini ifade etmişti.<sup>501</sup>

İngiliz Yönetimi, adada kendi para sistemini kurmak için başlangıçta 15 Ocak 1879 tarihinden itibaren Osmanlı parası olarak kullanılan Beşlik, Altılık veya Metelik kuruşların Kıbrıs'a girişlerini yasakladı.<sup>502</sup> Bunun yanısıra 13 Mart 1879 tarihli resmi gazeteye göre; gazetenin yayımlandığı tarihten itibaren metelik kuruşlar Kıbrıs Yönetimi Hazinesi tarafından

<sup>496</sup>N.A., C.O., 67/6, s.125 -126; 12 Şubat 1879 tarihinde gelen Darphane Müdürlüğünden gelen diğer bir yazıda ise madeni para yeni dizayn edileceği için Bakanın ve Kraliçenin onayına sunulacaktı. Bu sebeple biraz gecikme yaşanabilirdi. N.A., C.O., 67/6, s.256-257.

<sup>497</sup>N.A., C.O., 67/4, s. 43.

<sup>498</sup>Biddulph, *Currency of Cyprus*, s. 2; *The Cyprus Gazette*, Nr. 32, 31 Temmuz 1879, s.36; *The Cyprus Gazette*, Nr. 87, 17 Haziran 1882, s.211; J. Orr, *Cyprus, Under British Rule*, Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, Londra 1918, s.67; Andreas Pitsillides, *Years of Coinage Cyprus: 2.500*, s.14.

<sup>499</sup>Hatzopoulos, *a.g.m.*, s.190-191.

<sup>500</sup>Lord Salisbury'e göre, paranın üzerinde Padişahın adının yazılmaması bir yanlışlıktan ileri gelmiş olup, alınan bir karara dayanmamaktaydı. Ancak belirtildiği gibi paranın üzerine basılacak yazı ve resimler İngiliz Maliye Bakanlığı görüşü ve kraliçenin onayı ile gerçekleştirilmişti. Keza basımdan sonra konu hakkında Osmanlı yönetimi bilgilendirilmiş değildi. BOA., HR.SYS., 900/28.

<sup>501</sup>Hansard, CCXLVI, s.1705.

<sup>502</sup>*The Cyprus Gazette*, Nr. 3, 1 Ocak 1879, s.4.

alınmayacaktı. 31 Mart 1879 tarihinden sonra ise kaime, altılık veya beşlik Kıbrıs Yönetimi Hazinesi tarafından kabul edilmeyecekti.<sup>503</sup>

İngiliz yönetimi bir taraftan piyasadaki Türk paralarını azaltırken diğer taraftan adaya dışarıdan Türk parasının girişini engelleyip, piyasadaki Türk paralarını bir an önce eritip yeni İngiliz parasının piyasaya girişini kolaylaştırılacaktı. Bu sayede İngiliz yönetimi kendi paralarının piyasada hâkim olması için hazırlık yapmış oldu.

Adadaki İngiliz yönetimi yeni Kıbrıs parasını 1879 yılının başlarında kullanmaya başladıysa da Osmanlı yönetiminin kendi hâkimiyet alanına müdahale eden bu duruma tepki göstermesi gecikmeli olarak ancak iki yıl sonra, Mart 1881’de gündeme gelebildi.

10 Mart 1881 tarihli belgede İngiltere’nin Kıbrıs’ta bir çeşit sikkeyi tedavüle çıkardığının haber alındığını, bunlardan üç adedinin muayene edildiği bildirilmişti. Belgeye göre, İngilizlerin adada meskukat basmalarına hakları olmadığını ve konunun hukuk müşavirleriyle kapsamlıca görüşüldükten sonra alınan karara göre hareket edilmesine karar verilerek konu Hariciye Nezareti’ne havale edilmişti.<sup>504</sup>

Hukuk Müşavirleri’ne havale edilen konu kapsamlı olarak görüşülmüş ve karar alınmıştı. 16 Mart 1881 tarihli karara göre; İngilizlerin Kıbrıs’ın yönetimi sırasında, bölgenin ihtiyacına uygun olacağını düşündüğü herhangi bir yabancı para biriminin tedavül etmesine izin verilebileceği düşüncesindeydi. Ancak 1 Temmuz tarihli Ek anlaşmanın, İngiltere’ye adaya bir para basmak yetkisini vermediği görüşündeydi. Padişahın ada üzerindeki hükümlerlik haklarını gösteren hiçbir özel simge olmaksızın Kraliçe’nin resmi ile bastığı yeni parayı adada tedavüle çıkarmak hakkı yoktu. Bu paranın tedavülden kaldırılması için Londra Sefareti aracılığıyla acilen ihtarda bulunulması gerekmekteydi.<sup>505</sup> Hukuk müşavirlerinin aldığı karar doğrultusunda hareket eden Hariciye Nezareti paranın tedavülden kaldırılması için 29 Mart 1881 tarihli Londra Sefareti’ne verilen talimatta; Kıbrıs’a ait yeni bir para tedavüle çıkarılmıştır. Kraliçe’nin resmi ile basılan bu paranın üzerinde padişahın hükümlerlik hakkını gösterir hiçbir özel simge yoktur. 4 Haziran tarihli mukavelename ile uyuşması mümkün olmayan böyle bir teşebbüsün dikkat çekmemesi imkânsızdır. Bâbîâli buna bir yolsuzluk gözüyle bakmaktadır. Anlaşma İngiltere’ye Kıbrıs için özel bir para basmak hakkını asla vermemiştir. Bu hak, ada üzerindeki hükümlerlik haklarından asla feragat etmemiş olan padişaha aittir. Bu görüşleri Lord Granville ulaştırarak adı geçen paranın derhal tedavülden kaldırılması için Sefaretin elinden geldiği kadar ısrar etmesini ve çaba göstermesi istenmekteydi.<sup>506</sup> İngiltere’de derhal

<sup>503</sup>The Cyprus Gazette, Nr.14, 13 Mart 1879, s.16.

<sup>504</sup>BOA.,Y.A. HUS., 1298.4.9.

<sup>505</sup>BOA., HR.SYS., 900/26.

<sup>506</sup>BOA., HR.SYS., 900/27.

girişimlere başlamışsa da sorun hakkında kısa sürede çözüm alınamadı. 1888 yılına kadar para basma meselesinin çözülemediğini ve konunun tekrar gündeme geldiği görülmektedir.

17 Mayıs 1888 tarihli Padişah tarafından çıkarılan irade-i seniyyede; Kıbrıs adasında çıkarılacak sikkelerin padişah adına çıkarılması gerekirken İngilizler tarafından çıkarılan paranın Kraliçe'nin adına bastırıldığı, bu paranın bir adedinin Meclis-i Vükala'ca görülmesi emri verilmişti.<sup>507</sup> Alınan karar gereği, Hariciye Nezareti'nden Londra Sefareti'ne 4 Temmuz 1888'de konunun incelenmesi istenmişti.<sup>508</sup> Bu konu üzerinde çalışmaya başlayan Londra Sefareti 4 Ağustos 1888 tarihinde yaptığı çalışmalarını görüşmeleri ve görüşünü Hariciye Nezaretine bildirmişti. Salisbury yapılan görüşmede Kıbrıs'ta İngiltere Hükümeti'nin düşük kıymetli para basmasını ufak paraların azlığına bağlamış ve bu hakkı da 14 Ağustos 1878'de yapılan anlaşmaya dayandırmıştı. Dışişleri Bakanı ayrıca paraların basımı üzerinden on sene geçtiğini ve bu sürede hiçbir tebligat yapılmadığından şimdi bu konuda girişimde bulunulmasının yersiz olduğu görüşünü savunmuştu. Salisbury ayrıca, İngiltere bu meselede daha ileriye gitmek niyetinde olmadığını da ilave etmişti.<sup>509</sup>

Londra Sefiri konu ile ilgili olarak; Kıbrıs'ta Kraliçe'nin resmi bulunan bir paranın tedavüle çıkarılması hususu padişahın hak ve imtiyazlarına zarar verdiğini, İngiltere Hükümeti'nde bu fikre katılır gibi görüldüğünü belirtmişti. Diğer taraftan bu paralar 1879 senesinden beri tedavüle çıkarılmışken bugüne kadar hiçbir girişim yapılmaması şimdi resmi olarak öne sürülecek şikâyetlerin tesirini azalttığına inanmaktaydı. 1879 tarihinde yapılan ihmalin zararını çektiklerini, paraların tedavüle çıkarılır çıkarılmaz girişimlere başlansaydı olumlu sonuç vermesi muhtemel olduğunu dile getirmişti. Bunun yanında Sefir, Lord Salisbury'nin kendisine para üzerinde padişahın adının yazılmamasının bir yanlışlıktan ileri gelmiş olduğunu, alınan bir karara dayanmadığını bildirdiğini ifade etti. Londra sefiri, tedavüldeki paralar bozuk para tedariki için basılan düşük kıymetli paralar olduğundan ve İngiltere Hükümeti ileri gitmemeyi vaat ettiğinden bu konu kıymetli madenler ile basılan paralar kadar önemli görünmediği yönünde yorumunu yapmıştı.<sup>510</sup>

Hariciye Nezareti, Londra Sefareti'nden gelen bilgileri ve belgeleri içeren yazısını 25 Eylül 1888'de Meclis-i Mahsus'a göndermişti. Konu Meclis-i Mahsus'ta 9 Ekim 1888'de görüşülmüş, yukarıdaki bilgiler doğrultusunda; paranın basıldığı günden beri on yıl geçtiğini, şimdiye kadar hiçbir girişimde bulunulmadığını, şu anda girişimde bulunmanın vakitsiz olduğu kararına varılmıştı. Ayrıca Meclis Salisbury'nin "*İngiltere Hükümeti'nin daha ileri gitmek niyetinde olmadığı*" ifadesini "*senet*" olarak kabul etmiş ve ilgili evrakın saklanması için

<sup>507</sup>Demiryürek, "*Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri...*", s. 498

<sup>508</sup>BOA., HR.SYS., 900/28.

<sup>509</sup>BOA., HR.SYS., 900/28.

<sup>510</sup>BOA., HR.SYS., 900/28.



Hariciye Nezaretine gönderilmesi kararını vermişti.<sup>511</sup> Bu karar üzerine Sadaret Makamı 13 Ekim 1888'de Hariciye Nezaretine Meclisin kararını iletmiş ve belgenin senet olarak saklanması talimatını vermişti.<sup>512</sup>

İngiltere Kıbrıs'a tam anlamıyla hâkim olmak istemiş ve hiç vakit geçirmeden bu doğrultuda harekete geçmiştir. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi de, adada kullanılacak hâkimiyet sembollerinden biri olan kraliçe resimli paraların basılmasıdır. Ayrıca Kıbrıs'ta geçici olmadığını, kalıcı olacağını ekonomide önemli bir yere sahip olan para politikası konusunda göstermiş ve kendi sistemini kurmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ise bu konuya müdahale etmede iki yıl bir süre geç kalmış, ilk müracaatının sonuçsuz kalmasıyla konu beklemede bırakılmış, yaklaşık yedi yıl sonra konu ile ilgili tekrar girişimde bulunmuş ve İngiltere'nin açıklamalarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir nevi hâkimiyet sorunu haline gelen para basım konusu İngiltere Devletinin istediği biçimde neticelenmiş oldu.

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1 Temmuz tarihli Ek anlaşmanın yeterince açık olmayan hükümleri dolayısıyla çıkan anlaşmazlıklarda, Osmanlı dış politikasının zayıflamış olması ve içeride yaşanan sorunlardan ötürü zaman zaman bunlarla ilgilenilemediği anlaşılmaktadır. Özellikle İngilizlerin adada yeni para kullanımına itirazda geç kalınması bunun açık bir göstergesidir. İngiltere, ayrıca 14 Ağustos 1878 tarihli imzalanan anlaşmaya eke dayanarak adada isteği şekilde kanun yapmış ve bunu uygulamıştır. İngiltere 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma ve eklerindeki hükümleri kendi açısından değerlendirerek Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiş ve böylece adadaki geçici idaresini kalıcı hâkimiyete dönüştürmüştür.

<sup>511</sup>Demiryürek, "Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri...", s.498- 499.

<sup>512</sup>Demiryürek, "Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri...", s. 499-500.

## İKİNCİ BÖLÜM

### KIBRIS'TA İNGİLİZ İDARESİ

#### 2.1. Kıbrıs'ın Devrinden Önce İdari Yapılanma ve Yönetim

İngilizlerin Kıbrıs idaresini tam anlamıyla ortaya koyabilmek için devir sırasında karşılaştıkları sistemin belirtilmesinde fayda vardır. Zira İngilizler adaya ilk geldiklerinde Kıbrıs'ı yönetme konusunda adanın kendine has özelliklerine hâkim olmadıklarından ve temel amaçları stratejik konumu itibarıyla bölgenin muhafazası olduğundan görevlendirdikleri ilk memurlar asker kökenliydi. Bundan dolayı adadaki mevcut yapıyı tanıyana kadar büyük ölçüde korumuşlardı.<sup>513</sup> Bunun yanında adanın ilk Yüksek Komiseri Wolseley bu konu ile ilgili olarak günlüğünde ise, adanın hâkimiyetinin kimde olduğuna dair Londra'nın tereddütleri olduğunu, Salisbury'den aldığı özel telgrafta; Türk kanunu ve kurumlarında sadeleştirmek anlamında çok fazla reform yapmayacaklarını, Türk yönetim sistemini mümkün olduğunca sürdürecekleri yönünde talimat aldığını günlüğüne yazmıştı.<sup>514</sup>

1570 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Kıbrıs, beylerbeylik, sancak, mütesellimlik, muhassıllık ve mutasarrıflık şeklinde değişik usullerle idare olundu. Adanın yönetim tarzındaki bu sık değişiklikler son dönemde de devam etti. Zira Osmanlı yönetiminin sonlarında mutasarrıflık olarak yönetilen Kıbrıs, zaman zaman bağımsız, zaman zaman da Cezair-i Bahr-i Sefid<sup>515</sup> eyaletine tabi bir sancak halinde idare edildi. Bu değişikliklerde ada Akdeniz'de bulunmasına rağmen eyalet merkezinden uzaklığı dolayısıyla doğrudan İstanbul'a bağlanmakta; diğer yandan bağımsız bir sancak olarak yönetiminin zorlukları sebebiyle yeniden Cezair-i Bahr-i Sefid eyaletine alınmaktaydı. Nihayetinde İngiltere'ye devrinden hemen önce Cezair-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı bir sancak konumunda bulunuyordu.<sup>516</sup>

Kıbrıs adasının idarî yapılanması mutasarrıflık olarak yönetildiği son dönemde biri birinci, diğer dördü ikinci sınıf olmak üzere beş kaymakamlığa bölünmüştü. Bu kaymakamlıklardan Tuzla birinci sınıf, Mağusa, Leymasun, Baf ve Girne ikinci sınıf kaymakamlıklardı. Bunlar ise birinci ve ikinci sınıftan yedi müdürlüğe ayrılmıştı. Böylece 1864 Vilayet Nizamnamesi'nden sonra Kıbrıs merkez Lefkoşa ile birlikte altı kazaya taksim edilmiş bulunuyordu.<sup>517</sup>

<sup>513</sup>Orr, **a.g.e.**, s.66; Georghallides, **a.g.e.**, s. 37-38.

<sup>514</sup>Cavandish, **a.g.e.**, s. 50-51.

<sup>515</sup>Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti ile ilgili olarak bk. İdris Bostan, “*Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)*”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Nr. 38, 2003,s.61-77; Ayhan Afşin Ünal, “*XVI ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz – Ege Adaları) ya da Kapdan Paşa Eyaleti*” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2002, Nr. 12, s. 251-262.

<sup>516</sup>**BOA.**, **İ.MMS.**, 39/1606; **BOA.**, **A.MKT.UM.**, 496/61; **KMA.**, **Kıbrıs Mutasarrıflığı Defterleri**, Nr. 19, s.4.

<sup>517</sup>**BOA.**, **A.MKT. MHM.**, 415/32; **BOA. İ.ŞD-7/338** (H.17 Receb 1285/M.3 Kasım 1868)

Bu idarî yapılanmaya göre merkezde mutasarrıf, kazalarda kaymakam ve kaymakamlıklara bağlı nahiyelerde müdürler görevlendirilmişti. Ayrıca en küçük idarî birim olan köylerde muhtarlar bulunmaktaydı.<sup>518</sup>

Tanzimat'ın ilanından sonra fermanın ve yapılan düzenlemelerin bir gereği olarak Kıbrıs'ta Muhassıllık Meclisi<sup>519</sup> (*Büyük Meclis*) açılmışsa da bunların ülke genelinde başarısızlıkları nedeniyle 1842'de kaldırılmasıyla yerine Sancak Meclisi (*Küçük Meclis*) teşkil olundu. Bunlar da 1864 Vilayet Nizamnamesi'nden sonra sancak idare meclisi adını aldı.<sup>520</sup> Kıbrıs'ta 1861'e kadar muhassılların, bu tarihten sonra mutasarrıfların başkanlık ettiği bu meclis, naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi, mal kâtibi, müftü, başpiskopos, iki kocabaşı ile dört Müslüman azadan olmak üzere on iki üyeden oluşmaktaydı. Bunlardan ilk altısı merkezi hükümetçe atanan memurlar olmaları itibarıyla meclisin doğal üyesiydi. Dört Müslüman üye ile iki kocabaşı (Hristiyan) ise halk arasından seçilen üyelerdi.<sup>521</sup>

Sancak İdare Meclisi, sancağın mülkî amiri ve meclis başkanı mutasarrıf, merkez kaza hâkimi, müftü, muhasebe ve tahrirat müdürleri ile Gayrimüslim cemaatlerin dini liderleri (doğal üyeler), ikisi Müslüman, ikisi de Gayrimüslim olmak üzere halk tarafından seçilen dört üyeyle toplam on kişiden oluşacaktı. Meclis başkanı tabiatıyla mutasarrıf olduğundan Müslüman üye sayısı yedi, Gayrimüslim üye sayısı üçtü. Sancağın mülkî amiriyle merkez tarafından atanan memurlar Müslümanlar arasından seçilmekteydi. Kıbrıs Başpiskoposu, adadaki Gayrimüslim halkın dini lideri olduğundan meclisin doğal üyelerindendi.<sup>522</sup>

İdare meclislerinin görevleri yönetim ve yargı alanlarında olmak üzere iki kısımdı. Yönetimle ilgili olan görevlerinden başlıcaları; ihtiyaç duyulan satın alımlar ve bunlarla ilgili anlaşmalar, öşür ve vergilerin uygun olarak iltizama verilmesi, orman ve maden işleri, devlete ait binaların muhafazası, güvenlik güçlerinin idaresi, askerın ihtiyaçlarının giderilmesi ve gelir giderlerin denetlenip gelir kaynaklarının yönetilmesiydi. Belediye meclislerinin kararlarının incelenme sorumluluğu da idare meclisine aitti. Bunların yanı sıra yolların yapımı ve ıslahı, tarım ve ticaretin geliştirilmesi, yeni kaza ve köy kurulmasına karar verilmesi yine bu meclisler tarafından yapılmaktaydı. Ayrıca genel sağlığın korunması, mezarlıkların ve pazar yerlerinin

<sup>518</sup>BOA., A.MKT.MHM.,418/3; BOA., A.MKT.MHM.,415/31; BOA., TŞR.KB.UNZD.,196/124

<sup>519</sup>Muhassıl Meclisleri için bkz. Musa Çadircı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", Ord. Prof Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK, Ankara 1985.

<sup>520</sup>Çadircı, a.g.e., s. 212; Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi, Eren Yay., 2. Baskı, İstanbul 1996, s.364.

<sup>521</sup>Samani, Tanzimat Döneminde..., s.30.

<sup>522</sup>Bu dönemde Osmanlı Devletinde yeni yapılanma gereği üye sayısında değişiklik olmaktadır. Bk. Samani, Tanzimat Döneminde..., s. 30-33.

belirlenmesi ve mutasarrıfın meclise havale edeceği bütün konuları incelemek, görüşmek bu meclisin yönetimle ilgili görevlerindendi.<sup>523</sup>

İdare Meclisi'nin yargı ile ilgili görevi ise temelde suç işleyen devlet memurlarını yargılamaktı. Rüşvet alma, hazineye ait gelirleri zimmete geçirme v.b. suçları işleyenler bu mecliste yargılanıyordu. Yöneticilerle ilgili şikâyetler, devlet görevlileri arasındaki problemleri çözmek idare meclisinin göreviydi. Bunların yanında hükümetle mültezimler arasındaki anlaşmazlıkları, vergi problemlerini ve uyuşmazlıkları idare meclisi tarafından çözülmüyordu.<sup>524</sup>

Osmanlı Devleti'nde 1871 Vilayet Nizamname'sinin yürürlüğe girmesinden itibaren Kaza İdare Meclisleri Kaymakam, Kaza Mal Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Kaza Naibi, Müftü ve ikisi Müslüman, diğer ikisi Gayrimüslim halk tarafından seçilen dört üyeden oluşmaktaydı. Bu meclislerin belli başlı görevleri arasında, idarî davalar, gelir ve giderlerin incelenmesi, devlete ait binaların korunup bakımı ve onarımı vardı.<sup>525</sup> Kıbrıs'ta sadece Lefkoşa'da müftü bulunduğundan, kaza meclislerinde yer almıyordu. Bunun yanında kaza meclislerinde Gayrimüslim cemaatlerin ruhani liderleri bulunmamaktaydı.<sup>526</sup>

1871 yılında yürürlüğe konan nizamname ile idarî bölümlenmede kazalarla köyler arasındaki bulunan yerleşim yerleri nahiye olarak isimlendirildi. Bunlara da yönetici olarak müdürler tayin edildi.<sup>527</sup>

## 2.2. Kıbrıs'ta İngiliz İdari Teşkilatı

İngiltere 4 Haziran ve 1 Temmuz anlaşmalarına dayanarak adaya ilk askerini çıkardığı 12 Temmuz'dan itibaren adanın yönetimini üstlenmeye başladı. Bu konudaki ilk önemli icraatları 14 Temmuz 1878'de Lord John Hay tarafından adada toprak satışı yasaklanmıştır.<sup>528</sup> Bu yasak meclisin ilk oturumunda gündeme gelmiş ve kabul edilmişti. Bu yasağın devamı ile ilgili olarak Wolseley'in Dışişleri Bakanı'na verdiği bilgiye göre, bu kanunun amacı Yunanistan'da yaşayan Rumların arazi satın almasını engellemektir. Atina'daki İngiliz Elçisinin raporlarında Yunanistan ve Ege adalarında Kıbrıs'ta bir Rum partisi kurulması için süregelen komplo girişimleri bulunmaktaydı. Bu sebepten dolayı Wolseley hükümet hizmetinde Helenik Rumlara

<sup>523</sup>Musa Çadircı, "Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.2, S.5, Eylül 1993, s.7-8(3-12).

<sup>524</sup>Çadircı, "Osmanlı Döneminde...", s.8.

<sup>525</sup>R. Hamilton Lang, *Cyprus: Its History, Its Present Resources, and Future Prospects*, Macmillan and Co, London 1878, s.270-271; Sadık Fatih Torun, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.67; Mahmut Erdem, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Urfa'da Sancak İdaresi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2009, s.18.

<sup>526</sup>Samani, *Tanzimat Döneminde....*, s.41.

<sup>527</sup>Nahiye idaresi için bkz. İlber, Ortaylı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri, (1840-1880)* TTK, Ankara 2000, s. 98-106.

<sup>528</sup>*The Manchester Guardian*, 28 Ağustos 1878, s.6; N.A., FO.,88/4077, "Biddulph'dan Salisbury'ye", 19 Ocak 1880. Biddulph Salisbury'ye işgal sırasında John Hay'ın bir bildirgeyle Kıbrıs'ta arazi satışının geçici olarak durdurulmuş olduğunu bildirmişti.

görev verilmesinden her fırsatta kaçınmıştı. İngilizlerin Kıbrıs'ı devr almasının Ege adalarındaki yankılarını bildiği için Rumların arazi almalarını engelleyen bir yasanın çıkarılmasının uygun olduğunu bildirmişti. Bu kanunun taslağını oluştururken Yunanistan'a doğrudan herhangi bir imada bulunmaktan kaçındığını da ifade etmişti. Ayrıca Yönetmeliğin ikinci maddesi ile özellikle güney Avrupalı şarap üreticilerini Kıbrıs'a çekmek amacıyla tüm diğer ülke vatandaşlarının arazi almalarına izin verme yetkisini kendisinde toplamıştı.<sup>529</sup>

İngilizler adanın idaresini teslim aldıktan hemen sonra vakit geçirmeden adanın ekonomik, tarihi mirasını tespit etmek ve adayı tanımak için çeşitli faaliyetlere başladı. Bu konuda ilk etapta adanın ölçümlerini yaptırmak,<sup>530</sup> madenlerin araştırılması ve maden haklarının kiralanması teşebbüsü<sup>531</sup>, su kaynaklarının tespiti,<sup>532</sup> arkeolojik eserlerin incelenmesi,<sup>533</sup> tarım yapmaya istekli İngilizlerin bu konudaki teşebbüsleri,<sup>534</sup> Maltalı ve Musevi göçmenlerin iskân teşebbüsleri<sup>535</sup> ve üs olarak düşünülen adadaki limanların yeniden imarı için teknik personel isteğinde<sup>536</sup> bulunuldu. İngilizler Kıbrıs'ı talep ettiklerinde ekonomik gerekçeleri öne sürmemişlerse de bu ilk faaliyetler adanın sadece stratejik konumu gereği ele geçirilmediğinin bir delili ve İngiliz sömürgeci anlayışının açık bir tezahürüdür.<sup>537</sup>

Daha Kıbrıs'ın devrinin ilk günlerinde 18 Temmuz 1878'de adanın kaynaklarının ve rezervlerinin tespiti için kamu işleri teşkilatının bir an önce kurulması gerektiği tespit edilmiş ve demiryolu yapılması ile ilgili keşif çalışması yapılarak durum Dışişleri Bakanı Salisbury'e bildirilmiştir.<sup>538</sup>

İngiltere 14 Ağustos 1878 tarihli anlaşmayla adada tam anlamıyla hâkimiyetini tesis etmek için Bâbiâli'den gerekli yetkiyi almıştı. Böylece adanın yönetimini ele geçiren ve bir taraftan ekonomik kaynakları tespit eden Wolseley, diğer taraftan da idarî atamalar yapmaya başladı.

İlk olarak, Osmanlı dönemindeki kazalar tamamen organize edildi ve hazine, tapu dairesi, idare meclisi ve mahkemeye sahip olan iç idarî yapılanma korunarak, kaza yöneticisi olan

<sup>529</sup> N.A., FO., 88/4077, "Wolseley'den Salisbury'ye" 15 Ocak 1879.

<sup>530</sup> Adada yaşayanların doğru şekilde vergilendirilmesinin temeli olarak bu ölçümlerin yapılması gerektiği, yapılan çalışma sonunda adanın ölçümlerinin 9.000-10.000 pounda mal olacağı tespiti yapıldı N.A., C.O., 67/2, s.221-222, 320-325.

<sup>531</sup> N.A., CO., 67/2, s.249, 365-368.

<sup>532</sup> İngilizler yaptıkları çalışmalarda adada bulunan su kaynaklarını tespit etmiştir ve şu anda bu kaynakların ikisinin üzerinde de İngiliz askeri üsleri vardır.

<sup>533</sup> N.A., CO., 67/2, s. 142-145, 166.

<sup>534</sup> N.A., CO., 67/2, s. 153-154.

<sup>535</sup> N.A., CO., 67/2, s. 136-141, 232-248.

<sup>536</sup> N.A., CO., 67/2, s.155-158, 224, 270.

<sup>537</sup> Bu dönemde İngilizler hazırladıkları raporlarda adanın coğrafi, demografik ve ekonomik özellikleri hakkında bilgi vermişlerdir. İngiltere'nin adadaki konsolosluğunda görev yapan R. Hamilton Lang hazırladığı bir çalışmada adanın vakit geçirmeden kaynaklarının tespit edilip, ortaya çıkacak sonuçların gelecekte İngiliz kapitalizmine rehberlik edeceğini ifade etmiştir. Bu görüş doğrultusunda adanın ilk İngiliz yöneticileri İngiltere yönetiminin talimatları üzerine bölgenin kaynakları ve potansiyeli hakkında çalışmalar yapmışlardır. Lang, a.g.e., s.268.

<sup>538</sup> N.A., CO., 67/2, s. 38-43.

kaymakamların yerine komiserler ve komiser yardımcılarını atandı<sup>539</sup>. Adadaki ilk atamalar şunlardı:

Komiser olarak; 7 Ağustos 1878 tarihinde Albay R. Biddulph Lefkoşa'ya, 1 Ağustos 1878 tarihinde Yüzbaşı A.G. Wauchop Baf'a, 1 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen W. H. Holbech Girne'ye, 21 Ağustos 1878 tarihinde Üsteğmen H.G. White Larnaka'ya, 1 Ekim 1878 tarihinde Üsteğmen F.G.E. Warren Limasol'a, 6 Kasım 1878 tarihinde Yüzbaşı J.A.S. Inglis Mağusa'ya görevlendiriler. Komiser yardımcılarını olarak; 1 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen M.B. Seager Lefkoşa'ya, 1 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen A.G. Duff Baf'a, 28 Ağustos 1878 tarihinde Teğmen E.L. Braitwaite Limasol'a, 1 Ekim 1878 tarihinde C.D. Cobham Larnaka'ya, 6 Kasım 1878 tarihinde Teğmen J.N.S. Grant Mağusa'ya görevlendirildiler.<sup>540</sup>

Wolseley bu komiser ve yardımcılarının dışında, Temmuz-Kasım 1878 döneminde Hükümet Müsteşarı, Özel Sekreter, Hukuk Müşaviri, Finans Komiseri, Gümrük Baş Memuru, Hükümet Mühendisi, Posta Müdürü, Liman Müdürü, Sulh Hâkimi ve Sağlık Görevlisi, Hükümet Hazine Memuru, Askeri Polis Başkomutanı ve Hapishane Müfettişi, Kazalara Askeri Polis Komutanları, Askeri Polis Muavini atamalarını gerçekleştirerek adada İngiliz yönetiminin teşkilatlanması anlamında ilk temelleri attı.<sup>541</sup>

Yüksek Komiser Wolseley, her ne kadar bu atamaları gerçekleştirmişse de atamaların büyük kısmını gerçekleştirdiği tarihte atamaların hukuki dayanağı bulunmamaktaydı. Çünkü kraliçe tarafından adanın nasıl idare edileceğine dair herhangi bir kanun çıkarılmamıştı. Dolayısıyla bu atamaların resmi olarak geçerli olabilmesi için İngiltere'den bir kanun gerekliydi. Bu duruma istinaden kraliçe tarafından 1878 tarihinde Balmoral Sarayı'nda adanın idaresi hakkında yirmi sekiz maddelik bir emirname yayımlandı.<sup>542</sup> Bu emirname Kıbrıs'ın İngiliz yönetimindeki ilk emirname ile birlikte aynı tarihli yirmi dört maddelik diğer bir emirnamede yayımlanmıştı.<sup>543</sup>

14 Eylül 1878 tarihli emirnamelerden ayrıca, yine buna dayanılarak, 17 Ocak 1879 tarihinde “*Kıbrıs Adasının İdari Taksimatının Belirlenmesine Dair Kanun*”<sup>544</sup> yayımlanarak ada kazalar, nahiyeler ve köylere bölünerek buralara hangi görevlilerin ne suretle atanacağı belirlendi.

İncelenen dönemde, İngiliz yönetimi, Osmanlı yönetiminden devraldığı sistemi kapsamlı bir şekilde inceleyerek kendi yönetim tarzına uyarlamaya çalışmıştır. Bu anlamda mevcut Osmanlı

<sup>539</sup>N.A., CO., 883/3; **The Times**, 1 Ekim 1878.

<sup>540</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.1 .

<sup>541</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 1, 5 Kasım 1878, s.1.

<sup>542</sup>N.A., FO. 881/3727; BOA., Y. EE. 94/74; BOA., HR. TO. 59/49; **The Times**, 2 Ekim 1878, **The London Gazette**, Nr. 24629, 1 Ekim 1878, 5369-5371.

<sup>543</sup>N.A., CO., 67/3, s. 170-176.

<sup>544</sup>N.A., CO., 68/1, Law Nr. IV (19 Aralık 1878 tarihinde Kavanin Meclisinden geçmişti).

yapısını belli alanlarda muhafaza etmiş, belirli alanlarda kurumların yetkisini kısıtlamış veya kendi görevlilerini tayin yoluna gitmiştir. Dolayısıyla devir faaliyetlerine ilk günlerden itibaren başlayan İngiliz idarî yapılanması tedricen gerçekleşmiştir.

14 Eylül 1878 emirnameleri gereği, Yüksek Komiserlik, Kavanin Meclisi (legislative council) ve Yürütme Meclisi (executive council) kurulma çalışmaları başlatıldı. 7 Ekim 1878 tarihinde; Tümgeneral William Payn,<sup>545</sup> 16 Kasım 1878'de Albay Robert Biddulph yürütme meclisine üye olarak atandı.<sup>546</sup> Kavanin Meclisi'ne ise; memur üye olarak, Hukuk Danışmanı Alfred Cookson<sup>547</sup> Hükümet Müsteşarı ve Personel Şefi olarak Albay George Richards Greaves ve Finansal Komiseri olarak George Welsh Kellner atanmıştı. Yerli halktan ise, Mustafa Fuad Efendi, Richard Mattei<sup>548</sup> ve George Glykys'i atanmıştır. Kavanin Meclisi ve Yürütme Meclisi'nin kâtibi olarak Algernon Herbert görev yapacaktı.<sup>549</sup> Ayrıca Osmanlı yönetimi döneminden kalan Meclis-i İdarî, belediyeler, muhtarlıklar, şer'î mahkemeler, evkâf yönetimi yer yer yetkileri kısıtlanarak, yer yer üyeleri Yüksek Komiser tarafından atanarak devam ettirildi.

1882 yılında adanın merkezi yönetimi Yüksek Komiser ve aşağıda adları geçen on altı yetkili tarafından uygulanmaktaydı:

Başsekreter, Başsekreter Yardımcısı, Kraliçenin Avukatı, Baş Tahsildar, Baş Denetçi, Haznedar, Gelirler Müfettişi, Araştırma Başkanı, Araştırma Başkan Yardımcısı, Hükümet Mühendisi, Hükümet Mühendis Yardımcısı, Eğitim Müdürü, Sağlık Komiseri, Polis Başkomutanı, Yerel Polis Komutanı ve İdare İşler Müdürü.<sup>550</sup>

İngiltere, Kıbrıs'ın devri için 1878 Mayısı'ndan itibaren yoğun bir çaba içerisine girmiş ve 4 Haziran ve 1 Temmuz tarihli EK anlaşmalarla adanın yönetimini ele geçirmiştir. Ancak birinci bölümde de belirtildiği üzere anlaşma hükümlerinin yeterince açıklayıcı olmaması dolayısıyla Bâbîali ile İngiltere Hükümeti arasında sorunlar yaşanmıştır.<sup>551</sup> Bu sorunlardan başka İngiltere'nin Kıbrıs'ın yönetimini üstlenmede hazırlıksız olması nedeniyle özellikle yönetim alanında bir takım iç sorunlar ortaya çıkmıştır.

<sup>545</sup>The Cyprus Gazette, Nr.1, 5 Kasım 1878, s. 2.

<sup>546</sup>The Cyprus Gazette, Nr.2,16 Kasım 1878, s.3.

<sup>547</sup>Wolseley 14 Ağustos 1878'de Salisbury'den ada için acil olarak hukuk danışmanı ihtiyacını bildirmiş ve 17 Ağustos 1878'de 1200 pound maaşla bir danışman atanmıştır. **N.A., CO., 67/2, s.225, 258.**

<sup>548</sup>Richard Mattei, Kıbrıs'ta tarım ürünlerine çok zarar veren çekirgelerin imhası için yeni bir metod geliştiren İtalyan asıllı Kıbrıslı. Lang, **a.g.e., s.248;** Cavendish, **a.g.e.,s. 63.**

<sup>549</sup>The Cyprus Gazette, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.2.

<sup>550</sup>**N.A., CO. 883/3; N.A., T 1/13542, Memorandum The Finances and Administration of Cyprus, London 1882, s. 38.**

<sup>551</sup>İşgalden sonra İngiltere'nin Osmanlı Hükümeti'yle yaşadığı sorunlar birinci bölümde ele alınmıştır.

Kıbrıs İngiliz yönetiminin adayı yönetmede karşılaştığı ilk sorun adanın gerçek sahibinin kim olduğuydu.<sup>552</sup> Henüz ilk yüksek komiserin adaya geldiği günün ertesinde, 23 Temmuz 1878’de, konu İngiliz parlamentosunda gündeme taşınmıştı. Yapılan görüşmeler Kraliçe Baş Danışmanı’nın “*Kıbrıs bir Kraliyet Kolonisi değildir*” sözü üzerine hâkimiyet konusunun tartışılmasıyla başlamıştı. Tartışmada eski Liberal Parti Savunma Bakanlarından, Viscount Cardwell,<sup>553</sup> anlaşmada Kıbrıs’ın Türk toprağı olarak kalacağını, ancak içinde yaşama hakkının ve yönetiminin İngiltere’de bulunacağını öğrendiğini belirterek bu durumda adanın hangi kanunlara göre yönetileceğini, yani adada İngiliz hukukunun mu, yoksa Türk hukukunun mu geçerli olacağı sorusunu sormuştu. Dışişleri Bakanı, kendi kanunları olan bir toprak parçası zapt edildiğinde ya da teslim alındığında, buralarda yaşayanlar için geçerli olan kanunların değiştirilene kadar geçerliliklerini koruduğunu, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan İngiliz halkının kendi kanunlarıyla yargılanabilme hakkı bulunduğunu, ancak Kıbrıs’ın İngiltere’ye ait bir toprak parçası olmayıp, İngiltere tarafından anlaşmaya göre işgal ve idare edileceği yanıtını vermişti.<sup>554</sup>

Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında savaşa girdiği ana kadarki gelişmelerde İngiliz yönetimi her fırsatta adanın Osmanlı toprağı olduğunu dile getirecekti. Özellikle ada Rumlarının adanın Yunanistan’a bağlanması ve anlaşma gereği her yıl ödenen Kıbrıs vergisi’nin kaldırılması yönündeki istekleri İngiliz yönetimi tarafından red edilecekti. İngiliz yönetimi iki ülke arasında yapılan ittifak anlaşması gereği; adanın hala Osmanlı Devleti’nin bir parçası olduğu yönünde görüş açıklayacaktı. Bunun yanında anlaşma şartları gereği ada vakıflarının yönetimi, şer’i mahkemelerle ilgili düzenlemeler, kadı ataması ve emlâk-ı hümayun gibi konularda Osmanlı Devleti’nin bu konulardaki yaklaşımı kabul edilmeyecek ve Bâbîâlî’nin adadaki yönetime müdahalesine kesinlikle müsaade etmeyecekti.

Hâkimiyet konusu ile ilgili parlamentoda bir diğer görüşme de Liberal Parti’den William Harcourt<sup>555</sup>’un hükümetin yasal danışmanına adadaki yargılama yetkisinin kimde olacağına dair sorusu üzerine gerçekleşmişti. Yasal Danışman tarafından verilen cevapta 1843 tarihli “Yabancı Topraklarda Yargılama Yetkisi Kanunu”nun aynen uygulandığını, buna göre zapt edilmiş ya da ele geçirilmiş ülkelerin kendilerine ait kanunları değiştirilene kadar geçerliliklerini koruyacağı belirtilmişti.<sup>556</sup>

<sup>552</sup>20 Temmuz 1878 tarihli yazışmada, adada kimin otorite olduğu, kanun çıkarmaya yetkili olup olmayacakları ve yabancı vatandaşlarla ilgili ne yapılabileceği hakkında sorular ve bu konudaki tespitler İngiltere’ye bildirilmişti. **N.O., C. O.**, 67/2, s. 45-50.

<sup>553</sup>Edward Cardwell, (1813-1886), 1868-1874 yılları arasında Cardwell Reformları ile tanınan Liberal Parti döneminde Savunma Bakanlığı yapmıştı.

<sup>554</sup>**Hansard**, CCXLII, s.30-32.

<sup>555</sup>William Vernon Harcourt, (1827-1904), Liberal Partinin Sözcüsü, Hukukçu ve Gazeteci.

<sup>556</sup>**Hansard**, CCXLII, s.40-41.



26 Temmuz 1878 tarihinde Kıbrıs'ta hâkimiyet ve yargılama yetkisi İngiliz parlamentosunda tekrar gündeme gelmişti. Bu konu hakkında bilgi almak isteyen William Harcourt, hukuk müşavirine; yapılan anlaşmadan itibaren Kıbrıs halkının Osmanlı padişahına mı yoksa İngiltere hükümdarlığına mı sadakat göstermek zorunda olacağını, İngiltere'nin tarafsız olduğu bir durumda Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiğinde Kıbrıs'ın statüsünün ne olacağı, Bâbîâlî'nin yargılama yetkisinin olup olmadığını, yargılama yetkisi için Osmanlı Hükümeti tarafından bölgeye temsilci gönderilip gönderilmeyeceği, eğer böyle olmazsa antlaşmayla veya kapitülasyonla Avrupa'daki Hristiyan devletlerin Türklerin egemen olduğu bölgelerde yargı yetkisini ellerinde bulunduracaklarını, İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ta aynı haklara sahip olup olmadığını, yargılama yetkisinin İngiliz idaresinde bağımsız olup olmadığını sordu. Hukuk Müşaviri John Holker;<sup>557</sup> Türk-İngiliz anlaşmasının adadaki halkın padişaha bağlılığına zarar vermeyeceğini, Kıbrıs'ta kalanların Kraliçe'nin korumasında olduklarını, ada İngiltere tarafından işgal edilirse yardımcı olacaklarını, padişahın savaşa girmesi durumunda İngiltere'nin tarafsız kalmasının durumu değiştirmeyeceğini bildirdi. İkinci olarak, adanın idaresinin Bâbîâlî tarafından İngiltere Hükümeti'ne bırakılması Kraliçe'nin adadaki tüm gücü ele alması için yeterli olacağını, yargılama yetkisinin tamamen kraliçede olacağını, anlaşmanın dışında kalan yerler hariç tüm kanunların uygulanacağını, üçüncü olarak; her hangi bir ülkenin Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmalara dayanarak hak iddia etmesi durumunda bunun göz önünde bulundurulacağını, dördüncü olarak; Türklerin hâkimiyetlerinde olan bölgelerde Avrupalı Hristiyan ülkelerin vatandaşlarının kendi kendileri yargılama yetkisine Kıbrıs'taki mahkemelerde veya konsolosluklarda sahip olduğunu, ne tür yetkinin verildiğini öğrenene kadar soruya cevap verilemeyeceğini ifade etti.<sup>558</sup>

İngiliz parlamentosunda bu gelişmeler olurken, 22 Temmuz 1878 bir yazışmada; adanın İngiltere'ye devrini etkileyecek Bâbîâlî ile diğer devletlerarasında yapılan anlaşmalar hakkında bilgi verilmekteydi. Belge de, Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı kapitülasyonların kapsamı izah edilmişti.<sup>559</sup>

İngiliz parlamentosunda adanın hâkimiyet meselesi ve kapitülasyonlar görüşülürken, adanın yüksek komiseri Wolseley Londra'dan adanın gerçek hâkiminin kim olduğunu, konsolosluk mahkemelerinin durumunu ve yabancı ülke vatandaşlarına tanınan gümrük ve vergi muafiyetinin devam edip etmeyeceğini sormuştu. 12 Aralık 1873'de yayınlanan bir fermanla konsolosluk mahkemelerinin Kıbrıs'ta da faaliyet göstermesini düzenlemiştir.<sup>560</sup>

<sup>557</sup> John Holker, (1828-1882) Muhafazakâr Parti'de yer alan politikacı ve hukukçu.

<sup>558</sup> Hansard, CCXLII, s.387-389.

<sup>559</sup> N.A., C. O., 67/2, s.60-71.

<sup>560</sup> Gürel, a.g.e., I, s.35.

Yüksek Komiser Wolseley, seyir günlüğünde bu konu ile ilgili olarak 16 Ağustos 1878’de Kıbrıs’ın statüsünün ve gümrük uygulamalarıyla ilgili olarak diğer devletlerin Bâbîâli’yle yapmış oldukları antlaşmaların (kapitülasyonlar) mı yoksa İngiliz kanunlarının mı geçerli olacağını açık olmadığını belirtmekteydi.<sup>561</sup>

4 Haziran ve 1 Temmuz tarihli anlaşmalarda adada yargılama ve kapitülasyon konuları ile ilgili olarak ortaya çıkan bu sorunların öncelikle “*Yabancı Topraklarda Yargılama Yetkisi Kanunu*” da yapılacak ve eklemelerle çözümlenmesi gündeme gelmişti.<sup>562</sup> Ancak sorunun bu şekilde çözümlenmesinin zorluğu karşısında adanın yönetilmesi için Bâbîâli’den kanun çıkarma yetkisi alınma ihtiyacı doğmuştu. Bâbîâli ile yapılan görüşmeler sonucunda; İngiltere, yönetimi süresince 1 Temmuz 1878 tarihli ek anlaşmanın I, II ve IV. Maddelerini zayıflatmayacak şekilde adada kanunlar yapmak, hükümet için anlaşmalar ile Osmanlı Devleti’nin kontrolü olmadan ticari ve diplomatik ilişkiler ile ilgili düzenlemeler yapmada tam yetkiye sahip olmaktadır.<sup>563</sup> Bu sayede adada kanun çıkarma yetkisine sahip olan İngiltere, adada tam anlamıyla hâkimiyetini tesis etmek için Bâbîâli’den gerekli yetkiyi almıştı. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Hükümeti ile aralarında çıkan problemlerde 14 Ağustos 1878 tarihli anlaşma ile kendilerine bu yetkinin verildiğini bildirecekti.

14 Eylül 1878 tarihinde İngiltere’de Balmoral Sarayında yayınlanan ve Kraliçe’nin Kıbrıs’ın nasıl idare edileceğine dair emrin yirmi yedinci maddesinde, 12 Aralık 1873 tarihli Osmanlı egemenliğindeki konsolosluk yetkilerini düzenleyen anlaşma yürürlükten kaldırılmıştı.<sup>564</sup> Wolseley buna dayanarak 11 Ekim 1878 tarihinde yayımladığı bir beyannameyle adada konsolosluklarla ilgili kapitülasyonların kaldırıldığını duyurdu.<sup>565</sup> Buna rağmen Osmanlı yönetimi zamanında kazandığı ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen konsoloslar bu karara tepki gösterdiler. Yabancı devlet konsolosları alınan kararı derhal hükümetlerine bildirerek gerekli önlemlerin alınmasını talep ettiler.<sup>566</sup>

Bu konuda en şiddetli itirazlar Doğu Akdeniz’de İngiltere ile nüfuz mücadelesinde bulunan Fransa’dan gelmişti. Kararın alınmasından sonra yeni atanan Fransız Konsolosu İngiliz Dışişlerinden konsolosların durumu ile ilgili olarak 1878’de olumlu güvence verilmesine rağmen bu sözün tutulmayarak Osmanlı döneminde sahip oldukları imtiyazların ellerinden

<sup>561</sup>Cavendish, **a.g.e.**, s.48-50.

<sup>562</sup>**NA., C.O., 67/2**, s. 44-50.

<sup>563</sup>**KMA, Correspondance, Cyprus** Nr. 1 (1879), s.1-2.

<sup>564</sup>**N.A., F.O. 881/3727; BOA., Y. EE. 94/74; BOA., HR. TO. 59/49; The Times**, 2 Ekim 1878, s. ; **The London Gazette**, Nr. 24629, 1 Ekim 1878, 5371.

<sup>565</sup>Meltem Onurkan Samani, **Kıbrıs’ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi(1882-1931)**, Hacetepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.30.

<sup>566</sup>Bu konu ile ilgili olarak İngiliz parlamento görüşmeleri için bkz. **Hansard**, CCXLIII, s.1089, 1140; **Hansard**, CCXLIV, s.10; **Hansard**, CCL, s.588; **Hansard**, CCXLXXXV, s. 817-824.

alındığını belirtmişti.<sup>567</sup> Yabancı devlet yetkilileri bu konuda İngiliz Hükümeti'ne müracaat etmelerine rağmen İngiltere geri adım atmadı.

## 2.2.1. Yüksek Komiserlik

### 2.2.1.1. Kıbrıs'ta Görev Yapan Yüksek Komiserler ve Vekilleri

Osmanlı döneminde adanın en üst rütbeli görevlisi mutasarrıftı. Bâbiâli tarafından atanan mutasarrıf sancağın mülkî ve idarî amiriydi. Adanın Bâbiâli ile olan ilişkileri mutasarrıflar aracılığıyla gerçekleştirilirdi. Mutasarrıflar ayrıca Lefkoşa'da toplanan Meclis-i İdarî'nin kazalarda oluşturulan kaza idare meclislerinin tabii reisiydi. Adanın İngiliz idaresine geçmesiyle birlikte benzer görevleri üstlenen ve kraliçe tarafından atanan yüksek komiserler bu dönemde adanın en üst rütbeli mülkî, idarî amiri ve başkomutanıydı. Dolayısıyla ada yönetimiyle ilgili olarak yasama, yürütme ve yargı yetkileri belirleyici ölçüde, Londra'dan atanıp merkeze karşı sorumlu tutulan Yüksek Komiserde toplanmaktaydı.

Kıbrıs, anlaşma gereği İngiliz yönetiminde olsa da Osmanlı toprağı olduğundan doğrudan bir vali atanmamıştır. Zira ada İngiltere açısından “İngiliz hâkimiyet bölgesi” olarak düşünüldüğünden Vali yerine Yüksek Komiserler görevlendirilmiştir. Bu durum Lozan Anlaşması'ndan sonra, 10 Mart 1925 kadar sürmüş, bu tarihten sonra yayımlanan bir genelge (letters patent) ile ada İngiliz sömürgesi olduğu için valiler atanmıştır.<sup>568</sup>Bu tarihe kadar İngiliz yönetimince Yüksek Komiser olarak atanan ada yöneticilerine Kıbrıs Türkleri adanın idaresinin değişmesinden itibaren yazılı müracaatlarda ve gazetelerde Vali olarak hitap etmişti. Bu hitapta; Kıbrıs Türkleri, 4 Haziran 1878 tarihli ittifak anlaşması ve ekleri gereği İngiliz yönetiminin geçici ve adanın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olması nedeniyle Osmanlı yönetiminde olduğu gibi ada yöneticilerine Vali demiştir.

Öte yandan Kıbrıs, ilk yıllar, Savaş Bakanlığı veya Sömürgeler Bakanlığı'na değil, Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. İngiltere'nin başta Fransa olmak üzere diğer devletlerin tepkilerini engellemek istemesi ve Dışişleri Bakanlığı'nı doğrudan ilgilendiren sorunlar bu durumu zorunlu kılmıştır. İngiliz makamlarına göre, Dışişleri Bakanlığı'nın görev önceliğinin farklı olması ve adada çıkan aksaklıkları çözüme yeterli sayıda tecrübeli personelinin bulunmayışı Kıbrıs'ın Sömürgeler Bakanlığı'na bağlanmasına yol açtı. Nitekim Kıbrıs, parlamento tartışmalarından sonra, 6 Aralık 1880 tarihinde Sömürgeler Bakanlığı'na alındı.<sup>569</sup>

<sup>567</sup> K.M.A., “Konsolos Dozay'dan Dışişleri Bakanlığı'na”, (CCC), Vol. 23, 1877-1883, Nr. 14 (18 Haziran 1879), s.78-84.

<sup>568</sup> K.M.A., *Cyprus Blue Book 1925*, s. 99-104; *The Cyprus Gazette*, 1 Mayıs 1925.

<sup>569</sup> N.A., FO., 78/3374, Dışişleri Bakanlığı'ndan Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 6 Aralık 1880 tarihli yazı; K.M.A., N.E. 013-3, *Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus*, Presented to Both Houses of Parliament by Command of Her Majest., Londra 1881, Earl Granville'den R. Biddulph'a, 6 Aralık 1880, s. 58-59; *Hansard*, CCXLIII, s.1053-1054; *Hansard*, CCLII, s.897-929; Hill, a.g.e., IV, s.412.

Yüksek Komiserler adaya çıktıklarında öncelikle iskelede toplanan görevliler ve halkın huzurunda yemin ederek göreve başlamakta ve bu durum Kıbrıs İngiliz yönetimi resmi gazetesinde duyurulmaktaydı.<sup>570</sup> Bu uygulama 9 Ağustos 1907 tarihli Kral VII. Edward tarafından yayımlanan emirname ile kanun haline getirilmişti. Bu kanunun birinci maddesine göre, yüksek komiser atanan kişi görevine başlamadan önce törenle atama emrini Yüksek Mahkeme Baş Yargıcı, Yürütme Meclisi üyeleri huzurunda okuyacak ve bunların huzurunda sadakat yemini edecekti<sup>571</sup>. İncelenen dönemde adada görev yapan Yüksek Komiserler,<sup>572</sup>

**Tablo 2.1:** Yüksek Komiserler Listesi

Yüksek Komiserin Adı ve Unvanı	Göreve Başlama Tarihi
General Garnet Wolseley	12 Temmuz 1878 <sup>573</sup>
Albay Robert Biddulph	23 Haziran 1879 <sup>574</sup>
Henry Ernest Gascoyne Bulwer	9 Mart 1886
Walter Joseph Sendall	5 Nisan 1892
William Frederick Haynes Smith	23 Nisan 1898
Charles Anthony King-Harman	17 Ekim 1904
Hamilton Goold-Adams	12 Ekim 1911 <sup>575</sup>

**Kaynak:** N.A. CO., 67/2, s. 13, 161; Captain A. R. Savile, Cyprus, Printed under the Superintendence of Her Majesty's Stationery Office, London 1878, s.31; N.A., CO., 67/4, s. 174; N.A., CO., 67/7; The Cyprus Gazette, Extraordinary, Nr. 30, 23 Haziran 1879, s.33; N.A., CO., 69/2, Yürütme Meclisinin 9 Mart 1886 tarihli oturumu; The Cyprus Gazette, Nr. 193, 13 Mart 1886, s.761; N.A., CO., 69/7, Yürütme Meclisinin 5 Nisan 1892 tarihli oturumu; The Cyprus Gazette, Nr.370, 5 Nisan 1892, s.1630; N.A., CO., 69/7, Yürütme Meclisinin 23 Nisan 1898 tarihli oturum; The Cyprus Gazette, Nr. 591, 23 Nisan 1898, s. 3621; The Cyprus Gazette, Nr. 806, 18 Ekim 1904, s. 5451; N.A., C.O., 69/14, Yürütme Meclisinin 25 Ekim 1904 tarihli oturumu; The Cyprus Gazette, Nr. 1023, 12 Ekim 1911, s. 7557.

Adanın İngiltere tarafından 5 Kasım 1914'de ilhak edilmesinden<sup>576</sup> sonra 28 Kasım 1914 tarihinde Hamilton John Goold-Adams emekli olarak adadan ayrıldı. Onun yerine Hükümet Müsteşarı Charles William James Orr Yöneticisi sıfatı ile atandı.<sup>577</sup> 3 Aralık 1914 tarihinde ise

<sup>570</sup>The Cyprus Gazette, Extraordinary, 23 Haziran 1879, Nr.30, s.33; The Cyprus Gazette, 13 Mart 1886, Nr. 193, s.761; The Cyprus Gazette, Extraordinary, Nr. 370, 5 Nisan 1892, s.1965; The Cyprus Gazette, Nr. 591, 23 Nisan 1898, s.3621.

<sup>571</sup>The Cyprus Gazette, 20 Eylül 1907, s.6287-6283; T.H. Hatton Richards, The Civil List 1908, s.51-52.

<sup>572</sup>Green, a.g.e., s.118; Cyprus The Civil List for 1929, s.III.

<sup>573</sup>Wolseley Kraliçe tarafından 12 Temmuz 1878'de atanmış bu 16 Temmuz'da resmi gazetede yayımlanmıştı. 13 Temmuz'da yola çıkan Yüksek Komiser, 18'inde Malta'dan ayrılmış 22 Temmuz sabahı Larnaka'ya çıkmıştı. N.A. CO., 67/2, s. 13, 161; diğer bir eserde 15 Temmuz'da yola çıktığı ifade edilmişti. Charles R. Low, Lieutenant-General Sir Garnet J. Wolseley, C. II, Richard Bentley Son, London 1878, s.250-251.

<sup>574</sup>Albay Robert Bidolf'un ataması Kıbrıs'a 3 Haziran 1879 saat: 3.50 de bildirilmişti. N.A., CO., 67/4, s. 174; N.A., CO., 67/7.

<sup>575</sup>Önceki Yüksek Komiserler Larnaka'dan Kıbrıs'a çıkıp orada yemin ederlerken yeni Yüksek Komiser Hamilton John Goold-Adams Magosa Limanından Kıbrıs'a çıkmıştır. Adams'a , Magosa Hükümet Binasında Yürütme Meclisi Üyeleri, Yüksek Mahkeme, Bölge Mahkeme Yargıçları ve diğerlerinin huzurunda Baş Yargıç tarafından yemin ettirilmiştir. The Cyprus Gazette, Nr. 1023, 12 Ekim 1911, s. 7557.

<sup>576</sup>The Manchester Guardian, 6 Kasım 1914; The Cyprus Gazette, Extraordinary, Nr. 1136, 5 Kasım 1914, s. 8713; Kıbrıs'ın İngiltere topraklarına katıldığından dolayı ada Türk ve Rumlarının bu haberi sevinç içerisinde karşıladığı haberi İngiliz basınına yansımıştı. The Manchester Guardian, 8 Kasım 1914.

<sup>577</sup>The Manchester Guardian, 27 Kasım 1914; The Cyprus Gazette, Nr. 1141, 28 Kasım 1914, s. 8743.

yeni bir yüksek komiser ataması gerçekleştirmeyip, John Eugene Clauson İngiltere Kralı tarafından Kraliyet Konsülü kararı ile Hükümet Yöneticisi olarak görevlendirildi.<sup>578</sup> Kıbrıs İngiltere tarafından ilhak edildikten sonra yapılan bu atamada Yüksek Komiser unvanı yerine Hükümet yöneticisi terimi kullanıldı. 4 Aralık 1914'de Kral V. George'nin başkanlığında toplanan Kraliyet Konseyi'nin aldığı karara göre ise Hükümet Yöneticisi John Eugene Clauson'a 8 Ocak 1915'den itibaren tekrar Yüksek Komiser ve adanın komutanı unvanı verildi.<sup>579</sup>

Yüksek Komiserler bağlı oldukları bakanlıktan izin almadan adayı terk edemezlerdi.<sup>580</sup> Yüksek komiserler adadan ayrıldığında yerlerine başlangıçta en kıdemli asker vekâlet etmekteydi. 14 Eylül 1878 tarihli emirnamenin on altıncı maddesi gereği vekâlet Kıbrıs'taki birliklerinin komutanına bırakılacaktı.<sup>581</sup> Bu durum başlangıçta ada daha ziyade bir askeri üs olarak değerlendirildiğinden bir asker olan yüksek komiser gibi yerine vekâlet edecek kişinin de asker olması istenmişti. Nitekim Wolseley'in 12 Mayıs 1878'de adadan ayrılmasından sonra yerine Kıbrıs adasında teşkil edilen ordunun en kıdemli subayı Albay George Richards Greaves vekâlet etmişti.<sup>582</sup> Öte yandan Kraliçe'nin 13 Nisan 1895 tarihli emriyle Yüksek Komiser Vekillerinin sürekli olarak ada yönetimiyle ilgilenen Kıbrıs Hükümet Müsteşarları olması usulü getirildi. Dolayısıyla bu tarihten itibaren atanan Yüksek Komiser Vekilleri Başsekreterler olmuştur.<sup>583</sup>

13 Nisan 1895 tarihine kadar yüksek komisere vekâlet eden en kıdemli subay, bu tarihten sonra Müsteşarları Yürütme, Kavanin ve İdari Meclisleri'ne vekâlet dönemlerinde başkanlık etmekte<sup>584</sup> ve ilk katıldıkları oturumda diğer üyelerin huzurunda yemin ederek göreve başlamaktaydılar.<sup>585</sup> Yüksek Komiser'ler adadan genellikle yaz aylarında ayrıldıklarından Kavanin Meclisi'nin kapalı olmasından dolayı vekilleri Kavanin Meclisi'nde görev yapamıyordu. Kavanin Meclisi'nin açılışı yüksek komiserin adaya döndüğü zaman olmaktaydı. Yüksek Komiser bir başka göreve atandığında ve yerine yeni Yüksek Komiser gelinceye kadar

<sup>578</sup>**The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 1144, 11 Aralık 1914, s. 8751; **The Cyprus Gazette**, 8 Ocak 1915,

<sup>579</sup>**The Cyprus Gazette**, 8 Ocak 1915.

<sup>580</sup>**The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; Richards, **a.g.e.**, s.54-55, madde XXII.

<sup>581</sup>**N.A., FO.** 881/3727; **BOA., Y.EE.** 94/74; **BOA., HR.TO.** 59/49; **The Times**, 2 Ekim 1878.

<sup>582</sup>**Hansard**, CCXLVI, s. 1354-1355; **The Cyprus Gazette, Extraordinary** , Nr.25, 12 Mayıs 1879, s.28.

<sup>583</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.661, 13 Nisan 1900, s.4181.

<sup>584</sup>**N.A., CO.**, 69/1, Kavanin Meclisinin 26 Mayıs 1879 tarihli oturumu; **N.A., CO. 69/2**, Yürütme Meclisinin 29 Kasım 1889 tarihli oturumu, s.146-147; **N.A., CO.**, 69/14, Yürütme Meclisinin, 30 Nisan 1900 tarihli oturumu **N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 10 Mayıs 1900 tarihli oturum, s.123; **The Cyprus Gazette**, Nr. 585, 18 Mart 1898, s. 3577.

<sup>585</sup>**N.A., CO.**, 69/2, Yürütme Meclisinin 16 Ağustos 1887 tarihli oturum, s. 27.

geçen sürede Meclisin açılma döneminde Hükümet Yöneticisi olan vekili Kavanin Meclisi'nde açılış konuşmasını yapmaktaydı.<sup>586</sup>

Yüksek Komiser Vekilleri atandıkları andan itibaren hükümet yöneticisi adını almakta ve yüksek komiserin bütün yetki ve salahiyetlerine sahip olmaktaydı.<sup>587</sup> Bu nedenle yüksek komiser vekilleri hükümet yöneticisi olarak Yürütme Meclisi'ne, Kavanin Meclisi'ne ve Meclis-i İdari'ye başkanlık etmekteydi. Yüksek komiser adadan ayrıldığında vekilleri yüksek komiserin maaşının yarısını almaktaydı.<sup>588</sup>

Yüksek Komiserliğe vekâleten getirilen kişiler şunlardı:

**Tablo 2.2:** Yüksek Komiser Vekilleri Listesi

Yüksek Komiser Vekilinin Adı ve Unvanı	Kime Vekâlet Ettiği	Görev süreleri
Albay G. R. Greaves	General Garnet Wolseley	12 Mayıs 1879-23 Haziran 1879
Yarbay F. Lockwood Edridge	General Robert Biddulph	6 Eylül 1879-19 Kasım 1879
Albay Simpson Hackett	General Biddulph	10 Tem. 1881-9 Eylül 1881
Albay Simpson Hackett	Henry Bulwer	9 Ağustos 1887-24 Ocak 1888
Albay Simpson Hackett	Henry Bulwer	7 Ağustos 1889-3 Mart 1890
Kaptan Arthur Henderson Young	Walter Joseph Sendall	6 Temmuz 1895-1 Ocak 1896
Kaptan Arthur Henderson Young	William F. Haynes Smith	1 Ocak 1898-23 Nisan 1898
Kaptan Arthur Henderson Young	William F. Haynes Smith	13 Nisan 1900-16 Mayıs 1900
Kaptan Arthur Henderson Young	William F. Haynes Smith	21 Ağu. 1904-17 Ekim 1904
John Eugene Clauson Charles William James Orr	Charles A. King-Harman	1 Nisan 1911-4 Temmuz 1911 4 Tem. 1911- 12 Ekim 1911
Charles William James Orr	Hamilton J. Goold-Adams	25 Mart 1913-1 Eylül 1913
Charles William James Orr	Hamilton J. Goold-Adams	28 Kasım 1914

**Kaynak:** *The Cyprus Gazette, Extraordinary*, Nr.25, 12 Mayıs 1879, s.28; *The Cyprus Gazette*, Nr.30, 23 Haziran 1879, s.33; *The Cyprus Gazette*, Nr. 37, 6 Eylül 1879, s.14; *The Cyprus Gazette*, Nr. 39, 29 Kasım 1879, s.43; *The Cyprus Gazette, Extraordinary*, 11 Temmuz 1881, s.115; *The Cyprus Gazette*, Nr.77, 19 Ekim 1881, s.127; *N.A., CO.* 69/2, Yürütme Meclisinin 25 Temmuz 1887 tarihli oturumu; *The Cyprus Gazette, Extraordinary*, Nr.237, 10 Ağustos 1887, s.1011; *The Cyprus Gazette*, Nr.250, 27 Ocak 1888, s. 1095; *N.A., CO.* 69/2, Yürütme Meclisinin 7 Ağustos 1889 tarihli oturumu; *The Cyprus Gazette*, Nr. 292, 7 Ağustos 1889, s.1411; *The Cyprus Gazette*, Nr.309, 21 Mart 1890, s.1549; *N.A., CO.*, 69/7, Yürütme Meclisinin 6 Temmuz 1895 tarihli oturumu; *The Cyprus Gazette*, Nr.488, 8 Temmuz 1895, s.2843; *The Cyprus Gazette*, Nr.504, 17 Ocak 1896, s.2941; *N.A., CO.* 69/7, Yürütme Meclisinin 1 Ocak-23 Nisan 1898 tarihli oturumları; *The Cyprus Gazette*, Nr. 578, 3 Ocak 1898, s.3531; *The Cyprus Gazette*, Nr.591, 23 Nisan 1898, s.3621; *The Cyprus Gazette*, Nr. 661, 13 Nisan 1900, s. 4181; *N.A., CO.*, 69/14, Yürütme Meclisinin 21 Ağustos 1904 tarihli oturumu; *The Cyprus Gazette*, Nr.801, 22 Ağustos 1904, s.5407; *The Cyprus Gazette*, Nr.806, 18 Ekim 1904; s. 5451; *The Cyprus Gazette*, 1 Nisan 1911, Nr. 1005, s.7341; *The Cyprus Gazette*, Nr. 1012, 4 Temmuz 1911, s. 7457; *The Cyprus Gazette*, Nr. 1012, 4 Temmuz 1911, s. 7457; *The Cyprus Gazette*, Nr. 1023, 12 Ekim 1911, s. 7557; *The Cyprus Gazette*, Nr. 1073, 28 Mart 1913, s.8085; *The Cyprus Gazette*, Nr. 1086, 12 Eylül 1913, s. 8269; *N.A., CO.*, 69/26, Yürütme Meclisinin 28 Mart ve 3 Eylül 1913 tarihli oturumları; *The Cyprus Gazette*, 28 Kasım 1914, Nr. 1141, s. 8743.

<sup>586</sup>Kaptan Arthur Henderson Young, 16 Mart 1898'de Kavanin Meclisi açıldığında, yeni atanmış olan yüksek komiser William Frederick Haynes Smith adaya henüz gelmediğinden Hükümet Yöneticisi olarak açılış konuşması yapmıştı. *The Cyprus Gazette*, Nr. 585, 18 Mart 1898, s. 3577.

<sup>587</sup>*The Cyprus Gazette*, Nr.77, 19 Ekim 1881, s.119,126,127.

<sup>588</sup>*N.A., CO.*, 67/4, 13 Ağustos 1879, s.225.

Adanın İlk Yüksek Komiseri Garnet Wolseley, 22 Temmuz 1878 sabahı Larnaka'ya geldiğinde adanın Yüksek Komiseri ve Başkomutanı olarak ant içmişti. Wolseley o andan itibaren Osmanlı dönemindeki Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi'nin ve Kıbrıs Mutasarrıfları'nın görev ve yetkilerine sahip olacaktı.<sup>589</sup> Wolseley'in Yüksek Komiser olarak tayini Kraliçe'nin imzası ile Savaş Bakanlığı (War Office) tarafından yapılmıştı. Çünkü görevlendirilecek yüksek komiser buraya öncelikle Kıbrıs'ın stratejik konumu gereği askeri bir vazifeye gelecekti. Keza Wolseley İngiltere'nin önde gelen generallerindendi.<sup>590</sup> Wolseley'den görevi devralan Biddulph da albay/generalidi.<sup>591</sup>

### 2.2.1.2. Yüksek Komiserin Görev ve Yetkileri

Osmanlı döneminde adanın en üst rütbeli görevlisi olan mutasarrıfın görev ve yetkilerine İngiliz idaresinde Yüksek Komiser sahipti. Kıbrıs'ta ortaya çıkan ihtiyaç ve İngiliz yönetim anlayışı doğrultusunda yüksek komiserlere verilecek yetkilerin görüşülmesine Ağustos 1878'de başlandı. 17 Ağustos 1878 tarihinde, Salisbury tarafından yasal danışman Julyan Pauncefote'e yazılan yazıda, yüksek komiser acil durumlarda kendi yetkisini kullanarak kanunları geçirebilecek ve kanunların eksik kaldığı durumlarda geçici yönetmelikler çıkartabilme yetkisine sahip olması gerektiğini belirtmişti.<sup>592</sup> Bu doğrultuda çalışmaya başlayan yasal danışman hazırladığı raporu Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş ve bu rapor 14 Eylül 1878 tarihli emirnamelerin esasını teşkil etmiştir.<sup>593</sup>

Adanın en üst rütbeli mülkî, idarî amiri ve başkomutanı olan yüksek komiserlerin görev, yetki ve sorumlulukları Kraliçe tarafından 14 Eylül 1878 tarihinde yayımlanan ve Kıbrıs'ın İngiliz yönetimindeki ilk anayasası olarak değerlendirilen emirnamelerde (order in council) kapsamlı bir şekilde açıklanmıştı.<sup>594</sup> Ancak yüksek komiserlerin görev, yetki ve sorumluluklarını daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan bir başka emirname Kral Edward tarafından 9 Ağustos 1907 tarihinde yayımlandı.<sup>595</sup>

İngiltere'nin uyguladığı sömürgecilik anlayışında, bölge halklarına İngiliz koloni sistemi yerleştirilmek istendiğinde emirname ve talimatlar yayımlanıp, görevlendirilen yöneticiler

<sup>589</sup> N.A., CO., 68/1, Law Nr. IV (19 Aralık 1878 tarihinde Kavanin Meclisinden geçmişti).

<sup>590</sup> Annual Register, Longmans Green And Co., 1911, S.127. Wolseley tayin edildiği ilk yıl maaşı 5000 pounddu. N.A., FO., 881/5620, s.7.

<sup>591</sup> Biddulph'un maaşı başlangıçta 4000 pound olarak belirlenmişti. N.A., FO., 881/5620, s.7.

<sup>592</sup> N.A., CO., 67/3, s. 110-111.

<sup>593</sup> Dışişleri Bakanlığı yetkilileri taslağı hazırlamak için çeşitli hukukçulardan görüş almış, bu görüşlerin en kapsamlısı ve emirnameye esas teşkil eden rapor Dışişleri ve Sömürgeler Bakanlığı'nda çalışan yasal danışman Julian Pauncefote tarafından hazırlanmıştı. N.A., C. O., 67/3; s. 60, 79, 81.

<sup>594</sup> N.A., FO., 881/3727; BOA., Y.EE. 94/74; BOA., HR.TO. 59/49; The Times, 2 Ekim 1878; N.A., CO., 67/3, s. 170-176.

<sup>595</sup> The Cyprus Gazette, 20 Eylül 1907, s.6278-6283.

vasıtasıyla bunların uygulanması esastı. Bu emirnameler hazırlanırken de bu usul göz önünde bulundurularak Kıbrıs'ta İngiliz sömürge düzeni yasal bir çerçeveye oturtulmuştur.

Çıkarılan bu emirnamelere, kanunlara, yönetmeliklere ve gerçekleştirilen uygulamalara göre yüksek komiserlerin idari, yasama, yargı, kamusal alanlarda olmak üzere başlıca dört alanda görev ve sorumlulukları bulunmaktaydı. Yüksek komiser en yüksek görevli olarak adayı Kraliçe adına idare ederken kendisine Kraliçe'nin onayını taşıyan bir kamu mührü taşımaktaydı. Başlangıçta adanın kamu mührü hazırlanmadığı için Kraliçe'nin talimatıyla bu mührün yerine yüksek komiserin mührü kullanıldı.<sup>596</sup>

14 Eylül 1878 Kraliçe Alexandrina Victoria ve Kral VII. R. Edward tarafından 9 Ağustos 1907<sup>597</sup> tarihlerinde yayımlanan ve adanın yönetimi ile ilgili anayasa niteliği taşıdığı değerlendirilen emirnamelerde, Kraliçe/Kral tarafından atanacak yüksek komiserlerin görev yetki ve sorumlulukları açık bir şekilde belirtilmişti.

Yüksek komiserlerin birincil görevleri bu emirnamelerde de belirtildiği gibi adayı majesteleri adına kraliyet konsey kararı, mevcut ve ileride konacak yasa ve yönetmeliklere uygun olarak idare etmektir. Adanın ilk yüksek komiserleri, adaya geldiği tarihten itibaren beraberindeki personelin asker olması dolayısıyla adanın yönetimi için nitelikli personel ihtiyacı duymuştu. Bu ihtiyaç doğrultusunda İngiltere'den acilen farklı alanlarda görevlendirilmek üzere çeşitli alanlarda uzman memur talebinde bulundular. Bu doğrultuda hukuk danışmanı,<sup>598</sup> gümrük uzmanı,<sup>599</sup> finans uzmanı,<sup>600</sup> kamu işlerini organize etmek için

<sup>596</sup> **N.A., FO.**, 881/3727; **The Times**, 2 Ekim 1878; Yüksek Komiserin mührü 1 Kasım 1879'a kadar kullanıldı. Bu tarihten sonra adanın mührü geldi ve kamu işlerinin onaylanmasının bu mührle yapılması talimatı verildi. **N.A., CO.**, 67/4, s. 290-291.

<sup>597</sup> 6 Temmuz 1907 tarihinde Kıbrıs Adası Yönetiminin Yasal Temellerinin Tespiti için bir emirname yayımlanmışsa da bu emirname 9 Ağustos 1907 tarihli emirname ile iptal edilmiştir. **The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; Richards, **The Civil List 1908**, s.41-50.

<sup>598</sup> Hukuk danışmanı adaya geldiğinde adanın hukuki durumunun net olmamasından dolayı İngiliz hükümetine adada yaşayanların İngiliz hükümlerinde olup olmadığını sormuş Dışişleri Bakanlığı cevap olarak, Kıbrıs'ın İngiliz kolonisi olmadığını bildirmişti. **N.A., CO.**, 67/2, s. 221-222.

<sup>599</sup> Hazine Bakanlığı Kıbrıs'ın Gümrük işleri için daha önceden Trinidad Adasında gümrük düzenleme işlerinde tecrübe kazanmış, kabiliyetli ve şu anda Londra Gümrük Baş Müdürlüğünde 2. Katip olarak görev yapan Robert Robson'ı Gümrük Şefi olarak 10 Temmuz 1878'de görevlendirmişti. **N.A., CO.**, 67/2, s.8, 28.

<sup>600</sup> Wolseley Ağustos ayının başından itibaren Hazine Bakanlığı'ndan Finans uzmanı ve hazine görevlilerinin adaya gönderilerek burada sistem kurmalarını istemişti. **N.A., CO.**, 67/2, s.285.



mühendis,<sup>601</sup> liman uzmanı,<sup>602</sup> posta teşkilatı için görevliler,<sup>603</sup> adanın ölçümlerinin yapılması için harita mühendisi,<sup>604</sup> orman memuru istendi.<sup>605</sup>

İngiliz Hükümeti adada İngiliz yönetiminin kurulması için bu isteklere öncelik vermiş ve Temmuz ayından itibaren adaya gerekli memurları göndermeye başlamıştır. Yüksek komiser Wolseley Finans Komiseri, Gümrük Şefi, Vergi Memuru, Hükümet Mühendisi, Posta Müdürü, Liman Uzmanı, Sağlık Uzmanı, Askeri Polis ve Hapishane Müfettişleri, Tercüman atamalarını yaparak adada idari teşkilatlanmasını kurmaya başlamıştı.<sup>606</sup> Yüksek Komiser ayrıca kendisi uygun olduğunu düşündüğünde atadığı kamu görevlilerine sadakat yemini ettirebilirdi.<sup>607</sup> Yüksek komiser atadığı memurların yıllık ücreti 100 pound üzerinde olan birini görevden aldığında bunun nedenini yazılı olarak bu kişiye açıklamak ve onu yazılı savunmaya davet etmek zorundaydı. Ayrıca sorgulama tutanaklarını yürütme meclisinde görüşüp burada alınacak kararın tutanağı ile birlikte merkezi hükümete göndermekle yükümlüydü.<sup>608</sup>

Yüksek Komiser'in önemli görevlerinden biri de adadaki kavanin, yürütme ve idari meclislerine başkanlık etmektir. Yüksek Komiser makul bir nedeni olmadıkça toplantılara katılacaktı. Onun yokluğunda yürütme meclisinin en kıdemli üyesi bu meclise başkanlık edecekti.<sup>609</sup> 14 Eylül 1878 emirnamesi gereği, adada kavanin ve yürütme meclisleri kurulacaktı. Kurulacak meclislere yüksek komiser üye atama,<sup>610</sup> askıya alma azil ve değiştirme<sup>611</sup> yetkilerine

<sup>601</sup>İngilizler adada ilk günlerden itibaren Fırat Demiryolu projesi kapsamında demir yolu yapımı için keşif faaliyetleri başlamış yapılan çalışmalar 18 Temmuz 1878'de Dışişleri Bakanı Salisbury'e bildirilerek Kıbrıs'a mühendis istenmişti. **N.A., CO.**, 67/2, s.38-41.

<sup>602</sup>Yapılan yazışmalar sonunda 24 Ağustos 1878'de 300 pound aylıkla Liman uzmanı atandı. **N.A., CO.**, 67/2, s.371-375.

<sup>603</sup>Adada İngiliz posta teşkilatını kurmak için W. French 11 Temmuz 1878'de görevlendirilmişti. Posta memurunun günlüğü 20 pound, sefer yaptığında ilave 3 pound, Kâtip ise 15 pound alacaktı. **N.A., CO.**, 67/2, s.75, 107.

<sup>604</sup>Hazine Bakanlığı'nın 10 Ağustos tarihli yazışmasında, Salisbury'den Wolseley'e harita çıkarılması için yetki verilmesi istenmişti. Harita mühendisinin yaptığı ön çalışma sonunda maliyetin mil kare başına 25 şilin olduğu tespit edilmiş, bir subay(memur), iki yetkili ile dört çalışandan oluşacak takım ile ayda 250 mil karelik alanın araştırılması düşünülmüş toplam maliyetin 5,250 pound ve proje için gerekli sürenin 17 ay olacağı öngörülmekteydi. **N.A., CO.**, 67/2, s. 221-222. Adada bu ölçümlerin yapılmasının asıl amacı kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesiydi. **N.A., CO.**, 67/3, s.10.

<sup>605</sup>**N.A., CO.**, 67/2; **N.A., CO.**, 67/3; **N.A., CO.**,67/4.

<sup>606</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.1-2; **The Cyprus Gazette**, Nr.2, 16 Kasım 1878, s.3; **The Cyprus Gazette**, Nr.3, 1 Ocak 1879, s.4; **The Cyprus Gazette**, Nr.13, 10 Mart 1879, s.14; 1907 emirnamesinde yüksek komiser tarafından atanan görevliler Kral/Kraliçeden onay gelinceye kadar geçici statüde olup görev süreleri bildirildiği kadar olacaktı. **The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; madde XIX; Richards, **The Civil List 1908**, s.55-56.

<sup>607</sup>**The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; madde VIII; Richards, **a.g.e.**, s.53, madde VIII.

<sup>608</sup>**N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XXII;**The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; madde XX; Richards, **a.g.e.**, s.56.

<sup>609</sup>**N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde VI-XX; **The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; Richards, **a.g.e.**, s.41-50.

<sup>610</sup>Görev süresi bitimi nedeniyle 4 Kasım 1880 tarihi itibarıyla Mehmet Ali Fehim Efendi, Mustafa Fuat Efendi'nin yerine; Mr. Christedonlo P. İkonomidi, Mr. R. Mattei'nin yerine ikişer yıllık bir süreler için Kavanin Meclisi üyeliğine atanmışlardı. **The Cyprus Gazette**, Nr.61, 12 Kasım 1880, s.69.

<sup>611</sup>George Welsh Kellner'in istifa etmesinden dolayı John O'Neill, yürütme ve kavanin meclisinin üyeliğine getirilmiştir. **The Cyprus Gazette**; Nr. 12, 28 Şubat 1879, s.13.

sahipti. Fakat bu yetkinin geçerliliği Kraliçe'nin onayına bağlıydı.<sup>612</sup> Bu doğrultuda Yüksek Komiser Wolseley, Ekim ayından itibaren bu meclislere atama yetkisini kullandı.<sup>613</sup> Bu atamalardan sonra, 10 Ekim 1878' de Yürütme Meclisi, 9 Aralık 1878'de Kavanin Meclisi'nin açılışı gerçekleşti.<sup>614</sup>

Kraliçe'den aldığı bu yetkiyi kullanan yüksek komiserler adanın idaresi için yürütme meclisinde ön çalışması yapılarak hazırladıkları ve Kavanin Meclisi'nden çıkardıkları kanunları Kraliçe'nin onayına sunmuşlardır. Adada İngiliz sistemini kurmak için kamu görevlilerini atayarak atama yetkisini kullanan yüksek komiser “*Yüksek Mahkemenin Kurulması*”,<sup>615</sup> “*Askeri Polis Gücünün Düzenlenmesi*”,<sup>616</sup> “*Ada Sakinlerinin Emeği ile Kamu Yararına İşlerin Yürütülmesi*,”<sup>617</sup> “*Adanın İdari Bölümlenmesinin Belirlenmesi*”<sup>618</sup> ne dair kanunları çıkararak yapılan faaliyetleri yasal çerçeveye dayandırmıştır. Ancak yüksek komiserin çıkardığı bütün kanunların kraliçe tarafından her zaman onaylandığı da söylenemezdi. Ada yönetimi ile merkezi yönetim bazen fikir ayrılığına düşebiliyordu. Nitekim bunlardan birinde Wolseley Kavanin Meclisi'nden geçirdiği bir kanunun onaylanmayışını anlayamadığını ifade etmekten kendini alamamıştır. Wolseley adaya yüksek komiser olarak atandığı zaman bütün yetkinin kendisinde olacağını düşünürken merkezi yönetim alınan kararları sıkı denetlemiş ve bazılarını geri çevirmiştir.<sup>619</sup>

14 Eylül 1878 emirnamesine göre, Kraliçe adli teşkilatta hâkimleri ve diğer memurları atayabildiği gibi bu yetkiye yüksek komiserler de sahipti. Ancak atanan bu kişilerin görev süreleri belirlenmesi Kraliçe'nin yetkisindeydi.<sup>620</sup>

14 Eylül 1878 emirnamesine göre, yüksek komiserlerin bir başka yetkisi de adada bağışlanmaya uygun arazileri herhangi bir kişiye bağışlayabilmek ya da kullanımına

<sup>612</sup> **N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XXI.

<sup>613</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.2 ; **The Cyprus Gazette**, Nr.2, 16 Kasım 1878, s.3 ; **The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; madde III-IV-V-VI; Richards, **a.g.e.**, s.52-53, madde III-IV-V-VI.

<sup>614</sup> **N.A., CO.**, 67/3, s.295; **N.A., CO.**, 69/1, Kavanin Meclisinin 9 Aralık 1878 tarihli toplantısı; Cavendish, **a.g.e.**, s. 152,155; Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge...**, s.86-87.

<sup>615</sup> **N.A., CO.**, 68/1, Law Nr. I, 17 Ocak 1879.

<sup>616</sup> **N.A., C.O.**, 68/1, Law Nr. II, 22 Ocak 1879.

<sup>617</sup> **N.A., C.O.**, 68/1, Law Nr. III, 17 Ocak 1879.

<sup>618</sup> **N.A., C.O.**, 68/1, Law Nr. IV, 17 Ocak 1879.

<sup>619</sup> Hook, **a.g.t.**, s. 129.

<sup>620</sup> **N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XXI; 16 Eylül 1878 tarihi itibarıyla, R. Casolani yüksek mahkemeye çevirmen olarak atandı. **The Cyprus Gazette**, Nr.3, 1 Ocak 1879, s.4 Yüksek Komiserinin, Yüksek Adalet Mahkemesinin Kayıt-Sicil Memurluğuna C. D. Cobham, Yüzbaşı, Suffolk, Metron King, Teğmen M. B. Seager, Teğmen A. Scott Stevenson, Teğmen A. H. Young Yüksek Komiser tarafından atandı. **The Cyprus Gazette**, Nr.11, 25 Şubat 1879, , s.12 ; 8 Mart 1879 Tarihinde Henry Lushington Phillips, Hukuk Danışmanlığına. **The Cyprus Gazette**, Nr.13, 10 Mart 1879, S.14 ; Eliot C. Bovill, Yargı Komiserliği görevine atanmıştır. **The Cyprus Gazette**, Nr. 53, 4 Haziran 1880, s.58 ; 12 Haziran 1882 tarihinde Charles Bovill Temyiz Mahkemesi Başkanlığına atandı. **The Cyprus Gazette**, Nr.87,17 Haziran 1882, s.211.

verebilmektir.<sup>621</sup> Ancak çıkarılan bu emirnameden önce adanın devrinin ilk günlerinde arazilerle ilgili spekülasyonları engellemeye çalışan adanın geçici yöneticisi Koramiral John Hay, adada toprak satışını yasaklamıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın talimatına göre; Kıbrıs adasında herhangi bir arazi alımını yapılabilmesi için Lord John Hay'e hangi araziye ne amaçla alacağını bildirmesi ve John Hay'in onayını alması gerekmektedir.<sup>622</sup>

Bilindiği gibi adanın devrinden sonra Osmanlı Devleti ile İngiliz yönetimi arasında emlak-ı hümayun sorunu yaşanmıştı.<sup>623</sup> İngiliz yönetimi yüksek komiserlere bu yetkiyi vererek, yaşanan sorunda lehlerinde bir sonuç alabilmeyi amaçlıyordu. Osmanlı Devletinde toprak kanununa göre boş araziler devlete aitti. İşgal sırasında Osmanlı Bankerlerinden Zarifi'nin adına vekili adada bir çok arazi ve devlet tekelinde bulunan Tuz Gölü'nü almaya çalışmış, ancak,<sup>624</sup> adada geçici yönetici Hay'ın toprak satışını yasaklamasıyla bu gerçekleşmemişti. Kraliçe böyle bir yetkiyi sadece yüksek komiserlere vererek devlet arazilerinin kontrolünü sağlamayı düşünmüştür.

Yasaklama kararını John Hay'dan sonra Wolseley de devam ettirmek istemiştir. Hatta konu Kavanin Meclisi'nin ilk oturumunda gündeme gelmiş ve yerli üyeler topraklarını daha pahalıya satabilmek için yasağın kaldırılmasını istemesine rağmen yasağın devamına dair kanun meclisten geçmiştir.<sup>625</sup> Yerli üyelerin itirazına rağmen yasağın ilk etapta devamına karar verilmiştir.<sup>626</sup> Bu kanunun meclisten geçtiği İngiltere'ye bildirilmiş<sup>627</sup> ve resmi gazetede yayımlanmıştır.<sup>628</sup> Ayrıca diğer kanunlar gibi onaylanması için gönderilen bu kanun<sup>629</sup> merkezi yönetim tarafından onaylanmamış, kabul edilmemesi üzerine Kavanin Meclisi'nde 21 Nisan 1879 tarihinde yapılan görüşmelerde, arazi satışı ile ilgili olan kanunun iptaline karar verilmiş

<sup>621</sup> **N.A., FO.**, 881/3727, (14 Eylül 1878 tarihli yirmi yedi maddelik emirname), madde XX; **The London Gazette**, Nr.24629, 1 Ekim 1878, s. 5370.

<sup>622</sup> **N.A., CO.**, 67/2, s.25-26.

<sup>623</sup> Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında çıkan emlak-ı hümayun sorunu için birinci bölüme bakınız.

<sup>624</sup> **BOA., DH. MKT.**, 1324/15; **N.A., CO.**, 67/2, s. 7.

<sup>625</sup> **N.A., CO.**, 69/1, Kavanin Meclisinin 19 Aralık 1878 tarihli oturumu.

<sup>626</sup> İngiliz idaresi yönetiminde toprak hukuku ile ilgili olarak birçok kanun çıkarılmış, kamu yararına mahkemeler, ofisler, mağaza ve depolar ve diğer kamuya hizmet veren departmanlar için bina yapılmak üzere, bazı mülkler, kamu binalarını istimlak adı altında kamulaştırılmıştı. Ayrıca, Larnaka ve Magosa limanlarının ticari faaliyetlerin ve yolcu kabulünün ve uğurlanmasının kolaylaştırılması için, rıhtım ve liman yapılmak üzere uygun yerlerin kamulaştırılması için çalışmalarda bulunulmuştu. Bu faaliyetler yüksek komiserin bilgisi ve onayı dâhilinde, gerekli mühendis, memur vb. kategorilerdeki, konu hakkında uzman personelin görevlendirilmesi yapılacaktı. Hükümet mühendisi, Larnaka ve Magosa komiserleri tüm bu aktiviteler için sorumlu olarak görevlendirilmişti. Rıhtım, liman, kamu binaları ve diğer yapıların inşası ve düzenlenmesi için; yüksek komiserin ilgili memurlardan alacağı fizibilite raporu sözlü ve yazılı bir biçimde yürütme konseyine sunulacak ve inşaat ve düzenlemeler için irade uygun çalışmaların başlatılmasına yetki verecekti. **The Cyprus Gazette**, Nr.742, 9 Haziran 1881, s.101.

<sup>627</sup> **N.A., FO.**, 88/4077 Wolseley'den Salisbury'ye gönderilen 24 Aralık 1878 tarihli yazışma.

<sup>628</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.11, 25 Şubat 1879, s.12.

<sup>629</sup> **N.A., CO.**, 67/4, s. 488, Wolseley'den Salisbury'ye 4 Mart 1879 tarihli yazışma.

ve yeni bir bildirinin yayınlanmasına yönelik yasa tasarısı görüşülmüş ve oy birliğiyle kabul edilmişti.<sup>630</sup>

Yüksek Komiserler Kraliçe/Kral adına mahkûmlar için af çıkarabilir veya elli poundu geçmeyecek şekilde para cezası verebilirdi. Yüksek komiser ayrıca bir memuru hakkındaki soruşturma sonuçlanana kadar onu açığa alabilir ve memurun geri dönüşü ancak Kraliçe/Kralın yüksek komisere vereceği talimata göre olabilirdi.<sup>631</sup> Yüksek komiserin talimatı doğrultusunda 3 Şubat 1879 tarihinde Kavanin Meclisi'nde alınan karar gereği istenilen bedeli vermedikleri için otuz yedi mahkûm dışında bütün mahkûmlar serbest bırakılmıştı.<sup>632</sup>

9 Ağustos 1907 tarihli emirname ile Yüksek Komiserin aşağıda belirtilen hususlarda Kral/Kraliçe adına onay veremeyeceği karara bağlanmıştır:

1. Kendisine bir toprak ya da para ya da başka bir bağış sağlayan bir kanun.
2. Kamu görevlilerinin sayısında, aylıklarında ya da ödeneklerinde artış ya azalış getiren bir kanun.
3. Adanın para birimini etkileyen ya da para basımıyla ilgili bir kanun.
4. Bir bankacılık kuruluşu oluşturan ya da bir bankacılık kuruluşunun oluşumunu, yetkilerini ya da ayrıcalıklarını değiştiren bir kanun.
5. Vergi farklılıkları getiren bir kanun.
6. Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşma ile merkezi yönetime getirilen yükümlülüklerle çelişkili hükümler içeren bir kanun.
7. Kara ya da deniz kuvvetlerimizin disiplin ve yönetimiyle ilgili bir kanun.
8. Daha önce onayımızın verilmesinin bir kez reddedildiği bir kanun.

İngiltere'nin yüksek komiserlerin yetkilerinde yaptığı bu değişikliklerle adada çıkan bazı aksaklıklar ve adada siyasi, sosyal, ekonomik olarak gelişen durumlara karşı önlem almaya çalıştığı söylenebilir. Yüksek komiser özellikle meclislerde görev yapan Rum üyelerin istek ve baskıları altında bulunmaktaydı. Kavanin Meclisi'nde çıkarılan kanunlardaki görüşmeler, yüksek komiserin açılış konuşmaları ve üyelerin bunlara verdiği cevaplarda meclisteki Rum üyelerle Yüksek komiserlerin farklı fikirlerde oldukları anlaşılmaktadır. İngiliz yönetimi komiserlerin yetkilerini elinden alarak sert tartışılan konularda onların bir çeşit rahatlmasını sağlamıştı.

<sup>630</sup>N.A., CO., 69/1, Kavanin Meclisinin 21 Nisan 1879 tarihli oturumu.

<sup>631</sup>N.A., FO., 881/3727, (14 Eylül 1878 tarihli yirmi yedi maddelik emirname), madde XXIII, **The London Gazette**, Nr.24629, 1 Ekim 1878, s. 5370; N.A., CO., 67/3(14 Eylül 1878 tarihli yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XXIII; **The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, s.6278-6283; madde XV; Richards, **The Civil List 1908**, s.54-55, madde XV.

<sup>632</sup>KMA.,KŞS, 1879-1880, sayfa:1, hük.2; N.A., CO. 69/1, (3 Şubat 1879 tarihli oturum).

Kavanin Meclisi üyeleri, İngiliz yetkililere ticaret ve tarımla uğraşanların parasal ihtiyaçlarına yardımcı olmak maksadıyla bir Ziraat Bankası kurulması gerektiğini,<sup>633</sup> “*Kıbrıs Vergisi*” adı altında ödenen verginin kaldırılması veya azaltılmasını,<sup>634</sup> bazı vergilerin kaldırılması veya oranlarının düşürülmesini,<sup>635</sup> Yunanistan’a bağlanma taleplerini,<sup>636</sup> üyeler tarafından kabul edilen kanunların merkezi hükümet tarafından engellenmemesini,<sup>637</sup> içeren isteklerini dile getirmişler, bu konularda yüksek komisere baskı uygulamışlar<sup>638</sup> ve bunun sonuçlarını zaman zaman almayı başarmışlardır.

Yüksek Komiser’in bir diğer yetkisi de ,bir kişi ölüm cezasına çarptırıldığında ilgili hâkimden konu ile ilgili rapor isteyebilir ve bunu yürütme meclisinde değerlendirebilir,

<sup>633</sup>Ziraat Bankası’nın kurulmasını istediklerini, bu sayede tarımsal sınıfların en büyük isteklerinden birinin ve içinde buldukları mali sıkıntılardan kurtulmalarını sağlayacak bir kurumun olacağını, bu sayede adanın kaynaklarının gelişmesinde önemli bir katkıda bulunacağını belirtmiştir. **The Cyprus Gazette**, Nr.509, 27 Mart 1896, s.2995; **The Cyprus Gazette**, Nr.619, 17 Mart 1899, s.3851; **The Cyprus Gazette**, Nr.655, 9 Mart 1900, s.4135-4136; **The Cyprus Gazette**, Nr.698, 10 Mayıs 1901, s.4477.

<sup>634</sup>Her yıl Kıbrıs bütçesinden kesilen 92.000 pound’luk yıllık yükümlülük sürekli olarak Kavanin meclisinde gündeme gelmekteydi. Bu konu ile ilgili olarak, halkın pek çok yük altında inlemekte olduğunu, buna rağmen sessizliğinin sürdüğünü, yüksek komiserin bu sıkıntıyı koloniler bakanına sunması gerektiğini ve merkezi yönetimin Kıbrıs’ın çıkarlarının gözden kaçırılmaması çağrısında bulunduğunu; Bakanın 92.000 pound’un üzerindeki bu katlanılamayacak yükün kaldırılmasına ve Kıbrıs’tan katkı olarak bunun çok küçük bir kısmının alınmasına karar vereceğine emin olduklarını ifade etmekteydiler. **The Cyprus Gazette**, Nr.510,27 Mart 1896, s.3009; **The Cyprus Gazette**, Nr.655, 9 Mart 1900, s.4135-4136.

<sup>635</sup>Meclis üyeleri, Yüksek Komiser’den Sömürgeler Bakanı Chamberlain’e ülke ağır vergi yükü altında ezildikçe, kaynaklarının geliştirilmesi için ciddi bir çaba gösterilmedikçe ve kendi yönetimine katılmasına izin verilmedikçe durumunun kötüye gideceğini iletmesini istemişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.510, 27 Mart 1896, s.3009; şarapçılıkla ilgili vergilerin hafifletilmesi veya kaldırılması yoluyla rahatlama sağlanacağını, kendilerine uygulanan olağan ve ağır vergilendirmeye ek olarak, çekirgelerin imhası için özel bir vergiye tabi tutulduklarını, yönetimin konuyu daha ciddi değerlendirmeye tabi tutacağını ve çekirgelere karşı katı ve ekonomik bir mücadelenin gerektirdiğinden daha fazlasını toplamaya son vereceğine güvenmekte olduklarını, bu verginin toplanmasının tamamen kaldırılmasını da önermekte olduğunu, çünkü hali hazırda toplanan miktarın, bir süre için çekirge imhası masraflarını ve Meclis’in Çekirge Fonu’na yüklediği diğer yükümlülükleri karşılamak için yeterli olduğunu ifade ediyorlardı. **The Cyprus Gazette**, Nr.619, 17 Mart 1899, s.3851.

<sup>636</sup>Rumların adada işgalin başlangıcından beri yüksek sesle dile getirmeye başladıkları Enosis karşısında, Yüksek Komiser Chamberlain’in, “eğer mevcut hükümet Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetinin kalıcılığının şüpheli olduğunu düşünseydi, Kıbrıs’a hiçbir para harcamayacağı son derece açıktır.” ifadesi ile İngiliz hükümetinin Kıbrıs’a bakışını ifade ettiğini bildirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.539, 20 Şubat 1897, s.3241; Buna rağmen Rum üyeler bu konuyu sürekli meclis gündemine getirmekteydi. Rum üyeler konuşmalarının sonunda Rum halkının “anavatan” Yunanistan’la birleşmek istediklerini ifade etmekteydiler. **The Cyprus Gazette**, Nr.819, 10 Mart 1905, s.5543; **BOA., Y.A.HUS.**,1323–2.12, (3), 486/65, Kıbrıs Kadılığı’ndan Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 3 Mart 1321(16 Mart 1905) tarihli tahrirat.

<sup>637</sup>Meclis’in özellikle Rum üyeleri daha geniş haklar ve yetkilerle donatması gerektiğini, Meclis’in şu anki durumuyla, adanın ilerleme ve refahına etkin bir katkı yapamadığını, mecliste alınan kararların yöneten gücün veto hakkına tâbi olduğu süreçte diğer tüm kısıtlamaların gereksiz hale geleceğini ifade etmekteydiler. **The Cyprus Gazette**, Nr.727, 23 Mayıs 1902, s.4800-4802.

<sup>638</sup>Antika eserler ve Kıbrıs’ta Müze kurulmasına dair kanunun merkezi yönetim tarafından ret edilmesinden sonra meclisin baskıları sonucu yüksek komiser, müze ve antikalar ile ilgili kanunların gündeme geleceğini Meclise bildirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.539, 20 Şubat 1897, s.3241; Üyeler de bu konunun her Kıbrıslının bam teline dokunduğunu, bir ticaret konusu yapıldığını, adanın geçmişini taşıyan eserlerin büyük bölümünün ülke dışına gönderildiğini, bunun engellenmesi için derhal işbirliği yapmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdi.Nitekim bu baskılar sonucunda 1905 yılında müze kurulması ve antika eserlere dair kanun merkezi hükümete yeniden gönderilerek onaylanmıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr.619, 17 Mart 1899, s.3851; **N.A., CO.** 68/3, IV Numaralı Kanun; **The Cyprus Gazette**, 19 Mayıs 1905, s.5626-5636.

yürütme meclisinin tavsiyesine uygun olarak hareket edebileceği gibi uygun görmediği takdirde kendi kararını uygulayabilirdi.<sup>639</sup>

14 Eylül 1878 emirnameleri gereği, Yüksek Komiserlik tarafından Kavanin Meclisi<sup>640</sup> (Legislative Council) ve Yürütme Meclisi (Executive Council) kurulma çalışmaları başlatıldı. 7 Ekim 1878 tarihinde; General William Payn,<sup>641</sup> 16 Kasım 1878'de Albay Robert Biddulph Yürütme Meclisi'ne üye olarak atandı.<sup>642</sup> Kavanin Meclisi'ne ise; memur üye olarak, Hukuk Danışmanı Alfred Cookson,<sup>643</sup> Hükümet Müsteşarı ve Personel Şefi Albay George Richards Greaves, Finansal Komiser George Welsh Kellner'i atandı. Yerli halktan ise, Mustafa Fuad Efendi, Richard Mattei,<sup>644</sup> George Glykys'i atandı. Kavanin Meclisi ve Yürütme Meclisi'nin katibi olarak Algernon Herbert görev yapacaktı.<sup>645</sup> Ayrıca Osmanlı yönetimi döneminden kalan Meclis-i İdarî, belediyeler, muhtarlıklar, şer'î mahkemeler, evkâf yönetimi yer yer yetkileri kısıtlanarak, yer yer üyeleri yüksek komiser tarafından atanarak devam ettirildi.

### 2.2.2. Kıbrıs'ta İngiliz Yönetiminde Meclisler

İngiliz yönetim sistemi 1215 yılında ilan edilen Magna Carta'dan itibaren tarihi süreç içerisinde değişikliklere uğrayarak adanın ele geçirildiği dönemde monarşi esaslı parlamenter sisteme dayanmaktaydı. Bu yönetimde güçler ayrılığı prensibi vardı. Bu sistem İngiltere'ye bağlı kolonilerde çeşitli biçimlerde uygulanmaya çalışıldı. Her bir sömürge için çıkarılan anayasalar çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı kurumları oluşturulmuştu.

İngiliz sömürge çeşitliliği içerisinde en sık rastlanan statü kraliyet kolonileriydi. Bu statünün uygulamalarında koloninin ele geçirildiği ilk dönemlerde tüm güçler merkezden atanan bir yöneticinin elinde toplanmakla birlikte bunun yanında yönetime yardımcı olan meclisler de vardı. Bu meclisler yasama ve yürütme meclisleriydi. Yürütme meclisi yasama

<sup>639</sup>N.A., CO., 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XXIII; **The Cyprus Gazette**, 20 Eylül 1907, madde XXI, s. 6278-6283; Richards, **The Civil List 1908**, s.54, madde XXI.

<sup>640</sup>Yüksek Komiser Wolseley, Bayramın birinci günü Müslümanların ileri gelenlerinin katıldığı törende Kraliçeden aldığı talimat gereği ada yerlilerinden Kavanin Meclisine üye ataması yapmıştı. Bu üyeler, törende bulunan Mustafa Fuad Efendi, Laraka'da yaşayan ve arazi sahibi olan İtalyan doğumlu bir Kıbrıslı ve Lefkoşa'da bir Rum idi. Ayrıca resmi üye olarak üç üye ve kendisi kavanin meclisinde görev yapacaktı. **The Manchester Guardian**, 1 Ekim 1878, s. 5.

<sup>641</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.2.

<sup>642</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.2, 16 Kasım 1878, s.3 .

<sup>643</sup>Wolseley 14 Ağustos 1878'de Salisbury'den ada için acil olarak hukuk danışmanı ihtiyacını bildirmiş ve 17 Ağustos 1878'de 1200 pound maaş alacağı belirlenmiş ve 30 Ağustos'ta C.A. Cookson danışman olarak atanmıştır. N.A., CO., 67/2, s.225, 258; **The Cyprus Gazette**, Nr.1,5 Kasım 1878, s.1.

<sup>644</sup>Richard Mattei, Kıbrıs'ta tarım ürünlerine çok zarar veren çekirgelerin imhası için yeni bir metod geliştiren İtalyan asıllı Kıbrıslı. Lang, **a.g.e.**, s.248.

<sup>645</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.2

meclisine danışmanlık etmekteydi. İngiliz koloni yönetimi için yürütmeyi elde tutmak önemli olduğundan yürütme meclis üyeleri yönetici tarafından belirlenmekteydi.<sup>646</sup>

Yasama Meclisi tamamen atanmış bürokratlardan oluşabildiği gibi atanmış veya seçilmiş yerli halktan üyelerden de oluşabilmekteydi. Yerli üyeler halk arasından(en azından ilk başta) tanımlanmış yerel grupların temsilcileri arasından doğrudan veya dolaylı metotlarla seçilirlerdi ki böylece zaman içerisinde küçük birer parlamento haline dönüşmekteydiler. Gelişmişlik düzeylerine göre kolonilerdeki yasama meclisleri memurlardan, atanmış ve seçilmiş unsurlardan oluşup üye sayısı sömürgecinin özerklik derecesine göre değişmekteydi.<sup>647</sup>

Yürütme meclisinde hazırlanan ve yasama meclisinde kabul edilen kanun ve yönetmelikleri yöneticinin kraliyet adına onaylama veya onaylatma yetkisi vardı. Bunların yanında merkezden gönderilen emirnamelerle de kolonilere yasalar koyulabilmekteydi. Kolonilere yasama meclisinin verilmesi yerel yönetimin sorumluluk sahib olma aşamasının başlangıcı olarak kabul edilmekteydi.<sup>648</sup>

Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin başlaması ile birlikte belirtilmeye çalışılan İngiliz genel sömürge anlayışına uygun olarak yasama ve yürütme meclisleri teşkil edildi. Ayrıca Osmanlı döneminden devralınan yürütme ve yargı görevlerini kısmen üstlenen Meclis-i İdari de bulunmaktaydı.

### 2.2.2.1. Kavanin Meclisi\* (Legislative Council)

#### 2.2.2.1.1. Meclis'in Kuruluşu ve Açılışı (9 Aralık 1878)

İngiltere Osmanlı Devleti ile 14 Ağustos 1878'de, diğer sömürgelerinde uyguladığı yasama düzenini Kıbrıs'ta da uygulama hakkı veren anlaşmayı imzalamıştı. İngiltere bu anlaşmayla adada kanun çıkarma ve uygulama hakkı elde ediyordu. Nitekim bu anlaşmanın hemen akabinde, 17 Ağustos 1878 tarihinde, İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury yasal danışman Julian Pauncefoot'a yazdığı yazıda artık Wolseley'e konsül kararı veya Kraliçe'nin emri ile yasama yetkisi verilmesi zamanın geldiğini ifade etmişti.<sup>649</sup> Wolseley 31 Ağustos 1878 tarihli

<sup>646</sup>Her ne kadar Kıbrıs İngilizlerin eline geçtiğinde Kraliyet Kolonisi olmasa da Kraliyet Kolonileri'ndeki gibi ada yöneticisi atanmış ve ona yardım etmek için meclisler oluşturulmuştu. Nitekim başlangıçta Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan Kıbrıs bir sömürge olmasa da, uzman personelin bulunması sebebiyle Sömürgeler Bakanlığı'na bağlanmıştı.

<sup>647</sup>Adanın ilk Yüksek Komiseri Wolseley, Kıbrıs'ın ileri gelenlerinden seçtiği üç kişiye Kavanin Meclisi'nin üyeliğini teklif etmiş ve onlarla beraber İngiliz üyeler ilk Kavanin Meclisi'ni 1878 yılı sonunda oluşturmuştu. 1883 yılından itibaren ise Kavanin Meclisi'ne yerli üyeler seçimle gelmeye başlamıştır.

<sup>648</sup>İngiltere'nin sömürgelerinde bulunan meclislerin yapıları ve işleyiş şekli ile ilgili olarak bk. Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge...**, s.52-59.

\*Osmanlı arşiv belgelerinde ve günümüz literatüründe "*Kavanin Meclisi*" adıyla kullanıldığından bu şekilde kabul edilmiştir.

<sup>649</sup>N.A., CO., 67/3, s. 110.

günlüğüne; Salisbury'nin kendisine Kavanin Meclisi'nin nasıl oluşması gerektiğini ve kendisinin bu konu hakkındaki düşüncelerini sorduğunu yazmıştı.<sup>650</sup>

Adada İngiliz yönetiminin çeşitli kanunlar çıkarmadan adayı yönetmesi doğal olarak düşünülemezdi. Nitekim Wolseley adada huzursuzlukların çıkması üzerine Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 3 Aralık 1878 tarihli yazısında, Rumların içerisinde kargaşa yaratmak isteyen kişilerin bulunduğunu,<sup>651</sup> bunların adadan çıkarılması için yasal güç gerektiğini ve bu amaçla Yürütme Meclisi'nin tavsiyesi ile buna dair bir yönetmelik çıkarmak istediğini belirtmişti. Ortaya çıkan problem üzerine merkezi yönetim tarafından verilen cevapta; bunun ancak Kavanin Meclisi açıldıktan sonra bir kanun çıkarılarak gerçekleştirilebileceği bildirilmişti.<sup>652</sup>

Kıbrıs'ta ortaya çıkan ihtiyaç ve İngiliz yönetim anlayışı doğrultusunda bir Kavanin Meclisi açılması çalışmaları Ağustos 1878'de başlatıldı. Meclise dair hazırlanan taslakta Hindistan Meclisi'nin örnek alındığı anlaşılmaktadır.<sup>653</sup> 17 Ağustos 1878 tarihinde, Kıbrıs'a örnek teşkil edecek olan Hindistan Meclisi'ne Kraliçe tarafından iki yıllığına üç İngiliz ve üç yerli üyenin atandığı bildirdi. Buna göre Kavanin Meclisi'nin İngiliz üyeleri yüksek komiserin yürütme meclisinde de görev alacaktı. Aynı yazıya göre Yüksek Komiser acil durumlarda kendi yetkisini kullanarak kanunları geçirebilecek ve kanunların eksik kaldığı durumlarda geçici yönetmelikler çıkartabilecekti.<sup>654</sup> Bu doğrultuda çalışmaya başlayan Yasal Danışman Julian Pauncefote hazırladığı raporu Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş ve bu rapor 14 Eylül 1878 tarihli emirnamelerin esasını teşkil etmişti.<sup>655</sup>

Kıbrıs'ta bir Kavanin Meclisi açılması çalışmaları başlatıldıktan sonra 14 Eylül 1878 tarihinde Kraliçe tarafından yayınlanan emirnameler ile meclisin açılması kararlaştırıldı ve işleyişi belirlendi.<sup>656</sup> Emirnamelere göre başkanlığını yüksek komiserin yapacağı Meclis,

<sup>650</sup>Cavendish, **a.g.e.**, s. 69.

<sup>651</sup>17 Şubat 1879 tarihinde Kavanin Meclis'inde yapılan düzenleme ile "Adanın Daha İyi Düzenin Sağlanması ve Barışının Güvence Altına Alınması" isimli kanun çıkarılmış bu kanuna dayanarak yüksek komisere adanın huzurunu bozanları ada dışına çıkartma yetkisi verilmişti. **N.A., CO.**, 69/1, **N. A., CO.**, 68/1, 1879, Law Nr. VIII Bu kanun 4 Mart 1879'de merkezi yönetime bildirildi. **N. A., CO.**, 67/4, s. 486-487, 490. 24 Şubat 1879 tarihinde Kavanin Meclisinde yapılan görüşmelerde, lisans olmadan silah taşımaya yasaklayan kanun tasarısı görüşülüp oy birliği ile kabul edilmişti. Ayrıca 9 Mart 1882'de Kavanin Meclisi'ndeki görüşmede Kıbrıs adasına yoksul, suçlu ve iyi ahlaka sahip olmayan göçmenlerin kabul edilmemesi ile ilgili kanun tasarısı görüşülmüş ve oy birliği ile meclisten geçmiştir. **N.A., CO.**, 69/1.

<sup>652</sup>**N.A., C. O.**, 67/3, s. 497-499.

<sup>653</sup>Hindistan'daki Yasama Meclisi 1861 yılında kurulmuştu. Yerli halktan ileri gelenlerin yanında Genel Vali tarafından atanmış devlet görevlileri çoğunluğu oluşturmaktaydı. Böylece yürütmenin istekleri doğrultusunda yasama meclisi karar almaktaydı. Kulke- Rothermund, **a.g.e.**, s.366.

<sup>654</sup>**N.A., C. O.**, 67/3, s. 110-111.

<sup>655</sup>Dışişleri Bakanlığı yetkilileri taslağı hazırlamak için çeşitli hukukçulardan görüş almış, bu görüşlerin en kapsamlısı ve emirnameye esas teşkil eden rapor yasal danışman Julian Pauncefote tarafından hazırlanmıştı. **N.A., CO.**, 67/3; s. 60, 79, 81.

<sup>656</sup>**N.A., FO.**, 881/3727; **BOA., Y. EE.** 94/74; **BOA., HR. TO.** 59/49; **The Times**, 2 Ekim 1878, **The London Gazette**, Nr.24629, 1 Ekim 1878, s. 5369-5371. 14 Eylül 1878 tarihli yirmi sekiz maddelik emirname İngiliz Milli



Kraliçe'nin talimatları doğrultusunda adada gerekli kanun ve yönetmelikleri çıkaracak ve bunlar Kraliçe'nin onayına sunulacaktı.<sup>657</sup>

Kavanin Meclisi Yüksek Komiser ile görev süreleri ikişer yıl olan sayıları dörtten az sekizden çok olmayacak üyelerden teşkil edilecekti. Üyeler yüksek komiser tarafından talimatlar ve emirler doğrultusunda atanacak ve bunların yarısı resmi üye (official member) sıfatıyla adadaki görevli memurlardan seçilecekti. Üyelerin diğer yarısı ise resmi olmayan üyeler (unofficial member) sıfatıyla bölge halkından seçilecekti.<sup>658</sup>

Meclis üyelerinin herhangi biri geçici olarak görevine devam edemiyorsa, yetersizse veya vefat ederse bunların yerine Yüksek Komiser tarafından yenileri atanacaktı. Kraliçe'nin bakanları aracılığıyla bu atamaları geçersiz kılma yetkisi bulunmaktaydı. Bu nedenler dışında eksilme durumunda resmi-resmi olmayan üye oranının uzun süre dengesiz kalmaması şartıyla Meclis görevine eksik üye ile devam edecekti.<sup>659</sup>

Meclis üyelerinden biri iflas eder, bir suçtan mahkûm olur ya da Yüksek Komiser'den izin almadan adadan üç aydan fazla süre için ayrılırsa Yüksek Komiser bu kişinin üyeliğinin sonlandığını duyuracaktı. Resmi olmayan üyelerden herhangi birinin görevinden istifa etme hakkı olup bu durum yüksek komiser ya da Kraliçe tarafından onaylanmadıkça geçerli sayılmayacaktı. Yüksek Komiser ayrıca kendisine verilen yetki doğrultusunda herhangi bir üyenin görevini askıya alabilecekti.<sup>660</sup>

Mecliste resmi üyeler resmi olmayan üyelerden daha öncelikli olup, bunların kendi aralarındaki öncelikleri de makamlarının seviyesine göre belirlenecekti. Resmi olmayan üyeler ise atanma tarihlerine göre öncelik hakkına sahip olacaklardı. Resmi üyelerden en ayrıcalıklısı Yüksek Komiser'in yokluğunda bir vekil belirlenmemişse meclise başkanlık edecekti.<sup>661</sup>

Wolseley'e, Kavanin Meclisi'nin açılması ve genel işleyişi hakkında 14 Eylül 1878 tarihli emirnameyle talimat verilmesiyle; 28 Eylül 1878'de Kavanin Meclisi için üye seçilmiştir. Yüksek Komiser, aynı gün tanınmış Müslümanların davet edildiği bir tanışma toplantısında, Mustafa Fuat Efendi'ye meclis üyeliğini yazılı olarak teklif etmiştir.<sup>662</sup> Bundan kısa bir süre sonra 7 Ekim 1878'de Kavanin Meclisi'nin resmi olmayan üyeleri (unofficial member) olarak, Mustafa Fuat Efendi, Richard Mattei ve George Glykys'in atandığı bildirilmiştir. Meclisin

---

Arşivi'nde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Basında yer almaktaydı.; **N.A., CO.**, 67/3, (14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176.

<sup>657</sup>**N.A., FO.**, 881/3727 ( 14 Eylül 1878 tarihli yirmi sekiz maddelik emirname), madde IV-V; **N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XVII-XIX.

<sup>658</sup>**N.A., FO.**, 881/3727 ( 14 Eylül 1878 tarihli yirmi sekiz maddelik emirname), madde VI; **N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XI; **N.A., CO.**, 67/3(14 Eylül 1878 yirmi dört maddelik emirname), s.170-176, madde XI.

<sup>659</sup>**N.A., FO.**, 881/3727 (14 Eylül 1878 tarihli yirmi sekiz maddelik emirname), madde VII-VIII.

<sup>660</sup>**N.A., F.O.**, 881/3727 (14 Eylül 1878 tarihli yirmi sekiz maddelik emirname), madde XIV- XV-XVI.

<sup>661</sup>**N.A., F.O.**, 881/3727 (14 Eylül 1878 tarihli yirmi sekiz maddelik emirname), madde IX-X.

<sup>662</sup>Cavandish, **a.g.e.**, s. 95.

resmi üyeleri (official member), Albay George Richard Greaves, Lefkoşe Komiseri Albay Biddulph, Hukuk Danışmanı Charles Alfred Cookson, Finansal Komiser George Wells Keller atanırken Leger Algernon Herbert de kâtip olarak görevlendirilmiştir.<sup>663</sup>

29 Kasım 1878 tarihinde ise Kavanin Meclisi'nin 9 Aralık günü toplanacağı duyurulmuştur. Toplantı sabahı hükümet konağında bir araya gelen mecliste resmi olmayan üyelerin İngilizce bilmemesi sebebiyle İngilizce, Fransızca, Türkçe ve Rumca dilleri kullanılarak anlaşılmaya çalışılmış ve mecliste dil problemini çözmek üzere ilk toplantıda Yüksek Mahkeme Tercümanı R. Casolani,<sup>664</sup> ikinci toplantıdan itibaren Ütücüyan<sup>665</sup> tercüman olarak görev yapmışlardır.<sup>666</sup> İngiliz atanmış üyeler, Müslüman, Latin ve Rum üyeler bu ilk toplantıda bağlılık yeminlerini kendi dillerinde ederek görevlerine başlamışlardır.<sup>667</sup> Meclisin ikinci toplantısına katılan Times muhabiri gazetede yayınladığı makalesinde Kavanin Meclisi'nde üyeler arasındaki dil problemini gündeme getirmiştir.<sup>668</sup>

Meclisin ilk görüşmesinde, askeri polis gücünün düzenlenmesi, Bedel-i Askerinin (askerden muafiyet vergisi) genişletilmesi ve eşitlenmesi, kullanılmayan arazilerin ekiminin teşvik edilmesi, yabancı ülke vatandaşlarına toprak satışı, adadaki kamu yararına olan işlerin halkın işgücüyle yapılması, Kıbrıs'ın idari kısımlarının tanımlanması ile ilgili kanun tasarıları gündeme gelerek görüşülmüş ve Meclis'in iç tüzüğüne ilişkin olarak görevlerinin düzenlenmesi konusu karara bağlanmıştır.<sup>669</sup>

### 2.2.2.1.2. Meclisin Yeniden Yapılandırılması (1882-1883)

Kavanin Meclisi üyeleri Yüksek komiser tarafından belirlenmekte ve İngiliz memurlar sayıca çoğunlukta bulunmalarından dolayı alınan kararlarda kendi istekleri doğrultusunda olmaktadır. Meclisin İngiliz üyeleri (resmi üyeler) aynı zamanda alınacak kararların belirlendiği yürütme meclisinde yer almakta ve bu sayede Kavanin Meclisi'ne hazırlıklı

<sup>663</sup>The Cyprus Gazette, Nr.1, 5 Kasım 1878, s.2.

<sup>664</sup>R. Casolani 16 Eylül 1878'de Yüksek Mahkemeye tercüman olarak atanmıştı. The Cyprus Gazette, Nr.3, 1 Ocak 1879, s.4.

<sup>665</sup>Apisoghom Ütücüyan 1878 yılında İstanbul'dan Osmanlı belgeleri üzerine resmi tercüman olarak gönderilmişti. Alexander-Michael Hadjilyra, The Armenians of Cyprus, Published by Kalaydjian Foundation, 2009, s.14.

<sup>666</sup>N.A., CO., 69/1; Samani, Kıbrıs'ta Bir ....., s. 86; Hill, a.g.e., IV, s. 417; Ütücüyan 21 Ağustos 1878 tarihinde tercüman olarak atanmıştı. The Cyprus Gazette, Nr.3, 1 Ocak 1879, s.4;

<sup>667</sup>N.A., C.O., 69/1; Cavendish, a.g.e., s. 152,155; Samani, Kıbrıs'ta Bir Sömürge..., s.86-87.

<sup>668</sup>"Kavanin Meclisi'nin ikinci toplanması Pazartesi gerçekleşti. Anladığım kadarıyla, bu toplantıda bir ya da iki kanun tartışıldı ve Meclisin onayını aldı. Meclis toplantılarında iş yönetimi, bu seçkin kitlenin çok dilli bileşimi nedeniyle, hence, kaçınılmaz zorlukta ve çok ağırdı. İtalyan doğumlu bir üye, akıcı bir şekilde Fransızca konuşmakta; diğeri, bir Rum üye, çok konuşmakta fakat bulanık bir şekilde konuşmakta; Türk beyefendi, Türkçe dışında hiçbir dili konuşmamakta ve anlamamaktadır. Bu beyefendilerin hiçbiri tek kelime İngilizce anlamamaktaydı. Bu sebeple, İngilizce konuşulan her şey Fransızca ve Türkçeye çevrilip yeniden hazırlanmaktadır. Metin yazımı üzerindeki her hangi bir değişiklik İngilizce, Yunanca ve Türkçe olarak yapılmalı ve bunlar Türkçe, Yunanca, Fransızca ve İngilizce dilleri arasında ileri ve geri tartışılmalı, açıklanmalı ve yorumlanmalıdır". The Times, 1 Ocak 1879.

<sup>669</sup>N.A., CO., 69/1.

gelmekte ve çoğunlukla kararlar İngiliz üyelerin istediği doğrultuda çıkmaktaydı<sup>670</sup>. Zaten İngiliz üyelerin çoğunlukta olduğu bir mecliste onların istemediği kararların çıkması düşünülemezdi.

Ayrıca Yürütme ve Kavanin Meclisi'nin resmi üyesi olan hukuk danışmanı, mesleği gereği konulara hâkim olduğundan İngiliz üyeleri yürütme meclisinde bilgilendirmekteydi. Bunlardan daha da önemlisi Kavanin Meclisi'nden çıkan kanunlar merkezi yönetim tarafından ret edilebilmekte veya değişiklikler yapılmak üzere tekrar gönderilebilmekteydi. Bu nedenle Kavanin Meclisi resmi hüviyette adanın yasama meclisi olsa da fiiliyatta danışma meclisi olmaktan öteye gidememişti.

Bunların yanısıra resmi olmayan üyelerin yüksek komiser tarafından seçilmesinin, bu üyelerin doğal olarak mecliste yüksek komiserin etkisi altında kalmasına yol açtığı söylenebilir.

İngiliz yönetiminden çok şey bekleyen Rumlar umduklarını bulamamış, Osmanlı döneminde çeşitli imtiyazlara sahip olan kişilere özellikle Ortodoks din adamlarına farklı muamele yapılmaması Rum ileri gelenlerinin memnuniyetsizliğini arttırmıştır.

Rumlar ileri gelenleri, adanın idari ve ekonomi alanlarında kötü yönetildiğini ve bu konularda gerekli önlemlerin alınmadığını, İngiliz politikasının Enosis'i önlemek temelli oluşturulduğunu düşünmekteydiler.<sup>671</sup> Kıbrıs'ın durumu ve Rumların şikâyetleri 24 Mart 1879'da İngiliz Parlamentosunda gündeme gelmiş ve kapsamlı olarak görüşülmüştü.<sup>672</sup> Bu şikâyet konularının Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmasıyla Yüksek Komiser Wolseley konu hakkında bilgilendirildi.<sup>673</sup>

Kıbrıslı Rumların ileri gelenleri, bu memnuniyetsizliklerini belirten Başpiskopos Sophronios'un ve bazı kaza, nahiye, köy temsilcileriyle birlikte toplam elli dört kişinin imzasının olduğu bir muhtıra hazırlamışlardı.<sup>674</sup> Başpiskopos Sophronios, Baf, Kitium Piskoposları ve diğer ileri gelenlerin imzalarıyla merkezi hükümete gönderilmek üzere

<sup>670</sup>Meclis görüşmelerinde yerli üyeler İngiliz üyelerin almak istedikleri kararlara muhalefet ettiklerinde tepki ile karşılaşıyordu. Nitekim 8 Mayıs 1879 günlü toplantıda kaza komiserlerinin yetkilerinin artırılması ile ilgili kanun tasarısı müzakerelerinde gerçekleşen muhalefette yerli üyeler kendi oylarının fazla bir anlam ifade etmediğini ima ederek yerlerine "*Avrupalı centilmenlerin*" atanmalarının uygun olacağını kibar bir şekilde dile getirmişti. **N.A., C.O.**, 69/1, Kavanin Meclisi 22 Ocak 1881 tarihli oturumu.

<sup>671</sup>Ersi Demetriadou, **Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus under British Rule, 1878-1890**, Newyork University Ph. D. Thesis, Newyork 1998, s. 146-147; Gerçekten de İngilizler Yedi Ada'da yaşadıkları tecrübelerden Rumların nihayi hedeflerinin farkındaydı. Bu doğrultuda özellikle yeni yönetimin ilk yıllarında Enosis'i engellemek için önlem almaya çalıştılar.

<sup>672</sup>**Hansard**, CCXLIV, 24 Mart 1879, s.1509-1587.

<sup>673</sup>27 Mart 1879 tarihinde Salisbury tarafından Wolseley'e gönderilen mektupta; Zorunlu Çalıştırılma, İşkence, Yunan Gazetelerin Yasaklanması, Vergilendirme, Rumca Yapılan Başvuruların Reddi, İngiliz Avukatlara Temsil Hakkı Verilmemesi, Cesnola'nın Cezalandırılması ve Konsolosların Yetkileri ile ilgili olarak Parlamentoda soru önergesi verildiğini bildirmişti. Wolseley, bu konularla ve ada da kendisine yapılan şikâyetlerle ilgili olarak 10 Nisan-7 Mayıs 1879 tarihleri arasında yazdığı mektuplarla Salisbury'e açıklamalarda bulunmuştur. **KMA., Cyprus No.2 (1879), Correspondence Respecting Complaints Made Against the Government of Cyprus**, Printed by Harrison & Sons; London 1879, s. 4-33.

<sup>674</sup>Cavendish, **a.g.e.**, s. 165 ; Hill, **a.g.e.**, IV, s.418.

hazırlanmış muhtıra Wolseley zamanında hazırlanmış olsa da Wolseley'in adadadan ayrılmasından sonra ada yöneticisi yüksek Komiser Biddulph'a sunuldu. Muhtırada talep edilen başlıca konular o döneme kadar İngiliz idaresi sonucu ortaya çıkan yönetsel ve ekonomik konularla ilgiliydi. Başlıcaları Meclis-i İdari, adanın resmi dilerinden biri olarak Rumcanın kabulü, yargı reformu, hapisaneler, belediyeler, tarım, vergilendirme, bağcılık, ticaret, ormanlar, taşocakları, kiliselerin statüsü ve temsilciler meclisinin kuruluşu ile ilgili meselelerdi.<sup>675</sup>

Aynı muhtırada Rumlar Osmanlı döneminde Meclis-i İdari, Nizamiye Mahkemeleri, belediye meclisleri, muhtarlıklar vb. alanlarda dolaylı olarak daha geniş temsiliyet ve söz hakkına sahip olduklarını söyleyip, çoğunluğunu nüfus oranlarına göre yerli halkın oluşturacağı bir "*temsili meclis*" kurulmasını talep ettiler. Önerdikleri meclis Lefkoşa'da yılın üç dört ayı boyunca çalışacak ve kazalardan nüfus miktarlarına göre gönderilecek belli sayıda temsilciden oluşacaktı. Muhtırada bu konular dikkate alınırca ada halkının refah seviyesinin artacağı iddia edilmekteydi. Rumların muhtıradaki bu isteklerine merkezi yönetim tarafından her hangi bir resmi cevap verilmedi.<sup>676</sup> İstedikleri reformların yapılmadığını gören ve gelişmelerden rahatsız olan adanın Rum halkı belirli bir süre sonra tepki gösterdi.

29 Mayıs 1880 tarihi itibarıyla iki sene için Kavanin Meclisi'ne atanan<sup>677</sup> Theodore M. Peristiany, görev süresi dolmadan 5 Kasım 1881'de Kavanin Meclisi'nden istifa etti.<sup>678</sup> 7 Kasım 1881'de Biddulph Sömürgeler Bakanına gönderdiği yazıda, Peristiany'nin istifa nedenlerinden birinin Rumların kendi temsilcilerini kendilerinin seçmeleri kararını savunması olduğu belirtmiş ve Rumların kendi temsilcilerini kendilerinin seçmeleri hususundaki kararlarının çok doğal bir istek, ancak zamanlamasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu kararın alındığı dönem İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs halkının kendi temsilcilerini seçebileceği hususundaki niyetlerini ilan edecekleri zamana rastlamıştır.<sup>679</sup> Gerçekten de 27 Ekim 1881'de gönderilen talimat gereği yüksek komiser seçimlerin alt yapısını oluşturmak amacıyla bir çalışma başlatmış ve bu çalışmayı 25 Kasım'da merkezi hükümete bildirmiştir.<sup>680</sup>

Yüksek Komiser daha önceden Iconomides'in ölümünden<sup>681</sup> dolayı boşalan Kavanin Meclisi üyeliğini bir Rum'a teklif etmiş, bu kişi ise Peristiany ile aynı gerekçelere dayanarak

<sup>675</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s. 149-150.

<sup>676</sup>Cavendish, **a.g.e.**, s. 165; Demetriadou, **a.g.t.**, s. 149-167; Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge...**,s. 89.

<sup>677</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.56, 7 Temmuz 1880, s.61; Theodore M. Peristiany 16 Haziran 1880 tarihli oturumla yemin ederek görevine başlamıştı. **N.A., C.O.**, 69/1, (16 Haziran 1880 tarihli oturum).

<sup>678</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.80, 19 Aralık 1881, s.142.

<sup>679</sup>**KMA., NE.**, 013-5, s.13, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (7 Kasım 1881).

<sup>680</sup>**NA., CO.**, 883/2/4.

<sup>681</sup>Iconomides Mısır'da bulunurken 28 Ağustos 1881'de vefat etmişti. **KMA., NE.**, 013-5, s.10, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (26 Eylül 1881); Biddulph, Kavanin Meclisi'nde boş bulunan üyelik için

teklifi reddetmişti. Bunun yanında Yüksek komiser Rum halkın Kavanin Meclisi üyeliklerini reddedecekleri hakkında istihbarat almıştı.<sup>682</sup> Bu sırada Başpiskopos'tan da bu doğrultuda bir mektup aldı. Başpiskopos Lefkoşa Belediye meclisinde yer alan Hristiyan üyelerin Kavanin Meclisi'nde yer alana kadar istifa ettikleri ve yüksek komiserin bu gelişmeler üzerine gereğini yapıp, adanın refah seviyesinin yükseltilebileceğine olan inancını ifade etti.<sup>683</sup>

Biddulph Başpiskopos'a verdiği cevapta, belirli kişilerin yönetime karşı gerginliği desteklediğini ve yönetime karşı halkı soğutanların farkında olmasına rağmen buna sebep olan gerekçelerin dikkatini çekmediğini, yönetimin uyguladığı metotlardan memnun olunmadığını anlادığını ifade etmiştir.<sup>684</sup>

Biddulph ve İngiliz merkezi yönetimi seçim sistemi ile ilgili olarak hazırlık yapılmaksızın gerçekleşecek değişimin düşüncesizce ve eksik olacağı fikrini paylaşırken, Rumlar'ın üye olmayı reddetmeleri durumunda yasama işlerinin yine de devam etmesi görüşündeydi.<sup>685</sup> 16 Kasım 1881'de, Biddulph'a Kavanin Meclisi'nde boş üyeliğe İngiliz vatandaşı Charles Watkins'in atanması için yüksek komiserin yetkili olduğu talimatı verildi.<sup>686</sup> Yüksek komiser, C. Watkins'e Kavanin Meclisi üyeliği teklifi üzerine<sup>687</sup> Watkins 27 Aralık 1881'den itibaren Iconomides'in vefatıyla boşalan Meclis üyeliğine atandı<sup>688</sup> ve 9 Mart 1882'de yemin ederek görevine başladı.<sup>689</sup> Ayrıca Biddulph'a verilen emre göre Meclis'teki ikinci boş üyeliğe Rumlar arasından yenileri atanacak, uygun aday bulunamazsa beklemede kalınacaktı.<sup>690</sup>

Gelişmelerden anlaşıldığı üzere, İngiliz yönetim tarzından memnun olmayan ve 1879 Ağustos'unda çeşitli konularda reform yapılmasını isteyen Rumlar Başpiskopos'un önderliğinde yönetime karşı toplu ve örgütlü olarak idareyi zor duruma sokmak için çeşitli faaliyetlere başlamıştı. Başlangıçta meclislerde bulunan Rum üyelerin istifa etmeleri üzerine bunların yerlerine Rum üye bulunamamıştır. İstifa eden Rum üye Peristiany'nin yönetimde reform talep eden bir komitenin üyesi olduğunu<sup>691</sup> anlayan Biddulph durumu merkezi yönetime bildirmiş ve ayrıca Rumlar arasından meclis için uygun üye bulamadığından İngiliz vatandaşı Watkins'in üyeliğini teklif etmişti. İngiliz yönetimi karşılarındaki bu örgütlü hareketi fark etmiş

---

bu göreve Osmanlı Bankası'nda yönetici, bölge dillerine hakim ve ticaretle uğraşan İngiliz vatandaşı Charles Watkins'in uygun olduğunu bildirdi. **KMA., NE.,** 013-5, s.10-11, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (22 Ekim 1881).

<sup>682</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.13, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (7 Kasım 1881).

<sup>683</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.29, Başpiskopos Sophronios'dan Biddulph'a (5 Kasım 1881).

<sup>684</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.29, Biddulph'dan Başpiskopos Sophronios'a (26 Kasım 1881).

<sup>685</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.13, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (7 Kasım 1881).

<sup>686</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.13, Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (16 Kasım 1881).

<sup>687</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.26, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (8 Aralık 1881).

<sup>688</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.34, Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (27 Aralık 1881) ;**The Cyprus Gazette,** Nr.81, 31 Ocak 1882, s.144 .

<sup>689</sup>**N.A., C.O.,** 69/1, Kavanin Meclisinin 9 Mart 1882 tarihli oturumu.

<sup>690</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.16, Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (30 Kasım 1881).

<sup>691</sup>**KMA., NE.,** 013-5, s.26-27, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (9 Aralık 1881).

ve kendi vatandaşı olan birini meclise atayarak bu sorunu geçici olarak çözmüş ve hali hazırda başlayan Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırılması ile ilgili çalışmaları hızlandırmıştı.

Bu arada Nisan 1880'de İngiltere'de William Ewart Gladstone önderliğindeki Liberal Parti Muhafazakâr Parti karşısında seçimleri kazanarak yönetimi devralmıştı. Yeni kurulan hükümet, İngiltere'nin gelenekselleşmiş Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etti. Seçimlerden önce Kıbrıs'ın devralınması anlaşmasının büyük bir hata olduğunu söyleyen Liberal Parti sözcüsü W. E. Forster 1879 Martında Parlamento görüşmelerinde Muhafazakâr Partinin ve Yüksek Komiser Wolseley'in uygulamalarını eleştirmişti.<sup>692</sup> Gladstone iktidara geldikten belirli bir süre sonra Kıbrıs politikasında değişiklikler gerçekleşti.<sup>693</sup> Kıbrıs'ın alınmasını her ne kadar hatalı olduğunu savunsa da gelişen konjektör doğrultusunda adanın terk edilemeyeceğini adada kalınması gerektiğini değerlendirmiştir. Ancak bu aşamada adadan gelen şikâyetleri göz önünde bulunduran Gladstone burada kalıcı olunacaksa bir takım reformlar yapılması gerektiğini düşündü. Zira Liberal Parti, Muhafazakâr Parti'nin tersine özgürlükleri daha fazla ön planda tutmaktaydı ve bu genel politikasını yapılan şikâyetler üzerine Kıbrıs'ta da uygulamak isteyen parti adada yönetsel ve ekonomik incelemeler yapmak üzere Sömürgeler Bakanlığından uzman Edward Fairfield'i gönderdi. Ekim-Aralık 1881 tarihleri arasında adada bulunan Fairfield'in hazırladığı rapor ve tavsiyelerin İngiliz Hükümeti tarafından adada gelecek yirmi yılda uygulanacak siyasi ve ekonomik politikalara esas teşkil ettiği değerlendirilebilir.<sup>694</sup>

Öte yandan İngiliz yönetimi Rumların açıklanan tepkilerinden önce adada reform amaçlı ve özellikle seçimlere yönelik nüfus sayımı yapılması çalışmalarına başlamıştı. Bu doğrultuda 22 Ocak 1881 tarihinde yapılan Kavanin Meclisi görüşmesinde nüfus sayımının 4 Nisan 1881 günü yapılacağı kararı alındı.<sup>695</sup> Henüz sayım sonuçları ortaya çıkmadan yapılacak reformlarla ilgili bir an önce harekete geçmek isteyen merkezi yönetim, 27 Ekim 1881 tarihinde yüksek komisere Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırılmasına dair genel bir taslak göndererek gerekli çalışmaların yapılmasını istedi.<sup>696</sup> Gönderilen talimatla ilgili olarak, başkanlık ile bir üyeliğini yüksek komiserin üstleneceği ve yokluğunda en kıdemli üyenin vekâlet edeceği Kavanin Meclisi, 8 Hristiyan, 4 Türk olmak üzere 12 seçilmiş ve 6 resmi üyeden oluşacaktı. Resmî üyeler ada birliklerinin komutanı, Şef Sekreter, Kraliçe'nin Avukatı, Polis Müdürü,

<sup>692</sup>Hansard, CCXLIV, s.1538-1542.

<sup>693</sup>Gladstone hükümetinin Kıbrıs politikası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. W.N. Medlicott, "The Gladstone Government and the Cyprus Convention, 1880-85", *The Journal of Modern History*, The University of Chicago Press, Vol.12, Nr. 2, (Jun., 1940).

<sup>694</sup>N.A., CO., 883/2/8, *Finances and Administration of Cyprus R. Biddulph's Reply Fairfield's Memorandum*, Colonial Office, 1883; *The Manchester Guardian*, 9 Ocak 1882, s.7;; Demetriadou, a.g.t., s. 197; Hook, a.g.t., s.271-272.

<sup>695</sup>N.A., C.O., 69/1, Kavanin Meclisinin 22 Ocak 1881 tarihli oturumu.

<sup>696</sup>Demetriadou, a.g.t., s.247.

Denetçi ve Başmuhasebeci Gümrük Tahsildarı veya Kraliçe'nin görevlendirdiği yetkili bir şahıs olacaktı. Ada 4 seçim bölgesine ayrılacak, her bölgeden 2 Hristiyan, 1 Türk üye seçilecekti. Kıbrıslılardan 12 ay boyunca aynı bölgede ikamet eden erkek ev sahipleri, eğer yabancı ise 5 yıldır ikamet eden erkek ev sahipleri seçmen olabilecekti. Kavanin Meclisi Yüksek komiser tarafından daha erken fesh edilmedikçe üyeler 5 yıllığına seçilecekti. Bu meclis Anayasayı değiştirme dışında sömürge yasama meclislerinin tüm yetkilerine sahip olacaktı. Yüksek komiser yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra Kıbrıs'a özgü durumları dile getirerek, Seçmenler belirlenirken ev sahibi olması esasının adil olmadığını, bir evde iki-üç aile yaşayabildiğini belirterek her çeşit vergi mükellefinin seçmen olabilmesi önerisinde bulundu. Bu metot ile sadece ev sahipleri değil tüccarlar, küçük çiftçiler dâhil toplumun geniş bir kısmı seçmen vasfını elde edecekti. Adada 5 yıldan fazla kalan yabancıların oy hakkı olması yönünde de görüş bildirdi.<sup>697</sup>

Belirtilen tarihte yapılan nüfus sayımı sonuçları Biddulph tarafından 24 Aralık 1881'de<sup>698</sup> merkezi hükümete gönderilmiş ve 3 Mart 1882 tarihli resmi gazetede yayımlanmıştır.<sup>699</sup>

Bu dönemde Biddulph'a müracaat eden Başpiskopos, Baf, Kitium, Girne Piskoposları ve ileri gelen Rumlardan oluşan heyet 20 Aralık 1881 tarihli dilekçelerinde Kavanin Meclisi ile ilgili olarak; 1879 muhtırası ile adanın Rum halkının maddi ve manevi gelişimini sağlayacak bir temsil sisteminin hayata geçirilmesini istediklerini hatırlattıktan sonra, üç yıldır görevde olan yasama meclisi kurulma amacını yerine getiremediğini bildirmişlerdi. Kavanin Meclisi'ndeki üyelerin halkın içinden seçilmesini ve son nüfus sayımındaki farklı toplulukların sayısıyla orantılı olarak temsil edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdi. Rumların dilekçesinde Mecliste yerli halktan en az 18 kişinin olması gerektiği ve bu meclisin Majestelerinin hükümetinin de sahip olduğu yasama, bütçe oylaması, kanun teklifi ve veto haklarına sahip olmasının gerektiği belirtilmişti.<sup>700</sup>

Ocak 1882 tarihinde Kıbrıs Müftüsü ve Türklerin ileri gelenlerinden bir heyet Biddulph'a dilekçe ile müracaat ettiler. Bu dilekçelerinde; Rumların dilekçelerinde ifade etmiş oldukları hususlara itiraz ederek, Müslüman ve Hristiyan cemaatleri tarafından orantısız olarak seçilecek en az 18 yerli üyeden oluşan bir Temsilciler Meclisi kurulmasını önerildiğini hatırlatarak bu durumla ilgili olarak Osmanlı kanunlarında hiçbir eyalet için meclis üyesi seçimlerinde Müslüman ve Müslüman olmayanların nüfus oranlarına bakılmadığını ve eşit miktarda üye seçildiğini bildirdiler. Buna en büyük örneği de Anadolu nüfusunun %90 ının Müslüman

<sup>697</sup>N.A., CO., 883/2/4.

<sup>698</sup>KMA., NE., 013-5, s.34-35 Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (24 Aralık 1881).

<sup>699</sup>The Cyprus Gazette, 3 Mart 1882, Nr.82, s.150.

<sup>700</sup>N.A., CO., 883/2/4; KMA., NE., 013-5, s. 48-49.

olmasına rağmen meclis üyelerinin eşit olmasını göstererek Rumların isteklerinin reddedilmesini istediler.<sup>701</sup>

Nüfus sayım sonuçlarının açıklanmasından sonra Kavanin Meclisi üye dağılımı ile ilgili değişiklik yapılmış ve adadaki nüfus oranlarına bakılarak üye sayısı belirlenmiştir.10 Mart 1882 tarihinde Biddulph'a gönderilen talimata göre son nüfus sayımı sonucuna göre, Kavanin Meclisi'ne seçilecek 12 üyenin 9'u Hristiyan ve 3'ü Müslüman olacaktı. Adada beş yıldan fazla kalan yabancılar Kıbrıs vatandaşları ile aynı haklara sahip olacaktı. Yeniden yapılacak ilk meclisin görev süresi üç yıl, daha sonrakiler beş yıl olacaktı. Ayrıca Kavanin Meclisi Osmanlı Devletine ödenen verginin miktarı, yüksek komiserin maaşı(4000 poundu geçmeyecek), altı resmi üyenin maaşları ile hâkimlerin maaşları ve mahkemelerin gerekli olan giderleri hakkında değişiklik yapamayacaktı. Yıllık bütçe kanunlaşmadan önce hükümet tarafından onaylanacak, merkezi hükümetin onayı olmaksızın yeni vergi konmayacak ve eski vergi oranları artırılmayacaktı. Meclis'ten geçen bütün kanunlar Kraliçe'nin onayına tabiiydi.<sup>702</sup> Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılanması ile ilgili 10 Mart 1882 tarihli genelge resmi gazetede de yayımlanarak halka duyuruldu.<sup>703</sup> Kavanin Meclisi'nin yeniden Rumlar lehine yapılandırılması ada Rum basınına da yansımıştı. Cyprus Herald gazetesi baş makalesinde yeni düzenlemeyi sert bir şekilde eleştirmişti. Bu düzenlemenin Rumlar ve Türkler tarafından istenmediğini, sadece gereksiz değil ayrıca zarar verici olduğu yönünde yorumda bulunmuştu. Rum gazetelerinden biri olan Neon Ketion ise yeni düzenlemenin tatmin edici olmadığını ifade etmişti.<sup>704</sup>

Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırılması ile ilgili yorumda bulunan Hill, Kıbrıs'ın tarihi boyunca hiç kendi kendini yönetmediğini, kendini yöneten kuruluşlar görmediğini ve bu kuruluşların inşa edilebileceği hiçbir alt yapısı olmadığını belirtmişti. Ayrıca İngiliz Başbakanı Gladstone'un Kıbrıs adasını, hiçbir hazırlık yapılmadan batı standartlarında demokratik kuruluşlarla donattığını ve ardından adayla hiç ilgilenmediği de ifade etmişti.<sup>705</sup>

İngiliz yönetimi Kavanin Meclisi'nin yeni yapılanması ile ilgili emri yayınlayarak bu konu hakkında yapılan çalışmalarını duyurmuş, bu sayede özellikle Rumların isteklerinin büyük çoğunluğunu yerine getirdiğini göstererek ada nüfusunda ağırlığı olan ve sürekli yönetimi eleştiren Rumların tepkilerini azaltmayı hedeflemişti. Bunun yanında Kavanin Meclisi ile ilgili

<sup>701</sup>N.A., CO., 883/2/4; KMA., NE., 013-5, s. 53-54; *The Manchester Guardian*, 2 Ocak 1882, s. 8.

<sup>702</sup>KMA., NE., 013-1, *Cyprus Copy of a Despatch Dated March 10 th, 1882, from the Secretary of State for the Colonies to the High Commissioner of Cyprus on the Constitution and Functions of a New Legislative Council, C. 3211*, London 1882, Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (10 Mart 1882).

<sup>703</sup>*The Cyprus Gazette*, Nr. 83, 23 Mart 1882, , s.158-159.

<sup>704</sup>*The Manchester Guardian*, 8 Nisan 1882, s. 9.

<sup>705</sup>Hill, a.g.e., IV, s. 418.



yeni yapılanmanın halka duyurulmasından Kraliçe emirnamelerinin yayınladığı süre arasında geçen zaman zarfında 10 Mart tarihli genelge daha kapsamlı hale getirilmiştir.

Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırılmasından memnun olan Rumlar adına Başpiskopos Sophronios 11/23 Mart 1882'de Sömürgeler Bakanlığı'na teşekkür telgrafı çekti. Kavanin Meclisi'nde eşit temsiliyet isteyen Müftü ve Türklerin ileri gelenleri yeni yapılanmayla ilgili olarak şikâyetlerini telgrafla 25-26 Mart 1882'de Sömürgeler Bakanlığına bildirdiler. Bu düzenleme ile eskiden gelen ve şu andaki ayrıcalıklarının ayaklar altına alındığını, bu şartlar altında meclise temsilci göndermeyeceklerini, bu arada kendi haklarını korumak için bütün gerekli müracaatlarda da ısrar edeceklerini ifade ettiler.<sup>706</sup> Ertesi gün içerisinde buldukları durumu Bâbîâli'ye bildiren Kıbrıs Türkleri 10 Mart tarihli genelgeyi yazılarına ekleyerek Osmanlı Devleti'nden yardım istediler.<sup>707</sup> Müftü ve Türklerin ileri gelenleri Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdikleri telgrafa cevap olarak 31 Mart 1882 tarihinde Sömürgeler Bakanı Kimberley'den Biddulph'a gönderilen cevapta, ırkı ve mezhebi ne olursa olsun yeni meclis yapılanmasında bütün Kıbrıs nüfusuna eşit haklar verildiğini, Müslüman topluluğunun yeni yapılanma ile sunulan adanın yönetimini paylaşma fırsatının reddedilmeyeceğine hükümetin güvendiğini bildirdi.<sup>708</sup> Aynı tarihte adada bulunan Türklerin Sömürgeler Bakanı'na yazdığı dilekçede, Kavanin Meclisi'nin yeni yapılanmasının adaletsiz olduğunu, adanın Türkler zamanında hoşgörü ve adaletle yönetildiğini, adadaki Türklerin şu anki yönetime karşı şikâyetinde bulunmadığını, kurallara itaat ederken Rumların sürekli sorun çıkardığını, şikâyetlerde bulunduğunu ve Helenik yönetim istediğini bildirmişlerdi. Bu durumun devam etmesi halinde Türklerin adayı terk etmek zorunda kalacaklarını ifade etmişlerdi.<sup>709</sup> Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri 17 Nisan tarihli diğer bir bildiriyle Rumların kurdukları kulüpler aracılığıyla bütün Rumların Yunanistan'la birleşmeyi hedeflediğini, onlara verilen yetkiyle adadan bütün İngilizleri kovacağını, onların Pan-Helenizm fikri ile Yunanistan haricinde dünyanın hiçbir yönetiminden memnun olmayacağı konusunda İngiliz yönetimini uyardılar. Bunun yanında yeni temsil oranında kendilerini emniyette hissetmeyeceklerini de ilave ettiler.<sup>710</sup> Ayrıca 18 Nisan 1882 tarihinde Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri Kraliçe'ye telgraf çekerek Kavanin Meclisi'nde eşit temsil hakkını istemişti.<sup>711</sup>

Sömürgeler Bakanı da adadaki Müslüman toplumuna Kraliçe'nin ve ada yönetiminin koruması altında bulunduğunu, Osmanlı Devleti'ndeki Meclis-i İdari ve Meclis-i Deavi'nin yapılanmasının farklı olduğunu, Müslüman toplumunun ada yönetimi ile beraber hareket ettiği

<sup>706</sup> KMA., NE., 013-5, s.84, 90-92.

<sup>707</sup> BOA., Y. EE., 78/98.

<sup>708</sup> KMA., NE., 013-5, s.85. (Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (31 Mart 1882).

<sup>709</sup> KMA., NE., 013-5, s.99-100.

<sup>710</sup> KMA., NE., 013-5, s.106-107.

<sup>711</sup> KMA., NE., 013-5, s.98.

takdirde memnun kalacaklarını ifade etti.<sup>712</sup> Ayrıca Yüksek Komiser Biddulph'a gönderilen diğer bir talimatta, adadaki Türklerin endişelerinin giderilmesi maksadıyla çeşitli açıklamalarda bulunulmuştu. Memurluğa atama hakkı mecliste değil, Kraliçe ve yüksek komiserde olacaktı. Baş yürütme memurları arasında Kıbrıslılara yer verilmemesi niyetinde olduklarını, Kıbrıslıların mahkeme başkanlığına atanmayacağını belirtmişti. Buna ilave olarak kanunların kaldırılması ve değiştirilme yetkisi sadece Kraliçe'de olacaktı. Yeni verilen ayrıcalıkların engellenmesinin çeşitli yöntemlerini Kraliçe meclise bildirecekti. Kraliçe Hükümeti Müslümanlara Hristiyan nüfus karşısında adaletsiz davranılmayacağını da ifade etmiş ve bu konuların tercümesinin kendisine yazılı olarak müracaat edenlere bildirilmesi talimatını vermişti.<sup>713</sup>

Kıbrıs Türklerinin Osmanlı Devleti'nden meclisin yapılanması ilgili yardım istemeleri üzerine Musurus Paşa<sup>714</sup> durumu İngiliz Dışişleri Bakanı'na ileterek, bu kararın adanın Müslüman halkını oldukça kötü bir şekilde etkileyeceğini, yerel yönetimler ve yasalar açısından bu güne kadar eşit olan bu durumun, yeni düzenleme ile Müslümanlar aleyhine olacağını ve bu konu için aracı olup yeni mecliste Müslümanlara eskisi gibi eşit haklar verilerek düzeltilmesini istemişti.<sup>715</sup> Bu isteğe cevap olarak, Kavanin Meclisi'nde yeni yapılanma ile Rumların oranının artacağını ancak Kraliçe'ye verilen güce ek olarak, mecliste 6 resmi üye ve başkan bulunacağını, bu yolla Müslümanlara adaletsiz davranılmasının engelleneceği belirtildi. Ayrıca Kimberly, İngiliz Hükümeti'nin, Bâbîâli'ye Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman topluluğu etkileyecek tüm gelişmelerle ilgili açıklama yapmaya her zaman açık olduğunu bildirdi. Ancak yapılan anlaşma ve eki gereği adanın yönetimi ile ilgili düzenlemeler yapma yetkisinin İngiltere'ye ait olduğunu, Bâbîâli'ye ada yönetimine karışma yetkisi verilmediği uyarısında bulundu.<sup>716</sup> Musurus Paşa 1 Temmuz tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı'na gönderdiği diğer bir yazısında, konu ile ilgili yaptıkları açıklamanın Sait Paşa'ya iletilmediğini bildirmişti. Bâbîâli, açıklamaların Müslüman halkı tatmin etmeyeceğini ve bu sorun hakkında görüşlerin değiştirilmesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca bu uygulamanın adadaki azınlıkların haklarının korunması geleneğine ters düştüğünü, Osmanlı yerel yönetimlerinde daima eşitliğin benimsendiğini, adada da İngiliz yönetiminden önce bu şekilde tatbik edildiğini, sadece bu uygulama ile adada ırkçılık ve din ayrımının önlenebileceğine dair açıklamalarda

<sup>712</sup> **KMA., NE.**, 013-5, s.105 (Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (28 Nisan 1882).

<sup>713</sup> **KMA., NE.**, 013-5, s.108, Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (5 Mayıs 1882).

<sup>714</sup> Musurus Paşa ile ilgili olarak bk., Sinan Kunalalp, "Bir Osmanlı Diplomati: Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)", **Bellekten**, C. XXXIV/135, 1970, s. 421-435.

<sup>715</sup> **BOA., Y.E. E., Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek**, 86-1/71, **KMA., NE.**, 013-5, s.101, Musurus Paşa'dan Lord Granville'ye (6 Nisan 1882).

<sup>716</sup> **KMA., NE.**, 013-5, s.107-108, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya (8 Mayıs 1882).

bulundu.<sup>717</sup>Dışişleri Bakanı da Musurus Paşa'ya bu konu ile ilgili yazıyı Sömürgeler Bakanı'na iletildiğini bildirdi.<sup>718</sup>

Adada bulunan Museviler adına L. G. Grahame 11 Nisan 1882'de Sömürgeler Bakanlığına Kavanin Meclisi'nin yeni yapılanmasında adada bulunan Musevi'lerin göz önünde bulundurulmadığını bildirmişti.<sup>719</sup> L. G. Grahame'ye Sömürgeler Bakanlığından 19 Nisan tarihli verilen cevapta, adada son nüfus sayımında sadece 69 Musevi olduğu için bu rakamın temsil için yeterli olmadığı cevabını vermişti.<sup>720</sup>

Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırılmasına dair gerek Kıbrıs Türklerinin gerekse Bâbîâli'nin yaptığı itirazlar İngiliz yönetimince göz önünde bulundurulmamış, Kıbrıs Türklerine yeni yapılandırmada yer alarak yönetimde söz sahibi olmaları tavsiye edilmiş, ada Müslümanların Kraliçe'nin garantisi altında olduğu ifade edilmişti. Bâbîâli'nin İngiliz Hükümetine müracaatında ise Kıbrıs Müslümanları'nı etkileyecek konular hakkında Osmanlı Devleti'ne bilgi verileceği ancak Bâbîâli'nin yapılan anlaşmalar gereği adanın yönetimine karışma hakkının bulunmadığı vurgulanmıştı.

10 Mart 1882 tarihli emirname nüfus sayımı da göz önünde bulundurularak daha kapsamlı hale getirilerek 30 Kasım 1882 tarihli emirnameler ile düzenlenmişti. 30 Kasım tarihinde yayınlanan iki kraliçe emirnamesi ile Kavanin Meclisi yeniden yapılandırıldı. Otuz bir maddelik birinci emirname ile 14 Eylül 1878 tarihli emirnamenin 4-19'uncu maddelerini içeren meclisin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili hususlar iptal edilmekteydi. Bunların yerine emirnamenin 19 maddesine göre kuruluş ve işleyiş yeniden düzenlenmişti. 30 Kasım tarihli emirnamelerde belirtilmeyen konularda 14 Eylül 1878 tarihli emirname geçerliliğini koruyacaktı.<sup>721</sup> 14 Şubat 1883 ve 26 Şubat 1897 tarihli emirnamelerle çeşitli değişiklikler yapılarak yeniden düzenleme yoluna gidildi.<sup>722</sup>

30 Kasım 1882 tarihli emirnameye göre Kavanin Meclisi; Yüksek Komiser ve 12'si seçilmiş, 6'sı da atanmış (non elective) olmak üzere 18 üyeden oluşacaktı.<sup>723</sup> Kavanin Meclisi'nin seçilmiş 12 üyesinin 3'ü Müslüman seçmenler tarafından, 9'u ise Müslüman olmayan üyeler tarafından seçilecekti.<sup>724</sup> Meclisin yılda en az bir kere toplanacak ve Meclis

<sup>717</sup>KMA., NE., 013-5, s.112-113, Musurus Paşa'dan Lord Granville'ye (1 Temmuz 1882).

<sup>718</sup>KMA., NE., 013-5, s.117, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya (19 Temmuz 1882).

<sup>719</sup>KMA., NE., 013-5, s.94.

<sup>720</sup>KMA., NE., 013-5, s.101.

<sup>721</sup>House of Parliamentary Paper, 1883, (C. 3791), Papers Relating to the Constitution of a New Legislative Council, 30 Kasım 1882 tarihli emirname, madde I, s.1-2.

<sup>722</sup>A Hand of Cyprus, 1903, s. 18.

<sup>723</sup>(C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde VI, s. 2.

<sup>724</sup>(C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde X, s. 2.

tartışmalarında İngilizce, Rumca ya da Türkçe kullanılabilirdi. Ayrıca, tutanaklarda İngilizce kullanılacak, bunlara Rumca ve Türkçe çevirileri eklenecekti.<sup>725</sup>

Meclis'teki resmi üyeliğe atanan Başsekreter, Kraliçenin Avukatı ve Defterdar meclisin doğal üyeleri idi. Defterdar bulunmadığı takdirde Başmuhasip veya hesap kontrolörü üye olacaktı. Diğer üç atanmış üye Bakan veya Yüksek Komiser tarafından atanacaktı.<sup>726</sup> Yüksek Komiser atanmış üyenin üyeliğini askıya alabilir, üyenin ölmesi, görevi bırakması, görevini yapamaz hale gelmesi veya adadan geçici süre ayrılması durumunda Yüksek Komiser bu üyenin yerine uygun birisini atayabilirdi.<sup>727</sup> Mecliste atanmış üyeler seçilmiş üyelerden daha kıdemliydi. Atanmış üyelerin kendi aralarındaki kıdemi memuriyet başlama tarihine göre olacaktı.<sup>728</sup>

Emirnameye göre, ada üç seçim bölgesine ayrılacaktı. Bu seçim sırasıyla birinci bölge, Lefkoşa ve Girne, İkinci bölge Magosa ve Larnaka, üçüncü bölge Limosol ve Baf'tı. Her seçim bölgesinden 3'er Gayrimüslim, 1'er Müslüman olmak üzere toplam 12 üye seçilecekti. Gayrimüslim seçmen her bir seçim bölgesindeki adaylar için oy kullanabilirdi. Ancak seçmen her bir aday için sadece bir oy kullanabilirdi.<sup>729</sup> Seçmen olmak için erkek olmak, Osmanlı veya İngiliz uyruğunda olmak veya en az adada 5 yıl ikamet etmiş olmak, 21 yaşını doldurmuş olmak ve " *vergi* " olarak isimlendirilmiş olan herhangi bir sınıftan vergi ödüyor olmak ve seçmen listelerinin hazırlanmasından önceki mali yılın sonuna kadar vergisini ödeyip o yılın seçmen listesine adını yazdırmaya hak kazanmış olmak gerekiyordu.<sup>730</sup> Seçmen sayısını arttırmak maksadıyla 14 Şubat 1883 tarihli yayınlanan diğer bir emirname de bu madde; adada yaşayan Osmanlı veya İngiliz vatandaşlarından ödemekle yükümlü olduğu tüm vergilerini 13 Ocak tarihi de dâhil olmak üzere ödemiş olanlar seçmen olarak takip eden yıl içerisinde kayıt edilecek ve izleyen yıl oyunu kullanabilecekti. 14 Ocak tarihi sonrasında vergilerini yatıranlar henüz seçmen listelerinin hazırlanma süresi dolmamışsa, yatırmaları gereken vergiyi ödeyip, kendi nahiye seçim memuruna başvurup vergisini ödediğini ibraz ederek seçmen kaydı yaptırabilecekler ve kendi bölgelerinde oy kullanabileceklerdi.<sup>731</sup>

Seçmen listelerinin hazırlanmasında; Yüksek Komiser tarafından her nahiyeye seçim memuru atanacaktı.<sup>732</sup> Bu memurlar her yıl için görevli olduğu nahiyenin vergi mükelleflerinin gerçek listesini oluşturacaktı. Yüksek komiserin emri ile her yıl belirli bir tarihe kadar seçmen

<sup>725</sup> **The Times**, 9 Ekim 1883.

<sup>726</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 12 maddelik Yüksek Komiser ve Ada Başkomutanına Talimatlar, madde II, s. 7.

<sup>727</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde VII, VIII, s. 2.

<sup>728</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde IX, s. 2.

<sup>729</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XI, s. 2-3; **The Times**, 9 Ekim 1883.

<sup>730</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XII, s. 3; **The Times**, 9 Ekim 1883.

<sup>731</sup> (C. 3791), 14 Şubat 1883 tarihli emirname, s. 8; **The Cyprus Gazette**, Nr.102, 7 Mart 1883, s.276.

<sup>732</sup> Adada bulunan 16 nahiye için 16 seçim memuru görevlendirilmişti. Bunlardan sadece Muhasebeci Mehmed Sadık Türk, diğer memurlar ise Rumdu. Bu liste için bk. **The Cyprus Gazette**, Nr.99, 8 Şubat 1883.

listeleri hazırlanıp güncellenecekti.<sup>733</sup> Nahiye seçim memuru hazırladığı listeyi Kaza Mahkemesi Başkanı'na ulaştıracak ve Kaza Mahkemesi Başkanı en kısa süre içerisinde İngilizce, Rumca ve Türkçe olarak bütün itiraz başvurularını alabilmek, her başvuruyu Yüksek Komiser adına değerlendirmek üzere listeleri ilan edecekti. İtiraz süreleri ve dinleme tarihi Yüksek komiser tarafından duyurulacaktı. Mahkeme başkanı duyurudan sonra askıdaki listeye yapılabilecek itirazları değerlendirip, listeye ekleme ve çıkarma yapıp son listeyi oluşturacaktı. Bu listeye itiraz edecek olanların mahkeme kayıt memuruna 5 şilin yatırmaları gerekmektedir. Hazırlanan seçmen listelerinde adı geçen seçmenler, bir sonraki yıl seçim listesi hazırlanana kadar seçmen kabul edilir ve bu kişilerin seçmen hakları saklı tutulurdu<sup>734</sup>. Yüksek komiserin seçimle ilgili kapsamlı bir şekilde hazırladığı talimat resmi gazetede yayımlanarak halk bilgilendirilmişti.<sup>735</sup>

Herhangi bir seçim bölgesinden Kavanin Meclisi'ne üye olabilmek için herhangi bir geçerli seçmen bölgesine kayıtlı olup, aday olma şartlarına sahip olmak yeterliydi. Aşağıdaki sınıflara dâhil olan şahıslar Kavanin Meclisine üye olarak seçilemeyecek veya oylamaya katılamayacaklardı. Bunlar adada her hangi bir mahkemede hâkim olanlar, hükümetle sözleşmeli olarak ticaret yapan kamu müteahhiti (public contractors), belgelenmiş iflas etmiş olanlar, herhangi bir suçtan mahkum olup, altı aydan az olmamak üzere hapis cezası alan hükümlüler, cezalarını çekene kadar Kavanin Meclisi'ne üye olamazlardı.<sup>736</sup> Eğer Kavanin Meclisi'ne üye olamayacak bir kişi seçilirse, emirname gereği üyeliği düşer, bu durum diğer üyeleri etkilemezdi. Üyeliği düşen, seçilmesi geçersiz sayılan şahsın yeri ölüm, istifa veya benzer şekilde boşalan yerler durumunda olduğu gibi boş sayılırdı. Üye olma şartlarını taşımadığı halde meclise üye olarak seçildikleri veya usulsüz olarak mecliste buldukları her gün için 50 pound ceza öder ve bu eylemlerinden dolayı bölge mahkemesinde yargılanırlardı.<sup>737</sup>

Herhangi bir seçilmiş üye el yazısıyla Yüksek Komisere yazdığı bir dilekçeyle istifa hakkına sahipti. İstifa dilekçesi Yüksek Komisere ulaşır ulaşmaz üyenin sandelyesi münhal olurdu. Seçilmiş üye bir yasama dönemi gereksiz ve izinsiz olarak Meclise devamsızlık ederse, adada herhangi bir mahkemeye hâkim olarak atanırsa, kamu müteahhidi olursa, müflis duruma düşerse veya herhangi bir suçtan altı aydan fazla ceza alırsa üyeliği boş sayılırdı<sup>738</sup>. Ölüm, istifa v.b. sebeple meclis üyeliğinin boşalması durumunda o koltuk için mümkün olan en kısa sürede

<sup>733</sup> Örnek bir bildirme; “*Majestelerinin Meclisi' nin 30 Kasım 1882 tarihli Kıbrıs Kavanin Meclisi'nin oluşumunu değiştiren buyruğu ile bana verilen yetkileri kullanarak ben Henry Bulver Majestelerinin Kıbrıs adası Yüksek Komiseri ve Komutanı aşağıda verilen çizelgede adı geçen memurları isimleri karşularında yerlerde vergilerini ödeyen ve listeler yapıldığı sırada Osmanlı nahiyenin bulunduğu seçim bölgesindeki Kavanin Meclisi seçimi için oy verme hakkı bulunanların listesini yapmakla görevlendirdim*”. **The Cyprus Gazette**, 18 Nisan 1890, s. 1573.

<sup>734</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XIII, s. 3.

<sup>735</sup> **The Cyprus Gazette**, 31 Mart 1883, s. 291-292.

<sup>736</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XIV, s. 3.

<sup>737</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XIV, s. 3-4.

<sup>738</sup> (C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XVIII, s. 4.

seçim yapılırdı.<sup>739</sup> Meclis üyeleri arasındaki eksikliğin olması meclisin faaliyetlerinde herhangi bir aksaklığa sebep olmazdı.<sup>740</sup>

Seçimlerle ilgili son karar Yüksek Mahkeme tarafından verilmekteydi. Bir seçim tartışmalı olduğunda, başarısız bir aday tarafından başarılı olmuş bir adayın oylarının büyük kısmının kanuni olmadığı, rüşvet, tehdit veya baskıyla elde edildiği veya seçilmiş bir adayın üye olma şartlarına uymadığı, seçimlerin uygun şekilde ve usulde yapılmadığını incelemek için dilekçe ile müracaat edilirdi.<sup>741</sup> Yüksek Mahkeme Hâkimleri seçim için gerekli kuralları belirler ve bu kuralları değiştirebilirlerdi.<sup>742</sup>

Yüksek komiser uygun gördüğü zaman şahsen veya ilanla meclise ara verebilir veya meclisi dağıtabilirdi. Meclis dağıtılmadıkça seçilmiş üyeler son genel seçimin sonucunda ilk belgelerini aldıktan sonra 5 yıla kadar üye olarak kalırlardı. 5 yıl tamamlandığında Yüksek Komiser meclisi dağıtırdı.<sup>743</sup> Meclis dağıtıldıktan sonra iki takvim ayı içerisinde bir genel seçim yapılırdı.<sup>744</sup> Seçimler bu doğrultuda 10 Mayıs 1883 tarihli bir beyanname ile birinci seçim bölgesi Lefkoşa kaza komiserliği sorumluluğunda, 28 Mayıs ikinci seçim bölgesi Larnaka kaza komiserliği ve üçüncü seçim bölgesi Limasol komiserliği sorumluluğunda 29 Mayıs 1883 tarihinde yapılacaktı.<sup>745</sup>

28-29 Mayıs 1883 tarihlerinde yapılan ilk genel seçim sonuçları resmi gazetede 15 Haziran 1883 tarihinde yayınlandı<sup>746</sup> ve Yüksek Komiser tarafından 30 Haziran 1883 tarihli yazışma ile Sömürgeler Bakanına sonuçlar bildirildi. Buna göre; birinci seçim bölgesi, Lefkoşa- Girne Müslüman seçmenler tarafından seçilen Köroğluzade Hüseyin Ata Efendi, Gayrimüslim

<sup>739</sup>(C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XX, s. 5.

<sup>740</sup>(C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde VI, s. 2.

<sup>741</sup>Bu duruma örnek olarak; 9 ve 10 Ekim 1906 tarihinde Lefkoşa ve Girne seçim bölgesinde yapılan seçimlerde Kitium Piskoposu Kyrillos Papodopoulos, Theofani Theodotou ve Antoni Theodotou ve dilekçe sahipleri Pascal Consondinides, George Chacalli ve Achilleas Liassides aday olmuşlar ve seçim memuru Kitium Piskoposu Kyrillos Papadopoulos, Theofani Theodotou ve Antoni Theodotou'nun seçildiklerini duyurmuştur. Dilekçe sahipleri kazanan kişilerin seçim sırasında yada sonrasında nüfuz kullanımı, rüşvet ve tehdit suçunu işlediklerini ve bu nedenle Kavanin Meclisinde görev yapma yeterliliklerini kaybettiklerini ve yukarıdaki kişilerin seçimlerinin tamamıyla geçersiz olduğunu bildirerek 5 Kasım 1906 tarihinde dilekçelerini seçim memuru vasıtasıyla Yüksek Mahkemeye verdiklerini ve 7 Aralık 1906 ve sonrasında durumun görüşüleceği bildirilmiştir. Aynı durum 10 ve 11 Ekim 1906 tarihinde Limosol ve Baf seçim bölgelerinde Kitium Metropoliti Kyrillos Papodopulos, John Kyrkiakides, Spyros Araousos, Neophitos Nicolaides ve dilekçe sahibi Christdodoulos Sozos aday olmuş diğerleri seçimi kazanmış dilekçe sahibi seçimi kazananların seçim sırasında ve sonrasında rüşvet, tehdit ve nüfuzlarını kullandığını, gözdağı vererek dilekçe sahibine oy verecekleri engellediğini, bundan dolayı seçimin geçersiz olduğunu 8 Kasım 1906 tarihinde dilekçe vererek sonuçlara itiraz etmişti. **The Cyprus Gazette**, 16 Kasım 1906, s. 6041-6044.

<sup>742</sup>(C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XV, s. 4.

<sup>743</sup>Bu durum resmi gazetede yayınlanarak duyuru yapılmaktaydı. Örnek; “*Yüksek Komiser, son genel seçimlerin üzerinden beş yıl geçtikten sonra Meclis'in Yüksek komiser tarafından lağvedileceğine ilişkin buyruk hükmünü ve son seçimlere ilişkin ilamların 12 Ekim 1901'de çıkarıldığı hatırlatarak Meclis'i lağvettiğini duyuruyor*”.. **The Cyprus Gazette**, Nr.865, 13 Eylül 1906, s. 5989; Bir sonraki meclisin dağıtılmasına dair duyuru için bk. **The Cyprus Gazette**, Nr. 1018, 5 Eylül 1911, s. 7518.

<sup>744</sup>(C. 3791), 30 Kasım 1882 tarihli 31 maddelik emirname, madde XX, s. 5.

<sup>745</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.104, 25 Mayıs 1883.

<sup>746</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.110, 15 Haziran 1883, s.320.

seçmenler tarafından seçilenler; Michaili G.Shakilli,<sup>747</sup> Pascali Constantinides, Evstathios Constandinides'di.İkinci seçim bölgesi, Magosa- Larnaka Müslüman seçmenler tarafından seçilen Mehmet Ali Fehim Efendi, Gayrimüslim seçmenler tarafından seçilenler; Kitium Piskoposu Cyprianos, Zeno D. Pierides, Theodoro M. Peristiani'di.Üçüncü seçim bölgesi Limosal-Baf Müslüman seçmenler tarafından seçilen Ahmed Raşid Efendi, Gayrimüslim seçmenler tarafından seçilenler George Malikides, Demetrios Lanitis Nicolaidis, Kitium Piskoposu Cyprianos'du. Kitium Piskoposu ikinci ve üçüncü bölgelerde seçilmişti ve Cyprianos'un vekilliği için ikinci bölgeyi seçti.<sup>748</sup> Üçüncü bölge vekilliği için ara seçim 7 Temmuz 1883 tarihinde yapıldı. Seçimi Demosthenes Christodoulos Hadji Pavlou kazandı.<sup>749</sup> İlk genel seçimde 16.727 kayıtlı Hristiyan seçmenden 9.172 kişisi (% 54.8) oy kullanmaya geldi; yine 1.264 Müslüman seçmenden 670 kişisi (% 53) Müslüman adaylar için belirlenen tek seçmen bölgesinde oy kullanmaya geldi.<sup>750</sup>

İncelenen dönemde genel seçimler 1883, 1886, 1891, 1896, 1901, 1906<sup>751</sup> ve 1911 yıllarında yapılmıştır. Meclis üyelerinin istifası ölümü v.b. sebeplerle birçok kez adada ara seçimlerde yapılmıştı. İngiliz yönetiminde İdare Meclislerinin öneminin azalması ve Belediye Meclislerinin işleyişindeki aksaklıklar yüzünden Kıbrıs'ın ileri gelenleri arasında Kavanin Meclisi üyeliği tercih sebebi olmuştur. Böylece Kavanin Meclisi üyeleri arasında Osmanlı yönetiminin son döneminde Müslüman ve Hristiyan ileri gelenleri, tüccar ve mültezimler, toprak sahibi ve din adamları bulunmaktaydı.<sup>752</sup>

XX. yüzyılın başından itibaren Kavanin Meclisi Rum üye profili de değişmiştir. Mecliste Yunanistan'da eğitimini tamamlayan ve Enosis milliyetçiliğini ön planda tutan şahıslar çoğunluğu oluşturacaktır. Türk üyelerin ise Rumların uyguladığı Enosis milliyetçiliğine karşı İngiliz yönetimine yakın şahıslardan oluştuğu görülmektedir.<sup>753</sup>Bu dönemde özellikle Rum üyelerin ada yönetimine yönelik eleştirileri artmıştır. Rum üyeler, Kavanin Meclisi'nin açılış

<sup>747</sup>Michaili G.Shakilli'nin ölümü üzerine boşalan vekillik için 25 Şubat 1884 tarihinde seçim yapılacağı duyuruldu, 6 Mart 1884 tarihli bir duyuru ile de birinci seçim bölgesinde yapılan ara seçim sonucu boş bulunan vekillik için Yoannis Pavlides'in seçildiği duyuruldu. **The Cyprus Gazette**, Nr.124, 12 Şubat 1884, s. 377; **The Cyprus Gazette**, Nr.128, 15 Mart 1884, s. 390.

<sup>748</sup>(C.3791), R. Biddulph'dan Earl of Derby'ye, 30 Haziran 1883 tarihli yazışma, s.14-15; **The Cyprus Gazette**, Nr.110, 15 Haziran 1883, s.320

<sup>749</sup>7 Temmuz 1883'de seçimi kazanan Demosthenes Christodoulos Hadji Pavlou'un atanması 6 Ağustos 1883 tarihinde yayımlandı. Demosthenes Christodoulos Hadji Pavlou Kavanin üye süresi dolmadan Meclisi üyeliğinden istifa ettiğinden yerine seçilecek üyenin belirlenmesi için 20 Ekim 1884 tarihinde ara seçim yapılacağı 29 Eylül 1884 tarihli resmi gazetede duyurulmuştu. Demosthenes Christodoulos Hadji Pavlou'un yerine yapılan seçim sonucu Demetrios Pierrides'in seçildiği 5 Kasım 1884 tarihli duyuru ile bildirildi. **The Cyprus Gazette**, Nr.111, 26 Haziran 1883; **The Cyprus Gazette**, Nr.113, 6 Ağustos 1883, s.333; **The Cyprus Gazette**, Nr.142, 29 Eylül 1884, s.460; **The Cyprus Gazette**, Nr.147, 15 Kasım 1884, s.474.

<sup>750</sup>**The Times**, 9 Ekim 1883.

<sup>751</sup>1906 yılında yapılan seçimlerde ilk defa oy verme gizli olarak yapılmış ve 1907 yılında Meclis üyeleri tarafından seçimin bu şekilde yapılması dolayısıyla duyulan memnuniyet dile getirilmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr. 880, 22 Şubat 1907, s.6103.

<sup>752</sup>Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge...**, s. 120-121.

<sup>753</sup>Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge...**, s. 125-126.

töreninde; halkın yönetimde daha fazla rol oynayabilmesi için, Meclis'in daha geniş haklar ve yetkilerle donatılması gerektiğini dile getirmişlerdi. İngiliz merkezi yönetiminin veto hakkına sahip olması nedeniyle meclisin adanın ilerlemesi ve refahı için katkı yapmasının mümkün olmadığını ifade ettiler. Bunun yanında özellikle adadaki vergilendirme sistemi ve yönetim şeklide Rum vekiller tarafından eleştirilmekteydi. Yine İngilizlerin Kıbrıs'ı politik amaçları yüzünden aldıklarından bahsederek ağır yükümlülüklerin İngilizler tarafından karşılanması gerektiğini belirtiyorlardı. Sonuçta Rumlar İngilizlerin adaya yeteri kadar önem vermediği şeklindeki düşüncelerini rahatlıkla ifade edebiliyorlardı.<sup>754</sup>

Kavanin Meclisi'nde oturma düzeni ise; üyelerin at nalı şeklinde bir masada yer almasıyla halledilmişti. Bu masa yumuşak ama keçeye benzer bir kumaşla örtülmüştü. Masada atanmış üyeler ortada olacak şekilde Türk üyeler sağ tarafta oturmaktaydı. Rum üyeler ise masanın solunda yer almaktaydı. Yerden merdivenle çıkacak şekilde bir yükseklikte başkan olan Yüksek Komiser oturmaktaydı. Başkanın üniforması altın renginde parlak ve gözalıcıydı. Onun iki tarafında sivil mavi üniformalı atanmış üyeler oturmaktaydı. Burada hukuk danışmanı olarak Kraliçenin Avukatı bulunmaktaydı. Türk üyelerin elbiseleri ise bu resmiyetten ayrılmakta ve çeşitlilik göstermekteydi. Bu üyelerden biri yüksek bir ihtimalle Osmanlıda görev yapmış, rütbeli ve altınlar giyinen biriydi. Üstünde 15 adet altın madalya vardı. Diğeri, hoca sınıfından denilebilirdi. Üçüncüsü ise Avrupalı akşam elbisesi tarzında ve kafasına fes giymekteydi. Hristiyan Rumlar Avrupalı, renkli akşam elbisesi giyinen insanlardan oluşmaktaydı.<sup>755</sup>

İngiltere'de Liberal Parti'nin iktidara geldiği dönemde Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırıldığını görmekteyiz. Burada Rumların gayretleri sonucu Kavanin Meclisi'nin üye dağılımının değiştirildiği değerlendirilmesi yapılabilir. Seçilmiş üyelerin atanmış üyelere göre sayıca fazla olmalarına rağmen Rumların Enosis doğrultusunda hareket etmeleri Müslüman üyelerin de çoğu zaman İngiliz üyelerle birlikte hareket etmesine yol açmıştır. Aynı zamanda İngiliz yönetiminin seçimler sırasında kendilerine yakın kişileri desteklediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yayında Kavanin Meclisi'nde kabul edilen kanunların kraliçe tarafından iptal edilme yetkisi bulunduğundan meclisin yetkisinin merkezi yönetimin elinde olduğu ve mecliste kabul edilen kanunların Kraliçe'nin onayı olmadan bir anlam ifade etmediği aşikârdır.

<sup>754</sup>The Cyprus Gazette, Nr.727, 23 Mayıs 1902, s. 4799.

<sup>755</sup>The Times, A Cyprus Ceremony, 25 Mart 1914.



### 2.2.2.2. Yürütme Meclisi (Executive Council)

İngilizler Kıbrıs'ta teşkilatlanırken, Osmanlı yönetimi sırasında olmayan Yürütme Meclisi oluşturdular. 14 Eylül 1878 tarihli emirnamenin XXV. maddesinde Yüksek Komiser'e Yürütme Meclisi'nin danışmanlık yapacağı bildirilmekteydi. 6 Temmuz 1907 tarihli emirnamenin X. maddesinde ise Yürütme Meclisi'nin kuruluşu açıklanmaktaydı. Yürütme Meclisi üyeleri atama yoluyla görevlendirilip, "Majestelerinin" uygun göreceği süre zarfında görevlerini icra edeceklerdi.

14 Eylül 1878 tarihli emirnamenin III. maddesinde Yüksek Komiser'e en fazla üç kişiyi yürütme meclisine atama yetkisi verilmekteydi. Yüksek Komiser bu atamaları adada görev yapan üst düzey memurlar arasından yapabilecekti. Bu doğrultuda Yüksek Komiser Wolseley, 7 Ekim 1878 tarihinde; Tümgeneral William Payn'ı,<sup>756</sup> 16 Kasım 1878'de Albay Robert Biddulph'ı yürütme meclisine üye olarak atamıştır.<sup>757</sup> İlk atamalardan yapılmasından sonra, 10 Ekim 1878'de Yürütme Meclisi ilk toplantısını gerçekleştirdi.<sup>758</sup> Yürütme Meclisinin üyeleri Yüksek Komiser, Müsteşar, Defterdar ve Kraliçenin Avukatıydı. Meclisin gündemine göre, görüşülecek konunun uzmanı toplantıya katılarak meclis üyelerini bilgilendiriyor, açıklamalarını yaptıktan sonra toplantı salonundan ayrılıyordu.<sup>759</sup> Yürütme Meclisi toplantıları başlangıçta ihtiyaç olduğunda yapılırken Yüksek Komiser Goold Adam döneminde 20 Ekim 1911'de verilen bir talimatla her Cumartesi saat 10. 30'da toplanması kararlaştırıldı.<sup>760</sup>

Yürütme Meclisi üyeleri veya vekilleri atandıktan sonra katıldıkları ilk toplantının başlangıcında en kıdemli üye tarafından yemin ettirilerek görevlerine başlamaktaydı.<sup>761</sup> Toplantılara Yüksek Komiser başkanlık etmekteydi. İngiliz yönetiminin başlangıcında yüksek komiserin adadan ayrılması durumunda ada birlikleri komutanı meclise başkanlık etmekteydi.<sup>762</sup> Bu dönem de meclis üyelerinin kıdem sırası mevcut kararlar ışığında Yüksek

<sup>756</sup>The Cyprus Gazette, 5 Kasım 1878, Nr.1, s. 2.

<sup>757</sup>The Cyprus Gazette, 16 Kasım 1878, Nr.2, s.3.

<sup>758</sup>N.A., CO., 67/3, s.295.

<sup>759</sup>10 Nisan 1886 tarihli yürütme meclisi oturumuna katılan Hükümet Mühendisi Girne Limanı ile Lefkoşa – Limasol bölgesine yapılacak yol yapımı konusunda meclis üyelerini bilgilendirmiş konuların bitimine mütakiben toplantı salonundan ayrılmıştı. N.A. CO., 69/2, 10 Nisan 1886 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; 20 Aralık 1893 tarihli toplantıda bütçe görüşmeleri yapılırken Lefkoşa Sağlık Müdürü Dr. Stehen toplantıya katılmış, hastane hakkındaki isteklerini bildirmiş ve toplantıdan ayrılmıştı. N.A. CO., 69/7, 20 Aralık 1893 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>760</sup>N.A. CO., 69/26, 20 Ekim 1911 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>761</sup>9 Mart 1886 tarihinde yeni Yüksek Komiser Bulwer adaya geldikten sonra Larnaka'da yapılan Yürütme Meclisi toplantısına katılmış Yüksek Komiserin göreve başlama yazısı Müsteşar tarafından okunduktan sonra meclisin en kıdemli üyesi tarafından Yüksek Komiser'e yemin ettirilmişti. N.A. CO., 69/2, 9 Mart 1886 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; Yüksek Komiserin adadan belli bir süre için ayrıldığında adadaki birliklerin en kıdemlisi olarak Albay Simpson Hacket 10 Ağustos 1887'de hükümet yöneticisi olmuş ve yürütme meclisi oturumunda Müsteşar tarafından Albay Simpson Hacket'e yemin ettirilmişti. N.A. CO., 69/2, 10 Ağustos 1887 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; 4 Mayıs 1889 tarihinde George Smith, Şef Sekreter vekili olarak yemin ederek toplantıya katıldı. N.A. CO., 69/2, 4 Mayıs 1889 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>762</sup>N.A., C.O., 69/2, 10 Ağustos 1887, 16 Ağustos 1887 tarihli yürütme meclisi toplantıları.

Komiser tarafından belirlenmekteydi. Buna göre kıdem sırası Askeri komutan, Müsteşar, Kraliçenin Avukatı ve Defterdar'dı. İngiltere'de kral/kraliçe değişiminde meclis üyeleri yeni kral adına sadakat yemini etmekteydi.<sup>763</sup>

Ada halkı farklı zamanlarda yerli üyelerin yürütme meclisine davet edilerek ülkenin gerçek ihtiyaçlarının Yüksek Komisere anlatılması gerektiğini düşünmekteydi.<sup>764</sup> İngiliz yönetiminden Yürütme Meclisi'nde yerli üyelerin bulunmasına dair isteklerin artması üzerine durum Sömürgeler Bakanına bildirilmişti. Sömürgeler Bakanı bu konu ile ilgili Kıbrıs halkına duyurulmasını istediği bildiriye bulunulan durumun buna müsaade etmediğini açıklamıştır.<sup>765</sup> Yerli üyelerin meclise çağırılması konusu merkezi yönetim tarafından tekrar incelenmiş, yerli üyelerin ek üye olarak yürütme meclisine alınması konusu 9 Aralık 1896 tarihli Sömürgeler Bakanlığı'ndan gelen gizli telgrafla yürütme meclisinde görüşülmüştü.<sup>766</sup> Bu doğrultuda 31 Aralık 1896 tarihinde Pascal Constantinides ile A. Liassides yönetime yardım etmek ve özel bir durum için görevlendirilmiş üye (extraordinary) olarak kamu konularında tavsiyelerini sunmak için yürütme meclisi toplantısına katıldılar.<sup>767</sup> 5 ve 15 Ocak 1897 tarihli oturumlara katılan bu iki üye o gün görüşülen bütün yönetmeliği ve vergilendirme yönetmeliği konusunda fikirlerini beyan ettiler. 27 Ocak 1897 tarihli toplantıda aynı üyeler yemin ederek, ada işleri ile ilgili görüşmelere katıldılar.<sup>768</sup> 11 Şubat 1897 tarihli oturuma Başkadı Ataullah Efendi ek üye olarak

<sup>763</sup> Kraliçe Victoria'nın ölümü üzerine Yüksek Komiser ve üyeler Kral VII. Edward adına sadakat yemini etti. **N.A. CO.**, 69/14, 9 Şubat 1901 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; Kral VII. Edward'ın ölümü üzerine yerine geçen Kral V. George adına mecliste üyeler yeni krala sadakat yemini etti. **N.A. CO.**, 69/26, 9 Mayıs 1910 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>764</sup> 1887 yılında adada yaşanan kıtlık üzerine Türk ve Rumlar bir araya gelerek yönetime çeşitli öneriler sunmuştu. 21 Aralık 1887 tarihinde Larnaka'da alınan kararlardan birisi de yerli üyelerin yürütme meclisine davet edilerek ülkenin gerçek ihtiyaçlarının bu üyeler tarafından Yüksek Komisere tavsiye edilmesi idi. Demetriadou, **a.g.t.**, s.286-287; Ayrıca 1889 tarihli Kraliçeye sunulan bildiriye; yürütme meclisinde ada yönetiminde alınan kararları uygulamaya yardım etmek için seçilecek iki yerli üyenin olması istenmekteydi. **For benefit of our English readers we publish a translation of the Memorial presented to Her Majest the Queen, by the Cyprus Deputation;** H.T.F. Duckworth, **Some Pages of Levantine History**, Alexander Moring Ltd, London, (1906 ); Chacalli, **Cyprus under British Rule**, s. 51.; Yürütme Meclisine yerli üye seçilmesi konusu Kavanin Meclisi üyesi olarak görev yapan George Chacalli tarafından da gündeme getirilmişti. Chacalli 30 Mayıs 1892 tarihli yazısında; Kavanin Meclisi üyesi olarak görev yapan kişilerden bir ikisinin Yürütme Meclisinde de görevlendirilmesinin Kıbrıslıları memnun edeceğini ifade etmişti. **Manchester Guardian**, 10 Haziran 1892, s. 8.

<sup>765</sup> Sömürgeler Bakanı J. Chamberlain'ın ada halkından gelen isteklere cevap verdiği 27 Haziran 1896 tarihli yazısının yürütme meclisine yerli üyelerin alınması ile ilgili bölümünde; *"Majestelerinin Hükümeti bir süreden beri bu konuyu değerlendirmektedir ve hem yasama hem de yönetimin her açıdan halkın dileklerine tabi olması gerektiğini ve halkın hislerinin ifade edilmesi için her türlü aracın verilmesi gerektiğini düşünmesine ve bu konu yerel yönetimin dikkatine sunulmasına karşın, Hükümet şu anki düzenlemelerin bunun için yeterli olduğu kanaatinde değildir. Majestelerinin Hükümeti, önemli düzenlemelere ilişkin, siz ve yönetiminizin üyelerinin, Meclis'in seçilmiş üyeleri ve kamuoyu adına konuşmaya yeterli kişilerle gayri resmi istişareler yoluyla, halkla tam bir bağ kurabileceğiniz ve bunu mümkün olduğunca yapmak için çaba göstermeniz gerektiği düşüncesindedir ve özel durumlarda Yüksek Komiser 14 Eylül 1878 tarihli emirnamenin 3'üncü Bölümüyle, özel koşullar altında Adada ikamet eden bir kişiyi Yürütme Meclisi'nin olağanüstü üyesi olarak davet etmeye yetkilendirilmiştir. Dolayısıyla Hükümet şu anda muhtırayı hazırlayanların önerdiği doğrultuda bir değişiklik yapmaya hazır değildir"* şeklinde açıklama yaparak yerli üyelerin Yürütme Meclisi üyeliğini uygun görmediğini ifade etmişti.

**The Cyprus Gazette**, 11 Eylül 1896, s.3137-3138.

<sup>766</sup> **N.A., CO.**, 69/7, 9 Aralık 1896 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>767</sup> **N.A., CO.**, 69/7, 31 Aralık 1896 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>768</sup> **N.A., CO.**, 69/7, 5, 15, 27 Ocak 1897 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

katılıp yemin etti.<sup>769</sup> 2 Haziran 1897 tarihli emriname ile yerli üyelerin yürütme meclisinde görevlendirilmesi kanunlaştı. Buna göre Yüksek Komiser yerli üyeleri ek üye olarak üç yıl süreliğine ve memnuniyeti süresince atayabilecekti.<sup>770</sup> Yerli üyeler sadece çağrıldıkları toplantılara katılabiliyordu. Özellikle halkı ilgilendiren toplantılara çağrılıp fikirleri alınmaktaydı.<sup>771</sup> Bu durum 20 Ekim 1911 tarihli toplantıda gündeme gelmiş ve yeni Yüksek Komiser Goold Adams yerli üyelerin ada refahını ilgilendiren ve adanın genel durumunu etkileyen konularda tavsiyelerini almak için çağrılacağını, adanın yönetimini ilgilendiren meseleler görüşülürken yerli üyelerin davet edilmeyeceği talimatını verdi.<sup>772</sup>

İngiliz yöneticiler, yerli üyelerin meclise katılmalarından sonra gizlilik açısından bir önceki oturumda görüşülen konuları dinledikten sonra yerli üyeleri toplantı salonuna almaktaydı.<sup>773</sup> Yerli üyeler toplantının başlangıcında oturumda bulunuyorlarsa bir önceki kararlar onaylanmadan gündemdeki konular görüşülüyordu.<sup>774</sup>

Yürütme Meclisi Temmuz ve Ekim ayları arasında Trodos'taki askeri kampta toplanıyor ve adadaki askeri birlik komutanı bu toplantılara katılıyordu. Yerli üyeler genellikle bu toplantılara çağrılmıyordu.<sup>775</sup>

Özellikle Rum üyeler vergiler ve ada halkının refahını ilgilendiren konularda fikirlerini beyan etmekteydi.<sup>776</sup> Bunun yanında Kilise ile ilgili bir konu gündeme geldiğinde Başpiskoposun görüşünün alınmasını istemişlerdi.<sup>777</sup> Yerli üyelerden Pascal Constantinides 23

<sup>769</sup>Dönemin Kıbrıs Kadısı Ataullah Efendi Meşihat Makamı aracılığıyla Sadarete gönderilen yazısında, yürütme meclisinin işleyişini anlatmış ve yerli halktan bu meclise kendisi ile birlikte iki hristiyan üyenin seçildiğini bildirmiştir. **BOA., Y.EE.**, 78/97 (1-2), 5 Şubat 1312, 17 Şubat 1897; **N.A., C.O.**, 69/7, 11 Şubat 1897 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>770</sup>28 Nisan 1898 tarihli bir atama emri ile "Majestelerinin 2 Haziran 1897 tarihli talimatlarıyla kendisine verilen yetkilere dayanarak Ekselansları Yüksek Komiser, Kıbrıs Kadısı Mehmed Vecdi Efendi'yi bu tarihten itibaren üç yıl süreyle ve Majestelerinin memnuniyeti süresince Yürütme Meclisi Ek Üyesi olarak atamıştır". **The Cyprus Gazette**, Nr.594, 13 Mayıs 1898, s.3633.; 19 Aralık 1900 tarihinde Yürütme Meclisine davet edilen Başkadı Osman Nuri Efendi oturuma katıldı. Adaya ulaştığından beri ek üye olarak yerini aldı ve yemin etti. **N.A., CO.**, 69/14, 19 Aralık 1900 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>771</sup>4 Mart 1901 tarihli toplantıda Yüksek Komiser yerli üyelere dini inançlara göre vefat eden kişinin ne kadar süre içerisinde gömülmesi gerektiğini sormuş Müslümanlar adına Başkadı Hristiyanlar adına Rum üyeler açıklama yapmıştı. **N.A., CO.**, 69/14, 4 Mart 1901 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı ; Ada halkının yaşantısı ve refahı ile ilgili yerli üyelerin görüşleri için bk. **N.A., CO.**, 69/7, 9 Mayıs, 12 Mayıs, 13 Haziran 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.; Chacalli, **Cyprus under British Rule**, s.71.

<sup>772</sup> Bu kural yazılı hale gelmeden de bu şekilde uygulanmaktaydı Örnek olarak sadece İngiliz üyelerin katıldığı 11 Mart 1899 tarihli toplantıda Yüksek Komiser, vergilendirmeden dolayı Rum üyelerin istifa etmesi durumunda Kavanin Meclisinin işleyişinde herhangi bir aksaklık olup olmayacağını İngiliz üyelere sordu. İngiliz üyeler tartışmalı kanun tasarıları hariç olmak üzere Kavanin Meclisinin işleyişinde herhangi bir aksaklık olmayacağını ifade ettiler **N.A., CO.**, 69/14, 11 Mart 1899 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı. **N.A., CO.**, 69/26, 20 Ekim 1911 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>773</sup>**N.A., CO.**, 69/7, 11 Şubat 1897, 17 Nisan 1897 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>774</sup>**N.A., CO.**, 69/7, 13 Ocak 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>775</sup>Yerli üyeler 8 ve 27 Temmuz 1898 tarihli Trodostaki toplantıya katılmıştı. **N.A., CO.**, 69/7, 8, 27 Temmuz 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>776</sup>**N.A., CO.**, 69/7, 13 Ocak 1898, 5, 16, 26 Mart 1898, 14 Nisan 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>777</sup>**N.A., CO.**, 69/7, 14 Nisan 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

Nisan 1898 tarihinde yeni Yüksek Komiser W. F. Haynes Smith'in Larnakaya gelişinde İngiliz üyelerle yeni Yüksek Komiseri karşılayıp yemin törenine katılmıştı.<sup>778</sup>

Üyeler arasında vekâlet durumunda hangisi daha önce vekil olarak göreve başlamışsa o vekil daha kıdemli olmaktadır. Kıdem sırasındaki komutan ada yönetiminde görev alırsa Kraliçe'nin emirleri gereği boşalan yer bir sonraki askeri komutan tarafından doldurulmaktaydı.<sup>779</sup>

Sömürgeler Bakanlığından gelen talimat doğrultusunda 22 Nisan 1895 tarihli toplantıda vekâlet durumu değişecekti. Bundan sonra, Yüksek Komiser adada bulunmadığı zaman meclise adadaki komutan yerine Müsteşar vekâlet edecekti.<sup>780</sup>

Yürütme Meclisi kanun hükmünde kararnameler (Order in Council) çıkararak adada yürütme görevini yerine getirmekteydi.<sup>781</sup> Adanın idari taksimatındaki değişiklikler yürütme meclisi tarafından çıkarılan kanun hükmünde kararnameler ile yapılmaktaydı.<sup>782</sup> Merkezi İdare Meclisi'nin toplanma kararı için Yürütme Meclisi'ne müracaat ediliyordu. Yürütme Meclisi durumu değerlendirip, Merkezi İdare Meclisi'nin toplanmasına izin verilmesine dair karar almaktaydı.<sup>783</sup> Birinci Dünya Savaşının başlaması ile adada bir savunma komitesi kurulma kararı yürütme meclisi tarafından alınmıştı.<sup>784</sup> Savaş sırasında hububat satışlarının geçici olarak ertelenmesi yine Yürütme Meclisi'nin verdiği kararlardandı.<sup>785</sup>

Adadaki siyasi durum doğal olarak Yürütme Meclisi'nin gündemini meşgul etmekteydi.<sup>786</sup> Özellikle Enosis'le ilgili konu yakından takip edilmekte, gelişmelere karşı hareket tarzı belirlenmekteydi. Ayrıca konu ile ilgili Türk ve Rum temsilcileri dinlenmekteydi.<sup>787</sup>

<sup>778</sup> N.A., CO., 69/7, 23 Nisan 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>779</sup> N.A., CO., 69/2, 29 Eylül 1887 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>780</sup> N.A., CO., 69/7, 22 Nisan 1895 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı. Nitekim bu karar doğrultusunda 6 Temmuz 1895 tarihinde Başsekreter Young ada yöneticisi olarak göreve başladı.

<sup>781</sup> 20 Mart 1909 tarihli toplantıda çıkarılan kanun hükmünde kararname ile oşürün o yıl buğday, arpa, yulaf ve fiğden para olarak alınmayıp, aynı olarak alınması kararlaştırıldı. N.A., CO., 69/26, 20 Mart 1909 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>782</sup> 24 Eylül 1913 tarihli toplantıda Xylophago, Ormidhia, Xylotymbo, Pergamos, Arsos, Tremethousa ve Melousha köyleri 543 numaralı order in council ile Mağosa'dan alınarak Larnaka'ya bağlandı. N.A., CO., 69/26, 24 Eylül 1913 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>783</sup> 4 Haziran 1913 tarihli toplantıda Mr. C.G. Gunther 'in dilekçesi ile Yürütme Meclisi'ne müracaat etmiş, Yürütme Meclisi Katydhata 'daki arazilerle ilgili olarak İdare Meclisi'nin toplanmasına karar vermişti. N.A., CO., 69/26, 14 Haziran 1913 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>784</sup> N.A., CO., 69/26, 30 Temmuz 1914 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>785</sup> N.A., CO., 69/26, 3 Ağustos 1914 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>786</sup> Ada da Rumların Enosis talepleri doğrultusunda İngiltere'nin Kıbrıs'ı terk edeceği haberlerine karşı 10 Eylül 1894 tarihli oturumda Sömürgeler Bakanlığı'ndan "İngilizlerin adayı terk etme niyetinde olmadığı" konulu telgraf okunarak duyurusu yapılmıştı. N.A. CO., 69/7, 10 Eylül 1894 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>787</sup> 22 Nisan 1895 tarihli oturumda Rum gazetelerinden 28 Nisan Pazar günü adanın başlıca kasabalarında Yunanistanla birleşme amaçlı gösterilerin yapılacağı ve Yunan Konsolosu Philemen tarafından hazırlanan Helenik bağımsızlığın yıldönümü ile ilgili konuşması okundu. Lefkoşa ve diğer yerlerde Müftünün başkanlığında Müslüman Temsilci Heyeti Yüksek Komiserden bu toplantıların engellenmesi için bazı tedbirlerin alınmasını istediği gündeme geldi. 24 Nisan 1895 tarihli toplantıya Lefkoşa Bölge Mahkemesi Başkanı Binbaşı Seager katıldı. Konu ile ilgili Başsekreterin gizli yazısı Bakana gönderildi. Bu toplantıya yapılan görüşmeleri iletirmek için atanan komite üyelerinden Rum temsilci Liasides katıldı. Limasol Türklerinden Raşid Efendi başkanlığındaki

Piskoposluk seçimleri sırasında adada huzursuzluk ve kargaşanın artması üzerine alınacak tedbirler meclisin gündemine gelmiş ve Kavanin Meclisi üyeleri olan Oecomonides ve Theodotou Yürütme Meclise davet edilerek görüşme yapılmıştı.<sup>788</sup>

Yürütme Meclisi'nin diğer bir görevi de bölge halkından gelen istekler ve kaza komiserlerinin konu ile ilgili hazırladığı raporlar doğrultusunda Belediye ve Belediye Meclislerinin kurulup kurulmayacağına<sup>789</sup> karar vermektir.<sup>790</sup> Yürütme Meclisleri aynı zamanda belediye meclislerinin üye sayısının arttırılıp azaltılması, Müslüman ve Gayrimüslim üyeler arasındaki üye dağılım oranını da belirlemekteydi.<sup>791</sup>

Yürütme Meclisi bir nevi danışma meclisi şeklindeydi. Adada yaşanan veya yaşanabilecek meselelerin nasıl çözülebileceğinin değerlendirildiği bir meclisti. Kavanin Meclisi'nde görüşülecek konular genellikle daha önce Yürütme Meclisi'nde görüşülüp, hukukçu olan Kraliçenin Avukatı tarafından incelendikten sonra<sup>792</sup> tekrar gündeme getirilip, mütakiben konu Kavanin Meclisi'nde görüşülmekteydi.<sup>793</sup> Yürütme Meclisinde Kavanin Meclisi'nin açılış ve kapanış tarihleri tavsiye ediliyor,<sup>794</sup> yüksek komiser tarafından Kavanin Meclisi açılışında yapılacak konuşma taslağı üzerinde çalışma yapılıyordu.<sup>795</sup>

---

temsilciler heyeti tarafından gerginliğin engellenmesi ile ilgili şikâyet gündeme geldi. 25 Nisan 1895 tarihli oturumda, Sömürgeler Bakanlığı'ndan gelen telgraf Rumları kıskırtarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek isteyenlerden oluşan komiteye gönderildi. 26 Nisan 1895 tarihli toplantıya Baş Polis Komutanı Yüzbaşı Kenlaw ve Yerel Lefkoşa Polis Kumandanı Cade katıldı. Şarap dükkânlarının kapatılması kararı alındı ve gösteri sırasında alınacak tedbirler görüşüldü. **N.A. CO.**, 69/7, 22-24-25-26 Nisan 1895 tarihli Yürütme Meclisi Toplantıları. 13 Nisan 1897 tarihli oturumda Rumların Yunan ordusuna asker olarak kayıt yaptırmaları gündeme gelmişti. **N.A. CO.**, 69/7, 13 Nisan 1897 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>788</sup>Bu toplantıda ayrıca Kraliçenin Avukatı, gösterilerin olacağı günde Lefkoşa'da Rumların Türk mahallelerine yaklaştırılmaması gerektiğini, Baş polis Komutanı göstericilerin demir çubuk taşımalarına engel olunacağını bildirdi. Bunların yanında İngiliz üyeler Yüksek Komiser'in festivalden sonra her iki tarafa mektup yazmasının uygun olacağını ifade ettiler. **N.A. CO.**, 69/14, 4 Mayıs 1901 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>789</sup>5 Ağustos 1893 tarihli toplantıda Pisouri köyünün Belediye olması ile ilgili köy halkının dilekçesi ve Limosal Komiserinin raporu okundu. Nüfus azlığı sebebi ile istek uygun görülmedi. **N.A. CO.**, 69/2, 5 Ağustos 1893 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>790</sup>24 Eylül 1888 tarihli oturumda 12 Eylül 1888 tarihli komiserin Belediye Meclisi ile ilgili raporu okundu. Omorfo (Güzelyurt) halkının isteği doğrultusunda Belediye Meclisi kurulmasına karar verildi. **N.A., CO.**, 69/2, 122/1888, 24 Eylül 1888 tarihli oturum.

<sup>791</sup>30 Mayıs 1891 tarihli oturumda yeni kurulacak Ktima Belediye Meclisinin 5 Hristiyan ve 6 Müslüman üyeden oluşması tavsiye edilmişti. **N.A. CO.**, 69/7, 159/1891, 30 Mayıs 1891 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı. 14 Mart 1892 tarihli oturumda Lefkoşa Belediye Meclisi'nin 6 Hristiyan ve 5 Müslüman üyeden oluşması tavsiye edilmişti. **N.A. CO.**, 69/7, 2/1892, 14 Mart 1892 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>792</sup>27 Şubat 1886 tarihli Yürütme Meclisi oturumunda muhtarlarla ilgili kanun Kraliçenin Avukatı tarafından düzenleneceği için görüşme ertelenmişti. Muhtarlarla ilgili çalışmanın taslağı Kraliçenin Avukatı tarafından yapıldı. Yapılan taslak komiserlere dağıtılıp fikirleri alınacaktı. Komiserlerin bölgelerinde kaç muhtar olacağı ve muhtarların polise ihtiyaç duyup duymayacağı sorulacaktı. **N.A. CO.**, 69/2, 20 Şubat 1886 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>793</sup>Bu duruma örnek olarak pamuk ve keten vergileri başlangıçta yürütme meclisinde görüşülüp ön karara varıldıktan sonra yazılı hale getirilip konu Kavanin Meclisine taşındı. **N.A. CO.**, 69/2, 21/1886, 20 Ocak 1887 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>794</sup>**N.A. CO.**, 69/2, 27 Mart 1886 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>795</sup>**N.A. CO.**, 69/26, 18 Mart 1914 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

Ada halkının istekleri kaza komiserleri tarafından yürütme meclisine gönderiliyor, buradaki değerlendirme sonucunda konu Kavanin Meclisi'ne taşınabiliyordu.<sup>796</sup>Bunun yanında kendilerine gelen dilekçeleri değerlendirip halkın isteklerini Sömürgeler Bakanına da gönderebilmekteydi.<sup>797</sup>

Yürütme Meclisinde her Aralık ayında adanın ertesi yıl bütçesi hazırlanıyor, bütçe kalemleri ve tutarları belirleniyordu. Bütçe tutarları belirlenirken konu ile ilgili yetkili kamu görevlileri toplantıya katılmaktaydı.<sup>798</sup>Daha sonraki yıllarda meclise ilave üye olarak alınan yerli üyeler bütçe görüşmelerine çağırılarak halkın istekleri de göz önünde bulundurulmuştur.<sup>799</sup>

Evkâf işleri ile ilgili müracaatlar konusu da yürütme meclisinin gündemine gelmekte, Kraliçenin Avukatı hukuki işlem gerektiren durumlarda rapor hazırlayarak konuyu İngiliz Evkâf delegesine havale etmekteydi.<sup>800</sup>Miri arazilerde kuyu kazma, bina yapma konuları gündeme geldiğinde Baş yargıç toplantıya katılarak hukuki olarak durumu değerlendirilmekteydi.<sup>801</sup>Maden imtiyazlarının verilmesi ve iptali yürütme meclisinin yetkileri arasındaydı.<sup>802</sup>Adada tarihi eserler için kazı izni meclise yapılmakta<sup>803</sup> ve aynı bölgede farklı ülkelerin kazı yapma isteği üzerine bazen meclis üyeleri arasında fikir ayrılığı oluşmaktaydı. Ayrıca kazılardan elde edilecek tarihi eserlerin kıymeti göz önünde bulundurulduğundan dolayı Bakanlık tarafından yakından takip edilmekte ve konu bazen uluslararası bir hüviyet kazanmaktaydı.<sup>804</sup> Meclis tarafından görevlendirilen Kazı İşleri Müdürü tarafından meclise

<sup>796</sup>Limasol Belediyesi, Limasol Komiserliğine dilekçe ile müracaat ederek Limasola giren yük hayvanlarının çektiği arabalardan vergi alınmasını istemişti. Limasol Komiseri dilekçeyi Yürütme Meclisine gönderdi. Yürütme Meclisi dilekçenin Kavanin Meclisine gönderilmesi gerektiği kararını verdi. **N.A. CO.**, 69/2, 18/1886 12 Nisan 1886 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>797</sup>Lefkoşa ve Girne'de yaşayanların yönetimde bazı değişiklikler yapılmasına dair yazdıkları toplu dilekçenin Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilmesi tavsiye edildi. **N.A. CO.**, 69/2, 7/1888, 9 Ocak 1888 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>798</sup>1894-1895 yılına ait bütçe görüşmeleri sırasında Gelir Müfettişi oturuma katılarak Tapu dairesinin gelişmesi için gereken önerileri sundu, açıklamalarını yaptıktan sonra toplantı salonundan ayrıldı. **N.A. CO.**, 69/2, 22 Mart 1888 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı. **N.A. CO.**, 69/2, 22 Mart 1888 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı. **N.A. CO.**, 69/7, 13 Aralık 1893 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>799</sup>16 Aralık 1898 tarihli toplantıda 1899-1900 yılına ait bütçe görüşmeleri yapılırken oturuma yerli üyeler davet edilmişti. Yerli üyeler toplantıda halkın isteği olarak yolların ıslah edilmesi ve Lefkoşa'ya düzgün bir kamu dairesi ihtiyacını gündeme getirdiler. **N.A. CO.**, 69/7, 16 Aralık 1898 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>800</sup>7 Eylül 1894 tarihli toplantıda Evkaf meselesi ile ilgili olarak Abdullah Bey'den gelen dilekçe okunup Kraliçenin Avukatı tarafından yazılan karar okunarak Evkafın İngiliz delegesine gönderilmişti. **N.A. CO.**, 69/7, 7 Eylül 1894 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>801</sup>Başyargıcında katıldığı toplantıda yönetimin izni olmadan miri arazide kuyu kazmanın ve bina yapımının uygun olmadığı kararı verilmişti. **N.A. CO.**, 69/7, 6 Nisan 1895 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>802</sup>**N.A. CO.**, 69/2, 146/1887, 9 Haziran 1887 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; **N.A. CO.**, 69/14, 25 Temmuz 1908, 10 Ekim 1908, 28 Ekim 1908, 19 Aralık 1908 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları, **N.A. CO.**, 69/26, 2 Ocak 1909, 27 Ocak 1909, 19 Şubat 1910, 7 Mart 1910 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>803</sup>**N.A. CO.**, 69/2, 76/1887, 19-20 Temmuz 1887 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>804</sup>Meclis üyeleri arasında yapılacak kazının hangi ülkeye verilmesi gerektiği konusunda fikir ayrılığı olabiliyordu. 2 Mart ve 8 Nisan 1889 tarihli görüşmelerde Dali bölgesinde Berlin Müzesinin müracaatı olmasına rağmen, Müsteşar kazı izninin öncelikli olarak British Museum'a ve Kıbrıs Müzesine verilmesi gerektiğini, eğer onlar istemezse Berlin Müzesine verilebileceği düşüncesine sahipti. Kraliçenin Avukatı ve Defterdar önceden alınan karar gereği iznin Berlin müzesine verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Konu ile ilgili olarak 11 Nisan 1889 tarihli toplantıda Bakanın mektubuna cevap hazırlandı. Hazırlanan taslağa Müsteşar itiraz etti. Bakanlıktan gelen

rapor sunulmaktaydı.<sup>805</sup>Günlük hayatı ilgilendiren meselelerde meclisin konuları arasındaydı. Mecliste yaz döneminde kahvehanelerin kapanış saatinin gece yarısı olması konusunda fikirbirliğine varılmıştı.<sup>806</sup>Bunun yanında adanın yönetiminin posta, gemi taşımacılığı, arazi satışı ve iptali sözleşmesi, toplu konut yapımı gibi sivil şirketler vasıtasıyla yapılan işler için Yüksek Komiser sözleşmelerin imzalanmasını yürütme meclisinde yapmaktaydı.<sup>807</sup>Yürütme Meclisi, adanın huzurunu bozduğu ve zararlı yayın yaptığı gerekçesi ile gazetelere yayın yasağı getirebilmekteydi.<sup>808</sup>

Yaşlanan kamu görevlilerinin emekli edilme kararları,<sup>809</sup> ada dışına çıkacak memurların izin v.b. durumları için dilekçe ile yürütme meclisine müracaat ediliyor, konu yürütme meclisinde görüşülüp karara bağlanıyordu. Bu görüşmeler sırasında adadan ayrılacak kamu görevlisinin yerine kimin vekâlet edeceği de belirlenmekteydi.<sup>810</sup>

Yürütme Meclisi'nin diğer bir görevinde adadaki kamu görevlilerinin işlediği suçlarla ilgili savunmaları değerlendiriliyor ve yine bu meclis tarafından yargılanmaları yapıp haklarında son karar verilmekteydi.<sup>811</sup>Gerektiğinde suçlanan devlet memurunun görevleri konusunda uzman bir kamu görevlisi toplantıya katılıyor ve konu ile ilgili bilgisine başvurulmaktaydı.<sup>812</sup>

---

27 Nisan 1889 tarihli yazı Yürütme Meclisinde görüşüldükten sonra bölgede Berlin müzesinin kazı yapmasına karar verildi. **N.A. CO.**, 69/2, 2 Mart 1889, 8 Nisan 1889, 11 Nisan 1889, 4 Şubat 1890 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>805</sup>**N.A. CO.**, 69/2, 65/1888, 21 Nisan 1888 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>806</sup>**N.A. CO.**, 69/7, 19 Mayıs 1892 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; Bu konu tekrar gündeme gelmiş ve yerli üyelerin bu konu hakkındaki görüşleri alınmıştır **N.A. CO.**, 69/14, 13 Mayıs 1899.

<sup>807</sup>**N.A. CO.**, 69/14, 13 Mayıs 1899; Anglo Egyptian Land Allotment Company adına William Willcooks müracaat ederek Pasha Livadhia, Trodos yakınlarında herbiri İngiliz dönümü 50 alan 99 yıllığına kiralama teklifinde bulundu. Bu arazilere Mısır'dan aileler için yüksek yere yapılan sitede konutlar yapılacaktı. Meclis bu konuyu görüştü. 99 değil 50 yıllığına olması kararı alındı. Her bir site bir İngiliz dönümü olacak ve kira bedeli 2 pound olarak sabitlenecekti. **N.A. CO.**, 69/14, 2 Kasım 1906 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; Engomi, Salamis, Paralimmi deki arazilerin satışı iptal oldu. Satış sırasında alınan paralar yönetim tarafından şirkete iade edildi. **N.A. CO.**, 69/14, 28 Ekim 1908 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>808</sup>Evagoras Gazetesi asılsız şeyler yazdığı için yayını engellenmeli kararı verildi. **N.A. CO.**, 69/14, 12 Haziran 1905 tarihli toplantı.

<sup>809</sup>Larnaka Komiseri Cobham ve Girne Komiseri Chamberlane'nin yaşları 60'ı geçtiği için yönetimde problem yaşandığını, onlar emekli olursa yerlerine genç ve daha aktif kişilerin geleceği düşünüldü. Her ikisinin emekli edilme kararına verildi. **N.A. CO.**, 69/14, 2 Mart 1907 tarihli Yürütme Meclis toplantısı; Cobham'ın emeki maaşı senelik 292 lira 10 şilin aylıkla Mister, Çemberleyin 'in maaşı senelik 82 lira 17 şilin 5 kuruş aylıkla olmuştu. **Sünuhât**, Nr. 68, 19 Mart 1908;( Günümüz Türkçesine çeviren), Harid Fedai, **Kıbrıs**, 29 Eylül 2008.

<sup>810</sup>Limasol Komiserinin 3 ay izne gitme isteği meclis gündemine geldi. Meclis yerine vekalet edecek kişiyi belirleyip vekaletin onaylanması için merkezi hükümete gönderildi. **N.A. CO.**, 69/2, 22 Mayıs 1886 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı. Bu durum örnekler için bk. **N.A. CO.**, 69/7, 4 Temmuz 1892 tarihli toplantı.

<sup>811</sup>12 Temmuz 1892 tarihinde P. Daiyan isimli devlet memurunun zimmetine para geçirmek suçu ile ilgili olarak aldığı 10 Pound para cezası mecliste delilleriyle görüşülmüş aldığı para cezası onaylanmıştı. **N.A. CO.**, 69/7, 84/1892, 12 Temmuz 1892 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.; Merkezi Cezaevi müdürü Giles'in bir çift çizme hediye aldığı tespit edildi. Bir yıl maaşı artmamasına karar verildi. **N.A. CO.**, 69/14, 16 Haziran 1900 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>812</sup>11 Şubat 1893 tarihli toplantıda Larnaka Bölgesi Doktoru Vau(?) Young göreviyle ilgili sorumluluklarını ihmal ettiği konusunda yargılandı. Görüşmeye Başyargıç ve Başsağlık Müdürü Heiderstam katıldı. Mecliste suçlanan doktorla ilgili deliller incelendi. Doktor Young'un göreviyle ilgili sorumlulukları ihmal ettiği düşünülmekteydi. **N.A. CO.**, 69/7, 11 Şubat 1893 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

Ayrıca gerek duyulduğunda kamu görevlisine kendini savunma hakkı tanınmaktaydı.<sup>813</sup> Suçun nevine ve memurun statüsüne göre tek oturumda da karar alınabilmekteydi.<sup>814</sup> Cezalar verilirken diğer kamu görevlilerine de örnek olması göz önünde bulundurulmaktaydı.<sup>815</sup>

Yürütme Meclisi'nde adadaki güvenlik konuları ile ilgili alınacak tedbirler görüşülmekte,<sup>816</sup> ada da seri cinayetlerin artması üzerine katiller hakkında bilgi verenlere ödül verme kararları alınmaktaydı.<sup>817</sup>

Yürütme Meclisi'nin diğer bir görevinde adada bir nevi temyiz mahkemesi görevi görmesi idi. Yürütme Meclisi'ne Bölge Mahkemeleri'nden idam cezası alan şahıs ve/veya akrabaları dilekçe ile müracaat edebiliyorlardı. Meclis'te cinayet davaları görüşüldüğünde çoğu zaman Başyargıç tarafından bölge mahkemesi tarafından verilmiş ölüm kararı, kanıtlar ve olayla ilgili rapor okunmaktaydı. Meclise gelen davanın durumuna göre kapsamlı bir inceleme yapılıyordu. Çoğu zaman daha sonraki oturumlarda konu tekrar görüşülerek karara bağlanmaktaydı. Meclis üyelerinin farklı cezalar uygun gördüğü durumlar olsa bile son karar Yüksek Komiser tarafından verilmekteydi.<sup>818</sup> Yüksek Komiser özellikle zamanın yeterli olmadığı bir durumda meclisi toplamadan kendisi tek başına karar verip, idam kararını askıya alabilmekteydi. Bu durumun Yüksek Komiser'in yetkisi dâhilinde olup olmadığı meclisin

<sup>813</sup>3 Mart 1893 tarihli oturumda Larnaka Bölgesi Doktoru Mr. Young'ın 11 Mart'taki toplantıya katılıp kendini savunma hakkı verildi. Görevi ihmal suçundan yargılanan Dr. Young'ın kamu işlerinden azl edilmesi gündeme geldi. Konu Sömürgeler Bakanlığı'na bildirildi. **N.A. CO.**, 69/7, 3 Mart 1893 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>814</sup>10 Ocak 1895 tarihli oturumda Evdhim Müdürü'nün durumu görüşüldü ve azl edilmesine karar verildi. **N.A. CO.**, 69/7, 10 Ocak 1895 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; Postanede memur olarak görev yapan Anthony William Caruana görevini açıktan açığa ihmal edip ilgisiz davrandığı için görevden uzaklaştırma kararı verilmişti. **N.A. CO.**, 69/14 14 Ekim 1907; 13 Ağustos 1912 tarihli toplantıda Kato Lefkara köyü Hristiyan Muhtarı Koumi Harito görevini kötüye kullandığı için görevinden alındı. **N.A. CO.**, 69/26, 13 Ağustos 1912 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>815</sup>16 Kasım 1896 tarihli toplantı da Vergi toplayıcı Haralambo Milwirides'in kanunsuz davranışı belgelendi. Kraliçenin Avukatı görevinden azledilmesini tavsiye etti. Diğer kamu görevlilerine durumunun örnek olması için görevinden azledildi. **N.A. CO.**, 69/7, 16 Kasım 1896 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>816</sup>27 Mayıs 1912 tarihinde Limosol'da karışıklıklar çıkmasından dolayı adadaki polis gücünün geçici olarak 120 kişi artırılması kararı alındı. **N.A. CO.**, 69/26, 28 Mayıs 1912 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>817</sup>31 Ekim 1892 tarihli görüşmede Baf müdürü Abdullah'ın katillerinin bulunması ve yakalanması ve tutuklanması için yardım edenlere 50pound ödül verilme kararı alındı. Nitekim Baf Müdürü Abdullah'ı öldüren Yorghı Andomi Yollown yakalanıp Başyargıçın katıldığı 10 Kasım 1894 tarihli oturumda görüşüldü ve ölüm cezasının uygulanacağı kararı alındı. **N.A., CO.**, 69/2, 31 Ekim 1892 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı, **N.A. CO.**, 69/7, (22/1894) 10 Kasım 1894 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı; Buna benzer bir durum 1 Ağustos 1895 tarihli oturumda gündeme geldi. Limasol ve Baf bölgesinde Mamomia kaçaklarının her birisi için 20 pound ödül kondu. 23 Kasım 1895 tarihli oturumda Mamomia kaçaklarının yakalandığı bildirildi. 21 Nisan 1896 tarihinde kaçakların ölüm cezası onaylandı. **N.A. CO.**, 69/7, 23 Kasım 1895, 21 Nisan 1896 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>818</sup>16 Nisan 1888'de Baf Mahkemesi'nde Kritou'lu Hüseyin Mustafa'nın 26 Mart 1888'de Yanni Nicola'yı öldürmekten ölüm cezasına çarptırıldı. Yürütme Meclisine birisi mahkuma ikisi babasına ait dilekçeler verildi. Şahitlerin tekrar dinlenmesi ve doğru söyleyip söylemediklerinin araştırılması istenmekteydi. Mecliste dört şahitten ikisi dinlendi. Meclis ceza hakkında daha sonraki oturumlarda karar vermek üzere dağıldı. 12 Mayıs 1888 tarihli toplantıda Yüksek Komiser cinayetin planlanmadan çok kısa zamanda olduğunu, ani ve fevri bir patlama sonucu eylemin ani bir kararla alındığına ikna olduğunu ifade etti. Bundan dolayı en ağır cezanın verilmesinin uygun olmadığını değerlendirmekteydi. Başyargıç ve Kraliçenin Avukatı farklı düşünmesine rağmen Yüksek Komiser idam cezasının uygulanmamasını mahkumun ağır hapis cezası ile cezalandırılma kararını verdi. **N.A. CO.**, 69/2, 68/1888, 21 Nisan 1888, 12 Mayıs 1888 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.



üye/üyeleri tarafından gündeme getirilebiliyordu.<sup>819</sup> Yürütme Meclisi ölüm cezasını onaylandığında idam cezası uygulanmaktaydı. Ancak bazı idam cezası alanların cezası Sömürgeler Bakanlığı'ndan gelen talimatla iptal edilebiliyordu.<sup>820</sup>

Yürütme Meclisi tutanakları incelendiğinde bu meclisin bir nevi bakanlar kurulu gibi işlevsel yapıya sahip olduğunu, kanun hükmünde kararnameler çıkararak ada yönetiminde tamamen söz sahibi olduğunu, yine çıkardığı bu kararnamelerle vergileri düzenlediğini, aldığı kararlarla ada ekonomisini yönlendirdiğini, adanın güvenlik ve asayişini temin ettiğini, kamu düzenini sağladığını, sağlık hizmetlerini uygulattığını, şirketlerle sözleşme yetkisi bulunduğunu, kamu görevleri ve idam cezalarını değerlendirmesi ile yargı görevini icra ettiğini ve her konuda söz sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Yürütme Meclisi her ne kadar çok geniş yetkilere sahip olsa da bütün faaliyetlerini bağlı olduğu Sömürgeler Bakanlığının talimatları doğrultusunda yapmaktaydı.

### 2.2.2.3. Meclis-i İdare (Administrative Council)

Osmanlı yönetiminden İngiliz idaresine kalan kurumlardan birisi de Meclis-i İdare'ydı. Bu meclise 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi ve 5 Ocak 1876 tarihli Vilayet Nizamnamesine göre üye seçimi yapılmaktaydı. Bu meclislerden Kıbrıs Merkez İdare Meclisi Lefkoşa'da bulunmaktaydı. İngiliz yönetiminin başlamasıyla bu mecliste, Yüksek Komiser, Kadı, Müftü, Başpiskopos, Müsteşar, Defterdar, Evkâf Muhasebecisi<sup>821</sup> den oluşan ve ikisi Müslüman diğer ikisi Hristiyan olma şartı bulunan seçilmiş üyeler vardı.<sup>822</sup> Kaza İdare Meclisi ise Komiser, Kadı, Mal Müdürü, Piskopos ve ikisi Müslüman diğer ikisi Hristiyan olmak üzere toplam sekiz üyeden oluşmaktaydı. Kaza komiserleri adaya geldiklerinden karşılaştıkları kaza idare

<sup>819</sup>22 Mart 1888 tarihli oturumda Yüksek Komiser'in meclise danışmadan idam kararını askıya alması gündeme geldi. Meclis üyesi Defterdar J. A. Swettenham dilekçe ile meclise müracaat ederek idam kararının meclise danışılmadan Yüksek Komiser tarafından askıya alınmasının 14 Eylül 1878 tarihli emirnamenin XXIII. maddesine uygun olup olmadığını sordu. Yüksek Komiser verdiği cevapta şahsi kanaatini kullandığını, İdam kararının askıya alınmasını Babıali tarafından İngiliz Büyükelçiliği'ne müracaat edildiğini, 18 Mart tarihinde saat: 1'de haberin kendisine ulaştığını ve idamın 19 Mart saat 7'de yapılacağı için meclisi toplamaya vakit olmadığını ve Pazar günü olduğunu, bundan dolayı yetkisini kullanarak karar verdiğini ifade etmişti. Yüksek Komiser bu konuda bütün sorumluluğu üstüne almasına rağmen, Defterdarın konuyu Bakan'a bildirebileceğini de ilave etti. **N.A. CO.**, 69/2, 22 Mart 1888 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>820</sup>7 Ekim 1888 tarihinde Hasan Ahmed Pauli'nin Mazhar Onbaşıyı öldürdüğü için idam cezası mecliste gündeme geldi. Meclis 12 Nisan 1889 tarihinde cezanın uygulanmaması için bir sebep olmadığı kararını verdi. 13 Nisan 1889 tarihli oturumda Bakanlıktan gelen telgrafta Hasan Pauli'nin evindeki özel durumundan dolayı idamın ertelenmesi talimatı verildi. 1 Haziran 1889 tarihli oturumda 3 Mayıs 1889 tarihli Bakanlığı'n Hasan Pauli ile ilgili ölüm cezası indirimi okundu. **N.A. CO.**, 69/2, 11 Nisan 1889, 12 Nisan 1889, 13 Nisan 1889, 1 Haziran 1889 tarihli Yürütme Meclisi toplantıları.

<sup>821</sup>Bunun yanında İdare Meclisinin diğer görevide; İstanbul'a gönderilen vakıf hesaplarını belgelendirir ve evkaf yönetimi ve Mutevelliler arasındaki tartışmalı hesapları araştırırdı. İngiliz yönetimi başlangıcında Evkaf Delegesi olarak atanan Seager vakıflarla ilgili hazırladığı raporunda bu konu ile ilgili açıklama yapmıştı. İngiliz yönetiminin başlaması ile Vakıf hesapları İstanbul'a uzun yıllar gönderilmemiş ve İdare Meclisinin Vakıflar ile ilişkisi sonlandırılmıştı. **NA., FO.**, 78/5116,III. Kısım, 10. Bölüm.

<sup>822</sup>**N.A., CO.**, 67/4, s. 468, 471- 472; **N.A., FO.**, 881/10254X, **Military Report on Cyprus**, Prepared by the General Staff, War Office, 1913,s.21; **1904 Handbook of Cyprus**, s. 19; **The Cyprus Civil List 1908**, s. 5; Chacalli, **a.g.e.**, s.125.

meclislerinin görev ve sorumluluklarını başlangıçta tam olarak kavrayamamıştı. Bütün arazi satışları, vergi ve askerlikle ilgili şikâyetler, ürünlere fiyat vermek; öşür fiyatı dâhil olmak üzere hepsi onların onayıyla olmaktaydı. Baf komiseri Yüksek komisere verdiği raporunda; idare meclisinin görevlerinin tam olarak belli olmadığı, üyelerini haftada iki kez toplamaya çalıştığı, ancak üyelere herhangi bir ödeme yapılmadığı için üyelerin bir araya getirilmesinin zor olduğunu ifade etmekteydi.<sup>823</sup> Aynı dönemde Yüksek komisere Larnaka Komiseri tarafından sunulan raporda idare meclisi ile ilgili Baf Komiseri'nin raporuna ilave olarak; meclisin asıl işinin keçi boynuzu, şarap ve ipek dâhil bahçe ve tarla ürünlerinde yıllık olarak öşürün değerini ayarlamak olduğubelirtiliyordu. İdare Meclisi tartışmalı konulara bakıp, kamu işlerine gerekli olan bina veya arazinin değerini belirlemek için hakem mahkemesi görevini üstlenirdi. Meclis bu işleri yapmak için komiserin çağrısı üzerine toplanmaktaydı.<sup>824</sup>

İngiliz İdaresi Kıbrıs'ta kendi yönetim sistemlerini kurarken İdare Meclisi'nin görevlerinin büyük bir kısmını Yürütme Meclisi ve Kavanin Meclisine aktarmış ve İdare Meclisi doğal olarak eski önem ve işlevselliğini kaybetmişti. Bu gelişmelerden dolayı İdare Meclisi'nin akıbeti meclisinin yerli üyeleri tarafından<sup>825</sup> Yüksek Komisere yazı ile sorulmuştu. Yerli üyeler yazısında; İdare Meclisi'nin görevlerini sürdürüp sürdürmeyeceğini, eğer sürdürecekse Osmanlı kanunlarında belirtildiği gibi olup olmayacağını, yeni bir düzenleme veya talimatname ile görevlerinin belirtilip belirtilmeyeceği konusunda bilgilendirme istemişti.<sup>826</sup> Yüksek Komiserin talimatıyla Müsteşarlık aracılığı ile Meclis üyelerine verilen cevapta; Kıbrıs yönetiminin değişmesi ile bir takım düzenlemelerin olacağı, bu çerçevede idare meclisinin de görevlerinin değişeceği açıklandı. Ayrıca bu konu ile ilgili Yüksek Komiserin merkezi hükümeti idare meclisinin akıbeti ile ilgili bilgilendirdiği, bu konu hakkında görüşlerin beklendiği ve geçen zaman zarfında meclis üyelerinin meselelerde danışmanlık yapacağına inandığı ifade edilmişti.<sup>827</sup>

Yerli üyelerin müracaatı üzerine Yüksek Komiser tarafından mevcut durum rapor ile Sömürgeler Bakanına bildirilmişti. Bu raporda; idare meclisinin kuruluşu ve görevleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmişti. İdare Meclisi'nin görevlerinin kanunla belirlendiği ve vilayetlerde çok geniş bir faaliyet alanını kapsadığı, sancaklarda ve kazalarda idare meclisinin vergilerin toplanması, kamu işleri, arazi meseleleri ve mali konularda yetkili olduğu ifade edilmişti. Bunun yanında idare meclisinin her türlü yönetimle ilgili suistimal ve sıkıntıyı doğrudan Osmanlı Hükümetine iletme gücüne sahip olduğundan dolayı yürütmeye hem destek olma

<sup>823</sup>N.A., F.O., 881/10254X, s. 21 ; **1879 Anual Report**, s. 169; Chacalli, a.g.e., s.126.

<sup>824</sup>**1879 Anual Report**, s. 195.

<sup>825</sup>Kıbrıs Müftüsü Ahmed Asım, Kıbrıs Başpiskoposu Sofronius, Mustafa Fuad, Mehmed Arif, Yorghaki Michailidi, K. Servis.

<sup>826</sup>N.A., F.O., 78/3374, İdare Meclisinden Yüksek Komisere, 10 Mart 1881 tarihli yazı, No.64, Ek.1.

<sup>827</sup>N.A., F.O., 78/3374, 18 Mart 1881 tarihli yazı, No. 64, Ek.2.

hemde denetleme yetkisine sahip olduğu tespiti yapılmıştı. Ayrıca uygulamada meclisin yönetim için iyi bir yardımcı olduğunu, yapısı itibariyle toplumun çeşitli kesimlerinden oluşan insanların bulunduğunu belirtilmişti. Aynı zamanda görevini kötüye kullanan devlet görevlilerinin yargılandığı bir yer olduğu da vurgulanmıştı.

Yüksek Komiser raporunun devamında; İngiliz yönetiminin adada başlamasından sonra yürütme fonksiyonlarının İngiliz yetkililerin eline geçtiğini, bir süre idare meclisinin hiç toplanmadığını, daha sonra idare meclisine kanunların yüklediği görevler sebebiyle meclisin toplanması gerektiğinin farkına vardıklarını açıklamıştı. Yüksek Komiser raporunda öşür örneğini vererek, idare meclisi değerlendirme yapana kadar kanunla para olarak alınan alkollü içecekler üzerindeki gümrük vergisi ile meyve-sebze üzerindeki öşürün toplanmadığını belirtmişti. Adadaki uygulamaya göre, öşürle ilgili tüm kalemlerde idare meclisinin para ile değerlendirme yapmaksızın toplanmadığı vurgulanmıştı.

Yüksek Komiser sadece başkanı İngiliz olan diğer üyeleri yerli halktan oluşan İdare Meclisinin İngiliz yönetimine karşı duyduğu sorumluluk duygusunun, eski dönemde Osmanlı'ya karşı duyulan sorumluluk ve bağlılıkla aynı olamayacağı tespitinde bulunmuştu.<sup>828</sup> İdare Meclisi'nde görev yapan eski Türk yetkililerinin artık yasada belirtilen memur isimleriyle adlandırılmayacağını, örnek olarak muhasebecinin artık Denetçi (Auditor) ve Baş Sayman (Account General) olarak, Resmi Yazışmalar Bölümü Şefinin (Tahrirat) Müsteşar olarak bilindiğini, bu iki yetkilinin kendisi tarafından idare meclisine dâhil edildiğini ifade etmişti. Raporun yazıldığı tarihe kadar başkanlık makamının Lefkoşa komiseri tarafından temsil edildiğini, kadının anlaşmaya göre özel bir konumunun olduğunu, adli komiserle yer değiştirmesinin doğru olacağını düşünmediğini, artık merkezi daire meclisinin kendisi ile birlikte üç İngiliz, dört eski atanmış yerli üye (ex-office) ve dört seçilmiş eski üyeden oluştuğu bilgisini vermişti.

Yüksek Komiser raporunun sonunda; İdare Meclisi'nin yeniden düzenlenip düzenlenmeyeceğinin veya görevlerin bir kısmının başka bir organa devr edilip edilmeyeceğinin dikkate alınması gereken bir konu olduğunu belirtmişti. Bu meclisin var olmasının Türk ve İngiliz yönetim sistemi arasındaki geniş farklılığı gösterdiğini vurgulayarak meclisin yerli üyelerinden gelen mektubun içeriğini Sömürgeler Bakanına bildirmişti.<sup>829</sup> Bakandan Yüksek komiserle gelen yazıda Yüksek komiserliğin yaptığı açıklamaların uygun olduğu yönündeydi.<sup>830</sup>

<sup>828</sup>Yüksek Komiser bu duruma örnek olarak; 1878 yılında Limasol'da şarap değerlemesi yapılırken tüccarlar şarabın fiyatını olduğundan daha düşük gösterebilmek için tahrif edilmiş defterleri gösterdiklerini ve bu durumun Türk Gümrük yetkilisi tarafından ifşa edildiğini bildirmişti.

<sup>829</sup>N.A., FO., 78/3374, R. Biddulph'den Kimberley Kontuna, 19 Mart 1881, Lefkoşa, No. 64.

<sup>830</sup>KMA., NE., 013-3, s.114, Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (27 Nisan 1881).

Yüksek Komiser'e İdare Meclisi ile ilgili yazısının cevabı gelmeden, Kavanin Meclisi'nde yapılan çalışma sonucunda öşürün toplanması ile ilgili çıkan kanunda kaza idare meclislerine öşür değerini belirleme ve belge hazırlama yetkisi ve sorumluluğu verilmişti.<sup>831</sup> Yürütme Meclisi tarafından dönem dönem çıkarılan kanun hükmünde kararnameler ile kaza idare mahkemelerinin öşür fiyatlarının hangi tarihler arasında ilan edileceği resmi gazetede halka duyurulmaktaydı.<sup>832</sup> Bu konu ile ilgili çıkan kanunlarda idare meclisinin görev ve yetkileri devam etmekteydi.<sup>833</sup> Daha sonraki tarihlerde bu duyuru merkez idare meclisi tarafından kazalara ve tahılın cinsine göre farklı olacak şekilde resmi gazetede yayınlanmaktaydı.<sup>834</sup>

İngiltere'de yönetim değişikliğiyle Liberal Parti'nin iktidara gelmesiyle adada yönetim ve ekonomi ile ilgili yapılacak çalışmalar için uzman olarak adaya gönderilen E. Fairfield idare meclisi ile ilgili çeşitli tespit ve önerilerde bulunmuştu. Raporunun başlangıcında Yüksek Komiser Bidullph'un verdiği bilgileri tekrar ettikten sonra, meclisin öşür ve alkollü içeceklerin vergilendirilmesi ile ilgili değerlendirme yaptığı için ekonomik açıdan önemli olduğunu ve İdare Meclisi'nin korunması gerektiğini vurgulamıştı. Kazalarda bulunan idare meclislerinde toplumun ileri gelen kişilerinin gündemdeki konuları tartışmakta ve problemlerin çözümleri konusunda faydalı olacağı yönünde görüşlerini dile getirdi. Ayrıca idare meclisinin yetkileri ile ilgili olarak; yol yapımında bölgesel vergilendirme üzerinde yetkili olması gerektiğini, sulama hizmetlerinin teşvik edilmesi konusunda da yetkilendirilebileceğini, belediyeler ve yönetim arasında başka bir aracı otorite olmadığı tespitinde bulundu. Raporda üye dağılımı ile ilgili olarak; daha önceden altı kazada bulunan meclislerden üçünün Hristiyan üyelerinin yarı yarıya temsil sisteminin adil olmadığını bildirdiklerini, belediyeler ve Kavanin Meclisi'nde olduğu gibi nüfusa orantılı temsilin getirilmesi gerektiği gerekçesiyle istifa ettiklerini hatırlatmıştı. Fairfield, politik olan bu meselenin alt kademe Türk yetkililerin görevden alınması ve idare meclisinin komiser, polis yetkilisi, bölge mahkemesi başkanı, sağlık müdürü, piskopos, kadı ve nüfusa orantılı dört yerel temsilci ile yeniden yapılandırılarak çözülebileceği teklifinde bulunmuştu.<sup>835</sup>

İdare Meclisi'nin kaldırılmaması yönünde değerlendirmeler yapılırken yayınlanan kanunlarla İdare Meclislerine yönelik sorumluluk ve yetkiler verilmeye devam edildi.<sup>836</sup>

<sup>831</sup>**The Cyprus Gazette**, 2 Nisan 1881, "to Facilitate the Collection of Tithes", Ordinance Nr. V, 1881, s.82-83.

<sup>832</sup>Yürütme Meclisinden çıkan 16 Numaralı kanun hükmünde kararname (Order in Council) ile tahıldan alınacak öşürün fiyatının her kaza idare meclisi tarafından sabitlenmesi tarihinin 1 ile 15 Eylül tarihleri arasında olacağı duyurulmaktaydı. **The Cyprus Gazette**, Nr.75 , 6 Haziran 1881, s.109.

<sup>833</sup>"to Facilitate the Collection of Tithes, Taxes and Excise Duties", Ordinance XIV, 1882 , **The Cyprus Gazette, Supplement**, , 4 Kasım 1882, s.235-236.

<sup>834</sup>Örnek olarak bk. **The Cyprus Gazette**, 18 Ekim 1884, s.469.

<sup>835</sup>**N.A., CO.**, 883/3, XXXVIII. madde Meclis-i İdare, Haziran 1882.

<sup>836</sup>Nitekim bunlardan daha önce Larnaka'da kamu binaları için zorunlu olarak kamulaştırma kanunda Larnaka İdare Meclisine değer belirleme görevi verilmişti. Bk. **The Cyprus Gazette**, 4 Haziran 1881, s.90-91; **The Cyprus Gazette**, 29 Haziran 1881, Ordinance Nr. 7, 1881, s. 104-106.

Kıbrıs yönetimi tarafından bina yapımı amaçlı kamu arazileri kiralanması kanununda idare meclisine görevler verildi. Bu kanuna göre bu tip arazilerin değerlemesi idare meclisleri tarafından yapılacaktı.<sup>837</sup>Bu görevlerin yanında idare meclisine belediye hesaplarını kontrol görevi verilmişti.<sup>838</sup>1882 tarihli Belediyeler kanununun 89. Maddesi gereği belediyelerin hesapları idare meclisi tarafından belirlenecek en az iki kişi tarafından denetlenmekteydi.<sup>839</sup>

Özellikle Kaza İdare Meclislerinin nüfusun genelini ilgilendirmeyen konularda ancak o bölgenin yaşayanlarına daha iyi hizmet vermek düşüncesiyle idare meclisinde reform yapılması isteği üzerine<sup>840</sup> Sömürgeler Bakanı Derby, 1884 yılında Merkezi İdare Meclisi'nin yetkilerini artıran bir sistem önerdi. Bu durumda İdare Meclisinde yeni yapılandırılmaya gidilecekti. Buna göre Mecliste İngiliz üyeler ve yerli üyelerin sayısı eşit olacak, Yüksek Komisere ağırlıklı oy hakkı verilecekti. Kavanin Meclisi'nin seçilmiş üyeleri bu öneriyi red etti. Kavanin Meclisi'nin üyeleri meclisin yeniden yapılanması için yönetim üzerinde baskı yaptılar.<sup>841</sup> Kavanin Meclisi'nde 1885 yılında Kitium Piskoposu tarafından sunulan bir kanun taslağına göre; Lefkoşa'daki merkez idare meclisi, daimi üyeleri olarak yüksek komiser ya da onun yokluğunda Müsteşar başkanlığında başpiskopos ve müftü veya temsilcilerinden, ikisi Müslüman üçü Hristiyan olmak üzere toplam beş seçilmiş üyeden oluşacaktı. Bölge meclisleri de komiser başkanlığında piskopos ya da temsilcilerinden, müftü ya da temsilcilerinden ve beş seçilmiş üyeden oluşacaktı. Bölge meclisi üyeleri her yıl şubat ayı içerisinde daimi üyelerin belirleyeceği bir günde bölge komiserinin çağrısıyla oluşturulacak köy komisyonları yoluyla seçilecekti. Müslümanlar ve Hristiyanlar seçilecek iki Müslüman ve üç Hristiyan üye için oy kullanacaklardı. Merkezi idare meclisi için Lefkoşa'da Mart ayı içerisinde belirli bir günde bir araya gelecek bölge meclislerinin seçilmiş üyeleri tarafından seçilecekti. Seçilmiş üyelerin görev süreleri bir yıllığına olacak ve maaş alamayacaklardı.<sup>842</sup> Dönemin Yüksek Komiser'i R. Biddulph, bu kanun tasarısı ile ilgili olarak Sömürgeler Bakanı Derby'nin İdare Meclisi'nin yapılandırılması ile ilgili 4 Temmuz 1884 tarihli talimatını resmi gazetede yayınlattı. Bu talimatta özetle merkezi meclisin üyelerinin Baş Yargıç, Baş Murakıp veya yardımcı hâkim,

<sup>837</sup>**N.A., CO.**, 68/1, "For Facilitating the Leasing of Unoccupied and Public Lands by the Government of Cyprus for Bulding Purposes" Nr. 11, 1882, 6 Haziran 1882, madde 7, 8, 10, 13, 16.; **The Cyprus Gazette**, 23 Mart 1882, s. 166-168; **The Cyprus Gazette**, 8 Haziran 1882, s.208-210.

<sup>838</sup>29 Nisan 1882 tarihli VI Numaralı Belediye Hesaplarını Kontrol Etmek İçin ve Belediye Oranlarını Değerlendirmek ve Verimli Olarak Toplamak Adına, Belediye Meclisleri Seçimine İlişkin Düzenleme ilgili kanunun 89. maddesine göre belediyeler 30 Haziran ve 31 Aralık tarihleri geçtikten sonra 8 gün içerisinde hesaplarını denetlemek üzere İdare Meclisine sunmak zorundaydı. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 6 Mayıs1882, s. 184-185.

<sup>839</sup>Bu göreve örnek olarak resmi gazetede Girne Kaza İdare Meclisi adına Girne Komiseri tarafından Girne Belediyesine yapılan duyuruda ilgili kanun maddesine göre belediye hesaplarının M. Sevsly ve Ahmet Ramiz tarafından kontrol edileceği duyurulmuştu. **The Cyprus Gazette**, 7 Haziran 1884, s. 430.

<sup>840</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s. 288-289.

<sup>841</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s. 293-294.

<sup>842</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 21 Mart 1885, s.590.

Müsteşar, Defterdar, Kraliçe'nin Avukatı, Başpiskopos, Müftü (ya da Baş Kadı) ve 4 seçilmiş üyeden oluşturulabileceği belirtilmiştir. Kanunun bu şekliyle yasama meclisine sunulabileceği ifade edilmiş<sup>843</sup> ve bu görüşmeler olurken adada yol yapımı çalışmaları ile ilgili çıkarılan kanunda İdare Meclisine arazilerin değerlerini belirleme yetkisi verilmişti.<sup>844</sup>

17 Aralık 1887 tarihinde Türkler ve Rumlar bir araya gelerek adada kuraklık sonucu kıtlığa karşı alınacak tedbirleri görüştüler. Bunlardan birisi de kaza idare meclislerinin reformlar yapılarak her bölgenin ihtiyaçlarının karşılanması için daha etkili hale getirilmesi istendi.<sup>845</sup> Ancak bu istek kabul görmemiş, idare meclisinin üyeleri; Yüksek Komiser, Müsteşar, Baş Tahsildar, Kıbrıs Kadısı, Kıbrıs Müftüsü, Kıbrıs Piskoposu, Evkâf Muhasebecisi, iki Türk ve iki Rum üyeden oluşmuştur.<sup>846</sup>

1889 yılında Başpiskopos başkanlığında Kıbrıs Rumları'ndan oluşan bir heyet Londra'ya gitmiş ve ada yönetiminden duyulan rahatsızlıkları dile getirmişti. Bunun sonucunda Merkezi yönetiminin Yüksek Komiserden bilgi istediği konulardan birisi de İdare Meclisinin yapısı ve fonksiyonlarıydı. Yüksek Komiser H. Bulwer'in hazırladığı 5 Temmuz 1889 tarihli raporda İdare Meclisi ile ilgili olarak bilgi verilmişti. Ancak Yürütme ve Kavanin Meclisi'nin kurulması ile çoğu yetki elinden alınmıştı. Yüksek Komiser raporunda; meclisin görevinin öşür fiyatları ve alkol vergilerinin belirlenmesi gibi iki toplumunda çıkarlarının aynı olduğu konuları kapsamakta olduğunu bildirmişti.<sup>847</sup>

27 Ekim 1891 tarihli Muhtarların atanması ve görevlerinin düzenlenmesi ile ilgili kanunda idare meclislerine görev verilmişti. Buna göre, her yıl Aralık ayında her kazanın İdare Meclisi kazadaki her köy ya da kasaba için veya kasaba veya köylerin mahallelere bölünmüş olduğu durumda her mahalle için Muhtar olarak görev yapmaya yeterli dört kişiyi seçecekti. Yüksek Komiser tarafından bu dört kişi arasından bir kişiyi seçerek Muhtar olarak görev yapmak üzere atanacaktı.<sup>848</sup> 1906 yılında Muhtar ve Azaların Seçilmesi ve Muhtarların Görevlerinin Düzenlenmesi ile ilgili kanun düzenlemesi ile tekrar halkın kendi muhtarlarını seçme sistemine dönüldü. Ancak seçmenler bir muhtar seçemezler ya da seçilen kişi muhtar olmaya itiraz ederse Kaza İdare Meclisi uygun bir kişiyi muhtar olarak atayacaktı.<sup>849</sup>

<sup>843</sup>**The Cyprus Gazette**, 28 Mart 1885, Nr.163, s.592.

<sup>844</sup>**N.A., CO.**, 68/2, 1885,VI. Kanun.

<sup>845</sup>Demetriadou, **a.g.t.**,s. 285-286.

<sup>846</sup>**Blue Book**, 1888; Merkez İdare Meclisi'ne 1883 yılında kaza idare meclislerinden seçilen yerli üyeler; Yanoco Evangelides, Saffet Efendi, Hacı Yorgho Christophidi, Müftüzade Hasan Hilmi Efendi. **The Cyprus Gazette**, Nr. 97, 15 Ocak 1883; 1 Mart 1885 tarihinde Yüksek Komiser, Kaza İdare Meclisleri tarafından aday gösterilen üyeler arasından Ioanni Evangelides, Christodoulo Severis, Şeyh Safvet Efendi, Hacı Ali Rıfıkı Efendi Merkez İdare Meclisi'ne seçmiştir. **The Cyprus Gazette**, Nr. 161, 14 Mart 1885, s.578.

<sup>847</sup>**N.A., CO.**, 883/5/3, No 53'teki Ek, Başsekreter Arthur Young'dan Yüksek Komisere gönderilen 2 Ekim 1895 tarihli rapor.

<sup>848</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 2 Ekim 1891, s.1841.

<sup>849</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 29 Haziran 1906, s. 5933-5937.

Merkezi İdare Meclisi'nin toplanma kararı için Yürütme Meclisi'ne müracaat ediliyordu. Yürütme Meclisi durumu değerlendirip, Merkezi İdare Meclisi'nin toplanmasına dair karar almaktaydı.<sup>850</sup>

İngilizlerin ada yönetimine el koymalarından sonra kendi teşkilatlanmalarının yanında Kıbrıs yönetiminde büyük bir öneme sahip olan İdare Meclisleri'nin ilk etapta önemini kavrayamamış olması kendilerinin de ifade ettiği gibi Osmanlı yönetim anlayışı ile İngiliz yönetim anlayışının farklılığından kaynaklanmaktaydı. Meclisin önemini fark ettikten sonra meclisin üye profiline kendi lehlerine değiştirmek isteyen Rumların tekliflerini de kabul etmemişlerdi.

İdare Meclisi'nin üyelerini oluşturan adanın ileri gelenlerinin bu mecliste bulunması yönetimin halkın isteklerini daha yakından takip etmesini sağlayacaktı. İdare Meclisi'ne belediyeler üzerinde denetleme ve bir dönem muhtar seçme de yetki tanınması bu meclis aracılığıyla İngiliz yönetiminin halkla irtibatı açısından önemliydi. Daha sonradan gerek Kavanin Meclisi'nde yerli üyelerin bulunması gerekse yerli üyelerin ek üye olarak yürütme meclisine alınması idare meclisinin bu konudaki etkisini azaltmıştır. İngiliz yönetimi her ne kadar idare meclislerini lağv etmemişse de bu meclisin yetkilerinin büyük bir kısmı yürütme meclisi ve Kavanin Meclisi'ne aktarmıştır ve doğal olarak İdare Meclisleri Osmanlı yönetimindeki önemlerini yitirmiştir.

### 2.2.3. Adli Teşkilat

İngilizler adaya geldiklerinde Fransız Napolyon hukukunu temel almış bir hukuk sistemi ile karşılaştılar ve kanunların kötü olmadığı kanaatine sahiplerdi. Fakat uygulamaya yönelik hataların olduğu tespitinde bulunmaktaydılar.<sup>851</sup> Bunun yanında devrin ilk günlerinden itibaren hangi hukuk sisteminin adada uygulanacağı İngiliz Parlamentosu'nda gündeme geldi. William Harcourt, hükümetin yasal danışmanına, Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki konvansiyonda, Kıbrıs'ın yabancı bir ülke olarak mı, yoksa şu anda orada yaşayan ada sakinleri için mutlak bağımsız bir şekilde kanun yapmaya yetkisi olan Majesteleri'nin egemenliğinde bir ülke olarak mı geçtiğini; Majesteleri'nin hükümetinin Kıbrıs'taki Hristiyan ya da Müslüman yerli halkı, İngiliz halkını ve yabancı devletlerden gelen göçmenleri hangi kanunlara istinaden yönetmeyi düşündüğünü; Sultanın hâkimiyetindeki başka yerlere geçen yerli Kıbrıs halkına Türk vatandaşı mı İngiliz vatandaşı mı olarak davranılacağını ve İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'taki yetkileri 1843 tarihli Yabancı Topraklarda Yargılama Yetkisi Kanunu göre mi

<sup>850</sup>4 Haziran 1913 tarihli toplantıda Mr. C.G. Gunther 'in dilekçesi ile yürütme meclisine müracaat etmiş, Yürütme Meclisi Katydhata 'daki arazilerle ilgili olarak İdare Meclisinin toplanmasına karar vermişti. **N.A., CO.**, 69/26, 14 Haziran 1913 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>851</sup>**Hansard**, 24 Mart 1879, C. 244, s.1528.

uygulanacak diye sordu. Soruyu yanıtlayan Hukuk Danışmanı John Holker; Majesteleri'nin egemenliği dışındaki yerlerde, antlaşmalarla edindiği herhangi bir güç ve yargılama yetkisi, Majesteleri'nin zapt etme yoluyla ele geçirdiği yerlerde olduğu gibi, Yabancı Topraklarda Yargılama Yetkisi Kanunu ile aynen uygulanır. Zapt edilmiş ya da ele geçirilmiş ülkelerin kendilerine ait kanunları eğer doğal kanunlara ters düşmüyorsa, değiştirilene kadar geçerliliklerini korurlar. Adanın nüfusuna ilişkin kanun genelde şu esasa dayanır: İngiliz vatandaşları, şu anda olduğu gibi kendi kanunları tarafından yargılanacaktır. Sultanın hâkimiyetindeki başka yerlere geçen yerli Kıbrıs halkına, anlaşıldığı üzere Türk Vatandaşı muamelesi yapılacaktır. Kıbrıs Hükümeti Majesteleri tarafından idare edilecek; gerekli kanun ve yönetmelikleri çıkarma hakkı Majestelerinde olacaktır. Majestelerinin Kıbrıs'taki hâkimiyeti konvansiyon şartlarıyla sınırlı kalacaktır şeklinde yorumda bulunmuştu.<sup>852</sup> Adada kalıcı hâkimiyetlerini meşru temeller üzerine kurmak isteyen İngiltere 14 Ağustos 1878 tarihli Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşma gereği; Osmanlı Devleti'nden tamamen bağımsız olacak şekilde adada kanun yapma yetkisini almıştı.

İngiliz yönetiminin başlangıcında adadaki adli teşkilat şu şekildeydi; şeriye ve ticaret mahkemelerinin sorumluluk alanı dışında kalan davaları gören mahkemelere Nizamiye Mahkemesi denmekteydi. Bu mahkemelerin üyeleri 1867 tarihli Osmanlı Vilayet Nizamnamesi esasına göre seçilmekteydi.<sup>853</sup> Birinci kademe olarak, her kazada bulunan Deavi Mahkemeleri, sulh davalarında 5,000 kuruşa kadar, ceza davalarında 500 kuruş para cezası ve 3 aya kadar hapis cezasıyla yetkilendirilmişti. Bu mahkemeler Kaymakamın onayı ile ceza uygulayabilmekteydi. Deavi Mahkemeleri kadı başkanlığında iki Müslüman ve iki Hristiyan üyeden müteşekkildi.<sup>854</sup> İkinci kademe olarak Lefkoşa'da bulunan Temyiz Mahkemesi 3 aydan fazla hapis cezası istenen ceza davalarını ve temyiz edilen sulh davalarını görüşmekle yetkilendirilmişti. Bu mahkemelerin tamamı Nizamiye Mahkemeleri adı altında toplanmıştı. Nizamiye Mahkemeleri Kadı, başkanlığında iki yıl süre ile seçilen üç Hristiyan üç Müslüman altı üyeden oluşmaktaydı. Mutasarrıf, 3 yıla kadar olan cezaları onaylama yetkisine sahipti.

<sup>852</sup>**Hansard**, CCXLI, 23 Temmuz 1878, s.40-41.

<sup>853</sup>Deavi ya da bölge mahkemelerinin üyelerinin seçimi aşağıdaki gibidir:

Kaymakam, Kadı, Müftü, Gayrimüslimlerin din adamları ve bölge sekreterinden oluşan seçim komitesi, yarısı Müslüman yarısı Gayrimüslim olan ve gerekli üye sayısının üç katı kadar sayıda aday belirlerdi. Adaylık nitelikleri Osmanlı vatandaşı olmak, 30 yaşından büyük olmak ve yıllık 150 kuruşluk vergi ödeyen mükellef olmaktı. Bu aday listesi daha sonra muhtar ve ihtiyar meclisine yollanırdı. Bu genel kurul gerekli üye sayısının iki katı kadar aday oylama sonucu o listeden belirlerdi. Seçilen isimler tekrar seçim komitesine yollanır ve seçim komitesi en az oy alanları eleyip kalan isimleri bölge valisine son seçim ve atama için yollardı. Temyiz mahkemesi için, vali, kadı, başmuhasebeci, müftü, Gayrimüslim topluluğun lideri ve Müsteşardan oluşan seçim komitesi bölge mahkemeleri üyeleri ile aynı özelliklere sahip olmak üzere üç katı sayıda isim belirlerdi. Bu liste daha sonra idare meclisi ve deavi mahkemesi tarafından gerekli sayının iki katına düşürülürdü. Bu liste tekrar seçim komitesine yollanarak en az oy alanlar elenirdi. Kalan isimler son seçim ve atama için valiye yollanırdı. **N.A., FO.**, 78/3374, 18 Ekim 1879 tarihli Kıbrıs'taki Adli Düzenlemeler Üzerine Mr. Phillips'in 3979 Numaralı Gizli Raporu.

<sup>854</sup>Deavi Mahkemesinde Hristiyanların yargılamaında en az bir Hristiyan üyenin olması gerekmektedir. **K.M.A., NE.**,174-4, (C. 2355), s. 12.



Daha fazla ceza alanların cezaları Vali veya İstanbul tarafından onaylanmaktaydı. Ayrıca adada konsolosluk mahkemelerinde kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıkta konsoloslar<sup>855</sup> kendi vatandaşlarını yargılamaktaydı. Bunun yanında konsolosların yoğun olarak bulunduğu Larnaka'da Ticaret Mahkemesi bulunmaktaydı. Kıbrıs için ticari suçlar, iflaslar, sigorta, deniz ticareti ile ilgili davalara bakardı. Hristiyan başkan, bir Müslüman ve bir Hristiyan üyeden oluşmaktaydı. Buradaki kararların temyizi Rodos adasında yapılmaktaydı. İngilizler sadece bu mahkemenin hâkimlerinin maaşlarının yeterli seviyede olduğunu tespit etmişti.<sup>856</sup> Adada ayrıca Şer'îye Mahkemeleri bulunmaktaydı. Müslüman sosyal hayat konularıyla ilgili hususlar onların yargı alanına girmektedir. Mahkemede kararlar kadı tarafından alınmaktaydı. Kadılar aynı zamanda Nizam mahkemelerine başkanlık yapmaktaydı ve adada yedi Kadı bulunmaktaydı. Baş kadı Lefkoşa'da, Larnaka ve Limasol'da üç kadı ile diğer bölgelerde yardımcıları olan Naibler bu görevi icra etmekteydi.<sup>857</sup> Adada bunların yanında Hristiyan din adamlarının yargıladığı kilise mahkemeleri bulunmaktaydı.<sup>858</sup>

İngilizlerin yaptığı çalışmalar sonucunda; hâkimlere ve mahkeme üyelerine düşük maaşları nedeniyle yeni yönetimin ilk zamanlarında hediye verildiği ve kabul edildiği görülmüştü. Mahkemelere müracaat Kaymakama yazılan bir dilekçeyle olmaktadır ve alınan kararlar her zaman yazılı olmak zorundaydı.<sup>859</sup>

İngilizler ilk olarak Osmanlı Devleti tarafından verilen kapitülasyonlar nedeniyle kendi vatandaşlarını yargılama yetkisi olan ve adada hâkimiyetlerini sınırlandırdığını değerlendirdikleri konsolosluk mahkemelerini kaldırdı.<sup>860</sup> Elde ettikleri ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen konsoloslar devletleri aracılığıyla Londra yönetimine baskı yaptırmalarına rağmen bir sonuç alamadılar.<sup>861</sup>

İngilizler, 14 Ağustos 1878 tarihli anlaşmaya dayanarak kendi hukuk sistemi ve adli teşkilatını kurarken adada kurulu olan hukuk sistemini kapsamlı olarak incelemişler ve konu ile

<sup>855</sup>Konsoloslara tanınan haklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehdi Fraşerli, **Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyenin Tatbikât-ı Hâzırası)**, (Hazl. Fahrettin Tızlak) Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008; M. Tayyib Gökbiçgin, "*Konsolos*", **İA.**, C. VI, MEB., İstanbul 1977, s.836-840; Osman Nebioğlu, **Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1986; Yasemin Saner Gönen, "*Hukukî Kapitülasyonlar ve Sonuçları*", **Osmanlı**, c. VI, YTY., Ankara, 1999, s.340-353.

<sup>856</sup>**N.A., FO.**, 78/3374, 18 Ekim 1879 tarihli Kıbrıs'taki Adli Düzenlemeler Üzerine Mr. Phillips'in 3979 Numaralı Gizli Memorandumu; **N.A., CO.**, 67/4, s.467-477; **N.A., CO.**, 883/4/5, madde II ; **1879 Annual Report**, s.2-3; **Report Of Her Majest'y High Commissioners in Cyprus for the years 1878-1889**, Presented to both Houses of Parliament by Command Her Majest'y 1880-1890, *Edinburg Review*, 173,354 (1891:Apr.) s. 464-465; **Kıbrıs Mahkemeleri**, Haz. Ebru Kayımcı, Ümmiye Talay, Canan Türkmen, Nazemin Gelen, Koordinatör, Gökhan Şengör, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne 2003, s. 5-6.

<sup>857</sup>**N.A., CO.**, 883/4/5, madde II.

<sup>858</sup>İngiliz yönetiminin başlarında Hristiyan din adamlarının eskisi gibi kilise mahkemelerinde yargılamalarına müsaade edilmemiş, bağımsız mahkemelerde yargılamalara başlanmıştı. **K.M.A., NE.-174-2, (C. 2324)**, Alb. Warren'dan Alb. Greaves'e yazılmış 5 Nisan 1879 tarihli mektup, s. 7.

<sup>859</sup>**N.A., CO.**, 883/4/5, madde II.

<sup>860</sup>**N.A., FO.** 881-3727; **BOA., Y. EE.** 94/74; **BOA., HR. TO.** 59/49; **The Times**, 2 Ekim 1878, s. ; **The London Gazette**, Nr. 24629, 1 Ekim 1878, 5371, madde XVII.

<sup>861</sup>Özellikle bölge de büyük güç sahibi Fransa bu konuya en fazla karşı çıkan devletlerin başındaydı.

ilgili tartışmalar İngiliz parlamantosunda da gündeme gelmişti. Parlamentoda, Ada da yeni hukuk sistemi kurulurken bazı askıda kalmış konularla uğraşıldığı ve yakında bunların çözülüp adil bir yargılama temin edilmesi için gerekli işlemlerin yapılacağı ifade edilmekteydi.<sup>862</sup>

Kıbrıs'ta 9 Aralık 1878 tarihinde ilk oturumunu yapan Kavanin Meclisi, 16 Aralık 1878 tarihindeki ikinci oturumunda Yüksek mahkemenin kurulmasına dair olan kanunları görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Kraliçenin Avukatı tarafından ilgili kanun meclis üyelerine izah edilmiştir.<sup>863</sup> 21 Aralık 1878 tarihinde yapılan görüşme sırasında, Kraliçenin Avukatı ve Yüksek Komiserin açıklamalarından sonra Yüksek mahkemenin kurulmasına dair kanun mecliste oy birliğiyle kabul edildi.<sup>864</sup>

<sup>862</sup>12 Aralık 1878 tarihli İngiliz Parlamentosu oturumunda; Charles W. Dilke Dışişleri Bakanı'na, Ekim'in son gününde di Cesnola adında bir Amerikan vatandaşının Ferman almadan kazı yaparak, antik değeri olan eserler çıkarması sonucu Türk yasalarına karşı suç işlemekten dolayı Kıbrıs'taki Larnaka bölgesi mahkemelerince yargılanıp yargılanmadığını; mahkemenin İngiliz bir yargıcın yardımcı olduğu bir kadı tarafından yönetilip yönetilmediğini; Garnet Wolseley'in di Cesnola'yı cezasından kurtarmasından sonra kendisine bir ceza verilip verilmediğini ve mahkemenin bildirdiği eserlere el konup konmadığını; yargının daha sonraki kısmının sonuca varıp varmadığını; Cesnola'nın mahkemenin yargılama yetkisini protesto edip etmediğini; Kıbrıs'ta Türk hâkimiyetinin sürüp sürmediğini ve eğer öyleyse kapitülasyonları bir kenara bıraktığımızda, İngiliz olmayan yabancıları yargılamak için hangi güçlerin bulunduğunu; Majestelerinin Hükümeti'nin Kıbrıs'taki mahkemelerinden İstanbul'a yapılacak temyiz başvurularına izin verip vermeyeceğini ve Kıbrıs'taki yargı sistemi konusunda diğer ülkeler ile görüşülüp görüşülmediğini sormuştu. Bu soruya Bourke: Kendisini Amerikan vatandaşı olarak tanıtan Cesnola, Ekim'in 23'ünde Larnaka'daki Meclis-i Deavi Mahkemesinin karşısına çıktı. Bu mahkemeye, İngiliz bir yargıcın yardımcı olduğu bir Kadı başkanlık etti. Cesnola, sonradan Garnet Wolseley tarafından iptal edilen bir cezaya çarptırıldı ve bulunan esere mahkeme tarafından el kondu. Cezanın ikinci kısmı uygulamaya kondu. Cesnola bunu protesto etti. Kıbrıs'ta Türkiye'nin hâkimiyeti sürüyor mu sorusu için konvansiyonda yer alan saygıdeğer barona danışmalıyım. Umarım Baron bu cevabımla kabalık ettiğimi düşünmez. Verebileceğim en iyi cevap bu. Kıbrıs'taki yargılama yetkisi ile ilgili askıda kalan düzenlemelerde ilerleme kaydedildiğini ve bu işlerin yakında tamamlanacağını umduğumu ifade etmeliyim. Herhangi bir suçtan mahkemeye çıkan her yabancı için adil bir yargılama temin edilmesi için her türlü önlem alınıyor. şeklinde cevap vermişti. William Harcourt Bourke'ye görüşmelerin bir sonuca varıp varmadığını sordu. Bourke, düzenleme daha uygun bir kelime olduğunu, Babıali ve Majesteleri'nin Hükümeti arasında sürmekte olan herhangi bir görüşme olmadığını, temyiz konusunda ise; Majesteleri'nin Hükümeti Kıbrıs'tan İstanbul'a yapılan temyiz başvurularına izin vermediğini, Kıbrıs'taki yargılama yetkisi ile ilgili olarak hiçbir yabancı hükümetle görüşme yapılmadığını ifade etmişti. **Hansard**, CCXLIII, 12 Aralık 1878, s.636-638.

<sup>863</sup>**N.A. CO.**, 69/1.

<sup>864</sup>**N.A.,CO.**, 69/1. Kavanin Meclisinde bu gelişmeler sonrasında adadaki hukuk sistemi İngiliz Parlamentosunda da gündemi işgal etmekteydi. 17 Şubat 1879 tarihli oturumda özetle; Henry James Dışişleri Bakanı'na, İngiliz askerleri Kıbrıs'ı işgal etmeden önce Kıbrıs'ta geçerli olan hukuk sistemini; diğer ülkelerden gelmiş ve Kıbrıs'ta ikamet eden Hristiyan halkın şu anda hangi kanunlara tâbi olduğunu ve Majesteleri'nin Hükümeti'nin, diğer ülkelerin Kıbrıs'ta yaşayan vatandaşlarını kendi kanunlarına göre yargılama yetkisini kabul edip etmediğini ve yüksek kademeli bir hükümet temsilcisinin, İngiliz bir avukatın bir İngiliz Vatandaşını müdafaa etmek için Türk Adalet Bakanı'ndan izin almadan Kıbrıs'taki bir adalet Mahkemesine çıkmasına izin verip vermediğini ve eğer vermediyse bu durumun Majesteleri'nin onayını alıp almadığını sormuştu. Bourke cevabında, Adada kurulan yüksek mahkemede, yasalar imkânlar el verdiğince İngiliz hukuk sistemine bağlı kalınarak yürütülebileceğini ve bu mahkeme yargı yetkisini hem İngiliz vatandaşları hem de yabancı uyruklu vatandaşlar için kullanabileceğini, bu kanunun 21 Aralıkta yayımlandığını ve görüşülmek üzere Meclis'e sunulacağını, bir sonraki soruyla ilişkili olarak, bu kanun yayımlanmadan önce Kıbrıs'ta Osmanlı Kanunları uygulandığını ama İngiltere'ye bağlı bir hükümet temsilcisinin sivil hayat ve suçla ilgili mahkemelerde adaletin yerine getirilip getirilmediğini gözlemleyebilmesi için tüm koşulların mevcut olduğunu, İngiliz bir avukatın Adalet Mahkemesine çıkmasına izin verilmemesinin nedeni, Türk kanunlarına göre bu mahkemelerde avukatlık yapanların Adalet Bakanlığı tüzüğüne riayet etmeleri gereği yüzünden olduğunu belirtmişti. Ancak geçici yönetmelikle kurulan Yüksek Mahkeme'de nitelikleri uygun olan her avukatın görev yapabileceğini, adada adaletin düzgün bir şekilde sağlanması için atılan adımların geçici bir nitelik taşıdığını ve geniş çaplı bir yargı reformu tasarısı ve yeniden örgütlenme üzerinde Majesteleri'nin Hükümeti'nin hassas bir çalışma içerisinde olduğunu vurgulamıştı. **Hansard**, CCXLIII, 17 Şubat 1879, s. 1313-1314.

21 Aralık 1878 tarihli Yüksek Mahkemenin kurulması ile ilgili kanuna göre, Mahkemenin üyeleri yüksek komiser, adli komiser ve komiser yardımcılardan oluşacaktı. Adli Komiser yüksek komiserce atanacaktı. Adli Komiser daha önce bir mahkemede çalışmış ya da hukuk üzerine bilgisi ve deneyimi olan bir kişi olmalıydı. Adli Komiserin hastalığı ya da acil nedenlerle yokluğunda Yüksek komiser kalifiye birisini geçici süre için adli komiser vekili olarak atayabilecekti. Osmanlı Mahkemelerinin yargı yetkisi dışındaki tüm davalar Yüksek Mahkemenin yargılama yetkisi dâhilindeydi. Yüksek mahkemenin yargı yetkisi ve bu yönetmeliğe konu olan diğer durumlar; tüzük kanunu ve İngiltere'deki diğer kanunların prensiplerine ve sulh mahkemesin ve adli tabipliğin içtihatlarına göre uygulanacaktı. Mahkeme, Adli komiser aracılığıyla, İngiltere'deki ceza mahkemelerince uygulanan tüm cezaları uygulayabilirdi. Mahkemenin yetkisi; 12 ayı geçmeyecekti. Ağır veya hafif hapis cezası ve 50 poundu geçmeyecek para cezası; hapis cezası olmaksızın 50 poundu geçemeyecek para cezası; Tekarlanan suç halinde, yukarda bahsedilen cezalara ek olarak; suçu ilk işlediği günle son işlediği gün arasında her geçen güne bir poundluk para cezası verme dâhilinde yetkilendirilmişti. Mahkemenin kararı 20 poundluk para cezasını ya da 6 aylık hapis cezasını aştığında cezanın uygulanması Yüksek Komiser'in el yazısı ve mührü ile emrine bağlı olacaktı. Herhangi biri Komiser vekili tarafından mahkemede suçlu bulunup 10 pounddan fazla para cezası ya da 1 aydan fazla hapis cezası aldığıında mahkûm temyize başvurabilecekti. Herhangi biri Komiser vekili tarafından suçlu bulunup 10 pounddan fazla para cezası ya da 1 aydan fazla hapis cezası aldığıında bilirkişilerin karara itiraz etmesi durumunda mahkûm temyize başvurabilecekti. Herhangi biri Komiser Vekili tarafından suçlu bulunup 50 poundluk para veya 12 aylık hapis cezasına çarptırıldığıında mahkûm temyize başvurabilirdi. Adli Komiser mahkûmiyeti ve cezayı onaylar, reddeder ya da değiştirirdi. 50 pound yada daha fazla para cezası veya 50 pound ve fazlası değer biçilen mal, mülk ve diğerleri; taraflardan herhangi biri karar sonucu haksızlığa uğradığını düşünürse adli komisere temyiz başvurusunda bulunabilecekti. Sulh davalarında Adli Komiser tarafından verilen son emir veya hükümleri; 500 pound ve fazlası para cezalarında ve 500 pound ve fazlası değer biçilen mal, mülk ve diğer haklarda temyiz için Kraliçenin Konseyine başvurabilecekti. Temyize giden kişi Adli Komiserliğe temyiz davasının görülmesi ve masrafların karşılanması için 500 poundu geçmeyecek teminat yatırması gerekmekeydi.<sup>865</sup>

Bu gelişmeler olurken adadaki hukuki düzenlemelerle ilgili olarak 17 Şubat 1879 tarihinde Nizam Mahkemeleri'nin üyelerinin seçimleri ile ilgili kanun tasarısı oy birliğiyle kabul

<sup>865</sup>N.A., CO., 67/6, s.206-240; N.A., CO., 68/1, **Cyprus Acts 1878-1885**, Cyprus Nr. I 1878, s. 1-43, Yüksek Mahkemenin kurulması ile ilgili kanun 17 Ocak 1879 tarihinde Yüksek Komiser tarafından onaylanmıştı.

edilmişti.<sup>866</sup>Bu kanun tasarısı Deavi Mahkemeleri için seçim komitesinin komiser, komiser yardımcısı, kadı ve Gayrimüslimlerin liderlerinden oluşturulmasını öngörerek ve tüm seçimlerin mevcut yasaya göre yapılmasını içermekteydi. Temyiz mahkemesi seçim komitesi de adli komiser, komiser, komiser yardımcısı, kadı, müftü ve Gayrimüslim liderlerden oluşturulacaktı. Kanun çıkarıldıktan kısa bir süre sonra bu gözden kaçırılma fark edilmişti. 17 Şubat yönetmeliğinin esası, yarı resmi komite tarafından hâkim adaylarının belirlenmesi, halkın temsilcileri tarafından adayların elenmesi ve son seçimin yüksek komiser tarafından yapılmasıydı. Hâkimlerin seçiminde yaygın olarak kullanılan sistem entrikaları ve rüşveti teşvik etmekte ve kontrolü zengin kişilerin eline bırakmaktaydı. Adada eğitim düzeyi düşük olduğu için kamu yararına iş yapmak çok güçtü. Yasal eğitim neredeyse hiç olmadığı için nizam mahkemelerine seçilecek hâkimleri bulmak oldukça zordu. 5-10 pound gibi çok az bir maaşla 2 yıl boyunca çalışmak hiç istenen bir şey değildi. Bu nedenle nizam mahkemelerine seçilecek kişilerin dürüst, zeki ve öğrenemeye açık kimseler olması gerekmektedir fakat bu özelliklere sahip çok az kimse bulunmaktaydı. Bu nedenle seçim komitelerinin gerekli sayının üç katı sayıda aday bulmaları nerdeyse imkânsızdı. Bu durumun fark edilmesi üzerine yanlışlıkla çıkarılan bu yönetmelik dondurulmuş, seçimler askıya alınmış ve durum Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmişti. Bakanlık, ilgili kanunun yürürlükten kaldırılması talimatını vermişti.<sup>867</sup>

Kavanin Meclisi'nde 24 Mart 1879 ve 7 Nisan 1879 tarihlerinde yapılan görüşmelerde Larnaka'da bulunan Ticaret Mahkemesinden Temyiz Mahkemesi oluşturulması gündeme gelmiş,<sup>868</sup> yüksek mahkemenin kuruluş değişikliği ve 17 Şubat tarihli kanunun kaldırılması kararlaştırılmıştı.<sup>869</sup>

Alınan kararlardan da anlaşılacağı gibi İngiliz yönetimi adada Fransız kökenli bir hukuk sistemini kurulu bulmuş, ancak hukuk sistemi üzerinde ayrıntılı incelemeler yapmış olmasına rağmen, yine adanın kendine özgü şartları gereği özel durumları sonradan fark etmiş ve bu konuda tekrar düzenlemeye gitmek zorunda kalmıştı.

Hukuk sistemini doğru ve hızlı bir şekilde kurmaya çalışan İngiliz yönetimi bu konuda çeşitli raporlar hazırlamıştı. İngiliz yönetiminin daha başlarında hazırlanan bir raporda; Osmanlı Devleti'nde reforma gereksinim duyan en önemli kurumun adli mahkemeler

<sup>866</sup>N.A., CO., 68/1, Nr. X, 1879 ; N.A., CO., 68/1; **The Cyprus Gazette**, Nr.9, 18 Şubat 1879, s.10 ; Nitekim kısa bir süre sonra Yüksek Mahkeme katipliğine C. D. Cobham, W. H. Gordon, Merton King, M.B. Seager, A. Scott Stevenson, A. H. Young'un ataması yapılmıştı. **The Cyprus Gazette**, 25 Şubat 1879.

<sup>867</sup>N.A., FO., 78/3374, 18 Ekim 1879 tarihli Kıbrıs'taki Adli Düzenlemeler Üzerine Mr. Phillips'in 3979 Numaralı Gizli Memorandumunu.

<sup>868</sup>N.A., CO., 68/1, Nr. XV, 1879, 24 Mart 1879; N.A., CO., 68/1, Nr. XIX, 1879, 7 Nisan 1879; **The Cyprus Gazette**, Nr.17, 2 Nisan 1879, s.19.

<sup>869</sup>N.A., CO., 69/1; N.A., FO., 78/3374, 18 Ekim 1879 tarihli Kıbrıs'taki Adli Düzenlemeler Üzerine Mr. Phillips'in 3979 Numaralı Gizli Memorandumunu.

olduğunu, hâkimlerin kontrol edilemeyen seçiminin yürütmenin elinden alınmadığı sürece bunun gerçekleşmesinin neredeyse imkânsızlaştığı tespitinde bulunulmuştu. Bu nedenle şimdiye kadar uygulanan seçim süreci değiştirilmeliydi. Nizam mahkemelerinin hâkim sayısının azaltılması fakat maaşlarının artırılması ve görev sürelerinde değişiklikler yapılması uygun olacaktı. Ayrıca Nizam Mahkemelerinde kadı bulunmasına gerek olmadığı ve adli görevlerinin şerii mahkemelerdeki görevleri ile sınırlandırılması gerektiği, hâkim sayısındaki azalma sayesinde geri kalan hâkimlerin maaşlarında artış sağlanabileceği, Larnaka'daki ticaret mahkemesinin görevlerini bölge mahkemelerinin üstlenebileceği, hâkimlerin iki yıllık görev süresinin az olduğunu uzatılması gerektiği vurgulanmıştı.<sup>870</sup>

26 Mayıs 1879 tarihli oturumda kaza komiserlerine belli oranlar dâhilinde ceza verme yetkisine dair kanun görüşülmüş, Fuat Efendi bu görüşmede bazı değişikliklerle ve kanunun sadece bir yıl geçerli olması şartıyla kabul edeceğini, Glykys ise bu kanuna genel olarak karşı çıktığını ifade etmiş, yapılan oylama sonucunda kanunda bazı değişiklikler yapılarak oy birliği ile bir yıllığına kabul edilmişti. Bu kanuna göre, kaza komiserleri Yüksek komiser tarafından Deavi Meclislerinde yer aldıklarında veya başkanlık ettiklerinde; 2 pound'u geçmeyecek şekilde para cezası ve ağır çalışma cezası hariç olmak üzere 3 aydan az hapis cezası verebilecekti. Sivil davalarda da 5 pound'u geçmemek üzere para cezası verebilecekti.<sup>871</sup>

18 Aralık 1879 tarihinde yeni Yüksek Komiser Bidullph'in katıldığı ilk toplantıda Yüksek Mahkeme'nin işlevi ile ilgili kanun gündeme gelmiş ve kanunun bir yıl daha uzatılması kararlaştırılmıştı. Adalet komiserinin yardımcısının atanması ile ilgili kanun görüşülüp kabul edilmişti.<sup>872</sup>

18 Kasım 1880 tarihli Kavanin Meclisi görüşmesinde, Nizam Mahkemeleri'nin hâkimlerinin atanmalarını düzenleyen kanun tasarısı Kraliçe'nin tavsiyesi doğrultusunda görüşüldü ve yapılan düzenlemelerle kabul edildi.<sup>873</sup>

20 Aralık 1880 tarihli görüşmede; 1879 yılında kabul edilen Yüksek Mahkeme kanunun devamına yönelik kanun görüşülüp oy birliği ile kabul edildi.<sup>874</sup> 18 Mart 1881 tarihli görüşmede, 1880 yılında çıkarılan Nizam mahkemelerinin hâkimlerinin atanmalarını düzenleyen kanun düzenlemelerle tekrar yürürlüğe konuldu.<sup>875</sup> 1880 senesi, Nizam Yargı Mahkemesi'ndeki Atamalarında Düzenlemeler Emirnamesi hükmünün altında yapılan atamalarda herhangi bir Nizam Mahkemesi'ne bir yargıç ya da başkan olarak, yine Kraliçe'nin

<sup>870</sup> N.A., FO., 78/3374, 18 Ekim 1879 tarihli Kıbrıs'taki Adli Düzenlemeler Üzerine Mr. Phillips'in 3979 Numaralı Gizli Memorandumu.

<sup>871</sup> N.A., CO., 69/1, C. I; N.A., CO., 68/1, Nr. VII, 1880, 18 Kasım 1880.

<sup>872</sup> N.A., CO., 68/1, Nr. XXX, 1879, 18 Aralık 1879, Nr. XXXI, 1879; N.A., CO., 69/1.

<sup>873</sup> N.A., CO., 69/1; N.A., CO., 68/1, Nr. VII, 1880, 18 Kasım 1880.

<sup>874</sup> N.A., CO., 69/1; N.A., CO., 68/1, Nr. X, 1880, 20 Aralık 1880.

<sup>875</sup> N.A., CO., 69/1; N.A., CO., 68/1, Nr. III, 1881, 18 Mart 1881.

otoritesiyle atanabilecekti. Tüm emirnameler ve ilgili kanun maddeleri, seçilen yargıçlara, hâkimlere ve başkanlara iş güvencesi-maaş garantisi sağlayacaktı.<sup>876</sup>

Adada yargı yönetimi ve hâkimlerle ilgili düzenlemeler yapılırken Londra’da da Kraliyet Hukuk Danışmanları Dışişleri Bakana Kıbrıs’ta kurulacak hukuk sistemine dair görüşlerini içeren çeşitli raporlar sunmaktaydı. 27 Nisan 1880 tarihli hazırlanan raporda; başlangıç olarak daha büyük bir adım atmadan önce mevcut yerli hâkimlerin sayıca daha az fakat daha nitelikli ve daha iyi maaşlı yerli hâkimlerle değiştirilmesi ve en yüksek derecede yerli mahkemenin kararının yüksek mahkemeye temyiz edilme sisteminin oluşturulması gerektiği bildirilmişti. Böyle bir temyiz amacıyla adli komiser belli sayıda yerli hâkim ile toplanabilir ve bu kişilerin kararı danışma konseyinin adli komitesince temyiz edilebilirdi. Yeterli sayıda nitelikli hâkim olmadığı için Nizam Mahkemeleri’nin devam etmesine dair görüşe katılmadıklarını, Temyiz mahkemesinin yapısına ciddi anlamda dikkat edilmesi gerektiğini düşündüklerini yerli hâkim sıkıntısından ilk aşamada temyiz mahkemesinde en fazla bir yerli hâkim olması gerektiğini önerilmişti.<sup>877</sup>

Londra yönetimi gerek Kıbrıs idaresi ile gerekse kraliyet hukukçuları ile ada için planlanan hukuk sistemini ve yargı yönetimini ayrıntılı olarak incelemiştir. 30 Kasım 1882’de Windsor Sarayında yayınlanan “*The Cyprus of Justice Order, 1882*” (Kıbrıs Adliye Mahkemeleri Emirnamesi)’e göre adada yeni bir hukuk sistemi kurulmuştu.<sup>878</sup>

30 Kasım 1882 tarihli emirnamenin başlangıcında; Ek 1 Temmuz tarihli anlaşmaya uygun olarak adada sadece Müslüman nüfusu ilgilendiren dini konuları kapsayan, başka konulara bakamayacak şekilde, dini mahkemelerin varlığının devam edeceğine dair iki taraf arasında anlaşmaya varıldığı bildirmekteydi. Ayrıca 14 Ağustos 1878 tarihli ek anlaşma ile ada yönetimini devr alan İngiltere’ye Bâbiâli ’nin kontrolü olmadan serbestçe ada yönetimi için kanun yapma yetkisi tanıdığını ilave etmekteydi. Bu emirnamenin Kıbrıs’da yargı yönetimi için daha iyi hüküm vermeyi kolaylaştırmak amacıyla yayımlandığı bildirmişti.<sup>879</sup>

Kaza veya bölgelerdeki Deavi Mahkemeleri ve Lefkoşa’daki Temyiz Mahkemesi olarak adlandırılan Nizam Mahkemeleri, Larnaka’daki Ticaret Mahkemesi bu düzenleme ile Kıbrıs’ta var olan Şeri’ Mahkemelerinin yargılama yetkileri sonlandırılacaktı.<sup>880</sup>

“*The Cyprus Courts of Justice Order, 1882*” (Kıbrıs Adalet Mahkemeleri Emirnamesi) kapsamında ada da aşağıdaki mahkemeler kurulacaktı:

<sup>876</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.68, 2 Nisan 1881, s. 81.

<sup>877</sup>**N.A., FO.**, 78/3374, 27 Nisan 1880 tarihli Kraliyet Hukuk Yetkilileri (John Holker, Hardinge S. Giffard J. Parker Deane) Salisbury Markizine gönderilen Memorandum.

<sup>878</sup>Bu emirname Londra’da bulunan National Archive’de **N.A., FO.**, 881/4760X olarak isimlendirilmiştir.

<sup>879</sup>**N.A., FO.**, 881/4760X, At the Court at Windsor, 30 Kasım 1882, “**The Cyprus Courts of Justice Order, 1882**”, s. 1-2.

<sup>880</sup>**N.A., FO.**, 881/4760X, s.2.

Yüksek Mahkeme: Kıbrıs'ta kurulacak olan “*The Supreme Court*” (Yüksek Mahkeme) birisi baş yargıç<sup>881</sup>, diğeri veya diğeri ikinci sınıf hâkim veya ikinci sınıf hâkimlerden oluşacaktı. Baş Yargıç Yüksek Mahkemenin başkanıydı. Yüksek Mahkeme Osmanlı vatandaşı veya yabancı bütün şahısların temyize gidebildikleri bir mahkemeydi.<sup>882</sup> Yüksek Mahkemenin kararları için Kraliçe'nin Özel Meclisine belirli şartlarla temyize gidilebilmekteydi.<sup>883</sup> 23 Kasım 1893 Yılında Kraliçe'nin konseyi tarafından yayınlanan emirnameye göre; Yüksek Mahkeme Amirallik Dairesi Sömürge Mahkemesi gibi değerlendirilmiş ve Kıbrıs Yüksek Mahkemesi'ne Amirallik Dairesi Sömürge Mahkemelerine verilen tüm yargılama yetkisi verilmişti. Kıbrıs Kavanin Meclisi tarafından yasalaştırılan bir kanun bundan sonra Sömürge Kanunu olarak kabul edilecekti.<sup>884</sup>

Kaza Mahkemesi: Her bir kazada veya Kıbrıs'ın yönetsel bölgelerinin her birinde kurulan “*District Court*” (Kaza Mahkemeleri), biri başkan, diğeri ikisi yerli hâkim olmak üzere üç hâkim görev yapmaktaydı. Yerli hâkimlerden biri Hristiyan diğeri Müslümandı.<sup>885</sup>

Ağır Ceza Mahkemesi: Her bir kaza için kurulan cezai yargılama mahkemesi “*Assize Court*”, yüksek mahkemenin bir veya daha fazla hâkiminden, kaza mahkemesinin başkanı veya onun yokluğunda Yüksek Mahkemenin Kıdemli İkinci sınıf hâkimi veya yüksek mahkemenin ikinci sınıf hâkimi bu mahkemeye başkanlık etmekteydi. Ağır Ceza Mahkemesinde Osmanlı vatandaşı yargılanacaksa kaza mahkemesinin üç hâkimin tamamı veya en az iki tanesi mahkemede bulunmalıydı. Yargılanacak şahıs Osmanlı vatandaşı değilse, kaza mahkemesinin yerli hâkimleri duruşmada olmayacaktı. Ancak yargılanacak şahıs Osmanlı vatandaşı gibi yargılanmak isterse Osmanlı vatandaşı gibi yargılanabilirdi. Bu mahkemelerde vatan hainliği, cinayet, kasıtsız adam öldürme, ömürboyu hapis ile yargılanacak kabahatlerde Ağır Ceza Mahkemenin iki hâkimi yüksek mahkeme hâkimlerinden olmalıydı.<sup>886</sup>

<sup>881</sup>Yüksek Komiser tarafından Yüksek Mahkemenin Başkanlığına atanan Elliot Charles Bovill adada yeni yargı düzeninin kurulmasında başarılı çalışmalar yaparak Kraliçenin memnuniyeti kazanmış ve 11 Ağustos 1884 tarihinde Kraliçeden Şövalye ünvanını almıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 140, 6 Eylül 1884, s. 454.

<sup>882</sup>Kaza Mahkemelerinin ceza davalarında verdikleri kararlara karşı kişilerin Yüksek Mahkeme'ye temyiz hakkı verilmesi kanunu 15 Nisan 1889'da Kavanin Meclisinden geçmiş ve 5 Temmuz 1889 tarihinde Kraliçe tarafından onaylanmıştı. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 6 Eylül 1889, s. 1435-1436.

<sup>883</sup>15 Temmuz 1881 tarihli Yüksek Mahkemenin kuruluşu ile ilgili kanun da 500 pound ve fazlası para cezalarında ve 500 pound ve fazlası değer biçilen mal, mülk ve diğeri haklarda temyiz için Kraliçenin konseyine başvurabilecekti. Temyize giden kişi Adli Komiserliğe temyiz davasının görülmesi ve masrafların karşılanması için 500 poundu geçmeyecek teminat yatırması gerekmekteydi. Bu husus 1882 tarihli emirnamenin 41. maddesinde bu husus değiştirilmemişti. 10 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanan bir emirname ile Majestelerine yapılacak temyiz başvurusu için anlaşmazlık konusunun 300 pound ve üstü değerler için olması ve Mahkemenin takdirine göre temyizdeki sorunun genel ve halk açısından büyük bir öneminin olması şartı getirilmişti. Temyiz izni için mahkemeye başvurular temyiz edilecek hükmün tarihinden sonra otuz bir gün içinde yapılmalı ve başvuran kişi karşı tarafa başvurusuna ilişkin bildirimde bulunmalıydı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 957, 17 Eylül 1909, s.6885.

<sup>884</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 12 Mart 1894, s. 2419.

<sup>885</sup>**N.A., FO.**, 881/4760X, s.3.

<sup>886</sup>**N.A., FO.**, 881/4760X, s.3-4.

Sulh Mahkemesi: Her bir kaza için kurulan “*Magisterial Court*” (Sulh mahkemeleri), tek başına kaza mahkemesinin başkanı veya başkanın bulunmadığı durumda yerli hâkimlerin ikisinin bulunması gerekliydi. Mecliste Yüksek Komiser zaman zaman resmi gazetede yayınlanacak şekilde ilave Sulh Mahkemelerini genelge ile kurabilirdi. Böyle bir genelge de mahkemenin alanı belli olmalıydı. Kurulan bu ek sulh mahkemeleri tek hâkimli, iki hâkimli veya daha fazla hâkimden oluşmaktaydı.<sup>887</sup>

Köy Hâkimleri: “*Village Judges*” Yüksek Komiser’in talimatıyla köy hâkimlerinin sayısı kadar kurulacaktı. Kaza mahkemelerinin yerli hâkimleri kendi yargı bölgelerinde köy hâkimi olacaktı. Kaza Mahkemesi Başkanı Köy hâkimlerinin vereceği cezayı kaza mahkemesi limitleri içerisinde belirleyebilirdi. Köy mahkemeleri ve Sulh Mahkemeleri Bakan adına Yüksek Komiser’in yazılı emriyle kurulur, askıya alınır veya kaldırılırdı.<sup>888</sup>

Yüksek Mahkeme ile Kaza Mahkemesi hâkimleri kraliçe adına, kraliçeden aldığı talimatlarla Kıbrıs’ın kamu mühürü altında yazılı talimatla Kraliçe’nin memnun kaldığı sürece Yüksek Komiser tarafından atanır, diğer memurlar gibi açığa alınabilirdi.<sup>889</sup>

Bu emirname ile Şer’i Mahkeme olarak bilinen Müslüman Dini Mahkemelerinin davaları sadece Müslüman kişilerin inancına yönelik dini konularla sınırlandırılacaktı. Bu konular hariç olmak üzere Nizam Mahkemesinin ve Larnaka Ticaret Mahkemesinin davaları; Köy Hâkimlerine, Sulh Mahkemelerine, Kaza Mahkemelerine, Ağır Ceza Mahkemelerine ve Yüksek Mahkemeye aktarılacaktı. Osmanlı vatandaşlarının yargılanması Osmanlı kanunlarına göre olacaktı. Bu kanunlar zaman zaman Kıbrıs kanunlarına göre değişecek veya uyarlanacaktı. Osmanlı vatandaşı olmayanlar İngiliz kanunlarına göre yargılanabilecekti. Bu kanunlarda Kıbrıs kanunlarına göre değişecek veya uyarlanacaktı.<sup>890</sup> Buradan da anlaşılacağı gibi adada ikili hukuk sistemi uygulanacaktı.

1882 tarihli emirnameye göre; köy hâkimlerine 3 pound’a kadar olan mal, para, mülk için müracaat edilirdi.<sup>891</sup> 4 Temmuz 1908 tarihli bir kraliyet emirnamesi ile her köy yargıcının yetkisi; yargı bölgesindeki tüm Osmanlı davalarını ve tüm tarafların onayıyla yabancı davaları görüşüp karara bağlamak idi. 5 pounddan fazla olmayan ve davalı ya da davalılarından birinin o yargı bölgesinde ikamet ettiği borç, zarar ya da taleplere ilişkin davalara bakabilecekti. Ancak bir köy yargıcı taşınmaz mülklerin sahipliği ya da mülklere kasıtlı zarar kanununa göre tazminat ya da su hakları ile ilişkili davalarda yetki sahibi olmayacaktı. Bunun yanında değeri 2 poundu aşmayan taşınmaz mülklerin sahipliği, değeri 2 poundu aşmayan taşınmaz mülklerin

<sup>887</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.4.

<sup>888</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.4-5.

<sup>889</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.5.

<sup>890</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.6-7.

<sup>891</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.9.



kötüye kullanılması, değeri 2 poundu aşmayan taşınmaz mülklere verilen zararlara ilişkin davalara bakabilecekti.<sup>892</sup> Bu hâkimin verdiği bütün kararlar Kaza Mahkemesine temyize gidebilirdi.<sup>893</sup> Kaza Mahkemesinde yabancıların yargılanmasına Kaza Mahkemesi Başkanı olan İngiliz hâkim tek başına katılırdı. Davalı veya davacı mahkemenin bütün üyelerinin katılmalarını isteyebilirdi. 20 pounda kadar olan mal, para, mülk için kaza mahkemesine müracaat edilebilirdi. Kaza Mahkemesinin bütün kararları Yüksek Mahkemeye temyize gidilebilirdi. Yüksek Mahkeme kararlarında Kraliyet Özel Meclisine gidebilirdi.<sup>894</sup>

1882 tarihli emirnameye göre Sulh Mahkemelerinde Kaza Mahkemesi Başkanı veya iki yerli hâkimin katıldığı duruşmalarda verilen ceza bir ayı veya beş pound'u geçemezdi.<sup>895</sup> 1908 tarihli yayımlanan kraliyet emirnamesi ile sanığın onayı olmadan Osmanlı tebaası olmayan bir kişiye dönük suçlama sulh mahkemesine getirilemez kararı alınmıştı.<sup>896</sup> 1914 yılında Yüksek Komiser'in talimatıyla her Kaza'da bir yargıçtan oluşacak iki ek sulh mahkemesi kurulacaktı. Bu Mahkemeler Kazada yerel yargılama yetkisine sahip olacak ve bu mahkemelerin yetkisi bir aya kadar hapis ya da 5 pounda kadar para cezasını ya da her iki cezayı da gerektiren suçlara ilişkin cezalar verebilecekti. Mahkeme, suçlanan kişinin karakterini, suçun niteliğini göz önüne alarak karar verirdi. Eğer sanık davanın Sulh Mahkemesinde görüşülmesini istiyorsa suçu görüşür ve eğer bu kişiyi suçlu bulursa bir aya kadar hapis ya da 10 pounda kadar para cezasına ya da her ikisine de çarptırma yetkisine sahipti. Ancak Mahkeme sanığın aynı suçtan daha önce hüküm giydiğini ve bu nedenle üç yılın üstünde bir hapis cezasına çarptırılmasının söz konusu olduğuna kanaat getirirse, bu davayı görüşmeyecekti. Kurulacak Mahkemeler, kuruldukları kazanın Kaza Mahkemesinin yerli yargıçları tarafından tek başlarına oluşturulacaktı. Lefkoşa Kazasında ek olarak, Lefkoşa Köy Yargıcından oluşmuş, üçüncü bir Sulh Mahkemesi kurulacaktı. Mahkeme en yüksek hapis cezası olarak bir yıl ve tazminatı 10 poundu aşmayan ceza verebilecekti<sup>897</sup>. Kaza Mahkemelerinin verdiği hapis cezası ceza davalarında üç yılı geçemezdi; ceza davası olmayanlarda ise sınırsızdı.<sup>898</sup>

<sup>892</sup>N.A., FO., 881/9266X, **The Cyprus Courts of Justice Order, 1908.**

<sup>893</sup>Bir Köy Yargıcının verdiği hükme ilişkin temyiz isteyen bir kişi, Köy Yargıcı, hükmünü açıkladıktan 15 gün sonrasında başvurusunu yapabiliyordu. Başvuru sahibi Köy Yargıcına temyiz isteğine ilişkin bildirimde bulunmasından itibaren 31 gün içinde temyizi görüşecek Kaza Mahkemesinin Sicil Memuru'na hükmün Köy Yargıcı tarafından onaylanmış bir kopyasını sunacaktı. Hükmün Köy Yargıcı tarafından onaylanmış kopyasının iletildiği Kaza Mahkemesi Sicil Memuru bunu işleme koyacaktır. **The Cyprus Gazette**, Nr.412, 23 Haziran 1893, s.2266; N.A., FO., 881/9266X, **The Cyprus Courts of Justice Order, 1908; The Cyprus Gazette**, 28 Ocak 1909, s. 6662-6667.

<sup>894</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.9-10; **The Cyprus Gazette**, Nr. 140, 6 Eylül 1884, s.454.

<sup>895</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.22.

<sup>896</sup>N.A., FO., 881/9266X, **The Cyprus Courts of Justice Order, 1908; The Cyprus Gazette**, 28 Ocak 1909, s. 6662-6667.

<sup>897</sup>**The Cyprus Gazette**, 24 Nisan 1914, s. 8500-8502.

<sup>898</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.22.

Yüksek Mahkeme Lefkoşa'da toplanacak ancak gerekirse adada herhangi bir yerde de toplanabilecekti. Kaza veya Ağır Ceza Mahkemeleri kendi kazalarının merkezinde toplanacaktı. Ancak Baş yargıç istediği takdirde bölgelerinde herhangi bir yerde de toplanabilecekti. Sulh Mahkemeleri Yüksek Komiser'in talimatı doğrultusunda atandıkları görev yerinde toplanacak, ancak gerek duyulduğunda bölgede herhangi bir yerde toplanabilirdi. Her köy hâkimi kendi yargı bölgesinde uygun bir yerde toplanacaktı.<sup>899</sup> Yüksek Mahkeme ve Kaza Mahkemesi yıl boyunca açık olacaktı. Her bölge için Ağır Ceza Mahkemesi en az altı ayda bir oturum yapmalıydı. Her bir kaza mahkemesi en az üç ayda bir toplanmak zorundaydı.<sup>900</sup>

Kıbrıs Adalet Mahkemeleri Emirnamesi Yüksek Komiser tarafından 7 Şubat 1883 tarihli yapılan ilanla ada halkına duyuruldu. Yüksek Komiser 1 Mart 1883 tarihinden itibaren atamaların yapılacağını bildirdi<sup>901</sup>. Yayınlanan kanunun gereği olarak Yüksek Komiser Yüksek Mahkemeye ve Kaza Mahkemelerine atamalar yapıp Deavi Mahkemelerinde görev yapan Komiser Yardımcılarının görevlerinin 1 Mart 1883 tarihinden itibaren sona erdiği duyurusunu yaptı. Aynı tarihli resmi gazetede Köy Hâkimleri için Mahkeme kuralları başlığı ile köy hâkimlerinin nasıl davranacağı ve kullanılacak matbu belge örnekleri Yüksek Mahkemelerinde de yeni düzenlemeler yapmaya başladı. Bu düzenlemeye göre, 1 Mart 1883 tarihinden itibaren Magosa Kazasının Şer'i işlerinin Larnaka Kadısı tarafından yapılacağını, Girne Kazasının şer'i işlerinin Lefkoşa kadısı tarafından yapılacağını, Baf kazasının şer'i işlerinin Limasol kadısı tarafından yapılacağı ilan edilmişti<sup>902</sup>. Resmi gazetede yayınlanan diğer bir kanun taslağında ise Kıbrıs Adalet Mahkemeleri Emirnamesi gereği Şer'iyeye mahkemelerinin sadece Müslüman nüfusun dini işleri ile ilgili konularla yargılamada bulunacağını ve Kıbrıs'taki Müslüman nüfusun isteklerini yerine getirmek için zaman zaman düzenlemelere gidileceği bildirildi.<sup>903</sup>

Kıbrıs Adalet Mahkemeleri Emirnamesi gereği kurulması gereken köy mahkemeleri için kanun yürütme meclisinin tavsiyesiyle Yüksek Komiser'e aday yargı alt bölgelerine ayırma yetkisi vermişti. Bu yetkisini kullanan Yüksek Komiser Yürütme Meclisi'nin 12 Mart 1883 tarihli kararıyla aday yargı bölgesine ayırdı.<sup>904</sup> Yüksek Komiser'in talimatıyla 14 Mart 1885 tarihli kararname ile kurulan 16. Yargı Bölgesi Kalo Khorio köyünde faaliyetlerini icraa edecekti.<sup>905</sup> Yürütme Meclisinde alınan kararlar gereği bir yargı bölgesindeki köyler diğer bir

<sup>899</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.64-65.

<sup>900</sup>N.A., FO., 881/4760X, s.65.

<sup>901</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 99, 8 Şubat 1883, s. 260.

<sup>902</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 102, 7 Mart 1883, s. 276.

<sup>903</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 15 Mart 1883, s. 281.

<sup>904</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 104, 31 Mart 1883, s. 288-290.

<sup>905</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 161, 14 Mart 1885.

yargı bölgesine alınabilmekteydi.<sup>906</sup> Bu bölgelerdeki yerli hâkimlere ilave olarak yedi yerli hâkim ataması yapıldı. Geçen zaman içerisinde İngiliz yönetimi köy hâkimlerinin sayısını arttırmaktaydı. Nitekim 13 Mart 1885 tarihinde ek olarak 10 köy hâkimi göreve başlamıştı.<sup>907</sup> Bunun yanında Kıbrıs Adalet Mahkemeleri Emirnamesi gereği kurulacak olan Ağır Ceza Mahkemelerinin (Assize Court) hangi günde nerede bulunacağı resmi gazetede yayınlandı.<sup>908</sup> Ağır Ceza Mahkemesi Yüksek Komiser'in verdiği talimatla özel olarak planlı mahkemelerinin dışında da toplanabilmekteydi.<sup>909</sup>

1895-1896 yıllarında ada da görev yapan hâkimlerin isimleri aldığı maaşlar şu şekildeydi; Yüksek Mahkeme Baş Yargıcı William James Smith (1000 pound), ikinci Sınıf yargıç John Page Middleton(750 pound),Lefkoşa Kaza Mahkeme Başkanı Alfred van W. Lucie Smith (525 pound), üye hâkim Kleobulos Michaelides (216 pound),üye hâkim Ahmet İzzet (216 pound); Larnaka Kaza Mahkemesi Başkanı Binbaşı Meering Bloomfield Seager (450 pound), üye hâkim Kleobulo Kramby (200 pound), üye hâkim Hasan Hilmi (200 pound); Limasol Kaza Mahkemesi Başkanı Alfred George Lascelles (525 pound),üye hâkim Demetrios Rossides (200 pound), üye hâkim Mehmet Ata Bey (200 pound); Magosa Kaza Mahkemesi Başkanı Frederick Hardyman Parker (500 pound), üye hâkim Stylianos M. Macridi (175 pound), üye hâkim Ahmet Vasıf Barutzade (175 pound), Baf Kaza Mahkemesi Başkanı John Coehrane Macaskie (500 pound), üye hâkim John J. Karemphilaki (175 pound), üye hâkim Mehmed Sami (175 pound); Girne Kaza Mahkemesi Başkanı Charles Robert Tyser (450 pound), üye hâkim Theocharis E. Mitzis (150 pound), üye hâkim Hüseyin Zekayi ( 150 pound)du Köy hâkimleri sadece on bölgede görev yapmaktaydı ve çoğunluğu Rumdu. Maaşları ise; 72-90 pound arasındaydı.<sup>910</sup>

Kraliçe'nin yayımladığı emirnamede Şeri'ye Mahkemelerinin yetkilerinin azatıldığı sadece Müslümanların dini işleri ile ilgileneceği emri üzerine Kraliçenin Avukatı tarafından çalışma yapılmış ve Kavanin Meclisi'nin 1 Mayıs 1883 tarihli toplantısında Müslüman dini mahkemeleri ile ilgili kanun Kraliçenin Avukatı tarafından tanıtılmıştı.1882 yılındaki Kıbrıs Mahkeme kanunu gereği yetkileri azaltılan kadıların aslında devam etmesine gerek olmadığı,

<sup>906</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 121, 3 Ocak 1884, s. 361.

<sup>907</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 105, 16 Nisan 1883, s. 294; **The Cyprus Gazette**, Nr. 161, 14 Mart 1885.

<sup>908</sup>Magosa 16 Temmuz, Larnaka 17 Temmuz, Lefkoşa 19 Temmuz, Girne 20 Temmuz, Limasol 24 Temmuz, Baf 26 Temmuz tarihlerinde mahkemeler kurulacaktı. Bir sonraki mahkemelerin toplanacağı tarih ise; Magosa 21 Kasım, Larnaka 17 Kasım, Lefkoşa 26 Kasım, Girne 29 Kasım, Limasol 12 Kasım, Baf 7 Kasım tarihlerindekiydi. Ağır Ceza Mahkemelerinin bir sonraki toplanacağı yer ve tarihler ise; Magosa 7 Mart, Larnaka 3 Mart, Lefkoşa 17 Mart, Girne 14 Mart, Limasol 25 Mart, Baf 31 Mart tarihlerindekiydi. **The Cyprus Gazette**, Nr. 105, 16 Nisan 1883, s. 294; **The Cyprus Gazette**, Nr. 113, 6 Ağustos 1883, s.334; **The Cyprus Gazette**, Nr. 117, 15 Kasım 1883, s.351; Köy hakimleriyle ilgili atamalarda resmi gazetede yayınlanmaktaydı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 109, 5 Haziran 1883, s.310; **The Cyprus Gazette**, 15 Haziran 1883, s. 320.

<sup>909</sup>Yüksek Komiser'in 10 Eylül 1884 tarihinde verdiği talimatla 15 Eylül 1884 tarihinde Özel Ağır Ceza Mahkemesi(Special Assize) Bafta toplanacaktı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 142, 29 Eylül 1884, s. 460.

<sup>910</sup>**Blue Book, 1895-1896**, s. 194-203.

fakat kanun gereği bu mahkemelerin devam edeceği ama yetkilerinin bu kanunla daha da azaltılacağı ifade edilmişti. Bu görüşmeler sırasında meclisin Türk üyesi olan Mehmet Ali Efendi'nin toplantıda olmaması ve fikrini kendileri ile paylaşamamasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirdi ve kanunun gecikmesine gerek olmadığını belirterek Türk üye olmadan bu kanunu oy birliği ile kabul edilmişti.<sup>911</sup>Şer'i Mahkemelerin Düzenlenmesi kanununa dayanarak 16 Ağustos 1883 tarihli Yürütme Meclisinden çıkan kanun hükmünde kararname ile adada bulunan Şer'iyeye Mahkemelerinin sayısı dörde düşürüldü. Bu mahkemeler, sadece Lefkoşa merkezindeki şer'i davalara bakacak Baş Kadı Ahmet Neşat Efendi<sup>912</sup>'nin bulunduğu mahkeme, Larnaka ve Magosa bölgesinin kadısı olarak Ahmet Hulusi Efendi, Lefkoşa Merkezi hariç olmak üzere Lefkoşa ve Girne bölgesinin kadısı olarak Hüseyin Hüsni Efendi, Limasol ve Baf kadısı olarak Seyyid Abdurrahman Efendi'nin ataması yapıldı.<sup>913</sup> Bu kadıların tamamı İngiliz yönetiminden maaş almaktaydı.<sup>914</sup>

Şer'i mahkemelerin yetkilerini kısıtlayan İngilizler daha sonra Rum Ortadoks hukuk sistemiyle ilgili olarak velayet ve evlat edinme dışında kalan konularda Rum cemaat mahkemelerinin de yetkisini kaldırılarak bu mahkemelerin yetkisine giren uyuşmazlık alanlarını kaza mahkemelerine transfer etmişti.<sup>915</sup>

İngiliz merkezi yönetimi tarafından adadaki yargı düzeninde gerekli değişiklikler yapması için yüksek komisere zaman zaman yetki verilmekteydi. 11 Ağustos 1902 yılında verilen bir yetkiye göre, Yüksek Komiser yargı işlemlerinin daha iyi yürütülmesi için bir Yüksek Mahkeme yargıcının bir kaza mahkemesi ya da ek kaza mahkemesi başkanı olarak görev yapması emrini verebilirdi. Her Yüksek Mahkeme Yargıcı, Yüksek Komiser tarafından görevlendirildiği kazada o kazanın kaza mahkemesi başkanının yargılama yetkisine sahip

<sup>911</sup>**N.A., CO.**, 69/1; **N.A., CO.**, 68/1, Nr.IV, 1883, 4 Mayıs 1883; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 5 Haziran 1883, s. 312.

<sup>912</sup>Ahmet Neşat Efendi 1877 yılında Osmanlı Devleti tarafından adaya Başkadı olarak atanmıştı. 28 Eylül 1884 tarihinde Lefkoşa'da vefat eden Ahmet Neşat Efendi'nin yerine vekil olarak Lefkoşa Girne Kadısı Seyid Hüseyin Hüsni Efendi Yüksek Komiser tarafından atanmıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 143, 4 Ekim 1884, s.462.

<sup>913</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 114, 8 Eylül 1883, s.338.

<sup>914</sup>Baş Kadı 300, Lefkoşa Kadısı 144, Larnaka Kadısı 120, Limasol Kadısı 120, Müftü 48 Pound maaş almaktaydı. Bu sırada Yüksek Mahkeme Hâkimi, 1750, Lefkoşa Kaza Mahkemesi Başkanı 550, Lefkoşa Kaza Mahkemesinin yerli 2 üyesi 432 paund maaş almaktaydı. Ayrıca İngilizlerin hazırladığı raporda kadı hakkında, davalara şeriat kanunlarına göre bakacak Sultan tarafından atanmış kişi olduğu, evlenmelere izin verip imam nikâhı kıydığı, evlenme cüzdanının sadece kadı tarafından verildiği açıklanmıştı. Miras taksimini adil ve eşit olarak yaptığı, boşanma davalarına baktığı, yetimlere ve akli dengesi yerinde olmayanlara yasal vasi atadığı, borcu olan merhumların malvarlığının satışını yapıp borçları kanuni alacaklılara tahsil ettiği belirtilmişti. Kadı Evkaf mütevellilerini denetler ve gerektiğinde kendilerini görevden alırdı. Evkafa yapılan bağışların kadı huzurunda yapıldığı bilgileri verilmişti. Ayrıca Hristiyanların yönetim tarafından kadılık makamının devamını isteseler de laik mahkemelerde bulunmalarına itiraz etmekte oldukları açıklanmıştı. Din eğitimi almış olduklarından kadıların şeriat kanunlarına hakim oldukları fakat laik kanunlar hakkında eğitim almadıkları için laik davalarda şeriat kanunlarını uygulamaya eğilimli oldukları vurgulanmıştı. Bu nedenle kadılardan bölge mahkemelerinde Müslüman üye olamaz yorumunda bulunulmuş ve eskiden 7 olan kadı sayısının yeni yargı düzeninde 4 kadı ve 1 müftü şeklinde olacağı rapor edilmişti. **N.A., CO.**, 883/3.

<sup>915</sup>Turgut Turhan, "*Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.57, S. 2, Ankara 2008, s.266.

olacaktı. Yüksek Komiser gerekli gördüğü durumlarda bir köy yargıcını geçici olarak bir kaza mahkemesinin ek olağan yargıcı olarak atayabilecekti. Ancak bu ek Kaza Yargıcı Müslümansa Yüksek Mahkeme, Kaza Mahkemesi ya da Ağır Ceza Mahkemesinde bir davanın görüşülmesine o mahkemenin olağan Müslüman yargıcıyla birlikte katılmayacak ve eğer Hristiyansa, o mahkemenin olağan Hristiyan yargıcıyla birlikte katılmayacaktı. Bir kazada ek kaza mahkemeleri ya da ağır ceza mahkemeleri toplanıyorsa, baş yargıç zaman zaman bu mahkemelerin yargıçlarının görev bölüşümüne ilişkin direktifler verebilirdi.<sup>916</sup>

1878-1914 yılları arasında Kıbrıs'ın her ne kadar Osmanlı toprağı olduğu ifade edilse de İngilizler kademeli olarak ada da kendi hukuk sistemini kurmuştu. 1 Temmuz anlaşması gereği Müslümanlar için adada devam edecek olan Şer'i Mahkemeler'in yetkileri kısıtlanmış, etki alanı daraltılmıştı. Bunun yanında İngilizler Bâbîâli tarafından adaya ataması yapılan Baş Kadıyı kendi memurları gibi değerlendirmişti. Başkadının atamasının Yüksek Komiser tarafından yapıldığını resmi gazetede yayınlamışlardı. Başkadı ve diğer kadılara maaş bağlanmıştı. Bunlardan daha da önemlisi İstanbul'dan gönderilen Baş Kadı'nın sadece Lefkoşa merkezindeki Müslümanların dini işleriyle ilgili davalarına bakacağı talimatı verilmişti. Diğer kadılar doğrudan doğruya İngiliz yönetimi tarafından atanmış ve Bâbîâli bu konuda da etkisiz hale getirilmişti. İngilizler ayrıca adada bulunan Osmanlı vatandaşı olmayan şahısların davalarına yerli hâkimlerin katılmasına müsaade etmeyerek hâkimler arasında da ayırım da bulunmuştu.

#### 2.2.4. İdari Yapı

Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşma sonrası İngiliz idaresine geçen adanın, hukuken Osmanlı toprağı olmasından dolayı ada başlangıçta Sömürgeler Bakanlığı'na bağlanmamıştı. Onun yerine diğer ülkelerle ilişkileri de göz önünde tutularak Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştı. Özellikle Konsolosluklarla yaşanan sıkıntıların halledilmesi ve Osmanlı Devleti ile aradaki sorunların büyük bir bölümünün kendi lehlerine çözülmesinden sonra Kıbrıs'ın Dışişleri Bakanlığı'na bağlı kalmasının gereği kalmamıştı. Ada yönetimi için gerekli uzmanların Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde olmasından dolayı ada hukuken Osmanlı toprağı olmasına rağmen 1880 yılında Sömürgeler Bakanlığına geçmişti. Adanın stratejik/askeri önemi sebebiyle ada idarecilerinin büyük bir bölümü asker veya asker kökenliydi. Bu durum çoğunlukla adanın resmen kraliyet kolonisi olduğu 1925 yılına kadar devam etmişti.

Kıbrıs'ta Osmanlı yönetiminin son döneminde Bâbîâli'yle ilgili bütün yazışmaları takip eden Tahrirat Dairesi; Mali konularla ilgilenen Muhasebe Dairesi; tapu, nüfus sayım, kayıt ve değer biçme işine yapan Tahrir-i Emlâk Dairesi, vakıf mallarının hesaplarını ve işleyişini Evkâf

<sup>916</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 741, 26 Eylül 1902, s.4903.

Nezareti'ne karşı sorumlu olarak yürüten Evkâf İdaresi, arazi alış verişi ve kayıtlarının tutulduğu Defter-i Hakani daireleri vardı. Yerel İdareler olarak seçimle gelen bir Belediye ve Muhtarlık sistemi de mevcuttu.

İngilizler adaya geldiklerinde en küçük yerleşim birimi “*muhtarlar*” tarafından yönetilen köylerle, “*müdürler*” tarafından yönetilen nahiyelerle; kaymakam tarafından yönetilen kazalarla; “*mutasarrıf*” tarafından yönetilen sancak idari yapılanmasını ile karşılaştılar. Bu yapı onların bakış açısıyla detaylı, simetrik ve merkezi bir yönetim sistemiydi.

İngiliz yönetim sisteminin Osmanlı yönetim sisteminden farklı olmasından dolayı zamanla kurumların görevinde ve işleyişinde değişiklikler olmuştur. Özellikle Osmanlı sisteminde olmayan Kavanin Meclisi ve Yürütme Meclisinin değişik fonksiyonları üstlenmesi önceki kurumların görevlerinde çeşitli değişikliklere gidilmesine yol açtı.

Ada yöneticisi olarak Osmanlı idaresinin atamış olduğu Mutasarrıf adanın İngilizlere devredilmesiyle yerini Yüksek Komiser'e bıraktı. Kazaların başında olan kaymakamların yerine Yüksek Komiser tarafından komiserler ve yardımcılar atandı. İngilizlerin başlangıçtaki genel politikası kurumların başındaki yöneticilerin yerine İngiliz asıllı yöneticiler atayıp memurlar seviyesinde ki görevlilerin görevlerine devam etmesiydi. Mutasarrıfın görevini devralan Yüksek Komiser yine ada merkezi olarak Lefkoşa'yı seçmişti. Yüksek Komiser'in emrinde özel sekreteri, tercümanı ve hizmetlisi bulunmaktaydı.<sup>917</sup>

Ada Merkezi yönetiminin belirli başlı yöneticileri; Müsteşar, Müsteşar yardımcısı, Kraliçenin Avukatı, Defterdar, Baş Denetçi, Haznedar, Gelirler Müfettişi, Araştırma Başkanı, Araştırma Başkan Yardımcısı, Hükümet Mühendisi, Hükümet Mühendis Yardımcısı, Eğitim Müdürü, Sağlık Komiseri, Polis Başkomutanı ve Yerel Polis Komutanıydı.<sup>918</sup>

Ada yönetiminde Yüksek Komiser'den sonra Müsteşar (Başsekreter) gelmekteydi. Müsteşar adadaki daireler arasında uyumu sağlayarak, yürütmenin genel denetiminden ve işleyişinden sorumluydu. Yüksek Komiser adına yazışmaları takip eder ve onun adına diğer daireler ve kurumlarla irtibatı sağlardı. Sömürgeler Bakanı tarafından atanıp, idari konularda Yüksek Komiser'e danışmanlık yapmaktaydı. 13 Nisan 1895 tarihli kraliyet emirnamesi ile Yüksek Komiser adada bulunmadığı zamanlarda ada yöneticisi olarak görevlendirilirdi. Yürütme Meclisi, İdare Meclisi ve Kavanin Meclisi'nin de üyesiydi. Yönetimde yaşanabilecek hukuki problemler ve hukuk danışmanlığı için adaya hukukçu olarak Kraliçenin Avukatı atanmaktaydı. Yönetim adına kanun tasarılarını hazırlar, değişiklikleri yapar ve hukuki olarak yapılması gereken konularda teklifte bulunurdu. Ataması Bakan tarafından yapılan Kraliçenin Avukatı

<sup>917</sup>Her yıl yayımlanan Blue Booklarda bu personelin aldıkları maaşlar gösterilmektedir.

<sup>918</sup>N.A., C.O. 883/3; N.A., T 1/13542, s. 38.

hem yürütme Meclisinin hem de Kavanin Meclisi'nin üyesi olarak hukuk danışmanlığında bulunurdu.

Adanın gelir- gider durumundan sorumlu olan Defterdar/Haznedar, Baş Denetçi ve Gelirler Müfettişi ile birlikte adanın mali işlerini, gelir- gider ve vergi sistemini kontrol edip mali işlerinin yürütülmesinden ve denetlenmesinden sorumluydu. Onun da ataması Bakan tarafından yapılırdı ve Defterdar görevinin önemi sebebiyle adadaki Yürütme Meclisi, Kavanin Meclisi ve İdare Meclisi'nin üyesiydi. Kaza komiserleri ve diğer memurlar mali konularda onun emirlerine göre hareket etmekteydiler. Kamu işleri için Araştırma Başkanı, Hükümet Mühendisi görev almaktaydı. Teknik konularda gerektiğinde meclislere katılıp uzman olarak üyeleri bilgilendirirlerdi.

Tapu Kadastro Müdürü, Eğitim Müdürü, Sağlık Müdürü, Polis Başkomutanı, Yerel Polis Komutanı, Posta Müdürü, Hapishane Müdürü, Orman Müdürü ve Tarım Müdürü de İngiliz görevliler arasında bulunmaktaydı. Kendi konuları ile ilgili sahalardan sorumlu idiler. Gerektiğinde Yürütme Meclisine davet edilerek fikirlerine müracaat edilmekteydi.

#### **2.2.4.1. Kazalar ve Komiserler**

Ada İngiliz yönetimine geçmesine rağmen Osmanlı idari taksimatını büyük ölçüde korumuştur. Kıbrıs altı kazaya bölünmüştü. Ada merkezi Lefkoşa'ydı. Lefkoşa kazası; Lefkoşa merkez, Değirmenlik, Dağ, Omorfo(Güzelyurt), Lefke nahiyelerinden, Larnaka kazası; Larnaka(Tuzla)nahiyesinden, Limasol kazası; Limasol, Evdim, Kilani nahiyelerinden, Magosa Kazası; Magosa, Meserya, Karpaz nahiyelerinden, Baf Kazası; Baf, Kelokedera, Hırsofu nahiyelerinden, Girne Kazası; Girne merkezinden oluşmaktaydı.

İngiliz yönetimi başlangıçta Kıbrıs gibi küçük bir adanın, vali yardımcısı gibi hareket eden komiserler tarafından yönetilen altı bölgeye bölünmesini; yönetsel açıdan garip bir özellik olarak değerlendirmişti. Komiserler yönetimin kazalardaki temsilcisi ve bütün dairelerin sorumlusuydu.

Adanın İdari Bölümlenmesinin Belirlenmesi ile ilgili kanunda; Komiserlere ve Yardımcı komiserlere kaza kaymakamının tüm görevleri, sorumlulukları ve yetkileri verilmişti. Komiserlerin kazalarda yürütmenin ve yargının başı olarak Yüksek Komiser tarafından atanacağı kanunla belirlenmişti.<sup>919</sup>Kıbrıs'ta kazalar tamamen organize olmuş, hazine, tapu dairesi, idare meclisi ve mahkemeye sahipti. İlk Yüksek Komiser Wolseley bu yapıyı bozmadan her kazaya hükümet ve mahkemeyi denetlemek amacıyla bir komiser bir de komiser yardımcısı tayin etmişti.

<sup>919</sup> N.A., C.O., 68/1, Law Nr. IV, 17 Ocak 1879.

1879 tarihinde kurulan Yüksek Mahkeme'nin üyesi olarak Yardımcı Komiserler görevlendirilmişti. Yardımcı Komiserler 12 aya adar hapis, 50 l. ye kadar da para cezası verme yetkisine sahipti. 1879 yılında kaza Komiserleri hâkimi oldukları bölgede 3 l. para, 31 gün hapsi geçmeyecek cezalar vermeye yetkili kılınmışlardı ve bu durumun Deavi Mahkemelerinin üzerindeki yükü hafifleteceği düşünülüyordu.<sup>920</sup>

Adada yapılan yargı düzenlemelerinden sonra Mahkemelerde bulunan Yardımcı komiserlerin görevine son verilmişti

Adada İngiliz yönetiminin başlangıcında, merkezi hükümet yeterince güçlü olmadığından komiserlerin gereğinden fazla insiyatif kullanarak, isteklerine göre davrandığı düşünülüyordu. Fakat zamanla merkezi yönetim güçlendi ve katı kurallar benimsendi. Bu yapı dâhilinde neden bölge komiserlerine ihtiyaç olduğu sorusunun cevabı; hem adanın coğrafi yapısı hem de sosyo-ekonomik yapısı idi. Bölgeler birbirinden uzak ve ulaşım zordu, bu sebeple merkezi hükümetin bölgelere anında ulaşması da zaman almaktaydı. Bunun için vergilerin toplanması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin verilmesi, mahkemelerin işleyişi gibi önemli meselelerin düzenlenmesinde komiserlik yetkili kılınmıştı. Ayrıca halkın çoğunluğu merkezi hükümetin ne olduğunu bilmemekte ve tek yetkiliyi bölge komiseri olarak tanımaktaydı. İleride vergi gelirlerinin toplanması komiserlerin en önemli görevi olacaktı.<sup>921</sup>

Komiser ve yardımcılarını Yüksek Komiser tarafından atanıyor daha sonra bu atama merkezi yönetim tarafından onaylanıyordu. Komiserlerin ada dışına çıkması durumunda yerlerine yürütme meclisinde vekâletle görevlendirme yapılmaktaydı.

İngiliz yönetiminin adaya gelmesinden önce bölge halkı şikâyetlerini Piskopos'a bildirirken yeni yönetimle bu değiştirilmiş ve şikâyetlerin direkt olarak bölge komiserlerine yapılması istenmişti. Osmanlı döneminde bölge halkının şikâyetleri Piskoposa yapılırdı ve bu şikâyetlerin ilk değerlendirmesini de kendisi yapardı.<sup>922</sup> İngiliz yönetiminin adada başlamasıyla ada halkı şikâyetlerini kaza komiserine iletir, kaza komiserleri de konuyu adanın bir nevi bakanlar kurulu olan yürütme meclisine gönderirdi. Osmanlı yönetiminde daha öncede ifade edildiği gibi Deavi Mahkemelerinde Kadıların aldığı kararlar Kaymakam onaylamadan uygulanamıyordu. Kazalarda bu görevi üstlenen İngiliz komiserlerin kadıların kararını onaylaması, kararlara itiraz etmemesi Rumların şikâyet ettiği konularından biriydi.<sup>923</sup>

<sup>920</sup>N.A., C.O., 883/4/5, madde II.

<sup>921</sup>N.A., CO., 883/3, madde XVII.

<sup>922</sup>Kitium Piskoposu bölgede yaşayan Rumların şikâyetlerini önce kendilerine bildirmesinin bir gelenek olduğunu, geleneğin Albay Warren'in gelmesiyle bozulduğunu şikâyet konusu yaparak Yüksek Komiser Wolseley'e tarihsiz ve imzasız bir mektupla bildirmişti. K.M.A., NE.174-2,Cyprus. No.2(1879), (C. 2324) s. 10.

<sup>923</sup>K.M.A., (C. 2324), s. 29



Komiserler kaza idare meclisine başkanlık yapmaktaydı. Her komiser bir yıl içerisinde kazasında yaptığı uygulamaları ve belirli başlı olan olayları bir rapor şeklinde Yüksek Komisere sunmaktaydı.

Kendi bölgelerinde yaşayan Osmanlı vatandaşı olmayanların ölüm ve doğum olaylarının kayıtları kaza komiserleri tarafından tutulmaktaydı.<sup>924</sup> Komiserler aynı zamanda bölgelerinde yaşayan İngilizlerin nikâh işlemleri için nikâh memurluğu da yapmaktaydı.<sup>925</sup> Komiserler kendi bölgelerindeki pasaport müracaatlarını değerlendiriyor, eğer uygun şartları taşıyorsa pasaportları onaylıyorlardı.<sup>926</sup>

Adada nüfus olarak kalabalık olan Rumlar kazaların sorumluları olan komiserleri Yüksek Komisere veya doğrudan İngiliz parlamento üyelerine şikâyet etmekteydi. Kaza Komiserine göre bu şikâyetin sebebi; Türk yönetimi altında Rum kilisesinin ve belli azınlıkların vergi vermeyerek zayıf kalmış yönetimden faydalanmalarıydı. İngilizlerin adaya gelişinden sonra ise birçok kişinin son derece minnettar olduğunu özellikle tüccarların her hangi bir soygunla karşılaşmadan mallarını rahatça satabildiklerini ifade etmekteydiler.<sup>927</sup>

İngilizler başlangıçtan itibaren adada tam hâkimiyetlerini kurmak için Komiser yardımcılarına kendi bölgelerindeki Belediyelerin kayıt defterini tutturarak Belediye hesaplarını da kontrol altına almışlardı<sup>928</sup>. Daha sonraki yıllarda yapılan düzenlemelerle Kaza İdare Meclis Başkanı komiserler tarafından görevlendirilen denetçiler belediye hesaplarının raporunu kaza komiserlerine vermekteydi.<sup>929</sup>

#### 2.2.4.2. Nahiyeler ve Müdürler

İngilizler, adaya geldiklerinde kaza ile köy arasında nahiyeleri ve başında müdürleri buldular. Osmanlı Devleti ilk defa 1864 Nizamnamesinde nahie biriminden bahsetmiş<sup>930</sup> ancak nahiyeyi açıklayan hükümler getirmemişti. 1871 Vilayet Nizamnamesi ile bu husus netliğe kavuşmuştu. Bu nizamnameye göre, nüfusu beş yüz kişiden fazla köy ve çiftlikler nahiyeleri oluşturulurken kaza içerisindeki köylerin ve çiftliklerin birbirine yakın olması ve birbirleri ile olan ilişkileri de değerlendirilerek belirlenmişti. Nahiyenin kurulması bir çok bürokratik işlemden sonra padişahın iradesi ile olmaktaydı. Nahiyenin amiri müdürdü ve Nahie Meclisi ile Nahie'yi idare edecekti. Müdür olmak için nahiyenin halkından olmak, Osmanlı vatandaşı olmak, okur

<sup>924</sup>N.A., C.O., 68/2, Law Nr. XVI, 6 Mayıs 1895.

<sup>925</sup>N.A., C.O., 68/2, Law Nr. II, 2 Nisan 1889; *The Cyprus Gazette, Supplement*, 5 Nisan 1889, s.1349.

<sup>926</sup>K.M.A., (C. 2324), Yarbay White'dan Albay Greaves'e yazılmış 30 Nisan 1879 tarihli mektup, s.35.

<sup>927</sup>K.M.A., (C. 2324), White'dan Albay Greaves'e yazılmış 30 Nisan 1879 tarihli mektup, s. 36.

<sup>928</sup>K.M.A., NE. 174-4, Cyprus. No.5 (1879), (C. 2355), Further Corrspondence, **Respecting Complaints Made Aganist The Government of Cyprus**, Printed by Harrisson and Sons, London 1879, s. 8.

<sup>929</sup>Örnekler için bk.; *The Cyprus Gazette*, Nr. , 9 Mayıs 1885, s.626-627; *The Cyprus Gazette*, Nr., 7 Haziran 1884, s. 430; *The Cyprus Gazette*, Nr. , 17 Nisan 1891, s.1756-1757.

<sup>930</sup>**Düstur**, I. Tertip, C. I, s.608- madde 4.

yazar olmak, herhangi bir suçtan dolayı hüküm giymemiş olmak ve 25 yaşından büyük olmak gerekiyordu. Nahiye müdürünü vali tayin eder ve Dâhiliye Nezareti de onaylardı. Müdür gerekli giderleri nahiye halkından tahsil eder ancak fahri olarak görevini yapardı. Müdürün görevleri ise; merkezden gelen emirleri duyurmak, vergi ile ilgili hususlarda tahsildarlara ve zaptiyelere yardımcı olmak, muhtarların kayıtlarını kontrol etmektir. Müdürün en önemli görevi vergi ile ilgili olanıydı. Vergi toplama sırasında yaşanan hadiseleri kaymakama bildirmekten sorumluydu. Nahiyede yapılacak işlerin koordinesi, işi yapacak şahısların toplanması müdürün görevleri arasındaydı, diğer bir görevi de nahiye meclislerine başkanlık edip alınan kararları kaymakama göndermektir.<sup>931</sup>

Nahiye meclislerinin görevleri ise on üç madde ile düzenlenmişti. Bu meclisler, nahiye dâhilindeki köylerin ihtiyar meclislerinden merkezde dâhil olmak üzere seçilerek gelen en fazla dört üyeden oluşmaktaydı. Nahiye meclislerinin toplantı zamanını, livadan alacağı emir üzerine kaza kaymakamı nahiye müdürüne bildirirdi. Nahiye meclisleri çoğunluk esasına göre karar almakta, eşitlik halinde ise nahiye müdürünün oyu belirleyici olmaktaydı. Nahiye meclisleri; köy halkı tarafından aynı ve nakdi yardımlarla, yapılması gereken imar işleri, köyler arası yol yapımı ile ilgili işleri, nahiyede ortak kullanılan baltalık, mera, v.b. yerlerin idaresi ile ilgili hususlarda karar verirdi. Tarım, ticaret ve sanatla ilgili köy ihtiyar meclislerince gündeme getirilecek konular, tarım aletleri ve hayvanlarla ilgili hususlar, köyleri ortak ilgilendiren temizlik gibi işler incelenir, bu kararlarla ilgili görüşler ve sonuçlar nahiye müdürü tarafından kaza kaymakamına bildirilirdi. Fakat bu meclisin aldığı kararlar bağlayıcı değildi.<sup>932</sup>

1871 Vilayet Nizamnamesine göre kurulması istenen nahiyeler başında müdür olmak üzere Kıbrıs'ta kurulmuştu. Ancak nahiye müdürüne verilen yetkiler, müdürün problemi çözmesinden ziyade problemi merkeziyetçi bir yapıda teşkil edilmiş olan bir üst idareye bildirmekle sorumluydu.<sup>933</sup>

Lefkoşa Kazası; Lefkoşa Merkez, Değirmenlik, Dağ, Omorfo(Güzelyurt), Lefke nahiyelerinden, Larnaka Kazası; Larnaka (Tuzla) nahiyesinden, Limasol kazası; Limasol, Evdim, Kilani nahiyelerinden, Magosa Kazası; Magosa, Meserya, Karpaz nahiyelerinden, Baf Kazası; Baf, Kelokedara, Hırsofu nahiyelerinden, Girne Kazası; Girne merkezinden oluşmaktaydı. Baf kazası dışında kaza merkezlerine müdür ataması yapılmamaktaydı. Nahiye Müdürlerinin ataması Yüksek Komiser tarafından yapılmaktaydı.

1901 yılında adadaki nahiyelere bağlı kasaba ve köylerin sayıları 735 idi. Bunların nahiyelere göre dağılımı ise; Değirmenlik Nahiyesine 50 kasaba ve köy bağlı olmakla birlikte Lefkoşa merkezi bu nahiye sınırları içerisinde yer almaktaydı. Dağ Nahiyesine 55, Lefke

<sup>931</sup>Düster, I. Tertip, C. I, s.626-627, madde 50-58.

<sup>932</sup>Düster, I. Tertip, C. I, s.645-647, madde 94-106.

<sup>933</sup>Samani, **Tanzimat Devrinde Kıbrıs...**, s. 46-47.

Nahiyesine 60, Omorfo Nahiyesine 48, Larnaka Nahiyesine 60, Limasol Nahiyesine 52, Evdim Nahiyesine 22, Kilani Nahiyesine 46, Magosa Nahiyesine 41, Meserya Nahiyesine 29, Karpas Nahiyesine 44, Baf Nahiyesine 47, Kelokedara Nahiyesine 52, Hırsofu Nahiyesine 63, Girne Nahiyesine 66 kasaba ve köy bağlıydı.<sup>934</sup>1911 yılında ise bazı nahiyelerin kasaba ve köy sayılarında değişiklik olmuştu. Değirmenlik Nahiyesine 54, Dağ Nahiyesine 53, Lefke Nahiyesine 63, Omorfo Nahiyesine 45, Larnaka Nahiyesine 60, Limasol Nahiyesine 54, Evdim Nahiyesine 23, Kilani Nahiyesine 49, Magosa Nahiyesine 40, Meserya Nahiyesine 34, Karpas Nahiyesine 41, Baf Nahiyesine 50, Kelokedara Nahiyesine 48, Hırsofu Nahiyesine 60, Girne Nahiyesine 65 kasaba ve köy bağlıydı.<sup>935</sup>

1886-1887 yılına ait istatistiki bilgiler içeren kayıta; İngiliz yönetiminde Kıbrıs'da bulunan 10 nahiye müdürü hakkında çeşitli bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilere göre; Lefkoşa Kazasına bağlı Lefke Nahiye Müdürü Mehmet Naim 28 Ekim 1878'de müdürlük görevine başlamıştı. Nahiye müdürlüğü haricinde öşür denetmen vekilliği de yapmaktaydı.<sup>936</sup> Omorfo Müdürü Ahmet Raşid 1 Temmuz 1879'da memuriyet ve müdürlük görevine başlamıştı.<sup>937</sup> Değirmenlik Müdürü Mehmet Fedai 1 Nisan 1879'da memuriyet ve müdürlük görevine başlamıştı.<sup>938</sup> Dağ Müdürü Mehmet Sadrettin İngiliz yönetiminden önce de bu görevdeydi.<sup>939</sup>

Limasol kazasında; Kilani Müdürü Mehmet Mustafa 2 Mart 1879'da memuriyete başlamış, 29 Ekim 1883'de nahiye müdürlüğü görevine atanmıştı.<sup>940</sup>

Evdim Müdürü Ahmet Hulusi 1 Haziran 1883'de nahiye müdürü olarak memurluğa başlamıştı.<sup>941</sup> Mağosa Kazasında; Karpaz Müdürü Paul Dingle 1 Ocak 1879'da memuriyete ve müdürlüğe başlamıştı.<sup>942</sup>

Baf kazasında merkez nahiyesinde Abdullah Osman 20 Eylül 1878'de memuriyete başlamış, 22 Ekim 1881'de müdürlüğe atanmıştı.<sup>943</sup> Kelokedhara Müdürü Matheo Pavlides 13

<sup>934</sup>Alexander Mavrogordato ,**Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1901**, Taken on the 1 st April, 1901, Printed at the Government Printing Office, Nicosia, Cyprus, s.7.

<sup>935</sup>Alexander Mavrogordato ,**Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1911**, Taken on the 2 nd April, 1911, Printed by Waterlow A sons Limited London Wall. Kc, London 1912, s.7.

<sup>936</sup>Müdürlük maaşı 84pound, öşür denetmenliği vekilliği işinden 30 pound 1 s. 4 c.p almaktaydı. Memuriyete İngiliz yönetiminden önce başlamıştı.

<sup>937</sup>Müdürlük maaşı 72 pound, öşür denetmenliği vekilliği işinden 30 pound 1 s. 4 c.p almaktaydı.

<sup>938</sup>Müdürlük maaşı 72 pound, öşür denetmenliği vekilliği işinden 30 pound 1 s. 4 c.p almaktaydı.

<sup>939</sup>Müdürlük maaşı 60 pounddu.

<sup>940</sup>Müdürlük maaşı 60 pounddu.

<sup>941</sup>Müdürlük maaşı 54 pounddu.

<sup>942</sup>Müdürlük maaşı 72 pounddu.

<sup>943</sup>Müdürlük maaşı 60 pounddu. Baf Müdürü Abdullah Yorghı Andomi tarafından katl edilmişti.İngiliz yönetimi tarafından 31 Ekim 1892 tarihli yürütme meclisi toplantısında katilin bulunması için 50 pound paraödülü kararı alınmıştı.. Nitekim Baf Müdürü Abdullah'ı öldüren yakalanıp Başyargıcın katıldığı 10 Kasım 1894 tarihli oturumda görüşüldü ve ölüm cezasının uygulanacağı kararı alındı. **N.A., CO.**, 69/2, 31 Ekim 1892 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı, **N.A. CO.**, 69/7, (22/1894)

Şubat 1881’de memuriyete ve müdürlüğe başlamıştı.<sup>944</sup> Hırsofu Müdürü Ahmet Aziz 13 Temmuz 1878’de memuriyete başlamış, 25 Eylül 1881’de nahiye müdürlüğüne atanmıştı.<sup>945</sup>

Görüldüğü gibi nahiye müdürlerinin büyük bir çoğunluğu Türk’tü. Osmanlı yönetimi sırasında Türkler ağırlıklı olarak memuriyet yaptıklarından ve İngilizlerin ada yönetimini ele geçirdiği ilk yıllarda da Enosis’e karşı daha duyarlı olmaları nedeniyle tercih sebebiydiler. Bunun yanında Lefkoşa kazasının bütün nahiyelerinde müdür bulunmaktaydı. Bunun sebebi de nüfus yoğunluğunun fazla olması idi. Baf kazasında ise arazi şartlarının kötü, ulaşımın daha zor ve asayiş olaylarının daha yoğun olması yüzünden nahiye müdürleri aracılığıyla İngiliz yönetimi bölgeye hâkim olmak istemişti.

İngiliz yönetiminin başlaması ile adanın yönetim yapısı ve memuriyetlerin görevleri büyük ölçüde değişmişti. Osmanlı yönetimi sırasında müdürlerin yaptığı işler muhtarlar, vergi memurları, polis ve diğer memurlar tarafından yapılmaktaydı. İngiliz yönetiminde müdürlük mevkii etkisini büyük ölçüde kaybetmişti. 11 Kasım 1895 tarihinde Yürütme Meclisinde alınan karar gereği 1 Ocak 1896 tarihinden itibaren müdürler, kaza komiserlerin “şerif” görevlerinde onların emrinde “*Sheriff’s Officer*” (“şerifin memuru”) olarak görev yapacaklardı.<sup>946</sup> Nitekim bu tarihten sonraki kayıtları incelediğimizde bu tabiri görmekteyiz.<sup>947</sup> Bunun yanında bu tarihten itibaren alınan müdürlerin Rum olduğu görülmektedir. Ayrıca müdürlere bu tarihe kadar görevleri haricinde farklı işler de yaptırıldığını görmekteyiz.

Müdürlerin görevinin değişmesi ile ilgili öneri adanın idari ve ekonomik durumunu tespit edilip uygulanması gereken politika ve icraatlar için Londra’dan Kıbrıs’a gönderilen Fairfield’in hazırladığı rapor sonucunda alınan bir karardı. Fairfield’in bu kararı almasının

<sup>944</sup>Müdürlük maaşı 60 pounddu.

<sup>945</sup>Müdürlük maaşı 60 pounddu.

<sup>946</sup>N.A., C.O., 69/7, 11 Kasım 1895 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı,

<sup>947</sup>1 Temmuz 1894 ‘den itibaren Değirmenlik Müdürü Hacı Mehmet Naim 84 pound maaş alacak, (Is also Sheriff’s Officer with allowance of 6 pound per annum), Lefke Müdürü Ahmet Hacı Raşit 1 Temmuz 1894’den beri müdürlük yapmakta ve 72 pound maaşa ilave olarak 6 pound da şerifin memuru olduğu için ilave para alacaktı. Morfo Müdürü Mehmet Fedai 1 Temmuz 1894’den beri müdürlük yapmakta, 72’i pound maaşa ilave olarak şerif’in memuru olarak 6 pound ilave para alacaktı. Dağ Nahiyesi Müdürü Hacı Mehmet Sadrettin İngiliz yönetiminden önce atanmış, 60 pound maaş almakta ve şerifin memuru olduğu için 6 pound ilave para almaktaydı. **Blue Book, 1895-1896**, s. 152-153; Larnaka; Mehmet Muhittin(geçici) 1 Ocak 1896’dan itibaren Müdür ve Şerifin Memuru olarak 54 pound’a ilave 6 pound alıyordu. Limasol Kilani’de müdür ve şerifin memuru olarak (geçici) S. Milonas, 1 Ocak 1896’dan itibaren Evdihim’de Müdür ve Şerifin Memuru olarak 54 pound’a ilave 6 pound alıyordu. **Blue Book, 1895-1896**, s. 160,162.; Magosa’da Karpaz’da Müdür ve şerifin memuru olarak Hacı Yionco Solomonides 4 Haziran 1894 tarihinden itibaren 78 pound’a ilave 6 pound şerifin memuru olduğu için para almaktaydı. 1 Ocak 1896 tarihinden itibaren Mesarya müdürü ve şerifin memuru (geçici), 54 pound, Magosa Müdürü ve şerifin memuru Loizo Papadopulo (geçici), 54 pound ve ilave 6’şar pound almaktaydılar. Bu müdürler aynı zamanda Taşınmaz Malların satışı için açık arttırmada görev aldıkları için, sırasıyla; 42,9, 6; 3,19,0; 3,9,4 pound almaktaydı. **Blue Book, 1895-1896**, s. 166-167; Baf kazasında; 1 ocak 1896’dan itibaren Kelokedara nahiyesi müdürü ve şerifin memuru Matheo Pavlides 60 pound ve Hirsofu(Chrysokhou) müdürü ve şerifin memuru John Petrides 54 pound ‘a ilave olarak 6’şar pound daha ücret alacaktı. **Blue Book, 1895-1896**, s. 170-171; Girne kazasında; müdür ve şerifin memuru olarak Nicola Papadopulo 1 Ocak 1896 ‘dan itibaren 66 pound’a ilave olarak 6 pound ve Magos kazasında görev yaparken taşınmaz malların açık artırmalı satışından 33, 11,0, pound almıştı. **Blue Book, 1895-1896**, s. 174-175.

sebebi adada yönetim giderlerinin azaltılmasına yönelikti. Bu rapora göre müdürler şerifin memurları olarak çalışacaklardı. Borcunu ödeyemeyen köylülerin taşınmaz mallarını satmak ve mahkemenin kararını uygulamak için gönderilirdi.<sup>948</sup>

Osmanlı döneminde de görüldüğü gibi nahiyeler kaza ile köy arasında, müdürler de; komiserlerle muhtarlar arasında önemli bir aracı görevine sahipti. Müdürler sayesinde bu iki kurum arasında iletişim kuruluyordu. Yönetim müdürler sayesinde köylülerin fikirlerinden ve ihtiyaçlarından haberdar olmakta ve yönetim tarafından verilen emirlerin takibi yine kaymakamlar tarafından yapılmaktaydı.

Ada İngiliz yönetiminin çeşitli kademelerinde görev almış bir dönem komiserlik ve ada yöneticiliğide yapan Orr bu konu ile ilgili olarak; devletin direk temsilcisi olan komiserler ile köy yönetimi arasında önemli eksikliğin olduğunu bildirmişti. Müdürlerin Osmanlı dönemindeki görevinden alınarak onlara başka görevler verildiğini belirtmişti. Bu sebeple komiserler tarafından köylülerin görüş ve isteklerini araştırmak ve devletin emirlerini, görüşlerini bildirmek için güvenebileceği tek insanı hizmetlerinden yoksun bıraktığını vurgulamıştı. Özellikle dilin getirdiği engeller göze alındığı zaman komiser ve köylüler arasındaki bu arabuluculuğun hayati önem taşıdığına apaçık bir gerçek olduğunu ilave etmişti. Orr'a göre; müdür asla şerifin memuruna dönüştürülmemeliydi, sayı azaltılabilirdi ve bu önemli pozisyon için en iyi kalitede çalışana yapılan ödeme artırılabilirdi. Müdürler şerifin memurları olarak kaldığı sürece devlet, insanlara, insanların isteklerine kayıtsız ve yabancılaştırmış bir devlet olarak kalacaktı. Bu durumu her komiserin bildiğini ve hissettiğini, çıkar yolunun bulunması gerektiğinin farkında olduğunu, ancak bunu yerine getirmek içinde bir o kadar da güçsüz olduğu itirafında bulunmuştu.<sup>949</sup>

İngiliz yönetimi Kıbrıs'ı ve halkını tam olarak tanıyıp anlamadan merkezi yönetim için önemli bir iletişim görevi gören müdürlerin görevini değiştirmekle büyük bir hata yaptığını anlamış ve ada halkı ile birbirini anlamamada bunun önemli bir faktör olduğunu da belirtmişti. Müdürlerin her ne kadar icra yetkisi olmasada yönetim ile halk arasında vaz geçilmez bir köprü ve iletişim kanalı oluşturmaktaydı. Bu sayede yönetim ile köylü birbirlerini daha iyi anlamakta ve bu doğrultuda çözüm yolları aranmaktaydı.

#### **2.2.4.3. Köylüler ve Muhtarlar**

İngilizler adaya geldiklerinde kurulu bir muhtarlık teşkilatı ile karşılaştılar. Ada yöneticiliği de yapmış olan Orr eserinde köy idaresi ile ilgili "*Kıbrıs'taki köy idaresi muhtemelen şimdiki*

<sup>948</sup> Orr, a.g.e., s.76-77.

<sup>949</sup> Orr, a.g.e., s.,77.

*şeklinin yüzyıllardan beri egemen olduğu muhteşem bir sisteme dayanmaktadır*<sup>950</sup> diyerek köy idaresi hakkındaki olumlu görüşünü yansıtmıştı.

Kıbrısta muhtarlık teşkilatı ilk olarak Osmanlı yönetiminde 15 Mayıs 1839'da Lefkoşa'da kurulmaya başlanmış, 30 Eylül 1839 tarihinde halkın isteği ve mahkemenin kararıyla Lefkoşa Tophane mahallesi muhtarlığına Attar Mehmed Efendi tayin edilmişti.<sup>951</sup> 8 Kasım 1839 tarihli bir hükümde ise; Kıbrıs'daki kazaların köyleriyle kasaba merkezlerine nasb olunan muhtarlarlara Darbhane'den kazınan mühürler verilmesi ve bir yerden başka bir yere gideceklere imam, kocabaş ve muhtarların mührüyle pusula verilmedikçe murur tezkiresi verilemeyeceği bildirilmişti<sup>952</sup>. Bu hükümden de anlaşılacağı gibi merkezi yönetim en küçük yerleşim yeri olan köylerde de temsilcisi olarak görev yapan muhtarlar aracılığıyla otoritesini göstermekteydi. Kıbrıs'ta bulunan Kocabaşlarda gayrimüslim köylerde Bâbiâli tarafından muhtarlık işlerini takip etmekle sorumlu tutulmuşlardı.<sup>953</sup>

1864 nizamnamesi ile değişik dini cemaatlerden oluşan köylerde, her cemaat kendi muhtar ve ihtiyar meclislerini seçmek hakkında sahipti. Ancak cemaatin sayısı 20 haneden az ise köyde tek muhtar olacaktı. Muhtar ve ihtiyar meclisi seçimi senede bir defa olmak üzere yapılacaktı. Seçmen olabilmek için, Osmanlı vatandaşı olmak, 18 yaşını geçmiş ve yılda en az 50 kuruş vergi veren erkek olmak gerekmektedir. Osmanlı vatandaşı olup, 30 yaşını geçmiş olan ve senede en az 100 kuruş vergi veren kişiler muhtar ve ihtiyar meclisi üyesi olabiliyordu. Seçimden sonra muhtarlar kazaya bildirilerek, kaymakamın emriyle tayin olunurlardı.<sup>954</sup> 1871 Vilayet nizamnamesi 60. maddesine göre, muhtarların vazifeleri şöyleydi: nahiye müdürünce kendilerine tebliğ olunan her türlü kanun, nizamname ve hükümet emirlerinin köy sakinlerine ilan edilmesi, devlet tarafından konulan her türlü verginin ihtiyar meclisleri kararı ve nahiye müdürünün kimin ne zaman ve ne kadar vergi ödeyeceğini gösteren tevzi pusulalarına göre dağıtılıp toplanması, köylerine gelenlerin izin belgelerinin incelenmesi, yönetim tarafından gönderilen pusulaların ilgili kişilere tebliği, doğum ve ölümlerin nahiye müdürlüğüne bildirilmesi, yaralama ve öldürme olaylarının acilen nahiye müdürüne haber verilmesi yanında bu gibi olaylara karışan zanlıların yakalanmasında yardımcı olunması, boşalmış ve terk edilmiş tarım arazileri, kanunlara aykırı inşaatlar hakkında nahiye müdürüne malumat verilmesi, bekçi, korucu ve değişik isimlerle köy zaptiyesinde bulunmak üzere ihtiyar meclisleri tarafından seçilecek görevlilere nezaretle görevlerini yapmalarının sağlanması idi.<sup>955</sup> Görüldüğü gibi

<sup>950</sup>Orr, s.75-76

<sup>951</sup>Erdönmez, **a.g.t.**, s. 26; Kemal Çiçek, "Kıbrıs'ta Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu", **XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 2000, s. 1254.

<sup>952</sup>**K.Ş.S.**, Defter Nr.38, Sahife Nr.34, Hüküm Nr. 23, 8 Rebiulevvel, 1 Rebiulevvel 1255 (8 Kasım 1839).

<sup>953</sup>Dinç, **a.g.t.**, s.149.

<sup>954</sup>Ortaylı, **a.g.e.**, s.112.

<sup>955</sup>**Düster**, I., Cilt, I.Tertip, s. 638, 647-648.

Osmanlı Devleti'nde muhtarlar köylerde devletin temsilcisiydi. İngilizler adaya geldiklerinde yukarıdaki gibi seçilen ve görevleri belirlenen muhtarlarla karşılaştı.

Yürütme Meclisi 1886 yılının çeşitli zamanlarında muhtarların yetki ve sorumluluklarına dair ayrıntılı görüşmeler yapmış, konu ile ilgili kaza komiserlerinin görüşlerine başvurmuştu.<sup>956</sup> Bu çalışmalar sonunda konu Kavanin Meclisi'ne taşınmış ve 1887 yılında resmi gazetede yayınlanan “*muhtarların atanması ve görevlerinin düzenlenmesi*” ile ilgili kanun taslağı olarak ada halkına duyurulmuştu. Bu kanun taslağına göre, köy ve mahalle muhtarlığı seçimleri yıllık olarak 1 Şubat -1 Mart tarihleri arasında yapılacaktı. Seçimler kanuna göre yapıp, muhtar sayıları da değişmeyecekti. Yüksek Komiser zaman zaman muhtar sayılarını düzenleyebilecek ayrıca herhangi bir kasabadaki mahalle sayısını da artırabilecek ve mahalle veya köy sınırlarını da değiştirebilecekti. Muhtar olarak seçilen hiç kimse, seçimi Yüksek Komiser tarafından onaylanmadan ve atanma belgesini Müsteşarın elinden almadan Muhtarlık yetkilerini kullanamayacaktı. Ataması yapılan her muhtar 1 Nisandan itibaren bir sonraki seçim tarihine kadar görevini sürdürecekti. Yüksek Komiser görevini ihmal eden her muhtar görevinden uzaklaştırılabilir veya seçimi kazanmış bir muhtar onaylamayabilirdi. Görevi sırasında vefat eden ya da işini yapamayacak kadar yetersiz kalan bir muhtar görevden alınıp yerine 15 gün içinde yeni bir muhtar seçilebilirdi. Mahalle ya da köyün seçmenleri belirlenen zamanlarda bir muhtar seçmeyi başaramazlarsa Yüksek Komiser uygun bir kişiyi o göreve atayacaktı. Eğer Yüksek Komiser 1 Nisan'a kadar bu atamayı yapmazsa bir önceki yılın muhtarı bu atama yapılana kadar görevine devam edecekti. Muhtar olarak atanan her şahıs Yüksek Komiser'in belirlediği bir günde dinine göre; Majesteleri Kraliçe Victoria adına yemin edecekti.<sup>957</sup> 1887 tarihli kanun taslağına göre; din görevlileri, Kıbrıs yönetiminde görev yapan kişiler, Kavanin Meclisi'nin üyeleri, belediyelerde çalışan kişiler, okul müdürleri ve avukatlar muhtar olamayacaktı.<sup>958</sup> 25 ila 60 yaş arasında atanan herkes muhtar olarak görev yapabilirdi. Muhtar olarak seçilmesine rağmen muhtar olmak istemezse, Yüksek Komiser ilgili şahsın mazereti geçerli sayılırsa o kişi yerine yeni birisi atayacaktı. Her muhtar seçildiği bölgede 1882 Kıbrıs

<sup>956</sup>28 Ocak 1886 tarihli yürütme meclisi oturumunda konu görüşülmüş, taslak hazırlanmaya başlanmıştır. 27 Şubat 1886 tarihli yürütme meclisi oturumunda kraliçenin avukatı kanunla ilgili düzenleme yapacağı için konu ertelenmişti. Hazırlanan taslak 5 Mart 1886 tarihinde Yüksek Komiser tarafından kontrol edilmişti. 27 Mart 1886 tarihli oturumda kanun taslağının basılıp kaza komiserlerine dağıtılıp bölgelerinde kaç muhtar olması gerektiği, muhtarların kaç polise ihtiyaç duyduğu, muhtarlara polis verilip verilmeyeceği sorulacaktı. 25 Eylül 1886 tarihli oturumda kanun tasarısında bazı değişiklikler yapılarak Kraliçenin avukatına gönderilmesine karar verildi. 20 Aralık 1886 tarihli yürütme meclisi oturumunda Muhtar Kanun layihısından yönetim tarafından muhtarlara maaş verilmesine dair maddenin kanun önergesinden çıkarılmasını Kraliçenin Avukatı yürütme meclisine teklif etti. 22 Aralık 1886 tarihli görüşmede Muhtar Kanun tasarısı tekrar görüşülerek değişiklikler yapıldı. Kavanin meclisinin bir dahaki oturumuna gönderilmesine karar verildi. **N.A., CO.,** 69/2, 1/1886, 28 Ocak 1886, 27 Şubat 1886, 27 Mart 1886, 25 Eylül 1886, 20 Aralık 1886, 22 Aralık 1886 tarihli yürütme meclisi tutanakları.

<sup>957</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement,** 1 Ocak 1887, s.907-908.

<sup>958</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement,** 1 Ocak 1887, s.908.

Adalet Mahkemesi Kanunu'na göre tüm gücü elinde tutan imtiyazlı ve dokunulmaz olan bir polis gibi görev yapacaktı.<sup>959</sup>

Muhtarın görevleri ise; köy veya mahallesinin huzur ve barışını sağlamak, vergi değerlemesi ve toplama işlerinde hükümet görevlilerine yardım etmek, kaza komiseri ya da nahiye müdürü tarafından gönderilen ve halka duyurulması gereken evrakların basımını ve duyurulmasını sağlamak, adalet mahkemesi ya da köy yargıcı tarafından verilen görevlerde hizmet etmek, doğum ve ölümlerinin kaydını tutmak ve bir kopyasını Nahiye Müdürüne veya kaza komiserine göndermek, bölgesinde her ciddi saldırı ya da kazayı Nahiye Müdürü'ne ya da Bölge Komiseri'ne bildirmek, gerekli belgeleri mühürlemek için köy ya da mahalle muhtarlığı mührünü korumak, nahiye müdürüne ya da kaza komiserine varislerinin yeterli bilgi sahibi olmadığından dolayı yaptıkları hatalar sonucu yönetim adına kaydı yapılabilecek tüm gayrimenkulleri, devletin haberi olmadan ekilip biçilen arazileri bildirmektir.<sup>960</sup>Yapılan bu düzenleme ile İngiliz yönetiminde de muhtarlar çoğunlukla Osmanlı yönetimindeki görevlerine devam edecekti.

İngilizler muhtarlarla ilgili ikinci düzenlemeyle muhtarların seçim sisteminin değişmesine yönelik çalışmalara başlamışlardı. Konu Kavanin Meclisi'ne gelince, yürütme meclisine köy muhtarlarının yönetim tarafından atanmasının sebepleri soruldu.<sup>961</sup> Yapılan çalışmalardan sonra 27 Temmuz 1891 tarihli kanun ile muhtarların ataması ve görevleri belirlendi. Bu kanuna göre; hiç kimse kalıcı olarak ikamet etmediği bir köy ya da mahalleye Muhtar olarak atanamayacaktı. Atamalar her yıl 1 Nisan'dan önce yapılacak ve atanmış her Muhtar bir yıl süreyle görevinde kalacaktı. Bir köyün veya kasabanın her mahallesi için sadece bir Muhtar atanacak ve köy ya da kasabanın mahallelere bölünmediği durumlarda tüm köy ya da kasaba için tek bir Muhtar atanacaktı. Yüksek Komiser herhangi bir köy ya da kasabada yeni mahalleler oluşturmaya ve bir köy ya da kasabadaki mahallelerin sayısını değiştirmeye ve mahallerinin sınırlarını belirlemeye yetkili olacaktı. Aralık ayında her kazanın İdare Meclisi kazadaki her köy ya da kasaba veya kasaba veya köylerin mahallelere bölünmüş olduğu durumda her mahalle için Muhtar olarak görev yapmaya yeterli dört kişi seçecekti. Köy, kasaba veya mahallede yaşayanlar son nüfus sayımına göre çoğunlukla Hristiyan, İdare Meclisi tarafından seçilecek kişiler Hristiyan olacak, çoğunlukla Müslüman seçilecek kişiler de Müslüman olacaktı. Yüksek Komiser bu şekilde seçilen dört kişiden birini o köy, kasaba ya da mahallenin Muhtarı olarak atamaya yetkiliydi. Muhtarlar görevlerini ihmal veya kötü davranış nedeniyle Yüksek Komiser tarafından görevden alabilir ve eğer bir Muhtar ölür veya görevini

<sup>959</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 1 Ocak 1887, s.908.

<sup>960</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 1 Ocak 1887, s.908-909.

<sup>961</sup>N.A., CO., 69/7, 11 Nisan 1891 tarihli yürütme meclisi tutanakları.



yerine getirme yeterliliğini yitirirse veya görevden alınır, Yüksek Komiser bir sonraki 1 Nisan'a kadar uygun bir kişiyi o köy veya mahallenin Muhtarı olarak görev yapmak üzere atayabilecekti. Bir köy ya da mahallenin Muhtarı olarak seçilen kişi o köy ya da mahallenin bulunduğu kazanın komiseri tarafından yemin ettirilecekti.<sup>962</sup>

Bu kanuna göre atanan Muhtarlar çeşitli başlıklarda bu kanundaki çizelgede verilen ücretleri almaya hak kazanacaklardı ve Muhtarların bu kanunla veya bundan sonra yürürlüğe konacak başka kanunlarla belirlenmemiş ücretleri almaya hakları yoktu.<sup>963</sup> Bu kanunla muhtarların yetkileri tamamen belirlenmişti. Bunun yanında bir yerin nüfusuna göre tek muhtar atanması adada nüfus olarak daha az olan Türklerin aleyhine olacaktı. Bu hususta nitekim Türkler bir çok kez şikâyette bulunacaktı.<sup>964</sup> Ayrıca Osmanlı yönetimi döneminde daha demokratik olan muhtarlık seçimi bu kanunla merkezi idarenin istediği kişiyi muhtar yapma hakkını kuvvetlendirmişti. Bunun yanında Osmanlı döneminde toplanan vergilerden bir şekilde pay edinen muhtarların bu hakkının alınması muhtarlığın cazibesini yitirmesine sebep olacaktı. Bu dönemde adada muhtarların durumunu ayrıntılı olarak tespit etmek için yapılan çalışma aşağıda tablo halinde verilmiştir.

**Tablo 2.3:** 1894-1895 Yılına Ait Hristiyan Muhtarların Sınıflandırılması

Kaza	Çiftçi	Kahveci	Terzi	Hancı	Boyacı	Bakkal	Duvarcı	Kundurcu	Çoban	Dinadamı	Arzuhalci	Tüccar	Komisyocu	Bahçıvan	Katırcı	Ahçı	Toplam Sayı	Okuma Yazma Bilentlerin Sayısı
Lefkoşa	114	15	-	-	-	2	1	3	1	1	-	-	-	-	-	-	137	55
Larnaka	35	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	19
Limasol	92	-	-	-	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	96	38
Magosa	52	1	-	-	-	6	-	-	1	-	-	5	1	1	-	-	67	42
Baf	69	5	-	-	2	2	-	4	3	-	-	-	-	-	-	-	85	43
Girne	18	10	-	-	-	2	-	-	1	-	-	1	-	-	-	1	33	16
<b>Toplam</b>	<b>380</b>	<b>32</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>3</b>	<b>15</b>	<b>1</b>	<b>7</b>	<b>6</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>6</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>-</b>	<b>1</b>	<b>457</b>	<b>213</b>

Kaynak: N.A., CO., 67/90, s. 255.

<sup>962</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 2 Ekim 1891, s. 1841-1842.

<sup>963</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 2 Ekim 1891, s.1842-1843.

<sup>964</sup>Bkz. Yürütme Meclisi Tutanakları.

**Tablo 2.4:** 1894-1895 Yılına Ait Müslüman Muhtarların Sınıflandırılması

Kaza	Çiftçi	Kahveci	Terzi	Hancı	Boyacı	Bakkal	Duvacı	Kunduracı	Çoban	Dinadamı	Arzuhalci	Tüccar	Komisyoncu	Bahçevan	Katırcı	Ahçı	Toplam Sayı	Okuma Yazma Bilenlerin Sayısı
Lefkoşa	30	1	-	-	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	36	10
Larnaka	13	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	3
Limasol	16	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	17	7
Magosa	33	4	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	11
Baf	37	2	-	-	-	-	-	-	5	-	2	1	1	-	-	-	48	14
Girne	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	3
<b>Toplam</b>	<b>139</b>	<b>9</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>-</b>	<b>6</b>	<b>-</b>	<b>1</b>	<b>6</b>	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>-</b>	<b>1</b>	<b>-</b>	<b>167</b>	<b>48</b>

Kaynak: N.A., CO., 67/90, s. 255.

Bu tabloyu değerlendirdiğimizde adada 624 muhtarın bulunduğu, bunların 457 adedinin Hristiyanlardan, 167 adedinin Müslümanlardan olduğu görülmektedir. Bu dağılıma göre muhtarların yüzde 73.23'ü Hristiyan, yüzde 26.76'sı müslümandı. Her iki cemaat içinde muhtarların büyük bir çoğunluğu çiftçilikle uğraşmaktaydı. Bu çalışmada dikkate değer bir hususta muhtarlar arasında okuma yazma oranının düşüklüğüdür. Bu dağılıma göre Hristiyan muhtarların yüzde 46,6'sı okuma yazma bilirken bu oran Müslümanlarda yüzde 28.74'e düşmekteydi. Adada Müslüman nüfusun okuma yazma oranının Rumlara göre daha düşük olduğu değerlendirilebilir.

1891 tarihli muhtarların seçimiyle ilgili kanun bir köyde fazla cemaatin bulunduğu yerleşim yerlerinde çok nüfusa sahip olan cemaat arasından muhtar ataması yapılmaktaydı. Bu durum özellikle Müslümanların haksızlığa uğramasına ve doğal olarak şikâyetine sebep olmuştu.<sup>965</sup> Ayrıca 1891 tarihli kanuna göre idare meclisleri muhtar olacak 4 aday seçiyor ve yüksek komiser bunlar arasından atama yapıyordu. Bu konu da diğer bir şikâyet konusu olmaktaydı. Şikâyetlerin artması üzerine konu tekrar yürütme meclisinde gündeme gelince yüksek Komiserde üyelerden Müslüman ve Hristiyan toplulukları için köylerde ayrı muhtarlar atama konusunda görüş almıştı. Kraliçenin Avukatına bu konu hakkında taslak hazırlama görevi verildi.<sup>966</sup> Yüksek Komiser yürütme meclisindeki görüşmede birçok talebi karşılamak için Müslüman ve Hristiyan toplulukları için ayrı muhtarlarla ilgili bir taslak hazırlandığını ifade

<sup>965</sup>13 Mayıs 1899 tarihli yürütme meclisi toplantısında Kato Polemidion'ın Türk mahallelilerinden gelen dilekçede Müslüman muhtar istendi. Meclis Yüksek Komiserine çoğunluk olmayan topluluklar için bir tek muhtar tayin etme kararı çıktı ve istekleri uygun görülmedi. N.A., CO., 69/14 ; 18 Mayıs 1900 tarihli kavanin meclisi oturumunda, Derviş Paşa Polemedia köyüne Müslüman muhtar, Hafız Ramazan Efendi Yiolou köyüne muhtar atanmasını gündeme getirdiler ; 8 Mayıs 1903 tarihli Kavanin Meclis oturumunda Hacı Hafız Efendi, Polymedia köyünün Müslüman sakinleri tarafından köy için Müslüman muhtar ataması için yazılı dilekçeyi gündeme getirdi. N.A., CO., 69/13, s.149.

<sup>966</sup>N.A., CO., 67/14, 3452/00 , 4 Mart 1901 tarihli yürütme meclisi toplantısı.

etmişti.<sup>967</sup> Konu ile ilgili çalışmalar devam etmiş ve bu doğrultuda 1906 yılında muhtar seçimi ile ilgili kanun tekrar düzenlenmiştir.

1906 yılında çıkan kanuna göre; her köy için ve her kasabanın her mahallesi için Rum-Hristiyan<sup>968</sup> toplumu kendi içinden bir muhtar ve Müslüman toplum kendi içinden bir muhtar seçecekti. Son nüfus sayımında Rum-Hristiyan veya Müslüman toplumunun otuzdan az üyesi varsa bu durumda Rum-Hristiyan ve Müslüman seçmenler tarafından birlikte bir muhtar seçilecekti.<sup>969</sup> 7 Aralık'tan önce muhtar görünür bir yere seçmenleri o ayın son Pazar günü toplantıya çağırarak bir duyuru asacaktı. Seçim sonuçları<sup>970</sup> seçime başkanlık eden kişi tarafından derhal Kaza Komiserine gönderilecekti.<sup>971</sup> Muhtarlar, seçimden sonraki 1 Nisan'dan itibaren iki yıl görevde kalacaklardı.<sup>972</sup> Seçmenler bir muhtar seçemezler ya da seçilen kişi muhtar olmaya itiraz ederse Kazanın İdare Meclisi uygun bir kişiyi muhtar olarak atayacaktı. Din adamları, yönetim emrinde görev yapanlar, Kavanin Meclisi üyeleri, Belediye ya da İdare Meclislerinin üyeleri, Kıbrıs'ta mesleklerini icra eden tüm avukatlar, okul öğretmenleri ve doktorlar muhtar olamazdı.<sup>973</sup> Ayrıca 60 yaşını geçmiş olanlar da muhtar olamazdı.<sup>974</sup> Otuz yaşını doldurmuş ve bir önceki Kavanin Meclisi seçiminde seçmen listesinde yer alan kişiler muhtar olarak görev yapabilecekti. Muhtarlar Yüksek komiser tarafından görevi ihmal ya da kötüye kullanma nedeniyle görevden alınabilecekti. Muhtarın ölmesi ya da görevini yerine getiremeyecek duruma gelmesi halinde İdare Meclisi uygun bir kişiyi muhtar olarak atayacak ve seçilen muhtar yemin edecekti. Her muhtar köy ya da mahallesinin bulunduğu kazada "1882 Kıbrıs Adalet Mahkemeleri Kanunu"nun polis memurları için tanımlanan yetki, koruma ve

<sup>967</sup>N.A., CO., 67/14, 17 Nisan 1901 tarihli yürütme meclisi toplantısı.

<sup>968</sup>Bu tabirde geçen Hristiyan ifadesinden kastın Müslüman toplumunun dışındaki tüm dini toplulukları kapsayacağı Th. Theodotou tarafından önerilmişti. Bunun gibi düzenlemelerin teklif edilmesi üzerine 1906 yılı kanunu esas olmak üzere 1907 yılında diğer bir düzeltme kanun olarak yayınlanmıştı. Nitekim 50'den fazla üyesi bulunan Maruni ya da Ermeni topluluklarının bulunduğu köy ya da mahallelerde bu toplulukların seçmenleri tarafından bu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren en kısa sürede, bir Pazar günü Muhtar ve Aza seçimleri yapılacaktı. Th. Theodotou'nun önerisi için bk. **The Cyprus Gazette**, 19 Nisan 1907, s. 6157-6158 ; değişiklikler için bk. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

<sup>969</sup>Bu madde de yapılan değişiklikle, her köy ya da bir kasaba mahallesi için bundan sonra Hristiyan seçmenler tarafından kendi toplumları içerisinde bir Muhtar ve Müslüman seçmenler tarafından kendi toplumları içerisinde bir Muhtar seçilecekti. Bir köy ya da mahalledeki Hristiyan ve Müslümanların karışık nüfusunun, son nüfus sayımına göre 30'u aşmadığı durumlarda hem Hristiyan hem de Müslüman seçmenler tarafından sadece bir muhtar seçilecekti. Ayrıca ve bu kanundaki herhangi bir hükme karşın bir köy ya da mahallede birden fazla Hristiyan muhtar ve komisyon bulunmayacaktı. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

<sup>970</sup> Seçimlerin yapılmasını kasıtlı olarak engelleyen kişiler bir aya kadar hapis ve beş pounda kadar para cezasına çarptırılabilir. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

<sup>971</sup>Bir köy ya da mahallede Muhtar ya da azalar için 1906 tarihli kanunda belirtilen niteliklere sahip beşten az sayıda kişi varsa Komiser uygun gördüğü kişileri o köy ya da kasabanın muhtar ve azaları olarak atayabilecekti. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

<sup>972</sup>Muhtarlık seçimi ile ilgili dilekçelerden biriside Lakadamya köylülerinin yazdığı dilekçe idi. Dilekçe tarihinde tarafından meclis gündemine taşınmıştı.

<sup>973</sup>1906 yılında değinilmeyen bir hususta muhtar adaylarının ceza durumu ile ilgiliydi. Bir sonraki yıl yayınlanan tamamlayıcı kanunla; bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra bir suçtan hüküm giyen ve on iki aydan fazla bir süreyle cezaevine giren kişiler, hükmün infazının sona ermesinden sonraki beş yıl boyunca muhtar ya da aza olarak seçilme yeterliliklerini kaybedeceklerdi. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

<sup>974</sup>**The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

ayrıcalıklara sahip olacaktı. Muhtarların görevleri ise; Köy ya da mahallesinde huzuru sağlamak, sorumlu olduğu bölgede meydana gelen tüm ciddi suç ve kazaları en yakın polis karakoluna bildirmek, görevli memurlarının vergi toplamasına yardım etmek, Kaza Komiseri ya da Nahiye Müdürü tarafından kendisine gönderilecek tüm duyuru, bildirge ve diğer resmi belgeleri yayımlamak, Kaza Polis Şefi tarafından kendisine gönderilen infaz ilamlarını uygulamak, Kaza Arazi Tescil Başmemuru'nun talep ettiği taşınmaz mülk satışlarını gerçekleştirmek, köy ya da mahallesindeki tüm doğum ve ölümlerin kaydını tutmak ve bunların bir kopyasını üç ayda bir Nahiye müdürü ya da kaza komiserine göndermek; Köy ya da mahallenin muhtarı olarak bir mühür bulundurmak ve bunu mühür gerektiren tüm sertifika ve dokümanlara uygulamak; Mirasçıların almaması üzerine devlete dönebilecek tüm taşınmaz mülklere ilişkin Nahiye Müdürü'ne bilgi vermek; Muhtar, görevi nedeniyle böyle bir bilgiyi vermesinin karşılığında, başka birinin bu bilgiyi vermesi durumunda alacağı karşılığı almaktan mahrum bırakılmazdı. Görevleri nedeniyle seyahat eden görevli memurlara o kazanın İdare Meclisi tarafından belirlenecek fiyatlarla yiyecek ve kalacak yer sağlamak, yanlış ya da adil olmaya ağırlıkların kullanımıyla ilgili kendisine ulaşan bilgileri uygun yerel otoritelere bildirmek, Ortaya çıkan bir bulaşıcı hastalığı Kaza Komiseri, Nahiye Müdürü ya da Polis Memuru'na bildirmek, verilmesini reddetmek için bir neden yoksa taşınır ve taşınmaz mülklerle ilgili sertifikaları vermektir. Ayrıca Muhtar'dan huzuru sağlamak ya da bir suçluyu ya da şüpheliyi yakalamak için yardım talep edilmesi halinde bunu geçerli bir sebep olmaksızın reddeder ya da ihmal ederse suç işlemiş sayılır ve üç pounda kadar para cezasına çarptırılabilir. Muhtarlar kanundaki belirtilen ücretleri almaya hak kazanacaklardı. Muhtarlar bu kanunla ya da daha sonra çıkarılacak bir kanunla belirlenmemiş ücretleri talep edemeyecekdi ve böyle bir ücreti alan ya da talep eden ya da bilinçli olarak yanlış sertifika sağlayan bir muhtar 10 pounda kadar para cezasına çarptırılacaktı. Her köy ya da mahalle ve muhtarla temsil edilmeye hak kazanmış her topluluk için Aza olarak görev yapmak üzere dört kişi<sup>975</sup> (bu kanunda Köy Komisyonu olarak anılmaktadır) seçilecekti.<sup>976</sup> Aza seçimleri muhtar seçimiyle aynı anda ve aynı biçimde yapılacaktı. Aza olarak seçilecek kişiler muhtar için tanımlanan niteliklerin aynısına sahip olacaklar ve aynı süreyle görevde kalacaktı. Seçmenler yeterli sayıda aza seçemezlerse, Kaza İdare Meclisi uygun kişileri bu göreve atayacaktı. Aza ölür ya da görevini yapamayacak duruma gelirse Muhtar seçmenleri toplantıya çağırarak, seçmenler görev boşluğunu doldurmak için seçim yapacak ve Muhtar seçilen kişiyi kaza komiserine bildirecekti. Seçmenler bunu yapamazlarsa muhtar konuyu komiserine rapor eder ve

<sup>975</sup>Aza sayısı bir sonraki düzenleme ile üçe düşürülmüştü. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223

<sup>976</sup>Bir köy ya da kasabada bir muhtar birden fazla toplum adına seçildiğinde her toplum adına aza olarak görev yapmak üzere sadece ikişer kişi seçilecekti. **The Cyprus Gazette**, 28 Haziran 1907, s.6220- 6223.

komiser İdare meclisini bu görev boşluğunu doldurması için toplantıya çağırırdı. Yüksek komiser bir köy ya da kasabada yeni mahalleler oluşturmaya ve köy ya da kasabalardaki mahallelerin sayısını değiştirmeye ve köy ya da mahallelerin sınırlarını değiştirmeye yetkiliydi. Bu kanunla 1891 tarihli Muhtarlar kanunu feshedilmişti.<sup>977</sup>

Muhtarların yönetimin köylerde son halkası ve temsilcisi olması sebebiyle görevi, sorumlulukları ve yetkileri İngiliz yönetimi tarafından dönem dönem gelişmelere göre tekrar tekrar değerlendirilmiş ve zaman zaman bu konu ile ilgili çalışmalar yapılmıştı. Nitekim 1891 tarihli kanunun muhtarların silah taşıma ruhsatı verme yetkisi, yürütme meclisinde Yüksek Komiser tarafından gündeme getirilmişti. Yerli üyelerinde bulunduğu bir toplantıda Yüksek Komiser varolan sisteme itirazı olduğunu, bu sistemde bir köy muhtarının silah taşıması uygun olmayan bir adama silah taşıma ruhsatı verme sorumluluğunun bazı zamanlar tehlikeli ve uygun olmayan olaylar meydana getirebileceğini, bu sorumluluğun poliste kalması gerektiğini ifade etmiş ve tasarının gelecek dönem görüşüleceğini bildirmişti.<sup>978</sup>

İngiliz yönetiminde muhtarlar verdiği kararlarla ve uygulamalarla sürekli toplumsal hayatın bir parçası olmuşlar ve halk tarafından yaptıkları olumlu veya olumsuz uygulamalar kaza komiserine,<sup>979</sup> Kavanin Meclisi ve Yürütme Meclisi temsilcilerine aktarılmıştı. Meclis üyeleri vasıtasıyla uygulamaları yönetime aktarılmıştı. Yine muhtarların bazı icraatları halkın tepkisini çekmiş konu kavanin meclis ve yürütme meclisine taşınmıştı. Yaptıkları yanlış uygulamalar sonucu Yüksek komiser tarafından Muhtarların görevden alındığı görülmekteydi.<sup>980</sup> Ayrıca yürütme meclisi tarafından alınan karar gereği bu şekilde görevinden azl edilmiş muhtarlar 6 yıl bu göreve bir daha seçilemeyecekti.<sup>981</sup>

İngiliz yönetimi adaya geldiğinde oldukça iyi örgütlenmiş bir köy teşkilatı buldu. Bu yapı İngiliz yönetiminin ilk dokuz yıllık sürecinde herhangi bir değişiklik yapılmadan korundu. Genel anlamda üzerinde çalışma yapılan 1887 tarihli taslak süregelen köy yönetiminin devamı şeklinde değerlendirilebilir. 1891 yılına gelindiğinde muhtar seçim sistemi değişmiş ve idarenin istediği kişilerin muhtar yapılması yönünde düzenlemelere gidilmişti. Fakat cemaatlara ait olan muhtarların teke düşürülmesi şikâyet konusu olmuştu. Bu doğrultuda yapılan yeni kanuna göre 1906 yılından itibaren tekrar seçimle muhtar belirlenmiş ve yüksek komiser tarafından ataması yapılmıştı.

<sup>977</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 29 Haziran 1906, s.5933-5937.

<sup>978</sup>N.A., CO., 69/14, 11 Ocak 1899 tarihli yürütme meclisi tutanakları.

<sup>979</sup>“Lefkoşa’da Tahte’l-Kal’a Muhtarı Hasan Karabardak, mahallede üst üste yaptığı rahatsızlıktan dolayı Mahkemeye çıkarılarak her yaptığı için para cezasına çarptırılmış ise de, uslanmadığından Lefkoşa Komiserliği (Kaymakamlığı) tarafından görevden alınarak yerine aynı mahalleden Molla Tayyib Ağa’nın atandığı öğrenilmiştir”. **Sünühât**, Nr. 88, 13 Ağustos 1908, **Kıbrıs**, 3 Ağustos 2009.

<sup>980</sup>13 Ağustos 1912 tarihli yürütme meclis oturumunda, Kato Lefkara’nını Hristiyan Muhtarı Koumi Harito’nun 1906’nın X. kanunu gereği görevini kötüye kullandığı için görevden alınmıştı. **N.A., CO.**, 69/26, 13 Ağustos 1912 tarihli yürütme meclisi tutanakları.

<sup>981</sup>N.A., CO., 69/26, 6 Şubat 1912 tarihli yürütme meclisi tutanakları.

Adada vergi toplama sisteminin değişmesi ile muhtarlar üzerindeki bu görev yönetim tarafından görevlendirilen vergi memurlarına verilmiş, muhtarların ise bu konuda görevlilere yardımcı olması istenmişti. Muhtarlar yaptıkları işler karşılığında belirli bir ücret alıyor, yönetimden ayrı bir maaş almıyorlardı. İngilizlerin muhtarlığı tekrar seçimle belirlemeye başlaması halkın ihtiyaçlarını tam anlamıyla tespit etmelerinde önemli derecede faydalı olmuştur.

#### 2.2.4.4. Belediye Yönetimi

İngilizler Kıbrıs yönetimini devr aldıklarında aksaklıkları bulunsada belirli yerleşim yerlerinde kurulu olan belediyeler ve teşkilatı mevcuttu. 1856 yılında Lefkoşa ve diğer başlıca yerleşim yerlerinde Belediye Meclisleri kurulmuştu. Lefkoşa Belediyesi yönetim tarafından atanan bir Müslüman başkan ve Lefkoşa halkı tarafından seçilen yerli üç Müslüman ve üç Hristiyan üyeden oluşmuştu. Diğer belli başlı kazalarda ise bir başkan ve 2 Müslüman ve 2 Hristiyan yerli üyelerden oluşmuş belediye meclisleri kurulmuştu. Bu dönemki belediyelerin başlıca görevleri temizlik, sağlık, yol ve Şehir planlaması, halk sağlığı ile ilgili çeşitli denetimler yapmaktı.<sup>982</sup> Bunun yanında belediyelerin tamirat ve imar faaliyetleri için yapılacak harcamanın durumuna göre bazen masrafların belediye gelirlerinden karşılanması gerektiğine karar verilmekte<sup>983</sup> masrafların belediye gelirlerini aştığı takdirde ise harcamaların mal sandığından yapılmasına müsaade edilmekteydi.<sup>984</sup> Bu tarihten itibaren adada belediye faaliyetlerinde ve alanlarında gelişmeler olmuş, 1871 yılına gelindiğinde Lefkoşa başta olmak üzere başlarında kazanın yöneticileri olan kaymakamların bulunduğu; Değirmenlik, Girne, Tuzla, Baf, Magosa ve Limasol kazalarında belediye dairelerinin kurulduğu tespit edilmişti.<sup>985</sup>

21 Eylül 1872 tarihinde Kıbrıs Mutasarrıflığı'na gelen talimatta; daha önce taşralarda kurulan belediye dairelerinin ait olduğu sancak ve kazanın düzen, temizlik işleri ve süslemelerine bakmakla sorumlu olduğu belirtilmişti. Bu Şekilde her dairenin gelir ve sermayesi o dairenin masraflarına karşılık tutulması gerektiği açıklanmıştı. Fakat bazı yerlerde getirilen kurallara aykırı dairenin sınırlı harcına dahi tecavüz edildiği yani bir kazanın belediye

<sup>982</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s. 211; Şer'ıye sicillerini incelendiğinde 1274 tarihli kayıтта; Lefkoşeli Mustafa Efendi ibn-i Hasan ve Mustafa Efendi ibn-i Hacı Mustafa'nın Fatma Monla'nın varisi Hacı Hüseyin ibn-i Karanfil Mustafa aleyhine açtığı emlak davasında “*Köprübaşı dimekle ma'ruf sükda kâ'in lede'l-ahâli ve'l-cirân belediyeye muttasıl iki bâb bakkâl dükkânları müvekkillerim merkûmûnun cedd-i a'lâları Mustafa Şâkir Efendi'nin....*” diyerek belediyeye ait dükkanlardan bahsetmektedir.**K.M.A.**, **K.Ş.S.**, Zabıt Nr. 2, Sahifa: 120-121, Hüküm: 68, Tarih: 1274.

<sup>983</sup>Girne kazasına ve kalesine akan suyun kaynağı ve su yolu tamiri için gerekli olan paranın belediye bütçesinden karşılanması gerektiği bildirilerek hazineден istenen para isteği uygun görülmemişti. **K.M.A.**, **Mutasarrıflık Evamir Kaydı**, 13, Nr. 126, Sahife No.53, 11 Kanun-ı Evvel 1289.

<sup>984</sup>Tuzla İskelesi yolunda bulunan Papas deresi köprülerinin tamir masrafı belediye gelirlerinden karşılanamayacağı bildirildiğinden, yapılacak masrafın Mal Sandığından ödenmesine izin verilmişti. **K.M.A.**, **Mutasarrıflık Evamir Kaydı**, 13, Sahife No.53, 11 Kanun-ı Evvel 1289.

<sup>985</sup>Samani, **Tanzimat Devrinde Kıbrıs**, s. 56.

gelirlerinin merkezin süsleme ve düzeni için alınıp, harcandığı ve bazen dahi şunun bunun zimmetine geçirildiği ya da münasebetsiz yerlere harcandığı haber alınmıştı. Bu şekilde belediye dairelerinin düzen ve kaidesi dışındaki işlerin kabul edilemeyeceğinden bahsedilerek düzen dışı ve karşıtı harcanan paraların bu harcamaları yapanlardan mesul tutulacağı belirtilmişti. Talimatın devamında adadaki belediyelerin mali durumu hakkında bilgi istenmekteydi. Bu talimat üzerine Kıbrıs'ta bulunan belediyelerinin hesapları merkeze gönderilecekti.<sup>986</sup>

İngilizlerin belediye ve meclislerine yönelik çalışmaları Kavanin Meclisi'nin ilk olarak 16 Haziran 1880 tarihli oturumunda gündeme gelmişti. Konu ile ilgili olarak mecliste uzun süreli görüşmeler yapılmış ve bir düzenleme kabul edilmişti.<sup>987</sup> Kabul edilen bu düzenleme ile Eylül 1877<sup>988</sup> tarihli irade-i seniyye'nin değiştirildiği bildirilmekteydi.<sup>989</sup> Belediye Meclislerinin düzenleneceğine dair kararnamede resmi gazetede halka duyurulmuştu.<sup>990</sup>

Kavanin Meclisi'nde hazırlanan Belediye Meclisleri ile ilgili kanunun düzenlenmesi ile belirlenen tarihte varolan belediye meclislerinin görevleri sona erecek ve bu düzenlemeye göre yenileri oluşturulacaktı. Yüksek Komisere yeni belediye oluşturma yetkisi verilmişti. Bu düzenleme ile yüksek komiser belediye sınırlarını değiştirebilme yetkisini de almıştı. Belediye Meclislerinin üye sayısı 6'dan az 12'den fazla olmayacaktı. Yüksek Komiser doğrudan ilave olarak kamu görevlilerini veya diğer şahısları belediye meclisinde görevlendirilebilirdi. Belediye Meclis üyeliğine görevi sebebiyle atanmış üyeler hariç olmak üzere diğer üyeler seçimle gelecek, bu üyelerin sayısı belediye sınırı dâhilindeki yetişkin Müslüman ve Hristiyan erkeklerin sayısını temsil edecek veya koşullar elverdiğince birbirlerine yakın olacak oranda Müslüman ve Hristiyanlardan oluşacaktı. Seçilecek belediye meclisi üyeleri hâlihazırdaki belediye meclislerinin sona erdirilmesiyle, Yüksek komiser'in belirleyeceği bir tarihte göreve başlayacaklardı. Seçilen üyeler 18 aydan az ,30 aydan fazla olmamak üzere yüksek komiser'in karar vereceği bir süre görevde kalacaklardı. Daha sonra seçilecek üyeler kendilerinden önce seçilen üyelerin görevi bıraktığı tarihte göreve başlayıp 2 yıl görevde kalacaktı. Bu düzenleme ile seçimin yapılacağı bölgede oturmak şartıyla, erkek yetişkinlerden yönetime yıllık 20 şilin az vergi vermemek şartıyla hiç kimse oy kullanma hakkından mahrum bırakılamazdı. Ayrıca hiçbir şahıs ırkıdan dolayı ayrıma tabii tutulamazdı. Seçmenler birden fazla adaya oy verebilirdi. En fazla oyu alan adaylar belediye meclisini oluşturacaktı. Meclise girebilecek iki

<sup>986</sup>BOA., TŞR.KB.UNZD., 196/93, 18 B. 89/ 9 Eylül 88.

<sup>987</sup>N.A., C.O., 69/1, 16 Haziran 1880 tarihli Kavanin Meclisi Tutanakları.

<sup>988</sup> Bu kanun tarihi yanlış yazılmıştır. 5 Ekim 1877, 25 Ağustos 1293, 27 Ramazan 1294 tarihli Vilayet Belediye Kanunu'na ilave yapıldığı, değiştirildiği ve düzeltildiği bildirilmişti. Vilayet Belediye Kanunu için bk. **Düster**, Tertip 1, C. IV, s. 570.

<sup>989</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.III, 1880, "to amend the relating to Municipal Councils".

<sup>990</sup>The Cyprus Gazette, Nr.55, 22 Haziran 1880, s. 60.

aday eşit oy aldığı takdirde kaza komiseri oy kullanıp sonucu belirleyecekti. Meclise seçilen adaylar kendi aralarında başkan ve başkan yardımcısını seçecekti. Belediye meclis başkanı meclisin oyuyla yüksek komiserin onayı ile yıllık maaş alacaktı. Belediye meclis üyelerinden birisi meclisten izinsiz olarak ardı ardına üç toplantısına katılmazsa koltuğunu kaybedecekti. Bu düzenleme ile her belediye meclisi bir önceki meclis tarafından kanuni olarak alınan vergi, pay, aidat, harcı belediye işlerini yürütmek amacıyla almaya devam edecekti. Ancak yüksek komiser herhangi bir belediye meclisinin aldığı bu meblağları değiştirme veya indirme yetkisine sahip olacaktı.<sup>991</sup>

Belediye Meclislerinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili kararname gereği olarak resmi gazetede bir ilan yayınlanmıştı Bu ilana göre özetle; hâlihazırda Kıbrıs'ta bulunan Belediye Meclisleri, 1880 yılın Temmuz ayı boyunca, belediye sınırlarında yaşayan yetişkin erkek nüfusunu saptayabilmek için nüfus sayımı yapacaktı. Tüm belediye meclisleri, nüfus sayımı sonuçlarını, en geç 31 Temmuz 1880 tarihine kadar, Müsteşarlığına iletebilmesi için Komisere ulaştırmakla sorumlu tutulmuştu. Bölge komiserleri, yukarıda belirtilen istekleri tamamlayarak, bir rapor halinde en kısa zamanda Müsteşarlığa sunacaktı.<sup>992</sup>

Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılanmasına paralel olarak belediye meclislerinin de yeniden yapılanması gündeme gelmişti. 23 Mart 1882 tarihinde Belediye Meclisi kanunu Yüksek Komiser tarafından meclise getirilmiş ve üyelerin nüfusa oranına göre temsil edilmeleri gerektiğini belirtilmiştir.<sup>993</sup> Yabancılar a oy verme hakkının tanınması teklifi üzerine adli komiser belediye meclisi seçimleri için İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'da ve Avrupa'nın birçok ülkesinde yabancılar a oy verme hakkının bulunmadığını açıklamıştı. Böylece bir şeyi yapmayı düşünmediklerini, fakat halkın bir kısmının böyle bir istediğinin olduğunu ifade etmişti. Bu kanun tartışılmış mütakiben oy birliği ile kabul edilmişti.<sup>994</sup> Kabul edilen bu kanun 29 Nisan 1882 tarihli Yüksek komiserin duyurusuyla resmi gazetede yayımlanmıştı.<sup>995</sup> Bu kanun ile 1880 tarihli belediye Meclislerinin yapılandırılması ile ilgili düzenleme yürürlükten kaldırılmıştı.<sup>996</sup>

Yayımlanan kanuna göre özetle; Yüksek Komiser meclisin emirlerine bağlı kalarak, şehir, köy veya Belediyeye ait yerlerin sınırlarını hukuksal olarak tanımlıyacaktı. Belediye Meclisi konuyla ilgili husularda otorite uygulama hakkına sahipti ve zamandan zamana meclisin sahip olduğu yetkilerde değişikliklere ve genişletmelere gidebilir veya sorumluluk ya

<sup>991</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.III, 1880, "to amend the relating to Municipal Councils".

<sup>992</sup>The Cyprus Gazette, Nr.56, 7 Temmuz 1880, s. 61.

<sup>993</sup>Özellikle bu husus ada Rumları tarafından sürekli gündeme getirilmekte konu ile ilgili sürekli olarak şikayette bulunulmaktaydı. Hatta bu durumla ilgili olarak ada meclislerinde olan Rum üyeler organize olarak aynı anda istifa ederek kendilerine göre tepkilerini göstermişti.

<sup>994</sup>N.A., C.O., 69/1, 23 Mart 1882 tarihli Kavanin Meclisi Tutanakları.

<sup>995</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 6 Mayıs 1882, s.171-186.

<sup>996</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.VI, 1882, "to Amend the Law Relating to the Election of Municipal Councils, and to Make Beter Provision as to the Assesment and Levying of Municipal Rates and for the Auditing of Municipal Accounts".



da yetki iptallerine dair kararlar verebilirdi. Yüksek Komiser Belediye meclisinin yetki alanında bulunan, herhangi köy, çevre, mezra vb. bölgelerde yaşayan evsahibi yerleşiklerin çoğunluğuna ilişkin bir dilekçe aldığıında, konuyu Belediye Meclisine aksettirir ve meclisin varlık sebebine binaen sıkıntılar, şikâyetler giderilmeye, istek ve dilekler sağlanmaya çalışılırdı. Belediye Meclisi üye sayısı başkan ve vekili dâhil olmak üzere 8'den az 12 'den çok olmayacaktı. Meclis, son Kavanin Meclisi seçimine binaen, oluşan tablonun oranlarına göre, belediye sınırlarında yaşayan yetişkin Hristiyan ve Müslüman üyelerden oluşacaktı. Yeni seçimler olmadan ve yeniden seçilme hakkına binaen seçilmeden, hiç kimse 2 yıldan daha uzun bir süre üye olarak kalmıyacaktı. Üyeler görevlerini yapabilecek kalitede ve yetenekteyse yeniden seçilebilecekti. Ayrıca üye adayının oturduğu bölgede en az 100 poundluk gayrimenkulünün bulunması gerekmektedir.<sup>997</sup>

Seçmen listelerinin oluşturulması ile ilgili olarak; yaşını doldurmuş erkek Osmanlı ya da İngiliz tebaaları, 1 Aralık itibarıyla, 12 ay boyunca, oy verebilme haklarını kullanabilmek için, belediye sınırları içerisinde herhangi bir evi, depoyu vb. ikametgah olarak kullanacaktı. Belediye Meclisi her yılın 13 Ocak'ında veya daha önce, kanun hükümlerince oy verme hakkına sahip olan bireylerin listesini hazırlamakla mükellefti. Bu listeler İngilizce Türkçe ve Rumca hazırlanarak kamuoyuna duyurulacaktı. Listede ismi olmayan şahıslar, şayet oy verme şartlarını yerine getiriyorsa, ilgili makamlara, meclis başkanlığına, ismini listeye ekletmek için başvurmak zorundaydı. Aynı şekilde Oy vermeyi engelleyecek durumlarda ismi listede olan kişi isminin listeden çıkartılması için ilgili makamlara, başkanlık makamına, ismini listeden çıkarttırmak için bizzat kendisi başvurmak zorundaydı. Başkan iki yardımcısıyla birlikte, her yılın 9 Şubat'ında seçim sonuçlarıyla birlikte seçmen listelerini yeniden gözden geçirecekti. O tarihe kadar vefat eden kayıtlı seçmenlerin kayıtları sicillerden silinecek, oy verme hakkını yeni elde edenlerin isimleri listeye eklenecekti. Başkan her yılın 28 Şubatına kadar yeniden düzenlenen listeleri, imzalayıp ve yeni seçime kadar olağanüstü bir durum olmadığı sürece kapatacaktı. Başkanlar, mahkemeye başvurabilecek, listenin hazırlanması için gerekli koşullarda zaman zaman erteleme talebinde bulunabilecekti. Seçmen listeleri hazırlandıktan sonra doğru kopyaları kaza komiserlerine gönderilir ve belediye listelerine asılmak suretiyle kamuoyuna duyurusu yapılırdı. Seçmen listesinde ismi olan şahıslar, meclis üyelerini belirleyecek seçimlerde oy verme, oy kullanma hakkına sahipti.<sup>998</sup>

Kanuna göre meclis üyelerinin seçimleri ise; Oyların sayılması ve kaydı ve diğer durumda üyelerin atanması Yüksek Komiserin onayıyla belediye meclisi tarafından gerçekleştirilecekti. Meclis üyesi olacak adayın isminin mutlaka seçmen listesinde yazılı olması gerekmektedir.

<sup>997</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.VI, 1882, madde 1-12.

<sup>998</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.VI, 1882, madde 13-22.

Üye olmaya hak kazanalar belediye meclis başkanlığı için aday olabilirdi. Yüksek Komiser tarafından seçimlerde kullanılacak oy pusulaları belirlenecekti. Doğru pusulalar, seçim zamanı, seçimin yapılacağı yerde seçmene imza ve kimlik karşılığı teslim edilecekti. Seçimlerin sona ermesiyle seçim sandıkları mühürlü muhafaza edilmeliydi. Her seçmen, ihtiyaç duyulan tüm makamlar için açılan seçmen pusulalarıyla birlikte birden fazla oy kullanabilecekti.<sup>999</sup>

Seçimlerde hile yolsuzluk, sahtekârlık yapanlar 10 pounda kadar para, 3 aya kadar hapis cezası alacaktı. Her yıl düzenlenen seçimden sonra, 7 gün içerisinde, Bölge Komiseri, seçim sonuçlarına binaen seçimi kazanan meclis üyelerinden Başkan ve Başkan yardımcısı ile makamında görüşme sonucunda atamasını yapardı. Hiçbir meclis üyesi, ikiden fazla meclis üyesinin şahadeti olmadan, başkan veya başkan yardımcısı olarak seçilemez, atanamazdı. Kapasitesinin uygunluğu ispatlanırsa, Yüksek Komiser tarafından da başkan ve başkan yardımcılığı makamlarına atama yapılabilecekti. Her Belediye meclisinin başkanı yıllık maaş alır ve bu maaş oranı meclis tarafından oylanır, yüksek komiser tarafından onaylanır. Belediye meclis üyelerinden birisi, keyfi olarak art arda 3 oturuma veya toplantıya katılmaz ise, izinli olduğu durumlar dışında, üyeliği düşerdi. Başkan ve başkan yardımcısı hastalık vb sebepten meclis oturumlarına devamsızlık yapar ise ve görevine devam edemeyecek durumda ise, üyeler arasından bir başkan ataması derhal yapılırdı.<sup>1000</sup>

Belediyenin mülkleri, gelir elde etme yöntemleri ile ilgili olarak; seçimden sonra kanun gereği tüm taşınır ve taşınmazlar, belediye meclisinin kararı ve atamasıyla belediyeye ait hale dönüşürülecekti. Tüm paralar da belediye meclisinin aldığı kararla, vatandaşlara hizmet vb. faaliyetleri yapabilmek için belediye meclisinin tasarrufu altına alınacaktı. Meclis tarafından belediye hazinesinden sorumlu bir yetkili atanana kadar tüm gelirler ve emlâk, meclisin kontrolü, denetimi ve iradesi altında olacaktı. Belediyenin oluşturacağı bir fon da toplanan paralar, fonun kullanımı yönünde alınacak bir meclis kararı dışında; bireysel öneri, teklif, amaç vb yöntemlerle kullanılamayacaktı. Belediye yapılacak işlerine karşı yeterli paraya sahip değilse, Belediye Meclisi Yüksek Komiserin de onayıyla, taşınmazların veya taşınırınların (kiralık araziler, evler, madenler, ağaçlar v.b.) fiyatlandırılarak kiralanması yoluna gidebilecekti. Bu işlemin denetlemesi belediye meclisine ve yüksek komisere ait olacaktı. Belediye meclisinin belirleyeceği emlâk vergi oranları ve tüm diğer oranlar kabul edilebilir ve etkin bir biçimde toplanabilir olmalıydı. Vergilendirme ve değer biçmede ise; belediye meclisi, yetkilendirme yoluyla ya da atama yoluyla bir komite oluşturacak ve bu komiteye de (5 üyeden az olmamak üzere) “Vergilendirme Komitesi” adı verilecekti. Bu komite belediye

<sup>999</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.VI, 1882, madde 23-34.

<sup>1000</sup>N.A., CO., 68/1, Nr.VI, 1882, madde 35-40.

sınırları içerisindeki tüm taşınır ve taşınmazlar üzerinden alınacak vergilerin değerlerinin hesaplamasını yapacaktı.<sup>1001</sup>

Kanunun yayımlanmasından sonra belediye meclis üyelerinin sayısı o bölgedeki seçmen sayısına göre belirlenmişti. Bölgelerin seçmen sayısı tabloda verilmiştir. Bu sayılar bölgedeki 20 yaş üstü erkekleri göstermektedir. Bir sonraki seçimlerle ilgili ilanda seçimlerin 26 Temmuz 1882’de yapılacağı duyurulmuştu.<sup>1002</sup>

**Tablo 2.5:** Belediye Sınırlarında Yaşayan Seçmen ve Belediye Meclisleri Üye Dağılımı

Belediye Bölgesi	Hristiyan Seçmen Sayısı	Belediye Meclisi Hristiyan Üye Sayısı	Müslüman Seçmen Sayısı	Belediye Meclisi Müslüman Üye Sayısı	Toplam Seçmen Sayısı	Toplam Belediye Meclisi Üye Sayısı
Lefkoşa	1786	6	1638	6	3424	12
Magosa	482	6	184	2	666	8
Larnaka	1616	8	628	3	2244	11
Limasol	1573	8	569	3	2142	11
Baf	268	4	355	5	623	9
Girne	177	4	209	5	386	9

**Kaynak:** *The Cyprus Gazette*, Nr. 88, 26 Haziran 1882, s. 214.

Yüksek Komiser yayımlanan kanunun kendisine verdiği yetkiyi kullanarak kaza sakinlerin de isteğini göz önünde bulundurarak 17 Kasım 1882 tarihinde Baf bölgesi sınırlarında bulunan aşağıda isimleri geçen yerleşim yerlerinde belediye meclisleri kurulması emrini verdi. Bu doğrultuda yapılan nüfus sayımı tabloda gösterilmiş olup meclislerin üye sayısı 4 ‘ü Müslüman 4 ‘ü Hristiyan olmak üzere sekiz üyeden oluşacaktı. Seçmen sayıları 20 yaş üstü erkeklerden oluşmaktaydı.<sup>1003</sup> Baf bölgesinin diğer bölgelere göre dağlık ve yerleşim yerleri arasında yolların iyi seviyede olmadığı ve ulaşımın zor olduğu için böyle bir karar alındığı değerlendirilebilir.

İlerleyen tarihlerde de diğer yerleşim yerlerindeki halktan gelen istekler ve yürütme meclisinin uygun görmesi ve tavsiye etmesiyle değişik yerlerde belediyeler kurulacaktı.<sup>1004</sup> Kurulacak olan belediyelerde ki seçmen sayısı tabloda verilmişti.

<sup>1001</sup> N.A., CO., 68/1, Nr.VI, 1882, madde 41-51.

<sup>1002</sup> *The Cyprus Gazette*, Nr. 87, 17 Haziran 1882, s.213; *The Cyprus Gazette*,.

<sup>1003</sup> *The Cyprus Gazette*, Nr. 94, 1 Aralık 1882, s.243.

<sup>1004</sup> 362 Hristiyan seçmenden oluşan Girne kazasına bağlı Karavas yerleşim yeri belediye meclisi 6 üyeden oluşmak üzere doğuda Acheropiti ve batıda Vathikaka Nehri boyunca belediye sınırları çizilerek kuruldu ve resmi gazetede yayımlandı. Aynı tarihte yine Girne kazasına bağlı Lapishos’un da belediyelik olduğu ve 5’i Hristiyan biri Müslüman olmak üzere 6 üyeli bir meclise sahip olacağı bildirildi. *The Cyprus Gazette*, Nr. 133, 7 Haziran 1884, s.426-427.

**Tablo 2.6:** 1882 Yılında Kurulan Belediyelerin Seçmen Sayısı

BELEDİYE BÖLGESİ	HRİSTİYANLAR	MÜSLÜMANLAR	TOPLAM
POLİ	56	62	118
CHRYSOFOU	1	78	79
ISTEMİ	25	1	26
PRODROMİ	33	12	45
PERİSTERONE	43	3	46
TOPLAM	138	156	314

**Kaynak:** *The Cyprus Gazette*, Nr. 94, 1 Aralık 1882, s. 244.

İngiliz yönetimi belediyelerin görev yetki ve sorumluluklarını belirlemek için çalışmalarına devam etmekteydi. 23 Şubat 1885 tarihli Kavanin Meclisi toplantısında belediyelerle ilgili konular üç yıl aradan sonra tekrar görüşülmeye başlandı. Art arda yapılan görüşmelerden sonra<sup>1005</sup> 16 Mart 1885 tarihli oturumda yeni düzenlemeler kabul edildi<sup>1006</sup> ve resmi gazetede yayımlandı.<sup>1007</sup>

16 Mart 1885 tarihli düzenlemeye göre belediyelerin görevleri şunlardı: Cadde, sokak, meydan ve kamuya açık yerleri temiz ve kullanılır halde tutmak, yeterince aydınlatmak ve kanalizasyonlarını yapmak, her evden çöplerin toplanması, tüm tuvaletlerin, lağım ve foseptik çukurlarının sağlığı tehdit etmeyecek şekilde yapılması ve temizlenmesi, insan sağlığını tehdit edecek veya herhangi bir tehlikeye kaynaklık edecek bir ticaretin yapılmasına engel olmak, umuma açık ve özel yerlerde insan sağlığını tehdit edecek şekilde pislik birikmesini engellemek, foseptik çukurlarının ve kanalizasyonların insanları rahatsız etmemesi için gerekli önlemleri almak, belediye sınırları içinde yaşayan insanlar için iyi ve yeterli su kaynaklarının bulunması, temiz tutulması ve su tesisatının iyi durumda olması, belediye sınırları içinde bir mezbaha temin etmek ve hayvanların kesimini orada gerçekleştirmek, belediye sınırları içindeki et, balık, meyve ve sebze satışını kontrol etmek ve insan sağlığını tehdit edici olanların imha edilmesini sağlamak; genel olarak kasabanın refahı ve insan sağlığının korunması için bu tip eylemlerin yapılmasıydı. Belediye Meclisleri yönetimden aldıkları güçle ilişkilerini düzenlemek, kaynaklarını kullanmak ve aşağıda belirtilen hususları yerine getirmek konusunda yetkiliydi. Belediye sınırları içindeki yollar ve umuma açık yerlerde kaldırımlar yapılması ve bunların bakımının yapılması, pazarların kurulması ve yönetilmesi, çabuk bozulan yiyecekler için belediye sınırları içinde özel yerlerin tahsis edilmesi, umumi tuvaletlerin, çöplerin geçici olarak toplanacağı ve depolanacağı yerlerin yapılması, belediye sınırları içinde ekmeğin<sup>1008</sup>

<sup>1005</sup>Bk. Kavanin Meclisinin 2, 5, 12, 13 ve 16 Mart 1885 tarihli oturumları **N.A., CO.**, 69/1.

<sup>1006</sup>**N.A., CO.**, 68/1, "to Regulate the Duties and Powers of Municipals Councils", 26 Mart 1885, Nr. VIII, 1885.

<sup>1007</sup>**N.A., CO.**, 68/1, 26 Mart 1885, Nr. VIII, 1885; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 28 Mart 1885, s.593-600.

<sup>1008</sup>13 Ocak 1893 tarihli duyuru ile Poli belediyesi tarafından belirlenen oranlara göre, 100 dirhem (çeyrek okka), 200 dirhem(yarım okka), 300 dirhem(dörtte üç okka), 400 dirhem (bir okka) ağırlığında ekme satılacak başka ağırlıklarda ekme satışı yapılmayacaktı. **The Cyprus Gazette**, 20 Ocak 1893, s.2133.

belirlenen ağırlık ölçülerine göre satılmasının sağlanmasıydı. Belediye Meclisleri Yüksek Komiserin onayıyla aşağıdaki hususların tümünü ya da birkaçını yerine getirmeye yetkiliydi. Belediye sınırları içindeki yolların ve diğer kamu alanlarının genişletilmesi ve güçlendirilmesi, kamu binalarının, rıhtım, iskele ve limanların inşa edilmesi, hastane, dispanser, düşkünler evi ve diğer hayır kurumlarının inşa edilmesi ve genel olarak belediye sınırları içerisindeki insanların rahatını sağlayacak her türlü işin yapılmasıydı.<sup>1009</sup>

Zaman içerisinde gelişmeler sonucu belediyelere yeni görevler verilecekti. Bunların başlıcaları; otel, han, lokanta, içki dükkanı, kahvehane, fırın, şekerleme dükkanı ya da herhangi bir çeşit pasta fırını, hamam ya da berber dükkanının ve buralarda kullanılan çeşitli aletlerin kirli ya da zararlı bir durumda olmasının engellenmesi, biri kişinin bulaşıcı bir hastalıktan öldüğü binanın ve bu binada bulunan giyecek ve nesnelerin dezenfekte edilmesinin sağlanması, sahipsiz köpeklerin itlaf edilmesi, yetkili dini otoritelerin tavsiye ve yardımlarıyla cenaze törenlerinin düzenlenmesi, sakat ve yoksul kişiler için yeterli sığınma evleri kurduktan ve çalışabilenlerine çalışmalarını için işyerleri sağladıktan sonra dilenciliğin yasaklanmasıydı.<sup>1010</sup>

Belediye Meclisleri yukarıdaki görevleri yerine getirmek ve aşağıda belirtilen tarife ve ücretleri toplamak için ek kanunlar çıkarmaya yetkiliydi. Belediye mezbahalarında hayvan kesimi için alınacak ücretler, belediye pazarlarındaki tezgâhlar için alınacak ücretler,<sup>1011</sup> belediye sınırları içinde yürütülen ticaret ve diğer işler için gerekli vergilendirme, belediye sınırları içinde bina yapımı izni, sokak satıcıları tarafından ödenecek meblağlar, köpek sahipleri tarafından ödenecek meblağlar belediyelerin gelirlerini oluşturacaktı. Ayrıca belediye meclisleri tarafından yapılan ek kanunlar Yüksek Komiser'in onayına tabi olacak ve onun onayı olmadan ve resmi gazetede yayımlanmadan<sup>1012</sup> yürürlüğe girmeyecekti.<sup>1013</sup> Belediye gelirlerini artırmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmaktaydı. Bunlardan birisi de belediyelerin, belediye sınırları içindeki mülk vergisine tabi tüm mülkler için yeni bir değerlendirme listesi yapmasına izin verilmesiydi. Belediye değerlemeyi her beş yılda bir

<sup>1009</sup> N.A., CO., 68/1, 26 Mart 1885, Nr.VIII,1885; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 28 Mart 1885, s. 593-594.

<sup>1010</sup> N.A., CO., 68/4, "Amend the Municipal Councils Law", 1885, 30 Haziran 1913, Nr. XI, 1913; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 12 Eylül 1913, s. 8279-8280.

<sup>1011</sup> 7 Mayıs 1894'de yapılan düzenleme ile "Belediye Pazarlarında tezgah ve barakalar için ödenecek vergiler" kelimeleriyle ifade edilen kısım iptal edilmiş ve yerine şu kelimeler getirilmiştir: "Bir kişinin Belediye Pazarlarının kullanmasının karşılığında tezgahlar, kiralar ve kullanım ücretleriyle ödenecek vergiler."; N.A., CO., 68/2, "to Amend the Municipal Councils Law 1885", 26 Temmuz 1894, Nr. XV, 1894.; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 3 Ağustos 1894, s. 2529.

<sup>1012</sup> Buna örnek olarak Baf Belediye komisyonunun gaz yağı v.b. ürünlerin depolanması için alınacak ücretin tekrar belirlendiğine dair belediyeden çıkan kanun Yüksek komiser tarafından onaylanmıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr.881, 8 Mart 1907, s. 6118; Magosa Belediyesi 1000 poundu geçmemek ve faizi %4'ü geçmemek üzere Kredi Komisyonundan borç alabilecekti. **The Cyprus Gazette**, Nr.909, 6 Mart 1908, s.6383.

<sup>1013</sup> N.A., CO., 68/1, "to Regulate the Duties and Powers of Municipals Councils", 26 Mart 1885, Nr. VIII, 1885; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 28 Mart 1885, s. 593-594; N.A., CO., 68/4, "Amend the Municipal Councils Law", 1885, 30 Haziran 1913, Nr. XI, 1913; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 12 Eylül 1913, s. 8279-8280.

yapacaktı.<sup>1014</sup> Belediyelerin ihtiyaçlarını giderebilmek maksadıyla bankadan veya kredi komisyonundan borç çekebilmek için Yüksek Komiserin onayını almaları gerekmektedir.<sup>1015</sup>

1885 tarihli Belediyelerle ilgili düzenlemeyle Belediye Meclislerinin eğer görev yapamadığı değerlendirilirse görevleri tekrar bildirilmekte<sup>1016</sup> aksaklıklar giderilmediği takdirde Yüksek Komiser tarafından üç üyeden oluşan yeni bir belediye komisyonu atanacaktı<sup>1017</sup> ve bu komisyon belediye meclisi gibi yetkilendirilecekti.<sup>1018</sup> Yüksek Komiser zaman zaman bu üyeleri değiştirebilecekti.<sup>1019</sup> Belediye Meclislerinin toplanıp karar alması için en az üçte iki çoğunluğun toplanması gerekmektedir.<sup>1020</sup> Bu durum 27 Nisan 1888 tarihinde mecliste yapılan bir düzenleme ile değiştirildi. Bu düzenlemeye göre, daha sonra açıklanacak durumun dışında, üyelerin yarısı veya daha fazlası hazır bulunmadığı sürece belediye Meclisi tarafından hiçbir konu görüşülmeyecek ve oylama yapılmayacaktı. Eğer arka arkaya üç toplantıda Belediye Meclisi üyelerinin gerekli sayısı hazır bulunmazsa üçüncü toplantıda hazır bulunan üyelerin üye yeter sayısı varmış gibi konuları görüşmesi ve oylama yapması mümkün olacaktı.<sup>1021</sup>

Yüksek Komiserlik, Müsteşarlık aracılığıyla seçimlerin ne zaman ve nerede yapılacağını, hangi saatler arasında olacağını, nasıl oylamanın yapılacağını belediye meclisi üyelerine<sup>1022</sup>

<sup>1014</sup> **N.A., CO.** 69/21, 21 Şubat 1907 tarihli Kavanin Meclisi toplantısı, s.101-102; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 22 Şubat 1907, s.6113.

<sup>1015</sup> Yürütme Meclisinin tavsiyesiyle Yüksek Komiser 17 Aralık 1907 tarihinde aldığı bir kararla Limasol Belediye Meclisinin Osmanlı Bankasından 300 poundu geçmemek üzere ve yıllık faizi %6 yı geçmemek üzere kredi çekmesine müsaade etti. **The Cyprus Gazette**, Nr. 904, 27 Aralık 1907, s. 6341.

<sup>1016</sup> Lefkara Belediyesinin sorumluluğunda olan kesimhanenin halkın sağlığını tehlikeye düşürdüğü için konu yürütme meclisine iletilmiş ve yürütme meclisinden 1 Mayıs 1914 tarihli ve (M.P. 1180/09) numaralı kanun hükmünde kararname yayımlanmıştı. Order in Council No:570 ile Yürütme Meclisinin tavsiyesiyle Yüksek Komiserin emri gereği; Lefkara Belediye Meclisi bu emir onlara iletdikten sonra 3 ay içinde Belediye alanındaki halka ait yerler, meydanlar, caddeler, alanlar temizletecek ve uygun kesimevi sağlayacaktı. **N.A., CO.** 69/26.

<sup>1017</sup> Lefkara Belediyesi Larnaka Komiserinin defalarca uyarmasına rağmen herhangi bir tedbir almamıştı. Bu durumun devam etmesi halkın sağlığını tehlikeye düşüreceği için yürütme meclisinin tavsiyesiyle Yüksek komiser tarafından Lefkara belediyesi görevden alınmıştı. Larnaka Komiseri tarafından geçici olarak bir komisyon teşkil edildi. Bu komisyonda Bölge Sağlık Görevlisi olarak Dr. Iatrides, Müdür Kontopoulos, Köy yolları sorumlusu C. Charalambou bulunmaktaydı. Kurulacak komisyonun görevleri kanun hükmünde kararname ile duyurulmuştu. **The Cyprus Gazette**, Nr. 1145, 18 Aralık 1914, s.8753; **N.A., CO.** 69/26, 9 Aralık 1914 tarihli yürütme meclisi toplantısı.

<sup>1018</sup> 15 Mart 1889'da Yüksek Komiser "1885 Belediye Meclisleri Kanunu" nun kendisine verdiği yetkiyi kullanarak Hilgrove C. Nicolle, Şeyh Saffet Efendi ve Polybius G. Michaelides'i Lefkoşa Belediyesi Komisyonuna atamıştı. Hilgrove C. Nicolle bu komisyona başkan olarak atanmıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr.281, 16 Mart 1889, s. 1323; 26 Haziran 1889 tarihinde Yüksek Komiser "1885 Belediye Meclisleri Kanunu" nun kendisine verdiği yetkileri kullanarak Chrysostomo Loizo, Vincent Feneck ve Hasan Hamid Efendi'yi Magosa için Belediye Meclisi görevlerini yerine getirecek bir Komisyonun üyeleri olarak atamış ve Chrysostomo Loizo'nun bu Komisyonun başkanlığına getirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr. 290, 12 Temmuz 1889, s.1403.

<sup>1019</sup> Nitekim Yüksek Komiser Lefkoşa Belediyesi komisyon Başkanlığına atadığı Hilgrove C. Nicolle'nın yerine 1 Temmuz 1889'da Guy Neville Stephen'i Lefkoşa Belediye Komisyonu Başkanı olarak atamıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr.290, 12 Temmuz 1889, s.1403.

<sup>1020</sup> **N.A., CO.**, 68/1, 26 Mart 1885, Nr. VIII, 1885, madde 32.

<sup>1021</sup> **N.A., CO.**, 68/2, " *to Regulate the Mode of Transaction of Business at the Meetings of Municipal Councils* ", 10 Mayıs 1888, Nr. IX, 1888, madde 2-3; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 18 Mayıs 1888, s.1193.

<sup>1022</sup> 5 Temmuz 1889'da onaylanan bir düzenleme ile Belediye Meclislerine seçilen adayların bir hafta içinde Bölge Mahkemesine dilekçe yazarak kendisinin Belediye Meclisi üyeliği yapabilecek niteliklerde olduğunun açıklanmasını istemesi gerekmektedir. Ayrıca belediye meclisi üyeliği nitelikleri kaybettiğinde üyeliğini devam ettirirse kendisine açılacak bir dava sonucunda 20 pound ve tüm dava masraflarını ödemekle mükellefti. Bunun

tebliğ edilip imzalatır ve bu ilanlar resmi gazetede yayınlanırdı.<sup>1023</sup> Bu dönemde İngiliz yönetimi yeni belediyeler kurulması kararı almaktaydı.<sup>1024</sup> Bunun yanında Belediye Meclisi seçimleri yapılsada Yüksek Komiserin Belediyeleri yönetmek için Belediye Meclisi yerine üyelerini kendisinin atadığı komisyonları görevlendirdiği görülmektedir.<sup>1025</sup> Yüksek Komiser, Lefkoşa Belediye Meclisinin kendiliğinden dağılıp başkanının istifasıyla bir komisyon görevlendirmişti.<sup>1026</sup> Ayrıca Belediye hesapları görevlendirilen kişiler tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmekte ve rapor şeklinde ilgili komiserlere durum bildirilmekteydi.<sup>1027</sup> Belediye

---

yanında seçimde Müslüman olmayan seçmenler Hristiyan adaya veya adaylara, Müslüman olanlar ise Müslüman adaya veya adaylara oy verebilecekti. Seçmenler kendi dinlerinden olan adayların koltuk sayısı kadar oy kullanabilecekti. **N.A., CO.**, 68/2, “to Amend the Municipal Councils Ordinance 1882”, 5 Temmuz 1889, Nr. XV, 1889, s.49-51; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 6 Eylül 1889, s.1431-1432.

<sup>1023</sup>Girne, Karavas, Lapithos Belediye Meclis üyelerine ve halka yapılan duyular için bk.; **The Cyprus Gazette**, Nr.186, 2 Ocak 1886, s.718; Diğer bir ilanda ise Belediye Komisyonunun görevi yürüttüğü Lefkoşa Belediye Meclis üyeliği için 26 Temmuz 1888’de saat 10-13 arası seçim yapılacağı meclisin 6’sı Müslüman 6’sı hristiyan olmak üzere oniki üyeden oluşacağı bildirilmişti. Seçilen üyelerin 1 Ağustos 1888’de göreve başlayacakları bildirilmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.263, 13 Temmuz 1888, s. 1205.; Belediye Meclisi sayıları zaman zaman yürütme meclisinin tavsiyesiyle Yüksek Komiser tarafından değiştirilmekteydi. 18 Mart 1908’de Yüksek Komiserin verdiği talimatla Lefkoşa Belediye Meclisindeki hristiyan ve Müslümanların sayısının bir sonraki emre kadar 6 ve 5 olacağını bildirildi. **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 910, 18 Mart 1908, s.6403.

<sup>1024</sup>Kanunun verdiği yetkiye dayanarak Yüksek komiser 26 Ekim 1888’de Omorfo belediye meclisinin kurulmasını uygun gördü. Meclis tamamı Hristiyan üyelere olmak üzere 8 kişiden oluşacaktı. **The Cyprus Gazette**, Nr.271, 2 Kasım 1888, s.1243-1244.

<sup>1025</sup>14 Ağustos 1890’da “1885 Belediye Meclisleri Kanunu”nun kendisine verdiği yetkilere dayanarak Yüksek Komiser, Emin Whiting Wortabet, Şeyh Safvet Dede Efendi ve Konstandinos Dianello’yu Lefkoşa Belediye Meclisi görevlerini yerine getirecek komisyonun üyeleri olarak atamış ve ek olarak yukarıda adı geçen E. W. Wortabet’i bu komisyonun başkanlığına getirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.322, 22 Ağustos 1890, s.1660.

<sup>1026</sup>8 Aralık 1884 tarihli bir bildiri ile Lefkoşa’ya su sağlamak ve dağıtmak amacıyla Lefkoşa Komiseri başkanlığında, yönetim mühendisi, Türk Evkaf delegeesi, Ch. Severis, Hacı Hafız Efendi ve Dourmousch Pascalides’den oluşan bir komisyon görevlendirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.149, 11 Aralık 1884, s.484. Belediye Meclisi üyelerinin istifa edip Yüksek komiser tarafından belediye komisyonları atanması sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim 11 Mart 1889 tarihinde Lefkoşa Belediye meclis üyeleri istifa etmesi üzerine 13 Mart 1889 tarihli Yürütme meclis oturumunda bir komisyon kurulma kararı alındı.**N.A., CO.**, 69/2, 13 Mart 1889 tarihli Yürütme Meclisi toplantısı.

<sup>1027</sup>Lefkoşa Komiseri’ne, 27 Mart 1885 tarihli sunulan rapor üyeler tarafından hazırlanarak verilmiş ve resmi gazetede yayımlanmıştı. “*Lefkoşa Belediyesi’nin 1883 yılı hesaplarındaki denetlemeye ilişkin sunduğumuz raporda yer alan aşağıdaki noktaların incelenmesine dönük emirlerini yerine getirmek için resmi Gazette’nin 18 Ocak 1884 tarihli nüshasında eldeki nakit para olarak gösterilen ve 1882 yılından 1883 yılına taşınmış olan, 125£ 18s. 1 c.p.’lik miktarın nedenini ortaya çıkarmak amacıyla sözü geçen Belediyenin hesaplarını bize ileten Haznedar’yla görüştüğümüzü bildirmek isteriz. Bahsi geçen Haznedar tarafından tutulan kayıtların ve Haznedar’ın göreve gelmesinden 1882 yılı sonuna kadar olan çeşitli kalemlerdeki belediye ve su gelirlerinin ve genel giderlerin incelenmesi sonucu, aylık gelirlerin toplamından genel giderlerin çıkarılmasının ardından 93£ 3s. 0c.p.’lik bir bakiyenin 1882 yılı sonunda Belediye kasasında kalması gerektiği gözlenmiş ve bakiyenin Gazette’de 125£ 18s. 1c.p. olarak yayımlanmış ve farkı yaratan 31£ 3s. 1 c.p.’nin eklenmiş olması için herhangi bir neden görülememiştir. Konu soruşturulduğunda Haznedar, hatanın, Hükümetin isteği üzerine 1882 yılı ve öncesine dair beyannameler hazırlanırken, kendisinin konuyla ilgili zamanında bilgi sahibi olmamasından ve vergi miktarları ve Belediye’nin bankadaki parasını tam olarak bilmemesinden kaynaklandığını beyan etmiştir. Kendisi, aynı zamanda, 1882 öncesi dönemler için beyannamelerin bir kopyasının bulunmadığını belirtmiş ve dolayısıyla denetmenler hatanın ne zaman ve nerede ortaya çıktığına karar verememiştir. Müzik lisanslarındaki 1 şilincik eksiklik üzerine yapılan soruşturmada, bu miktarın Haznedar tarafından Kasaya iletildiği ve bunun 24 Mayıs 1884’te kaydedildiği doğrulanmıştır.Parafın yağı izinlerinden elde edilen kazancın bir kısmını oluşturan 42 piastrelik bir miktarın da Kasaya ödendiği ve 24 Mayıs 1884’te kaydedildiği doğrulanmıştır.Çeşitli gelirler olarak gösterilen 3£ 7s. 2 c.p. de Kasaya ödenmiş ve deftere geçmiştir. Kentin ışıklandırması ve diğer aylıklar kalemi altında gösterilen 32£ 15s. 1c.p.’lik ek bir toplamın da ışıklandırma harcaması olmadığı kanıtlanmış olduğundan bu miktar bu harcamanın toplamından çıkarılmıştır. Bir önceki raporda ve bir önceki noktaya yanıtta açıklandığı gibi, 32£ 15s.’lik üzerinde soru işareti olan toplam, sadece hatanın ortadan kaldırılması ve hesabın tutması için eklenmiştir. Bu toplam ışıklandırma harcamalarından çıkarılmış ve bu başlıktaki doğru miktar kayıtlara*

komisyonları ada yönetimi tarafından yakından takip edilmekte eğer gerekli görüldüğü takdirde değiştirilebilmekteydi. Nitekim Yüksek Komiserin görevinin son gününde dahi belediye komisyonunda değişiklik yaptığı görülmektedir.<sup>1028</sup> Ayrıca belediye komisyonlarının yaptığı işler ve hesapları ayrıntılı olarak Yüksek Komiser veya belediyelerin bulunduğu kazaların komiserinin başkanı olduğu Kaza İdare Meclis Başkanı'nın görevlendirdiği en az iki kişi tarafından denetlenip hesapları resmi gazetede yayınlanacaktı.<sup>1029</sup>

Belediye Komisyonu Yüksek Komiser'in belirlediği süre boyunca görev yapacak ve bir belediye komisyonunun tüm ya da bazı üyelerinin atamaları iptal edilebilecek ya da yeni atamalar yapılabilecekti.<sup>1030</sup> Belediye Meclisleri gibi Belediye Komisyonları da uzun süreli olarak Belediye Meclislerinin görev, yetki ve sorumluluklarını yerine getirebilmekteydi. Belediye Komisyonunun görevi o belediye bölgesinde yaşayan halkın komisyonun yerine belediye meclisi seçilmesini istediklerinde Yüksek Komiser'in uygun görmesiyle belediye meclisi üyelikleri için seçim duyurusu yapmaktaydı.<sup>1031</sup>

---

*geçirilmiştir.* Mehmed Sadık, Dimitrio Phillipides, Lefkoşa Belediyesi Hesapları Denetmenleri, **The Cyprus Gazette**, 9 Mayıs 1885, s.627.

<sup>1028</sup> 4 Nisan 1892'de Yüksek Komiser H. Bulwer adadan ayrılmadan Lefkoşa Belediye Komisyonu Başkanını değiştirmişti. Bulwer, Lefkoşa Komiseri Merton King, Konstantinos Dianello ve Şeyh Saffet Dede Efendi Lefkoşa Belediye Komisyonunda görevlendirildi. Lefkoşa Komiseri Merton King aynı zamanda komisyon başkanlığıda yapacaktı. **The Cyprus Gazette**, Nr.371, 8 Nisan 1892, s.1978.

<sup>1029</sup> Lefkoşa, Larnaka, Limasol ve Magosa Belediyelerine ait 30 Haziran 1883'den yeni yıl başına kadar olan gelir gider tabloları için **The Cyprus Gazette**, Nr.122, 18 Ocak 1884, s.366-367.; Limasol Belediyesine ait yıl başından 30 Haziran 1884 tarihine kadar olan gider gelir tablosu. **The Cyprus Gazette**, Nr.144, 18 Ekim 1884, s.470; Baf ve Poli Belediyelerine ait yılbaşından 30 Haziran 1890 tarihine kadar olan belediye gelir gider tablosu, **The Cyprus Gazette**, Nr.322, 22 Ağustos 1890, s.1659-1660; Yüksek Komiser tarafından Murakıp Edward Allan Grannum'u 10 Temmuz 1903 tarihinde Lefkoşa Belediyesinin hesaplarını incelemek ve buna dair rapor hazırlamakla görevlendirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.767, 28 Ağustos 1903, s.5145.

<sup>1030</sup>Yüksek Komiser 1Kasım 1907'den itibaren Baf Belediye Komisyonunun başkanı olarak Baf Bölge Mahkemesinin Başkanı A. Stuart'ı görevlendirmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr.900, 1Kasım 1907, s.6315 ; **N.A., CO.** 69/21, 21 Şubat 1907 tarihli Kavanin Meclisi toplantı, s.101-102; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 22 Şubat 1907, s.6113.

<sup>1031</sup>22 Haziran 1895'de Yüksek Komiserin talimatıyla Lefkoşa için Belediye Meclisi üyelerini seçmek üzere 15 Temmuz 1895 Pazartesi günü saat sabah 10 ile öğlen 1 arasında Belediye Komisyonu ofislerinde seçim yapılacaktı. Belediye Meclisi on bir üyeden oluşacaktı. Bu üyelerin 6'sı Hristiyan 5'i Müslüman olacaktı. Belediye Komisyonu Başkanı seçime başkanlık yapacaktır. Oylamanın gerekmesi halinde oy verme işlemi 18 Temmuz 1895 Perşembe günü Belediye Komisyonu ofislerinde saat sabah 10 ile öğlen bir arasında gerçekleşecek ve Lefkoşa Komiseri oy verme işlemine başkanlık edecekti. Bu talimata göre seçilen meclis üyeleri 1 Ağustos 1895'de göreve başlayacaklardır. Bu meclis üyelerinin altısı (üç Hristiyan ve üç Müslüman) 1 Nisan 1896'ya kadar ve geri kalanlar 1 Nisan 1897'ye kadar görevde kalacaklardı. **The Cyprus Gazette**, Nr.486, 26 Haziran 1895, s. 2821; Yüksek Komiser'in 1 Mayıs 1889 tarihli buyruğuyla, Ekselansları "1885 Belediye Meclisleri Kanunu" ile kendisine verilen yetkileri kullanarak Baf Kazası için Belediye Meclisi görevlerini yerine getirecek bir Komisyon atanmasına karar vermişti. Belediye Komisyonu atanın kasabanın bazı sakinlerinin bu Komisyon yerine bir Belediye Meclisi seçilmesi yönündeki taleplerini içeren dilekçeleri üzerine, Yüksek Komiser Baf Belediye Kazası için bir Belediye Meclisi seçimi yapılmasını uygun görmüştü. Yüksek Komiser "1885 Belediye Meclisleri Kanunu" ile kendisine verilen yetkilere dayanarak verdiği talimatta, Baf Belediye Kazası için Belediye Meclis üyeleri seçimi Belediye Komisyonu ofisinde 7 Temmuz 1891 günü saat 9.00 ila 12.00 arasında yapılacaktı. Bu Meclisin üye sayısı altısı Müslüman beşi Hristiyan olmak üzere on bir olacaktı. Belediye Komisyonunun başkanı seçime başkanlık edecekti. Oylama gerekmesi durumunda oylama Belediye Komisyonunun ofisinde 8 Temmuz 1891'de 9.00 ila 12.00 arasında yapılacaktı ve Baf Komiseri oylamaya başkanlık edecekti. Seçilen üyeler 1 Ağustos 1891'de göreve gelecekti. Üyelerin yarısının görevi 1 Nisan 1892'de sona erecekti. **The Cyprus Gazette**, Nr.344, 26 Haziran 1891, s. 1797.



Yürütme Meclisi, Belediye Komisyonları'nın yerini alacak yeni belediye meclislerinin kurulması için yapılan seçim sonuçlarında seçilen adayların durumunu değerlendirip adayların uygun olmadığı kanaatine varırsa belediye meclis seçimlerini tekrarlatılabilmekteydi.<sup>1032</sup>

22 Mayıs 1896 tarihli meclis görüşmesinde 1885 tarihli belediyeler kanununda çeşitli değişiklikler yapılmıştı. Bu düzenlemede özellikle belediye ile ilgili kavramların açıklaması yapılmış ve kamu yararı için bir yerin veya arazinin nasıl değerlemeye tabii tutulacağı ve yapılması gereken işlemler kapsamlı bir şekilde anlatılmıştı.<sup>1033</sup>

Belediye Meclisine üye seçimi, seçmen olma şartları, belediyelerin görevlerindeki değişiklikler ve görev süresinin değişimi ile ilgili ayrıntılı çalışmaların yapılacağı kanun taslağı 13 Şubat 1907'de Kraliçenin Avukatı tarafından Kavanin Meclisi'nin gündemine taşındı. 21 Şubat 1907'de bu kanunun belediyelerin sorunlarının tamamıyla ilgili olduğunu bildirdi ve Bu konu ile ilgili bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Komisyon çalışmaları ile ilgili olarak 22 Nisan 1907'de Kavanin Meclisi'nde okundu. 23-24 ve 25 Nisan tarihlerinde kanunun maddeleri tek tek üyeler tarafından tartışıldıktan sonra oylandı. Müslüman üyelerin eşit temsil istemesine rağmen bu husus Rum ve İngiliz üyeler tarafından kabul edilmedi. Kanun Müslüman üyelerin itirazına rağmen mecliste kabul edildi.<sup>1034</sup> Kabul edilen kanun "1907 Belediyeler Değişiklik Kanunu" olarak adlandırıldı<sup>1035</sup>ve resmi gazetede yayımlandı.<sup>1036</sup>

Bu düzenlemeye göre Belediye Meclisleri 1 Nisan'da göreve başlayacak ve üç yıl boyunca görevde kalacaktı. Seçmen olmak için 21 yaşın üstündeki her erkeğin, seçimden önceki Aralık ayının son gününde, Kavanin Meclisi için seçmenler listesinde isminin bulunması gerekiyordu ya da Aralık ayının son gününden önceki tüm bir on iki ay boyunca asıl ikametgâhı Belediye sınırları içinde olan ve bu süre içinde bir ev, depo, dükkân ya da başka bir dükkân için üç pounddan az olmayan bir kira ödeyen kişiler Belediye Meclisi seçimlerinde oy kullanmaya hak kazanacaktı. Düzenlemede oy verme hakkı kazananlar "kira-ödeyenler" olarak adlandırılmıştı.

<sup>1032</sup>Magosa Belediye Komisyonu yerine, Magosa'da Meclis üye seçiminin yapılacağı 16 Haziran 1905 tarihinde duyuruldu . Meclis 11 üyeden oluşacak ve göreve 17 Temmuz 1905'e başlayacaktı. Bunların altısı (dört Hristiyan, iki Müslüman) görevlerini 1 Nisan 1906'da ve diğer yarısı 1 Nisan 1907'de bırakacaktı. Magosa Kazası'nın Belediye Meclisi 8 Hristiyan ve 3 Müslüman üyeden oluşacaktı. Ancak 3 Temmuz 1905 tarihinde yapılan seçim sonucunda seçilen adaylar Yürütme Meclisi tarafından uygun görülmediği için Yürütme Meclisi tarafından 29 Ağustos 1905'de tekrar belediye Meclisi seçimi yapılması kararı alındı. **The Cyprus Gazette**, Nr.827, 16 Haziran 1905,s.5663,5666; **N.A., CO.**, 69/14, 11 Ağustos 1905 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1033</sup>**N.A., CO.**, 68/2, "to Amend and Extend the Powers of Municipal Councils and to Amend the Municipal Councils Ordinance, 1882". 11 Temmuz 1896, Nr. XV, 1896, 9 Haziran 1897 tarihli diğer bir düzenleme 1885 tarihli Belediyelerle ilgili kanunda 19 ve 20. Maddelerinde çeşitli değişiklikler getirmekteydi. **N.A., CO.**, 68/2, "to Amend the Municipal Councils Law 1885"Nr. VIII, 1897; **The Cyprus Gazette, Supplement.**, 25 Haziran 1897, s. 3400-3402.; Belediyelerle ilgili kanunda sürekli olarak değişiklikler olmaktadır. Bunlar; 1897 yılına ait Belediye Meclisleri Islah kanununun 12.bölümündeki Mahkeme Usullerinin değiştirildiğini bildiren **The Cyprus Gazette**, Nr.579, 7 Ocak 1898, s. 3536; Belediyelerde yapılan tartma ve ölçme ile ilgili olan değişikliklerin yayımlandığı **The Cyprus Gazette, Supplement.**, 18 Kasım 1898, s. 3748.

<sup>1034</sup>**N.A., CO.**, 69/21, 13 Şubat , 21 Şubat, 22 Nisan, 23 Nisan, 24 Nisan 1907 tarihli Kavanin Meclisi toplantıları, s.8, 101, 528-560.

<sup>1035</sup>**N.A., CO.**, 68/3 "to Amend the Laws Relating to Municipalities", Nr. IX, 1907.

<sup>1036</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 14 Haziran 1907, s. 6207-6212.

Kaza komiserleri her yıl kazalarındaki her belediye için 13 Ocak'tan önce kira-ödeyenlerin listesini hazırlatacaktı. Komiserleri gelen itirazları da dikkate alarak kira-ödeyenler listesinde gerekli gördüğü değişiklikleri yapacak ve bu listenin kopyalarının belediye sınırları içinde uygun yerlere bırakılmasını sağlayacak ve İngilizce, Türkçe ve Rumca yayımlanacak bir duyuruyla bu listelerin 15 ile 22 Ocak arasında incelenebileceğini ilan edecekti. Komiser 23 Ocak'a kadar Kaza Mahkemesi Başkanına kira-ödeyenlerin listesini yapılan tüm değişikliklerle ve yapılan tüm itirazlarla birlikte gönderecekti ve Kaza Mahkemesi Başkanı İngilizce, Türkçe ve Rumca olarak değişikliklerden etkilenen tüm belediyelere asılacak duyurularla değişikliklere ilişkin tüm itirazların duyurularında belirtilen tarihte dinleneceği ilan edilecekti. 18 Mart'a kadar kira-ödeyenlerin listesi gerekli tüm değişiklikler yapılarak Kaza Mahkemesi Başkanı tarafından Kaza Komiserine iade edilecekti. Bu listeler Kaza Mahkemesi mührüyle mühürlenecek ve kişilerin kira ödemek suretiyle oy kullanmaya hak kazandıklarına ilişkin kesin kanıt olacaktı. Meclis üyelerinin nitelikleri ve seçimi ise; Belediye Meclisi seçiminde oy kullanma yeterliliğine sahip olan ve aşağıda belirtilen durumları taşımayan kişiler söz konusu seçimde Belediye Meclisi üyesi olarak seçilebilecekti.<sup>1037</sup>

Üyelerin seçimi ve nitelikleri başlığında ise; belediye meclisine, adadaki herhangi bir mahkemenin yargıçları, belediye meclisinin hediyesi olarak ya da meclisin yönetiminde, başkan haricinde ofisi ya da kar amaçlı yeri bulunanlar, belediye meclisiyle kendisi ya da ortakları aracılığıyla bir sözleşmede hisse sahibi olanlar, iflas etmiş kişiler, belediye seçiminde rüşvet ya da gözdağı suçundan hüküm giyenler, kişiyi oy vermeye ya da vermemeye teşvik etmek için Osmanlı Ceza Sisteminin 67 ya da 76'ncı maddeleri ile rüşvet olarak tanımlanan eylemleri yapanlar üye olarak seçilemeyecekti.<sup>1038</sup> Belediye Meclisi koltuklarında bir boşluk doğduğunda bunun için yapılacak yeni seçim, takip eden 1 Nisan'da olacaktı. Belediye Meclisi üyeliği için adaylık başvurusu yazılı olarak yapılacaktı. Yazılı başvuru seçimlerde oy kullanma hakkı olan iki kişi tarafından onaylanacak ve seçim için belirlenen zaman içerisinde aday ya da kendisini öneren kişi tarafından Komiser ya da temsilcisine iletilecekti. Eğer seçim için belirlenen zamanın üzerinden bir saat geçmesinden sonra boş koltuk sayısından daha fazla aday gösterilmemişse ve Müslüman ve Hristiyan adaylar Meclis'teki Müslüman ve Hristiyan boş koltuklarla aynı orandaysa, Komiser ya da temsilcisi tüm adayların seçildiğini ilan edecekti. Eğer Müslüman ve Hristiyan adaylar meclisteki boş Müslüman ve Hristiyan koltuklarla aynı oranda değilse, Komiser Müslüman ya da Hristiyan adaylardan hangisinin sayısı meclisteki boş koltukların sayısını aşmıyorsa o üyelerin seçildiğini ilan edecek ve diğer boşlukların doldurulması için seçim yapılabilmesi için seçimleri erteleyecekti. Eğer seçim için

<sup>1037</sup> N.A., CO., 68/3, Nr. IX, 1907, madde 1-12.

<sup>1038</sup> N.A., CO., 68/3, Nr. IX, 1907, madde 13 ve 25.

belirlenen zamanın sona ermesinin üzerinden bir saat geçtikten sonra Müslüman ve Hristiyan koltuk sayısından daha fazla Müslüman ve Hristiyan aday varsa Komiser ya da temsilcisi oylama yapılabilmesi için seçimleri erteleyecekti. Oylama yapılması durumunda seçime yüksek komiser tarafından atanacak bir kişi başkanlık edecek ve adaylar ya da temsilcileri seçimlerde hazır bulunabilecekti. Seçimlerde Hristiyan seçmenler sadece Hristiyan adaylar için ve Müslüman seçmenler sadece Müslüman adaylar için oy verecekti. Hiçbir seçmen bir adaya birden fazla oy veremeyecekti. Komiser, belediye meclisi için seçilen kişilerin isimlerini yazılı olarak Müsteşara ileticek ve o da bunların resmi gazetede yayımlanmasını sağlayacaktı. Komiser Müsteşar'a önlenemez bir sebeple seçim yapılamadığını rapor ederse Yüksek Komiser en kısa sürede yeni bir oylama yapılması için emir verecekti. Bir meclis üyesi görevinden meclis başkan ya da başkan yardımcısına ileticeği yazılı bildirimle istifa edebilecekti.<sup>1039</sup>

Seçimlerde suç sayılan eylemlerin başlıcaları; adaylık belgesini taklit ya da tahrif edenler ya da bir adaylık belgesinin sahte olduğunu bile bile bunu seçim başkanına verenler, seçmeni oy vermeye giderken ya da oy merkezinde tehdit edenler, yetkisi olmadan bir oy sandığını alan, açan ya da başka bir şekilde müdahale edenler, seçimleri kasıtlı olarak engelleyenler, başka birinin yerine oy kullanan ya da kullanmaya çalışanlar suç işlemiş sayılırlar ve mahkum olmaları durumunda on pounda kadar para ya da üç aya kadar hapis cezasına ya da her ikisine de çarptırılırlardı. Bir belediye seçiminde rüşvet ya da gözdağı suçundan hüküm giyenler yirmi pounda kadar para ya da üç aya kadar hapis cezasına ya da her ikisine de çarptırılacaktı. Bir kişiyi oy vermeye ya da vermemeye teşvik etmek için Osmanlı Ceza Sisteminin 67 ya da 76'ncı maddeleri ile rüşvet olarak tanımlanan eylemleri yapanlar rüşvetten suçlu sayılacaklardı.<sup>1040</sup>

Yeni Meclisin seçiminden sonra en kısa süre içinde Komiser Meclisi toplantıya çağırarak ve bu toplantıda meclis üyeleri içlerinden birini başkan ve bir diğerini başkan yardımcısı olarak seçeceklerdi.<sup>1041</sup> Eğer başkan, başkan yardımcısı ya da üyelerden biri Meclisin izni olmaksızın arka arkaya üç toplantıya katılmazsa ya da Meclisin bulunduğu yerden kesintisiz olarak dört ay boyunca, hastalık dışında bir nedenle ayrılırsa derhal görevini yitirecekti. Başkan veya başkan yardımcısı gerektiğinde veya en azından ayda bir defa meclis toplayacaktı.<sup>1042</sup>

<sup>1039</sup>N.A., CO., 68/3, Nr. IX, 1907, madde 13-22.

<sup>1040</sup>N.A., CO., 68/3, Nr. IX, 1907, madde 24-25.

<sup>1041</sup>Başkan ya da Başkan Yardımcısı ataması ya da seçiminde iki meclis üyesi arasında oylarda eşitlik olduğunda Komiserin gözetiminde kura çekilecekti. **The Cyprus Gazette**, Nr.1013, 7 Temmuz 1911, s. 7476.

<sup>1042</sup>N.A., CO., 68/3, Nr. IX, 1907, madde 27-28.

22 Şubat 1908'de Yürütme Meclisi görüşmesi ve 6 Mart 1908 tarihli Yürütme Meclisinden yayımlanan kanun hükmünde kararname ile belediye meclislerinin üye sayısı ve dağılımı tekrar belirlenmişti. Bu kararnameye göre belediye meclisi üye sayısı 9 olarak belirlenmiştir.<sup>1043</sup>

**Tablo 2.7:** 1908 yılı Belediye Meclisleri Üye Dağılımı

BELEDİYE	HİRİSTİYAN ÜYE	MÜSLÜMAN ÜYE
LEFKOŞA <sup>1044</sup>	6	3
MORPHOU	8	1
LEFKE <sup>1045</sup>	2	7
GİRNE	6	3
LAPİTHOS	8	1
KARAVAS	8	1
LİMASOL	7	2
BAF	5	4
POLİ	5	4
LARNAKA	7	2
LEFKARA	8	1
MAGOSA	7	2

**Kaynak:** *The Cyprus Gazette*, Nr.909, 6 Mart 1908, s.6384.

Yayımlanan kanun hükmünde kararname ile seçmen listelerinin hazırlanması kaza komiserinin genel sorumluluğunda olacaktı. Müslüman seçmenler sadece Müslüman adaylara Hristiyan seçmenlerde sadece Hristiyan adaylara oy verebilecekti. Oy verme işlemi saat 8-12 ve 2-6 arasında olacaktı. Her bir mahallenin veya köyün muhtarı oy sandıklarının başında temsilci buldurmak zorundaydı. Her oy verme istasyonunda komiser tarafından kontrol için görevlendirilmiş bir temsilci, bir tercüman ve muhtarların temsilcisi olacaktı. Oy verme istasyonunda aynı anda üç kişiden fazla seçmen olmasına izin verilmeyecekti. Her oy sandığı başkanı oy verecek seçmen kadar oy pusulasını buldurmak zorundaydı. İngilizce, Türkçe veya Rumca açık bir şekilde oy pusulasına seçtiği adayın tam ismini yazdıracaktı. Seçim bittikten sonra oy sandıklarının emniyetli bir şekilde toplanması ve adayların temsilcilerinin bulunduğu yerde aynı anda sayıma başlanması komiserlerin sorumluluğundaydı. Eğer herhangi bir oy sandığında seçmen sayısından eksik veya fazla oy çıkması seçimi geçersiz kılmazdı. Ancak oy kimin lehine fazla çıktıysa o kadar sayıda oy düşülecekti.<sup>1046</sup>

Resmi gazeteye yansıyan ilk belediye meclislerine üye olmayı hak kazananlar şöyleydi<sup>1047</sup>: Bir sonraki yıl yerleri boşalan ve seçimi yapılmayan üyelerin yerleri için tekrar seçim yapılarak belediye meclis üyeleri belirlendi. Bunlar; Morphou Belediye Meclisi Rum üyeliği için

<sup>1043</sup> **N.A., CO.**, 69/14, 22 Şubat 1908 tarihli yürütme meclisi toplantısı.; *The Cyprus Gazette*, Nr.909, 6 Mart 1908, s.6383- 6384.

<sup>1044</sup> 18 Mart 1908 tarihli yürütme meclisinin aldığı kararla Lefkoşa belediye meclis üye sayısı 6 Hristiyan ve 5 Müslüman olmak üzere 11 olacaktı. **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr.910, 18 Mart 1908, s.6383- 6384. Yürütme Meclisinde alınan karar gereği Lefkoşa Belediyesinin üye sayısı 12 olarak belirlenmişti. **N.A., CO.**, 69/26 , 18 Şubat 1914 tarihli yürütme meclis toplantısı.

<sup>1045</sup> Lefke'nin belediye olması 8 Kasım 1893 tarihli Yürütme Meclisi oturumunda kabul edilmişti. **N.A., CO.**, 69/7, 101/1893, 8 Kasım 1893 tarihli yürütme meclis toplantısı.

<sup>1046</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.909, 6 Mart 1908, s.6384-6385.

<sup>1047</sup> **The Cyprus Gazette**, 16 Nisan 1908, s. 6470

Kyprianos Iphestines; Larnaka Belediye Meclisi Müslüman üyelerin yeri için Yusuf Zia Efendi, Kamil Kenan Efendi; Ano Lefkara Belediye Meclisi için Hüdaverdi Sefer; Limasol Belediye Meclisi: Rum üyeler için Agathocles Frankoudes, Panayiotis Stavrinides, Akanthou Belediye Meclisinde Müslüman üye olarak Ahmed Hüseyin Kousetti; Akanthou Belediye Meclisi Rum üyeleri için, Fodio Sava, Georghio K. Krambi, Hj. Mina Antoniadis, Georghio Michailides, Hj. Georghio Yannaki, Pieri Hj. Georghio, Hj. Mina Hj. Georghio, Kyriako Hj. Michail; Girne Belediye Meclisi Müslüman üye olarak Salih Effendi Molla Mehmed, Fehim Efendi Molla İbrahim, Halil Sabri Hacı Mustafa; Lapithos Belediye Meclisi için Charalambi Christodoulou Philippou' u seçilmişti<sup>1048</sup>. Belediyeler için bir sonraki seçim 1911 yılının baharında yapıldı. Seçim sonucunda seçilen üyeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.<sup>1049</sup>

Belediye seçimleri iki yıllığına yapılmaktaydı. Belediye Meclislerinde boşalan üyelikler için de seçim yapılmaktaydı ve bu üyeler bir veya iki yıllığına seçilmekteydi.<sup>1050</sup>

Kıbrıs'ta, özellikle gelirlerinin yeterli olmamasından dolayı belediyelerin görevlerini yerine getirmede tam anlamıyla başarılı oldukları söylenemez. İngiliz yönetiminin adada teşkilatlanmasından sonra mevcut olan belediye sayısı arttırılmış, belediye hesapları altışar ay arayla görevlendirilen iki görevli tarafından kontrol edilmiştir. 1907-1908 yılına kadar çoğunlukla Belediye Meclisi görevleri Yüksek Komiser tarafından atanan komisyonlar tarafından icra edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi Kıbrıs'ta her yerde olduğu gibi belediyelerde merkezi yönetimin sıkı takip ve kontrolünde bulunmaktaydı. Belediye Meclisi yürütme meclisinin tavsiyesi ve Yüksek komiserin kararıyla görevden alınabilmekteydi. Bu da doğal olarak sayıları İngiliz yönetimi sırasında artmış olan belediyeler üzerinde merkezi idarenin etkisini göstermekteydi.

<sup>1048</sup>The Cyprus Gazette, 30 Nisan 1909, s.6783.

<sup>1049</sup>The Cyprus Gazette, 28 Nisan 1911, s.7362-7363.

<sup>1050</sup>Limasol Belediyesi 1 Nisan 1912'den 31 Mart 1914 tarihine kadar HaCI Said Efendi Fellahoglu seçilmişti. The Cyprus Gazette, 28 Nisan 1911, s.7362; Limasol Belediye Meclisi için 1 Nisan 1913'den 31 Mart 1914'e kadar Hafız Derviş Efendi ve Nikolaos P. Lanites seçilmişti. The Cyprus Gazette, 25 Nisan 1913, s. 8122.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### SOSYAL HAYAT

Kıbrıs adası, birçok kavmin geçiş noktası olup, değişik devletlerin hüküm sürdüğü ve değişik inançların izlerinin bulunduğu bir yerdi ve stratejik bir konuma sahipti. Kıbrıs'ın Anadolu-Mısır- Suriye-Güney Avrupa ticaret yolları üzerinde bulunması, ilk çağlardan itibaren adanın değişik grupların ve toplulukların uğrak yeri olmasına sebep olmuştur. Bu durumun doğal sonucu olarak adada çok farklı dil, din ve kültürlerin izlerini bulmak mümkündür. Bu unsurların aynı yerde yaşamasının sonucu olarak birbirleri ile iletişim ve etkileşimde bulunmaması düşünülemez. Tarihsel süreçte adada Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlar, Persler, Makedonlar, Pitolemeler, Rumlar, Latinler ve Arapların izleri bulunmaktadır. Adanın Osmanlı Devleti tarafından fethinden önce adada nüfus çoğunluğunu Rumlar oluştururken, Venedik yönetiminin etkisiyle Kıbrıs üzerinde Latinler'in ağırlığı bulunmaktaydı. Bu dönemde Ortodoks Kilisesi iyice gücünü kaybetmişti ve Rumlar'da Venedik idaresinden kurtulmak istiyorlardı. Osmanlıların fethi ile fethe katılan askerler dışında buraya Anadoludan Türkler de iskân edilmişti. Dönem dönem yapılan sürgünlerle adadaki Türk ve Müslüman nüfusu önemli bir seviyeye ulaşmış ve Rumlardan sonra adadaki en yoğun nüfusa sahip olmuşlardı. Adada bu iki toplumdaki başka nüfusları çok olmamakla birlikte Ermeniler, Maruniler, Latinler, Museviler gibi topluluklar da bulunmaktaydı.

### **3.1. Dinsel-Etnik Yapı**

#### **3.1.1. Gayrimüslimler**

##### **3.1.1.1. Rumlar**

Kökeni Anadolu, Mısır, Suriye ve bu bölgelere yakın yerlerden adaya göç eden topluluklara dayanan Kıbrıs halkı, değişik zamanlarda adada hâkim olan kavimlerle karışmış ve bunun sonucunda adada çeşitli milletlerden oluşan bir topluluk meydana gelmişti. Bizans yönetimi döneminde Hristiyanlığın yayılması ve Yunancanın resmi dil olması sonucunda adada değişik milletlerden olan insanlar zamanla Yunanlılaşmıştır.

Katolik Venedik yönetimi sırasında birçok baskılara maruz kalan Ortodoks Rumlar Osmanlı yönetimi ile ibadetlerini herhangi bir baskıya maruz kalmadan yapma hakkını elde ettiler. Osmanlı yönetimi adayı feth ettikten hemen sonra sürgünde bulunan Başpiskoposu Lefkoşa'ya getirip Başpiskoposluk makamına oturtmuştu. Latinler döneminde el konulan kiliseleri, manastırlarını ve bunlara ait malları Başpiskoposluğa vakf edilmişti. Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdığı imtiyazlar ve yetkiler sayesinde Ortodoks Rumlar kendilerine tanınan

haklarla arazi, ev, tarla, arsa alıp, miras bırakabileceklerdi.<sup>1051</sup> Böylece Osmanlı yönetimi ile rahata kavuşmuşlardı. Osmanlı yöneticileri adayı fethettikten sonra halkın esir olarak alınıp satılmasını yasaklamış,<sup>1052</sup> istimâlât politikası gereği olarak, Kıbrıs Beylerbeyi'ne gönderilen fermanla halka iyi muamele edilmesi emredilmiştir. Benzer diğer fermanlarda Kıbrıs beylerbeyi, kadısı ve defterdarına kanunların uygulanmasında, vergilerin toplanmasında haksızlıkların engellenmesi, halkın korunması, şefkatli muamele yapılması, bu konuda hiçbir özrün kabul edilmeyeceği, halkın bir önceki yönetimde sıkıntılara maruz kaldığı hatırlatılarak bunun giderilmesi talimatı verilmişti.<sup>1053</sup> İstanbul'dan gelen fermanlarla Gayrimüslimlerden alınan cizye ve diğer vergilerin tahsilinde emirlere uygun olarak fazla para alınmayıp, ada halkına adaletli davranılması istenmiş<sup>1054</sup> ve bu konunun dikkatli bir şekilde takip edildiğine dair hükümler sicillere yansımıştı.<sup>1055</sup> Bu hükümlerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti adada yaşayan Gayrimüslim halka karşı adaletli davranarak hoşgörülü yönetimini göstermişti.

Kıbrıs halkından ister gayrimüslim olsun ister müslüman olsun kimseye hukuki olarak ayrıcalık tanınmaz, haksızlığa uğrayan kişi İstanbul'daki yönetime istediği şekilde şikâyetle bulunabilirdi. Kendisine haksızlık yapan veya adaletsiz davranan kişi yönetici olsa dahi suçlu bulunduğu takdirde cezalandırılır, gerekirse görevinden alınır hatta idam da edilebilirdi.<sup>1056</sup>

Osmanlı idaresi, Rumlara karşı her ne kadar adil davranmışsa da adanın fetihten daha yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen 1590 yılında Ortodoks kilisesi bir elçi görevlendirerek Savoy Dükü Charles Emmanuel'e Kıbrıs Hristiyanlarının kendisini kral olarak kabul ettiklerini ve adaya kral olarak beklediklerini bildirmişti.<sup>1057</sup> Osmanlı idaresi Latinlerin her türlü zulme uğrattığı Ortodoks kilisesini kalkındırmaya çalışırken Ortodoks kilisesi yabancı güçlerle işbirliği içine girmişti.

Osmanlı yönetimine karşı yabancı güçlerle işbirliği içerisine girenlerden biri de Başpiskopos Nicephoros<sup>1058</sup> du. 17 Mayıs 1664(eski usul) tarihinde Venedik Düküne mektup yazarak adanın Osmanlı idaresinden kurtarılmasını istemişti.<sup>1059</sup>

<sup>1051</sup>John Hackett, **A History of Orthodox Church Of Cyprus**, London 1901, s. 194-195; H. Fikret Alasya, "Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun İlyası ve Kilisenin Tertipleri" **İslam Medeniyeti Mecmuası**, C.V, Nr. 4, Ekim 1982, s. 59; Gazioğlu, "Kıbrıs'ta Türk ...", s.216.

<sup>1052</sup>Erdoğan, "Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü", s.137-138.

<sup>1053</sup>Beria Remzi Özoran, "Osmanlı Devri Başlangıcında Kıbrıs Adasının Nüfusu", **Türk Kültürü**, C. XIX, Nr.223-224, s.117-118; Ahmed Refik, "Kıbrıs ve Tunus Seferine Aid Vesikalar", **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Haziran-K.Evvel 1926, C. 5, S.1-2, s.63,71,75; Çevikel, **Kıbrıs...**, s.69-70.

<sup>1054</sup>KSS, Defter Nr.2, Sahife Nr.19, Hüküm Nr. 32, 7 Receb 1015 (8 Kasım 1606).

<sup>1055</sup>KSS., Defter Nr.2, Sahife Nr.36, Hüküm Nr. 59, 8 Rebiulevvel 1016 (3 Temmuz 1607).

<sup>1056</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.70.

<sup>1057</sup>Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Türklüğü ve Ortodoks Kilisesi", **Türk Kültürü**, Nr. 158, s.84. (20); Alasya, "Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun İlyası ve Kilisenin Tertipleri", s. 60.

<sup>1058</sup>1650-1674 yılları arasında Başpiskopos olarak görev yapmıştı. Bu dönem Ortodoks din adamlarının faaliyetleri için bkz. Marios Hadjianastasis, "Cyprus in the Ottoman Period: Consolidation of the Cypro-Ottoman Elite, 1650-1750", **Near and middle East Monographs 4, Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and**

Osmanlı idaresinin Ortodoks din adamlarına geniş yetkiler vermesi ve fazlasıyla insiyatif tanınması sonucu hareket sahaları genişlemiştir. Bu din adamlarından bazıları çeşitli entirikalarla ada da mevcut piskoposları da İstanbul'a şikâyet etmişti. Şikâyetler sonucu mevcut piskoposlar görevden alınmış ve şikâyet edenler bu göreve getirilmişti. Ancak Piskoposların halka zulüm etmeleri ve kendinden önceki piskoposların mallarını talan etmesi sonucu Osmanlı yönetimi Piskoposları görevden alarak adanın huzurunu sağlamaya çalışmıştı.<sup>1060</sup> Her ne kadar Osmanlı yönetimi durumu kontrol altına almaya çalışsada dönem dönem piskoposların benzer uygulamaları devam etmişti.<sup>1061</sup>

1821 yılında adada Başpiskoposun da içerisinde bulunduğu isyan teşebbüsünün önceden haber alınması ile olay bastırılmış, sorumlular cezalandırılmıştı. Başpiskoposun ve diğer piskoposların isyan teşebbüsü içerisinde olmuş olmasına rağmen cezalandırılan şahısların evinde bulunan kilise mallarına, emlakına, hayvanlarına dokunulmaması,<sup>1062</sup> kilise ve manastırlar ile gayrimüslimlerin ibadetlerine dokunur şeylerden ve müdahalelerden kaçınılması istenmiş<sup>1063</sup> kendi halinde bulunan kişilere dokunulmaması ve bu hususta her türlü tedbirin alınması konusunda ada yöneticisi de uyarılmıştı.<sup>1064</sup>

1821 olayları sebebiyle adadaki Rumların düzeninin bozulması ve bir kısmının göç etmesi dolayısıyla Bâbîâli tarafından 1830 ve 1838 tarihlerinde bunlar hakkında idari ekonomik ve toplumsal bir takım reformlar gerçekleştirildi. Bu düzenlemelerle ada Rumları yönetime ortak edilmeye çalışıldı.<sup>1065</sup> Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere bir çok hak verilmiş, doğal olarak Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Kıbrıs'ta da bu yönde uygulamalar yapılarak Rumların sahip olduğu haklar genişletilmişti.

---

**Culture**, Edited by Michalis N. Michael, Matthias Kappler, Eftihios Gavriel, Otto Harrassowitz GmbH & Co. KG, Wiesbaden 2009, s. 79-80.

<sup>1059</sup>Theodore Papadopoulos, **Social and Historical Data on Population (1570-1881)**, Texts and Studies of the History of Cyprus -I-, Cyprus Research Centre, Nicosia 1965, s. 39.

<sup>1060</sup>Kıbrıs Başpiskoposu Hirisantos aleyhinde düzmece şikâyetle görevinden alınmasına sebep olup yerine Yovanikiyos'un başpiskos, Baf piskoposunun yerine Yovakim, Tuzla metropolidinin yerine Hirisantos ve Girne metropolidinin yerine Avakim'in tayin edilmesile bunlar yerlerine tayin edildikleri piskopos ve metropolitlerin eşyalarını ve mallarını yağmalayıp halka zulm ettikleri bildirildiğinden, bunların Magosa Kalesi'nde kalebend olunmak üzere sürgün edildiklerinden burdanda firar etmelerinin engellenmesi hükmü verilmişti. **KŞS.** Defter Nr.18, Sahife Nr.99, Hüküm Nr.232, 1 Ramazan 1198 (19 Temmuz 1784).

<sup>1061</sup>Kıbrıs adasında bulunan Rum reayanın perişan durumda oldukları ve başka yerlere firar ettikleri haberi üzerine mahallinde yapılan soruşturmada Başpiskopos Damaskinos'un görevini kötüye kullanarak haksız yere mal elde etmek istemesi, ahaliye baskı yapması ve tamahkârlığı yüzünden Rumları sıkıştırıp Kıbrıs'ı terk etmelerine sebep olduğu anlaşıldığından, görevden alınarak yerine Penarido'nun tayini olunduğu hükmü bulunmaktaydı. **KŞS.**, Defter Nr.33, Sahife Nr.24, Hüküm Nr.-, 15 Rebiülevvel 1243 (6 Ekim 1827).; "...kocabaşı Abeydo ve başpiskopos ve sair kocabaşların emval-i miriye ve cizye-i şer'iyye tahsilatında ve tevzi-i virgü hususunda bazı uygunsuzlukları vuku bulduğu mukaddemce rü'yet ve istihbar olduğundan merkumların Dersaadete gönderilmesi ..." March Aymes, "The Voice-Over Administration: Reading Ottoman Archives at the Risk of III-literacy", **European Journal of Turkish Studies**, Nr. 6 (2007), 74. Dipnot.

<sup>1062</sup>**KŞS.** Defter Nr.30, Sahife Nr.169, Hüküm Nr.462., 17 Zilhicce 1237.

<sup>1063</sup>**KŞS.** Defter Nr.30, Sahife Nr.167, Hüküm Nr. 458, 22 Safer 1237.

<sup>1064</sup>**KŞS.** Defter Nr.30, Sahife Nr.148, Hüküm Nr. 417, 15 Zilkade 1236.

<sup>1065</sup>Reformlarla ilgili olarak Bkz.; Dinç, **a.g.t.**, s. 148-150.



1838 yılında yapılan Osmanlı İngiliz anlaşması sonucunda yabancıların Osmanlı topraklarında rahatlıkla ticaret yapması Rumların ticari hayatta söz sahibi olmasında etken olmuştu. Rumların yabancı tüccarlarla kolay iletişime geçmesi Rumların ticari hayatta söz sahibi olmasını sağlamıştı. Ülke genelinden farklı olmayan Kıbrıs'ta da Türk idareciler toprakla uğraşırken Rumlar ticaretle zenginleşmişler ve ekonomik hakimiyeti ele geçirmişlerdi. 1838 ticaret anlaşması sonucunda Rumlar ticaretle zenginleşmiş genellikle ziraatle uğraşan Türkler fakirleşmeye başlamıştı. Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçmesi ile ada ticaretinin artması sonucu Rum burjuvazisinin artmasına neden olmuş ve Rumlar daha da zenginleşmiş ve milliyetçilik duyguları artmaya başlamıştı.<sup>1066</sup>

### 3.1.1.1.1. Rumlar ve İngiliz Yönetimi

4 Haziran 1878 tarihli anlaşma gereği adayı yönetimini ele geçiren İngilizlerin ilk Yüksek Komiseri Wolseley 22 Temmuz 1878'de adaya çıkmış ve anlaşma gereği adayı Kraliçe adına yöneteceğini ilan etmişti. Wolseley ilanında özellikle hiçbir ırka ve inanca ayrıcalık tanımayacağını da bildirmişti.<sup>1067</sup>

Adanın İngiltere'ye devri Rumlar tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmıştı. Wolseley'in adaya geldiği gün karşılama töreninde eğer doğru rapor edildiyse Kition (Larnaka) piskoposu Kyprianos<sup>1068</sup> Rum toplumuna hitaben; *“adadaki hükümet değişikliğini kabul ettiğimiz kadar Büyük Britanya'nın tıpkı İyon adalarında (Yedi Ada'da) olduğu gibi, Kıbrıs'ı da tabii bağları olan anavatan Yunanistan'la birleştirmek için kolaylık göstereceğine itimadımız vardır”*<sup>1069</sup> açıklamasında bulunduğunu rapor edilmişti.

Larnaka piskoposunun yaptığı konuşma ile ilgili olarak The Times muhabiri tarafından 22 Temmuz 1878 tarihinde Larnaka'dan gönderilen yazıda ise; Piskopos yaptığı konuşmada, Kıbrıslıların talihlerinin yeni yönetim ile değişeceğini, tarihlerinde parlak bir sayfa açıldığını, güvence altında olduklarını, en gelişmiş ve medeni Avrupa milleti olan İngiliz ulusu ile aynı hükümet altında toplamaktan duydukları mutluluğu Rumca kelimelerle tanımlamaktaydı. Piskopos konuşmasının devamında adalarının geleceği için umut dolu olduklarını ilave etmiş ve konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır: *“açılan güzel sayfa ile Kıbrıslıların kaderi değişecektir”*.<sup>1070</sup> Muhabirin yazısından Piskoposun konuşmasında Enosis'e dair herhangi bir

<sup>1066</sup>Sabri Yetkin, *“1920'li Yıllarda Kıbrıs Türk Basınında Girişimcilik, Milli Burjuvazi ve Milli İktisat”*, II. **Güzelyurt Tarih Buluşması Sempozyumu, Bildiriler 2-3 Nisan 2003**, Ed. Mehmet Demiryürek, Lefke Avrupa Üniversitesi Yay., Lefke 2003, s.48.

<sup>1067</sup>Chacalli, **a.g.e.**, s.40-41; Zia, **a.g.e.**, s.80; Hill, **a.g.e.**, IV, s.297; Özoran, *“Kıbrıs'ın İlk...”*, s. 85.

<sup>1068</sup>Bu konuşmanın Başpiskopos tarafından yapıldığını yönünde eserler bulunmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Samani, **Kıbrıs'ta Bir Sömürge...**, s. 35-36. Ancak dönem basını incelendiğinde bu konuşmanın Larnaka Piskoposu Kyprianos tarafından yapıldığı görülmektedir. Bkz. **The Times**, 7 Ağustos 1878, s.10.

<sup>1069</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.297. Kıbrıs'ta Vali olarak 1926-1932 yılları arasında görev yapmış Ronald Storrs eserinde; Kıbrıslı Rumların bu düşüncüyü hiçbir zaman terk etmediğini belirtmişti. Storrs, **Orientation**, s. 465.

<sup>1070</sup>**The Times**, 7 Ağustos 1878, s.10.

ifade kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yanında Kıbrıs yönetiminin İngilizlere geçmesinden Rumlar adına duyduğu mutluluğu dile getiren Piskopos ilerleyen zamanda yeni yönetimden belediklerini bulamayacak ve şikâyetlerde bulunacaktı.

Her ne kadar yeni yönetimin başlangıcında Rumların açıktan açığa Enosis'e dair bir beyanda bulunmadığı düşünülse bile, yeni yönetim Rumların yaşadığı bölgelerde edinilen tecrübeleri göz ardı etmemiş ve yaşanabilecek durumlara dair tedbirli olduğu görülmektedir. Nitekim ilk Yüksek Komiser Wolseley 25 Temmuz 1878 tarihli günlüğünde; Yedi Ada'da İngilizlerin yaptığı hatayı ve kendisinin bu hataya düşmemek için kendisinin adada uygulayacağı yönetim tarzı hakkında ipuçları vermektedir.

*“... elimdem geldiği kadar az hukukun içerisinde yer almayı ve mümkün olduğu kadarıyla temsilci toplantılarından uzak durmaya çalışacağım. Aslında bu kaçınma bütün iyi hükümetlerin karın ağrısı olan parlamantonun tanıştırıldığı İyon adalarında yapılan hatalardan bir kaçış”.*<sup>1071</sup>

Wolseley açık bir şekilde Yedi Ada da İngiliz yönetiminin yaptığını düşündüğü hatayı yapmamak için nasıl hareket edeceğini ifade etmekteydi. Buradan da anlaşılacağı gibi Yedi Ada'nın teslim edilmesini Parlamentor yapıya bağlamakta ve bu yapıdan uzak duracağını dile getirmekteydi.

İngiltere'de iktidarda bulunan Muhafazakâr Parti'nin Dışişleri Bakanı olan Lord Salisbury'nin Kıbrıs için olan niyetleri gayet açıktır ve 1880 genel seçimlerinden sonra eğer görevde kalmaya devam etseydi bile Kıbrıslılara önemli politik haklar vermek konusunda gönülsüz davranacağı yönünde düşünceye sahip olanlar mevcudu.<sup>1072</sup>

Wolseley 8 Ağustos 1878 tarihli günlüğünde; asıl istekleri adanın resmi dilini kendi dillerine çevirmek olan bir Rum delegasyonu ile karşılaştığını yazmıştı. Wolseley buna karşı ödün vermeyen negatif bir tutum sergilediğini, Kıbrıs'ın asla ikinci bir Malta'ya dönüştürülemeyeceğini vurgulamıştı.<sup>1073</sup> Wolseley, Yedi Ada'da milliyetçilik sonucunda gelişen olayların benzerinin Kıbrıs'ta da yaşanmasından endişe duymaktaydı.<sup>1074</sup>

Rumların Yunanistan tarafından kışkırtıldığının farkında olan Wolseley doğal olarak Rumlara karşı mesafeli olmak durumundaydı. İngilizlerin ada yönetimini ele geçirmeleriyle her şeyin aynı zamanda değişeceğini bekleyen Rumlarda hayal kırıklığı yaşadılar. Rumlar İngiliz yönetiminin Osmanlı yönetiminden çok daha farklı olacağını umuyor ve en kısa zamanda her şeyin kendi lehlerine değişmesini istiyorlardı. Rumlar yeni yönetimden bunları beklerken

<sup>1071</sup>Cavandish, **a.g.e.**, s. 15.

<sup>1072</sup>Georghallides, **a.g.e.**,s. 39.

<sup>1073</sup>Cavandish, **a.g.e.**,s. 40. Wolseley'in Rumcanın adada resmi dil olarak kabul edilmemesi yönündeki yaklaşımı İngiliz basınında da yer almıştı. **The Manchester Guardian**, 15 Ağustos 1878.

<sup>1074</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s.93.

Osmanlı yönetimi tarafından adadaki Hristiyan din adamlarına ve kiliselere tanınan imtiyazlar yeni yönetim tarafından kabul edilmemiş ve isteklerinin kısa sürede yerine getirilmemesi Rumlarda hayal kırıklığı meydana getirmişti.

Rumlar beklentilerinin karşılanmamasından ve hala adada Osmanlı düzeninin devam ettiğini düşündüklerinden dolayı adadaki İngiliz yöneticilerine ve Londra'daki parlamento üyelerine şikâyet mektupları yazmaya başladılar. Bu şikâyet konuları daha sonra İngiliz Parlamentosunun gündemine de gelecekti. 21 Mart 1879 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanı'ndan W. E. Forster tarafından alınan bilgilerle yazılan mektupla Yüksek Komiser Wolseley'e bilgi verilmişti.<sup>1075</sup>

Şikâyetlerle ilgili mektupta özetle;

*“Müslümanların yaşamadığı bölgeler dâhil meclislerde Hristiyanların daha az oy hakkı olması ve bu konseyin verdiği kararların Kadı ve her zaman Türklerin yanında olan İngiliz Komiser tarafından veto edilebilmesi yüzünden Hristiyan halkı her zaman kendini azınlıkta hissetmektedir. Türkçenin tek resmi dil olarak tanınması ve Rumca başvuruların kabul edilmemesi sorun yaratmaktadır. Hiç adil olmayan Şeriat düzenini uygulayan Kadı'nın uygulamaları İngiliz yetkililer tarafından desteklenmektedir. Türkler, özellikle resmi yetkililer, tarafından işlenen suçlar cezasız kalmakta fakat Hristiyanlar tarafından işlenen suçlar en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Türklerin şu ana kadar karışmadığı dini kanunlara İngiliz yetkililer tarafından müdahale edilmektedir. Kıbrıslı yerel halk normalin yarısı maaşa, Türk yetkililere kalsa bedavaya, alt yapı işlerinde zorla çalıştırılmaktadır. Kamu hizmetlerinde eşit davranılmamakta ve Rum kökenli halk, baskılardan dolayı adayı terk etmek zorunda bırakılmaktadır”.*<sup>1076</sup>

şeklindeki şikâyetler iletilmişti. Larnaka Piskoposundan Jassonides'e yazılmış Ocak 1879 tarihli mektupta ise; yukarıdaki mektuba ilave olarak; Piskopos, yeni kurulan İngiliz yönetiminin eski Türk yönetiminin devamı olduğunu dile getirmişti. Ayrıca Piskopos İngiliz yöneticilerin ve özellikle Limasol Komiseri Albay Warren'ın Hristiyanlara karşı Türklerin tarafını tuttuğunu, Osmanlı yönetimi sırasında Hristiyan din adamlarına ayrıcalık tanınmasına rağmen bu dönemde suçsuz yere cezalandırıldıklarını bildirmişti.<sup>1077</sup> Limassol Kulüp Başkanı Paleologos'un Aralık 1878 tarihli mektubunun tercümesinde de; yönetimin son derece Türklerden yana ve Hristiyan karşıtı olmasını, Türklerin elinde olan bir önceki yönetimden bu yönetimin daha kötü olduğunu kulüp üyeleri adına dile getirmişti. Ayrıca yeni yönetimin Rumcayla resmi işlem kabul etmemesini, insanların yargılanmadan hapis cezalarına çarptırılmalarından, ödenmiş vergilerin bir kısmının tekrar tahsil edilmesinden, son olarak kiliseye saygısızca davranıldığından şikâyet edilmekteydi. Bunların yanında Kavanin

<sup>1075</sup> K.M.A., NE. 174-2, The Marquis of Salisbury to Sir G. Wolseley, 21 Mart 1879, s. 2.

<sup>1076</sup> K.M.A., NE. 174-2, M. Jasonides to the Rev. N. Tozer 5 Mart 1879, s.1-2.

<sup>1077</sup> K.M.A., NE. 174-2, The Greek Bishop of Citium to M. Jassonides Ocak 1879, s.2.

Meclisi'ne Rum üyelerin temsilcisi olarak Başpiskopos tarafından tavsiye edilen M. Peristianis ve M. Themistocles'in Wolseley tarafından kabul edilmediğini ifade etmişti.<sup>1078</sup> Suçlamaların büyük çoğunluğuna maruz kalan Albay Warren 17 Mart 1879 tarihli mektubunda şikâyetlerin sebebinin manastırların vergi vermek istememesinden kaynaklandığını vurgulamıştı.<sup>1079</sup>

Adada bu gelişmeler olurken 24 Mart 1879'da İngiliz Parlamentosunda Kıbrıs'la ilgili ayrıntılı görüşmeler yapılmıştı. Görüşmelerin başlangıcında söz alan liberal ve hevesli bir Yunan dil bilimcisi olan Charles W. Dilke Kıbrıs'ta Rumlara yapılan haksızlıklardan söz etmekteydi.<sup>1080</sup> Görüşmelerde Rumlara ilgili olarak gelen üç mektupta yeni yönetimden duyulan rahatsızlıklar, İngiliz yöneticiler tarafından Rumca dilekçelerin kabul edilmediği, Türklerin ada yönetimindeki meclislerde çoğunluğu oluşturduğu, Yunan gazetelerinin Kıbrıs'a girmesine müsaade edilmediği, papazların hapse atıldığı, Başpiskopos ve Piskoposların din ile ilgili işlerine karışıldığı, Türk yönetimi sırasında meclisteki 9 üyenin 7'sinin yerli üyelerden olduğu, bunların 4'ünün seçildiğini, adada sert bir despotizm olduğunu, şu an mecliste sadece bir Rum ve bir Türk olmak üzere iki yerli üyenin mevcut olduğu hakkında şikâyette bulunulmuştu. Şikâyetlerde dikkati çeken diğer bir hususta; savaş yanlısı kardeşleri Giritliler gibi isyan etmediklerini, itaatkâr olduklarını, mallarını bırakıp adadan ayrılmayı tercih edeceklerini ifade etmeleri idi.<sup>1081</sup> Bu görüşmeler sonunda Dışişleri Bakanı Salisbury Yüksek Komiserden parlamentoda görüşülen konu başlıkları hakkında bilgi isteyecekti.<sup>1082</sup>Parlamentodaki görüşmelerde gündeme gelen konular Liberal Partinin iktidara gelmesinden sonra ele alınacak kilisenin imtiyazı dışındaki konular Rumlara lehinde olacak şekilde düzenlenecekti.

Yüksek Komiser konu ile ilgili olarak bilgi istenmesi üzerine özetle; gündeme getirilen konuları açıklayarak bu şikâyetlerin gerçeği yansıtmadığını, piskoposların yetkilerinin kısıtlandığı iddiasının gerçek dışı olduğunu hatta bir iki sefer kendi zaptiyelerini onlara yardım etmek için gönderdiğini ifade etmişti. Kiliselerin kapanma nedeninin ise baskılar değil, piskoposların toplamak istedikleri vergilerin halk tarafından verilmek istenmemesi olduğunu belirtmişti. Wolseley adada "*köye Piskoposun bir ziyareti, Paşanın iki ziyareti kadar zararlıdır*" ifadesinin yaygın olarak kullanıldığını bildirdi. Osmanlı yönetimi döneminde yabancı konsolosların ve Piskoposların koruması altına girenlerin vergi ödemediklerini, çeşitli ayrıcalıklarının olduğunu, yeni yönetimde bunlara müsaade edilmediğini bildirerek Limasol komiseri Albay Warren'den bölge halkının %90'ının memnun olduğunu, sorumluluk sahasında

<sup>1078</sup> K.M.A., NE. 174-2, s. 3

<sup>1079</sup> K.M.A., NE. 174-2, s.12.

<sup>1080</sup> Lawrence, a.g.t., s. 48 (39.dipnot);

<sup>1081</sup> Hansard, C. 244, 24 Mart 1879, s.1509-1593.

<sup>1082</sup> K.M.A., NE. 174-2, The Marquis of Salisbury to Sir G. Wolseley, 27 Mart 1879, s.3-4.

suç oranının az olduğunu, bölgesini geliştirmek için yaptıklarını anlattı, Kitium Piskoposunun gerçekleri ifade etmediğini dile getirdi.<sup>1083</sup>

Parlamentodaki görüşmeler hakkında gazetelerde Kıbrıs yönetimi hakkında haberler çıkmış ve Wolseley bu haberlerden dolayı Salisbury'e konu hakkında ilave bilgiler vermişti. Wolseley, M. Palaeologos'un Kıbrıslı olmadığını, bilakis Yunanistan'da Helenik ve milli hareketi körü körüne destekleyen bir okulun müdürlüğünü yapmakta olduğunu, "*savaş yanlısı kardeşleri Girtililer*" ifadesinin onun üyesi olduğu kulübün isyancı amaçlarını gösterdiğini vurgulamıştı. Larnaka Piskoposu'nun isyancı partinin beşiği olan Atina'da eğitim aldığını dile getirmişti. Ayrıca Piskoposun hukukun önünde herkesin eşit olduğu gerçeğini görememekte olduğunu, vergi ödemekten kaçındığını ve Albay Warren ile sorunlar yaşadığını ifade etmişti. Wolseley, Oratis hakkında bir bilgisi olmadığını ama ne Kıbrıslı olduğuna ne de adada yaşadığına inanmadığını belirtiyordu. Bu kişi hakkındaki tek bilgi İskenderiye'de Helenizm propagandası yapan küçük bir topluluğun başkanı olduğunu şeklindeydi. Kıbrıs'a İngiliz postası ile haftalık olarak Yunan gazeteleri dağıtılmaktaydı ve mektuplar da açılmamaktaydı. Wolseley'e göre, adadaki birkaç kışkırtıcı Hristiyan açıkça geçmişin intikamını bugün ki Müslüman Kıbrıslılardan çıkarmak istiyordu. Yaratılmaya çalışılan kaosun sebebinin Rumların adanın kontrolünü ele geçirmek istemelerinden kaynaklandığını merkezi yönetime rapor etmişti.<sup>1084</sup>

Adanın Rum ileri gelenleri ve Piskoposlar, Osmanlı yönetiminde elde ettikleri ayrıcalıklara devam edebilmek için gerek ada yöneticileri gerekse Londra'da bulunan merkezi yönetime şikâyetlerde bulunarak onlar üzerinde baskı kurmayı amaçlamışlardı. Nitekim daha sonra yapacakları meclis üyeliklerinden istifa etmeleri gibi planlı eylemlerle, yeni teşkil edilecek Kavanin Meclisi'nde yerli üyelerin  $\frac{3}{4}$ 'ünü alacaklardı. Bunun yanında Osmanlı yönetimi sırasında Başpiskopos, piskoposlar ve Hristiyan din adamları, manastırlar ve kiliselere tanınan imtiyazlar bütün şikâyetlere rağmen yeni yönetim tarafından kabul edilmeyecekti.

Times gazetesinin Kıbrıs muhabirinin 11 Eylül 1878 tarihli yazısında; Rumlar Osmanlı yönetiminden şikâyetçi olsalar da adada yapılan araştırmayla desteklenen bilgilere göre ada Rumları, Rum olduğu için sıkıntı ve eziyet çekmemişti. Özellikle vergi toplama görevi Rumlara verilmekte ve onlar kendi soydaşlarını sıkıntıya düşürmekteydi. Ancak İngiliz yönetiminin buna müsaade etmeyeceği ifade edilmişti. Ayrıca adada Ortodoks kilisesinin çok zengin olarak bilindiğini ve büyük çiflik ve arazilere sahip olduğunu,<sup>1085</sup> fakirlerden para topladığını ve

<sup>1083</sup> K.M.A., NE. 174-2, Sir G. Wolseley to the Marquis of Salisbury, 10 Nisan 1879, s.4-6.

<sup>1084</sup> K.M.A., NE. 174-2, Sir G. Wolseley to the Marquis of Salisbury, 11 Nisan 1879, s.15-19.

<sup>1085</sup> Osmanlı yönetiminde XIX. Yüzyılda yapılan tahrirlerde; kilise gelirlerinin en önemli kalemi, kilise emlakının işletilmesinden elde edileniydi. 1832 (1248) yılında, yapılan tahririn kayıt altına alındığı Temettuat verilerine göre, Kıbrıs'ın emlak, arazi ve hayvanlarını kapsayan toplam 23.858.058,5 kuruşluk sermaye varlığının %3,6'sı (867.829 kuruş) kilise ve manastırların kontrolü altındaydı. Selahittin Özçelik, "*XIX. Yüzyılda Kıbrıs'ta İktisadi*

bağışlar aldığını bildirmişti. Buna ek olarak eğer Rum köylüsünden kaldıramayacağı oranda vergi alınmış olsaydı, Rum köylülerinin kalan gelirlerinden onların koruyucusu ve rahatlatıcısı olan Ortodoks kilisesine dini yardımlarda bulunmaya devam edemeyecekleri de ifade edilmişti.<sup>1086</sup>

Rumların İngiliz yönetiminden başlangıçtan beri en büyük istekleri adanın Yunanistan'a bırakılarak Enosis'in gerçekleşmesiydi. Bunun yanında diğer bir istekleride kendilerinden vergi alınmaması beklentisi içerisinde bulunmalarıydı. Yeni yönetimden beklediklerini bulamayan Rumların ileri gelenleri, İngiltere'de iktidarda bulunan Muhafazakâr Parti için Hindistan yolu üzerinde staretejik bir konuma sahip Kıbrıs'ın öneminin farkında olarak adanın bırakılmayacağını göz önünde bulundurmuşlardı. Rumların ileri gelenleri doğal olarak kendileri için nasıl hareket etmeleri gerektiğini değerlendirmiş ve bu şartlar altında adanın Yunanistan'a verilmeyeceğini de düşünmüşlerdi.

Rumlar arasında söz sahibi olan din adamları ve Rum toplumunun ileri gelenleri reformların yapılmasına öncelik vererek Enosis'i ertemek durumunda kalmıştı. Bulunulan atmosfer gereği; Enosis için duyulan istek ile politik, mali modernizasyon ve reform arasında seçim yapılmış ve yönetimden reformlar yapılmasına dair çeşitli teşebüslerde bulunmaya başlamıştı. Bu amaçla 1879 yazında Rumlardan oluşan komite Lefkoşada toplandı. Bu komite Rumların taleplerini belirtmek ve İngiliz Hükümetine sunmak üzere altı temsilci seçti. Bu bildiriye hazırlayan komite piskopos Kyprianos tarafından teşkil edilmişti.<sup>1087</sup>

Kıbrıslı Rum ileri gelenler yeni yönetimden kaynaklandığını düşündükleri memnuniyetsizliklerini Başpiskopos Sophronios ile kaza nahiye ve bazı köy temsilcilerinin olmak üzere elli dört kişinin imzasıyla bir muhtıra hazırlamışlardı.<sup>1088</sup> Merkezi hükümete gönderilmek üzere hazırlanmış muhtıra, Wolseley zamanında bitirilmiş olmasına rağmen Wolseley'in tutumu göz önünde bulundurularak onun adadadan ayrılmasından sonra ada yöneticisi yüksek komiser Biddulph'a sunuldu. Muhtıradaki talep edilen başlıca konular o döneme kadar İngiliz idaresi sonucu ortaya çıkan yönetsel ve ekonomik alanlarla ilgiliydi. Bunların başlıcaları Meclis-i İdari, adanın resmi dilerinden biri olarak Rumcanın kabulü, yargı reformu, hapisaneler, belediyeler, tarım, vergilendirme, bağcılık, ticaret, ormanlar, taşocakları,

---

*Hayat*”, **Üçüncü Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, c. I, Yayın Hazırlayan İsmail Bozkurt, DAÜ. Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağusa, 2000, s.328.

<sup>1086</sup>Muhabir yazısında ayrıca “*Rumların kendilerini acındıracak durumda gösterdiklerini fakat şu çok açık ki, Bir Türk'ün bir Yunan'ı mahvetmek için Kırmızı Başlıklı kız masalıyla kandıramayacağını; Yunan'ın özellikleri, dili ve tutumları onu ele vereceğini belirtiyor ve Ben inanmıyorum ama inanın bu hikâyeler doğruysa, bu zengin Rumların yağmalanması durumunda kanutların yok edilmesi ne de hedef olmaları mümkün değildir.* şeklinde açıklama yaparak Rumların yeni yönetimi istismar ettiğini dile getiriyordu. **The Times**, 1 Ekim 1878, s.8.

<sup>1087</sup>Demetriadou, **a.g.t.**,s. 147.

<sup>1088</sup>Cavendish, **a.g.e.**, s. 165 ; Hill, , **a.g.e.**, IV, s.418.

kiliselerin statüsü ve temsilciler meclisinin kuruluşu ile ilgiliydi.<sup>1089</sup> Aynı muhtıradaki Osmanlı yönetimi döneminde Meclis-i İdari, Nizamiye Mahkemeleri, belediye meclisleri, muhtarlıklar vb. alanlarda düzenleme yapılması istenmiş ve nüfus oranlarına göre yerli halkın oluşturacağı bir “*temsili meclis*” kurulmasını talep edilmişti. Muhtıradaki isteklere merkezi yönetim tarafından her hangi bir resmi cevap verilmemişti.<sup>1090</sup>

Adada bu gelişmeler olurken Nisan 1880’de İngiltere’de William Ewart Gladstone önderliğindeki Liberal Parti Muhafazakâr Parti karşısında seçimleri kazanarak yönetimi devralmıştı. 9 ve 10 Nisan tarihlerinde Kıbrıs’tan yeni Başbakanı tebrik telgrafları çekildi. Bu sırada adanın Yunanistan’a teklif edildiğine dair adada çeşitli söylentiler çıkması üzerine Yüksek Komiser 12 Nisan 1880’de Sömürgeler Bakanından durum hakkında bilgi istedi.<sup>1091</sup> Ertesi gün Sömürgeler Bakanından gelen yazıda bu haberin tamamen asılsız olduğu bildirilmişti.<sup>1092</sup> 19 Nisan 1881 tarihinde bizzat Başbakan Gladstone tarafından Yüksek Komisere gönderilen yazıda; Bâbîâli ile yapılan anlaşma gereği adanın Osmanlı Devleti’nin bir parçası olduğu ve bunun tartışılmayacağı vurgulandı.<sup>1093</sup> Liberal Partinin seçimleri kazanması 24-25 Nisan 1880 tarihinde Larnaka, Limasol ve Lefkoşa’da Rumlar tarafından coşku ile karşılanmıştı. Rumlar, Kraliçe, Gladstone ve Liberal Parti lehinde gösteriler yapılmış ve Yüksek Komiser Bidullph Rumların sevinç gösterileri için teşekkür etmişti. Bu gösteriler ada Rumları’nın yeni hükümetten ayrıcalık beklentilerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmişti.<sup>1094</sup> İngilterede hükümetin değişimi adada Kıbrısın Yunanistan’a bırakılıp bırakılmayacağı konusunu gündeme getirmişti. Ayrıca liberal fikirleri savunan ve İngilizce yayınlanan Cyprus Times gazetesi yönetim ve yargıda reformlar yapılmasına dair istekleri gündeme getirmişti.<sup>1095</sup>

Gladstone iktidara geldikten belirli bir süre sonra Kıbrıs politikasında değişiklikler oldu.<sup>1096</sup> Kıbrıs’tan gelen şikâyetleri göz önünde bulunduran Gladstone, burada kalıcı olunacaksa bir takım reformlar yapılması gerektiğini düşündü. Bu amaçla yönetsel ve ekonomik alanlarda inceleme ve araştırma yapmak için Sömürgeler Bakanlığından uzman Edward Fairfield’i adaya gönderdi.<sup>1097</sup> Ekim-Aralık 1881 tarihleri arasında adada bulunan Fairfield’in hazırladığı rapor

<sup>1089</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s. 149-150.

<sup>1090</sup>Cavendish, **a.g.e.**, s. 165; Demetriadou, **a.g.t.**, s. 149-167; Samani, **Kıbrıs’ta Bir Sömürge...**,s. 89.

<sup>1091</sup>**N.A., FO.**,78 /3374, Biddulph’dan Kimberley’e gönderilen 12 Nisan 1881 tarihli yazı.

<sup>1092</sup>**N.A., FO.**,78 /3374, Kimberley’den Biddulph’a gönderilen 13 Nisan 1881 tarihli yazı.

<sup>1093</sup>**N.A., FO.**,78 /3374, Gladstone’dan Biddulph’a gönderilen 19 Nisan 1881 tarihli yazı.

<sup>1094</sup>The Times, 26 Nisan 1880, s.8.

<sup>1095</sup>**The Manchester Guardian**, 11 Mayıs 1880, s. 6.

<sup>1096</sup>Gladstone hükümetinin Kıbrıs politikası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. W.N. Medlicott, “*The Gladstone Government and the Cyprus Convention, 1880-85*”, **The Journal of Modern History**, The University of Chicago Press, Vol.12, Nr. 2, (Jun., 1940).

<sup>1097</sup>**The Manchester Guardian**, 9 Ocak 1882, s.7.

ve tavsiyeleri İngiliz Hükümeti tarafından adada gelecek yirmi yılda uygulanacak siyasi ve ekonomik politikalara esas teşkil ettiği değerlendirilebilir. <sup>1098</sup>

Bu gelişmeler olurken mevcut yönetimden rahatsız olan adanın Rum ileri gelenleri tarafından yönetime karşı planlı olarak eylemler başlanmıştır. Adada İngiliz yönetime karşı gelişmelerin farkında olan Yüksek Komiser Bidulph 6 Ekim 1881 tarihinde Limasol'da yaptığı toplantıda; Rumların istediği reformların yakın zamanda gerçekleştirileceğini vurgulamıştı. Özellikle yargıda reformların yapılacağını ve halkın seçmiş olduğu temsilcilerden oluşan meclisin teşkil edileceğini dile getirmişti. Bu husus Rumlar tarafından heyecanla karşılanmıştı. <sup>1099</sup> Bidulph'un açıklamalarına rağmen adada bulunan meclislerdeki Rum üyeler istifa etmiş, bunların yerlerine Rum üye bulunamamıştı. İstifa eden Kavanin Meclisi'nin Rum üyesi Peristiany'nin yönetimde reform talep eden bir komitenin üyesi olduğunu bildirilmişti. <sup>1100</sup> Yüksek komiser daha önceden Iconomides'in ölümünden dolayı boşalan Kavanin Meclisi üyeliğini bir Rum'a teklif etmiş, bu kişi ise Peristiany ile aynı gerekçelere dayanarak teklifi reddetmişti. Bunun yanında Yüksek komiser Rum halkın Kavanin Meclisi üyeliklerini reddedecekleri hakkında istihbarat almıştı. <sup>1101</sup> Bu sırada Başpiskopos'tan da bu doğrultuda bir mektup aldı. Başpiskopos Lefkoşa meclislerinde yer alan Hristiyan üyelerin Kavanin Meclisi'nde yer alana kadar istifa ettiklerini, yüksek komiserin bu gelişmeler üzerine gereğini yaparak, adanın refah seviyesinin yükseltileceğine olan inancını ifade etti. <sup>1102</sup> Biddulph Başpiskoposa verdiği cevapta, belirli kişilerin yönetime karşı gerginliği desteklediğini ve yönetime karşı halkı soğutanların farkında olmasına rağmen buna sebep olan gerekçelerin dikkatini çekmediğini, yönetimin uyguladığı metotlardan memnun olunmadığını anladığını ifade etmişti. <sup>1103</sup>

Başpiskopos, Baf, Larnaka, Girne Piskoposları ve ileri gelen Rumlardan oluşan heyet 20 Aralık 1881 tarihli dilekçelerinde ada İngiliz yönetime verdikleri dilekçelerinde; 1879 muhtırası ile adanın Rum halkı maddi ve manevi gelişimini sağlayacak bir temsil sisteminin hayata geçirilmesini istediklerini dile getirmiş, üç yıldır görevde olan yasama meclisi kurulma amacını yerine getiremediğini, mahkemelerle ilgili şikâyetlerini, kilise-yönetim arasındaki ilişkiden duyulan rahatsızlıkları, eğitimde yapılması gereken düzenlemeleri, Rumcanın resmi

<sup>1098</sup> N.A., CO., 883/2/8, *The Manchester Guardian*, 9 Ocak 1882, s.7; Demetriadou, a.g.t., s. 197; Hook, a.g.t., s.271-272.

<sup>1099</sup> *The Times*, 20 Ekim 1881, s. 10.

<sup>1100</sup> KMA., NE., 013-5, s.26-27, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (9 Aralık 1881).

<sup>1101</sup> KMA., NE., 013-5, s.13, Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e (7 Kasım 1881).

<sup>1102</sup> KMA., NE., 013-5, s.29, Başpiskopos Sophronios'dan Biddulph'a (5 Kasım 1881).

<sup>1103</sup> KMA., NE., 013-5, s.29, Biddulph'dan Başpiskopos Sophronios'a (26 Kasım 1881).



dil olarak Ticaret Mahkemesi dışında hala kullanılmadığını bildirerek<sup>1104</sup> mevcut yönetim şeklinden memnuniyetsizliklerini ifade etmişlerdi.

İngiltere’de Liberal Partinin iktidara gelmesi ve Rumların reformlara yönelik teşebbüsleri ada yönetiminde Rumlar lehine düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştı. Yönetim bölümünde anlatıldığı gibi Kavanin Meclisi’nde, mahkemelerde v.b. alanlarda düzenlemeler yapılarak Rumların isteklerinin büyük bölümü gerçekleşmişti.

İlerleyen yıllarda adayı ziyaret eden Mallock, Rum milliyetçilerinin ne olursa olsun yönetimdeki her konuya, her öneriye ve her türlü teşebbüse karşı olduklarını ve memnun edilemediklerini bildirmişti.<sup>1105</sup> Times muhabirinin ada yerlileri ile yaptığı görüşmede bir Rum’un kendi milletleri ile ilgili yaptığı öz eleştiride;

*“Memnuniyetsizlik bizim doğamız. Cennetten bir melek gelse ve bizi yönetse dahi biz yine memnun olmayacağız”*<sup>1106</sup>

ifadesi Rumların bütün yönetimlere karşı bakış açısını sergilemesinden dolayı dikkate değerdir. Bunun yanında adanın ilk İngiliz idarecilerinden olan Yüzbaşı Andrew Scott;

*“hiçbir zaman Rumlara güvenmemeliyiz, bizden ve Türklerden hoşlanmıyorlar. Gizli örnekleri ve gayeleri vardır ve istediklerini elde etmek için her türlü entrika ve kurnazlığı yapmadan çekinmezler”*<sup>1107</sup>

şeklinde fikrini açıklayarak Rumlara bakışını açıktan açığa ifade etmişti.

Özellikle 1887 yılında yaşanan kuraklık bütün adayı etkilemiş ve ada yaşayanları çok zor durumda kalmıştı. Bu dönemde Kıbrıs editörü George M. Chacalli tarafından The Times gazetesine gönderilen yazıda; adanın hâkimiyet konusu gündeme getirilmiş adanın Padişahın mı yoksa Kraliçeye mi ait olduğunu ifade etmişti. İngilizlerin ada idaresini almaları ile ada Rumlarının çok büyük bir beklentiye girdiklerini, ancak şu anda hayal kırıklıkları yaşadıklarını, adanın İngiliz idaresine geçeli 10 yıl olmasına rağmen kendilerinin beklentilerinin yeterince karşılanmadığını, sulama ve ormanlara yönelik yeterli faaliyetlerin yapılmadığı, vergi sisteminin düzenlenmediğini ve bu yüzden köylülerin fakirleştiğini vurgulanmıştı. Ayrıca tarımın hala ilkel araçlarla yapıldığını, çiftçinin eğitilmediğini, adanın yeterli seviyede bir limana sahip olmadığını, Osmanlı Devleti’ne ödenen 92.000 poundluk ödemenin İngiliz yönetimi tarafından yapılması gerektiği dile getirilmişti.<sup>1108</sup>

<sup>1104</sup> N.A., CO., 883/2/4; KMA., NE., 013-5, s. 48-49.

<sup>1105</sup> Mallock, a.g.e., s.213-214.

<sup>1106</sup> The Times, 20 Ekim 1881, s. 10

<sup>1107</sup> Scott, a.g.e., s. 78.

<sup>1108</sup> The Times, 17 Eylül 1888, Gazete bir hafta sonraki sayısında yazarın Kıbrıs ile ilgili yazısına cevap olarak bir yazı hazırlamıştı. Bu yazıda adanın 10 yıl içerisinde gelir gider durumları karşılaştırıldıktan sonra Osmanlı devleti

1887 yılında kuraklı sebebi ile adada büyük bir kıtlık yaşanmış, halk borçlarını ödeyebilmek için tefecilerden borç almış borçlarını ödeyememişti.<sup>1109</sup> Özellikle hiç ekin alamadıkları için büyük sıkıntıya giren Karpas'ın ahalisi ellerindeki hemen hemen tüm stoklarını ve çeşitli mallarını vermeye zorlandılar zaten yaşanan bu kötü zamanlarda insanların sahibi oldukları da sefalet derecesinde az miktardaydı. Adanın diğer birçok bölgesinde, Karpas bölgesindeki aşırı yoksun ve kötü olmasına rağmen yiyecek ve ot sıkıntısı yüzünden birçok hayvan öldü. Bölge halkı ellerinde ne varsa hayvanlarını satabildikleri fiyattan ellerinden çıkarmak zorunda kaldılar. Adadan yüksek miktarda hayvan ihracatı yaşandı. Tabii ki bu ilerde hayvan eksikliği olarak adanın geleceğini etkiledi.<sup>1110</sup>

Bunun yanında yönetimin ağır vergilendirme politikası Kıbrıs ahalisi tarafından eleştirilmekteydi. Kıbrıs'ın içerisinde bulunduğu ekonomik durum 1887 yılı Aralık ayı ve 1888 yılı Ocak ayında yapılan mitinglerle protesto edildi.<sup>1111</sup> Mitingler sonrası hazırlanan bildiri Başpiskopos tarafından Yüksek Komiser'e verilerek bildirin Sömürgeler Bakanlığına gönderilmesi istedi. Bu talep Yüksek Komiser tarafından dikkate alınmamıştı. Bunun üzerine ada Müslümanlarının desteği ile bir bildiri hazırlandı. Müslümanlar tarafından seçilen iki delege 2 şartla bildiriye destek vereceklerini açıkladı. Bu şartlar; Bâbiâli adına yıllık olarak ödenen tutarın bildirde yer almaması ve seçilen heyetin öncelikli olarak İstanbul'a gidip, onay almasından sonra Londra'ya gitmesiydi. Rumların bu şartları kabul etmemesi üzerine Müslüman delegeler komisyondan çekilmişti.<sup>1112</sup> Özellikle vergilendirme konusu başta olmak üzere yönetim ve mahkemelerle ilgili problemlerin İngiliz merkezi yönetimi ile görüşülmesi kararı alındı.

Adada yapılan protestoların nedenleri Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanlığına bildirilmekteydi. Yüksek Komiserin hazırladığı 30 Nisan 1889 ve 17 Mayıs 1889 tarihli raporlarla ada halkından alınan vergilerdeki azalmayı içeren bilgiler merkezi yönetime

---

adına ödenen 92.000 poundluk ödemenin fazla olduğu dile getirilmiş ve tasaruf amacıyla İngiliz memurların maaşlarının azaltıldığını belirtmişti. **The Times**, 24 Eylül 1888.

<sup>1109</sup> **The Times**, 21 Ağustos 1889, s.9 ; **The Times**, 23 Temmuz 1892.

<sup>1110</sup> **Report Of Her Majest'y High Commissioners in Cyprus for the years 1878–1889...**, s.443; **The Cyprus Gazette**, Nr.253, 9 Mart 1888, s. 1132; Karpas bölgesinde yaşanan kıtlık 1887 yılı Meclis açılış konuşmasına cevap olarak Kavanin Meclisi üyeleri tarafından hazırlanan bildiride gündeme gelmişti. **The Cyprus Gazette**, Nr. 224, 25 Şubat 1887, s. 934 ve Yüksek Komiser tarafından Karpas'a gidilerek eksiklikler yerinde tespit edilmişti. Ada halkının bir kısmına buğday tohumu yardımı yapılmış ve vergi memurları vergi toplama konusunda vergi ödeyemeyecek durumda olanlar için hassas davranmaları gerektiği konusunda uyarılmıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr.253, 9 Mart 1888, s. 1132-1133.

<sup>1111</sup> Hill, **a.g.e.**, IV, s.451-452.

<sup>1112</sup> **N.A., CO., 69/10**, 10 Mart 1897 tarihli Kavanin Meclisi oturumu; **BOA., HRS.SYS.**, 900/11, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1889 tarihli tahrirat; Hill, **a.g.e.**, IV, s.451-453.

bildirilmişti. Yüksek Komiser'in verdiği bilgilere göre yapılan düzenlemelerle 18,615 poundluk vergi indirimi sağlanmıştı.<sup>1113</sup>

1889 yılında Kıbrıs Rumları adına Lefkoşa'da 20 Nisan 1889 tarihli bir bildiri hazırlanmıştı. Hazırlanan bildiri Başpiskopos, Theodore Peristianes, P. Constantinides, Achlleus Liasides ve Zenon D. Pherides'den oluşan bir heyetle İngiltere'ye götürülmüştü. Kıbrıs Rumlarından oluşan heyet Sömürgeler Bakanı ile görüşme yapmıştı. Heyetin İngiliz merkezi yönetimi için getirdikleri bildiri asıl olarak, adanın mali durumu, ülkedeki vergilendirme, 1878 Konvansiyonu'na göre yapılan ödemeler, toprakların değeri, Kavanin Meclisi'nin anayasal yetkileri ve Yürütme Meclisi'ne yerli üyelerin ilave edilmesi, eğitim, adanın tarım alanındaki çıkarları, polis gücü ve Kıbrıs'taki Bağımsız Doğu Ortodoks Kilisesi'nin durumuna ilişkindi.<sup>1114</sup> Rum temsilciler Londra'da bulunurken isteklerine yönelik herhangi bir cevap alamamıştı.<sup>1115</sup> Bir sonraki yıl meclis açılış konuşmasına Kavanin Meclisi üyelerinin cevap metninde konu tekrar gündeme gelmişti. Üyeler, Komiserin konuyu gündeme getirmesi üzerine cevap olarak; heyet tarafından İngiltere'ye götürülen ve Majestelerinin Hükümetine sunulan bildirideki konuların ilgiye mazhar olduğunu öğrenmekten mutluluk duyduklarını dile getirmişlermişler ve ada halkının meraklı bir şekilde Meclis'in açılışında bildirideki konulara ilişkin ne tip uygulamalara karar verildiğini öğrenmek için beklemekte olduğunu dile getirmişlerdi.<sup>1116</sup>

Bildiride değinilen çeşitli konular yönetim tarafından kapsamlı olarak incelenmişti. Konu hakkında Yüksek Komiserden bilgi alınmış ve 1891 yılında finans uzmanı ve Genel Mali Müşavir Sir C.L. Ryan adadaki ekonomik koşulları incelemek üzere resmi olarak Kıbrıs'a gönderilmiş ve çeşitli tespitlerde bulunulmuştu. Ağustos 1894'te Perapedi'de büyük bir gösteri düzenlenmişti. Gösteriye katılanlar zor kullanarak Trodas'taki hükümet binalarına ilerlemiş ve Walter Sendall'a onun tavsiyesi ile Koloniler Bakanlığına gönderilmek üzere bir Bildiri sundular. Bir sonraki yılın başlarında yüksek komisere, vergi toplayanlar tarafından uygulanan yoğun baskı yöntemlerine yönelik şikâyetlerde bulunuldu; ve şarap üretimi üzerindeki gümrük vergisinin kaldırılması yada başka bir vergiyle değiştirilmesi ve ürünlerin ihracına yönelik yeni marketler aranması için talepte bulunulan bir başka uzun bir bildiri sunuldu.<sup>1117</sup>

<sup>1113</sup> **N.A., CO.**, 883/5/3, Nr. 53'teki Ek, Başsekreter Arthur Young'dan Yüksek Komisere gönderilen 2 Ekim 1895 tarihli rapor.

<sup>1114</sup> **BOA., Y.A. HUS.**, 1306.11.12, 8 Temmuz 1889 (26 Haziran 1305); **The Cyprus Gazette**, 21 Mart 1890, Nr. 309, s. 1550; Hill, **a.g.e.**, IV, s. 452-454; **For benefit of our English readers we publish a translation of the Memorial presented to Her Majest the Queen, by the Cyprus Deputation; BOA., Y.A. HUS.**, 1306.11.12, (2), Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Haziran 1889 tarihli tahrirat; **The Times**, 21 Ağustos 1889, s.9

<sup>1115</sup> **BOA., HRS.SYS.**, 900/11, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1889 tarihli tahrirat.

<sup>1116</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.309, 21 Mart 1890, s. 1150-1151.

<sup>1117</sup> Hill, **a.g.e.**, IV, s. 454-456.

6 Mart 1895’de Yüksek Komiserin mecliste yaptığı konuşmaya 15 Mart 1895’de Kavanin Meclisi üyeleri tarafından cevap verilmişti. Üyeler Yüksek Komisere verdikleri cevapta; adanın huzursuz durumunu anlatılmış, adanın mevcut olanaklarıyla orantısız olan vergilerin katı bir şekilde harcamaları karşılamak için kaynak olarak kullanılmasının yarattığı sorunlar dile getirilmeye çalışılmıştı. Kıbrıs’ın bulunduğu stratejik konumu gereği İngilizler tarafından yönetildiğini, ancak yönetimin mevcut durumu rahatlatacak önlemler almak yerine, adanın en hayati çıkarlarının İngiliz hazinesi için kullandığı vurgulanmıştı.<sup>1118</sup>

1895 yılında adada Rumların Enosis’e yönelik faaliyetleri yoğunlaşmış ve İngiliz merkezi yönetiminin Kıbrıs’a dikkati çekilmişti. Başpiskopos Sophronius başkanlığında ada Rum ileri gelenleri Cikko Manastırında toplanarak 26 Temmuz 1895 tarihli bir bildiri hazırlamışlar ve Başpiskopos tarafından bu bildiri 21 Eylül 1895 tarihinde Sömürgeler Bakanlığına gönderilmek üzere ada yöneticisine teslim edilmişti.<sup>1119</sup> Bildiri, Enosis’e ait söylemler ile başlamıştı.<sup>1120</sup>

Bildirinin devamında adanın yönetimi devr alınırken İngiliz Hükümeti’nin Kıbrıs’ın iyi yönetiliğine dair adaya ilan etmesine rağmen Kıbrıs’ta adaletsiz bir vergi sistemi kurulduğunu, söz verilmesine rağmen bu sistemin reformu ve ada halkının rahat etmesi yönünde önlemler almak yerine vergilerin ödenmesini zorla sağlamak için para cezaları getirdiği bildirilmişti. Vergisini ödemeyenlerin evlerinde bulunan temel maddelerinin bile haciz edildiği vurgulanmıştı. İngiliz yönetiminin başlamasıyla Osmanlı dönemine göre vergilerin daha fazla arttırıldığını, Osmanlı Devleti adına ödenen verginin haksız olduğunu ve bunun kaldırılması gerektiği, bu verginin ada üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunu, mevcut vergilendirme uygulamalarının hafifletilmesi için çalışma yapılması ifade edilmişti. Ayrıca bildiride; tarımın tüm alanları ve tarım endüstrini gelişmesine mümkün olan her türlü yardımın(tarım uzmanı istihdamı ve onun her konuda desteklenmesi, kaliteli yabancı tohumların ithali, sulama faaliyetlerinin arttırılması, tarım merkezlerinin kurulması v.b.) yapılması istenmişti. Bunların yanında bildiride; temel eğitime yeterli miktarda ödenek ayrılması ve adada mevcut polis sisteminde reform yapılarak halkın güvenliğinin korunması için gerekli tedbirlerin alınması talep ediyordu. Bunlara ek olarak ülkenin yönetiminde yerli unsurlara önem verilmesi istenmekteydi. Bu bağlamda yürütme meclisine yönetim tarafından adanın iki halkının nüfusu ile orantılı olarak üç yerli üyenin atanmasının uygun olacağı ve bu üyelerin nüfus oranına göre seçilmesinin adil olacağı bildirilmişti. Ayrıca bölge mahkemelerinin bir kısım başkan hâkimlerinin yerlilerden seçilmesi isteğinin halen

<sup>1118</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 469, 22 Mart 1895, s.2681-2682.

<sup>1119</sup>N.A., CO., 883/5/3, Kıbrıs Başpiskoposu Sophronius’dan Sömürgeler Bakanı Chamberlain’e ve Ada Yöneticisine gönderilen 21 Eylül 1895 tarihli bildiri.

<sup>1120</sup>Bildirinin Yunanistan’a bağlanma ile ilgili kısmı Enosis başlığı altında incelenmiştir.

uygulanmadığı dile getirilmişti. Sonuç olarak merkezi yönetimden adadaki tüm meclislerde ve yargı organlarında yerli halktan yetkililerin görev alması talep edilmişti.<sup>1121</sup>

Bildiri hazırlandığında ada yöneticisi olarak görev yapan Arthur Young'dan Rumların hazırladıkları bildirin maddeleri ve verilecek cevaplarla ilgili bir hazırlık yapmış ve kendisine gelen bildiriye 11 Eylül 1895 tarihinde yönetime bildirmişti. Young, ayrıca 5 Ekim 1895 tarihli raporu ile Rumların isteklerine cevap niteliğinde bir rapor hazırlamıştı. Young raporunda; Vergi ile ilgili şikâyetlerin dayanaksız olduğunu eski Yüksek Komiser Henry Bulwer tarafından 30 Nisan 1889 tarihinde hazırlanan raporla ispatlandığı için bu konuya girmeyeceğini bildirmişti. Bunun yanında çeşitli vergilerin kaldırıldığını dile getirmişti. Young, sulama ve çekirge imha vergilerinin ek yük getirdiği konusuna ve gelirlerine göre ada halkından fazla vergi alındığı konusuna katıldığını ifade etmişti. Rumların hazırladığı bildiri Osmanlı Devleti'nin borçları için ödenen tutarın fazla olduğunu bildirmelerine rağmen konunun uluslar arası bir mesele olması sebebiyle bütün çabalara rağmen düzeltilmesinin zor olduğunu vurgulamıştı. Young, adanın refahı için bir çok alanda kamu harcaması yapıldığını hatırlatmıştı. Adaya tarım uzmanı ataması yapılmasının uygun olacağını değerlendirildiğini de ifade etmişti. Ada yöneticisi, Rumlar tarafından hazırlanan bildiri mallarının mahkemeler yolu ile hacz edildiğini bildirmelerine rağmen adada 82.000 vergi mükellefi olmasına rağmen; geçen yıl sadece 189 davanın yönetim tarafından açıldığı bildirilmişti. Ulaşımın gelişmeye devam ettiği ve önceki yönetim tarafından Hristiyanlara eğitim konusunda bir yardım yapılmamasına rağmen yıllık olarak 3320 poundluk yapılan yardımın dörtte üçlük kısmının Hristiyan okullarına yapıldığı belirtilmişti. Polis teşkilatına görevli alırken her hangi bir din ayrımı yapılmadığı ve alımların nüfus oranına göre yapılmasının mahsurları bulunduğu, içerisinde bulunan ekonomik durum sebebi ile polislerin maaşlarına zam yapılamadığı ifade edilmişti. Ayrıca son iki yılda yerli halktan üç polis müfettişi görevlendirilmesinin yapıldığı bildirilmişti. Polis teşkilatının başında ve kritik mevkiilerde İngilizler olduğu sürece diğer yetkililerin yerli halktan seçilmesinde herhangi bir sakıncanın bulunmadığı dile getirilmişti. Son yıllarda suç oranında ciddi azalma görülmesine rağmen son sekiz aydır kanun kaçaklarının işlediği suçlar nedeniyle Limasol ve Baf bölgesi halkı bir panik içerisinde olduğu hatırlatılmıştı. Young raporunun sonunda yerli üyelerin Yürütme Meclisinde görev alması konusunda yönetim ile aynı görüşe sahip olduğunu bildirmişti. Mahkemelere başkanlarının yerli üyelerden seçilmesi konusunda da yerli hâkimlerin vasıf olarak yeterli olmadıklarını vurgulamıştı.<sup>1122</sup>

<sup>1121</sup>N.A., CO., 883/5/3, Kıbrıs Başpiskoposu Sophronius'dan Sömürgeler Bakanı Chamberlain'e ve Ada Yöneticisine gönderilen 21 Eylül 1895 tarihli bildiri.

<sup>1122</sup>N.A., CO., 883/5/3, No 53'teki Ek, Başsekreter Arthur Young'dan Yüksek Komiserine gönderilen 2 Ekim 1895 tarihli rapor.

Rumların bildirimleri ile ilgili Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanlığı için bir rapor hazırlanmıştı. Bu rapor başlangıcında yine Enosis konusuna değinilmiş mütakiben vergi konusu gündeme gelmişti. Vergilerle ilgili bir kısım yeni vergiler konulurken bir kısmının kaldırıldığını ve alınan vergilerin yine ada halkı için harcandığını vurgulamıştı. Tahıldan alınan öşrün aynı olarak alınmasının halkın yararına olduğu ve geciken borçların ödenmesinin sağlandığı, bu uygulamanın geçici bir dönem zarar göze alınırsa diğer vergilerde de uygulanabileceği ifade edilmişti. Bu dönemde ithalatı yapılan tütünden vergiler alınmaktaydı. Ada yerlileri ithal tütün yerine yerli tütününün kullanılmasını istemişlerse de Yüksek Komiser tarafından yerli tütünden yeterli verim alınamadığı dile getirilmişti. Yüksek Komiser ayrıca ulaşımın geliştirip sulama çalışmalarının hızlandırılmasının ada halkına ve İngiliz yönetimine faydalı olacağını bildirmişti.<sup>1123</sup>

1896 yılı Meclis açılış konuşmasında Yüksek Komiser tarafından yapılan konuşmada verimliliği arttırmak maksadıyla adaya tarım ve sulama uzmanı getirildiği ifade edilmişti. Bunun yanında adada ulaşımı kolaylaştırmak için demir yolu yapımı, gelirlerini arttırmak için ipekçilik, çömlekçilik, tütün endüstrisinin geliştirilmesi, bankacılığın geliştirilmesi için v.b. alanlarda yapılan çalışmalar hakkında meclis üyelerine bilgi vermişti.<sup>1124</sup> Üyeler tarafından hazırlanan cevapta ise; Yüksek Komiser'in konuşmasında hiçbir kesin garantinin verilmediğinden üzüntü duyulduğunu, ada ve meseleleriyle ilgili olan bölümlerine ilişkin konuşmalarında ise; hayati önemdeki bir sorun olan ülkenin kaynaklarının geliştirilmesi, maddi zenginlik ve refahın geliştirilmesine geldiğinde yönetimin ilgisinin sadece sempati ifadeleriyle sınırlı kaldığını bildirmişlerdi. Ayrıca vergi toplanması konusunda ise daha önce kaldırılan vergilerin yeniden konulması ve ülkenin içinde bulunduğu duruma karşın tamamıyla yeni bir vergilendirme olduğunda tamamıyla zıt bir tutumun sergilendiği Kıbrıs halkının haklı bir şikâyeti olduğu vurgulanmıştı.<sup>1125</sup>

Rumların 1895 yılında göndermiş olduğu muhtıra Sömürgeler Bakanlığı tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve muhtırada gündeme getirilen konular Sömürgeler Bakanı J. Chamberlain tarafından hazırlanan 27 Haziran 1896 tarihli bir bildiri ile cevaplandırılmıştı. Bildirinin başlangıcında, adanın gelişmesi için yapılan kamu çalışmaları ve eğitim alanında yapılan çalışmalar hakkında Kavanin Meclisi üyeleri tarafından yapılan teşekkür hatırlatılmıştı. Bunun yanında Hindistan'dan sulama uzmanının adaya getirildiği, posta hizmetlerinin

<sup>1123</sup> N.A., CO., 883/5/3, Yüksek Komiser W. J. Sendall'den Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 18 Kasım 1895 tarihli rapor.

<sup>1124</sup> The Cyprus Gazette, Nr.509,13 Mart 1896, s.2996-2998.

<sup>1125</sup> The Cyprus Gazette, Nr.,27 Mart 1896, s.3011-3012. Ada Rumlarının ağır vergilendirme, yerlilerin mahkeme başkanı seçilmesi, adada mevcut olan asayişsizlik v.b. konularla ilgili şikayetler daha sonraki meclis açılış konuşmalarına da yansımıştı. The Cyprus Gazette, Nr. 587, 1 Nisan 1898, Sayfa 3591-3592.

tamamlanmak üzere olduğu, Gennadius'un tarım direktörü olarak atanmasının Kıbrıs endüstrisinin gelişmesi için önemli fayda sağlayacağı dile getirilmişti. Bakan bildirisine İngiliz yönetiminde vergilerin arttırıldığı yönündeki şikâyeti değerlendirmişti. Bakan tarafından konu ile ilgili yapılan araştırma sonucunda Henry Bulwer'in 1889 tarihli raporunun bu tezi cürüttüldüğünü, bunun yanında 22 Mart 1890 tarihinde Lord Knutsford tarafından hazırlanan raporla Bulwer'in raporunun desteklendiğini ve bu yöndeki görüşün 2 Ekim 1895 tarihli Yüzbaşı Young tarafından gönderilen yazı ile dahada pekiştiğini dile getirmişti. Merkezi yönetimin görüşü; kendi yönetimlerinde elde edilen yüksek vergi geliri vergi gelirinin arttığına kanıt olamayacağını bildirmiş ve artışın toplumun alış gücündeki artışa veya daha düzgün, etkili vergi toplanmasına dayandırılmıştı. Eğitim konusu ile ilgili olarak Kavanin Meclisi'nin de takdir ettiği gibi bu alanda yapılan harcamalarda kayda değer bir artış sağlanmıştı. Eğitim konusunda yeni artışların ilköğretime kaydırılması gerektiği vurgulanmıştı. Polis teşkilatı ile ilgili olarak; gönderilen bildiriden sonra polislerin gayretli çalışmaları sonucunda adada uzun zamandır tehdit oluşturan haydut çetesinin yakalanmasının polislerin başarısının bir göstergesi olduğu belirtilmişti. Ayrıca adanın ekonomik durumu gereği polisler verilen ücretler doğrultusunda daha kapasiteli şahısların bu işe yönderdirmenin mümkün olmadığı dile getirilmişti. Yürütme Meclisine yerel halktan üye seçiminin bu dönem için uygun olmadığı ifade edilmişti. Ada yerlilerinin üst düzey görevlere, Kaza Mahkemesi Başkanlığına seçilmesi ile ilgili olarak maddi anlamda bunun yönetim için avantaj sağlayacağını kesin olduğunu, adada birbirinden tamamen ayrı iki toplum bulunduğunu, bu durumun avantaj oluşturabileceği gibi dezavantajda oluşturabileceğini, yerel adayların gerekli eğitim ve deneyime sahip olup olmadığının değerlendirilmesi gerektiği, yakın çevreleri tarafından yönderdirmeler sonucunda tarafsız kalıp kalamayacaklarının göz önünde bulundurulmasının şart olduğunu, bu konu hakkında iki toplumdan aynı anda istek gelmediği takdirde bu önerinin kesinlikle kabul edilmeyeceği vurgulanmıştı. Bakan bildirisinin sonu kısmında; İngiliz yönetimi döneminde mahkemelerin düzenlendiğini, tüm ırk ve dinlere yönelik muamelenin eşitliği ilkesini uygulamaya koyduğunu, halkın seçilmiş temsilcilerine, mecliste temsil hakkı tanıdığını hatırlatmıştı. Bunun yanında basında ya da halk toplantılarında kamuoyu görüşünün ifade edilmesini baskı altına almaya çalışmadığını, işkenceyi önleyip, herkesin komşularına ve resmi görevlerinin baskılarına karşı haklarını garanti altına aldığını vurgulamıştı. Ayrıca gençlerin eğitim isteklerini ve hasta ve güçsüzlerin fiziki yardım isteklerini şimdiye kadar hiç yapılmadığı bir şekilde karşılanıp, nüfusun salgın hastalıklardan korunduğunu ve tüm bunların ötesinde huzuru sağladığını bildirmişti.<sup>1126</sup>

<sup>1126</sup>The Cyprus Gazette, Nr.,11 Eylül 1896, s.3137-3139.

Sömürgeler Bakanının bildirisini ve Yüksek Komiserin 1897 yılı Kavanin Meclisi'nde ada yönetiminin Kıbrıslıların refah seviyelerini arttırıcı uygulamaları ve vergilendirme ile ilgili açıklamalarına rağmen aynı yıl Kavanin Meclisi açılış töreninde Rum üyeler tarafından Osmanlı yönetimi adına ödenen 92.000 poundluk vergi eleştirilmiş,<sup>1127</sup> İngiliz yönetimi tarafından Osmanlı yönetimi döneminde adı olmasına rağmen toplanmayan vergilerin toplanmasının ve ödenen vergi miktarının en az üçte bir oranında artmasının ada üzerindeki olumsuz etkileri dile getirilmişti.<sup>1128</sup> Bunun yanında Osmanlı Devleti adına ödenen paranın merkezi yönetim tarafından ödenmesi istenmiş, merkezi hükümet bütçesinden sulama amaçlı kullanılmak üzere 60.000 poundluk bütçenin merkezi hükümetin bütçesinde yer alma teklifinin gündeme gelmesinin memnuniyet yarattığı bildirilmişti. Ayrıca adada tarımın ve ticaretin gelişmesi için bankacılık çalışmalarının çok önemli olduğu vurgulanmıştı.<sup>1129</sup>

İlerleyen yıllarda da Meclis görüşmelerini en fazla meşgul eden hususlar ağırlıklı olarak ekonomik konulardan ve adadan alınan vergiler hakkında şikâyetlerden oluşmaktaydı. Adanın kaynaklarıyla bu derece orantısız bir toplamın ödenmesi zorunluğunu birçok sıkıntının kaynağı olduğu dile getirilmekteydi. Bu durumun Kıbrıs'ta yönetime karşı bir güvensizlik yarattığını ve Yönetimin de bu yükümlülükleri karşılayabilmek için ülkenin mali kaynaklarını tüketmek ve sadece sert değil zaman zaman yasadışı yollara başvurmak zorunda kaldığı vurgulanmaktaydı. Ayrıca Kıbrıs'ın mali durumu göz önünde tutularak mali olarak tüketilmiş bir ülkenin ilerleyemeyeceği bildirilmekteydi.<sup>1130</sup>

1900 yılı açılış konuşmasına verilen cevapta Rum üyeler Osmanlı Devleti adına ödenen 92.000 poundluk bütçenin diğer kalemlere aktarılarak adanın ekonomik durumunun düzeleceğini ifade etmişler ve halkın üzerindeki ekonomik baskıyı arttıracak nitelikteki uygulamalara destek vermeyeceklerini vurgulamışlardı.<sup>1131</sup> Özellikle ada Rumlarının ısrarlı baskıları sonucu İngiliz yönetimi belirli başlı ürünlerden alınan vergilerde belirli oranlarda indirim gitmiş ve bu husus Kavanin Meclisi üyelerinin açılış toplantısında cevap niteliğindeki konuşmalara olumlu olarak yansımıştı.<sup>1132</sup> Ancak yapılan vergi indirim oranları ile Kavanin Meclisi'ne tanınan yetki ve

<sup>1127</sup>Ödenen bu tutar Kavanin Meclisinde Rum üyeler tarafından ilerleyen yıllarda da gündeme getirilerek ada için bu ödemenin çok büyük bir yük olduğu dile getirilip sürekli olarak şikâyet konusu yapılacaktı. **The Cyprus Gazette**, Nr.,655, 9 Mart 1900, s.4135.

<sup>1128</sup>Daha sonraki yıllarda yapılan açılış konuşmalarında; Adanın vergilendirmesiyle ilgili olarak; herhangi bir sonuç vermeden, ağır ve yıkıcı olduğunun gösterildiği dile getirilmiş ve toplanması için uygulanan sert önlemlerle daha da ağır hale geldiği ifade edilmekteydi. Vergi tahsil konusunda komiserlerin durumu ile ilgili olarak da "kabiliyetleri tahsilatlarına göre hesaplanan her Komiser'in kapasitesini göstermek için zorluk çekmeyeceğini öne sürmek abartı olmayacaktır" şeklinde yorumda bulunulmuştu. **The Cyprus Gazette**, Nr. 655, 9 Mart 1900, s.4135.

<sup>1129</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.542, 19 Mart 1897, s. 3285-3287.

<sup>1130</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 619,17 Mart 1899, s.3851-3852.

<sup>1131</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 655, 9 Mart 1900, s.4135-4136.

<sup>1132</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 698, 10 Mayıs 1901, s. 4479.



hakların yetersizliği meclis üyeleri tarafından yeterli görülmemiştir. Ayrıca yönetimin veto hakkına sahip olması sert bir şekilde eleştirilmiştir.<sup>1133</sup>

1903 yılı Kavanin Meclisi açılış konuşmasında adada kuraklık sebebiyle yaşanan ekonomik sıkıntılarla ilgili olarak Yüksek Komiser tarafından yönetimin çeşitli vergilerde azaltmaya gidildiği, çiftçilere faizle tohum almak için borç verilerek halkın rahatlatıldığı ifade edilmiştir. Meclis üyeleri ise; Osmanlı yönetimi döneminde özellikle 1870 ve 1873 yıllarında yaşanan kuraklık sebebi ile o günkü yönetimin ücretsiz tohum dağıttığını ve vergileri askıya alıp karşılıksız yiyecek yardımında bulunduğunu hatırlatmıştır. Bunun yanında 92.800 poundluk ödemenin ada ekonomisi için çok büyük bir yük olduğunu dile getirilmiştir.<sup>1134</sup>

Kıbrıs Rum vekilleri, Kavanin Meclisi açılış konuşmasına cevap olarak hazırladıkları metinlerde ada ekonomisini önemli bir oranda etkileyen 92.800 poundluk ödemeyi ve adada tarımı ve çiftçileri desteklemek amacıyla bir ziraat bankası kurulması isteklerini sürekli olarak tekrarlamaktaydı. Bunların yanında ada mahkemeleri için ada yerlilerinin hâkim olarak atanması ve yerli hâkimlerin maaşlarını arttırılması gündeme getirilmekteydi.<sup>1135</sup>

Merkezi yönetim Kıbrıs'tan İngiltere'ye gelen heyetler, Yüksek Komiser tarafından hazırlanan raporlar, yazışmalar ve Londra tarafından görevlendirilen uzmanlar aracılığı ile sürekli adanın durumu hakkında bilgi almaktaydı. İncelenen dönemde dikkate değer tespitlerden birisi de 1907 yılında Sömürgeler Bakanı Müsteşarı Churchill tarafından yapılan

<sup>1133</sup>Kavanin Meclisi üyeleri cevap konuşmalarında; “Kıbrıs halkının, vergilendirme baskısına ve birçok bakımdan kötü yönetimi değerlendirdiklerini ve hükümlerinin İngiliz Hükümetinin Kıbrıs yönetimi aracılığıyla Kıbrıs'a dayattığı yönetim sistemini kınamalarıyla açık bir biçimde ortaya konduğuna dikkat çekmek istemektedir. Kıbrıs yönetimi, çok insafsız bir vergilenirmeye acımasız bir biçimde Adanın tüm kaynaklarının suyunu sıkıştır ve böylece ülkenin mali gücü tükenmiştir. En kötüsü, zamanın eğilimlerine ve Kıbrıs halkının sosyal ilerleme için makul ve ısrarlı isteklerine bir nebze yanıt verebilmek için Hükümet ülke için ülkenin mali açıdan tamamıyla çökmesine neden olma riski taşıyan özel bir vergilendirme kurmuş ve sistematikleştirmiştir. Bu nedenle bir ziraat bankası kurulması ve ülkeye yararlı işler yapılması için yurtdışından sermaye çekme çabaları şu ana kadar başarısız olmuştur ve bir yandan ülkeyi kemiren diğer yandan vatandaşların ufak tasarruflarını kilit altına alan ve onları endüstriyel girişimlerden uzak tutan tefeciliğin de sebebi aynıdır. Meclis, Kıbrıs'ın kendi gelirlerinden sadece kendi eksiklerine dönük harcamaları ve İngiliz hâkimiyetinden bu yana büyük ölçüde artan yönetim masraflarını ödemesi gerektiği ve İngiltere'nin Doğu'daki amaçlarını gerçekleştirmek için girdiği ağır yükümlülükleri kendisinin ödemesi gerektiği görüşündedir.” şeklinde açıklamada bulunmuşlardı. Meclis üyeleri cevaplarının devamında ise; “Özellikle ülkenin vergilendirmeyle ezilmesi, ülkenin Kıbrıs yönetimi tarafından kötü idare edilmesi ve ulusal onurumuza dokunan konularda Kıbrıs Hükümetinin darkafalı politikalarıyla birlikte bazı Hükümet görevlilerinin ve dahası politikalarıyla halkta İngiliz otoritesine karşı antipati yaratan Kıbrıs'taki bazı en üst düzeyli Hükümet görevlilerinin davranışlarına ilişkin merkezi Hükümetin Kıbrıs'a dönük şeffaksizliğini..”olarak yorumda bulunmuşlardı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 727, 23 Mayıs 1902, s. 4799-4802.

<sup>1134</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 760, 22 Mayıs 1903, 5075-5079; Rum üyeler adına bir sonraki yıl yapılan konuşmada; yönetim tarafından verilen tohum alınması için verilen borçların yüzde 25 gibi çok ağır bir faizle ve gecikme durumunda 8-9 ay için yüzde 35 faizle verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, yönetimin borçlarını ve faizini birinci kalite ürünlerle almasına karşın borç alanlara depoların kirli ve zarar görmüş artıklarını verdiği belirtilmişti. Rum üyeler; önceki yönetimin, benzer durumlarda, sadece tahıl tohumu değil, yiyecek de verdiğini ve bunu hatta bedava yaptığını hatırlayan hala hayatta olan bazı kişiler bulunduğunu hatırlatmışlardı. Ayrıca ada yönetiminin uygulamalarından duyulan tepkileri dile getirmişlerdi. **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 790, 26 Nisan 1904, s. 5314-5315.

<sup>1135</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 819, 10 Mart 1905, 5545-5546; **The Cyprus Gazette**, Nr. 846, 23 Şubat 1906, s. 5809-5811; **The Cyprus Gazette**, Nr. 949, 28 Mayıs 1909, s. 6806 – 6810; **The Cyprus Gazette**, Nr. 1009, 26 Mayıs 1911, s.7382.

Kıbrıs ziyareti sonrasında adanın durumu hakkında hazırlanan rapordur. Churchill adanın durumu hakkında endişeli olduğu ile başlayarak; İngilterenin menfaatleri gereği adaya sahip olmak için Osmanlı yönetimi tarafından teklif edilen tutar üzerinde düşünmeden bu teklifin kabul edildiğini bildirmişti. Ada halkına bu konuda danışılmadığını, onlar tarafından bu tutarın kabul edilmediğini dile getirmişti. Bu durumun konunun bir tarafı olduğunu, diğer taraftan ise; Kıbrıs gelirlerinden Osmanlı Devletine ödenmesi gereken tutarın 1855 borçlanmasına aktarılmasına ve doğal olarak bu tutarın İngiliz hazinesine aktarılmasının dürüst ve ahlaklı bir davranış olup olmadığını sorgulamıştı. Ayrıca İngiltere ve Fransa'nın garantisi altında alınan bu borcun kendilerini ilgilendiren kısmının İngilterenin sorumluluğunda olduğunu, Kıbrıs'ı tamamen İngiltere'nin yükümlülüğü olan bir borca katkıda bulunmaya zorlamaya haklarının olmadığını ancak bunu yaptıklarını itiraf etmişti. Ayrıca Türklerin verginin bir kuruşunu bile alamadıklarını, bunun da 1878 anlaşmasının ihlali olduğunu vurgulamıştı. Müsteşar, Kıbrıs'ın hep aynı bedeli ödemeye devam ettiğini, paranın kendilerine geldiğini ve tamamen İngiliz harcamalarına kullanıldığını bildirmişti. Bu ödemenin Kıbrıs tarafından bakıldığında, çok çirkin görüldüğünü dile getirmişti. Kıbrıslıların İngilizlerin kendi çıkarları nedenleriyle onları Sultan'a gereğinden çok vergi ödemek zorunda bıraktıklarını düşündüklerini belirtmişti. Ada halkının uygunsuz bir şekilde bağlandıkları anlaşmanın gereğini yerine getirmektense onların parasını alıp İngilizler için tuttuğunun farkında olduklarını, Kıbrıslıların duygularına şaşırabilir miyiz diyerek kendi uygulamalarını sorgulamıştı. Churchill raporun devamında İngiliz yönetiminin Kıbrıs'ta uygulamış oldukları yönetim tarzı hakkında eleştirilerine devam etmişti. Churchill, Kıbrıs'ın yönetimi sırasında halkın ekonomik anlamda tamamen ezildiğini, ada halkına yüklenen yük sonucunda çöktüğünü kabul etmiş ve İngiliz yönetiminin ada halkını ekonomik olarak çok zor durumda bıraktığını, 27 yıl boyunca adadan ortalama 60.000 pound olmak üzere toplam 1.600.000 pound topladıklarını itiraf etmişti.<sup>1136</sup> Churchill'in raporunda anlaşılacağı gibi İngiliz merkezi yönetimi adanın ekonomik olarak sıkıntı içerisinde olduğunu farkında olmasına rağmen yeterli tedbir almamış ada halkının zorluklar içerisinde yaşamasını görmezlikten gelmişti.

Ada Rumları adına dönem dönem gerek şahsen gerekse heyet halinde istekleri merkezi yönetime sunulmaktaydı. Bunlardan biriside Kavanin Meclisi ve Kıbrıs Eğitim Kurulu üyesi Dr. Theophanes Theodotou'dan 12 Temmuz 1910'da hazırlanıp ertesi gün Sömürgeler Bakanlığına sunulan bildiri; Mali Sorunlar, Yasama Meclisi, Kıbrıs yönetimi ile ilgili hazırlanan emirnamenin değiştirilmesi, Yürütme Meclisi, Eğitim, İngiliz Koruması, Askerlik Hizmeti, Şarap Endüstrisi, Demiryolları, Çekirge Vergisi ve Eğitim Ücretleri ile ilgili istekleri

<sup>1136</sup> N.A., CO., 883/7/3, Sömürgeler Bakanlığı'nın kullanımı için W.S.Churchill tarafından hazırlanan 19 Ekim 1907 tarihli rapor.

ilgilendiren konularından oluşmaktaydı. Genel itibariyle bildiride; Kıbrıs Rumlarının ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu gerekçesi ile kendilerine yönetimde daha fazla hak tanınması istenmekteydi. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan anlaşmadan dolayı adanın Osmanlı Devleti'nin bir parçası sayılması sebebiyle ada yaşayanlarının haksızlıklara uğradığı iddia edilip, İngiliz koruması altına alınmaları talep edilmişti. Bunların yanında adada mevcut demiryollarının geliştirilmesi gereği bildirilmişti. Ayrıca Kıbrıs'ın yaşadığı ekonomik sıkıntılar gündeme getirilip çözüm teklifleri ve Osmanlı Devleti adına ada bütçesinden ayrılan tutarın kendileri tarafından ödenmemesi gerektiği dile getirilmişti.<sup>1137</sup>

Adadan gelen istekler ve şikâyetler merkezi hükümet tarafından incelenmekte ve rapor halinde sunulmaktaydı. 5 Mayıs 1911 tarihli Sömürgeler Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda; adanın gelirleri hiçbir zaman Osmanlı'ya ödenen vergi dâhil giderlerine eşit olmadığı tespitinde bulunulmuş ve aradaki farkın İmparatorluk hazinesi tarafından kapatıldığı bildirilmişti. Raporun devamında; bu nedenle Rum üyeler giderleri azaltmak istemedikleri dile getirilmiş ve herhangi bir düşüşün Kıbrıslı değil İngiliz vergi mükelleflerinin yararına olduğu vurgulanmıştı. Rum üyeler tarafından bazı özel nedenlerle birkaç kalemde düşüş yapmak istemişlerse de Türk üyeler genelde İngiliz yönetimini desteklediği için başarılı olamadıkları belirtilmişti. Rapora göre; Kıbrıs'tan daha az gelir toplanması İngiliz vergi mükelleflerinden daha fazla vergi toplanması demek olduğu için Rumların vergileri düşürmeye çalışmakta oldukları ifade edilmişti. Fakat vergiler yasalar ile kalıcı duruma getirildiği için mevcut vergilere karşı bir şey yapamamakta olduğu ilave edilmişti. Bunun yanında Rumların Arazi Kayıt Kanununda olduğu gibi her vergi artışı girişimini engellemeye çalıştıkları bildirilmişti.<sup>1138</sup>

Ada Rumları özellikle Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu zor durumu değerlendirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Kavanin Meclisi'nin Rum üyeleri tarafından hazırlanarak ada yönetimine verilen bildiride adanın yönetimi, siyasi durumu ve ekonomik durumu ile ilgili önemli hususları içeren maddelerden oluşmaktaydı. Bu isteklerin başlıcaları; Kavanin Meclisi üyelerinin mutlak kontrol sahibi olmaları, yerli üyelerin kanun yapabilme görevine ortak olmaları, bütün kaymakamlıklar ve mahkemelere Kıbrıslıların tayin edilmesi, Mebus seçimi maddesinde Türklerle Rumların oranlarının belirlenmesi, Bab-ı Ali vergisi, miri arazi meselesi, dışarıda bulunan Kıbrıslıların İngiltere tarafından himayesi

<sup>1137</sup>N.A., CO., 883/7/5, Dr. T. Theodotou'dan Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 13 Temmuz 1910 tarihli yazı.

<sup>1138</sup>N.A., CO., 883/7/10; Sömürgeler Bakanlığı tarafından hazırlanmış 5 Mayıs 1911 tarihli rapor.

hususlarından oluşmaktaydı. Bu isteklerin Kıbrıs'ta Osmanlı hükümlerinin ve adanın siyasi konumunu ihlal edecek hususlardan ibaret olduğu anlaşılmıştı.<sup>1139</sup>

1912 Limasol olaylarından sonra Rumlardan oluşan bir heyet Londra'ya giderek ada ile ilgili taleplerini bildirmişlerdi. Bu talepler; Kavanin Meclisi'nde orantısız temsil, hukuksal reform, Kıbrıs vergisinin kaldırılması, adadaki artan gelirlerden yapılan harcamalar başlıklarından oluşmaktaydı.<sup>1140</sup>

İncelenen dönemde İngiliz yönetiminin adayı devralması ile büyük beklentilere giren ada Rumları başlangıçta Enosis beklentilerinin ilk aşamada gerçekleşmeyeceğinin farkına varmış bu hedeflerinin askıya alarak adada nüfus çoğunluğunu oluşturmalarında yarattığı avantajı kullanarak yönetimde, yargıda, eğitimde ve ekonomik alanda v.b. bir çok alanda yapılmasını istedikleri reformlar konusunda sürekli olarak yönetimden talepte bulunmuşlardı. İngiliz yönetimi ise özellikle Rumların kaldırılmasını istedikleri 92.800 pound miktarında Osmanlı yönetimi adına yapılan ödemenin iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği olduğu için bunu kabul etmemekle birlikte Rumların lehine başta Kavanin Meclisi üyelerinin çoğunluğunun Rumlardan oluşmasını sağlamış, Rumların isteği doğrultusunda Osmanlı mahkeme sistemini kaldırmış, adada eğitim için ayrılan ödeneğin büyük çoğunluğunu Rum okullarına ayırmıştı.

### 3.1.1.1.2. Ortodoks Kilisesi ve Mülkleri

Adanın fetihten sonra Osmanlı yönetimi tarafından Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ne eski haklarından daha geniş ayrıcalıklar verilerek kilise ihya edildi.<sup>1141</sup> Ayrıca kilise bu dönemde siyasî bir hüviyet de kazandı.<sup>1142</sup> Adada din ve vicdan hürriyetini sağlayan Osmanlı yönetimi; devlet geleneği gereği Rum Ortodoks kilisesine haklar tanımıştı. Başpiskopos'u Rum tebaası ve piskoposlar seçmekteydi. Piskoposları da kendi cemaati seçmekteydi. Ortodoks kilisesi tamamen müstakil ve bağımsızdı.<sup>1143</sup> Ada Rumları, fetihten sonra Kıbrıs Ortodokslarının tek temsilcisi olarak Rum Ortodoks kilisesini görmüştü. Piskoposlar sadece dinî lider değildi, Osmanlı nezdinde cemaatlerinin idarî işlerini de üstlenmişlerdi. Yargı bağımsızlığı yanında vergi miktarı belirleme ve toplanması da Piskoposlara bırakılmıştı.<sup>1144</sup> Piskopaslardan yılda bir

<sup>1139</sup>BOA., A. MTZ. KB.,1331.5.9., (15), Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 21 Şubat 1912(8 Şubat 1327) tarihli tahrirat; BOA. HR. SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 21 Şubat 1912(8 Şubat 1327) tarihli tahrirat; **The Times**, 24 Mayıs 1912, s.3.

<sup>1140</sup>**The Times**, 28 Ağustos 1912, s.5; **The Times**, 16 Ekim 1912, s.5.

<sup>1141</sup>Alasya, "*Osmanlı Hükümeti...*", s.131; Ahmet Gazioğlu, "*Kıbrıs'ta Türk Yönetiminin Hoşgörülü Davranışı ve Hristiyan Toplumlarına Tanınan Haklar*", **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Gazi Mağusa, 28 Ekim – 2 Kasım 1991, s.216.

<sup>1142</sup>Wosgian, **a.g.t.**, s.3.

<sup>1143</sup>Agnes Smith, **Through Cyprus**, Hurst and Blackett Publishers, London 1887, s.166-167.

<sup>1144</sup>Kemal Çiçek, "*LeFKoşe: İki Dilli, İki Dinli, İki Toplumlu Osmanlı Şehrinin Portresi*", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, C. II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, K.K.T.C., 1999, s. 102;

kereye mahsus olmak üzere piskoposluk vergisi alınmaktaydı.<sup>1145</sup> Rumlardan vergi tahsil eden kocabaşlarının hesapları yıllık olarak Piskoposlar tarafından kontrol edilmekteydi. Görevini su istimal edip irtikâp ve zimmet kusurları olanların görevden alınarak yerlerine yenilerinin tayin edilmesi de piskoposların görevleri arasındaydı.<sup>1146</sup>

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra tekrar organize edilerek faaliyete geçirilen Ortodoks Kilisesinin Başpiskoposu Lefkoşa'da iken Baf, Tuzla ve Girne'de de piskoposları bulunmaktaydı. Piskoposların görev dağılımı ise; Lefkoşa Piskoposluğu Lefkoşa bölgesinin doğu yarısı, Magosa Bölgesi ve Larnaka bölgesinin bir parçasından; Baf Piskoposluğu Baf bölgesi ve Limasol Bölgesinin bir parçasından; Tuzla(Kition) Piskoposluğu Limasol bölgesinin bir parçası ile Larnaka Bölgesinin çoğundan; Girne Piskoposluğu ise Girne Bölgesi ve Lefkoşa Bölgesinin batı yarısından sorumluydu.<sup>1147</sup>

Osmanlı Devleti 1660 yılında Kıbrıs Başpiskoposunu Rumların sözcüsü olarak kabul etmiş ve gayrimüslim tebaanın vergilerini toplama hakkını vermişti.<sup>1148</sup> 1754 yılında da resmen Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposu Rumların başı olarak tanınmıştı.<sup>1149</sup> Osmanlı Devleti döneminde Başpiskopos sadece dini lider değil, ayrıca Hristiyan Ortodoksların en yetkili temsilcisiydi. Başpiskopos olmak için padişah beratına sahip olmak gerekmektedir. Bunlar Kıbrıs'ta validen sonra gelen en nüfuzlu kişilerdi. Başpiskoposlara, kırmızı mürekkeple imza atmak, asa taşımak hak ve yetkisi de verilmişti. Piskoposlar ada Rumlarının adına ada ile ilgili konularda İstanbul'a doğrudan<sup>1150</sup> veya sadrazamın huzuruna çıkarak isteklerde bulunabilmekteydi.<sup>1151</sup> Kıbrıs'a muhassılların vekili olarak gönderilen mütesellimler, çoğu zaman başpiskoposların yardımı olmaksızın bir iş yapamaz duruma gelmiş, piskoposlar o derece kuvvetlenmişti. Hristiyan halkın isteği ve padişahın onayı ile tayin edilen başpiskoposlar diğer bütün Ortodoks din adamlarının başkanıydı. Papazların tayin ve terfilerinde padişaha

<sup>1145</sup> KŞS. Defter Nr.15, Sahife Nr.214, Hüküm Nr.654, 28 Ramazan 1155 (26 Kasım 1742).

<sup>1146</sup> KŞS. Defter Nr.36, Sahife Nr.202, Hüküm Nr.270, 30 Şaban 1254 (18 Kasım 1838 ).

<sup>1147</sup> Duckworth, a.g.e., s.46-47.

<sup>1148</sup> Nuri Çevikel, "1570-1571 Türk Fethi ile Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* 3,(1) 1997, s.55-56; İsmail Şahin, *Kıbrıs Başpiskoposluğu (1571-1821)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.39.

<sup>1149</sup> Cobham, a.g.e., s. 316.

<sup>1150</sup> Kıbrıs eski muhassılı İsmail ve oğlu olan şimdiki muhassıl Hasan'ın belirlenen cizye miktarından fazla ve çeşitli adlar altında halktan zorla akçe aldıkları Kıbrıs Piskoposu tarafından şikâyet edilmişti. KŞS. Defter Nr.14, Sahife Nr.144, Hüküm Nr.521, 10 Zilkade 1153 (27 Ocak 1741).

<sup>1151</sup> Kıbrıs adasının Cezayir-i Bahri Sefid vilayet merkezine uzak olması ve idaresinin Kıbrıs'tan yapılması için adanın ileri gelenlerinden bir heyet ve Kıbrıs metropolidi tarafından bu konuda mühürlü ve imzalı bir adet umumi dilekçe de verilmiştir. Vakıa adanın vilayet merkezine uzaklığı nedeniyle mülki ve mali işlemlerinin görülmesinde oraya müracaat edilmesinde gecikmelere neden olarak ahalice de zorluk çekileceği anlaşılmakta olduğundan Kıbrıs adasının vilayetten fekk-i irtibatı ve mutasarrıf Said Paşa'nın görevinde devamı uygun bulunmuştu. **BOA., İ.MMS-39/1606**, 13 Ra. 87.; Ayrıca Kıbrıs Mutasarrıflığından Babıali'ye gönderilen yazıda; Başpiskopos Sofrinus efendi bu hafta posta vapuru ile dersaadete gitmiş ve ahalinin öteden beri istediği cihetle adanın şu vesile ile vilayet heyetine ifrağı için bazı gizli girişimler olduğu his olunduğuna dair haber alındığı bildirilmişti., **BOA .,İ.MMS-39/1606**, 7 Ra. 87/ 25 Mayıs 86.

dilekçe göndermekte, cezalandırılmaları ve yargılanmaları ise özel biçimde<sup>1152</sup> yapılmaktaydı. Kiliseye vasiyet edilen emlak ve paraya kimse müdahale edememekteydi.<sup>1153</sup> Mütevellileri vasıtasıyla kiliseler adına emlak ve buna benzer mallar alınıp satılabilmekteydi.<sup>1154</sup> Ortodoks kilisesi ve rahiplerine oldukça geniş haklar verilmiş ve adada çok önemli bir konuma gelmişlerdi.<sup>1155</sup> Osmanlı yönetimi sırasında Kilise emlakından,<sup>1156</sup> piskoposlardan<sup>1157</sup> ve yanında çalışan 10 kişiden de vergi alınmamaktaydı.<sup>1158</sup> Ayrıca vefat eden gayrimüslimlerin vasiyeti üzerine malları kiliseye vakf<sup>1159</sup> edilebilmekteydi. Rumların nikâhlarını kıyma, boşama ve anlaşmazlıklarını çözme işleri piskopos ve metropolitlere aitti.<sup>1160</sup>

İlerleyen zaman içerisinde Türklerin Venediklilerin baskısı ve zulmünden kurtardığı Kıbrıs Ortodoks Kilise Temsilcileri ada yönetiminde ve adadaki reayanın üzerinde etkilerini ve otoritelerini arttırmışlardı. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı haklar sonucu ada Başpiskoposu Kıbrıs'ta güçlenmiş ve bir görüşe göre ada yöneticisinden daha büyük nüfusa sahip olmuştu.<sup>1161</sup>

Osmanlı yönetiminin bu şekilde politika uygulamasının önemli sebepleri vardı. Bunlardan biriside özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması sonucu Avrupalı güçlerin ülkedeki Gayrimüslim üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla Piskoposlara ayrıcalık tanınarak yönetime

<sup>1152</sup>Antabomi'ye olan borcunu ödemeyip inkâr ettiği yolunda hakkında şikâyette bulunulan Kıbrıs Başpiskoposu Papa Hoto'nun borcunu ödememekte ısrar etmesi halinde kefilleri Tercüman Hristofhaci ve Tuzla Metropoliti Makaryos ile birlikte, alacaklıları ile mahkemede yüzleştirilmek üzere, bu husus için mübaşir tayin edilen Divan-ı Hümayun Çavuşu Yakup vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmeleri hükmü bulunmaktaydı. **KŞS.** Defter Nr.17, Sahife Nr.80, Hüküm Nr.133, 15 Rebiülevvel 1160 (27 Mart 1747).

<sup>1153</sup>Bu konu ile ilgili olarak; Ölen zimmîlerin hayattayken kilise ve manastırlarına vasiyet ettikleri bağ, bahçe dükkân, ev, tarla ve otlaklar vakf olduğundan müdahale edilmemesi sicillere yansımıştı. <sup>1153</sup> **KŞS.** Defter Nr.36 Sahife Nr.11, Hüküm Nr.17, 15Rebiülevvel 1250 (22 Temmuz 1834).

<sup>1154</sup>Lefkoşa Baş mahallesinden Hacı Braisa bint -i Hacı Dimitri'nin gazino sokağında bulunan iki oda bir mutfak ve yol üzerinde bulunan mağaza ve üzerindeki oda ve müstemilatıyla birlikte evinin, ayna mahalle kilisesi adına mütevellisi Hristo oğlu veled-i Hacı Yorgi tarafından satın alınmıştı. **KŞS.** Defter Nr.49, Sahife Nr.21, Hüküm Nr.48, 18Rebiülahir 1285 (8 Ağustos 1868); Lefkoşa'nın Baş Mahalle kilisesi mütevellisi Ayoko veled-i Zaharyadi'nin, aynı mahallede kiliseye ait harap bir odayı kilise adına Evdim nahiyesi'nin Bahne köyünden Vasili ve İstafeni veled-i Çangar Hristoğlu kardeşlerine satmıştı. **KŞS.** Defter Nr.49, Sahife Nr.173, Hüküm Nr.445, 8 Cemaziyelahir 1286 (15 Eylül 1869).

<sup>1155</sup>Duckworth, **a.g.e.**, s.43-44; Özkul, **a.g.e.**, s. 93.

<sup>1156</sup>Kıbrıs'ta bulunan Tûr-ı Sina Manastırları'ndan da öşr alındığı, bunun üzerine Başpiskopos tarafından yapılan itirazın incelenmesi neticesinde; 1256 senesinde bu manastırların muafiyetlerinin yenilediği anlaşıldığından alınan öşrün geri verilerek bir daha öşür alınmaması hususunda Sadaret'ten Kıbrıs'a emir gönderilmişti. **KŞS.** Defter Nr.39, Sahife Nr.28, Hüküm Nr.62, 12 Rebiülahir 1258, (23 Mayıs 1842).

<sup>1157</sup>Hristiyan din adamları gümrük vergisinden de muaf tutulmaktaydı. **KŞS.**, Atık Emirname Defteri, Sahife Nr. 150, Hüküm Nr. 232, 28 Rebiulahir 1292 (3 Haziran 1875).

<sup>1158</sup>Osmanlı Devleti tarafından piskoposlara tanınan haklar suiistimal edilmekteydi ve bu husus sicillere yansımıştı. Bk.Tuzla, Baf, Girne ve Lefkoşa kazalarında ikamet eden piskoposların hizmetinde çalışan onar kişi cizyeden muaf tutulmakta iken bunun istismar edildiği ve binlerce kişinin bu muafiyetten yararlanmaları nedeniyle diğer reâyâ güç durumunda kaldığından bunun önüne geçilmesi. **KŞS.** Defter Nr.32, Sahife Nr.134, Hüküm Nr.116, 2 Ramazan 1242(30 Mart 1827).

<sup>1159</sup>Lefkoşa Ayasofya mahallesinden Maryo bint-i Markaro aynı mahalledeki evini müstemilatıyla birlikte Maşara Manastırı kilisesine vakf etmişti. **KŞS.** Defter Nr.15, Sahife Nr.37, Hüküm Nr.162, 13Rebiülevvel 1150 (11 Temmuz 1737).

<sup>1160</sup>**KŞS.** Defter Nr.36, Sahife Nr.54, Hüküm Nr.70, 20 Zilkade 1251 (8 Mart 1836).

<sup>1161</sup>Nuri Çevikel, "Kıbrıs Gayrimüslimlerinin İstanbul'dan Adalet Talebi", **Türk Tarih Kurumu Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. XXVII., 2006, Nr. 31, s.11.

ortak edilmeleri idi.<sup>1162</sup> Ayrıca adanın yönetiminde önemli bir yere sahip olan İdare Meclisinde Başpiskopos üye olarak bulunurken, kazalarda da piskoposlar kaza meclislerinde üye olarak yer almakta ve yönetime ortak olmaktadır.<sup>1163</sup>

Piskoposlar zaman zaman elde ettikleri ayrıcalıkları menfaatleri icabı kullanarak reayadan fazla miktarda para almaktaydı.<sup>1164</sup> Osmanlı yönetimi de halktan fazla vergi alarak onları zor durumda bırakan Piskoposları görevden almakta ve ada dışına sürgüne göndermekteydi.<sup>1165</sup>

Adada İngiliz idaresinin başlaması ile özellikle Ortodoks din adamlarının sahip olduğu imtiyazlar yeni yönetim tarafından kabul edilmemişti. Bu ayrıcalıklardan birisi de kilise ve piskoposlara tanınan imtiyazlardı. Başpiskopos Sofronios, Wolseley'le 14 Ağustos 1878 tarihli görüşmesinde; yeni yönetimle birlikte daha önceden Hristiyanlardan topladıkları aidatların zaptiye olmadan ödenmediğini bildirdi. Bu konuda Wolseley'den yardım istedi. Wolseley İngiliz kolonilerinde böyle bir durumun olmadığını, ancak bu yıl için yardımcı olacağını, daha sonra herhangi bir destekte bulunamayacağını ifade etti.<sup>1166</sup> Lefkoşa'da bulunan Piskopos adada yeni yönetimin başlangıcında İngiliz yetkililerle görüşmesinde kendilerinin Osmanlı yönetiminde vergiden muaf tutulduklarını, şimdiki yönetimde ise mülklerinin dört katı değer gösterilerek vergilendirildiklerinden şikâyet etmekteydi.<sup>1167</sup>

Yüksek Komiser Wolseley adayı tanımak amacıyla yaptığı gezileri sırasında manastırlara ve kiliselere de uğramış, burada tarihi eser niteliğinde birçok eser görmüştü. Bunun yanında kiliselere ait birçok arazi olduğuna inandığını da ifade etmişti. Bu arazilerin bir kısmını gördükten sonra günlüğüne;

*“Rahiplerin ve keşişlerin dilenci olanları şu ana kadar herhangi bir kanuna dayanmadan vergiden muaflığın tadını çıkardılar ancak ben onların da herkes gibi vergi ödemesi konusunda mücadele edeceğim”*  
diye yazmıştı.<sup>1168</sup>

Wolseley, kiliseden mülk vergisi almak ve bu yolla İngiliz hâkimiyeti altında herkese eşit muamele edildiğini göstermek konusunda kararlıydı. Nitekim kilise gelirleri ada gelirlerinin üçte birlik kısmını oluşturmaktaydı.<sup>1169</sup> Wolseley tarafından 21 Kasım 1878'de kaza

<sup>1162</sup>Çevikel, “Kıbrıs Gayrimüslimlerinin İstanbul'dan, s.12-13.

<sup>1163</sup>Yiangou, **a.g.e.**, s. 13.

<sup>1164</sup>Özkul, **a.g.e.**, s.99.

<sup>1165</sup>Kıbrıs Başpiskoposu Damaskinos'un haksız yere mal elde etmek amacıyla ahaliyi korkutup zulmettiği için Isparta'ya sürüldüğü bildirilmişti. **KŞS**. Defter Nr.33, Sahife Nr.17, Hüküm Nr.17, 1 Rebiülevvel 1243 (22 Eylül 1827).

<sup>1166</sup>Cavandish, **a.g.e.**,s. 46-47.

<sup>1167</sup>W.H. Mallock, **In an Enchanted Island or A Winter's Retreat in Cyprus**, Third Edition, London 1892, Publishers in Ordinary to her Majesty the Queen, s. 209.

<sup>1168</sup>Cavandish, **a.g.e.**,s. 141-145.

<sup>1169</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.444-445.

komiserlerine gönderilen talimatta; vergilendirmeden muafiyet sağlayan sultan fermanı olmaması durumunda her türlü dini kuruluşun herhangi bir özel mülk gibi vergi ödeyeceğini emrini verdi. Bu konuda çıkabilecek aksaklıklarla ilgili olarak; sahip olduğu arazinin vergisi vermeyi reddeden herhangi bir piskopos veya rahip bölge mahkemesine çağrılacaktı. Eğer bu vergiyi kısa süre içinde (8 gün) ödemezse, mahkemenin kararı ile satış ilanı çıkartılarak satış işlemi yapılacaktı.<sup>1170</sup>

Kiliseler ve piskoposlarla ilgili gelişmeler olurken bir İngiliz yöneticisinin eşi tarafından yazılıp adadaki yaşam biçimini anlatan eserde; görüştükleri bir papaz tarafından kendilerine, manastıra gelen misafirlerin tamamını yedirme ve barındırma mecburiyetinden dolayı Osmanlı döneminde vergiden muaf tutulduklarını, İngilizler adaya hâkim olduktan sonra bu geleneklerin ve vergi usullerinin değişmesinden şikâyetçi oldukları<sup>1171</sup> ifade edilmişti.

Adayı ziyarete gelen diğer bir seyyah Girne Piskoposu ile yaptığı görüşmede; piskoposa başpiskoposu kimin seçtiğini sormuş, piskoposta insanların bir araya gelip onu seçtiklerini ifade etmişti. Başpiskoposu kimin kutsadığı sorusuna da üç piskoposun cevabını vermişti. Onların da aynı yolla seçildiğini, Başpiskopos tarafından kutsandıklarını, bu yüzden Kıbrıs kilisesinin yabancı müdahalelerden oldukça bağımsız olduğunu vurgulamıştı. Girne Piskoposu, İngiltere’de piskoposların nasıl atandığını sorduğunda Başbakan tarafından atandığı cevabını almıştı. Görüşmelerinin devamında Girne piskoposu kendisine yeni yönetimin kiliselere uyguladığı vergilendirmelerle ilgili uygulamalar hatırlatıldığında eskisine göre yaşantılarının daha zor olduğunu eski dönemde Hristiyan din adamlarının kendilerine Türk yönetimi tarafından verilen bir beratla halktan zorunlu olarak vergi, aidat toplama yetkisine sahip olduğunu belirtmişti. İngilizler tarafından bunun yenilenmediğini, insanların bu konuda serbest bırakıldıkları için çok az yardımda bulunduğunu ifade etmişti.<sup>1172</sup>

Girne Piskoposu’nun ifadelerinden anlaşıldığı gibi Türk yönetimi sırasında kendi yöneticilerini seçme hakkına sahip olan Kıbrıs kilisesine devlete isyan ve halkına zulüm etmedikleri sürece karışılmamakta ve tamamen dış müdahaleye müsaade edilmemekteydi. Demokrasinin en ileri olduğu iddia edilen ülkelerden biri olan İngiltere’de dini kurumlarının başındaki görevli başbakan tarafından atanmakta ve doğal olarak siyasetin kiliseye müdahalesi açık bir duruma gelmekteydi. Bunun yanında Osmanlı yönetimi sırasında Gayrimüslimlerden kilisenin zorunlu olarak vergi toplaması onlara karşı olumsuz bir bakışa sebep olmakla birlikte kilisenin ve din adamlarının etkisini arttırmakta ve onları güçlü bir duruma getirmekteydi.

<sup>1170</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s. 128-129.

<sup>1171</sup>Yazar manastıra gelmeden birkaç gün önce Wolseley’in manastıra 18 lira gönderdiğini Manastırın Papazından öğrenmişti. Manastırlar maddi ihtiyaçlarını karşılamak için misafirlerinin verdiği yardımları beklemekteydi. Esme Scott-Stevenson, **Kıbrıs’taki Yuvamız (Our Home in Cyprus)**, Çev. Cafer Ertuğrul, Şeref Turan, Ed. Ulvi Keser, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Ankara 2009, s. 133-134.

<sup>1172</sup>Smith, **a.g.e.**, s. 166-167.



Ancak İngiliz yönetiminin gelmesiyle bu imtiyazları ellerinden alınan piskoposlar doğal olarak şikâyetçi olmuşlardı. Hatta Osmanlı Devleti tarafından kendilerine verilen beratın İngiliz yönetimi tarafından kabul edilmemesi üzerine adanın İngiltere'ye devrinden 8 yıl sonra Başpiskopos tarafından Osmanlı yönetiminden tekrar berat istenecekti.

Adada İngiliz yönetiminin başlamasıyla ada Hristiyanlarından vergilerin toplanma biçimi hakkında şikâyetler başlamıştı. Bu dönemde Kıbrıs Başpiskoposluğu tamamen İstanbul Patrikliğinden bağımsız ve kilise adına toplanan yardımlar da kontrolsüzdü. Kilise tarafından toplanan vergiler hakkında yoğun bir şekilde şikâyet dilekçeleri yeni yönetime ulaştırıldı.<sup>1173</sup>

İngiliz yönetiminin adayı idare etmeye başlaması ile Osmanlı yönetimi tarafından Başpiskoposun ada Rumlarının temsilcisi olarak kabul edildiği ve çeşitli ayrıcalıkları içeren berat İngiliz yönetimi tarafından kabul edilmemiş ve yerine yenisi de verilmemişti. Bunun yanında Başpiskopos ve Piskoposlar tarafından yapılan yargılamalar büyük ölçüde yürürlükten kaldırılmıştı. Ancak her iki tarafın Ortodoks Rum veya kocanın Ortodoks Rum olduğu durumlarda boşanma için kiliseye müracaat edilebilmekteydi.<sup>1174</sup>

Yeni yönetimle yetkileri elinden alınan Ortodoks din adamları bu durumu sürekli olarak şikâyet etmekteydi. Osmanlı yönetimi döneminde verilen beratta, dini yöneticiler sınıfına piskoposluk bölgesinde kiliseye yapılacak ödemeleri toplamak üzere dolaşırken yanlarına yardımcı olarak bir zaptiye verilmesi uygun görülüyordu. Zaptiye olmadan birçok piskoposluk bölgesi ödemeyi reddediyordu. Kıbrıslılar, zorlama olmadan hiç ödeme yapmamışlardı. Bununla birlikte Rum nüfus, din adamlarının sahip olduğu kilise arazilerinin eğitimli sınıf tarafından yönetilmesi istenmekteydi. Ayrıca Rumlar, din adamlarının kilise malları ve para ile okul, kilisenin bakımı ya da yerel halkın diğer ihtiyaçları için yeterince yatırım yapmadıklarını düşünüyorlardı. Zaptiyeler para toplamada bulunmadığında birçok bölge ödemeyi kesti. Bazı din adamları ödeme yapmayan bu köylerdeki kiliseleri misilleme olarak kapattı.<sup>1175</sup>

İngiliz yönetiminde kiliselerin gelirleri Osmanlı yönetiminde olduğu gibi zorunlu olarak toplanan aidatlardan oluşmayacaktı. Yeni yönetim ile Rumlar zorunlu olarak kilise için ödeme yapmayacaklardı. Bu dönemki kilise gelirleri ise; kendilerine bağışlanan emlâktan paylarına düşen kira ve karlar, papazlığa atama için alınan ücretler, kiliselerin kutsanmasından alınan ücretler, evlendirme belgesi ve boşanmalardan alınan ücretler, para ve aynı şekilde yapılan gönüllülük esasına dayalı yardımlardan oluşacaktı.<sup>1176</sup>

<sup>1173</sup>The Times, 1 Ekim 1878, s.8.

<sup>1174</sup>Duckworth, a.g.e., s. 76-77; Yiangou, a.g.e., s.13.

<sup>1175</sup>Duckworth, a.g.e., s. 77; Demetriadou, a.g.t., s.127-128; Bu durum İngiliz basınına da yansımıştı. The Times muhabirinin Lefkoşa'dan 25 Eylül 1878 tarihli yazısında bildirdiğine göre; hristiyan halkın kiliseye yaptığı yardımları kesmesi sebebiyle Dali bölgesinde bulunan kilise kapıları kapatılmış ve halka hizmet etmeyi durdurmuştu. The Times, 12 Ekim 1878, s.4.

<sup>1176</sup>Duckworth, a.g.e., s. 77.

Kiliselerin sahibi oldukları emlakın büyük oranda olması ve yeni yönetimle kiliselerin gücünü kaybetmeleri üzerine kilise emlakı olduğu iddia edilen arazilerin asıl sahibinin kim olduğuna dair anlaşmazlıklarda ortaya çıkmıştı. Bu emlak ile ilgili sorunlar mahkemelere taşınmaktaydı. Bunlar arasında Ballorka(?) adıyla bilinen beş yüz dönümlük boş araziye bedeli karşılığında Vasilya'lı Rumların satın almayı istemeleri üzerine Tur-ı Sina Manastırı rahibi Amrosyos bu arazinin manastıra ait olduğunu iddia etmişti. Arazinin bulunduğu yerde yapılan tahkikat sonucunda arazinin uzun bir süredir boş olduğu, ekilmediği ve manastıra ait olduğunu gösteren herhangi bir ferman veya hükmün olmadığı tespit edilmişti. Bunun üzerine rahibin iddiaları reddedilmiş ve arazi tarla yapılmak üzere Braşoka, Petro ve Sava'ya bedeli karşılığında verilmişti.<sup>1177</sup>

Adada bulunan kilise mallarını tespit etmeye çalışan İngiliz yönetimi kendi elçilikleri aracılığı ile 16 Ağustos 1879 tarihli yazı ile Kıbrıs'taki manastırlar ile muhtelif toplulukların ruhbanlarının elinde bulunan arazinin adet ve miktarını ve her birinin özel imtiyazları olup olmadığını varsa hangi kanunname veya fermana dayandığını gösterir bir defterin defter-i hakan-i tarafından hazırlanarak İngiliz Elçiliği'ne gönderilmesi istemişti.<sup>1178</sup> Hariciye Nezareti de Defter-i Hakani Nezaretine konu ile ilgili yazısında; Kıbrıs'taki manastırlar ile muhtelif toplulukların ruhbanları elinde bulunan arazinin adet ve miktarını ve her birinin özel imtiyazları olup olmadığını varsa hangi kanunname veya fermana dayandığını gösterir bir defterin hazırlanması talimatı vermişti.<sup>1179</sup> Defter-i Hakani kayıtlarına müracaat edildiğinde; bütün manastırlar arazisinin aşar ve rüsumatı has ve tımara bağlı olarak miriye ait olmak üzere deftere geçirilmiş ise de sınırlarına dair kayıt olmadığından bu arazilerin miktarı bilinemediğine dair yazı ile Hariciye Nezareti bilgilendirilmişti.<sup>1180</sup> Kıbrıs'ta kilise mülklerini tespit etmeye çalışan İngiliz yönetimi Hariciye Nezareti aracılığıyla konuyu araştırmış, ancak yapılan yazışmalar sonucunda bilgiye ulaşamamıştı.<sup>1181</sup> Kıbrıs kilise arazilerinin tespiti üzerine yazışmalar daha sonraki dönemde de devam etse de mevcut defterlerden net bir bilgiye ulaşamamıştı.<sup>1182</sup>

<sup>1177</sup> **KMA., Kıbrıs İngiliz Dönemi 1879 tarihli Sicil**, Sahife:37, Hüküm: 147, Tarih: 18 Nisan 1879.

<sup>1178</sup> **BOA., HR.SYS.** 897/39 (İngiliz Büyükelçiliğinden Hariciye Nezareti'ne 4 Ağustos 1295 (16 Ağustos 1879) tarihli yazı )

<sup>1179</sup> **BOA., HR.SYS.** 897/39 (Hariciye Nezareti'nden Defter-i Hakani Nezareti'ne 11 Ağustos 1295(23 Ağustos 1879) tarihli yazı)

<sup>1180</sup> **BOA., HR.SYS.** 897/39 (Defter-i Hakani Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne 15 Eylül 1295 (27 Eylül 1879) tarihli yazı)

<sup>1181</sup> *"Kudüs Rum manastırının Kıbrıs'taki arazi ve müsakkafatının İngiliz memurları tarafından senetleri kontrol edilmek istendiğinden iş bu senetlerin düzenlenerek verilmesi talep edilmiş ise de olumlu bir sonuç çıkmadığından bahisle durumun İngiliz elçiliğine bildirilmesi" hususunda Kudüs Rum patrikliği tarafından verilen takrir üzerine bu konuda fesih edilmiş defterhane nezareti ile yapılan yazışmalar incelenmek üzere gönderilmiştir. Gereğinin yapılması" BOA., HR.SYS.* 894/2, Adliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 T. Sani 1295(4 Aralık 1879) tarihli tezkire.

<sup>1182</sup> Nitekim, Defter-i Hakani Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen tezkirede; Kıbrıs'taki ruhbanların ve manastırların ve rahiplerin tasarruflarındaki emlak ve arazileri ile ilgili olarak İngiliz Elçiliği'nden istenen defter üzerine kayıtlar incelendiğinde sağlıklı bilgi edinilememiş olup, bu durumun İngiliz Elçiliği'ne bildirilmesi

Rumların ileri gelenleri özellikle eski güçlerini kaybeden kilise mensupları Osmanlı yönetimi sırasındaki uygulamaların kendi lehlerine olacak şekilde değişeceğini düşünmekteydi. Gelişmelerden memnun olmayan Hristiyan din adamlarının liderleri Osmanlı yönetimi döneminde kilisenin ve kendilerinin durumunu yeni yönetime izah etmek için hazırlık yaptı. Başpiskopos Sofronios; Baf, Larnaka ve Girne piskoposları 16 Şubat 1879'da Rum Ortodoks kilisesinin resmi tarihini anlatan bir bildiri hazırladılar. Biddulph, Ağustos sonlarında Wolseley'in yazıları arasında bu raporu bulduğunu bildirmişti. Sofronios verdiği bildiri de bu bilgileri ve istekleri merkezi yönetime ve kraliçeye iletmesini istemişti. Bu raporlarda; din adamları, Osmanlı yönetimi altında Hristiyan nüfusun lideri olarak değerlendirildiklerini, bu durumun sadece ayrıcalıklar değil aynı zamanda sorumluluklar taşıdığını dile getirdiler. İngiliz yönetiminde kiliselerin resmi fonksiyonlarının ve dinsel olarak etkinliklerinin azaldığını ifade ettiler. Bildiri de; yeni yönetim ile kilise gelirlerinin oldukça azaldığını, bunun sebebinin ise İngiliz yönetiminin kilise gelirlerinin zaptiye nezaretinde toplanmasına müsaade etmediğini bildirmişti.<sup>1183</sup> İngiliz yönetime yapılan istekler Yüksek Komiser Wolseley tarafından dikkate alınmamıştı.<sup>1184</sup> Rumlar yeni yönetimden duydukları rahatsızlıkları İngiliz Parlamentosuna taşımayı bilmiş ve parlamentoda Rumların özellikle adadaki yöneticilerin Hristiyan din adamlarına karşı Osmanlı yönetiminde tanınan ayrıcalıkların kaldırılması<sup>1185</sup> ve olumsuz davranışlar içinde olması,<sup>1186</sup> Kıbrıs'ta varolan Osmanlı mahkemelerinin ve adalet sisteminin düzenlenmesi,<sup>1187</sup> resmi dairelerde Rumca müracaatların kabul edilmesi, adaya Yunan gazetelerinin gelmesi v.b. konularda ada yönetiminden açıklama istenmesine sağlamışlardı.

---

istenmişti. **BOA., HR.SYS.** 894/2, Defteri Hakani Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 5 K. Sani 1310 ( 17 Ocak 1895 ) tarihli tezkire.

<sup>1183</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s.131-132.

<sup>1184</sup>Demetriadou, **a.g.t.**, s.151.

<sup>1185</sup>Robert Holland, Diana Markides; **Britain and the Hellenes : Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960**, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 167.

<sup>1186</sup>Magosa kazasında iki papazın saçlarının ve sakallarının kesilmesi vakası İngiliz basınında da gündeme gelmiş ve konunun Parlamentoda görüşüleceği dile getirilmişti. **The Manchester Guardian**, 11 Haziran 1879, s.7; Yüksek Komiser Bidullph tarafından Salisbury'e gönderilen 1 Ağustos 1879 tarihli yazıda; Magosa Komiseri Yüzbaşı English'in tutuklanan iki Rum papazın saçlarının ve sakallarının kestirilmesinin Wolseley döneminde aldığı talimat gereği hiç kimseye ayrıcalık tanınmaması yönünde emir verildiği için mahkûm olan papazların saç ve sakallarını kestirdiğini ifade etmişti. Bunun diğer kilise mensupları arasında infiale neden olduğunu ifade etmişti. Bidullph ruhban sınıfı haricinde toplumdaki saygıdeğer diğer şahısların aynı haklara sahip olması gerektiğini belirtmişti. Ancak buna karşın bu olayın toplumda yarattığı tepkiye bağlı olarak ruhban sınıfına mensup şahısların işlediği suçlarla ilgili sadece özel durumlar için Yüksek Komiser yetki verilmesi yönündeki talebini ve adada yaşanabilecek yanlış suçlamaların ada halkına bahane yaratıp İngiliz yetkilileri yıpratıp onların kamu hizmetlerindeki verimliliğini azaltacağını Dışişleri Bakanına bildirdi. Salisbury cevabında; Yüksek komiserin fikrine katıldığını, ancak yaşanabilecek her bir suçlamasında bu kapsamda değerlendirilmemesi gerektiğini ilave ederek Yüksek komiserine bu yetkiyi tanıdı. **Cyprus**. Nr.8 (1879)., **Correspondence Respecting the Treatment of Prisoners at Famagusto**, [C.2398], Printed by Harrison and Sons, London 1879, s.1-15; **The Times**, 13 Ağustos 1879, s.10; **The Manchester Guardian**, 14 Ağustos 1879, s.7.

<sup>1187</sup>16 Eylül 1878 tarihinde The Times gazetesinin muhabirinin aktardığı bilgiye göre; Magosada Rumlar adına konuşma yapan bir kişi, adadaki hukuk sistemi ve mahkemeler hakkında şikâyetle bulunmuş ve Kıbrıslıların Müslüman hâkimlerin kararlarından memnuniyetsizliğini dile getirerek İngiliz hâkimlerin adaleti sağlamasını istemişti. **The Times**, 9 Ekim 1878, s. 6.

Adada İngiliz yönetiminin ilk yıllarında Osmanlı Devleti zamanındaki imtiyazlarını yitiren kilise yönetimi ile arazilerin bulunduğu bölgede yaşayanlar arasında da çeşitli ihtilaflar çıkmıştı. Anlaşmazlığı çözmeye çalışan İngiliz yönetimi konu ile ilgili olarak Osmanlı yönetimine başvurmuştu. Bu anlaşmazlıklardan birisinde Hariciye Nezareti İngiliz Elçiliğinin bilgi istemesi üzerine Vergi Emaneti'nden Kıbrıs'taki Mongorio(?) arazisinin Cıkko manastırı tarafından kullanılması için Baf kazası mahkemesinde daha önce hüküm verildiği ve bununla ilgili mazbatanın adanın İngilizlere devri esnasında diğer belgelerle birlikte İstanbul'a nakil edildiğinin İngiliz yönetimi tarafından iddia edildiğini bildirmişti. Baf halkı ile Manastır arasındaki ihtilafın giderilmesi için söz konusu mazbatanın gönderilmesi İngiliz Elçiliği'nce talep edildiği bildirilmişti.<sup>1188</sup> Vergi emaneti ise Defterhaneye ait bütün evrakın İstanbul'a nakil edilmeyip, İngiliz memurlarına teslim edildiğinden aranan mazbatanın mahallinden istenmesi gerektiğini bildirmişti.<sup>1189</sup>

Adadaki İngiliz yönetimi tarafından kilise arazisi olarak kullanılan Kıbrıs'taki emlak ve arazisinin eskiden beri manastır tarafından kullanım hakkı Kıbrıs Şer'iyeye mahkemelerinden verilen ilam ve hüccetler ile sabit olduğu halde arazi üzerinde açılan davalarda gösterilen hüccet ve ilamları dikkate almamış ve İngiliz memurları tarafından bunlara itibar edilmediğinden bu belgelere itibar edilmesi için İngiltere Devleti nezdinde girişimlerde bulunulması adanın Hristiyan din adamları tarafından Osmanlı yönetiminden istenmişti.<sup>1190</sup> Adadaki Tur-i Sina Manastırı'nın İstanbul'da bulunan vekili 18 Nisan 1885 tarihli dilekçe ile Bâbiâli'ye müracaat etmişti. Vekil dilekçesinde Bâbiâli'den manastır emlakıyla ilgili adada İngiliz memurlarla yaşadıkları sorunları çözmek için Londra yönetimi ile görüşme yapılmasını istemekteydi. Bunun üzerine Hariciye Nezaretinin talimatı ile Osmanlı Londra Sefiri, Lord Granvil'le konu hakkında görüşme yapmıştı. Sefir, bakan ile görüşme yaptığını 24 Haziran 1885 tarihli yazısı ile bildirmişti.<sup>1191</sup> Görüşme yapılmasına rağmen bu tip şikâyetlerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kıbrıs Başpiskoposu Sopriunus tarafından Osmanlı yönetimine müracaat edilerek ada İngiliz yönetiminin kilisenin imtiyazlarını tanımaması ile ilgili arzuhal göndermişti.<sup>1192</sup> Yine 1878-1885 yılları arasında ada yönetimi ile ilgili hazırlanan bir raporda;

<sup>1188</sup> **BOA., HR.SYS.** 894/2, Hariciye Nezareti'nden Vergi Emanetine gönderilen 29 Mayıs 1296 (10 Haziran 1880) tarihli tezkire ; **BOA., HR.SYS.** 897/39, Hariciye Nezareti'nden Vergi Emanetine gönderilen 29 Mayıs 1296 (10 Haziran 1880) tarihli tezkire.

<sup>1189</sup> **BOA., HR.SYS.,** 894/2, Hariciye Nezareti'nden Vergi Emanetine gönderilen 29 Mayıs 1296 (10 Haziran 1880) tarihli tezkire; **BOA., HR.SYS.** 897/39 (Vergi Emanetinden Hariciye Nezareti'ne 11 Haziran 1296(23 Haziran 1880) tarihli tezkire.

<sup>1190</sup> **BOA., HR.SYS.** 894/2, Adliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 6 Nisan 1885 (25 Mart 1301) tarihli tezkire.

<sup>1191</sup> **BOA., HR. TO.,** 61/68; Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne Gönderilen 24 Haziran 1885 tarihli tahrirat.

<sup>1192</sup> **BOA., HR. TO.,** 530/10, 1886.4. 30

din ile alakalı bazı kesimlerin vergilerden muaf tutulmayı talep etmekte olduğu tespitinde bulunulmuştu.<sup>1193</sup>

Kilise mülkleri ile ilgili hususlar Yürütme Meclisi gündemine de gelmekteydi. 1 Mayıs 1886 tarihli toplantıda Ortodoks Kiliselerinin arazilerinin kullanım süreleri hakkında görüşme yapılmıştı. 11 Haziran 1886 tarihli toplantıda ise Başpiskopos ve Piskopostan gelen dilekçe gündeme gelmişti. Kavanin Meclisi'nin Rum üyeleri ile Hristiyan din adamları Kilise Mülklerine yönetimin müdahale etmesinin ertelenmesini istemekteydi.<sup>1194</sup>

Kilise Mülkleri problemi çözüme kavuşturulamamışken Başpiskoposun müracaatlarına rağmen İngiliz yönetimi tarafından adada görev yapan piskoposların seçimleri onaylanmamıştı. Başpiskoposun 1890 yılında bu konu ile ilgili Kraliçeye yazdığı dilekçe Parlamentoda görüşülmüş ancak uygun görülmemişti.<sup>1195</sup> Konunun merkezi yönetime kadar intikal etmesi üzerine Kilise Malları hakkında yaşanan problemler Yürütme Meclisinde tekrar gündeme gelmiş, kilise mallarının kayıt altına alınması ile ilgili konu kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye tabii tutulmuştu.<sup>1196</sup>

Sonuçta ada İngiliz yönetimi tarafından kilise ve kilise mülkleri ile ilgili olarak çıkan aksaklıklardan dolayı çeşitli düzenlemelere gidilmişti. Bu konu ile ilgili olarak tespit edilen ilk düzenleme 15 Mayıs, 20 Mayıs, 22 Mayıs 1891 tarihinde Kavanin Meclisi'nde görüşülen<sup>1197</sup> ve 31 Ağustos 1891 tarihinde "*Hristiyan Kilisesi'yle İlişkili Kurumların Kıbrıs'taki Belli Mülklere Yönelik Haklarının Korunmasına Dönük Geçici Düzenleme Yapılması*" başlıklı kanun Yüksek Komiser H. Bulwer döneminde kabul edilmişti.<sup>1198</sup> Bu kanunun çıkarılmasında amaç; Hristiyan Kilisesi'yle ilişkili kurumların (kilise yetkililerinin) Kıbrıs Adası'ndaki topraklara sahiplik haklarıyla ilgili soru işaretlerinin ortaya çıktığı, bu soru işaretlerini ortadan kaldırmak amacıyla Hristiyan Kilisesi'yle ilişkili kurumların şu anda sahip oldukları taşınmaz mülkleri kullanmakta serbest olmaları uygun görülmüştü. Buna göre; kanun kabul edilişinden itibaren iki yıl yürürlükte kalacaktı. Bu kanun yürürlükte kaldığı sürece, Hristiyan Kilisesiyle ilişkili bir kurum tarafından bu kurumun sahip olduğu ekili bir araziye izinsiz girildiğine ilişkin açılan bir davada, davacının bu ekili topraklara hakkı olduğunu ispatlaması gerekmeyecek fakat bu topraklara sahipliğinin kanıtlanması bu Hristiyan Kilisesi kurumunun, bu toprakları Arazi Tescil Ofisi'nin kayıtlarında adına tescil ettirmemiş veya böyle bir tescile hakkı olmayan bir kişiye karşı dava açmasına yeterli olacaktı. Ancak bu maddeyle sağlanan ayrıcalıklar bu

<sup>1193</sup> N.A., CO., 883/4/5, 18 Aralık 1885 tarihli Yüksek Komiser tarafından Albay F. A. Stanley'e gönderilen 1878-1885 yılları arasında adanın durumu ile ilgili hazırlanan rapor, Nr. 22, madde XV., Genel Gözlemler.

<sup>1194</sup> N.A., CO., 69/2, Yürütme Meclisinin 1 Mayıs 1886 ve 11 Haziran 1886 tarihli oturumları.

<sup>1195</sup> Hansard, C. 347, 4 Ağustos 1890, s.1771-1772.

<sup>1196</sup> N.A., CO., 69/7, Yürütme Meclisinin 16 Mayıs 1891 tarihli oturumu.

<sup>1197</sup> N.A., CO., 69/6, 15, 20, 22 Mayıs 1891 tarihli oturumları

<sup>1198</sup> N.A., CO., 68/2, 31 Ağustos 1891 tarihli kanun, Nr. XIX., 1891

derneğin bu kanunun kabul edilmesinden sonra elde edeceği topraklar için geçerli olmayacaktı. Kanun yürürlükte kaldığı sürece Hristiyan Kilisesi'yle ilişkili bir kurumun son on beş yıl boyunca mera olarak kullanma hakkına sahip olduğu boş bir araziye girmek, ekmek, hayvan otlatmak veya ağaç kesmek yasaklanmıştı. Hristiyan Kilisesi'yle ilişkili her kurum bu kanunun kabul edilmesinden itibaren beş ay içinde bu boş arazinin bulunduğu kazanın Arazi Tescil Ofisi'ne başvurarak bu arazinin sınırlarını, durumunu ve yaklaşık büyüklüğünü belirten resmi bir beyanda bulunması gerekmektedir. Bu maddedeki hiçbir hüküm Hükümetin orman arazileri üzerindeki haklarını etkileyemeyecekti. Bu kanundaki "*Hristiyan Kilisesiyle İlişkili Kurum*" sözcüğü yetkili bulunduğu bölge adına hareket eden her piskopos ve başpiskoposu, her başrahip ve diğer Kilise baş görevlilerini veya bir manastırın yönetim kurulunu ve her Kilise Komitesini veya o an için kilisenin işlerini yöneten heyeti ifade etmekteydi.<sup>1199</sup>

Ortodoks toplumunda önemli bir yere sahip olan kilise, Rum okullarına da yardım etmekteydi. İngiliz yönetiminde kilise gelirlerinin azalması sonucu ekonomik sıkıntıya düşen kilise yönetimi finansal ihtiyaçlarını bankalardan aldığı kredilerle de karşılamaktaydı. Girne Piskoposu Chrysanthos Lefkoşa'daki okula yardım için Anglo-Egyptian Bank'tan kefilli olarak borç alarak okula yardımda bulunmuştu. Piskoposun ölümü üzerine borcuna kefil olan Costantino Dianello'den borç tahsil edilmişti. Ödediği parayı geri almak isteyen Dianello yeni Girne Piskoposu Kyrillos Papadopoulos'u mahkemeye vermiş, 23 Temmuz 1891 tarihinde yapılan duruşmada; mahkemede verdiği ifade de kilise mali yönetimine göre piskoposların Başpiskopos'un onayı olmadan borç alamayacağını ifade etmişti. Kraliçenin Avukatı ise, bu kuralın İngiliz kanunları tarafından desteklenmediğini bildirmişti. Mahkeme sonucunda; alınan borç önceki piskoposun şahsına ait olduğu için kilisenin herhangi bir sorumluluğunun olmadığını ve hiçbir piskoposun verdiği taahhütler konusunda bir sonraki piskoposun sorumlu olmayacağı kararı verilmişti.<sup>1200</sup> Buradan da anlaşılacağı gibi İngiliz yönetimi kilisenin mali yönetim uygulamalarını kabul etmemiş ve piskoposların yaptığı işlerde kilisenin sorumluluğunu ve bir sonraki piskoposun selefinin uygulamalarından tamamen bağımsız olduğu kararını vererek İngiliz yönetimine kadar uygulanan kilise mevzuatının İngiliz kanunları ile desteklenmediği takdirde geçersiz olduğuna hükmetmişti. Bu durumun mahkemeye taşınması üzerine kilise mülkleri ve kilise yöneticilerinin yetkileri konusu Kavanin Meclisi'ne taşınmış ve kilise mülkleri ile ilgili olarak geçici düzenlemenin yapılmasını sağlanmıştı.

İngilizler ada yönetimini devraldıktan 13 yıl sonra kilise mülkleri ve kilise idarecilerinin bu konu hakkındaki yetkilerini ele alması düşündürücüdür. Özellikle Yüksek mahkeme kararında

<sup>1199</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 4 Eylül 1891, s. 1832-1833.

<sup>1200</sup>The Cyprus Law Reports, Vol II., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the Daavi Courts and Distirict Courts, From the Year 1891 to the Year 1893, Inclusive, Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894, s. 8-10.

kilisenin mevzuatının İngiliz kanunları ile desteklenmemesi kararı sonucu bu konunun artık ele alınması gerekliliğini zorunlu kılmış ve konu Kavanin Meclisi'ne taşınmıştı. Bu süreç içerisinde Ortodoks din adamlarının Osmanlı yönetiminde elde ettikleri ayrıcalıkları yeni yönetime kabul ettirme gayretleri devam ederken bu konu ile ilgili olarak Başpiskoposun Osmanlı yönetimine de başvurarak tekrar imtiyazlarını içeren berat istemesi, Ortodoks din adamlarının yeni yönetime karşı tepkilerinin bir göstergesi olmuştu. Bu dönemde İngiliz yönetime karşı bu tepkiler olurken İngiliz yönetimi ise ada Rumları üzerinde kilisenin etkisini azaltma (kilisenin yargılama yetkisinin alınması v.b.) ve kilisenin ekonomik gücünü zayıflatma (kiliseler tarafından toplanan zorunlu aidatların kaldırılması vb.) çalışması içerisindeydi.

Geçici olarak düzenlenen kanun 22 Mayıs 1891'de Kavanin Meclisi'nde kabul edilip, 31 Ağustos 1891'de geçerlilik süresinin dolması ile 22 Mayıs 1893 tarihinde konu tekrar Kavanin Meclisi'nde gündeme gelmişti.<sup>1201</sup> İlgili kanun aynı gün mecliste onaylanmış, bir yıllığına 1 Haziran 1893 tarihli olarak yayımlanmıştı.<sup>1202</sup> Bu kanundaki hiçbir hüküm “*Mülk*” olarak adlandırılan arazi kategorisine uygulanmayacaktı. Kanun yürürlükte kaldığı sürece bir Hristiyan Kilisesi Kurumu tarafından ekili bir araziye müdahale veya izinsiz girmeye ilgili açılacak bir davada davacı tarafın bu ekili arazinin hak sahipliğini ispatlamasına gerek olmayıp on yıllık sahipliğin ispatlanması tek başına bu Hristiyan Kilisesi kurumunun bu arazilere müdahale eden kişilere karşı, bu kişi Arazi Tescil Ofisi'nin kayıtlarında bu arazinin tescilli sahibi olarak gözükmese bile, dava açması için yeterli olacaktı. Ancak, bu maddeyle getirilen ayrıcalıklar söz konusu kurum tarafından 22 Mayıs 1891'den sonra sahip olunan mülklere uygulanmayacaktı. Kanun yürürlükte kaldığı sürece bir Hristiyan Kilisesi kurumunun son on beş yıl boyunca özel bir otlatma hakkına sahip olduğu ve bu kanun çıkmadan önce veya kabulünden itibaren altı ay içinde bu boş arazinin bulunduğu kazanın Arazi Tescil Ofisi'ne bu arazinin sınırlarını, durumunu ve yaklaşık alanını belirttiği boş arazilere girmek veya bu araziler üzerinde hayvan otlatmak veya ekin ekmek veya ağaç kesmek yasadışı olarak kabul edilmekteydi. Bu maddedeki hiçbir hüküm Hükümetin ormanlık araziler üzerindeki hak ve iddialarını etkilemeyecekti.<sup>1203</sup>

Yüksek Komiser, 26 Haziran 1893 tarihinde Kilise Mülkleri hakkında çalışma yapmak üzere bir komisyon kurulması talimatı vermişti. Bu komisyonda, başkan William James Smith olmak üzere Harry Langhorne Thompson, Arthur Henderson Young, Pascal Constantinides ve Achilleus Liassides görev alacaktı. Kurulan komisyon; Kıbrıs'taki belli mülklere ilişkin Hristiyan kilisesi kurumlarının haklarının korunması için uygulanan kanunu ve bu kurumların

<sup>1201</sup>NA., CO., 69/7, Kavanin Meclisinin 22 Mayıs 1893 tarihli oturumu.

<sup>1202</sup>NA., CO., 68/2, **Cyprus Laws. 1886-1899**, 1 Haziran 1893 tarihli kanun, Nr. I., 1893.

<sup>1203</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 23 Haziran 1893, s. 2269.

mutlak mülkü olarak tanımlanan, Hristiyan Kilisesi kurumları tarafından hak iddia edilen tüm taşınmaz mülklerin kapsamını inceleyecekti. Ayrıca kilise mülklerine ilişkin hakkın tipi veya bunun neye dayanarak iddia edildiği ve bir taşınmaz mülkün Hristiyan Kilisesi kurumunun mutlak mülkü olarak tanınmasının hangi ilkeler üzerinde gerçekleşebileceği ve bu mülk üzerindeki hakkın tescil edilmesi için hangi yasal düzenlemelerin gerektiğini inceleyerek çalışmalarını rapor olarak sunacaktı.<sup>1204</sup> Komisyonun çalışmaları devam ederken 1893 yılında Kilise Mülkleri kanununun geçerlilik süresi dolmadan 8 Mayıs 1894 tarihinde konu mecliste görüşülmüş ve 24 Mayıs 1894’de kanunlaşmış ve kanunun süresi iki yıl daha uzatılmıştı.<sup>1205</sup> Kilise Mülkleri ile ilgili kanun herhangi bir değişikliğe uğramadan 26 Mart 1896 tarihinde mecliste görüşülmüş ve süresinin iki yıl daha uzatılmasına 2 Nisan 1896 tarihli kanunla karar verilmişti.<sup>1206</sup>

Kıbrıs İngiliz yönetiminin ilerleyen yıllarında incelenen dönem süresince 1898,<sup>1207</sup> 1900,<sup>1208</sup> 1902,<sup>1209</sup> 1904,<sup>1210</sup> 1907,<sup>1211</sup> 1909,<sup>1212</sup> 1910,<sup>1213</sup> 1912<sup>1214</sup> ve 1914<sup>1215</sup> yıllarında 1893 tarihli kanunda herhangi bir değişiklik yapmadan kabul edilen kanunun süresinin uzatılmasını uygun görecekti.

İngiliz yönetimi sırasında halktan toplanan kilise vergileri kilise görevlileri tarafından toplanmaktaydı. Halkın bu konudaki isteksizliğine bağlı olarak toplanan kilise harçlarında büyük bir oranda düşüş yaşanmıştı. Bu sebeple Başpiskopos ve Yürütme Meclisi’nin Rum üyeleri kilise harçlarının yönetim tarafından toplanması talebinde bulunmuştu. Rum üyelerin Yürütme Meclisi’nden ayrılmasından sonra İngiliz üyeler konu hakkında görüşmelerine rağmen herhangi bir fikir birliğine varamamışlardı.<sup>1216</sup>

1900-1910 yılları arasında Rum Başpiskoposluğuna Başpiskopos atanmaması adanın Rumları tarafından kaygıyla izlenmiş kendi kendini yöneten Kıbrıs kilisenin işlerine ada dışındaki kilise yetkilerinin müdahalesi Rumları kızdırmıştı.<sup>1217</sup> Ayrıca Rum vekiller bu

<sup>1204</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.413, 7 Temmuz 1893, s.2275-2276.

<sup>1205</sup> **NA., CO.**, 69/7, Kavanin Meclisinin 8 Mayıs 1894 tarihli oturumu ; **NA., CO.**, 68/2, 24 Mayıs 1894 tarihli kanun, Nr. IX., 1894; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 25 Mayıs 1894, s. 2495.

<sup>1206</sup> **NA., CO.**, 69/9, Kavanin Meclisinin 26 Mart 1896 tarihli oturumu ; **NA., CO.**, 68/2, 2 Nisan 1896 tarihli kanun, Nr. I., 1896; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 10 Nisan 1896, s. 3023.

<sup>1207</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 27 Mayıs 1898, s.3660.

<sup>1208</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 3 Ağustos 1900, s.4280.

<sup>1209</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 1 Ağustos 1902, s.4877.

<sup>1210</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Haziran 1904, 5379.

<sup>1211</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Mayıs 1907, s. 6187.

<sup>1212</sup> **The Cyprus Gazette**, 12 Kasım 1909, s. 6937.

<sup>1213</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 983, 8 Temmuz 1910, s. 7133-7134.

<sup>1214</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 1035, 1 Mart 1912, s. 7687.

<sup>1215</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 3 Temmuz 1914, s. 8583.

<sup>1216</sup> **NA., CO.**, 69/14, Yürütme Meclisinin 20 Ocak 1899 tarihli oturumu.

<sup>1217</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 911, 20 Mart 1908, s. 6405-6407.



dönemde kilise mallarının sahihsiz kaldığı için çarçur edildiğini bildirmişlerdi.<sup>1218</sup>1909 yılında İngilizlerin yaptığı düzenleme ile mesele büyük oranda çözülmüş, Rum üyeler Kavanin Meclisi açılışında İngiliz yönetimine teşekkür ettikten sonra İngiliz yönetiminin bu konuda verdikleri desteği kilisenin mülklerinin yönetimi sorununun ve kilisenin işleriyle ilgili diğer sorunların çözülmesi için de vereceğine inandıklarını ifade etmişlerdi.<sup>1219</sup>

İngilizler ada yönetimini devraldıklarında karşılarında Osmanlı yönetimi sırasında bir çok imtiyaza sahip olan kilise teşkilatı ile karşılaşmışlardı. İlk Yüksek Komiser Wolseley'den itibaren eski imtiyazların kabul edilmemesi Hristiyan din adamlarının tepkileri ile karşılaşmış ve yeni yönetimle karşı karşıya kalınmıştı. Rumların yeni yönetimi İngiliz merkezi yönetimine şikayet konuları arasında Hristiyan din adamlarına karşı uygunsuz davranışları ve kilise mülkleri konusu bulunmaktaydı. Kilise teşkilatı İngiliz merkezi yönetimine müracaat ederken diğer taraftan Osmanlı yönetimine müracaat ederek beratlarının yenilenmesini istemişti.

### 3.1.1.1.3. Piskoposluk Mücadelesi (1900-1910)

Kıbrıs Ortodoks kilisesi kurulduğu tarihten beri diğer Patrikliklerden bağımsız olarak seçimle gelen Başpiskopos tarafından yönetilmekteydi.<sup>1220</sup> Osmanlı yönetiminin adada sonlanması ile gerek siyasi gerekse ekonomik olarak güç kaybeden Ortodoks kilisesini incelenen dönemde yaklaşık 10 yıl sürecek olan Başpiskopos seçimi tartışmaları ile yoğun bir şekilde meşgul olmuş ve sıkıntılı bir dönem geçirmişti.

Bağımsız Kıbrıs Ortodoks Kilisesi yönetimi kilise meclisi tarafından idare edilmekteydi.<sup>1221</sup> Kilise meclisi adanın 4 piskopos, Cıkko ve Machera Manastırları başrahipleri ve 2 en kıdemli dini kâtipten oluşmaktaydı. Bu meclis Kıbrıs Başpiskoposu tarafından yönetilmekteydi. Adada piskoposluk seçimi eski on iki havari sistemindeki gibi ruhban ve ruhban olmayan kilise mensuplarının toplanıp kilise meclisinin de katılımıyla seçilmekteydi. Bu sistem İskenderiye kilisesinde de uygulanmaktaydı. Piskopos seçiminde başpiskopos, tüm kilise mensuplarına belli zaman ve köylerde toplanıp kendi temsilcilerini seçmeleri için genelge yayınlar ve bu seçilen temsilciler daha sonra başpiskoposluğa davet edilip orada kilise meclisiyle birlikte piskoposu seçerlerdi. Başpiskoposluk seçiminde ise başpiskopos öldükten sonra kilise meclisi toplanıp en kıdemli piskoposu vekil tayin eder ve bu tayin başpiskoposluk seçimi için hazırlıklara başlar,

<sup>1218</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 880, 22 Şubat 1907, s.6103-6106.

<sup>1219</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 949, 28 Mayıs 1909, s. 6806-6810.

<sup>1220</sup>M.S. 431 yılında yapılan üçüncü konsül olarak kabul edilen Efes Konsülünde 8. Kilise kanununda; Kıbrıs Kilisesi'nin bağımsızlığı ve yabancı müdahalelerden muaf tutulması deklare edilmişti. **The Manchester Guardian**, 11 Ekim 1878, s.6

<sup>1221</sup>Adanın İngilizlere devrinin ilk günlerinde basında çıkan habere göre; Başpiskopos ve üç piskoposun halk tarafından seçildiği ve seçilen din adamlarına Türk yönetimi tarafından itibar ve saygı gösterildiği bildirilmişti. **The Manchester Guardian**, 14 Ağustos 1878.

eğer vekil tayin edilemezse kilise meclisi geçici olarak başpiskoposluk yönetimini eline alır ve seçim için kilise mensuplarına toplanmalarına dair bir genelge yayınlardı.<sup>1222</sup>

İngiliz yönetimi sırasında ada Rumlarını en fazla etkileyen olaylardan birisi olan Başpiskoposluk meselesi 5 Şubat 1899'da Baf Piskoposu Epiphianos'un ölümü ve daha yeri doldurulmadan Başpiskopos Sophranios, uzun süren bir hastalığın ardından ölmesi ile başlamıştı.<sup>1223</sup> Başpiskopos'un ağır hastalığı sırasında toplanan kilise meclisi kilise yönetimi ve işleyişi ile ilgili kararlar almıştı.<sup>1224</sup> 16 Mayıs 1900 tarihinde tekrar toplanan Kilise Meclisinde konu ayrıntılı olarak görüşülmüş alınan karara göre; Başpiskoposun yokluğunda Kilise Meclisi bu makamın yönetimini elinde tutacaktı. Bu nedenle başpiskoposluğa ya da kilise meclisine başvurular genel sekreter aracılığıyla yapılacaktı. Aynı durum Baf Piskoposluk makamı için vekillerin çözemediği durumlarda geçerli olacaktı.<sup>1225</sup> 22 Mayıs 1900 tarihinde

<sup>1222</sup>N.A., CO., 67/125, Kilise Meclisi tarafından Yüksek Komiser'e gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı yazının 1 numaralı eki.

<sup>1223</sup>N.A., CO., 67/125, Kilise Meclisi (Başkan Kyrillos, Kitium Piskoposu, Kyrillos, Girne Piskoposu, Gerasimos, Cikko Başrahibi, Ignatios, Machera Başrahibi, Philotheos, Başpiskoposluk Kâtibi(Archimandrite) Joseph, Başpiskoposluk Kâtibi(Exarch tarafından Yüksek Komiser'e gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı yazının Ek Nr.:1.; **The Handbook of Cyprus 1930**, s. 46.

<sup>1224</sup>Kilise Meclisi 15 Mayıs 1900 tarihinde toplanmış ve aşağıdaki kararları almıştı: Başpiskoposluk seçiminin ertelenmesi esnasında Başpiskoposluk işlerine ilişkin yürürlükteki kurallar şöyleydi:

1. Kilise Meclisi, askıdaki başpiskoposluk seçimi süresince Başpiskoposluk makamının tüm hak ve yetkilerini kullanır, tüm görevlerini yerine getirir.
2. Kilise Meclisi Başpiskopos ve Baf Piskoposu yokluğunda, Larnaka ve Girne Piskoposları, Cikko ve Machaera başrahipleri ve iki dini katip (Archimandriate ve Exarch) makamlarından oluşur.
3. Her oturumda en kıdemli Piskopos Kilise Meclisine başkanlık eder, eğer bu kişide yoksa 2. en kıdemli Piskopos başkan olur.
4. Kilise Meclisi başkan dâhil en az dört üye ile toplanabilir.
5. Bütün kararlar oy çoğunluğu ile alınır. Oylar eşit olduğunda başkanın oyu belirleyicidir.
6. Kilise Meclisi Pazar ve resmi tatiller hariç her gün toplanır. Gündem olmadığı zaman oturum kapanır.
7. Kilise Meclisi genel sekreterini üyeleri arasından seçer ve bu kişi kilise meclisinin mührünü taşır.
8. Kilise Meclisi ya da Başpiskoposlukla ilgili her belge genel sekretere gönderilir ve genel sekreter bu belgeyi oturumda kilise meclisine sunar. Her belge kilise meclisi huzurunda tarih ve belge numarası atılarak açılır ve deftere kaydedilir.
9. Belge oturum dışında alındıysa genel sekreter kilise meclisi üyelerinin oturuma çağırır.
10. Kilise Meclisi başpiskoposluk makamının hükümet üzerindeki tüm yetkilerini kendi temsilcisi aracılığıyla kullanır ve bunu hükümete mektup yoluyla bildirir. Kilise meclisi başpiskoposluk makamının çeşitli kurumlar üzerindeki başkanlık yetkilerini atan bir kişi aracılığıyla kullanır.
11. Oy birliği ya da çokluğu ile alınan tüm kararlara başkan dâhil tüm üyeler imza atar. Ters yönde oy kullananlar "Katılmıyorum" ibaresini yazıp imzalar.
12. Alınan karar kilise meclisi dışındaki ilgili taraflara başkanın imzası ve genel sekreterin başpiskoposluk mührüyle bildirilir. Başpiskoposluktan bağımsız genel içerikli konularla ilgili kararlar ilgili taraflara başkan dâhil tüm üyelerin imzası ile bildirilir.
13. Bu kuralların kapsamadığı durumlarda da Kilise Meclisi durumu inceleyip karar verme konusunda yetkilidir.
14. Buradaki geçici kurallar kilise meclisi tarafından çıkarılmış ve yayımlanmıştır.

Başkan Kyrillos, Kitium Piskoposu, Kyrillos, Girne Piskoposu, Gerasimos, Kykko Başrahibi, Ignatios, Machera Başrahibi, Philotheos, Başpiskoposluk Kâtibi(Archimandrite), Joseph, Başpiskoposluk Kâtibi(Exarch) N.A., CO., 67/125, Nr.266, Ek Nr.:1A.

<sup>1225</sup>Bu kararlar 16 Mayıs 1900 tarihinde Kilise Meclisi (Başkan Kyrillos, Kitium Piskoposu, Kyrillos, Girne Piskoposu, Gerasimos, Cikko Başrahibi, Ignatios, Machera Başrahibi, Philotheos, Başpiskoposluk Kâtibi(Archimandrite) Joseph, Başpiskoposluk Kâtibi(Exarch) tarafından alınmıştı. N.A., CO., 67/125, 24 Aralık 1900, Nr:266 Ek Nr.:1B.

toplanan Kilise Meclisi seçimlerle ilgili çalışmalarına başlamıştı.<sup>1226</sup> Aynı gece Başpiskopos vefat etmişti. Başpiskoposun vefatı dolayısıyla Sömürgeler Bakanının taziyesi Yüksek komiser tarafından Kavanin Meclisi'nde duyurulmuştu.<sup>1227</sup>

Adada ardı ardına iki piskoposun ölümü Rumlar arasında sıkıntı yaratan bir sürecin başlamasına neden olmuştu.<sup>1228</sup> Geride kalan Girne ve Larnaka piskoposları, Cikko ve Machaera başrahipleri ve 2 dini kâtip (Arcimandriate ve Exarch) olarak toplanarak oy birliğiyle Başpiskoposluk ve Baf piskoposluğu makamlarına seçimi erteleyip geçici olarak bu görevleri Kilise Meclisinin üstlenmesini kararlaştırmışlardı. Ayrıca Kilise Meclisi Başpiskoposluk seçimi için temsilciler seçimine dair bildiriye de yayınlayacağı kararını almıştı.<sup>1229</sup>

Meclis ilk olarak 23 Haziran tarihli genelgeye göre yerleşim yerlerindeki dini görevlilere kilise komiteleri ve muhtarlarla birlikte oy verebilecek listelerin hazırlamalarını istemişti. Listeler hazırlandıktan sonra gerekli itirazların ve düzeltmelerin yapılabilmesi için 7 gün askıda kaldı. Bu liste dini görevliler, kilise komitesi imzası ve muhtarın mührüyle Kilise meclisine yollanmıştı. 7 Ağustos tarihli, antik gelenekleri ve başpiskoposluk seçimi için gerekli olan 60 temsilci ve bunların seçimi ikinci bir genelgeyle duyurulmuştu. Bu genel temsilciler bölge temsilcileri tarafından bölge nüfusuna orantılı olarak seçilecekti. Oy kullanabilme yaşı 20, bölge temsilciliği için gerekli yaş 25, genel temsilci için ise 30 olması kararı alınmıştı. Bu temsilcilerin hepsi için Kıbrıs vatandaşı olup Rum Ortodoks kilisesi üyesi olmak ön koşul olarak belirlenmişti. Yayımlanan genelge ile bölge temsilcilerin seçimini 16 Eylül de genel temsilcilerin seçimini 23 Eylül de gizli oylama yöntemi ile yapılmasını emredilmişti. Bölge temsilcisi seçiminde rahibin sandık başında olması yeterliyken genel temsilcilerin seçiminde kilise meclisinin atadığı yetkili sandık başında bulunacaktı. Genelgede oy sayımı, itirazlar ve geçerli oylar hakkında detaylı bilgiler bulunmaktaydı.<sup>1230</sup>

İlerleyen dönemde Larnaka piskoposunun kurallar dışında hareket etmeye çalıştığı iddia edilmiş, bu duruma izin verilmemesi üzerine üyelikten ayrılmış ve başkanlık kuralları gereği Girne piskoposu başkan olarak görevini devr almıştı. Larnaka Piskoposunun ayrılmasıyla zaten baştan kurulumu yasalara ters düşen kilise meclisi halkın gözünde de itibarını kaybetmiş olduğu ifade edilmiş ve buna son vermek için başpiskoposluk seçimine gidildiği bildirilmişti. Girne piskoposu görevi gereği 25 Temmuz 1900 tarihinde, başpiskoposluk seçimi için kilise mensuplarına genelge yollamıştı. Bu genelge seçimlerin nasıl yapılacağını ve yasallığının nasıl

<sup>1226</sup> N.A., CO., 67/125, Ek: Nr.3.

<sup>1227</sup> N.A., CO., 69/13, Kavanin Meclisinin 28 Mayıs 1900 tarihli oturumu, s.163-164.

<sup>1228</sup> **The Handbook of Cyprus 1930**, s. 46.

<sup>1229</sup> N.A., CO., 67/125, Kilise Meclisi (Başkan Kyrillos, Girne Piskoposu, Gerasimos, Cikko Başrahibi, Metrophanes, Machera Başrahibi, Philetheos, Başpiskoposluk Archimandrite(kâtibi) tarafından Yüksek Komisere gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı yazının Ek Nr.:1.

<sup>1230</sup> N.A., CO., 67/125, Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanına gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı yazının Ek Nr.: 3

sağlanacağını belirtmekteydi ve Ortodoks kilisesinin de onayı alınarak seçimler yapılmıştı. Fakat seçimlerin yasallığı konusunda itirazlar artınca Kilise Meclisi bu konuyu araştırmak zorunda kalmıştı. Kilise meclisi her gün çalışarak delilleri inceleyerek temsilcilerin yasal olarak seçilip seçilmediği araştırdı. Bu araştırmalara bazı temsilci adayları tarafından müdahaleler olmaya başlanmış ancak kilise meclisi bu iddiaları kabul etmemişti. İtirazda bulunanlar kilise meclisini tanımadıklarını bildirerek Ortodoks Kilisesinin davet edilip seçimleri araştırması ve başpiskoposu seçmesi gerektiğini önermişti. Bu teklif kilise meclisi tarafından hoş karşılanmadı. Bunun üzerine adı geçen temsilci adayları Doğu Kilisesine yazılı olarak başvurdu. Başvurunun yapılması Girne Piskoposunu destekleyen grup tarafından Kıbrıs Kilisesinin bağımsızlığı konusunu etkilediği için uygun görülmemişti.<sup>1231</sup>

Bu dönemdeki gelişmeler Larnaka Piskoposu taraftarları tarafından Yüksek komiserliğe gönderilen raporda da değerlendirilmişti. Bu rapora göre; Larnaka Piskoposunun düşüncelerinin aksine Kilise Meclisinin karar alması sonucu Larnaka Piskoposu meclisten ayrılmıştı. 25 Temmuz 1900 tarihinde Kilise Meclisinin aldığı kararlarla Kıbrıs halkına başpiskoposu kilise meclisiyle birlikte seçecek kişiler olan temsilcilerini seçmeleri için temsilciler seçmelerine dair genelge yollamıştı. Larnaka Piskoposu taraftarlarının görüşüne göre; genelgenin maddeleri halkın seçme haklarına saldırı olarak değerlendirilmişti. Seçim kilise meclisi ile adanın tüm Ortodoks halkının temsilciler tarafından ve kesintiye uğramadan yapılmalıydı. Larnaka piskoposu taraftarları adanın barış ve huzurunun bozulmaması için seçim genelgesine uyduklarını ve 3 Eylül de özel temsilcilerini seçtiğini bildirmişlerdi. Bir hafta sonra da genel temsilciler seçmiş ve buna istinaden 10 Eylülde de genel temsilciler seçildi. Larnaka ve Girne piskoposları Başpiskoposluk için adaylıklarını açıklamışlardı. 60 genel temsilcinin 46 sı oybirliğiyle seçilmiş ve Larnaka Piskoposunu desteklediklerini açıklamışlardı. Bu gelişme üzerine Girne Piskoposu yandaşları seçimler aleyhine açıklamada bulunmuşlar ve sonuca itiraz etmişlerdi. Kilise meclisi oy sandıklarını denetleyenleri Girne Piskoposu yandaşlarından seçince halkın meclise olan hoşgörüsünün kalmadığı iddia edilmişti. Ayrıca yine aynı kesimi sandık başkanları olarak seçilmesinin bu görüşü desteklediği bildirilmişti. Bunların yanında Meclis üyelerinin seçim çekişmesinde bulunmalarına izin verildiği iddia edilerek Kilise meclisinin Girne piskoposunu kayırdığı ifade edilerek yandaşları tarafından dayanaksız itirazlar ortaya sürülüp kendi lehlerine kamuoyu oluşturdukları gündeme getirilmişti. Başpiskoposluk seçimi sürecinde iki taraf arasında birbirlerini suçlayıcı konuşmalar yapılmıştı. Larnaka Piskoposu taraftarlarına göre; Kilise meclisi örtüsü altında beş tane rahip olmayan kişiden

<sup>1231</sup>N.A., CO., 67/125, Kilise Meclisi (Başkan Kyrillos, Girne Piskoposu, Gerasimos, Cikko Başrahibi, Metrophanes, Machera Başrahibi, Philetheos, Başpiskoposluk Archimandrite (kâtibi) tarafından Yüksek Komisere gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı yazının Ek Nr.:1.

oluşmuş yasadışı bir seçim kurulu oluşturmuş ve bu kurulu kendi çıkarları doğrultusunda kararlar vermesi sağlanmıştı. İki tarafın anlaşma sağlayamaması üzerine seçim süreci durdurulmuş ve Larnaka Piskoposu taraftarları tarafından bağımsız Rum Ortodoks Kiliselerinden İstanbul, İskenderiye, Kudüs ve Yunanistan'dan başpiskoposluk seçimi için oluşturulacak Canonical Meclisi teşkili amacıyla temsilcilerini adaya davet etmelerini istenmişti. Bu teklif Girne Piskoposu taraftarlarından oluşan Kilise Meclisi tarafından uygun görülmemişti. Buna rağmen Larnaka Piskoposu taraftarları Kıbrıs Kilisesinin bağımsızlığı etkilenmemesi şartıyla ada dışındaki kiliselere sorunun çözülmesi için müracaatta bulunmuş ve seçim sonuçlarına yapılan itirazları değerlendirmekte yetersiz olduğunu düşündükleri Kilise Meclisini tanımama kararı aldıklarını bildirmişler ve İngiliz yönetimini konu hakkında bilgilendirmişlerdi.<sup>1232</sup>

Yüksek Komiser Başpiskoposluk seçim sürecindeki gelişmeleri yakinen takip etmekte ve taraflar tarafından kendisine yapılan müracaatlar hakkında merkezi yönetime bilgi vermekteydi. Kıbrıs Kilise Meclisi üyeleri tarafından Yüksek Komisere Kıbrıs Kilisesinin imtiyazlarının ve kilise meclisinin görev ve yetkilerinin korunmasına dair başvuru yapılmıştı. Bunun yanında Larnaka Piskoposu tarafından Ekim ayında hazırlanarak Kasım ayının sonunda Yüksek Komisere gönderilen yazıda; Piskopos İstanbul, İskenderiye, Kudüs ve Yunanistan Rum Ortodoks kiliselerine başvurma nedenlerini açıklamaktaydı.

Ayrıca Girne Piskoposunun temsilciler heyeti Yüksek Komisere, kendilerine 21 Aralık tarihinde İstanbul patriğinden, Girne piskoposunun kilise meclisinin seçimlerle ilgili tartışmalara çözüm için çalışmalarını durdurmasını ve patriklerin bu seçim sorununu kendilerinin çözeceklerini bildiren bir telgraf aldıklarını bildirdi. Girne Piskoposu heyeti, dışarıdan gönderilen piskoposların dini ve ahlaki açıdan yetkilerinin olmayacağını ve kilise meclisinin dış müdahalelere karşı koyacağını iddia etmişlerdi. Ayrıca Kilise meclisinin Majesteleri hükümetine başvurdukları için seçim sürecini durdurduğunu Yüksek Komisere bildirmişler ve patriklerin Larnaka Piskoposu tarafından duruma acil müdahale etmelerine dair kandırıldıklarını ifade etmişlerdi. Kilise meclisi üyeleri patriklere seçim sürecini durdurduklarını fakat bu müdahaleye karşı koyacaklarını beyan etmişlerdi.<sup>1233</sup>

Yüksek Komiser tarafından merkezi yönetime gönderilen raporda; Başpiskoposu seçecek temsilcilerin seçimlerine hile karıştığı bilgisini vermişti. Larnaka piskoposu ise görevden ayrılıp İstanbul, İskenderiye, Kudüs patriklerine ve Yunan kilisesine başvurup adaya piskoposlar göndererek olaya müdahale etmelerini istediği ifade edilmişti. İstanbul Patriği

<sup>1232</sup>N.A., CO., 67/125, Larnaka Piskoposu Kyrillos'un taraftarları tarafından hazırlanan 7/20 Ekim 1900 tarihli yazı.

<sup>1233</sup>N.A., CO., 67/125, Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli rapor.

kilise de meclisine telgrafla başpiskoposluk seçimi sürecini durmalarını ve konuyu kendilerinin çözeceğini bildirmişti. Yüksek Komiser, Kıbrıs'ta ki Rum Ortodoks Kilisesi kurulduğundan beri bağımsızdır ve bana göre başpiskoposluk seçimine gelecek her hangi bir dış müdahale ciddi sorunlar çıkaracak ve bu bağımsızlığa gölge düşüreceği fikrine sahipti. Bunun yanında tarafların taşkınlıkları ve yabancı kilise patriklerinin delegelerinin adaya gelip konuya müdahale etmeleri ve konuyu Kilise Meclisinin elinden almaları şiddet içeren olayların çıkmasına sebebiyet verebileceği değerlendirilmesinde bulunmuştu. Bu nedenle Rum Ortodoks kilisesinin bağımsızlığı korunmalı ve başpiskoposluk seçimine dışardan müdahale edilmesinin engellenmesi gerektiğini yönünde açıklamada bulunmuştu.<sup>1234</sup>

Yüksek Komiser bu gelişmeleri aktardıktan sonra Kıbrıs Piskoposluk seçimi için adaya Patriklerin vekillerinin gelmesi durumunda bu meselenin çözümünün yıllar alacağını ve yönetimin ortaya çıkacak karışıklıkları önlemede zorlanacağını bildirmişti. . Ada yöneticisi konunun siyasi yönünde bulunduğunu ilave etmişti. Larnaka piskoposu yandaşları Yunanistan'la birlik fikrini destekleyen taraf olarak bilinmekteydi. Girne Piskoposu yandaşları ise bunun İngiltere'nin onayıyla olabileceğini savunmaktaydı.<sup>1235</sup>

Başpiskoposluk meselesi hakkında iki tarafta Yüksek komiser müracaat ederek itirazları hakkında bilgi vermişlerdi. Yüksek Komiser, iki tarafın Başpiskoposluk için hak iddia ettiklerini, Larnaka Piskoposunun başlangıçta kilise meclisiyle birlikte hareket ettiğini, seçim kurallarını belirlerken Meclisle beraber bulunduğunu ancak Haziran ayında alınan kuralların değişmesini istediğini dile getirmişti. Larnaka Piskoposunun isteği diğer üyeler tarafından reddedilince kilise meclisi üyeliğinden çekildiğini ve daha sonraki süreçte mecliste görev almadığını belirtmişti. Kilise meclisinin nüfusla doğru orantılı adanın farklı bölgelerinden 60 temsilci seçimi için düzenlemeler yaptığını ve Başpiskopos seçim sonucunun bu üyeler tarafından belirleneceği için temsilci seçimlerinin tartışmalara yol açtığını dile getirmişti. Bu sırada iki grubun seçimler sırasında farklı kasabalardan seçmen getirecekleri haberleri yayılmıştı. Yüksek Komiser Başpiskoposluk seçimi için iki grup arasındaki rekabetin çatışmalara dönme ihtimaline karşın kendisinin adaya ordu birlikleri çağırarak için Bakanının onayını almaya müracaat ettiğini hatırlatmıştı. Polisin ada barış ve düzenini sağlaması üzerine takviye birliklere gerek kalmadığını vurgulamıştı. Larnaka Piskoposu ve temsilcileri seçim konusunda yapılan itirazlara karşı kilise meclisinin kendileri aleyhine karar vereceğini düşünerek ilgili meclisin bu konularda yetersiz olduğu iddiasında bulunmuştu. iki grup Yüksek Komiser müracaat ederek haklarının korunması talebinde bulunmuştu. Kitium başrahibinin

<sup>1234</sup>N.A., CO., 67/125, Yüksek Komiserden Sömürgeler Bakanına gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı rapor.

<sup>1235</sup>N.A., CO., 67/125, Yüksek Komiserden Sömürgeler Bakanına gönderilen 24 Aralık 1900 tarihli ve 266 Numaralı rapor.

temsilcileri kilise meclisini tartışmalı seçimler konusunda daha fazla ileri gitmemesi için kamu barışını tehlikeye sokmak istemediklerini ima etmişlerdi. Bu sırada Kilise Meclisi yönetimden görevlerini yerine getirirken kendilerinin korumasını ve haklarını güvence altına almasını istemişlerdi. Yüksek Komiser Yunanistanda ki Kilise Meclisine yapılan müracaatın helenik propağanda olarak görüldüğünü vurgulamıştı. Larnaka Piskoposu ve taraftarlarının Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi yönünde halka propağanda yaptıklarını, Kavanin Meclisi üyelerinden birisinin bu grubu desteklediğini ifade etmişti. Ayrıca Larnaka Piskoposunun Başpiskopos seçildiği takdirde 3-4 yıl içerisinde İngilizleri adadan atacağını iddia ettiğini vurgulamıştı. Yüksek Komiser yazısının devamında; Rum okullarının fanatik Helenistler tarafından ele geçirildiğini daha önce rapor ettiğini, Yunanistanın olaya müdahale etmesinin asıl konu ile ilgisinin olmadığını, kilise ve Kıbrıs tarihinde böyle bir örneğin olmadığını belirtmişti. Yunanistan'ın hadiselere müdahale etmesine göz yummanın ileride daha ciddi sıkıntılara sebep olacağını ifade etmişti. Yüksek Komiser Bakana gönderdiği yazısında; Yunan Hükümeti'ne Yunan Kilisesi'nin hadiselere karışmasının hükümeti küçük düşüreceğini ima edilmesinin “*doğru olur mu bilemiyorum*” diyerek Yunanistan'ın konuya müdahalesinin engellenmesi gerektiğini üstü kapalı olarak dile getirmişti. Yüksek Komiser Larnaka Piskoposunun teklifi ile diğer Patrikler tarafından seçilerek adaya gelecek vekillerin çok büyük bir karışıklığa neden olacaklarını vurgulamıştı. Konu hakkında Kilise Meclisinin vekillerin kendi işlerine müdahale etmelerine karşı çıkacaklarını ve seçim konusuna hakları olmadığı yönündeki görüşlerini Bakana aktarmıştı. Bunun yanında yönetimin zorlukla kamu barışını sağladıktan sonra vekillerin meseleyi kendi ellerine alıp Başpiskoposluk için kendi adaylarını gösterirlerse, yeni piskoposun kilise meclisinin adayımı yoksa vekillerin aday mı olacağı sorusunun ortaya çıkacağı yönündeki görüşünü açıklamıştı. Yüksek Komiser, yabancıların ada içişlerine müdahale etmesinin ciddi bir sorun oluşturacağını belirtmişti. Ancak Antik Yunan Kilisesi Patriklerinin seçimlere müdahale konusunda ısrarcı olduğu takdirde meselenin çok daha büyük bir sıkıntı haline geleceğini, Modern Ortodoks kilisesi yetkililerinin böyle bir işe kalkışmayacakları düşüncesinde olduğunu bildirmişti. Kilise meclisi kendilerini dış müdahaleden korumak için mahkemeye başvurur ve vekillere karşı bir resmi emir çıkartabileceğini, yönetim veya mahkemelerin seçime müdahale etmedikleri takdirde seçimin şiddetle sonuçlanacağı görüşünü dile getirmişti.<sup>1236</sup>

İngiliz yönetimi adanın içişlerine karışılmasını engellemek İstanbul Patrikliği ve Yunan Hükümeti ile görüşme yaparak Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposluk meselesine karışmayacaklarına dair teminat almıştı. İskenderiye ve Kudüs Patriklerinin de bağımsız hareket etmeyecekleri

<sup>1236</sup> N.A., CO., 67/125, Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 15 Aralık 1900 tarihli gizli yazı.

düşünülmemekteydi. İngiliz yetkili Larnaka Piskoposunun yönetimin başına çok dert açan hırslı bir kişi olduğu ve Yunanistan'la birlik çabalarını kışkırttığını ifade etmişti. Yetkilinin fikrine göre; Kilise Meclisi yanında hareket edilip piskoposluk meselesinin çözülmesinin sağlanması gerektiğini ve ada yönetiminin yeni Başpiskopos seçimlerinin yasallığı hususunda kamuoyunu tatmin etmekle mükellef olduğunu bildirmişti.<sup>1237</sup>

Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanlığına gönderilen raporlar merkezi yönetim tarafından değerlendirilmişti. Sömürgeler Bakanı tarafından Yüksek Komisere gönderilen yazıda; İstanbul Elçiliği tarafından Patriklerin bu meseleye müdahalesinin Kıbrıs yönetimi tarafından kabul edilmeyeceğinin bildirilmesi istenmişti.<sup>1238</sup>

Adada Başpiskoposluk seçimi sırasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ada yönetimi tarafından merkezi yönetime bildirilmekteydi. Meselenin uluslararası bir boyut kazanmamasını istemeyen Sömürgeler Bakanı 12 Nisan 1901 tarihli Yüksek komiserliğe gönderdiği yazısında Başpiskopos seçimlerine dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmasına müsaade edilmemesi talimatı verilmişti.<sup>1239</sup>

1901 yılındaki Piskoposluk seçimleri sırasında adada huzursuzluk ve kargaşanın artması üzerine alınacak tedbirler Yürütme Meclisinin gündemine gelmiş ve Kavanin Meclisi üyeleri olan Oecomonides ve Theodotou Yürütme Meclise davet edilerek görüşme yapılmıştı. Bu toplantıda ayrıca Kraliçenin Avukatı, gösterilerin olacağı Lefkoşa'da Rumların Türk mahallelerine yaklaştırılmaması gerektiğini, Baş polis Komutanı göstericilerin demir çubuk taşımalarına engel olunacağını bildirdi. Bunların yanında İngiliz üyeler Yüksek Komiserin gösterilerden sonra her iki tarafa mektup yazmasının uygun olacağını ifade ettiler.<sup>1240</sup>

1902 yılı Kavanin Meclisi açılışında Rum vekiller yönetimin davranışları ile Rum Ortodoks toplumu arasında ihtilaflara neden olduğunu, üyeler yönetime Kıbrıs'ın en eski kilisesinin "*autocephalous*" karakterini ve Kıbrıs'ın din adamlarıyla halkının hak ve imtiyazlarını en küçük şekilde dahi, etkileyecek bir düzenlemeyi desteklemekten kesinlikle uzak durmasını tavsiye etmişlerdi. Üyeler yönetimin sadece adada varolan hissiyatı anlamakla kalmadığını bu hissiyatın tüm Adada sürekli olarak güçlendiğinin de farkında olduğuna emindir. Bu hissiyatın nedeni temel olarak Hristiyan kilise yönetimine boyun eğdirilmesi için İstanbul'dan gelen müdahaleler olduğunu bildirmişlerdi. Adanın tüm Ortodoks nüfusunun, buna her türlü fedakârlıkla karşı çıkmaya hazır olduklarını vurgulamışlardı.<sup>1241</sup>

<sup>1237</sup> N.A., CO., 67/125, Nr. 768, Aralık 1900.

<sup>1238</sup> N.A., CO., 67/125, Sömürgeler Bakanlığı'ndan Yüksek Komisere gönderilen 31 Aralık 1900 tarihli yazı.

<sup>1239</sup> N.A. CO., 69/14, 4 Mayıs 1901 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1240</sup> N.A. CO., 69/14, 4 Mayıs 1901 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1241</sup> N.A. CO., 69/16, 15 Mayıs 1902 tarihli Kavanin Meclisi oturumu; s.32a; **The Cyprus Gazette**, Nr. 727, 23 Mayıs 1902, s. 4802.



Başpiskopos seçimi uzaması ada Ortodoks toplumunda huzursuzluğa yol açmış ve konu 1903 yılı Kavanin Meclisi açılışında tekrar gündeme gelmişti. Rum üyeler Yüksek Komiser; Rum Ortodoks nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunun üç yıldır süren “*Archiepiscopal*” problemin çözülmesi yönündeki güçlü isteklerini dile getirmeyi görev bildiklerini bildirmişti. Rum vekiller, ada Ortodoks toplumunun çoğunluğunun, Başpiskoposlarını kendi törelerine uygun bir şekilde seçmesine izin verilmesinden başka bir şey istemediklerini ifade etmişti. Rum vekillere göre; halkın bu hakkı Sömürgeler Bakanı tarafından tanınmış olmasına karşın, ada yönetiminin dolaylı yoldan, halkın “*autocephalous*” kilisesine ve halkın kendisine maddi ve manevi açıdan büyük zarar verecek şekilde, sorunun çözümünün uzamasına kasıtlı olarak katkıda bulunduğu izlenimi verdiğini ifade etmişlerdi.<sup>1242</sup>

Kavanin Meclisi’nin Rum vekilleri, Başpiskopos seçiminin uzamasından İngiliz yönetimini sorumlu tutmaktaydı. 1904 yılı Kavanin Meclisi açılışında Yüksek Komiserin konuşmasına cevap olarak Başpiskoposluk meselesi ile ilgili olarak; İngiliz yönetiminin Kıbrıs Ortodoks Kilisesi’ni başsız bırakarak halkın ahlaki ve dini eğitimine de zarar vermekte olduğunu ifade etmişlerdi. Rum vekiller, yönetimi bu konuda suçlu bulduklarını belirtmişlerdi. Konuşmalarının devamında; “*yönetimin darkafalı politikalarından kaynaklanan tüm hayal kırıklıklarına karşın Meclis ve halk Büyük İngiliz Ulusu hakkında iyi fikirlere sahip olmaktan vazgeçmemişlerdir ve darkafalı politika döneminin kısa olacağına ve liberal İngiliz ulusuna layık bir politik dönemin çok yakında geleceğine...*”<sup>1243</sup> inandıklarını ifade ederek hala beklenti içerisinde olduklarını vurgulamışlardı.

Charles Anthony King-Harman’ın yeni Yüksek Komiser atanmasından sonraki toplantısında 1905 yılında yapılan açılış konuşmasında; Rum üyeler, Başpiskoposluk meselesi ile ilgili olarak; Yüksek Komiser, Kıbrıs Kilisesi’nin Ortodoks Hristiyan cemaatinin maddi ve manevi çıkarlarına yaklaşık beş yıldır ciddi zararlar veren Archiepiscopal sorunun çözülmemesinden son derece üzgün olduklarını bildirmişlerdi. Ayrıca yeni Yüksek Komiserin bu meseleyi görevi süresince çözeceğine inandıklarını, Ortodoks Kilisesi’nin kutsal ilkeleriyle ve Kıbrıs autocephalous kilisesinin töreleriyle uyumlu bir şekilde, uzun zamandır boş olan archiepiscopal tahtın doldurulacağından emin olduklarını ifade etmişlerdi.<sup>1244</sup>

<sup>1242</sup> N.A. CO., 69/17, 7 Mayıs 1903 tarihli Kavanin Meclisi oturumu s. 5 (49); **The Cyprus Gazette**, Nr. 760, 22 Mayıs 1903, s.5078-5079

<sup>1243</sup> N.A. CO., 69/18, 31 Mart 1904 tarihli Kavanin Meclisi oturumu, s. 5 (43); **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 790, 26 Nisan 1904, s. 5316.

<sup>1244</sup> N.A. CO., 69/19, 9 Mart 1905 tarihli Kavanin Meclisi oturumu, s. 3(40); **The Cyprus Gazette**, Nr. 819, 10 Mart 1905, s.5545.

1906 yılı meclis açılışında Rum üyeler Yüksek Komiserlik meselesinin devam ettiğinden dolayı duydukları üzüntüyü dile getirmişler ve uzun süreli böyle bir boşluğun sadece İngiliz yönetimi sırasında olduğunu eklemek zorunda olduklarını vurgulamışlardı.<sup>1245</sup>

1907 yılında yapılan meclis açılış konuşmasında Rum üyeler, Başpiskoposluk meselesinin devam etmesinin, adanın Rum-Ortodoks halkını moral ve dini açıdan felç eden ve genel olarak Kıbrıs'a zarar veren Kıbrıs Archiepiscopal Tahtı'ndaki alışılmadık derecede uzayan boşluğu ıstırapla izlediklerini bildirmişlerdi. Ayrıca kilise mülklerinin çarçur edildiği bu durumda, Archiepiscopal mülklerin yönetimi ve Kıbrıs Autocephalous Rum-Ortodoks kilisesinin gelenek ve törelerine uygun bir şekilde bir başpiskopos seçilmesi için yasal düzenleme yapılması gerektiği bildirmişlerdi.<sup>1246</sup>

2 Nisan 1907 tarihinde konu Kavanin Meclisi'nin gündemine de gelmiş ve J. Kyriakides tarafından Başpiskopos seçimine dair bir kanun taslağı sunulmuştu.<sup>1247</sup> 3 Nisan tarihli oturumda M. Sozos tarafından bildiri hakkında yorum yapılmıştı.<sup>1248</sup> 5 Nisan tarihli oturumda Kyriakides taslak hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunuldu ve aynı tarihli resmi gazetede taslak yayımlandı.<sup>1249</sup> Kanun teklifinin maddeleri ise; 20 yaşını doldurmuş ismi seçmen listesinde yer alan her Ortodoks Kıbrıslı erkek seçmen olabilecekti. Kanunun onaylanmasından itibaren on gün içerisinde Kaza Komiserleri seçmen listelerini hazırlayacak ve bunu Ortodoks muhtarlara gönderecekti. Kanun onayından sonra yirmi gün sonra adanın tüm Ortodoks toplumuna hitap eden bir genelge yayınlanarak başpiskopos seçimi için genel temsilcilerin seçimi için duyuru yapılacaktı. Oylama gizli olarak yapılacak ve Kavanin Meclisi seçimlerinin yapıldığı gibi ve aynı oy sandıkları kullanılacaktı. Oylama başlamadan önce seçim başkanı adaylar ya da temsilcileriyle birlikte oy sandıklarını dikkatli bir şekilde kontrol edecekti. Oy verme işleminin sona ermesinden sonra her oy sandığı seçim başkanı, adaylar ya da temsilcileri tarafından mühürlenecek ve oy kullanan kişi sayısı, her sandığa atılan mühür sayısı gibi bilgileri içeren bir tutanakla birlikte oy sandıkları polis eşliğinde Kaza Komiserine iletilecekti. Genel temsilcilerin biri ya da daha fazlasına karşı itirazlar sadece rüşvet ve sahte seçmenlik üzerinden kabul edilecekti. Seçimlerden sonraki ikinci günde Komiser, seçimlere nezaret eden memurların ve adayların temsilcilerinin eşliğinde oyları sayacak ve sonuçları gecikmeksizin Başsekreter'ine iletilecekti. Başsekreter de bu sonuçları seçimi genelgeyle duyuran Metropolitlere ya da duyuru bir Metropolit tarafından yapılmışsa bu Metropolite gönderecekti. Komiserler, Başsekretere yazılı olarak yapılmış tüm başvuruları ve seçimle ilgili diğer belgeleri iletcekler ve bunlar da

<sup>1245</sup> N.A., CO., 69/20, 14 Şubat 1906 tarihli Kavanin Meclisinin oturumu; s.6; **The Cyprus Gazette**, Nr. 846, 23 Şubat 1906, s.5810-5811.

<sup>1246</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 880, 22 Şubat 1907, s.6105-6106.

<sup>1247</sup> N.A., CO., 69/21, Kavanin Meclisinin 2 Nisan 1907 tarihli oturumu.s.372.

<sup>1248</sup> N.A., CO., 69/21, Kavanin Meclisinin 3 Nisan 1907 tarihli oturumu.s.379.

<sup>1249</sup> N.A., CO., 69/21, Kavanin Meclisinin 5 Nisan 1907 tarihli oturumu.s.403-404.

en kısa sürede Metropolitlere ya da Metropolite iletilecekti. Seçimlerin duyurusunu yapan ya da yapanlar seçimden itibaren on gün içerisinde tüm Synodical (kilise meclisi toplantısı) üyeleri başpiskoposlukta genel temsilcilere karşı yapılan tüm itirazları görüşmeye çağıracaktı. Synodical üyeler belirlenen gün ve saatte sıralamada ilk gelen Metropolit'in başkanlığında yasal itirazları değerlendirmeye başlayacaklardı. İtirazların değerlendirilmesinin ardından seçimleri duyuran metropolit ya da metropolitler mümkün olan en kısa sürede tüm synodical üyeleri ve seçilmiş tüm genel temsilcileri başpiskoposlukta bir başpiskopos seçimi için toplanmaya çağıracaktı. Herkes kendisine verilen oy pusulası üzerine seçilmesini istediği adayın ismini yazacak ve bu pusulayı oy sandığına koyacaktı. Oylamanın sona ermesinden sonra oyların sayımı başkan ve iki oy toplayıcısı tarafından yapılacaktı. En yüksek oyu alan kişi adanın Rum-Ortodoks toplumu din adamları ve cemaati tarafından Kıbrıs Rum-Ortodoks kilisesinin törelerine uygun bir şekilde yasal olarak seçilmiş olacaktı. Bu kanun şu anki zor durumdan dolayı bir kere uygulanacak ve başpiskoposun seçilmesinden sonra derhal geçerliliği sona erecekti.<sup>1250</sup>

Kavanin Meclisi'nin görüşmeleri sırasında Araouzos, Girne Piskoposunu desteklerken diğer Rum vekiller Larnaka Piskoposunun desteklemekte ve milliyetçi kanadı (Enosis taraftarları) oluşturmaktaydı. Bu üyeler özellikle ada dışından yapılacak müdahalelere kesinlikle karşı olduklarını sürekli olarak gündeme getirmekte ve İstanbul Patriğinin konuya karışmasının Kıbrıs Kilisesinin haklarını ihlali olarak değerlendirmekteydi.<sup>1251</sup>

Kanun taslağının resmi gazetede yayımlanmasından sonra Limasol ve Baf başta olmak üzere birçok kiliseden ve ada halkından kanunu protesto eden telgraflar ve dilekçeler Kavanin Meclisi'ne gönderilmişti.<sup>1252</sup>

15 Nisan 1907 tarihli meclis oturumunda kanun taslağı hakkında oylama yapılmış ve 13'e karşı 3 oyla kanun kabul edilmişti. Oylamada bulunan Şevket Bey ve Mehmet Ziyai Efendi Araouzos ile birlikte hareket ederek kanuna red oy vermişler ve adanın huzurunun ve barış ortamının bozulmaması için bu şekilde davrandıkları açıklamasında bulunmuşlardı. Oylamaya katılan İngiliz üyeler kanun lehinde oy kullanmışlardı. Mecliste konunun incelenmesi ve Kilise Meclisi ile Kavanin Meclisi arasında koordine bulunmak için Kyriakides tarafından Başsekreter, Kraliçenin Avukatı, Larnaka Piskoposu, Araouzos, Hami Bey ve Kyriakides'den oluşacak bir komite teşkil edilmesi teklif edilmişti. Araouzos'un bu teklifi red etmesi üzerine Larnaka Piskoposu kendisinin bu komiteden çekilip yerlerine Sozos ve Loizou'nun yer almasını önermişti. Başsekreter komitede Girne Piskoposunun görüşlerini destekleyen üyenin

<sup>1250</sup>The Cyprus Gazette, Nr. , 5 Nisan 1907, s. 6139.

<sup>1251</sup>N.A., CO., 69/21, Kavanin Meclisinin 8-12 ve 15 Nisan 1907 tarihli oturumları, s.409-488 .

<sup>1252</sup>N.A., CO., 69/21, Kavanin Meclisinin 9-10 Nisan 1907 tarihli oturumları, s. 420-421, 431.

olmasını talep etti. Araouzos, seçilmiş komitenin kendisine baskı yapmaması şartıyla komiteye katılmayı kabul etmişti.<sup>1253</sup>

Başpiskoposluk meselesinin devam ettiği dönemde Sömürgeler Bakanlığının Müsteşarı olarak adaya gelen Churchill bu mesele ile ilgili 12 Ekim 1907 tarihinde toplantı yapmıştı. Bu toplantıya İskenderiye Patriği, İstanbul Patriğini temsilen Anchialos Piskoposu ve Kudüs Patriğini temsilen ileri gelen bir din adamı katılmıştı. Öğleden sonra başlayıp gün sonuna kadar devam eden toplantı sonucunda Churchill'in Kıbrıs politikasının temelini ulusal milliyetçilik ve dini konular olduğunu fark etmiş olduğu yorumu yapılmıştı.<sup>1254</sup>

1907 yılı sonunda Limasol Ortodoksları tarafından İstanbul Patrik vekilinden kiliselerinde ayin yapmak üzere Limasol'a gelmeleri davetinde bulunulmuştu. Bu davet üzerine Kavanin Meclisi üyelerinden Giryagidi (Kyriakides) ve Sozos (Suzo) parti meselesinden dolayı bir kısım halkın Patrik vekiline saygısızlık yapacağını beklendiğini bildirilerek Patrik vekilinin Limasol'a gelişini ertelemesi yönünde telgraf çekilmişti. Limasol bölgesinin diğer bir vekili olan Araouzos ( Arauzo) diğer bir partinin taraftarı olarak İstanbul Patrik vekiline telfraf çekmiş ve Limasol'a teşrifleri istirham edilmişti. Patrik vekili gelişmeler üzerine gerginlik çıkmaması amacıyla adaya gelişini ertelemişti.<sup>1255</sup>

Adada Başpiskoposluk meselesi devam ederken Girne Piskoposu İstanbul Patriğine başvuru yapmış ve İstanbul Kilise Meclisi'nin kararı üzerine Girne Piskoposu Başpiskoposluğa atanmıştı.<sup>1256</sup> 28 Şubat 1908 tarihli İstanbuldan gönderilen telgrafla; İstanbul Kilise Meclisi tarafından Girne Piskoposunun Başpiskopos seçildiği kararı bildirilmişti. İstanbul Rum Patrikhanesi tarafından Girne Piskoposu Başpiskoposluğa tayin edilmesi Larnaka Piskoposu taraftarları tarafından tepki ile karşılanmıştı. 4 Mart 1908 tarihinde Girne Piskoposu kiliseye gidip ayin icra edeceği sırada muhalifleri tarafından engellenmeye çalışılmış ve iki grup arasında çıkan karışıklıktan dolayı polis kuvvetleri kiliseyi kapatıp her iki tarafı dağıtmıştı.<sup>1257</sup> Nisan ayının ilk haftasında Kıbrıs Kilise Meclisi üyelerinden iki üye Yüksek Komiserle görüşme yaparak Başpiskoposluk binasının teslimini istemişlerdi. Yüksek Komiser konudan habersiz olduğunu, ancak durumu merkezi yönetime bildirip ona göre hareket edeceğini bildirmişti.<sup>1258</sup>

<sup>1253</sup> N.A., CO., 69/21, Kavanin Meclisinin 15 Nisan 1907 tarihli oturumu, s. 472-488.

<sup>1254</sup> The Manchester Guardian, 22 Ekim 1907; The Times, 14 Ekim 1907, s.5.

<sup>1255</sup> Sünuhât, Nr. 57, 26 Aralık 1907, Kıbrıs, 23 Haziran 2008.

<sup>1256</sup> Sünuhât, Nr. 79, 11 Haziran 1908, Kıbrıs, 6 Nisan 2009 .

<sup>1257</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi, (BOA., DH. MKT), 1255/21, KMA., MAFÉ., Kutu. 3 Dosya. 21 Gömlek. 19 Belge.1; N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 6 Nisan 1908 tarihli oturumu, s.107-108; Sünuhât, Nr. 67, 12 Mart 1908, Kıbrıs, 22 Eylül 2008; Sünuhât, Nr. 79, 11 Haziran 1908, Kıbrıs, 6 Nisan 2009.

<sup>1258</sup> Sünuhât, Nr. 70, 9 Nisan 1908, (Kıbrıs, 13 Ekim 2008).

Başpiskoposluk meselesinin çözümü için Kıbrıs dışındaki diğer kiliselerin ileri gelenleri olaya müdahil olmasına rağmen mesele çözüme kavuşturulamamıştı. Konu gerek Yüksek Komiser gerekse Kavanin Meclisi'nin Rum üyelerinin değerlendirme yapmasına sebep olmuştu. 3 Mart 1908'de Yüksek Komiser tarafından meclis açılış konuşmasında Başpiskoposluk meselesinin diğer kiliselerin çalışmalarıyla çözülemediği dile getirilmiş, çözümün akıllı müşaverelerle çözümün sağlanacağına olan inancının tam olduğunu ve meselenin akıllı yargı mensuplarının bunun önüne geçeceğine ve tatmin edici bir çözüme kavuşulacağına olan inancının tam olduğunu belirtmişti.<sup>1259</sup> 6 Mart 1908 tarihli oturumda Larnaka Piskoposu taraftarı olan Rum üyeler konu ile ilgili olarak; kendi kendini idare eden Kıbrıs kilisesinin bağımsızlığı ile ilgili olaylara Ekümenik Patriklik tarafından anlaşılamayan müdahalelerle çok kritik bir durum yaratıldığını, 4 kilise din adamının haince suç ortaklığı yaptıklarını ve bazı işin ehli olmayan kişilerin kiliselerinin ayrıcalıklarının kaldırılması sebep olduklarını ifade etmişlerdi. Ayrıca bu durumun ada insanlarının ve din adamlarının haklarının ayaklar altına alınmasının bir sonucu olarak başpiskoposluk seçiminin diğer tüm yasama işlerinin önünde tutulması düşüncesinde olduklarını bildirmişlerdi.<sup>1260</sup> Meclisin bu oturumuna Girne Piskoposu taraftarı Araouzos katılmamış ve Başpiskopos seçimi ile ilgili yayınlanan kanunu protesto ettiğini bildiren bir telgraf çekmişti.<sup>1261</sup>

Kıbrıs yönetimi İstanbul patrikhanesinin adadaki Rumlara müdahalesini kabul etmek istemediğinden daha doğrusu İstanbul'un nüfuzunu yavaş yavaş kaldırmak istediğinden Başpiskopos seçimine dair bir kanun tasarısı hazırlayarak Kavanin Meclisi'nde görüşmek istemesi üzerine Başpiskopos taraftarları (Girne Piskoposu) bu şekilde bir kanun çıkartılmasının doğrudan doğruya mezhep işlerine karışmak olduğunu öne sürerek kabul edemeyeceklerini açıklamıştı.<sup>1262</sup>

Her yıl Yüksek komiserin açılış konuşmasına ayrıntılı cevap veren meclis üyeleri 1908 meclis açılış konuşmasında sadece Başpiskoposluk meselesi hakkında duygu ve düşüncelerini ifade ederek bu meselenin önemini bu davranışları ile vurgulamışlardı. Rum vekiller adada yapılacak bütün kanuni düzenlemelerden önce Başpiskoposluk ile ilgili kanunun çıkarılmasını istemişlerdi. Konu doğal olarak İngiliz yönetiminin de sorunu olmuş ve mecliste konunun görüşülmesine karar verilmişti.

<sup>1259</sup> N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 3 Mart 1908 tarihli açılış oturumu, s.3; **The Cyprus Gazette**, Nr. 911, 20 Mart 1908, s. 6406.

<sup>1260</sup> N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 6 Mart 1908 tarihli oturumu, s.9; **The Cyprus Gazette**, Nr. 911, 20 Mart 1908, 6406-6407.

<sup>1261</sup> N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 6 Mart 1908 tarihli oturumu, s.7; **The Cyprus Gazette**, Nr. 911, 20 Mart 1908, 6407.

<sup>1262</sup> BOA., DH. MKT, 1255/21, KMA., MAFE., Kutu. 3, Dosya. 21, Gömlek. 19, Belge.1

Rum üyelerin 6 Mart 1908 tarihinde Başpiskoposluk ile görüşlerini ifade etmesinden sonra Yüksek komiser yaptığı konuşmada; Başpiskoposluk konusunda Patriklerin meseleyi çözemediği için üzgün olduğunu ve meselenin yönetim aracılığıyla Rum üyeler tarafından geciktirilmeksizin çözülmesi gerektiğini ifade etmişti. Yüksek Komiserden sonra söz alan Kraliçenin Avukatı Başpiskoposluk meselesi için zaman kaybetmeksizin faaliyetlere başlanacağını belirtmiş ve kanun taslağını okumuştur. Kanun taslağının incelenmesi için Başsekreter, Hami Bey, Kyriakides, Sozos, Araouzos ve Kraliçenin Avukatından oluşan bir komite teşkil edilmişti.<sup>1263</sup>Bu görüşmeler sonrasında adada Başpiskoposluk meselesini çözmek için bulunan İskenderiye Patriği Mağosa'dan İskenderiye'ye hareket etmişti.<sup>1264</sup>

Bu sırada Rumlar arasında Başpiskoposluk meselesi hakkında fikir ayrılığı olması belediye seçim sonucuna da yansımıştı. Nisan ayının başında yapılan Belediye Başkanlığı seçimlerinde Rum taraflar üçer oy almıştı. Rumların ikiye bölünmesinden dolayı 13 yıl aradan sonra ilk olarak Şevket Bey 5 oyla Lefkoşa Belediye Başkanı olarak seçilmişti.<sup>1265</sup>

8 Nisan 1908 günü öğleden sonra Kavanin Meclisi'nde Başpiskoposluk görüşmelerinin yapıldığı sırada durumu protesto etmek için 400-500 kişilik Girne Piskoposu taraftarları Kavanin Meclisi'nin önünde toplanmış ve gösteri yapmaya başlamıştı. Yaşanabilecek olaylara karşı hazırlıklı olan polis ve askerler durumu müdahale etmişti. Bu sırada yaklaşık olarak aynı sayıda Larnaka Piskoposu taraftarları Meclis binası bölgesine gelmiş ve polisin aldığı tedbirlerle iki grup birbirinden ayrılmıştı. Mütakiben polis Larnaka piskoposu taraftarlarını Meclis binası bölgesinden uzaklaştırmıştı. Kalabalığın çıkardığı gürültüden rahatsız olan Girne Piskoposu taraftarı Kavanin Meclisi üyesi Araouzos topluluğa hitap etmeye başlamış ve kalabalığa meselenin en iyi şekilde çözümü için Yüksek Komiserden söz aldığını bildirmiş ve kalabalığın dağılmasını istemişti. Girne Piskoposu taraftarları ise bunu kabul etmemiş ve Başpiskoposluk binasının anahtarını istemişlerdi. Olaya polisin müdahalesiyle bu kalabalık zorlukla bölgeden uzaklaştırılmıştı. İki karşıt grup Cimlastikhane'nin önünde karşı karşıya gelmişler ve birbirlerine taş ve sopa ile saldırmışlardı. Meydana gelen arbede de Kavanin Meclisi üyelerinden bazılarında aralarında bulunduğu bir çok kişi yaralanmış ve polis tarafından iki grup dağıtılmıştı.<sup>1266</sup> 9 ve 10 Nisan 1908 tarihlerinde gerek kasabadan gerekse kasaba dışından her iki gruptan binlerce Rum Lefkoşa' da toplanmış yine arbedeler yaşanmış bu karışıklıklar devam etmiş ve bütün çarşı iki gün kapalı kalmıştı. Bu sırada Müslüman halk

<sup>1263</sup> N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 6 Mart 1908 tarihli oturumu, s.10-11; **Sünühât**, Nr. 67, 12 Mart 1908, **Kıbrıs**, 22 Eylül 2008.

<sup>1264</sup> **Sünühât**, Nr. 70, 9 Nisan 1908, **Kıbrıs**, 13 Ekim 2008.

<sup>1265</sup> **Sünühât**, Nr.69, 2 Nisan 1908, **Kıbrıs**, 6 Ekim 2008.

<sup>1266</sup> 8 Nisanda olan gösteriden dolayı 240 şahıs mahkemeye verilmişti. İlk etapta bunlardan 40 kişi mahkum olmuştu. Bunlardan bir çoğu 5'er gün hapis, 12'şer şilin nakdi ceza; bir kısmı da 10'ar gün hapis ve 12'şer şilin para cezasına çarptırılmışlardı. 9 ve 10 Nisan tarihindeki olaylarla ilgili davalara daha sonra bakılacaktı. Davalar Lefkoşa Kaza Mahkemesi Başkanı tarafından görülecekti. **Sünühât**, Nr. 72 ,23 Nisan 1908, **Kıbrıs**, 3 Kasım 2008.

epeyce telaşlanmış ise de üçüncü gün Yüksek Komiser tarafından 10 Nisan 1908 tarihli “ *her nerede olursa olsun bir araya gelen topluluklar polis tarafından dağıtılacak ve polisin ihtarını dinlemeyen olur ise silah kullanılacağına*” dair bir beyanname yayınlanarak asayiş sağlanmıştı. Fakat kavanin meclis Paskalyalar sebebiyle tatil edildiğinden sözü edilen kanun tasarısı görüşülememişti.<sup>1267</sup>

Paskalya tatilinin bitiminde 5 Mayıs 1908 tarihinde toplanmış ve Başpiskoposluk meselesi sırasında çıkan olayları engellemek ve ada barışının korunması için çıkarılan kanun kabul edilmişti. Bir sonraki gün yapılan görüşmelerde Başpiskopos seçimi ile ilgili kanun Araouzos’un itirazına rağmen kabul edilmişti. Bu sırada Başpiskoposluk meselesinin çözümü için seçilen komite üyelerinden Girne Piskoposu taraftarı Araouzos’un komiteden çekildiği bildirilmişti.<sup>1268</sup> 25 Mayıs 1908 tarihli yayımlanan resmi gazetenin olağanüstü sayısında Başpiskopos seçimine dair kanunun kabul edildiği yayımlanmış<sup>1269</sup> kanunun Sömürler Bakanı tarafından onaylandığına dair telgrafın adaya ulaştığı haberi yerel basında da yer almış<sup>1270</sup> ve duyuru resmi gazetede ilan edilmişti.<sup>1271</sup>

Başpiskopos seçimi ile ilgili kanun resmi gazetede özetle şu şekilde yayımlanmıştı: Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 10 günlük süre içerisinde Başsekretere herhangi bir bildiri yapılmadığı takdirde yada adı geçen piskopos herhangi bir sebep olmaksızın bu tür çağrılarını bildirmezse ve bu yasanın amaçları doğrultusunda başpiskoposlukla ilgili kilise meclis topluluğunun oluşmasını sağlamazsa Kavanin Meclisi’nin en az 5 Hristiyan Rum üyesiyle birlikte Kıbrıs kilisesinin en az 30 rahibi, Başsekretere, her biri tarafından imzalanmış ve yönetimin kendileri adına komşu Rum-Ortodoks kiliselerinin piskoposlarını (sayısı dilekçede belirtilecek) değinilen amaç için Kıbrıs’a davet eden bir dilekçe sunabilecekti ve yönetim dilekçe doğrultusunda hareket edebilecekti. Kıbrıs kilisesi piskoposları ile işbirliğine gönüllü olabilirler düşüncesiyle bu piskoposlarla birleşme amacıyla Kıbrıs’a gelen piskoposların, gerekli kılınabilir düşüncesiyle bu yasayı uygulamaya koyma açısından tam ve tartışılmaz bir güçle donatılmış piskoposlarla ilgili kilise meclisi oluşturulması gerekmekteydi. Başpiskoposlarla ilgili kilise meclisi her hangi bir münhal yer olması durumunda, hali hazırdaki üye ve üyeler kilise meclis toplantısına katılması herhangi bir Rum- Ortodox kilisesinden piskoposu çağırıp boşluğu doldurma yetkisine ve gücüne her zaman sahip olacaktı. Bu şekilde

<sup>1267</sup> N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 9 Nisan 1908 tarihli oturumu; BOA., DH. MKT, 1255/21, KMA., MAFE., Kutu.3,Dosya. 21, Gömlek. 19, Belge.1; **The Cyprus Gazette**, Nr. 913, 16 Nisan 1908, s. 6467; **Sünühât**, Nr.70, 9 Nisan 1908, **Kıbrıs**, 13 Ekim 2008; **The Manchester Guardian**, 10 Nisan 1908, 13 Nisan 1908, 15 Nisan 1908, s.7.

<sup>1268</sup> N.A., CO., 69/22, Kavanin Meclisinin 5-6 Mayıs 1908 tarihli oturumları, s.200, 209-215.

<sup>1269</sup> N.A., CO., 68/3, Nr. VIII, 1908, 25 Mayıs 1908; **The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 919, 25 Mayıs 1908, s.6511.

<sup>1270</sup> **Sünühât**, Nr.77, 28 Mayıs 1908, **Kıbrıs**, 2 Mart 2009.

<sup>1271</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 919, 26 Haziran 1908, s.6555.

oluşturulan kilise meclisi, toplantı ve onun üyeleri üzerinde bu yasayla kendilerine bahşedilen her türlü güce ve yetkiye sahip bulunacaktı. Bu yasa tarafından kendilerine verilen görevler doğrultusunda yurtdışından Kıbrıs' a gelen kilise meclisi üyelerinin seyahat gider ve harcamaları 500 sterlini aşmamak kaydıyla Başpiskoposluk gelirlerinden karşılanabilecekti. Tasarıdaki genelge yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kıdemli olan Kıbrıs kilisesi piskoposu adına yayımlanacak veya onun yayımlanmaması durumunda başpiskoposluk ile ilgili kilise meclisi ya da onun herhangi bir üyesi adına yayımlanacaktı. Genelgeyi yayımlamak isteyen piskopos, kendi adına dağıtılan adı geçen genelgenin amacını bildiren bir yazıyla Başsekreter talepte bulunacak ve bunu üzerine Başsekreter adı geçen genelgenin kopyalarını bolgenin komisyon üyelerine dağıtılması amacıyla oluşturup bu komisyon üyeleri her köyde ve kendi bölgelerinde uyarlanabilsin diye bu kopyaları oluşturacaktı. Bu kopyalar papazların ruhani bölgelerinde de dağıtılacaktı. Piskoposlarla ilgili kilise meclisi seçim sonuçlarına dayalı olarak sonuçları başpiskoposun adını Yüksek Komiser tarafından Bakanın onaylaması için gönderilecekti.<sup>1272</sup>

Kavanin Meclisi'nde Başpiskoposlukla ilgili kanunun çıktığı haberini alan İstanbul Patrik'i kendi Kilise Meclisi kararının ada yönetimince kabul olunmamasının kendisi için büyük hakaret sağlayacağını değerlendirmişti. İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçisi ile İstanbul Patrikliğince Başpiskopos seçilen Girne Piskoposunun ada yönetimi tarafından onaylanması amacıyla Büyükelçi aracılığıyla Londra Hükümeti nezdinde girişimde bulunmasını talep etmesi için vekilini görevlendirmişti. Yapılan görüşme sonrasında Büyükelçi, böylesi bir konuya kendisinin müdahale edemeyeceğini beyan etmiş ve Patrik'in son başvurusunu da sonuçsuz bırakmıştı.<sup>1273</sup> İngiliz Büyükelçisi'nden olumsuz cevap alan İstanbul Patriği Kilise Meclisinin Müsteşarı'nı İskenderiye'ye müzakere yapmak için görevlendirmişti. Bu görüşmeden sonra İstanbul Patriği tarafından görevlendirilen Kilise Meclisi Müsteşarı Larnaka Piskoposu ile görüşme yapacağı haberi Rum gazetelerine haber olarak yansımıştı.<sup>1274</sup>

25 Mayıs 1908 tarihinde Başpiskopos seçimi ile ilgili kanunun resmi gazetede yayımlanmasından sonra ada yönetimi tarafından seçim için gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. İngiliz yönetimi kanun gereği köylere seçimle ilgili ilanlar göndermeye başlamıştı. Bir çok köy halkı ilannameleri geri iade etmiş ve başpiskoposlarının olduğunu, piskopos seçimi istemediklerini ifade etmişlerdi.<sup>1275</sup> İngiliz yönetimi tarafından Başpiskoposluk seçimi ile ilgili köylere gönderilen evrakları Lefkoşa kazasının 110 dan fazla köyünün yarısı iade etmemişti.

<sup>1272</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 25 Mayıs 1908, s.6514.

<sup>1273</sup> **Sünühât**, Nr. 79, 11 Haziran 1908, **Kıbrıs**, 6 Nisan 2009.

<sup>1274</sup> **Sünühât**, Nr. 80, 18 Haziran 1908, **Kıbrıs**, 11 Mayıs 2009.

<sup>1275</sup> **Sünühât**, Nr. 82, 2 Temmuz 1908, **Kıbrıs** 18 Mayıs 2009.



Diğer kazalarda da birçok köyün seçime katılmadığı bildirilmişti.<sup>1276</sup> Seçim kâğıtlarının köylülerce kabul edilmemesine sebep olarak Ortodoks Kilisesi kurallarına uygun olarak İstanbul Patriği tarafından atanan Girne Piskoposunun yönetim tarafından kabul edilmemesinin gereksiz olduğu düşüncesi idi. Ada yönetimi ise seçim kâğıtlarının gönderilmesinin yasal olduğunu ve memurlar görevlendirildiği halde köy muhtarlarının yardımcı olmadıkları için gereğini yapılamadığı haberi ada basınında gündeme gelmişti<sup>1277</sup>

İngiliz yönetimi tarafından kabul edilen Başpiskoposluk Kanuni gereğince piskopos seçimlerine gözcülük etmesi gereken üç ruhani başkanın adaya gönderilmesi için Larnaka Piskoposu tarafından ada yönetimine 1 Haziran 1908 tarihli yazısında bilgi verilerek İskenderiye Patriğinden gözcülük talebinde bulunmuştu. İskenderiye Patriği bu talebi olumlu karşılamış ve yakında iki ruhani başkanla bizzat kendisi veya istenilen üç ruhani başkan, yapılacak seçimlere gözcülük etmeleri amacıyla gönderileceklerini yazılı olarak Larnaka Piskoposuna iletmişti. İskenderiye Patrikliği Temmuz ayı ortalarında Başpiskoposluk seçimlerinde gözcülük yapmak üzere üç din adamının Kıbrıs'a geleceğini yazılı olarak bildirmişti.<sup>1278</sup> Girne Piskoposu taraftarları ise gelişmeleri protesto ederek yönetimin dini meselerine müdahale etmelerine tepki göstermekteydi. Bu dönemde ada Rum basını Başpiskoposluk meselesinde İngiliz yönetiminin gereksiz yere müdahale ettiğini bildirmiş ve adanın fethinden beri Osmanlı padişahlarının Ortodoksların mezheplerine en ufak müdahalede bulunmadıkları için Osmanlı padişahlarını alkışladıklarını bildirmişti.<sup>1279</sup>

İskenderiye Patriğinin konuya müdahil olması sırasında burada yaşayan Hristiyanlar konu ile ilgili toplantı yapmışlar ve Yunan Hükümeti'ne meselenin çözümü için müracaatta bulunmuşlardı. Bunun üzerine Yunanistan'ın Kahire konsolosu Hristiyan halk ile görüşmeler yapmıştı. Konsolosa göre; İstanbul Patrikliği tarafından Başpiskopos seçilen piskoposun kabul edilmeyip İskenderiye Patrikliği tarafından yapılacak işlemle seçilmesinin Kıbrıs Hristiyanları arasında büyük bir ayrılık yaratacağını ifade etmişti. Yunan konsolosu meselenin ancak Yunan Hükümeti tarafından çözülebileceğini bildirdikten sonra İskenderiye Patriğinin Yunanistan'ın izni olmadan Kıbrıs'a gitmesinin mümkün olmadığını ilave etmişti.<sup>1280</sup> Bu açıklama üzerine Yüksek Komiser Yunan Hükümeti'nin bu konu hakkında herhangi bir yetkisinin olmadığı yönünde açıklama yapmıştı.<sup>1281</sup>

<sup>1276</sup> **Sünühât**, Nr. 83, 9 Temmuz 1908, **Kıbrıs** 15 Haziran 2009.

<sup>1277</sup> **Sünühât**, Nr. 84, 16 Temmuz 1908, **Kıbrıs** 15 Haziran 2009.

<sup>1278</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 941, 11 Şubat 1909, s.6693; **Sünühât**, Nr. 79, 11 Haziran 1908, **Kıbrıs**, 6 Nisan 2009; **Sünühât**, Nr. 83, 9 Temmuz 1908, **Kıbrıs**, 8 Haziran 2009.

<sup>1279</sup> **Sünühât**, Nr. 83, 9 Temmuz 1908, **Kıbrıs**, 8 Haziran 2009.

<sup>1280</sup> **Sünühât**, Nr. 85, Temmuz 1908, **Kıbrıs**, 6 Temmuz 2009.

<sup>1281</sup> Hill, **a.g.e.**, IV, s.602.

Yunan Hükümeti meselenin çözümü için Girne ve Larnaka Piskoposlarından başka üçüncü bir kişiliğin oluşturulması gerektiği görüşündeydi. Bu gelişmeler olurken İstanbul Patrikhanesi tarafından görevlendirilen bir temsilci Kudüs Patriği ile konu hakkında görüşme yapmaktaydı.<sup>1282</sup>Bu sırada Yunan Hükümeti'nin arabuluculuğunda İstanbul, Kudüs ve İskenderiye Patrikhaneleri arasında yazışmalar devam etmekteydi.<sup>1283</sup>Kudüs ve İskenderiye Patriklikleri Girne Piskoposunun seçiminin kilise kanunlarına aykırı olduğu yönünde açıklama yapmışlardı.<sup>1284</sup>

Başpiskopos kanununun 3. maddesine göre adada seçimler sırasında gözlemcilik yapmak üzere 3 piskopos seçilmişti. Bu piskoposlardan ilk olarak Halep piskoposu Larnaka Piskoposunun daveti üzerine Eylül ayında adaya ulaşmıştı.<sup>1285</sup>Patrikler arasında yapılan müzakereler sonucu Başpiskoposluk meselesinin çözümü için İskenderiye Patriği Larnaka Piskoposuna adaylıktan geri çekilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulurken Yunanistanın Larnaka konsolosu aracılığıyla Larnaka Piskoposunun aday olmaktan vaz geçmesi için girişimlerde bulunulmuştu. Bunun yanında İstanbul Patrikhanesi tarafından atanan Girne Piskoposu Başpiskoposluktan istifa edecekti. Mütakiben üç patrikhane tarafından gönderilecek piskoposlar gözetiminde yapılacak seçim sonucuna göre seçilecek şahıs yıllardır münhal kalan makamı dolduracaktı.<sup>1286</sup> Ancak İskenderiye Patrikhanesi tarafından görevlendirilen Halep Piskoposuna halkın bir kısmının itirazı üzerine ada yönetimi görevlendirilen piskoposu resmen tanımamıştı. Halep Piskoposunun bu görevde yer almasına 4 defa itirazda bulunulması üzerine İskenderiye Patrikliği ada idaresi ile yazışmalar yapmıştı. Bu yazışmalarda; Halep Piskoposunun İskenderiye Patrikhanesinin memurlarından olduğunu ve Patrikliğin Kilise Meclisi üyesi olduğunu dile getirilmişti. Ada yönetimi ise evrakların incelenmesi için konuyu Başsavcılığa iletmişti.<sup>1287</sup>Bu gelişmeler olurken Şubat 1909'da seçimlerde gözetmenlik yapmak üzere görevlendirilen Axum ve Ptolemais Piskoposları adaya ulaşmıştı. Bu durumdan rahatsız olan bir kısım Kıbrıslı Rum adaya gelen piskoposlar hakkında 17 Şubat 1909 tarihinde 1.000 liralık tazminat davası açarak mahkemeye müracaat etmişlerdi.<sup>1288</sup>

<sup>1282</sup>Sünühât, Nr.88, 13 Ağustos 1908, **Kıbrıs**, 3 Ağustos 2009.

<sup>1283</sup>Sünühât, Nr.89, 20 Ağustos 1908, **Kıbrıs**, 28 Eylül 2009; Sünühât, Nr.110, 28 Ocak 1909, **Kıbrıs**, 16 Mayıs 2011.

<sup>1284</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.602.

<sup>1285</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.602.

<sup>1286</sup>Sünühât, Nr.108, 14 Ocak 1909, **Kıbrıs**, 27 Aralık 2010.

<sup>1287</sup>**The Cyprus Gazette, Extraordinary**, Nr. 941, 11 Şubat 1909, s.6693-6697; Sünühât, Nr.112, 11 Şubat 1909, **Kıbrıs**, 18 Temmuz 2011.

<sup>1288</sup>**The Cyprus Law Reports, Vol IX., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the District and Magisterial Courts and by the Assize Courts**, Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894; s.29-31; Hill, **a.g.e.**, IV, s.603; Sünühât, Nr.114, 25 Şubat 1909, **Kıbrıs**, 31 Ekim 2011.

Nisan 1909'da Ekümenik Patrik muhalefetten vazgeçti ve kanuna göre yapılan işlemleri tanıyarak Girne Piskoposunun istifası kabul edildi. 21 Nisan 1909'da Larnaka Piskoposu Cyril Papadopoulos oy birliği ile itirazsız olarak Başpiskopos olarak seçildi. Bu seçim sonucu Yüksek Komiser tarafından resmi olarak onaylandı.<sup>1289</sup>

1909 yılı Kavanin Meclisi açılışında Rum üyeler, Başpiskoposluk meselesinin çözümüne yardımlarından ve Kıbrıs kilisenin antik gelenek ve törelerine gösterdiği saygıdan ötürü İngiliz yönetimine teşekkür etmişlerdi.<sup>1290</sup> Ancak Başpiskopos seçilmesine rağmen azınlık olmalarına rağmen bir kesim tarafından kabul görmemişti.<sup>1291</sup> 1910 yılına kadar bu anlaşmazlık devam etmişti. Ekümenik Patrik ve İstanbul Kilisesi konuya tekrar müdahale ederek Cyril Papadopoulos'un seçimini tanımayacakları açıklıyacakken İskenderiye Patriğinin gayretleri sonucu Ekümenik Patrik tatarından yeni Başpiskopos tanınmıştı. İskenderiye Patriğinin temsilcileri; Girne piskoposu ve Cikko Manastırı ile Machaeras Başrahibleri, Başpiskopos başkanlığında toplanacak Kilise Meclisinde yer almaları konusunda ikna edilmişti. Baf ve Larnaka Piskoposları için Başpiskopos başkanlığında yapılan seçim sonucunda Nisan 1910'da yeni piskoposlar seçilmiş ve boş makamlar doldurulmuştu.<sup>1292</sup>

Kıbrıs için önemli bir konuma sahip olan Başpiskoposluk makamının 10 yıl süre ile boş kalması adada Rumlar arasında bölünmeye yol açmış, İngiliz yönetiminin başlangıçta karşı olmasına rağmen dini kurallar gereği ada dışındaki Patriklerin müdahalesine uğramış ve adada uzun süreli bir kaos ortamı oluşmuştu. Larnaka Piskoposu taraftarları açıktan açığa Enosis fikrine sahip çıkarken, Girne Piskoposu taraftarları ise bu fikrin İngiliz yönetimi kabul ettiği takdirde gerçekleşeceği fikrine sahipti. Başpiskoposluk meselesi sırasında Rumlar kendi aralarında bölünmüş ve Enosis taraftarı Larnaka Piskoposunun Başpiskopos olması sonucu adada Enosis'e yönelik faaliyetler artmıştı.

### 3.1.1.2. Ermeniler

Kıbrıs adasında bulunan gayrimüslimler arasında Ermeni topluluğuda bulunmaktaydı. Ada Ermenilerinin azınlık olarak buradaki mevcudiyeti VI. yüzyıla kadar gitmekte<sup>1293</sup> ve kökenleri Kilikya Ermenilerine dayanmaktadır.<sup>1294</sup> Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethinden sonra yapılan

<sup>1289</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.603.

<sup>1290</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 949, 28 Mayıs 1909, s. 6806-6810.

<sup>1291</sup>**The Times**, 20 Mayıs 1909, s.5.

<sup>1292</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s. 603-604.

<sup>1293</sup>Hill, , **a.g.e.**, I, s.281, 305 ;, **a.g.e.**, II s. 2-3.

<sup>1294</sup>Ali Eftal Özkul, "*XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Ermenilerinin Sosyo Ekonomik Durumları*", **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler**, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, C.I, Kayseri 2007, s. 353.

1572 sayımına göre Lefkoşa'da bulunan 8 mahalleden biri de Ermenilere aitti ve Lefkoşa nüfusunun % 8'ini oluşturmaktaydı.<sup>1295</sup>

Fetihle birlikte iskân politikası gereği ada nüfusunu artırmak için Anadolu'dan az sayıda Ermenî aile adaya sevk edilmişti. Bundan başka ilerleyen tarihlerde başka bölgelerden de gönüllü olarak Kıbrıs'a gelip yerleşen Ermeni aileler de bulunmaktaydı.<sup>1296</sup>

Ermeniler adanın fethi sırasında Türklere yardım etmişler ve kendilerine bağışlanmış olan Kilise<sup>1297</sup> etrafında kurmuş oldukları Ermeni mahallesinde çoğunluğa sahiplerdi.<sup>1298</sup> Sayıları az olmakla birlikte Karamanîzade, Ömeriye, Aya Yani, Korkut Efendi ve Arap Ahmet Paşa<sup>1299</sup> gibi Lefkoşa'nın bazı mahallelerinde de ikamet etmekteydiler. Kıbrıs'ta bulunan Ermenilerin çoğunluğunun en yüksek yetkilisi İstanbul'daki Ermeni Patriği'di. Osmanlı idaresince adadaki Ermeni cemaatinin temsilcisi yani "karabaş"ı olarak kabul edilmişti.<sup>1300</sup> Kıbrıs Ermenilerinin çok az bir kısmı ise Katolik mezhebine inanmakta ve Kudüs Latin Patrikhanesine bağlıydı. Ermenilerin Lefkoşa'da bir kilise ve Girne'de bir manastırları da bulunmaktaydı.<sup>1301</sup>

Anadolu da yaşayan Ermenilerin de Kıbrıs'la irtibatı bulunmaktaydı. Nitekim incelenen dönemde tespit edilebilen 3 örnekte Ermenilerden ihtida edenler Anadolu'dan Kıbrıs'a gelen şahıslar arasındaydı. Bu şahıslardan; İstanbul'da Vali Paşa Yokuşu Mahallesinden olup Lefkoşa'nın İplikpazarı'nda misafir olarak ikâmet etmekte olan Ermeni Miran veled-i Pars'ın kendi isteğiyle İslâmiyeti kabul ederek Ahmed Feyzi ismini aldığı tespit edildi.<sup>1302</sup> Diğer bir örnek de; Aslen Sivaslı olan 21 yaşındaki Lefkoşa'da sakin Ermeni Vartan veledi Harutin müslüman olmuş ve Lütfü ismini almıştı.<sup>1303</sup> Son örnekte ise; Aslen Adanalı olup Lefkoşa'da sakin Ermeni Bedros veledi Kigork Müslüman olmuş ve Abdullah Himmetî ismini almıştı.<sup>1304</sup>

Kıbrıs İngiliz yönetimi ada nüfusunun tespit etmek için 1881 sayımından önce, Lefkoşa Komiseri Albay Bidullph tarafından yaptırılan nüfus sayımında; 31 Ocak 1879 tarihi itibarıyla

<sup>1295</sup>R.C. Jennings, "The Population, Taxation and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to The Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572", **Journal of Turkish Studies**, C. X, 1986, s. 176.

<sup>1296</sup>M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs Ermenileri Üzerine Notlar (1580-1640)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XII, Nr. 1, Temmuz 2002, s.2-3.

<sup>1297</sup>Hill, **a.g.e.**, IV, s.383.

<sup>1298</sup>1892 yılında, Lefkoşa Ermeni mahallesi muhtarı İsaî İsanyan Karabet Ağa Nikogostu **K.Ş.S.**, Zabıt Nr. 21, Sahifa: 74, Hüküm:1, 18 Receb 1309, (17 Şubat 1892).

<sup>1299</sup>Aslen Dersaadetli olup Lefkoşe'nin Arabahmed mahallesi sakinlerinden Ermeni Vartohi veledi Haçador'un Dersaadet tüccarlarından Yusuf Muradyan zimmetinde olan alacağını tahsil etmek üzere Taburacı Efendi, İstefanaki Kristoviç'i vekil ta'yin ettiği. **K.M.A., K.Ş.S.**, Zabıt Nr. 21, Sahifa: 106, Hüküm:1, 6 Mart 1894.

<sup>1300</sup>Nuri Çevikel, "18. Yüzyıl Osmanlı Kıbrıs'ında Ermenilerin Durumuna Dair Bazı Tespitler", **Yeni Türkiye, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı)**, Nr. 38, Ankara, 2001, s.711; Dinç, **a.g.t.**, s.181; Nuri Çevikel, "18. Yüzyıl Osmanlı Kıbrıs'ında Ermenilerin Durumuna Dair Bazı Tespitler", **Yeni Türkiye, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı)**, Nr. 38, Ankara, 2001, s.711.

<sup>1301</sup>**Blue Book, 1906-1907 yılı**, s. 220.

<sup>1302</sup>**KŞS.**, 54, Sayfa:152, Hük:249, 2 Zilhicce 1306 (30 Temmuz 1889).

<sup>1303</sup>**KŞS.**, Zabıt Nr. 21, Sahifa:128, Hüküm:5, 14 Eylül 1895.

<sup>1304</sup>**KŞS.**, Zabıt Nr. 21, Sahifa:128, Hüküm:6, 25 Eylül 1895.

Lefkoşa merkezinin 11.197 olan nüfusunun ancak 166'sı Ermeni idi.<sup>1305</sup> İlerleyen yıllarda adadaki Ermeni nüfusu Osmanlı Devleti'nde yaşanan olaylar sebebiyle değişken bir seyir izlemişti.

1881 tarihinde yapılan nüfus sayımında Gregoryanların nüfusu; Lefkoşa merkezi; 88, Dağ, 5, Değirmenlik, 2 olmak üzere Lefkoşa Kazası 95; Magosa Kazası, 1; Larnaka Kazası 14; Limasol Kazası, 6; Baf Kazası, 1; Girne Kazası; 37 olmak üzere 154'dü.<sup>1306</sup> Katolik Ermenilerde dâhil edildiğinde bu rakam 174'e ulaşmaktaydı.<sup>1307</sup> Anadilini Ermenice olarak beyan eden sayısı Lefkoşa merkezi 136 olmak üzere toplam 216'ydı.<sup>1308</sup> 1891 tarihli nüfus sayımında Ermeni kilisesine bağlı olan 280<sup>1309</sup> kişinin ana dillerine göre dağılımı ise; 62 Türkçe, 4 Rumca, 9 Arapça, 205 Ermenice olarak beyan edilmişti.<sup>1310</sup> Bu dağılımdan da anlaşılacağı gibi adanın İngiliz yönetiminde 13 yıl geçmiş olmasına rağmen Ermeni kilisesine bağlı olduğunu beyan edenlerin yaklaşık olarak ¼ 'ü ana dilini Türkçe olarak bildirmişti. Bu da Ermenilerin Türkleri ve Türkçeyi ne kadar benimsediklerinin açık bir göstergesiydi. Ayrıca 1881 nüfus sayımında Gregoryanların adadaki nüfusu 154 olarak bildirilmişken 10 yıl sonra bu rakamın 279'a çıkması ada Ermeni nüfusunun 10 yıl içinde % 55'i geçen oranda arttığının bir göstergesidir. Bunun yanında 10 yıllık süreç içerisinde Amerikan Misyoner Cemiyetinin Hristiyanları Protestanlaştırma faaliyetleri ve bir kısım Gregoryan Ermeninin de Yunanistan'dan gönderilen din adamları aracılığı ile Ortodoks kilisesine bağlandığı ihtimalide göz ardı edilmemelidir.

1901 nüfus sayımında adanın toplam nüfusu 237.022 iken ada Ermeni kiliselerine bağlı sayı ise; Gregoryan kilisesi 491, Katolik kilisesi 26 olmak üzere toplam da 517'ydı.<sup>1311</sup> 1911 nüfus sayımında ise toplam nüfus 274. 108 iken ada Ermeni nüfusu ise, Gregoryan 549, Katolik 9 olmak üzere 558'di.<sup>1312</sup>

Ermeniler Türk geleneklerini benimsemiş olarak ekonomik sosyal ve kültürel alanlarda iç içe yaşamışlardı.<sup>1313</sup> Kıbrıs Ermenileri de Osmanlı yönetimi altında sosyal ve ekonomik ilişkilerinde herhangi bir müdahaleye maruz kalmayarak ticari hayatta yerlerini almışlardı.<sup>1314</sup>

Kıbrıs Türk toplumu ile her alanda bütünleşmiş olan ada Ermenileri Türkçeye hâkimiyetleri konusunda çok iyi seviyede idiler. Ada'nın İngilizlere devredilmesi ile Kıbrıs yönetiminde

<sup>1305</sup> N.A., CO., 69/4, s. 451.

<sup>1306</sup> N.A., CO., 883/2/4, s. 2(62), Table I; **The Cyprus Gazette**, Nr.82, 3 Mart 1882, s. 151.

<sup>1307</sup> Papadopoulos, a.g.e., s. 79.

<sup>1308</sup> N.A., CO., 883/4/22, Report on the Census of Cyprus taken 6 th April 1891, s.60, Table XIII. Mother Tongue of the Population.

<sup>1309</sup> Bu sayının 269'u Gregoryan kilisesi, 11'i ise Katolik kilisesine mensuptu. Mavrogordato , **Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1901**, s. 10.

<sup>1310</sup> N.A., C.O., 883/3/22, **Report on the Census of Cyprus taken 6 th April 1891**, s.61, Table XIV. Mother Tongue as related to the Religions professed by the Population.

<sup>1311</sup> Mavrogordato ,**Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1901**, s. 10.

<sup>1312</sup> Mavrogordato ,**Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1911**, s.11.

<sup>1313</sup> Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler...**, s. 400.

<sup>1314</sup> Erdönmez, a.g.t., s. 41-42.

tercüman ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu eksikliği gidermek için Apisoghom Ütücüyan İstanbul'dan tercümanlık yapmak üzere Kıbrıs'a getirilmiş<sup>1315</sup> ve 21 Ağustos 1878 tarihinden itibaren İngiliz yönetimi tarafından tercümanlık görevine atanmıştı.<sup>1316</sup> Apisoghom Ütücüyan 16 Aralık 1878 tarihinde Kavanin Meclisi'nin ikinci oturumundan itibaren tercüman olarak meclisteki yerini de almıştı.<sup>1317</sup>

Kıbrıs Ermenileri genel nüfusa göre az bir oranda olmalarına rağmen adada etkili faaliyetlerde bulunmuşlardı. Bunlardan en dikkat çekenlerden birisi Kıbrıs'ta Türkçe çıkarılan ilk gazete olan Ümid; 1879 sonlarında veya 1880 yılı başında Genç Osmanlılardan Ermeni asıllı Aleksan Sarrafyan<sup>1318</sup> tarafından çıkarılmıştı.<sup>1319</sup> Padişah hakkında eleştirilerde bulunan gazetenin yayınlanmasına Bâbîâli'nin İngiliz yönetimine müracaatı ile ara verilmişti.<sup>1320</sup> Gazetenin yayınlanmasına ara verilmesinden sonra Sarrafyan adadan ayrılmış, Mısır'a giderek "Ez Zaman" isimli gazeteyi çıkarmış bir süre sonra bu gazetenin basımı da engellenmişti. Aleksan Sarrafyan, 1889 yılında Kıbrıs'ta tekrar Arapça Dik-El Şark (Doğunun Horozu) isimli gazeteyi çıkarma teşebbüsünde bulunmuştu. Yeni gazetenin Osmanlı Devleti sınırları içerisine girmesinin engellenmesine dair bir emir yayımlanmıştı.<sup>1321</sup>

Adada ilk Ermeni okulu Lefkoşa'da Mısır, İngiltere ve Fransa'da yaşayan Ermenilerin yardımları ile açılmıştı.<sup>1322</sup> Ermeni okulu için İngiliz yönetimi tarafından tespit edilebilen ilk yardım 1 Ocak -30 Eylül 1886 dönemine ait 9 poundluk yardımdı.<sup>1323</sup> Birsonraki yıl bu okul için yapılan yardım yıllık olarak 12 pound olarak verilmiş ve sonraki yıllarda da yardım belirli

<sup>1315</sup> Alexander-Michael Hadjilyra, **The Armenians Of Cyprus**, Published by Kalaydjian Foundation, 2009, s.14.

<sup>1316</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 3, 1 Ocak 1879, s.4.

<sup>1317</sup> **N.A., CO.**, 69/1, Kavanin Meclisinin 16 Aralık 1878 tarihli oturumu.

<sup>1318</sup> Aleksan Sarrafyan'ın İstanbul'da çıkardığı İbret gazetesini 1872 yılında Ahmet Mithat Efendi'ye devr etmiş ve gazetenin baş yazarlığını Namık Kemal yapmaktaydı. Safranyan yazılarından dolayı Tunus'a sürgüne gönderilmiş sürgün süresini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmesine rağmen kısa bir süre sonra Suriye'ye gitmek zorunda kalmıştı. Suriyede bulunduğu süre içerisinde Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakıldığı haberini almış ve Larnaka limanına gelmişti. Edward Vizetelly, **From Cyprus to Zanzibar by the Egyptian Delta**, London 1901, C. Arthur Pearson Limited Henrietta Street, s.16; **Millî Eğitim Bakanlığı Gazetecilik Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara 2011, s.15. Ahmet Tolgay, "Basın Günümüzün ilhamı "Saded", *İlk gazetemiz değil...*", **Kıbrıs**, 17 Temmuz 2011.

<sup>1319</sup> Selahi Sonyel, "Bir Düzeltme: Kıbrıs'ta Yayımlanan İlk Türkçe Gazete", **Yeni Kıbrıs**, Aralık 1985, s. 16; Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Türk Basını ve Türk Cumhuriyetleri I (Osmanlı Dönemi) (1878-1910)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Nr.25-26, Mayıs Kasım 2000, s. 121-122,(119-134).

<sup>1320</sup> **BOA., Y.PRK.HR.**, 4/22.

<sup>1321</sup> **BOA., Y.PRK.MK.**, 4/53; Bener Hakeri, "Kıbrıs Türk Kültüründe XIX. Yüzyılın Sonuna Dek Dergilerle Gazeteler", **Kıbrıs**, 16 Temmuz 2011.

<sup>1322</sup> Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Sosyal Hayat Çerçevesinde Türk-Ermeni İlişkileri-IV", **Kıbrıs Mektubu**, Temmuz-Ağustos 2007, C.XX, Nr.4, s. 43.

<sup>1323</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Haziran 1887, s. 985.

oranda arttarak devam etmişti.<sup>1324</sup>1901 yılında adada bulunan 407 okul'dan sadece 3'ü Ermenilere aitti.<sup>1325</sup>

İngiliz yönetimi sırasında Ermeniler arasında iktisadi olarak güçlü konumda bulunanlar mevcuttu. 1909 yılı yazında adada üretilen tuzları ihraç etmek için monopol istekleri Yürütme Meclisi'nin gündemine gelmişti. Yürütme Meclisi'nde yapılan görüşme sonrasında tuz satışı için tekel oluşturmak için hazır olunmadığı ancak rafineri kurulma fikrinin değerlendirilebileceği kararına varılmıştı.<sup>1326</sup>

İngiliz yönetiminin adada Osmanlı Devleti aleyhine yapılan faaliyetlere karşı herhangi bir önlem almaması sonucu Kıbrıs'ta Ermeni komiteleri teşkil edilmiş<sup>1327</sup> ve bu komiteler aracılığıyla zararlı yayınlar neşredilmekteydi.<sup>1328</sup> Emperyalist güçlerin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Ermenilerin bir kısmı Kıbrıs'ı bulunduğu coğrafi konum gereği bir geçiş noktası olarak kullanmıştı.<sup>1329</sup> Dönemin Adana Valisi Nasuhi Bey tarafından sahillerin emniyetinin alınmasına yönelik teklifler Bâbîâli'ye bildirilmişti. Vali tarafından gönderilen raporda;

*“her türlü kaçak yatağı haline gelmiş olan Kıbrıs adasının karşısındaki sahilleri uzunlamasına yüz saatten fazla olup bu mesafede biri Liva üçü kaza dördü nahiye ve biri memlaha olmak üzere dokuz merkez var ise de geri kalan yerler tamamen boş olması sebebiyle karşıdan karşıya aralıksız gemiler gelip gitmektedir. Gerek siyasi yasaklı şahıslar, zararlı ve yanıcı maddeler gerekse vergiye tabi ticaret mallarının bu gemiler vasıtasıyla girip çıkmakta olduğu anlaşılmıştır. Bu sakıncaların ortadan kaldırılmasına çare olarak bulunup bir adet haritasının ekte gönderilerek kurulması ve idaresi 11 Şubat 1309(24 Şubat 1894) tarihli arizamda ayrıntılı olarak açıklanmış olan karakolhanelerin kurulmasına müsaade edilmesi hem yabancı ülkelerden göç veya Amerikadan geri dönmek şeklinde gelecek Ermenilerin kabul edilmemesini sağlamaya hem de bütün yasakları layıkıyla uygulamaya yarayarak sahillerin kuş uçmaz bir durumdan kurtarılarak koruma altına alınmasını sağlayacaktır”.*<sup>1330</sup>

diyerek konu hakkında padişahın müsaadesini istemekteydi.

Sahillerde yaşanan emniyet zafiyeti ve İngiliz yönetiminin isyancı Ermenilere karşı herhangi bir tedbir almaması sonucu gelişmeleri yakından takip etmek için Osmanlı Devleti

<sup>1324</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 21 Nisan 1888, s.1159; The Cyprus Gazette, Nr.301, 29 Kasım 1889, s. 1471; The Cyprus Gazette, 23 Aralık 1892, s. 2115.; 1894-1895 eğitim yılında 14 poundluk yardım yapılmıştı. The Cyprus Gazette, Nr.517, 30 Mayıs 1896, s.3072.

<sup>1325</sup>BOA., HR.SYS., 900/24, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 3 Mayıs 1902 tarihli tahrirat.

<sup>1326</sup>N.A., CO., 69/26, Yürütme Meclisinin 24 Temmuz 1909 tarihli oturumu.

<sup>1327</sup>BOA., A.MKT. MHM., 541/11, 24 T. Sani 1313.

<sup>1328</sup>BOA., Y.PRK., MYD., 8/24, 12 Şubat 1304(24 Şubat 1889).

<sup>1329</sup>BOA., Y.EE., KAMİL PAŞA EVRAKINA EK, 86-30/2905,14 Haziran 1322(27 Haziran 1906), Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demiryürek, “Ermeni Olayları ve Kıbrıs (1888-1912)”, **Ermeni Araştırmaları**, Nr. 20-21, Kış 2005-İlkbahar 2006, s. 115-136; Nejla Günay, “ Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi”, **Gazi Akademik Bakış**, C.I, Nr. 1, Kış 2007, s. 115-126.

<sup>1330</sup>BOA., Y.MTV., 102/77, 1 Ağustos 1310(14 Ağustos 1894).

adaya hafiyeler görevlendirmişti.<sup>1331</sup> Görevlendirilen hafiyeler adaya gelen Ermeniler hakkında kapsamlı istihbari bilgiler<sup>1332</sup> vermektedir.<sup>1333</sup>

İngiliz merkezi yönetimi Anadolu'da çıkan Ermeni olayları sonrasında Ermenilerin bir kısmını Kıbrıs'a yerleştirme konusunda görüş bildirmesi için ada yönetimine başvurmuştu. Erzurum bölgesinde yaşayan Ermenilerin bir kısmının adaya göç durumu Yürütme Meclisi'nde görüşülmüş<sup>1334</sup> ve İngiltere'ye gönderilen raporda Ermenilere ada halkı tarafından sıcak bakılmadığı ifade edilmişti.<sup>1335</sup> Ada yönetiminin Ermenilerin Kıbrıs'a gelmelerine sıcak bakmamasına rağmen 1896 Eylül ayı içerisinde bir Fransız vapuru ile yaklaşık 80 Ermeni göçmen Larnaka'ya ulaşmış, göçmenlerin yarısı vakit geçirmeden adadan ayrılarak başka yerlere gönderilirken 40'ı Kıbrıs'ta bırakılmıştı.<sup>1336</sup> Kıbrıs'a 500 Ermeninin gelmesi konusunda gelen yazıya 14 Eylül 1896'da cevap veren Yüksek Komiser Sendall; Ermenilerin Kıbrıs'ta sevilmediğini, bu sayıdaki Ermeninin kendi imkanları ile iş bulamayacağını bildirmişti.<sup>1337</sup> 30 Eylül 1896 tarihinde Yüksek Komiser Sendall Ermeni göçmenler konusunda sınırlamaya

<sup>1331</sup> **BOA., DH.MKT.,** 2135/41, 5 Teşrinisani Sene 314.

<sup>1332</sup> Dahiliye Nezareti'ne yazılan 6 Haziran 1312(19 Haziran 1896) tarihli tahriratın sureti; Ermenilerle ilgili bilgi almak üzere Kıbrıs'a gönderilen memurun verdiği bilgiye göre, Kıbrıs'ta Hınçak ve Abdak(Abrak olabilir) isimli iki komitenin reisi kuyumcu Osebyan'dır. Limasolda bulunmakta ve buradan giden Ermenilerden çevresinde 140 kişi bulunmaktadır. Tuzlada ki Troşak komitesi başkanı Antepli Agop Bargıryan'dır. Burada bulunan 160 Ermeninin tamamı Urfalıdır. Lefkoşa da çoğunluğu Urfalı, Diyarbakırlı ve Antepli bir kaç da İskenderun, Zeytun ve Halepli Ermeni bulunmaktadır. Bunlardan Antepli Samuel fişek ve dinamit işi ile uğraşmaktadır .Tamamı Halep halkından olan 120 Ermeni vardır. Ermeni manastırında Zeytunlu Serop'tan silah talimi almaktadırlar. Mağosada da 160 Ermeni bulunmaktadırlar. Kıbrıs'taki bütün Ermenilere Londra'da tahsil görmüş olan Dran'ın başkanlık etmektedir. Gazeteler bunun vasıtasıyla yayın yapmaktadır. Baron Agasi'nin de bu sıralarda Dran ile haberleşmekte olduğu ve son mektubunda yazdığına göre bir ay sonra Kıbrıs'a geleceği yazılıdır. Bundan başka Kıbrıs'ın bazı köylerinde de bir kısım Ermeniler bulunup toplam Ermeni nüfusu 1.500 e ulaşmaktadır. Bunların tamamı ıpsız sapsız takımından olup içlerinde belli başlı adam yoktur. Bunların haberleşmeleri Kıbrıs'a uğrayan Fransız ve İngiliz vapurlarının kahvecileri ile ve bir de İskenderun'da ki Ermeni papaz vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Adana'ya gelen bu gibi Ermenilerin bir daha geri dönememeleri için ellerindeki nüfus cüzdanları ve yol tezkirelerine el konulmaktadır. Bu Dran daha sonra bu tezkirelerden istediğini kullanarak Anadolu sahillerine gidip gelmektedir. Ermenilerin bir kısmının da ellerinde Yunan pasaportu olup kendilerine yardım eden bir Yunan şirketi bulunmaktadır. Burada(Halep?) toplanan Ermenilerin hemen tamamı Kudüs'i ziyaret veya başka taraflara ticaret adı altında tezkire alıp gemiler Kıbrıs'a uğradığında oraya çıkmaktadırlar.Bunların asıl amaçları Kilikya meselesini uyandırmaktır. Süveydiya dağlarında 120 ye yakın adamları vardır. Bunların bir kısmı yakalanmış ise de birazı orada bulunduğundan o dağlara adam sevk ederek orada bir kargaşa çıkarmak en büyük emelleridir. İstanbul'da Karagöz Yani ve Polis Avran Arşak'ın Fransız mandıralı Senegal vapuru ile kaçtıkları ve Kıbrıs'ta görüldükleri ve bir de ölü veya kayıp sanılan bazı Ermenilerin Kıbrıs'ta yaşadıkları anlaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında Halep Valiliğince gereken yerlere tebligat yapılmış olduğu gibi İskenderun'daki Ermeni papazı Tanilyan Nersis ile Tarsuslu Mıgırdıç, kunduracı Agaya ortağı Bogos, Karabet ve Kifam'ın fesad cemiyetinin kurmaylarından oldukları için bunların bir an önce İskenderun taraflarından uzaklaştırılmaları ve Kıbrıs'taki Ermenilerle ilgili olarak İstanbul Büyükelçiliği'ne bildirim yapılarak, bunların adadan çıkartılması ve adaya yeni gelecek olan Ermenilerin engellenmesi hususu arz olunur. **BOA.,Y. MTV.,** 143/18, 8 Haziran 1312(21 Haziran 1896).

<sup>1333</sup> 4 Temmuz 1896 tarihli Zabtiye Nezareti'ne gönderilen bilgiye göre; Tuzla iskelesi teşkil edilen isyancı Ermeni komiteleri adada sayıları 2.000 i bulan Ermeninin Osmanlı devletininin tedbir alması sonucu Anadolu sahillerine saldıramadığını, bunların 700-800 kadarının Amerika veya memleketlerine dönmeleri için Adana ve Halep Ermenileri arasında haberleşmeyi sağladıkları tespit edilmişti.**BOA., A.MKT. MHM.,** 537/14, (1).

<sup>1334</sup> **N.A., CO.,** 69/7, Yürütme Meclisi'nin 17 Mart 1896 tarihli oturumu.

<sup>1335</sup> **N.A., CO.,** 67/125; S. R. Sonyel, **Settlers and Refugees in Cyprus**, Printed and Published by: Cyprus Turkish Association, London 1991, s. 13-14.

<sup>1336</sup> Sonyel, **Settlers and Refugees in Cyprus**, s. 14-15.

<sup>1337</sup> **N.A., CO.,** 67/103.



gidilmediği takdirde çeşitli zorluklar yaşayacakları konusunda uyarıda bulunmuştu. Ermenilerin Kıbrıs'a gelmesi ada Rumları tarafından tepki ile karşılanmıştı. Tepkilere rağmen adaya Ermeni göçü devam etmiş ve 7 Şubat 1899 tarihinde Yüksek Komiser Smith tarafından Sömürgeler Bakanlığına gönderilen yazıda; 1898 yılında adaya 1.000'in üzerinde Ermeninin ulaştığı ancak bunların büyük çoğunluğunun daha sonradan ayrıldığı ifade edilmişti.<sup>1338</sup>

Adayı üs olarak kullanan ihtilalci Ermeni komitelerinin faaliyetlerinin engellenmesi hakkında Osmanlı Devleti Londra Elçiliği aracılığıyla 3 Ekim 1900 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı'na şikayette bulunmuştu. Dışişleri Bakanı ertesi gün konu hakkında Yüksek Komiseri mümkün olan gerekli tedbirlerin alınması konusunda talimat vermişti.<sup>1339</sup> Ancak bu talimata rağmen İngiliz idaresinde bulunan Kıbrıs'ta Ermeni komiteleri adayı bir merkez olarak kullanmış, Anadolu ve Suriye sahillerine silah ve mühimmat sevki için faaliyetlerde bulunmuşlardı.<sup>1340</sup>

İlerleyen yıllarda da Kıbrıs adası Ermenilerin yoğun olarak göç ettikleri yerler arasındaydı.<sup>1341</sup> Ancak Kıbrıs Ermenileri ile isyancı Ermeniler arasında fikir ayrılıkları bulunmaktaydı. Nitekim Kıbrıs Ermenileri tarafından kendi fakirlerine yardım etmek için Ermeni hanımlarından bir "*Hayır Kurumu*" kurulmuş ve bu Kurum içinde Hınçak ve Taşnak komitelerine mensup ve zanlı kimselerin kesinlikle kabul olunmaması şartı getirilmişti.<sup>1342</sup> 9 Nisan 1908 tarihinde fakir Ermeniler yararına yapılan tiyatro gösterisinde 25 liralık gelir elde edilmişti.<sup>1343</sup>

Ortaçağdan beri Kıbrıs'ta yaşayan Ermeniler, Türklerle beraber huzur içerisinde yaşamışlar ve Türklerle ve Türkçe ile bütünleşmişlerdi. İngiliz döneminin başlaması ile birlikte özellikle tercümanlık, basın ve ticaretle uğraşmışlardı. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Ermeni isyanları çıkmasından sonra adanın Anadolu'ya yakınlığı sebebi ile bir geçiş bölgesi olarak kullanılmıştı. Anadolu'dan Kıbrıs'a gelen Ermeniler bir süre sonra Amerika ve Avrupa'ya geçmekteydi. Bunun yanında adada kurulan isyancı komiteler aracılığıyla Anadolu'ya kaçak yollarla silah mühimmat ve patlayıcı sevki yapılmıştı. Bunların yanında ada Ermenileri isyancı Ermenilere karşı mesafeli olmuştu. Ayrıca adaya dışarıdan gelen Ermeniler de Kıbrıs nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rumlar tarafından sıcak karşılanmamıştı.

<sup>1338</sup>Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, s. 14-15.

<sup>1339</sup>Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, s. 15.

<sup>1340</sup>**BOA., Y.MTV.**, 281/52, 20 T. Sani 1321(3Aralık 1905).

<sup>1341</sup>15 Şubat 1909 tarihinde Malta Göçmen Kulübünün Başkanı tarafından Ada İngiliz yönetimine gönderilen mektupta; Kıbrıs'a Maltalılar'ın göçü konusunda öneri istendi. Cevap olarak; yaşanan dönemde Kıbrıs'a Ermeniler'in yoğun olarak gelmelerinden dolayı adaya daha fazla göçmen almanın uygun olmadığını düşünülmüştü. **N.A., CO.**, 69/26, Yürütme Meclisi'nin 1 Mayıs 1909 tarihli oturumu.

<sup>1342</sup>**Sünühât**, Nr. 72, 23 Nisan 1908, **Kıbrıs**, 3 Kasım 2008.

<sup>1343</sup>**Sünühât**, Nr. 74, 7 Mayıs 1908, **Kıbrıs**, 5 Ocak 2009.

### 3.1.1.3. Museviler

Musevilerin Kıbrıs'a ilk geliş tarihinin M.Ö. üçüncü yüzyıl olduğuna dair bilgiler mevcuttur. M. Ö. 142 yılında Romalılar tarafından Kıbrıs Musevilerine gönderilen mektuplarda Musevilerin emniyeti hakkında teminatta bulunulmuştu.<sup>1344</sup> Romalılar döneminde; adadaki yönetimden memnun olmayan Yahudiler M.S. 115 yılında Artemion önderliğinde Romalılara karşı isyan etmişler ve isyan sırasında birçok kişi öldürülmüş, Salamis kenti tahrip edilmişti. M.S. 116-117 tarihinde Lucius komutasında bölgeye gelen Roma ordusu isyanı bastırmış ve bütün Yahudileri adadan sürmüş ve adaya çıkmaları yasaklanmıştı.<sup>1345</sup> III. Yüzyıldan itibaren Museviler tekrar adaya yerleşmeye başlamışlar ve VII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Magosa'da geniş bir nüfusa sahip olmuşlardı. XIV. yüzyılda ise Museviler başlarına sarı renkli başlık takmak zorundaydı.<sup>1346</sup>

Osmanlı Devleti'nin adayı fethinden sonra Kıbrıs'ın ekonomik hayatının geliştirilmesi amacıyla Safed kasabasından zengin ve kudretli 500 yahudi aile getirilmesi için teşebbüste bulunulmuşsa da Safed'in bu durumdan olumsuz şekilde etkileneceği düşüncesiyle bundan vaz geçilmişti. 1579 yılında Selanik'ten Safed'e giderken Mağusa limanına gelen 100 nefer Yahudi'nin aileleriyle Kıbrıs'ta iskân edildiklerine dair bilgiler bulunmaktadır.<sup>1347</sup>

Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine devri sonrasında Lefkoşa komiseri Biddulph tarafından 31 Ocak 1879 tarihinde yaptırılan nüfus sayımında Lefkoşa merkezinde sadece 3 Musevi bulunmaktaydı.<sup>1348</sup> İngiliz yönetimi sırasında adada yapılan ilk kapsamlı nüfus sayımında 1881 yılında; Lefkoşa'da 22, Larnaka'da 30, Limasol'da 12, Baf'ta 5 olmak üzere adada toplam 69 Musevi yaşamaktaydı.<sup>1349</sup>

Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılanması çalışmaları sırasında adada bulunan Museviler adına L. G. Grahame; 11 Nisan 1882'de Sömürgeler Bakanlığına Kavanin Meclisi'nde Musevi'lerin göz önünde bulundurulmadığını bildirmişti.<sup>1350</sup> L. G. Grahame'ye Sömürgeler Bakanlığından 19 Nisan tarihli verilen cevapta, adada son nüfus sayımında sadece 69 Musevi olduğu için bu rakamın temsil için yeterli olmadığı cevabı verilmişti.<sup>1351</sup>

<sup>1344</sup>"Behind the Headlines the Role of Cyprus in Jewish History" **Jewish Telegraphic Agency**, 25 Jul 1974, Jewish News Archive (JTA).

<sup>1345</sup>Özkul, **a.g.e.**, s.33; Akbulut, *a.g.m.*, s.146; Gunnis, **a.g.e.**, s.12; **Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, s.7.

<sup>1346</sup>"Behind the Headlines the Role of Cyprus in Jewish History" **Jewish Telegraphic Agency**, 25 Jul 1974; Benjamin Arbel, "The Jews in Cyprus: New Evidence from the Venetian Period", **Jewish Social Studies**, 41:1 (1979:Winter) s.25 (s.23-40).

<sup>1347</sup>Jennings, **a.g.e.**, s.224.

<sup>1348</sup>**N.A., CO.**, 69/4, s. 451.

<sup>1349</sup>**N.A., CO.**, 883/2/4, s. 2(62), Table I; **The Cyprus Gazette**, Nr.82, 3 Mart 1882, s. 151.

<sup>1350</sup>**KMA., NE.**, 013-5, s.94.

<sup>1351</sup>**KMA., NE.**, 013-5, s.101.

İngiliz yönetiminin ilk yıllarında ise Rusya'da yaşayan Musevilerin İngiliz yönetimi tarafından Kıbrıs'ta bulunan emlak-ı hümayun arazilerine yerleştirilmesi gündeme gelmişti. 1882 yılı yazında kurulan Suriye ve Filistin kolonizasyon Topluluğu İngiltere'de yaşayan Musevi göçmenler tarafından desteklenmekteydi. Daha önceden Suriye'nin Lazkiye bölgesine yerleştirilen Musevi göçmenler ile Rusya'dan göç eden Musevilerin İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'a yerleştirilmesine karar verilmişti. Bu karar doğrultusunda Lazkiye'de yaşayan 25 aile ve Rusya'dan getirilecek göçmenlerin adaya yerleşmesi için hazırlıklara başlanılmıştı.<sup>1352</sup>

Bu doğrultuda 4 Temmuz 1883'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından Hariciye Nazırı Arif Paşa'ya Orideste bulunan Padişah arazilerine Rusya'dan getirilecek Musevilerin yerleştirileceğine dair düşünceler bildirilmişti.<sup>1353</sup> Ayrıca İngiltere'nin İstanbul Elçiliği'nden Alfred Sandison Hazine-i Hassa Nezareti'ne gelerek, hükümetinin Kıbrıs'taki Padişah arazilerinden olan Orides bölgesine, o tarihlerde buldukları Rusya'da uygun şartlarda yaşayamayan iki yüz Musevi göçmeni, yerleştirme kararını aldığını bildirmişti. Hazine-i Hassa yetkilisi bu arazinin padişah arazisi olduğunu belirterek, konunun muatabının Hariciye Nezareti olduğunu bildirmişti.<sup>1354</sup> Buna rağmen Lazkiye'de yaşayan 63 ve Rusya'dan gelen 100 Musevi göçmen başlangıçta İskenderiye'ye gelerek birleşmiş ve Eylül 1883'de Larnaka'ya gelmişti. Kıbrıs'a yerleşen ilk Musevi göçmen grubunun ilk iskan faaliyeti 1884 yazına kadar devam etmişti. Bu iskan faaliyeti İngilizlerin ve ada Komiserinin desteği ile gerçekleşmişti. Yüksek komiser bu faaliyetin başarıya ulaşması için her göçmen için aylık 52 poundluk ödenek gerektiğini bildirmişti.<sup>1355</sup>

Kıbrıs'a yerleştirilen ilk Musevi göçmenler adanın güney batısında yer alan Kouklia (Köprülü) köyünün yakınıdaki Orides bölgesine yerleşmişti. Musevilerin adaya göçünü destekleyen kuruluş her bir aile için bölgede zeytin ve harnup ağaçlarından oluşan 25 acre'lik<sup>1356</sup> arazi tahsisi yapmış ve bunun yanında göçmenlere tohum, finansal destek, hayvan ve araç temininde bulunmuştu. Buna rağmen kurulan yeni koloni kısa ömürlü olmuştu. Musevi göçmenler tarafından 1883 Kasımında gönderilen şikayet mektubunda kendilerine alternatif yerleşim yeri isteğinde bulunulmuştu. Bu tekilifin red edilmesi üzerine Musevi göçmenler Londra'da bulunan Musevilerden ve Kudüs hahamlarından yardım istemişlerdi. Göçmenlerin şikayet mektubunda kendilerine tahsis edilen arazinin uygun olmadığı ve 63 göçmenden 7'sinin

<sup>1352</sup>Yossi Ben-Artzi, "Jewish rural settlement in Cyprus 1882-1935: a "springboard" or a destiny?", **Jewish History**, (2007) 21: s. 362-363, (s361-383).

<sup>1353</sup>Sonyel, **Settlers and Refugees in Cyprus**, s. 11-12.

<sup>1354</sup>**BOA., HR.SYS.**, 890/5 (Hazine-i Hassa Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 23 Temmuz 1883 tarihli tezkire ve 22 Ağustos 1883 tarihli cevap); **BOA., İ.DH.**, 79537/4.

<sup>1355</sup>Artzi, *a.g.m.*, s. 363.

<sup>1356</sup>Acre: İngiliz arazi ölçüsü, 4047m2.

hayatını kaybettiği dile getirilmişti.<sup>1357</sup> Nisan 1884 tarihinde Musevi göçmenler Yüksek Komiser Bidduph'a gönderdikleri dilekçelerinde içerisinde buldukları ekonomik sıkıntılar hakkında bilgi vermişlerdi. Bu sırada Baf Komiseri tarafından Yüksek Komisere gönderilen telgrafta; Musevi göçmenlerin yapmaları gereken işleri yapmadıkları için maaşlarının kesildiği bildirilmişti. Baf komiseri Musevilerin muhtaç bir durumda buldukları için yol çalışmasında görev almaları hakkında teklifte bulunmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Yüksek Komiser Sömürgeler Bakanı Derby'e gönderdiği 3 Mayıs tarihli yazısında; konu hakkında memnuniyetsizliğini dile getirerek Musevi göçmenlerin Kıbrıs'a yerleştirilmesi meselesinin en başından beri istemediği şekilde geliştiğini belirtmişti. Çünkü Musevi göçmenleri Kıbrıs halkı ile bütünleştirme başarısız olmuş ve bu göçmenler İngiltere'ye sığınmış göçmenler haline gelmişlerdi. Bu durum ise İngiltere'ye ekonomik bir yük haline dönmüştü. Kıbrıs yasalarına göre muhtaç durumda olan şahıslara yardım yapılmamakta ve başka ırktan olan yabancıların adada mülk sahibi olmaları da Kıbrıs halkı tarafından hoş görülmemekteydi. Aksaklıkların giderilmesi için İngiliz Musevi toplumundan konu hakkında çözüm bulunması istenmişti. Bu dönemde Kıbrıs'ta bulunan Musevi göçmenlerin bir kısmı Yafa ve Mısır'a kendi imkanıyla gitmişlerdi. Adada kalan Musevilerin bir kısmı ise 1884 Temmuzunun ortalarına kadar adadan ayrılıp Rusya'ya dönmek isterken geri kalanların çoğunluğu Mısır'a gitmek için müracaat etmişti. Bütün bunların sonucunda Kıbrıs'ta Musevi göçmenlerden 31 kişilik 5 aile kalmıştı.<sup>1358</sup>

Nitekim 11 Aralık 1886 tarihinde Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanına Orides'teki Musevilere dair gönderilen bir yazıya cevap olarak; 21 Ocak 1887 tarihinde Bakan tarafından adadaki Musevilerin durumları ve adayı terk edip etmeme konusundaki isteklerine dair ayrıntılı bilgi talep edildi. Bunun üzerine Yürütme Meclisi Baf Komiseri'nden bu konu hakkında açıklama istedi.<sup>1359</sup> Bir sonraki nüfus sayımından da anlaşılacağı gibi Rusya'dan adaya getirilip padişah arazilerine yerleştirilen Musevilerin bir kısmı adadan ayrılmıştı.

1891 tarihinde yapılan nüfus sayımında genel nüfus 209.286 iken adada yaşayan 127 Musevinin, 10'u Lefkoşa, 94'ü Larnaka, 19'u Limasol, 4'ü Magosa kazasında ikamet etmekteydi.<sup>1360</sup>

1900 yılı Haziran ayının 15. günü Kavanin Meclisi'nde yapılan görüşmede Musevilerin Kıbrıs'a göçü hakkında Müsteşar'a adaya getirilmesi düşünülen Musevilerin sayısı ve nerde ikamet ettirileceği hakkında soru sorulmuştu. Müsteşar verdiği cevapta; adaya getirilecek Musevi göçmen sayısının 500'ü geçmeyeceği ve yönetiminin bu göçmenleri nereye

<sup>1357</sup> Artzi, *a.g.m.*, s. 364-365.

<sup>1358</sup> Sonyel, **Settlers and Refugees in Cyprus**, s. 11-12.

<sup>1359</sup> N.A., CO., 69/2, Yürütme Meclisinin 18 Nisan 1887 tarihli oturum, 27/1887 Orides'teki Museviler

<sup>1360</sup> N.A., C.O., 883/4/22, Table VI, s.49.

yerleştireceğine dair bir planlama yapmadığı belirtilmişti.<sup>1361</sup> Kıbrıs'a Musevilerin göçü konusu 30 Haziran 1900 tarihli Yürütme Meclisi'nde de gündeme gelmiş ve adaya yerleşimine müsaade edilecek Museviler için gereken hususlar görüşülmüştü.<sup>1362</sup>

Bu görüşmelerin yapılmasına rağmen 1901 tarihindeki nüfus sayımında adada yaşayan Musevi nüfusu 1891 yılında 127 iken 1901 sayımında azalarak 118'e düşmüştü. 1901 yılındaki nüfus sayımına göre Belediye sınırları içerisinde yaşayan 56 Musevinin 52'si Larnaka merkezinde yaşamaktaydı.<sup>1363</sup> Larnaka'nın önemli bir ticaret merkezi olduğunu değerlendirdiğimizde Kıbrıs'ta yaşayan Musevilerin büyük bir çoğunluğunun ticaret ile uğraştıkları anlaşılabilir.

Theodor Herz'in 1897 yılında Siyonizm hareketinin lideri olmasından sonra Musevilerin Sina Yarımadasına yerleşmesine yönelik faaliyetler artmıştı. Bu kapsamda Herz tarafından İngiliz ve Alman yetkililerle görüşmeler yapılırken Kıbrıs adası da gündeme gelmişti. 23 Ekim 1903 tarihinde Herz'in Sömürgeler Bakanlığı Sekreteri Joseph Chamberlain ile görüşmesinde Chamberlain ada yerlilerinin Musevilerin adaya yerleşmesine sıcak bakmayacaklarını dile getirmişse de ,Herz'e adada İngiliz hâkimiyetinin tartışılmaması şartıyla Musevilerin göçü hakkında açık kapı bırakmıştı.<sup>1364</sup>

1904 yılında Kıbrıs'ta bir Musevi kolonisi kurulması niyetinin gündeme gelmesi üzerine 24 Haziran 1904 tarihli Kavanin Meclisi görüşmesinde Rum üyeler adaya yapılması planlanan Musevi göçüne karşı olduklarının Sömürgeler Bakanına bildirilmesini istediler. Türk üyelerden Derviş Paşa da Yüksek Komiser'e adanın Yunanistanla birleşmesine karşı olduklarının Sömürgeler Bakanına bildirilmesini istemişti.<sup>1365</sup> Rumların Kıbrıs'a Musevilerin yerleşmesine karşı olmalarının en büyük sebebi adanın Yunanistan'a bağlanmasına engel teşkil edeceği düşüncesi idi.

1904 yılı sonunda Kıbrıs'a Musevilerin yerleştirileceği haberinin Yunanistan'da duyulması üzerine 30 Aralık 1904'de Atina ve Piraeus'da bu teşebbüs protesto edilmiş ve 5 Ocak 1905 tarihinde İngiliz Elçiliğine gönderilen yazıda; adaya Musevilerin göç etme teşebbüsünün zararları anlatılmış ve adanın nüfus yapısının bozulacağı gündeme getirilmişti. İngiliz yönetiminden bu teşebbüsün engellenmesi istenmişti.<sup>1366</sup>

27 Nisan 1906 tarihli Kavanin Meclisi görüşmesinde Rum üye Theodotou tarafından "*Musevilerin Kıbrıs'a göç etmesinin engellenmesine dair kanun*" taslağının meclis gündemine

<sup>1361</sup> N.A., CO., 69/13, Kavanin Meclisinin 15 Haziran 1900 tarihli oturumu, s. 226-227.

<sup>1362</sup> N.A., C.O., 69/14, Yürütme Meclisinin 30 Haziran 1900 tarihli oturumu.

<sup>1363</sup> 1891 sayımında adanın genel nüfusu 209.286 iken bir sonraki sayım olan 1901 sayımında 237.022 olarak tespit edilmişti. Mavrogordato, *Census of 1901*, Table VI, s.10.

<sup>1364</sup> Şükrü S. Gürel, "*Zionist Plans and Cyprus (1896-1948)*", *The Turkish Year Book*, Volume XIX, s.83-85.

<sup>1365</sup> N.A., CO., 69/18, Kavanin Meclisinin 24 Haziran 1904 tarihli oturumu, s. 452.

<sup>1366</sup> Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, s. 15-16.

getirilmesinin istenmesine rağmen bu teklif kabul edilmemişti.<sup>1367</sup> 1 Mayıs 1906 tarihli oturumda Theodotou tarafından ilgili kanun maddesi gündeme getirilmişti.<sup>1368</sup> Theodotou 4 Mayıs 1906 tarihli oturumda; Musevilerle ilgili gündeme getirilen kanun taslağının yönetim tarafından mecliste görüşülmesini istenmediği bildirmişti. Theodotou buna rağmen bu kanun taslağının ada Rumlarının görüşünü yansıttığını dile getirerek kanun taslağının bu şartlar altında çekilmesini teklif etmiş ve bu teklif kabul edilerek geri çekilmişti.<sup>1369</sup>

1911 nüfus sayımında ise toplam nüfus 274. 108 iken adada yaşayan Musevi sayısı 193'e ulaşmıştı.<sup>1370</sup> 193 Musevinin adada dağılımı ise; Lefkoşa'da 125, Larnaka'da 55, Limasol'da 10, Magosa'da 3 kişi şeklindeydi.<sup>1371</sup> 1911 yılında yapılan sayıma göre belediye sınırlarında yaşayan Musevilerden; 10'u Lefkoşa, 55'i Larnaka, 9'u Limasol, 3'ü Magosa olmak üzere 77'si Belediye sınırları içerisinde yaşamaktaydı.<sup>1372</sup> Belediye sınırlarında yaşayan Musevilerin büyük bir çoğunluğu ada ticaretinde önemli bir yere sahip olan Larnaka'da idi. Lefkoşa'da yaşayan 125 Musevinin 10'u Belediye sınırları içinde yaşarken geriye kalan 115'i köylerde yaşamaktaydı. Bunlarında büyük bir çoğunluğu daha sonradan Kıbrıs'a göç eden Musevilerden oluşmaktaydı. Adaya göç eden Museviler ise Lefkoşa kazasının Değirmenlik kazasına bağlı Morga ve Çömlekçi köylerine yerleşmişlerdi.

1906 yılında adaya gelerek toprak alan Wilkoks şirketi 1908 yılında aldığı toprakların bir kısmını Yahudi Kumpanyasına devretmişti. Ada basınına yansıyan bilgiye göre bu dönemde adaya büyük bir Musevi göçü beklenmekteydi.<sup>1373</sup> 1901 yılında adada yaşayan 118 Musevi sayısı 1911 yılında 193'e ulaşmıştı. Özellikle adaya göç eden Musevilerin ağırlıklı olarak Lefkoşa'ya yerleştikleri görülmekteydi.

Museviler Lefkoşa kazasının Değirmenlik Nahiyesine bağlı Margo köyüne yerleşerek buraya yakın bölgelerde çiftlikler kurmuşlardı.<sup>1374</sup> 1891 tarihinde yapılan nüfus sayımına göre Margo köyünde; 27'si Müslüman 7'si gayrimüslim olmak üzere 34 kişi yaşamaktaydı.<sup>1375</sup> 1901 nüfus sayımında Margo'da yaşayan 58 kişinin tamamı gayrimüslümdi.<sup>1376</sup> 1911'de yapılan nüfus sayımında ise; Margo nüfusunu 7'si Müslüman 135'i gayrimüslim olmak üzere toplam nüfusu 142 idi.<sup>1377</sup>

<sup>1367</sup> N.A., CO., 69/20, Kavanin Meclisinin 27 Nisan 1906 tarihli oturumu, s. 303.

<sup>1368</sup> N.A., CO., 69/20, Kavanin Meclisinin 1 Mayıs 1906 tarihli oturumu, s. 315.

<sup>1369</sup> N.A., CO., 69/20, Kavanin Meclisinin 4 Mayıs 1906 tarihli oturumu, s.360.

<sup>1370</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.11.

<sup>1371</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.59.

<sup>1372</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.12.

<sup>1373</sup> **Sünuhât**, Nr.73, 30 Nisan 1908; **Kıbrıs**, 24 Kasım 2008.

<sup>1374</sup> Yadin Roman, "The Forgotten Jews of Cyprus", , July-August 2001, s.36, (s. 26-36)

<sup>1375</sup> N.A., C.O., 883/4/22, Table III, s.28.

<sup>1376</sup> Mavrogordato, **Census of 1901**, Table III, s. 32.

<sup>1377</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, Table III, s.38.

1901'de Margo ve Çömlekçi köylerinde yaşayan Musevi göçmenlerden 36'sı dillerini diğer diller olarak bildirmişti.<sup>1378</sup> 1911 yılında yapılan nüfus sayımında ise Margo ve Çömlekçi köylerinde yaşayan Musevi göçmenlerden 112'si ana dilini olarak diğer diller olarak beyan etmişti.<sup>1379</sup>

Osmanlı yönetiminin son döneminde adada yaşayan sınırlı sayıdaki Musevi ağırlıklı olarak Larnaka ve Lefkoşa'da yaşamaktaydı. İngiliz yönetiminin ilk yıllarından itibaren Rusya'da zor şartlarda yaşayan Museviler Kıbrıs'a yerleştirilmişti. Kıbrıs'ın iklimine uyum sağlayamayan Musevilerin bir kısmı adadan ayrılmıştı. Bunun yanında Theodor Herz'in 1897 yılında Siyonizm hareketinin başına geçmesiyle Siyonistler Kıbrıs'ı yerleşim yeri olarak tekrar gündemlerine almıştı. Başlangıçta adayı İngilizlerden alarak Filistin karşılığında Osmanlı yönetimine teslimini düşünen Siyonistler daha sonra Kıbrıs'ta koloniler kurmayı düşündüler. Bu doğrultuda Lefkoşa kazasına bağlı Değirmenlik Nahiyesinde bulunan Margo köyü ve civarında çiftlikler tesis edilmişti. Ancak gerek adaya Musevilerin gelişini Enosis'in gerçekleşmesi için engel gören Rumların tepkileri gerekse çiftliklerin buldukları bölgede uygunsuz iklim koşulları Musevi nüfusunun adada artmasına engel olduğu değerlendirilebilir.

#### 3.1.1.4. Marunîler

IV. yüzyılın sonu ve V. yüzyılda Hristiyanlığı kabul eden Marunîler isimlerini önderleri olan Maron'dan (M.S. 350-410) almışlardır. Marunîler başlıca dört göç dalgası ile VIII. ve XIII. Yüzyıllar arasında antik Suriye, Kudüs ve Lübnan bölgelerinden Kıbrıs'a gelmişlerdi.<sup>1380</sup> Kıbrıs'ta 72 köyde iskan olarak bir manastır kurmuşlardı. Bu şekilde adaya gelen Marunîler, Lübnan Patrikliğine tâbi idiler. Osmanlı Devleti'nin fethinden önce XVI. yüzyıl başlarında ve fetih sonrasında adada Marunî yerleşiminin varlığı bilinmektedir. Ancak bunların büyük bir çoğunluğu zamanla Ortodokslaşmışlardır.<sup>1381</sup>

Kıbrıs adasının İngilizlere devrinden sonra yapılan ilk genel nüfus sayımında Marunîler Katoliklerle beraber sayılmış ve adada toplam nüfus 186.084 iken ve ada genelinde Katolik nüfusu 2132 olarak tespit edilmişti. Bunlardan 830'u Marunî olarak belirtilmişti.<sup>1382</sup>

1889 yılında verilen bilgiye göre; Kormakiti, Asomatos ve Karpas köyünün tamamı Marunîlerden oluşmaktaydı. Agia Marina and Kampyli köylerinde çoğunluğu oluşturmakta ve burada yaşayan Türklerle aralarında bir sıkıntı bulunmaktaydı. Bunların yanında dağınık

<sup>1378</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, Table XIII, s. 18 .

<sup>1379</sup>Mavrogordato , **Census of 1911**, Table XIV, s.20.

<sup>1380</sup>Guita G. Hourani, **An Abridgment of the History of the Cypriot Maronite Community**, Lebanon, 2007s.

4.

<sup>1381</sup>Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s.59-60.

<sup>1382</sup>N.A., CO., 883/2/4, s. 2(62), Table I; Papadopoulos, **a.g.e.**, s.79.

olarak Lefkoşa, Larnaka, Magosa, Limasol kazalarında yaşayan Marunîler de bulunmaktaydı. Marunîlere ait kiliseler bakımsız ve kötü bir durumdaydı. Tamiratları yapılmadığı takdirde çökme tehlikesi ile karşı karşıydılar. Bu dönemde adada Marunîlerin okul eksiği olduğundan dolayı kendilerine Protestan misyonerler tarafından bu konu hakkında teklifte bulunulmuşsa da Marunî Piskoposu bu teklifi kabul etmemişti. Bunun yanında Marunî aileler çocuklarını eğitimi için civar köylerdeki Rumlarla beraber eğitim verilen okullara göndermek istiyorlardı.<sup>1383</sup>

1891 tarihinde Kıbrıs'ta yapılan nüfus sayımında genel nüfus 209.286 iken adada 1.131 Marunî yaşamaktaydı. Bunların 177'si Lefkoşa, 81'i Larnaka, 82'si Limasol, 91'i Magosa, 6'sı da Baf, 694'ü Girne kazası sınırları içerisinde ikamet etmekteydi.<sup>1384</sup> Kıbrıs'ta yaşayan 1.131 Marunînin 5'i ana dilini Türkçe, 400'ü Rumca, 726'sı Arapça olarak beyan etmişti. Ana dilini Türkçe olarak bildiren 5 Marunî ise Lefkoşa'da yaşamaktaydı.<sup>1385</sup>

Kıbrıs'ta 1901 yılındaki nüfus sayımında 1.130 Marunî<sup>1386</sup> 20 köyde yaşamaktaydı.<sup>1387</sup> Bu nüfusun dağılımı ise; Lefkoşa 150, Larnaka 101, Limasol 65, Magosa 22, Girne 792'ydi. Kıbrısta yaşayan Marunîlerden 658'i Arapçayı ana dili olarak belirtirken, 469'u ana dilini Rumca olarak bildirmiş geriye kalan 3 Marunî ise Türkçe'nin ana dilleri olduğunu ifade etmişlerdi.<sup>1388</sup> Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi adada bulunan Marunîlerin yarıya yakın kısmı Rumçayı ana dili olarak benimsemişti.

Marunîlerin büyük bir çoğunluğu belediye sınırları dışında yaşamaktaydı. Marunîlerden belediye sınırları içerisinde yaşayanların dağılımı ise; Lefkoşa 49, Larnaka 92, Limasol 102, Magosa 40, Girne 3 olmak üzere 286 idi.<sup>1389</sup> Görüldüğü gibi Marunî nüfusun büyük bir çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı.

Kıbrıs'ta 1911 yılında yapılan nüfus sayımında ise ada nüfusu artarken Marunî nüfusu azalarak sayıları 1073'e düşmüştü.<sup>1390</sup> Bu sayımda; ada Marunî nüfusundan 623'ü ana dilini Arapça, 447'si ana dilini Rumca olarak bildirmişti. Geriye kalan 2 Marunî ana dilini Türkçe 1 Marunî ise diğer olarak bildirmişti.<sup>1391</sup>

İngiliz yönetimi tarafından Marunîlere ait olan ilkokula yardım kaydı 1897-1898 eğitim yılında görülmektedir. 1897-98 eğitim yılı içinde Marunîlere ait Kormacit köyü ilkokulu için

<sup>1383</sup>Hourani, **a.g.e.**, s.21.

<sup>1384</sup>**N.A., CO.**, 883/4/22, s.60, Table VI., s.48; 61-62.

<sup>1385</sup>**N.A., CO.**, 883/4/22, Table XIV., s.61.

<sup>1386</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, Table VI, s.10.

<sup>1387</sup>Cobham, **a.g.e.**, s.181.

<sup>1388</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, Table XIV, s.19.

<sup>1389</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, s.12.

<sup>1390</sup>Mavrogordato, **Census of 1911**, s.11.

<sup>1391</sup>Mavrogordato, **Census of 1911**, Table XV.



14 poundluk ödenek tahsis edilmişti.<sup>1392</sup>1906-1907 eğitim yılında adada bulunan Marunilerin 3 okulunda 6 öğretmen ve 86 öğrenci bulunmaktaydı. Bu okullar için yönetim tarafından 22 poundluk yardım yapılırken toplam bütçeleri 58 pounddu.<sup>1393</sup>1908-1909 eğitim yılında adada Marunilerin 3 ilkokulu bulunmaktaydı.<sup>1394</sup>1912-1913 eğitim yılında adada Marunîlere ait İngiliz yönetimi tarafından maddi olarak desteklenecek 4 okul tespit edilmiştir. Bu okullardan Lefkoşa kazasında; Ayia Marina (Skyloura); Girne Kazasında ise Kormacit, Assomatos, Karpaz olarak belirlenmişti.<sup>1395</sup>

Adada varlıkları VIII. Yüzyıla kadar dayanan Marunîler ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rumların etkisi altında kalarak büyük çoğunluklarının Ortodoks olup Rumlaştığı kabul edilmektedir. İngiliz yönetimi sırasında adada çok az sayıda kalmış olan Marunî nüfusun incelenen dönemde bile dillerini ve dinlerini kaybedip Rumlaştıkları görülmektedir. Nitekim 1891 yılında ada Marunîlerinin % 35.36 sı ana dillerini Rumca olarak bildirmişken 1911 yılındaki nüfus sayımında bu oran % 41.65' e ulaşmıştır. Bunun yanında daha önceden kendilerini Maruni olarak bildirip sonraki sayımlarda Ortodoks olan Marunilerin varlığı da gözden kaçırılmamalıdır. 1891-1911 yılları arasında genel olarak ada nüfusu artarken Maruni nüfusun ise % 5'den fazla düşmesi bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

### 3.1.1.5. Linobambakiler

“Linobambaki” kelimesi Kıbrısta yaşayan gizli Hristiyanlar için kullanılan bir kelimedir. Keten ve Pamuk anlamına gelen Rumca “*Lino*” ve “*Bambaki*” sözcüklerinin birarada kullanılmasıyla ortaya çıkmış bir tabirdir. Linobambakiler “*ne Hristiyan ne de müslüman*”, veya “*hem müslüman hem de Hristiyan*” olarak kabul edilmektedir. Linobambakiler, İslamiyete geçen, ancak, eski inançlarının gerekliliklerini gizlice yerine getirmeye devam eden ‘gizli Hristiyanlar’ olarak bilinmektedir.<sup>1396</sup>

Linobambakiler hakkında verilen ilk bilgi 1815 yılında Kıbrıs’a gelen W. Turner’a aittir. Turner; Kıbrıs’ta birçok açık Müslümanın “*Gizli Rum (Hristiyan)*” bulunduğunu, bunların Hristiyanlık ayinlerini gizlice yerine getirdiklerini, ayrıca Linobambakilerin Anadolu’da hiç görülmemiş bir durum olarak birçoğunun çekinmeden şarap içip gizlice domuz eti yediklerini ve Rum kadınlarla evlendiklerini dile getirmişti.<sup>1397</sup>

Linobambakiler, Türk olarak görüldükleri halde aslen Ortodoks kilisesine bağlı, fakat kanunen zimmî olarak kabul edilmemektedir. Nitekim askere gitme zorunluluğu olduğunda

<sup>1392</sup>The Cyprus Gazette, Nr.609, 18 Kasım 1898, s. 3741.

<sup>1393</sup>[Cd.4199], s. 16.

<sup>1394</sup>[Cd.4905], s. 12-13.

<sup>1395</sup>The Cyprus Gazette, 25 Nisan 1913, s. 8128.

<sup>1396</sup>Samuel White Baker, *Cyprus As I Saw It In 1879*, Macmillan and Co., London 1879, s.323; Scott-Stevenson, *Our Home in Cyprus*, s. 308; *A Handbook of Cyprus 1907*, s.61; Samani, *Tanzimat Döneminde...*, s.121.

<sup>1397</sup>Cobham, a.g.e., s.449.

cizye ödedikleri, buna rağmen Osmanlı idaresi tarafından Müslüman kabul edildiği bilinmektedir. Evlenme ve vaftiz işlemleri kilisede yapılmasına rağmen, her iki dinin tepkisini çekmeyecek Yakup, Yusuf, Musa gibi isimlerini kullandıkları dikkat çekmektedir.<sup>1398</sup> Linobambakilerin erkekleri ve kadınları Müslüman tarzında giyinmekte ve Müslüman isimleri almaktaydı.<sup>1399</sup> Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin başlarında adada çeşitli tespitlerde bulunan Baker; Linobambakilerin aldıkları isimlerle ilgili olarak, Türk köyünde yaşayan Linobambaki Muhammet, Hasan gibi isimler alırken Hristiyanlarla beraber iken Michael, Georgy gibi isimleri kullandıklarını dile getirmişti.<sup>1400</sup>

Linobambakiler Lefkoşa ile Larnaka arasında nakliyecilik işleri ile geçimlerini sağlamaktaydı. Athienou ve ona yakın köylerde, Pile Burnu ile Greko Burnu arasındaki Paralimni Gölü'nün güneyinde bulunan Leo Petro Köyü'nde yaşamaktaydılar. Linobambakilerin sayılarının adada dağınık bir şekilde toplam olarak 1.200 ve 1500 kişi olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.<sup>1401</sup>

### 3.1.1.6. Diğerleri

Kıbrıs'ın nüfusunu oluşturan diğer bir unsurda Latinlerdi. Latinler, Katolik mezhebini kabul etmiş, ayin ve ibadetlerini Latince yapan Roma Kilisesi'ne bağlı Avrupa topluluğudur.<sup>1402</sup> Latinlerin, Kıbrıs'a ilk olarak gelişleri Haçlı seferleri ile olmuştur. Kıbrıs'ın Bizans idaresinde olduğu dönemde Ortodoksluk hâkimken, Lusignan ve Venedik hâkimiyetlerinde Latinlerin etkisi artmış, Katolikliğin etkisiyle adada Latin nüfusunda artış olmuştur. 1195'te Kral Amaury (Aimery) zamanında Kıbrıs'ta bir Latin Başpiskoposluğu (Archbishopric) kurulmuştur. 1260 yılında ise Papa IV. Alexander tarafından Ortodoks başpiskoposluğu yok sayılmış ve Kıbrıs'ın tek Başpiskoposu olarak Latin piskoposluğunu gösteren "*Bulla Cypria*" ilan edilmiştir.<sup>1403</sup>

Adanın Osmanlı Devleti tarafından fethi ile adada Latinlerin hâkimiyeti ortadan kaldırılmış ve Ortodoks Kilisesinin kaybettiği haklar geri verilmiştir. Osmanlı yönetimi tarafından Katolik Kiliselerin bir kısmı cami yapılmış, geriye kalanları da Ortodoks kilisesine verilmiştir.<sup>1404</sup>

Kıbrıs'ın İngilizlere devri sırasında; adada yaklaşık olarak bin kişilik bir Latin topluluğu bulunmaktaydı.<sup>1405</sup> 1881 yılında adada yapılan nüfus sayımında; Roman Katolik nüfusu 1.275

<sup>1398</sup>Erdönmez, **a.g.t.**, s.42; Di Cesnola, **Cyprus, Its Ancient Cities, Tombs and Temples**, London 1877, s.185-186.

<sup>1399</sup>Roland L. N. Michell, "*Muslim-Christian Sect in Cyprus*" **The Nineteenth Century Journal**, Issue, 63, Mayıs 1908, s. 751-752 (751-762); Hook, **a.g.t.**, s. 166.

<sup>1400</sup>Baker, **a.g.e.**, s. 323.

<sup>1401</sup>Michell, *a.g.m.*, s. 754 ; Erdönmez, **a.g.t.**, s.43; Esmé Scott-Stevenson, **a.g.e.**, s. 308; Baker, **a.g.e.**, s. 323.

<sup>1402</sup>Ercan, **a.g.e.**, s. 56.

<sup>1403</sup>Dinç, **a.g.t.**, s. 185; **The Handbook of Cyprus**, Edit by Ronald Storrs, Bryan Justin O'brien, Christophers, London (1930), s.51; Coureas, **a.g.e.**, s.3-4.

<sup>1404</sup>Jennings,**a.g.e.**, s.156.

olarak tespit edilmişti.<sup>1406</sup>10 yıl sonra adada bulunan Katoliklerin sayısı azalmış ve 915'e düşmüştü. Katolik nüfus ada genelinde yoğunluklu olarak Larnaka (425), Lefkoşa (206), Limasol (190) kazalarında yaşarken geri kalan nüfus ise diğer kazalarda ikamet etmekteydi. Katolik nüfusun 391'i Rumcayı, 147'si Arapçayı, 16'sı İngilizceyi, 1'i Türkçeyi geri kalan 360 kişi ise diğer dilleri ana dili olarak bildirmişti.<sup>1407</sup>1901 yılında yapılan nüfus sayımında; adada 824 Roman Katolik yaşamaktaydı. Bunların 251'i Lefkoşa'da 357'si Larnaka'da 111'i Limasol'da 65'i Magosa'da 14'ü Baf'ta 25'i Girne'de sayılmıştı.<sup>1408</sup>Bu nüfusu oluşturan Roman Katolikleri 348'i Rumca, 151'i Arapça, 17'si İngilizce, 2'si Türkçe, 306'sı ise ana dilini diğer diller olarak bildirmişti.<sup>1409</sup>1911 tarihli nüfus sayımında ise; Kıbrıs'ta 815 Roman Katolik yaşamaktaydı. Bunların 254'ü Lefkoşa'da, 272'si Larnaka'da, 138'i Limasolda olmak üzere geri kalanları ise adanın diğer kazalarına dağılmış bir durumdaydılar.<sup>1410</sup> Roman Katolikler 1911 yılında yapılan nüfus sayımında ana dili olarak; 342'si Rumcayı, 116'sı Arapçayı, 18'i Ermeniceyi, 40'ı İngilizceyi, 299'u ise diğer diller olarak bildirmişti.<sup>1411</sup> Burada dikkate değer iki husus göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi adada bulunan Katoliklerin sayısı azalırken Rumcayı ana dili olarak seçenlerin oranları artmıştı. Diğer bir hususta Osmanlı Devleti'nde yaşanan olaylar sonrasında adaya yerleşen Katolik Ermenilerdi.

Kıbrıs'ta yaşayan diğer bir unsurda adada ticaret ve konsolosluk amacıyla bulunan yabancılar ile onların aileleleriydi. XIV. yüzyılın başlarında adada İngilizlere ait bir kilise kurulmuştu.<sup>1412</sup> Kıbrıs'ın İngilizlere devredilmesi sırasında adaya İngiliz idareciler ve askerler gelmişti. 1881 yılında yapılan nüfus sayımında adada bulunan İngiliz asker sayısı 543'dü. Bu askerlerden başka 173 Protestan Kıbrıs'ta ikamet etmekteydi. Adadaki toplam Protestan nüfus askerler dahil olmak üzere 716 kişiden oluşmaktaydı.<sup>1413</sup> İngiltere'nin adadaki asker sayısını azaltmasından dolayı 1891 yılındaki sayımda Kıbrıs'taki Protestan nüfus azalmış ve sayıları 279'a inmişti. İngiliz kilisesine bağlı olmayan Protestan sayısı 78'di. Bu nüfusun 229'u İngilizce, 26'sı Arapça, 8'i Rumca 8'i ise diğer diller olarak ana dilini bildirmişti.<sup>1414</sup>1901 sayımında adada İngiliz kilisesine bağlı 215 kişi yaşarken Protestan nüfusu 150 idi.<sup>1415</sup>Toplam 365 kişi olan bu nüfusun ana dillerine göre dağılımı ise; 261'i İngilizce, 37'si Arapça (Suriye

<sup>1405</sup>Louis de Mas Latrie, *L'île de Chypre: sa Situation Présente et ses Souvenir du Moyen-Âge*, Paris, 1861, s.95.

<sup>1406</sup>Papadopoulos, *a.g.e.*, s. 79.

<sup>1407</sup>*N.A., C.O.*, 883/4/22, s.60, Table VI., s.48; 61-62.

<sup>1408</sup>Mavrogordato, *Census of 1901*, s.10,52.

<sup>1409</sup>Mavrogordato, *Census of 1901*, Table XIV, s. 69.

<sup>1410</sup>Mavrogordato, *Census of 1911*, Table VI, s. 58.

<sup>1411</sup>Mavrogordato, *Census of 1911*, Table XV, s. 72.

<sup>1412</sup>*The Handbook of Cyprus* (1930), s. 56.

<sup>1413</sup>Papadopoulos, *a.g.e.*, s. 78-79.

<sup>1414</sup>*N.A., C.O.*, 883/4/22, s.10, Table XIV, s. 61; Mavrogordato, *Census of 1901*, Table VI, s.9.

<sup>1415</sup>Mavrogordato, *Census of 1901*, Table VI, s.9.

bölgesinden gelen Protestan Araplar), 31'i Ermenice, 9'u Türkçe, 17'si Rumca, 10'u ise diğer dillerdi.<sup>1416</sup>1911 yılındaki nüfus sayımında; İngiliz kilisesine bağlı sayı 397 iken Protestan nüfusu 126'ydı.<sup>1417</sup>Toplam 523 kişi olan bu nüfusun ana dillerine göre dağılımı ise; 418 İngilizce, 33'ü Ermenice, 36'sı Arapça, 22'si Rumca, 1'i Türkçe, 13'ü ise diğer diller olarak tespit edilmişti.<sup>1418</sup>

Özellikle Larnaka kazası başta olmak üzere ada genelinde çeşitli devletlerin vatandaşları yaşamaktaydı. Bunların büyük bir çoğunluğu konsolosluk görevlileri ve tüccarlardan oluşmaktaydı. 1891 yılında yapılan nüfus sayımında 494 kişi ana dilini diğer diller olarak bildirmişti. Bunlardan 259'u Larnaka Belediye sınırları içerisinde yaşamaktaydı. Bunlar ise İtalyanca, Maltaca, Fransızca, İspanyolca, Almanca, İsveççe, Rusça, Farsça, Hindistana ait dillerden oluşmaktaydı.<sup>1419</sup>1901 yılında yapılan nüfus sayımında Larnaka'da yaşayan yabancı nüfus sayısında azalma olmuş ve diğer diller olarak ana dilini bildiren sayı 186 olarak tespit edilmişti.<sup>1420</sup>1911 yılında Larnaka'da yapılan sayımda 197 kişi ana dilini diğer diller olarak bildirmişti.<sup>1421</sup> 1901 ve 1911 yıllarındaki sayımlarda ana dilini diğer diller olarak bildirenlerin çoğunluğu ana dillerini; İtalyanca, Maltaca, Fransızca olarak bildirmişti.<sup>1422</sup>

Kıbrısta yaşayan gayrimüslim nüfusun büyük bir çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktaydı. Rumların ada üzerinde etkisi sebebiyle adada Türklerde dahil olmak üzere Rumca yaygın olarak kullanılmaktaydı. Adada ikamet eden diğer gayrimüslim unsurların başlıcaları Arap asıllı Maruniler, eskiden beri adada yaşayan Ermenilerin yanında Anadolu'dan Kıbrıs'a yerleşen Ermeniler bu unsurların içindeydi. Ayrıca başta Rusya ve Doğu Avrupa'dan gelen Museviler adada koloni kurmaya çalışmışsa da tam anlamıyla başarılı olunamamıştı. Bunların yanında Osmanlı Devleti'nin adayı feth etmesinden önce Kıbrıs üzerinde önemli bir yere sahip olan Latin unsuru ada da bu dönemde sayıları azalmış olmasına rağmen yaşamlarını sürdürmüştü. İngilizlerin ada idaresini ele geçirmesiyle birlikte adada İngiliz kilisesine bağlı olan askerler ikamet etmeye başlamıştı. İngiliz idaresi sırasında Suriye bölgesinden bir miktar Protestan da adaya yerleşen unsurlar arasındadır. Adada en fazla dikkat çeken unsur ise sayıları az olmakla birlikte Osmanlı yönetimi sırasında Müslümanlığı kabul etmiş gibi görünmesine rağmen Hristiyanlık inançlarını gizliden gizliye devam eden Linobambakiler zamanla Hristiyanlığı kabul etmişler ve zamanla yok olmuşlardı. Kıbrıs'ın bulunduğu konumun önemine binaen bölgedeki gelişmeleri takip eden ve adaya gelen kendi vatandaşı olan

<sup>1416</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, Table XIV, s. 69.

<sup>1417</sup>Mavrogordato, **Census of 1911**, s.11.

<sup>1418</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, Table XV, s.72.

<sup>1419</sup>N.A., C.O., 883/4/22, s.17.

<sup>1420</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, s.17.

<sup>1421</sup>Mavrogordato, **Census of 1911**, s.20.

<sup>1422</sup>Mavrogordato, **Census of 1901**, s.17; Mavrogordato, **Census of 1911**, s.20.

tüccarlarla ilgili problemleri çözen konsolosluk görevlileri diğer bir unsur olarak ada nüfusunda yerini almıştı. Bu unsurlardan çoğunun zamanla Rumların ve Rumcanın etkisi altına girerek kendi benliklerini kaybettikleri bir gerçektir.

### 3.1.2. Türkler

#### 3.1.2.1. Türkler ve İngiliz Yönetimi

1571 yılında Kıbrıs'ın fethinin tamamlanması ile adayı feth eden askerler, idareciler, adanın imarı ve nüfusun artırılması için Anadolu'dan getiriler Türklerle ada şenlendirilmişti. Türklerin adaya gelişi ile adada doğal olarak Türk İslam kurumları, müesseseleri teşkil edilmişti. Bu gerçeğin bir parçası olarak adanın tamamına camiler, mescidler, medreseler, tekkeler inşa edilmişti. Kıbrıs'ta incelenen dönemde; 200 cami ve mescid, 15 tekke ve 8 medrese bulunmaktaydı. Bunlardan 69 cami ve mescid, 6 tekke ve 6 medrese Lefkoşa kazasında; 21 cami ve mescid, 3 tekke Larnaka kazasında; 16 cami ve mescid, 1 tekke, 1 medrese Limasol kazasında; 44 cami ve mescid, 3 tekke Magosa kazasında; 33 cami ve mescid, 1 tekke, 1 medrese Baf kazasında; 17 cami ve mescid, 1 tekke Girne kazasında bulunmaktaydı.<sup>1423</sup>

Kıbrıs Temettuât Defterleri ve vakfiye kayıtlarına göre, Kıbrıs'taki arazinin yaklaşık yarıya yakını Türklere aitti. Kıbrıs'ta bulunan dükkân, han, hamam, kahvehane, fırın gibi işyerlerinin toplam sayısı 969 olup; bunun 676 adedi Müslümanlara, 293 adedi de Gayrimüslimlerin tasarrufu altındaydı. Bu yüzdelerden de anlaşıldığı gibi Müslümanlar %70 gibi önemli bir orana sahipti. Ekim dikim yapılan araziler incelendiğinde ada Türkleri nüfuslarına göre daha fazla oranda araziye elinde bulundurmaktaydı. Müslümanların sahip oldukları tarla, arsa, çiftlik vb. oranı %42 iken Gayrimüslimlerin oranı ise %58'di.<sup>1424</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin düştüğü zor durumdan faydalanmak isteyen İngiltere, Rus saldırılarına karşı Osmanlı Devleti'ni korumaları karşılığında İngiltere İstanbul Büyükelçisi Layard aracılığıyla geçici süreli olarak Kıbrıs'ı İngiliz yönetimi adına istemişti. Bu isteğe sıcak bakmayan II. Abdülhamid 4 Haziran 1878 tarihli Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki anlaşmayı 1 Temmuz tarihli Ekle birlikte 15 Temmuz 1878 tarihinde "*Hukuk-ı Şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahedenameyi tasdik ederim*" cümlesini ilave ederek onaylamıştı. İngiliz yönetimi ilerleyen dönemde anlaşmada bulunan boşluklardan yararlanarak istekleri doğrultusunda Kıbrıs'ı yönetmişti. Adanın İngiliz yönetimine devrinde padişah tarafından ada yöneticilerine ve halkına gönderilen fermanla Kıbrıs'ın şartlar gereği geçici olarak İngiliz yönetimine bırakıldığı ve yeni yönetime

<sup>1423</sup> Blue Book, 1900-1901 yılı, s.256.

<sup>1424</sup> Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, s.36.

herhangi bir zorluk gösterilmemesi talimatı verilmişti.<sup>1425</sup> Bu sebeple adada yaşayan Türkler İngiliz yönetiminin geçici olduğuna inanmış ve herhangi bir tepki göstermemiş aksine ilk günlerden itibaren yeni yönetime yardımcı olmuşlardı. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin yönetiminin ada yönetimini devri ile İngiliz yönetiminde kalmak istemeyen Türklerin bir bölümü Kıbrıs'ı terk ederek Anadolu'ya yerleşmişti.

İngiliz yönetimi başlangıçta adada bulunan üst düzey yönetici durumunda olan Türkleri görevden almış yerlerine İngiliz yöneticiler görevlendirilmişti. Bunun yanında o güne kadar adada memur olarak görev yapan alt kademedeki Türklerin işlerine devam etmesine müsaade etmişti. Ada Rumları İngiliz yönetiminin başlaması ile adada görev yapan Türk memurlar hakkında şikâyetlerde bulunmuştu. Bu dönemde İngilizler Türklerin yönetimdeki tecrübelerinden yararlanmışlar ve İngiliz raporlarında da Türklerin daha düşük maaşla çalışan, düzenli, disiplinli ve yöneticisine bağlı kişiler olduğu tespitini yapmışlardı. Bunun yanında Türklerin Rumlara oranla girişimciliklerinin yetersiz olduğunu değerlendirmişlerdi. Bu sebeple Türklerin mallarının el değiştirdiği tespitinde de bulunulmuştu.<sup>1426</sup>

İngiliz yönetimi tarafından adanın devrinden önce Kıbrıs'ta bulunan askerlerin durumu hakkında bilgi istenmişti. John Hay ada yönetimini devraldıktan kısa bir süre sonra yazdığı cevapta; Kıbrıs'ta bulunan 400 Türk askerlerinin adanın yerlisi olduklarını, seferberlik haricinde adayı terk etmeme imtiyazına sahip olduğunu bildirmişti. Hay; bu askerlerin uysal, çalışkan ve emir aldıkları görevi yapmaya hazır olduklarını tespit etmişti. Türk askerleri İngiliz kuvvetlerinin Lefkoşa'ya gelişi sırasında onlara kolaylık sağlamış ve bu durum İngiliz yetkililerini etkilemişti. Türk askerleri adadan gönderilirlerse Müslüman nüfusun rahatsız olacağı ve adadaki Türk yönetimi tarafından dağıtırlarsa barışçıl ve canlı olan askerlerin nüfusun içindeki kanunsuz adamlar haline dönüştüğü değerlendirilmesinde bulunulmuştu.<sup>1427</sup>

Nitekim adada kurulan polis teşkilatında ağırlıklı olarak Türk zaptiyelerden istifade edilmişti. Ağustos 1878 tarihinde Wolseley tarafından merkezi yönetime gönderilen raporda; adada kurulacak polis teşkilatının temelini rütbelileriyle beraber 453 kişilik Türk askerlerden oluşturulması teklif edilmiş ve Yüksek Komiser yeni polis teşkilatı kurarken maliyeti göz önünde bulundurmasını içeren talimat verilmişti<sup>1428</sup> İngiliz yönetimi adada polis teşkilatını kurarken maliyet hesaplaması için Osmanlı yönetiminden Kıbrıs'taki askeri harcamaları içeren 1873-1877 yıllarına ait masrafları gösteren defterleri istemiş ve bu defterlerin İngiliz

<sup>1425</sup> BOA., A. (DVNS.NMH.d.00014; K.M.A., MAFE., K: 7, D: 49, G :1, B:1.

<sup>1426</sup> N.A., CO., 883/4/5, 18 Aralık 1885 tarihli Yüksek Komiser tarafından Albay F. A. Stanley'e gönderilen 1878-1885 yılları arasında adanın durumu ile ilgili hazırlanan rapor, Nr. 22, madde XV., Genel Gözlemler.

<sup>1427</sup> N.A., CO., 69/2, Vice Admiral John Hay'dan Secretary of the Admiralty gönderilen 15 Temmuz 1878 tarihli 135 Numaralı rapor, s. 113-117.

<sup>1428</sup> N.A., CO., 67/3, Hazine Bakanlığı tarafından hazırlanan 7 Eylül 1878 tarihli rapor; N.A., FO., 78/3374, Yüksek Komiser Bidullph'tan Sömürgeler Bakanı Kimberley'e gönderilen Nr. 67 Ek 1, 24 Şubat 1881 tarihli rapor.

yönetimine gönderildiği bildirilmişti.<sup>1429</sup> 16 Aralık 1878 tarihli Kavanin Meclisi'nde kabul edilen Polis Teşkilatı kanunu ile polislerin yetki ve görevleri belirlenmişti.<sup>1430</sup>

Kıbrıs kalelerinde görev yapan subaylardan bazıları Osmanlı ordusundan istifa etmiş bir kısmı ise emekliliğini istemişti. Bunun yanında bir kısım subay adada kalmış ve kendilerinden istifa senedi istenmişti.<sup>1431</sup> İngiliz yönetimi tarafından ada yerlilerinden olup akrabaları tarafından adaya dönmeleri istenilen Girit'te görev yapan 48 askerlerin isim listesi İngiliz Elçiliği'nden gönderilmişti. Yapılan araştırma sonrasında bu sayının 153 olduğu tespit edilmiş, 48 askerın memleketlerine döndüğünde diğerlerinin akrabalarından da aynı talebin geleceği beklendiği için Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızlığı Vekilliğine konu bildirilmişti.<sup>1432</sup> Adanın İngiliz idaresine geçişi ile Osmanlı ordusunun çeşitli yerlerinde görev yapan askerler Kıbrıs'a ailelerinin yanına dönmek istemişti.<sup>1433</sup> Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakılması ile adada bulunan Osmanlı askerleri ve Kıbrıslı olup değişik bölgelerde görev yapan askerlerin bir kısmı istifalarını vererek veya emekli olarak adaya dönmüş ve bu askerler ada polis teşkilatını oluşturmuştu.

Polis teşkilatında 662 astsubay ve er bulunmakta olup, 88'i Hristiyan 574'ü Müslüman idi. Türkler disiplin altında yaşamaktan rahatsız olmuyorlardı. Kıbrıs'ın Hristiyan halkı katı disiplini sevmeyişi ve düşük maaşlı olduğu için Polis teşkilatına nüfuslarına orantılı olarak katılmamıştı. Başlangıçta polis teşkilatının yarısının Rum olması düşünülürken polis kıyafetinde sarık olması Rumlar tarafından kabul edilmemiş, disiplinsiz davranışları yüzünden Rumlar tercih edilmemişti. Türk zaptiyeler ise iyi, cesur, itiatkar, komutanlarına bağlı ve saygılıydı.<sup>1434</sup> Rum basınında Rum polislerinin oranının az olması şikâyet konusu olmuş, polis sayılarının nüfusa göre orantılı olması istenmişti.<sup>1435</sup> Polis teşkilatında Türklerin sayısının fazla olmasına rağmen 388'i iyi derecede, 182'si orta derecede Rumca konuşabilmekteydi.<sup>1436</sup> İlerleyen yıllarda Polis teşkilatında Rumların sayısı artmasına rağmen Türkler çoğunluklarını korumuştur.<sup>1437</sup>

<sup>1429</sup> **BOA., HR. SYS.**, 897/13, Sadarettin Seraskerliğe gönderilen 28 Ekim 1878 (16 Teşrinevvel 1294) tarihli tezkire.

<sup>1430</sup> **N.A., CO.**, 67/4, 16 Aralık 1878 tarihli ve 2 Numaralı kanun; Yönetim polis teşkilatı üzerinde özellikle durmuş ilerleyen yıllarda ilgili kanunda çeşitli değişiklikler yapılmıştı. **N.A., CO.**, 67/8, 19 Aralık 1879 tarihli yönetmelik.

<sup>1431</sup> **BOA., HR. SYS.**, 897/23, Tophane-i Amire Müşiriyetinden Hariciye Nezareti'ne gelen 1 Haziran 1879 (20 Mayıs 1295) tarihli tezkire.

<sup>1432</sup> **BOA., HR.SYS.**, 897/20, 897/21, Hariciye Nezareti'nden Tophane-i Amire Müşiriyetine gönderilen 5 Haziran 1879 (24 Mayıs 1295) tarihli tezkire.

<sup>1433</sup> **BOA., HR.SYS.**, 897/27, Hariciye Nezareti'nden Seraskerliğe gönderilen 5 Temmuz 1879 (23 Haziran 1295) tarihli tezkire. **BOA., HR.SYS.**, 897/27.

<sup>1434</sup> **N.A., CO.**, 883/4/5, 18 Aralık 1885 tarihli Yüksek Komiser tarafından Albay F. A. Stanley'e gönderilen 1878-1885 yılları arasında adanın durumu ile ilgili hazırlanan rapor, Nr. 22, madde VII, Polis.; Scott, **a.g.e.**, s. 69-71.

<sup>1435</sup> **Kıbrıs**, Nr.73, 22 Kanunu Sani 1894, 10 Kanunu Sani 1310, s.2.

<sup>1436</sup> **N.A., CO.**, 883/3, madde XII., Polis.

<sup>1437</sup> 5 Mayıs 1911 tarihli hazırlanan raporda; Polis teşkilatında, 455 Müslüman, 290 Hristiyan görev yapmaktaydı. **N.A., CO.**, 883/7/10, Nr. 14.

İngiliz yönetimi ada Türklerinden bir kısmını 1885 yılında Sudanlılarla Suakin bölgesinde yapılan Mandist savaşında katırcı olarak istihdam etmiş ve çok cesur bir şekilde görev yaptıklarını bildirmişti.<sup>1438</sup> Rapor bu şekilde hazırlanmasına rağmen Yüksek Komiser ile merkezi yönetim arasında yapılan gizli yazışmada Türklerin ada dışında kullanılmasının siyasi sebeplerden dolayı askeri amaçlar için uygun olmadığı değerlendirilmişti. Savaş sırasında verilen görevi yapmadıkları için Türklerden cezalandırılanlar olmuştu.<sup>1439</sup>

İngiliz yönetimi başlangıçtan itibaren Rumlar aleyhine nüfusu dengelemeye çalışsa da aksine Mısır, Anadolu ve adalardan gelen Rum göçleriyle adada bulunan Türk nüfusunun oranı azalmıştı. Adada hâkimiyetini perçinlemek isteyen yeni yönetim kolluk kuvveti olarak ağırlıklı olarak Türkleri seçerek bir şekilde adada güç dengesini sağlamaya çalışmıştı. İngiliz yönetiminde ada ticareti çoğunlukla Rumların kontrolünde bulunmakta ve zanaat erbabı da yine gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Ada Türkleri de asker veya memur olmak durumundaydı.

1838 yılında İngilizlerle yapılan ticaret anlaşması sonrasında yabancı tüccarların ticarete Rumları tercih etmesi yüzünden Rumlar ada ticarete hakim olmuştu. Türkler ise genellikle tarımla uğraşmışlardı. Dünya ticaretinde söz sahibi olan İngiltere'nin ada yönetimini ele geçirmesinden sonra adanın ticari hacmi artmıştı. Bu da doğal olarak Rumların daha da zenginleşmesine yol açmıştı.<sup>1440</sup> Dönemin Türk basınında Türklerin çocuklarını ticari hayata yönlendirmesini teşvik eden haberler yer almaktaydı. Nitekim konu ile ilgili Kıbrıs gazetesinde çıkan bir haberde; eğitim alan esnaf çocuklarının babalarının mesleğini yapmaktan ziyade devlet memuru olmak için uğraşıp esnaflığa meyletmediğinden dolayı duyulan rahatsızlık dile getirilmiş, aile reislerine çocuklarını eğitim aldıktan sonra esnaflığa yönlendirme tavsiyesinde bulunulmuştu.<sup>1441</sup>

Rumların baskıları sonucu İngilizler nüfus yoğunluğuna da göz önünde bulundurarak memurluk kadrolarına ve adada yapılan kamu işlerine ağırlıklı olarak Rumları atamaya başlamışlardı. Bu durum Kavanin Meclisi'nde Derviş Paşa<sup>1442</sup> tarafından gündeme getirilmiş,<sup>1443</sup> ardından basına yansımış ve Türklere bu konuda haksızlık yapıldığı dile getirilmişti.<sup>1444</sup> Ada ticaretine Rumların hâkim olması ve memuriyetliklerde büyük oranda Rumların tercih edilmesi ekonomik olarak zor durumda olan Türk nüfusu daha da çok sıkıntıya

<sup>1438</sup> N.A., FO., 881/10254X, **Military Report on Cyprus**, s.17.

<sup>1439</sup> N.A., WO., 32/7532, Yüksek Komiserden Sömürgeler Bakanına gönderilen 18 Ağustos 1904 tarihli rapor.

<sup>1440</sup> Yetkin, *a.g.m.*, s.48.

<sup>1441</sup> **Kıbrıs**, 3 Temmuz 1893, 14 Haziran 1309.

<sup>1442</sup> Derviş Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Mert, "*Kıbrıslı Hacı Ahmet Derviş Paşa(1843-1910)*, **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, (13-17 Kasım 2000) Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazi Mağusa, s. 355-378.

<sup>1443</sup> N.A., CO., 69/12, Kavanin Meclisinin 23 Mayıs 1899 tarihli oturumu, s.491-492.

<sup>1444</sup> **Kıbrıs**, 8 Teşrin Sani 1897, 27 Teşrin Evvel 1313.



sokmuştu. Bu durumu ortadan kaldırmak isteyen Türk aydınlarından Doktor Hafız Cemal önderliğinde Sanayi Mektebi kurularak Türk gençlerinin meslek sahibi olması istenmişti. Bu teşebbüs bir kısım ileri gelenler tarafından engellenmiş, asılsız şikâyet ve tenkitlere maruz kalmıştı. Bu önemli girişimin önderliğini yapan Doktor Hafız Cemal ise büyük miktarda harcama yapmasına rağmen adayı tek etmek zorunda bırakılmıştı.<sup>1445</sup>

İngiltere’de 1880 yılında Liberal Parti’nin yönetimi devr alması ile ada yönetiminde çeşitli değişiklikler yapıldı. Özellikle Kavanin Meclisi üye seçiminde Türk ve Rum vekillerinin oranı, Bâbîâli ve Kıbrıs Türklerinin itirazına rağmen yapılan nüfus sayımı sonuçları göz önünde bulundurularak 1/3 olarak belirlenmişti. Buna duruma göre Kavanin Meclisi 9 Rum, 3 Türk ve 6 İngiliz üyeden oluşmuştu. Yüksek Komiser eşitlik durumunda belirleyici oya sahipti. İngiliz yönetimi bu oranlamayı yaparken Rumların Enosis düşüncesinden dolayı Türklerin yönetim yanlısı oy kullanmak zorunda kalacaklarını hesaplamıştı. Bu fikir doğrultusunda yönetimin karar almakta zorlanacağı konularda Kavanin Meclisi’nin Türk üyeleri alınan kararlarda İngiliz üyeleri desteklemişti. Bu duruma istisna olarak 1902 yılında meclis açılışında ekonomik konularda özellikle 92.800 poundluk ödemenin İngiltere tarafından ödenmesi konusunda Türk üyelerin Rum üyeleri desteklemesi ve onlarla birlikte İngiliz yönetimine karşı hareket etmesi İngilizlerin aleyhine karar çıkmasına sebep olmuştu.<sup>1446</sup>

Kavanin Meclisi’nde bu yakınlaşma ada Türklerine yanlış yansıtılmış ve onlar tarafından tepki ile karşılanmıştı. Türk vekiller, Enosis yanlısı tutum içerisinde olmak suçlaması ile karşı karşıya kalmışlardı. Yüksek Komiser Kavanin Meclisi’nin Türk üyelerinin Rumlarla beraber hareket etmesinin protesto edildiğini bildirmişti. Rum yazar Zannetos’a göre; bu protesto mektupları büyük bir olasılıkla bizzat yönetim tarafından teşvik edilmiş ve çeşitli kasabalardan gönderilmişti. Bu sayede Türklerle Rumlar arasında oluşan ittifakın engellenmesi sağlanacak ve aralarında anlaşmazlık çıkması beklenecekti. Yönetim bu konuda başarılı da olmuştu.<sup>1447</sup> Kavanin Meclisi’nin Türk üyeleri hakkında halkı kışkırtanlar Evkâf İdaresinin tercümanı İrfan Efendi ve Müftü vekiliydi. Konu Kavanin Meclisi’nin 20 Haziran 1902 tarihli oturumunda gündeme gelmiş ve konu hakkında Hafız Ziyai Efendi ve Hacı Derviş Efendiler tarafından açıklama yapılmıştı.<sup>1448</sup>

<sup>1445</sup>Bu konu ile ayrıntılı olarak bkz. Harid Fedai, **Kıbrıs Sanayi Mektebi**, Kıbrıs Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, Dinçer Kaya, “*Doktor Hafız Cemal Lokmanhekim*”, **Tarih ve Toplum**, C.XL, Nr. 237, Eylül 2003, s. 52-56; Altay Sayıl, “*Dr. Hafız Cemal Lokman Hekimin Yaşamından Anı ve Kesitler*”, **Halkbilimi**, Nr.51, 2003,s.64-75; Ahmet An, **Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar**, Kıvılcım Yayınları, Lefkoşa 1999, s. 164-173.

<sup>1446</sup>16 Nisan 1902 tarihinde Yüksek Komiserin Kavanin Meclisi açılış konuşmasına cevap olarak hazırlanan metinde yeralacak ekonomik hususlar ve meclisin haklarının artırılması hususlarında Türk üyeleri Rum üyelerini desteklemişti. **N.A., CO.**, 69/16, Kavanin Meclisinin 12-13-14-15 Mayıs 1902 tarihli oturumları, s. 5-37.

<sup>1447</sup>Ahmet An, **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942)**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa 1997, s. 14.

<sup>1448</sup>**N.A., CO.**, 69/16, Kavanin Meclisinin 19 Haziran 1902 tarihli oturumu, s. 217-219.

Kıbrıs Kadısı Mehmet Vecih Efendi ile Hafız Ziyai Efendi uzun bir süredir İngiliz yönetiminin istediği şekilde Evkâfın yönetilmesine karşı çıkmış ve evkâf mallarının zarara uğratılmasının engellenmesi hakkında teşebbüslerde bulunmuşlardı. İngiliz yönetimi tarafından organize edildiği dile getirilen tahriklerle evkâf idaresi üzerinde Türk toplumunun söz sahibi olması için çalışılan Hafız Ziyai Efendi yıpratılmaya çalışılmıştı.

İngiliz yönetimi Evkâf Delegesi Sadık Efendinin ölümünden sonra yerine vekâleten İrfan Efendiyi görevlendirmiş, İngiliz Elçiliği vasıtasıyla bu göreve İrfan Efendinin atanmasını tavsiye etmişti.<sup>1449</sup> Meclis-i Mahsus-ı Vükelanın aldığı karar doğrultusunda bu görevi vekâleten yürüten İrfan Efendi uygun görülmüştü.<sup>1450</sup> İngiliz yönetimi kendi tavsiyeleri doğrultusunda Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen Musa İrfan Efendi'yi 21 Aralık 1903 tarihi itibarıyla Evkâf Delegesi olarak atamıştı.<sup>1451</sup> İngiliz yönetimi Musa İrfan Efendinin Evkâf Delegesi olarak atanması ile büyük bir maddi güce sahip olan evkâfın idaresini ona verdirerek Kıbrıs Türk toplumu üzerindeki etkisini arttırmıştı.

İngiliz yönetimi sırasında Rumlar Başpiskoposluk meselesi sırasında iki gruba ayrıldığı gibi ada Türkleride Kadı ve Evkâf taraftarları olmak üzere ikiye ayrılmış ve İngilizlerin böl yönet taktiği işlemişti. Bu sayede İngiliz yönetimi Kıbrıs nüfusunun çoğunluğunu oluşturan iki toplumu rahat bir şekilde idare etmişti.

### 3.1.2.2. Türklere Ait Müesseseler ve Önderler

#### 3.1.2.2.1. Şer'i Mahkemeler ve Naiblik (Kadılık)

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 4 Haziran 1878 Anlaşması'na ek olarak Sadrazam Safvet Paşa ve Layard tarafından imzalanan 1 Temmuz Anlaşması'nın maddelerinden birisi de adada Müslüman halkın yalnız dinî işleriyle ilgilenen şer'i mahkemelerin varlığını sürdürmeye devam edeceği şeklindeydi.<sup>1452</sup> Daha önceden de izah edildiği gibi anlaşma maddelerinin kısa bir süre içerisinde belirlenmesi ve kapsamlı incelemelere zamanın yeterli olmaması sebebiyle bir çok ayrıntı ve uygulamaya yönelik hususlarda belirsizlikler bulunmaktaydı. Adada bulunacak Şer'i Mahkeme sayısı, yetkileri ve Naiblerin atamasına yönelik hususlar anlaşma metninde yer almamaktaydı. İngiliz yönetimi sırasında adada ikili hukuk sistemi uygulanmaktaydı. Bâbîâli ile İngiliz yönetimi arasında yapılan anlaşma gereği adada yaşayan Müslümanların dini hususlarını ilgilendiren meseleler Şer'i mahkemelerde görüşülecekti.

<sup>1449</sup> BOA., HR. SYS., 892/2, Hariciye Nezareti'nden Evkaf Nezareti'ne gönderilen 8 Eylül 1903 (26 Ağustos 1319) tarihli tahrirat.

<sup>1450</sup> BOA., HR. SYS., 892/2, Sadarettin Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Ekim 1903 (14 T.Evvel 1319) tarihli tahrirat.

<sup>1451</sup> The Cyprus Gazette, Nr.784, ,26 Şubat 1904, 5267.

<sup>1452</sup> BOA., Y.EE., 41/149; N.A., C. 2057, s.5.

Kıbrıs Naibliği-Mahkeme-i Şeriyesi; adada müslümanlar arasında ortaya çıkacak “*mesalih-i şeriyeh-i menûbün anı*” naib tayin edilen sıfatı ile görmeye görevli olup mahkeme etmekte ve hüküm vermekte bağımsızdı. Şer’i hususlar; nizamiye mahkemelerince esas tutulan kanun ve nizamlarda hakkında açık hüküm bulunmayan ve şer’i incelemeye muhtaç olan ve naibin görev alanını ilgilendiren bütün şer’i hususlardı. Naiblik makamı adada Müslümanların dini ve mezhebi başvuru makamı ve şer’i hukuklarının belirlendiği bir makam olduğundan İngiliz yönetimi tarafından Kıbrıs adliye mahkemeleri hakkında yayınlanan kararnamelerin tamamen dışında bulunmaktaydı. Kıbrıs yönetimi, Naibliğin Müslümanları ilgilendiren şer’i hususlara dair yapacağı müracaatları kabul etmek ve uygulamaktan yükümlüydü. Kararları kesinleşen şer’i ilamların uygulanması sadece kaza adliye mahkemeleri hâkimlerine aitti. Şer’i mahkemeler tarafından uygulamaya konulan bir şer’i ilamdan dolayı mahkûm olanların kaza mahkeme heyeti veya hâkimlerinden biri tarafından celb edilip sorgulanmaları, şayet ilam hükmüne etki edecek ve tekrar mahkeme etmeyi gerektiren bir durum olup olmadığının ortaya çıkması ve kararın uygulama şeklinin belirlenmesi amacıyla olduğundan bu tür sorgulamalar mahkeme sayılmadığı gibi sorgulama sonucu verilecek karar da bir mahkeme hükmü niteliğinde değildi. Mahkeme hükmü niteliği taşımayan ve özellikle şer’i ilamların uygulamasına ilişkin verilen kararlar istinaf olunamazdı.

Konusu ve amacı şer’i ve mezhebi bulunması sebebiyle herhangi bir şer’i ilam hükmünü tartışmaya açmak ve şer’i meselelerle ilgili bir davayı görmek her durumda nizamiye mahkemelerinin yetkisi ve görevi dışındaydı. Şer’i mahkemelerde duruşmalar usulüne uygun yapılır ve hükümlerde fıkıh hükümlerine uygun olarak verilirdi.<sup>1453</sup> İngiliz yönetiminin başlangıcında adada 7 naib (kadı) bulunmaktaydı.<sup>1454</sup>

İngiliz yönetimince adada mevcut şer’i hukuk sistemini de incelenmişti. Bu inceleme sonunda çeşitli tespitlerde bulunulmuştu. Hazırlanan raporda kadı ile ilgili olarak; davalara şeriat kanunlarına göre bakan Padişah tarafından atanmış kişi olduğunu, evlenmelere izin verip imam nikahı kıydığını, evlenme cüzdanının sadece kadı tarafından verildiğini, miras taksimini adil ve eşit olarak yaptığını, boşanma davalarına baktığını, yetimlere ve akli dengesi yerinde olmayanlara yasal vasi atadığını, borcu olan merhumların malvarlığının satışını yapıp borçları kanuni alacaklılara tahsil ettiği görülmüştü. Bunların yanında, Evkâf mütevellilerini denetleme ve gerektiğinde kendilerini görevden alma yetkisine de sahipti. Evkâfa yapılan bağışların kadı huzurunda yapıldığı bilgisi verilmişti. Ayrıca kadıların din eğitimi alıp şeriat kanunlarına hâkim oldukları belirtilip, laik kanunlar hakkında eğitim almadıklarından laik davalarda şeriat kanunlarını uygulamaya eğilimli olduğu vurgulanmıştı. Bu yüzden kadılardan bölge

<sup>1453</sup> KMA., MAFE., Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:2 8, Belge:1.

<sup>1454</sup> N.A., CO., 883/3.

mahkemelerinin Müslüman üyesi olamaz yorumunda bulunulmuştu.<sup>1455</sup> İngiliz yönetimi adada bulunan hukuk siteminde 1882 yılında Şer’i Mahkemelerin sadece Müslümanlarla ilgili maddeler hakkında olan yetkisi dışındaki bütün yetkilerini “*Kıbrıs mehâkim-i adliyesi kanunu*” hükmünce kurulan adliye mahkemelerine devredilmişti.<sup>1456</sup>

Adanın devrinin ilk günlerinden itibaren İngiliz yönetimi şer’i mahkemelerin yetki alanları, sayıları ve kadı atamasına müdahaleye başlamıştı.<sup>1457</sup> Bunun yanında adada bulunan Şer’i mahkemelerin yetkilerini ve sorumluk sahalarını ve teşkilatlanmaları ile ilgili kanunlar çıkarmıştı. İngiliz yönetimi kendi tarafınca sorunun çözümü adına ve Osmanlı yönetiminin adaya müdahalesini engellemek amacıyla 4 Mayıs 1883 tarihinde “*Kıbrıs’ta İslam Şer’iye Mahkemeleri’nin Yargılama Sınırlarının Düzenlenmesi’ne Dair Kanun*” yayımlanmıştı.<sup>1458</sup>

16 Ağustos 1883 tarihinde çıkarılan bir diğer kanuna göre de; Kıbrıs’taki şer’i mahkemeler Lefkoşa Kasabası, Lefkoşa Merkez kasabası hariç olmak üzere Lefkoşa ve Girne, Magosa ve Tuzla, Limasol ve Baf kazaları olmak üzere dört mahkemeye ayrıldı.<sup>1459</sup> Ayrıca bu kanunla mahkemelerin yetkileri belirlendi. Bu düzenleme ile Kıbrıs Naibi, Lefkoşa Kasabası merkezinden sorumlu olacaktı. Lefkoşa ve Girne kazaları naibi, Lefkoşa Merkez kasabası hariç olmak üzere bu bölgelerden sorumlu olacaktı. Magosa ve Tuzla kazaları bir naipliğin sorumluluğunda, Limasol ve Baf naibi kendi bölgesinden sorumlu olarak İngiliz yönetimince atanmış<sup>1460</sup> ve izinleri İngiliz yönetimince verilmekteydi.<sup>1461</sup> Yapılan bu düzenlemelerle Bâbîâli sadece Kıbrıs merkez naibi olarak görev yapacak kadıyı belirleyebilecekti, atamanın onayı Yüksek Komiserce yapıldıktan sonra resmi gazetede yayımlanınca gerçekleşecekti. Resmi gazeteler ve Blue Book’larda Kıbrıs Kadısı’nın Yüksek Komiser tarafından atandığı gösterilmekteydi. Kıbrıs Naibi sadece Lefkoşa merkezindeki davalara bakabilecek diğer naiblere müdahale edemeyecekti.<sup>1462</sup> Yürürlüğe konulan kanunla kazalardaki naibler müstakil hale gelmiş, anlaşma gereği Bâbîâli tarafından atanan Başkadı’nın sadece kendi sorumluluk

<sup>1455</sup> N.A., CO., 883/3.

<sup>1456</sup> K.M.A.,MAFE., Kutu: 7, Dosya: 54, Gömlek :1, Belge:1.

<sup>1457</sup> İngiliz yönetiminin başlangıcında Kıbrıs Başkadısının değişmesine müsaade edilmemesi birinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılmıştı.

<sup>1458</sup> The Cyprus Gazette, Supplement, Nr. 109, 5 Haziran 1883, s. 312.

<sup>1459</sup> The Cyprus Gazette, Nr. 114, 8 Eylül 1883, s. 339.

<sup>1460</sup> The Cyprus Gazette, Nr. 114, 8 Eylül 1883, s.339.

<sup>1461</sup> Larnaka Kadısı Ahmed Hulusi Efendinin 28 Ekimden 27 Kasım’a 1895 yarım maaşla izne ayrılması Yürütme Meclisinde yapılan görüşmede onaylanmıştı. N.A., CO., 69/7, Yürütme Meclisinin 5 Eylül 1895 tarihli oturumu.

<sup>1462</sup> Kıbrıs’ta Başkadının kaza kadılarının kararlarına müdahale edemeyeceği hususu İngiliz mahkemesine de intikal etmiş ve mahkeme Baş kadının kaza kadılarının kararları üzerinde yetkisi olmadığına dair karar vermişti. The Cyprus Law Reports, Vol II., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the Daavi Courts and Distirict Courts, From the Year 1891 to the Year 1893, Inclusive, Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894, s. 26-29.

bölgesi olan Lefkoşa merkezi dışında yetkisi kalmamıştı. Diğer üç kadı ise İngiliz yönetiminin kadıları olmuştu.<sup>1463</sup>

Kıbrıs'ta bulunan kadıların tamamı İngiliz yönetiminden maaş almaktaydı. Baş Kadı 300, Lefkoşa Kadısı 144, Larnaka Kadısı 120, Limasol Kadısı 120 Pound maaş alıyordu.<sup>1464</sup> Mayıs 1885 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı ile Osmanlı Londra Sefiri arasında yapılan mukavele gereği Kıbrıs Kadısı'na Kıbrıs Mal Sandığından aylık 25 İngiliz lirası tahsis edilmişti.<sup>1465</sup>

1883 yılında Şer'i mahkemelerle ilgili kanunlarla anlaşmada yer almayan hususlar İngiliz yönetimi tarafından iyi değerlendirilmişti. Anlaşmadaki boşluğu değerlendiren İngiliz yönetimi Müslümanların dini hayatları ile ilgili hususlarla ilgilenen Şer'i mahkemelere müdahale etmiş ve bu kanunlar ile adada bulunan Şer'i mahkemelerin sayısı ve yetki alanlarını belirleme Yüksek Komisere verilmişti.

Lefkoşa Naibi Ahmet Neşet Efendi'nin vefat etmesiyle Osmanlı Hükümeti tarafından İstanbul payelilerinden Mevlana Ebulhayr Efendi Lefkoşa Naibliği'ne görevlendirildi.<sup>1466</sup> İngiltere yönetimi, Kıbrıs yerlileri içinde daha ehliyetli bir kişi bulunduğunu ifade ederek başkasının tayinini istedi. Bâbîâli ise Ebulhayr Efendi'nin atamasında ısrar etti. Osmanlı Hükümeti İngiliz yönetiminden tayinin resmen Kıbrıs yönetimine tebliğ edilmesini istemesine rağmen, İngiltere Hükümeti Kıbrıs idaresine gecikmeli olarak tayini "*onayladığını*" bildirdi.<sup>1467</sup>

Ebulhayr Efendi'nin Başnaibliği sırasında İngiliz yönetimi tarafından 14 Kasım 1885 tarihinde kendisine Encümen-i Maarif-i İslamiye'nin bir üyeliği teklif edilmiş<sup>1468</sup> ve bu teklif Ebulhayr Efendi tarafından kabul edilmişti.<sup>1469</sup> Ebulhayr Efendinin Kadılık yaptığı dönemde kendisinin önerisiyle adada Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye kurulmuştu. Bu cemiyet mahalle muhtarlıklarına halk tarafından verilen yardımlarla Kıbrıs'ta ve ada dışında eğitim gören öğrencilerin harcamalarını karşılamıştı.<sup>1470</sup> Ebulhayr Efendi'nin Kadılığı süresince bir çok hizmet yapmasına rağmen Kıbrıs ahalisinin ada dışından gelen yöneticilere karşı olumsuz bakışından<sup>1471</sup> dolayı Kıbrıs'tan Bâbîâliye gönderilen arzuhalde Ebulhayr Efendinin görevinde yetersiz olduğunu, tamamen İngiliz yönetiminin kontrolüne girdiği bildirilmişti.<sup>1472</sup>

<sup>1463</sup>Fadıl Niyazi Korkut, **Hatıralar**, Yayına Hazırlayanlar; Harid Fedai, Mustafa H. Altan, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa 2000, s. 52.

<sup>1464</sup>Bu dönemde adadaki diğer hakimlerden Yüksek Mahkeme Hakimi, 1750, Lefkoşa Kaza Mahkemesi Başkanı 550, Lefkoşa Kaza Mahkemesinin yerli 2 üyesi 432 paund maaş almaktaydı **N.A., CO.**, 883/3.

<sup>1465</sup>**BOA.,HR.SYS.**, 892/1 (Maliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 6 T. Evvel 1326 tarihli yazı).

<sup>1466</sup>**KŞS.**, 54, Sayfa:51, Hük:99, 22 Muharrem 1302(11 Kasım 1884)

<sup>1467</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen (15 Kasım 1884 (3 T. Sâni 1300) tarihli tezkire); **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirlerinin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>1468</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:7, Dosya:54, Gömlek: 7, Belge:1.

<sup>1469</sup>**KMA., MAFE.**, Kutu:7, Dosya:54, Gömlek: 6, Belge:1.

<sup>1470</sup>Ahmet An, **Kıbrı'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 105.

<sup>1471</sup>Korkut, **a.g.e.**, s. 21.

<sup>1472</sup>**BOA.,Y.PRK.AZJ.**, 11/107.

Ebulhayr Efendi'nin vefatı üzerine Bâbîâli tarafından Kıbrıs naibliğine Mustafa Fevzi Efendi tayin edilmiş, bu tayinin tanınması için Bâbîâli İngiliz Elçiliği tarafından Kıbrıs yönetimine tavsiyename yazılması istenmişti.<sup>1473</sup> İngiliz Hükümeti yine ada halkından birinin bu göreve atanmasını talep etmiş, gecikme üzerine Londra Sefiri Rüstem Paşa, Lord Salisbury ile görüşerek, naibin tanınması için İstanbul İngiliz Elçiliği kanalı ile mektup verdireceğinin teminatını verilmişti.<sup>1474</sup> Bu gelişmeler üzerine İngiliz Elçiliği'nden Bâbîâli'ye verilen takirde, bundan sonra naipliğin münhal olduğu Kıbrıs Hükümeti tarafından Elçilik aracılığı ile Bâbîâli'ye bildirilmedikçe kimsenin tayin edilmemesi istenmekteydi. Bu görüşe Osmanlı Hükümeti'nin itiraz etmesi üzerine İngiliz Hükümeti daha fazla ısrarcı olmadı. Ancak naiplerin görev süreleri gündeme geldi. Daha önceden naipler otuz ay için tayin edilmekteydi. İngiltere bu sürenin en az altı yıl olmasını istemişti. Müteakiben Mustafa Fevzi Efendi<sup>1475</sup> Lefkoşa Ser Naibliğine atandı.<sup>1476</sup> Mustafa Fevzi Efendi Kıbrıs'a geldiğinde 29 Mayıs 1891 tarihli mektubu ile yüksek komiserle görüşme talebinde bulunmuştu. Yüksek Komiserlik yeni naibin Ser naib olarak tanınması için İngiltere Hükümeti'nden izin istediklerini, İngiltere İstanbul Elçiliğinden de yazı aldıklarını, Yüksek komiser tarafından Sernaib olarak tanınma talimatı verildiğini söylemişti.<sup>1477</sup>

Mustafa Fevzi Efendi'nin naiblik yaptığı dönemde; makamının yetkisini kötüye kullandığı yetim Ahmet Efendi'nin mal varlığından oğluna yüz lira borç almak istediği İngiliz yönetimince öğrenilmişti. Başnaibin oğlunun küçük yaşta ve Kıbrıs'ta mal varlığı olmadığından dolayı oğluna kefil olan şahsın Baş naibin kâtibi olarak görev yaptığı bildirilmişti. Bu şahsın ise aylık 3 lira 10 şilinlik maaşından başka mal varlığının olmadığı tespit edilmişti. Şer'îye mahkemesince idare edilmekte olan yetimin mal varlığından Başnaib'in oğluna borç para verilmesini emretmesi İngiliz yönetimince kabul edilmemiş ve böyle bir olayın tekrarlanmaması istenmişti.<sup>1478</sup>

Mustafa Fevzi Efendi Naibliği döneminde Evkaf Murahhası Ahmet Hulusi Efendi ve Evkâf yönetimini İstanbul'a şikâyet etmiş, ancak her hangi bir sonuç alınamamıştı.<sup>1479</sup> Kıbrıs halkı tarafından Bâbîâli'ye 1894 yılı başlarında Mustafa Fevzi Efendi hakkında şikâyet

<sup>1473</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Sadaretten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 2 Nisan 1307 tarihli tezkire).

<sup>1474</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirlerinin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>1475</sup> Kıbrıs kadısının maaş ödenmesinde de bazı aksaklıklar olmaktadır. Nitekim merkez kadısına 4.500 kuruş maaş verilmesi gerekirken bu ödeme bir süre aksamış, kadı maaş olarak sadece 25 İngiliz lirası almıştı. **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat makamından yazılan 10 T. Sâni 1307 tarihli ek tezkire)

<sup>1476</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat makamından yazılan 10 T. Sâni 1307 tarihli ek tezkire); **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirlerinin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası)

<sup>1477</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:8, Dosya:56, Gömlek: 58-59, Belge:1.

<sup>1478</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:8, Dosya:56, Gömlek: 53, Belge:1 (Kıbrıs Müsteşarlığından Kıbrıs Naibine gönderilen 1 Eylül 1891 tarihli yazı).

<sup>1479</sup> **BOA., A.MTZ.KB.**, 1311.12.8 (113-144), 3-4, Kıbrıs Naibi Mustafa Fevzi tarafından Sadartete gönderilen 3 Ekim 1892 (21 Eylül 1308) tarihli tahrirat).

dilekçeleri verilmişti.<sup>1480</sup> Ada Türkleri, gerek İngiliz yöneticilere gerekse Bâbîâliye Başnaibi şikâyet etmekteydi. Başnaib hakkındaki şikâyet konuları Yürütme Meclisinde tartışılmış kısa bir süre sonra İstanbul İngiliz Büyükelçiliği'nden de yapılan şikâyetlerle ilgili yazı gelmiş ve konu hakkında yürütme meclisi bilgilendirilmişti.<sup>1481</sup> Gelişmeler üzerine Mustafa Fevzi Efendi Kıbrıs naibliğinden alınmış ve yerine Ataullah Efendi tayin edilmişti. Ataullah Efendi de Kıbrıs'a ulaşana kadar geçecek sürede yerine vekil tayin edildiyse de Kıbrıs Hükümeti bu vekâleti Londra'dan bir tebliğ olmadığı için kabul etmedi.<sup>1482</sup>

Bâbîâli kadıların tayinini ve görev sürelerini anlaşımadan doğan hakları olarak kendisinin belirlemesi gerektiğini savunuyordu. Nitekim 3 Eylül 1894 tarihli Meclis-i Vükela tezkiresinde, adada görevli kadıların sadece Müslüman halkın şer'i davalarını görmekle yükümlü oldukları, haklarında şikâyet olur ve azilleri gerekirse Osmanlı Hükümeti'nin naibi değiştirme yetkisi bulunduğu dair karar alınmıştı.<sup>1483</sup> Meclis-i Vükela'da yapılan müzakerede, naibin azledilme yetkisinin Osmanlı Hükümeti'nde olduğuna hükmedildi. Fakat kazalarda durum farklıydı. Yönetimin değişmesinden sonra İstanbul'dan kazalara naip gönderilmeyip, bazılarında yerli halktan naip tayin edilmişti.<sup>1484</sup>

Zaten ada yönetimi 1883 yılında İngiliz yönetimi tarafından yayımlanan iki kanunla şer'îye mahkemelerinin yetki alanları ve sorumlulukları değiştirilmişti. 4 Mayıs 1883 tarihinde "*Kıbrıs'ta İslam Şer'îye Mahkemeleri'nin Yargılama Sınırlarının Düzenlenmesi'ne Dair Kanun*"<sup>1485</sup> çıkarılmıştı. 16 Ağustos 1883 tarihinde çıkarılan bir diğer kanuna göre; Kıbrıs'taki şer'î mahkemeler Lefkoşa Kasabası, Lefkoşa Merkez kasabası hariç olmak üzere Lefkoşa ve Girne, Magosa ve Tuzla, Limasol ve Baf kazaları olmak üzere dört mahkemeye ayrılmıştı.<sup>1486</sup> Ayrıca bu kanunla mahkemelerin yetkileri belirlendi. Bu düzenleme ile Kıbrıs Naibi İngiliz yönetimi başlangıcında bu görevi yürüten Esseyit Ahmet Neşet Efendi Lefkoşa Kasabası, Seyyit Hüseyin Hüsnü Efendi Lefkoşa Merkez kasabası hariç olmak üzere Lefkoşa ve Girne kazaları, Ahmet Hulusi Efendi Magosa ve Tuzla kazaları, Seyyit Abdurrahman Efendi Limasol ve Baf naipliklerine atanmışlardı.<sup>1487</sup>

<sup>1480</sup>Kıbrıs'tan Bâbîâli'ye gönderilen arzuhalde; adanın ve hükümetin yabancıların elinde bulunması sebebiyle Osmanlı devletinin adaya göndereceği naibin zeki ve akıllı biri olması gerekirken Mustafa Fevzi Efendi'nin yetersiz olduğu, diğer bir arzuhalde ise naibin haksızlık yaptığına dair şikâyet bulunmaktaydı. **BOA., A.MTZ.KB.**, 1311.7.18 (1-5), Lefkoşa Naibi tarafından Kıbrıs ahalisi adına gönderilen 3 K. Sani 1309 (15 Ocak 1894) tarihli tahrirat.

<sup>1481</sup>**N.A., CO.**, 69/7, 13 ve 17 Ocak 1894 tarihli Yürütme Meclisi oturumları.

<sup>1482</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 3 Mayıs 1310 tarihli Sadaret tezkiresi).

<sup>1483</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirlerinin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası).

<sup>1484</sup>**BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Ağustos 1310 tarihli Sadaret tezkiresi).

<sup>1485</sup>**The Cyprus Gazette**, Supplement, 5 Haziran 1883, Nr. 109, s. 312.

<sup>1486</sup>**The Cyprus Gazette**, 8 Eylül 1883, Nr. 114, s. 339.

<sup>1487</sup>**The Cyprus Gazette**, 8 Eylül 1883, Nr. 114, s.339.

Meclis-i Vükela bu yüzden şer'an hüküm verme yetkisi hilafet makamında olduğundan, kaza naiplerinin ehliyetleri meçhul olmasından ötürü bunların merkezden tayini veya kadı ve müftü tarafından yapılan imtihan sonucunda yerli halktan seçilecek şahısların belirlenmesi şartını teklif etti.<sup>1488</sup>

İngiliz Elçiliği, konuyu uzun süre sürüncemede bıraktıktan sonra, Ataullah Efendi'nin ve ilerde bu göreve geleceklerin en az dört sene vazifede bulunmaları ve Mustafa Fevzi Efendi'nin açıkta bırakılmayacağına dair teminat istedi. Meşihat makamı da azilleri gerektirecek bir hareketleri olmadıkça kadıların en az dört sene bu görevde kalmalarını uygun görerek Mustafa Fevzi Efendi'nin açıkta bırakılmayıp, bir göreve tayin edileceği teminatını verdi.<sup>1489</sup> Bu gelişmelerden sonra Ataullah Efendi Kıbrıs naibi olarak atandı. Bu dönemde Başnaib Ataullah Efendinin Kıbrıs'ta İdadinin kurulmasında çok büyük gayretleri olmuş<sup>1490</sup> ada Türklerinin bilinçlenmesinde önemli rol oynamıştır.<sup>1491</sup> Buna rağmen Ataullah Efendi aleyhinde de toplu dilekçe verilmiş ve kendisinden duyulan rahatsızlıklar ifade olunmuştu.<sup>1492</sup> Kıbrıs ahali tarafından Osmanlı yönetimide dâhil olmak üzere Bâbîâli tarafından adaya gönderilen görevlilerde olduğu gibi Naib Ataullah Efendi de gelişmelerden rahatsız olan bir kesim tarafından Osmanlı yönetimine şikâyet edilmişti.

Kıbrıs Başnaibi Ataullah Efendi yaklaşık üç yıl görev yaptıktan sonra adaya uyum sağlayamadığını gerekçesiyle adadan ayrılarak Beyrut Naibliğinde göreve başladı. Ataullah Efendi'nin yerine Halep eski merkez naibi Mehmet Vecih Efendi atandı. Bu atamada İngiliz Elçiliği tarafından Kıbrıs yönetimine tavsiye mektubu yazılması istenmişti.<sup>1493</sup> Yüksek Komiser, Mehmet Vecih Efendi'nin Kıbrıs naibliğini 11 Mart 1898'de Lefkoşa'da yargılama yetkisine sahip olmak üzere onaylamıştı.<sup>1494</sup> Mehmet Vecih Efendi<sup>1495</sup> Kıbrıs Türklerinin meseleleri ile yakından ilgilenmiş, özellikle Kavanin Meclisi üyelerinden Hafız Ziyai Efendinin de desteği ile birlikte Evkâf meselesi ile ilgilenmişti.<sup>1496</sup> Mehmet Vecih Efendi'nin adada bulunduğu süre içerisinde özellikle adada bulunan okullarla ilgili düzenlemeler yapmaya

<sup>1488</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Ağustos 1310 tarihli Sadaret tezkiresi).

<sup>1489</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 8 T. Sâni 1310 tarihli Sadaret tezkiresi) **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 12 Nisan 1311 tarihli Sadaret tezkiresi); **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hukuk Müşavirlerinin 1 K. Evvel 1325 tarihli Mütalaası)

<sup>1490</sup> **Kıbrıs**, 14 Mart 1898, 2 Mart 1313.

<sup>1491</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu 5 Dosya: 35Gömlek :5 Belge:36 Kıbrıs Kavanin Meclisi Birinci Daire-i İntihabiyesi Mebusu, Meclis-i İcraat Ve İdare-i Liva Azası Lefkoşa Belediye Meclisi Birinci Reisi Mehmet Şevket Bey tarafından Meşihata gönderilen tahrir (19 Aralık 1910); Korkut, **a.g.e.**, s. 52.

<sup>1492</sup> Korkut, **a.g.e.**, s. 21-22.

<sup>1493</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'ne gönderilen 21 Eylül 1313 tarihli Sadaret tezkiresi); **Kıbrıs**, 14 Mart 1898, 2 Mart 1313.

<sup>1494</sup> **The Cyprus Gazette**, 18 Mart 1898, Nr. 585, s.3580.

<sup>1495</sup> Yanyalı olan Mehmet Vecih Efendi Arnavut eşrafındandı. Gümüşhaneli tarikatı mernsubu olarak ada Türklerinin bir çoğunu bu çatı altında toplayarak yönetime karşı etkili olmuştu. Korkut, **a.g.e.**, 53; An, **Dinsel Toplumdan.....**, s.12.

<sup>1496</sup> Fazıl Küçük, **Evkâfın Kayıtsız Şartsız Toplum Devri-Teslimi 56 Yıl Süren Kavga**, Yayıncı Hazırlayan: Altay Sayın, K.K.T.C. Vakıflar İdaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü, Lefkoşa 1999, s.115-116.



çalışması<sup>1497</sup> ve bağlı olduğu tarikata mürid kazandırması sırasında ada Türkleri arasına nifak soktuğuna dair İstanbul'a Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendi tarafından şikâyet edilmişti.<sup>1498</sup> Bu şikâyetlere rağmen bir iddiaya göre; Mehmet Vecih Efendi'nin ada halkından 25.000'i bulan sayıda müridi bulunmaktaydı. Bu sayıdan güç alan Naib, Yüksek Komiser ile görüşmesi sırasında;

*“Emrim altında Yirmibeşbin Kıbrıs'lı vardır. Bunların adına konuşuyorum. Kıbrıs Hükümeti Müslüman Evkâfına haksız müdahale ediyor. Evkâf'tan elinizi çekiniz”.*<sup>1499</sup>

şeklinde ifadelerde bulunduktan sonra Evkâfın dini kurallar gereği Şer'îye Mahkemesine devredilmesini talep ettiği bilinmekteydi. Mehmet Vecih Efendi Kavanin Meclisi üyelerinden ve aynı zamanda Zaman gazetesinin sahibi Derviş Paşa ile yakın ilişki içerisinde bulunmuş konuyu Kavanin Meclisi'ne taşıtmıştı.<sup>1500</sup>

<sup>1497</sup>Bu dönemde adadan Meşihat Makamına gönderilen şikâyet mektuplarından birisinde; *“Lefkoşa'da bulunan Debbağhane mektebi ile muallimi bulunduğum Arapahmed Paşa mektebinin lagv olunması ve benim de Yeni Cami mektebine tayin edilmem hakkında Maarif Nezareti'nden Kıbrıs Naibliği'ne hitaben emir verilmişse de bu görevi kabul etmeyeceğimi bildirdim. Mektebimizde iki hafız ve yirmiyi aşkın öğrenci bulunduğu halde Kıbrıs Naibi Vecih Efendi bütün ahaliyi canından bezdiren Zaman gazetesi imtiyaz sahibinin tahrikleriyle böyle bir eğitim kurumunu kapatması bütün müslüman halkın üzülmüne yol açmıştır. Bu naibin islahat adı altında yapmış olduğu fesatların sonucu olarak adada bugün oniki mektep atıl kaldığı gibi, bundan başka üçer yüz kuruş maaşla maaşla açılması için hakkında irade sadır olan üç mektebe muallim tayin etmeyip geçenlerde İstanbul'dan getirttiği Gümüşhaneli Şeyh Efendi'nin halifelerinden birinin yanına alarak köy köy dolaşp tarikata adam toplamakta ve bütün görevlerini kahveden çıkmayan mahkeme-i şerîyye katibinin eline bırakmıştır. Ben eskisi gibi görev yapmak arzusunda isem de ne çare ki muallimi bulunduğum mektebin lagv edildiği Kıbrıs hükümetinin kulağına gittiği halde Sarayönü mektebi gibi yıkılmasına karar verilmiştir. Yazdıklarımın doğruluğu şu anda İstanbul'da bulunan Nakibül eşraf kaymakamı Vahîd Efendi'den öğrenilebilir. 11 Mayıs 1315 (24 Mayıs 1899) Mülga Arapahmed Paşa Mektebi Muallimi Mehmed Tayyib.*

<sup>1498</sup>Baş Naib Mehmet Vecih Efendi Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki tarafından da İstanbul'a şikâyet edilmişti. Adadaki durumu yansıtmaya açısından önemli olduğu değerlendirilen bu şikâyet mektubunda Müftü; *Kıbrıs'ta yönetim değiştiğinde eskiden beri Lefkoşa'da bulunan mekteplerden İngilizler altı tanesini lagv edip iki mektebe indirdiğinden halkın ricası üzerine Kıbrıs dahilinde on iki mektep açılarak idaresi için bir müfettiş tayin edilmesi hususunda sadır olan irade-i seniyye üzerine kapanmış olan altı mektep ile münasip mahallere altı mektep daha açılarak on beş senedir eğitim verilmekte ve şahsım ile Musannif Efendi Maarif azalığına(Kıbrıs'taki) tayin edilmiş, ardından Musannif'in vefatıyla İzzet Efendi seçilmiş idi. Bu defa Kıbrıs Naipliğine tayin edilen Vecih Efendi Arapahmed Paşa ile Yeni Cami mekteplerinin kapatılmasına kalkışmış ve Zaman gazetesine bu konuda bir yazı yazdırmıştır. Şahsımı yanına alıp mektepleri kontrol etmesi gerekirken, maariften hiç anlamayan Derviş Paşa'yı yanına alarak mekteplere gitmekte, çocukların imtihanlarını incelemeyişi halde mektebin ilerlemesi yok diyerek hocaları istifaya davet etmektedir. Mekteplerin idaresi müfettiş ile iki azanın görevi olup, naibin müdahalesi uygun değildir. Bu naibin durumunu ortaya koymak için şurasını da açıklamayı uygun görürüm; sekiz ay önce mualliminin vefatı ile münhal kalan Debbağhane mektebini Hacı Saffet Efendi ve başkaları talip oldu ise de yaklaşık sekiz ay muallimsiz bırakmıştır. Kendisinin müntesibi bulunduğu Gümüşhaneli merhum Şeyh Efendinin müritlerini devamlı kayırmakta olduğundan, Hacı Saffet Efendi de aynı tarikata intisap edince onu Debbağhane mektebine hemen muallim tayin ettirmiştir. Naibin teklifi ile Lefkoşa'da baldırı çıplak, kasap ve kahvehaneci v.s. takımından üçyüzlü aşkın kişi Gümüşhaneli Şeyh Efendinin tarikatine intisap etmiştir. Cuma ve pazartesi geceleri Cami-i Kebir'de başkalarını dışarı çıkararak kapıları kapatıp, ayin yapılmaktadır. Naibin yardımı ile tarikat şeyhinin halifesi köylere bile gidip mürit kayd etmektedir. İşte naibin saçmış olduğu fesat tohumları halk arasında ayrılığa sebep olmaktadır. Naibin bu hareketlerinden halkın ileri gelenleri ilim adamları ve ahali nefret etmiştir. Bu sebeple kendisinin mekteplerine müdahalesine izin verilmemesi, mektep muallimleri hafız olup, her yönden donanımlı kişiler olduklarından ve yeni açılan üç mektebe hala uygun muallim bulunmadığı için gereğinin yapılması arz olunur”.* **BOA.,MF.MKT.,** 448/15, Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendiden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Nisan 1315( 24 Nisan 1899) tarihli şukka.

<sup>1499</sup>Korkut, **a.g.e.**, s. 22, 53.

<sup>1500</sup>**N.A., CO.,** 69/12, Kavanin Meclisinin 23 Mayıs 1899 tarihli oturumu, s.490-491.

Mehmet Vecih Efendi'nin 1900 yılı yazında rahatsızlığından dolayı yerine Ahmed Muhiddin Efendi vekil olarak görevlendirilmiş ve Baş Naib Mehmet Vecih Efendi adadan ayrılmak zorunda kalmıştı.<sup>1501</sup> Mehmet Vecih Efendi'ninin adada üç yıla yakın görevinden sonra yerine Sivas merkez kadısı Osman Nuri Efendi 7 Ekim 1900'de tayin edildi.<sup>1502</sup> Baş Naib olarak Osman Nuri Efendi 8 Kasım 1900 tarihinde İstanbul'dan yola çıkmıştı.<sup>1503</sup> Adaya gelen Osmanlı Nuri Efendi 15 Kasım 1900 tarihinden itibaren Yürütme Meclisine üye olarak görevlendirildi.<sup>1504</sup> Osman Nuri Efendi'nin de adada yedi yılı aşkın görev süresinde Kıbrıs Müftüsü ile arası bozulmuş ve Meşihatın iki tarafa da birçok kez tavsiyelerde bulunmasına rağmen aralarındaki ilişki düzelmemişti. Kıbrıs halkının şikâyetleri<sup>1505</sup> ve bölgenin hassasiyetinden dolayı kadının Kıbrıs'ta görevine devam etmesinin zararlı olacağı düşünülerek, yerine Trablusşam kadısı Numan Efendi'nin tayini uygun görüldü.<sup>1506</sup>

Numan Efendi Kadılığı döneminde Evkâf'ta yaşanan sorunlar ve yolsuzluklarla ilgilenmişti. Başnaib, Evkâf Murahhası İrfan Efendi'nin kanunlara aykırı uygulamaları ve II. Abdülhamit aleyhinde faaliyetlerde bulunan şahıslara destek olduğu hakkında kapsamlı olarak rapor hazırlayarak üç defa<sup>1507</sup> durumu İstanbul'a bildirmiş ve görevden alınmasını talep etmişti. 29 Mayıs 1907 tarihinde İrfan Efendi Osmanlı Devleti murahhaslığından azledilmişti.<sup>1508</sup> Numan Efendi'nin Murahhas İrfan Efendi ile ilgili şikâyetleri üçüncü kez Bâbîâliye, evrak Sadarete havale olunduktan sonra Padişah'a arz edilmiş ve 29 Mayıs 1907 tarihinde irade-i seniyye sadır olmuş ve İrfan Efendi padişah tarafından görevinden azl edilmişti. Osmanlı yönetiminin azl etmesine rağmen İngiliz yönetimi haksız yere İrfan Efendi'yi göreve devam ettirmişti.<sup>1509</sup>

Kadı Numan Efendi İngiliz yönetimi tarafından açıktan açığa desteklenen İrfan Efendi hakkındaki şikâyetleri ilerleyen tarihlerde de kapsamlı raporlar hazırlayarak Bâbîâliye bildirmiş fakat sonuç değişmemiş İrfan Efendi Osmanlı Evkâf Murahhaslığı görevine İngiliz yönetimince devam ettirilmişti.

<sup>1501</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu:8, Dosya:57, Gömlek: 83, Belge:1.

<sup>1502</sup> **BOA., Y.MTV.,** 206/130; **BOA., HR.SYS.,** 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Eylül 1316 tarihli yazı).

<sup>1503</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu:8, Dosya:57, Gömlek: 79, Belge:1; **KMA., MAFE.,** Kutu:8, Dosya:57, Gömlek: 80, Belge:1.

<sup>1504</sup> **Blue Book, 1900-1901 yılı.**

<sup>1505</sup> **BOA., Y. PRK.AZJ.,** 48 /36, 1 Ağustos 1319(14 Ağustos 1903) tarihli jurnal.

<sup>1506</sup> **BOA., HR.SYS.,** 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 18 T. Sâni 1323 tarihli tezkiresi).

<sup>1507</sup> Baş naib Numan Efendi'nin Musa İrfan Efendi hakkındaki tespit edebilen ilk şikâyet 27 Eylül 1322 (10 Teşrin-i Evvel 1906) tarihli rapordur. **KMA., MAFE.,** Kutu:4, Dosya:26, Gömlek: 37, Belge:1; **BOA., DH.MKT.,** 1125/77 ; **KMA., MAFE.,** Kutu:4, Dosya:26, Gömlek: 37, Belge:2, 15 T.Sâni 1322 (28 Kasım 1906); **BOA.İrâde Evkâf,** 1325 B 20.

<sup>1508</sup> Bu konu daha ayrıntılı olarak Evkâf başlığı altında incelenecektir.

<sup>1509</sup> **BOA., HR.SYS.,** 900/82.

Numan Efendi'nin Baş naibliği sırasında Meşihat Dairesinden 6 Eylül 1909 tarihinde gönderilen talimatla Kıbrıs naibliği kadılığa tahvil edildiği bildirilmiş ve kadılık tarafından yeni teşkilata geçilmesi istenmişti.<sup>1510</sup>

Numan Efendi üç yılı aşkın bir süre görevini yaptıktan sonra 1 K. Evvel 1325 tarihinden itibaren Beyrut Naibliği görevine atanmış<sup>1511</sup> ancak yeni görev yerine katılım yapamadan 11 Aralık 1910'da vefatı<sup>1512</sup> üzerine yerine Meclis-i İntihab ve Sicil Başkâtibi Ali Rıfat Efendi tayin edilmişti.<sup>1513</sup>

Numan Efendi'nin vefatından sonra İrfan Efendi ile yakınlığı bilinen ve seçilmesi için İrfan Efendi tarafından köy köy dolaşarak desteklenen Kavanin Mecilisi üyesi Mehmet Şevket Bey tarafından bir şikâyetname gönderilmişti. Mehmet Şevket Bey Rumlar arasındaki Piskoposluk Meselesi sırasında Rum oylarının bölünmesi sonucu Lefkoşa Belediye Başkanlığına yaparken aynı zamanda Yüksek komiser tarafından Yürütme Meclisi ve Merkezi İdare Meclis üyeliği de yapmaktaydı. Mehmet Şevket Bey'in Evkâf kanadından olması sebebiyle taraflı olarak yazılmış şikâyet mektubu Numan Efendi'nin vefatından bir hafta sonra gönderilmişti.

Mehmet Şevket Bey mektubunun İngiliz yönetimi sırasında adaya gönderilen kadıları ilgilendiren bölümünde; II. Abdülhamit tarafından gönderilen kadıların nifak yolunu takip ettikleri için Kıbrıs Müslümanlarını maddi ve manevi zarara uğrattıklarını belirterek raporuna başlamıştı. Raporun devamında; naibler aracılığıyla II. Abdülhamit döneminde dağıtılan rütbelere, nişanlara ve hafife maaşları ile Kıbrıs'ta "satın alınan" az sayıdaki şahsın padişaha yaranmak için Osmanlı taraftarlığı kisvesinde naiblerle beraber İngiliz yönetimi aleyhine düşmanca bir tutum sergilediklerini iddia etmişti. Mehmet Şevket Bey, Rumların düşmanca tavrına karşı İngilizlerin nüfus oranına bakmadan Müslümanları destekleyip evkâf memuruna yardımcı olduklarını ve evkâf gelirlerinin arttırıldığını vurgulamıştı. İngiliz yönetimi bunları yaparken naiblerin İngiliz yönetimi aleyhinde hareket ettiklerini belirtmişti. II. Abdülhamit'in son naibi Numan Efendi'nin meşrutiyet idaresi adına aynı aleyhteki tutumu takip ederek Kıbrıs Müslümanlarını tehlikeye düşürdüğünü, bu durumun Osmanlı makamlarına defalarca

<sup>1510</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu: 6 Dosya: 46 Gömlek :7 Belge:1

<sup>1511</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:5, Dosya:33, Gömlek: 30, Belge:1, Beyrut Vilayeti Merkez Naibliği'nden Kıbrıs Naibliğine gönderilen 20 T. Evvel 1326(2 Kasım 1910).

<sup>1512</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (İngiliz Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 4 K. Evvel 1326 tarihli yazı) **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'nden Meşihata gönderilen 7 K. Evvel 1326 tarihli yazı) Numan Efendi vefat ettikten sonra yapılan yazışmada, Numan Efendi'nin elinde olmayan sebeplerle izin süresinden fazla geçirdiği günler içinde izinli sayılıp maaşının o şekilde ödendiğini, müteveffanın kabul edilen izin süresi için yarı tahsisatının Kıbrıs hükümetince hanımına ödenmesi için müracaatta bulunulmuştu. **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 24 Eylül 1327 tarihli yazı).

<sup>1513</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 8 K. Evvel 1326 tarihli yazı); Bu tayin İngiltere'nin İstanbul elçiliği tarafından Kıbrıs İngiliz yönetimine bildirilmişti. **BOA., HR.SYS.**, 892/1 (Hariciye Nezareti'nden Meşihata gönderilen 26 K. Evvel 1326 tarihli yazı); Yüksek komiser, Ali Rıfat Efendi'yi sadece Lefkoşa kazasında hüküm vermeye yetkili olarak 10 Şubat 1911'de atamış ve bu atama resmî gazetede yayımlanmıştı. **The Cyprus Gazette**, 3 Mart 1911, Nr. 1002, s.7309.

bildirilmesine rağmen herhangi bir işlem yapılmadığını bildirmişti. Mehmet Şevket Bey bunların yanında, İngiliz yönetiminin Türklerin yanında hareket ettiğini, Rumlara karşı Türkleri koruduklarını belirtmişti. Numan Efendi zamanında Şer'iyeye Mahkemesine tahsis edilen 550 lira maaşın adada bulunan Türk okullarına havale edilmesini daha önceden talep ettiğini hatırlatmıştı. Ancak tahsis edilen bu paranın Kadılık personeline maaş artışı olarak verildiği bildirmişti. Son müftülük seçiminde Naibin halkın isteği aday olan Müderris Ali Efendi yerine Hacı Hafız Bey'i İstanbul'dan müftü tayin ettirdiğini, ondan boşalan kadroya hafiye olan kendi adamını getirttiği hakkında şikâyette bulunmuştu. Şevket Bey ayrıca, İngiliz yönetimi tarafından Şer'iyeye mahkemesine yıllık 422.5 Osmanlı lirası tahsis edildiğini, Bâbıâli tarafından yıllık 550 lira verildiğini, buna sebep olarakta Kıbrıs Şer'iyeye mahkemesinin Numan Efendi tarafından birinci derece naiblikler arasında göstermesinden kaynaklandığını ifade etmişti. Ancak Kıbrıs Naibinin sorumluluk sahasının sadece Lefkoşa'da bulunan 6.000 nüfusu kapsadığını, bunun dışında bulunan 50.000'i aşkın Müslüman halkın yetim işleri, diğer şer'i işlemleri maaşlarının İngiliz yönetimi tarafından maaşları verilen 3 kaza naibi ve 3 katip tarafından yapıldığını vurgulamıştı. İngiliz yönetimi tarafından naiblerin ikisine yıllık 120'şer diğerine 144 sterlin, katiplerin ise 42'şer sterlin maaş verildiğini bildirmişti. Her naib ve katibin ortalama on yedi bin müslümanın şer'i işlerini yürüttüklerini, bunların Kıbrıs Şer'iyeye Mahkemesi ile alakalarının olmadığını vurgulamıştı. Şevket Bey şikâyetnamesinin son kısmında; Lefkoşa'da naiblik makamını tekeline alarak menfaat temin eden ve naiblerin tarafsızlığının bozulmasına sebep olan şahısları engellemek amacıyla naiblerin görev sürelerinin bir veya iki yıla düşürülmesi gerektiğini teklif etmişti.<sup>1514</sup>

Mehmet Şevket Bey'in tamamen İngiliz yönetimi tarafından desteklenen ve İngiliz yönetimi ile beraber hareket eden Evkâf kanadının adına bu şikâyetleri yaptığı açıktı. Özellikle adada mevcut İngiliz yönetiminin nüfus çoğunluğuna sahip olan Rumlara karşı her alanda Türkleri desteklediğini, "*Evkâfa sahip çıktığını*", adada bulunan Başkadının yetki alanın çok az olmasına rağmen İngiliz yönetiminden ve Bâbıâli'den ödenek aldığını, asıl işin İngilizler tarafından maaşları ödenen kaza naibliği personeli tarafından yapıldığını, müftü seçimleri sırasında kadının taraf tutarak hakkı olmadığı halde Müftü seçimi için Hafız Ziyai Bey'i İstanbul'a seçtiğini iddia etmişti. Bunların yanında adaya gönderilecek kadıların görev sürelerinin bir iki yıla düşürülerek daha adayı tanımadan tayin edilmelerini bunun sonucunda da İngiliz yönetimi taraftarı olan Evkâf kanadının ada Türkleri üzerinde tamamen hâkim olması hedeflenmişti. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi durumuda çok iyi kavrayan ve

<sup>1514</sup> KMA., MAFE., Kutu:5, Dosya:35, Gömlek:5, Belge: 1-2, Kıbrıs Kavanin Meclisi Birinci Daire-i İntihabiyesi Mebusu, Meclis-i İcraat Ve İdare-i Liva Azası Lefkoşa Belediye Meclisi Birinci Reisi Mehmet Şevket'den Meşihate gönderilen 6 K.Evvel 1326 (19 Aralık 1910) tarihli tahrirat.

II. Abdülhamit yönetimini karalayan Mehmet Şevket Bey önceki naibleri II. Abdülhamit'in naibleri olarak nitelemiş ve İngiltere'nin dostluğu için onlarla iyi geçinilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Tamamen Evkâf kanadı ve İngiliz yönetiminin görüş açısı ile yazılan bu şikâyetnamede evkâf idaresi sırasında İngilizlerin yardımı ile evkâfın geliştirildiği, kadı taraftarlarının kendi menfaatleri için evkâfa müdahale etmeye çalıştıkları da dile getirmişti.

Mehmet Şevket Bey'in gönderdiği yazı Meşihat tarafından değerlendirilmiş ve Kıbrıs Kadılığına tayin edilen ve İstanbul'dan ayrılmamış olan Ali Rıfat Efendi'ye zarf içinde verilmesi kararlaştırılmıştı.<sup>1515</sup> Durum Meşihat tarafından Sadarete gönderilmiş Sadaret tarafından Kıbrıs Kadılığında görev yapacaklarının hareket tarzını belirleyen tezkire Meşihat tarafından yeni Kadı Ali Rıfat Efendi'ye teslim edilmişti.<sup>1516</sup> Yeni kadı Ali Rıfat Efendi 28 Şubat 1911 tarihli yazısında görev yerine ulaştığına dair bilgiyi Sadarete göndermişti.<sup>1517</sup>

Ali Rıfat Efendi adaya geldiğinde Yüksek Komiserlik tarafından kendisinden Evkâf idaresi hakkında şikâyetleri incelemesi istenmişti. Kadı Ali Rıfat Efendi ise hesapların teftişinin İngiliz yönetimi tarafından görevlendirilen şahıslarla yapılmasına rağmen bu işlemin bir emr-i vakiyi onaylamaktan ibaret olduğunu bildirmişti. Müfettişler tarafından yapılan teftişin yapılan masraf senetleri ile defterlerin birbiri ile uyumlu olmasını sağlamak olduğunu ifade etmişti. Kadı İngiliz yönetimi tarafından yapılan kontrollerin yetersiz ve kapsamının farklı olduğunu dile getirmişti. Kendisinden bu konuda kapsamlı bir talimatname istenmesine rağmen I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile istenen talimatname faaliyeti aksaklığa uğramıştı.<sup>1518</sup>

İngiliz İdaresi anlaşma ile Kadı ataması yetkisi Bâbîâli'de olmasına rağmen kaza kadılarını bizzat kendisi atamış, Bâbîâli'nin atama yaptığı Başkadının atamasını Yüksek Komiserin onayından sonra resmi gazetede yayımlatmıştı.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin adadaki resmi temsilcisi olan Baş kadının yetkileri sınırlandırılmış, kaza kadıları ile bağlantısı koparılmıştı. Bunun yanında İngiliz yönetimi Başkadıyı kendi memuru olarak değerlenmiş, maaş bağlamış ve emekliliğini hak eden Başkadıya emeklilik maaşı vermişti.<sup>1519</sup>

Yürütme Meclisine yerli üyelerin kabulü ile ada Türklerini başlangıçta Başnaib temsil etmekteydi.<sup>1520</sup> Türkleri temsilen yürütme Meclisinin 11 Şubat 1897 tarihli oturumuna Başnaib

<sup>1515</sup> KMA., MAFE., Kutu:5, Dosya:35, Gömlek:5, Belge: 1-2, 2 K.Sani 1326 (15 Ocak 1911).

<sup>1516</sup> KMA., MAFE., Kutu:6, Dosya:46, Gömlek:18, Belge: 1, 28 Şubat 1326(13 Mart1911).

<sup>1517</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2 Dosya: 14 Gömlek : 61 Belge :1, Sadareten Kıbrıs Kadılığına gönderilen 9 Mart 1327(22 Mart 1911) tarihli tahrirat.

<sup>1518</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 4, Dosya: 26, Gömlek : 32, Belge :1-2, Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserliğe gönderilen 31 K. Sani 1917 tarihli rapor.

<sup>1519</sup> Kıbrıs'ın son Başnaibin Mehmet Vechi Efendi 1882 yılı no: XV Kanununun 2. Bölümüne göre emekli oldu. Bir aylık tam maaşına denk 25 £'a maaş bağlanması kararlaştırılmıştı. N.A., C.O., 69/14, 6 Haziran 1902 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1520</sup> Ataullah Efendi; 28 Nisan 1898 tarihli bir atama emri ile "Majestelerinin 2 Haziran 1897 tarihli talimatlarıyla kendisine verilen yetkilere dayanarak Ekselansları Yüksek Komiser, Kıbrıs Naibi Mehmed Vecih Efendi'yi bu

Ataullah Efendi ek üye olarak katılmıştı. Başnaib katıldığı ilk yürütme meclisi toplantısında yemin ederek meclis üyeliğine başlamıştı.<sup>1521</sup> Yürütme Meclisinde Müslümanlıkla ilgili dini konularda Başnaibe danışılmaktaydı.<sup>1522</sup> Bunun yanında Yürütme Meclisi toplantılarında İngiliz üyelerle ve Rum üyelerle görüş alışverişinde bulunmaktaydı.<sup>1523</sup> Başnaibin Kavanin Meclisi'nde onaylanması gereken tasarılar hakkında Kavanin Meclisi üyeleri ile koordineli sağladığı durumlar da bulunmaktaydı.<sup>1524</sup> Ada yerel idaresi hakkında fikirlerine danışılmaktaydı.<sup>1525</sup> Ada Türklerinden ölüm cezası alan bir şahsın affedilmesi için Yürütme meclisine müracaat ettiği durumlar da bulunmaktaydı.<sup>1526</sup> Baş Naib aynı zamanda Merkezi İdare Meclisi'nin üyeleri arasındaydı.<sup>1527</sup>

Kıbrıs Kadısı'nın ada Türklerinin eğitimini geliştirmeye yönelik görevleri de bulunmaktaydı. Kıbrıs'ta İbtidai mekteblerin ıslahı ve çoğaltılması için haftada en az iki defa toplanmak ve her üç ayda bir ayrıntılı rapor vermek üzere teşkil edilen Kıbrıs Maarif Komisyonu Başkanlığını da yürütmekteydi.<sup>1528</sup>

İngiliz yönetimi iki devlet arasında imzalanan anlaşma gereği adada şer'iyeh mahkemelerinin devam etmesine müsaade etmişti. Ancak anlaşmada kadı atamaları ve sorumluluk saha ve yetkileri hakkında ayrıntılı açıklama bulunmamasından dolayı bu

---

tarihten itibaren üç yıl süreyle ve Majestelerinin memnuniyeti süresince Yürütme Meclisi Ek Üyesi olarak atamıştır". **The Cyprus Gazette**, Nr. 594, 13 Mayıs 1898, s.3633; **Blue Book, 1898-1899 yılı**.

<sup>1521</sup>Dönemin Kıbrıs Naibi Ataullah Efendi Meşihat Makamı aracılığıyla Sadarete gönderilen yazısında, yürütme meclisinin işleyişini anlatmış ve yerli halktan bu meclise kendisi ile birlikte iki hristiyan üyenin seçildiğini bildirmiştir. **BOA., Y.EE.**, 78/97 (1-2), 5 Şubat 1312, 17 Şubat 1897; **N.A., C.O.**, 69/7, 11 Şubat 1897 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1522</sup>4 Mart 1901 tarihli toplantıda Yüksek Komiser yerli üyelere dini inançlara göre vefat eden kişinin ne kadar süre içerisinde gömülmesi gerektiğini sormuş Müslümanlar adına Başnaib Hristiyanlar adına Rum üyeler açıklama yapmıştı. **N.A., C.O.**, 69/14, 4 Mart 1901 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1523</sup>Yüksek Komiser, bedel-i askeri ve temettü vergilerinin kaldırılıp onların yerine kıymet vergisi, tütün ve tuz vergilerinin arttırılacağını bildirdi. Başnaibin Müslüman toplumunun Theodotou'nun Rum toplumunun temsilcisi olarak onların görüşlerini almak istediğini ifade etmişti. Yüksek Komiser, bu iki vergiden sürekli şikayet olduğunu, bu durumu Sömürgeler Bakanının onayladığını bildirdi. Başkadı, itiraz edilecek bir şey görmediğini, ancak tuzdan vergi alınmamasını, bundan alınacak verginin zenginler tarafından kullanılan tütünden alınması gerektiğini düşündüğünü bildirdi. Theodotou genel doğrudan vergilendirmeye itiraz etmişti. Vergilendirmenin kaldırılmasını istemişti. Kaldırılan vergilerin yerine vergi konulmaması gerektiğini ancak bunun da mümkün olmadığını düşündüğünü ifade etmişti. Rum üye, Başnaibin tuz hakkındaki fikrine katılmıştı. **N.A., CO.**, 69/14, 21 Kasım 1905 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1524</sup>1901-1902 Bütçe görüşmesinde Yüksek Komiser tapu dairesi ile ilgili isteklerini dile getirmişti. Tapu dairesinin masraflarının onaylanması gerekmekteydi. Bütçenin Kavanin Meclisinden geçmesi için Başnaib bu işin olması gereken bir iş olduğunu ve meclis toplandığında seçilmiş üyelerle bu konuyu görüşeceğini bildirdi. **N.A., CO.**, 69/14, 19 Aralık 1900 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1525</sup>Yüksek Komiser, Müslüman ve Hristiyan toplulukları için köylerde ayrı muhtarlar atama sorusu hakkında meclis üyelerinin görüşünü almıştı. **N.A., CO.**, 69/14, 4 Mart 1901 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1526</sup>Ölüm cezası alan Şekerci Ömer'in aff edilmesi için Başnaib ve Müftü resmi yazı ile meclise müracaat etmişse de konu değerlendirilmiş ancak cezanın değiştirilmesi için yeterli sebep bulunamamıştı. **N.A., CO.**, 69/2, 24 Şubat 1888 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>1527</sup> **Blue Book, 1893-1894 yılı**, s. 95.

<sup>1528</sup>**BOA., MF.MKT.**, 987/67 Kıbrıs Naibi Osman Nuri tarafından Maarif Nezareti'ne gönderilen 21 Temmuz 1323 (3 Ağustos 1907) tarihli tahrirat; **KMA., MAFE.**, Kutu:3, Dosya:21, Gömlek: 8, Belge:1; **BOA., MF.MKT.**, 1176/89, Meclis-i Kebir-i Maarif 'den (Maarif Nezareti) Muhasebat İdaresi'ne gönderilen 23 T. Sani 1327 (6 Aralık 1911) tarihli tahrirat.

durumdan faydalanmış, Baş Kadıyı kendi memuru olarak kabul etmiş, Osmanlı Devleti tarafından atanmasına rağmen resmi gazeteler ve Blue Book'lar da atamasının Yüksek Komiser tarafından yapıldığı yazılmıştı. Yine kazalardaki atamalarda İngiliz yönetimince yapılmaktaydı. İngilizler bu konuda Bâbîâliye bir yetki tanımadığı gibi Baş kadı ile aralarında herhangi bir yetki bağlantısı olmadığını da kabul ettirmişti.

Kıbrıs Kadısı adada Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak doğrudan doğruya Sadaret makamı ile yazışmalarını yapmış, gerektiğinde İstanbul'a giderek adadaki gelişmeler hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Bunun yanında dönem dönem Kıbrıs yerlileri ile fikir ayrılığına da düşmüştü. Ancak özellikle Mehmet Vecih Efendi, döneminde ada Müslümanları için büyük bir öneme sahip olan Evkâf konusu ile ilgilenilmiş ve bu dönemde Kavanin Meclisi'nde bulunan Hafız Ziyai Efendi ve Hacı Derviş Paşa'nın destekleri ile önemli çalışmalar yapılmıştı. Ancak bu durum İngiliz yönetimi ve Evkâf kanadı ile aralarının açılmasına neden olmuştu. Bu durumun sonucu olarak Türk toplumunu temsili için Yürütme Meclisinde başlangıçta yer alan Kadılar yerine sonradan Evkâf kanadında yer alan ve Kavanin Meclisi'ne seçilen üyeler Yürütme Meclisinde Türk toplumunu temsil etmişti.

### 3.1.2.2. Kıbrıs Müftülüğü ve Müftüler

Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine devri sırasında II. Abdülhamit tarafından adaya gönderilen hükümde Kıbrıs Mutasarrıfı, Naibi ve Müftüsüne adanın İngilizlere niçin geçici olarak devr edildiği izah edilmişti. Hükümden de anlaşıldığı gibi Kıbrıs Müftüsü adanın ileri gelenleri arasında bulunmaktaydı.<sup>1529</sup> Ada Müslümanları tarafından Kıbrıs'ın yerlilerinden 1877 yılında Kıbrıs Müftülüğüne atanan 1816 doğumlu Sait Ahmetzade Esseyid Ahmet Asım Efendi<sup>1530</sup> Kıbrıs'ın önde gelen ailelerinden birisine mensuptu.<sup>1531</sup>

Adanın İngiltere'ye devrinden sonra tespit edilebilen belgeler arasında Kıbrıs Müftüsü Ahmet Asım Efendi'nin ismi ilk kez İngiliz idaresinde vakıfların nasıl yönetileceğine dair 21 Mayıs 1880'de Kıbrıs Naibi Ahmet Neşet Efendi ve Deavi Naibi Hasan Hüsnü Efendi'nin de katıldığı toplantıda geçmektedir.<sup>1532</sup> Mütakiben İngiliz Evkâf delegesi Seager'in de iştirak ettiği 14 Haziran 1880 tarihli vakıflarla ilgili yapılan toplantıda yine Kıbrıs Müftüsü Ahmet Asım Efendi de bulunmuştur.<sup>1533</sup>

Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi sırasında adanın özel konumu gereği vakıfların ne tür durumlarda Evkâf tarafından idare edileceğine dair 21 Mayıs 1880'de Kıbrıs Naibi Ahmet

<sup>1529</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 7, Dosya: 49, Gömlek :1, Belge:1.

<sup>1530</sup> Şer'iyet sicillerinde dönemin Kıbrıs Müftüsü; Müftî-i belde Asım Efendi bin Hacı Mehmed Efendi olarak geçmektedir. KŞS., 54, Sayfa:65, Hük:136, 22 Şevval 1303.

<sup>1531</sup> The Cyprus Gazette, Nr. 323, 5 Eylül 1890, s. 1665.

<sup>1532</sup> KMA, Atik Emirname Defteri, Sahife Nr.222, Hüküm Nr.345, 11 Cemâziyelâhir 1297 (21 Mayıs 1880).

<sup>1533</sup> NA., FO., 78/5116, s.18.

Neşet Efendi, Kıbrıs Müftüsü Ahmet Asım Efendi ve Deavi Naibi Hasan Hüsnü Efendi'nin katıldığı toplantı yapılmış ve Evkâfın idaresi ile ilgili kararlar alınmıştır.<sup>1534</sup>

İngiltere'de Liberal partinin iktidara geçmesiyle Kıbrıs Kavanin Meclisi'nin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiş ve Rumların nüfus oranına karşı yeni meclisin üye sayısının belirlenmesi teklifi üzerine 5 Ocak 1882 tarihinde Kıbrıs Müftüsü Ahmet Asım Efendi başkanlığında Türklerin ileri gelenlerinden bir heyet Yüksek Komiser Biddulph'a dilekçe ile müracaat ederek Rumların dilekçelerinde ifade etmiş oldukları hususlara itiraz edip, Müslüman ve Hristiyan cemaatleri tarafından orantısız olarak seçilecek en az 18 yerli üyeden oluşan bir Temsilciler Meclisi kurulmasının gerektiğini tekrarlamıştı. Bu durumla ilgili olarak ise Osmanlı kanunlarında hiçbir eyalet için meclis üyesi seçimlerinde Müslüman ve Müslüman olmayanların nüfus oranlarına bakılmayıp eşit miktarda üye seçildiğini bildirdiler. Buna en büyük örnek Anadolu nüfusunun %90 ının Müslüman olup meclis üyelerinin eşit olduğunu ifade ederek Rumların tekliflerinin reddedilmesini istemişlerdi.<sup>1535</sup>

Kıbrıs Müftüsü başkanlığında isteklerini dile getiren Türkler'in teklifi yerine Rumların istediği şekilde kanun kabul edilmişti. Kavanin Meclisi'nde eşit temsiliyet isteyen Müftü ve Türklerin ileri gelenleri yeni yapılanmayla ilgili olarak şikâyetlerini telgrafla 25-26 Mart 1882'de Sömürgeler Bakanlığına bildirmişlerdi. Bu düzenleme ile eskiden gelen ve şu andaki ayrıcalıklarının ayaklar altına alındığını, bu şartlar altında meclise temsilci göndermeyeceklerini, bu arada kendi haklarını korumak için bütün gerekli müracaatlarda ısrar edeceklerini ifade ettiler.<sup>1536</sup> Ertesi gün içerisinde buldukları durumu Bâbîâli'ye bildiren Müftü önderliğinde Kıbrıs Türkleri 10 Mart tarihli emri yazılarına ekleyerek Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdi.<sup>1537</sup> Müftü ve Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri 17 Nisan tarihli diğer bir bildiriyle kurdukları kulüpler aracılığıyla bütün Rumların Yunanistan'la birleşmeyi hedeflediğini, onlara verilen yetkiyle adadan bütün İngilizleri kovacaklarını ve Pan-Helenizm fikri sayesinde Yunanistan haricinde dünyanın hiçbir yönetiminden memnun olmayacaklarını belirterek İngiliz yönetimini uyarılmışlardı. Sömürgeler Bakanı da adadaki Müslüman toplumunun Kraliçe'nin ve ada yönetiminin koruması altında bulunduğunu, Osmanlı Devleti'ndeki Meclis-i İdari ve Meclis-i Deavi'nin yapılanmasının farklı olduğunu, Müslüman toplumunun ada yönetimi ile beraber hareket ettiği takdirde memnun kalacaklarını ifade etmişti.<sup>1538</sup>

<sup>1534</sup> **KMA, Atik Emirname Defteri**, Sahife Nr.222, Hüküm Nr.345, 11 Cemâziyelâhir 1297 (21 Mayıs 1880).

<sup>1535</sup> **N.A., CO.**, 883/2/4; **KMA., NE.**., 013-5, s. 53-54; **The Manchester Guardian**, 2 Ocak 1882, s. 8.

<sup>1536</sup> **KMA., NE.**., 013-5, s.84, 90-92.

<sup>1537</sup> **BOA., Y. EE.**, 78/98.

<sup>1538</sup> **KMA., NE.**., 013-5, s.105 (Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'den Biddulph'a (28 Nisan 1882).



Müftü başkanlığında Kıbrıs Türklerinin Osmanlı Devleti'nden meclisin yapılanması ilgili yardım istemeleri üzerine Musurus Paşa durumu İngiliz Dışişleri Bakanı'na ileterek, bu kararın adanın Müslüman halkını oldukça kötü bir şekilde etkileyeceğini, yerel yönetimler ve yasalar açısından bu güne kadar eşit olan bu durumun, yeni düzenleme ile Müslümanlar aleyhine olacağını ve bu konu için aracı olup yeni mecliste Müslümanlara eskisi gibi eşit haklar verilerek düzeltilmesini istemişti.<sup>1539</sup> İngiliz yönetimi yapılan anlaşma ve eki gereği adanın yönetimi ile ilgili düzenlemeler yapma yetkisinin İngiltere'ye ait olduğunu, Bâbîâli'ye ada yönetimine karışma yetkisi verilmediği uyarısında bulundu.<sup>1540</sup>

Kavanin Meclisi'nde Türklerin ve Rumların eşit temsil edilmesine dair Kıbrıs Müftüsü ve ada Türklerinin ileri gelenlerinin görüşleri Bâbîâli tarafından Londra'ya iletilmiş ve ada Türklerinin menfaatleri korunmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştı.

1884 yılında Müftü Ahmet Asım Efendi başkanlığında yapılan toplantıda adada bulunan İslam mekteplerinin ihtiyaçlarının karşılanması için bir komisyon kurulma kararı alınmıştı. Teşkil edilen komisyon tarafından alınan kararda; maddi yetersizlikler gerekçe gösterilerek İngiliz yönetimi tarafından kapatılan mekteplerin tekrar açılmasına ve diğer İslam köylerinde de Kuran ve dini kuralları öğretecek kadar okullar kurmak üzere 12 öğretmenin istihdamına izin verilmesi istenmişti.<sup>1541</sup>

1887 yılında Kıbrıs Müftüsü Ahmet Asım Efendi maaşının artırılması için İngiliz yönetimine müracaat etmişti. Müftünün dilekçesi 18 Kasım 1887'de Yürütme Meclisinde görüşülmüş ve bir sonra seçilecek müftüye emsal teşkil etmemek üzere aldığı maaşın iki katına kadar arttırabileceği kararı alınmıştı.<sup>1542</sup>

1887 yılında Kıbrıs'ta ağır kıtlık yaşanmasına rağmen yönetimin ağır vergilendirme politikası Kıbrıs ahali tarafından eleştirilmekteydi. 1887 yılı sonu ve 1888 yılı başında adadaki ekonomik sıkıntılar mitinglerle protesto edilmişti. Türklerinde desteklediği bir bildiri hazırlandı. 1888 Haziranında Lefkoşa'da Müftü Ahmet Asım Efendi'nin evinde yapılan toplantıda Türkleri temsilen atanan iki delege 2 şartla bildiriye destek vereceklerini açıklamıştı. Türk üyeler, Bâbîâli adına ödenen tutarın bildiride yer almaması ve alınan kararların İstanbul'un onayından geçmesi şartını ileri sürmüşlerdi. Türklerin tekliflerinin kabul edilmemesi üzerine Türk üyeler komisyondan çekilmişti.<sup>1543</sup>

<sup>1539</sup> **BOA., Y.E. E., Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek**, 86-1/71, **KMA., NE..**, 013-5, s.101, Musurus Paşa'dan Lord Granville'ye (6 Nisan 1882).

<sup>1540</sup> **KMA., NE..**, 013-5, s.107-108, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya (8 Mayıs 1882).

<sup>1541</sup> **BOA., Y.EE., Sadrazam Kamil Paşa Evrakına Ek** 86-1/86. Sadarete gönderilen 2 Kasım 1884 (21 T. Evvel 1300) tarihli tahrirat.

<sup>1542</sup> **N.A., CO.**, 69/2, Yürütme Meclisinin 18 Kasım 1887 tarihli oturumu.

<sup>1543</sup> **N.A., CO.**, 69/10, 10 Mart 1897 tarihli Kavanin Meclisi oturumu; **BOA., HRS.SYS.**, 900/11, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1889 tarihli tahrirat; Hill, **a.g.e.**, **IV**, s.451-454.

29 Ağustos 1890 tarihinde Ahmet Asım Efendi 74 yaşında ölümüne kadar Kıbrıs Müftülüğüne devam etmişti. Müftünün ölümü üzerine Yüksek Komiser adına taziye de yayımlanmıştı.<sup>1544</sup>

23 Ekim 1890 tarihli Sadaretten Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda; Ahmet Asım Efendi'nin vefatı üzerine Ayasofya Cami'sinde müderislik yapmış olan<sup>1545</sup> Bakizade<sup>1546</sup> Hacı Ali Rıfkı Efendi'nin Bâbîâli tarafından Kıbrıs Müftüsü olarak atandığı bildirilmişti. Yeni Müftü Ali Rıfkı Efendi'nin memuriyetinin tanınması için Bâbîâli tarafından İngiliz yetkilere bilgi verilmesi istenmişti.<sup>1547</sup> Bir ayı bir süre geçmesine rağmen Müftü ataması gerçekleşmemişti. Konu hakkında Sadaretin Hariciye Nezaretine gönderdiği yazıda; Ali Rıfkı Efendi'nin Kıbrıs Kadılığına tayin edilmesi ile ilgili evrakların Kıbrıs Kadılığı tarafından Meşihate gönderildiği bilgisi verilmişti.<sup>1548</sup> Ada İngiliz yönetimi tarafından Büyükelçiliği aracılığıyla gönderilen bilgiye göre ada halkının Yüksek Komiserlere ilettikleri toplu dilekçede; Kıbrıs Müftülüğüne Ali Rıfkı Efendi yerine Mehmet Raif Efendinin<sup>1549</sup> tayinini istedikleri bildirilmişti.<sup>1550</sup> Bâbîâli tarafından gönderilen cevapta; Müftülerin umumen belde âlimleri tarafından seçilip, düzenlenen intihapname meşihat makamına takdim edilerek onaylandığı bildirilmişti. Ayrıca cevabın devamında; Kıbrıs'ta da hukuk-ı şahane anlaşma gereği korunmakta olduğundan bundan sonra Kıbrıs Yüksek Komiserliğinin bu hususta doğrudan doğruya Bâbîâli ile haberleşmesi uygun olacağı değerlendirilmesi yapılmıştı.<sup>1551</sup>

Yazışmalardan da anlaşılacağı gibi Bâbîâli'nin ada yerlilerinden Kıbrıs Müftüsünü ataması başlangıçta İngiliz yönetimi tarafından uygun görülmemiş, Bâbîâli'nin atadığı müftü yerine başka bir adayın halk tarafından istendiği bildirilmişti. Müftü atamasının Bâbîâli tarafından yapılması engellenmek istenmişti.

Ali Rıfkı Efendi'nin Bâbîâli'nin atamasından beş ay geçmiş olmasına rağmen İngiliz yönetimi tarafından ödenen Müftülük maaşının kendisine verilmediği bildirilerek adaya Müftü atandığından beri biriken maaşlarının kendisine verilmesi için İngiliz Büyükelçiliği nezdinde

<sup>1544</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 323, 5 Eylül 1890, s. 1665.

<sup>1545</sup>Kıbrıs Milli Arşivi Vakfiye Kaydı Defteri, (K.M.A., VKD.,) Sahife Nr.65, Hüküm Nr.82, 22 Şaban 1291 (kayıt tarihi 18 Ağustos 1899).

<sup>1546</sup>K.M.A., Mutasarrıflık Evamir ve Muharrerat Kaydı, 1895, Sahife No.17, Hüküm No: 18, 1 Receb 1316 (15 Kasım 1898).

<sup>1547</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Sadaretten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 T. Evvel 1306 (23 Ekim 1890) tarihli tezkire).

<sup>1548</sup>BOA., HR.SYS., 892/1 (Sadaretten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 T. Sani 1306 (29 Kasım 1890) tarihli tezkire).

<sup>1549</sup>Mehmet Raif Efendi, 30 yıl süresince Müftü müsevvidliği görevinde bulunmuştu. Ahmet Asım Efendi'nin kardeşinden alınan bilgilere göre; Raif Efendi daha önce müftülüğe seçilmiş fakat Seyyit (Ahmet Asım) Efendi'nin müftü olması için çekilmişti. Rebecca Bryant, **Tebaadan Vatandaşa Kıbrıs'ta Modernite ve Milliyetçilik**, Çev.Seyhan Özmenek, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.43.

<sup>1550</sup>BOA., HR.SYS., 892/1, [(Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 13 Şubat 1306, (25 Şubat 1891) tarihli tahrirat)].

<sup>1551</sup>BOA., HR.SYS., 892/1, [(Sadaretten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 16 Mart 1307, (29 Mart 1891 ) tarihli tezkire)].

girişimde bulunulması istenmişti.<sup>1552</sup> 1890- 1891 yıllarını içeren listelerde Müftü Ahmet Asım Efendi gösterilirken,<sup>1553</sup> 1891-1892 yılı Blue Book'u incelendiğinde Ali Rıfki Efendi'nin Türk Hükümeti tarafından 27 Ekim 1890 tarihi itibarıyla atamasının yapıldığı görülmektedir.<sup>1554</sup>

Ali Rıfki Efendi'nin Müftü olduğu dönemde Rumlar Yunanistan'a bağlanmak için adada kışkırtıcı eylemlerde bulunmakta, Enosis için mitingler düzenleyerek Türkleri rahatsız etmekteydi. Ada Türklerinin önde gelenlerinden olan Kıbrıs Müftüsü gelişmelerden duyulan endişe, huzursuzluk ve kaygıları Bâbîâli'ye, Merkezi İngiliz yönetimine ve ada yönetimine bildirmekteydi.<sup>1555</sup>

Ada Rumlarının Enosis'e yönelik faaliyetleri Yürütme Meclisinde de gündeme gelmişti. Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendi'nin başkanlığında Lefkoşa ve diğer yerlerdeki Türk temsilciler heyeti Yüksek Komiserden Rumların yapacakları mitinglerin engellenmesi için tedbir alınmasını istemişti.<sup>1556</sup> Türkler üzerinde baskıların artması ve Rumların kışkırtıcı hareketlerinden dolayı Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki, Padişaha ve Hariciye Nezaretine müracaat ederek Rumların faaliyetlerinin engellenmesini ve adanın Yunanistan'a bırakılmasına müsaade edilmemesini istemişti.<sup>1557</sup> Nezaret tarafından Kıbrıs Müftülüğüne gönderilen cevapta; adanın Yunanistan'a verileceği yönündeki haberlerin asılsız olduğu bildirilmişti.<sup>1558</sup> Kıbrıs Müftüsü tarafından adada yaşanan olaylardan duyulan endişe Sömürgeler Bakanlığına da gönderilerek adanın Yunanistan'a bırakılmaması ve Rumların eylemlerinin durdurulması gerektiği dile getirilmişti.<sup>1559</sup>

Ali Rıfki Efendi'nin Kıbrıs Müftülüğü döneminde hakkında şikâyetler bulunmaktaydı. Emekli Bahriye Miralay Kıbrıslı Süleyman Paşa'nın kardeşi Abdülhamit Meşihata yazdığı şikâyet mektubunda; Ali Rıfki Efendi hakkında; Müftünün oldukça yaşlandığı için görevini yapamadığı, yerine oğlunu seçtirmek için taraftarlarına mazbata düzenletmekte ise de oğlunun liyakatsiz olduğunu bildirmiş, Meşihat makamı konu ve ihbarı yapan şahıs hakkında Naibten

<sup>1552</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/1, [(Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 23 Receb 1308 (29 Mart 1891) tarihli tezkire)].

<sup>1553</sup> **Blue Book 1890-1891**, s.338-339.

<sup>1554</sup> **Blue Book 1891-1892**, s.204-205.

<sup>1555</sup> Ali Rıfki Efendi tarafından yapılan faaliyetler Enosis bölümünde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

<sup>1556</sup> **N.A., CO.**, 69/7, Yürütme Meclisinin 22 Nisan 1895 tarihli oturumu.

<sup>1557</sup> **BOA., Y. MTV.**, 119/106, [(Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki'dan Mabeyn-i Hümayuna gönderilen (26 Nisan 1311) tarihli telgraf)]; **BOA., Y.A., HUS.**, 1312.11.15, (2), (Kıbrıs Müftüsünden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf); **BOA., Y.A., HUS.**, 1312.11.21, (3); **BOA., Y.A., HUS.**, 1312.11.15, (3), (Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen (27 Nisan 1311) tarihli tahrirat).

<sup>1558</sup> 1314.6.20, (3), Sadareten Kıbrıs Müftülüğüne (19 Nisan 1311) tarihli gönderilen tahrirat.

<sup>1559</sup> **N.A., CO.**, 67/91, Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendiden Sömürgeler Bakanına gönderilen 5 Mayıs 1895 tarihli arzuhal, s. 554-559.

bilgi istemişti.<sup>1560</sup> Bilindiği gibi bu dönemde ada Naibi Osman Nuri Efendi ile Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki'nın aralarında geçimsizlik bulunmaktaydı.

Ali Rıfki Efendi Kıbrıs Müftüsü olarak görev yaptığı dönemde Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi ile anlaşmazlıklara düşmüş ve bu durum Kıbrıs ahali tarafından Bâbîâliye şikâyet edilmişti.<sup>1561</sup> Ali Rıfki Efendi'nin İrfan Efendinin Evkâf murahhası olduğu dönemde onunla birlikte hareket ederek Ramazanlarda vaizlere müdahale etmesi sonucu camilerin tasavvur edilemeyecek bir duruma getirildiği bildirilmişti. Ali Rıfki Efendi daha önceki dönemde Evkâf Murahhası Musa İrfan Efendi aleyhinde fetvalar vermiş ve Evkâf Nezaretine şikâyetlerde bulunmuştu. Kıbrıs Müftüsü; Arap Ahmet Paşa Camisi'nin<sup>1562</sup> pek çok görevlerini büyük oğlu Müftüzade Hafız Tayyib Efendi'ye, ikinci oğlu Mehmet Şefik Efendi'ye Turunçlu Cami<sup>1563</sup> görevlerini küçük oğlu Hafız Münir Efendi'ye, Sarayönü<sup>1564</sup> ve Ayasofya Camilerine<sup>1565</sup> mahsus görevleri de vermişti. Müftüye ait daire de tamir edildikten sonra ise Ali Rıfki Efendi, İrfan Efendi lehinde hareket etmeye başlamıştı.<sup>1566</sup>

1910 yılına gelindiğinde Müftü Ali Rıfki Efendi'nin yaşlılığı sebebiyle görevini hakkıyla yapamadığı İslam ahalisinin ve vakıfların hukukunu koruyamadığı için azledilmesi veya emekliye sevk edilmesi ve yerine Hafız Ziyai Efend'inin tayin edilmesi için ahali adına Mehmet Münir ve Cemal isimli iki şahıs tarafından Meşihat Makamına dilekçe gönderilmişti.<sup>1567</sup> Hakkında şikâyetten haberdar olan Ali Rıfki Efendi İstanbul'a giderek durumu açıklasa da Müftülük görevinden azledilmesi sonucu değiştirmemişti.<sup>1568</sup>

Gelişmeler sonucunda Meşihat tarafından Ali Rıfki Efendi 14 Şubat 1910 tarihinden itibaren Müftülük görevinden azledilmiş ve yerine usulüne uygun bir şekilde seçilecek şahsın intihabname belgesi ve tercüme-i hal'inin gönderilmesi istenmişti.<sup>1569</sup>

Kıbrıs Müftülüğü seçimi için Lefkoşa ve Girne kazaları naibi Hacı Hafız Ziyaeddin Efendi, Müderris Ali Efendi, eski müftü Ali Rıfki Efendi'nin oğlu Mehmed Tayyib tespit edilebilen

<sup>1560</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu:6, Dosya:46, Gömlek: 42, Belge:1(Daire-i Meşihat-i İslamiyeden Kıbrıs Naibliğine gönderilen 16 Nisan 1318 (29 Nisan 1902) tarihli tahrirat.

<sup>1561</sup> **BOA., Y. PRK.AZJ.** 48 /361 Ağustos 1319(14 Ağustos 1903).

<sup>1562</sup> Lefkoşa'nın Arab Ahmed Paşa Câmisi'nin imam-hatibi ve kürsî meşihati görevini yürüten Müftüzâde Hâfız Tayyib Efendi'nin talebiyle bu görevlerden almakta olduğu maaşlarına zam yapıldığı. **K.M.A., VKD.,** Sahife No.31, Hüküm No:39, 1 Ramazan 1314 (3 Şubat 1897).

<sup>1563</sup> Mehmet Şefik Efendi'nin maaşı aylık 165 kuruştan 300 kuruşa çıkarıldığı hükümde bildirilmişti. **K.M.A., Mutasarrıflık Evamir ve Muharrerat Kaydı,** 1895, Sahife No.17, Hüküm No: 18, 1 Receb 1316 (15 Kasım 1898).

<sup>1564</sup> **K.M.A., VKD.,** Sahife Nr.48, Hüküm Nr.66, 6 Şaban 1316.

<sup>1565</sup> **K.M.A., VKD.,** Sahife Nr.65, Hüküm Nr.83, 27 Zilkade 1315.

<sup>1566</sup> **BOA., HR.SYS.,** 894/2, (Kıbrıs Naibi tarafından gönderilen 5 Rebiül Evvel 1328 ( 17 Mart 1910) tarihli tahrirat ve rapor hakkında görüşler; **K.M.A., MAFE.,** Kutu:2, Dosya:14, Gömlek: 23, Belge:1. Kıbrıs Naibi tarafından gönderilen 5 Rebiül Evvel 1328 ( 17 Mart 1910) tarihli tahrirat ve rapor hakkında görüşler.

<sup>1567</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 6, Dosya: 46, Gömlek :9, Belge:1, (Daire-i Meşihat-i İslamiye'den Kıbrıs Naibliğine gönderilen 20 K. Evvel 1325(2 Ocak 1910) tarihli tahrirat.

<sup>1568</sup> An, **Kıbrı'nın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899),** s. 122-123.

<sup>1569</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 6, Dosya: 46, Gömlek :11, Belge:1, (Daire-i Meşihat-i İslamiye'den Kıbrıs Naibliğine gönderilen 16 K. Sani 1325(29 Ocak 1910) tarihli tahrirat.

adaylardandı.<sup>1570</sup> Bu dönemde Kıbrıs Meşihat Makamına gönderilen dilekçelerde; Hacı Hafız Ziyaeddin Efendi desteklenmekte,<sup>1571</sup> hatta Hafız Ziyai Efendi ile rakip olan Müderris Bafı Ali Efendi'nin kendisini desteklemek için yazılan mektupları geri çevirerek Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin müftülüğe tayin edilmesini istediği iddiasını içeren mektup bulunmaktaydı. Ayrıca aynı mektupta Bafı Hafız Ali Efendinin siyasetten uzak, derviş ruhlu bir şahsiyet olup İngilizlere karşı duramayacağı buna rağmen Ziyai Efendi'nin müftülük için siyaseti iyi bilmesi sebebiyle uygun olduğu ifade edilmekteydi.<sup>1572</sup>

Müftülük seçimleri sırasında Evkâf Murahhası İrfan Efendi'ye yakınlığı ile bilinen Kavanin Meclisi üyesi Mehmet Şevket Bey, Müftü adaylarının kendisinin kadılıktan; seçimlerin ne şekilde yapılacağına İstanbul'dan istenen cevabın durumunu, intihabnamelerin İstanbul'a gönderilmeye başlanıp başlanmadığını, intihabnamelerin en son olarak 8 Mart tarihine kadar gönderilme kararının devam edip etmediğini öğrenmelerini istediğini ifade etmişti.<sup>1573</sup> Şevket Bey bir sonraki gün Kadılığa yazdığı yazıda yapılan açıklamalarla ilgili olarak teşekkür etmiş ve intihabnamelerin son postadan önce İstanbul'a gönderilip gönderilmediğini ve en son hangi tarihe kadar intihabnamelerin kabul edileceğinin açıklanmasını talep etmişti.<sup>1574</sup>

Müftülük seçimleri 1910 yılı Mart ayının başlarında yapılmış ve Kıbrıs Müftülüğüne ulema ve eşrafı tarafından Hafız Ziyaeddin Efendi'nin seçildiği İngiliz Büyük Elçiliği aracılığıyla resmi yazı ile Hariciye Nezaretine bildirilip gereğinin yapılması istenmişti.<sup>1575</sup> Bunun sonucunda Şehyüslam Hüseyin Hüsnü Efendi, Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin tayin edildiğine dair Kıbrıs kadılığında gelmiş tahrirat üzerine Ziyaeddin Efendi'nin memuriyeti için yazılan menşur, kendisine verilmek üzere Meclis-i intihab ve sicil ifadesine binaen Kıbrıs Kadılığına gönderildiğine dair bilgiyi Hariciye Nezaretine bildirmişti.<sup>1576</sup> Adada müftülük seçimi yapılmış olmasına rağmen görevden emekli edilen Hacı Ali Rıfkı Efendi'nin

<sup>1570</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu: 5, Dosya: 35, Gömlek :61, Belge:7, (Müftüzade Mehmed Tayyib'den Kıbrıs Naibliğine gönderilen 17 Şubat 1910 tarihli tahrirat); **KMA., MAFE.,** Kutu: 5, Dosya: 35, Gömlek :5, Belge:1-2(Kıbrıs Kavanin Meclisi Birinci Daire-i İntihabiyesi Mebusu, Meclis-i İcraat ve İdare-i Liva Azası Lefkoşa Belediye Meclisi Birinci Reisi Mehmet Şevket Bey'den Meşihate gönderilen 6 K.Evvel 1326 (19 Aralık 1910) tarihli tahrirat).

<sup>1571</sup> Mağosa kazasına bağlı Akatu, Armenihor, Monayaka köylerinin Müslüman ahalisinin tamamının Hacı Hafız Ziyai Efendi lehine oy verdikleri Meşihate bildirilmişti. **KMA., MAFE.,** Kutu: 5, Dosya: 35, Gömlek :61, Belge:4-5-6.

<sup>1572</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu 5, Dosya: 35, Gömlek : 6, Belge:1, (Kıbrıs Kadılığında Hota Mektebi Muallimi Mehmet Salih tarafından gönderilen 24 Şubat 1910 imzalı mektup).

<sup>1573</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu 5, Dosya: 35, Gömlek : 6, Belge:3, (Kıbrıs Kavanin Meclisi Mebusu Mehmet Şevket Bey'den Kıbrıs Naibliğine gönderilen 22 Şubat 1910 tarihli tahrirat).

<sup>1574</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu 5, Dosya: 35, Gömlek : 6, Belge:2, (Kıbrıs Kavanin Meclisi Mebusu Mehmet Şevket Bey'den Kıbrıs Naibliğine gönderilen 23 Şubat 1910 tarihli tahrirat).

<sup>1575</sup> **BOA., HR.SYS.,** 892/1, (İngiliz Büyükelçiliği' tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Şubat 1325 (12 Mart 1910) tarihli tahrirat).

<sup>1576</sup> **BOA., HR.SYS.,** 892/1,(Meşihat Makamından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Mart 1326 (30 Mart 1910) tarihli tahrirat).

müftülük görevine devam etmesi yönünde Meşihata müracaat olunmuştu.<sup>1577</sup> Bu müracaat sonucu değiştirmemiş, yeni Müftü Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi 20 Mart 1910 tarihinden itibaren Müftülüğe tayin edilmişti.<sup>1578</sup>

Müftülük seçimi bitmiş olmasına rağmen seçimlere Kadılığın müdahalesi bulunduğu için Lefkoşa ve Girne Kadısı Hafız Ziyaeddin Efendi'nin seçildiğine dair şikâyet bulunmaktaydı. Evkâf Murahhası İrfan Bey taraftarı olan Kavanin Meclisi üyesi Mehmet Şevket Bey, müftülük seçimlerinde Müslümanların çoğunluğunun Müderris Ali Efendi'ye oy verdikleri ve ahalinin müftü adaylarının yapılan imtihan sonucuna belirlenmesi isteğine rağmen Kıbrıs Kadısı tarafından desteklediği için Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin müftülüğe seçildiği İstanbul'a gönderilen bilgiler arasındaydı.<sup>1579</sup>

1894-1904 yılları arasında Kavanin Meclisi Lefkoşa- Girne Mebusluğu yapan Hafız Ziyai Efendi, Lefkoşa Girne Kadılığı görevine yapan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin vefatıyla 20 Aralık 1904 tarihinde Yüksek Komiser tarafından bu göreve atanmıştı.<sup>1580</sup> Bâbîâli tarafından Müftülüğe atanan Hacı Hafız Ziyai Efendi 1880 yılından beri Rüşdiyede muallimlik yapmış, ada toplumunun eğitim seviyesinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştu.<sup>1581</sup> Müftülüğü döneminde de Maarif Komisyon Reisliği görevinde de bulunmuş özellikle İdadi Mektebinin gelişmesi için gayret göstermiş ve Kıbrıs Kadısı'nın da desteği ile adada bakımsız durumda bulunan İslam mekteplerinin tamiratını yaptırmıştı.<sup>1582</sup>

1910 yılında Müftülük görevine başlayan Hacı Hafız Ziyaeddin Efendi ise 1929 yılına kadar görevine devam etmiş, kendi isteği ve Larnaka Kadısı Hakkı Efendi'nin yerine tayin edilmesi şartı ile emekli olmuştu.<sup>1583</sup>

Kıbrıs Müslümanları arasından adada yaşayan alimlerin verdiği oylar sonucunda seçilerek İstanbul'a Kadılık aracılığıyla ve İngiliz Büyükelçiliği tarafından bildirilen Müftünün ataması ve Bâbîâli tarafından yapılmakta ve bu İngiliz resmi yayınlarında duyurulmaktaydı. Müftüler eğitim komisyonunda da görev almış ve ada da eğitime yönelik eksikliklerin giderilmesine ön

<sup>1577</sup> BOA., SADRA'ZÂM M. KÂMİL PAŞA EVRAKINA EK, 86-35/3411, 15 Mart 1326 (28 Mart 1910).

<sup>1578</sup> BOA., HR.SYS., 892/1, Sadarettin Hariciye Nezareti'ne gönderilen 25 Nisan 1326 (8 Mayıs 1910) tarihli tahrirat; Dönemin yönetiminde görev alanların bilgilerini barındıran çalışmada; Müftü Hacı Hafız Mehmed Ziyaeddin'in göreve başlama tarihi 1 Mayıs 1910, maaşı ise; 96 lira olarak bildirilmekteydi. **Blue Book 1910-1911**, s.174-175.

<sup>1579</sup> KMA., MAFE., Kutu 5, Dosya: 35, Gömlek : 5, Belge:1-2,(Kıbrıs Kavanin Meclisi Birinci Daire-i İntihabiyesi Mebusu, Meclis-i İcraat Ve İdare-i Liva Azası Lefkoşa Belediye Meclisi Birinci Reisi Mehmet Şevket Bey'den Meşihate gönderilen 6 K.Evvel 1326 (19 Aralık 1910) tarihli tahrirat).

<sup>1580</sup> **Blue Book 1904-1905**, s. 160-161.

<sup>1581</sup> Hafız Ziyai Bey, Rüşdiye Mektebi Muallimliği sırasında Maarif Komisyonuna verdiği layiha komisyonda tartışılarak adada bulunan okulların geliştirilmesi ve yeniden düzenlenmesine dair görüşmeler yapılmıştı. **Yeni Zaman**, 14 T.Sani 1892-2 T. Sani 1308, s.2.

<sup>1582</sup> KMA., MAFE., Kutu: 3, Dosya: 21, Gömlek : 65, Belge : 1; Kutu 3, Dosya: 21, Gömlek : 65, Belge : 3, (Kıbrıs Naibliğinden Maarif Nezareti'ne gönderilen 26 Şubat 1329(11 Mart 1913)tarihli tahrirat; KMA., MAFE., Kutu:3, Dosya:21, Gömlek : 65, Belge : 3, (Kıbrıs Müftüsü ve Komisyon Reisi Mehmed Ziyaeddin Efendiden Kıbrıs Kadılığı'na gönderilen 13 Şubat 1328(26 Şubat 1912) tarihli tahrirat).

<sup>1583</sup> An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, s. 103.

ayak olmuşlardı. Bunun yanında dönem dönem Müftü, Evkâf murahhası, müftü kadı arasında karşılıklı şikâyetler olmaktadır. Özellikle Müftü Hacı Ali Rıfki döneminde adaya atanan Kıbrıs Naibi ile arasında anlaşmazlıklar yaşanmış, bunun sonucunda Kıbrıs Kadısı görevden alınmıştı.

Fetva verme makamı olarak Müftülük adada yaşayan Türkler için büyük bir öneme sahip olduğu gibi ada Türklerinin önde gelenlerinden ve sözü geçenlerindendi. Özellikle Rumların Enosis düşüncesine karşı ada Türklerinin bilinçlendirilmesinde ve Enosis'e karşı mitingler tertip ederek, Enosis'e karşı olduklarını, adanın gerçek sahibinin Osmanlı Devleti olduğunu, Bâbîâliye İngiliz yönetimine dile getirmişlerdi. Hafız Ziyaeddin Efendi'nin müftülük yaptığı dönemde Kadılar ile yakın ve birbirini destekleyici ilişkiler içerisinde olup ada Müslümanlarının haklarının korunmasında, eğitimin geliştirilmesinde ve Evkâf ile ilgili hususların gündemde tutulmasında önemli bir rol oynamıştı.

Özellikle Hafız Ziyaeddin Efendi Müftülük görevi öncesinde öğretmenlik yapması sebebiyle Müftülüğü döneminde İdadi Komisyonu başkanı olarak İdadinin eksikliklerinin giderilmesi için Kadı ile dayanışma içerisinde önemli katkılarda bulunmuştu.

Kıbrıs Müftüsü İdare Meclisinin üyeleri arasında bulunup, Türk toplumunda önemli bir konuma sahip olduğundan Osmanlı Devleti'nin başlatmış olduğu yardım kampanyalarında önemli görevler üstlenmişti.

### 3.1.2.2.3. Kıbrıs Vakıflar İdaresi Türk Evkâf Murahhası

Vakıf, bir malı insanların yararlanması için, Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere, kişinin mülkiyet sahasından çıkarmaktır. Bu doğrultuda vakıf sisteminde finanse eden ve edilen olmak üzere iki öge bulunur. Finanse eden gelir kaynakları iktisadî ve sosyal hayatı oluşturan dükkân, çarşı, han, hamam, tarım arazileri gibi taşınmazlar ile vakıf sandıklardan yapılan kredi işlemleridir. Bu kaynaklardan kazanılan gelirlerle cami, medrese, zaviye, kervansaray, hastane gibi müesseseler ve yardım kurumları ile sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanı sağlanır.<sup>1584</sup>

Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak Kıbrıs'ta da Türk İslam müesseselerinin teşkili ve devamı için bir çok vakıf tesis edilmişti. Kıbrıs'ta Çorlulu Ali Paşa, Abdullah Paşa, Cafer Paşa vakıfları gibi büyük birçok vakıf mevcuttu. Müslüman halkın din, eğitim, sağlık, yardımlaşma gibi hizmetleri büyük gelirleri olan bu vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi. Adanın İngiltere'ye devri sırasında Kıbrıs Türkleri için çok önemli bir yere sahip olan vakıfların idaresi ile ilgili hususlar 1 Temmuz tarihli Ek anlaşmada yer almıştı. İlgili Ek anlaşmasının ikinci maddesine göre Evkâf Nezareti'nce belirlenecek bir Müslüman Kıbrıs sakini İngiliz yetkililer tarafından atanacak bir delege ile birlikte Kıbrıs'ta bulunan camilere, mezarlıklara, Müslüman

<sup>1584</sup>Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", **Osmanlı Araştırmaları**, c.II, İstanbul, 1982, s. 156.

okullarına ve diğer dinî kurumlara ait bağış, arazi ve mallarla ilgili faaliyetleri düzenlemesi hükmü yer almaktaydı.

Evkâf ve onun idaresi Kıbrıs Türk toplumu için önemli bir konuma ve etkiye sahipti. Adadaki vakıfların önemli miktarda geliri bulunmaktaydı.<sup>1585</sup> Adada bulunan vakıf mallarının durumunun takibi<sup>1586</sup> ve geliştirilmesi,<sup>1587</sup> mütevellilerin azli<sup>1588</sup> ve değişiminin takibi,<sup>1589</sup> Cami ve Türbe v.b. dini yerlerin görevlilerinin ataması,<sup>1590</sup> azli ve durumları<sup>1591</sup> evkâf idaresi tarafından takip edilmekteydi.<sup>1592</sup> Cami, mescit ve türbelerin durumu,<sup>1593</sup> imam, müezzin ve türbedarların maaşları<sup>1594</sup> evkâf sandığından ödenmekteydi.<sup>1595</sup> Adada bulunan Müslüman okullarının öğretmenlerinin maaşları<sup>1596</sup> için evkâf gelirlerinden tahsisat ayrılmaktaydı.<sup>1597</sup>

<sup>1585</sup>Balıkire'te bulunan vakıf suyun kira bedeli olarak Papa Vartava'dan 5500 kuruş alındığı ve kaydının yapıldığı. **K.M.A., Kara Kaplı Vakfiye Kaydı, (KKVK)**, Sahife Nr.318, Hüküm Nr.161, 16 Haziran 1883.

<sup>1586</sup>Ayasofya Camisi Vakfı'na ait 11 adet dükkânın vefat eden kiracısı Hacı Basri Efendi'nin vereselerince tasarruflarında olan 17, 37, 40 numaralı dükkânların tamamı ile 53 numaralı dükkânın yedide üç hissesinin satış işlemlerinin yapıldığı. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.293, Hüküm Nr.155, 11 Şubat 1886.

<sup>1587</sup>Sadeddinzâde Ahmed Efendi tarafından Hicrî 1 Muharrem 1052 tarihinde vakfedilen Neyzen Çiftliği hakkında İbrahim Hakkı Efendi ve diğer ilgililerin başvurusu üzerine çiftlik içinde bulunan suyun diğer müstemilat ve arazi gibi vakfa ait olduğunun rapor edildiği ve Lefkoşalı Asaf Bey'in vakfa müteveli tayin edildiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.283, Hüküm Nr.147, 9 Temmuz 1890.

<sup>1588</sup>Hatibzâde Salih Efendi bin Ali Efendi'nin Lefkoşa'nın Ömeriyye mahallesinde Viranbahçe adlı mahalde vakfettiği evinin mütevellisi bulunan Şekerzâde Abdülaziz Efendi bin Mustafa'nın, bu vakf evi yıktırarak arsasını belediye reisine kiraya verdiği ve bu şekilde vakfa ihanet ettiği tespit edildiğinden azledilerek yerine Lefkoşa'da Aziz Efendi Tekkesi Zaviyedarı Mehmed Selahi Efendi'nin müteveli kaymakamı tayin edildiği. **K.M.A., Vakfiye Kaydı Defteri (VKD)**, Sahife Nr.128, Hüküm Nr.157, 13 Rebiulahir 1322.

<sup>1589</sup>Lefkoşa'nın Arabahmedpaşa Mahallesinden Hacce Ayşe Hanım bint-i Ömer Ağa'nın aynı mahallede vakfettiği bir adet hane ile 5000 kuruşunun mütevellisi olan Hacı Hafız Ziyai Efendi'yi azlederek yerine kardeşi Ali'yi tayin ettiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.316, Hüküm Nr.159, 16 Şevval 1311; Fazlı Ağa Vakfı'nın mütevellisi olup vefat eden Nakibüleşraf Kaymakamı Zühdü-zâde Osman Nuri Efendi'nin yerine kardeşinin oğlu Mustafa Zühdü Efendi bin Ahmed Efendi'nin tayin edildiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.290, Hüküm Nr.151, 24 Cemaziyevvel 1308.

<sup>1590</sup>Lefkoşa Kalesi'nde bulunan Alemdar Baba Zâviyesi'nin zâviyedarı olan Ahmed Efendi bin Zühdü Efendi'nin vefatı üzerine yerine yapılan imtihanda başarılı olan oğlu Hâfız Mustafa Zühdü Efendi'nin tayin edildiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.254, Hüküm Nr.127, 25 Zilhicce 1305. Lefkoşa'da Câmî-i Cedit İmam ve Hatibi Ahmed Muhiddin Efendi bin Vehbi Efendi'nin ferağından yerine yapılan imtihan neticesinde Lefkoşalı Hâfız Mehmed Nidaî Efendi bin Ali'nin tayin edildiği. **K.M.A., VKD**, Sahife Nr.114, Hüküm Nr.143, 7 Cemaziyelahir 1321.

<sup>1591</sup>Ayasoya Müezzini Kara Mustafa'nın 16 Haziran 1883 tarihinde vefat ettiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.318, Hüküm Nr.161, 16 Haziran 1883; Sadeddin Efendi-zâde Ahmed Efendi Vakfı'nın mütevellisi olan Hasan Efendi bin Hacı Hasan'ın vefatı üzerine yerine Arabahmedpaşa mahallesinden Asaf Bey bin Hacı Mehmed Kuffi Efendi'nin tayin edildiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.265, Hüküm Nr.140, 25 Şevval 1306.

<sup>1592</sup>Lefkoşalı Hacı İsmail ve Hacı Mustafa Ağa vakıflarının mütevellisi olan Atıf Bey bin Hacı Tahir Ağa'nın kendi rızasıyla görevini Evkaf murahhasları Mister Nikol ve Ahmed Hulusi Efendi'ye devrettiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.230, Hüküm Nr.113, 18 Kanun-ı Sani 1888.

<sup>1593</sup>Lefkoşa'nın Gönyeli köyündeki mescide ahalinin talebiyle minber konarak Cuma ve bayram namazları kıldırmak üzere mescidin imamı Hâfız Mehmed Şevki Efendi bin Veli'ye izin verildiği. **K.M.A., VKD**, Sahife Nr.164, Hüküm Nr.188, 2 Cemaziyelahir 1314.

<sup>1594</sup>Pepeyî Mehmed Paşa Evkâfı'ndan Lefkoşa'da bulunan Alemdâr Gazi Türbesi Türbedarı Hâfız Zühdü Efendi bin Ahmed Efendi'nin talebiyle türbedarlık maaşı olan iki şiline yüzde yüz zam yapılarak dört şiline çıkarıldığından vakfın müteveli kaymakamı Hacı Hâfız Mustafa Faik Efendi bin İbrahim Ağa'nın her ay zamlı maaşı Hâfız Zühdü Efendi'ye ödemesine karar verildiği. **K.M.A., VKD**, Sahife Nr.114, Hüküm Nr.144, 22 Cemaziyelahir 1321.

<sup>1595</sup>Girne Camisi imamına 11 şilin 1 kuruş, müezzinine 6 şilin 6 kuruş maaşın Evkaf Sandığı'ndan tahsis edildiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.319, Hüküm Nr.162, 1 Nisan 1883.

<sup>1596</sup>Lefkoşa'nın Camicedid mahallesinden Emine Ana bint-i Mehmed Ağa'nın, 7000 kuruşunu Cami-i Cedit Mektebi'nin muallimine vakfederek mütevelliliğine Ayasofya mahallesinden Hâce-zâde Osman Enverî Efendi bin Hacı Yusuf Efendi'yi tayin ettiği. **K.M.A., KKVK**, Sahife Nr.251, Hüküm Nr.123, 6 Rebiulahir 1301.



Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde Evkâf Müdürü kadrosu İngiliz yönetiminin başlaması ile Evkâf muhasebecisi tarafından doldurulmuştu. Evkâfın bütün hesapları muhasebeci tarafından tutulmakta ve incelenmekteydi. İngilizler Evkâf muhasebecisini kendi memurları olarak kabul ettirip Evkâf üzerinde hâkimiyetlerini tesis etmişlerdi. Vakıflara ait bütün hesaplar ve yazışmalar Evkâf muhasebecisi tarafından yerine getirilmekteydi. Yapılan anlaşma ile her ne kadar Evkâf yönetimi Bâbîâli ve İngiliz idaresi tarafından atanacak birer delege tarafından yapılacak şartı bulunsada bu karar uygulanamamış ve İngilizler Osmanlı yönetimine kabul ettirdikleri zorlamalarla ada için çok büyük öneme sahip olan vakıflar üzerinde çok geniş tasarrufa sahip olmuşlardı.

İngiliz idaresinin ilk günleri önceki Evkâf Muhasebecisi Arif Beyin vefatı üzerine 16 Temmuz 1878'de Ahmet Hulusi Efendi evkâf muhasebeciliğine tayin edilmişti.<sup>1598</sup> Kıbrıs İngiliz idaresi Kıbrıs vakıflarını incelemek amacıyla 1878 sonlarına doğru Lord Gifford'u, araştırma ve raporlamayla görevlendirdi. Fakat vakıf sistemini hızlı bir inceleme ile anlayabilmek ve kontrol edebilmek mümkün değildi. Bu nedenle hem muhasebeciye yardım etmek, hem de mütevellileri kanuna uymaya zorlamak için, Fuad Efendi (kendisi de mütevellidir) başkanlığında 1879 Mayıs'ında Türk ileri gelenlerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Aynı yılın kasım ayında Yüzbaşı Wanchope'a bu konuyu ele alması için emir verildi. Öte yandan İngiliz yönetimini asıl tedirgin eden konu Kıbrıs'taki vakıflardan İstanbul'a para aktarımının gerçekleştiriliyor olmasıydı. İngiliz yönetimi bunu engellemek için bir takım önlemler almaya çalışmıştı.<sup>1599</sup>

Kıbrıs evkâf işleri ile ilgili olarak Bâbîâli'nin ilk müracaatı 28 Mart 1879 tarihli olarak tespit edilebilmiştir. Hariciye Nezareti tarafından İstanbul İngiliz Büyükelçisine gönderilen yazıda; Refik Bey'in evkâf muhasebecisi olarak tanınması istenmişti. Evkâf muhasebecisi olarak Refik Bey'in tanınma isteği elçilik tarafından Salisbury ve Yüksek Komiser Wolseley'e bildirilmişti. İstanbul Elçisi Layard kendisinin Kıbrıs memurları üzerinde herhangi bir yetkisinin olmadığını bildirerek istenilen tavsiyenameyi veremeyeceği için üzgün olduğunu ifade etmişti. Elçi konu ile ilgili olarak Emlâk-ı Hümayun konularını çözmek için İstanbul'da bulunan ve Yüksek Komiser'in bu konuya yaklaşımını bilen İngiliz komiseri ile görüşme

<sup>1597</sup>Lefke kasabasındaki Orta Camisi Mekteb Muallimi Mehmed Fehim Efendi'ye aylık 500 kuruş maaş tahsis edildiği. **K.M.A., KVKK**, Sahife Nr.319, Hüküm Nr.163, 15 Haziran 1883.

<sup>1598</sup>**BOA., A.MTZ.KB.**, 1311.12.8 (30-14), 15; **KMA, Atik Emirname Defteri**, Sahife Nr.174, Hüküm Nr.274, 15 Receb 1295(16 Temmuz 1878).

<sup>1599</sup>**NA., FO.**, 78/5116, s.13; Kıbrıs Evkaf İdaresi'nin 1878-1888 hesabı, Bâbîâli'ye 6 Mart 1889 tarihli yazıya ek olarak İngiliz hükümeti tarafından gönderildiğinde, İngiliz hükümeti Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin 1878 tarihli mukavele gereğince Kıbrıs Evkaf İdaresi'nde bulunan iki azadan birini tayin etme yetkisinden doğan teftiş hakkı dışında "*adadaki evkaf masraflarını teftişe hakkı olmasını kabul ve tasdik edemez*" demiş ve sadece nezaket icabı olarak belgeleri gönderdiğini bildirmişti. **BOA., HR.SYS.**, 900/48 (Hariciye Nezareti'ne İngiliz Büyükelçiliği'nden gelen 6 Mart 1889 tarihli şifahi taktirin tercümesi).

sağlayabileceğini ifade etmişti.<sup>1600</sup> Ancak Kadı atamasında olduğu gibi ilk Yüksek Komiser Wolseley'in bu atamayı kabul etmediği sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi sırasında adanın özel konumu gereği vakıfların ne tür durumlarda Evkâf tarafından idare edileceğine dair 21 Mayıs 1880'de Kıbrıs Naibi Ahmet Neşet Efendi, Kıbrıs Müftüsü Ahmet Asım Efendi ve Deavi Naibi Hasan Hüsnü Efendi'nin katıldığı toplantı yapılmış ve evkâfın idaresi ile ilgili kararlar alınmıştı.<sup>1601</sup> 14 Haziran 1880'de vakıfların durumu ile ilgili olarak yapılan toplantıya Kıbrıs Kadısı, Müftü, Evkâf Muhasebecisi, İngiliz üyesi olarak atanan Seager'da katıldı. Osmanlı Hükümeti ise anlaşma gereği görevlendirmesi gereken delegeyi adaya henüz göndermemişti.<sup>1602</sup>

İngiliz Elçiliği tarafından 1880 yılında Bâbîâli'den anlaşma gereği Kıbrıs evkâf yönetimi için delege talep edildi. Evkâf Nezareti Kıbrıs'taki evkâf muhasebecisinden başka ayrıca bir memur tayinine gerek duymadı. Bu yüzden daha önceden muhasebeci atanan Ahmet Hulusi Efendi, Haziran 1881'de delege olarak görevlendirildi.<sup>1603</sup> Bu görevlendirme üzerine Kıbrıs İngiliz yönetimi, evkâf muhasebecisine asıl görevinden başka Bâbîâli'nin özel memuru sıfatını da verebileceklerini düşünmüştü. İngilizler, Ahmet Hulusi Efendi'nin Osmanlı Devleti'nin delegesi olduğunu kabul etmekle birlikte, evkâf muhasebecisi olarak ücretini ödedikleri bu kişinin kendi memurları olduğu fikrini savunmaktaydı. Açıkça yüksek komiserlik evkâf muhasebecisini kendi memuru, evkâf murahhasını Osmanlı memuru olarak görmekteydi. Hâlbuki Evkâf Nezareti aynı fikirde değildi. Ona göre, atadığı memur kendisine bağlı olarak her iki görevi de yürütecekti. İki taraf bu konuda farklı düşünceye sahipti.

Bâbîâli 10 Ağustos 1883 tarihinde İngiliz Elçiliğine Hüseyin Ata Efendi'nin Kıbrıs Evkâf Muhasebeciliği'ne tayin olduğunu bildirdi. Bâbîâli Ata Efendi'ye, Kıbrıs'taki Müslüman vakıfları anlaşma Ek'inin hükümlerince İngiliz memuruyla ittifak içerisinde idare etmesi gerektiğini bildirdi. Kıbrıs İngiliz yönetimi Ata Efendi'nin tayinini tasdik etmemişse de yüksek komiser O'nu vakıfların idaresi için Osmanlı Devleti'nin murahhası olarak tanımayı düşünmekteydi. Yüksek komiser, Hüseyin Ata Efendi'ye anlaşma gereği evkâf murahhası olarak kabul edileceğini; ancak muhasebecilik görevinin evkâf delegesinin yetkisi dâhilinde bulunmadığını öne sürerek muhasebeciliğin eskisi gibi Hulusi Efendi tarafından yerine getirileceğini söyledi.<sup>1604</sup> Gerçekten de iki ülke arasında imzalanan anlaşmada sadece iki devlet tarafından atanacak birer murahhasan söz etmekteydi. Evkâfın bütün hesaplarını tutan ve yazışmalarını takip ederek evkâf üzerinde asıl yetkili olan evkâf muhasebecisi hakkında

<sup>1600</sup> BOA., HR.TO.255/32, İngiltere İstanbul Büyük Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 1 Nisan 1879 tarihli tahrir.

<sup>1601</sup> KMA, Atik Emirname Defteri, Sahife Nr.222, Hüküm Nr.345, 11 Cemâziyelâhir 1297 (21 Mayıs 1880).

<sup>1602</sup> NA., FO., 78/5116, s.18.

<sup>1603</sup> BOA., HR.SYS., 900/42; NA., FO., 78/5116, s.37.

<sup>1604</sup> BOA., HR.SYS., 900/45; BOA., HR.SYS., 900/42.

anlaşma hükümleri arasında bir madde bulunmamaktaydı. Gelişen durum üzerine konu Bâbîâli tarafından hukuk müşavirlerine incelenmek üzere havale edilmişti.

Bu fikir ayrılığı ile ilgili olarak Bâbîâli İstişare Odası'nın mütalaasına göre, Ek anlaşmanın ikinci maddesinde açıklanan maksat için Evkâf Nezareti tarafından tayin edilecek şahıs âdi bir memur gibi görülmeyip, İngiliz memuru ile birlikte karar verebilecek bir vekil sıfatını taşımaktadır. Bununla birlikte Nezaret Kıbrıs vakıfları üzerindeki haklarını idare etmek için bir memur tayinine çalışmamalıdır. Zira bu durum bir dereceye kadar mahalli idareye müdahale anlamı taşımaktadır. Gerçi evkâf işlerini bir İngiliz memur ile birlikte idare etmek üzere ada halkından birinin seçilmesi mecburiyeti Kıbrıs Evkâf Müdürlüğü'ne serbestlik tanınması demek ise de İngiltere Devleti özel memuru aracılığıyla bu vakıfların idaresine ortak olup, Nezaret de kendi özel memuru vasıtasıyla denetlemek hakkına sahiptir. Vakıfların idaresi Kıbrıs idaresinin diğer şubelerinde olduğu gibi tamamıyla İngilizlere terk edilmemelidir. Eğer Nezaret özel memuru Ata Efendi'den bir bilgi almamış ise yıllık hesapların takdimini veya buna engel olan sebeplerin bildirilmesini öncelikle özel memurundan talep etmelidir. Ata Efendi, Hulusi Efendi'nin muhasebecilik görevini iyi bir şekilde yapıp yapmadığını araştırmaya, hatta hakkındaki söylentiler doğru ise İngiliz memuru ile birlikte azlettirmeye yetkili olmalıdır.<sup>1605</sup> Her ne kadar iki devletin görüşleri benzer ise de ileriki tarihli Osmanlı uygulamaları İstişare Odası'nın mütalaasını tam anlamıyla yansıtmamaktadır.<sup>1606</sup>

İngiliz merkezi yönetimi İstanbul Elçiliği aracılığı ile verdiği yazıda Osmanlı görüşüyle örtüşen şu değerlendirmeyi yapmıştı:

Elçiliğimiz Hüseyin Ata Efendi'nin Kıbrıs'ta İslam Evkâf Memuru sıfatıyla görev yapmasına zorluk çıkarılmadığı ve bundan sonra da çıkarılmayacağı hususunda Bâbîâli'ye güvence vermektedir. Bununla birlikte yanlış anlamaya meydan vermemek için elçilik şunu da açıklar ki, Evkâf muhasebeciliği ile Evkâf memuriyeti büsbütün ayrı görevlerdir. Adanın İngiliz yönetimine devri sırasında muhasebecilik görevi Hulusi Efendi'de idi. O zamandan beri de İngiliz Hükümeti'nin emriyle bu görev yine Hulusi Efendi tarafından yerine getirilmiştir. 1881 senesinde Osmanlı Hükümeti, adadaki vakıf mülklerinin idaresi için Hulusi Efendi'yi İslam Evkâf Memuru sıfatıyla tayin etmeye karar verdiğinde Kıbrıs Hükümeti buna karşı çıkmamıştır. Osmanlı Hükümeti Hulusi Efendi'yi Evkâf Memurluğu'ndan azletmekte serbest ise de Muhasebecilik görevinden azletme yetkisi bulunmamaktadır.<sup>1607</sup>

<sup>1605</sup> BOA., HR.SYS., 900/42; BOA., HR.SYS., 900/56.

<sup>1606</sup> 1893 yılında Evkaf Nezareti Kıbrıs Evkaf Muhasebeciliği'ne Hacı Hafız Ziyai Efendi'yi atamak istemiş, bu atama İngiliz yönetimi tarafından onaylanmamıştı. BOA., HR.SYS., 900/60.

<sup>1607</sup> BOA., HR.SYS., 900/45.

Belirtildiği gibi Osmanlı yönetimi, Evkâf muhasebecisi Hulusi Efendi hakkında çıkan yolsuzluk, kanunlara uymama, İngilizlerle işbirliği yapma gibi şikâyetler<sup>1608</sup> üzerine İngilizlerin kendi memuru olarak kabul ettiği Hulusi Efendi'yi doğrudan teftiş edip görevden alamamıştı. Bunun yerine bir Osmanlı temsilcisi atayarak İngiliz temsilcisi ile Evkâf hesaplarındaki yolsuzluğu tespit edip, bu sayede İngilizlerin Ahmet Hulusi Efendi'yi görevden almalarını düşünmüştür.<sup>1609</sup>

Bu gelişmeler olurken Ahmet Hulusi Efendi 28 Şubat 1893'ten itibaren beş aylık bir izin almış, yüksek komiser tarafından yerine geçici olarak Lefkoşa ve Girne Kadısı Hüseyin Hüsnü Efendi görevlendirilmişti.<sup>1610</sup>

Mustafa Fevzi Efendi'nin Naibliği sırasında; Evkâf Murahhası ve Muhasebecisi Ahmet Hulusi'nin İngiliz taraftarı bir politika uyguladığı, evkâf hesaplarının kontrolsüz bırakıldığı, evkâf kanunlarına muhalif hareketlerde bulunup vakfiyelerin şartlarına uymadığı için vakıflara zararlar verdiği dair şikâyetler bulunmaktaydı. Yapılan şikâyetler sonucunda evkaf hesaplarının İdare Meclisi'nde kontrol edileceği bildirilmesine rağmen bir sonuç alınamamıştı. Naib Bâbîâli'ye gönderdiği yazıda; İngiliz yönetimi müsaade ettiği takdirde müfettiş gönderilerek gerçek durumun ortaya çıkarılabileceğini dile getirmişti.<sup>1611</sup> Sadaret tarafından hukuk müşavirlerine konunun incelenmesi talimatı verilmişti. Hukuk Müşavirleri, yaptıkları inceleme sonucunda Ahmet Hulusi Efendi yerine Hüseyin Ata Efendiyi atamak istediğinde verdiği cevapları içeren 3 Temmuz 1887 ve 28 Şubat 1889 tarihli yazıların esasını izah etmişlerdi. İngiliz yönetimi iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği vakıfları biri İngiliz yönetimi tarafından atanacak diğeri ada Müslümanlarından Evkâf Nezareti tarafından seçilecek iki memur tarafından idare edileceğini bildirmişti. Anlaşmanın ikinci maddesine istinaden Bâbîâli'nin ada vakıflarının hesaplarını teftiş etmeye ve bütün hesapları tutan Evkâf muhasebecisini değiştirmeye yetkisi yoktu.<sup>1612</sup>

Belirtildiği gibi Osmanlı yönetimi, Evkâf muhasebecisi Hulusi Efendi hakkında çıkan usulsüzlük,<sup>1613</sup> kanunlara uymama,<sup>1614</sup> İngilizlerle işbirliği yapma gibi şikâyetler<sup>1615</sup> üzerine

<sup>1608</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (30-14); BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (9-53).

<sup>1609</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (113-44); BOA., HR.SYS., 900/56.

<sup>1610</sup>The Cyprus Gazette, 3 Mart 1893, Nr. 400, s.2159.

<sup>1611</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (113-144), 4, (Kıbrıs Naibinden Sadarete gönderilen 21 Eylül 1308 ( 3 Ekim 1892) tarihli tahrirat).

<sup>1612</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (113-144) 3, 19 T.Evvel 1308 (31 Ekim 1892) tarihli Hukuk Müşavirlerinin Mütalaaname Sureti.

<sup>1613</sup>Bu şikâyetlerden biriside Tahsin Bey torunu Mustafa Paşazâde Bahaettin ve Muhittin beylerin vekilleri ve kardeşleri Hasan Tahsin tarafından Lefkoşa Komiserliğine yapılmış evrak Şer'îye Mahkemesine havale edilmişti. Tahsin Bey şikâyetinde; " 40 seneden beri pederi ile amcasının tasarrufunda bulunan ve babamın vefatından sonra yarı hissesi bir seneden beri kendisine geçen Ayasofya civarındaki harabe arsa ile Haffaşlar çarşısındaki arsa her sene belirli tutar karşılığında kullanılıp başka bir para istenmediğini bildirmişti. Hatta geçen sene belediye tarafından inşaat için sarf edilen 425 kuruş dahi Evkaf muhasebecisi tarafından tahsil edilmişti. Ancak bu arsaların koçanlarını istendiğinde Evkaf memurları tarafından müdahale edilerek koçan verilemeyeceği

İngilizlerin kendi memuru olarak kabul ettiği Hulusi Efendi'yi doğrudan teftiş edip görevden alamamıştı. Bunun yerine bir Osmanlı temsilcisi atayarak İngiliz temsilcisi ile Evkâf hesaplarındaki yolsuzluğu tespit edip, bu sayede İngilizlerin Ahmet Hulusi Efendi'yi görevden alacaklarını düşünmekteydi.<sup>1616</sup> Ahmet Hulusi Efendi Hac için uzun süreli adadan ayrılmış ve izindeyken 26 Ağustos 1893'de vefat etmişti.<sup>1617</sup>

Kıbrıslı Türkler ve Bâbîâli, Ahmed Hulusi Efendinin yerine Hafız Mehmet Ziyai Efendi'nin tayinini talep ederken,<sup>1618</sup> İngiliz yönetimi de daha önceden maliye memurluğunda bulunan Mehmet Sadık Efendi'nin<sup>1619</sup> atanmasını istemekteydi. Yüksek Komiserlik, desteklediği bu kişinin muhasebeciliğe<sup>1620</sup> tayin edildiği takdirde Osmanlı Hükümeti tarafından Evkâf delegelisi olarak da görevlendirmesinin onaylanacağını duyurdu.<sup>1621</sup> İngiliz yönetimi Osmanlı yönetiminin hem muhasebeci hem delege olarak atamayı düşündüğü Hafız Ziyai Efendi'yi ise uygun görmedi. Hafız Ziyai Efendi atanırsa Evkâf muhasebecisinin maaşını kendileri verdiği için, Osmanlı murahhasının maaşsız olarak görev yapacağını belirtti.<sup>1622</sup> İngiliz yönetimi Mehmet Sadık Efendi'yi Evkâf muhasebeciliğine atanması konusunu yürütme meclisinde görüşmüş<sup>1623</sup> bu durumu Bâbîâli'ye bildirerek Mehmet Sadık Efendi'nin Osmanlı Hükümeti tarafından Evkâf murahhaslığına tayini ümit ettiklerini bildirmişti.<sup>1624</sup> Sadık Efendi'nin Evkâf muhasebeciliği görevi İngiliz yönetimi tarafından 8 Temmuz 1894 tarihinden

---

*bildirilmiştir. Şimdiye kadar böyle bir müdahale görülmediği. dile getirildikten sonra Evkaf memurları tarafından arsalarla yapılan müdahalenin engellenmesi için gereğinin yapılmasını” talep etmişti. Lefkoşa Komiserliği tarafından Evrak Şer’iyye mahkemesine sevk edilerek gereğinin yapılması istenmişti. KMA., MAFE., Kutu: 4, Dosya: 29, Gömlek : 3 Belge:1, (27 Kasım 1886)*

<sup>1614</sup> Ahmet Hulusi Efendi, Lefke Orta Cami Vakfı Mütevellisi Mehmed Salim Efendi'nin tevliyet görevinde yapılan mahkeme sonucunda Hulusi Efendinin haksız karar verdiği anlaşılmış ve Salim Efendiye görevi iade edilmişti. **K.Ş.S., Zabıt Nr. 21, Sahife:84, Hüküm: 1, Tarih: 19 T.Evvel 1892;** Ahmet Hulusi Efendi yetkisi olmadığı halde uygunsuz olarak Mehmet Salahi hakkında karar almış ve Mehmet Salahi tarafından yapılan uygulama 20 Şubat 1893 tarihinde mahkemeye intikal ettirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 28 Mart 1893 tarihinde alınan karara göre; Evkaf muhasebeci Ahmet Hulusi yetkisini aştığı için Mehmet Salahi davayı kazanmıştı. **The Cyprus Law Reports, Vol II., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the Daavi Courts and District Courts, From the Year 1891 to the Year 1893, Inclusive,** Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894, s.120-126.

<sup>1615</sup> **BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (30-14); BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (9-53).**

<sup>1616</sup> **BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (113-44); BOA., HR.SYS., 900/56.**

<sup>1617</sup> **N.A. FO., 78/5116, Seager, a.g.e., “Yüksek Komiser Walter J. Sendall’dan Ripon Markizi’ne”, 28 Ağustos 1893, Nr.211; Mehmet Akif Erdoğan, “Kıbrıslı Hayırsever Bir Türk: Muhassıl Mehmed Ağa İbn Mustafa Ağa”, **Türk Kültürü**, Nr. 393, Ocak 1996, s. 59; Ahmet Hulusi Efendinin vefatından sonra Ömeriye Mahallesinden Aziz Efendi, Ahmed Hulusi Efendinin amcası olduğu iddiasıyla mirası için mahkemeye müracaat etmişti. **K.Ş.S., Zabıt Nr. 21, Sahife:99, Hüküm: 1, Tarih: 16 T.Evvel 1893.****

<sup>1618</sup> **BOA., İHUS., 16/1311.Ra/88; BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (9-53).**

<sup>1619</sup> Mehmet Sadık Efendi bu göreve atanmadan önce mâl muhasebecisi ve beytûlmâl emîni olarak görev yapmaktaydı. **KŞS., 53, Sayfa:24, Hük.1.**

<sup>1620</sup> Ahmet Hulusi Efendinin vefatından sonra Evkaf muhasebecisi kadrosu 1893-1894 yılı Blue Book’un da münhal gösterilmişti. **Blue Book, 1893-1894 yılı, s.95.**

<sup>1621</sup> **BOA., HR.SYS., 900/59** (İngiltere Büyük Elçiliği’nden Hariciye Nezareti’ne Gelen 21 Teşrin-i Evvel 1893 tarihli şifahi takririn tercümesi).

<sup>1622</sup> **BOA., HR.SYS., 900/60; BOA., A.MTZ.KB., 1311.12.8 (30-14).**

<sup>1623</sup> **N.A., CO., 69/7**, Yürütme Meclisinin 23 Mayıs 1894 tarihli oturumu.

<sup>1624</sup> **BOA., HR.SYS., 900/65** (İngiltere Büyük Elçiliği’nden Hariciye Nezareti’ne Gelen 29 Mayıs 1894 tarihli şifahi takririn tercümesi); **N.A., CO., 69/2**, Yürütme Meclisinin 23 Mayıs 1894 tarihli oturumu.

itibaren başlatılmış ve bu atama resmi gazetede yayımlanmıştı.<sup>1625</sup> Nitekim görüşmelerden sonra İngiliz Hükümeti'nin desteklediği Sadık Efendi Bâbiâli tarafından evkâf murahhaslığına atandı.<sup>1626</sup>

Ahmet Hulusi Efendi'nin vefatından sonrada yaptığı uygunsuz işlemleri ve Baş naibin bu konu hakkındaki yargılama hakkı Yürütme Meclisinde İngiliz üyelerin katılımında tartışılmış, Yüksek Komiser ve Müsteşar konu hakkındaki fikirlerini ifade etmiştir.<sup>1627</sup> Bu dönemde Evkâf idaresinde yapılan yanlış uygulamalarla ilgili olarak Kıbrıs Müftülüğünden Evkâf Nezaretine gönderilen yazıda Evkâf hesaplarını kontrol edilmesi amacıyla Kıbrıs Naibi ve Müftüsü nezaretinde ada Müslümanlarından oluşacak 8 kişilik bir komisyon kurulması teklif edilmiştir.<sup>1628</sup> Bâbiâli Kıbrıs Evkâf gelirlerinde oluşan kayıpla ilgili İngiliz yönetimine müracaat etmiş ve Sömürgeler Bakanlığından konu hakkında gönderilen telgraf yürütme meclisinde gündeme gelmiştir.<sup>1629</sup>

Sadık Efendi'nin Evkâf memurluğu döneminde de uygun olmayan görevlendirmeler bulunmaktadır. Bunlardan biriside Asaf Bey'in 39 adet vakfın paraları ve sair mallarının idaresine Evkâf Dairesi tarafından mütevellî olarak atanmasıdır. Osmanlı Evkâf Murahhası Mehmet Sadık tarafından Defter-i Hakaniye'ye gönderilen yazıda; Asaf Bey'in Defter-i Hakaniye'ye müracaat ederek bu vakıflar için yaptıracağı vekâlet-i devriyelerde ( ipotek) mütevellîliğinin kabul edilip ona göre işlem yapılması talep edilmiştir.<sup>1630</sup>

**Tablo 3.1:** Asaf Bey'in Mütevellîsi Olduğu Vakıfların Listesi

Kırmı Cami	Ağa Cafer Paşa Vakfı	Hacı ömer Efendi Vakfı
Kanbili Cami	Dersiam Vakfı	Mahmud Çelebi Vakfı
Vasilya Cami	Pir Paşa Vakfı	Mahmud Paşa Mescidi
Lapta Cami	Orta Cami	Matyat Cami
Hacı Penbe Molla Vakfı	Elye Cami	Hacı Fatma Ana Vakfı
Lakadamy Cami	Koççat Cami	Denya Cami
Yazıcızade Mescidi	Haydar Paşa Cami	Hacı Hüseyin Efendi Vakfı
Acemzade Mescidi	Sarayönü Cami	Kadalyonda Cami
Balıkitre Cami	Zerdalici kızı Vakfı	Kaptan Cafer Paşa Vakfı
Araplar Cami	Buğday Emîni Vakfı	Taş Kürsü Vakfı
Omorfa Cami	Borizenkadın Vakfı	Abdülkerim Efendi Vakfı

<sup>1625</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 446, 20 Temmuz 1894, s. 2521.

<sup>1626</sup> **N.A. FO.**, 78/5116, a.g.e., “*Dışişleri Bakanlığı Sekreterliği'nden Başbakanlığa*”, 19 Eylül 1894; **KMA.**, **MAFE.**, Kutu:3,Dosya:19, Gömlek:59; Belge:1; **N.A., CO.**, 69/2, Yürütme Meclisinin 4 Temmuz 1894 ve 7 Eylül 1894 tarihli oturumları.

<sup>1627</sup> **N.A. CO.**, 69/71, Yürütme Meclisinin 7 Eylül 1894 tarihli oturumu.

<sup>1628</sup> **BOA., A.MTZ.KB.**, 1313.12.21 (1-2). 20 Zilhicce 1313(2 Haziran 1896).

<sup>1629</sup> **N.A. CO.**, 69/71, Yürütme Meclisinin 20 Haziran 1896 tarihli oturumu.

<sup>1630</sup> **KMA.**, **MAFE.**, Kutu:2,Dosya:18, Gömlek:8; Belge:1; Evkaf Dairesi'nden (Osmanlı Evkaf Murahhası Mehmet Sadık adına) Defter-i Hakani Riyaseti'ne gönderilen 15T. Evvel 1898 tarihli tahrirat.

İpsemolof Cami	Mehmed Emin Efendi V.	Trahon(?) Cami
Ayasezomeno Cami	Peristerona Cami	Mehmed Ali Efendi Cami

**Kaynak:** K.M.A., MAFE., 2/18/8/1

1898 yılının ilkbaharında Mehmet Vecih Efendi'nin Kıbrıs kadılığını atanması ile Kavanin Meclisi üyesi olarak görev yapan Hafız Ziyai Efendi Evkâf konusu ile ilgilenmeye başlamış ve konuyu dönem dönem Hafız Ziyai Efendi<sup>1631</sup> ve Derviş Paşa aracılığıyla Kavanin Meclisi'ne getirtmekte ve Evkâf'ın hesaplarına yönelik İngiliz yetkililerden bilgi alınıp bu dönemde Evkâf'ın mali olarak zarara uğratıldığı ifade edilmekteydi.<sup>1632</sup> Sadık Efendi'nin görevi sırasında evkâf işleri ile ilgili olarak Bâbîâli'ye ve ada yönetimine yoğun şikâyetler meydana gelmekteydi.<sup>1633</sup> Bu durumdan rahatsız olan Sadık Efendi bu şikâyetlerin arkasında Kıbrıs Kadısı'nın olduğunu değerlendirmiş ve Evkâf işlerine müdahalesinden dolayı 17 Haziran 1900 tarihli yazısı ile Kadı Mehmet Vecih Efendiyi İstanbul'a şikâyet etmişti. Konu hakkında Evkâf Nazırından gelen cevapta; Sadık Efendi'nin şikâyetinin Şeyhulislâmlık makamına iletiildiği, gerekenin yapılacağı ve Sadık Efendinin görevini hakkıyla yapmaya devam etmesi istenmişti.<sup>1634</sup> Bu dönemde Kavanin Meclisi'nde bulunan Hafız Ziyai Efendi ve Derviş Paşa Evkâf yönetimi hakkındaki hususları meclis gündemine getirmekte ve İngiliz yetkililerin verdiği cevapların yeterli olmadığı yönünde açıklama yapmışlardı.<sup>1635</sup>

Kavanin Meclisi'nde görev yapan Hafız Ziyai Efendi ve Derviş Paşaların evkâf işlerini meclise taşıması ve 1902 yılında Rum üyelerle beraber hareket ederek adanın ekonomik durumu ve meclisin yetkilerinin artırılması konularında oylamada İngiliz üyelerinin aleyhine oy kullanmaları İngilizleri rahatsız etmişti. Bu durumdan rahatsız olan İngiliz idareciler Türk üyeler hakkında çeşitli ithamlarda bulunmuşlardı. Evkâf idaresinde görev yapan İrfan Efendi Hafız Ziyai Efendi'nin Rumlarla beraber hareket ettiğine dair haberleri içeren gazeteyi Türk toplumuna göstererek ve Müftü vekilinin de desteklediği konuşma yaparak halkı Enosis taraftarı olduğu suçlamasıyla Ziyai Efendiye karşı kışkırtmıştı. Ziyai Efendi mecliste bu konu hakkında açıklama yapmak durumunda kalmıştı.

<sup>1631</sup>1896 ve 1901 seçimleriyle Birinci seçim bölgesi olan Lefkoşa-Girne Bölgesinden Kavanin Meclisine seçilmişti. **Blue Book**, 1895-1896 yılı; **Blue Book**, 1901-1902 yılı.

<sup>1632</sup>**N.A., CO.**, 69/12, Kavanin Meclisinin 23 Mayıs 1899 tarihli oturumu, s.490-491; **N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 5 Nisan 1900 tarihli oturumu, s.115-117.

<sup>1633</sup>Sadık Efendi'nin vakıf idaresi zamanında yönetim giderlerinin arttığına ve uygun olmayan atamaların yapıldığına dair Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri tarafından şikâyette bulunulmuştu. **BOA., YPRK.AZJ.**, 48/36; Ekim 1900'de Sadık Efendi'nin evkaf bütçesini iyi idare edemediğine dair Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri tarafından şikâyette bulunulmuştu. **N.A., CO.**, 67/125.

<sup>1634</sup>**K.M.A., Mutasarrıflık Evamir ve Muharrerat Kaydı**, 1895, Sahife No.29, Hüküm No: 30, 7 Rebiülahir 1318 (4 Ağustos 1900).

<sup>1635</sup>**N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 22 Haziran 1900 tarihli oturumu, s.265-267; **N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 25 Haziran 1900 tarihli oturumu, s.271-272.

Sadık Efendi'nin 24 Mayıs 1903<sup>1636</sup> yılında aniden vefatı üzerine evkâf murahhaslığı ile evkâf muhasebeciliği görevleri birbirinden ayrılarak muhasebeciliğe Sadık Efendi'nin oğlu Fahri Bey, Osmanlı evkâf murahhaslığına da Evkâf idaresinin tercümanı olarak görev yapan İrfan Efendi tayin edildi.<sup>1637</sup> Musa İrfan Efendi Evkâf murahhası olduktan sonra 21 Aralık 1903 tarihinden itibaren İdare Meclisinde de görev yapmaya başlamıştı.<sup>1638</sup>

Musa İrfan Efendi ada Türk toplumu üzerinde önemli bir yere sahip olan Evkâf idaresindeki yerine sahip olduktan sonra kanuna aykırı ve Evkâf hükümlerine uygun olmayan işler yaptığına dair Bâbîâlîye şikâyet edilmişti. Kıbrıs Naibi Osman Nuri tarafından Musa İrfan Efendi hakkında hazırlanan ilk tespit edilebilen şikâyet mektubunda; gereksiz yere vakıf mallarını israf ettiğini, Kavanin Meclisi seçimlerine müdahale ederek köyleri dolaştığını bildirmişti. Osman Nuri Efendi yazısının devamında; daha önce padişah aleyhinde yayınlarda bulunmaktan dolayı mahkum edilen Mirât-ı Zaman gazetesinin matbaası sahibi ve koruyucusu olan Kereste tüccarı Mehmet Şevket Efendi'yi azalığa seçtirmeye çalıştığı gibi, seçimlerin yapıldığı günün akşamı Mirât-ı Zaman gazetesinin sahibi Ahmet Tevfik Efendi ile birlikte pek çok defa hapse atılan bir süre tımarhanede yatan Bakkal Ali Faiz ve bunun gibi şahısları yanına alarak başına topladığı birkaç yüz kişi ile sokakları dolaşarak en sonunda şahsi kininden dolayı Şer'iyye mahkemesi önüne geldikten sonra ilk olarak İrfan Efendi'nin konuşma yaptığını daha sonra da Bakkal Ali Faiz'in Osmanlı Devleti aleyhinde yüksek sesle konuşma yaptığını, cahil halkında ona katıldığını ifade etmiş ve ertesi gün bu tip bir gösteri yapılacağını öğrenildiğini, durumun komiserliğe ve poliskumandanlığına bildirilerek engellendiğini dile getirmişti. Bu sebeplerden dolayı İrfan Efendi'nin yabancıların idaresinde olan bir memlekette Osmanlı memuru sıfatı ile görev yapmasının devletin onurunu zedeleyeceğinden değiştirilmesini teklif etmişti.<sup>1639</sup>

Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi, Osmanlı Evkâf Murahhası İrfan Efendi'nin yaptığı kanunlara aykırı işlemleri takip etmekte ve Osmanlı yönetimine bilgi vermekteydi. Osman Nuri Efendi'nin Evkâf Murahhası hakkında yazdığı ikinci şikâyet yazısında; Padişah ve devlet aleyhinde yayınlarda bulunmasından dolayı mahkûm edilen Mirât-ı Zaman gazetesi yazarı ve imtiyaz sahibi Ahmet Tevfik Efendi'ye çıkar sağlamak ve kendisini meth ettirmek maksadıyla Kıbrıs Evkâf dairesi tarafından okutturulmakta olan hatimleri pek çok fakir hafız dururken Ahmed Tevfik Efendi'ye okutturularak kendisine maaş vermekte, Evkâf dairesine bastırılacak

<sup>1636</sup> **N.A., CO.**, 69/17, Kavanin Meclisinin 25 Mayıs 1903 tarihli oturumu, s.149.

<sup>1637</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:37; Belge:1; **KMA., MAFE.**, Kutu:3, Dosya:19, Gömlek:59, Belge:1.

<sup>1638</sup> **Blue Book**, 1904-1905 yılı.

<sup>1639</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:37; Belge:1; Kıbrıs Kadılığında Evkaf Nezareti'ne gönderilen 27 Eylül 1322( 10 T. Evvel 1906) tarihli tahrirat; **BOA., DH., MKT.**, 1125/77, Evkaf Nezareti'ne gönderilen 2 Şubat 1322 (15 Şubat 1907) tarihli tahrirat.



evrakı onun matbaasında bastırmakta ve matbaaya yeni harfler satın almak üzere altı lira yardımda bulunduğ. Naib Efendi, Evkâf Murahhasının yetkisi olmadığı halde 1906 yılı Ekim ayı ortasında Tuzla kazasında bulunan ve Lala Mustafa Paşa vakfından olan ve “*icare-i vahideli*” 2.000 dönümü aşkın büyük bir araziyi “*icareteyn*”e tahvili hakkında Tuzla şer’i mahkemesinden ilam alarak, padişahın izniyle müzayede yapılmaksızın 4.500 lira karşılığında İngiliz Wilkoks şirketine devrettirdiği haber aldığı ifade etmişti. Bunların yanında, İrfan Efendi’nin, Tuzla’daki Hala Sultan Vakfından 2.000 dönümden fazla bir araziyi açık artırma yapılmaksızın Wilkoks şirketine 140 lira bedel ile 3 sene süre ile kirahlığını dile getirmişti. Buna ilave olarak aynı şirketin gelecek yıllarda da kiralamaya devam ettiğini ve kanunen uygun olmayan uzun süreli kiralama işini gerçekleştirdiğini belirtmişti.

Osman Nuri Efendi, Evkâf Murahhası tarafından Magosa kalesi içinde gömülü bulunan Canbolat Paşa vakfına ait kale yakınlarındaki 40 dönüm vakıf arazini açık artırma yapılmaksızın 60 lira bedel ile Şimendifer şirketine devir edildiğinden haberdar olduğunu ekledikten sonra camilerin ve vakıf eserlerin tamiratı asla ihaleye çıkartılmayarak İrfan Efendinin kendi seçtiği bir kalfa ile yürütüldüğünü bildirmişti. Bu sebeplerden dolayı İslam vakıflarının günden güne kötüleştiğini vurgulamıştı. Sonuç olarak; Kıbrıs Naibi yazısının sonunda; İrfan Efendi’nin görevinde bırakılması uygun olmadığından azledilip yerine Kıbrıs Şer’iye Mahkemesi Baş Katibi Ahmed Muhittin Efendi’nin tayin edilmesini teklif etmişti<sup>1640</sup>.

Evkâf idaresi hakkındaki şikâyetler ada basınında da yer almaktaydı. 14 Mart 1907 tarihli ve 22 numaralı Sünühat gazetesinde Evkâf-ı İslamiye<sup>1641</sup> başlıklı yazıda Bodyamlıza Mehmet Münir Bey tarafından kaleme alınan Evkâf idaresi hakkında İngiliz yönetimine bildirilmişti. Bu yazıda; İrfan Efendi doğrudan doğruya suçlanmamıştı. Bu yazıya İngiliz yönetimi adına Vilayet Müsteşarı tarafından cevap verilmişti. Ancak Müsteşar tarafından verilen cevap yetersiz ve eksik bilgi verilip vakıf mallarının Şer’i makamlar yani Kadı suçlanmıştı.<sup>1642</sup>

Adada bulunan vakıf mallarının zarara uğratılmasından dolayı Evkâf Nezaretine Cafer Paşa Vakfı’nın durumu hakkında Hacı Besim tarafından telgraf gönderilmesi üzerine Evkâf Nezareti durum hakkında bilgi almak için Kıbrıs Kadısı’na müracaat etmişti. Kadı tarafından yapılan inceleme sonucunda; İrfan Efendi’nin suistimallerde bulunduğu bildirilmişti. Bunun üzerine Evkâf Nezareti tarafından İrfan Efendi’nin savunması istenmiş ve kendisinin suistimali kesinleşmişti.<sup>1643</sup>

<sup>1640</sup> KMA., MAFE., Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:37; Belge:2; Kıbrıs Kadılığında Evkaf Nezareti’ne gönderilen 15 T.Sâni 1322 (28 Kasım 1906) tarihli tahrirat.

<sup>1641</sup> Bu gazete haberi Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi hakkında kapsamlı çalışma yapan Mustafa Haşim Altan tarafından yayımlanmıştı. Mustafa Haşim Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)**, 1, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs 1986, s. 384-387.

<sup>1642</sup> **Mirât-ı Zaman**, Fevkalade Nüsha, 6 Teşrin- Evvel 1907, s. 1-6.

<sup>1643</sup> KMA., MAFE., Kutu:2, Dosya:17, Gömlek:6, Belge:1.

Kıbrıs Kadısı Osman Nuri Efendi Osmanlı Evkâf Murahhası İrfan Efendi hakkındaki üçüncü yazısını 9 Mayıs 1907 tarihli olarak Meşihat Makamına göndermişti. Baş Kadı ikinci yazısında Evkâf dairesinde İrfan Efendi tarafından yapılan kanundışı icraatları tekrar etmiş ve İrfan Efendi'nin görevden azledilerek Ahmet Muhittin Efendi'nin bu memuriyete getirilmesini teklifi tekrarlanmıştı.<sup>1644</sup>

Kıbrıs Naibi Osman Nuri Efendi tarafından meşihat makamına gönderilen şikâyetname Evkâf Nezaretine havale edilmiş, İrfan Efendi'nin savunması istenmiş ve yapılan inceleme sonucunda İrfan Efendi'nin suistimalleri kesinleşmişti. Bu gelişmeler üzerine konu Sadarete gönderilmiş ve 27 Mayıs 1907 tarihinde İrfan Efendi'nin uygun görülmeyen hareketlerinden dolayı azledilerek yerine Kıbrıs Mahkeme-i Şer'iyyesi Başkâtibi Ahmed Muhiddin Efendi'nin tayini konusu Padişaha arz edilmişti. 29 Ağustos 1907 tarihli sadır olan irade-i seniyye de bilindiği gibi işlem yapılması emri verilmişti.<sup>1645</sup> Padişahın emri üzerine Şer'iyye Mahkemesi Başkâtibi Ahmet Muhittin Efendi görevine ilave Kıbrıs Osmanlı Evkâf Murahhası olarak atanmıştı.

Kıbrıs İngiliz yönetimine atamaya dair resmî bir tebliğ yapılmadığından İngiliz yönetimi İrfan Efendi'yi görevine devam ettirdi.<sup>1646</sup> İrfan Efendi bilindiği gibi Osmanlı Murahhası olduğundan Kıbrıs İngiliz yönetiminin bu konuda hiçbir yetkisi yoktu. Buna rağmen İngilizler İrfan Efendi'yi görevden almayıp işine devam etmesine müsaade etmişti.

Bu dönemde Evkâf Murahhası İrfan Efendi'ye yakınlığı ile bilinen Mirât-ı Zaman gazetesi tarafından yayımlanan haberde Sünihat gazetesi tarafından 14 Mart 1907 tarihli Evkâf-ı İslamiye başlıklı yazı ve 17 Nisan 1907 tarihli Vilayet Müsteşarı tarafından verilen cevap yayımlanmış ve Evkâf idaresinin yaptığı icraatlardan övgüyle bahs edilerek Evkâf yönetiminin haksız yere karalandığı yorumunda bulunulmuştu.<sup>1647</sup>

İrfan Efendi'nin Bâbîâli tarafından görevden alınması ancak Aralık ayı içerisinde adada duyuldu. Bu konu ada Türk basınında da gündeme gelmişti. Basında çıkan habere göre; 20 Recep (1325) tarihli irade-i seniyye ile Musa İrfan Efendi'nin görevden alındığı duyuruldu. Görevden alma ve görevlendirmeye dair padişahın emirleri Musa İrfan Efendi ve yerli hükümete bildirilmişti. Yüksek Komiser bu durumun elçilik aracılığı ile kendilerine bildirilmediğini fakat bu hakkın Osmanlı Hükümeti'ne ait olduğunu bildirmişti. Gazete ada Evkâf işleri ile ilgili açıklama yaparak Evkâfın milletin malı olduğunu, ecdadın din ve millet için harcanmak üzere bağışladıkları özel mallardan oluştuğunu ifade etmişti. Anlaşmaya göre

<sup>1644</sup> BOA., İrâde Evkâf, 1325 B 20, Kıbrıs Naibliğinden Meşihat Dairesine gönderilen 26 Nisan 1323 (9 Mayıs 1907) tarihli tahrirat.

<sup>1645</sup> BOA., İrâde-i Evkâf, 1325 B. 20; BOA., DH.MKT.,1125/77.

<sup>1646</sup> BOA., HR.SYS., 900/82.

<sup>1647</sup> Mirât-ı Zaman, Fevkalade Nüsha, 6 Teşrin-i Evvel 1907, s. 6.

Evkâf delegesini seçme hakkı padişaha aitti doğal olarak İngiliz yönetimi bu konuya müdahale etmemesine dair görüşünü bildirmişti.<sup>1648</sup>

Yüksek komiserin Bâbîâli'ye İrfan Efendi'nin "*İngiliz arkadaşına samimi ve faydalı yardımlarda bulunduğu*", şikâyetlerin yüksek komiserliğe yapılması gerektiği, azlinin sadece Kıbrıs yönetimini değil, Müslüman halkı da üzeceği<sup>1649</sup> görüşlerini öne sürmüştü. İngiliz yönetiminin isteği, Kıbrıs halkının bir kısım tarafından kendisinin iyi hizmetlerinden bahs edilerek görevinde bırakılması talep edilmesi ve İrfan Efendinin yerine geçecek kişinin görevini yapmasında zorluklarla karşılaşacağı düşüncesiyle Evkâf işleri aksatılmamak üzerine İrfan Efendi görevine Sadaretçe 1908 yılında iade edildi.<sup>1650</sup>

İngiliz yönetiminin ısrarı ve bölge halkından bir kısım şahıslarının müracaatı üzerine Evkâf murahhaslığı görevi iade edilmesine rağmen İrfan Efendi hakkında şikâyetler devam etmişti. Kıbrıs Kadısı Osman Nuri Efendi tarafından Vilayet Müsteşarlığına gönderilerek şikâyetler hakkında Evkâf Murahhaslarına sorularak kendisine bilgi verilmesi talep edilmişti. Bu şikâyetler ağırlıklı olarak İrfan Efendi'nin kendi adamlarını kayırıp vakıf görevlerine onları tayin etmesiydi. İrfan Efendi tarafından mahkeme-i şer'iyeye bilgi verilmeden Lefkoşa'da Haydar Paşa ve Laleli Camileri müezzinliklerine tayinler yapıldığı, bazı camilerin hademe ve müezzin sayılarının arttırıldığı, yine mahkeme-i şer'iyeye bilgi verilmeden bir takım köy camileri vakıflarının mütevellilikleri hak etmeyen kimselere verildiği, kendi lehinde neşriyatta bulundurmak üzere camilerde okutulacak Kuran-ı Kerimi Mirât-ı Zaman gazetesi sahibi Ahmed Tevfik Efendi'ye okutturup böylelikle ona para verdiği, mahkemeden verilen ilamda bayramın sadece ilk gecesi minarelerde kandil yakılması bildirildiği halde ikinci geceleri de kandil yaktırıldığı, Leymason Camii hatibinin vefatı üzerine halk istemediği halde telgrafla Salih Senai Efendi'nin tayin edilmesi emrini verdiği ve bu yüzden halk arasında ikilik çıktığı ve bunlar gibi pek çok konu hakkında şikâyet bulunmaktaydı.<sup>1651</sup>

Kıbrıs Kadılığı, Limasol Türkleri arasında kaza cami imam-hatipliği meselesinden dolayı halk arasında ihtilaf çıkıp, Cuma ve vakit namazları cami içinde iki imam tarafından ayrı ayrı kıldırıldığı haberini almıştı. Kadılık bunun üzerine Limasol Naibliğine yazı yazarak bu

<sup>1648</sup> **Sünuhât**, 19 Aralık 1907, Nr. 56, **Kıbrıs Gazetesi**, 2 Haziran 2008; Ayrıca Harid Fedai diğer bir çalışmasında, Musa İrfan Efendi'nin tekrar göreve gelmesinde Kıbrıs'tan giden heyetin etkili olduğunu dile getirmiştir. Harid Fedai, "*Kıbrıs Heyetinin İstanbul Ziyareti ve Bir Yanılgının Düzeltilmesi*", **Kıbrıs Türk Kültürü, Makaleler-3**, Lefkoşa 2005, s.167-170; Musa İrfan Efendi'nin tekrar göreve gelmesinde bu heyetinde etkisi vardır. Ancak İngiliz Elçilinden Babialı'ye gönderilen yazıda doğrudan Musa İrfan Efendi'nin göreve iadesi istenmiş ve bu kişi görevine iade edilmişti.

<sup>1649</sup> **BOA., HR.SYS.**, 900/82.

<sup>1650</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:2, Dosya:17, Gömlek:6, Belge:1.

<sup>1651</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:36, Belge:1-2, Kıbrıs Kadılığından Vilayet Müsteşarlığına gönderilen 3 Mart 1908 tarihli tahrirat.

durumun hiçbir şekilde uygun görülemeyeceğinden gereğinin yapılmasını istemişti.<sup>1652</sup> Kıbrıs Kadısı, Limasolda yaşanan ihtilaf üzerine Evkâf murahhaslarına yazı yazarak çıkan ihtilafi gidermek için imamlık ve hatiplik görevlerinin birbirlerinden ayrılarak atamalar yapılacağını ve vakfının geliri müsait ise bir miktar zam yapılmasını uygun görmüştü.<sup>1653</sup>

Kadı, bu dönemde Kavanin Meclisi üyelerinden Mehmet Şevket Sami Bey'den gönderilen telgrafla; bazı şahısların halkın vekilleri sıfatı ile Kıbrıs Evkâf İdaresi aleyhinde müracaatı hakkında haber alındığını, bu durumu Müslüman ahali adına protesto ettiklerini bildirmişti.<sup>1654</sup>

Kıbrıs Kadısı Numan Efendi tarafından daha önceden Bâbîâlî'ye gönderildikten sonra İngiliz yönetimine 31 Mart 1909 tarihli sunulan şikâyet mektubunda da İrfan Efendi hakkında suçlamalarda bulunmaktaydı. 20 maddeden oluşan bu şikâyet yazısında İrfan Efendi tarafından Evkâf idaresinde yapılmış olan kanunsuz uygulamalar ve bunlardan duyulan rahatsızlıklar ifade edilmişti.<sup>1655</sup> Fakat İrfan Efendi hakkındaki şikâyetler bitmemişti.<sup>1656</sup>

Numan Efendi tarafından 17 Mart 1910 tarihli olarak hazırlanan raporda; İrfan Efendi döneminde evkâf idaresinde yaşanan kanunlara aykırı uygulamalar kapsamlı olarak dile getirilmişti. Rapordaki hususlar; Tuzla'daki Çite Çiftliği Wilkoks kumpanyasına satılmıştı. Yapılan bu işlem arazi kanununa göre uygun değildi. Tuzla Naibliği'nin ilamı ile satıldığı iddia olunuyorsa da bu ilam icareteyne<sup>1657</sup> (uzun süreli kiralamaya) tahvil edildikten sonra irade-i seniyye sadır olmasını iltimastan ibaretti. Halbuki bu çeşit arazi hakkında icareteyn muamelesi yapılamayacağı gibi irade-i seniyye de çıkartılamamıştı. Evkâf nizannamesinin 38. maddesi gereği irade-i seniyye olmaksızın bir vakfın icareteyne tahvili yasaktı.<sup>1658</sup>

Magosa'daki vakıf arazisinin bir kısmı kumpanyaya satılmıştı. Bu da satılması uygun olmayan arazidendi ve hakkında ilam da bulunmamaktaydı. Arazi satılıp da dükkan v.s. yapılırsa daha çok gelir getireceği memur tarafından (İrfan Efendi) söylenmekte ise de arazi binalardan daha çok gelir getirmekte olduğu gibi, bir vakfın tebdiline izin yoktu<sup>1659</sup>.

Mülhak vakıfların malları mütevellilerin elinden alınarak bir mütevelliyeye teslim edilmişti. Bir tevliyeti mütevelliden almak şer'an (mütevellinin) hıyanetinin kesinleşmesine ve mahkeme

<sup>1652</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:36, Belge:1-2, Kıbrıs Kadılığından Limasol Naibliğine gönderilen 3 Mart 1908 tarihli tahrirat.

<sup>1653</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:4, Dosya:26, Gömlek:36, Belge:1-2, Kıbrıs Kadılığından Evkaf Murahhaslarına gönderilen 4 Mart 1908 tarihli tahrirat.

<sup>1654</sup> **BOA., HR.SYS.**, 900/81; Şevket Sami Beyden Sadarete gönderilen 10 Ağustos 1324(22 Ağustos 1908) tarihli telgraf.

<sup>1655</sup> Altan, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar...**, 1, s.395-409.

<sup>1656</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:2, Dosya:14, Gömlek: 23, Belge: 3; **KMA., MAFE.**, Kutu:2, Dosya:17, Gömlek: 6, Belge: 1.

<sup>1657</sup> Bu tahvilin ancak padişahın müsadesi alındıktan sonra yapılması gerekmektedir.

<sup>1658</sup> **KMA., MAFE.**,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge : 1, Kıbrıs Evkaf Memuru İrfan Efendi hakkında Kıbrıs Naibliği tarafından gönderilen 5 Rebiül Evvel 1328, (17 Mart 1910) tarihli tahrirat Kıbrıs Evkaf Memuru İrfan Efendi hakkındaki haberleşmeler(suçlamalar) madde I.

<sup>1659</sup> **KMA., MAFE.**,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde II.

tarafından başkasına verilmesi halinde olurdu ki, böyle bir işlem gerçekleşmemiştir. Kasabada ikamet eden mütevellî Evkâftan ayda 12 lira maaş aldığı halde köyleri dolaşmayarak vakıf mallarını ısmarlama yoluyla birine idare ettiriyordu. Evkâf'ın bu konudaki cevabı ise “*mütevellî idareye hesabını veriyor*” dan ibaretti. Elya Karyesi Camisi'nin tamiri için vakfından biraz tarla satılmış ve ahali ücretsiz 100 amele taahhüt etmiş iken mütevellî tamire başlamamıştı. Evkâf murahhasının evvelce verdiği raporda “*ahaliyi daha fazla yardıma teşvik için tamirata ertelenmiştir*” denilmiş ise de ahalinin güç yetirememesi ve tarla bedelinin azlığı ortada iken bu söz geçerli sayılamazdı. Denya Camisi'nin avlusunu Rumlar zapt ettiğinde halkın şikâyetlerini mütevellî dikkate almamıştı. Mütevellî, vakıf paralarından ipotek verdiği arazi karşılığında borç alan borçlular borçlarını ödeyemediklerinden ve ipotek arazinin talibi de bulunmadığından arazi vakıf adına devr alınması gerekmektedir. Bu araziler idare olunamadıktan başka arazide vakıf hukuku geçerli ve vakfın parasıyla arazi satın alınması doğru değildir<sup>1660</sup>.

İnşaat ve tamirat fiyat eksiltmesi yoluna gidilmeksizin yapılmakta, vakıf mülklerinde açık arttırma yapılmaksızın işlem yapılmaktaydı. Yönetimce eksiltme usulü geçerli ve Evkâf İdaresince Evkâf Nizamnamesi'nin 20. maddesi uygulanmakta olduğu halde mütevellî tarafından bunlara aykırı hareket edilmekteydi. Hacı Sava(?) bahçesindeki binanın inşasına eksiltme yoluyla 3.000 liraya talip var iken daha sonra inşasına idare tarafından (eksiltmesiz) başlanarak masraf 6.000 lirayı geçmişti.<sup>1661</sup>

Lefkoşa'da Ömeriye mektebi ilga ve Ayasofya mektebi tebdil edilmişti. Bu işlem kanunsuz bir işlem olarak değerlendirilmişti. İngiliz idaresi bu işlemi İrfan Efendi'nin şahadetine dayanarak gerçekleştirilmişti.<sup>1662</sup>

Limasol'da yıkılan Köprülüzade Camisi'nin inşasına vakfın geliri yeterli ve sandıkta para mevcut iken şahsi gazez sebebiyle izin verilmemekteydi. Mütevellî tarafından caminin keşfi yapılmayıp, haritası düzenlenmediği için inşasına izin verilemeyeceği bildirilmişti. Halbuki Evkâf Nizamnamesi'nin 23. maddesi gereği bu görev Evkâf memuruna aitti. Komiserin ayrıntılı raporunda “*caminin başka yere nakline karar verilmiş ise de şimdi yine eski yerinde inşa edilecektir. Ancak mütevellî hesap vermekten kaçınmakta ve harcanacak para için teminat vermemekte olduğundan caminin inşasına müsaade edilemeyeceği*” bildirilmiştir. Buna ise şöyle cevap verilmişti; “*mesele diyanete ait olduğundan kanunen halledilmesi lazımdır. Hükümet karar vermiştir*” sözünün kabul edilemez olduğu bildirilmişti. Eski naib caminin eski yerinde inşası hakkında ilam vermiş ise de uygulanmamıştı. Hesap vermekten kaçınan ve emin

<sup>1660</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde III.

<sup>1661</sup> KMA., MAFE., Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek: 23, Belge:1, madde IV.

<sup>1662</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde V.

olmayan bir mütevellî elinde Evkâf mallarını bırakmak Evkâf Memuruna (İrfan Efendi) ayrıca sorumluluk yükleyeceği bildirildi. Ayrıca şer'î mahkemeden verilen ilamları idare kabul ettiği halde vakfa dair verilen ilamların Evkâf memurunca kabul edilmediği ilave edilmişti.<sup>1663</sup>

Tuzla'da Hala Sultan Tekkesi Şeyhi eğlenceye, sefahate düşkün birisi olup, iki sene görevini yerine getirmediği halde her ay maaşı ödenmişti. Yerine başka bir şeyh tayin edilmiş ise de eski Şeyh vakfın parasını almıştı. Bu tekkeye aylık 6 İngiliz lirası maaşla bir de nazır tayin edilmişti ki bu tür nazır tayinleri Evkâf nizamnamesinin 28. maddesi ile kaldırılmışken buna aykırı olarak nazır tayin edilmişti.<sup>1664</sup>

Lefkoşa'da Araplar Camii ile başka bir mescidin imametleri yanlışlıkla Kahvecizade Faik Efendi'ye tevcih edilmiş, camilerden biri imamsız kalmıştı. Görev yapmayan bir imama vakıf parasını vermemesi İrfan Efendi'ye defalarca ihtar edildiği halde Faik Efendi'nin kendi adamı olması sebebiyle bu da sonuçsuz kalmıştı.<sup>1665</sup> Lefkoşa'da Kanlı Mescid İmamı Raif Efendi görevini yapmadığı halde müftünün adamı olması sebebiyle İrfan Efendi imam hakkında herhangi bir işlem yapmamıştı.<sup>1666</sup> Vakıf görevlilerinin pek çoğu özürsüz olarak hizmetlerini bir takım ehil olmayan kişilere yaptırdıkları halde İrfan Efendi bunu önemsememekteydi. Bu yüzden halkın ibadeti aksamaktaydı. Vakıf görevlerinde bir başkasını vekil tayin etmek caiz ise de bu iş hâkim kararı ile olmalıydı.<sup>1667</sup> Yıkılmaya yüz tutan ve mütevellisi elinde parası bulunan Mora Köyü Camisi'nin tamirine ise İrfan Efendi zorla izin vermişti. Siliku Camisi'nin vakfi yeterli iken tamirine izin vermemekteydi.<sup>1668</sup>

İrfan Efendi gelirlerin arttığını öne sürüyorsa da masraflardan hiç bahs etmemişti. Vaktiyle gelirler 2.000 lira iken idare masrafı 250 lira idi. Bu dönemde masraflar 750 liradan fazlaydı. İmam hatiplerin maaşları da o oranda arttırılmıştı. Yapılan birkaç dükkan gelir fazlasından değildi, satılan çiftliklerin bedelindendi. Yıllık 3.000 lira geliri olan bir dairenin (Evkâf idaresi) maaş ve masraflarının 700-800 lira olması şikâyet etmeye değer bir konuydu.<sup>1669</sup>

İrfan Efendi'nin eski naib zamanında başına bir çok kimseyi toplayarak mahkeme önünde haysiyet kırıcı bir nutuk atması ahlaksızlığına bir delildi. Ramazanlarda vaizlere ve başkalarına müdahale etmesi sonucu camilerin ne hale geldiği tasavvur etmek mümkün değildi. Müftü Efendinin de bunlarda parmağı olduğu bildirilmişti.<sup>1670</sup>

Kadı tarafından gönderilen rapor incelenmiş ve çeşitli tespitlerde bulunulmuştu. Bu tespitler; İrfan Efendi'nin görevde bırakılması için müracaat edenlerin vakıflardan faydalanmak

<sup>1663</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde VI.

<sup>1664</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde VII.

<sup>1665</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1, madde VIII.

<sup>1666</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde IX.

<sup>1667</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde X.

<sup>1668</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde XI.

<sup>1669</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde XII.

<sup>1670</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, madde XIII.

düşüncesinde olduğu idi. Bu şahısların başında Müftü Ali Rıfkı Efendi'nin geldiği vurgulanmış ve bu Müftü'nün daha önce İrfan Efendi aleyhinde fetvalar verip ve aleyhinde Evkâf Nezaretine yazılar yazdığı hatırlatılmıştı. Arap Ahmed Paşa Camisi'nin pek çok vazifelerinin tamamen Müftü Efendinin büyük oğluna, Turunçlu Camisi'nin görevlerinin ikinci oğluna, Sarayönü ve Ayasofya Camileri görevlerinin de küçük oğluna verildiği dile getirilmişti. Evkâf gelirleriyle Müftü'ye mahsus daire de tamir edildikten sonra Ali Rıfkı Efendi, İrfan Efendi lehinde bulunmaya başlamıştı. İrfan Efendi lehinde bulunanlar ise müteveli Asaf Bey, Evkâf Muhasebecisi Fahri Bey, birkaç vakfın mütevellisi, Evkâfın maaşlı cabisi(vakıf gelirlerini toplayan kişi), Yorgancı Sami Efendi, Kavanin Meclisi Azasından Şevket Bey'di.<sup>1671</sup>

İrfan Efendi hakkında yapılan şikâyetler adada önemli bir yere sahip olan vakıfların idaresinin en ince noktasına takip edildiğinin ve ada Türk toplumunun açık bir şekilde nasıl kutuplara ayrıldığına çok net bir göstergesi şeklinde yorumlanabilir.

İrfan Efendi hakkındaki şikâyetler değerlendirildikten sonra yapılan suçlamalara dair Evkâf memurundan şikâyetler hakkında açıklama yapması istendi. İrfan Efendi bunun üzerine aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştu. Bu açıklamalarda; Çite Çiftliği esasen 2000 dönüm olup bunun 437 dönümü idarenin el değiştirmesinden önce Evkâf Müdürlüğü tarafından elden çıkarılmıştı. Kalan kısmı da 1906 senesinde Evkâf Murahhasları tarafından Wilkoks şirketine satılmıştı. İdarenin el değiştirmesinden önce Evkâf Müdürleri tarafından satılan parçalar müdürlerin kendi yetkileri altında satılmıştı. Daha sonra Evkâf Murahhasları tarafından satılan arazi de idarenin el değiştirmesinden sonra geçerli olan usule uygun olarak yani mahkeme ilamı ve Padişah izniyle satılmıştı. Bu arazi Gayr-ı Sahih Vakıf olup devredilmesi mümkündür.<sup>1672</sup>

Magosa'daki arazinin satışı ile ilgili olarak ilam almaya gerek olmadığı ifade edilmişti. Satıştan önce bu araziden elde edilen gelir yıllık iki lira kadar idi. Bu dönemde satılan arazinin bedeli kısmen emlak kısmen de gelir getirici başka yatırımlara tahsis edildiğinden yıllık 120 lira civarında bir gelir getirmekteydi.<sup>1673</sup>

Evkâf Murahhasları hiçbir müteveli hakkında mahrum etmediği savunulmuştu. Şikâyet konusu edilen müteveli 22 yıl önce "*Evkâf-ı Gayr-ı Meşruta*"nın (Vakfiyesinde mütevellilik için şart olmayan vakıflar) kötü idareleri sebebiyle tayin edilmişti. Elya Camisi'nin yeniden inşası Evkâf İdaresi ve köylünün yardımıyla tamalanmıştı. Denya meselesinin iki sene önce çözüldüğü bildirilmişti.<sup>1674</sup>

<sup>1671</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge :1, Rapor Hakkında Görüşler.

<sup>1672</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı,Kıbrıs Evkaf idaresi hakkındaki suçlamalara dair cevaplar. Şikayet I' e cevap.

<sup>1673</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet II'ye cevap.

<sup>1674</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya:14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet III'e cevap.

Vakıfların inşaat ve tamirâtı hakkında tutulan yol Kıbrıs Yönetimi'nin kurallarına uygun olarak yapılmaktaydı. Gelir getiren mülklerin kiralanması ise mümkün mertebe açık arttırma ile yapılmıştı. Hacı Sufî bahçesindeki bina 2 defa açık eksiltmeye çıkartılmıştı. Bazı eksiltmeler pek yüksek olup en düşük fiyat veren ise kefil gösteremediğinden Evkâf Dairesi bu işi kısmen yevmiye ve kısmen kabala (götürü, kesimine) olarak yaptırmak zorunda kalmıştı.<sup>1675</sup>

Ömeriye ve Ayasofya Mektepleri lav edilmemiş ve de statüleri değiştirilmemişti. Ömeriye Mektebi öğretmeninin öğrenci azlığından dolayı şimdi Ayasofya mektebinde ders vermekte olduğu belirtilmişti.<sup>1676</sup>

Limasol Camisi'nin inşa edilememesi mütevellisinin inadından kaynaklanmıştı. Evkâf Murahhasları hiçbir ilamın red edildiğinden haberdar değildi. Mütevelli aleyhinde Limasol Şer'îye ve Nizamiye Mahkemelerinde dava açılmıştı.<sup>1677</sup>

Hala Sultan Tekkesi'nin eski Şeyhi şikâyet edildiği gibi maaşını almamıştı.<sup>1678</sup> Faik Efendi meselesi ile ilgili olarak; Faik Efendi'nin İrfan Efendi'ye hiçbir yakınlığı olmadığı ifade edilmişti. Araplar Camii mütevellisi tarafından cami tamirâtı için harcanan para sebebiyle Faik Efendi'nin maaşı düşürülmüştü. Şikâyet edildiği gibi maaşı artırılmamıştı. Diğer taraftan imam maaşını kendisinin aldığı belirtilmişti. İrfan Efendi'nin imamın maaşını vermediği dile getirilerek Faik Efendi'nin iki ayrı cami de imamlık yapabilmek için iki beratının olmasının sorumlusu Evkâf Murahhasları olmadığı bildirilmişti.<sup>1679</sup>

Kanlı Mescidi ya da Mahmut Paşa Camii imamının görevine devam etmediği suçlaması kabul edilmemişti.<sup>1680</sup> Evkâf Murahhaslarının bildiği kadarıyla usule aykırı olarak imam vekilleri tayin edilmemişti.<sup>1681</sup>

Mora Camii Evkâf İdaresi'nin yardımları ve köylü sayesinde yeniden inşaa edilmişti. Siliku Camii gerektiği gibi tefriş edilmiş ve bakımlı olduğu bildirilmişti. Giridya Camisi'nin ise; köylüler camilerinin yeniden inşası için Evkâf İdaresi'nin yardımını red ettikleri dile getirilmişti.<sup>1682</sup>

Önceki dönemde; mazbut vakıfların ortalama geliri 1.658 lira, idare masrafı yaklaşık 250 lira yani gelirlerin % 15,28'i olduğu belirtilmişti. Kendi dönemlerinde ise; ortalama hesap üzerine arazi satışları hariç olmak üzere yıllık gelir 3.652 lira ve idare masrafı yıllık 712 lira yani gelirin yüzde %19,50'si olduğu dile getirilmişti. Önceki dönemde; ada'da yapılan genel masrafların ortalaması yıllık 682 lira olduğu belirtilmişti. Kendilerinin döneminde ise; 3,652

<sup>1675</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet IV 'e cevap.

<sup>1676</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet V' e cevap.

<sup>1677</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet VI ya cevap.

<sup>1678</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet VII'ye cevap.

<sup>1679</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet VIII 'e cevap.

<sup>1680</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet IX ye cevap.

<sup>1681</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet X'a cevap.

<sup>1682</sup> KMA., MAFE.,Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet XI' e cevap.



lira olduğu ve önceki yıllık genel harcamaya oranla Evkâf İdaresi'nin masrafları yaklaşık %36,65 iken dönemlerinde yıllık genel harcamalara oranla Evkâf İdaresi'nin harcaması %19,30 oranında olduğu vurgulanmıştı. Evkâf İdaresi'nin masraflarının eskisine göre fazla olmadığı tekrarlanmıştı. Bundan başka dönemlerinde Evkâf İdaresi'nin yıllık gelir gideri 12000 liraya ulaşan Mülhak Vakıfları daha sıkı kontrol etmekte olduğu hatırlatılmıştı. Bununla birlikte bazı memurlara maaş zammına rağmen Evkâf İdaresi'nin masrafının fazla olmadığı iddia edilmişti. Bazı memurlarla cami görevlilerinin pek çoğunun maaşları hala oldukça düşük olduğundan Evkâf Gelirleri uygun olduğunda bunlara da zam yapılması gerektiği bildirilmişti. Maaş zamlarının tamamının Vali'nin izni ve kontrolünde olduğu dile getirilmişti. Geçen birkaç sene içerisinde arazi satışlarından başka gelir fazlasından yeni inşaatlar için 2.000 lira sarf edildiği ilave edilmişti. Kıbrıs'ta herkesin görebileceği gibi inşaa edilen veya satın alınan dükkan vesayir emlakın oldukça fazla olduğu vurgulanmıştı.<sup>1683</sup>

Hesap pusulası meselesi ile ilgili olarak; Kıbrıs'ta Evkâf gelirlerinin arttığı ortada olduğunu ve bütün gelir kaynaklarının düzenlendiği bildirilmişti. İngiliz yönetiminden önce kiralardan alınan miktar yıllık 300 – 400 lira iken bulunulan yıl 917 liraya ulaştığı, bir sonraki sene 1000 lirayı geçeceği belirtilmişti. Sonuç olarak bu gelişmelerin kendiliğinden olmadığı, Evkâf İdaresi'nin daha iyi idaresi sonucu olduğu vurgulanmıştı.<sup>1684</sup>

İrfan Efendi hakkındaki şikâyetleri açıklamış ve buna en büyük delil olarak Evkâf gelirlerinin artmış olduğunu bu artışın tesadüfi olmadığını, Evkâf mallarının iyi bir şekilde idare edildiği için bu artışın gerçekleştiğini vurgulamıştı. Bunun yanında adada çeyrek asırı geçen bir süre içerisinde her türlü ürünün fiyatının arttığı değerlendirildiğinde Evkâfın sahip olduğu taşınmaz malların kira ve benzeri gelirlerinin artmasının doğal olduğu değerlendirilebilir.

Kadı Numan Efendi'nin yerine Ali Rıfkı Efendi'nin göreve başlaması ile Bâbîâli tarafından İrfan Efendi hakkındaki şikâyetlerin detaylı olarak araştırılması<sup>1685</sup> ve İngiliz yönetimi tarafından da Evkâf Dairesi hakkındaki şikâyetlerden dolayı ayrıntılı inceleme yapılması istenmişti.<sup>1686</sup>

Kıbrıs Kadısı Ali Rıfkı Efendi, Evkâf İdaresi hakkında kapsamlı çalışma yapmaya başlamıştı. Ali Rıfkı Efendi'nin kadılığı döneminde İrfan Efendi hakkında şikâyetler devam etmekte ve durum Bâbîâliye bildirilmekteydi. Sadarete gönderilen imzasız bir müracaatta; Sultan Abdülhamit döneminde Kıbrıs Evkâf Memuru İrfan Efendi'nin azli hakkında Sadır olan

<sup>1683</sup> KMA., MAFE., Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Şikayet XII ye cevap.

<sup>1684</sup> KMA., MAFE., Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 1'in devamı, Hesap Pusulası açıklaması.

<sup>1685</sup> KMA., MAFE., Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 3, Sadaret tarafından Kıbrıs Kadılığı'na gönderilen 6 Mart 1327(19 Mart 1911) tarihli tahrirat.

<sup>1686</sup> KMA., MAFE., Kutu: 4, Dosya: 26, Gömlek : 32, Belge: 2-3.

İrade-i Seniyye Meşrutiyet Döneminde dahi uygulanmak istendiğini, bu azlin defalarca vaad edildiği halde uygulanmadığını ve verilen sözlerin tutulmadığı bildirilmişti. Kıbrıs'taki İslam Vakıfları'nı korumak ve adadaki Osmanlı Hükümrânlığı'nı kurtarmanın Meşrutiyet Dönemi yöneticilerinin en büyük görevlerinden olduğu dile getirilmişti. Dilekçe sahibi yazısının son kısmında; Senelerden beri devam eden bu uygunsuzluğa bir son verilmesini Kıbrıs Müslümanları adına istirham ettiğini ifade etmişti.<sup>1687</sup>

1913 yılında ise İrfan Efendi hakkındaki şikâyetlerin artışı görülmektedir. Şikâyetlerin artması üzerine Evkâf Nezareti tarafından Kıbrıs Kadılığına gönderilen yazıda; şikâyetler konusunda gerekli soruşturmanın yapılmasını, İrfan Efendi'nin azlini gerektirecek bir durumun olup olmadığı tespit edilmesi ve azl edilmesi durumunda ne gibi tepkiler olacağını bildirilmesi istenmişti.<sup>1688</sup>

Kıbrıs Kadısı tarafından 1917 yılında hazırlanarak İngiliz yönetimine sunulan raporun ilk bölümünde; adaya geldiği zaman Kıbrıs yönetimi tarafından kendisine Evkâf hesaplarının incelenmesine yönelik görev verildiğini ifade etmişti. Kadı Ali Rıfkı Efendi, Evkâf hesaplarının incelenmesi ve yönetim tarafından onaylanması hakkında çarpıcı açıklamalarda bulunmuştu. Hazırlanan raporda; Evkâf idaresinin bazı işlemleri ve sene başı hesaplarının Yüksek komiserin onayınıza arz edildiğini ve gelirlerin ve harcamaların müfettiş tarafından incelendiğini tespit ettiğini dile getirmişti. Kadıya göre; Vilayet makamının Evkâf evraklarını incelemesi olsa olsa bir emr-i vakiyi onaylamaktan ibaretti. Müfettişin incelemesi ise, masraf senetleri ile defterlerin birbiri ile uyuşmasını sağlamaktan ibaretti. Bu onaylama ve teftiş işlemlerinin Evkâfın uygulamalarının ve harcamalarının yasal olduğunu gösterecek hiçbir durumu yoktu. Herhangi bir yolsuz işlemde doğan veya yolsuz bir işleme veya harcamaya ilişkin evrakı “*yolundadır*” makamında Yüksek Komiserin huzuruna sunmak cüretinde bulunulmasından başka ortaya çıkacak tazminat ve sorumluluğu failleri olan memurların hesabını vermek zorunda olduklarının açık olduğunu vurgulamıştı. Kadı, memurların yasal olmayan işlemlerinin ortaya çıkarılmasının ise kendi dönmelerindeki kayıtların ve belgelerin incelenmesine bağlı olduğunu bildirmişti. Bunun ise bulunulan durumda çok zor olduğundan adanın siyasi konumu, Evkâf nezaretinin yetkileri, azledilen memurun (İrfan Efendi) sıfatı, İngiliz Evkâf memurunun sıfatı gereği gibi incelenerek sonuçta Kıbrıs'ta geçici olarak İngiliz idaresine devredilmesi İslam Evkâfının İngiltere Hükümeti tarafından tayin edilecek bir memurun sadece eşlik etmesi suretiyle yönetilmesi ve Evkâf Nezareti padişah vakıflarının mütevelliliği görevini yürütmek ve mülhak vakıfları da denetim altında bulundurmak görevini yüklediğini, azledilen İrfan

<sup>1687</sup> KMA., MAFE., Kutu: 2, Dosya: 14, Gömlek : 23, Belge: 4, Kıbrıstan Sadarete gönderilen 1 Temmuz 1912 tarihli İmzasız dilekçe.

<sup>1688</sup> KMA., MAFE., Kutu:2, Dosya:17, Gömlek:6, Belge:1, Evkaf Nezareti'nden Kıbrıs Kadılığına gönderilen 25 Nisan 1329(8 Mayıs 1913)tarihli tahrirat.

Efendi'nin Evkâf Nezareti'nin görevlendirdiği herhangi bir memurlardan biri olup görevinin siyasetle ilgisi olmadığı, azledilmesi şer'an ve kanunen itirazdan uzak olduğu ve İngiliz yönetiminin tayin ettiği memurun görevinin hali hazırda devam ettiğinin anlaşıldığını ifade etmişti. Kadının düşüncesine göre asıl incelenmesi gerekli olan hususun azledilen İrfan Efendi'nin tazmin etmesi ve sorgulanması gereken uygulamaların olup olmadığı ve var ise neden ibaret olduğu, bundan İngiliz memurunun ne dereceye kadar etkileneceğinin belirlenmesiydi. Kadı, bu konu hakkında derin bir araştırma yapılmasını ve bir talimatname hazırlanmasını talep ettiğini bildirmişti. Ali Rıfkı Efendi tarafından Evkâf idaresi ve hesapları hakkında kapsamlı inceleme yapılırken Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Kıbrıs İngiltere tarafından ilhak edilmişti.<sup>1689</sup>

30 Aralık 1915 tarihinde Kıbrıs resmî gazetesinde yayımlanan Kraliçe'nin emrinde; Yüksek Komiser tarafından 5 Kasım 1914'den itibaren adada Müslümanlara ait olan Kıbrıs vakıflarının yönetimi için Musa İrfan ve Charles Sherwood'un atandığı duyuruldu.<sup>1690</sup>

Bu emir üzerine Kıbrıs Kadısı Yüksek Komiserliğe verdiği takirde; emrin İrfan Efendi'nin azledildiği halde memuriyet sıfatının yeniden iade edildiği manasına gelmemesi gerektiğini belirttikten sonra şu soruları sormuştu:

Kraliçe tarafından verilen emir; İslam vakıfları idaresinin eskisi gibi yürütülmesinin sağlanması manasını mı içermektedir, yoksa İslam Evkâfını bağlı bulunduğu şer'i hükümlerden soyutlayarak vakıfları bağımsız hale getirip istekleri doğrultusunda bir yola sevk etmek anlamında mıdır? <sup>1691</sup> ifadesini kullanarak İngilizlerin gerçek emellerini açık bir şekilde dile getirmişti.

Ada İngiliz yönetimi Kıbrıs Türkleri için çok büyük bir öneme sahip olan vakıfların yönetimi ve denetimi konusunu öncelikli olarak ele almıştı. İngiliz yönetimi, Ek anlaşmada açık olmayan hükümleri kendi lehinde değerlendirerek Kıbrıs Evkâf yönetiminin Evkâf Nezareti ile irtibatını kopartmaya çalışmıştı. Osmanlı yönetimi sırasında Kıbrıs vakıflarının gelirleri adada bulunan harcama yerlerinde kullanıldıktan sonra geriye kalan kısmı Evkâf Nezaretine gönderilmekte idi. İngiliz Yönetimlerinin başlangıcından itibaren vakıflar üzerinde hâkimiyetini tesis etmeye çalışan İngilizler, İstanbul'a gönderilen vakıf gelirlerini ada vakıfları için kullandıklarını açıklayarak bu parayı göndermemeye başlamıştı. Mütakiben İngiliz yönetimi uzun bir dönem vakıf hesaplarını İstanbul'a göndermemişti. Gönderilen hesaplarda ise gelir ve giderler tablo halinde sunulmakta ve birbirileri ile tam örtüşmekteydi. Yine

<sup>1689</sup> KMA., MAFE., Kutu:4,Dosya:26, Gömlek: 32; Belge: 4-5-6.

<sup>1690</sup> The Cyprus Gazette, Extraordinary, Nr. 1208, 30 Aralık 1915, s. 9207; The Manchester Guardian, 4 Aralık 1915.

<sup>1691</sup> KMA., MAFE., Kutu:4,Dosya:26, Gömlek: 32; Belge: 4-5-6.

harcamaların ayrıntısı da bulunmamaktaydı. Bâbîâli tarafından hesapların istenmesi üzerine Bâbîâli'nin vakıflar üzerinde teftiş yapma yetkisinin bulunmadığını da iddia etmişlerdi.

İngiliz yönetiminin başlangıcında adada Evkâf memuru olarak görev yapan Ahmet Hulusi Efendi'yi kendi memurları olarak kabul etmiş ve maaş bağlamışlardı. Bilindiği gibi Evkâfla ilgili olan bütün hesaplar ve yazışmalar bu memur tarafından yerine getirilmekteydi. Ahmet Hulusi Efendi hakkında şikâyetlerin artması üzerine Osmanlı yönetimi Evkâf muhasebecisi olarak Hüseyin Ata Efendi'yi Evkâf muhasebecisi olarak görevlendirmek istediğinde İngiliz yönetimi anlaşma hükümlerini öne sürerek böyle bir yetkilerinin olmadığını bildirmişlerdi. . İngiltere vakıf hesabını tutan Evkâf muhasebecisini kendi memuru kabul ettirerek, Osmanlı yönetiminin vakıflara müdahalesini engellemişti.

Ahmet Hulusi Efendi'nin vefatı ile münhal kalan Evkâf muhasebeciliğine Kıbrıs Türklerinin isteği ve Kadının teklifi ile Bâbîâli tarafından Hafız Ziyai Efendi atanmasına rağmen İngiliz yönetimi bu atamayı kabul etmemiş ve Evkâf muhasebeciliğine Mehmet Sadık Efendi'yi atamıştı. İngiliz yönetiminin ısrarı üzerine Bâbîâli Sadık Efendi'yi Evkâf murahaslığına tayin etmişti. Sadık Efendi döneminde Kıbrıs Kadısı'nın Evkâf konusu ile ilgilenmesi ve Kadının Kavanin Meclisi'nin Türk üyeleri tarafından desteklenmesi İngiliz yönetimini rahatsız etmişti. Bu durumu engeleyip, İngiliz menfaatlerine karşı Rumlarla beraber hareket eden Kavanin Meclis üyesi Hafız Ziyai Efendi hedef seçilmişti. Hafız Ziyai Efendi hakkında Rumlarla hareket ederek Enosis'i gerçekleştirilmesine destek olduğu suçlamasında bulunularak ada Türkleri kışkırtılmıştı. Bu kışkırtmada önemli rol oynayan Evkâf Dairesinin tercümanı Musa İrfan Efendi, Sadık Efendi'nin vefatından sonra Evkâf murahaslığına vekâlet etmiş bir süre sonra da Bâbîâli'nin onayı ile Evkâf murahaslığına atanmıştı.

İrfan Efendi döneminde Evkâf idaresinde bir çok kanunsuz uygulamalara gidilmiş, şikâyetlerin artması üzerine Bâbîâli kendi delegesini görevden almasına rağmen, İngiliz yönetimi tarafından göreve devam ettirilmiş ve bu konudaki usulsüzlüğe yeni boyutlar kazandırılmıştı.

Bu dönemde Evkâfın Türk toplumu üzerindeki gücünden de faydalanan İrfan Efendi Kavanin Meclis seçimlerinde kendisine yakınlığı ile tanınan şahsın Kavanin Meclisi üyeliğine seçilmesini sağlamıştı. Bu şahıs aracılığıyla Evkâf idaresinde yapılan kanunsuz işlere müdahale eden Kadı hakkında İstanbul'a şikâyetlerde bulunulmuştu. Aynı zamanda Mirât-ı Zaman gazetesini destekleyerek kendi aleyhinde çıkan haberlere karşı haberler yayınlamıştı.

Evkâf Murahhası olarak Türk toplumu üzerindeki etkisini artıran İrfan Efendi sayesinde İngiliz yönetimi gerek vakıflar üzerinde istediği tasarrufla bulunmuş gerekse Kıbrıs Türkleri üzerindeki etkisini arttırmıştı.

İngiliz yönetiminin incelenen döneminde; ada Türklerinden İngiliz menfaatlerini öncelik olarak kabul eden memurları kullanarak vakıfları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmıştı. Bunun sonucu olarak birçok mütevellinin mağduriyetine ve vakıfların gerçek sahibi olan ada İslam ahalisinin din, eğitim, sağlık gibi toplumsal gelişmelerinde geri kalmasına yol açmıştı.

#### **3.1.2.2.4. Kıbrıs'ta Türk Önderleri Arasındaki Anlaşmazlıklar (Naib-Müftü-Evkâf Murahhası)**

İngiliz yönetiminin başlaması ile adada kalan Türk nüfusu yönetici konumundan yönetilenler konumuna düşmüştü. Ada Türk toplumu yeni yönetim için hazırlıksız bulunmaktaydı ve bir anda ne yapacağı hakkında herhangi bir fikre sahip değildi. Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında yapılan anlaşma gereği toplumun liderliğini üstlenebilecek makamlardan ikisi Kadılık ve Evkâf murahhaslığıydı. Bâbîâli tarafından atanan Kıbrıs Kadısı doğal olarak Osmanlı yönetiminin adadaki temsilcisi konumundaydı. Adada İngiliz memuru olarak görev yapan Evkâf muhasebecisi ise Bâbîâli tarafından Evkâf murahhası olarak atanmasına rağmen İngiliz yönetimi ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaktaydı. Bu sebeple iki makam nerdeyse sürekli olarak karşı karşıya gelmekteydi. Karşılıklı olarak birbirlerini şikâyet etmekteydi. Bunların yanında ada yerlilerinden olan Müftüler özellikle Ali Rıfkı Efendi döneminde zaman zaman taraf değiştirmekteydi.

İngiliz yönetiminin daha önceki bölümde izah edildiği şekliyle Bâbîâli'nin ataması gereken Evkâf murahhasları İngiliz yönetiminin istediği şahıslar olmuştu. Bâbîâli tarafından atanan Naibin yetkilerini daraltılmış ve sorumluluk alanını oldukça sınırlandırılarak adadaki diğer naiblerle olan bağlantısını kopararak Naibin ada Türk toplumu üzerindeki nüfusu azaltılmaya çalışılmıştı. Bunun yanında İngiliz yönetiminin kendisine yakın gördüğü şahısları Evkâf murahhası seçtirip, seçtirilen bu şahsı destekleyip, dini konulardaki yetkilerin paylaşılmasında Evkâf murahhasını desteklemişti. Ada Türk toplumunda bir tarafta elinde Evkâfın maddi imkânlarını kullanan ve İngiliz yönetimi tarafından desteklenen Evkâf grubu, diğer tarafta ise Bâbîâli tarafından atanan Kadı'yı destekleyen bir Kadı grubu bulunmaktaydı.

Baş kadı, Ada Müftüsü ve Evkâf murahhası arasında dönem dönem çekişme ve mücadele yaşanmaktaydı. Bu çekişmelerin sebebi ağırlıklı olarak; Evkâf idaresi hakkında yaşanan sorunlar, camilerde vaaz verecek şahıslara verilecek izinden ve maddi hususlardan kaynaklanmaktaydı.<sup>1692</sup>

Adanın İngiliz yönetimine devri ile İdare Meclisleri her ne kadar devam ettirildi ise de görevlerinde değişiklikler olmuştu. İngiliz yönetimi sırasında görevli seçimi Şer'iyeye

<sup>1692</sup>N.A., CO., 69/14, 29 Mart 1901 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

Mahkemesinde ve Naib tarafından yapılab sonuç bildirilecekti.<sup>1693</sup> Dini kurumlarda görevlendirilecek şahısların görevlendirilmesinin Naib tarafından yapılacak imtihanla belirlenecek olması gerekirken Evkâf memurunun uygun olmayan görevlendirmeler yapması sonucu Evkâf delegeesi ile Kıbrıs Naibi ve Müftü arasında itilaf çıkmaktaydı. Ekim 1886'da, Ahmet Hulusi Efendi'nin Evkâf muhasebeciliği döneminde bir akrabasını Ayasofya Camisi imamlığına tayin etmesi üzerine durum Kıbrıs Müftüsü tarafından ada yönetimine şikâyet edilmişti. İngiliz yönetimi Kıbrıs Naibine şikâyeti bildirmiş ve konu hakkında rapor hazırlayıp kendilerine takdimini istemişti.<sup>1694</sup>

Ahmet Hulusi Efendi hakkındaki tek şikâyet bu olmamıştı. Evkâf Muhasebecisi yetkisini aşarak Naibin uhdesinde olan yetkileri kullandığı için 20 Şubat 1893'de mahkemeye verilmiş ve davayı kaybetmişti.<sup>1695</sup>

Sadık Efendi'nin murahhaslık ve muhasebecilik yaptığı dönemde Kıbrıs Kadısı Ataullah Efendi ile aralarında problemler yaşanmıştı. Sadık Efendi; Başkadı Ataullah Efendi'nin dini görevlilerinin ataması ile ilgili olarak uygun davranmadığı ile ilgili 5 Mayıs 1896 tarihli yazısıyla Evkâf İdare Meclisine şikâyetinde bulunmuştu. Evkâf Nezareti tarafından Sadık Efendi'ye 6 Ocak 1897 tarihli gelen cevapta; Ataullah Efendi'nin vefat ettiği yerine atanan yeni kadının bu yönde bir işlemi olduğu takdirde durumun bildirilmesi istenmişti.<sup>1696</sup>

Ahmet Asım Efendi'nin vefatı ile uzun bir dönem Kıbrıs Müftülüğü yapan Ali Rıfki Efendi başlangıçta Evkâf murahhasının kanundışı uygulamaları şikâyet etmişti. 1901 yılında gerekli şartlara haiz olmadığı halde camide vaaz veren Ali Rıza Efendi'nin durumu Kıbrıs Müftüsü tarafından İngiliz yönetimine bildirilmişti. Konu Yürütme Meclisinin gündemine gelmişti. Defterdar konu ile ilgili olarak Başnaibin fikrine başvurmuş ve Başnaib konu hakkında yazdığı mektupta Müftü'yü desteklemişti. Kraliçenin Avukatı tarafından hazırlanan taslakta camilere vaiz atanacak kişilerde yeterli nitelikler bulunması kararı alınmıştı.<sup>1697</sup>

Kıbrıs'da görev yapan Başnaibler ile Kıbrıslı Müftüler arasında dönem dönem çekişmeler ve yetki mücadeleleri olmaktadır. Bu durum Bâbiâliye intikal etmekte ve çözüm bulunması istenmekteydi. Bu şikâyetlerden birisi de 1899 yılında Kıbrıs Başnaibi Mehmet Vecih Efendi'nin Müslüman okulları ile ilgili çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştı. Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendi, Başnaib Mehmet Vecih Efendi'yi kendi yetkisinde olmamasına rağmen Lefkoşa'da bulunan iki okulu kapatma teşebbüsünde bulunduğunu dair şikâyetinde bulunmuştu.

<sup>1693</sup> KMA., Atik Emirname Defteri, Sahife Nr.181, Hüküm Nr.286, 13 Muharrem 1296.

<sup>1694</sup> KMA., MAFE., Kutu:7, Dosya:54, Gömlek: 8, Belge:1

<sup>1695</sup> **The Cyprus Law Reports, Vol II., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the Daavi Courts and Distirict Courts, From the Year 1891 to the Year 1893, Inclusive**, Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894,

<sup>1696</sup> K.M.A., Mutasarrıflık Evamir ve Muharrerat Kaydı, 1895, Sahife No.14, Hüküm No: 14, 18 Şaban 1894 (22 Ocak 1897).

<sup>1697</sup> N.A., CO., 69/14, Yürütme Meclisinin 23 Ağustos 1901 tarihli oturumu.

Ayrıca Müftü, Başnaibin bağlı olduğu tarikata mürit kazandırmak için ada Müslümanları arasında nifak çıkardığı iddiasında da bulunmuştu.<sup>1698</sup> Konunun Bâbîâliye bildirilmesi üzerine Başnaibden bilgi istendiği bildirilmişti<sup>1699</sup>.

Başlangıçta Kıbrıs Evkâf murahhasının kanunlara aykırı davranışları hakkında şikâyetle bulunan Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendi, ilerleyen zamanda menfaatleri gereği Evkâf murahhası ile beraber hareket edip Kıbrıs Kadısı ile anlaşmazlığa düşmüştü.

Başnaib Mehmet Vecih Efendi'nin sağlığının bozulması üzerine Başnaib olarak Osman Nuri Efendi adaya atanmıştı. Kıbrıs Başnaibliğine atanan Osman Nuri Efendi ile Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki arasında anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlıklar ada Türklerine zarar vermişti. Adadan İstanbul'a giden bir jurnalda Kadı ve Müftünün aralarındaki rekabetin ada Türkleri üzerindeki olumsuz etkisi anlatılmış ve her ikisinin görevden alınması istenmişti.<sup>1700</sup> Naib ile Müftü arasında çıkan ihtilaf konularından birisi de kapatılan Ömeriye mektebi hakkındaydı. Öğrenci sayısının azalmasından dolayı Ömeriye Mektebi kapatılmış ve burada bulunan 13 öğrenci ve öğretmen yakında bulunan Ayasofya mektebine nakledilmişti. 230 öğrenci mevcutlu Ayasofya mektebinde bulunan bir öğretmen yetersiz kalmaktaydı. Yapılan düzenleme ile Ayasofya mektebinde iki öğretmen görev yapacaktı. Ömeriye mektebinin kasten kapatıldığı iddiasıyla Kıbrıs Müftüsü İngiliz yönetimine başvurmuş ve kapatılan mektebin açılmasını istemişti. İngiliz yönetimi konuyu Evkâf murahhasına havale etmiş ve murahhas tarafından konu Evkâf Nezaretine gönderilmişti. Evkâf Nezareti Meşihat Dairesine konu hakkında bilgi vermiş ve Meşihat Makamı Kıbrıs Naibinden konunun incelenerek gereğinin yapılması ve sonucun bildirilmesi istemişti.<sup>1701</sup>

Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki ile Başnaib Osman Nuri arasında yaşanan anlaşmazlıklardan biriside Manisa İdadisi müdürlüğünden Kıbrıs İdadisi müdürlüğüne tayin edilen ve görevini hakkıyla yapan Halil Efendi'nin aleyhinde faaliyette bulunulmasıydı. Kıbrıs Başnaibinin

<sup>1698</sup> **BOA.,MF.MKT.**, 448/15, Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendiden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Nisan 1315( 24 Nisan 1899) tarihli şukka.

<sup>1699</sup> **BOA.,MF.MKT.**, 448/15, Maarif Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Haziran 1315 (25 Haziran 1899) tarihli tahrirat.

<sup>1700</sup> Kıbrıs hakim ve müftüsü Osman Nuri ve Hacı Ali Rıfki Efendiler ile taraftarları mevcut idareye karşı Müslümanların hukukunu savunmak için zerre kadar gayret göstermeyip dini ve milli hukukumuzu ezdirmektedirler. Bu yüzden çoluk çocuk sahibi bir çok fakir perişan olmaktadır. En namuslu, akıllı ve devletine bağlı Ali Faizi camiden uzaklaştırdıkları, kendisine cinnet isnat ederek mahvetmeye çalıştıkları ve kendilerine giyaben dil uzatmış diyerek hükümete şikâyet ettikleri halde çarşı pazarda açıkça padişaha sövenleri hükümetin ihbar etmeyerek sessiz kaldıkları müslüman halkı üzüntüye sevkeden girişimlerde buldukları padişahımızın haberi olduğunda gerekenin yapılacağından asla şüphemiz olmadığından milli ve dini hukukumuzun korunması için Osman Nuri ve Hacı Ali Rıfki'nin değiştirilerek yerlerine İstanbul'dan iki kişinin gönderilmesine ve vakıflarımızın korunması hususunda Osmanlı murahhasının İstanbul'dan tayinine ve maarifimiz geliştirilmesi için idadi mektebi müdürü ile mekatib-i şahane müfettişi ile müfettişin damadı olup müftüzadelerden bulunan müfettiş muavininin İstanbul'dan tayinine, hakim ile müftüye yoldaşlık eden bazılarının da rütbelerinin kaldırılmasına irade buyurmanızı arz ederiz. **BOA.,Y. PRK.AZJ.**, 48 /36, 1 Ağustos 1319(14 Ağustos 1903).

<sup>1701</sup> **KMA., MAFE.**, Kutu:6, Dosya:46, Gömlek: 3, Belge:1(Daire-i Meşihat-i İslamiyeden Kıbrıs Naibliğine gönderilen 14 Mart 1321(27 Mart 1905) tarihli tahrirat.

başkanlığında toplanan komisyonda bulunan iki üye müdür aleyhinde faaliyette bulunmakta ve Kıbrıs müftüsü tarafından desteklenmekteydi. Bu konu müftü ile Başnaib arasında ihtilaf konusu olmuştu. Bu ihtilaf bununla sınırlı kalmamış müftü ve taraftarları Ramazan Bayramında Şer'îye Mahkemesine gitmemiş, ayrı bir yerde bayramlaşma töreni yapmıştı. Bu durum Meşihat tarafından öğrenildikten sonra Müftü Ali Rıfki Efendi uyarılmış ve bu tip bir davranışın ada Müslümanları arasında bölünmeye yol açacağı ve yabancıların gözünde çok çirkin bir manzara olacağından Naib ile aralarındaki düşmanlığa son vermesi istenmişti.<sup>1702</sup> Başnaib ile Müftü'ye bir çok kez konu hakkında uyarı yapılmasına rağmen aralarındaki ilişki düzeltilememiş ve Osman Nuri Efendi Başnaiblik görevinden alınmıştı.<sup>1703</sup>

Adada Kadı ve Evkâf kanatları arasındaki çekişmelerden en önemlilerinden birisi de Kıbrıs Müftüsü Hacı Ali Rıfki'nin emekli edilmesi ve Müftü seçimleri sırasında yaşanmıştı. Ancak burada ortaya çıkan rekabet daha önceki dönemlere dayanmaktaydı.

Ahmet Hulusi Efendi'nin vefatı ile Kıbrıs Evkâf Murahhaslığı ve muhasebeciliği için Kıbrıslı Türkler ve Bâbîâli, Hafız Mehmet Ziyai Efendi'nin tayinini talep ederken,<sup>1704</sup> İngiliz yönetimi de daha önceden maliye memurluğunda bulunan Mehmet Sadık Efendi'nin<sup>1705</sup> atanmasını istemekteydi. İngiliz yönetimi Osmanlı yönetiminin hem muhasebeci hem delege olarak atamayı düşündüğü Hafız Ziyai Efendi'nin atamasını kabul etmemişti. İngilizler Hafız Ziyai Efendi atanırsa Evkâf muhasebecisinin maaşını kendileri verdiği için, Osmanlı delegesinin fahri (maaşsız) olarak görev yapacağını belirtmişti.<sup>1706</sup> İngiliz yönetimi Mehmet Sadık Efendi'yi Evkâf muhasebeciliğine atamış<sup>1707</sup> Bâbîâli'ye Mehmet Sadık Efendi'nin Evkâf murahhaslığına tayinini ümit ettiklerini bildirmişti.<sup>1708</sup> Nitekim görüşmelerden sonra İngiliz Hükümeti'nin desteklediği Sadık Efendi Bâbîâli tarafından Evkâf delegeliğine atandı.<sup>1709</sup>

Kıbrıs Türklerinin önde gelenlerinden olan Hafız Ziyai Efendi 1880 yılından itibaren Rüşdiye muallimliğine başlamış ve bu görevini 1896 yılına kadar devam ettirmiş ve ada Türklerinin eğitiminde önemli bir misyon icra etmişti. 1895 yılında yapılan seçimle Girne ve

<sup>1702</sup> **KMA., MAFE.,** Kutu:6, Dosya:46, Gömlek: 4, Belge:1(Daire-i Meşihat-i İslamiyeden Kıbrıs Müftülüğüne gönderilen 4 Zilkade 1323(31 Aralık 1905) tarihli tahrirat.

<sup>1703</sup> **BOA., HR.SYS.,** 892/1 (Meşihat'tan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 18 T. Sani 1323 tarihli tezkire)

<sup>1704</sup> **BOA., İ.HUS.,** 16/1311.Ra/88; **BOA., A.MTZ.KB.,** 1311.12.8 (9-53).

<sup>1705</sup> Mehmet Sadık Efendi bu göreve atanmadan önce mâl muhasebecisi ve beytümâl emîni olarak görev yapmaktaydı. **KŞS.,** 53, Sayfa:24, Hük.1.

<sup>1706</sup> **BOA., HR.SYS.,** 900/60; **BOA., A.MTZ.KB.,** 1311.12.8 (30-14).

<sup>1707</sup> **N.A., CO.,** 69/7, Yürütme Meclisinin 23 Mayıs 1894 tarihli oturumu.

<sup>1708</sup> **BOA., HR.SYS.,** 900/65 (İngiltere Büyük Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne Gelen 29 Mayıs 1894 tarihli şifahi takririn tercümesi); **N.A., CO.,** 69/2, Yürütme Meclisinin 23 Mayıs 1894 tarihli oturumu.

<sup>1709</sup> **N.A. FO.,** 78/5116, a.g.e., "Dışişleri Bakanlığı Sekreterliği'nden Başbakanlığa", 19 Eylül 1894; **KMA., MAFE.,** Kutu:3,Dosya:19, Gömlek:59; Belge:1; **N.A., CO.,** 69/2, Yürütme Meclisinin 4 Temmuz 1894 ve 7 Eylül 1894 tarihli oturumları.



Lefkoşa vekili olarak Kavanin Meclisi'nde yerini almış, 10 yıl boyunca görevini başarı ile yapmıştı .<sup>1710</sup>

1898 yılının ilkbaharında Mehmet Vecih Efendi'nin Kıbrıs Naibliğine atanması ile Hafız Ziyai Efendi<sup>1711</sup> Evkâf işleri ile ilgilenmeye başlamıştı. Evkâf meselesi dönem dönem Hafız Ziyai Efendi<sup>1712</sup>ve Derviş Paşa aracılığıyla Kavanin Meclisi'ne getirilmekte ve Evkâf'ın hesaplarına yönelik İngiliz yetkililerden bilgi alınıp bu dönemde Evkâf'ın mali olarak zarara uğratıldığı ifade edilmekteydi.<sup>1713</sup> Sadık Efendi'nin görevi sırasında Evkâf işleri ile ilgili olarak Bâbîâli'ye ve ada yönetimine yoğun şikâyetler meydana geldi.<sup>1714</sup> Bu durumdan rahatsız olan Sadık Efendi bu şikâyetlerin arkasında Kıbrıs Kadısı'nın olduğunu değerlendirmiş ve Evkâf işlerine müdahalesinden dolayı 17 Haziran 1900 tarihli yazısı ile Kadı Mehmet Vecih Efendi'yi İstanbul'a şikâyet etmişti. Konu hakkında Evkâf Nazırından gelen cevapta; Sadık Efendi'nin şikâyetinin Şeyhulislâmlık makamına iletildiği, gerekenin yapılacağı ve Sadık Efendi'nin görevini hakkıyla yapmaya devam etmesi istenmişti.<sup>1715</sup>

1902 yılına gelindiğinde ise Türk üyeler Rum üyelerle beraber hareket ederek; adanın ekonomik şartlarının düzeltilmesi, eğitim müfettişi olarak İngilizler yerine ada yerlilerinin atanması ve Kavanin Meclisi'nin yetkileri hususunda İngiliz yönetimine karşı birlikte hareket ederek İngilizlerin aleyhine karar çıkmasına sebep olmuşlardı.<sup>1716</sup> Kavanin Meclisi'nde bu yaklaşma ada Türklerine yanlış yansıtılmış ve tepki ile karşılanmıştı. Türk vekiller, Enosis yanlısı tutum içerisine buldukları suçlaması ile karşı karşıya kalmıştı. Gelişmelerin İngiliz yönetimi tarafından planlandığı yönünde iddialar bulunmaktaydı. Bu kışkırtmalarla Türklerle Rumlar arasında oluşan ittifakın engellenmesi sağlanarak ve aralarında anlaşmazlıklar çıkartılacaktı sonuçta İngiliz yönetimi bu konuda da başarılı oldu.<sup>1717</sup> Kavanin Meclisi'nin Türk üyeleri hakkında halkı kışkırtanlar Evkâf İdaresinin Tercümanı İrfan Efendi ve Müftü Vekili

<sup>1710</sup>An, **Kıbrı'nın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)**, s. 103.

<sup>1711</sup>Bilindiği gibi Hafız Ziyai Efendi, Ahmet Hulusi Efendi vefatında Evkaf Murahhası olarak Babialı tarafından atanmış olmasına rağmen bu atama İngiliz yönetimi tarafından kabul edilmemişti.

<sup>1712</sup>1896 ve 1901 seçimleriyle Birinci seçim bölgesi olan Lefkoşa-Girne Bölgesinden Kavanin Meclisine seçilmişti. **Blue Book**, 1895-1896 yılı; **Blue Book**, 1901-1902 yılı.

<sup>1713</sup>**N.A., CO.**, 69/12, Kavanin Meclisinin 23 Mayıs 1899 tarihli oturumu, s.490-491; **N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 5 Nisan 1900 tarihli oturumu, s.115-117; **N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 22 Haziran 1900 tarihli oturumu, s.265-267; **N.A., CO.**, 69/13, Kavanin Meclisinin 25 Haziran 1900 tarihli oturumu, s.271-272.

<sup>1714</sup>Sadık Efendi'nin vakıf idaresi zamanında yönetim giderlerinin arttığına ve uygun olmayan atamaların yapıldığına dair Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri tarafından şikâyette bulunulmuştu. **BOA., YPRK.AZJ.**, 48/ 36; Ekim 1900'de Sadık Efendi'nin evkaf bütçesini iyi idare edemediğine dair Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri tarafından şikâyette bulunulmuştu. **N.A., CO.**, 67/125.

<sup>1715</sup>**K.M.A., Mutasarrıflık Evamir ve Muharrerat Kaydı**, 1895, Sahife No.29, Hüküm No: 30, 7 Rebiülahir 1318 (4 Ağustos 1900).

<sup>1716</sup>16 Nisan 1902 tarihinde Yüksek Komiserin Kavanin Meclisi açılış konuşmasına cevap olarak hazırlanan metinde yeralacak ekonomik hususlar ve meclisin haklarının artırılması hususlarında Türk üyeleri Rum üyelerini desteklemişti. **N.A., CO.**, 69/16, Kavanin Meclisinin 12-15 Mayıs 1902 tarihli oturumları, s.5-37.

<sup>1717</sup>Ahmet An, **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942)**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa 1997, s. 14.

Tayyib Efendi'di. Konu Kavanin Meclisinin 20 Haziran 1902 tarihli oturumunda gündeme gelmiş ve Hafız Ziyai Efendi ile Hacı Derviş Efendiler konu hakkında bilgilendirme yapmıştı.<sup>1718</sup>

Mehmet Ziyai Efendi Meclis'te Evkâf idaresinin kötü yönetildiğine dair açıklama yapmıştı. Bunun yanında ekonomi ve meclisin yetkileri konusunda Rumlarla beraber hareket ederek İngiliz yönetimi ile ters düşmüştü. Hafız Ziyai Efendi Rumlarla beraber hareket ettiği için Enosis'i desteklediği yönünde suçlamalara maruz kalmıştı.<sup>1719</sup>

Hafız Ziyai Efendi ve Derviş Paşa Kavanin Meclisi üyelikleri sırasında Kıbrıs Evkâf'ının adada bulunan Türk okullarına destek vermesi ve Rumlar mebuslarında desteğini alarak Türk okullarının idaresinin İngiliz Müfettiş yerine Kıbrıs Türklerine verilmesi yönünde Kavanin Meclisine önerge vermişti.<sup>1720</sup> Hafız Ziyai Efendi'nin verdiği önergeler Evkâf kanadını destekleyenlerin hazırlamış olduğu toplu dilekçelerle ertelenip, engellenmişti.<sup>1721</sup>

Evkâf idaresinde tercüman olan ve Sadık Efendi'nin ölümü ile Evkâf murahhası olacak Musa İrfan Efendi'nin başında olan grup tahriklerle Evkâf idaresi üzerinde Türk toplumunun söz sahibi olması için çalışılan Hafız Ziyai Efendiyi yıpratılmaya çalışmış ve bu konuda başarılı olmuştur.

<sup>1718</sup> N.A., CO., 69/16, Kavanin Meclisinin 19 Haziran 1902 tarihli oturumu, s. 217-219.

<sup>1719</sup> 1902 yılında İngiliz yönetimine karşı Türk ve Rum üyeler bir araya gelerek ortak hareket etme kararı almışlardı. Adadaki iki toplumun beraber hareket etmesini engellemeye çalışan İngiliz yönetimi böl ve yönet taktiği uygulamış ve başarılı olmuştu. Bu durumu bizzat yaşayan Fadıl Niyazi (Korkut) hatıratında kaleme almıştı. "1902 yılında bu siyasetin propağandasını yapmak için iptida Lefkoşa Belediye Reisi İlyasides bir arkadaşı ile birlikte Türk mahallesine geldiler. Sarayönünde'ki gazinoda bu siyaset lehinde söylev verdiler. Buna karşılık olmak üzere Türk mebuslarında söylev vermek üzere Rum Stadyumuna davet ettiler. Türk mebuslar başlarında Hacı Hafız Ziyai Efendi olduğu halde stadyuma giderek oradaki Rum kalabalığına karşı aynı maksat lehinde birkaç söz söylediler. Bu işler ortaya atılmadan biraz önce Müftü Hacı Ali Efendi Şam'ı ziyarete gitmiş Müftü Vekili olarak oğlu Tayyib Efendi'yi bırakmıştı. Stadyum olayından birkaç gün sonra Vali (Yüksek Komiser), Müftü Vekilini çaya davet etmiş ve orada Müftü Vekilini تنها bir yere çekerek "Galiba kulaklarınız zito sesine alıştı" demiş. O zaman henüz pek genç olan Tayyib Efendi bu söz karşısında şaşalayıp sebebini sormuş ve Vali şu cevabı vermiş: "Alışmadınız mı? Mebusunuz Yunan bayrakları altında Rumlara söylev veriyor ya". Tayyib Efendi bu sözden aldığı ilham üzerine ertesi gün Evkâf Murahhası İrfan Bey'le birlikte Selimiye Camine geldi ve Validen işittiği sözleri cemaate anlattı. Onun arkasında İrfan Bey elindeki Rum gazetesindeki resimleri cemaate gösterdi. Resimde stadyumdaki Yunan bayrağı ve onun yanında mebus Hacı Hafız Ziyai efendi ve Rum kalabalığı görünüyordu. O gün bende camide hazırdım. Camide tertip edilen hazırlıklar, perde arkasındaki başka tertipler halkı coşturmaya kafi geldi. Coşkun halk mebusun evinin önüne giderek pencerilerini taşlamışlar ve aleyhe gösteriler yapmışlar. Bu olaydan sonra Kavanin Meclisinde bütçenin polise ait olan kısmı müzakere edilirken Hacı Hafız Efendi söz almış ve polisin memlekete faydası olmadığını ileri sürerek polisin lağv edilmesini teklif etmiş; Meclise bizzat riyaset eden Vali bu teklifin sebebini sorunca şu cevabı vermiş: "Biz memleketin asayişini korumak maksadıyla bütçenin polis kalemine ödenek ayırırken öte taraftan Vali Hazretleri asayişini bozuyor" diyerek Tayyib Efendinin söylediği sözleri tekrar etmiş ve Valiyi Rum aza karşısında çok müşkil bir duruma düşürmüş..... Valinin attığı taş yerini bulmuştu". Korkut, a.g.e., s. 24-25.

<sup>1720</sup> N.A., CO., 69/15, Kavanin Meclisinin 22 Mayıs 1901 tarihli oturumu, s.111-115.

<sup>1721</sup> Korkut hatıratında bu konuyla ilgili Müftülükte yapılan konuşmaya şahit olduğunu dile getirmişti. Müftü Ali Rifkî Efendi, Evkâf Murahhası Sadık Efendi ve adanın önde gelen Türklerinin müftülükte yapılan oturumuna Hafız Ziyai Efendi katılmamış, Müftünün ısrarı ile toplantıya çağırılmıştı. Müftülüğe gelen Hafız Ziyai Efendi Türk mebuslarının Kavanin Meclisinde Türkler lehine önerge vermelerine rağmen toplantıda bulunanların verdikleri toplu dilekçelerle engellendiğini, bu sebeple kendisine gerek olmadığını diğer katılımcılara kızgın bir şekilde ifade etmişti. Korkut, a.g.e., s. 25-26.

İngiliz yönetimi Evkâf Murahhası Sadık Efendi'nin ölümünden sonra yerine vekâleten İrfan Efendi'yi görevlendirmiş ve İngiliz Elçiliği vasıtasıyla bu göreve İrfan Efendi'nin atanmasını Bâbîâli'ye tavsiye etmişti.<sup>1722</sup> Bâbîâli Evkâf murahhaslığı için İrfan Efendi'nin atanmasını uygun görmüş<sup>1723</sup> ve İngiliz yönetimi kendi tavsiyeleri doğrultusunda Bâbîâli'nin onayı ile Musa İrfan Efendi'yi 21 Aralık 1903 tarihinden itibaren Evkâf Murahhası olarak atamış, resmi gazetede bu atama yayımlanmıştı.<sup>1724</sup> İngiliz yönetimi Musa İrfan Efendi'nin Evkâf Murahhası olarak atanmasıyla maddi olarak büyük bir güce sahip olan Evkâf idaresi üzerindeki nüfuzunu kuvvetlendirecekti.

1900 yılında Kıbrıs Naibi Mehmet Vecih Efendi'nin akıl sağlığını kaybederek adadan ayrılması üzerine Hafız Ziyai Bey milli davalarda en büyük destekçisini kaybetmişti. İngiliz taraftarı İrfan Efendi'nin Evkâf Murahhası olması ve Hafız Ziyai Bey'in yalnız kalması sonucu ve Türk toplumunun kendisine karşı kışkırtılması yüzünden Meclis üyeliğini bırakmıştı. Evkâf yönetimini ele geçirerek ada Türk toplumu üzerinde önemli bir yere sahip olan İrfan Efendi'ye yakınlığı ile bilinen Mehmet Şevket Ahmet Bodamyalızade 23 Ocak 1905 tarihinde Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin yerine Lefkoşa- Girne Vekili olmuştu<sup>1725</sup>.

Musa İrfan Efendi'nin Evkâf Murahhası olması ve Mehmet Şevket Bey'in mebusluğu Evkâf- Kadı grupları arasındaki rekabette Evkâf kanadının güçlenmesine sebep olmuştu. Bu mücadele uzun bir süre böyle devam etmişti.

İrfan Efendi'nin Evkâf Murahhaslığı döneminde ise Ziyai Efendi'nin yerine İrfan Efendi'nin desteği ile Mehmet Şevket Bey'in seçilmesi Evkâf kanadının ada Türk toplumu üzerindeki etkisini arttırmış ve Rumlarında Başpiskoposluk meselesinden dolayı ikiye bölünmeleri, Lefkoşa Belediye Reisliğine Mehmet Şevket Bey'in seçilmesi bu grubun daha da kuvvetlenmesine neden olmuştu.

1906 yılından itibaren Birinci Dünya Savaşının başladığı döneme kadar başta Kıbrıs Kadısı olmak üzere Kıbrıs Türkleri tarafından İrfan Efendi hakkında çok fazla şikâyet bulunmaktaydı. Artan şikâyetler üzerine Bâbîâli tarafından durum incelenmiş ve İrfan Efendi görevinden azledilmişti. Ancak bu durum İngiliz yönetimi tarafından kabul edilmemiş ve İrfan Efendi görevine devam ettirilmişti. Ada İngiliz yönetimi ve İrfan Efendi taraftarları tarafından Bâbîâliye yapılan müracaatlar sonrasında İrfan Efendi'ye görevi iade edilmişti. 1913 seçimleri ile İrfan Efendi Kavanin Meclisi üyeliğine seçilmiş, ayrıca Yüksek Komiser tarafından Yürütme Meclisine üye olarak görevlendirilmişti. İngiliz yönetiminin desteği ile Evkâf

<sup>1722</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Hariciye Nezareti'nden Evkaf Nezareti'ne gönderilen 8 Eylül 1903 (26 Ağustos 1319) tarihli tahrirat.

<sup>1723</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Sadareten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Ekim 1903 (14 T.Evvel 1319) tarihli tahrirat.

<sup>1724</sup>The Cyprus Gazette, Nr.784, 26 Şubat 1904, s. 5267.

<sup>1725</sup>Blue Book., 1904-1905 yılı, s. 97

İdaresinin gücünü de arkasına alan İrfan Efendi ada Türk toplumu üzerindeki etkisini iyice arttırmıştı.

Bu gelişmeler olurken adada Osmanlı Devleti'nin temsilcisi konumunda olan kadılar Evkâf grubu tarafından Bâbîâli'ye şikâyet edilmişti. Bu şikâyetlerin başlıcaları Evkâf işlerine müdahaleleri, ada Türklerinin eğitimine zarar verdikleri, Osmanlı Devleti tarafından gönderilen yardımların kadılık personeline aktarıldığı ve görevlerini ihmal ettiklerine dairdi. Bunun yanında Kadılarla yakın ilişkiler içerisinde bulunan Hafız Ziyaeddin Efendi İngiliz yönetimi tarafından Lefkoşa-Girne Kadılığına atanmıştı. Hafız Ziyaeddin Efendi'nin aktif siyaseti bırakıp bu görevde bulunması İngiliz yönetimi tarafından olumlu karşılanmıştı.

İngiliz yönetimi ada idaresini devraldıktan sonra Bâbîâli'nin Kıbrıs'a yönetimine müdahale etmesini engellemiş, ada Türklerinden kendi menfaatlerini zararı olmayacak şahısları desteklemiş ve onların Evkâf yönetiminde söz sahibi olmalarını sağlayarak ada Türkleri üzerindeki etkilerini artırmayı başarmıştı. Kıbrıs Türklerini başlıca iki gruba bölmeyi başarıp Evkâf grubu ve Kadı gruplarını sürekli olarak karşı karşıya getirip Türkler arasında bölünmeyi sağlamıştı. Bu sayede adada bulunan Türkleri daha rahat bir şekilde kontrol altında tutma hedefini gerçekleştirmişti. İngiliz yönetimi böl-yönet taktiğini uygulayarak adada kendi yönetimini perçinlemişti.

İngiliz yönetimi sırasında ada Türkleri yönetimin uyguladığı politikalar sonucu kendi aralarında bölünmüş bir durumdaydı. Bir grup Bâbîâli tarafından görevlendirilen ancak İngiliz yönetimi tarafından yetkileri sınırlandırılmış Başkadı ile hareket etmekteydi. Diğer grup ise Evkaf Murahhasının yanında yer alarak İngiliz yönetimine yakın olanlardı. Bu grupların oluşmasında İngiliz yönetimi doğrudan doğruya etkili olmuştu. Bu gruplar karşılıklı olarak birbirlerini Bâbîâli'ye şikâyet etmekte ve ada Türk toplumunda bölünmelere yol açmaktaydı. İngilizlerin Yürütme Meclisinde yerli üyelerin yer almasına müsaade etmelerinden sonra Yürütme Meclisinde ilk olarak ada Türklerini Baş kadı temsil etmişti. Daha sonraki gelişmeler ışığında yürütme meclisinin Türk üyesi olarak Evkaf Murahhası İrfan Efendi ile yakınlığı bilinen Kavanin Meclisi üyesi Mehmet Şevket Bey görevlendirilmişti. Bir sonraki dönemde ise Kavanin Meclisi'ne seçilen Evkaf Murahhası İrfan Efendi aynı zamanda Yürütme Meclisi üyesi olmuştu.

Görüldüğü gibi ada Müftüsü ile kadısı arasındaki dönem dönem yaşanan anlaşmazlıklar Türkler arasında rahatsızlığa sebep olmakta, Kıbrıs Türkleri kendi aralarında ayrılığa düşmekteydi. Türk önderler arasındaki anlaşmazlıklar Türk toplumunu doğal olarak olumsuz etkilemekteydi.

### 3.1.2.3. Türk Cemiyetleri, Faaliyetleri ve II. Meşrutiyet Sonrasındaki Gelişmeler

İngiliz yönetiminin başlaması ile Türkler yöneticilik konumunu kaybetmişlerdi. Rumlara göre daha sonradan teşkilatlanmaya başlayan Kıbrıs Türkleri'nin ileri gelenleri İngiliz yönetiminin ilk yıllarında Lefkoşa'da "*İtimad Kıraathanesi*" adında bir mekanda toplanmaktaydı. Bu mekan düzenli ve çok sayıda müdavimi olan bir yer olarak birkaç yıl devam ettikten sonra çeşitli anlaşmazlıklardan dolayı üyelerinin çoğunu kaybetmişti. Yer değişikliğine rağmen bu kıraathane kısa bir süre sonra kapanmıştı.<sup>1726</sup>

1881 yılında Lefkoşa'da Rumların ileri gelenleri tarafından kurulan Kipriyagos Silogos Kıraathanesi karşısında ada Türkleri tarafından 1890'lı yıllarda "*Kıraathane-i Osmanlı*" teşkil edilmişti. Burada toplanan Türk ileri gelenleri ülkenin sorunlarını gündeme getirip görüşmeler yapmaktaydı.<sup>1727</sup> Özellikle Rumların Enosis beklentisine ve asimilasyona karşı mücadele veren Osmanlı Kıraathanesi bu amaçla 25 Aralık 1891'de Zaman gazetesini çıkarmıştı. Kıraathanenin yayın organı olarak basılan Zaman gazetesinin imtiyaz sahibi halkın oyu ile seçilen Derviş Efendi iken yazarları kıraathanenin üyelerinden oluşmaktaydı.<sup>1728</sup>

Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeler doğal olarak Kıbrıs'ı da etkilemekteydi. 1890'lı yıllardan itibaren adada Jön Türklerin<sup>1729</sup> yerleştikleri bilinmektedir. 1895 yılından itibaren faaliyetlerini yoğunlaştıran Jön Türkler fiili olarak İngiliz hakimiyetinde bulunan Kıbrıs'ta rahat bir şekilde teşkilatlanmışlardı.<sup>1730</sup> Kıbrıs'ta bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti şubesi adına merkezle görüşmeler Şevket Bey aracılığı ile yapılmaktaydı.<sup>1731</sup> Şevket Nami Bey ve Gazeteci Hacı Mustafa Lütfü Bey adaya gelen Jön Türklerin ikametinde ve ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olmaktaydı. Şevket Bey, İshak Sukuti ile mektuplaşırken Dr. Bahattin ve Dr. Galip Beylerin Kıbrıs'ta kalmalarını sağlamıştı.<sup>1732</sup> Kıbrıs'ın ileri gelenlerinden Milyalı Ahmet Lütfü evlerinden birini Jön Türklere tahsis etmişti.<sup>1733</sup>

Kıbrıs'ta Jön Türk hareketinin yoğunlaşması Hoca Muhiddin Bey'in Mısır Şubesi liderliğine bırakarak adaya gelmesi ile başlamıştı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin

<sup>1726</sup>Korkut, a.g.e., s. 59.

<sup>1727</sup>Cemaleddin Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1981, s. 17.

<sup>1728</sup>Zaman, Nr. 1, 25 Kanun- Evvel 1891, 13 Kanun-ı Evvel 1307, s.1; Mert, "*Kıbrıslı Hacı....*", s. 358-360.

<sup>1729</sup>Konu ile ilgili olarak bkz., M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, C. I., İletişim Yay., 2. B., İstanbul 1989; Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yay., 3. B., İstanbul 1989.; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

<sup>1730</sup>Hanioglu, a.g.e., s. 193, 261; Bülent Evre, "*Jön Türk Hareketinin Kıbrıs'a Etkisi*", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Nr. 35, 2007-2008, s.10.; Yetkin, a.g.m., s. 48.

<sup>1731</sup>Hanioglu, a.g.e., s.261, 431-433; Ayrıca bkz. Sibel Akgün, "*Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Kıbrıs Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile Olan İlişkileri (1865-1918)*", **History Studies**, Volume 3/3 2011, s. 7, (1-22); Bülent Evre, "*Jön Türklerin Kıbrıs'taki Etkisi, Kıbrıs Mektubu*", Eylül-Ekim 2001, s.16. (16-21).

<sup>1732</sup>An, **Kıbrıs'ın.....**, s.216.

<sup>1733</sup>Evre, "*Jön Türk Hareketinin...*", s. 11.

adada bulunan kolunun faaliyetlerini Muhittin Bey Kıbrıs'ta bulunduğu dönemde arttırmış ve kendisi tarafından 80 kişi örgütlenmişti. Teşkilatlanan bu topluluğun sayısı 200 kişilik toplantılar yapmayı muvaffak olmuştu. Gece mitingleri ve toplantıları engellemeye çalışan padişah taraflarları ile çoğunluğu Türkler tarafından oluşturulan kolluk kuvvetleri ile çatışmalar yaşanmıştı.<sup>1734</sup> Bu gelişmeler olurken padişah taraftarları yaşananlardan rahatsız olmuş ve Hoca Muhiddin hakkında Bâbîâli yönetimine şikayette bulunmuş ve adadan uzaklaştırılması istenmişti.<sup>1735</sup> Konu hakkında Müftü Ali Rıfkı Efendi tarafından gönderilen şikayet mektubunda; Hoca Muhiddin'in adaya “İngiltere'nin teşvikiyle” geldiği, “on veya yirmi cahil insanı toplayarak mitingler yaptığı” ifade edilmişti. Bunun yanında Müftü Lefkoşa'daki Ayasofya Camisi önünde yapılan mitingde Müslüman topluluğa Jön Türklerin dinlenmemesini gerektiği yönünde konuşma yapmıştı.<sup>1736</sup> Müftü Ali Rıfkı Efendi diğer taraftan Jön Türkler tarafından çıkarılan Kokonoz, Akbaba v.b. gazetelerinin ruhsatlarının iptal edilmesi ve cezalandırılmaları için İngiliz yönetimine müracaatta bulunmuştu.<sup>1737</sup>

Kıbrıs'a gelen Jön Türkler Rumların zenginliğinin Rum milliyetçiliğini kuvvetlendirdiğinin farkına varmışlardı. Jön Türkler, bu sebeple adadaki varlıklarının devamı için Rumlarla ancak zenginleşerek mücadele edebileceklerini değerlendirmekteydiler. 1893 yılında çıkarılmaya başlanan Kıbrıs gazetesi adada Jön Türklerin yayın organı konumundaydı. Kıbrıs gazetesi bu fikir doğrultusunda yayınlarında Türklerin zenginleşmesi için yol göstericilik konumundaydı.<sup>1738</sup>

Adaya gelen Jön Türklere genel anlamda padişaha olan bağlılıktan dolayı ön yargı ile bakılmaktaydı. Bu nedenle başlangıçta Jön Türkler ada yerlilerinden az sayıda kişi ile irtibat halindeydi. Bu kişiler Jön Türkler ile ancak Yeni Cami'de bulunan Hacı Şükri'nin kahvehanesinde bir araya gelebiliyorlardı.<sup>1739</sup> Eğitim için ada dışına çıkan Kıbrıs Türk gençlerinin de Jön Türk hareketinden etkilendiği bilinmektedir.<sup>1740</sup> Ada Türk basınında Padişah aleytarı ve Jön Türk yanlısı yayın politikası izleyen gazeteler bulunmaktaydı. Bu gazetelerin yazarları ve sahipleri Bâbîâli tarafından cezalandırılmakta ve ilgili gazetelerin Osmanlı Devleti sınırları içerisine sokulması yasaklanmaktaydı.<sup>1741</sup> Bunun yanında adaya

<sup>1734</sup>Hanioğlu, a.g.e., s. 261-262.

<sup>1735</sup>BOA., A.MTZ.KB., 2/45, 29. Ra 1315.

<sup>1736</sup>Evre, “Jön Türklerin ...”, s. 16.

<sup>1737</sup>Bryant, a.g.e., s. 147-148.

<sup>1738</sup>Yetkin, a.g.m., s. 48.

<sup>1739</sup>Korkut, a.g.e., s.56.

<sup>1740</sup>Hüseyin Mehmet Ateşin, Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvâsı, Marifet Yay., İstanbul 1996, s. 126.

<sup>1741</sup>BOA., Yıldız Perakende Umûm Vilâyetler Tahrîrâtı, (Y. PRK. UM.), 41/ 94;; BOA., Yıldız Perakende Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y.PRK. AZN.), 21/78; BOA., DH. MKT., 2285/97, 2296/62, 2291/19, 1324/11, 1135/40, 2232/38, BOA., A.MTZ. KB., 1316.7.23; BOA., ZB., 594/28.

gelen Jön Türklerin faaliyetleri hafiyeler tarafından takip edilmekte<sup>1742</sup> ve gıyaplarında yargılanarak ceza verilmişti.<sup>1743</sup> Mirat-ı Zaman gazetesinde çıkan bir haber II. Meşrutiyetin ilanından önce Kıbrıs'ta Jön Türk taraftarlarına bakış açısının yansıtması açısından önemlidir. “Doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar” başlıklı yazıda; “Zaman-ı istibdâdda idare aleyhine söz söyleyenleri dinsizlik devlet hainliği ile halkın ithâm ettiklerini....” bildirmişti.<sup>1744</sup> Kadı ile Evkaf Murahhası İrfan Efendi arasında yaşanan anlaşmazlıklarda Jön Türk yanlısı yayın yapan Mirat-ı Zaman gazetesinin yazarı ve İmtiyaz sahibi Ahmet Tefvik gündeme gelmişti.<sup>1745</sup>

1907 yılı başlarında Meşrutiyet taraftarı İdadi ve Rüştüye mezunu gençlerin organize ettiği Vatan- Silistre piyesinin önce Magosa'da Ramazan Bayramında Lefkoşa'da sahnelenmesi gerçekleşmişti. Mütakiben Gülnihal piyesinin Kurban Bayramında oynanmasından sonra elde edilen gelirlerin değerlendirilip hayır işlerine kullanılması için<sup>1746</sup> “Türk Teavün Cemiyeti” kurulmuştu.<sup>1747</sup> Türk isminin kullanılması açısından bu cemiyet ayrı bir önem arz etmektedir. Cemiyetin ismi; adada yaşayan Türk toplumunun bir kısmında Türklük bilincinin ortaya çıktığının bir göstergesidir.

II. Meşrutiyetin ilanının haberi 26 Temmuz 1908 Pazar günü Lefkoşa'da Osmanlı Kırathanesinde toplanan Müslüman ahali tarafından kutlanmıştı.<sup>1748</sup> Kıbrıs Türk basınında II. Meşrutiyet'in ilanı haberi Sünuhat'ın 30 Temmuz 1908 tarihli nüshasında yer almıştı. Bu

<sup>1742</sup>II. Meşrutiyetin ilanından sonra adada hafiyelik teşkilatının kaldırıldığına yönelik haberler ve hafiyelerle ilgili haberler yerel basında yerini almıştı. Bkz. **Mirat-ı Zaman**, Nr. 297, 17 Ağustos 1908, 20 Receb 1326, s.1; Harid Fedai, **Kıbrıs**, 31 Ağustos 2009, **Sünuhât**, Nr.89, 20 Ağustos 1908.

<sup>1743</sup>Kıbrıs'ta Lefkoşa'da çıkan Mirat-ı Zaman gazetesi ile zararlı yayınlara cüret ettikleri iddiasıyla suçlanan Vizeli Rıza ve Kıbrıslı Tefvik'in cinayet mahkemesinde gıyaben yapılan duruşmaları sonucu suçları kesinleştiğinden ceza kanununun 58. Maddesi 1. Fıkrası hükmünce müebbet olarak kalebent edilmelerine ve medeni haklardan mahrum bırakılmalarına ve zaten haczedilmiş olan mallarının ceza muhakemeleri kanununun 377. Maddesine uygun olarak idare edilmesine karar verilmişti. **BOA.,Y.PRK.AZN. 22/8**, 2 Temmuz 1317(15 Temmuz 1901).Vizeli Ali Rıza ile Kıbrıslı Tefvik'in cezalandırıldığına dair bkz.; **KMA., MAFE.**, Kutu:8, Dosya:57, Gömlek:85 ve 93, Belge:1, Vilayet Müsteşarlığından Kıbrıs Kadılığına gönderilen 27 Ağustos 1901 tarihli tahrirat.

<sup>1744</sup>**Mirat-ı Zaman**, Nr. 325, 29 Mart 1909, 7 Rebiülevvel 1327, s. 1.

<sup>1745</sup>Kadı tarafından İrfan Efendi hakkında Evkaf Nezareti'ne gönderilen şikayet mektubunda; İrfan Efendi tarafından Padişah ve devlet aleyhinde yayınlarda bulunmasından dolayı mahkum edilen Mirat-ı Zaman gazetesi yazarı ve imtiyaz sahibi Ahmed Tefvik Efendi adlı şahsa çıkar sağlamak ve kendisini meth ettirmek maksadıyla Kıbrıs Evkaf dairesi tarafından okutturulmakta olan hatimleri pek çok fakir hafız dururken Ahmed Tefvik Efendiye okutturmakla kendisine maaş vermekte, evkaf dairesine bastırılacak evrakı onun matbaasında bastırmakta ve matbaaya yeni harfler satın almak üzere altı lira yardımda bulunduğu dair bilgiler vermişti. **K.M.A., MAFE.**, Kutu: 4, Dosya:26, Gömlek :37, Belge:2. Kadı tarafından İrfan Efendi aleyhinde İngiliz yönetimine gönderilen diğer bir yazıda da; kendi lehinde neşriyatta bulundurmak üzere camilerde okutulacak Kuran-ı Kerimi Mirat-ı Zaman gazetesini sahibi Ahmed Tefvik Efendi'ye okutturup böylelikle ona para verdiği yönünde şikayette bulunmuştu. **K.M.A., MAFE.**, Kutu: 4, Dosya:26, Gömlek :36, Belge:1-2.

<sup>1746</sup>Nitekim Türk Teavün Cemiyetinin yardımı hakkında Harbiye Nezareti'nden Kıbrıs Naibliğine gönderilen gönderilen teşekkür yazısında; Rumeli ordusuna kışlık hediye tedariki için Lefkoşa Türk Teavün Cemiyeti tarafından gönderilen 18 sterlin 11 şilin Ziraat bankasına teslim edildiği, durumun Takvim-i Vekayi gazetesi ile ilan edilmek üzere gereken makama bildirildiği, bu yardımdan dolayı kendilerine teşekkürlerin iletilmesi talimatı verilmişti. **K.M.A., MAFE.**, Kutu: 6 Dosya: 42 Gömlek :2 Belge:1, 8 Haziran 1325(21 Haziran 1909)

<sup>1747</sup>Korkut, **a.g.e.**, s. 58.

<sup>1748</sup>**Mirat-ı Zaman**, Nr. 295, 3 Ağustos 1908, 6 Receb 1326, s.4-5.

haberde özetle; Meşrutiyetin ilanının çeşitli vilayetlerden gelen telgraflarla öğrenildiğini, mebus seçimi için vilayetlere emirler gönderildiğini ve hafiyeliğin lağv olunduğu bildirilmişti.<sup>1749</sup> Meşrutiyetin ilanı ile eskiden padişah taraftarı olarak bilinen kişiler Meşrutiyet taraftarları ile beraber kutlamalara katılmıştı. Fadıl Niyazi Korkut konu hakkında; “*o güne kadar Abdülhamid’in türküsünü çağıran kimseler bizim türkümüze katıldılar. Ama ertesi gün bütün Kıbrıs halkının Meşrutiyetçi olduğunu gördük !*” diyerek o günkü atmosferi yansıtmıştı.<sup>1750</sup> Bu konu ile ilgili olarak o döneminin Meşrutiyet taraftarlarının sözcüsü konumunda olan Ahmet Tevfik Efendi gazetede yazısında; halkın bir anda taraf değiştirerek İttihat ve Terakkici olduğunu dile getirmişti.<sup>1751</sup> Meşrutiyetin ilanından sonra genel af ilan edildiği 5 Ağustos 1908 tarihinde Kıbrıs Kadısı tarafından duyurulmuş<sup>1752</sup> adada bulunan Jön Türkler Kıbrıs’tan ayrılmaya başlamıştı.<sup>1753</sup> II. Meşrutiyetin ilanı, Meşrutiyetten beklentiler ve II. Abdülhamit dönemindeki uygulamaları tenkide yönelik haberler ada Türk basınında geniş olarak yer almıştı.<sup>1754</sup>

II. Meşrutiyetin ilanı ile Kıbrıs’ta da sosyal ve siyasi nitelikli dernekleşme faaliyetleri yoğunlaşmıştı. 1908 yılı içerisinde Türk Teavin Cemiyeti’ne kayıtlı üyeleri, Ahmet Raik Bey, öğretmen Niyazi Efendi, Fadıl Niyazi Bey tarafından Terakki Kulübü kurulmuştu. Bu kulübü kuranların Evkaf taraftarları aleyhine olması Evkaf yanlılarını rahatsız etmişti. Evkafçılar cemiyete üye olarak çoğunluğu sağlamış ve Evkaf Murahhası İrfan Bey’in talimatıyla Terakki kulübünün lağv edilmesi için imza toplanmış ve İrfan Efendi’nin başını çektiği grup imza çoğunluğunu sağlayarak derneği lağv etme kararı almıştı. Kulübün kapanması için imza veren üyeler tarafından Terakki kulübü tekrar açılmış ve büyük oranda Evkafçıların eline geçmişti. Bu grubun dışında kalanlar ise Hürriyet Kulübünü kurarak teşkilatlandılar. İki kulüp arasında bir süre çekişmeler yaşandıktan sonra Kıbrıs Kadısı’nın önderliğinde 1909 yılında Hürriyet ve Terakki Kulübü ismi altında birleşme sağlanmıştı.<sup>1755</sup>

Hürriyet ve Terakki Kulübü 1910-1914 yılları arasında düzenlediği sergi, piyesler ve müsamerelerden elde ettiği gelirlerin çoğunluğunu Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti’ne göndermişti.<sup>1756</sup> Donanma Cemiyeti<sup>1757</sup> için ada Türkleri gönüllü olarak önemli miktarlarda yardımlarda bulunmuştu.<sup>1758</sup>

<sup>1749</sup>Demiryürek, **a.g.e.**, s. 203.

<sup>1750</sup>Korkut, **a.g.e.**, s. 59-60.

<sup>1751</sup>**Mirat-ı Zaman**, Nr. 325, 29 Mart 1909, 7 Rebiülevvel 1327, s. 1.

<sup>1752</sup>**Mirat-ı Zaman**, Nr. 298, 24 Ağustos 1908, 27 Receb 1326, s.2-5.; Harid Fedai, **Kıbrıs**, 31 Ağustos 2009, **Sünuhât**, Nr.89, 20 Ağustos 1908.

<sup>1753</sup>**Mirat-ı Zaman**, Nr. 296, 10 Ağustos 1908, 13 Receb 1326, s.4.

<sup>1754</sup>Bu dönemle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Demiryürek, **a.g.e.**, s.271-277.

<sup>1755</sup>Korkut, **a.g.e.**, s. 60-61; An, **Kıbrıs’ın ....**, s. 351.

<sup>1756</sup>Korkut, **a.g.e.**, s. 63; Niyazi Korkut, “*Babam Fadıl Niyazi Korkut*”, **İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler-3 Mehmet Zekâ Bey, Fadıl Niyazi Korkut, Osman Örek, Nevzat Karagil**, Ed. Necdet Osam, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazimağusa 2006, s. 56 (55-56).



Ada Türkleri arasında kurulan Cemiyetlerden biriside; Türk Ocağı idi. İstanbul'da Türk Ocağının açılmasıyla Tıbbiyede okuyan Kıbrıslı Türk gençlerinden bazıları bu cemiyete üye olmuşlardı.1913 yılında Kıbrıs'a yaz tatiline gelen bu gençler merkezle görüşme yapmış ve Cemiyetin Kıbrıs şubesini açmışlardı.<sup>1759</sup>

Kıbrıs Türkleri her ne kadar İngiliz idaresi altında bulunsalarda İngiliz yönetiminin geçici olduğunu düşünmekte ve Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası ve kendilerini de Osmanlı vatandaşı olarak görmekteydi. Zaten yapılan anlaşma gereği hukuki olarak ada Osmanlı Devleti'ne aitti. Bu sebeple Kıbrıs Türkleri ekonomik olarak çok iyi durumda olmamalarına rağmen<sup>1760</sup> Osmanlı Devleti'nde başlatılan kampanyalara destek vermektedir.<sup>1761</sup>

İngiltere'nin Almanya ile savaşa başlamasından dolayı Yürütme Meclisi tarafından alınan kararla 5 Ağustos 1914 tarihinde sıkıyönetim ilan edilmiş<sup>1762</sup> bütün telgrafların sansüre tabii tutulmuş, İngilizceden başka dillerde telgraf çekilmesi yasaklanmıştı. Kıbrıs Yüksek Komiseri tarafından Tuzla Telgraf Merkezi Müdürüyetine, ada dışına gidecek telgrafnamelerin yönetimce kontrol edilmeksizin teslim edilmemesi, dahile ait telgrafların halk arasında heyecan uyandırmayacak şekilde olanlarının çekilmeye devam edilmesi ve bu emre hareket edenlerin Divan-ı Harbe sevk edilecekleri bildirilmişti.<sup>1763</sup>

4 Eylül 1914 tarihinde Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanına gönderilen gizli rapor; Kıbrıs adasında Jön Türk partisinin çalışmalar yaptığını, İngiltere'ye karşı Osmanlı Devleti ve Almanya'nın yanında yer aldıkları bilgilerini içermekteydi.<sup>1764</sup>

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi ile İngilizler 5 Kasım 1914 tarihinde adayı ilhak ettiklerini tek taraflı olarak ilan etmişlerdi. İlhak karşısında Osmanlı Devleti ve Kıbrıs Türkleri herhangi bir tepki verememişti.<sup>1765</sup>Bu dönem Kıbrıs Türkleri için en

<sup>1757</sup>Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selahittin Özçelik, **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, TTK, Ankara 2000.

<sup>1758</sup>Konu hakkında bkz. Musa Çadırcı, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Kıbrıs Türk Halkının Donanma Cemiyetine Yardımına İlişkin Bilgi ve Belgeler", **III. Güzelyurt Tarih Buluşması Sempozyumu Bildiriler**, Ed. Mehmet Demiryürek, Mesut Erşan, Lefke Avrupa Üniversitesi Yay., Lefkoşa 2005, s. 19-36.

<sup>1759</sup>Korkut, **a.g.e.**, s.63.

<sup>1760</sup>Meşihat tarafından Kadılığa gönderilen yazıda; Osmanlı Devleti tarafından hazine tahvillerinin satışı istenen oranda gerçekleşmediğinden Kıbrıs Müslümanlarının tahvillere rağbetin teşvik edilmesi emri verilmişti. Meşihata gönderilen cevapta; adada azınlıkta bulunan Müslümanların, çoğunluğu teşkil eden Rumların iktisadi baskıları altında ezildiğinden hazine tahvilleri ile ilgili isteğin yerine getirilemeyeceği bildirilmişti. **K.M.A., MAFE.**, Kutu: 6 Dosya: 46 Gömlek :30 Belge:1; **K.M.A., MAFE.**, Kutu: 11 Dosya: 78 Gömlek :33 Belge:1.

<sup>1761</sup>Bu kampanyalardan birisi olan Osmanlı Ordusuna yardım için Kıbrıs Türklerinin yaptığı fedakarlıklarla ilgili olarak bkz. Mehmet Demiryürek, "Türk Silâhlı Kuvvetleri için Düzenlenen Yardım Kampanyaları ve Kıbrıs Türkleri (1897-1909)", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Nr. 3, Ankara 2004.

<sup>1762</sup>**N.A., CO.**, 69/26, Yürütme Meclisinin 5 Ağustos 1914 tarihli toplantısı.

<sup>1763</sup>**BOA., HR.SYS.** 2402/58, Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Hariciye Nezareti gönderilen 17 Ağustos 1330( 30 Ağustos 1914) tarihli tahrirat.

<sup>1764</sup>An, **KıbrısTürk.....**, s. 42.

<sup>1765</sup>Nuri Adıyeke, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ta Türk Toplumunu İle İdarî İlişkisi", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Nr.7, Şubat 2006, s.5 (s.1-5).

sıkıntılı dönemlerden birisinin başlangıcı olmuştu. Kraliyet konseyinin aldığı kararla ile Kıbrıs İngiltere'nin bir parçası olarak ilan etmişti. Bunun yanında Kıbrıs'ta doğan Osmanlı vatandaşları İngiliz vatandaşı sayılacak; İngiliz vatandaşlığını kabul etmeyenler ve Kıbrıs doğumlu olmayanlar bir yıl içerisinde adayı terk edecekti.<sup>1766</sup>

Bâbîâli İngiltere'nin Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhakı hakkında 30 Aralık 1914 tarihinde Roma, Sofya, Bükreş , Atina Sefaretlerine talimat vererek İngiltere'nin bu durumun adı geçen hükümetlere ne şekilde tebliğ edildiğinin ve nasıl cevap verildiğinin bildirilmesini istemişti. Atina Sefaretinden gelen 2 Ocak 1915 tarihli telgrafa göre; İngiliz Elçisi Kıbrıs'ın ilhakını konu ile ilgili devletinden aldığı telgrafi okuyarak tebliğ etmiş, Yunan Hükümeti de bunu senet olarak kabul etmişti. Roma Sefiri Nabi Bey'in gönderdiği 16 Ocak 1915 tarihli telgrafa göre; İngiltere, Kıbrıs'ın ilhakını İtalya'nın Londra Elçisi'ne tebliğ etmiş, o da cevap vermemişti. Sofya Sefaretinden Gelen 18 Ocak 1915 tarihli telgrafa göre; Kıbrıs'ın ilhakına dair İngiltere Sofya'daki Elçiliği'ne herhangi bir tebligatta bulunmamıştır. Bükreş Sefaretinden gelen 12 Şubat 1915 tarihli tahriratta; Kıbrıs'ın ilhakı ile ilgili olarak Romanya Hükümeti'ne herhangi bir tebligatta bulunulmamıştı. Romanya Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmede böyle bir tebliğin cevapsız bırakılacağını söylenmişti.<sup>1767</sup> Yukarıdaki yazışmalardan da Bâbîâli'nin ilhak hakkında diğer belirli başlı devletlerin konu hakkındaki görüşlerini takip ettiğini, ancak bu durumun engellenmesi için açıktan bir destek bulamadığını göstermişti.

İngiliz yönetiminin başlaması ile adada yönetici durumda olan Türkler yüksek memuriyetlerden uzaklaştırılmıştı. O güne kadar yönetici durumu kaybetmişler nüfus olarak büyük çoğunluğa sahip olan Rumların Enosis hedeflerini engellemek için genellikle yönetimle birlikte hareket etmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit yönetimine karşı oluşan muhalefet gerek Anadolu'ya yakınlığı gerekse ada yönetiminin Osmanlı Devleti aleyhindeki hareketlere karşı toleranslı davranışı Jön Türklerin Kıbrıs'ta teşkilatlanmalarında kolaylık sağlamıştı. Bunun yanında eğitim amacıyla Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerine giden Kıbrıs Türk gençleri Jön Türk Hareketi başta olmak üzere değişik fikir akımlarından etkilenmişti.

II. Meşrutiyet öncesi Kıbrısta teşkilatlanan Jön Türkler çeşitli gösterilerde bulunmuşlardı. Jön Türklerin Kıbrıstaki faaliyetleri başta Müftü olmak üzere padişah taraftarları tarafından engellenmeye çalışıldı. Meşrutiyetin ilanına kadar Jön Türk hareketine karşı mesafeli olan Kıbrıs Türkleri Meşrutiyetin ilanı ile bu hareketi desteklemişti.

<sup>1766</sup>Yusuf Ziya Hocanın, *Birinci Dünya Savaşında Kıbrıs (1914-1918)*, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yay., Ankara 1989, s.425 (s.425-436); Korkut, a.g.e., s. 64.

<sup>1767</sup>BOA., HR.SYS., 2393/5.

Kıbrıs Türkleri Osmanlı Devleti bünyesinde organize edilen yardım kampanyalarına katılmış ellerindeki kısıtlı imkanları seferber etmişlerdi. Özellikle adada kurulan dernekler ve cemiyetler bu yardımlarda görev almışlardı.

5 Kasım 1914 tarihinde adanın İngiltere tarafından ilhak edildiği açıklamasından sonra ada Türkleri baskı altına alınmış ve zor koşullar altında kalmışlardı. Kıbrıs doğumlular İngiliz vatandaşlığına geçirilmişti. Ayrıca savaşın başlaması ile birlikte uygulanan sıkıyönetimle birlikte adadan bir çok Türk ayrılmak zorunda kalmıştı.

## 3.2.Nüfus

### 3.2.1. İngiliz Yönetiminin Başlangıcına Kadar Nüfus

Kıbrıs'ın bulunduğu coğrafi konum gereği bir çok kavmin geçiş noktası olmuş, ayrıca çeşitli devletlerin hakimiyetinde kalmıştır. Doğal olarak tarihsel süreç içerisinde ada ile ilişkili olan toplulukların ada nüfusunun oluşmasında etkileri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethinden önce Coronelli'ye göre 196.896, Savorgan 1562 yılında 180 bin olarak tespit etmişken, Graziani 1570'te ada nüfusunun 200 bin olarak kayıt altına almıştı.<sup>1768</sup> Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti tarafından sonra Anadolu'nun bir çok bölgesinden adaya göç teşvik edilmiş ada Türk nüfusu ile şenlendirilmişti.

Ada nüfusu yaşanan salgın hastalıklar, savaşlar, kıtlıklar v.b. sebeplerden dolayı değişkenlik göstermişti.<sup>1769</sup> Kıbrıs nüfusu XVII. yüzyılın ilk yıllarında 134 bin, aynı yüzyılın ortalarında ve üçüncü çeyreğinde 75 bine kadar düşmüştü.<sup>1770</sup> 1738 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyah Richard Pococke, Kıbrıs'ta vergi veren 12 bin gayrimüslim bulunduğunu, bu rakama kadın ve çocukların dahil olmadığını ve ada nüfusunun 2/3'sinin Hristiyan olduğu tespitinde bulunmuştu. Pococke'nin bu tespitinden adada 48 bin ile 60 bin civarında Hristiyan nüfus ve 24 bin ile 30 bin arasında Müslüman nüfusu olmak üzere toplam 72 bin ile 90 bin arasında nüfus bulunduğunu değerlendirilmişti.<sup>1771</sup> Diğer bir çalışmada ise; XVII. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık olarak 30.000 Türk adaya yerleştirilmiş, bu şekilde iskan faaliyetleri XVIII. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği bilgileri mevcuttu.<sup>1772</sup> 1726-1750 yıllarını kapsayan diğer bir çalışmada Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslim nüfusunun 41 bin ile 44 bin arasında olduğu tespit edilmişti.<sup>1773</sup> 1777 yılında Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Kyprianos tarafından yapılan tahminle adada 37 bin Hristiyan ve 47 bin Müslüman olmak

<sup>1768</sup>Hill, *a.g.e.*, III, s.787; Papadopoulos, *a.g.e.*, s.43.

<sup>1769</sup>Erdönmez, *a.g.t.*, s.50-66; Dinç, *a.g.t.*, s.192-195.

<sup>1770</sup>Dündar, *a.g.t.*, s.370-371.

<sup>1771</sup>Papadopoulos, *a.g.e.*, s.43-44.

<sup>1772</sup>Vamık D. Volkan, *Cyprus-War and Adaptation A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*, University Press of Virginia, Charlottesville 1979, s.51.

<sup>1773</sup>Özkul, *a.g.e.*, s.199.

üzere toplam 84.000 nüfus yaşamaktaydı.<sup>1774</sup> Adanın nüfusu 1790 yılında 47.500 gayrimüslim ve 67.000 Müslüman 114.500 olarak tespit edilmişken; 1800 yılında ise 30.524 gayrimüslim, 67.000 Müslüman olmak üzere toplam 97.524 kişilik nüfustan oluşmaktaydı.<sup>1775</sup>

Bu dönemde nüfusun azalmasında salgın hastalıklardan kaynaklanan ölümlerinde etkisi bulunmaktaydı. 1800 yılı Haziran ayında Suriye'ye geçerken adaya uğrayan İngiliz subay Wittman veba salgınından dolayı Lefkoşa'da her gün 50 kişinin öldüğünü bildirmişti.<sup>1776</sup>

1814 yılında adaya gelen Doğu Hindistan Şirketi görevlisi Kaptan John Macdonald Kinneir'in yaptığı tespit; Kıbrıs nüfusunu 70.000 olarak bildirmiş ve bu nüfusun yarısının Rum olduğunun ilave etmişti.<sup>1777</sup> Aynı yıl içerisinde Kinneir'den sonra adaya gelen bir diğer gözlemci de Henry Light idi. Light, Kıbrıs nüfusunu 80 ile 90 bin arasında tahmin ettiğini bildirmişti. Her ikisinin de ortak vardıkları fikir; XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk on yılında Kıbrıs nüfusunun büyük oranda azaldığıydı.<sup>1778</sup> 1815 yılında Kıbrıs'a gelen seyyah William Turner'a göre, ada nüfusu 60 ile 70 bin seviyelerine düşmüştü ve bunun 40 bini Rumlardan oluşmaktaydı.<sup>1779</sup>

1821 yılında Yunan isyanı döneminde Rumlardan adadan ayrılanlar olmuştu. 1830'da teşkil edilen reâyâ meclisinin sayımında adadaki Rum nüfusunun 15.006 olduğu tespit edilmişti.<sup>1780</sup> 1831 yılında ada nüfusu hakkında yapılan bir değerlendirmeye göre; müslüman erkek sayısı 14.983, gayrimüslim erkek sayısı 29.140 olmak üzere toplam 44.206'ydı.<sup>1781</sup> Diğer bir çalışmada ise; Kıbrıs'ta 28.922 gayrimüslim (% 66.15)<sup>1782</sup>, 14.802 (% 33.85) Müslüman erkek sayılmıştı.<sup>1783</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli tarafından yapılan çalışmada; 1831 tarihinde yapılan sayım sırasında nüfus defterlerinde tespit edilen nüfus; 15.585 (% 34.4) Müslüman, 29.780 (%65.6) Gayrimüslim olmak üzere 45.365'di.<sup>1784</sup> 1831 tarihinde yapılan nüfus sayımının amacı vergi mükelleflerini ve asker sayısını tespit etmek için yapıldığından verilen rakamlar sadece yetişkin erkeklerin mevcudunu teşkil etmektedir. Kadın ve çocuklar bu rakamlara dahil edilmemişti.<sup>1785</sup>

<sup>1774</sup>Cobham, a.g.e., s.366-367.

<sup>1775</sup>Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti...*, s.220.

<sup>1776</sup>William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801 (Türk Ordusu ve İngiliz Askeri Heyeti ile Birlikte Küçük Asya, Suriye ve Çöl Yoluyla Mısır'a Yolculuk)*, Çev.Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yay., Ankara 2011, s. 68.

<sup>1777</sup>Kinneir, a.g.e., s. 181.

<sup>1778</sup>Dinç, a.g.t., s.197.

<sup>1779</sup>Cobham, a.g.e., s.425; Papadopoulos, a.g.e., s.56.

<sup>1780</sup>Dinç, a.g.t., s. 198.

<sup>1781</sup>Erdönmez, a.g.t., s. 46.

<sup>1782</sup>Çoruh, a.g.t., s. 391.

<sup>1783</sup>Çoruh, a.g.t., s. 384-385.

<sup>1784</sup>*Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s. 93.

<sup>1785</sup>Erdönmez, a.g.t., s. 48.

Bu dönemde ada nüfusunun azaldığı Fransız konsolosunun yazışmalarına da yansımıştı. 1831 tarihinde Fransız konsolosunun iddiasına göre; aşırı vergilendirilmeden dolayı ada halkının adayı terk ettiği ve nüfusun azalmasından dolayı gelirinde düştüğü bilgisini Fransız Dışişleri Bakanlığına bildirmişti.<sup>1786</sup>

1839-1856 yılları arasında ada nüfusunun 112.000 olduğu tespit edilmişti. Bu nüfusun 70.000'e yakını gayrimüslim, 40.000'e yakını ise müslümandı. 1000-1500 kişiye yakın Maruni ve Ermeni nüfusu da adada yaşamaktaydı.<sup>1787</sup>

1867 tarihinde İngiliz konsolos muavini Sandwith'in raporuna göre ada nüfusu 200.000 olarak tahmin edilmekteydi. Bu nüfusun yaklaşık olarak  $\frac{3}{4}$ 'ünü çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Hristiyanlar geri kalanı ise Müslümanlardan ibaretti.<sup>1788</sup> Sandwith 1869 yılında gönderdiği raporunda adanın toplam nüfusunun 180.000 olduğunun tahmin edildiğini bildirmişti.<sup>1789</sup> 1871 yılında ada nüfusu 120.000'i Rum 55.000 Müslüman, 1250 Maruni ve 500 Avrupalı olarak tespit edilmişti.<sup>1790</sup>

1877 yılında adaya gelen seyyahın tahminine göre; adanın toplam nüfusu 150 bin ve bu nüfusun üçte biri Türk idi.<sup>1791</sup> 1878 yılında Mas Latrie'e göre adada; 95.000 Rum, 45.000 Türk, 1500 Maruni, 300 Ermeni, 1.000 Katolik ve 200 kişiden oluşan topluluklar bulunmaktaydı. Adanın toplam nüfusu ise; 143.000'di.<sup>1792</sup>

Osmanlı Devleti adanın fethi ile Anadolu'nun bir çok bölgesinden adaya nüfus nakletmiş adanın nüfusunu arttırmaya yönelik tedbirler almıştı. Bunun yanında hiçbir zaman nüfus politikası olarak adada nüfus çoğunluğunu sağlama teşebbüsünde bulunmamış, aksine ekonomik v.b. sebeplerle adadan ayrılan Rumların adaya dönmesi için yönetime yönelik çeşitli politikalar izlemişti.

### 3.2.2. İngiliz Yönetimi ve Adada Nüfus Hareketleri

Adada İngiliz yönetimi başladığı dönem itibariyle çeşitli çalışmalar sonucunda farklı sayılar verilmiş olsada Rum nüfusu adanın genel nüfusunun yarısında fazlaydı. Kıbrıs nüfusunun neredeyse  $\frac{2}{3}$ 'lük oranı Rumlardan oluşmaktaydı.

Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi başlamasıyla beraber Rumlar içerisinde bir grubun Enosis'e yönelik beklentilerinin farkında olan ilk Yüksek Komiser Wolseley çeşitli tedbirler almıştı.

<sup>1786</sup> K.M.A., " *Guillois'den Dışişleri Bakanlığı'na*", (CCC), Larnaca, Vol. 17, 1825-1831, ( 22 Ağustos 1831), Nr. 2, s.270.

<sup>1787</sup> Erdönmez, a.g.t., s. 49.

<sup>1788</sup> Luke, a.g.e., s. 216.

<sup>1789</sup> Luke, a.g.e., s. 239, 247.

<sup>1790</sup> Papadopoulos, a.g.e., s. 74.

<sup>1791</sup> Franz Von Löher, *Cyprus, Historical and Descriptive*, adapted from the German with much additional material by A. Batson Joyner., W. H. Allen & Co., 13, London 1878, s. 208-209.

<sup>1792</sup> Latrie, a.g.e., s. 95.

Adada Rumların çoğunluğu oluşturması ve Yedi Adalarda yaşanan tecrübelerden Kıbrıs'ta nüfusun Rumlar aleyhine değiştirilmesi düşünülmüştü.

Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine geçişi ile 13 Temmuz 1878'de Maltalıların kendi adalarında arazi sıkıntısı olduğu için Kıbrıs'taki arazilerden faydalanmak isteği<sup>1793</sup> İngiliz merkezi yönetimi tarafından değerlendirilmiş ve adanın nüfus yapısının dengelenmesi için bir fırsat olarak görülmüştü.

Bu göçün ana savunucularından olan Sir Adrian Dingli'nin, Malta yönetiminin Kraliyet Hukuk Danışmanının İngiliz Hükümeti'ne söylediği Maltalıların Rumların aksine her zaman İngiltere'ye sadık kalacakları şeklinde beyanıdır. 1880'in başında 43 kişilik ilk Maltalı göçmen grubu adaya ulaşarak Magosa yakınlarındaki Kouklin'de bir çiftliğe yerleşmişlerdir. Yerel ateşli sıtmaların sonucunda koloninin nüfusu 12 kişiye düşmüş ve Eylül 1880'de Malta'ya geri gönderilmişlerdir. Ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rumların duygu ve düşüncelerini bilen İngiltere'nin İstanbul Büyük Elçisi Layard, adada nüfus yapısı ile ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'e gönderdiği raporda; Kıbrıs nüfusunun Rumlar değil, Müslümanlar lehine arttırılması gerektiğini, Türklerin yeni idareyi kabule hazır olduklarını, Rumların ise adanın İngiltere'ye verilmesinden memnun kalmadıklarını, adadaki bütün toprakları ele geçirerek Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini hedeflediklerini, dolayısıyla çok sayıda Türk ailenin adaya yerleştirilerek dengenin sağlanması gerektiği uyarısında bulunmuştu.<sup>1794</sup>

İngiliz yönetimi, adada Türk nüfusunu arttırmayı planlarken Kıbrısta yaşanan gelişmeler İngiliz yönetiminin isteğinin aksine adadaki Türk nüfusunun azalmasına sebep olmuştu. İngiliz yönetiminin başlaması ile İngiliz yönetimi altında yaşamak istemeyen Türklerin adada ayrıldıkları bilinmektedir. Ancak ayrılan Türk nüfusu hakkında elimizde kesin bir rakam bulunmamaktadır. Nitekim İngiliz yönetiminin ilk döneminde Lefkoşa Komiseri olarak görev yapan Albay Bidullph tarafından 31 Ocak 1879'da tarihinde Lefkoşa merkezi için yaptırılan nüfus sayımında; Müslüman: 5628, Rum: 5251, Ermeni: 166, Katolik: 121, İngiliz: 28, Musevi: 3 olmak üzere toplam 11.197'di.<sup>1795</sup> Nitekim daha 2 yıl sonra 1881 yılında yapılan nüfus sayımında Lefkoşa merkezinin nüfus dağılımında; Müslüman nüfus 5.397'e düşerken Rum nüfusu ise 5.653 olmuştu.<sup>1796</sup> Sadece Lefkoşa merkezinde 2 yıl içerisinde yaşanan Türk nüfusunun azalışı adadan Türk göçünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İngiliz yönetiminin adada Enosis yanlısı faaliyetlerde bulunanlara göz yumması Enosisçi Rumların rahat hareket etmelerini sağlamıştı. Rumlar tarafından Türklere karşı saldırılar

<sup>1793</sup> N.A., F.O. 358/1, 13 Temmuz 1878 tarihli Maltalılardan oluşan heyetin dilekçesi, 15 Temmuz 1878 tarihli 78 Numaralı Valetta Sarayından Londra'ya gönderilen yazı.

<sup>1794</sup> Kurat, **Henry Layard'm....**, s.102

<sup>1795</sup> N.A., CO., 67/4, s. 451.

<sup>1796</sup> N.A., CO., 883/2, Table I, s. 2.

tacizler yoğunlaşmıştı.<sup>1797</sup> Gelişmelerden endişelenen ada Müslümanlarının bir kısmı Suriye sahillerine bir kısmı da Antalya'ya göç etmişlerdi.<sup>1798</sup> Rumların Yunanistanla birleşmek için ada Türklerini uyguladıkları baskı ve yıldırma politikalarının daha İngiliz yönetiminin başlarından itibaren uygulamaya geçtiği görülmektedir.

Bunların yanında adada kuraklık sebebiyle yaşanan kıtlık sonucu ada halkı çok zor şartlar altında kalmış, Kıbrıs'ı terk etmiş ve başta Antalya olmak üzere Mersin, Adana, İzmir gibi değişik bölgelere göç etmek zorunda kalmıştı.<sup>1799</sup> Özellikle Rumlara göre ekonomik anlamda daha sıkıntılı durumda olan Türklerin kuraklıktan daha çok etkilediği gerçeği göz ardı edilemez.

Kıbrıs Türkleri çeşitli sebeplerle adayı terk etmek zorunda kalırken farklı coğrafyalardan Kıbrıs'a Rum göçü olmaktadır.<sup>1800</sup> İstanbul'da yaşayan Rumlardan bazıları Kıbrıs'a göç etmeye başlamıştı.<sup>1801</sup> Bu göç sadece İstanbul Rumları ile sınırlı kalmamış, Mısır'dan Kıbrıs'a göç etmek isteyen büyük bir grubun olduğu ve Kıbrıs ile Mısır arasında gemi seferlerinin başlayacağı bilgileri gündeme gelmişti.<sup>1802</sup> Ağustos ayı başında İskenderiye'den gelen bir telgrafta; özellikle Rumlardan oluşan bir çok kişinin kısa bir zaman önce Mısır'dan Kıbrıs'a iş bulmak ya da para kazanmak amacıyla hareket ettiğini; İskenderiye de şu andan itibaren İngiliz koruması altına girmeyi bekleyen 8–10 bin arası Kıbrıslının olduğu bildirilmişti.<sup>1803</sup> Bu şekilde adaya gelenlerin Kıbrıs'a yerleştiklerini 1880 yılının Eylül ayının sonunda Yüksek Komiser Bidullph yaptığı konuşmada ada nüfusunun kısa bir zaman içerisinde üçte bir oranında arttığını vurgulamıştı.<sup>1804</sup> 1882 yılına dair Limasol komiseri tarafından Başsekretere gönderilen raporda; Mısır'dan Limasol'a 2.000'den fazla göçmenin geldiği vurgulamıştı. Bu göçlere bağlı olarak 1881 yılında Limasol kazasına bağlı 101 köy bulunurken 1882 yılında köy sayısı 104 olmuştu.<sup>1805</sup>

<sup>1797</sup> Bu konu Enosis bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir.

<sup>1798</sup> **BOA., A. MTZ. KB.**, 1312.11.7, Konya Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen (18 Nisan 1311) tarihli telgraf ; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330. 1. 6, (18), Sadaret'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Haziran 1895, (23 Zilhicce 1312); **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330. 1. 6, (19) Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 12 Haziran 1895 (31 Mayıs 1311) tarihli tahrirat.

<sup>1799</sup> Kıbrıs Kadısı Osman Efendi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda; “*evvel bahardan beru altı ay zarfında ahali-i mahalliyeden İslam ve Rum olarak Kıbrıs'ın tuzla iskelesinden vapurlara rakiben tahminen bini müteceviz nüfusun memalik-i şahanenin Antalya, Mersin Gilindre(?) ve İzmir vesair iskelelerine 'azimet etmiş ve etmekte bulundukları tahkikat- vaka'dan anlaşılmiş isede sair isklelerden kayıklarla ne mikdar gittiği haber alınamamışdır*”..... (1 Teşrinievvel Sene 1318), **BOA., DH.MKT.**, 615/22; **KMA., MAFE.**, Kutu:7, Dosya:50, Gömlek: 1, Belge:1.

<sup>1800</sup> Zafer Çakmak, “*Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Nr.36, Erzurum 2008, s.206, (s.203-226).

<sup>1801</sup> Hakeri, **a.g.e.**, s.302.

<sup>1802</sup> **Manchester Guardian**, 20 Temmuz 1878, s. 7.

<sup>1803</sup> **N.A., FO.**, 358/1, Nr. 269; 2 Ağustos 1878 İskenderiye.

<sup>1804</sup> **The Times**, 6 Ekim 1880, s.3; **The Manchester Guardian**, 6 Ekim 1880, s. 7.

<sup>1805</sup> **Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for 1882**, Printed by Eyre and Spottiswoode, London 1883, s. 86-87.

İngiliz merkezi yönetiminin onayı ile planlanan ve kısmen uygulamaya geçirilenlerden biriside; İngiltere’de yaşayan Musevi lobileri tarafından desteklenen projeyede, Rusya’da zor koşullar altında yaşayan Musevilerin adaya göç ettirilmesi gündeme gelmiş ve bu Museviler emlak-ı hümayuna ait olan arazilere yerleştirilmişse de göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Kıbrıs’ı terk etmişti. 1897 yılında Theodor Herz’in Siyonizm hareketinin lideri olmasından sonra Musevilerin Sina Yarımadasına yerleşmesine yönelik faaliyetler kapsamında Kıbrıs adasına Musevi göçü gündeme gelmişti. Herz konu hakkında 1903 yılında İngiliz yetkilileri ile görüşme yapmıştı. 1904 yılı içerisinde konu Kavanin Meclisi’nde gündeme gelmiş ve Rum üyelerin tepkileri ile karşılaşılmıştı. Kıbrıs’a Musevi göçünün planlanmasına tepki sadece Kıbrısla kalmamış Atina ve Pire’de protesto edilerek İngiliz Elçiliği’ne konu yazılı olarak dile getirilerek bu teşebbüsün adanın yapısını bozacağı vurgulanmıştı. 1906 yılında Rum vekil Theodotou Kavanin Meclisi’nin gündemine “*Musevilerin Kıbrıs’a göç etmesinin engellenmesine dair kanun*” isimli kanun taslağını mecliste gündeme getirmek istemesine rağmen konu meclis gündemine alınmamıştı.<sup>1806</sup>

İncelenen dönemde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayıp zararlı faaliyetlerde bulunan Ermenilerin bir bölümü Kıbrıs adasını üs olarak kullanmıştı. 1896 yılında adada Anadolu’dan gelen Ermenilerde dâhil olmak üzere 1.500,<sup>1807</sup> 2000<sup>1808</sup> civarında Ermeni bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer bir çalışmada 1898 yılında bu sayı 1000 civarındaydı. Bu şahısların çoğunluğu Kıbrısta sürekli ikamet etmekten ziyade adayı geçiş amacıyla kullanmaktaydı.<sup>1809</sup>

İngiliz idaresi yönetimlerinin ilk günlerinden itibaren Kıbrıs nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rumların aleyhine değiştirmeyi istemişse de gelişmeler bunun tersine olmuş ve ada nüfusu Rumlar lehine artış göstermiştir. Bundaki en büyük etki Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Rumların İngiliz yönetiminde daha rahat yaşayacağı düşüncesiydi. Bununla birlikte Enosis yanlısı Rumların başta öğretmenler olmak üzere Yunanistan ve adalardan gelerek Kıbrıslı Rumlara Yunanistanla birleştirme amaçlı propaganda yapmak için Kıbrıs’a yerleştiği gerçeğiydi. Ayrıca İngiliz yönetiminde yaşamak istemeyen Türkler, ekonomik sıkıntıdan dolayı adadan ayrılan Türkler ve Rum baskıları sonucu adadan ayrılan Türkler ada nüfusunda Türklerin oranının sürekli olarak azalmasına yol açmıştı.

### 3.2.3. Nüfus Sayımları ve Din Dil İlişkisi

Kıbrıs İngiliz yönetimi özellikle Liberal Partinin iktidara gelmesiyle Kıbrıs’ta yapılacak reformlar için ellerinde sağlam veriler olması ve yeniden oluşturulacak Kavanin Meclisi’nde

<sup>1806</sup>Konu hakkında ayrıntılı bilgi Museviler başlığı altında verilmiştir.

<sup>1807</sup>BOA., Y. MTV., 143/18, 8 Haziran 1312(21 Haziran 1896).

<sup>1808</sup>BOA., A.MKT. MHM., 537/14, (1), (4 Temmuz 1896).

<sup>1809</sup>Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, s. 14-15.



yer alacak vekillerin oranlarının tespit edilmesi için genel nüfus sayımı yapılmasını planlamıştı. 22 Ocak 1881 tarihinde yapılan Kavanin Meclisi görüşmesinde nüfus sayımının 4 Nisan 1881 günü yapılacağı kararı alınarak,<sup>1810</sup>Kavanin Meclisi'nde görüşülen kanun 8 Şubat 1881 tarihinde resmi gazetede yayımlandı.<sup>1811</sup>Belirtilen tarihte yapılan nüfus sayımı sonuçları Yüksek Komiser Biddulph tarafından 24 Aralık 1881'de<sup>1812</sup> merkezi hükümete gönderilmiş ve 3 Mart 1882 tarihli resmi gazetede yayımlanmıştır. Mütakiben 10'ar yıllık aralıklarla 1891, 1901 ve 1911 yılında adada nüfus sayımları yapılmıştır.

1881 tarihli nüfus sayımı sonucuna göre; Kıbrıs'ta 46.389 Müslüman, 136.629 Ortodoks, 1.920 + 212 Roman Katolik ve Maruni, 154 Gregoryan, 691 İngiliz Kilisesi, 69 Musevi, 20 Çingene yaşamaktaydı.<sup>1813</sup>

Bu sayım sonucuna göre; adanın toplam nüfusunun % 73.9'u Ortodoks Rum, % 24.4'ü Müslüman Türk, % 1.7'lik bölümü de diğer unsurlardan oluşmaktaydı. İngiliz idaresinin başlangıcının hemen öncesinde yaklaşık olarak 95.000 olan Rum nüfusu kısa bir süre içerisinde normalin çok üzerinde artış göstermiş ve 1881 yılında 136.629 olmuştu. Adanın Türk nüfusu hemen hemen değişmezken kısa süre içerisinde Rum nüfusu yaklaşık olarak %40 oranında artmıştı. Başta Mısır, Anadolu ve Adalardan yoğun bir şekilde Kıbrıs'a Rum göçü yaşanmıştı.

6 Nisan 1891 tarihinde yapılan ikinci genel nüfus sayımında toplam nüfus 209.286'yı bulmuş ve 10 yıllık dönem içerisinde ada nüfusu 23. 656 kişi artış göstermişti. Bu oran %12.74'lük bir yükselişe karşılık gelmekteydi.<sup>1814</sup>Kıbrıs nüfusunun bu dönemde % 22,9'u 47.926 lık kısmı Müslümanlardan, % 75.8'i yani 158.585'i Ortodoks Rumları tarafından oluşmuştu. Geriye kalan %1.3'lük kısım yani 2.775 kişi diğer topluluklardan müteşekkildi.<sup>1815</sup>

1901 yılında yapılan sayıma göre ada nüfusu bir önceki sayıma göre %13.25 oranında artmış (27.736 kişi ) ve 237.022 olmuştu. Müslüman nüfusu sadece 3.383 artış gösterirken gayrimüslim nüfus artışı ise 24.353 kişi olmuştu. Müslüman nüfusu artışı % 7.05 olurken, Hristiyan nüfusunun artışı % 15.09 olmuştu. Hristiyan nüfusu bu dönemde Müslüman nüfusa oranla 2.18 kat artış göstermişti. Adada yaşayan her 1.000 kişiden 783.53'ü Hristiyanlardan, 216.47'si Müslümanlardan oluşmaktaydı.<sup>1816</sup>Rakamlarında açıkça gösterdiği gibi 10 yıllık dönemde artış olarak Hristiyan nüfusu Müslüman nüfusunu kat kat geçmişti. Bu artışa başta adadan Türk nüfusunun ayrılışı ve adaya dışarıdan gelen Rumların da sebep olduğu aşikardır.

<sup>1810</sup>N.A., CO., 69/1, Kavanin Meclisinin 22 Ocak 1881 tarihli oturumu.

<sup>1811</sup>Nüfus sayımında yanlış beyan verenler ve uygunsuz davrananlar 20 şilinden az 5 pounddan çok olmamak üzere cezalandırılabilirdi. **The Cyprus Gazette**, Nr.66, 8 Şubat 1881, s.77.

<sup>1812</sup>KMA., NE., 013-5, s.34-35 Biddulph'dan Sömürgeler Bakanı Earl of Kimberly'e gnderilen 24 Aralık 1881 tarihli yazı.

<sup>1813</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.82, 3 Mart 1882, s.150.

<sup>1814</sup>N.A., CO., 883/4/22, s.5.

<sup>1815</sup>N.A., CO., 883/4/22, s.9-10.

<sup>1816</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 5.

1911 yılında yapılan nüfus sayımında; 217.680'i Gayrimüslim, 56.428'i Müslüman olmak üzere 274.108 kişi adada yaşıyordu. 1901 yılına göre nüfus artışı 37.086 kişiydi. Bu nüfus artışında Müslümanların sayısı 5.119 iken 31.967'si Gayrimüslimlerden idi. Bir önceki sayıma göre nüfus artış oranı % 15.65'di. Bu artışta dinlere göre dağılımda; Müslüman nüfus % 9.98 oranında artarken gayrimüslim nüfustaki artış %17.21'e ulaşmıştı. Hristiyan nüfusundaki artış Müslüman nüfusa göre 1.73 oranındaydı. Rum Ortodoks nüfus oranı 1901'de % 77.09'den 1911 yılında % 78.24'e çıkarken 1901'de % 21.66 olan Müslüman nüfusu %20.59'a düşmüştü.<sup>1817</sup> Bu dönemde adada 56.428 Müslüman yaşarken Ortodoks Rum sayısı 214.480'e çıkmıştı.<sup>1818</sup>

1891 yılında yapılan nüfus sayımında; adada Ortodoks Rum kilisesine bağlı 158.585 kişi bulunurken ada Müslümanlarının sayısı 47.926 idi. 1901 yılında ise Ortodoks Rumlar 182.739'a ulaşmış, Müslüman nüfusu ise ancak 51.309 olmuştu.<sup>1819</sup> 10 yıllık süreçte Ortodoks Rumların oranı %75.8'den % 77.09'a artarken Müslüman nüfus ise % 22.9'dan % 21.66 oranına düşmüştü. Kazalara göre dağılımda en büyük nüfus değişikliği Baf bölgesinde yaşanmıştı. 1891 yılında Müslüman nüfus oranı % 54.8 iken 1901 yılında bu oran % 49.9'a gerilemişti. Bu dönemde Rum Ortodoks nüfusu ise % 44'den % 48.9'a çıkmıştı. Ortodoks Rumlar ve Müslümanlar dışında adada yaşayan diğer unsurların oranında ise çok küçük bir değişiklik olmuş ve bu oran % 1.3'den % 1.25'e düşmüştü.<sup>1820</sup> 1901 yılında yapılan sayımda Rumlar ve Türkler dışında diğer unsurların hakkında da bilgi verilmişti. Bu bilgilere göre; Kıbrıs'ta 824 Roman Katolik, 1.130 Maruni, 491 Gregoryan, 26 Ermeni Katolik, 215 İngiliz Kilisesine bağlı olanlar, 150 Protestan, 118 Musevi ve geriye kalan dinlere mensup kişiler yaşamaktaydı<sup>1821</sup> 1911 yılında ise diğer usurların oranı 1.17 'ye düşmüştü.<sup>1822</sup> Bu dönemde; Maruni 1.073, Roman Katolik 815, Gregoryan 549, Katolik 9, İngiliz Kilisesi 397, Protestan 126, Musevi 193 ve diğer inançlara sahip toplam 3.200 kişi bulunmaktaydı.<sup>1823</sup>

Bu dönemde adada yaşayan Ortodoks Rumların sayısı oransal ve sayısal anlamda büyük bir artış gösterirken Müslüman nüfusun artışı Rumlarla kıyaslanamayacak seviyelerde kalmış ve oran olarak düşüşe geçmiştir. Özellikle adanın bütün yerleşim yerlerinde Müslüman nüfus oranlarının azalıp Ortodoks Rum nüfusunun artması Müslüman nüfusun ada içi göç etmediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Müslüman nüfusun oranının azalması üç temel nedene dayandırılabilir. Bunlardan birincisi adayı çeşitli nedenlerle terk eden Müslümanlar, Kıbrıs'a ada dışından gelen Ortodoks Rumlar ve üçüncü ve son sebep olarak

<sup>1817</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s. 5, 11, Table I, s. 36.

<sup>1818</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, Table VI, s. 58.

<sup>1819</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s.10, Table VI, s.52-53.

<sup>1820</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s.11.

<sup>1821</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s.10, Table VI, s.52-53.

<sup>1822</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.11.

<sup>1823</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s. 11.

Rumların baskısı altında bulunan Müslümanların din değiştirmek zorunda kalıp Hristiyanlaşması olarak değerlendirilebilir.

Askerlerde dahil olmak üzere adada yaşayanların nüfus durumu:

**Tablo 3.2:** 1881-1891-1901-1911 Yıllarına Ait Nüfus

NÜFUS	1881	1891	1901	1911
Rum Ortodoks	137.631	158.585	182.739	214.480
Müslüman(Türk)	45.458	47.926	51.309	56.428
Diğer Dinler	3.084	3.749	3.104	3.200

**Kaynak:** Census of Cyprus 1946, Comparative Table C, s. 25.

Nüfus sayımlarında göz önünde bulundurululan hususlardan biriside konuşulan diller ve diller ile dinler arasındaki bağlantıydı. 1881 yılında yapılan nüfus sayımında 42.638 kişi ana dili Türkçe, 140.793 kişi ana dilini Rumca olarak beyan etmişti.<sup>1824</sup> 1891 yılı nüfus sayımında 160.541 kişi ana dilini Rumca olarak beyan ederken 46.449 kişi ise ana dilini Türkçe olarak bildirmişti. Bu sayılar ada nüfusunun yaklaşık % 99'luk oranına karşılık gelmekteydi.<sup>1825</sup>

1891 yılında yapılan nüfus sayımında; adada Ortodoks Rum kilisesine bağlı 158.585 kişi tespit edilmişti. Bunlardan 158.351'i ana dilini Rumca bildirirken, Rum Ortodoks Kilisesine bağlı 234 kişi ana dili olarak Rumca'yı bildirmemişti. Türkçe konuşan Hristiyanların sayısı 165 kişiydi ve bunların çoğunluğu Baf bölgesindedi.<sup>1826</sup> Ortodoks kilisesine bağlı olarak ana dilini Arapça 49, Ermenice 7, İngilizce 6, diğerleri olarak 7 kişi bildirmişti.<sup>1827</sup> 1901 yılında yapılan sayımda ise; ada nüfusunun % 78.4'ü (185.796 kişi) ana dilini Rumca olarak bildirmişti. Ana dilini Türkçe bildiren oran ise % 20.6'sı (48.864 kişi), % 0.5 (1.131 kişi) oranında Arapça, % 0.2 (505 kişi) Ermenice geri kalan nüfus ise İngilizce (292 kişi) ve diğer diller (434 kişi) olarak beyanda bulunmuştu.<sup>1828</sup> 1891 yılında her 10.000 kişiden 7.671 kişinin ana dili Rumca iken 1901 yılında bu oran 7.839 kişiye çıkmıştı.

1901 sayımında 185.796 kişi ana dilini Rumca olarak beyan etmişti. Bu nüfusun binde 983.2'si Ortodoks Rum, binde 12.2'lik kısmı Müslüman, 2.6'lık kısmı Maruni inancına mensup, 1.9'luk kısmı Roman Katolik, 0.1'i ise diğer inançlara sahip şahıslardan oluşmaktaydı. Ana dilini Rumca olarak bildiren 2.278 Müslümanın 1.610'u Lefkoşa bölgesinde, 388'i Baf, 187 Larnaka, 84 Magosa, Limasol 6, Girne 3 olarak dağılım göstermekteydi. Rumca konuşan

<sup>1824</sup> **The Times**, 12 Ocak 1885.

<sup>1825</sup> **N.A., CO.**, 883/4/22, s.16-17.

<sup>1826</sup> Baf kazasındaki bu sayı 127 kişiydi. **N.A., C.O.**, 883/4/22, s.18, Table XIV, s. 62.

<sup>1827</sup> **N.A., C.O.**, 883/4/22, s.18, Table XIV, 61.

<sup>1828</sup> Mavrogordato, **Census of 1901**, s.17.

Müslüman nüfus yanında 348 Roman Katolik, 469 Maruni, 2 Ermeni ve 17 Protestan Rumca'yı ana dili olarak beyan etmişti.<sup>1829</sup>

1911 yılında yapılan sayımda nüfusun; % 78.9'u (216.310) Rumca, % 20.1'i (55.213) Türkçe, % 0.4'ü (1.036) Arapça, % 0.2'si (551) Ermenice, % 0.2'si (490) İngilizce, 0.2'si (508) diğer diller olarak tespit edilmişti.<sup>1830</sup>

1891 yılı sayımında Türkçe konuşan nüfus oranı her 10.000 kişide 2.219 iken, 1901 sayımında bu rakam her 10.000 kişiden 2.062'ye düşmüştü.<sup>1831</sup> 1891 yılında Kıbrıs Müslümanlarından 1720 kişi ana dilini Türkçe haricindeki diller olarak bildirmişti. Müslüman nüfusun her bin kişinin 964'ü ana dilini Türkçe, 29'u Rumca, 6'sı Arapça, binde biri ise diğer diller çoğunlukla Farsça olarak bildirmişti.<sup>1832</sup> 1891 yılında, Kıbrıs Müslümanlarından 46.206 kişi ana dilini Türkçe bildirirken, 1.384 kişi Rumca, 299 kişi Arapça, 2 kişi Ermenice, 35 kişi ise diğer diller olarak beyan etmişti.<sup>1833</sup> Rakamlardan da anlaşılacağı gibi ada Türklerinin bir kısmı özellikle eğitim seviyelerinin düşüklüğü, okul ve öğretmen yetersizliği ve Rumlarla birlikte yaşadığı köylerde ana dillerini unutmuş Rumca'yı ana dilleri olarak kabul etmişlerdi. Bunların yanında dillerini unutan büyük bir kısmının dinlerini de kaybetmiş oldukları da değerlendirilebilir. Nitekim bu konu ile ilgili bir çok yazışma arşiv belgelerine yansımıştır.<sup>1834</sup> Bu duruma karşı Bâbîâli çeşitli tedbirler almaya çalışmıştı.<sup>1835</sup> 1901 yılında 48.864 kişi ana dilini Türkçe olarak bildirmişti. Bu kişilerin binde 998.2'si Müslümandı. Adada Türkçe konuşan diğer dinlere mensup 1.2'lik bir bölüm bulunmaktaydı. Türkçe konuşup Ortodoks Hristiyan olan 0.6'lık bir nüfus'da bulunmaktaydı. 1891 yılında ana dilini Türkçe beyan edip Ortodoks Rum Kilisesine bağlı 165 kişi bulunurken 10 yıl sonra bu sayı 29'a düşmüştü. Ayrıca 9 Protestan ana dilini Türkçe olarak bildirmişti.<sup>1836</sup> Bu rakamlar az olarak görülsede bu rakamların sadece beyanlar olduğu unutulmamalıdır. Adada Türk nüfusunun artışının Rum nüfusa göre çok düşük kalması her yönüyle düşündürücüdür. Kıbrıs Türklerinin büyük bir çoğunluğu nüfuslarının Rumlara göre az olması ve Rumlarla yaşadığı için onların dilini

<sup>1829</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s.19, Table XIV, s. 69-70.

<sup>1830</sup>Mavrogordato , **Census of 1911**, s.20.

<sup>1831</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s.19.

<sup>1832</sup>**N.A., CO.**, 883/4/22, s.17.

<sup>1833</sup>**N.A., CO.**, 883/4/22, Table XIV, s.61.

<sup>1834</sup>**BOA., Y. MTV.**, 180/177; **KMA., MAFE.**, Kutu: 3, Dosya: 21, Gömlek : 15, Belge :1; **KMA., MAFE.**, Kutu: 6, Dosya: 46, Gömlek :42, Belge:1; **KMA., MAFE.**, Kutu: 7, Dosya: 50, Gömlek :10, Belge:1.

<sup>1835</sup>Bab-ı Fetva Daire-i Meşihat'tan gönderilen yazıda; Kıbrıs'ta, tahsisatı Maarif Nezareti tarafından verilmekte olan bir medrese ile on beş ibtidai mekteb açılarak bunların faydası görüldüğünden mekteb bulunmayan köylere de okul açılmasına gayret edilmekte ise de İslam köylerinin hiç birinde dini eğitim verecek kimse bulunmadığı hristiyan papazları ise devamlı köyleri dolaşarak Müslümanları hristianlaştırmaya çalıştıkları için Cezair-i Bahr-i Sefid'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da maaşı merkezden ödenmek üzere iki vaiz gönderilmesi Kıbrıs Naibliği'nden talep edilmiştir. Bu vaizlerin gönderilmesine izin verilmesi arz olunur. 13 Mart 1317(26 Mart 1901) Şeyhül İslam Mehmed Cemalettin. **BOA., Y. MTV.**, 213/45.

<sup>1836</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s.19.

konuşmak durumunda kalmış, kendi ana dilini unutmuş bir taraftan ana dilini kullananlar ise gerek eğitim eksikliği gerekse papazların propağandaları sonucu dinlerini değiştirmiştir.

İncelenen döneme ait son sayım olan 1911 yılında yapılan nüfus sayımında ise; ada Müslümanlarından 1.409 kişi ana dilini Türkçe olarak bildirmemişti. Kıbrısta yaşayan 56.428 Müslüman'dan 55.019'u (binde 975.0) Türkçe, 1.191'i (binde 21.1) Rumca, 199'u (binde 3.5) Arapça, 19'u (binde 0.4) diğer diller olarak beyan etmişti. Aynı dönemde 214.480 Ortodoks Rum kilisesine bağlı iken bunların 214.295'i Rumca konuşmaktaydı. Rum kilisesine bağlı olup Rumca dışında dilleri kullananlardan 139'u Türkçeyi, 36'sı Arapçayı, 5'i Ermeniceyi, 2'si İngilizceyi, 3'ü ise diğer dilleri kullanmaktaydı. Rumca konuşan Türklerin 791'i Lefkoşa, 193'ü Baf, 192'si Larnaka bölgesinde yaşamaktaydı.<sup>1837</sup> Yukarıdaki sayılardan net olarak anlaşıldığı gibi ada Türklerinin bir kısmı dillerini bir kısmında dinlerini kaybederek Rumlaşmıştı.

Rumca ve Türkçeden sonra adada konuşulan üçüncü dil Arapçaydı. 1901 yılında Arapça konuşan nüfusun toplamı 1.131 kişiydi. Bu nüfusun binde 582'si Maruni, 200.7'si Müslüman, 133.5'i Roman Katolik, 63.5'i diğer dini inançlara sahip kişiler ve geriye kalan 20.3'lük kısmı ise Ortodoks Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Aynı dönemde adada konuşulan diğer diller ve sayıları ise; Ermenice 505, İngilizce 292, Diğer dinler 434 kişiden ibaretti. Diğer dillerin binde 705.1'lik kısmı Roman Katolik inancına mensuptu.<sup>1838</sup>

Ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rumlar, Türkler başta olmak üzere başta olmak üzere diğer topluluklar üzerinde etkili olmuştu. Rumlarla beraber yaşanan yerleşim yerlerinde sayıca daha az olan unsurlar Rumların etkisi altında kalmıştı. Özellikle ada Türklerinin eğitim alanındaki eksiklikleri ve Rum papazların propağandaları sonucu etkili olmuştur.

### 3.2.4. Nüfus Yoğunluğu ve Dağılımı

Kıbrıs adasında eski dönemlerden beri kırsal alanlarda daha fazla nüfusun bulunduğu bilinmektedir.<sup>1839</sup> 1881 yılında yapılan nüfus sayımına göre; Kıbrıs'ta 'mil kare' alanda 50 kişi ile nüfus yoğunluğu, İngiltere'deki herhangi bir yerleşim yerinden daha az bir seviyedeydi. Toplam konut sayısı 46.149 olmak üzere her bir konuta ortalama 4,24 kişi yaşamaktaydı. 2.000'den fazla nüfuslu altı yer vardı; bunlar: Lefkoşa, Magosa, Baf, Limasol, Larnaka, ve Girne idi. 1881 tarihli nüfus sayımında Lefkoşa 11.536 nüfus ile 10.000'den fazla nüfusu olan tek yerleşim yeri idi.<sup>1840</sup>

<sup>1837</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.21, Table XV, s.72-73.

<sup>1838</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s.19.

<sup>1839</sup> Jennings, **a.g.e.**, s. 248.

<sup>1840</sup> **The Times**, 12 Ocak 1885.

1891 yılında yapılan sayımda adada ikamet edilen 50.449 hane bulunmaktaydı. Toplam nüfusa orantılandığında hane başına 4.15 kişi yaşamaktaydı. Mil kare başına nüfus yoğunluğu 58.39'du. 790 yerleşim yerinde nüfusu; 2.000 ve üzerinde olan 7, 1.000 ve 2.000 arasında olan 15, 750 ve 1.000 arasında 12, 500 ve 750 arasında 39, 250 ile 500 arasında 191, 100 ile 250 arasında 235, 10 ile 100 arasında 222 yerleşim yeri bulunmaktaydı. 69 yerleşim yerinin nüfusu ise 10 kişiden azdı.<sup>1841</sup>

1901 yılında yapılan sayıma göre ise; nüfusu 2.000 ve üzerinde 9, 1.000 ve 2.000 arasında 19, 750 ve 1000 arasında 14, 500 ile 750 arasında 66, 250 ile 500 arasında 187, 100 ile 250 arasında 230, 10 ile 100 arasında 210, nüfusu 10 kişiden az olan yerleşim yeri sayısı ise 85 olmak üzere 820 yerleşim yeri bulunmaktaydı.<sup>1842</sup> 1911 yılındaki sayımda; nüfusu 2.000'in üzerinde olan 12, 1000-2000 arası 21, 750-1000 arası 29, 500-750 arası 77, 250-500 arası 187, 100-250 arası 211, 10 ile 100 arası 201 yerleşim yeri olmak üzere 738 merkez mevcuttu. Nüfusu 10 kişiden az 80 yerleşim yeride dahil edildiğinde bu sayı 818'e çıkmıştı.<sup>1843</sup> Görüldüğü gibi yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğunun nüfusu 500 kişiden az olmakla birlikte yarısından fazlasının nüfusu 250 kişiden azdı. Yerleşim yerlerinin nüfusuna göre genel bir değerlendirme yapıldığında nüfusunun büyük bir bölümünün köylerde yaşamakta olduğu görülmektedir.

**Tablo 3.3: 1881-1891-1901-1911 Yılları Arası Kaza ve Köylere Göre Nüfus Dağılımı**

NÜFUS	1881	1891	1901	1911
<b>6 Kaza Merkezi</b>				
<b>Rum Ortodoks</b>	18.061	21.571	24.656	30.377
<b>Müslüman(Türk)</b>	11.593	12.065	12.861	14.080
<b>Diğer Dinler</b>	1.806	1.350	1.792	1.647
<b>Köyler</b>				
<b>Rum Ortodoks</b>	119.570	137.014	158.083	184.103
<b>Müslüman(Türk)</b>	11.593	12.065	12.861	14.080
<b>Diğer Dinler</b>	1.278	2.099	1.312	1.553

**Kaynak: Census of Cyprus 1946, Comparative Table C, s. 25.**

1901 yılında yapılan nüfus sayımında; adada ikamet edilen ev sayısı 58.130 olarak tespit edilmişti. Bu evlerin 29.732'si üç odalıdan az, 28.398'i 3 odalı veya daha fazla odaya sahipken hane başına düşen nüfus sayısı 4.07 idi.<sup>1844</sup> 1911 yılında yapılan sayım sırasında ise adada kullanılan ev sayısı 67.046'ydı. Bir önceki sayıma göre ev oranındaki artış 15.3'dü. Bu evlerin 35.449'u üç odalıdan küçüktü. Üç odalıdan küçük evlerin oranı % 53'e karşılık gelmekteydi.

<sup>1841</sup> N.A., C.O., 883/4/22, s.6.

<sup>1842</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 6.

<sup>1843</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.6.

<sup>1844</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 4.

Her bir evde ortalama 4.09 kişi yaşamaktaydı.<sup>1845</sup> Rakamlarda da görüldüğü gibi adanın nüfusu artarken ikamet edilen hane sayısında aynı doğrultuda artış göstermiştir.

### 3.2.5. Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılım

Genel olarak Kıbrıs nüfusunun yarısından fazlası erkeklerden oluşmaktaydı. 1881 yılında adada 95.015 erkek nüfus bulunurken 91.158 kadın nüfus yaşamaktaydı.<sup>1846</sup> On yıl sonra erkek nüfus sayısı 106.838'e ulaşırken kadın nüfusu 102.448'di. 1891 yılında yapılan nüfus sayımında, 15-35 yaş arasındaki nüfusta kadın nüfusu erkek nüfusunu geçmişti. Bu yaş grubundaki erkeklerin iş bulmak için adadan ayrılması buna sebep olmuştu. 35-84 yaş arasında nüfusun yarısından fazlası erkeklerden oluşmaktaydı.<sup>1847</sup> 1901 ve 1911 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında da bu duruma benzer bir durum bulunmaktaydı. 14 yaşı dahil olmak üzere erkek nüfusu fazlaydı, 15-19 yaş grubunda hemen hemen eşitlik var iken, 35 yaşına kadar kadın nüfusu erkek nüfusunu geçmişti. 1901 yılında özellikle 25-30 yaş grubunda erkekler ile kadınlar arasındaki nüfus farkı kadınlar lehine en ileri seviyedeydi. 1911 yılında ise bu yaş grubu 20-24 arasındaki grup için geçerliydi. Mütakip dilimlerde bu oran azalırken 35 yaş diliminden itibaren erkek nüfusu artış göstermişti. 35-74 yaş grubunda (1911 yılında 45-54 yaş diliminde erkek kadın nüfusu eşit) erkeklerin nüfusu fazla iken 85 yaş ve üzerinde kadın nüfusu erkek nüfusunu tekrar geçmekteydi.<sup>1848</sup> 1891 yılında yapılan nüfus sayımında 85 yaş ve üzerinde adada yaşayan kadın sayısı 410 erkek sayısı 380 idi.<sup>1849</sup> 1901 yılında adada 85 yaş ve üzerinde 321 erkek 413 kadın yaşamaktaydı.<sup>1850</sup> 1911 yılında ise 85 yaş ve üzerinde 355'i erkek, 389'u kadın toplam 744 kişi bulunmaktaydı. 100 yaş üzeri nüfus sayısı erkeklerde 53 iken kadınlarda 65'di.<sup>1851</sup> Rakamlardan da anlaşılacağı gibi kadınların yaş ortalaması erkeklerden yüksekti. Kadınlar erkeklere göre daha uzun süre yaşamaktaydı.

**Tablo 3.4:** 1881-1891-1901-1911 Yılları Arası Cinsiyetlere Göre Nüfus Dağılımı

NÜFUS	1881	1891	1901	1911
<b>Rum Ortodoks</b>				
Erkek	69.609	80.552	92.820	108.323
Kadın	68.022	78.033	89.919	106.157
<b>Müslüman(Türk)</b>				
Erkek	23.477	24.788	26.616	29.302
Kadın	21.981	23.138	24.693	27.126

<sup>1845</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s. 4, 6.

<sup>1846</sup> **The Times**, 12 Ocak 1885.

<sup>1847</sup> **N.A., C.O.**, 883/4/22, s.8-9.

<sup>1848</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 9, Table IV, s.48-49; **Census of 1911**, s.9, Table IV, s.54-55.

<sup>1849</sup> **N.A., C.O.**, 883/4/22, s.8-9.

<sup>1850</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 6.

<sup>1851</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s. 8-9.

Diğer Dinler				
Erkek	1.929	1.498	1.680	1.758
Kadın	1.155	1.277	1.294	1.442

**Kaynak: Census of Cyprus 1946, Comparative Table C, s. 25.**

### 3.2.6. Medeni Durum

Nüfus sayımlarında tespit edilen en önemli hususlardan biriside ada nüfusunun medeni durumu hakkında verilen bilgilerdi. 1881 yılında yapılan nüfus sayımında; 15 yaşında ya da daha büyük evli erkeklerin oranı yaklaşık % 60 seviyesinde bulunurken kadınların oranı ise % 60 seviyesinin üzerindeydi. Bu oranlar, İngiltere'ye göre %1.5 ve %4 daha fazlaydı.<sup>1852</sup>1891 yılındaki verilere göre de; adada evlilik yaşı erkek ve kadınlara göre değişmekteydi. Erkeklerin en yoğun olarak evlendikleri yaş dilimi 35-45 ile mütakiben 25-35 yaş dilimleri iken kadınlarda evlenme yaş dilimlerinin en yoğun olduğu dönem ise; 25-35 yaş grubuydu.<sup>1853</sup>1901 yılında adada 15 yaş ve üzerinde evlenme çağında kabul edilebilir 76.545 erkek yaşamaktaydı. Bu nüfustan 45.292'si (%59.2) evli, 3.465'i (%4.5) dul, 21'i (onbinde 3'ün az altında) boşanmıştı.<sup>1854</sup>1901 sayımındaki verilere göre bütün yaş grupları göz önüne alındığında; 45.292 evli erkek bulunmaktaydı. Adada erkek nüfusun en fazla evli sayısının bulunduğu dilim 12.452 kişi ile 35-45 yaş dilimi iken bir sonraki dilim ise 25-35 yaş aralığında 11.896 kişiydi.<sup>1855</sup> Her bin erkekte 597'si bekar, 374'ü evli 29'u dul, 0.17 si boşanmıştı.<sup>1856</sup>1911 yılında ise; bütün yaş gruplarında, 139.383 erkekte 52.340 erkek evli, 3.899 dul, 22 boşanmış erkek bulunmaktaydı. Evlilik yaşı 15 ve üzeri değerlendirildiğinde erkek nüfusunun % 60.1'i evli % 4.5'i dul, 10.000'de 3'lükden az bir kısmı ise boşanmıştı. Erkeklerde en yoğun evlenme yaş dilimi bu dönemde de 35-44 ( 14.599) ve 25-34 (13.461) yaş dilimleri arasındaydı.<sup>1857</sup>

1901 yılında 15 yaş ve üzerinde bulunan yaş grubunda adada 74.312 kadın yaşamaktaydı. Bunların 44.942'si (%60.4) evli, 10.893'ü (%14.6) dul, 78'i (binde 1.05) boşanmıştı. Rakamlardan da görüldüğü gibi dul kadın sayısı erkeklere oranla çok daha fazlaydı. Dul kalan erkeklerin çoğunluğu tekrar evlenirken kadınların çoğunluğu evlenmemekteydi. En fazla boşanmanın olduğu yaş aralığı 20-35 yaşları arasındaydı. 1901 yılında kadınlarda ise her bin kişiden; 518'i bekar, 387.5'i evli, 94'ü dul, 0.67'si boşanmıştı. 1901 yılında adada 44.942 evli kadın bulunmaktaydı. Kadınların en yüksek evlenme dönemi 15.995 kişi ile 25-35 yaş grubuydu.<sup>1858</sup> 1911 yılında medeni durumla ilgili yapılan tespitlerde; adada 52.340 evli kadın

<sup>1852</sup> **The Times**, 12 Ocak 1885.

<sup>1853</sup> **N.A., CO.**, 883/4/22, s.46.

<sup>1854</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 9-10.

<sup>1855</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, Table V, s.50.

<sup>1856</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 10, Table V, s.50.

<sup>1857</sup> Mavrogordato , **Census of 1911**, s.10, Table V, s.56.

<sup>1858</sup> Mavrogordato , **Census of 1901**, s. 10, Table V, s.50.



yaşamaktaydı. Dul kadın sayısı 12.155 iken boşanmış kadın sayısı 34'dü. Rakamlara göre evlilik yaşı 15 yaş ve üzeri olarak değerlendirildiğinde kadın nüfusunun % 61.5'i evli, 14.3'ü dul, 10.000'de 4'ü ise boşanmıştı.<sup>1859</sup> Bu dönemde kadınların en fazla 25-34 diliminde (17.603) evlendikleri görülmektedir.<sup>1860</sup>

### 3.2.7. Meslek Grupları

Adanın sosyal yapısının değerlendirilmesinde önemli olan hususlardan biriside ada halkının geçimini sağladığı meslek gruplarıydı. Nüfus sayımlarında meslek grupları hakkında da bilgiler bulunmaktaydı. 1891 yılında Kıbrısta yaşayan nüfusun meslek gruplarında dağılımında kişisel beyanların göre; en yoğun olarak (27.328 Erkek, 7.420 Kadın) arazi sahibi olarak bildirmişti. Çiftçilikle uğraşan sayı ise 14.878 erkek, 727 kadın olarak beyan edilmişti. 10.546 Erkek, 2.604 kadın öğrenci olarak kayıt altına alınmıştı. Bu grupların yanında yekun teşkil eden diğer başlıca gruplar ise; 7.549 Erkek, 927 Kadın işçi olarak bildirilmişti. 618'i erkek 5'i kadın olmak üzere 623 kişi polis, bekçi ve gardiyan olarak görev yapmaktaydı. Yönetim ve belediyelerde çalışanların sayısı 500 erkek olarak bildirilmişti. Bunların yanında 492 Erkek, 3 Kadın ticaret ile uğraşmaktaydı.<sup>1861</sup> 1891 yılında erkek nüfusun ortalama %52.2'si meslek sahibi olduğunu beyan etmişti. Bu dönemde erkeklerde en yoğun meslek sahibi olma oranı % 72. 3 ile 25-44 yaş dilimi arasındaydı. Aynı dönemde kadınlarda meslek sahibi olma oranı 11.9'larda kalmıştı. Kadınlarda ise en fazla meslek sahibi olma oranı % 15.2 ile 15-19 yaş dilimi arasındaydı.<sup>1862</sup> 1901 yılı sayımında adada başlıca meslek grupları ve uğraşılan işler şu şekildeydi. 27.638'i erkek ve 7.700 kadın olmak üzere toplam 35.338 kişi kendisini toprak sahibi olarak beyan etmişti. Ayrıca 13.836 erkek, 806 kadın mesleklerini çiftçi olarak beyan etmişti. 18.488 öğrenci, 12.862 kişi işçi, 6.259 çoban, 6.034 dokumacı bulunmaktaydı.<sup>1863</sup> Bu dönemde yaş ve cinsiyet gruplarına göre meslek sahibi olanlarının oranları hakkında verilen bilgiler dikkate değerdir. Yapılan tespite göre; erkeklerde mesleğe sahip olanların oranı ortalama % 56.1 iken bu oran en yüksek olarak % 74.82 çıkmış ve 25-44 yaş grubu arasındaki erkek nüfusa aitti. Aynı dönemde kadınlarda bu oran ortalama % 16. 3 olarak kayıtlara geçmişti. Kadın nüfusunda en yükseğe 15-19 yaş grubunda ulaşmakta ve % 22.2 seviyesini bulmuştu.<sup>1864</sup> 1891-1901 yıllarında adada meslekleşme oranı erkeklerde % 52.2'den 56.1'e çıkmış kadınlardada aynı şekilde yükseliş meydana gelmiş ve oran 11.9'dan 16.3'e ulaşmıştı.

<sup>1859</sup>Mavrogordato , **Census of 1911**, s. 9-10.

<sup>1860</sup>Mavrogordato ,**Census of 1911**, Table V, s.56.

<sup>1861</sup>**N.A., CO.**, 883/4/22, Table VII, s.50.

<sup>1862</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s.13.

<sup>1863</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s.11, Table VII, s.54.

<sup>1864</sup>Mavrogordato , **Census of 1901**, s.13.

Eldeki verilere göre; erkeklerin kadınlara oranla yaklaşık olarak 3.5 kat daha fazla meslek sahibi olduğunu görülmektedir.

1911 yılında meslek sahibi olma oranında erkeklerde % 55.6 olurken kadınlarda ise % 19.2'ye çıkmıştı. Çiftlilik ve ekim dikimle uğraşan sayı 29.363, tarım işçisi 16. 080, tamamına yakını kadınlardan olmak üzere 10.121 dokumacı, 7.336 çoban olmak üzere başlıca meslek gruplarının önde gelenlerindendi. Bu dönemde 90.254 ü çocuk, 77.976'sı işsiz olmak üzere toplam 170.756 (61.844 erkek, 108.912 kadın) herhangi bir işe sahip olmayan ve üretime katkısı olmayan nüfus bulunmaktaydı.<sup>1865</sup> Bu dönemde ise erkeklerde iş sahibi olma oranında düşüş olurken kadınlarda artış olmuştur.

Nüfus sayımında bildirilen bilgilere göre ada nüfusunun büyük bir çoğunluğu geçimini tarımdan ve hayvancılıktan elde ederken erkek nüfusunun çok daha yoğun olarak toprak sahibi olduğu görülmektedir. Bunun yanında ticaretle uğraşan nüfusun tarıma göre çok daha az oranda kaldığı tespit edilmiştir. Özellikle kuraklık başta olmak üzere bir çok olumsuzluğun tarımı etkilediği adada nüfusun ziraatle uğraşması halkın büyük kısmının ekonomik anlamda da zor durumda kaldığını göstermektedir.

### 3.3. Eğitim

#### 3.3.1. İngiliz Yönetiminin Başlangıcına Kadar Durum

Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethedilemesi ile adada eğitim sistemlerini teşkil etmişlerdi.<sup>1866</sup> Türkler devlet gelenekleri gereği toplumun ihtiyaçları doğrultusunda adada camiler, mektepler ve medreseler kurmuşlar halkın eğitim kurumlarına yaptıkları desteklerle bütün ada çapında faaliyetlerini icra etmişlerdi.<sup>1867</sup>

Kıbrıs'ta Osmanlı idaresi tarafından dini anlayış esaslarına göre oluşturulan eğitim teşkilatı; İptidailer ve Medreseler olmak üzere iki ana unsura dayanmaktaydı. İptidailer kendi aralarında; Sıbyan Okulları, Vakıf Okulları ve Hususi Okullar olmak üzere üçe ayrılmıştı.<sup>1868</sup> 4 yaşından itibaren Sıbyan mektebine başlayan çocuklar 3 yıl süreli olarak İslam dinini ve Kuran-ı Kerimi okumayı öğrenirdi. 10 yaşına kadar bu okullarda bu okullarda kalan öğrencilerin dersleri medrese mezunu hocalar veya müezzinler tarafından verilirdi. Öğrenciler genellikle kızlar ve erkekler beraber eğitim almaktaydı.<sup>1869</sup> Fetihden sonra ilk Sıbyan Mektebi Ayasofya Sıbyan Mektebi adı ile açılmıştı. 1571-1600 yılları arasında 11, 1600-1800 yılları arasında 7, 1800-

<sup>1865</sup>Mavrogordato , **Census of 1911**, s. 14.

<sup>1866</sup> Osmanlı Eğitim Sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2011**, 19. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2011, s. 59-224.

<sup>1867</sup> Ada Türkleri tarafından eğitim kurumlarına tarla, zeytin ağaçları, kira bedelleri v.b. çok sayıda yerleri vakf edilerek eğitim kurumlarının devamını sağlamışlardı.

<sup>1868</sup> Hasan Behçet, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, Halkın Sesi, Lefkoşa 1969, s. 23.

<sup>1869</sup> Behçet, **a.g.e.**, s.23-24, 27; Hüsnü Feridun, **Kıbrıs Türk Eğitiminin Tarihi (1571-1974)**, s.6.

1878 yılları arasında 11 olmak üzere 29 Sıbyan Mektebi açılmıştı.<sup>1870</sup> Ayrıca bu döneme kadar 39'u köylerde 2'si kasabalarda olmak üzere 41 Hususi İptidai Mektebi açılmıştı.<sup>1871</sup>

II. Mahmut tarafından 1824 yılında Sıbyan Mektepleri hakkında çıkarılan fermanla ilköğrenim tahsisli 4-7 yaşları arasında zorunlu kılınsa da çeşitli imkansızlıklar sebebiyle istenen verim elde edilemedi. 1846 yılında yayınlanan genelge ile Sıbyan Mekteplerinin eğitim süresi 4 yıla çıkarılmıştı. 1869 yılında çıkarılan “*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*” ile erkeklerin 7 kızların ise 6 yaşında sıbyan okullarına başlamaları ve eğitimlerinin 11 yaşında tamamlanması kararı alınmıştı.<sup>1872</sup>

Adada eğitim veren kurumlardan biriside medreselerdi. Klasik Osmanlı eğitim sisteminde ilkokul tahsilini tamamlayan öğrencilere orta ve yüksek eğitim veren müesseselere Medrese adı verilmiştir.<sup>1873</sup> Kesin bir eğitim süresi olmayan medreselerde eğitimlerini başarı ile tamamlayanlar “*İcazet*” adlı belgeyi almaya hak kazanırdı. Medreselerin eğitim müfretatında Türkçe, Arapça, Farsça dilleri öğretilirken dini eğitim ağırlıklı olmak üzere tabii bilimler, Arap ve Fars edebiyatı dersleri verilirdi. Kıbrısta bulunan medreseler orta dereceli eğitim kurumları seviyesinde bulunmaktaydı. Bu medreselere Anadolunun güneyinde bulunan bölgelerden de öğrenciler gelmişti. Daha yüksek eğitim almak isteyenler İstanbul, Şam, Kahire ve Kudüs’de bulunan yüksek öğrenim düzeyindeki medreselerde gitmişlerdi. Kıbrıs’ta ilk medrese Büyük Medrese ismiyle 1573 yılında Ayasofya Camisi’nin yanında Lefkoşa’da açılmıştı. Osmanlı döneminde adada faaliyette bulunan medrese sayıları hakkında değişik rakamlar mevcuttu. Bilgilere göre medrese sayısı 8 ile 15 arasında değişmekteydi.<sup>1874</sup> Lefkoşa’da ile Magosa ve Baf’ta bulunan büyük camilerde genellikle din görevlisi olacaklar için namaz vakitlerinden sonra “*Müderresler*” tarafından dini konularda eğitim verilirdi. Bu eğitimi tamamlayanlar yapılan imtihan sonucunda başarılı oldukları takdirde belge almaya hak kazanırlardı. Yapılan harcamalar vakıflar tarafından sağlanırdı.<sup>1875</sup>

XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti genel politika olarak tebaasının eğitimini hayır işi olarak değerlendirdiğinden eğitim konusunda her hangi bir yükümlülük altına girmemişti. Padişahlar, devlet yöneticileri ve zenginler vakıflar kurarak bu işleri yüklenmekteydi. Vakıflar tarafından öğretmenlerin maaşları hademe ücretleri v.b. harcamaları finansa edilmekteydi. Yapılan harcamalar devletin görevlendirdiği kadılar aracılığıyla tescil edilemekteydi. Vakıfların idaresinde herhangi bir usulsüzlük meydana gelirse kadılar

<sup>1870</sup> Ali Suha, “*Kıbrıs’ta Türk Maarifi*”, **M.B. K. T. K.**, s. 222 (221-233).

<sup>1871</sup> Behçet, **a.g.e.**, s. 44; Feridun **a.g.e.**, s. 7.

<sup>1872</sup> Behçet, **a.g.e.**, s. 25; Feridun **a.g.e.**, s. 9.

<sup>1873</sup> Konu hakkında bilgi için bkz. Ünal Taşkın, “*Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/3, Spring 2008, s. 343-366.

<sup>1874</sup> Samani, **Tanzimat Devrinde.**, s.301-302; Behçet, **a.g.e.**, s.32-38; Feridun, **a.g.e.**, s.8; Süha, *a.g.m.*, s. 222-223.

<sup>1875</sup> Behçet, **a.g.e.**, s.32-38; Feridun, **a.g.e.**, s.8; Süha, *a.g.m.*, s. 222-223.

aracılığıyla duruma müdahale edilirdi. Bu durumlar haricinde devlet Müslüman veya gayrimüslimlerin bu tip müesseselerine müdahale etmezdi.<sup>1876</sup> Kıbrıs'ta Osmanlı idaresinde daha önceki idareciler olan Latinlerin yaptığı gibi Rumların eğitim kurumlarına herhangi bir müdahalede bulunulmamıştı. Ada Rumlarının eğitim ihtiyaçları ise tamamen bağımsız olan Kıbrıs Kilisesi tarafından finansa edilmişti. Bilindiği gibi Başpiskoposlara padişahlar tarafından verilen beratlarla ahaliden vergi toplama hakkı verilmiş olduğundan herhangi bir sıkıntı olmadan eğitim için gerekli olan finansman sağlanmıştı. Nitekim Başpiskopos Philotheos (1731-1759) ile Chrysanthos (1767-1810) dönemlerinde Lefkoşa'da birer yüksekokul açtırarak kendi toplumlarının eğitimlerinin gelişmelerine büyük katkı sağlamışlardı.<sup>1877</sup>

II. Mahmut döneminde daha da önem kazanan eğitim alanındaki ıslahatlar Tanzimat döneminde de artarak devam etmişti. 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'ndeki okullarının tamamı, öğretim durumuna göre kademelendirilmişti. Eğitim seviyelerine göre ayrıma tabii tutulan okullar, Genel Okullar ve Özel Okullar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Genel okullar, ilköğretim okulları (Sıbyan, İptidai), Ortaöğretim okulları (Rüşdiye, İdadi, Sultani) ve Yüksek okullar (Darülfünun, Darü'l-Muallimin, Darü'l-Muallimat, Mekteb-i Mülkiye, Askeri Okullar) olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. Özel okullar ise Müslümanların açtığı okullar, Gayrimüslimlerin açtığı okullar ve Yabancıların açtığı okullardan oluşmaktaydı. II. Mahmut döneminden itibaren ilköğretimin zorunlu tutulması, 1869 Nizamnamesinde de yerini almıştı.<sup>1878</sup>

Tanzimat döneminde Kıbrıs eğitimi için önemli değişikliklerden biriside Lefkoşa'da Rüştiye Mektebinin açılmasıdır. Tanzimatın ilanından sonra yüksek öğretim kurumları olan Harbiye, Bahriye ve Tıbbiyeye öğrenci yetiştirmek için Rüştiyeler açılmıştı. Merkez dışındaki Rüştiyeler 1855 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştı.<sup>1879</sup>

Kıbrıs'ta Rüştiyenin kurulmasına dair yazılı<sup>1880</sup> bilgi ilk olarak 29 Kasım 1864 tarihli Şer'iyeye sicili kaydında tespit edilmiştir.<sup>1881</sup> Aynı tarihli diğer bir yazışmadan alınan bilgilere göre; Kıbrıs'ın büyüklüğü ve Müslüman nüfusun fazla olmasından dolayı ada halkı tarafından Rüştiye Mektebi açılmıştı. Ayrıca mektebe Maarif Meclisi tarafından muallim-i evvel Rasih Efendi ve muallim-i sani Ahmed Şükri Efendi'nin ataması yapılmıştı. 1875 yılında Rüştiye mektebinin öğrenci sayısı 100'ü geçtiği için ikinci bir muallim-i sani atanmasına onay

<sup>1876</sup> Suha, "a.g.m.", s.221-222.

<sup>1877</sup> Suha, "a.g.m.", s. 229.

<sup>1878</sup> Samani, **Tanzimat Döneminde...**, s. 294.

<sup>1879</sup> Samani, **Tanzimat Devrinde...**, s. 302-303.

<sup>1880</sup> Rüştiyenin 1860 yılında kurulduğuna dair bilgi veren Behçet eserinde Rüştiye'nin kuruluş tarihi ile ilgili olarak; Tarih Öğretmeni Mithat Bey'in Kıbrıs Erkek Lisesi Mecmuası'nın 1933-1934 yıllığında Rüştiyenin 1860 yılında kurulduğuna dair verdiği bilgiyi aktarmıştı. Bkz. Behçet, **a.g.e.**, s. 113.

<sup>1881</sup> **KŞS**. Defter Nr.47 Sahife Nr.52, Hüküm Nr.80, 9 Cemaziyelahir 1281 (29 Kasım 1864).

verilmişti.<sup>1882</sup> İngiltere adanın yönetimini devraldığıında hazırladıkları raporda Rüştiyede okutulan dersleri; Tarih, Arapça, Farsça, Okuma Yazma ve Coğrafya olarak bildirilmişti.<sup>1883</sup>

Osmanlı yönetimi tarafından Kıbrıs'ta verilen eğitim denetlenmekte ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi için ilgili görevliler uyarılmaktaydı. 26 Kasım 1868 tarihli hükümde; Rüşdiye ve Sıbyan Mekteplerinin denetlendiğini, yapılan denetleme sonucunda öğrencilerin imtihanlarda başarısız olduğunu ve öğretmenlerin yeterli seviyeye sahip olmadıkları tespit edilmişti. Öğrencilerin daha kaliteli yetiştirilmesi için öğretmenlerin gerekli gayreti göstermeleri ve bundan sonra her üç ayda bir öğrencilerin imtihan yapılarak sonucun vilâyete bildirilmesi istenmişti.<sup>1884</sup> 1872 yılının başlarında da Rüştiye Mektebinde yaşanan sorunlardan dolayı mektep muallimleri Rasih ve Ahmed Şükri Efendiler İstanbul'a çağırılarak sorgulanmış ve imtihan edilmişlerdi.<sup>1885</sup> Osmanlı yönetimi tarafından Kıbrısta eğitim kurumları gerek adaya yetkililer gönderilerek teftiş edilmiş gerekse de öğretmenler İstanbul'a çağırılarak seviyeleri ölçülmekte ve takip edilmekteydi.

İngilizler Kıbrıs'ın idaresini ele aldıklarında adada bulunan okul sayısı hakkında değişik sayılar verilmektedir. Konu hakkında yapılan bir çalışmada; 1870 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi'nden alınan verilere göre, Kıbrıs'ta müslüman ve gayrimüslimlerin toplam 108 sıbyan mektebi bulunmaktaydı.<sup>1886</sup>

### 3.3.2. İngiliz Yönetiminin Tespitleri ve İlk Uygulamaları

İngiliz yönetiminin adada mevcut eğitim sistemi hakkında ilk tespitleri kaza komiserleri tarafından Yüksek komisere gönderilen 1879 yılı raporunda görülmekteydi. Lefkoşa Komiseri raporunda eğitim konusu hakkında; Lefkoşa merkezinde dört Hristiyan Okulu bulunduğunu, bu okulların temiz, düzenli ve katılımının yüksek olduğunu gözlemlediğini ifade etmişti. Başpiskopos ve rahiplerin söz konusu okulların iyi koşullara sahip olmasında pay sahibi olduklarını bildirmişti. St. Jean okulunda öğretmenler ve öğrencilerin eğitim standartlarını yükseltmek için büyük bir isteklilik içerisinde bulduklarını dile getirmişti. Bunların yanında okullarda; İngilizce, Fransızca ve Almanca dilleri öğretilmekte ve erkek çocuklara olduğu kadar kız çocuklarına da okullarda sonraki hayatlarında kullanabilecekleri ve eğitimlerin ahlaki standartlarının yükselmesini sağlayan konularda eğitim verilmekte olduğunu vurgulanmıştı. Müslüman okullarda dini otoritelerin kontrolündeydi. Eğitimin ana konusu Kur'an'ın ezberden okunmasıydı. Daha ileri yaşlı erkek çocukların okullara katılım seviyesi düşüktü. Diğer okullarda da öğrencilerin katılımı düşük seviyedeydi. Komiser, Müslüman halkın ileri

<sup>1882</sup>Samani, *Tanzimat Devrinde...*, s. 303-304.

<sup>1883</sup>1879 Annual Report, s. 253.

<sup>1884</sup>KŞS. Defter Nr.49 Sahife Nr.92, Hüküm Nr.237, 10 Şaban 1285 (26 Kasım 1868).

<sup>1885</sup>Samani, *Tanzimat Devrinde...*, s.305.

<sup>1886</sup>Samani, *Tanzimat Devrinde...*, s.296.

gelenleri ile bir araya geldiklerinde, okulları hakkındaki endişelerini dile getirdiklerini, okullarının yeniden organize edilmesi gerektiğini, Avrupa'daki okulların seviyesine eşit bir seviyeye ulaştırılması gerektiğini dile getirdiklerini bildirmişti.<sup>1887</sup>

Lefkoşa Komiseri raporuna ek olarak sorumluluk bölgesindeki Müslüman ve Hristiyan okullarının durumu hakkında tablolar hazırlamıştı. Bu tablolardan çıkarılan bilgilere göre; Lefkoşa şehrinde mevcut on beş Müslüman okulunun çoğunda sadece Kur'an okuma dersi verilmekteydi. Rüştüye ve Evkafa bağlı Ayasofya mektebinde üçer, yine Evkafa bağlı Ömeriye Mektebinde iki, diğer okullarda sadece birer öğretmen görev yapmaktaydı. Müslüman okullarından sadece Ayasofya Mektebi Evkaf tarafından kontrol edilmekte diğer okullar herhangi bir denetlenmeye tabii tutulmamaktaydı. Öğretmenlerin maaşları ve eğitim giderleri okullara göre değişmekte, okullardan bazılarının giderleri yönetim tarafından bir kısmı Evkaf tarafından karşılanırken diğer bir kısmı da öğrencilerin aileleri tarafından finansa edilemekteydi. 15 okuldaki toplam 462 öğrencinin 326'sı erkek, 136'sı kızdı.<sup>1888</sup>

Lefkoşa merkezde bulunan dört Hristiyan okulunda Aritmetik, Coğrafya ve Eski Yunanca dersleri verilmekteydi. Bir okulda 2, iki okulda üçer, kız okulunda da 4 öğretmen görev yapmaktaydı. Okulların masrafı olan 700 £'un 400 £'u Başpiskopos, Kilise ve Manastırlar tarafından, 250 £'u Rum yaşayanlardan, 50 £'u öğrencilerin ailelerinden karşılanmaktaydı. Bu okullarda 442'si erkek 180'i kız olmak üzere 622 öğrenci eğitim görmekteydi.<sup>1889</sup>

1879 yılında Magosa Komiseri tarafından hazırlanan raporun eğitimle ilgili olan bölümünde; kaza bölgesinde toplam 8 Müslüman okulunun bulunduğunu, öğretmenlerin maaşlarının yönetim ve evkaf tarafından ödendiğini ancak Hristiyan okullarının öğretmenlerinin maaşları ile kıyaslandığında çok daha düşük maaş aldıkları görülmektedir. Okulların genelinde sadece Türkçe, okuma yazma dersleri ve Kuran dersleri verilmekteydi. Buna rağmen okullardaki öğrencilerden okuma ve yazma bilmeyen öğrenciler bulunurken çok azı yazabilmekteydi. Sadece Magosa merkez ve Vadili okullarında ilave olarak temel aritmetik dersi verilirken bu okulların velilerinin de eğitim için parasal destekte bulunuyorlardı.<sup>1890</sup> Magosa bölgesinde Hristiyanlara ait 10 okul bulunmaktaydı. Bir okul haricinde okul giderleri köylüler tarafından karşılanmaktaydı. Sadece bir okulun öğretmenin maaşı öğrencilerin okudukları sınıfa göre öğrenciler arasında bölünmekteydi. Magosa kazasındaki Hristiyan okullarında; okuma yazma, İncil, coğrafya, aritmetik, Yunan tarihi dersleri verilmekteydi.<sup>1891</sup>

<sup>1887</sup> 1879 Annual Report, s. 245.

<sup>1888</sup> 1879 Annual Report, s. 253.

<sup>1889</sup> 1879 Annual Report, s. 254.

<sup>1890</sup> 1879 Annual Report, s. 109-110.

<sup>1891</sup> 1879 Annual Report, s. 111-112.

1879 yılında Yüksek komiserlere kaza komiserleri tarafından bölgelerindeki eğitim hakkında verilen bilgilerde Baf Komiserinin verdiği bilgiler dikkat çekiciydi. Baf komiseri Baf bölgesinin oldukça ihmal edildiğini, bölgesinde 8 Hristiyan ve 11 Türk okulunun bulunduğunu, Hristiyan okullarında yaklaşık 230 erkek ve kız öğrencinin bulunmasına rağmen bunların yaklaşık olarak 120'sinin okuma yazma bildiğini bildirmişti. Hristiyan okullarının sadece ikisinin uygun öğretmene sahip olduğunu diğerlerinin din adamı olduğunu ilave etmişti. Ktimadaki okula yönetim tarafından aylık 3 pound ödeme yapıldığını, Piskoposun da taahütte bulunduğunu, diğer okulun piskoposluk tarafından desteklendiğini vurgulamıştı. Türk okullarının öğrenci sayısı yaklaşık 210'du. Bu okulların sadece üçü yönetim tarafından desteklenmekteydi. Eğitim hocalar tarafından verilmekte, öğrencilerin çoğunluğu okuyabilirken az kısmı yazabilmekte, ders kitapları sadece Kuran ve dini kitaplar kullanılmaktaydı.<sup>1892</sup>

1879 yılında Kazaların yöneticileri olarak görev yapan Komiserler tarafından Yüksek Komiserlere gönderilen raporların eğitim ile ilgili bölümlerinde; yönetim tarafından az da olsa Müslüman okullarına yardım edildiğini ancak eğitimin yeterli seviyede olmadığını ve ağırlıklı olarak Kuran eğitimi verildiğini bildirilmişlerdi. Hristiyan okullarının harcamalarının büyük kısmı adada maddi olarak çok güçlü durumda olan Piskoposluk ve Kilise tarafından karşılanılmaktaydı. Hristiyan okullarında görev yapan öğretmenler Müslüman okullarındaki meslektaşlarından daha fazla ücret almaktaydı. Rum okullarında daha bilimsel eğitim verilirken bir çok okulda Yunan tarihi işlenmekte ve Yunanistanla aralarında bir bağ oluşmaktaydı.

1879 yılının Kasım ayında hazırlanan rapora göre kazalardaki ilk okulların dağılımı şu şekildeydi:

**Tablo 3.5:** 1879 Yılında Kıbrıs İlkokullarının Dağılımı

Kazalar	Müslüman Okulları	Hristiyan Okulları
Lefkoşa	28	21
Larnaka	8	12
Gazimağusa	8	10
Limasol	4	20
Baf	12	12
Girne	5	8
Toplam	65	83

**Kaynak:** F.D. Newman, “ *The System of Education in Cyprus*”, **Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar**, Wyman & Sons Ltd., s.411(759).

<sup>1892</sup>1879 Anual Report, s. 188.

Yüksek Komiser Bidullph tarafından merkezi yönetime gönderilen 27 Temmuz 1880 tarihli raporda tespit edebildiği kadarla Kıbrıs'ta 76 Hristiyan; 64 ü Müslüman olmak üzere toplam 140 okul bulunduğu bildirilmişti.<sup>1893</sup>

Ada yönetimi tarafından Kıbrıs Vakıfları hakkında çalışma yapması için görevlendirilen M. B.Seager'in raporunda; adada Lefkoşa'da 22, Larnaka'da 8, Limasol'da 5 , Baf'ta 16, Magosa'da 13, Girne'de 6 olmak üzere 70 okul bulunduğu bilgisi mevcuttu. Bu okullarda görev yapan 114 öğretmenin 47'sinin maaşı yönetim, 47'sinin maaşı Evkaf, 20'si ise buldukları yerleşim yerlerinin ahali tarafından finansa edilmekteydi.<sup>1894</sup>

Okul sayıları hakkında farklı bilgiler verilmesi İngilizlerin ilk yıllarda adada mevcut okulları tam olarak tespit edemediği şeklinde düşünülebilir. Bunun yanında nüfusun artışına yönelik yeni okullarında açıldığı gerçeği gözardı edilmemelidir. Ayrıca İngiliz idaresi adadanın yönetimi ele geçirdikten ancak yaklaşık iki yıl sonra eğitim konusuyla ilgilenebilmişti.

Adada bulunan okullar; ailelerin ödedikleri ücretler, aidatlar, kiliseye ait fonlardan bağışlar ve yönetim tarafından ayrılan paralarla ihtiyaçlarını gidermekteydi. Hristiyan okulları gelirlerinin büyük bir kısmını piskoposlardan, manastırlardan ve kiliselerden yapılan bağışlardan sağlamaktaydı. Müslüman okulları ise vakıflardan ve yönetim tarafından bütçeden tahsis edilen çok az oranda olan ödenek ve ailelerin desteği ile sağlamaktaydı<sup>1895</sup> 1878-1879 yılı bütçesinde eğitim kuruluşları için ayrılan bütçenin tamamı 1.600 poundu.<sup>1896</sup> Öğretmen maaşlarının yetersizliği ile ilgili durum adanın ilk Yüksek Komiseri Wolseley'e İngiliz ve yerli yetkililer tarafından sunulmasına rağmen herhangi bir tahsisat artırımına gidilmemiş eski sistemdeki uygulamalara devam edilmişti.<sup>1897</sup> 1880 yılında ada bütçesinden maaş alan öğretmenlerin isim listesi, görev yeri ve maaşları şöyleydi:

**Tablo 3.6:** 1880 Yılında Yönetimden Maaş Alan Öğretmenlerin Listesi

İsmi	Görev Yeri	Pound Şilin Kuruş		
Lefkoşa		Yıllık		
Hacı Hafız Hasan Efendi	Ayasofya Cami	18	0	0
Hafız Salih Efendi	Ömeriye Cami	12	0	0
Vehbi Efendi	Yeni Cami	9	16	0
Hüseyin Efendi	Laleli Cami	12	0	0
Raif Efendi	Konak Meydan (Sarayönü) Cami	12	0	0
Ali Efendi	Tahtel-kala Cami	12	0	0
Hacı Veli Efendi	Tophane Cami	12	0	0
Ahmet Efendi	Arap Ahmet Cami	9	16	0

<sup>1893</sup> Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus [C. 2930], Printed by George Edward Eyre and William Spottiswoode, London 1881, s. 28; N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek

<sup>1894</sup> N.A., FO., 78/5116, Form N, s.61.; Suha, a.g.m., s.224.

<sup>1895</sup> [C. 2930], s.28-29; N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek; Orr, a.g.e., s. 121.

<sup>1896</sup> Baker, a.g.e., s.478.

<sup>1897</sup> [C. 2930], s. 29; N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek.



İbrahim Efendi	Turunçlu Cami	9	16	0
Hacı Hafız Mehmet Sena Efendi	Rüştiye Mektebi Birinci Muallimi	70	0	0
Ahmet Shukari Efendi	Rüştiye Mektebi İkinci Muallimi	39	16	0
Mehmet Tchia Efendi	Rüştiye Mektebi Üçüncü Muallimi	37	0	0
Hurşit Efendi	Rüştiye Mektebi Hizmetlisi	8	6	0
Arif Efendi	Minareliköy Cami	10	0	0
Akil Efendi	Kaymaklı Köyü Cami	10	0	0
Hüseyin Rüstem Efendi	Elya Köyü Cami	10	0	0
Feyzullah Efendi	Omorfo Cami	10	0	0
Mustafa Efendi	Arkacı Köyü Cami	10	0	0
Ali Rıza Efendi	Dizdar Köyü Cami	10	0	0
Hacı Raşit Efendi	Luricina Köyü Cami	10	0	0
Hacı Ali Efendi	Din Alimi	20	0	0
MehmetRaif Efendi	Konak Cami Vaizi	7	12	0
Hüseyin Efendi	Konak Cami Müezzini	4	3	0
<b>Larnaka</b>		<b>Aylık</b>		
Ahmet Hafız	İskele	0	10	0 8/9
Ahmet	Kofinye	0	11	0 1/9
Hacı Ahmet	Pirga	0	11	0 1/9
<b>Magosa</b>		<b>Yıllık</b>		
Şeref Efendi	Magosa	5	0	0
Hasan Efendi	Vatili	6	10	0
Niyazi Efendi	Yianagra	10	0	0
İbrahim Efendi	Morci	5	0	0
Mahmud Ali Efendi	İpsilato	10	0	0
Hacı Ali Efendi	Aschia	10	0	0
Mustafa Efendi	Conedra	10	0	0
Ali Efendi	Lefkonico	10	0	0
<b>Baf</b>				
Abdülcabbar	Öğretmen	10	0	0
Abdülrahman	Öğretmen	10	0	0
Hasan	Öğretmen	5	0	0
İbrahim	Din Alimi	10	0	0
<b>Girne</b>				
Rüstem	Girne	10	0	0
Osman	Lapithos	10	0	0
Hacı Mustafa	Agerda	10	0	0
Mehmet Emin	Kasaphana	10	0	0

**Kaynak:** Cyprus. No.6 (1880) Return of all Officials, Higher and Subordinate, in the Public Service in Cyprus, (C. 2667), Printed by Harrison and Sons, London 1880, s.3-5.

Yüksek Komiser Biddulph tarafından 27 Temmuz 1880 tarihli adanın eğitiminin geliştirilmesi ve İngilizce eğitiminin önemine dair görüşler içeren merkezi yönetime bir rapor gönderilmişti. Bu raporda; Kıbrıs'ta eğitim standartlarını yükseltmek amacıyla bir çalışma hazırlanması için kaybedilecek zaman kalmadığını, sadece var olan okullara para yardımı yapılmasının paranın çöpe atılması anlamına geleceğini vurgulamıştı. Yüksek Komiser, Kıbrıs'ta; donanımlı Türk ve Rum öğretmenlerin yardımcılığında, bir İngiliz Müdür başkanlığında, İngiliz standartlarında eğitim verebilecek öğretmenleri yetiştirmek maksadıyla öğretmen adayları için bir kolej(öğretmen okulu) kurulmasını şiddetle savunduğunu bildirmişti. Böylece iyi seviyede eğitim veren kurumları tesis ederek var olan okullardaki eğitim standartlarını da yükseltebileceğini ilave etmişti. Biddulph,

yapılması gereken diğer konulara geçmeden önce İngilizce öğretiminin ilk adımı oluşturması gerektiğini, düşüncesinin politik olmadığını, tamamen eğitimle ilgili temellere dayandığını ve konu hakkında Hindistan’da uygulanan dil ağırlıklı eğitim sayesinde Hindistan yerlilerinin İngiliz üniversitelerinde rahatlıkla okumakta ve kendilerini istedikleri her konuda birinci sınıf bir eğitim aldıkları örneğini vermişti. Ayrıca Lefkoşa’da bulunan önemli okullara gittiğinde öğrencilerin İngilizce öğrenmek için istekli ve kıvrak zekalı oldukları tespitinde bulunmuştu.<sup>1898</sup>

Yeni yönetim tarafından eğitimin geliştirmesine yönelik çalışmalar öncesinde dikkate değer tespitlerde bulunulmuştu. Bu tespitlerden biriside; çoğu zaman kilise komitesi ile anlaşabilecekleri en ucuz kişi arasında yapılan pazarlığın sonucu olarak öğretmen atamaları yapılmaktaydı. Sürekli olarak öğretmenlerin değişmesi eğitim kalitesi için büyük bir olumsuzluktu.<sup>1899</sup>

Yüksek Komiser Biddulph “*Society for the Propagation of the Gospel*” tarafından adaya gönderilen ve adada İngiliz okulu açmış olan İngiliz papaz Josiah Spencer’ı ada okulların durumunu hakkında rapor hazırlaması için görevlendirmişti.<sup>1900</sup> Josiah Spencer Nisan ve Mayıs aylarında adada bulunan okular hakkında bilgi toplamıştı. İlk olarak Girne bölgesindeki okullardan işe başlamıştı. Yapılan çalışma durum tespiti amacıyla yapılmış ve yerleşim yerlerinin nüfusu, öğrenci sayısı, öğretmenlerin durumu, eğitim giderlerinin finansman şekli gibi bir çok konu hakkında bilgi içermekteydi. Örnek olarak Spencer, Girne bölgesindeki tüm Hristiyan okullarında sayıları günden güne değişmekle birlikte 271(17 si kız) çocuğun yedi okulda eğitim aldığını tespit etmişti. Bu eğitimin maliyeti kasaba halkına 19,800 piastre ve piskoposluğa 7,500 piastre olmak üzere senelik toplam 27,300 piastreye mal olmaktaydı. Lefkoşa’nın kazasının doğu kısmında 22’si kız olmak üzere toplam 259 öğrenciye yedi okulda eğitim verilmekteydi. Larnaka bölgesindeki 5 Hristiyan okulunda 18’i kız olmak üzere toplam 149 öğrenci eğitim almaktaydı. Spencer, Magosa ziyaretinde 10 okuldan 3’ünün kalıcı olarak, 2’sinin hasat zamanı olduğu için geçici olarak kapandığını öğrenmişti.<sup>1901</sup>

Yüksek Komiser Biddulph 3 Aralık 1880 tarihinde İngiliz Protestan Papaz Josiah Spencer’ı Kıbrıs adasının Eğitim Direktörü olarak atamasını yapmış ve bunu resmi gazetede yayımlatmıştı.<sup>1902</sup>

Biddulph yeni Eğitim Direktörü’nü okulların durumu hakkında araştırma yapması için görevlendirdiğini merkezi hükümete bildirmişti.<sup>1903</sup> Ada eğitimin gelişmesine yönelik çalışmalar

<sup>1898</sup> N.A., FO., 78-3374, Nr.17’ye Ek.

<sup>1899</sup> N.A., FO., 78-3374, Nr.17’ye Ek Josiah Spencer tarafından Yüksek Komiser’e gönderilen 16 Temmuz 1880 tarihli rapor; Orr, a.g.e., s. 122.

<sup>1900</sup> N.A., FO., 78-3374, Nr.17’ye Ek.

<sup>1901</sup> N.A., FO., 78-3374, Nr.17’ye Ek Josiah Spencer tarafından Yüksek Komiser’e gönderilen 16 Temmuz 1880 tarihli rapor.

<sup>1902</sup> The Cyprus Gazette, Nr. 64, 21 Aralık 1880, s. 73.

yapmak için görevlendirilen Spencer ada yönetimine gönderdiği raporunda üç ana esasa değinmişti. Bunlar; İngiliz okullarının kurulması, yerli okullarda İngilizcenin öğretilmesi ve özellikle köyler olmak üzere yerli okullara yapılacak yardımlar hakkındaydı. Spencer, İngiliz okullarının kuruluşu ile ilgili olarak; bu okulların iş bulmak ve İngilizce öğrenmek için kayıt yaptıracaklardan ziyade saygın ve akıllı kişilerin yerli okullardan mezun olduktan sonra eğitimlerini daha iyi şartlar altında bu okullarda devam ettirmeleri gerektiği görüşünü dile getirmişti. Ayrıca gelecek vaad eden gençlerin bu okullara kayd olup ülke genelinde yerli okullarda öğretmen olarak atanmalarının istedikleri bir durum olduğunu ilave etmişti. Spencer, ada halkının çocuklarını yerli okullardan alıp İngiliz okuluna yollamaya hazır olduğuna dair bir işaret bulunmadığını, okulların açılmasını planlanan yerlerde oturan yabancıların çocuklarının dışında çok fazla katılım olacağını düşünmediğini, oturan ada sakinleri çocuklarının ana dillerinde ve ücretsiz olarak eğitim almalarını istediklerini vurgulamıştı.<sup>1904</sup>Eğitim Direktörü adada kurulacak İngiliz okullarının bütün ada halkının genelinden ziyade akıllı, saygın kişilere ve gelecek vaad eden gençlere açık olması gerektiğini ifade etmişti. Özellikle bu okullardan kendi kültürlerinden yetişen öğrencilerinin adanın diğer okullarda öğretmenlik yapmaları görüşüne sahip olduğunu dile getirerek dilin emperyalist amaçlarla nasıl kullanılabileceğinin açık bir örneğini vermişti.

Spencer, yerli okullarda İngilizcenin öğretilmesi hakkında; insanlara İngilizce öğretmenin onlar için çok faydalı olacağına inandığını, bunun ücretsiz olarak sunulması gerektiğini dile getirmişti. Yerli okul müdürlerine İngilizce eğitimi verebilmeleri için gerekli niteliklerle donanmalarını sağlamak amacıyla her türlü cesaretin ve fırsatın verilmesi gerektiğini bildirmişti. Konu hakkında kendi tavsiyesiyle İngilizce öğrenen ve okulunda İngilizce eğitim verebilecek seviyeye gelen Girne'deki Hristiyan okulunun müdürünün yönetim tarafından maaşının arttırılarak diğer okul müdürlerini de teşvik edeceğini ifade etmişti. Eğitim Direktörü, İngilizce öğretecek vasıflı kişilere azami derecede ihtiyaç duyulduğundan Lefkoşa'daki İngiliz okulu öğretmenlerin eğitildiği bir okul olmasını ve okul müdürü olmak isteyen gençlerin bu okula ücretsiz olarak katılımının teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştı.<sup>1905</sup>Bu dönemde eğitim ile ilgili bir rapor hazırlayan Larnaka Komiseri Cobham; İngiliz öğretmen talebinde bulunan okullara her türlü desteğin verilmesini ve bunun için özel yardım yapılmasını talep etmişti.<sup>1906</sup>

Dilin öneminin farkında olan Eğitim Direktörü dil öğretiminin halkın geneline ve ücretsiz olarak verilmesi gerektiğini tespitinde bulunmuş ve dil öğreniminde başarılı olan okul müdürüne maaş artışı verilerek diğerlerinin de bu yolla İngilizceyi öğrenmelerinin kendi çıkarlarına uygun

<sup>1903</sup>[C. 2930], s. 62, (Biddulph'dan Kimberley'e gönderilen 21 Aralık 1880 tarihli yazı).

<sup>1904</sup>[C. 2930], s. 81, (Eğitim Direktöründen Başsekretere gönderilen mektubun kopyası).

<sup>1905</sup>[C. 2930], s. 81-82, (Eğitim Direktöründen Başsekretere gönderilen mektubun kopyası).

<sup>1906</sup>N.A., FO., 78/3374, Nr. 58, Ek-2, (Larnaka Komiseri'nden Baş Sekrete gönderilen 26 Ocak 1881 tarihli yazı)

olacağı mesajının verilmesi istemişti. Bunun yanında İngiliz okulunun asıl amacının adadaki öğretmenlere dil eğitimi vermesinin önemini vurgulamıştı. Larnaka Komiseri’de İngiliz öğretmen isteyen okullara öncelik tanınması gerektiğini teklif ederek bu okulların öne çıkmasını istemişti.

Eğitim Direktörü Spencer; okullara yardım konusunda ise; yönetim tarafından başarılı öğretmenlere maaş artışı yoluyla yapılacak yardımlarla öğretmenler üzerinde kontrolün nasıl sağlanacağını daha önceki raporunda bildirdiğini, köy okulunun komitesinin başarılı olmayan okul müdürlerinden hemen kurtulmasını ya da etkin olmaması durumunda yönetimden aldığı yardımın kesilmesi gerektiğini dile getirmişti. Birkaç yerleşim merkezinde yeni okulların açılması yönünde çabalar gösterilmekte olduğunu ancak mevcut okulların iyileştirilmesi yönünde yönetim yardımının verilmesinin daha etkin ve uygun olacağını bildirmişti. Bunun için okullara müfettişler yollanmalı ve müfettiş hangi okullara ne ölçüde devlet yardımı yapılması gerektiğini belirlemede yetkili kılınması gerektiğini vurgulamıştı.<sup>1907</sup> Spencer bu maddede de yönetim tarafından verilecek yardımlar sayesinde okulların kontrol altına alınacağını ve bu amaçla yetkilerle donatılmış müfettişler görevlendirilmesi gerektiğini bildirmişti.

1881 Şubat’ında ada yönetimi tarafından her köye okullara ödenek olarak verilmesi gereken maddi yardımları konu edinen bir genelge gönderilmişti. Bu genelgede bahsi geçen konular şöyleydi; yardımın verildiği her durumda, eğer şimdiye kadar oluşturulmamış ise, üç kişiden az yedi kişiden fazla olmayacak şekilde bölge halkı tarafından seçilmiş bir okul komitesi oluşturulacak ve bu komite öğretmenlerin atanmasında, müdür maaşını ödemede ve diğer her türlü giderleri karşılamak için gereken miktardaki parayı toplamakla sorumlu olacaktı.<sup>1908</sup>

Kıbrıs’ta yapılması düşünülen eğitim reformu hakkında hazırlanan rapor merkezi yönetim tarafından incelenmiş ve Sömürgeler Bakanı tarafından 10 Haziran 1881 tarihinde gönderilen cevapta rapor hakkında görüşler bildirilmişti. Sömürgeler Bakanı, yönetimden alınacak yardım ve sıkı bir denetim sistemiyle öğretmenlerin etkinliğini arttırılacağını ve devlet yardımlarının adil olarak dağıtılması ile eğitimin daha geniş bir tabana yayılabileceğini bildirmişti. Ancak yönetimden sağlanan yardımların başarılı ve faydalı olabilmesi için yerel komitelerin faaliyetlerini ve yardımlarını sürdürmesi gerektiğini ve denetimler konusunda yönetime yardımcı oldukları takdirde daha etkin bir eğitim sistemine kavuşulması sağlanacağını da eklemişti. Bakan, Spencer’in rutin denetim işleri ile meşgul olacağından eğitim meselelerinin yönetimi ve genel denetimi için eğitim kurulu ya da konseyinin tavsiyesini ve yardımını almasının faydalı olacağı düşüncesine sahip olduğunu bildirmişti. Bu sayede yerel okul müdürleri üzerinde daha fazla nüfuz sağlanabilecek ve kurul üyelerinin deneyimlerinden faydalanılabilecekti. Kurulun

<sup>1907</sup> [C. 2930], s.82, (Eğitim Direktöründen Başsekretere gönderilen mektubun kopyası).

<sup>1908</sup> Orr, a.g.e., s.125.

bazı görevlerini daha sonra belirteceğini fakat ilk önce ada yetkililerinin bu kurum ve kurulun yapısı hakkında görüşlerinizi almaktan memnun olacağını dile getirmişti.<sup>1909</sup>Sömürgeler Bakanı yazısının devamında, Kıbrıs'ta İngilizcenin yaygınlaşması doğrultusunda teşviklerin yapılmasına dair Yüksek Komiser ve Spencer'in görüşlerine tam olarak katılmadığını ifade etmişti. Bakana göre; İngilizcenin yaygınlaşması özellikle yönetim açısından çok faydalı olacaksa da İngilizcenin genel kullanımı ve eğitimin aracı yapmak fikri özellikle Rumca ve Türkçe gibi iki eski dile sahip bir halka direktmenin işe yaramayacağını düşünmekteydi. Kimberley İngilizce öğretmek için yönetim tarafından öğretmenlere maaş bağlanmasına sıcak bakmadığını, ancak öğretmenlerin İngilizce öğrenmeye cesaretlendirilebileceğini ilave etmişti.<sup>1910</sup>

Sömürgeler Bakanı yönetimin başlıca amacının adanın refahı için de çok önemli olan temel eğitimin büyük ölçüde geliştirilmesi gerektiğini, ilköğretimin geliştirilmesi için yapılan çabaların başarısı yönetenlere bağlı olduğunun önemini vurgulamıştı. Spencer'in raporunda bahsettiği komite ve kurulların yapısı hakkında ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyulduğunu ve devlet yardımının bu bilgiler doğrultusunda yapılması gerektiğini dile getirmişti. Kaza Komiserlerinin eğitim konusu ile yakından ilgilenmelerinin daha sağlıklı bir eğitim sistemi için zorunluluk olduğunu ve yerel idare meclislerinin eğitim konularının denetimi ve kontrolü içerisinde yer almalarının arzu edildiğini ilave etmişti.<sup>1911</sup>

Bakan yazısının devamında özetle; okulların sık bir şekilde ziyaret edilmesini, hesaplarının incelenmesini, hazırlanacak raporlarda binalardaki ve sağlık düzenlemelerindeki eksikliklerinde ele alınmasını istemişti. Bulunulan şartlar içerisinde genel kurallar belirlemenin doğru olmayacağını, denetim sistemi devriye girdikten sonra kurallar zinciri konulmasının faydalı olacağını ifade etmişti. Kimberley, devlet yardımının yanında yerel komitelerin desteğinin azaltılmamasına özen gösterilmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştı. Mevcut öğretmen kadrosunun bilgi açısından yeterli olmasına karşın metotları uygulamada yetersiz kaldığını, öğretmenlere bu konularda eğitimler verilmesi için en uygun zaman öğrenci sayısının az olduğu hasat zamanı olduğunu bildirilmişti. Sömürgeler Bakanı yazısının sonunda; yapılan gözlemlerin Hristiyan okulları ile ilgili olduğunu, Müslüman okullarına yardım sağlama ve Müslüman nüfusun eğitimi konusunda da aynı ölçüde heyecanlı ve istekli olduğunu, ancak Müslüman okullarının camiler ve vakıflarla olan ilişkisinin bunu biraz zorlaştırmakta olduğunu, bu nedenle Müslüman halka nasıl bir yardım yapılabileceği konusunda bir taslağın oluşturulması talimatını vermişti.<sup>1912</sup>

<sup>1909</sup>[C. 2930], s.136, (Kimberley'den Bidduph'e gönderilen 10 Haziran 1881 tarihli yazı).

<sup>1910</sup>[C. 2930], s.136-137, (Kimberley'den Bidduph'e gönderilen 10 Haziran 1881 tarihli yazı).

<sup>1911</sup>[C. 2930], s.137, (Kimberley'den Biddulph'e gönderilen 10 Haziran 1881 tarihli yazı).

<sup>1912</sup>[C. 2930], s.138, (Kimberley'den Biddulph'e gönderilen 10 Haziran 1881 tarihli yazı).

Sömürgeler Bakanının yazısından da anlaşılacağı gibi yerel idarecilerin daha radikal şekildeki yaklaşımlarını ve İngilizcenin bütün ada genelinde kullanılması fikrine sıcak bakmamış, İngilizcenin ana dil olması yerine öncelikli olarak ilk öğretime ağırlık verilmesi gerektiği tespitinde bulunulmuştu. Bunların yanında özellikle eğitimin geliştirilmesi için yerel komitelerin, kurulların ve meclislerin konuya dahil edilmesi ve teşvik edilmesi dikkate değerdir. İngiliz merkezi yönetimi eğitimde radikal değişiklikler yapmak için daha fazla bütçe harcaması gerektiğinin farkında olarak bundan kaçınmış ve yerli halkın ağırlıklı olarak katılımıyla eğitim komite ve kurullarına faaliyetleri havale etmişti. Adanın ekonomik durumunda göz önünde bulundurarak belirli bir miktar yardımda bulunma fikrinde olsa da yerli halkın desteğinin eğitime desteğinin devamına önem verdiği aşıkardır. Ayrıca Müslüman okulları ve nüfusun eğitimi için de istekli olduğunu bildirmesine rağmen okulların cami ve vakıflarla ilgili olması sebebiyle konunun zorluğundan bahsetmesi düşündürücüdür. Adada İngiliz idaresinin başlaması ile adada bulunan vakıfların yönetimi yapılan anlaşma gereği Osmanlı Devleti ve İngiltere tarafından atanacak birer delege tarafından idare edilecekti. Ancak vakıflar başlığı altında incelendiği gibi İngiliz yönetimi ada vakıfları üzerinde yaptığı uygulamalarla Osmanlı Devleti'nin vakıflara her hangi bir müdahalesine müsaade etmemiş ve istediği gibi tasarrufta bulunmuştu.

Sömürgeler Bakanının talimatını alan Yüksek Komiser Bidullph Bakanlığa adada kurulacak eğitim sisteminin şekillenmesinde çeşitli tekliflerde bulunmuştu. Bu tekliflerden en önemlisi eğitim faaliyetlerinde Yüksek Komiser'e yardımlarda ve tavsiyelerde bulunacak eğitim kurulları ile ilgiliydi. Bidullph'a göre; adada yaşayan Hristiyan ve Müslüman toplumlarının birlikte olduğu kurulun işleyişinin uygulanabilir değildi. Yüksek Komiser, iki toplumun dil, din, gelenek görenek açısından farklı olduğunu, bu sebeple iki ayrı eğitim kurulunun kurulmasını tavsiye etmişti.<sup>1913</sup> Yüksek Komiser'in değerlendirmesini uygun gören Bakan Müslüman ve Hristiyanlar için ayrı ayrı iki eğitim kurulu teşkil edilmesini onaylamıştı.<sup>1914</sup>

Sömürgeler Bakanının eğitimle ilgili talimatlarını alan ada yönetimi, bu doğrultuda ada genelinde bulunan okulların yönetimden yardım alması ve okullar için yapılması gereken hususlar için gerekli olan şartları içeren 26 Temmuz 1881 tarihli bir genelge yayımlamıştı. Bu genelge ve ilave bilgiler içeren ek Bakanlığa göndermişti.<sup>1915</sup>

Bu genelgeye göre; mevcut bir okul komitesi veya kurulu yoksa en üç en fazla yedi kişiden meydana gelen, eğitim müdürü ile irtibat halinde olan eğitime yönelik yerel katkıları toplamasından ve aynı şekilde eğitime yönelik masrafların zamanında ödenmesinde cemaat

<sup>1913</sup> **Further Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus. (in continuation off[C. 3091] of Augst 1881, [C.3384], Yüksek Komiser Bidullph'tan Kimberley'e gönderilen 24 Haziran 1881 tarihli yazı.** Printed by George E. B. Eyre and William Spottiswoode, London 1882, s. 4-5.

<sup>1914</sup> [C.3384], Kimberley'den Ada Yöneticisi S. Hackett'e gönderilen 18 Temmuz 1881 tarihli yazı, s. 5.

<sup>1915</sup> [C.3384], Ada Yöneticisi S. Hackett'edan Kimberley'e gönderilen 12 Ağustos 1881 tarihli yazıya (No.4) Ek-1 ve 2, s. 5-7.

adına sorumlu olan bir komite cemaat tarafından seçilecekti. Bu komite, eğitim müdürü ile irtibat halinde olup ya okula devam eden çocuklar tarafından ödenen okul ücretleri şeklinde ya da ailelerin sayısına orantılı olarak tahsil edilen bağışlar ile başka şekildeki ücretler yıllık olarak tahsil etmeleri gereken toplam meblağı kesin olarak saptayacaklardı. Bir okul sınıfının temin edilmesi halinde komite, sınıfın boyutlarını, onarım durumunu, eşyalarının nicelik ve niteliklerini ve aynı zamanda binaların değerini saplayacaktı. Okul sınıfının mevcut olmaması halinde komite, bir okul sınıfı inşa etmeyi veya başka şekilde temin etmenin, eşyalarının vb. maliyetini ve bu amaçla sakinlerin yapabileceği toplam katkıyı tespit edecekti. Komite bir öğretmeni işe almak istiyorsa kendileri tarafından seçilen kişinin ismin kişiliğine ve yeteneğine ilişkin benzer bir sertifikayla beraber eğitim müdürüne sunmak zorunda olacaktı. Bir okul önceden mevcut ise kayıtlı çocukların ( kız- erkek) sayısını ve en az üç aylık, günlük yoklamayı gösteren bir belgeyi, okul başöğretmeni tarafından ve daha sonra komite başkanı tarafından imzalanan kaydın bir suretini eğitim müdürüne göndermek zorundaydı. Belirli bir ücret karşılığında öğretmenle anlaşma yapıldığında en fazla üç aylık bir zaman dilimi içerisinde yardım başvurusunun yapılacağı; beraberinde belge olacağı, komitedeki eğitim müdürü tarafından verilecekti. Yönetim tarafından öğretmen maaşlarına ilave olarak ödenecek aylık ödeneklerin verileceği, bu ödeneklerin eğitim müdürlerine belge mukabilinde ödeneceği ve komite tarafından bölge komisyonlarına üç aylık zaman diliminde verilecekti. Kitap, harita ve diğer okul malzemeleri için herhangi bir başvuru üzerine komite elinde bulundurduğu malzemeleri bildirecek ve fakirlik nedeniyle söz konusu malzemeleri temin edemeyen çocukların sayısını ve isimlerini saptayabilecekti. Yönetimin okulların bakımına yönelik gerçekleştirdiği yardımın hiçbir şekilde mevcut destek kaynaklarının yerine alma niyetinde olmadığı ama daha çok köy sahiplerinin kendi çabalarına teşvik etmeye yönelik olduğu ve her halde yönetim yardımlarının halkın kendine yaptıklarına orantılı olacağı hususu iyi anlaşılması istenmişti.<sup>1916</sup> Genelgeden de anlaşılacağı gibi yönetim eğitim için gerekli olan şartlar için gerekli hususları ayrıntılı olarak ele alınmıştı. İngiliz yönetimi özellikle yapılan yardımların kesinlikle halkın yaptığı yardımları yerini almak olmadığı aksine yaptığı yardımların teşviki için olduğunu vurgulamayı ihmal etmemişti.

Adanın durumu hakkında çeşitli tespitler yapmak için Ekim-Aralık 1881 tarihleri arasında Kıbrıs'ta bulunan Sömürgeler Bakanlığı uzmanlarından Edward Fairfield eğitim konusunda da çeşitli tespit ve tavsiyelerde bulunmuştu. Fairfield raporunda eğitim için ayrılan bütçe ve dağılımı hakkında ayrıntılı bilgiler vermişti. 1881-1882 yılı için 1.500 pound okullara, 300 pound İngilizce öğretmek için Larnaka ve Limasoldaki okullara, 1.111 pound ise Eğitim direktörü ve Lefkoşa'da bulunan İngiliz okulunun personeli için tahsis edilmişti. Yıl içerisinde

<sup>1916</sup>[C.3384], s. 5-6; Newman, a.g.r., s. 432-433, (s.780-781).

Rum ileri gelenlerinin Rumcanın resmi dil olması yönündeki baskıları ve köylülerin basit kuralları anlamamaları sonucu Rum-Hristiyan halkın eğitim için ayrılan yardımlardan faydalanamadığını bildirmişti. Bu dönemde adada nüfus olarak daha az durumda olan Müslümanların okullarının Hristiyan okullarından fazla yardım alması Fairfield'in dikkatini çekmiş ve bu durumun düzeltilmesini istemişti. Bu dönemde Eğitim Direktörlüğü, Müfettişlik olarak değiştirilmişti. Okulların teşkil edilecek komisyonlar tarafından yönetilmesi teklifinde bulunuldu. Müfettiş bu kurulların üyesi olmamakla birlikte yönetim adına denetleyici olarak görev yapacaktı. Okullara yapılacak yardımın toplam 2.000 pound olmasına dair teklifte bulunulmuştu.<sup>1917</sup> Adada eğitime yönelik yapılan düzenlemeleri yakından takip eden Bakan yapılan çalışmalarla eğitim konuları ile ilgili işlerinin Başsekreterin başkanlığında yapılacağı için Başsekreter'lik bölümünü ilgilendirdiğini bildirmişti. Kimberley, Spencer'in Eğitim Direktörü yerine Okullar Müfettişi olmasının uygun olacağını bildirmişti.<sup>1918</sup>

Kıbrıs Eğitim Direktörü Spencer'in görüşleri, Sömürgeler Bakanlığı yetkilisi Fairfield'in tavsiyeleri ve Sömürgeler Bakanı Kimberley'in talimatlarıyla ada genelinde eğitim konusunda yeni bir yapılanmaya gidilmişti. Köylerden başlamak üzere eğitim komiteleri ve eğitim kurulu teşkil edilmesi kararlaştırılmıştı.

Yapılan düzenlemeler ile her yılın Mayıs ayında, sonraki okul yılını takip eden dönemde (Eylül – Temmuz) bir okulu destekleme konusunda zorlanan köylere resmi gazetesinde duyuru yayınlanacaktı. Köy komitesi, muhtar tarafından çağrılan ve her yıl vergi ödeyen sakinler tarafından doğrudan seçilirdi. Bu komitenin görevi öğretmenleri tayin etmek, görevden almak, ücretlerini düzenlemek ve okulun genel bakımı için gerekli meblağı köyün vergi veren sakinlerinden temin etmektir. Bu okul ücretleri sonradan yönetimin vergi tahsildarı tarafından toplanacak ve bölge hazinesine ödenecekti. Köy komitesinin kararlarına karşı itirazlar bazı durumlarda bölge komitesine yapılacaktı. Bölge komitelerinin görevleri, köy komitelerinin eksikliklerini kontrol etmek, kararlarından doğacak itirazları dinlemek, müteakip okul yılında bölgesindeki okulları desteklemek için zorlanan köylerin bir listesini eğitim kuruluna her yıl sunmaktı. Hristiyan ve Müslüman okulların komiteleri birbirinden tamamen bağımsızdı. Eğitim kurulu, her iki yılda bir seçilecekti. Eğitim Kurulu; yerel cemaatlerin kendiliğinden gelen üyesi, her bölge komitesi tarafından seçilen bir üye, Kavanin Meclisi'nin kendi üyeleri arasından seçilen üyeler ve kurulun re'sen başkanı olan Başsekreter'den oluşmaktaydı. Okul Müfettişi kurulun üyesi olmamasına rağmen kurulun toplantılarına katılma ve kendisinden talep edildiğinde veya arzu ettiğinde görüşünü paylaşma hakkına sahipti. Eğitim kurulunun

<sup>1917</sup>N.A., CO., 883/3, **Memorandum on the Finances and Administration of Cyprus.**, Mediterranean No.5, Colonial Office, 1882, s. 17-20.

<sup>1918</sup>[C.3384], Kimberley'den Yüksek Komiser Bidullph'a gönderilen 29 Kasım 1881 tarihli yazı, s. 13-14.



görevlerinin görevlerinin başlıcaları; bölge komitelerinin kararlarına itirazları inceleme, Başmüfettişe görüş bildirme, eğitim ile ilgili hususları tartışmak ve her okula tahsis edilecek ödenek hakkında yönetime görüşlerine bildirmektir.<sup>1919</sup>

İngiliz idaresi ada yönetimini devraldığı anda adada eksiklikleri bulunan bir eğitim sistemi ile karşılaşmışlardı. Adada kurulu eğitim sistemi ağırlıklı olarak dini esaslara dayanmaktaydı. Müslümanların ilk öğretim eğitimi cami görevlileri tarafından yaptırılırken Hristiyanların eğitimi ise adada çok güçlü durumda olan kilise teşkilatının pazarlıkla anlaştığı öğretmenler tarafından verilmekteydi. Eğitim giderlerinin bir kısmı öğrencilerin aileleri tarafından aidat olarak verilmekteydi. Hristiyanların eğitimi Müslümanlara göre daha kapsamlı ve ileri seviyedeydi. Yönetimlerinin ilk iki yılı durum tespiti yapan İngilizler 1880 yılının sonundan itibaren eğitim alanında ilk düzenlemelerine başlamışlardı. Yüksek Komiser tarafından adaya İngilizlerle beraber gelmiş olan Protestan bir Papazı eğitim direktörü olarak görevlendirilmişti. Adada eğitim alanında yapılması planlanan faaliyetleri merkezi yönetime bildiren ada yönetimi merkezi yönetimin talimatları doğrultusunda yeni düzenlemelere başlamıştı. Ancak bu düzenlemeler bu konuya ayrılan bütçede göz önünde bulundurularak yerli halkın temsilcilerinin ağırlıklı olarak bulunduğu komite ve kurulların etkili hale getirilmesine dayandırılmıştı. İngiliz yönetimi özellikle aldığı kararlarda ada sakinlerinin o güne kadar eğitime yaptığı desteklerin devam etmesi gerektiği konusu hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Eğitim konusunda köylere başlamak üzere Müslüman ve Hristiyanlara ait komiteler kurulmuş, bu komiteler kaza komiteleri ile irtibat halinde bulunmuştu. Kaza komitelerinin üyeleri, adanın dini liderleri, Kavanin Meclisi'nin üyeleri ile idarecilerinin birlikte oluşturdukları Eğitim komitelerinde alınan kararlarla adada eğitime yönelik faaliyetler planlanır ve icra edilirdi.

### 3.3.3. Türklerin Eğitimi

Kıbrıs Türk eğitim sistemi ağırlıklı olarak cami görevlilerinin gözetiminde dini ağırlıklı olarak icra edilmekteydi.<sup>1920</sup> İngiliz idarecilerden olan Cobham, bölgesindeki Türklere ait okulların kötü durumda olduğunu, bu okulların dini kurumlarla ve vakıflarla ilgili olduğu için onların desteğinin arttırabileceğinin teklifinde bulunmuştu. Türklerin maddi durumu Rumlara göre daha kötü durumda olduğundan dolayı okullardaki eğitim için daha fazla desteğe ihtiyaçları vardı.<sup>1921</sup> Adada Müslümanlara ait iki çeşit okul bulunmaktaydı. Bu okullardan birincisi Sıbyan Mektepleri yani İbtidai Mekteplerdi. Bu okullarda verilen dersler basit ve sınırlıydı. Diğer okul ise Kıbrıs Rüştüyesiydi. Rüştüyede Arapça ve Güzel Yazı dersleri verilmekteydi. İbtidai

<sup>1919</sup> Orr, a.g.e., s. 125-126.

<sup>1920</sup> Nevzat Altay, **Nationalism Amongst The Turks of Cyprus: The First Wave**, Faculty of Humanities, Department of History, University of Oulu, Oulu 2005, s.107.

<sup>1921</sup> N.A., FO., 78/3374, No.58, Ek 2, Larnaka Komiseri Cobham'dan Başsekretere gönderilen 26 Ocak 1881 tarihli rapor.

Mekteplerden mezun olup Rüştiyeye katılan öğrencilerin yeniden bazı dersleri alması gerekmektedir.<sup>1922</sup>

**Tablo 3.7:** 1881 Yılında Kıbrıs Müslüman -Türlere Ait Eğitim Kurumları

Okul Bölgesi	Okul sayısı		Öğrenci sayısı		Öğretmenler		Yönetim Destekli Okul Sayısı	Okulların Toplam Maliyeti	
	Erkek veya karışık	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Bayan		Yerel £	Yönetim £
<b>Lefkoşa</b>									
Rüşdiye	1	—		—	4	—	1	—	150
Şehir	9	—	260	37	9	—	9	38	108
Köyler	12	—	207	88	12	—	8	33	75
<b>Larnaka</b>									
Şehir	1	—	20	—	1	—	—	6	—
Köyler	7	—	122	10	7	—	4	30	20
<b>Limasol</b>									
Şehir	1	1	70	20	2	1	1		10
Köyler	3	—	65	10	3	—	2	13	20
<b>Magosa</b>									
Şehir	1	—	30	2	1	—	1	3	5
Köyler	19	—	413	82	19	—	8	106	65
<b>Baf</b>									
Şehir	5	—	93	54	5	—	1	24	5
Köyler	7	—	179	15	7	—	2	21	20
<b>Girne</b>									
Şehir	1	—	27	3	1	—	1	—	30
Köyler	3	—	47	15	3	—	3	—	10
<b>Kıbrıs Toplam</b>	70	1	1.533	336	74	1	41	274	518

**Kaynak:** F.D. Newman, “*The System of Education in Cyprus*”, Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar, Wyman& Sons Ltd., s. s.429 (777).

1881 yılında yapılan sayımında adada Müslümanlara ait 71 okul mevcuttu. Bu okullardan 41’ine yönetim tarafından yardımda bulunulmaktaydı.<sup>1923</sup> Adada bulunan 5-15 yaş arasındaki okul çağındaki 45.952’lik nüfustan sadece 6776’sı okula devam etmekteydi. Bunlar arasında okula devam eden Müslüman öğrenci sayısı 1.533’ü Erkek, 336’sı kız olmak üzere toplam 1.869’dur. Yaklaşık olarak her 100 Müslüman çocuktan 16’sı eğitim almaktaydı. Müslüman okullarında 74’ü erkek 1’i bayan olmak üzere 75 öğretmen görev yapmaktaydı. Okul

<sup>1922</sup>Yeni Zaman, Nr. 26, 13 Şubat 1893-1 Şubat 1308, s. 1-2.

<sup>1923</sup>Newman, a.g.r., s. 429 (777); Cyprus., Annual Report for 1907-8. [Cd.4199], Darling&Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1908, s.18.

harcamalarının olan toplam 702 poundun 518 poundu yönetim tarafından karşılanmaktaydı.<sup>1924</sup> 1882 yılında yönetimden yardım alan 67 Müslüman okulunda 1.137'si erkek, 284'ü kız olmak üzere 1.421 öğrenci okumaktaydı. Yönetim tarafından bu okullara yapılan yardım 598 pound 1 şilin 6 kuruştur.<sup>1925</sup>

1882-1883 yılında İngiliz yönetimi tarafından yapılan yardımlar incelendiğinde adada çeşitli bölgelerindeki Müslüman okullarının kapandığı görülmektedir. Bu okullardan Lefkoşa bölgesinde Tahtakale 28 Şubat 1883'de, Elya ve Ayakebir 31 Aralık 1882'de, Arkacı 30 Haziran 1882'de, Coraka Mekteplerinin 15 Ağustos 1882'den itibaren kapandığı tespit edilmiştir. Limasol bölgesinde bulunan Evdim 30 Eylül 1882'de, Pentakomo mektebi ise 31 Aralık 1882'de kapanmıştı. Baf bölgesindeki Müslüman okullarından Kato Arodes 30 Haziran 1882'de, Magosa bölgesindeki okullardan Kaleburnu ve Platanisso 30 Eylül 1882'de, Akathon 31 Temmuz 1882'de, Sindi, Belladan, Gurnetz, Vilzada ve Aya Naldfon mektepleri 31 Aralık 1882 tarihinde kapatılmıştı.<sup>1926</sup> Bu duruma ada Türkleri tepki göstermiş Bâbîâliye durumu bildirerek yardım talebinde bulunmuşlardı. Bu talep karşılık bulmuş ve adada masrafları Bâbîâli tarafından karşılanan okullar açılmıştı.

1883-1884 yılında ada yönetimi tarafından 63 Müslüman okuluna 600 poundluk bir yardım yapılmıştı. 1884-1885 birisine sadece inşaat işlerinde kullanılmak üzere toplam 62 Müslüman okuluna 745 pound 5 şilin 2 kuruşluk yardımda bulunulmuştu.<sup>1927</sup>

İngiliz yönetiminin ilk yıllarında eğitim sistemi hakkında çeşitli eleştiriler bulunmaktaydı. Basında yer alan habere göre; isteyen herkesin liyakatine ve ehliyetine bakılmadan istediği yerde okul açabildiğini belirtilmişti. Bu okula hatıra binaen birkaç çocuğun başladığı, bir süre sonra beş on çocuğun daha bu okula başlamasıyla çocuk babalarından veya evkaftan veya hükümetten veyahud Osmanlı Devleti'nden maaş alındığı bilgisi verilmişti. Haberin devamında; yönetim tarafından okulların kontrol edildiğini, ancak kontrol sırasında öncelikli olarak okula devam eden öğrenci sayısını tespit edildikten sonra okunan kitapları teftiş edildiği ve son olarak öğrenciler yüzeysel olarak imtihan edildiği bildirilmişti. Bu kontrol sonrasında okulun eğitim seviyesine ve ilerlemesine göre yönetimden bir liradan yedi liraya kadar yardım alındığı ilave edilmişti. Okullar Müfettişi denetlenen okulda az öğrenci olduğunu ve ilerleme görmediğinde o okula yardım yapılmasını tavsiye etmediği vurgulanmıştı. Okulları denetleyen diğer bir heyette İslam

<sup>1924</sup>Newman, **a.g.r.**, s. 429 ( 777) ve 431 (779); [**Cd.4199**], s.18.

<sup>1925</sup>Bu okullara Lefkoşa'daki Rüştiye'ye yapılan 160 poundluk yardım dahil edilmemişti. **Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for 1882 (in continuation of [C.-3385] of August 1882.), [C.3772.]**, Printed by Eyre and Spottiswoode, London 1883, Okullar Müfettişinden Başsekretere gönderilen 15 Nisan 1883 tarihli rapor, s.71, 73; Resmi gazetede yayımlanan bilgilere göre 1882-1883 yılları arasında yardım yapılan okul sayısı 66 idi. Bu okullardan birisi sadece inşaat yardımı almıştı. Bu dönemde Müslüman okullarına yapılan toplam yardım 588 pound, 6 şilin, 3 kuruştur. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 31 Temmuz 1886, s. 832.

<sup>1926</sup>[**C.3772.**], s.68-70.

<sup>1927</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 31 Temmuz 1886, s. 832.

Maarif Encümenliği'di. Bu heyet Okullar müfettişi tarafından tavsiye olunan yardımın miktarı dâhilinde olan yardımı tasdik ederdi. Evkafa bağlı üç okul yönetim tarafından teftiş edilir ve evkaf tarafından finansa edilirdi. Köylerde bulunan okullar köy ahalisi tarafından oluşturulmuş bir komisyon tarafından idare edilmekteydi. Adada bulunan üçüncü çeşit okullar ise Osmanlı Devleti tarafından desteklenen okullardı. Bu okulların müdürü İstanbul'dan tayin olunmakta, Şer'i Mahkeme Hâkimi ve Müftü ile birlikte oluşturdukları komisyonla bu okullar idare edilmekteydi.<sup>1928</sup>

İngiliz yönetimi tarafından 1885-1886 eğitim yılında birisine sadece inşaat işlerinde kullanılmak üzere toplam 62 Müslüman okuluna toplam 706 pound 2 şilin 3 kuruşluk yardımda bulunulmuştu.<sup>1929</sup> 1886-1887 yılında yönetim tarafından 65 Müslüman okuluna 750 poundluk yardım yapılmıştı.<sup>1930</sup> 1887-1888 yılında yardım yine 750 pound olmuş, okul sayısı 69'a çıkmıştı.<sup>1931</sup> Bir sonraki yıl yardım yapılan okul sayısı 72'ye çıkarken yardım da bir miktar düşüşle 748 pound 10 şilin olarak gerçekleşmişti.<sup>1932</sup> 1889 yılında 77 Müslüman okuluna yapılan yardım 750 poun olmuştu.<sup>1933</sup> Bir sonraki yılda 750 poundluk yardım 73 Müslüman okulu arasında paylaştırılmıştı.<sup>1934</sup>

**Tablo 3.8:** 1891 Yılında Kıbrıs Müslüman- Türklere Ait Eğitim Kurumları

Okul Bölgesi	Okul sayısı		Öğrenci sayısı		Öğretmenler		Yönetim Destekli Okul Sayısı	Okulların Toplam Maliyeti	
	Erkek veya karışık	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Bayan		Yerel £	Yönetim £
<b>Lefkoşa</b>									
Rüşdiye	1	—	138	—	4	—	1	—	160
Şehir	9	1	332	132	13	1	3	164	58
Köyler	19	—	371	116	19	—	12	241	77
<b>Larnaka</b>									
Şehir	1	—	68	—	2	—	1	6	26
Köyler	8	—	173	50	8	—	6	79	38
<b>Limasol</b>									
Şehir	2	1	128	64	3	1	1	46	30
Köyler	7	1	149	85	9	1	8	89	40
<b>Magosa</b>									
Şehir	1	—	54	15	1	—	1	39	28

<sup>1928</sup> Yeni Zaman, Nr. 26, 13 Şubat 1893-1 Şubat 1308, s. 1.

<sup>1929</sup> The Cyprus Gazette, Supplement, 31 Temmuz 1886, s. 832.

<sup>1930</sup> The Cyprus Gazette, Supplement, 17 Haziran 1887, s. 990.

<sup>1931</sup> The Cyprus Gazette, Supplement, 21 Nisan 1888, s. 1166.

<sup>1932</sup> The Cyprus Gazette, Nr. 285, 3 Mayıs 1889, s. 1367.

<sup>1933</sup> The Cyprus Gazette, 18 Nisan 1890, s. 1571-1572.

<sup>1934</sup> The Cyprus Gazette, Nr. 339, 17 Nisan 1891, s. 1753-1754.

Köyler	24	—	546	178	24	—	18	128	129
<b>Baf</b>									
Şehir	2	—	181	18	3	—	2	29	47
Köyler	13	—	310	80	13	—	12	106	83
<b>Girne</b>									
Şehir	1	—	57	16	1	—	1	—	7
Köyler	7	—	141	46	8	—	6	45	28
<b>Kıbrıs Toplam</b>	95	3	2.648	800	108	3	72	972	751

**Kaynak:** F.D. Newman, “*The System of Education in Cyprus*”, Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar, Wyman& Sons Ltd., s. s.430 (778).

1891 yılında adada Müslümanlara ait 98<sup>1935</sup> (3’ü kız öğrenciler için) okul bulunmakta ve 111 (3’ü bayan) öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okullardan 72’si yönetim tarafından desteklenmekteydi. Okullar için yapılan 1.723 poundluk masrafının 751 pound’u yönetim tarafından karşılanmaktaydı. Bu dönemde adada 5-15 yaş grubunda bulunan çocuk sayısı 50.500 iken bunların ancak 13.906’sı okullara devam etmekteydi. Müslüman okullarında 2.648’i erkek, 800’ü kız olmak üzere toplam öğrenci sayısı 3.448<sup>1936</sup>’di. Yaklaşık olarak her 100 Müslüman çocuktan ancak 28’i öğrenci idi.<sup>1937</sup>

1890’lı yılların başlamasıyla beraber özellikle ada Türk basınının eğitim konusunda yapılan tespitleri ve yol gösterici yaklaşımları dikkate değerdir. Bu haberler ve yorumlarda başlıca okullarda uygulanan eğitim programlarının yetersiz olmasından dolayı mezun olan öğrencilerin yeterli donanımına sahip olmadığı dile getirilmişti.<sup>1938</sup> Verilen bilgilere göre adada kasabalarda ve birkaç köyde ilkokul olduğunu, sadece Lefkoşa merkezinde Rüştüye’nin bulunduğu, bu okullarda sadece okuma yazma ve basit dört işlemin öğretildiği bununda yeterli olmadığı bildirilmişti.<sup>1939</sup> Türk basınında eğitimin ilerlemesi ve daha kapsamlı olması için gerekli tavsiyelerde bulunulmaktaydı. Türk basınında her köye okul kurulması için faaliyette bulunması için çalışacak olan Cemiyet-i Hayriye’nin bir an evvel kurulması,<sup>1940</sup> maarif encümeninde eğitimin gelişmesine yönelik yapılan görüşmeler,<sup>1941</sup> kızların eğitimine gerekli önemin verilmesi,<sup>1942</sup> adada ziraatın geliştirilmesi için okullarda ziraat hakkında ders verilmesi ve ziraat mektebi

<sup>1935</sup>Diğer bir raporda bu dönemde adada Türklere ait 100 okul bulunduğu bildirilmişti. Bu okulların 72’si yönetimin yardımını alırken 28’i yardım almamaktaydı. [Cd.4199],s. 18.

<sup>1936</sup>Diğer bir raporda bu sayı 3.445’di. [Cd.4199],s.18.

<sup>1937</sup>Newman, a.g.r., s. 429 ( 777) ve 430 (778). Resmi gazetede verilen bilgilere göre;1891 yılında adadaki bulunan Müslüman okullarından 80’ine toplam 750 poundluk yardım yapılmıştı. **The Cyprus Gazette**, Nr. 372, 16 Nisan 1892, s. 1987-1988.

<sup>1938</sup>**Kıbrıs**, Nr.59, 16 T. Evvel 1893- 4 T. Evvel 1309, s. 1.

<sup>1939</sup>**Kıbrıs**, Nr.58, 9 T. Evvel 1893-27 Eylül 1309, s. 1.

<sup>1940</sup>**Kıbrıs**, Nr.52, 28 Ağustos 1893-16 Ağustos 1309, s.1; **Kıbrıs**, Nr.58, 9 T. Evvel 1893-27 Eylül 1309, s. 2.

<sup>1941</sup>**Yeni Zaman**, Nr. 13, 14 T. Sani 1892-2 T. Sani 1308, s.2.

<sup>1942</sup>**Yeni Zaman**, Nr.7, 3 T. Evvel 1892-20 Eylül 1308, s. 1-2; **Yeni Zaman**, Nr. 12, 7 T. Sani 1892-26 T. Evvel 1308, s.1.

açılması,<sup>1943</sup> okula giden çocukların sadece devlet memurluğunu için çaba sarfetmelerinin yanlışlığı,<sup>1944</sup> ada Türklerine verilen eğitimin yetersizliği<sup>1945</sup> yönünde haberler yer almaktaydı. Limasol'da 3 odalı bir okulun açılış töreninde yapılan konuşmaların<sup>1946</sup> gazetede kaleme alınması dönemin Türk basınının eğitime verdikleri önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Osmanlı Kıraathanesinde açılacak olan İngilizce kursuna katılacaklardan alınacak ücretlerin fakir öğrencilere verileceği haberide basında yerini eğitim konusunun gündemde olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir.<sup>1947</sup> Ayrıca “*Cezire Ahali-i İslamiyesi İçin de Bir İbret*” başlıklı haberde ada Hristiyanlarının eğitimde iyi durumda oldukları, Başpiskoposun önderliğinde Başpiskoposlukta yapılan yardım toplantısında Mısır'da bulunan Rumların adada kurulacak olan okul için yapacakları yardım<sup>1948</sup> haber yapılarak Türk toplumunun konu hakkında bilgilendirilerek eğitime yardıma teşvik edilmesi amaçlanmıştı.

İslam Maarif Encümenliğinin toplantıları dönem Türk basını tarafından takip edilmekteydi Basında çıkan habere göre; Kıbrıs'ta bulunan öğretmenleri ve öğretmen olacakları yeni eğitim sistemine göre eğitmek için Maarif Nezareti aracılığıyla İstanbul'dan konunun uzmanı ehliyetli bir öğretmenin adaya getirilmesi kararı alınmıştı. Bu öğretmene aylık 6 lira maaş tahsis edilecekti.<sup>1949</sup>

1894-1895 yılında muhtarlar hakkında yapılan bir çalışmadan çıkarılan sonuçlara göre; okuma yazma bilen Müslüman muhtarların oranı ancak % 28.74'di.<sup>1950</sup> Muhtarların buldukları toplumun ileri gelen kişileri arasında olduklarını değerlendirdiğimizde bu dönemde ada Türk toplumunun okuma yazma oranının düşük olduğu görülmektedir.

1896-1897 eğitim yılında Müslüman okullarına yapılan yardım yeni eğitim kanunu doğrultusunda kentlerde(kaza merkezlerinde) bulunan ilkokullar ve köylerde bulunan ilkokullar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bu düzenlemeye göre; kaza merkezlerinde bulunan 12 ilkokula 242 pound, 54 köy ilkokuluna da 440 pound 15 şilin olmak üzere 682 pound 15 şilinlik yardım yapılmıştı. Ayrıca aynı yıl içerisinde 4 ilkokula 13 pound 10 şilinlik okul binaları için yardımda bulunulmuştu.<sup>1951</sup>

<sup>1943</sup> **Yeni Zaman**, Nr. 9, 18 T. Evvel 1892- 4 T. Evvel 1308, s. 1.

<sup>1944</sup> **Kıbrıs**, Nr.44, 3 Temmuz 1893, 14 Haziran 1309, s. 1-2.

<sup>1945</sup> En ileri seviyede eğitim veren Türk okulunun bile Hristiyan köy okullarına göre daha yetersiz olduğu iddiası haberler olarak basında yerini almıştı. Bir sonraki sayıdadaki eğitim konusu ilk sayfada yerini almış ve Hristiyan okullarında verilen eğitim ile Müslüman okullarında verilen eğitim kıyaslanarak eğitimin geliştirilmesi için gereken hususlar dile getirilmişti. **Kıbrıs**, Nr. 66, 4 K. Evvel 1893, 22 T. Sani 1309, s. 1; **Kıbrıs**, Nr. 67, 11 K. Evvel 1893, 29 T. Sani 1309, s. 1.

<sup>1946</sup> **Kıbrıs**, Nr.47, 24 Temmuz 1893-12 Temmuz 1309, s. 2-3.

<sup>1947</sup> **Kıbrıs**, Nr.50, 14 Ağustos 1893-2 Ağustos 1309, s. 4.

<sup>1948</sup> **Kıbrıs**, Nr.41, 5 Haziran 1893-24 Mayıs 1309, s. 2.

<sup>1949</sup> **Yeni Zaman**, Nr. 20, 2 K. Sani 1893-31 K. Evvel 1308, s. 2.

<sup>1950</sup> **N.A., CO.**, 67/90, s. 255.

<sup>1951</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.580, 21 Ocak 1898, s. 3547.

1896 yılında Rüştüye İdadi'ye çevrilmiş ve İdadi ile ilgili ihtiyaçların giderilmesi için komisyon kurulmasına karar verilmişti. Bu komisyonun üyeleri Maarif Encümeni üyeleri arasından seçilmişti.<sup>1952</sup>1897-1898 eğitim yılı içerisinde yönetim tarafından İdadi için 331 pound 11 şilinlik bir yardım yapılmıştı. Bu yardımın 255 pound 11 şilin 4 kuruşu öğretmen maaşları, 75 pound 19 şilin 5 kuruşu ise okul binasına ve diğer harcamalar için kullanılmıştı.<sup>1953</sup>

Kıbrısın en büyük İslam mektebi olan idadinin dört hedefi vardı. Tahsil, öğretmen yetiştirmek, memur yetiştirmek, ticarete istihdam olunacak fertler yetiştirmektir. Mekteb bu görevleri tam olarak yerine getirememekte olduğuna ait görüşler mevcuttu. Bunun sebebi ibtidai ve rüştüye mekteplerinde eğitimin yeterli seviyelerde olmaması diğeri ise tahsil süresinin azlığı olarak değerlendirilmekteydi.<sup>1954</sup>İdadi'de altı sınıf bulunurken okulun öğretmen kadrosu; bir Başöğretmen, üç yardımcı öğretmen, bir din öğretmeni ve matematik dersi veren Cambridge mezunu bir İngiliz öğretmenden ibaretti. Baş öğretmenin aldığı maaş(150 pound) Evkaf idaresi tarafından karşılanmaktaydı. İdadi'de Türkçe, Farsça, Arapça, İngilizce ve Modern Yunanca, Tarih ve Coğrafya dâhil olmak üzere, matematik dersi de modern ve batılı bir sistemde verilmekteydi. Öğrencilerin sayısı yetmiş civarında ve on iki, on üç yaşlarında Lefkoşa ilköğretim okulundan gelen öğrencilerdi. Az sayıda öğrenci ise köylerde bulunan ilköğretim okullarından gelmekteydi. On iki yaşın altında hiçbir öğrenci okula kabul edilmemekteydi. Öğrenciler on yedi, on sekiz yaşına kadar eğitimlerine devam etmekteydi. Müslüman ortaöğrenim okulu olan İdadi'nin masrafı yıllık 570 pounddu. Okul, dersleri başarı ile geçen öğrencilere sertifika çıkarma yetkisine sahipti. Bu seltifikaya sahip olan mezunlar, adadaki herhangi bir ilköğretim okulunda ders verme yetkisini elde etmekteydi.<sup>1955</sup>

1897-98 eğitim yılı için yönetim tarafından Müslüman ilkokullarına ayrılan bütçe toplam 76 ilkokul için 654 pounddu. Bu ilkokulların 12'si kent merkezlerin olup 220 pondluk bütçeye sahipken geriye kalan 64 köy ilkokulu için 434 pounluk bütçe ayrılmıştı.<sup>1956</sup>

1898-1899 ders yılında 4058 poundluk eğitim yardımınının 1014 poundu Türklerin eğitimi için ayrılmıştı. Bu bütçenin 336 poundu İdadi için ayrılırken geriye kalan 694 poundluk kısmının ilköğretim için ayrılması kararlaştırılmıştı.<sup>1957</sup>Bu karar 1896 yılında Sömürgeler Bakanı J. Chamberlain tarafından alınan karar doğrultusunda alınmıştı.<sup>1958</sup>

<sup>1952</sup>Behçet, a.g.e., s. 79-80.

<sup>1953</sup>The Cyprus Gazette, Nr.609, 18 Kasım 1898, s. 3737.

<sup>1954</sup>K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 22 Gömlek :7 Belge:3.

<sup>1955</sup>Newman, a.g.r., s. 423(771).

<sup>1956</sup>The Cyprus Gazette,Nr.609, 18 Kasım 1898, s. 3743.

<sup>1957</sup>Behçet, a.g.e., s. 80-81.

<sup>1958</sup>The Cyprus Gazette, Nr.526, 11 Eylül 1896, s.3138.

1899 yılında ada yönetiminden yardım alan Müslüman ilkokulları ve öğretmenlerinin sayısı 101 idi.<sup>1959</sup>1900 yılında adada yönetim tarafından desteklenen 102 Türk okulu bulunurken öğretmen mevcudu 98 idi. Köylüler tarafından bu okullara yapılan yardım 1.074 pound 15 şilin 8 kuruştur.<sup>1960</sup>

**Tablo 3.9:** 1901 Yılında Kıbrıs Müslüman-Türklere Ait Eğitim Kurumları

Okul Bölgesi	Okul sayısı		Öğrenci sayısı		Öğretmenler		Yönetim Destekli Okul Sayısı	Okulların Toplam Maliyeti	
	Erkek veya karışık	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Bayan		Yerel £	Yönetim £
<b>Lefkoşa</b>									
Rüşdiye	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Şehir	7	1	478	210	10	1	3	218	71
Köyler	30	—	598	336	30	—	23	250	102
<b>Larnaka</b>									
Şehir	3	1	162	31	3	2	2	47	24
Köyler	15	—	274	134	15	—	11	170	50
<b>Limasol</b>									
Şehir	2	1	119	32	4	1	2	59	—
Köyler	13	—	311	171	13	—	11	188	47
<b>Magosa</b>									
Şehir	1	—	55	15	1	—	1	9	19
Köyler	33	—	616	318	33	—	25	435	111
<b>Baf</b>									
Şehir	3	—	224	14	6	—	3	30	47
Köyler	24	—	562	186	24	—	20	278	101
<b>Girne</b>									
Şehir	1	—	148	27	1	—	1	10	15
Köyler	9	—	—	100	9	—	9	116	31
<b>Kıbrıs Toplam</b>	141	3	3.602	1.574	149	4	111	1.810	674

**Kaynak:** F.D. Newman, “ *The System of Education in Cyprus*”, Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar, Wyman& Sons Ltd., s. s.431(779).

1901 yılında adada Türklere ait 144 okulda 5.176 öğrenci ve 156 öğretmen bulunmaktaydı. Bu okulların 111’i yönetim tarafından desteklenirken toplam harcama olan 2.484 poundun yönetimce verilen yardım miktarı 674 pounddu. Bu dönemde adada 5-15 yaş arasında bulunan

<sup>1959</sup>The Cyprus Gazette, Nr.633, 7 Temmuz 1899, s. 3957.

<sup>1960</sup>The Cyprus Gazette, Nr.657, 23 Mart 1900, s. 4151.



54.776 kişilik nüfustan okula devam eden öğrenci sayısı 20.888'di. Her 100 müslüman çocuktan 39'u eğitim almaktaydı.<sup>1961</sup>

1908 yılında ise; adada Türklere ait 182 okulun 167'si yönetimden yardım almaktaydı. Bu okullarda 3.568'i erkek, 1.730'u kız olmak üzere 5.298 öğrenci eğitim görmekteydi. Türk okullarının toplam harcaması olan 3.616 poundun 1.158 poundu yönetim, geri kalan 2.458 pound Evkaf, cami yardımları ve belediyeler tarafından sağlanmıştı.<sup>1962</sup>1909 yılında adada bulunan Türk okul sayısı 185'e ulaşmıştı. Bu okullarda bulunan öğrenci sayısı 5.443, eğitim için yapılan harcama ise toplam olarak 4.454 pouddu.<sup>1963</sup>

1909-10 eğitim yılında adada Türklere ait 187 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda 208 öğretmen görev yaparken 5.427 öğrenci eğitim almaktaydı. Türklere ait okullara bu yıl içerisinde yönetim tarafından 1.249 pound yardım yapılırken yönetim dışında yapılan yardımlar ise 2.951 pounda ulaşmıştı.1910-11 eğitim yılında Türklere ait 187 okuldan 171'i yönetim tarafından desteklenirken 11'i özel şahıslara aitti. 1911 yılında öğretmen sayısı bir artmış ve 209 olmuştu. 1910-11 eğitim yılında eğitim gören Müslüman öğrenci sayısı 2.001'i kız ve 3.664'ü erkek olmak üzere 5.675'e çıkmıştı. 1910-11 yılı içerisinde okullara 1.299 pound yardım yapılırken yönetim dışında halk ve Bâbîâli, Evkaf ve Belediyelerde dahil olmak üzere diğer kurumlardan 3.228 poundluk destek bulunmaktaydı. Türk öğrencilerin okula devam oranı yaklaşık olarak %81'di.<sup>1964</sup>

İngiliz yönetiminin başlangıcında adada mevcut Türk okullarının bir kısmı kapatılmış olmasına rağmen 1881 yılında 71 olan Türk okulu sayısı 1911 yılında 187'ye çıkmıştı. Adada Türk nüfusunun artışı ile karşılaştırıldığında okullaşma oranının çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanında Hristiyan okulları ile kıyaslandığında Müslüman okullarında verilen eğitimin seviyesinin düşük olduğu yazışmalarda ve basında çıkan haberlerde gündeme gelmiştir.

### 3.3.3.1. Osmanlı Mektepleri

İngiliz idaresinin ilk yıllarında yeni yönetim, adada eğitim alanında çeşitli düzenlemelere giderken Müslümanlara ait Lefkoşa ve köylerde bulunan çeşitli okullara Kıbrıs Mal Sandığı tarafından aylık olarak 150 kuruşluk verilen yardımlarını kesmişti. Bundan dolayı maaş alamayan okulların öğretmenleri geçimlerini sağlamak için okullarını kapatmak zorunda kalmıştı. Okulsuz kalan Müslüman öğrenciler, mahallelerinde İngiliz papaz tarafından açılmış

<sup>1961</sup> Öğrenci sayılarına Rüştüye'de eğitim gören öğrenciler, Limasol merkezindeki okulların masrafları ve yönetim tarafından İdadiye tahsis edilen 421 pound rakamlara dahil edilmemişti. Newman, **a.g.r.**, s. 431(779).

<sup>1962</sup> [Cd.4199], s. 18.

<sup>1963</sup> **Cyprus., Annual Report for 1908-9., [Cd.4905]**, Darling&Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1909, s. 12-13.

<sup>1964</sup> **Cyprus., Annual Report for 1910-11., [Cd.5898]**, Darling&Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1911, s.14-15.

olan İngiliz okuluna kayıtlarını yaptırmaya başlamışlardı. Çocuklarının dini eğitim alamamasından ve Müslüman okullarının kontrolünün bu papaza verilmesinden rahatsız olan ada Türklerinin ileri gelenleri durumu Bâbîâlî'ye bildirmişlerdi.<sup>1965</sup> Gelişmelere sessiz kalmayan Osmanlı yönetimi; Sadrazam Kamil Paşa'nın talimatıyla kapanan okulların tekrar açılması ve Müslüman köylerinde görevlendirilmek üzere aylık 150 kuruş maaşla 12 öğretmen istihdam edilmesine karar vermişti. Ayrıca adada bulunan Müslüman okullarının teftişi için görevlendirilen Nakibüleşraf Kaymakamı Osman Nuri Efendi 700 kuruş maaş alacak ve üç ayda bir Maarif Nezaretine yaptığı teftişleri rapor edecekti.<sup>1966</sup> Ayrıca Kıbrıs Müftüsü Ahmed Asım, Nakibüleşraf Kaymakamı Osman Nuri, ulemadan Mustafa Muzaffer ve dersiamdan Hacı Ali Efendilerden oluşan bir komisyon kurulmuştu. Kurulan bu komisyon tarafından İslam Mekteplerinin nezaret ve kontrol altında bulundurulmasına karar verilmişti.<sup>1967</sup> Ancak ilerleyen dönem içerisinde komisyon üyelerinin vefatı veya çeşitli aksaklıklar sebebiyle komisyon işlevini kaybetmişti.

Ada Türklerinden köylerde yaşayanların en büyük problemlerinden biriside dinlerini ve dillerini öğreneceği okul eksikliğiydi. Kazalara bağlı köylerde yaşayıp isimleri ve dinleri Müslüman olup Türkçeyi konuşamayanlar köylerinde okul açılmasını istemelerine rağmen imkansızlıklar sebebiyle okul açılmamaktaydı.<sup>1968</sup> Köylerde yaşayan Türklerin bir kısmının Rumca konuşması sebebiyle dillerini ve dinlerini kaybettiği ve köylere gelen Rum papazların propağandası sonucu dinlerini değiştirdiği Bâbîâlî'ye bildirilmekteydi.<sup>1969</sup> Rum papazların çalışmaları sonucu ada Türklerinden köylerde yaşayanlardan bir kısmı din değiştirmeye başlamıştı. Bu gelişme üzerine Kıbrıs Osmanlı Okulları Müfettişi Ata, Fetva Müsevvidi Mehmet Arif, İslam Maarif Encümenliği Azası Nakîb-ül Eşrâf Kaymakamı Mehmed Vâhid, Lefkoşa Kazası Naibi Hüseyin Hüsnü, Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfkı Efendiler ve Kıbrıs Kadısı tarafından Şeyhülislam'a gönderdikleri yazıda; Kıbrıs Müslümanlarının ada genelinde 305 köyde yaşamalarına rağmen sadece bu köylerden 65'inde okul bulunmaktaydı. Bunun yanında dini vaazlar verecek kişilerinde bu köylere gidememesinden Rumca konuşulan bu köylere Piskoposluk tarafından papazlar gönderilmekteydi. Yapılan propağandalar sonucu bu köylerin bir çoğunda din değiştirilerek Hristiyanlığa geçilmiş ve bu durum kaygı verici bir şekilde takip edilmekteydi. Din değiştirmelerinin en yoğun olarak yaşandığı cahillik ve dini zaafların bulunduğu Dillirgo nâhiyesine bağlı Koçina köyünde bir, Limasol kazâsının Evdim nâhiyesinde

<sup>1965</sup> BOA., SADRA'ZÂM M. KÂMİL PAŞA EVRAKINA EK, 86/1, (21 T. Evvel 1300).

<sup>1966</sup> BOA., Y.A. RES., 1301.11.12. (18 Ağustos 1300-30 Ağustos 1884).

<sup>1967</sup> BOA., SADRA'ZÂM M. KÂMİL PAŞA EVRAKINA EK, 86/1, (21 T. Evvel 1300).

<sup>1968</sup> Yeni Zaman, Nr. 26, 13 Şubat 1893-1 Şubat 1308, s. 2.

<sup>1969</sup> BOA., A.MTZ. KB., 1314.7.4 , 3 Recep Sene 314 (8 Aralık 1896).

bağlı Siliko kariyesinde bir ve Lefkoşa'ya bağlı Luricina köyünde<sup>1970</sup> bir olmak üzere üç ibtidâi mektebi açılmıştı. Bu okullarda öğretmenlik yapıp papazların verdiği zararları engellemek için dini öğütler verecek üç kişinin 300 kuruş maaşla görevlendirilmesi için yeniden Maarif bütçesinden tahsisat yapılması istenmişti.<sup>1971</sup> Bu dönemde adada bulunan Osmanlı Devleti tarafından harcamaları karşılanan sıbyan mekteplerinin öğretmenlerinin maaşlarında gecikmeler yaşanmakta öğretmenler bu sebeple okulları kapatmak zorunda kalacaklarını dile getirilmişti. Bu durumu engellemek için biriken maaşlarından üç-beş aylığının gönderilmesi Kıbrıs Naibliği tarafından bildirilmişti.<sup>1972</sup> Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntı Kıbrıs'ta görev yapan öğretmenleri ve eğitimi de etkilemişti.

Bâbîâli, Kıbrıs'taki Müslümanların eğitim eksikliğini gidermek için adada 1 medrese ve 15 ibtidai mektep açmış ve bunların harcamalarını Maarif bütçesinden vermişti. Buna rağmen okul bulunmayan köylerde okul açılmasına gayret edilmekte ise de İslam köylerinin hiç birinde dini eğitim verecek kimse bulunmamaktaydı. Hristiyan papazları ise devamlı köyleri dolaşarak Müslümanları Hıristianlaştırmaya çalıştıkları için Cezair-i Bahr-i Sefid'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da maaşı merkezden ödenmek üzere iki vaiz gönderilmesi Kıbrıs Naibliği'nden talep edilmişti.<sup>1973</sup> Kıbrıs Türklerinden Bahriye Miralayı Kıbrıs'lı Süleyman Paşa'nın biraderi Abdulhamid tarafından Bâbîâliye gönderilen şikayet mektubu konu hakkında bilgiler sunmaktaydı. Buna mektupta; Kıbrıs'taki İslam okullarının yetersiz olmasının yanı sıra kötü idarelerinden dolayı köylülerin dillerini ve dinlerini koruyamayacak bir hale gelip bu yüzden bazılarında Hristiyanlaşma belirtileri görüldüğü dile getirilmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından mevcut okullar için tahsis edilen yıllık 1.000 liranın 600 lirasının şahsi çıkarlar uğruna gereksiz yere harcandığını, geri kalan kısmından öğretmenlere yıllık ancak üçer beşer lira verilebildiğini ve bu kadar az bir maaş ile yetişkin öğretmen istihdam edilemediği tespitinde bulunmuştu. Bu mektubun İstanbul'a ulaşması üzerine Kıbrıs Kadılığından konu hakkında bilgi istenmişti.<sup>1974</sup>

1905 yılına gelindiğinde Kıbrıs Türkleri üzerinde Hristiyanlık propağandaları devam etmekteydi. Bu dönemde ada genelinde özellikle merkezden uzak ve Türkçe konuşamayan Müslüman köylerinde seyyar Hristiyan vaizler aracılığıyla propaganda yapılmaktaydı. Ada Müslümanlarını bu duruma karşı eğitmek isteyen Kıbrıs Müftüsü bu faaliyetlere karşı Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin genel seyyar vaiz olarak görevlendirilmesi için Meşihat makamına müracaatta

<sup>1970</sup>Luricina köyünde sıbyan mektebinin açılışı basında da yerini almıştı. **Kıbrıs**, Nr. 57, 2 T. Evvel 1893-20 Eylül 1309, s.2.

<sup>1971</sup>**BOA., Y.MTV.**, 180/177, 14 Temmuz 314 (26 Temmuz 1898).

<sup>1972</sup>**BOA., MF.MKT.**, 387/59, 1 Mart 1314 (14 Mart 1898).

<sup>1973</sup>**BOA., Y.MTV.**, 213/45, 13 Mart 1317(26 Mart 1901).

<sup>1974</sup>**K.M.A., MAFE.**, Kutu: 6 Dosya: 46 Gömlek :42 Belge:1, 16 Nisan 1318(29 Nisan 1902).

bulunmuş,<sup>1975</sup> talep Meşihat tarafından Sadarete iletilmişti.<sup>1976</sup> Müslüman köylerinden bazılarında köylülerinin çoğunlukla, bir kısmının ise kısmen din değiştirerek Hristiyanlığa geçtikleri tespit edilmişti. Bu köyler; Limasol Kazasında ahalisi umumen tenassur eden köyler: Korfi, Lanya, Aya Andihona, Monagrul, Doro, Monagri, Trimiklini, Limnad; Limasol Kazasında ahalisi kısmen tenassur eden köyler: Yukarı Civiya, Fasula; Tuzla Kazasında ahalisi umumen tenassur eden köyler: Vavla, Laba, Appos, Şirociya (Kyrokithia), Angilisiya, Vavacinya (Vavatsinya), İpsemadizmeno (Sevda); Tuzla Kazasında ahalisi kısmen tenassur eden köyler: Ayatotro, Bahçeler, Çite; Baf Kazasında ahalisi umumen tenassur eden köyler: Peya, İpşahi(Pşahi); Baf Kazasında ahalisi kısmen tenassur eden köyler: Milya, Hiriniya (Hironya), Yeroşibu, Aya Varvara, Girit Marot, Aya Merkur köyleriydi. Alınan bilgilere göre Lefkoşa kazasında Kambo, Çakkisdira isimli köylerinde tenassur ettikleri bildirilmişti.<sup>1977</sup> Dahiliye Nezaretine konunun intikal etmesi üzerine araştırma yapılması için Kıbrıs Naibliğinden bilgi istemişti.<sup>1978</sup>

Kıbrıs Türkleri İngiliz yönetimi altında çeşitli zorluklar altında dillerini ve dinlerini korumaya çalışırken Kıbrıs Kadısı ve Müftüsü arasında yaşanan çekişmeler ada eğitiminide etkilemekteydi. Meşihattan Kıbrıs Müftülüğüne gönderilen bir tür ikaz yazısında; Kıbrıs İdadisi Müdürlüğüne tayin edilen Manisa İdadisi Müdürü Halil Efendi görevini layıkıyla yapmakta olduğu halde Kadı'nın başkanlığında kurulan komisyonun üyelerinden iki kişi bir süredir İdadi Müdürü aleyhinde faaliyette buldukları ve Müftününde bu iki kişiyi desteklediği bildirilmişti. Müftünün bu hareketinden dolayı Kadı ile arasında ihtilaf olduğu ve Müftü Ramazan bayramında bayramlaşmak için mahkeme-i şer'iyeye gitmediği ayrı bir yerde taraftarlarıyla beraber bayramlaşma töreni yaptığı öğrenilmişti. Meşihat makamı Müftüye gönderdiği yazıda; böyle bir durumun ada Müslümanları arasında bölünmeye yol açacağı gibi, yabancıların gözünde çok çirkin bir manzara olacağından aradaki düşmanlığa son verilmesi talimatı vermişti.<sup>1979</sup> Nitekim bu durum sonucunda İdadi müdürü Halil Efendi adadan İdadi Müdürlüğünü bırakmış ve yerine Abdülfettah Efendi göreve başlamıştı.

1906 yılında İdadi Müdürü Abdülfettah Efendi ve Muallim Şemseddin Efendi Lefkoşa'ya gelerek İdadide göreve başlamışlardı. Yeni müdür tarafından yapılan tespitlere göre; İdadi mektebinin ders programı karışık ve bazı dersler gereksiz görülüp talimata uygun olarak programlar yapıp eğitime başlanmıştı. Özellikle Din ve Osmanlıca derslerine önem verilmişti. Ayrıca Kıbrıs İslam mekatib-i ibtidaiyesinde eğitimin gereği kadar iyi olmadığı gözlenmişti.

<sup>1975</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1323.7.12 (1), 29 Temmuz 1321(11 Ağustos 1905).

<sup>1976</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1323.7.12 (1), 30 Ağustos 1321(12 Eylül 1905).

<sup>1977</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1323.7.11 (1), 10 Temmuz 1321 (23 Temmuz 1905).

<sup>1978</sup>K.M.A., MAFE., Kutu: 7 Dosya: 50 Gömlek :8 Belge:1, 14 Eylül 1321(27 Eylül 1905).

<sup>1979</sup>K.M.A., MAFE., Kutu: 6Dosya: 46Gömlek :4Belge:1, 4 Zilkade 1323(31 Aralık 1905).

Bunların ıslahı için mekatib-i ibtidaiyeye mahsus yeni programdan birkaç adedinin gönderilmesi Maarif Nezaretinden istenmişti.<sup>1980</sup> Maarif Nezareti Kıbrıs İdadisi Müdürünün yazısına cevap olarak; Kıbrıs'taki ibtidai mekteplerde eğitime gereken önem verilmediği, maarif müfettişlerinin işin ehli ve görevlerine müdavim olmadıkları, ayrıca ileri gelenlerden bazılarının yakınlıklarından dolayı makam sahibi olduklarından bahisle şimdiye kadar yapılan yazışmalar faydalı olmadığından Kıbrıs Naibi ile istişare ederek ibtidai mekteplerin gelirlerinin miktarı, öğretmenlerin ehliyet dereceleri, müfettişlerin kimlikleri ve alınması gereken önlemlere dair ayrıntılı bilgi verilmesi talimatı verilmişti. Ayrıca yirmi adet kitap cetveli ile on nüsha program da gönderilmişti.<sup>1981</sup>

Osmanlı yönetimi adada Müslümanların Hristiyanlaşmaya başlaması üzerine bu durumu engellemek için eğitim üzerine ilgisini yoğunlaştırmıştı. Bâbîâli tarafından; adada bulunan Osmanlı İbtidai mekteplerini teftiş etmesi için görevlendirilen Hüseyin Ata Efendi'nin görevini yapmadığı ve göreve başlayalı on yılı geçmesine rağmen köyleri dolaşıp okulları teftiş etmediği ve bu mekteplerin perişan bir hale geldiğini öğrenmişti. Maarif Nezareti tarafından Kıbrıs Kadılığına gönderilen yazıda; adada Ata Efendiden başka Tayyib Efendi adında bir müfettiş daha bulunduğu halde her ikisinden de o güne kadar okullara dair bir bilgi gelmediği vurgulanmıştı. Nezaret Kadılıktan; konu ile ilgili olarak gerekli soruşturmanın yapıp Kadının şahsi görüşlerini de eklemesi ve sonucun bildirilmesi talimatı vermişti.<sup>1982</sup>

Maarif Nezareti özellikle adada bulunan Osmanlı okullarını düzeltmek için çeşitli tedbirler almaya karar vermişti. Konu hakkında Kıbrıs Kadılığına gönderdiği yazıda; Kıbrıs'ta maarifin yaygınlaşması, İbtidai mekteplerin ıslahı ve çoğaltılması amacıyla; bu konuları görüşmek, haftada en az iki defa toplanmak, her üç ayda bir ayrıntılı bir rapor düzenleyerek nezarete göndermek amacıyla Kadı başkanlığında bir komisyon kurulması talimatını vermişti. Komisyon Kadı, Müftü, Nakibüleşraf Kaymakamı, İdadi Mektebi Müdürü ve Kadı tarafından seçilip nezaretçe onaylanacak saygın üç kişiden oluşacaktı. Adaya daha önce tayin edilmiş olan müfettişlerin bu komisyona dahil edilmeyecekti. Müfettiş Ata Efendi ve yardımcısı Tayyib Efendi'nin daima okulları dolaşarak teftiş edip, raporlarını komisyona vermeye mecbur tutulmaları dile getirilmişti. Bunun yanında müfettiş muavini Tayyib Efendi, Arap Ahmed Camii imamı olduğundan merkezden ayrılamayacağı gibi devamsızlığı da haber verildiğinden yerine bir başkasının tayini istenmişti. Ayrıca mevcut mekteplerden görülen lüzum üzerine başka yere nakli gerekenler varsa bu konu dahi komisyonca kararlaştırıldıktan sonra mazbatasının nezarete gönderilmesi talep edilmişti. Müfettiş Ata Efendi'nin göreve devam etmediği haber alındığından

<sup>1980</sup>BOA., MF.MKT., 968/13, 6 T. Evvel 1322(19 Ekim 1906).

<sup>1981</sup>BOA., MF.MKT., 968/13, (Tarihsiz).

<sup>1982</sup>K.M.A., MAFE., Kutu 3 Dosya: 21Gömlek : 7Belge :1, 20 Mart 1322 (2 Nisan 1906).

göreve devam etmesi hususu kendisine etkili bir şekilde tebliğ edilmesi, yine devamsızlık yaparsa hakkında gereken işlem yapılmak üzere durumun nezarete bildirilmesi vurgulanmıştı. Nezaret daha öndeden seyyar vaiz isteğiyle ilgili olarak da; kadı tarafından lüzum görülürse Kıbrıs İbtidai Mekteplerini bütçesinden elde tutulan 100 kuruşa mahallinden bulunacak münasip bir karşılığın ilavesiyle uygun birinin seyyar vaizliğe seçilmesini bildirmişti.<sup>1983</sup>

Maarif Nezaretinin talimatı üzerine Kıbrıs Kadısı adada kurulacak komisyonda üye olarak görev yapacak olan üç kişi için Lefkoşa-Girne kazaları naibi Hacı Hafız Ziyai, Mahkeme-i Şer'iyye Başkâtibi Ahmed Muhiddin, İdadi mektebi İkinci Muallimi Şemseddin Efendilerin seçilmesini teklif etmişti. Ancak zaman geçmiş olmasına rağmen Maarif Nezaretinden bu kişilerin memuriyetlerinin onaylandığına dair herhangi bir bilgi verilmemişti. Kadılık konu hakkında Maarif Nezaretine yazdığı yazıda; bu kişilerin görevlerinin onaylanmasını talep etmişti.<sup>1984</sup>

Adada Osmanlı Mekteplerinin eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve veriminin artırılması için Osmanlı Mektepleri Müfettişliğinin öneminin farkında olan Maarif Nazırı, Kadılığa gönderdiği yazısında; Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı ibtidai mekteplerini teftiş etmekle görevli Hüseyin Ata ve Hafız Tayyib Efendilerin görevlerini ihmal ettikleri için bu okulların düzenlerinin bozulmasına neden olduğunu bildirmişti. Sayıları 15 e ulaşan ibtidai mekteplerinin bu şekilde bulunmasının uygun olmamasından dolayı Hüseyin Ata ve Hafız Tayyib Efendilerin görevlerinden azledildiklerini, ikisinin azledilmesiyle görevleri birleştirilerek hâsıl olacak 930 kuruş maaş ile Darümuallimin-i Aliye Fünun şubesi mezunlarından Mehmed Mevlüd Efendi'nin tayini kararlaştırılmıştı. Maarif Nazırı görevden azledilenlerle göreve atananların görevden ayrılış ve katılış tarihlerinin bildirilmesi talimatını vermişti. Mevlüd Efendi'nin mevcut müslüman mekteplerini teftiş, çocukların okula devamları için velilerine nasihat etmek, İslam inancının korunması için köylerdeki müslüman ahaliye vaaz vermekle sorumlu olacağını bildirmişti. Ayrıca mekteplerin durumları ve çocukların eğitimlerine dair eski müfettiş tarafından her 3 ayda bir nezarete verilen rapor ile müfettiş ve öğretmen maaşlarının dağıtılması ve senetlerinin nezarete gönderilmesi vazifesi ise idadi müdürüne verilmesi talimatı verilmişti.<sup>1985</sup> Kıbrıs Kadılığı aldığı talimatı ilgili kişilere bildirmiş ve Nezarete gönderdiği yazısında; Tayyib Efendi'nin 31 Mart 1323 tarihinde, Hüseyin Ata Efendi'nin ise 20 Temmuz 1323 tarihinde görevlerinden resmi olarak ayrılmışlardığını, Mehmed Mevlüd Efendi'nin de 20 Temmuz 1323 tarihinde vazifesine başladığını bildirmişti.<sup>1986</sup>

<sup>1983</sup> K.M.A., MAFE., Kutu :3 Dosya: 21Gömlek : 8Belge :1, 15 Mart 1323(28 Mart 1907).

<sup>1984</sup> BOA., MF. MKT., 987/67, 21 Temmuz 1323( 3 Ağustos 1907).

<sup>1985</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 9Belge :1, 5 Temmuz 1323(18 Temmuz 1907).

<sup>1986</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 11Belge :1, 26 Temmuz 1323(8 Ağustos 1907).

Kıbrıs Müslümanları dindaşlarının bir kısmının din değiştirilmesi üzerine tepkisiz kalmamış bu durumu engellemek için Bâbiâliye çeşitli tekliflerde bulunarak yardım talep etmişlerdi. Bâbiâli'ye gönderilen dilekçede verilen bilgilere göre; Kıbrıs'ta okulların azlığı sebebiyle müslümanlar cehalet içinde kalmış ve bir çok köylerde Osmanlı lisanı yerine Rumca konuşmaya başlanmış ve bu yüzden dini açıdan istenmeyen bazı haller meydana gelmişti. Ayrıca Kıbrıs'daki idadi mektebinin dil öğrenimi açısından ülkenin diğer yerlerindeki okullardan aşağı derecede bulunduğundan bahisle adada İslamiyetin ve Osmanlılığın devamını sağlayacak çarelerden olmak üzere; mevcut İdadi Mektebi'nin ıslahı ile fakir müslüman çocuklarından Mektebi Sultani, Dariüşşafaka ve Hendese-i Mülkiye mektebi gibi okullara belirli sayıda parasız öğrenci kabulü talep edilmişti.<sup>1987</sup>

Kıbrıs ileri gelenlerini tarafından Maarif Nezaretine idadi mektebinin ıslahına dair ayrı bir dilekçe daha verilmişti. Dilekçe verenlerden birisi olan Osman Cemal Efendi İdadi Mektebi hakkında; İdadi mektebi eğitiminin ülkenin diğer idadi mektepleri seviyesine getirmek için ilaveten tayini gereken muallimlik vazifesinin ek görev olarak, müfettiş tayin edilen Mevlüd Efendi'ye verilmesi gerektiğini, ada merkezinde biri Evkaf Dairesinden diğeri ahali tarafından idare olunan iki ibtidai mektebi bulunduğundan, tahsisatı merkezden ödenmekte ibtidai mekteplerinin uygun köylere nakli, merkezden verilen direktif üzerine kurulan maarif komisyonuna aza seçilen Hafız Ziyai, Ahmed Muhiddin ve Şemseddin Efendilerin başka görevleri de olması sebebiyle adı geçen komisyon toplantıları aksamasından dolayı bu komisyonun belirlenen zamanlarda düzenli olarak toplanıp, İslam maarifine ait olan hususları görüşmesinden ibaret olduğunu ifade etmişti.<sup>1988</sup>

Maarif Nezareti tarafından Kıbrıs Naibliğine gönderilen yazıda yukardaki istekler dile getirildikten sonra önemli bilgiler verilmiş ve çözüm yolları sunulmuştu. Bu bilgilere göre; Kıbrıs İslam mektepleri için Osmanlı Devleti tarafından tahsis edilen yıllık 51.069 kuruşla Baf'ta bir rüştiye ve diğer yerlerde 13 ibtidai mektebi idare edilmekteydi. Bu tahsisat eskiden maliye hazinesinden verilmekte iken 320 senesinden itibaren Maarif veznesinden Osmanlı bankası kanalı ile ödenmeye başlaması ve ada merkezindeki ibtidai mekteplerinin yeterli olduğu bildirilmesi üzerine sözü edilen 13 ibtidai mektebinin uygun köylere nakl edilerek köylerde İslamın yaygınlaştırılmasına çalışılması istenmişti. Ayrıca Maarif ve okulların düzenli olarak görev yapmasına özen gösterilmesi ve belirli aralıklarla Maarif Nezaretine bilgi verilmesinin Komisyonun görevleri arasında olduğu hatırlatılmıştı. Vaktiyle bu komisyon azasının vefatları bir süreden beri toplanamadığı haber alınmış olup komisyon heyetinin naibin başkanlığında müftü, idadi mektebi müdürü ve halktan 3 kişiden oluşmak üzere hemen kurularak göreve

<sup>1987</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek :15 Belge:1, 10 K.Evvel 1323( 23 Aralık 1907).

<sup>1988</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek :15 Belge:1, 10 K.Evvel 1323( 23 Aralık 1907).

başlaması için önceki naibe kesin emir verildiği bildirilmişti. Ayrıca maaşı merkezden ödenen ve görevini yapmadığı anlaşılan Mekatib-i İslamiye Müfettişi de azl edilerek yerine Mevlüd Efendi tayin edilmiş olup buna rağmen sözü edilen komisyonun hala görev yapmadığı ve yerli halktan seçilen 3 kişinin başka işleri olması sebebiyle değiştirilmesine ihtiyaç duyulması sebebiyle bu üç kişinin yerlerine komisyonun diğer üyeleri tarafından uygun görülen başka 3 kişinin seçilerek faaliyete başlanması, idadi mektebi eğitiminin sözü edilen cetvelerin içeriğine uygun hale getirilmesi, Mevlüd Efendi'ye ders verdirilmesi, ibtidai mekteplerinin uygun köylere nakli ve İslam eğitimine ait diğer hususlara ait gerekenin yapılması ve çalışmalar hakkında Maarif Nezaretine bilgi verilmesi gerekli görülmüştü. Maarif Nezaretinden Kıbrıs Naibliğine gönderilen yazının son kısmında; adadaki müslüman çocuklardan ada dışındaki idadi mekteplerine her sene ikişer öğrenci kabul edilmekte olduğunu, bu usule devam ile beraber diğer 3 mektebe de birer öğrenci kabulü konusunda Bâbîâliye bilgi verildiği ilave edilmişti.<sup>1989</sup>

Bu dönemde Kıbrıs Maarif-i İslamiye Komisyonu azalığına Lefkoşa-Girne kazaları Naibi Hacı Hafız Ziyai, Mahkeme-i Şer'iyye Başkâtibi Ahmed Muhiddin, İdadi mektebi İkinci Muallimi Şemseddin Efendilerin tayin edildikleri beyanı ile görevlerinin onaylanması bir önceki naib tarafından bildirilmiş ve bu kişilerin görevleri onaylanmıştı. Ancak ilgili şahısların başka görevleri sebebiyle komisyonun toplanamadığına dair bilgi alınması üzerine Maarif Nezareti Kıbrıs Kadılığında komisyon için yeni üyelerin seçilmesini istemişti.<sup>1990</sup>Yapılan yazışmalar sonrasında Kıbrıs Maarif-i Osmanî Konmisyonu azalığına komisyon heyetinin tabii azaları tarafından seçilen Nakibüleşraf Kaymakamı Hacı Vahîd Efendi, Bodamyalızade Mehmed Şevket Bey'in görevleri onaylanmış, ayrıca Kıbrıs Osmanlı Evkaf memurunun da komisyonun tabii üyeleri arasına alınması uygun görülmüştü.<sup>1991</sup>

Maarif Nezareti tarafından verilen talimata uygun olarak okul olmayan köylere okul açmak ve mevcut diğer okullarda görev yapan öğretmenlerin maaşlarını arttırmak için çeşitli merkezlerde fazla olarak bulunduğu değerlendirilen okulların kapatılmasına başlanmıştı. Bu doğrultuda Lefkoşadaki Turunçlu, Yeni Cami, Tahtakale ve Laleli ibtidai mektepleri ile Leymason kasabası ve Kaymaklı köyü ibtidai mekteplerinin 1908 ders yılı sonundan itibaren, Tuzla iskelesi ibtidai mektebinin ise Mayıs başından itibaren lağvları ve buradan elde edilecek 1050 kuruştan muallimliklerine 250 kuruş maaş tahsis edilerek Çatalköy, Giritmarot, Amerged ve Monyat köylerinde birer mektep açılması Maarif Nezareti Meclisince uygun görülmüştü.<sup>1992</sup>

<sup>1989</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek :15 Belge:1, 10 K.Evvel 1323( 23 Aralık 1907).

<sup>1990</sup> BOA., MF. MKT., 987/67, 1 Haziran 1324 (14 Haziran 1908).

<sup>1991</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 23Belge :1, 4 Ağustos 1324(17 Ağustos 1908).

<sup>1992</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 24Belge :1, 7 Ağustos 1324(20 Ağustos 1908).



Osmanlı Mektepleri Müfettişi olarak göreve başlayan Mevlüd Efendi harcamaları Osmanlı Devleti tarafından karşılanan okulları ayda 20 gün olmak üzere<sup>1993</sup> yoğun bir şekilde çalışarak teftiş etmeye başlamıştı. Mevlüd Efendi bu teftişler dışında kalan günlerde İdadi'de çok az bir ücret karşılığında Türkçe dersleri vermekteydi.<sup>1994</sup> Mevlüd Efendi, 1909 yılı başına kadar teftişler sırasında kendi hesabından 2.000 kuruş harcamış ve yaptığı harcamaların geri ödenmesi için Maarif Nezaretine yazılı olarak müracaat etmişti. Yapılan araştırma sonucunda bu harcamaların bütçede karşılığı olmadığı, maaşının karşılığı olarak bu görevi yaptığından talebi uygun görülmemişti.<sup>1995</sup> Mevlüd Efendi'nin talebinin kabul edilmemesi kararı üzerine kendisine İdadide verdiği dersler karşılığında verilen ücretde kesilmişti. Bunun üzerine Mevlüd Efendi İdadi'de ders vermeyi bırakma kararı almıştı. Gelişme üzerine 16 Nisan 1909 tarihli İdadi Komisyonu toplantısında konu görüşülmüş ve durum Osmanlı Mektepleri Komisyonuna iletilmişti. Osmanlı Mektepleri Komisyonu Mevlüd Efendi'ye Maarif Nezaretinin 23 Aralık 1907 tarihli emirnamesine<sup>1996</sup> dayanarak İdadi Mektebinde ders vermek zorunda olduğunu bildirmiş ayrıca derslere devam etmeme sebebi sorularak kabul etmediği takdirde durumun Maarif Nezaretine bildirileceğini tebliğ etmişti.<sup>1997</sup> Osmanlı Mektepleri Müfettişi Mevlüd Efendi kendisine gönderilen yazıya cevap olarak sitemkâr bir cevap yazarak aylık 3 liradan az olmamak üzere maaş karşılığında ders verileceğini bildirmişti.<sup>1998</sup> Bu cevap üzerine Komisyon Reisi olarak Naib Maarif Nezaretine durumu bildirmişti. Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta, Mevlüd Efendi'nin teftiş görevinin yoğunluğu sebebi ile İdada'de ders vermeye zorlanamayacağı kararı verilmişti.<sup>1999</sup>

Mevlüd Efendi'nin teftişleri sonrasında okulların başarı oranı yapılan imtihan sonucuna göre büyük oranda artış göstermişti. Özellikle bazı okullardaki gelişmeler ve başarı dahada belirgin bir seviyeye ulaşmıştı.<sup>2000</sup> Mevlüd Efendi yaptığı teftişler sırasında olumsuzlukları ve yetersiz

<sup>1993</sup> K.M.A., MAFE., Kutu 3 Dosya: 21Gömlek : 16Belge :1.

<sup>1994</sup> K.M.A., MAFE., Kutu :3 Dosya: 21Gömlek : 33Belge :1, 8 Nisan 1325(21 Nisan 1909).

<sup>1995</sup> K.M.A., MAFE., Kutu 3 Dosya: 21Gömlek : 28Belge :1, 8 K. Sani 1324( 21 Ocak 1909).

<sup>1996</sup> K.M.A., MAFE., Kutu:3 Dosya: 21Gömlek : 15Belge :1, 10 K. Evvel 1323(23 Aralık 1907).

<sup>1997</sup> K.M.A., MAFE., Kutu:3 Dosya: 21Gömlek : 16Belge :1, 6 Nisan 1325(19 Nisan 1909).

<sup>1998</sup> Mevlüd Efendi tarafından Komisyona yazılan cevap özetle;”İdadi mektebinde derslere devam etmem hakkında yazılan 6 Nisan 1325 tarihli tahriratınız tarafımdan incelendi. Şimdiye kadar Osmanlı mekteplerini teftişten arta kalan sürede sırf vatan evladına bir hizmet olmak üzere idadi mektebinde az bir maaşla ifa etmiş olduğum eğitim görevi komisyon tarafından takdir görüyor idiyse maaşın kesilmesi bir yana cihana rezil edilmek gibi hakkımda esirgenmeyen mükafat! Komisyonun şanına yakıştırmıydı? Esasen Maarif Nezareti'nin emri meccanen (ücretsiz) ders okutmam manasına gelmez sanırım. Özellikle sırf İngilizce dersi için bir muallime aylık 13 lira verildiği halde Türkçe dersi veren bir muallime bu görevi fahri olarak yaptırmakla komisyonun hakkaniyete ne derece uyduğu insafınıza arz olunur. Bununla birlikte ücretim aylık 3 liradan az olmamak şartıyla idadi mektebinde ders vermeye her zaman hazır bulunduğumu arz ederim”. K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 33Belge :18 Nisan 1325(21 Nisan 1909).

<sup>1999</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 40Belge :1, 10 Haziran 1325(23 Haziran 1909).

<sup>2000</sup> K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 39 Belge :1, 9 Haziran 1325(22 Haziran 1909).

gördüğü öğretmenleri komisyona bildirmekte,<sup>2001</sup> komisyonda durum görüşüldükten sonra sorumlular hakkında işlem yapılmaktaydı.<sup>2002</sup>

1909 yılı yaz tatilinde adadan izinli olarak ayrılan Osmanlı Mektepleri Müfettişi Mevlüd Efendi hakkında bilgi alınamamıştı.<sup>2003</sup> Mevlüd Efendi'nin yerine görev yapmak için müracat bulunmasına rağmen<sup>2004</sup> yerine iki yıl boyunca her hangi bir atama yapılmamıştı.<sup>2005</sup>

Adadaki Osmanlı mektepleri hakkındaki gelişmeler ve olumsuzluklar Kıbrıs naibliği tarafından Maarif Nezaretine bildirilmekteydi. Naib Nezarete gönderdiği yazısında; Kıbrıs'ta bulunan ibtidai muallimlerinden çoğunun yetersizliği yüzünden istenen faydaların sağlanamadığına ve bunların şimdiye kadar tayin usulleri ile hakkında bilgiler vermişti. Maarif Nezareti ise Kıbrıs'ta görev yapan öğretmenler hakkında bilgi istemişti. Nezaret öncelikle adada ne kadar mekteb muallimi mevcut ise menşeleri ile aldıkları maaşları belirtir bir defterin derhal tanzim edilmesi ve gönderilmesi, bunun yanı sıra Kıbrıs okullarına muktedir muallimler tayin edilebilmesi için her birine oraca ne kadar maaş verilebileceğinin bildirilmesini Kadılıktan talep etmişti.<sup>2006</sup>

Öğretmenler hakkında olumsuzluklar bildirilmesine rağmen bu okullarda görev yapan öğretmenlerinde bir çok sıkıntısı bulunmaktaydı. Özellikle öğretmenlerin maaşları düzenli bir şekilde ödenmemekte durum Kadılık aracılığı ile Maarif Nezaretine bildirilmekteydi.<sup>2007</sup> Bazı öğretmenler köylerde oturmaya müsait ev bulamadıklarından dolayı ailesi ile birlikte okulda

<sup>2001</sup> Örnek olarak Mevlüd Efendi tarafından hazırlanarak Komisyona verilen raporda şu ifadeler yer almaktaydı: “İstroncelo mektebi muallimi Ahmed Reşad Efendinin izinsiz olarak görevinden ayrıldıktan 17 gün sonra tekrar görevine döndüğü anlaşılınca böylelerine ibret olması için adı geçen öğretmenin maaşından ayrılış süresi kadar kesinti yapılması gerekli olduğundan durumun kendisine tebliği ile okul müdürlüğüne bildirilmesi konusunda girişimleriniz beklerim. Ahmed Reşad Efendinin öğretmenliğe yetersiz olması sebebiyle okulun asla gelişme gösterememiş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Haziran sonunda görevinden alınarak yerine uygun birisinin tayini sağlandığı takdirde okulların ıslahı hususuna bir derece daha katkıda bulunulmuş olacaktır”. **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 37Belge :1, 3 Haziran 1325(16 Haziran 1909). Komisyonun karar:Bu köydeki okulun başka bir köye nakline, adı geçen öğretmene Haziran sonundan itibaren maaş verilmemesine ve hakkında başka bir işlem yapılmasına karar verildi. 5 Haziran 1325 ( 18 Haziran 1909).

<sup>2002</sup> Mevlüd Efendi diğer bir okulda yaptığı teftiş sonucunda hazırladığı raporunda; “Ayvasıl mektebi muallimi Evidimli Hilmi Efendinin devamsızlığına dair yapılan şikayetlerin yanı sıra, teftişim esnasında bile okulu tatil edip görev yerinden gereksiz yere ayrılmış olduğu gözlemlenmiştir. Soruşturmalarıma göre Hilmi Efendi tayin edildiğinden bu yana ancak 15 gün kadar vazife yapıp, geri kalan zamanlarını sağda solda geçirdiği defalarca uyarımama rağmen dinlemeyerek kendi başına hareket etmektedir. Geçende tekrar görevi başına gönderdiğim halde yine kendi köyüne gitmiştir. Bu muallimin hemen azli ile yerine yeni ders yılının başlangıcından itibaren uygun birinin tayin edilmesi mekteplerin ıslahı açısından çok önemlidir. Arz ettiğim hususların dikkate alınıp kendisine yalnız Mart maaşının ödenip Nisan Mayıs, Haziran ve Tatil günleri maaşlarının ödenmemesi hususunda ilgili makamlara bilgi verilmesi arz olunur.”, 9 Haziran 1325(22 Haziran 1909) Karar: Belirtilen hususlar hakkında komisyon üyelerinin görüşlerini açıklamaları rica olunur. 22 Haziran 1909 imza Kıbrıs Naib Vekili Hacı Hafız Ziyai; Yazının içeriği incelenerek uygun olduğu kanaatindeyim. İmza Hacı Hafız Ziyai, Musa İrfan; Zaten Mart maaşı yarım ödeneceğinden büsbütün madur olmaması için Nisan Maaşının da tam olarak ödenmesi şartı ile imza ederim. 23 Haziran 1909 İmza İdadi Müdürü Abdülfettah, Vahid Efendi, Mehmed Şevked Rapor mütalaa olunarak kendisine bir akçe verilmesi caiz değil ise de yalnız Mart maaşının verilmesi. Müftü” **K.M.A., MAFE.,** Kutu 3 Dosya: 21Gömlek : 42Belge :1.

<sup>2003</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 50 Belge :3, 13 Haziran 1326(26 Haziran 1910).

<sup>2004</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 45 Belge :110 T.Sani 1325(23 Kasım 1909).

<sup>2005</sup> **BOA., MF.MKT,** 1176-89, 22 Kasım 1911.

<sup>2006</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 43 Belge :1, 18 Haziran 1325(1 Temmuz 1909).

<sup>2007</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 21Gömlek : 47 Belge :1 30 T. Sani 1325( 13 Aralık 1909).

yaşamakta, uygun olmayan şartlardan dolayı çocukları rahatsızlanmakta ve maaş alamadıkları için köyden ayrılmak zorunda kalmaktaydı.<sup>2008</sup> Ayrıca Enosis taraftarı Rumların baskılarına da maruz kalan öğretmenlerden bazıları görev yerlerinden ayrılmak zorunda bırakılmıştı.<sup>2009</sup>

Mevlud Efendi'nin adadan ayrılmasından sonra yerine her hangi bir görevlendirme olmamış iki yılı geçkin süre bu kadro boş kalmıştı. Kıbrıs Kadısı tarafından adaya seyyar vaiz ve müfettiş görevlendirilmesi istenmişti. Konu hakkında Maarif Nezaretinden Bâbiâliye yazılan 31 Ağustos 1327 tarihli tezkirede "*bütçede karşılığı olmadığı için müfettiş tayin edilemeyeceği, teftiş işinin Beyrut Maarif mensuplarından ve Mekteb-i Sultani muallimlerinden birisi tarafından yapılması ve tayini ön görülen seyyar vaiz maaşının ise İlmiye bütçesinden karşılanması*" bildirilmişti. Aynı şekilde Beyrut Maarif Müdürlüğü ile Kıbrıs Kadılığına da konu hakkında bilgi verilmişti.<sup>2010</sup> Beyrut Maarif Müdürü Mehmet Faik tarafından Kıbrıs Kadılığına gönderilen 1 Ekim 1911 tarihli yazıda; Maarif Meclisinde alınan karar gereği; Kadı başkanlığında, Müftü ve İdadi Müdüründen oluşan bir komisyon kurulacağını, bu komisyonun kendisine bağlanacağını bildirmişti. Maarif Müdürü yazısının devamında; adada bulunan Osmanlı mekteplerinin çeşidi, sayısı, devam eden talebe miktarı, bu okullarda görevli memur ile öğretmenlerin mezuniyet yerleri ve isimleriyle işe başlangıç tarihlerinin bildirilmesi istemişti.<sup>2011</sup> İstekleri yerine getirilmeyen Kıbrıs Kadısı gelişmeler üzerine komisyon başkanlığından istifa ettiğini ve bundan sonra öğretmen maaşlarının hesabına yatırılmamasını bildirmişti. Bâbiâli'nin talimatıyla adada bulunan eğitim durumunu teftiş etmek için Beyrut Maarif Müdürlüğü tarafından personel görevlendirilmesi yapılmıştı. Bu dönemde Kıbrıs Kadısı tarafından seyyar vaizler için tahsisat talebi olmuşsa da Bâbiâli tarafından tahsisat verilmesine dair muamelenin "*Müstahakkîn-i İlmiyeye Muhasses Maaşın Sûret-i Tevziine Dair*" tanzim edilen kanun layihası onaylandıktan sonra gerçekleştirileceği bildirilmişti. Kıbrıs Kadısı'nın Maarif-i İslamiye Komisyonu Başkanlığından istifa ettiğini haber vermesi üzerine Maarif Nezareti tarafından komisyon başkanlığının Kıbrıs Müftüsüne verilmesi ve gönderilecek tahsisatın ya müftünün ya da iki seneden beri münhal bulunan Maarif Müfettişliği kadrosuna tayin edilecek kişinin namına

<sup>2008</sup> 13 Eylül 1908 tarihinde Munityat köyüne muallim tayin edilen Mehmed Tahir Efendi 14 ay görev yapıp, köyde oturabileceği bir hane bulunmadığından mektebde kalmış olması sebebiyle rutubetten çocukları hastalanmış ve aylıkları ödenmemiş olduğundan Kasım ayı başında köyden ayrılmış olduğu ve toplam 14 ay görev yaptığını köy muhtarı Ahmed Hasan ve ahali tarafından bildirilmişti. **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek : 48 Belge : 130 T. Sani 1325( 13 Aralık 1909).

<sup>2009</sup> Omorfo Muallimi Hafız Yusuf Hasan tarafından Kadılığa gönderilen yazıda; "*Omorfo'nun içinde bir haftadan beri Rumlar geceleri sopalarla İslam hanelerinin sokak kapılarını şiddetle dövmek, İslam kahvehanesini taşlamak, İslam kahvehanesinin kapısını pislikle kirletmek ve ben evimden okula gideceğim saat Rum çocukları "şillo hoca" diye bağırıp hakaret ve alay etmek ve buna benzer bazı uygunsuz hareketleri pek çok ise de durum daha da şiddetlenmeden 3 Haziran 1912'de mektebi kapayarak Lefkoşaya geldim. Durum düzelene kadar, yani en fazla 15 gün izin verilmesini istirham ederim.*" diyerek yaşadığı şartları ifade etmişti. **K.M.A., MAFE.,** Kutu 3 Dosya: 21 Gömlek : 56 Belge : 2, 5 Haziran 1912.

<sup>2010</sup> **BOA., MF.MKT.,** 1176/89.

<sup>2011</sup> **K.M.A., MAFE.,** Kutu: 3 Dosya: 33 Gömlek : 42 Belge : 1, 18 Eylül 1327(1 Ekim 1911).

gönderilmesi düşünülmüştü. Kıbrıs Kadısı'nın komisyon başkanlığından istifa etmesi Maarif Nezareti Meclisinin kararlarının tartışılmasına sebep olmuştu. Maarif Nezaretinde yapılan görüşme sonucunda; Kıbrıs Maarif-i İslamiyyesi'nin idaresiyle ilgili olarak birbirleri ile çelişen pek çok kararlar alınmasının kargaşaya sebep olduğu itirafında bulunulmuştu. Maarif Meclisi bu durumu ortadan kaldırmak için geçmiş tekrar değerlendirilip hâlihazırdaki duruma göre karar alınması için uygun görülecek kişilerden oluşan bir komisyon kurulması teklif edilmişti.<sup>2012</sup>

Maarif Meclisinde konu hakkında yapılan son görüşme sırasında; Kıbrıs'a bir Maarif Müfettişi ile bir seyyar vaizin tayini için gereken tahsisatın 1328 senesi bütçesinden ayrılmasını kararları ile Kıbrıs Kadısı'nın isteklerinin yerine geldiği için istifasına ve muallim maaşlarının başkası namına gönderilmesine gerek kalmadığı değerlendirilmişti. Maarif Meclisi, seyyar vaizlerin maaşlarıyla ilgili sorunun *Müstahikkîn-i İlmiyeye Muhasses Maaşın Sûret-i Tevziine Dair*" tanzim edilen kanun layihası onaylandıktan sonra çözüleceğini Sadaret tezkiresinde bildirildiğinden dolayı Kıbrıs Maarif Komisyonu Başkanlığını eskiden olduğu gibi yine Kadı'nın yapması ve Beyrut Maarif Müdürlüğü ile irtibat halinde bulunması ve seyyar vaiz tayin hakkındaki gelişmelerin de kendisine bildirilmesi kararlaştırılmıştı.<sup>2013</sup>

Maarif Meclisi'nin kararı doğrultusunda Kıbrıs Osmanlı Mektepleri Komisyon Başkanlığı Kıbrıs Kadısı tarafından yürütülmeye devam edilmişti.<sup>2014</sup> Bu dönemde öğretmen maaşları Osmanlı Bankası Lefkoşa Şubesi aracılığıyla Kadıya gönderilmekte, Kadı öğretmen maaşlarını Müftüye teslim ettikten sonra maaşlar müftü tarafından öğretmenlere dağıtılmaktaydı.<sup>2015</sup>

Maarif Meclisi tarafından Kıbrıs Kadısı'na taahütte bulunulan Osmanlı Mekteplerinin teftişi için adaya Hüseyin Efendi gönderilmişti. Hüseyin Efendi döneminde özellikle okul binalarının düzenlenmesine ve tamiratına yönelik kapsamlı faaliyetlerde bulunulmuştu. Maarif Nezareti tarafından gönderilen bütçe ile adada bulunan 12 Osmanlı mektebinin tamiraty yaptırılmıştı.<sup>2016</sup>

İngiliz yönetiminin adada mevcut eğitim sistemini düzenlemeye yönelik icraatları kapsamında bir kısım Türk okullarını kapatması üzerine Kıbrıs Türklerinin isteği doğrultusunda adada masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanan okullar açılmıştı. Bu okulların faaliyetlerini takip etmek için Kadı, Müftü, Nakibüleşraf Kaymakamı ve adanın Müslüman ileri gelenlerinden oluşan bir komisyon teşkil edilmişti. Ayrıca bu okulların koordinasyonu, eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla Osmanlı Mektepleri Müfettişi görevlendirilmişti. İlerleyen zaman içerisinde komisyon üyelerinin vefatı ve yerine yenilerinin seçilmemesinden ve

<sup>2012</sup>BOA., MF.MKT., 1176/89, 9 T. Sani 1327 (22 Kasım 1911).

<sup>2013</sup>BOA., MF.MKT., 1176/89,23 T. Sani 1327 (6 Aralık 1911).

<sup>2014</sup>K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek : 66 Belge :5, 5 Mayıs 1914.

<sup>2015</sup>K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek : 59 Belge :1; K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek : 60 Belge :1,

<sup>2016</sup>K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek : 65 Belge :1; K.M.A., MAFE., Kutu: 3 Dosya: 21 Gömlek : 66 Belge :5.

Mektepler müfettişi ve yardımcısının görevini aksatmasından dolayı mevcut sistemde aksaklıklar meydana gelmişti.

Adada çoğunlukla merkezden uzak Rumlarla birlikte yaşayıp sayıca az durumda olan Türklerin bir kısmının Hristiyan papazların çalışmaları sonucu din değiştirmeleri sonucu adada bulunan Osmanlı mekteplerine ve eğitim sisteminin tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştu. Bâbîâli'nin duruma müdahale etmesiyle Komisyon tekrar oluşturulmuş, mektepleri kontrol için müfettiş gönderilmişti. Yapılan çalışmalar sonucu okulların merkezlerden ziyade merkezlerden uzak Türklerin yaşadığı, ancak Rumların etkisi sonucu dilini ve dinini kaybeden veya kaybetmek üzere olan köylere taşınmasına karar verilmiş ve uygulamaya geçilmişti. Bunların yanında yüksek eğitim amacıyla belirli sayıda öğrencinin eğitimini tamamlamıştı. Dönem dönem aksaklıklar yaşansada Bâbîâli Kıbrıs Türklerinin dinlerini ve dillerini kaybetmesini engellemek için kendi içerisinde bulunduğu durumda göz önünde bulundurulduğunda elindeki imkânlar nisbetinde yardımlarda bulunmuş ve ada Türklerine sahip çıkmıştı.

### 3.3.4. Gayrimüslimlerin Eğitimi

Adada nüfusun büyük çoğunluğunu Rumlar tarafından oluşmasından dolayı gayrimüslim eğitimi denince akla ilk gelen Rum okullarıydı. Bu okulların yanında sayıları oldukça sınırlı sayıda olmakla birlikte Ermeni ve Maruniler'e ait okullarda mevcuttu. Hristiyan okulları gelirlerinin büyük bir kısmını piskoposlardan, manastırlardan ve kiliselerden yapılan bağışlardan sağlamaktaydı.<sup>2017</sup> İngilizler eğitim hakkında yaptıkları çalışmalar sonucunda eğitime yapılacak destekte nüfusun gözönünde bulundurulması kararını vermişlerdi.<sup>2018</sup>

**Tablo 3.10:** 1881 Yılında Kıbrıs Ortodoks-Rumlara Ait Eğitim Kurumları

Okul Bölgesi	Okul sayısı		Öğrenci sayısı		Öğretmenler		Yönetim destekli okul sayısı	Okulların Toplam Maliyeti	
	Erkek veya karışık	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Bayan		Yerel	Yönetim
<b>Lefkoşa</b>									
Şehir	4	1	560	284	13	7	—	£ 622	£ —
Köyler	22	1	797	50	22	—	—	352	—
<b>Larnaka</b>									
Şehir	2	2	210	150	2	2	—	172	—
Köyler	8	—	306	13	8	—	—	250	—
<b>Limasol</b>									
Şehir	1	1	200	140	5	2	—	348	—
Köyler	20	—	586	43	20	1	—	421	—
<b>Magosa</b>									

<sup>2017</sup>[C. 2930], s. 28; N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek

<sup>2018</sup>N.A., CO., 883/3, s.17-20.

Şehir	2	—	121	8	2	—	—	53	—
Köyler	15	—	665	18	15	—	1	320	12
<b>Baf</b>									
Şehir	2	—	80	39	3	—	2	55	36
Köyler	10	—	242	8	10	—	5	113	68
<b>Girne</b>									
Şehir	1	—	40	7	1	—	—	25	—
Köyler	7	—	335	5	8	—	1	178	8
<b>Kıbrıs Toplam</b>	94	5	4.142	765	109	12	9	2.909	124

**Kaynak:** F. D. Newman, “*The System of Education in Cyprus*”, Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar, Wyman & Sons Ltd., s. s. 427(775).

1881 yılında yapılan sayımında adada Rumlara ait 94 okulda erkek çocuklarına veya karışık eğitim verilirken 5 okulda ise sadece kız çocuklarına eğitim verimekteydi. Bu okullardan sadece 9’una yönetim tarafından yardımda bulunulmaktaydı.<sup>2019</sup> Adada bulunan 5-15 yaş arasındaki okul çağındaki 45.952’lik nüfustan sadece 6776’sı okula devam etmekteydi. Bunlar arasında okula devam eden Hristiyan öğrenci sayısı 4.142’si erkek, 765’i kız olmak üzere toplamda 4.907 öğrenciydi. Yaklaşık olarak her 100 Hristiyan çocuktan 14’ü eğitim almaktaydı. Hristiyan okullarında 109’u erkek’12’si bayan olmak üzere 121 öğretmen görev yapmaktaydı. Okul harcamaları olan toplam 2.909 poundun sadece 124 poundu yönetim tarafından karşılanmaktaydı.<sup>2020</sup> 1882 yılında yönetimden yardım alan 71 Hristiyan okulunda 2.910’u erkek, 231’i kız olmak üzere 3.141 öğrenci okumaktaydı. Yönetim tarafından bu okullara yapılan yardım 875 pound 2 şilindi.<sup>2021</sup>

1883-1884 yılında ada yönetimi tarafından 130 Hristiyan okuluna toplam 1.400 poundluk bir yardım yapılmıştı. 1884-1885 toplam 148 Hristiyan okuluna 2.240 pound 9 şilin 6 kuruşluk yardımda bulunulmuştu.<sup>2022</sup>

İngiliz yönetimi tarafından 1885-1886 eğitim yılında 179 Hristiyan okuluna toplam 2.252 pound 16 şilin yardımda bulunulmuştu.<sup>2023</sup> 1886-1887 yılında yönetim tarafından 183 Hristiyan okuluna 1.786 poundluk olağan yardım yapılmıştı.<sup>2024</sup> Yardım yapılan okullar arasında

<sup>2019</sup>Newman, a.g.r., s. 427 (775); Cyprus., Annual Report for 1907-8. [Cd.4199], Darling & Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1908, s.18.

<sup>2020</sup>Newman, a.g.r., s. 427(775), 429 (777) ve 431 (779); [Cd.4199], s.18.

<sup>2021</sup>[C.3772.], s.71; Resmi gazetede yayımlanan bilgilere göre 1882-1883 yılları arasında Hristiyan okulları arasında yardım yapılan okul sayısı 69 idi. Ayrıca iki Hristiyan okuluna bina tamirat v.b. yardımı yapılmıştı. Bu dönemde Hristiyan okullarına yapılan toplam yardım 892 pound, 5 şilin, 3 kuruştur. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 31 Temmuz 1886, s. 827.

<sup>2022</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 31 Temmuz 1886, s. 827.

<sup>2023</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 31 Temmuz 1886, s. 827.

<sup>2024</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Haziran 1887, s. 987.

Lefkoşa’da bulunan Ermeni Okulu ilk olarak bu yıl yardım listesine dâhil edilmişti.<sup>2025</sup> Ayrıca aynı yıl içerisinde 50 Hristiyan okuluna 464 poundluk bina yardımı yapılmıştı.<sup>2026</sup> 1886 Ekim-30 Eylül 1887 dönemi içerisinde yönetim tarafından yapılan yardım miktarı 2.250 pound olurken yardım yapılan okul sayısı 180 olmuştu.<sup>2027</sup> Bir sonraki yıl yardım yapılan okul sayısı 182’e çıkarken yardım yine 2.250 pound olarak gerçekleşmişti.<sup>2028</sup> 1890-1891 eğitim yılında 188 Hristiyan okuluna yapılan yardım 2.250 pound olmuştu.<sup>2029</sup> Bir sonraki yılda aynı miktarda yapılan yardım 200 Hristiyan Okulu arasında paylaştırılmıştı.<sup>2030</sup>

1891 yılında adada Hristiyanlara ait 223 (20’si kız öğrenciler için) okul bulunmakta ve 240 erkek 33 bayan öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okullardan 189’u yönetim tarafından desteklenmekteydi. Okullar için yapılan 4.702 poundluk masrafının 2.047 pound’u yönetim tarafından karşılanmaktaydı. Bu dönemde adada 5-15 yaş grubunda bulunan çocuk sayısı 50.500 iken bunların ancak 13.906’sı okullara devam etmekteydi. Hristiyan okullarında eğitim gören 8.755’i erkek, 1.703’ü kız olmak üzere toplam öğrenci sayısı 10.458’di. Yaklaşık olarak her 100 Hristiyan çocuktan ancak 28’i öğrenci idi.<sup>2031</sup> Bir önceki on yıllık dönem ile karşılaştırıldığında eğitim çağında olan Hristiyan çocukların oranında yaklaşık iki katına yakın bir artış görülmektedir.

**Tablo 3.11:** 1891 Yılında Kıbrıs Ortodoks-Rumlara Ait Eğitim Kurumları

Okul Bölgesi	Okul sayısı		Öğrenci sayısı		Öğretmenler		Yönetim Destekli Okul Sayısı	Okulların Toplam Maliyeti	
	Erkek veya karışık	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Bayan		Yerel £	Yönetim £
<b>Lefkoşa</b>									
Şehir	4	2	684	375	12	8	5	504	134
Köyler	57	5	2.268	311	61	6	53	766	582
<b>Larnaka</b>									
Şehir	2	2	284	157	6	4	4	451	92
Köyler	20	2	703	128	24	3	19	400	197
<b>Limasol</b>									
Şehir	3	1	391	206	9	4	3	537	88

<sup>2025</sup>Ermeni okulu için 1 Ocak-30 Eylül 1886 tarihleri arasında yapılan yardım 9 pound olarak bildirilmişti. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Haziran 1887, s. 985.

<sup>2026</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Haziran 1887, s.988.

<sup>2027</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 21 Nisan 1888, s. 1164.

<sup>2028</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 301, 29 Kasım 1889, s. 1476.

<sup>2029</sup>**The Cyprus Gazette**,Nr.332, 9 Ocak 1891, s. 1704.

<sup>2030</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr. 355, 30 Ekim 1891, s.1867.

<sup>2031</sup>Newman, **a.g.r.**, s. 428-429, (776-777), ve 431 (779).

Köyler	39	1	1.308	151	39	1	34	633	363
<b>Magosa</b>									
Şehir	1	1	163	47	3	1	2	111	44
Köyler	39	2	1.439	109	43	2	34	602	156
<b>Baf</b>									
Şehir	1	1	113	51	3	1	2	140	49
Köyler	22	—	685	29	22	—	17	350	159
<b>Girne</b>									
Şehir	1	1	49	37	1	1	2	38	25
Köyler	14	2	668	102	17	2	14	170	158
<b>Kıbrıs Toplam</b>	203	20	8.755	1.703	240	33	189	4.702	2.047

**Kaynak:** F. D. Newman, “ *The System of Education in Cyprus*”, Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar, Wyman & Sons Ltd., s. s. 428(776).

1891-1892 eğitim yılında yönetim tarafından 198 Hristiyan okuluna 2.281 poundluk yardım yapılmıştı.<sup>2032</sup> 1 Ekim 1892-30 Eylül 1893 tarihleri arasında yardım yapılan Hristiyan okul sayısı 183’e inerken yardım miktarı 2.083 pound olmuştu.<sup>2033</sup> Bu dönemde ada dışında yaşayan Rumlarda Rum eğitimi için desteklerini artırmıştı. 1893 yılında Piskoposlukta yapılan toplantıda Mısırdaki yaşayan Rumlar adada Rumların eğitim seviyelerini arttırmak amacıyla açılacak okul için 400 poundluk yardım taahhüdünde bulunmuştu. Bu okulda görev yapmak için Yunanistan’dan öğretmenler getirilecekti. Bu öğretmenler tabii bilimler ve Hristiyanlık dersleri verecekti.<sup>2034</sup> Lefkoşa’da 1893 yılında kurulan Gymnasium’un açılmasında Kıbrıs Başpiskoposluğu ve Lefkoşa Belediye Başkan’ı Achilleus Liassides’in önemli katkıları olmuştu. Okul, Piskopos yardımcısının başkanlık ettiği ve Lefkoşa’da ikamet eden bir komite tarafından idare edilmekteydi. Okul giderleri, ailelerinin durumuna göre değişen yıllık 1 £’dan başlayan okul ücretleri, adanın her tarafından gelen yardımlar ve özellikle kilise, piskoposlar ve manastırlar tarafından karşılanmaktaydı. Bunların yanında Mısır’daki Kıbrıs Kardeşliği topluluğu yılda 150 £ ve Kıbrıs yönetimi yıllık 200 £ destekte bulunmaktaydı. Bu fonlara ek olarak köy ilköğretim okullarını desteklemek amacıyla Rum-Hristiyan vergi yükümlülerinden toplanan meblağın üzerine % 5’lik bir ilave yapılmaktaydı. Bu meblağ yönetimin vergi

<sup>2032</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.394, 23 Aralık 1892, s.2120; **Yeni Zaman**, Nr., 5 K.Sani 1308-16 K.Sani 1893, s. 2.

<sup>2033</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.431, 16 Şubat 1894, s. 2596.

<sup>2034</sup> **Kıbrıs**, Nr.41, 5 Haziran 1893-24 Mayıs 1309, s. 2.



tahsildarları tarafından tahsil edilir ve Gymnasium'a destek olarak aktarılırdı. Böylelikle yılda yaklaşık 175 £ elde edilmekteydi. Bu okul için yıllık toplam masraf 1.400 £'un üzerinde bir harcama yapılmaktaydı. XX. yüzyılın başlarında hazırlanan rapora göre; okulda Atina üniversitesinden diploma almış olan ondört öğretmen bulunmaktaydı. Burada öğretilen dersler Klasik Yunanca, Latince, İngilizce ve Fransızca dillerini içermekte ve altı yıl sürmekteydi. Bu dersleri geçenler başka hiçbir sınava girmeden Atina Yunan Üniversitesi'ne kabul edilme hakkını veren bir diplomaya sahip olmaktaydı. Kıbrıs'taki okullarda öğretmen olmak isteyenler Gymnasium'da bir yıl daha özel bir öğrenim görmek zorundaydı.<sup>2035</sup>

1 Ekim 1894 ile 30 Eylül 1895 arasındaki dönemde Hristiyan okullarına yapılan yardım miktarı olan 2.241 pound 4 şilin 195 okul arasında paylaştırılmaktaydı.<sup>2036</sup> Bir sonraki yıl içerisinde ise 182 okula 2477 poundluk yardım yapılmıştı.<sup>2037</sup>

1896 yılında çıkarılan eğitim kanunu ile adada bulunan Hristiyan okulları kendi aralarında çeşitli sınıflara ayrılmıştı. Bu ayrıma göre Rum ilkokulları kent merkezinde ve köylerde olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bunun yanında adada Rumlar dışında yaşayan diğer Hristiyan unsurların okullarına yapılan yardım ayrı katogoride gösterilmişti. Bu bilgiler doğrultusunda Kent merkezinde bulunan Rumlara ait 17 ilk okulda 576 pound 15 şilin yardım yapılırken köylerdeki 198 ilkokula da 2.135 pound 15 şilinlik yardım yapılmıştı. Toplam olarak adada 215 Rum ilkokuluna 2.712 pond 10 şilinlik yardım yapılmıştı. Bunların dışında adada yaşayan Ermenilerin kız ve erkek çocuklarının eğitim gördüğü iki ayrı ilkokula yıllık 12'şer poundluk yardım yapılmıştı. Ayrıca adada yer alan diğer bir toplum olan Maruni toplumuna ait Körmacit'te bulunan ilkokula da yıllık 10 poundluk yardım verilmişti.<sup>2038</sup>

1897-98 eğitim yılı içinde kaza merkezlerinde bulunan 16 Rum ilk okuluna 593, köylerde bulunan 195 ilkokula 2148 pound olmak üzere toplam 211 ilkokula 2741 poundluk yardım yapılmıştı.<sup>2039</sup> Ayrıca Rum ilkokullarına öğretmen yetiştirmeye yetkili olan Rum orta öğretim kurumu olan Gymnasium için yönetim tarafından 200 poundluk bir ödenek tahsis edilmişti.<sup>2040</sup> Bunların yanında adada yaşayan Ermeni ve Marunilerin okulları için ayrılan ödenekte; Ermeniler adına Lefkoşa'da bulunan kız ve erkek ilkokulları için 12'şer pound, Manastır ilkokulu için ise 8 poundluk ödenek ayrılmıştı. Aynı yıl içerisinde Marunilere ait Körmacit köyü ilkokulu için 14 poundluk ödenek tahsis edilmişti.<sup>2041</sup>

<sup>2035</sup>Newman, a.g.r., s. 421-422, (s.769-770).

<sup>2036</sup>The Cyprus Gazette,Nr.517, 30 Mayıs 1896, s. 3077.

<sup>2037</sup>The Cyprus Gazette,Nr.532, 27 Kasım 1896, s. 3201.

<sup>2038</sup>The Cyprus Gazette,Nr.580, 21 Ocak 1898, s. 3545.

<sup>2039</sup>The Cyprus Gazette,Nr.609, 18 Kasım 1898, s. 3741.

<sup>2040</sup>The Cyprus Gazette,Nr.609, 18 Kasım 1898, s. 3737.

<sup>2041</sup>The Cyprus Gazette,Nr.609, 18 Kasım 1898, s. 3741.

1899 yılında yönetimden yardım alan Rum okullarından bir kısmının yerleri Yüksek Komiserin talimatı ile değiştirilmişti. Bu dönemde adada bulunan ve yönetimden yardım alan Rum okullarının sayısı 189 olurken bu okullarda 205'i erkek 22'si bayan olmak üzere 227 öğretmen görev yapmaktaydı.<sup>2042</sup>1900 yılında yönetim tarafından desteklenen okul sayısı 209'a çıkarken bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı bir önceki yıl ile değişmemişti.<sup>2043</sup>

**Tablo 3.12:** 1901 Yılında Kıbrıs Ortodoks-Rumlara Ait Eğitim Kurumları

Okul Bölgesi	Okul sayısı		Öğrenci sayısı		Öğretmenler		Yönetim Destekli Okul Sayısı	Okulların Toplam Maliyeti	
	Erkek veya karışık	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Bayan		Yerel	Yönetim
<b>Lefkoşa</b>									
Şehir	2	1	567	447	9	8	3	£ 434	£ 200
Köyler	74	7	3.316	795	76	13	72	2.016	730
<b>Larnaka</b>									
Şehir	2	2	292	274	6	7	4	264	140
Köyler	27	2	1.027	317	32	3	24	604	240
<b>Limasol</b>									
Şehir	1	1	367	322	6	8	2	178	126
Köyler	46	6	1.874	534	43	9	48	987	425
<b>Magosa</b>									
Şehir	2	1	162	96	4	2	3	126	72
Köyler	40	10	2.098	519	45	10	45	1.101	458
<b>Baf</b>									
Şehir	1	1	129	77	2	2	2	91	60
Köyler	26	—	1.180	114	25	1	25	512	196
<b>Girne</b>									
Şehir	1	1	82	42	2	1	2	59	34
Köyler	16	3	831	250	18	3	18	413	190
<b>Kıbrıs Toplam</b>	238	35	11.925	3.787	268	67	248	6.785	2.871

**Kaynak:** F. D. Newman, “*The System of Education in Cyprus*”, Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar, Wyman& Sons Ltd., s. s. 428(776).

1901 yılında adada çoğunluğu kız-erkek öğrencilerin eğitim gördüğü 238, sadece kız çocuklarının eğitim gördüğü 35 okul olmak üzere toplam 273 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda 11.925'i erkek 3.787'si kız olmak üzere 15.712 öğrenci eğitim almaktaydı. Bu öğrencilerin eğitimi için 268'i erkek 67'si bayan olmak üzere 335 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okulların 248'i yönetim tarafından desteklenmekte ve yönetimce verilen

<sup>2042</sup>The Cyprus Gazette, Nr.633, 7 Temmuz 1899, s. 3956.

<sup>2043</sup>The Cyprus Gazette, Nr.657, 23 Mart 1900, s. 4155.

yardım miktarı 2.871 pounddu. Belediyeler, Piskoposluk ve halk tarafından okullar için 6.785 poundluk yardım yapılmaktaydı. Okullar için toplam olarak 9.656 poundluk bir bütçe bulunmaktaydı.<sup>2044</sup> Bu dönemde adada 5-15 yaş arasında bulunan 54.776 kişilik nüfustan okula devam eden öğrenci sayısı 20.888'di. Her 100 Rum çocuktan yaklaşık olarak 37'si eğitim almaktaydı.<sup>2045</sup>

1906 yılına gelindiğinde adada bulunan 342 Rum ilkokulunda 405 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okullarda 21.546 öğrenci eğitim alırken okulların masrafları için yönetim tarafından 3.500 poundluk yardım yapılırken diğer harcamaların tutarı olan 9.233 pound Piskoposluk, belediyeler, aileler tarafından karşılanmaktaydı. 1907-1908 eğitim yılında 356 Rum okulunda 432 öğretmen eğitim vermekteydi. Aynı yıl içerisinde okullarda bulunan öğrenci sayısı 22.100'e ulaşmıştı. Yönetim eğitim döneminde Rum okullarına 4.228 poundluk yardım yapmıştı Okulların harcamaları için diğer katkı sağlayanlardan ise 11.172 poundluk destek sağlanmıştı.<sup>2046</sup>

1906-1907 eğitim yılında adada Rum çocukların eğitim gördüğü ortaöğretim okulları; Lefkoşa'da bulunan Kıbrıs Gymnasiumu, kız çocuklarının eğitim gördüğü Phaneromeni'de bulunan kız okulu ve yönetimden destek almayan diğer 4 ortaöğretim okulundan oluşmaktaydı. Gymnasium'da 16 erkek öğretmen görev yaparken 303 öğrenci eğitim almaktaydı. Okulun 1.434 pound olan bütçesinin 200 pound'u yönetim tarafından geri kalan 1.234 poundu ise çeşitli kaynaklardan temin edilmekteydi. Bu eğitim yılında kız okulunda 7 erkek 8 bayan öğretmen görev yaparken 417 kız öğrenci eğitim almaktaydı. Okul için yönetim 100 poundluk bir yardımda bulunurken 265 pound çeşitli kuruluşlar ve aileler tarafından finanse edilmekteydi. Adada bu dönemde Rumlara ait bulunan diğer 4 ortaöğretim okulunda ise 19 öğretmen ve 268 öğrenci bulunmaktaydı. Bu okulların masrafı olan 1.163 pound için yönetim tarafından herhangi bir yardım yapılmıyordu.<sup>2047</sup>

1906-1907 eğitim yılında adada bulunan Gayrimüslim okulları arasında Ermenilere ait 3 okulda 5 öğretmen ve 53 öğrenci bulunmaktaydı. Bu okullar için yönetim tarafından 32 poundluk yardım yapılırken bu okulların toplam harcamaları 114 pounddu. Aynı eğitim döneminde adada bulunan Marunilerin 3 okulunda 6 öğretmen ve 86 öğrenci bulunmaktaydı. Bu okullar için yönetim tarafından 22 poundluk yardım yapılırken toplam bütçeleri 58 pounddu.<sup>2048</sup>

<sup>2044</sup>Newman, **a.g.r.**, s.428(776).

<sup>2045</sup>Newman, **a.g.r.**, s.431(779).

<sup>2046</sup>[**Cd.4199**], s. 16.

<sup>2047</sup>[**Cd.4199**], s. 18.

<sup>2048</sup>[**Cd.4199**], s. 16.

1908-1909 eğitim yılında adada Rumların 370, Ermenilerin 3, Marunilerin 3 ilkokulu bulunmaktaydı. Rum okullarında 23. 214 öğrenci kayıtlı iken öğrencilerin derslere günlük katılım oranı %88 civarındaydı. Rum okullarının toplam bütçesi 16.806 pounddu.<sup>2049</sup>

1907-1908 eğitim yılında Rumlara ait orta öğretim okullarının sayısındaki artış devam etmişti. Lefkoşa'da bulunan Gymnasium'da 308 öğrenci eğitim görmekteydi. Okulun bütçesi toplam olarak 1.523 poundken bunun 200 poundu yönetim tarafından karşılanmaktaydı. Bir sonraki yıl okullar iki komiteye ayrıldı. Kent komitesi altında 203 öğrenci, özel komite altında ise 187 öğrenci vardı. Aynı şekilde kızların eğitim gördüğü orta öğretim okulunda iki komiteye ayrılmıştı. Kent komitesi 69, özel komite altında 320 öğrenci bulunmaktaydı. Kent komitesi altında iki okulun bütçesi yönetim yardımı olan 200 ve 100 pounluk yardımlarda dahil olmak üzere 1.457 pounddu. Yeni okullar bir özel komite altında vergi mükellefleri tarafından 1.700 poundluk ilave ödenek oluşturulmuştu. Lefkoşa dışındaki kazalarda 1907 yılında 8 ortaokul bulunurken bir sonraki yıl bu sayı 9 olmuştu. Bu okulların harcamaları 1.313 pounddan 1.448 pouda çıkmasına rağmen öğrenci sayısı 267'den 227'e düşmüştü.<sup>2050</sup>

1911 yılında adada bulunan 387 Rum okulunda 17.157 erkek, 7.725 kız olmak üzere 24.882 öğrenci eğitim görmekteydi. Rum öğrencilerin günlük olarak okula devam oranı % 89'du. Bu okullardan 378'i için yönetim tarafından 4.625 poundluk yardım yapılırken okulların toplam harcama bütçesi 18.243 pounddu. Aynı dönemde 5 Ermeni okulunda 7 öğretmen görev yaparken 101 öğrenci eğitim görmekteydi. Yönetim tarafından Ermeni okullarına 40 poundluk yardım yapılırken 211 pound ise diğer destekçiler tarafından temin edilemekteydi. Adada bulunan Marunilerin bu dönemde 4 okulunda 5 öğretmen gözetiminde 121 öğrenci eğitim almaktaydı. Maruni okullar için gereken 100 poundluk harcamanın 36 poundu yönetim tarafından verilmekteydi.<sup>2051</sup>

İncelenen dönemde gayrimüslim okulları denince akla ilk gelen okullar Rumlara ait okullardı. 1881 yılında 71 olan Rum ilkokulu sayısı 1911 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 5.5 kat artış göstererek 387'ye çıkmıştı. Bunun yanında bu okullarda eğitim alan öğrenci sayısı 4.907'den 24. 882'ye ulaşmıştı. Osmanlı yönetiminde olduğu gibi kilise teşkilatının eğitim kurumlarını desteği sürmüştü. Bunun yanında İngiliz yönetimi tarafından yapılan eğitim yardımlarında nüfus faktörü göz önünde bulundurulduğundan bütçeden ayrılan yardımın büyük bir kısmı Rum ilkokullarına ayrılmıştı. Türk eğitimi ile kıyaslandığında Rum çocuklarının aldığı eğitim kalitesinin daha iyi bir seviyede olduğu değerlendirilmektedir. Rumlar dışında

<sup>2049</sup>[Cd.4905], s. 12-13.

<sup>2050</sup>[Cd.4905], s.13-14.

<sup>2051</sup>[Cd.5898], s. 14-15.

adada yaşayan Ermeni ve Maruniler için açılan okullara azda olsa yönetim tarafından maddi destek verilmekteydi.

### 3.3.4.1. Rum Eğitimi ve Enosis

Özellikle 1897 Osmanlı-Yunan savaşından sonra ada Rumlarından Yunanistan saflarında savaşmak için Kıbrıs'tan ayrılanlar olmuştu. Bu dönemden itibaren Rum okullarında görev yapan Yunan ve Yunanistan'da eğitim alan öğretmenler aracılığıyla Enosis<sup>2052</sup> düşüncesi Rum öğrencilere verilmekteydi.

Adayı Yunanistan'a bağlamayı isteyen Enosis yanlıları İngiliz idaresinin çok fazla vergi toplamasına rağmen eğitime yeterli seviyede katkı sağlamadığı görüşünün propağandasını yapmaktaydı.<sup>2053</sup>

8 Kasım 1901 tarihli Limasol Komiseri tarafından Yüksek Komiserliğe gönderilen rapor Limasol kazasında görev yapan okul idarecileri ve öğretmenlerin durumunu gözler önüne sermesi açısından dikkate değerdir. Komiser raporunda; bölgesindeki köy ve kasabalarda bulunan okul müdürlerine çocukların mümkün olduğunca Helen ideolojisi çerçevesinde yetiştirilmeleri telkin edildiğini, bundan dolayı birçok öğrencide yönetime karşı sadakatsizlik duygularının oluştuğuna dair şüphesinin olmadığını bildirmişti.<sup>2054</sup> 14 Kasım 1901 tarihli Polis Kumandanının raporunda da aynı konu gündeme gelmiş, kasabalardaki okul müdürlerinin adanın Yunanistan'a bağlanması için çalıştıklarını ve halkın İngiliz yönetime karşı halkı kışkırttıklarını tekrarlamıştı.<sup>2055</sup>

Ada İngiliz yetkililerinden gelen raporları değerlendiren Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanına, Rumların okulları helenik propağasını yaymak ve güçlendirmek için araç olarak kullandıkları rapor edilmişti.<sup>2056</sup> Nitekim Rum okulları hakkında gelen bilgilerin teyiti hakkında Okullar Müfettişi Yüksek Komiser tarafından görevlendirilerek bu okullarda konu hakkında soruşturma yapması istenmişti. Okullar Müfettişi tarafından yapılan kapsamlı soruşturmada Enosis taraftarı Rumların, eğitimi ve okulları kendi amaçları doğrultusunda kullandıkları çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. 4 Ağustos 1902 tarihli Okullar Müfettişi F. D.

<sup>2052</sup>Konu hakkında ayrıntılı bilgi IV. Bölümde verilecektir.

<sup>2053</sup>"Girit'te eğitim masrafları için senlik yaklaşık 26,000 pound harcanırken Kıbrıs'ta senelik 4,000 pound harcanmaktadır. Girit'te vergi geliri senelik 128,876 pound olurken nüfusu Girit'in nüfusundan üç de bir oranda daha az olan Kıbrıs'tan 80,000 pound daha fazla vergi toplanmaktadır. Bu örnek İngiliz yönetiminin tebaasına yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Fakat unutulmamalıdır ki Girit hükümeti kendi halkının refah düzeyini düşünen yerel bir hükümetken Kıbrıs hükümeti kendi ve Osmanlının alacaklılarının çıkarlarını düşünen yabancı bir hükümettir". N.A., CO., 883/6/5, Nr.221A - Ek 3, No 221A- Ek 3; "Phone" dan bir Makale, 13/20 Ekim 1901

<sup>2054</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.221A - Ek 2, 8 Kasım 1901 tarihli Limasol Komiseri N. L. Michell'den Sekreterliğe gönderilen rapor.

<sup>2055</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.221A - Ek 1 , 14 Kasım 1901 tarihli A. E. Kershaw'den Başsekreterliğe gönderilen rapor.

<sup>2056</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.257, 26 Haziran 1902 tarihli Yüksek Komiser W. F. Haynes Simith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen gizli rapor.

Newham tarafından hazırlanan rapor çeşitli başlıklar altında toplanmıştı. Raporunda verilen başlıca bilgilere göre; hemen hemen her okulda dışarıda ya da içeride bir dahaki özel günü bekler halde Yunan Bayrağı mevcuttu. Müfettiş, Lefkoşa'da bulunan ve adadaki Rum okullarına öğretmen yetiştiren Kıbrıs Gymnasiumuna çağrıldığında<sup>2057</sup> her yerin mavi beyaz bayraklarla çevrili olmasına rağmen hiçbir yerde İngilizlere ait simgelerin bulunmadığını bildirmişti. Tüm Rum okullarının dersliklerinde Yunan kraliyet ailesi, politikacıları, savaş kahramanları ile savaş ve Girit'in yeniden doğuşunu simgeleyen resimler bulunmaktaydı. Bu resimlerin okul müdürlerinin şahsi malları olduğu ifade edilmişti. Müfettiş, bu resimleri sıradan, haritalardan bile yoksun en fakir okullarda bile görmesinin Helen ideolojisinin eğitimin dayanağının olduğunun göstergesi olarak rapor etmişti. Müfettiş, raporunun devamında Rum okullarında kullanılan kitaplar ve dersler hakkında önemli bilgiler vermişti. Newman raporunda; okullarda tarih derslerinde sadece modern Yunan tarihinin öğretildiğini ve coğrafya derslerinde ise sadece Yunanistan coğrafyası verildiği tespitinde bulunmuştu. Ayrıca kontrolleri sırasında her ne kadar yıpranmış başka haritalar olsa da her sınıfta mutlaka büyük bir Yunanistan haritası bulunduğunu da dile getirmişti. Müfettiş, öğrencilerin kitaplarının helenik ideoloji doğrultusunda belirlenmiş ve Yunan tarihinin unsurlarını içermekte olduğunu çocuklara yaşadıkları ada hakkında hiçbir şey vermeyen kitaplar olduğunu ilave etmişti. Rum okullarının teftişi sırasında dikkati çeken diğer bir konu ise okulda öğrencilere öğretilen şarkılardı. Okulda öğretilen şarkıların çoğu Yunan vatanseverliğini körükleyici ve Türklere karşı yapılan savaşları için yapılan marşları içermekteydi. Newman'a göre; bu tarz şarkıların seçimi ada da İngiliz bayrağı altında yaşayan iki millet olduğu görüntüsünü vermekten çok uzaktı. Okullarda verilen müfredat ise; Helen propagandası yanlısı müdür tarafından, bu ideolojiyi desteklemek amacıyla hazırlanmıştı. Bu müfredat özellikle köy okulları için çok karmaşık bir yapıya sahip fakat değiştirilmesi, daha da fazla Helen ideolojisine sarılmış olan, müdürlüğün elindeydi. "Üç Piskopos" (Ortodokslarda kutlanan okul tatili), "Aziz George Günü" ve "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Günü" olmak üzere üç özel günde okul müdürleri çocukları Yunan bayraklarıyla okul çevresinde tur attırıp, ateşli konuşmalar yapmaktaydı. Raporunda İngilizce eğitimi hakkında Rumlar arasında oluşan yoğun muhalefetin bulunduğu da ifade edilmişti. Rum okul müdüründen 40'ı İngilizce öğrenmek için başvuruda bulunduğunu, fakat basında buna karşı yoğun propaganda yapıldığı bildirilmişti. Basında tasarının yönetim tarafından Yunan dili ve dinini yok etmeyi amaçladığını, önerilen teşviklerin rüşvet olduğunu, bunu kabul eden müdürlerin vatan haini olduğunu vurgulayan haberler çıkarıldığı bilgisi yer almıştı. Basında çıkan haberlerin sonucunda; iki müdür dışında tüm müdürlerin bu dersleri

<sup>2057</sup> İngiliz yönetimi sırasında; Rumların Orta Öğretim okulları Rum yöneticilerden izin alınmadan veya kendileri davet edilmeden İngiliz Okullar Müfettişi tarafından kontrol edilememekteydi.

bıraktığı ve bu iki müdürün de öğrencilerine asla İngilizce öğretmeyeceklerini açıklayan bildiriye imza attıkları bilgisi verilmişti. Okullar Müfettişi, Rum okullarında görev yapan öğretmenler hakkında; öğretmenlerin kendilerini denetlemeleri için İngiliz müfettiş istemedikleri, okul müdürlerinin çoğunun özellikle köylerde tartışmaları körüklemekte ve okul müdürlüğü sıfatını çocukların yararına değil helenik düşünce çıkarlarına kullandıkları tespit edilmişti. Helen ideolojisi koz olarak kullanılmaktaydı. Enosis'i en çok ortaya çıkaran en büyük vatansever olarak tanımlanmaktaydı. Okullar Müfettişi raporunun sonuç kısmında; ilköğretim okullarının, Helenistik görüşü benimseyenler tarafından, genç beyinlere Enosis fikrini aşılama için kullanıldığından hiç şüphesi olmadığını bildirmişti. İngiliz halkının ödediği vergiler ile okullarda çocuklara İngilizlerden ve İngilizceden nefret etmeleri ve İngiliz yönetimini her fırsatta engellemeleri gerektiği yönünde kullanılmakta olduğu vurgulanmıştı. Fakat okul müdürleri yönetim tarafından daha sıkı kontrol edilir ve kendilerine kulak vermeleri sağlanırsa birçoğunun zamanla yönetim yanlısı olacağını savunmuştu.<sup>2058</sup>

Enosis fikrinin ada Rumları üzerinde yayılmasında öğretmenlerin çok büyük bir etkisi bulunmaktaydı. Bu öğretmenlerden birisi olan Limasol okul müdürü Andrea Themistocleous 35 yıldır Kıbrıs bulunmuş ve bunun 30 yılında Limasol okulu müdürlüğü görevini üstlenmişti. Andrea Themistocleous bu görevi yanı sıra her konuda Yunan kültürünün yayılması ve korunması adına hizmetlerde bulunduğu ve her yıl düzenlenen Pan-Cypriot oyunlarının kurucusu olduğundan dolayı 4 Mart 1903 tarihinde Yunan Kralı tarafından çok nadir olarak sivillere verilen “*Gümüş Haç Nişanı*” ile ödüllendirilmişti.<sup>2059</sup>

1904 yılının başında Yüksek Komiser tarafından merkezi yönetime gönderilen raporda; Rum çocukların taşkınlıkları ve Rum okul müdürlerinin aşırıya kaçan davranışları ile ilgili bilgiler verilmişti. Yüksek Komiser raporunun devamında yönetim tarafından desteklenen okullar ve yöneticilerinin barış bozucu, nifak ekici davranışlarının ciddi uyarı gerektiren problemler teşkil ettiği, sistemin kontrol edilmediği takdirde daha ciddi bir durum alacağı vurgulanmıştı.<sup>2060</sup>

Yukarıdaki raporlardan da anlaşılacağı gibi adada bulunan Rum okullarında görev yapan öğretmenler tarafından Rum çocuklarına Helen kültürü ve Enosis fikri aşılanmaktaydı. Bu öğretmenler çocuklara bir taraftan Türk düşmanlığını öğretirken adada iki toplumun birlikte huzurlu yaşamasına engel olmaktaydı. Bunun yanında İngiliz yönetiminin kendi dinlerine ve dillerine düşman olduğu düşüncesi yeni yetişen nesile verilmekteydi. Bu durumun farkında

<sup>2058</sup> N.A., CO., 883/6/5, Okullar Müfettişi F. D. Newham tarafından Yüksek Komisere gönderilen 4 Ağustos 1902 tarihli ve No 276- Ek 5 “*İlköğretim Okullarında Helenik Propaganda Üzerine*” başlıklı gizli rapor.

<sup>2059</sup> N.A., CO., 883/6/5, 10 Mart 1903, Nr.317, Ek-1 ve Ek-2.

<sup>2060</sup> N.A., CO., 883/6/6, Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes'den Mr. Lyttelton'a gönderilen 8 Ocak 1904 tarih ve 36 numaralı gizli rapor.

olan yerel idarenin yaşanan ve yaşanması muhtemel daha tehlikeli olayları bildirmesine rağmen İngiliz merkezi yönetiminin yeterli tedbir almaması düşündürücüdür.

### 3.3.5. Eğitim Kurulları ve Komiteleri

#### 3.3.5.1. Eğitim Kurulları (Boards of Education)

Kıbrısta İngiliz yönetimi tarafından kurulan eğitim sistemi din ayrımına göre teşkil edilmişti. Adanın nüfusu Rum Ortodokslar ve Müslüman Türkler olarak ikiye ayrılmış ve bu nedenle okul sistemi ikili olarak kurulmuştu. Hristiyan ve Müslüman olmak üzere iki eğitim kurulu, her bölgede iki komite bulunmaktaydı ve her köydeki okul Hristiyan ya da Müslüman okulu idi. Türk okulları Türk; Rum okulları Rum vergi mükellefleri tarafından yönetilir ve masrafları karşılanırdı. Her ikisine de devlet bağış yardımıyla bulunurdu. Okulun bakımı ve yönetimi köylere bırakılmıştı.<sup>2061</sup>

26 Temmuz 1881 tarihli genelgeye göre; mevcut bir okul komitesi veya kurulu yoksa en üç en fazla yedi kişiden meydana gelen, eğitim müdürü ile irtibat halinde olan eğitime yönelik yerel katkıları toplamasından ve aynı şekilde eğitime yönelik masrafların zamanında ödenmesinde cemaat adına sorumlu olan bir komite cemaat tarafından seçilecekti.<sup>2062</sup>

Kıbrıs Müslümanlarının eğitimi ile ilgili hususlar için Türk Eğitim Kurulu (Maarif Encümenliği) 29 Mart 1884 tarihinde Lefkoşa'da yapılan seçimle oluşturulmuştu. Bu kurul; Müftü Ahmet Asım, Rüştüye Müdürü Hacı Hafız Ziyai, Müftü Katibi Hacı Mehmet Raif, Ayasofya Müderrisi Hacı Ali Rıfki, Ayasofya Baş İmamı Hacı Vahid, Fuat, Mehmet Ali Fehim, Bahattin Beyzade Reşat Efendilerden oluşmuştu. Kurulun ilk toplantısına Yüksek Komiser başkanlık etmişti. Daha sonraki toplantılara Yüksek Komiser adına Başsekreter başkanlık ederken okullar müfettişide sekreter olarak alınan kararları toplantı defterine kayıt ederdi.<sup>2063</sup>

Türk Eğitim Kurulu 15 Ekim 1884 tarihinde yapılan toplantısında alınan karar gereği, Yüksek Komisere yazılı müracaatta bulunarak yeni yönetim ile Müslüman okullarına Rumlara göre nüfusları göz önünde bulundurularak 2.000 liralık yardımın 500 lirasının verildiğini<sup>2064</sup>, 1884 yılından itibaren eğitime ayrılan yardımın 3.000 liraya çıkarılması ile kendilerine ayrılan miktarın 750 liraya çıkarıldığını bildirmişti. Hristiyan vakıflarına dokunulmadığını, tamamen Hristiyanların tasarrufunda olduğunu, böylelikle eğitime ve okullarına yardımda bulduklarını bildirmişlerdi. Osmanlı yönetimi döneminde mevcut olan zeamet ve tımarlara yeni yönetim

<sup>2061</sup>N.A., CO.,885/18, Nr. 201.

<sup>2062</sup>Newman, a.g.r., s. 432-433, (s.780-781).

<sup>2063</sup>Behçet, a.g.e., s. 58.

<sup>2064</sup>11 Mayıs 1883 yılı tarihli yazıda Lord Derby, okullara yardım için ayrılan toplam paranın ¾'ü Hristiyan okullarına, ¼'ü Müslüman okullarına verilmek üzere iki parçaya bölünmesini önermişti. Newman, a.g.r., s. 413 (761).



tarafından el konulduğunu, kendilerine tahsis edilmiş olan 500 liradan fazla yapılan yardımında tekrar verilmesi talebinde bulunmalarına rağmen olumlu cevap alamamışlardı.<sup>2065</sup>

İngiliz yönetimi sırasında adada eğitim faaliyetlerini kapsamlı şekilde düzenleyen ilk kanun 3 Haziran 1895 tarihli ve “*Kıbrıs’taki İlköğretim Okullarının Kurulması ve Yönetimi*” başlıklı olarak kabul edilmişti. Kıbrıs’taki Müslüman ve Hristiyan eğitime ilişkin tüm konuları düzenlemek ve bu konularda karar vermek ve yıllık olarak eğitime ayrılan paranın kullanımına ilişkin Yüksek Komisere tavsiyelerde bulunmak üzere bir Eğitim Kurulu oluşturulacaktı.<sup>2066</sup> Eğitim Kurulları ile ilgili olarak ikinci kapsamlı kanun “*Kıbrıs’taki İlköğretim Okullarının Kurulması ve Yönetimine İlişkin Kanunların Birleştirilmesi ve Değiştirilmesi ve Ortaöğretime İlişkin Bazı Düzenlemeler Yapılması*” başlıklı olarak 16 Mayıs 1905 tarihli olarak yayımlanmıştı.<sup>2067</sup>

Müslüman okulları için Eğitim Kurulu, başkan olarak Başsekreter ya da temsilcisi, Kıbrıs’taki Baş Kadı ya da temsilcisi, Kıbrıs Müftüsü ya da temsilcisi, Evkaf Delegates tarafından belirlenecek bir kişi, Kavanin Meclisi’nin Müslüman üyelerinin kendi aralarından seçecekleri bir kişi ve her bir Kaza Komitesi tarafından iki yılda bir seçilecek Müslüman toplumundan altı üyeden oluşacaktı.<sup>2068</sup>

Hristiyan okulları için Eğitim Kurulu, başkan olarak Başsekreter ya da temsilcisi, Kıbrıs Başpiskoposu ya da temsilcisi, Kavanin Meclisi’nin Rum Ortodoks üyelerinin kendi içlerinden seçecekleri üç kişi ve her bir Kaza Komitesi tarafından iki yılda bir seçilecek Rum Ortodoks toplumundan altı üyeden oluşacaktı.<sup>2069</sup>

Okullar Müfettişi tüm kurulların toplantılarından haberdar olacak ve kendisi ya da temsilcisi aracılığıyla bu toplantılarda hazır bulunma hakkına sahip olacaktı. Tartışılan konular üzerinde verilen kararlarda herhangi bir rolü olmayacak fakat gerekli gördüğü ya da talep edildiği takdirde konu üzerinde görüşünü belirtecekti.<sup>2070</sup> Hristiyan Okulları için Eğitim Kurulu adadaki sadece Rum-Hristiyan okullarıyla ilişkili konuları ele alacaktı. Müslüman Okulları için Eğitim Kurulu adadaki sadece Müslüman okullara ilişkin konuları ele alacaktı.<sup>2071</sup>

<sup>2065</sup>Behçet, a.g.e., s. 58-61.

<sup>2066</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2832, “to Provide for the Establishment and Management of Elementary Schools in Cyprus.”, No. XVIII., 1895, mad. I.

<sup>2067</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5636-5651, “to Consolidate and Amend the Laws Relating to the Establishment Schools in Cyprus and to make Certain Provision Respecting Secondary Education.”No.V., 1905.

<sup>2068</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2832, mad. II; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5636, madde IV.

<sup>2069</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2832, mad. III; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5636, madde V.

<sup>2070</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2832, mad. IV; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5636, madde VI.

<sup>2071</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2832, mad. V; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5636, madde IV.

Eğitim Kurulunun görevi eğitimle ilgili tüm konuları ele almaktı. Bunların başlıcaları; okullarda takip edilecek öğretim biçimini belirlemek, Okullar Müfettişinin raporlarını almak ve değerlendirmek ve yönetime okullara yapılacak yardımlar üzerine tavsiyelerde bulunmak, vatandaşların ve öğretmenlerin Kaza Komiteleri tarafından çözülemeyen şikayetlerini dinlemek ve bunları karara bağlamak; Kaza Komitelerinin kararlarına ilişkin temyiz başvurularını görüşmek; altta açıklanacak köy katkısını bölünmesine ilişkin şikayetleri dinlemek ve karara bağlamak; okul öğretmenlerinin görevlerini ve hangi durumlarda Kaza Komiteleri tarafından görevden alınacaklarını belirleyen düzenlemeler yapmak; hangi köylerde ilköğretim okullarının kurulacağını<sup>2072</sup> ve her okulda atanacak öğretmenlerin sayısını belirlemekti.<sup>2073</sup>

1905 yılında çıkan kanuna göre kurulun görevleri; Okullarda izlenecek müfredatı, kullanılacak kitapları ve her okulun gereksindiği eşyaları belirlemek için düzenlemeler yapmak. Bu düzenlemeler yayımlanacak ve tüm okul öğretmenleri ve Köy Eğitim Komiteleri üzerinde bağlayıcı olacaktı. Okullar Müfettişinin raporlarını değerlendirmek ve okullara yapılacak yardımlarla ve her okula atanacak öğretmen sayısı ile ilgili yönetime tavsiyelerde bulunmak, vatandaşların ve öğretmenlerin Kaza Komitelerinin çözmekte yetersiz kaldığı şikayetlerini dinlemek, Bir köyün öğretmenlerinden ya da vatandaşlarından gelebilecek tüm başvuruları, öğretmen seçiminin yasal olup olmadığı da dahil olmak üzere, dinleyip karara bağlamak, Daha sonra açıklanacak şekilde köy katkısının bölüştürülmesine ilişkin şikayetleri dinleyip karara bağlamaktı. Bunların yanında Öğretmenlerin görevlerini ve hangi durumlarda Kaza Komiteleri tarafından işten çıkarılabileceklerini belirleyen düzenlemeler yapmak; açıklanacak koşullara tabi olarak hangi köylerde ilköğretim okullarının kurulacağına karar vermek, kötü davranışlar nedeniyle bir okul öğretmenin işini uygun göreceği bir süre boyunca askıya almaktı.<sup>2074</sup>

Eğitim Kurulu üyeler tarafından belirlenecek yer ve zamanlarda toplanacaktı. 1895 tarihli kanuna göre, her yıl en az bir toplantı yapılacaktı. 1905 yılında çıkan kanuna göre ise; her öğretim yılında en az iki toplantı olacak ve bunların biri Kavanin Meclisi'nin yasama dönemi içinde yapılacaktı. Toplantıda en az beş üye bulunmadığı takdirde görüşme olmayacaktı. Ancak bir Eğitim Kurulu toplantıları arasında ilgilenilmesi gereken bir işin yürütülmesi için belli sayıdaki üyesini bir alt-komite oluşturmak üzere atayabilme yetkisine sahipti. Başkandan gelen iki çağrının ardından toplantı için belirlenen yer ve zamanda beş üye hazır bulunmuyorsa Kurul üç üyesi bulunduğu takdirde görüşmelere devam edebilirdi.<sup>2075</sup>

<sup>2072</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2833, mad. VII.

<sup>2073</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Eylül 1897, s. 3465, "to Amend the Education Law, 1895.", mad.I.

<sup>2074</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5637-5638, madde VIII.

<sup>2075</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2833, mad. VII-VIII; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5638, madde IX-X.

### 3.3.5.2. Kaza Eğitim Komiteleri ( District Committees)

Kazalarda bulunan Eğitim Komisyonları eğitime yönelik yardımlar toplamasını organize etmekteydi. Türklerin eğitimi için toplanan yardımlarla evkaf idaresi ve İngiliz yönetiminde desteğiyle yeni okullar kurulmaktaydı.<sup>2076</sup> Rumların eğitimi için Kilisenin organizasyonluğunda ve İngiliz yönetiminde desteğiyle ihtiyaçlar giderilmekteydi. Rum eğitimini desteklemek amacıyla Yunanistan ve Mısır'dan da maddi yardımlarda bulunulmaktaydı.<sup>2077</sup> Ayrıca sadece köy halkının gayretleriyle de köylerde okul açılmaktaydı.<sup>2078</sup>

1895 ve 1905 tarihli kanunlara göre; her kazada Müslüman Okulları için bir Kaza Komitesi ve Hristiyan Okulları için bir Kaza Komitesi bulunacaktı. Müslüman Okulları için Kaza Komitesi, başkan olarak Kaza Komiseri, Kaza Kadısı ya da temsilcisi ve İdare Meclisi üyelerinin seçildiği gibi seçilmiş Müslüman toplumunun dört üyesinden oluşacak ve sadece Müslümanlar oy verme hakkına sahip olacaktı. Hristiyan Okulları için Kaza Komitesi, başkan olarak Kaza Komiserinden, o bölgenin piskoposundan veya temsilcisinden ve İdare Meclisi üyelerinin seçildiği gibi seçilmiş Rum Ortodoks toplumundan dört üyeden oluşacak ve üye seçimi için yapılan oylamaya sadece Rum Ortodoks Kilisesinin üyeleri oy verme hakkına sahip olacaktı. Lefkoşa ve Magosa Kazalarından Kıbrıs Başpiskoposu o bölgelerin piskoposu olarak kabul edilecekti. Kavanin Meclisi'nin o kazanın Müslüman ya da Rum Ortodoks toplumunu temsil eden üye ya da üyeleri Komitenin temsil ettikleri topluma ilişkin toplantılarına katılma ve oy kullanma hakkına sahipti. Kavanin Meclisi'nin o kazanın Müslüman toplumunu temsil eden üye ya da üyeleri Komitenin temsil ettikleri toplumu ilişkin toplantılarına katılma ve oy kullanma hakkına sahipti.<sup>2079</sup>

Kaza Komitelerinin görevleri ise; Eğitim Kuruluna kazalarında okul kurulması gereken köylere ilişkin tavsiyelerde bulunmak; ilköğretim okullarının müdürlerini atamak ve görevden almak; öğretmenlere ödenecek maaşı ve okula yardım olarak her bir köyün katkısını belirlemek; vatandaşlar ve öğretmenlerden gelen okulun yönetimine ilişkin şikayetleri dinlemek ve karara bağlamak; Kazada eğitime ilişkin tüm konuları görüşmek ve Eğitim Kuruluna rapor etmek; köy katkısının köy sakinleri arasında paylaşılmasına ilişkin Köy Komitelerinin vereceği kararlar hakkındaki temyiz başvurularını değerlendirmekti. Kaza Komiteleri ancak Köy Komitesi belirlenen zaman içerisinde öğretmen atamayı reddeder ya da

<sup>2076</sup>Limasol İslam Mektepleri Komisyon Üyelerinin gayretli çalışmaları sonucu 122 lira 10 şilin ahaliden yardım toplanmıştı. Bu yardıma ek olarak Evkaf İdaresi tarafından 80 lira , İngiliz İdaresi tarafından da 17.5 lira yardım yapılarak toplam 220 lira ile Kasabada "Darül Feyz" Mektebi inşa edilmiş ve açılışı yapılmıştı. **Yeni Zaman**, Nr. 12, 7 T. Sani 1892-26 T. Evvel 1308, s.2.

<sup>2077</sup>**Kıbrıs**, Nr.41, 5 Haziran 1893-24 Mayıs 1309, s. 2.

<sup>2078</sup>Limasol'a bağlı Malya Karyesinde halkın gayretleriyle ve yardımıyla günün şartlarına uygun bir ilkokul açılmıştı. **Yeni Zaman**, Nr. 12, 7 T. Sani 1892-26 T. Evvel 1308, s.2.

<sup>2079</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2833-2834, mad.IX-X-XI; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5638, madde XI-XII-XIII-XIV.

ihmal ederse öğretmen atamaya ve görevden almaya, maaşlarını belirlemeye ve her bir köyün yapacağı katkıyı belirleme yetkisine sahipti.<sup>2080</sup> En az üç üyesi bulunmadığı takdirde Kaza Komitesi görevlerini yürütemezdi. Kaza Komitelerinin üyeleri iki yılda bir Kasım ayında Kaza Komiserinin belirleyeceği bir günde seçilecekti.<sup>2081</sup>

1907 yılında yayımlanan düzenlemeyle komitelerin seçimleri ile ilgili değişiklikler yapılmıştı. Buna göre; her Kent Komitesi ve her Köy Komitesi içlerinden birini 1905 Eğitim Kanunu çerçevesinde yapılacak olan Kaza Komitesi seçimlerinde kent ya da köy temsilcisi olarak belirleyecekti. Komiser, seçimden bir ay önce köy ve kent komitelerine temsilci seçmeleri için yazılı bildirimde bulunacak ve köy ya da kent komitesi tarafından seçilen kişinin ismi en kısa sürede Komiser'e bildirilecekti. Komiser, komiteleri bildireceği bir gün ve saatte temsilciler Komiserliğe gidecekler ve oy vermek istedikleri dört kişinin ismini belirteceklerdi. Çoğunluğun oyunu alan dört kişi seçilmiş olarak ilan edileceklerdi. Oyların eşitliği durumunda Komiser'in gözetiminde kura çekilecekti. Komiser seçime başkanlık edecek ve aday olduğunu ya da bir adayın temsilcisin olduğunu belirten kişilerin, sayısı on ikiyi aşmamak üzere, orada bulunmasına izin verecekti.<sup>2082</sup>

### 3.3.5.3. Köy Eğitim Komiteleri (Village Committees of Education)

1895 tarihli kanuna göre; bir ilköğretim okulunun kurulduğu her köyde bir Köy Eğitim Komitesi bulunacaktı. Bu komitenin üye sayısı üçten az beşten çok olmayacaktı. Her yıl 20 Haziran'dan geç olmayacak bir tarihte Muhtar köyde görünür bir yere köyün tüm vergi ödeyen sakinlerini Muhtarın başkanlığında o ayın son Pazar günü Köy Eğitim Komitesini seçmek için yapılacak bir toplantıya çağıracaktı. Bu seçimin sonucu Muhtar tarafından Kaza Komiserine toplantıdan itibaren yedi gün içinde bildirilecekti. Bu rapordan hiçbir Komite seçilemediği anlaşılırsa ya da belirlenen zaman içerisinde Komisere hiçbir rapor ulaşmazsa, Komiser Temmuz ayının ilk onbeş günü içerisinde Muhtarın başkanlığında köyün vergi ödeyen sakinleri tarafından bir Köy Eğitim Komitesi seçilmesi için bir gün belirleyebilirdi. Bu seçimin sonucu Muhtar tarafından Komisere seçimden itibaren beş gün içerisinde bildirilirdi. Bu rapordan hiçbir Komite seçilemediği anlaşılır ya da Komisere belirlenen zaman içerisinde hiçbir rapor ulaşmazsa, bu durumda Köy Komisyonu köyün Muhtarıyla birlikte Köy Eğitim Komitesi'ni teşkil ederdi. Her Köy Komitesi üyelerinden birini başkan olarak seçerdi. Bir okul birden fazla köyü ilgilendiriyorsa tüm bu köylerin komiteleri birlikte Köy Eğitim Komitesi'ni meydana getirirdi. Müslüman okullarını ilgilendiren bir konunun görüşmelerinde Müslüman olmayan

<sup>2080</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 4 Temmuz 1895, s. 2834, mad. XII; The Cyprus Gazette, Supplement, 19 Mayıs 1905, s. 5639, madde XVI.

<sup>2081</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 4 Temmuz 1895, s.2834, " mad.XIII-XIV; The Cyprus Gazette, Supplement, 19 Mayıs 1905, s. 5639, madde XVII-XVIII.

<sup>2082</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 17 Mayıs 1907, s. 6190, madde XV.

hiçbir Köy Komitesi üyesi ve vergi ödeyen köy sakini rol üstlenemez ve Rum Ortodoks Okullarını ilgilendiren bir konunun görüşülmesinde Rum Ortodoks Kilisesine üye olmayan hiçbir Köy Komitesi üyesi ve vergi ödeyen köy sakini rol üstlenemezdi.<sup>2083</sup>

Köy Eğitim Kurullarının görevleri ise; ilköğretim okullarının öğretmenleri atamak ve görevden almak, öğretmenlerle anlaşmalar yapmak, onlara ödenecek sabit ücretleri belirlemek, köy katkısını köy kilisesi ya da camisi ve köy sakinleri arasında paylaşdırmak ve köydeki eğitimle ilgili tüm konuları Kaza Komitesi'nin dikkatine sunmaktı.<sup>2084</sup> Bir okul birden fazla köyün ilgi alanına girdiğinde, okulun kurulmasına karar verildiği köyün Komitesi bu bölümle Köy Komitelerine yüklenen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla yapılacak toplantı ya da toplantıların tarihini belirlemekle yükümlü olacak ve okulla ilgisi olan bir köyün komitesi, duyurunun alınmasının ardından, toplantı ya da toplantılara katılmazsa ya da bu köy bir Eğitim Komitesi atamamışsa, köyün kurulmasına karar verildiği köyün komitesini, bu bölümde sıralanan konular hakkındaki kararı, bu kanundaki düzenlemelere göre, değinildiği gibi katılmayan ya da bir Komite atamayan köy üzerinde bağlayıcı olacaktı. Ayrıca Köy Eğitim Komitesi herhangi bir zaman, okul öğretmenin maaşına ek olarak köy okulu için gerekli olduğuna kanaat getirdikleri onarım, mobilya alımı ya da genel bakım için para toplanmasına karar verebilecek ve bu toplam bu kanunla okul öğretmenlerinin maaşlarının paylaşdırıldığı ve toplandığı şekilde paylaşdırılıp toplanacak ve toplandığında, paranın toplandığı köyün hesabına yatırılacaktı.<sup>2085</sup> 1905 yılındaki kanunla bu yetkisinin yanında; Kaza Eğitim Komitesi, Köy komitesinden köy okulu için gereken masraflar için köyden para toplamasını talep edebilirdi.<sup>2086</sup>

Köy komitesi bir okul binası yapılması, genişletilmesi ya da geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorsa bunu Kaza Komiserine bildirirdi. Bunun üzerine Komiser de o köyün tüm vergi ödeyen vatandaşlarını on dört gün içinde bu konuyu görüşmek üzere toplantıya çağırırdı. Eğer köyün vergi ödeyen vatandaşlarının çoğunluğu bu konuda olumlu görüşseyse Komiser bunu Köy Komitesine bildirirdi. Eğer vergi ödeyen vatandaşların çoğunluğu toplantıya katılmamışsa Komiser vergi ödeyen vatandaşların fikrini kendi uygun göreceği şekilde kesinleştirir ve bunu Köy Komitesine iletirdi.<sup>2087</sup>

<sup>2083</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2834-2835, mad. XV; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5639, madde IXX.

<sup>2084</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2835, mad. XVI; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5639, madde XXI.

<sup>2085</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Eylül 1897, s. 3465, mad.II.

<sup>2086</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5641-5642, madde XXII.

<sup>2087</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5642, madde XXIII.

### 3.3.5.4. Kent Eğitim Komiteleri ( Education Town Committess)

1905 yılı eğitim kanununun içerisinde adanın belirli başlı yerleşim merkezlerindeki okullarla ilgili hususlarda köy komiteleri bölümü içerisinde yerini almıştı. Lefkoşa, Larnaka ve İskele, Limasol, Magosa ve Varoshia, Ktima ve Girne için Rum-Hristiyan ilköğretim okullarına ilişkin komitelerin seçiminde piskoposluk bölgesi metropoliti, bir önceki maddedeki Muhtarın görevlerini yerine getirecek ve bu kentler için seçilen komiteler piskoposluğun başkanlığında iki yıl görevde kalacaktı. Lefkoşa'daki Müslüman ilköğretim okulları için komitelerin seçiminde Baş Kadı, Muhtar'ın görevlerini yapacak ve Lefkoşa dışındaki kentler için bu görevi o kazaların kadıları yapacaktı. Bu şekilde seçilen komiteler, Kadı ya da Baş Kadı'nın başkanlığında iki yıl görev yapacaktı. Eğer bir komite seçilemezse Komiser, Kaza Komitesi'ne toplantı çağrısı yapacak ve bu komite, Rum-Hristiyan ilköğretim okulları söz konusuysa piskoposluk bölgesi metropolitinin başkanlığında ve Müslüman ilköğretim okulları söz konusuysa kadı ya da baş kadının başkanlığında Köy Eğitim Komitesi'ni oluşturması için kentin vergi ödeyen beş sakinini seçecekti.<sup>2088</sup>

1907 yılında yapılan düzenleme ile Lefkoşa, Larnaka (İskele dahil olmak üzere), Limasol, Ktima, Magosa (Varoshia dahil olmak üzere) ve Girne için Rum-Hristiyan okulları için teşkil edilen komiteler kent komiteleri olarak adlandırılacaktı. Seçilen komiteler piskoposun başkanlığında iki yıl süreyle görevde kalacaktı. Piskoposun yokluğu durumunda, Komite içinden bir kişiyi başkan olarak seçecekti. İlköğretime ilişkin olarak "1905, Eğitim Kanunu"nun Köy Komiteleri'ne ilişkin düzenlemeleri Kent Komitelerine uygulanacak ve ortaöğretime ilişkin olarak Kent Komiteleri "1905 Eğitim Kanunu" ile Yönetici Kurullara verilen yetki, görev ve yükümlülöklere sahip olacaklardı.<sup>2089</sup>

Kent Komiteleri için adaylık başvurusu Haziran ayının ilk on günü içinde yapılacak ve aday ile kentin en az beş seçmeni tarafından imzalanacak ve belirtilen süre içerisinde Kaza Komiserliğine teslim edilecekti. Eğer on günlük süre sona erdiğinde yediden fazla kişi aday gösterilmemişse Komiser gösterilen tüm adayların seçildiğini ilan edecekti. Eğer on günlük süre sona erdiğinde yediden fazla kişi aday gösterilmişse Komiser seçimlere oylamaya geçilebilmesi için erteleyecekti. Bir seçimde oylama yapılacağında bu, gizli oylamayla olacak ve Haziran ayının son gününden daha geç yapılmayacaktı. Yüksek Komiser bu seçimlerin yapılacağı yer ve zamana ilişkin düzenlemeler yapabiliirdi. Adaylar ya da her adayın bu amaçla atanmış bir temsilcisi oy verme merkezinde ve oyların sayılmasında hazır bulunabilecekti. Seçim sonuçları Kaza Komiserliğine asılacak ve Komiser seçilen kişileri Başsekreter ve varsa o bölgenin piskoposuna bildirecekti. Bir kişinin oy verip veremeyeceğine ilişkin bir anlaşmazlık

<sup>2088</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5640, madde XX.

<sup>2089</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Mayıs 1907, s. 6188, madde II.

doğduğunda Komiser'in kararı nihai ve kesin olacaktı. Adaylar arasında oy eşitliği olduğu takdirde Komiser'in gözetiminde kura çekimi yapılacaktı. Kent Komitelerinin bu kanuna göre yapılan ilk seçiminde, bu kanun kabul edildiğinde o kent için Kavanin Meclisi seçimlerinde seçmen olarak görünen herkesin bu ilk seçimde oy kullanmaya hakkı bulunacaktı. Bir önceki maddeye tabi olmak üzere, 21 yaşına basmış ve seçimden bir önceki yıl okul ücreti ödemekle yükümlü kılınmış ve bunu ödemiş erkekler bu seçimde oy kullanabileceklerdi. 21 yaşına basmamış hiç kimse bir Kent Komitesi tarafından okul ücreti ödemekle yükümlü kılınmayacak ya da 1905 Eğitim Kanunu çerçevesinde vergi ödeyen bir vatandaş olarak kabul edilmeyecekti. Bir Kent Komitesi üyesi Komite Başkanı'na yazılı bir başvuru yaparak üyelikten istifa edebilirdi. Kent Komitesi'nde doğacak bir boşluk Komite tarafından uygun bir kişi atanarak doldurulurdu.<sup>2090</sup> 1909 yılında yapılan düzenlemelere göre; herhangi bir sebeple bir kentte Kent Komitesi seçilemezse, Eğitim Kurulu en kısa sürede toplanacak ve o kentin sakinleri arasından yirmi bir yaşını doldurmuş yedi kişiyi Kent Komitesini oluşturmak üzere seçecekti.<sup>2091</sup> 1911 yılında tekrar düzenlemeye gidilmişti. Bu düzenlemelere göre; herhangi bir nedenle bir kentte Kent Komitesi seçilemezse, Eğitim Kurulu en kısa sürede toplanacak ve Kent Komitesini oluşturmak üzere bu kentin 21 yaşını tamamlamış sakinleri arasından sayısı yediden az on ikiden çok olmayan kişiyi belirleyecekti.<sup>2092</sup>

Her yıl 31 Temmuz'dan itibaren yirmi bir gün içerisinde Kent Komitelerinin hesapları kapatılacak ve Komite tarafından incelenip onaylandıktan sonra en az üç üye tarafından imzalanacak ve Eğitim Kurulu tarafından bu amaçla atanmış iki kişi tarafından incelenmek ve denetlenmek üzere sunulacaktı. Denetimin tamamlanmasından itibaren on dört gün içerisinde hesaplar, hazırlayacakları raporla birlikte, resmi gazetede yayımlanmak üzere denetmenler tarafından Başsekretere gönderilecekti. Eğer bir kent komitesi hesaplarını denetim için teslim etmezse bu komitenin üyeleri birlikte ve tek tek bunun yapılmadığı her gün için bir pounda kadar para cezasına çarptırılabilirdi.<sup>2093</sup>

1907 yılında yapılan düzenleme ile Müslüman Eğitim Kurulları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştı. Bu düzenlemelere göre; yirmi bir yaşına basmamış hiç kimse Eğitim Kurulu ya da Müslüman İlköğretim Okulları için Kaza Komitesi ya da Köy ya da Kent Komitesi ya da Müslüman Ortaokulları için Yönetici Kurul üyeliğine seçilemezdi. Müslüman okullar için Yönetici Kurul başkanı gerekli olduğu sıklıkta kurulu toplantıya çağırırdı. Eğer kurul başkanı toplantıya çağırılmazsa üç üye başkan ve diğer üyeleri imzalayacakları bir duyuruyla toplantıya çağırabilirlerdi. Başkan dahil dört üye ya da başkanın yokluğunda beş üye çoğunluğu

<sup>2090</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Mayıs 1907, s. 6188-6189, madde III-X.

<sup>2091</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 961, 12 Kasım 1909, s. 6946, madde VIII.

<sup>2092</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 1013, 7 Temmuz 1911, s. 7475.

<sup>2093</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Mayıs 1907, s. 6189, madde XI.

oluşturacaktı. Başkanın yokluğunda üyeler kendi içlerini toplantıya başkanlık etmek üzere seçeceklerdi. Müslüman ortaokullar için yönetici kurul yurtdışından gelen öğretmenlerle beş yılı aşmayacak sürelerle anlaşma imzalama yetkisine sahipti.<sup>2094</sup>

### 3.3.6. Öğretmenler

#### 3.3.6.1. Öğretmenlerin Atanmaları ve Maaşları

İngiliz yönetiminin başlangıcında adada eğitim alanında yaşanan en büyük sıkıntılardan biriside kalifiye öğretmen ihtiyacı, bunların istihdamı ve maaşları konusunda yaşanan problemlerdi. Adanın ilk Yüksek Komiseri olan Wolseley'e İngiliz ve yerli yetkililer tarafından öğretmenlerin aldığı maaşların azlığı sebebiyle yaşanan zorluklar birkaç defa dile getirilmesine rağmen herhangi bir çözümde bulunulmamıştı.<sup>2095</sup>

Müslüman öğrencilere eğitim Rüştüye haricinde cami görevlileri tarafından verilmekte ve bunların maaşları çok az olmakla birlikte yönetim tarafından karşılanmaktaydı.<sup>2096</sup> Adanın en ücra bölgelerinden birisinin yöneticisi olan Baf Kaza Komiseri Cobham tarafından öğretmen maaşları hakkında yapılan tespit; Hristiyan okullarındaki en yüksek öğretmen maaşı 50 pound iken ortalama maaşları ortalama olarak 33 pound idi. Müslüman okullarında en fazla maaş alan öğretmenin maaşı ise 6 pounddu.<sup>2097</sup>

İngiliz yönetiminin başlangıcında Hristiyan okullarında öğretmenlerin görevlendirilmesi; çoğu zaman kilise komitesi ile anlaşabilecekleri en ucuz kişi arasında yapılan pazarlığın sonucu olarak öğretmen atamaları yapılmaktaydı. Sürekli olarak öğretmenlerin değişmesi eğitim kalitesi için büyük bir olumsuzluktu.<sup>2098</sup>

1881 yılında adada 99 okulda görev yapan Hristiyan öğretmen sayısı 109'u erkek 12'si bayan olmak üzere toplam 121kişi idi.<sup>2099</sup> Aynı dönemde adada görev yapan Müslüman öğretmen sayısı ise 70 okulda 74'ü erkek 1'i bayan olmak üzere toplam olarak 75 kişi idi.<sup>2100</sup> 1891 yılına gelindiğinde adada bulunan okul öğretmen ve öğrenci sayılarında net bir artış görülmekteydi. Buna göre 223 Rum okulunda 240'ı erkek 33'ü bayan olmak üzere

<sup>2094</sup>The Cyprus Gazette, Supplement, 17 Mayıs 1907, s. 6190, madde XII-XIV.

<sup>2095</sup>N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek Yüksek Komiser Biddullph tarafından gönderilen 27 Temmuz 1880 tarihli rapor .

<sup>2096</sup>1880 yılında Müslüman öğretmenlerinin aldığı maaşlar Cyprus. No.6 (1880) Return of all Officials, Higher and Subordinate, in the Public Service in Cyprus, (C. 2667) alınan bilgiler doğrultusunda sunulmuştur.

<sup>2097</sup>N.A., FO., 78/3374, Nr. 58, Ek-2, (Larnaka Komiseri'nden Baş Sekrete gönderilen 26 Ocak 1881 tarihli yazı)

<sup>2098</sup>N.A., FO., 78-3374, Nr.17'ye Ek Josiah Spencer tarafından Yüksek Komiser'e gönderilen 16 Temmuz 1880 tarihli rapor; Orr, a.g.e., s. 122.

<sup>2099</sup>Newman, a.g.r., s. 427(775), 429(777).

<sup>2100</sup>Newman, a.g.r., s. 429(777), 431(779).



273 öğretmen görev yapmaktaydı.<sup>2101</sup> 1891 yılında adada bulunan 98 okulda görev yapan Müslüman öğretmen sayısı ise 108'i erkek 3'ü bayan olmak üzere 111'di.<sup>2102</sup>

1895 yılında yayımlanan ilk kapsamlı eğitim kanununda öğretmenler içinde bölüm ayrılmıştı. 1895 yılında yayımlanan eğitim kanununun ikinci bölümü “*Öğretmenlerin Atanmalarına ve Ücretlerinin Ödenmesine İlişkin*” başlığından oluşmuştu. Bu kanuna göre özetle; Köy Eğitim Komitesi 20 Ağustos'tan önce atanacak öğretmenleri ve bunlara ödenecek sabit ücretleri belirleyecekti.<sup>2103</sup>

XX. yüzyılın başında da adada bulunan okul ve öğretmen sayısındaki artış devam etmişti. Bu dönemde adada bulunan Rum ilkokullarının sayısı 189'u erkekler, 20'si kızlar için toplam 209 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda 204'ü erkek 23'ü bayan 227 öğretmen görev yapmakta ve toplam olarak köylerden kendilerine 3.946 pound maaş verilmekteydi.<sup>2104</sup>

1901 yılında ise adada bulunan 273 Rum ilköğretim okulunda 268'i erkek, 67'si bayan olmak üzere 335 öğretmen görev yapmaktaydı.<sup>2105</sup> Aynı dönemde adada bulunan 102 Müslüman ilkokulunda 98 erkek öğretmen görev yapmakta ve kendilerine köylüler tarafından 1.074 pound 15 şilin 8 kuruş maaş verilmekteydi.<sup>2106</sup> Bu sırada adada bulunan 144 Müslüman okulunda 149'u erkek 4'ü bayan 153 öğretmen görev yapmaktaydı.<sup>2107</sup>

İkinci kapsamlı eğitim kanunu olan 1905 yılı tarihli eğitim kanununda öğretmenlerle ilgili hususlar yer almaktaydı. Bu eğitim kanununa göre; maaş yıllık olarak, Hristiyan öğretmenler için on beş pounddan ve Müslüman öğretmenler için o pounddan az olamaz hükmü yer almıştı.<sup>2108</sup> Öğretmenlerin maaşı, sabit ücret ve yönetim yardımından oluşacaktı. Sabit ücret okulla ilgili köy ya da köylerin sakinlerinden karşılanacaktı. Yönetim, yardımı okulun düzenli denetimlerle belirlenecek durumuna ve ilerlemesine göre ve Kaza Komitesi'nin tavsiyeleri göz önüne alarak belirlenecekti. Köy Eğitim Komitesi köydeki öğretmen atamalarını 25 Ağustos'a kadar Kaza Komitesine bildirecekti.<sup>2109</sup>

Bir Köy Eğitim Komitesi belirlenen zaman içerisinde köyün okul öğretmenlerini atamayı reddeder ya da ihmal ederse, Muhtar bu durumu Kaza Komitesi'ne 25 Ağustos'a kadar bildirecek ve Kaza Komitesi 10 Eylül'den geç olmamak kaydıyla bu köyün öğretmenlerini atayacaktı. Bu öğretmenlere sabit ücret olarak ödenecek miktarı belirleyecek ve derhal Köy

<sup>2101</sup>Newman, a.g.r., s. 427(775), 429(777).

<sup>2102</sup>Newman, a.g.r., s. 430-431(778-779).

<sup>2103</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2836, mad. XXII.

<sup>2104</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.657, 23 Mart 1900, s. 4155.

<sup>2105</sup>Newman, a.g.r., s. 428(776), 429(777).

<sup>2106</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.657, 23 Mart 1900, s. 4153.

<sup>2107</sup>Newman, a.g.r., s. 430-431(778-779).

<sup>2108</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5643, madde XXXI.

<sup>2109</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2836, mad. XXII;**The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5644, madde XXXI.

Eğitim Komitesi'nin Başkanını haberdar edecekti. Kaza Komitesi 15 Eylül'e<sup>2110</sup> kadar Okullar Müfettişi'ne gelecek okul yılında atanan öğretmenlerin isimlerini, bunlara ödenecek sabit ücretle birlikte ve öğretmen atamasının Kaza Komitesi mi yoksa Köy Eğitim Komitesi tarafından mı yapıldığını belirten bir rapor sunacaktı.<sup>2111</sup>

Kaza Komitesi 15 Eylül'e kadar her Okul Komitesi'nin Başkanına Köy Komitesi'ni 15 gün içerisinde köydeki, gerek Kaza Komiteleri gerekse Köy Eğitim Komiteleri tarafından atanmış olsunlar, okul öğretmenlerinin ücretlerini, köydeki kilise ya da kiliseler, ya da cami ve köydeki okulla ilgili dini toplumun vergi ödeyen sakinleri arasında maddi imkanlarına göre paylaştırmaya çağıran duyurular yapacaktı. Buna göre yerleşim yerinde vergi vereceklerin listesi oluşturulacaktı. Hazırlanan listenin Kaza Komitesi ya da Eğitim Kurulu tarafından onaylanmasının ardından her kişi için belirlenen okul ücretleri bu kişi ve mirasçıları tarafından Yüksek Komiser'in zaman zaman belirleyeceği zaman ve taksitlerde ödenecek ve vergilerinin toplandığı şekilde toplanacaktı. Öğretmenlerin maaşları Yüksek Komiser'in belirleyeceği zaman ve taksitlerde ödenecekti.<sup>2112</sup>

Kaza ya da Köy Komiteleri bu kanuna göre atanmış öğretmenleri görevden alabilir ve bu şekilde görevden alınan bir öğretmen görevden alınma tarihinden itibaren herhangi bir maaş iddiasında bulunamazdı. Bir öğretmeni ancak onu atayan komite görevden alabilecekti. Görevden alınan bir öğretmen eğer Köy Komitesi tarafından görevden alınmışsa Kaza Komitesine, Kaza Komitesi tarafından görevden alınmışsa Eğitim Kurulu'na temyiz başvurusunda bulunabilirdi. Ölüm, görevden alma ya da istifa ya da başka bir nedenle bir okulda öğretmen açığı ortaya çıkarsa, Köy Komitesi geri kalan okul yılı için bir başka öğretmen atayabilir ve Kaza Komitesi okulla ilgili köyler için belirlenen okul ücretlerin belli bir yüzde oranında arttırılmasına ya da azaltılmasına karar verebilirdi. Köy Komitesi öğretmen açığını 15 gün içinde doldurmazsa Kaza Komitesi bir öğretmen atayabilir ve bu atamadan derhal Köy Komitesi'ni haberdar edecekti.<sup>2113</sup>

### 3.3.6.2. Öğretmenlerin Sınavları Sınıflandırmaları ve Nitelikleri

Ada yönetiminin, öğretmenler nitelikleri ile ilgili tespit edilebilen ilk çalışması 26 Temmuz 1881 tarihli genelge içerisinde yerini almıştı. Bu genelgeye göre; öğretmen işe alınacağı zaman; görevini yapabilmesi için yeterli bilgi ve kabiliyete sahip olduğuna dair seltifikası bulunduğunu

<sup>2110</sup>1905 tarihli kanunda bu süre 10 Eylül olarak belirlenmişti.. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5643-5644, madde XXXII.

<sup>2111</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2836, mad. XXIII; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s. 5644, madde XXXII.

<sup>2112</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2836-2838, mad. XXIV, XXVI, IXXX, XXX, XXXIII; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5644-5647, madde XXXIII, XXXIV, XXXVII, XXXVIII.

<sup>2113</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2838, mad. XXXIV, XXXV; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5647, madde XLII-XLIII.

ve toplum tarafından kabul görülmeyen karaktere sahip olmadığını ispatlamak zorundaydı. Komite işe almak istediği böyle bir öğretmenin seltifikasını Eğitim Direktörüne sunması gerekmektedir. Öğretmenle anlaşma yapan eğitim komiteleri üç ay içerisinde yardım almak için bu durumu belgelendirmeliydi.<sup>2114</sup>

Öğretmen olma şartları belirlenmesine rağmen adada öğretmenler hakkında şikayetler bulunmaktaydı. Ada basınına yansıyan haberlerde; öğretmenlerin öğrencilerin eğitimiyle yeterli derecede ilgilenmediği, yetersiz durumda olan öğretmenlerin görevden alınması gerektiği dile getirilmekteydi.<sup>2115</sup> Bu konu hakkında çeşitli düzenlemeler yapılmasının gerektiğini düşünen İngiliz yönetimi öğretmenlerin sınıflandırılması ve niteliklerini hakkında çeşitli esaslar belirlemişti. Öğretmenlerin nitelikleri ile ilgili düzenlemeler ilk önce eğitim olarak daha iyi durumda olan Rum-Hristiyan okullarında görev yapacak öğretmenleri kapsamaktaydı.

21 Haziran 1892 tarihli “*Yönetim Tarafından Yardım Yapılan Rum-Hristiyan İlkokullarına Atanacak Erkek Öğretmenlerin Niteliklerine ilişkin*” başlıklı kanuna göre özetle; 1892 Eylül ayından itibaren yönetim tarafından bağış yardımı yapılan Rum-Hristiyan ilkokullarına şu özelliklere sahip olmayan kişiler öğretmen olarak atanmayacaktı. Bunlar; “*Gymnasia*” olarak bilinen okullardan ya da Lefkoşa, Larnaka veya Limasol Lisesi’nden tüm eğitim derslerinden geçtiğini ve karakter olarak uygun biri olduğunu belgeleyen bir diploma veya sertifika sahibi olanlar, bir yılı geçkin bir süredir öğretmenlik yaptığını belgeleyen bir sertifika sahibi olması istenmekteydi. Bu sertifika bu kamu ilköğretim okulunun müdürü ve Okul Komitesi tarafından imzalanmalı ve Hristiyan Kilisesi yetkilisi tarafından tescil edilmeliydi. Bu kişinin Rum-Ortodoks Kilisesinin üyesi olması gerekmektedir.<sup>2116</sup> Bu kanuna göre; bir okula bir öğretmen atandığında bu okulun Okul Komitesi başkanı bu öğretmenle birlikte Kaza Komiseri veya Okul Müfettişi’nin karşısına çıkacak ve yeni atanan öğretmenden istenen belgeleri sunacaktı. Okul Komitesi’nin Başkanı, belgeleri ibraz ettikten sonra Kaza Komiseri veya Okul Müfettişi’nden bu öğretmenin atanmasını tescil eden bir belge alacaktı. Bir kişi başarılı bir şekilde en az beş yıl bir okulun öğretmeni olarak görev yaptığında ve görev yaptığı Okulun Komitesi, Okul Müfettişi ve Hristiyan Kilisesi yetkilisi tarafından imzalanmış başarılı öğretmenliğine ilişkin bir sertifikaya sahip olduğunda, öğretmen olmak için uygun niteliklere sahip kabul edilecekti.

<sup>2114</sup>[C.3384], Ada Yöneticisi S. Hackett’edan Kimberley’e gönderilen 12 Ağustos 1881 tarihli yazıya ( No.4) Ek-2, madde IV ve VI, s. 5-6.

<sup>2115</sup>Kıbrıs, Nr.59, 16 T. Evvel 1893- 4 T. Evvel 1309, s. 1; **Yeni Zaman**, Nr.11, 12 K. Evvel 1892-30 T. Sani 1308, s. 2; Meserya Nahiyesine bağlı Prestorane(?) Karyesi imamı ve mektep muallimi Hakkı Efendi ay tutulması sırasında köylüye hitaben; “*ay’a doğru birkaç el kurşun atınız, kurtulsun*” demiş ve köylülerde gök yüzüne kurşun atmışlardı. Bu durumu haber yapan gazete; böyle bir muallimin vatan çocuklarını nasıl eğiteceğini ve onlara ne öğreteceğini yerli eğitim sorumlularının dikkatine sunmuştu. **Akbaba**, Nr.19/41, 24 Haziran 1314.

<sup>2116</sup>**The Cyprus Gazette, Supplement**, 24 Haziran 1892, s.2040, “*As To The Qualifications of School-Mastres Appointed To Elementary Greek-Christian Schools Aided By The Government.*”, No.VII., 1892, madde I.

Ancak bu kişi daha önce sözü edilen öğretim yöntemini bir ay uyguladığını belgeleyen sertifika sunma zorunluluğundan muaf tutulmayacaktı.<sup>2117</sup>

1893 yılı Kavanin Meclisi açılış konuşmasında öğretmenlerin ve okulların durumu Yüksek Komiser tarafından gündeme getirilmişti. Yüksek Komiser; köy okulları ve öğretmenlerinin ortalama bir standardın altında olduğunu dile getirmişti. Adanın büyük kentlerinde yeni öğretim yönteminin okul öğretmenlerine öğretilmesi için toplantılar yapıldı.. Mütakiben, okulları ziyaret edecek ve yöntemin uygulanmasıyla ilgili pratik dersler verecek üç öğretmenin atanması yapılmıştı. Yüksek Komisere göre; okul öğretmenleri için uygun bir standart getirmenin yanı sıra maaşlarının zamanında ödenmesini de sağlamak gerekmekteydi. Bu görev alt seviyeli okulların yöneticileri tarafından sürekli olarak ihmal edilmekteydi. Buna yönelik tedbir alınacağı ilave edilmişti.<sup>2118</sup>

1895 yılında yapılan düzenlemelere yönetimin destekleyeceği Müslüman ve Hristiyan ilk öğretim okullarında görev yapacak öğretmenlerin taşınması gereken nitelikler belirlenmişti. Kanuna göre Müslüman okulları için; 20 Ağustos 1896'dan itibaren aşağıdaki özelliklere sahip olmayan hiç kimse yönetimden yardım ödeneği alan Müslüman ilköğretim okulunda öğretmen olarak görevlendirilmeyecekti. Bu şartlar; Osmanlı Devleti'nde "*Mektebi İdadi*" ya da "*Darul Muallimin*" isimleriyle bilinen yüksek okullardan alınmış bir diploma ya da sertifikaya sahip olanlar, Kıbrıs Rüştüyesi'nde eğitimini tamamladığına ilişkin bir sertifikaya sahip olanlar<sup>2119</sup>, Yüksek Komiser tarafından görevlendirilen bir Sınav Kurulu'ndan daha önce açıklandığı şekilde bir Müslüman İlköğretim Okulu'nda öğretmen olabileceğine ilişkin sertifikaya sahip olması gerekmekteydi.<sup>2120</sup>

Müslüman bayan öğretmenler için de çeşitli şartlar belirlenmişti. Buna göre; 20 Ağustos 1896'dan itibaren Yüksek Komiser tarafından görevlendirilmiş bir Sınav Kurulu'ndan bir Müslüman Kız İlköğretim Okulu'nda bayan öğretmen olmaya uygun olduğuna ilişkin sertifika almayan hiç kimse yönetimden yardım alan bir Müslüman Kız İlköğretim Okulu'nda bayan öğretmen olarak görevlendirilmeyecekti.<sup>2121</sup> Erkek ve Bayan Müslüman öğretmen adayları öğretmen olmak için Sınav Kurulu ve Okullar Müfettişi'nin elinden bir Müslüman İlköğretim Okulu'nda görev yapmaya yeterli olduğuna ilişkin bir sertifika alacaktı.<sup>2122</sup> Öğretmenler Müslüman ve 18 yaş ve üstünde olmalıydı. Ancak yabancı bir dilin öğretilmesi ya da eğitimin

<sup>2117</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 24 Haziran 1892, s.2040, madde II-IV.

<sup>2118</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 401, 17 Mart 1893, s. 2169.

<sup>2119</sup> 1905 yılında yürürlüğe giren eğitim kanununda Rüştüyenin yerini İdadi Mektebi almıştı. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5648, madde XLVIII.

<sup>2120</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2839, madde XLII; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5648-5649, madde XLVIII.

<sup>2121</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2839, madde XLIII; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, madde XLIX.

<sup>2122</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2839, madde XLIV; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, madde L

teknik bir branşı için öğretmen Müslüman olmasına ya da kanunun 42 ve 43'üncü maddelerindeki<sup>2123</sup> niteliklere sahip olması gerekmekteydi.<sup>2124</sup>

1895 tarihinde çıkarılan eğitim kanunu ile 1892 tarihli Okul Öğretmenlerinin Nitelikleri Kanunu yürürlükten kaldırılmıştı.<sup>2125</sup> 1895 tarihli kanuna göre; Rum-Hristiyan ilköğretim okullarında öğretmenlerin niteliklerine ilişkin şartlar ise; 20 Ağustos 1896'dan itibaren aşağıdaki özelliklere sahip olmayan hiç kimse yönetimden yardım ödeneği alan bir Rum-Hristiyan ilköğretim okulu'nda öğretmen olarak görevlendirilmeyecekti. Buna göre; Kıbrıs Gymnasium'unun eğitim bölümünde ya da tanınmış bir öğretmen eğitim okulunda eğitimini tamamladığına ilişkin bir diploma ya da sertifikası olanlar, eğer bu kanunun kabul edilmesinden önce öğretmenliğe başlamışlarsa, Yüksek Komiser tarafından görevlendirilmiş Sınav Kurulu'ndan ya da yeni öğretim yöntemine göre öğretmenlik yapabileceğine ilişkin Kıbrıs Gymnasium'unun eğitim bölümünün yöneticilerinden alınmış bir sertifikası olanlar öğretmenlik yapabilecekti.<sup>2126</sup> 1905 yılı eğitim kanununda bunlara ilave olarak "1895, Eğitim Kanunu" ve "1897, Eğitim Islah Kanunu"na göre alınmış bir sertifika veya bu kanunun 46'ncı maddesine göre<sup>2127</sup> Sınav Kurulunun yapacağı sınavda başarılı olmak gerekmekteydi.<sup>2128</sup> Bu koşulları sağlayanlar sağlayan kişiler Okullar Müfettişi'nden bir Yunan-Hristiyan ilköğretim okulunda öğretmenlik yapabileceğine ilişkin sertifika alacaktı.<sup>2129</sup> Öğretmenler Rum-Ortodoks Kilisesinin üyeleinden ve on sekiz yaşın üzerinde olmalıydı. Yabancı diller ya da eğitimin herhangi bir teknik branşı için öğretmenin Rum-Ortodoks dininden olması ve madde 52'deki niteliklere sahip olması gerekmeyecekti.<sup>2130</sup>

Rum bayan öğretmenlerde ise; 20 Ağustos 1896'dan itibaren aşağıdaki özelliklere sahip olmayan hiç kimse yönetimden yardım ödeneği alan bir Rum-Hristiyan kız ilköğretim okulunda bayan öğretmen olarak görevlendirilmeyecekti. Buna göre; tanınmış bir bayan öğretmen eğitim okulundan alınmış bir sertifika ya da diploması olanlar<sup>2131</sup>, Yüksek Komiser

<sup>2123</sup> 1905 yılında yayımlanan eğitim kanununun 48 ve 49'uncu maddeleri.

<sup>2124</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2840, madde XLV; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, madde LI

<sup>2125</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2841, madde LIII.

<sup>2126</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2840, madde XLVI.

<sup>2127</sup> Sınav Kurulu, sınava girmek için başvuran kişileri Eğitim Kurulu'nun belirleyeceği çerçevede, genel kültürlerini ve yeni öğretim metoduna göre öğretim yapabilmek yeteneklerini test etmek amacıyla sınava tabi tutar ve sınavda başarılı olan kişileri Kurul'a bildirir. Sınav Kurulu, sınavda başarısız olmakla birlikte iyi nitelikleri olan kişilerin bazı konularda yeniden sınava tabi tutulmasını ve bir sonraki sınava kadar geçici sertifika almasını önerebilirdi.

<sup>2128</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, madde LII.

<sup>2129</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, madde LIII.

<sup>2130</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, madde LIV.

<sup>2131</sup> 1905 yılında yayımlanan eğitim kanununda bu okullara Lefkoşa Kız Okulu'nun Eğitim bölümünü bitirenler eklenmişti. **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5649, "to Consolidate and Amend the Laws Relating to the Establishment Schools in Cyprus and to make Certain Provision Respecting Secondary Education." No.V., 1905, madde LII.

tarafından görevlendirilmiş Sınav Kurulu'ndan yeni öğretim yöntemine göre öğretmenlik yapabileceğine ilişkin bir sertifikası olanlar öğretmen olarak görev yapabilecekti.<sup>2132</sup>

Adada özellikle Hristiyan okullarının sayısının hızla artması sonucu adada mevcut öğretmen sayısı yetersiz gelmeye başlandığından yeni öğretmen temin etmek için düzenlemeye gidilmişti. Bu doğrultuda 1897 yılında 1895 yılı tarihli eğitim kanunda yapılan değişiklikle; kalifiye öğretmenlerin sayısının yetersiz olduğuna kanaat getirildiğinde Hristiyan Okullar için Sınav Kurulu, kanunun kabul edilmesinden önce öğretmen olarak görev yapmayan ve Sınav Kurulu'na yeni öğretim yöntemine göre öğretmenlik yapmaya yetenekli olduklarını ispatlayan sınırlı sayıda kişiye sertifika verilmesine karar verebilecekti. Sınav Kurulu sınavın yapılacağı yer ve zaman ve verilecek sertifika sayısına ilişkin duyuru yapacaktı. Bu bölüme göre sertifika alan bir kişi kanuna göre kalifiye sayılacak ve ek bir sınava gerek kalmadan yönetimden yardım alan bir Rum-Hristiyan İlköğretim Okulu'nda öğretmenlik yapabilecekti.<sup>2133</sup>

1895 yılı tarihli kanuna göre; belirlenen koşulları taşıyan her kişi Sınav Kurulu ve Okul Müfettişi'nin elinden bir Rum-Hristiyan İlköğretim Okulu'nda görev yapmaya yeterli olduğuna ilişkin bir sertifika alacaktı.<sup>2134</sup> Bu öğretmenler, Rum-Hristiyan Kilisesi'nin üyesi olmalı ve 18 yaşının altında olmamalıydı. Ancak yabancı bir dilin öğretilmesi ya da eğitimin teknik bir branşı için öğretmenin Rum-Hristiyan Kilisesinin üyesi olması ya da bu kanunun 46 ve 47'inci maddelerindeki niteliklere sahip olması gerekmemekteydi.<sup>2135</sup>

1895 ve 1905 yılı tarihli eğitim kanunlarına göre; Kıbrıs'taki öğretmenler üç sınıfa ayrılacaktı. Öğretmenlerin sınıflandırılması, Sınav Kurulu tarafından yapılacaktı. İkinci ve üçüncü sınıf öğretmenlerden bir üst sınıfa geçmek isteyen öğretmenler, Sınav Kurulu'na başvurarak niteliklerinin test edileceği bir sınava tabi tutulacaklardı. Ancak ilk sınıflandırmanın ardından iki yıl geçmeden bu tip bir başvuru yapılamayacaktı. Bir öğretmen, bu tip bir sınavda başarılı olsun ya da olmasın iki yıl geçmeden yeni bir sınava girme başvurusunda bulunamayacaktı. Yüksek Komiser, zaman zaman, uygun gördüğü kişileri Sınav Kurul ya da Kurulları oluşturmakla görevlendirebilirdi. Sınav Kurulunun görevleri ise; genel bilgilerinin ve yeni öğretim yöntemine uygunluklarının test edilmesi için başvuran kişileri sınava tabi tutmak ve Okullar Müfettişine sınavı geçenlerin isimlerini bildirmektir.<sup>2136</sup> 1905 yılı eğitim kanununda ilave olarak; Sınav Kurulu, sınava girmek için başvuran kişileri Eğitim Kurulu'nun

<sup>2132</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2840, "to Provide for the Establishment and Management of Elementary Schools in Cyprus.", No. XVIII., 1895, madde XLVII.

<sup>2133</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 17 Eylül 1897, s. 3467, "to Amend the Education Law, 1895.", No.XIV., 1897, mad.VIII (yapılan düzenleme ile 1895 tarihli kanunun LI. maddesi olarak kabul edildi).

<sup>2134</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2840, "to Provide for the Establishment and Management of Elementary Schools in Cyprus.", No. XVIII., 1895, madde XLVIII.

<sup>2135</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2840, "to Provide for the Establishment and Management of Elementary Schools in Cyprus.", No. XVIII., 1895, madde XLIX.

<sup>2136</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 4 Temmuz 1895, s.2839, madde XXXVI-XLI; **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5648, madde XLIV, XLV, XLVII.

belirleyeceği çerçevede, genel kültürlerini ve yeni öğretim metoduna göre öğretim yapabilmek yeteneklerini test etmek amacıyla sınava tabi tutar ve sınavda başarılı olan kişileri Kurul'a bildirir. Sınav Kurulu, sınavda başarısız olmakla birlikte iyi nitelikleri olan kişilerin bazı konularda yeniden sınava tabi tutulmasını ve bir sonraki sınava kadar geçici sertifika almasını önerebilir yetkisi verilmişti.<sup>2137</sup>

Resmi gazetede çıkan ilanlarla öğretmen olmak için yapılacak sınavlar hakkında bilgiler verilmekteydi. Rum Hristiyan okullarında öğretmen olmak için yapılacak sınav hakkında verilen bilgilere göre; sınav iki aşamadan oluşacaktı. Sadece ilk aşamayı geçen adaylar ikinci aşamaya devam edeceklerdi. Birinci aşama genel kültür aşamasını oluşturacak yazılı olarak yapılacaktı. Genel kültür sınavının alt başlıkları ise; modern Yunan kompozisyon ve grameri (antik Yunanca bilgisi dikkate alınacaktı), genel okul aritmetiği ve pratik geometri, Kıbrıs'ın yasal ağırlıkları ve ölçüleriyle ile kesirlerin sadeleştirme yoluyla çözümüyle ilgili sorular, Kıbrıs'la ve Kıbrıs'la ticari bağı olan ülkelerle ilgili özel sorularla birlikte dünyanın genel coğrafyası, Temel İngilizce (seçmeli)'ydi. Sınavın ikinci aşaması yazılı ve sözlü olarak yapılacaktı. Bu bölümde; okul yönetimi ve uygulamalı eğitim konularından imtihan olunacaktı. Sınav sonucunda yeterli sayıda aday kalifiye bulunursa on sertifika verilecekti. 18 yaşın altındakiler sınava giremeyecekti.<sup>2138</sup> Sınav sonucunda başarılı olanların öğretmenlik numaraları, öğretmenin adı, doğum yeri, seltifikasını aldığı yer bilgileri bulunmaktaydı. Rum Hristiyan okullarında öğretmenlik yapacak olan ve öğretmen olup bir üst kademeye terfi eden öğretmenlere ait bilgiler resmi gazete yayımlanmaktaydı. 1905 yılında başarılı olan öğretmenler hakkında verilen bilgilere göre; terfi ederek birinci sınıf öğretmen olan erkek öğretmen sayısı 3, ikinci sınıf erkek öğretmen sayısı 12 ve üçüncü sınıf erkek öğretmen olanların sayısı 3'dü. Aynı dönemde birinci sınıf öğretmen olamaya hak kazanan bayan öğretmen sayısı 7, ikinci sınıf bayan öğretmen olmaya hak kazanan 6, üçüncü sınıf öğretmen olmaya hak kazanan 2 bayan öğretmen bulunmaktaydı. Bu listede erkek öğretmenlerin çoğunluğunun Kıbrıs Gymnasium mezunu iken bayan öğretmenlerin bir çoğunun Atina Eğitim Okulundan mezun olması dikkat çekicidir.<sup>2139</sup>

Müslüman İlköğretim Okullarında erkek öğretmenlik yapabilmek için yapılacak sınav da iki aşamadan oluşacaktı. İlk aşamayı geçenler ikinci aşamaya girebilecekti. Birinci aşama genel kültür sınavı yazılı olarak yapılacaktı. Genel kültür sınavı; Türk dil, kompozisyon ve grameri, olağan yazılı Türkçe'de karşılaşılan Arapça kelimeleri açıklayabilmek için yeterli Arapça ve Farsça bilgisi, genel okul aritmetiği, basit kesirleri ve Kıbrıs'ın yasal ağırlık ve ölçüleriyle ilgili

<sup>2137</sup> **The Cyprus Gazette, Supplement**, 19 Mayıs 1905, s.5648, madde XLVI.

<sup>2138</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 791, 6 Mayıs 1904, s. 5322.

<sup>2139</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 863, 24 Ağustos 1906, s.5972.

sorular, dünya genel coğrafyası, Kıbrıs ve Kıbrıs ile ticari bağı olan ülkeler hakkında sorular sorulacaktı. Bunların yanında Kuran ve Tecvid, dini bilgiler ve Temel İngilizce (seçmeli)'den oluşacaktı. İkinci aşama okul yönetimi ile uygulamalı eğitime yönelik sözlü sınav yapılacaktı. Tüm adaylar için Müslüman ve on sekiz yaşın üstünde olma şartında bulunmaktaydı.<sup>2140</sup> Resmi gazetede verilen bilgilere göre; 1905 ve 1906 yıllarında başarılı olarak bir üst sınıfa terfi eden birinci sınıf erkek öğretmen sayısı 2, ikinci sınıf erkek öğretmen sayısı 14 ve üçüncü sınıf erkek öğretmen olanların sayısı 10'du. Aynı dönemde ikinci sınıf bayan öğretmen olmaya hak kazanan 3, üçüncü sınıf öğretmen olmaya hak kazanan 2 bayan öğretmen bulunmaktaydı. Bu listede erkek öğretmenlerin çoğunluğunun Lefkoşa İdadisi mezunu iken bayan öğretmenlerin sınav komisyonu kararı ile öğretmen olduğu görülmektedir.<sup>2141</sup>

---

<sup>2140</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 795, 17 Haziran 1904, s. 5377.

<sup>2141</sup>The Cyprus Gazette, Nr. 870, 19 Ekim 1906, s. 6020.



## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### RUMLARIN ENOSİS FAALİYETLERİ ve İNGİLİZ YÖNETİMİ

#### 4.1. İngiliz Yönetimi Öncesinde Enosis Faaliyetleri

Rumlar, Fransızların Yedi Ada Cumhuriyetini ele geçirmesiyle doğrudan doğruya Fransız yönetimi ve Fransızlarla komşu olmuşlardı. Bunun doğal sonucu olarak da Fransız ihtilalinin etkileri Rumlar üzerinde kendini göstererek özellikle milliyetçilik fikrinin gelişmesinde önemli rol oynamıştı.

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti toprakları büyük devletlerin güç mücadele sahası haline dönüşmüştü. Bu mücadelede ülkede bulunan Gayrimüslim cemaatler yoğun biçimde kullanılmaktaydı. Özellikle Doğu Akdeniz mücadelesinde coğrafi konumun öneminden dolayı Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar İngiltere ve Fransa'nın ilgi sahasına girmişti.<sup>2142</sup> 1789 Fransız İhtilali ile bağımsızlık savaşlarına önem vermeye başlayan emperyalist güçler, Kıbrıs'taki konsoloslukları aracılığıyla ada Rumlarının koruyuculuğuna bürünmüştü. Aynı zaman da bu türden olayların kışkırtıcısı, destekleyicisi olmaktaydı.

Diğer yandan Kıbrıs'ta Osmanlı yönetimi sırasında dönemin büyük güçlerinden olan İngiltere'nin bölgeyle ilgisi Hindistan ticaret yolunun emniyeti düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. İngilizler, 1807 ilkbaharında İskenderiye'yi işgali ile adada yoğun bir şekilde propagandaya başlamışlar, Hristiyan din adamları aracılığıyla köylerde dahi İngilizlerin adayı ele geçirip, Kıbrıs'ı "*Türklerin baskısından ve zulmünden kurtaracakları*" propagandası yaptırmışlardı.<sup>2143</sup> İngilizler, Mısır'da istedikleri başarıyı sağlayamadıkları için Hindistan yolu tehlikeye girmişti. Bu durumu düzeltmek için Osmanlı Devleti içerisinde bulunan azınlıkları kışkırtarak, onları ayaklandırmaya çalışarak, Osmanlı Devleti bu isyanlarla uğraşırken kendileri de Hindistan yolunun emniyetli bir şekilde açılmasını sağlayacaktı.<sup>2144</sup> Bu düşünceler doğrultusunda İngilizler ada nüfusunun büyük bir çoğunuluğunu oluşturan Rumlarla karşılıklı

<sup>2142</sup>Bu durum Fransa konsolosluk yazışmalarına da sıklıkla yansımıştı. Bkz. **K.M.A.**, "*Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na*", (CCC), Vol. 14b, 1792-1810, ( 24 Ağustos 1810), Nr. 73, s.342; **K.M.A.**, "*Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na*", (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, (1 Frimaire 14- (22 Kasım 1805) Nr. 18, s.130-131.

<sup>2143</sup>**K.M.A.**, "*Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na*", (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, (30 Haziran 1807), Nr. 29, s.160-161

<sup>2144</sup>**K.M.A.**, "*Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na*", (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, ( 1 Temmuz 1807), Nr. 30, s.163-164; İngilizlerin yaptıkları propagandalar adadaki Rumların kendilerine yaklaşmasına sebep olmuştu. Yasak olmasına rağmen Malta bandralı İngiliz malı taşıyan gemi Osmanlı idaresi ve Fransızlar tarafından engel olunmaya çalışılsa da ada halkının İngilizleri kendilerine yakın hissetmelerinden dolayı yükünü Kıbrıs'a indirebilmişti. "*Konsolos Regnault'dan Dışişleri Bakanlığı'na*", (CCC), Vol. 14a, 1792-1810, ( 27 Nisan 1808), Nr. 32, s.169.

çıkart gereği yakınlaşma içerisinde bulunmaktaydı. Rumlar Osmanlı yönetiminden ayrılmayı, İngilizler de Hindistan yolunun güvenliğini sağlama peşindeydi.

İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra yıkılan Bizans İmparatorluğunun tekrar tesis etmeyi<sup>2145</sup> amaçlayan Megali-İdea(Büyük Ülkü) fikrinin bir parçası olan Enosis düşüncesi Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması ve adanın ilhak edilmesi anlamına gelmektedir. Megali-İdea sınırları 1791-1796 yılları arasında belirlenmiştir..<sup>2146</sup>Megali İdea'yı gerçekleştirmek isteyenler Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan toprakları kurtarıp Yunanistan'ın kurulması amacıyla çalışmalar yapmaktaydı. Bu amaçla faaliyette bulunan birçok dernek 1814 yılında Odesa'da Filiki Eteria<sup>2147</sup> Cemiyeti altında bir araya gelerek bu cemiyeti kurmuşlardı.<sup>2148</sup>Filiki Eterya Cemiyeti çok kısa süre içerisinde teşkilatlanma süresini tamamlamıştı. 1818 yılına gelindiğinde sadece İstanbul'da 17 bin üyesi bulunan cemiyet, İzmir, Sakız, Bükreş, Yaş, Yanya gibi önemli yerleşim yerlerinde şubelerini faaliyete geçirmişti..<sup>2149</sup>

Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımının etkisi ve büyük devletlerin kışkırtmalarıyla Yunanlılar 1821 yılında isyana kalkışmışlardı. Bu isyan sırasında ada Rumlarının bir kısmı adadan ayrılarak bu isyanda yer almıştı.<sup>2150</sup> Bu esnada Kıbrıs'ı da bu isyanın içerisine çekmek için Filiki Eterya Cemiyeti vasıtasıyla girişimlerde bulunulmuştu. Yunan isyanına Kıbrıs Rumlarını da dâhil etmek için Kıbrıs Başpiskoposu ve Piskopasları önderliğinde dini mekânlar silah deposu haline getirilmiş ve böylece çıkması planlanan isyanın hazırlıkları yapılmıştı. Ancak bunları öğrenen Kıbrıs Muhassılı Mehmet Paşa olaya methali bulunan kişileri tespit ederek cezalandırmış; dolayısıyla Kıbrıs'ta diğer adalar gibi bir isyan hareketi görülmemişti.<sup>2151</sup>

Bu dönemde dikkat çeken diğer bir konuda; 1862 Yunan isyanında Kral I. Othon (Otto)'un iktidarı kaybetmesi sonucu Danimarka prenslerinden Guillaume'u I. Yorgi adını alarak Yunan kralı olmuştu. Yedi Ada sakinlerinin de isteği ile İngiltere, 29 Mayıs 1864 tarihinde Yedi Ada Cumhuriyetini Yunanistan'a hediye etmişti. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından 8 Nisan 1865 tarihinde kabul edilmek zorunda zorunda kalınmıştı.<sup>2152</sup> Yedi Ada Cumhuriyetinin Yunanistan'a bırakılması Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Rumlarında kurulan gizli

<sup>2145</sup> Dinç, **a.g.t.**, s.86.

<sup>2146</sup> Sabahattin İsmail, **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Lefkoşa, 1992, s.12.

<sup>2147</sup> Bu cemiyet daha sonra Etnik-i Eterya ismini almıştı Konu hakkında bilgi için bkz. Necla Günay, "*Filiki-i Eterya Cemiyeti*", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1, 2005, 263-287.

<sup>2148</sup> H. Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları**, 1992, s. 7-9.

<sup>2149</sup> Yücel Özkaya, "*1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyanı ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları*", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri (Türk Yunan İlişkileri)**, ATASE, Ankara, 1986, s.114-115.

<sup>2150</sup> Atınadaki arşiv bilgilerine göre bu isyan hareketine 132 Kıbrıslı Rum katılmıştı. Zeno G. Rossides, **The Island of Cyprus and Union With Greece**, printed at "Anagennisis", s. Lefkoşa 1953, s.7.

<sup>2151</sup> Bu isyanla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.; Dinç, **a.g.t.**, s.82-107; Çoruh, **a.g.t.**, s.424-432.

<sup>2152</sup> M. Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, TKAE Yay., Ankara, 1988, s.35; **Türk Yunan İlişkileri ve Megala İdea**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s. 12; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.186, 278.

cemiyetlerin kışkırtmasıyla kendilerinde bu şekilde Yunanistana bağlanabileceği düşüncesini oluşturmuştu.

#### 4.2. Rumların Yeni Yönetimden Enosis'e Yönelik Beklentileri ve Alınan Tedbirler

1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonucu Osmanlı yönetiminin bulunduğu zor durumdan faydalanarak adanın İngiliz yönetimine geçmesi Rumlar tarafından coşku ile karşılanmıştı. Adanın İngilizlere bırakılmasından sonra Yedi Ada'nın Yunanistana verilmesinden dolayı ada Rumlarında Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilebileceği düşüncesi doğmuştu. Bu yöndeki bir beklenti Kıbrıslılar dışındaki Giritlilerde ve diğer Rumlarda da heyecan yaratmıştı. Bu yaklaşım adanın devrinin ilk günlerinde büyük bir beklenti oluşturmuştu.<sup>2153</sup> Her ne kadar İngiliz yönetiminin ilk dönemi açıktan açığa adanın Yunanistan'a bağlanması açıktan açığa dile getirilmese de İngiliz yönetimi Rumlar içerisinde bir grubun Yunanistan'a bağlanma arzusunda olduğunun farkındaydı.

Wolseley 3 Aralık 1878 tarihli yazısında, Rumların içerisinde kargaşa yaratmak isteyen kişilerin bulunduğunu merkezi yönetime bildirmişti. Yüksek Komisere Meclisin açılmasından sonra bu kanunun çıkarılabileceği bildirildi. Kavanin Meclisi'nin açılmasından sonra 17 Şubat 1879 tarihinde Kavanin Meclisi'nde yapılan düzenleme ile "*Adanın Daha İyi Düzenin Sağlanması ve Barışının Güvence Altına Alınması*" isimli kanun çıkarılmış bu kanuna dayanarak yüksek komisere adanın huzurunu bozanları ada dışına çıkartma yetkisi verilmişti.<sup>2154</sup>

Wolseley, ada topraklarının Kıbrıs dışında yaşayan Rumlar tarafından ele geçirmemesini yönündeki düşüncelerini eyleme geçirmiş ve Kavanin Meclisi'nin 9 Aralık 1878 tarihli ilk oturumunda gündeme gelmesini sağlamıştı. Yerli üyelerin itirazına rağmen 19 Aralık 1878'de Kavanin Meclisi'nin üçüncü görüşmesinde İngiliz ve Osmanlı vatandaşı olmayanların adadan toprak almasını yasaklayan<sup>2155</sup> kanunu meclisten geçmişti.<sup>2156</sup> Bu kanunun çıkarılmasındaki amaç Yüksek Komiser tarafından Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmişti. Wolseley'in Dışişleri Bakanı'na verdiği bilgiye göre; bu kanunun amacı Yunanistan'da yaşayan Rumların arazi satın almasını engellemektir. Atina'daki İngiliz Elçisi'nin raporlarında Yunanistan ve Ege adalarında

<sup>2153</sup>The Times, 26 Temmuz 1878, s.8; Anastasia Yiangou, **Cyprus in World War II Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean**, Tauris Academic Studies, I. B. Tauris Publishers, London 2010, s.9-10; Ramazan Tosun, "*Kıbrıs Meselesi*", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nr.10, 2001, s. 99.

<sup>2154</sup>N.A., CO., 67/3, s. 497-499; N.A., CO., 68/1, 1879, Law Nr. VIII Bu kanun 4 Mart 1879'de merkezi yönetime bildirildi. N. A., CO., 67/4, s. 486-487, 490.

<sup>2155</sup>Adayı Osmanlı yönetiminden teslim alan Hay 14 Temmuz 1878 tarihinde toprak satışını yasaklamıştı.

<sup>2156</sup>N.A., CO., 69/1, Kavanin Meclisinin 19 Aralık 1878 tarihli oturumu. Bu kanun İngiliz merkezi yönetiminin kabul etmemesiyle uygulanamıştı. Bu kanunun 21 Nisan 1879 tarihinde Kavanin Meclisinde görüşmeler sonucunda "*to Abrogate and determine a Proclamation of the 17 th day of July, 1878 relative to the sale of land*" Nr. XXXI, 1879 numaralı düzenlemesi ile 17 Temmuz 1878 tarihli toprak satışını yasaklayan beyanname kaldırılmıştı.N.A., CO., 69/1, Kavanin Meclisinin 21 Nisan 1879 tarihli oturumu; N.A., CO., 68/1, Nr. XXXI, 1879.

Kıbrıs'ta bir Rum partisi kurulması için süregelen komplo girişimleri bulunmaktaydı. Bu sebepten dolayı Wolseley yönetimle ilgili hizmetlerde Helenik Rumlara görev verilmesinden her fırsatta kaçınmıştı. İngilizlerin ada yönetimini ele geçirmelerinin Ege adalarındaki yankılarını bildiği için Rumların arazi almalarını engelleyen bir yasanın çıkarılmasının uygun olduğunu bildirmişti. Bu kanunun taslağını oluştururken Yunanistan'a doğrudan herhangi bir imada bulunmaktan kaçındığını da ifade etmişti.<sup>2157</sup> Wolseley 13 Ocak 1879 tarihinde Salisbury'e yazdığı yazıda kendilerinin ellerindeyken Kıbrıs'ın Helenik bir devlet olamayacağını,<sup>2158</sup> Helenik propağanda tehlikesinin adanın Yunanistanla birleşmeye teşvik ettiğini,<sup>2159</sup> ayrıca Kıbrıs'ın ikinci bir Corfu olmasına müsaade etmeyeceğini ifade etmişti.<sup>2160</sup>

İngilizlerin ada yönetimini devralmalarının hemen sonrasında Yunanistan'da Kıbrıs'a Yunanlıların göçünü teşvik eden milliyetçi kulüpler kurulmuştu. Bu kulüplerin Yunanistan'dan Kıbrıs'a göçü teşvik etmiş ve ada Rumlarının Enosis fikrini benimsemesinde büyük rol oynamıştı. İngiliz merkezi yönetimine Kıbrıs'ta İngiliz yönetimini protesto eden bir bilgi ulaşmıştı. 30 Aralık 1879 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury Yüksek Komiser Bidulph'a konunun araştırılması talimatını verdi. Larnaka Komiseri konu hakkında araştırma yapmış çeşitli tespitlerde bulunmuştu. Komiserin verdiği bilgiye göre; Salisbury'nin talimatından bir hafta sonra Helenik düşüncelere sahip Larnaka'da basılan Neon Kition gazetesine yönetimi protesto eden bildiri yayımlanmıştı. Yayımlanan bildiri adada bulunan konsoloslara sunulmuştu. Bu bildiriye imzalayan 30-40 kişinin üçte ikisi Yunan vatandaşıydı.<sup>2161</sup>

1880 yılında Osmanlı Devletine karşı, Yunan görevlileri katır satın almaya gelmişler; aldıkları 143 katıra Kıbrıslı Rumlar ücretsiz katkı olarak 107 katır daha eklemişti. Başpiskopos, Kral George'a Kıbrıs'ın "Ana Yunanistan" ile fikir duygudaşlığını ifade eden bir mektup göndermişti. 7 Kasım'da Yunan görevlileri deniz yoluyla yola çıktıklarında, 150 gönüllü onlara katıldı. Tüm olayla ilgili sıra dışı olan şey ise yönetimin, Osmanlı tebaalarının vatandaşı oldukları devlete düşmanlık gösterileri durumunda, ilk başta tam anlamıyla seyirci kalmış olmasıydı. İnsanların toplumdaki gösterilerinde ya da gazetelerdeki makalelerde taşkınlığı önlemek için hiçbir önlem alınmamıştı.<sup>2162</sup>

İngiltere'de William Ewart Gladstone önderliğindeki Liberal Parti'nin İngiltere'de seçimleri kazanması ada Rumları tarafından coşku ile karşılanmıştı.<sup>2163</sup> Adanın belirli başlı

<sup>2157</sup> N.A., FO., 88/4077, "Wolseley'den Salisbury'ye" 15 Ocak 1879.

<sup>2158</sup> Demetriadou, a.g.t., s. 109.

<sup>2159</sup> Holland, Markides, a.g.e., s. 166.

<sup>2160</sup> Demetriadou, a.g.t., s. 114.

<sup>2161</sup> Sonyel, *Settlers and Refugees*, s. 10.

<sup>2162</sup> Hill, a.g.e. IV, s.411.

<sup>2163</sup> The Times, 26 Nisan 1880, s.8.

yerleşim yerlerinde kutlama organizasyonları tertip edilmişti. Limasol'da düzenlenen organizasyon “*Foreing Greek Community*” tarafından düzenlenmişti.<sup>2164</sup> İngilterede Hükümet değişimi adada Kıbrısın Yunanistan'a bırakılıp bırakılmayacağı konusunu gündeme getirmişti.<sup>2165</sup> Ada Rumları Lefkoşa, Larnaka ve Limasol'dan Gladstone'ye tebrik telgrafları çekerek Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını istemişlerdi. Gladstone bu telgraflara cevap olarak; Osmanlı Devleti ile yaptıkları anlaşma gereği Kıbrıs'ı ele geçirdiklerini, bu önerilerin anlaşma şartlarına uymadığını vurgulamıştı.<sup>2166</sup>

Gladstone adayı Rumların istediği gibi Yunanistan'a bırakmasa da onların istediği doğrultuda reformlar yapılmasını sağlamıştı. Liberal Parti'nin yönetime geçmesinden kısa bir süre sonra Rumların isteği doğrultusunda Kavanin Meclisi'nin üye sayısının nüfus oranına göre yani Rumların lehine düzenlenmesi Kıbrıs Müslümanları tarafından tepki ile karşılanmıştı. Ada da bulunan Müslümanların ileri gelenleri gerek Yüksek Komisere gerekse Merkezi yönetime yaptıkları müracaatlarında; Rumların asıl amaçlarının Türkleri ve İngilizleri adadan kovmak olduğunu bildirmişler, yeni düzenleme ile kendilerinin meclise temsilci göndermeyeceklerini de bildirseler de herhangi bir sonuç alamamışlardı. Kıbrıs Müslümanlarının isteği üzerine, Osmanlı yönetiminin de duruma müdâhil olmasına rağmen sonuç değişmemiş yapılan düzenleme ile Rumların 9 üye ile mecliste temsil edilmesi kararlaştırılmıştı.

Yüksek Komiser Bidulph tarafından Sömürgeler Bakanı Kimberley'e 10 Ocak 1881 tarihli raporda; adada yaklaşık 600 Yunan vatandaşı bulunmaktaydı. İngiliz yönetimi ada nüfusunu İngilizleştirme politikası izlenimini engellemek için adada bulunan toplulukların kendi öğretmenlerini göndermeleri için Yunan Hükümeti'ne izin vermişti. İngiliz yönetiminden bu izni alan Yunan Hükümeti Enosis fikrini ada Rumları arasında yayılmasını sağlamak için çok sayıda öğretmen, papaz, doktor, avukat ve Rumları kışkırtmak amacıyla çok sayıda görevli göndermişti. Bu şahıslar adada serbestçe dolaşarak adayı karıştırmaya başlamıştı.<sup>2167</sup>

İngiliz yönetimi 1878-1885 yılları arasında adanın durumu ile ilgili hazırladıkları raporda; “*İngiliz yönetiminin ilk zamanlarından bu yana Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmeye çalışan ateşli bir Helen propagandası yapılmaktadır. Bu heves Yunan kolonilerinin ayrılmasına sebep olan İsa'dan önce 336 tarihinde ki “Antalkidas” anlaşmasından beri mevcudiyetini devam ettirmektedir. Helen politikasının bizim yararımıza mı zararımıza mı olduğu bir muammadır. Kıbrıslıların arasında yaşadığınızda onların hala Evagoras ve Zeno'nun oğulları olduğunu düşünüyorsunuz ve o zamanların üzerinden kaç yüzyıl geçtiğini unutuyorsunuz.*”<sup>2168</sup> şeklinde

<sup>2164</sup>Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, s.10.

<sup>2165</sup>*The Manchester Guardian*, 11 Mayıs 1880, s. 6.

<sup>2166</sup>*Memorandum on the Island Cyprus*, London 1919, s. 6.

<sup>2167</sup>Sonyel, *Settlers and Refugees in Cyprus*, s.10.

<sup>2168</sup>N.A., CO., 883/4/5, 1878-1885 raporlar, XVI.- Genel Gözlemler

yorum yapmışlar ve bu düşüncenin kendileri için yarar veya zarar getireceği konusunda net fikirlere sahip olmadıklarını ifade etmekteydi.

İngilizler adada Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak hareketlerde herhangi bir engellemede bulunmayacaklardı. Bu durum genel anlamda ada İngiliz yönetiminin uyguladığı bir yöntem olacaktır. Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanistanla birlikte hareket edip, Yunan ordusunda görev yapmalarına rağmen İngiliz yöneticileri konuşmalarında adanın tarafsız olduğunu dile getirecek, ada halkının birbirleri ile huzurlu bir şekilde yaşamalarını isteyecekti<sup>2169</sup>. İngiliz yönetimi ada Rumları tarafından Yunanistana gönderilen asker ve malzemeleri engellemek için sadece bir tarafsızlık bildirgesi yayımlayacak başka her hangi tedbir almayacaktı.

İngiliz yönetimi tarafından ada Rumlarının Yunanistan'a asker ve katır göndererek onları desteklemeleri üzerine İngiliz yönetimi bu konu ile ilgili bir emirname yayımladı. 18 Mayıs 1881 tarihli yayımlanan Kıbrıs'ın tarafsızlığı ile ilgili emirname de özetle; ada yöneticisi asker yazımını yasaklayabilir veya belirli şartlarda izin verebilirdi. Asker yazımı hususunda yönetici tarafından konulan yasak veya izin şartların birine aykırı hareket edenler para veya hapisle cezalandırılacaktı. İzinsiz olarak Kraliçe ile dost bir ülkeye karşı savaşan bir başka ülkenin askerlik hizmetine veya başka bir görevine giren veya halkı buna teşvik eden Kıbrıs ahalisi para veya hapis cezası veya mahkemenin vereceği başka bir ceza ile cezalandırılacaktı. Kıbrıs'ta yaşayan bir kişi Kraliçe'nin izni olmaksızın dost bir devletle savaşan bir diğer devletin ordusunda veya deniz kuvvetlerinde görev almak üzere başkalarını adayı terk etmek için gemiye binmeyi teşvik edecek olursa para veya hapis cezası veya mahkemenin vereceği başka bir ceza ile cezalandırılacaktı. Kıbrıs'ta yaşayan bir kişiyi kandırarak Kraliçe'nin izni olmaksızın dost bir devletle savaşan bir diğer devletin ordusunda veya deniz kuvvetlerinde görev almak üzere adayı terk etmek için gemiye binmeyi teşvik edenler de para veya hapis cezası veya mahkemenin vereceği başka bir ceza ile cezalandırılacaktı. Kıbrıs limanlarında veya sularındaki gemilerden birinin kaptan veya sahibi Kraliçe'nin izni olmaksızın kanunnameye aykırı olarak askere yazılan kişileri gemisine alırsa para veya hapis cezası veya mahkemenin vereceği başka bir ceza ile cezalandırılacaktı. Kraliçe tarafından verilen izin tezkeresi olmaksızın Kıbrıs dâhilinde asker veya deniz kuvvetlerine kayd olmak üzere bir gemi inşa eden inşasına göz yuman veya sebep olan, herhangi bir gemiyi savaşta kullanılmak üzere tahsis eden, gemiyi donatan, gemiyi götürülen ve götürülmesine sebep olanlar para veya hapis cezası veya mahkemenin vereceği başka bir ceza ile cezalandırılacak ve gemiye bütün teçhizatı ile el konulacaktı. Dost devletlerden birinin sömürgelerine saldırmak üzere Kıbrıs dâhilinde

<sup>2169</sup>Kıbrıs'ın ikinci yüksek komiseri olan Bidullp yeni yıla girmelerini ile ilgili konuşmasında bu konuları kendisini dinleyen topluluğa hitabında dile getirmişti. **The Times**, 15 Ocak 1881, s.5.

asker ve teçhizat hazırlayan olur ise öncelikle bu işe girişenler Kraliçe'nin izni olmaksızın yardım eden şahıslar para veya hapis cezası veya mahkemenin vereceği başka bir ceza ile cezalandırılacaktır. İkinci olarak böyle bir sevkiyatta kullanılan gemi, silah v.b. araçlara el konulacaktı.<sup>2170</sup> Kraliçe tarafından çıkarılan bu emirname Londra Sefiri aracılığı ile Bâbiâliye bildirilmişti.<sup>2171</sup> Bâbiâli ile Londra Sefiri arasında emirnamenin yayınlanma nedeni yazışmalara yansımıştı.<sup>2172</sup>

Rumların asıl amaçlarının farkında olan Wolseley bilindiği gibi merkezi hükümete şikâyet edilmiş ve adadaki yaptığı uygulamalar hakkında kendisinden açıklama istenmişti. Wolseley'den sonra adaya görevlendirilen Bidullph Liberal Parti'nin iktidara gelmesi ile Rumlara karşı daha temkinli bir politika sergilemişti. Yüksek Komiser Bidullph 6 Ekim 1881 tarihinde Limasol'da yaptığı toplantıda; kendisinin Helenizim karşıtı olmadığını her İngiliz gibi dil ve din birlikteliğini benimsediğini, ayrıca hiçbir ülkenin İngiltere kadar bu konu hakkında hassas davranmadığını dile getirmişti. Anlamsız milliyetçilik yapan Pan-Hellenist grubunun da bu düşüncüyü kabul etmesi gerektiğini vurgulamıştı. Adadaki görevinin Kraliçe'nin iki müttefikini birbirlerine karşı kışkırtmaya yönelik davranışlarda olmadığını belirtmişti. Böyle bir kışkırtmanın Yunan Hükümeti için utanç verici bir eylem olacağını ve Kıbrıs tarafına zarar vereceğini bildirmişti Bidullph konuşmasının devamında 1880 yılına ait Osmanlı Bankasının yayınladığı raporda; adanın terk edileceğini ve ticaretin duracağını belirtildiğini fakat bu raporun çelişkilerle dolu olduğunu, aksine ada ticaretinin yeni yönetimle birlikte canlandığını ifade etmişti. Adada ki refah seviyesinin yükselmesi için güvenli ve istikrarlı bir yönetimle mümkün olacağını vurgulamıştı.<sup>2173</sup> Bu konuşmadan birkaç ay önce adanın Yunanistana bırakılacağına dair bir Rum gazetesinde çıkan haberi bizzat Yüksek komiser yalanlamıştı.<sup>2174</sup>

1887'de Kraliçe'nin Jübile kutlaması Kıbrıslı Rumlar tarafından boykot kararı alındı. Ortodoks kilisesinde din adamları Yunanistan ile birleşme için konuşmalar yapmış ve spor müsabakaları organize edilmişti. Bunların sonucu olarak katılım noksanlığından dolayı İngiliz kutlamaları başarısız olmuştu.<sup>2175</sup>

1887 yılında adada meydana gelen ekonomik sıkıntıları ve Rumların İngiliz yönetiminden beklentilerini bulamadıklarını İngiliz basınında dile getiren George M. Chacalli yazısının sonunda;

*“Bizler Yunanistan'ın çocuklarıyız. Geleneklerimiz, dilimiz, inançlarımız, her şey bize Yunanistan'a ait olduğumuzu gösteriyor. Bir gün Yunanistan'ın*

<sup>2170</sup> B.O.A., HR.SYS., 900/29; N.A., F.O., 881/4456, Extract From The London Gazette of 31 May 1881, s.1-5; The Cyprus Gazette, Nr. 73, 17 Haziran 1881.

<sup>2171</sup> B.O.A., HR.T.O., 60/16.

<sup>2172</sup> B.O.A., Y.EE., 83/24.

<sup>2173</sup> The Times, 20 Ekim 1881, s. 10.

<sup>2174</sup> The Manchester Guardian, 16 Nisan 1881.

<sup>2175</sup> Hill, a.g.e., IV, s.498.

*gök mavisi bayrağını kafamızla selamlayacağız ve ana ülkemiz bizi göğsüne bir kez daha basacak*<sup>2176</sup>

şeklinde açıklama yaparak açıktan açığa Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait olduğu iddiasını dile getirmiş ve Enosis'in gerçekleşeceğine dair inancını vurgulamıştı.

### 4.3. Enosis Faaliyetlerinin Yoğunlaşması ve Kıbrıs Türklerinin Tepkileri

Ada Rumlarının Enosis'e dair faaliyetleri Osmanlı yönetimi tarafından takip edilmekteydi. 19 Teşrin-i Sani 1890 tarihli Hariciye Nezaretinden Londra Sefirine gönderilen tahriratta; Kıbrıs Rum vekillerinden oluşan bir heyetin Yunan veliahdı ve eşi tarafından kabul edildiğini ve heyetin bunlara Kıbrıs haritası verdiği yönünde haber alındığı konusunun araştırılması istenmekteydi. Osmanlı Devleti Londra Sefiri aldığı talimat gereği bu haberleri içeren Daily News gazetesinin yazısını Lord Salisbury ile görüşmesinde gündeme getirmişti. Salisbury, sefire ;

*“ bu hadiseyi ilk defa duydum. Bu heyet fesat çıkarmaya çalışan kişilerden oluşmuş olmalıdır. Bununla birlikte Sömürgeler Bakanı ile görüşüp bu konuda bilgi vermesini rica edeceğim. Yapılacak tahkikattan bu davranışın kendi başına hareket eden önemsiz birtakım şahısların eseri olduğunun ortaya çıkması muhtemeldir. Heyet tarafından öne sürülen arzuya yani Kıbrıs'ın ileride Yunanistan'a ilhakına gelince Osmanlı ile İngiltere var oldukça Kıbrıs hiçbir zaman Yunanistan'a ait olamayacağını<sup>2177</sup> ”*

ifade ettiğini bildirmişti. Sefir, Salisbury ile bir sonraki görüşmesinde konuyu tekrar Sömürgeler Bakanı ile görüşüp açıklığa kavuşturacağını ifade etmişti.<sup>2178</sup>

Ada Rumlarından Chacalli'nin İngiltere'de bazı mebuslarla görüşüp adanın Yunanistan'a bağlanması konusunda onların desteğini aldığı yönündeki haberin Yeni Zaman<sup>2179</sup> gazetesinde yayımlanmıştı.<sup>2180</sup> Bu haberlerden rahatsız olan ada Müslümanları Bâbıâliye mücaat ederek dilekçelerine ek olarak adanın Yunanistana bırakılmasına dair Rumların İngiliz parlamentolar ile görüşme haberlerini içeren Yeni Zaman ve Rum gazetelerini ilave etmişlerdi. Ada Müslümanları dilekçelerinde; sayıları 48.139 olan Kıbrıs Müslümanlarının tekrar Osmanlı Devleti idaresine girmeyi arzu etmekte iken Rumların İngiliz yönetiminin serbest idaresi daha

<sup>2176</sup>The Times, 17 Eylül 1888.

<sup>2177</sup>BOA., HR. SYS., 900/34 Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gelen 28 Teşrin-i Sani 1890 tarihli ve 304 numaralı tahriratın tercümesi; BOA., YA. HUS., 1308.5.2, Hariciye Nezareti'nden Sadarete 28 Rebiülahir 1308 tarihli (29 Teşrin Sani 1306) tahrirat.

<sup>2178</sup>BOA., HR. TO., 64/ 95,Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 18 Kânûnevvel 1890 tarihli tahrirat.

<sup>2179</sup>Yeni Zaman, Nr. 22, 16 Kanun-i Sani 1893, 5 Kanun-i Sani 1308, s.3; Gazete bir sonraki sayısında İngiliz mebusların mektuplarını yayımlamış ve ada Müslümanlarının bir an önce bu konu için tedbir almasını, cemiyet kurarak mücadeleye başlaması gerektiğini izah ederek ada Müslümanlarını uyarıyordu. Yeni Zaman, Nr.23, 23 Kanun-ı Sani 1893, 12 Kanun-ı Sani 1308, s.1; Yeni Zaman, Nr.24, 30 Kanun-ı Sani 1893, 19 Kanun-ı Sani 1308, s.1.

<sup>2180</sup>Bu haberlerin ayrıntıları için bkz. Beria Remzi Özoran, “1893 Yılında Enosis Gayretleri ve Kıbrıs Türkleri” Türk Kültürü, Nr. 115, s. 447-454, (47-54).



doğrusu adaletsiz tutumları ve göz yummaları sonucu Osmanlı Devleti ve Müslümanlar aleyhine hareketlere kalkışmakta olduklarını ve Müslümanların asla tahammül edemeyecekleri girişimlerde bulduklarını bildirmekteydi. Rumların, yanlarına bir iki İngiliz de çekerek Müslümanları heyecana ve galeyana getirdiklerini ifade etmişlerdi. Rumların bu hareketleri mevcut idarenin bu gibi şeylere tamamen kayıtsız kalmasından kaynaklandığı vurgulanmıştı. Müslümanlar bu hareketlere tahammül edemeyeceklerinden doğrudan doğruya padişahın idaresi altına girmeye karar verdiklerini ve Padişahın idaresi altına tekrar kabul edilmeleri hususunda müsaade edilmesini arz ettiklerini bildirmişlerdi.<sup>2181</sup> Bâbîâli bunun üzerine Hariciye Nezareti aracılığı ile 12 Şubat 1893 tarihli yazı ile Londra Sefirine gelişmeler hakkında bilgi alması talimatını vermişti. Konu hakkında araştırma yapan Sefir, İngiliz Dışişleri Müsteşarı'na gazetede haberleri sorduğunu, müsteşarın konuyu ilk defa kendisinden duyduğunu, gazetede adı geçen şahısların parlamento üyesi olduklarını, ancak hükümet üzerinde hiçbir etkilerinin olmadığını, sürekli olarak hükümete sıkıntı çıkarma gayreti içerisinde olduklarını bildirmişti. Müsteşar konuşmasının devamında, bu olayın asla öneminin olmadığını bildirmişti.<sup>2182</sup> İngiliz yönetimi bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi daha sonradan da uygulayacakları ikili davranma politikasını uygulamıştı. Bir taraftan ada Rumlarını Enosis için kışkırtmayı hedeflemiş ve onlara uygun ortam oluşturmuş, diğer taraftan bu işi yapan vekillerin hükümeti zor durumda bırakmak için böyle girişimlerde bulunduğunu iddia etmişlerdi.

27 Nisan 1893 tarihli Daily News gazetesinde Kıbrıslıların Helenik düşünceye sahip olmadığını belirten bir haber yayınlanmıştı. Bu haber Kavanin Meclisi'nin Rum üyesi olan George Chacalli tarafından yalanlanmış ve kendisi gibi düşünen herkesin Kıbrıs'ın Helenik Krallığının bir parçası olması arzusunun sürekli olduğunu ifade etmişti<sup>2183</sup>. Bu haberlerin basını meşgul etmesi Enosis fikrinin sürekli olarak gündemde kalmasını sağlamaktaydı.

23 Şubat 1894 tarihli bir belgeye göre; bu dönemde Rumların alt tabakasından ve köylerde oturanların iyiliği ve kötülüğü ayırt etme yeteneğinden yoksunken kasabalarda ve şehirlerde yaşayanların okula giderek milli hislerinin uyandığını ve adayı Yunanistan'a bağlanmak için İngiliz yönetimine müracaat ettiklerini bildirmekteydi.<sup>2184</sup> Belgeden de anlaşılacağı gibi adada eğitim seviyesi düşük ve köylerde yaşayan Rumlardan ziyade özellikle kasaba ve şehirlerde yaşayanların daha fazla istifade ettikleri okullar aracılığı ile milliyetçilik hisleri kuvvetlenmekteydi. Bu okullarda Yunanistan'dan gelen öğretmenler yeni nesile kendi

<sup>2181</sup> BOA., Y.EE., SADRAZAM KAMİL PAŞA EVRAKINA EK, 86-4/383, 12 Recep 1310(30 Ocak 1893)

<sup>2182</sup> BOA., HR.SYS., 900/35 Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 25 Şubat 1893 tarihli ve 59 numaralı tahriratın tercümesidir

<sup>2183</sup> The Manchester Guardian, 3 Haziran 1893.

<sup>2184</sup> BOA., Y. PRK., 23/115, 23 Şubat 1894 (11 Şubat 1309).

fikirlerini aşılıyıp Enosis'i benimsetmeleri sonucu ilerleyen yıllarda Enosis ada Rumları arasında tamamen hâkim olacaktı.

Adanın Yunanistana bırakılacağına dair haberler ada gündemini sürekli olarak meşgul etmekteydi. Nitekim Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri doğrultusunda İngiltere'nin Kıbrıs'ı terk edeceği haberlerine karşı 10 Eylül 1894 tarihli oturumda Sömürgeler Bakanlığında “İngilizlerin adayı terk etme niyetinde olmadığı” konulu telgraf okunarak ada halkına duyurusu yapılmıştı.<sup>2185</sup>

Yunanistanla birleşme amacıyla Rumlar çeşitli gösteri ve toplantılar yapmaktaydı. Bu doğrultuda yapılan geniş kapsamlı teşkilatlanmalar ve gösteriler 1895 yılından itibaren yoğunlaşmıştı. Gelişmeler Osmanlı Devleti'nin Sefirleri aracılığı ile takip edilmekteydi. 20 Nisan 1895 tarihli Atina Sefareti'nden gelen telgrafta; Estiya gazetesinin 19 Nisan 1895, Prevea ve Akropolis gazetelerinin ise 20 Nisan tarihli nüshalarında Kıbrıs Hristiyanlarının adayı Yunanistan'a ilhak için bir komisyon kurdukları haberleri yayımlanmıştı.<sup>2186</sup> 21 Nisan 1895 tarihinde Limasol'da 400-500 kişinin Müslüman ve Hristiyanın bulunduğu bir panayırda iki grup biribiri ile kavga etmiş olaya müdahale eden Mehmet isimli polis bir Rum tarafından kolundan bıçak ile yaralanmıştı. Takviye polislerin gelmesi ile kavga sona erdirilmişti. Olaylara karışmış olan 6 Rum ve 4 Müslüman mahkemeye sevk edilmiş, mahkemede iki tarafta birbirinden şikâyetçi olmamıştı.<sup>2187</sup> Aynı gün tarihli Kıbrıs'tan Sadarete gönderilen yazıda; adadaki gelişmeler anlatılmış ve İngiliz yönetiminin adayı terk edeceği haberinin alındığı iletilmişti. Adanın Yunanistan'a terk edilmesi durumunda ada Müslümanlarının topluca Kıbrıs'tan ayrılacağı bildirilmişti.<sup>2188</sup>

Bu günlerde Kıbrısta yayınlanan Rum gazetelerinden 28 Nisan Pazar günü adanın başlıca kasabalarında Yunanistanla birleşme amaçlı gösterilerin yapılacağı haberleri yayımlanmıştı. Konu ile ilgili olarak toplanan Yürütme Meclisinde, yapılacak gösterilerde çıkabilecek olayları engellemek amacıyla alınacak tedbirler görüşüldü. 24 Nisan 1895 tarihli toplantıya Lefkoşa Bölge Mahkemesi Başkanı Binbaşı Seager katılmıştı. Konu ile ilgili olarak Baş Sekretin gizli yazısı Sömürgeler Bakanına gönderilmişti. Bu toplantıda yapılan görüşmeleri ilerletmek için atanan komite üyelerinden Rum temsilci Liasides katılmıştı. Bu gösterilere tepki olarak Limasol Türklerinden Raşid Efendi başkanlığındaki temsilciler heyeti tarafından gerginliğin engellenmesi ile ilgili şikâyet meclis gündemine getirilmişti. 25 Nisan 1895 tarihli oturumda,

<sup>2185</sup>N.A. CO., 69/7, 10 Eylül 1894 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>2186</sup>BOA., Y.A.HUS., 325/75, 21Nisan 1895 (9 Nisan 1311) tarihli Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen tahrirat; BOA., Y.A., HUS., 1312.11.14, (1), Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 8 Mayıs 1895 (26 Nisan 1311) tarihli tahrirat.

<sup>2187</sup>BOA.,Y.A., HUS., 1312.11.21, (2), 15 Mayıs 1895 (3 Mayıs Sene 1311) tarihli Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen tahrirat.

<sup>2188</sup>BOA., A. MTZ. KB., 1330. 1. 6, (22), Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 21 Nisan 1895, (9 Nisan 1311) tarihli tahrirat.

Sömürgeler Bakanlığında gelen telgraf Rumları kışkırtarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek isteyenlerden oluşan komiteye gönderildi. 26 Nisan 1895 tarihli toplantıya Baş Polis Komutanı Yüzbaşı Kenlaw ve Yerel Lefkoşa Polis Kumandanı Cade katıldı. Bu toplantıda şarap dükkânlarının kapatılması kararı alındı ve gösteri sırasında alınacak ilave tedbirler görüşüldü. Bu görüşmeler olurken Lefkoşa ve diğer yerlerde Müftünün başkanlığında Müslüman Temsilci Heyeti, Yüksek Komiserden bu toplantıların engellenmesi için bazı tedbirlerin alınmasını istediğini yürütme meclisine iletmişti.<sup>2189</sup> Adada Rumların Enosis'e dair organize faaliyetleri İngiliz basınında gündeme gelmiş ve bu isteğin Türkler ve Rumlar arasında çarpışmaya sebep olacağı değerlendirilmekteydi.<sup>2190</sup>

Ada'daki gelişmeler İngiliz merkezi yönetimi tarafından da dikkatli bir şekilde takip edilmekteydi. Rumların Yunanistanla birleşme konusu hakkında Sömürgeler Bakanı tarafından 24 Nisan 1895 tarihli olarak gönderilen telgraf resmi gazetede yayımlanmıştı. Bu telgrafta Sömürgeler Bakanı; *“Majestelerinin Hükümetinin 1878 İngiliz-Türk Anlaşmasına göre Kıbrıs'ın yönetimini bırakmak ya da bırakmaya çalışmak gibi bir niyeti yoktur”* şeklindeki açıklama yapmış ve bu konu hakkında Majestelerinin Hükümeti, Gladstone'un konuya ilişkin 1881'de;

*“Her ne kadar Majestelerinin Hükümeti Kıbrıs'ın mutluluğunu içten bir şekilde istese de, vatandaşlara Adanın Osmanlıyla yapılan anlaşmaya dayanarak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak tutulduğunu ve bu anlaşmaya aykırı önerilerin müzakere edilemeyeceğini hatırlatmaları gerekmektedir.”*<sup>2191</sup>

açıklamasını tekrar vurgulamıştı.

İngiliz yönetiminin adanın 1878 tarihli anlaşma gereği Osmanlı toprağı olduğunu bildirmesine rağmen Rumlar tarafından ada genelinde Yunanistan ile birleşme ve Kıbrıs vergisi hakkında düzenlenecek mitinglerde katılımı arttırmak için Lefkoşa, Larnaka ve Baf' da dâhil olmak üzere kasaba ve köylerde komiteler seçilmişti.<sup>2192</sup> Lefkoşa ve Girne bölgelerinde yaşayan Rumların Yunanistan'la birleşme konusunda hemfikir olduklarına dair haberler basına yansımaktaydı.<sup>2193</sup>

Adada Rumların kışkırtıcı davranışları devam ederken Atina Sefareti, 29 Nisan 1895 tarihinde Limasol Belediye Başkanı Hacı Pavlo'nun o günki gazetelerin hepsine gönderdiği

<sup>2189</sup> N.A. CO., 69/7, 22-24-25-26 Nisan 1895 tarihli Yürütme Meclisi Toplantıları.

<sup>2190</sup> Manchester Guardian, 24 Nisan 1895, s. 8.

<sup>2191</sup> The Cyprus Gazette, Nr.474, 26 Nisan 1895, s. 2745.

<sup>2192</sup> The Times, 3 Mayıs 1895, s.5.

<sup>2193</sup> Manchester Guardian, 1 Mayıs 1895, s. 8.

telgrafta; Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı gerçekleşinceye kadar Hristiyan ahalinin vergi vermemeyi kararlaştırdıkları haberi Hariciye Nezaretine bildirilmişti.<sup>2194</sup>

Adada Rum tahrikleri sürerken İngilizlerin müsadeseyle Rumların açıktan açığa teşkilatlanmaya gittikleri, yönetimin bunu görmezlikten geldiğini ve yeterli tedbir almadığını düşünen ada Müslümanları<sup>2195</sup> Osmanlı yönetiminden yardım istemişlerdi. Türkler tarafından Sadarete gönderilen telgraf ada Müslümanlarının durumunu anlamaktadır. Sadarete 30 Nisan 1895 tarihli olarak gönderilen arzuhal sadeleştirilerek aşağıda sunulmuştur:

*Kıbrıs adasında bulunan Hristiyanlar İngiliz idaresinden görmüş oldukları müsaade ve serbestlikten istifade ederek günbegün Müslümanlar aleyhindeki hareketlerini artırmaktadırlar. Adeta tahammül edilmez hakaret ve sarkıntılıklardan çekinmemektedirler. Şu sırada güya İngiltere adanın idaresini terk etmek düşüncesinde bulunduğu dair bazı kaynaklardan aldıkları malumat üzerine adanın Yunanistan'a ilhakını olmazsa bağımsızlığını bu da olmazsa hiç değilse adanın gelirlerinden Osmanlı Devleti'ne her yıl verilmekte olan tahsisatın kesilmesi ile ahaliden alınmakta olan vergilerin azaltılması fikirlerine kapılarak bu yolda gereken girişimlere başlayıp Kıbrıs'ın her tarafına memurlar sevk ederek Lefkoşa'ya ve kaza merkezlerine binlerce kişi toplayıp gösteriler yapmaktadırlar. Müslümanların kanlarını kabartacak şekilde sözler söylemektedirler. Kıbrıs idaresinin ise, bu hareketlere önem vermemesi Müslümanların fena halde heyecanlanmasına ve güven duygularını kaybetmesine sebep olmaktadır. Bu durumun devamı bir anarşiye yol açmasından korkulduğundan ve mevcut yönetime son derece kırgın olduğundan Müslümanlar gece gündüz korku içinde yaşamaktadırlar. Allah korusun Yunan idaresinde veya Hristiyanların bağımsız yönetiminde Müslümanların bir gün bile yaşaması mümkün olmadığından hicrete mecbur olacağımız açıktır. Canımızın ve ırzımızın güvenliği hususunda tek sığınağımız olan padişahımıza sığınarak Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerinde yaşayan tebaanın mazhar oldukları himaye ve yardımlardan bizimde mahrum bırakılmamamızı ve Kıbrıs'ın eskisi gibi padişahın adil idaresine terk edilmesini istirham ederiz.”<sup>2196</sup>*

diyerek dilekçelerini sonlandırmışlardı.

Ada Müslümanların Rumların baskısı altında olduklarına dair Bâbîâliye şikâyetlerin ulaşması üzerine Said Paşa tarafından 3 Mayıs 1895 tarihli yazı ile İstanbul İngiliz Büyükelçisi Philip Currie'den bilgi istenmiş ve adada yaşayan Türklerin maruz kaldıkları durum bildirilmiş ve olayların bu şekilde devam etmesi halinde Müslümanların Kıbrıs'ı terk etmek zorunda kalacaklarını bildirmişti. Büyükelçi tarafından durum Yüksek komiserine iletilmişti.<sup>2197</sup> Hariciye Nezareti diğer taraftan Londra Sefiri ile görüşerek konu hakkında bilgi

<sup>2194</sup> BOA., Y.A., HUS., 326/67, Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 29 Nisan 1895 (17 Nisan 1311) tarihli tahrirat.

<sup>2195</sup> BOA., Y.A., HUS. 1312.11.15, (2), Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki imzasıyla Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf ;BOA., Y.A., HUS., 1312.11.15 (3), Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen (27 Nisan 1311) tarihli tahrirat.

<sup>2196</sup> BOA., Y.EE., KAMİL PAŞA EVRAKINA EK, 86-5/448.

<sup>2197</sup> N.A., CO., 883/5/3, Nr.4, Ek-1, İngiltere İstanbul Büyük Elçisi Philip Currie'den Yüksek Komiser Walter J. Sendall'e 9 Mayıs 1895 tarihli gönderilen yazı.

almış ve durumu Sadarete bildirmişti.<sup>2198</sup> Bu sırada adada Müslümanlar üzerinde baskıların artması ve Rumların kışkırtıcı hareketlerinden dolayı Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki, padişaha ve Hariciye Nezaretine müracaat ederek yardım istemişti.<sup>2199</sup> Nezaret tarafından Kıbrıs Müftülüğüne gönderilen cevapta; adanın Yunanistan'a verileceği yönündeki haberlerin asılsız olduğu bildirilmişti.<sup>2200</sup> Kıbrıs Müftüsü tarafından adada yaşanan olaylardan duyulan endişe Sömürgeler Bakanlığına gönderilmişti.<sup>2201</sup>

Bu dönemde Kıbrıs'ta bulunan Kudüs Latin Patriği Kudüs Valisi ile görüşmesi sırasında adadaki gösteriler hakkında bilgi vermişti. Patriğin verdiği bilgiye göre; gösteriler sonrasında Yüksek Komiserin eğer ada bırakılacaksa Kıbrıs'ın asıl sahibi olan Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı yönündeki açıklamasını Kudüs Valisine aktarmıştı.<sup>2202</sup>

Bâbiâli'nin konu üzerinde hassasiyetle durması üzerine İngiliz Elçiliği bilgi istemiş, Yüksek Komiser sorulara cevap olarak; adada son zamanlarda adada yaşayan iki topluluk arasında tansiyonun yükselmesine rağmen ciddi bir olay meydana gelmediğini, ada yönetiminin toplumun bütün kesimlerini tamamiyle koruma altında bulundurduğunu dile getirmişti.<sup>2203</sup>

Kıbrıs'ta 1895 yılının Yunan bağımsızlık gününü kutlayan Rumlar, denizde Yunan bandıraları ile nümayiş yapmışlardı. Mayıs ayının ilk haftası Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması ve Kıbrıs vergisinin kaldırılması için bütün adada gösteriler yapmışlardı. Bu gösteriler sırasında Müslümanları tahrike devam etmişlerdi.<sup>2204</sup> Limasolda yapılan kutlamada toplanan halka Yunanistan'ın Larnaka Konsolosu Philemon tarafından bir konuşma yapılmıştı. Yunanistan'ın resmi görevlisi olarak adada bulunan Philemon, konuşmasında Rumların dört gözle Yunanistan'la birleşmeyi beklediğini vurgulamıştı. Resmi görevli olarak adada bulunan konsolosun tamamen siyasi bir konu hakkında bu şekilde bir konuşma yapması İngiliz yönetimini tedirgin etmişti. Bunun üzerine İngiliz Dışişleri Bakanlığı 28 Mayıs 1895 tarihli gönderdiği yazıda; siyasi bir kişilik olarak adada bulunan konsolosun bu şekilde hareket etmesinin yanlış olduğunu, hükümetin resmi kanaldan olmasa dahi Yunan yönetimine talimat

<sup>2198</sup> **BOA., Y.A.HUS.**, 1312.11.7, (2), Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 2 Mayıs 1895 (20 Nisan 1311) tarihli tahrirat.

<sup>2199</sup> **BOA., Y. MTV.**, 119/106, Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki'dan Mabeyn-i Hümayuna gönderilen (26 Nisan 1311) tarihli telgraf; **BOA., Y.A., HUS.** 1312.11.15 (2) Kıbrıs Müftüsünden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf; **BOA., Y.A., HUS.**, 1312.11.21 (3); **BOA., Y.A., HUS.**, 1312.11.15 (3) Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen (27 Nisan 1311) tarihli tahrirat.

<sup>2200</sup> **BOA., Y.A., HUS.**, 1314.6.20, (3), Sadareten Kıbrıs Müftülüğüne (19 Nisan 1311) tarihli gönderilen tahrirat.

<sup>2201</sup> **N.A., CO.**, 67/91, Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendiden Sömürgeler Bakanına gönderilen 5 Mayıs 1895 tarihli arzuhal, s.554-559.

<sup>2202</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1312.11.14 (1) Beyrut Vilayetinden Sadarete gönderilen (27 Nisan 1311) tarihli telgraf.

<sup>2203</sup> **N.A., CO.**, 883/5/3, Nr.4, Ek-2, Yüksek Komiser Walter J. Sendall'den İngiltere İstanbul Büyük Elçisi Philip Currie'e 21 Mayıs 1895 tarihli gönderilen yazı.

<sup>2204</sup> Zekeriya Kurşun, "Buhran Yıllarında Kıbrıs'ın Durumu ve Rumların Adayı Yunanistan'a İlhak Çabaları (1878-1914)", **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. II, 24-27 Kasım 1998, Yayına Haz. İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağusa 1999, s. 2. (s.1-8); **The Times**, 8 Mayıs 1897, s.4.

yollayarak Philemon'un bir daha böyle bir toplantıda yer almaması gerektiğini vurgulanmıştı. Yunan konsolosunun bu tip faaliyetlere katılması Osmanlı yönetimi tarafından Londra Sefareti aracılığı ile İngiliz yönetimine bildirilmişti.<sup>2205</sup> İngilizler, Yunanistan'ın bu hareketleri desteklese dahi bunu resmi görevliler aracılığıyla yapılmasını uygun görmemekteydi. Zaten Osmanlı yönetimi tarafından bu durum takip edilmekte ve Yunanistan'ın bu konuda uyarılması beklenmekteydi.

Adada Kıbrıslı Rumların Türkleri etkisizleştirmek amacıyla yaptıkları faaliyetler İngiliz yöneticiler tarafından takip edilmekteydi. 4 Mayıs 1895 tarihinde Magosa Komiseri tarafından gönderilen raporda; Vadili köyünde birkaç serseri Rum tarafından karışıklık çıkarmaya çalışıldığını ancak Vadili'de yaşayan Türkler'in olgun davranışları sayesinde tahriklerin bir olaya sebebiyet vermediği bildirilmişti. Ayrıca raporda; Vitsada köyünde birkaç Rum silahlanarak sokağa çıkmışlar, Türkler'de kendini savunmak durumunda kalmıştı. Bunun üzerine Rumlar kendilerine Türkler tarafından ateş açıldığı iddiasıyla yazılı şikâyetle bulunmuşlardı. Magosa Komiseri, bu işi Rumların kendi kendilerine yaptığını, bunu Türklere karşı saldırı gerekçesi olarak kullanmak istediklerine inandığını bildirmişti.<sup>2206</sup> Dışişleri Bakanı Kimberley'in Osmanlı Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede; elçiye adadaki gösterilerin var olan kamu barışını bozmadığı sürece serbest bir şekilde yapılmasını uygun gördüğünü ifade etmişti. Sömürgeler Bakanı da Dışişleri Bakanı gibi bu konuda aynı görüşe sahipti.<sup>2207</sup>

İngiliz merkezi yönetimi arasında, Sömürgeler Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda İngiliz yönetiminin adadaki Enosis faaliyetlerine bakışı ifade edilmekteydi. 20 Mayıs 1895 tarihinde Dışişleri Bakanı Kimberley tarafından İngilterenin İstanbul Büyükelçisi Currie'e gönderilen 197A numaralı yazıda; Kıbrıs'taki kışkırtmayı destekleyen Yunan ajanlarının adada bulunduğunu iddiası mevcuttu. Bu dönemde Sömürgeler Bakanlığında görev yapan Edward Fairfield'ın gözlemine göre; Sömürgeler Bakanı Lord Ripon Yunan Hükümeti tarafından Kıbrıs'ta İngilizlerin durumunu tehlikeye sokacak Yunan ajanlarının gönderilmediğine ve bulunmadığına inanmaktaydı. Ancak zaten adada kısa veya uzun süredir yaşayan Yunanlı okul müdürleri, uzmanlar bulunmaktaydı. Bu şahıslar Kıbrıs'ın Yunan krallığı ile birleşmesi isteğini açık bir şekilde ifade etmekteydi. Fairfield'e göre; ancak Sömürgeler Bakanı Ripon, adadaki Rumlardan farklı olarak Yunanistandan gelenlerin söylevlerine karşı

<sup>2205</sup> N.A., CO., 883/5/3, Nr.5, ve Ek, Dışişleri Bakanlığı'nın Sömürgeler Bakanlığı'na 5 Haziran 1895 tarihli yazısı ve 28 Mayıs 1895 tarihli eki; BOA., A. MTZ. KB., 1330.1 .6, (20), Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 20 Mayıs 1895 tarihli tahrirat.

<sup>2206</sup> Halil Aytakin, **Kıbrıs'ta Manorga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, s.57; Vehbi Zeki Serter, **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım Göç-Acı Gözyaşı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 31.

<sup>2207</sup> BOA., Y.A., HUS., 1312.11.16 (2) Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 10 Mayıs 1895 tarihli alınan telgraf ; N.A., CO., 883/5/3, Nr. 8, Sömürgeler Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 15 Haziran 1895 tarihli yazışma.

kanuni bir yaptırım olup olmadığı ile ilgilenmemekte olduğunu tespit etmişti. Sömürgeler Bakanlığının politikasına göre; Yunanistanla birleşme isteğini içeren söylevler ada barışını bozmayacak şekilde yapıldığı ve eyleme geçirilmediğini sürece söylevleri dikkate almamak en iyi yoldu. Diğer taraftan Türk yönetimine; ada Müslümanlarının haklarına tecavüz etme niyetinde Hristiyan olmadığı veya çok az olduğu garanti edildi. Müslümanların haklı şikâyetlerinde, onların haklarına herhangi bir ihlal olması durumunda ada idarecilerinin ve polislerin duruma müdahale etmek için tetikte olacağını vurgulamıştı.<sup>2208</sup>

Bu görüş doğrultusunda; İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi 28 Mayıs 1895 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderdiği yazıda; İngiliz Elçisi Bâbîâli'nin isteği üzerine adada gelişen olaylar hakkında Yüksek Komiserden bilgi aldığını bildirmişti. İngiliz Elçisi, adada Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında siyasi yönden büyük bir gerginlik olmuş ise de; taraflar arasında ciddi bir hadisenin gerçekleşmediğini bildirmişti. Ada yönetimi adada yaşayan iki tarafında serbestlik içerisinde ve koruma altında bulunduğu güvencesini vermişti.<sup>2209</sup>

Buradanda anlaşılacağı gibi İngiliz yönetimi Yunanistan'la birleşme konusunda ada Rumlarının veya Yunanistan'dan gelen şahısların Enosis içerikli söylevlerinin uygulamaya geçmediği sürece bir tehdit oluşturmadığı görüşüne sahipti. Ancak ada yönetiminin bu şekildeki davranışı Enosis taraftarlarının rahat bir şekilde propaganda yapmalarını sağlamış ve büyük kitleler halinde gösteriler yapmaları ile ada Müslümanlarının tedirgin olmalarına neden olmuştu. Zaten Kıbrıs'ta azınlıkta bulunan Müslümanlar Rumların isteklerini engellemek ve kendilerinin diğer bölgelerde olduğu gibi katliama uğramalarını önlemek için mecburi olarak İngiliz yönetimi ile birlikte hareket etmek durumunda kalmıştı.

Rumlar Enosis'i gerçekleştirmek için kapsamlı bir şekilde çalışma yapmaktaydı. Bu çerçevede adada birçok miting ve gösteri icra edilmişti. Rumlar üzerinde önemli bir yere sahip olan kilise, ada ekonomisini elinde tutan Rum burjuva sınıfı, Atina'da "*Megola İdea*" ülküsü ile yetiştirilmiş öğretmen ve eğitimli kesim, Rumlar arasında Enosis fikrini yaymak için elinden geleni yapmaktaydı. Bunun yanında Yunan Hükümeti, Kıbrıs'a provokatör göndererek ada Rumlarını Enosis için kışkırtmaktaydı. Adadaki yapılan gösteriler ve Rum basınında çıkan Enosis yanlısı haberler Kıbrıs Müslümanları ve Bâbîâli tarafından İngiliz yönetimine şikâyet edilmekteydi. İngiliz yönetimi ise bu tür gösterilere müsamaha ile bakılması gerektiğini bildirmişti. Kanunların toplantı ve matbuat serbestliğine müsaade ettiği için, bu gösterilerin

<sup>2208</sup> N.A., CO., 883/5/3, Nr. 8, Sömürgeler Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 15 Haziran 1895 tarihli yazışma

<sup>2209</sup> BOA., Y.A.HUS., 1312.12.10, İstanbul İngiliz Büyük Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 28 Mayıs 1895 tarihli takririn tercümesi.

kanunsuz sayılamayacağı belirtmişti. Bu sebeple ada yöneticilerinin bu tip faaliyetlere karşı önlem almayacaklarını ifade etmekteydi.<sup>2210</sup>

Yaşanan olaylardan endişelenen ada Müslümanlarının bir kısmı Suriye sahillerine bir kısmı da Antalya'ya göç etmişlerdi.<sup>2211</sup> Rumların Enosis taşkınlıklarına ve İngiliz yönetiminin bunlara karşı yeterli tedbiri almamaları adada yaşayan Müslümanları çok zor durumda bırakmıştı. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması durumunda Kıbrıs Türklerinin adayı terk etme fikri zaten Rumların sürekli istediği bir hareket tarzı olacaktı. Daha sonraki gelecek olan Rum liderler adayı terk etmeleri ve topraklarını satmaları karşısında Türklere bir çok maddi avantajlar sunacaklar, gitmeyenler ise Rumların katliam ve işkencelerine maruz kalacaktı. O günlerde dahi Türklerin bu şekilde düşünmek zorunda bırakılması Rumların bu tip eylemleri niçin yaptıklarını anlamak açısından önemlidir.

Ada Rumlarının tamamen organize olup Türkleri tahrik ederek ada yönetimine karşı gösteriler düzenlemesi tesadüf değildi. Rumlar yaptıkları bu mitinglerle hem ada Türklerini etkisiz hale getirmeyi hemde kendi isteklerinin yerine gelmesini sağlamak için yaşanan olaylar sayesinde dikkati çekilen İngiliz merkezi idaresine Kıbrıs politikasını gözden geçirmeye zorlamak ve İngilizlerin adanın ekonomik durumunu iyileştirmeye yönelik politikalar izlemesini sağlamaktı. Nitekim 26 Temmuz 1895 tarihinde Başpiskopos ve diğer üç piskopos önderliğinde, adanın bütün kazalarından temsilcilerinin katıldığı komite üyeleri, Cikko Manastırında toplanmış ve merkezi yönetime iletilmek üzere kapsamlı bir muhtıra hazırlamıştı. Bu 21 Eylül 1895 tarihinde ada yöneticisi Yüzbaşı Young'a Başpiskopos Sophronius tarafından gönderilmişti. Bu muhtıra 5 Ekim 1895 tarihinde Yüksek Komiser Walter J. Sendall tarafından Sömürgeler Bakanlığına gönderilmişti. Rumlar tarafından Sömürgeler Bakanına gönderilmek üzere hazırlanan muhtıranın başlangıcında; Mevcut duruma istinaden nüfusun beşte dördünü oluşturan adanın Rum halkı sadece tek bir arzularının olduğunu ve bunun da ana vatanları Yunanistan ile birlik olduğunu başka bir çözüm yoluna karşı çıkacaklarını adanın dört bir yanında haykırdığını ifade etmişti.<sup>2212</sup>

Rumlar tarafından gönderilen muhtıranın devamında ağırlıklı olarak adanın İngiliz yönetimi altında ekonomik olarak zor durumda olduğu, vergi oranlarının ve çeşitlerinin çok olduğu, ada yönetimine dair yapılması istenen düzenlemeler, ada meclislerinin ve

<sup>2210</sup>Adıyeke, "Birinci Dünya Savaşı, s.3.

<sup>2211</sup>BOA., A. MTZ. KB.,1312.11.7, Konya Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen (18 Nisan 1311) tarihli telgraf ; BOA., A. MTZ. KB., 1330. 1. 6, (18), Sadaret'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Haziran 1895, (23 Zilhicce 1312); BOA., A. MTZ. KB., 1330. 1. 6, (19) Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 12 Haziran 1895 (31 Mayıs 1311) tarihli tahrirat.

<sup>2212</sup>N.A., CO., 883/5/3, Kıbrıs Başpiskoposu Sophronius tarafından Sömürgeler Bakanı Mr. Chamberlain'e 21 Eylül 1895 tarihli muhtıra; Henry Thomas Forbes Duckworth, **Some Pages Of Levantine History**, Alexander Moring Ltd., London 1906, s. 28-29.



mahkemelerinin yeniden yapılandırması ile teklifler sunulmuştu. Bu konu hakkında kapsamlı bir çalışma yapan ada İngiliz yönetimi hazırladığı raporu Sömürgeler Bakanlığına gönderdi.<sup>2213</sup>

Ada yönetimi tarafından gönderilen rapor kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve Sömürgeler Bakanının bu konuda yaptığı açıklamanın remi gazetede yayımlanması emri verilmişti. Sömürgeler Bakanı J. Chamberlain tarafından 27 Temmuz 1896 tarihli olarak hazırlanan yazıda Rumların Yunanistanla birleşme isteği hakkında; 26 Nisan 1895 tarihli resmi gazetede yayımlanan “*Majestelerinin Hükümetinin 1878 İngiliz-Türk Anlaşmasına göre Kıbrıs’ın yönetimini bırakmak ya da bırakmaya çalışmak gibi bir niyeti yoktur*” şeklindeki bildirgeyle birlikte bu konuya ilişkin Majestelerinin şu anki danışmanlarının tutumlarını ortaya koymakta olduğunu dile getirmişti.<sup>2214</sup> Sömürgeler Bakanının açıklamalarına rağmen Rumlar Yunanistanla birleşme için geniş katılımlı olarak adanın belirli başlı yerleşim yerlerinde gösteriler düzenlemek için sürekli çalışmalar yapmaktaydı.<sup>2215</sup>

1896 yılında Girit’te Osmanlı yönetimine karşı başlatılan isyan Kıbrıs Rumları üzerinde büyük bir etki oluşturmuştu. Enosis düşüncesiyle Başpiskopos önderliğinde “*Girit Dayanışma Komitesi*” kurularak Girit için yardım kampanyası düzenlenmişti. Yunan vatandaşı olarak Kıbrıs’ta öğretmenlik yapan Nikolaos Katalanos’un liderliğinde adadan bir çok Rum savaşmak için Girit’e gitmişti.<sup>2216</sup>

Bu dönemde Osmanlı yönetiminin Londra Sefiri, Times gazetesinin haberine dayanarak İngiltere’nin adayı terk edilmesi ile ilgili haberlerin yalanlandığını bildirmişti.<sup>2217</sup> Bu haberin yayımlanmasına rağmen bu haberle örtüşmeyen haberlerde basında yer almaktaydı. “*Le Nord*” da çıkıp kesinlikle yalanlanan bir habere göre; İngiltere, Fransa ve Rusya’nın Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi konusunu görüşmüşlerdi.<sup>2218</sup> Adanın İngiliz yönetimi tarafından terk edilip, Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılacağı haberlerinin adada yayılması üzerine Kıbrıs Müftüsü Sömürgeler Bakanı’na bu haberle ilgili dilekçe yazmıştı. Müftü dilekçesinde; ada terk edilecekse Kıbrıs’ın gerçek sahibi olan Osmanlı Devleti’ne bırakılması gerektiğini ifade etmişti.<sup>2219</sup>

Bu tür haberlerin artması üzerine İngiliz yönetimi bu konu hakkında açıklama yapma gereği hissetmişti. İngiliz Sömürgeler Bakanı Chamberlain 1897 yılının başlarında yaptığı konuşmada; İngiliz yönetiminin adayı bırakmayı düşünmediğini, adada kalıcı olacağı için

<sup>2213</sup> N.A., CO., 883/5/3, Yüksek Komiser Walter J. Sendall tarafından Sömürgeler Bakanlığı’na 18 Kasım 1895 tarihli gönderilen rapor.

<sup>2214</sup> The Cyprus Gazette, Nr.526, 11 Eylül 1896, s. 3138.

<sup>2215</sup> Manchester Guardian, 14 Kasım 1896, s. 7.

<sup>2216</sup> Niyazi Kızılyürek, Milliyetçilik Kışkırcısında Kıbrıs, İletişim Yay., 3.B., İstanbul 2005, s.80.

<sup>2217</sup> BOA., Y.A.HUS., 362/18, Hariciye Nezareti’nden Sadarete gönderilen 8 Kasım 1896 (27 T. Evvel 1312) tarihli tahrirat.

<sup>2218</sup> The Manchester Guardian, 19 Kasım 1896, s. 5.

<sup>2219</sup> BOA., A.MTZ. KB., 1314.6.20, (2), Dahiliye Nezareti’nden Sadarete gönderilen 11 Teşrinisani 1312 tarihli tahrirat.

Kıbrıs'a kamu yararına birçok yatırım yapıldığı ve yapılacağını ifade etmişti. Bunun yanında adaya yapılan kamu işleri bütçesinin 5.000 pound'dan 20.000 pound'a çıkarıldığını bunun İngiliz yönetiminin adada kalıcı olduğunun bir göstergesi olduğunu vurgulamıştı.<sup>2220</sup>

İngiliz başbakanlığı da yapmış olan Gladstone 13 Mart 1897 tarihinde Westminster Düküne yazdığı mektubunda; ömrü son bulmadan önce Yunan Krallığı çatısı altında Helenik adalarının kardeşçe birleştiklerini görme arzusunda olduğunu ifade ederek kendisinin Enosis'e bakışını açık bir şekilde itiraf etmişti.<sup>2221</sup>

#### 4.4. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşının Kıbrıs'a Etkileri

1897'de Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında çıkan savaşta Kıbrıslı Rumlardan oluşan büyük bir grup Yunan ordusuna yoğun bir şekilde kayıt yaptırmaktaydı. Ayrıca Kıbrıslı Rumlar Giridli Rumlara için yardım toplamaktaydı.<sup>2222</sup> Yunan ordusuna Rum gönüllülerin katılma konusu 13 Nisan 1897 tarihli oturumda Yürütme Meclisinde gündeme gelmişti.<sup>2223</sup> İki devlet arasındaki savaşın Kıbrıs'ı etkilemesi üzerine Yüksek komiser Walter J. Sendall tarafından 23 Nisan 1897 tarihli bir bildiri yayımlanmıştı. Bu bildiriye; Kıbrıs Adası'ndaki herkese kesin bir şekilde toplum huzurunu bozacak miting, toplantı ve törenlere katılmaktan ve eylem, yazı, söz ya da davranışlar yoluyla toplum huzurunu bozabilecek provokasyonlara neden olmaktan uzak durma emrini verilmişti. Bildirinin devamında; Komiser ya da Güvenlik Görevlisi tarafından dağılması emredilen bir miting, toplantı ya da törenin, dağılmaması durumunda, durumun gerektirdiği şekilde güç kullanılarak dağıtılacağını ve sözü geçen şekilde provokasyona neden olan kişinin tutuklanarak yasalara göre yargılanacağını duyurusu yapılmıştı.<sup>2224</sup> 11 Mayıs 1897 tarihli resmi gazetede; Yüksek komiser tarafından 1881 tarihli tarafsızlık bildirgesi yayımlanmıştı.<sup>2225</sup> İngiliz merkezi yönetimi ise 3 Mayıs 1897 tarihinde iki ülke arasında çıkan savaş sırasında tarafsızlık bildirgesi yayımlamış ve bu bildiri Rum gönüllüler adadan ayrıldıktan sonra halka duyurulmuştu.<sup>2226</sup>

Osmanlı-Yunan savaşı sırasında ada Rumları Türklere karşı baskılarını iyice arttırmışlar, Türkleri kışkırtıcı hareketlerde bulunmuşlardı. Ada İngiliz yönetimi ise bunlara karşı bildiri yayımlamaktan başka bir şey yapmamıştı. Rumlar tarafından ada Müslümanlarının üzerinde

<sup>2220</sup> **The Manchester Guardian**, 22 Ocak 1897; **The Times**, 22 Ocak 1897, s.4; **The Cyprus Gazette**, Nr. 539,20 Şubat 1897, s.3243.

<sup>2221</sup> **Memorandum on the Island of Cyprus**, s. 6; Storrs, **Orientation**, s. 465; Hill, **a.g.e. Vol. IV**, s.503.

<sup>2222</sup> **BOA., A.MTZ. KB** 1314.1.29, Dahiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 29 Haziran 1312 tarihli tahrirat; Mehmet Uğur Ekinci, **The Origins Of The 1897 Ottoman-Greek War: A Diplomatic History**, A Master's Thesis, The Department Of History Bilkent University, Ankara 2006, s. 53.

<sup>2223</sup> **N.A. CO.**, 69/7, 13 Nisan 1897 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>2224</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.548, 23 Nisan 1897, s.3333; Hill, **a.g.e. Vol. IV**, s.412.

<sup>2225</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.552, 11 Mayıs 1897, s.3355-3356.

<sup>2226</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.554, 19 Mayıs 1897, s.3367; Hill, **a.g.e. Vol. IV**, s.412.

baskının ve kışkırtmalarının artması ve İngiliz yönetiminin bunlara karşı duyarsız kalması ada Türk basında da gündeme gelmişti.<sup>2227</sup>

Girit isyanının başlaması ile Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki gerginlik sonucu Osmanlı Devleti 12 Nisan 1897 tarihinde Yunanistan'a savaş ilan etmişti.<sup>2228</sup> Aynı gün Kıbrıs'ta Yunan bayrakları asılmış, Yunanistan Milli Marşı çalınarak, Enosis ile ilgili konuşmalar yapılmıştı. Bu konuşmalardan birinde adanın Yunan konsolosu Philemon, kilisede Yunan kralı, kraliyet ailesi ve Helenizle ilgili duaların edilmesinden sonra orada bulunanlara “Yaşasın Helenizm!” diyerek slogan atılmasını istemişti. Konsolos daha sonra “Helen” Kıbrıs halkının iyi dileklerini bildiren telgrafı Yunan kralı I. George'a göndermişti. Savaş sırasında konsolosununda halkı kışkırtmasıyla 6.318<sup>2229</sup> Rum Yunanistan'ın yanında yer almıştı.<sup>2230</sup> Adada bu gelişmeler olurken Yüksek komiser Walter Sendall 11 Mayıs 1897 tarihli resmi gazetede

<sup>2227</sup> Rumların taşkınlıkları ve İngiliz yönetiminin bu olaylara karşı duyarsızlığı ada Türk basını tarafından dile getirilmişti. “Bu Gidişle Halimiz Ne Olacak?” başlıklı yazıda; “Bir müddetten beri heman-ı cezirenin her tarafında ve semayı Lefkoşa'da vukua gelen halat-ı şekavetlerine asayiş-i umumiye yi tehdit etmek ridasına vardığından bu bapta ahali-i İslamiye'nin tercüman-ı eskârı olarak hükümetin nazarı dikkatine mütelatımı arz etmeyi vazifeden add ederiz. Geçmiş ahaliden sırf nazırla bu sürede Rum ahalisi tarafından İslamlar hakkında irtikâp olunan hareketi şerh ve beyan etmek ile iktifa etmeyi münasip görüyoruz. Sözümüzü bila istisna bütün ahaliye atfettik. Çünkü İslamlara karşı vukua gelen şekavetkerane hareket ve tahkir-i amiz muamelat ile hissiyatı insaniye ve himmeti milliyeye yi münkesir nemayıyat-ı Rum ahali seramedanın gözleri önünde icara olduğu ve her vakta derhal vuku bulduğu halde bunların önünü almaya himmet ve gayret eylemedikleri anlaşılıyor ki ahval-i mesrude gündün güne tarid ve iki sınıf ahali beyninde bundan nesi hasil-ı tabii olan bürüdeti teşdide ediyor. Muharebe ahireden beda ile bugüne gelinceye değin Rum ve vatandaşlarımızın tabii ki sefalısından bir derece daha ileri gelenler varıncaya kadar her yerde İslamları birer suretle tahkir ve bazen darp ve katil cinayetlerini dahi irtikâp eyledi. Haşmetli kraliçe hazretlerinin şerefine olarak, geçen Çarşamba günü icra olunan şenlikte Rum mahallelerinden geçen kadın, erkek İslamlara tahkiri amiz-i endazlıkta bulunulduğu ve hoca takımına taş ve araba içinde bulunanların üzerelerine yanmış kibrit atıldığını, dün iki zenci Müslüman'la ahbabımızdan Tahsin efendinin mahdumu darp ve taş ile başı cerh edildiği görülüp işitildi. Hükümet ne yapıyor? Polise müracaat vuku bulursa şahit arıyor. Şahit bulmak müşkül değil gayri mümkün olduğu için şikâyeti meskût ona kalıyor. Hükümet resmen bir beyanname neşriyle “Şöyle olur ise böyle olur” gibi ahaliyi ihtar etmek istiyorsa da bunun bir nümayişten ibaret olup semeresiz kalacağına ledi-el ticariye olmuş olan halk aksi hareketi ihtiyar etmekten içtinap etmiyor. Bu gidişle halimiz ne olacak? Evet, Rumların serkeş ve edepsizleri hareket şekavetkarenelerinde devam-ı ahali ser amaden bunlara icrayı nasihat etmeyerek sukutu ihtiyar ve hükümet-i mahalliye dahi tedavir-i lazım-ı şeriye ve şedide ye müracaat etmeyerek ağmaz-ı ayn edecek ise neticesi vahim bir halin vukuundan elbet korkulmamalıdır. Bunun için çare aramak bizim vazifemiz olmadığı gibi icrası dahi hükümet-i mahalliye ye ait ulunuyorsa da bizde halsane havadisi mahalliye kısmında beyan ettiğimiz Baf kazası polisi asul idaresinin belki bir derece daha Cedi olmak üzere Lefkoşa ile beraber sair kazalara teşmil ve tatbikini tensip ve temenni etmek isteriz. Ahali islamiyenin hamiyet, itaat ve asayiş yürürlüğünden bahsetmeye hacet göremez. Çünkü hükümet-i mahalli ye bu hakikate tamamiyle mütalaa olduğu gibi aksini iddia edecek bir ferd bulunamayacağına eminiz. El hâsılı hükümeti mahalliye biraz da İslamları değil mi duçar oldukları ve heyecandan, fikri perişanlığundan halas ederek hükümete karşı besledikleri emniyet ve hürmet ve mahsusenin zayı olmasına himmet eylemişlerdir. **Kıbrıs**, Nr.250 , 28 Haziran 1897, 16 Haziran 1313.

<sup>2228</sup> Ayşe Nüket Adıyeko, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK. Yay., Ankara 2000, s. 188.

<sup>2229</sup> Yunan konsolosunun rıhtımın yanındaki konuşmasından sonra adadan savaşmak için ayrılan Rumların sayısı diğer bir çalışmada yaklaşık 1.000 kişi olarak bildirilmiştir. Holland, Diana, **a.g.e.**, , s.170.

<sup>2230</sup> Zafer Çakmak, **Kıbrıs'ta İsyân Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 34-35.

1881 tarihli Kıbrıs'ın tarafsızlığına dair bildiriye tekrar yayımlanmasına rağmen Yunan konsolosunun çalışmaları sonucu adadan ayrılan Rumları görmezlikten gelmişti.<sup>2231</sup>

Gönüllü olarak Yunan ordusunda yer alan Kıbrıslı Rumlar ada Rum gazetelerine de yansımış, Rum basını tarafından savaşa katılan Rumlar kahraman olarak gösterilmişti. Rum gönüllülerin adaya dönmesi ile Kıbrıs'ta Enosis hareketi ayrı bir boyut kazanmıştı.<sup>2232</sup> O güne kadar Rum ileri gelenler arasında gelişen Enosis fikri bu savaşla birlikte ada Rumları arasında genel olarak yayılmaya başlamıştı.<sup>2233</sup>

1898 yılında Girit'in Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkması ada Rumlarında aynı şekilde Osmanlı yönetiminden çıkabileceğine dair bir görüş oluşmasına neden olmuştu. Bu amaç doğrultusunda George Phrankoudes tarafından Atina'da "*Vatanseverler Derneği*" kurulmuş, mütakiben Kıbrıs'ta da bu derneğin şubesi açılmıştı. Dernek şubesinin adada açılması ile Yunan konsolosu ve kilise mensuplarının da çalışmalarıyla Enosis hareketi daha kapsamlı bir şekilde yönlendirmeye başlanmıştı.<sup>2234</sup> Nitekim bu üçlünün girişimleriyle 1899 yılının Temmuzunda Limasol'da bir hafta süreli yapılan olimpik sporlar yarışması yapılmıştı. Bu dönemde Limasol'un bir çok yerinde Yunan bayrakları asılmış, Yunanistan konsolu ve Larnaka Piskoposu stadyuma geldiklerinde Rumlar Yunan Milli Marşını söylemişti. Mütakiben Limasol'da ki bir okul müdürü Yunanistan ile birleşme çağrısı yapıp "*Yaşasın Kralımız, Kral, George*" diye kadeh kaldırdığında, coşku içinde alkışlandı. Bu gelişmeler hakkında Yüksek komiser yaşananları rapor ederken, yabancı ulusların bayraklarının dalgalandırılmasının kontrol etmede düzenlemeler yapılmasının gerekli olduğuna dair görüş önerisinde bulundu.<sup>2235</sup>

#### 4.5. XX. Yüzyıl Başlarında Enosis ve Kavanin Meclisinde Rum Üyelerin Faaliyetleri

Enosis taraftarı Rumlar basın aracılığıyla yaydıkları söylemlerinde İngiliz yönetiminin eğitim için yetersiz bütçe ayrıldığını ve vergiler altında halkın ezildiği propagandası yapmaktaydı.<sup>2236</sup> Yeni kuşak üzerinde büyük bir etki oluşturan Enosis taraftarlarının tutumu ada yönetimi tarafından yakından takip edilmekteydi. Nitekim adada Rumların eğitimi Enosis amaçlı olarak kullandıkları İngiliz resmi raporlarında genişçe yer almıştı.

<sup>2231</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr. 552, s.3355-3356; Engin Berber, "*The Activities Of The Cypriot Rums In The Turkish Independence War*": Güzelyurt Tarih Buluşması (3-4 Nisan 2001) Bildiriler, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, June 2001., s. 7

<sup>2232</sup> Zafer Çakmak, "*Türk- Yunan Savaşları Sırasında Kıbrıs Rumlarının Tutumu*", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Nr. 173, Nisan 2008, s.11.

<sup>2233</sup> Kızılyürek, **a.g.e.**, s. 80.

<sup>2234</sup> Oberling, **a.g.e.**, s. 17; Gürel, **a.g.e.**, I, s. 46; Çakmak, **a.g.e.**, s. 36.

<sup>2235</sup> Hill, **a.g.e.**, IV, s.504-505; Çakmak, **a.g.e.**, s. 36-37.

<sup>2236</sup> "*Girit'te eğitim masrafları için senlik yaklaşık 26,000 pound harcanırken Kıbrıs'ta senelik 4,000 pound harcanmaktadır. Girit'te vergi geliri senelik 128,876 pound olurken nüfusu Girit'in nüfusundan üç de bir oranda daha az olan Kıbrıs'tan 80,000 pound daha fazla vergi toplanmaktadır. Bu örnek İngiliz yönetiminin tebaasına yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Fakat unutulmamalıdır ki Girit hükümeti kendi halkının refah düzeyini düşünen yerel bir hükümetken Kıbrıs hükümeti kendi ve Osmanlının alacaklılarının çıkarlarını düşünen yabancı bir hükümettir*". **N.A., CO.**, 883/6/5, Nr.221A-Ek 3, No 221A- Ek 3; "*Phone*" dan bir Makale, 13/20 Ekim 1901.

8 Kasım 1901 tarihli Limasol Komiseri tarafından Yüksek Komiserliğe gönderilen raporda; bölgedeki köy ve kasabalarda bulunan okul müdürlerine çocukların mümkün olduğunca Helen ideolojisi çerçevesinde yetiştirilmeleri telkin edildiğini, bundan dolayı birçok öğrencide yönetime karşı sadakatsizlik duygularının oluştuğuna dair şüphesinin olmadığını bildirmişti.<sup>2237</sup> 14 Kasım 1901 tarihli Polis Kumandanının raporunda da aynı konu gündeme gelmiş, Kasabalardaki okul müdürlerinin adanın Yunanistan'a bağlanması için çalıştıklarını ve halkın İngiliz yönetimine karşı halkı kışkırttıklarını bildirilmişti.<sup>2238</sup> Ada İngiliz yetkililerinden gelen raporları değerlendiren Yüksek Komiser tarafından Sömürgeler Bakanına, Rumların okulları helenik propagasını yaymak ve güçlendirmek için araç olarak kullandıkları rapor edilmişti.<sup>2239</sup>

14 Kasım tarihli A. E. Kershaw'den Başsekreterliğe gönderilen raporda ayrıca; adanın Yunanistan'a bağlanması için yapılan faaliyetlerin endişe verici seviyeye ulaştığı vurgulanmıştı. Kershaw'a göre; Yönetimin helenik kışkırtmanın farkında ve bu hareketin liderlerinin politik tutkularının bilincinde olduğunu bildirmişti. Ancak bu kışkırtmanın organize bir hareket olarak görüldüğünü ve yayılmakta olduğunun altını çizmek istediğini ifade etmişti. Rumların son seçimlerde gerek basın olsun gerek manifesto olarak yayımladıkları, Yunan bayrağının her fırsatta gösterilmesi tüm adada otoriteyi yıkmaya yönelik hareketler olarak görülmekte olduğunu ifade etmişti. Kershaw, kışkırtmaların; yönetim halkın düşmanıdır, yönetim anadilinizi ve dininizi değiştirmek istemektedir gibi uç söylemleri dahi kullandığını bildirmişti. Kershaw raporunun sonunda; Ada İngiliz yönetiminin eğitim müfettişliğine bir İngiliz'in atanmasına karşı yapılan protesto gösterilerinin aslında mevcut yönetime karşı olumuz kamuoyu oluşturmaya yönelik olduğunun farkında olduklarını, bu doğrultuda gelecekteki sorunları engellemek için yerel basın editörlerine ve bölge halkı arasında yayılan sadakatsizlik hareketine kontrol getirilmesinin zamanı geldiği düşüncesinde<sup>2240</sup> olduğunu rapor ederek adada her yerde yayılan Enosis hareketinden duyduğu endişeyi ve artık buna yönelik tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamıştı.

İngiliz parlamentosunda 26 Mayıs 1902 tarihli görüşmede; vekiller Kıbrıs konusunu gündeme getirmişti. Sömürgeler Bakanı konu ile ilgili açıklamasında adanın boşaltılması durumunda anlaşma gereği Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı bildirilmişti. Bakan konuşmasının devamında adanın hiç bir zaman bağımsız olmadığını ve fakir bir ülke olan Yunanistan'a

<sup>2237</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.221A - Ek 2, 8 Kasım 1901 tarihli Limasol Komiseri N. L. Michell'den Sekreterliğe gönderilen rapor.

<sup>2238</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.221A - Ek 1, 14 Kasım 1901 tarihli A. E. Kershaw'den Başsekreterliğe gönderilen rapor.

<sup>2239</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.257, 26 Haziran 1902 tarihli Yüksek Komiser W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen gizli rapor.

<sup>2240</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.221A - Ek 1, 14 Kasım 1901 tarihli A. E. Kershaw'den Başsekreterliğe gönderilen rapor.

bırakılma fikrinin gülünç bir şey olduğunu, Kıbrıslılar tarafından da bunun kabul edilmeyeceğini ifade etmişti. Sömürgeler Bakanı ayrıca adanın Yunanistan'a verilmesine tamamen karşı olan Müslümanlarında bulunduğu gözardı edilemeyeceğini vurgulamış ve oylamaya gidilmişti. Oylama sonucunda Bakanın görüşleri kabul edilmişti.<sup>2241</sup>

Enosis'çi Rumların Yunanistan'la birleşme gayretleri Kavanin Meclisi görüşmelerine de yansımış mecliste Kıbrıs ödeneği tartışılırken Rum üyelerin Helenik propagandaya sıcak baktıkları ve ada Rumlarının Yunanistanla birlik amacıyla toplantılar yaptıkları Kadı aracılığı ile Bâbiâli yönetimine aktarılmıştı.<sup>2242</sup>

Rumların anlaşma şartlarına uygun olmayan istekleri aynı zamanda Yüksek komiser tarafından Sömürgeler Bakanına bildirilmişti. Bu konu ile ilgili Sömürgeler Bakanlığından gönderilen talimatta; Kıbrıs'ın herhangi bir ülkeye teslim edilmeyeceğini ve bunun bütün ada halkına duyurulması emri verilmişti. Bu emri alan Yüksek komiser bu talimatı resmi ve detaylı bir açıklama ile tüm ada halkına duyurmuştu.<sup>2243</sup>

Sömürgeler Bakanlığı bildirisinin halka duyurulmasından sonra ada da gösteriler artmış, A. D. Themistocleous başkanlığında Limasol'da toplanan Rumlar Sömürgeler Bakanlığının açıklamasını protesto eden bir bildiri hazırlamıştı. Bu bildiri de; Sömürge bakanının yanlış bilgiye dayanarak halkın ebedi isteği olan ulusal egemenliğin ortak istek olmadığı yönündeki yanlış açıklamalarını üzüntüyle karşıladıkları bildirilmişti. Rumların, İngilizlerin ada yönetimini ele geçirdikleri ilk günlerinden beri dile getirdikleri kan, din, dil, tarihsel gelenekler, ortak arzular ve istekler bakımından yakından bağlı oldukları Yunanistan ile birlik olma isteklerini bir kere daha açıkladıklarını ifade etmişlerdi. Bunun yanında bildiri de; Philhellenic ve Philocypriot'a Kıbrıs sorununda kendileri lehine seslerini yükselttikleri için teşekkür edilmiş, ileride de halkın adil isteğinin savunucuları olmalarına devam etmeleri istenmişti. Bildirinin son kısmında, bu bildirinin; toplantının başkanı ve Enosis, Isotis Anagennisis derneklerinin komiteleri tarafından imzalanıp, Limasol komiserine verilip, Kavanin Meclisi'nin temsilci üyelerine iletilmesi ve Yunan ve Avrupa gazetelerinde yayınlanması kararı alındığı bildirilmişti.<sup>2244</sup>

Limasol bölgesinde Rumların yaptığı gösteriler bölgedeki Türkleri rahatsız etmişti. Kıbrıs Müftü Vekili, Evkâf Delefesi, Lefkoşa Bölge Kadısı, Bölge Mahkeme Hâkimi, Kavanin Meclisi'nin Türk Üyeleri ve 600 imza taşıyan bir bildiri Sömürgeler Bakanlığına gönderilmişti.

<sup>2241</sup>BOA., Y.A., HUS., 4.3.1320 (1-2) Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Mayıs 1902 tarihli tahrirat.

<sup>2242</sup>BOA., A. MTZ. KB., 1320. 3. 17., Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 10 Haziran 1318 tarihli tahrirat.

<sup>2243</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.259, 30 Haziran 1902 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor.

<sup>2244</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.259, 30 Haziran 1902 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapora Ek-1.

Ada Müslümanları bildirimlerinde; Kıbrıs'ın Hristiyan cemaatinin, mevcut yönetimin kendi isteğiyle adanın Yunanistan'a verilmesi ya da başka bir yönetim şekline çevrilmesi ve anlaşma gereği İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı'ya 92,000 poundluk ödemenin adanın gelirleri dışındaki bir kaynaktan karşılanması hakkındaki davaları kendi isteleri olduğunu bildirmişlerdi. Ancak Müslüman cemaatinin bu konulardaki düşünceleri tamamen farklıdır, Rumların düşünceleriyle uyumsuz ve uyuşamaz olduğu vurgulanmıştı. Ada Türkleri bildirimlerinin sonunda; İngiliz Hükümeti'nin adayı terk etmesi durumunda adalet adına hayatlarını, mallarını, ve onurlarını korumanın tek yolu olartak adanın yasal sahibi olan Osmanlı Devletine geri bırakılmasını istediklerini bildirmişlerdi.<sup>2245</sup>

Rumların Enosis faaliyetleri Yunanistan'da kurulan cemiyetler aracılığı ile sürekli olarak desteklenmekteydi. Nitekim İngiltere'nin Atina Elçiliği'ne gelen Frangoudis, Atinadaki Kıbrıslı Vatanseverler Derneği<sup>2246</sup>'nin (Patriotic League of Cypriots in Athens) bir üyesi olarak elçi ile bir görüşme yapmış ve bir belge sunmuştu. Elçi tarafından yapılan araştırma sonrasında bu şahsın Kıbrıslı Rumları, Yunanistan ile birlik için kışkırtma hareketlerinin lideri olduğu öğrenilmişti. Bu bildiri ile ilgili olarak 12 Ağustos 1902 tarihinde Atina konsolosu Francis Stronge tarafından gönderdiği raporda; adı geçen belgenin Atina basınında Rumca yayınlanmış ve gazeteden alınmış bir yazı olduğu bilgisi verilmişti. Konsolosa göre belge; zararsız şikâyetlerle başlayıp, milliyetçi tutkulara şüpheli imalarla sürmekte ve nihayet açıkça politik bir hal almaktaydı. Bu sebeple İngiliz konsolosu belgeyi okuyan şahsı durdurmuş ve böyle bir belgeyi ne okuyacağını ne dinleyeceğini ne de alacağını belirtmişti. Frangoudis isimli şahıs elçinin kararını protesto edip Rumların hakları olduğu konusunda ısrar edip bu durumda tekliflerini nereye iletebileceklerini sormuştu. İngiliz Elçisi, konuyla ilgili ona yardımcı olamayacağını söyleyerek elçilikten dışarı çıkmasını bildirmişti. Bu belgede özetle; İngiliz Elçi'den, İngiliz politikacılar, Kıbrıslıların da ayrılmaz bir parçası olduğu, Helen soyunun arzularına her zaman ilgi gösterdiklerini, adaletsiz olduğunu iddia ettikleri Osmanlı Devleti'ne ödenen vergiyle, İngiliz yönetiminin vergilendirme, antikaların yağma edilmesi, İngiliz memurların adadaki davranışları ile ilgili konulardaki şikâyetleri Krala iletilmesi istenmişti. Ayrıca belgenin sonunda Enosis taraftarlarının her fırsatta dile getirdikleri istekleri bulunmaktaydı. Belgenin son kısmında; adadaki 185,000 Ortodoks Rum'un, tarih, din, dil ve

<sup>2245</sup>**N.A., CO.**, 883/6/5, Nr.259, 30 Haziran 1902 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapora Ek-2; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1320. 7. 24, Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 30 Haziran 1902, (17 Haziran Sene 1318) tarihli tahrirat; **BOA., Y. MTV.**, 232/21 İngiltere Müstemlekât Nezareti'ne Lefkoşa, Tuzla, Limasol Müslümanlarının Haziran 1902 tarihli gönderdikleri telgraflar.

<sup>2246</sup>Bu cemiyetin üyelerinin büyük bir kısmı Atina'da bulunan öğrencilerden oluşmaktaydı. Üyelerinin çok az bir kısmı Kıbrıslıydı. **BOA., Y.A. HUS.**, 10. 6. 1320, Bâbüâlî Dâire-i Sadaret'ten Âmedi Divan-ı Hümayun'a gönderilen 31 Ağustos sene 1318 tarihli tahrirat.

gelenekler açısından bağlı oldukları, Yunanistan ile birlik istekleri bir kez daha vurgulanmaktaydı.<sup>2247</sup>

Enosis taraftarı Rumlar İngiliz yönetiminin adanın Yunanistan'a bırakılması yönündeki istekleri sürekli gündemde tutulmaktaydı. Bu isteği tekrar dile getiren Larnaka Piskoposu, Krala gönderdiği telgrafta; adanın Yunanistan'a bırakılmasını istemişti. Sömürgeler Bakanlığının Yüksek Komiser'e bu konu hakkında gönderdiği yazıda ise; Kral'ın Kıbrıs'ın hiçbir şekilde hiçbir ülkeye devredilmeyeceğini hususunun Larnaka Piskoposuna bildirmesi emri verilmişti.<sup>2248</sup>

Rumların Enosis'e yönelik faaliyetleri için her şey kullanılmaktaydı. Nitekim Limasol'da okul müdürü olarak görev yapan Andreas Themistocleous<sup>2249</sup> tarafından tertip edilen 23 Nisan 1903 tarihinde başlayıp 4 gün süren Pan-Cypriot Athletic oyunlarında Yunan bayrağının çok sık kullanıldığını Limasol komiseri tarafından ada yönetimine rapor edilmişti. Komiser o ana kadar bu bayrağın yıl içinde belli günlerde genellikle kilise ve derneklerde kullanıldığını, itibaren fakat o andan şehrin önemli caddelerinde balkonlarda camlarda asılı olduğunu görmekte olduğunu bildirmişti. Limasol Komiseri raporunun devamında; 2 Kasım 1901 tarihli gizli mektubunda bu bayrağın kullanımının arttığını belirttiğini, fakat bayrak hiçbir zaman özel evlere asılmadığını, bu hareketin özellikle sivil bireyleri kapsayan yeni bir hareketin başladığını göstermekte olduğunu vurgulamıştı.<sup>2250</sup> Bu gösterilere katılanlara Yunan bayrağı taşıma konusunda baskı uygulanmış ve adadaki bu faaliyetler Yunanistan tarafından desteklenmişti. Yarışmaları düzenleyen Andreas Themistocleous bu orgonizasyonun amacının Yunanistanla birlik fikrini desteklemek olduğunu açık bir şekilde dile getirmişti. Bu gösteriler sırasında Rumlar Türkleri kışkırtıp yasalara karşı yanlış bir harekete zorlanmaktaydı. Türkler bu gösterilerdeki kışkırtmalara tepkisiz kalmamıştı. Yüksek Komiser'e göre Türkler, belli bir noktaya kadar sabredebilmekte daha sonra sabırları taşıp karşılık vermekteydi. Yüksek komiser raporunun devamında; kışkırtmaların Türkleri şiddet kullanmaya itecek kadar ilerlemesine izin vermelerinin doğru olmayacağı görüşünde olduğunu bildirmişti. Ayrıca siyasi simgelerin ve

<sup>2247</sup> N.A., CO., 883/6/5, Nr.269, 27 Ağustos 1902 tarihli Dışişleri Bakanlığı'ndan Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen rapor; BOA., Y. A. HUS., 10. 6. 1320, Bâbüâli Dâire-i Sadaret'ten Âmedi Divan-ı Hümayun'a gönderilen 31 Ağustos sene 1318 tarihli tahrirat.

<sup>2248</sup> N.A., CO., 883/6/5, Nr.270, 27 Ağustos 1902 tarihli Mr. Chamberlain'den Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'e gönderilen yazı.

<sup>2249</sup> 35 yıldır Kıbrıs'ta görev yapan Limasol okul müdürü Andrea Themistocleous; 30 yılı aşkın okul müdürlüğü görevinin yanında Kıbrıs'ta her konuda Yunan kültürünün yayılması ve korunması adına çok yararlı hizmetlerde bulunması ve her yıl düzenlenen Pan-Cypriot oyunlarının kurucusu olduğundan dolayı 4 Mart 1903 tarihinde Yunan Kralı tarafından Gümüş Haç Nişanı ile ödüllendirilmişti. Bu nişan çok nadir olarak sivillere verilmekteydi N.A., CO., 883/6/5, 10 Mart 1903, Nr.317, Ek-1 ve Ek-2.

<sup>2250</sup> N.A., CO., 883/6/5, Nr.270, 23 Nisan 1902 tarihli Limasol Komiserinden BaşSekreterliğe gönderilen rapor.



bayrakların kullanılması yasalarca belirlenmesi gerektiği ve Yunan Hükümeti'nin bu kışkırtmalara destek vermesinin adanın geleceği için zararlı olacağını vurgulamıştı.<sup>2251</sup>

Adadaki gelişmeleri sürekli olarak merkezi yönetime rapor eden Yüksek komiser, Londra'dan sadece adanın hiçbir devlete bırakılmayacağına dair talimatı halka duyurması yönünde emir almış ve bunu ada halkına duyurmuştu. Doğal olarak İngiliz yönetiminin Enosis hareketine karşı başka bir önlem almaması Enosisçi Rumların hareket sahasını genişletmişti. Bu da doğal olarak Enosis fikrini benimseyen Rumların bu yöndeki hareketlerini daha bir serbestlik içerisinde yapma fırsatı doğurmuş ve İngiliz yönetiminin başlangıcında yüzeysel olan hareketin tehdit ve zorlamalarda dâhil olmak üzere bütün Rumlar arasında yayılmasını sağlamıştı.

Enosis fikrinin yayanların cezalandırılmaması bu yönde düşünen Rumların daha rahat hareket etmelerini sağlamıştı. Nitekim 29 Nisan 1903 tarihinde Kavanin Meclisi açılışında Yüksek komiserin konuşmasına cevap olarak hazırladıkları metinde Rum üyeler açıkça Enosis fikrini mecliste gündeme getirebilmişlerdi. 7 Mayıs 1903 tarihinde Türk üyelere birisinin<sup>2252</sup> de olmamasını fırsat bilen Rum vekiller yapılan oylama sonucunu 7 oya karşı 9 oy olarak istedikleri metni kabul ettirmişlerdi. Bu maddeye göre; Kıbrıs halkının ve meclisin, yönetime daha fazla katılmasını, İngilizlerin kendilerini politik olarak yönlendirmelerini ve kendilerine göre haklı talepleri olan “*anavatan*” Yunanistan'la birleşerek, İngiliz ulusunun Rumları politik haklarını kullanma konusunda yavaş yavaş eğitilmelerini beklediklerini ifade etmişlerdi.<sup>2253</sup> Bu oylama sonucuna tepki gösteren Kavanin Meclisi üyesi Hafız Efendi; adanın gerçek sahibi olan Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi yönünde oylamaya gidilmesini istemiş, oylama sonucunda; diğer Türk üye haricindeki Rum ve İngiliz üyeler buna karşı çıkmıştı.<sup>2254</sup> Rum üyelerin bu şekilde hareket etmesi Sömürgeler Bakanlığına rapor edilmiş ve seçilmiş üyelerin çoğunluğunun Yunanistan ile birlik kışkırtmalarına devam etmekte ve İngiliz yönetiminin yaptıklarını küçük görmekte olduğu bildirilmişti.<sup>2255</sup>

<sup>2251</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.317, 12 Mayıs 1903 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor.

<sup>2252</sup>Toplantıya gelemeyen Derviş Paşa 18 Haziran 1903 tarihli oturuma katılarak, acil işi dolayısıyla ile o günkü toplantıya katılamadığını, iki güç arasında yapılan anlaşmaya göre ada İngiltere tarafından boşaltıldığında, diğer güce yani Osmanlı devletine devr edilecekti. Eğer üyelerin Yunanistan yönetiminde yaşamayı çok istiyorlarsa Yunanistan'daki gruplara katılabileceğini ifade etmişti. Ayrıca Kıbrıs iade edilecekse kanuni sahibine iade edilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Rum tarafının görüşleri de açıklanmıştı. Görüşmelere 6 Temmuz 1903 tarihinde devam edilmiş, yoğun geçen görüşme sonrasında oylamaya geçilmiş ve Yüksek komiserinden Türk görüşünü desteklenmesi ile 1878 anlaşması gereği adanın İngilizler tarafından boşaldığı takdirde gerçek sahibine bırakılma kararı alınmıştı. N.A., CO., 69/17, Kavanin Meclisinin 18 Haziran 1903 tarihli oturumu, s. 343-351; Kavanin Meclisinin 6 Temmuz 1903 tarihli oturumu, s. 460-473.

<sup>2253</sup>N.A., CO., 69/17, s. 41-43; **The Cyprus Gazette**, Nr.760, 22 Mayıs 1903, s. 5079.

<sup>2254</sup>N.A., CO., 69/17, s. 43-44.

<sup>2255</sup>N.A., CO., 883/6/5, Nr.318, 14 Mayıs 1903 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor.

Kavanin Meclisi'nde, 18 Haziran 1903 ve 6 Temmuz 1903 tarihinde yapılan görüşmelerde; adanın 1878 anlaşması gereği boşaltıldığı takdirde Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı kararı alınması sonucu ada Rumları tarafından tepki ile karşılanmıştı. 6 Temmuz 1903 gecesi saat 10'da Limasol bölgesinde kiliselerin çanlarının çalması ile Rumlar gösteriler için toplanmaya başlamıştı. Aynı gösteriler diğer merkezlerde de yapılarak, İngiliz yönetimi protesto edilmişti. Bu sırada Türkler tarafından terör gecesi olarak tanımlanan gecede Türkler kadın ve çocukları olabileceklere karşı bir araya toplamıştı.<sup>2256</sup>

Kavanin Meclisi'nde İngiliz üyeler ve Türk üyelerin anlaşmanın şartları gereği adanın tahliye edilmesi halinde adanın gerçek sahibine verileceği kararının alınması Rumlar tarafından yoğun tepki ile karşılanmıştı. Basın vasıtası ile halk kışkırtılmış ve Limasol, Lefkoşa ve Baf bölgelerinde Rumlar tarafından teşkil edilen komisyonlar kararı protesto etmiş ve bu toplantılarda İngiliz yönetimi aşağılanmış ve Yunanistan'a bağlanma konusu tekrarlanmıştı.<sup>2257</sup> Karışıklıkların yaşandığı bölgelerdeki Müslümanlar tarafından da bir komisyon oluşturularak bölgenin ileri gelenleri ve 174 kişinin aldığı kararlar sonucu Limasol'da 8 Temmuz 1903 tarihli bildiri yayımlanmıştı. Bildiride; 6 Temmuz gecesi bölgede Rumların yaptığı taşkınlıklar ve bundan duyulan endişeler dile getirilerek Müslümanların yönetime karşı sadakatlerinin devam ettiği bildirilmişti. Bunun yanında adada yeterli sayıda kolluk kuvvetinin olmamasından dolayı alınan tedbirlerin yetersiz kaldığı ve kendilerinin korunması için tedbir alınması gerektiği ilave edilmişti.<sup>2258</sup> Gerçektende ada Müslümanlarının tespitlerinin doğru olduğu bir sonraki hafta içerisinde adanın değişik yerlerinde Rumların Enosis istekleri için yaptığı gösterilerde ortaya çıkmıştı. Gösteriler sırasında kolluk kuvvetleri yetersiz kalmıştı.<sup>2259</sup> Sömürgeler Bakanlığından Yüksek komisere gönderilen yazılarda ise Rumların taşkınlıklarına karşı alınacak tedbirlerle ilgili hususlara değinilmemiş, ancak adanın ekonomik şartları ile ilgili alınacak tedbirler açıklanmıştı.<sup>2260</sup> 1903 ve 1904 yılları adada Enosis hareketinin daha da artmaya başladığı yıllar olarak kabul edilmişti.<sup>2261</sup>

Adadaki iki toplumu bir birine düşürerek kendi yönetimini devam ettirmeyi planlayan İngiliz yönetimi 7 Mayıs 1903 tarihinde Rumların tek taraflı Yunanistana bağlanma isteğine karşın o günkü oturumda Türk delegesinin anlaşma gereği adanın gerçek sahibi olan Osmanlı

<sup>2256</sup> N .A., CO., 883/6/5, Nr.330, 21 Temmuz 1903 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor.

<sup>2257</sup> N .A., CO., 883/6/5, Nr.330, 21ve 30 Temmuz 1903 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor Ek-1 ve Ek-2.

<sup>2258</sup> N.A., CO., 883/6/5, Nr.330, 21 Temmuz 1903 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor Ek-3.

<sup>2259</sup> N.A., CO., 883/6/5, Nr.330, 30 Temmuz 1903 tarihli Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'den Mr. Chamberlain'e gönderilen rapor Ek-1, Ek-2, Ek-3, Ek-4.

<sup>2260</sup> N.A., CO., 883/6/5, Nr.336-337, 21 Ağustos 1903 tarihli Mr. Chamberlain'den Yüksek Komiser Sir W. F. Haynes Smith'e gönderilen yazı.

<sup>2261</sup> Kurşun, a.g.m., s. 4.

yönetimine bırakılması yönündeki teklifine Rum üyelerle beraber hareket ederek karşı çıkmıştı. 7 Mayıs 1903 tarihinde oylamada bulunamayan Derviş Paşa, 18 Haziran 1903 tarihli oturumda adanın İngiltere tarafından boşaltıldığı takdirde Kıbrıs'ın geri Osmanlı Devleti'ne verilmesi yönünde fikrini açıklamıştı. Yapılan görüşmeler sonunda 6 Temmuz 1903 tarihli oturumda Yüksek komiserinde Müslüman üyelerini desteklemesiyle bu teklif kabul edilmişti. Aynı gece adada bu kararı protesto eden Rumlar gösterilere başlamış, bu durum ada Müslümanları arasında korkuya yol açmış ve 8 Temmuz 1903 tarihli bildiri ile Müslümanların yönetime karşı sadakatlerinin devam ettiği bildirilmişti.<sup>2262</sup> Ada Müslümanlarının Rumlara karşı kendilerinin korunması için tedbir alınması gerektiği İngiliz yönetimine ifade edilmişti. İngiliz yönetimi başlangıçta Türk vekillerin adanın Osmanlı yönetimine bırakılma teklifini redetmiş, daha sonra Türklerin istediği yönde oy kullanarak ada Rumlarını kışkırtmışlardı. Çıkan olaylar sonrasında adada azınlıkta olan Türkleri kendi yanlarında hareket etmek zorunda bırakmışlardı.

İngiliz yönetiminin bilinçli olarak desteklediği Enosis taraftarı Rum vekiller, 1904<sup>2263</sup> ve 1905 yılları meclis açılışlarında Yüksek komiserin konuşmasından sonra söz hakkı almış ve Kıbrısın Yunanistanla birleşeceğine inandıklarını, İngilizlere iş birliği içerisinde olacaklarını, Kıbrıs'ın refahını artıracak işler yapmayı kutsal görevi olarak kabul ettiklerini, Rum halkının isteği olan Kıbrıs'ın "*anavatan*" Yunanistan'la birleşmesi gerçekleşene kadar bu şekilde çalışacaklarını bildirmişlerdi.<sup>2264</sup>

Ada'da Rumların Enosis yanlısı davranışları İngiliz basını tarafından da takip edilmekte ve İngiliz kamuoyu bilgilendirilmekteydi. Bu dönemde yayımlanan bir habere göre; Ada Rumlarının isteklerinin tek kelime ile ifade edilecekse bunun Yunanistan'la birleşme olduğuydu. Ayrıca Yunan bayrağı mümkün olan her durumda ortaya çıkarılmaktaydı. Müslümanların barışçı karakterine borçlu olarak hiçbir sürtüşme meydana gelmediği vurgulanmış ve İngiliz kanunları altında ki Osmanlı adasında kullanılacak kısıtsız bir yabancı amblemine izin verilmesi sorguya açık bir konu olarak değerlendirilmekteydi.<sup>2265</sup>

1905 yılı ilkbaharında Sömürgeler Bakanlığından Yüksek Komisere gelen yazıda; adadaki İngiliz askeri birliğinin adadan çekilmesinin Kıbrıs'ın mevcut durumunda emniyet ihlali

<sup>2262</sup>Kıbrıs Niyabeti Dâhiliye Nezareti'ne 9 Temmuz 1903 tarihli gönderdiği tahriratta adadaki gelişmeler hakkında bilgi vermekteydi. Dâhiliye Nezareti Kıbrıs Niyabetine gönderdiği 20 Temmuz 1903 tarihli yazı ile Rumların ve İngilizlerin gelişmeler karşısında ne şekilde hareket ettiklerini sormuştu. **BOA., DH. MKT.**, 735/47, Dâhiliye Nezareti'nden Kıbrıs Niyabeti'ne gönderilen 7 Temmuz 1319 (20 Temmuz 1903) tarihli tahrirat.

<sup>2263</sup>Rumların Kavanin Meclisi'nde açılış konuşmasına Meclisin cevabına Enosis'e yönelik ifadeler sokulmaya çalışması Kadılık tarafından Osmanlı hükümetine ve İngiliz merkezi yönetimine bilgi verilmekteydi. Babiâli Kadılığın bu yöndeki çalışmalarından memnun olduğunu Kadılığa bildirmişti. **KMA., MAFE., K:** 7, D: 50, G:7, B :1, Dahiliye Nezareti'nden Kıbrıs Naibliği'ne gönderilen 26 Nisan 1904(12 Nisan 1320) tarihli tahrirat.

<sup>2264</sup>**The Cyprus Gazette**, Nr.790, 26 Nisan 1904, s.5315; **The Cyprus Gazette**, Nr.819, 10 Mart 1905, s.5546; **BOA., Y. MTV.,** 259/45, Kıbrıs Niyabet-i Şer'iyesinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Nisan 1904 (25 Mart 1320) tarihli tahrirat; **BOA., Y.A.HUS.,** 486/65, Kıbrıs Niyabet-i Şer'iyesinden Babiâli Daire-i Umur-ı Dâhiliye'ye gönderilen 16 Mart 1905 (3 Mart 1321)tarihli tahrirat.

<sup>2265</sup>**The Times**, 5 Nisan 1904.

oluşturup oluşturulmayacağını değerlendirilmesini istendi.<sup>2266</sup> Yüksek Komiser konu ile ilgili yaptığı açıklamada; adada iki toplum arasında mevcut bir gerginliğin bulunduğunu, Pan-Helenizm idealinin Rumların ayrılamaz bir tutkusu olduğunu, bu idealin tamamen organize bir şekilde yönetildiğini görmemenin mümkün olmadığını dile getirmişti. Rumların Fransızlara karakter olarak benzediğini, onlar gibi tutkulu, duygusal ve şüpheci olduklarını belirtmişti. Yüksek Komisere göre; Rumların, Yunan Milli Marşı ve Yunan bayrakları ile milliyetçilik duygularının kışkırtıldığını ifade etmişti. Rumlar kendi milliyetçiliklerinin propagandasını yaparken kışkırtıcı ifadelerle Müslümanları olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu faaliyetler ada Müslümanlarının doğal olarak tepkisine yol açtığını vurgulamıştı. Bunun sonucu olarak adada bu yönde yapılan olumsuz faaliyetler iki toplum arasında gerginliğe sebep olmaktaydı. Kıbrıs'ta İngiliz askeri birliğinin bulunması iki toplumun çatışma ihtimalini azaltmaktaydı.<sup>2267</sup>

Ada'nın Rum basını bu dönemde sürekli olarak Enosisi destekleyen ve Müslümanları aşalayan bir tutum içerisindeydi. Bu haberler doğal olarak ada Müslümanlarını rahatsız etmekte ve iki toplum arasındaki ilişkilerin gün geçtikçe kötüye gitmesine sebep olmaktaydı. Kıbrıs Müslümanlarının şikâyetlerinin ve Kıbrıs'ta toplumlararası huzursuzluğun artması üzerine ada yönetimi, Yürütme Meclisinde Evagoras Gazetesi'nin asılsız haberleri yazdığından dolayı ilgili gazetenin yayınlanmasını durdurma kararı almıştı.<sup>2268</sup>

Ada Rumları'nın Müslümanları kışkırtma faaliyetleri sürekli olarak devam etmekteydi. Aslen Yunan vatandaşı olan Kadolonos Pazar günü ikiyüz civarında Rum ile Lefkoşa'dan Magosa'ya gelerek Yunan bayrakları ile gösteri yaptıktan sonra Ayasofya Camine gelmiş ve burada Müslümanları galeyana getirecek sözler söylemişti. Müslüman ahalinin olaya müdahil olmaması için Komiserlik devreye girmiş ve Müslümanlara nasihatlerde bulunmuş ve toplanan Müslümanlar sakinleştirilerek dağılmıştı.<sup>2269</sup>

Rumlar Yunanistan'la birleşme arzularını her fırsatta tekrarlamaktaydı. Adaya gelen İngiliz ileri gelenlerine de bu istekleri dile getirmekteydi.<sup>2270</sup> Rumların Enosis isteği 1907 yılı Kavanin Meclis'nin açılış konuşmasını yapan Yüksek Komisere cevap olarak hazırlanan metinde de gündeme getirilmişti. Yüksek Komiser ise bu konu ile ilgili olarak; adanın asıl sahibinin Osmanlı Devleti olduğunu hatırlatmıştı. Yüksek Komiser ada köylerini dolaşırken köylülerin aynı talebi dile getirmeleri üzerine buna yetkili olmadığını ifade etmişti. Ada da olan bu gelişmeler kadı tarafından Osmanlı yönetimine bildirilmişti.<sup>2271</sup>

<sup>2266</sup> N.A., WO., 32/7533, Sömürgeler Bakanlığı'ndan Yüksek Komisere gönderilen 24 Mart 1905 tarihli gizli yazı.

<sup>2267</sup> N.A., WO., 32/7533, Yüksek Komiserden Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 1 Nisan 1905 tarihli yazı.

<sup>2268</sup> N.A., CO., 69/14, 12 Haziran 1905 tarihli Yürütme Meclisi oturumu.

<sup>2269</sup> BOA., Y. MTV., 285/80, Meşihatten Sadarete gönderilen 6 Nisan 1906 (24 Mart 1322) tarihli tahrirat.

<sup>2270</sup> 1905 yılında adaya kısa bir süreliğine gelen Connaught Düküne Kıbrıs Rumlarının oluşturduğu bir grup tarafından adanın Yunanistanla birleşme istekleri iletilmişti. **The Manchester Guardian**, 6 Mart 1905, s.8.

<sup>2271</sup> BOA., Y.MTV., 298/157, 27 Mayıs 1323(9 Haziran 1907).

Winston Churchill, 9 Ekim 1907'de adaya geldiğinde kendisini coşkulu olarak karşılayan Rumlar ellerinde Yunan bayraklarıyla birleşme (union) için gösteri yapmaktaydı. Karşılama sırasında Magosa Belediye Başkanı Rumlar adına Churchill'e adanın bir an önce Yunan Krallığına verilmesini istemişti. Lefkoşa'da da coşku ile karşılanan Churchill birleşme haykırıları yerine bu konunun münazara edilerek görüşülmesini uygun görmüştü. Churchill adada bulunduğu 4. Gününde Kavanin Meclis'nin Müslüman ve Rum üyeleri ile görüşme yapmıştı.<sup>2272</sup>

Churchill'in 12 Ekim 1907 tarihinde Kavanin Meclisi üyeleri ile görüşme sırasında ilk söz hakkı Kıbrıs Türklerinin temsilcisi olarak Hami Bey'e<sup>2273</sup> verildi. Hami Bey Rumların birleşme ve ada Müslümanlarının durumu hakkında görüşlerini açıkça dile getirmişti. Türk mebus; Yunan bayrakları arasında yer almayı ulusal duygularıyla bağdaştıramamış olduklarından dolayı ada Müslüman toplumunun Churchill'i karşılama törenine katılmadıklarını, bundan dolayı bağışlanmalarını istediklerini ifade ederek konuşmasına başlamıştı. Hami Bey, adanın Yunanistanla birleşmesini kesinlikle reddettiklerini ve resmi ve yüksek makamlarda bu konuda konuşmalar yapılmasının yasaklanmasını talep ettiklerini dile getirmişti. Türk vekil konuşmasının devamında, bu konudaki şu ana kadarki hoşgörü Rumların küstahlığını artırmış durumda olduğunu, şu anda bile "zito" çılgınlıklarından ve Yunan bayraklarından dolayı sokaklardan zorlukla geçebilir durumda kaldıklarını belirmiş, bu gösterilere Müsteşar'ın gözlerinin bizzat şahitlik ettiğini, bunların yasaklanmasını talep ettiklerini bildirmişti. Hami Bey Müslümanlara karşı yapılan saldırgan hareketler tüm sınırları aşmış bir hale geldiğini; ne insanların ne de ibadet yerlerinin hakaret ve alaylarının dışında kalmadığını vurgulamıştı. Şehir merkezlerinde bu tip üzüntü verici olayların varlığı aşikâr iken, köylerdeki halkın durumunu bir düşünün diyerek gelişmelerden duyduğu kaygıları dile getirmiş ve yönetimden önlem almasını istemişti.<sup>2274</sup>

Ada Rumlarını temsilen söz hakkı verilen Larnaka Piskoposu konuşmasının Enosis ile ilgili bölümünde; ada nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduklarını, Müsteşar'ın ziyaretine çok önem verdiklerini karşılama törenlerinde gösterilen coşkuyu hatırlatmış, Müsteşar'ın ülkelerine yaptığı ziyarete uygun düşen önemi vermekte ve ulusal tarihlerinde ölümsüz bir yere sahip olan

<sup>2272</sup> **The Manchester Guardian**, 22 Ekim 1907.

<sup>2273</sup> Dönemin basınında yer alan habere göre Müslüman heyeti; Ada Müslümanlarının vekili olarak Sünuhât gazetesinin başyazarı avukat Sadrettin Efendi başkanlığında Lefkoşa'nın eşraf ve önde-gelenlerinden Bodamyalı-zâde Mehmet Münir Bey, Tüccar-başı-zâde Hacı Ahmed Derviş Efendi, Sünuhât gazetesinin imtiyaz sahibi Mehmed Arif Efendi, tüccarlardan Mustafa Efendi Ömer ve Hacı Hamid Ağazade Mehmerd Efendi ve saygın şeyhlerden Hacı Akif Efendi ve merhum Mes'ud Efendi-zâde Derviş Efendi'den oluşmuştu. Görüşme sırasında Vali, Müsteşar, Defterdar, Başsavcı, Tapu Dairesi Başkanı ve Müslümanlardan Hâmi Bey (Larnaka - Mağusa Kavanin Meclisi Üyesi - H.F.) ve Hristiyanlardan türlü kuruluşların üyeleri yerlerinde hazır bulunuyorlardı. Gazete haberinin devamında Müslümanlar adına Sadrettin Efendinin söz aldığını bildirmişti. **Sünuhât**, Nr.52, 17 Ekim 1907. Harid Fedai, **Kıbrıs**, 4 Ağustos 2008,

<sup>2274</sup> **The Cyprus Gazette**, Nr.898, 17 Ekim 1907, s. 6299-6300.

şu “İyonya Adaları” olayını gündeme getirmişti. “Büyük Gladstone” un kardeş “İyonya adalarına” yaptığı ziyareti hatırlatmıştı. Piskopos konuşmasının devamında;

*“O büyük devlet adamının ziyaretinin kardeş İyon adalarının anavatan Yunanistan’la birleşmenin habercisi olduğu gibi, uzun zamandır beklediğimiz siz saygıdeğer efendimize de aziz bir haberci olarak bakmak istiyoruz ve buraya gelmiş olduğunuz andan itibaren her Kıbrıslının yüreğini yakan, onu yüzyıllardan beri sürekli ve kararlı bir şekilde tarihi misyonunu gerçekleştirmeye iten güçlü tutkuyu anladığınıza eminiz.”*<sup>2275</sup>

diyerek açıktan açığa Yunanistan’la birleşme amaçlarını dile getirerek müsteşarın Kıbrıs’a gelişini Yedi Adanın Yunanistan’a devrinden önce Gladstone’ın ziyareti ile benzerleştirmişti.

Bu görüşme sırasında meclis üyelerine her toplumun ulusal arzularına sahip çıkması en doğal hakkı olduğunu, bu düşüncenin İngiliz Hükümetinde özellikle Liberal Hükümet tarafından da saygı ile karşılanması gerektiğini ifade etmişti. Bunun yanında hiçbir toplumun mevcut yönetime karşı memnuniyetsizliğini gösterecek somut bir delilin olmadığını, tüm şikâyetlerin bir araya getirilerek incelenmesi gerektiğini, fakat uluslararası siyasi tehlikeli ve çetrefilli sorunları içeren bir durumun çözülmesinin İngiltere’den beklenmemesi gerektiğini vurgulamıştı. Churchill 1878 anlaşmasının yürürlükten kaldırması yönünde İngilterenin bir düşüncesi olmadığını ifade etmişti.<sup>2276</sup>

<sup>2275</sup>The Cyprus Gazette, Nr.898, 17 Ekim 1907, s. 6300-6304.

<sup>2276</sup>Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Churchill, “Rumların enosis ile ilgili isteklerine cevaben; “Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesine gelince, biraz daha uzun konuşmalıyım. Bu çok ciddi bir konudur, gerçekte karşımda bulunan temsilcilerin getirebileceği en ciddi meseledir. Bu, sadece adanın yönetiminde mutlak bir değişiklik anlamına gelmiyor. Türkiye’yle yapılmış olan Anlaşma’nın da feshedilmesi anlamına geliyor. Bu, ayrıca nüfusun yaklaşık üçte birini görüşlerini bir yana bırakmak ve toplumun iki kesimi arasında kalıcı ve tehlikeli düşmanlıkların yaratılması anlamına geliyor. Sizler de bunun Ada halkı tarafından getirilebilecek en ağır mesele olduğunda katılacaksınız. Rum soyundan gelen Kıbrıs halkının, anavatanları olarak adlandırılacak ülkeyle birleşmeyi azimle, içtenlikle ve tutkuyla hatıralarda yaşatılması gereken bir ideal olarak değerlendirmelerinin doğal olduğunu düşünüyorum. Böyle bir duygu Rum ulusunu son derece soylu bir şekilde temsil eden yurtseverce adanın bir örneğidir ve bu kadar kararlı hislere sahip olanların başkalarının da benzeri hislerine saygı göstermeleri gerektiğini unutmayacaklarına emin olmakla birlikte, ortaya sürülen görüşlerin Majestelerinin Hükümetinin saygıyla değerlendirmekten kaçınmayacağı görüşler olduğunu söylemek istiyorum. Diğer yandan, Adanın Müslüman nüfusu tarafından sahip olunan, Kıbrıs’taki Britanya hâkimiyetinin Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına yol açmaması gerektiği ve Büyük Britanyanın Doğu’daki misyonunun Sultan’ın egemenliğini zayıflatmak olmadığı şeklindeki görüşü de Majestelerinin Hükümeti saygıyla dikkate almak zorundadır. Majestelerinin hükümetine ne Yunan ne de Müslüman nüfusun Britanya yönetiminden hoşnutsuz olduğuna ilişkin bir ifade ulaştı. Britanya hâkimiyetinde adadaki gelişmenin başta umulan kadar hızlı ve çok olmadığına ilişkin, bazıları iyi temellendirilmiş, çok sayıda şikâyetler yapıldı. Fakat Kıbrıs’ın geçmişini hatırlayan ve dünyanın diğer bölgelerindeki ülkelerin durumlarını gözlemleyen açık görüşlü bir kişinin kendini şu anki hükümete yönelik mutlak bir suçlamaya teslim etmeyeceğini düşünüyorum. Ne de, bana sunulan muhtıralarda bile, beni adanın refahının, yönetim başka bir güce aktarılmış olsaydı önemli ölçüde artacağına inandıracak iddia edilen bir gerçek ya da delil olarak gösterilen bir neden bulunabilir. (Sayfa 6306) Majestelerinin Hükümeti bu nedenle Kıbrıs Halkının, büyük ulusal ideallerini yaşatırken, en azından şu an için, Britanyanın adalet ve özgürlük fikirlerine uygun bir şekilde yönetilmekten hoşnut olduklarını ummaktadır. Majestelerinin Hükümeti Kıbrıs halkının son 30 yılda sosyal, politik ve ekonomik durumlarının kayda değer bir şekilde ilerlediği gerçeğini takdir ettiğine inanmaktadır ve adanın gelişmesinin verilen sözlerle ve taşınan umutlarla orantılı bir olmadığına ilişkin şikâyetler varsa, bu şikâyetler için varolan tüm dayanakları her türlü araçla ortadan kaldırmanın Hükümetin görevi olacaktır. İyon adalarının Yunanistana bırakılmasıyla ve bu adalarla Kıbrıs arasında yapılan karşılaştırmaya ilişkin olarak, analojinin sadece bu nedenle bile –İyon adaları bırakılırlarken Büyük Britanyanın tabiyetindeydi ve dolayısıyla Büyük Britanyanın kontrolü altındaydılar, bu tabii ki hiçbir şekilde Kıbrıs’a ilişkili durum değildir- hiçbir şekilde

Yapılan görüşmeler hakkında Kıbrıs Niyabeti tarafından Bâbîâli'ye bilgi verilmişti.<sup>2277</sup>

Müsteşar, 13 Ekim 1907'de Kıbrıs'tan ayrılırken Limasol ve Larnaka limanlarından Yunan bayrakları taşıyan topluluk tarafından coşku ile uğurlanmıştı.<sup>2278</sup>

Churchill, 19 Ekim 1907 tarihli hazırladığı raporuna Kıbrıs'ın durumundan endişeli olduğunu ifade ederek başlamıştı. Müsteşar, gittiği her yerde Rumları ellerinde Yunan bayrakları ile Yunan marşlarını söylerken bulduğunu bildirmişti. İngiliz liberal geleneklerine dayanarak Rumların Yunanistan ile birleşme hususunda serbest bırakılmaları için hırslı başvuruları olduğunu bildirmişti. Ancak Yunanistan ile birleşmenin Türkleri harap edeceğini ve bu gösterilerin her sene giderek şiddetlendiğini, Türklerin bu gösterileri protesto ederlerse, işlerin şimdi olduğu gibi yürümeyeceğini vurgulamıştı.<sup>2279</sup>

Ada Rumları Yunanistanla birleşme arzularını her fırsatta dile getirirken Kıbrıs Türkleri de Enosis'e karşı olduklarını her fırsatta duyurmaktaydı. Nitekim Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri 1909 yılı Meclis açılış konuşmasında, toplumun en sadık ve sakin kesiminin temsilcileri olarak kendilerini tanıttıktan sonra kendilerinin adanın yasal sahibi şerefli ve asil Osmanlı ulusunun önemli bir parçası olduklarını, zaman zaman Rum meslektaşlarının, Britanya ve Osmanlı Hükümetleri arasında varılan anlaşmaya aykırı olarak, Yunanistanla birleşmek yönünde ifade ettikleri görüş ve isteklere karşı olduklarını beyan etmişlerdi. Türk vekiller hükümetler arasında Britanyanın adayı boşaltması yönünde bir anlaşmaya varılması durumunda adanın tekrar, tüm müslüman nüfusunu isteğine uygun bir şekilde yasal sahibi Osmanlı Hükümetine verilmesini istediklerini bildirmişlerdi. Müslüman vekillerden sonra söz alan Rum vekiller, Yunan ırkının önemli bir parçası olan her Rum Kıbrıslının inancı olan anavatan Yunanistanla birleşmek için isteğimizi dile getirmeyi görevleri olarak kabul ettiklerini ifade ederek konuşmalarını sonlandırmışlardı.<sup>2280</sup>

#### 4.6. Trablusgrap Savaşının Kıbrıs'a Etkileri ve Rum Üyelerin İstifaları

1911 yılında İtalyanlar'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeleri<sup>2281</sup>ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ada Rumlarının Enosis konusunda cesaretini arttırmıştı. Bu dönemde Rum basını

*tam olmadığını belirtmek zorundayım. Bu koşullar altında ve sizlere ilettiğim değerlendirmeler ışığında, Kıbrıs'ın hâkimiyetinde kalmak Büyük Britanyanın görevidir ve Majestelerinin Hükümetinin Adanın terk edilmesi ya da politik statüsünde bir değişiklik yapılması zamanının geldiği görüşünde olmadığını sizlere iletmeyi görevim olarak görüyorum. The Cyprus Gazette, Nr. 898, 17 Ekim 1907, s. 6305-6306; The Times, 14 Ekim 1912, s.5.*

<sup>2277</sup>BOA., Y. MTV., 303/88, (1-2) Kıbrıs Niyabettinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Ekim (30 Eylül 1323) tarihli tahrirat.

<sup>2278</sup>The Manchester Guardian, 22 Ekim 1907.

<sup>2279</sup>NA., CO., 883/7/3, Nr. 65, Sömürgeler Bakanlığı'nın kullanımı için Kasım 1907'de basılan Memorandum.

<sup>2280</sup>The Cyprus Gazette, Nr.949, 28 Mayıs 1909, s. 6806-6810.

<sup>2281</sup>İsrafil Kurtcephe, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), TTK. Yay., Ankara 1995, s.69.

aracılığıyla ada Müslümanlarına ve Osmanlı Hükümetine hakaretler edilmekte Müslümanlar baskı altında tutulmaktaydı.<sup>2282</sup>

1911 yılı baharında Kıbrıs'ta Yunan emellerini yayan ve Rumları tahrik eden Kadalanos'un destekçisi olan Başpiskopos Kirillos'un Yunan Bağımsızlık Günü'nde tahriklerde bulunmaktaydı. Lefkoşada basılan bir Rum gazetesinde Türkleri ve Kavanin Meclisi'nin Türk üyelerini aşağılayan yazı çıkmıştı. Bu durum Kadılık tarafından Bâbîâliye şikâyet edilmişti. Konu Hariciye Nezareti tarafından takip edilmiş ve Londra Sefiri aracılığı ile İngiliz merkezi yönetimine bildirilmişti. İngiliz yönemi haberin çıktığı gazetenin uyarılarak para cezası verildiğini cevabı Hariciye Nezaretine verilmişti.<sup>2283</sup> Bu dönemde Rum vekillerin Kavanin Meclisi üyelerinin sayısının nüfusa göre değiştirilmesi ve memurların nüfusa göre yerli halktan seçilme talebine karşı Müslüman vekiller tarafından ada yönetimine gönderilen yazıda ise; adada görevli memurların tarafsız olan İngilizlerden seçilmesi gerektiği ve Kavanin Meclisi'nin yapısında yapılacak değişikliğin adanın asayişini için bir çok tehlikelere yol açacağı bildirilmişti.<sup>2284</sup>

Adada karışıklıkların en fazla yaşandığı bölgelerden birisi olan Limasol'da Rumlar tarafından sokak isimleri değiştirilmeye başlanmıştı. Bu durumdan rahatsız Müslümanlar Kadı aracılığı ile bu konu hakkındaki şikâyetlerini İngiliz yönetimine bildirmişlerdi. Kadı aynı zamanda gelişmeleri Bâbîâli'ye bildirerek adada yaşanan olaylar hakkında Osmanlı yönetimini haberdar etmekteydi.<sup>2285</sup> Rumlar çeşitli bahanelerle sürekli olarak ortamı gerginleştirmek için çalışmalarına devam etmekteydi. Ada Müslümanları ise gelişen durumları ada idaresine bildirerek çözüm bulmalarını beklemekteydi. Kıbrıslı Müslümanlar, İngiliz yönetiminin duyarsızlığının farkında olarak adanın gerçek sahibi olan Osmanlı yönetimi konu hakkında sürekli olarak bilgilendirilmekteydi.

İngiltere'nin Kıbrıs için gereksiz olduğu haberleri üzerine ada Rumları Kıbrıs'ın Yunanistan'dan başka bir devlete bırakılmasını kabul etmeyecekleri yönünde gösteriler yapmaktaydı. Bu durumu protesto etmek için binlerce Müslüman 21 Eylül 1911'de Sarayönünde toplanmıştı. Toplanan grup Rumların açıklamalarının Osmanlı Devleti ve

<sup>2282</sup>Bu konuyla ilgili Kıbrıs Kadılığı 13 Nisan 1911 (31 Mart 1327) tarih ve 13 numaralı tahriratla durumu Babialiyeye arz etmişti. Lefkoşa'da çıkan Rumca Kiryakos Filakis Gazetesinin Osmanlı Hükümeti ve Müslümanlar aleyhinde yayınladığı beyannemelerden dolayı aleyhine açılan dava üzerine imtiyaz sahibinin 25 Osmanlı Lirası para cezasına mahkûm edildiği Kıbrıs Kadılığından gönderilmiştir. **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Sadarettin Hariciye gönderilen 24 Mayıs 1911 (11 Mayıs 1327) tarihli tahrirat.

<sup>2283</sup>**BOA. HR. SYS.**, 892/2, Sadarettin Hariciye Nezareti'ne gönderilen 24 Mayıs 1911 (11 Mayıs 1327) tarihli tezkireye ek ve 22 Haziran 1911(9 Haziran 1327) tarihli tahrirat; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1329.11.24., (1-2) Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 15 Kasım 1911(2 Teşrin-i Sani 1327) tarihli tahrirat.

<sup>2284</sup>**BOA., A. MTZ. KB.**, 1331.5.9. (17), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen tahrirat.

<sup>2285</sup>**BOA., A. MTZ. KB.**, 1330.4-8, (3), Kıbrıs Kadılığından İdare-i Hükümet Me'muriyeti'ne gönderilen 13 Temmuz 1911 tarihli tahrirat; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330.4-8, (4), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 13 Temmuz 1911(30 Haziran 1327) tarihli tahrirat.



İngiltere arasında yapılan anlaşma şartlarına uymadığını, adanın gerçek sahibi Osmanlı Devleti'ne bırakılmadığı takdirde 56.000 İslam ahalisinin kanının son damlasına kadar mücadele edeceğini Osmanlı ve İngiliz yönetimine bildirmişti.<sup>2286</sup> Ada Müslümanları Lefkoşa mitinginden sonra 24 Eylül'de Peristerona ve bir sonraki gün Lefke'de de miting düzenlemişti. Mitinglerde Rumların Enosis için faaliyetleri ve Rum tahrikleri protesto edildi.<sup>2287</sup>

Bâbiâli, Hariciye Nezareti ile koordineli olarak adadaki gelişmeler hakkında Kıbrıs Kadılığından ve Hariciye Nezaretinden bilgi almaktaydı. Bu sırada Kadılığa Lefkoşa Belediye Reisi ve Kavanin Meclisi üyelerinden Sami Şevket Bey tarafından gönderilen bir dilekçede; Yüksek Komiserin Londra ziyareti sırasında adanın Yunanistan'a ilhaki için tam zamanı olduğu hakkındaki görüşmelerin yapıldığına dair haberlerin Rumlar arasında yayıldığı bilgisi verilmişti.<sup>2288</sup> Adada Kıbrıs'ın İngiltere tarafından terk edileceğine dair haberlerin artması üzerine Londra Sefareti aracılığıyla Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı ile görüşülmüş ve bu haberlerin asılsız olduğu bildirilmişti.<sup>2289</sup>

Ada yönetimini tamamen kendi kontrollerine almak isteyen Rum üyeler; 2 Aralık 1911 Kavanin Meclisi'ne anayasal değişiklik için başvurmuşlardı. Başvurularında adanın siyasi konumunu ihlal edecek isteklerde bulunduğu önemli değişiklik önerileri getirmekteydi. Ancak İngiliz yönetimi bu tarzdaki değişikliklere, adadaki nüfuzlarını azaltacağı endişesiyle pek sıcak bakmıyordu.<sup>2290</sup> Kavanin Meclisi'nin Rum vekillerinin istekleri 10 Ocak 1912 tarihli Yüksek Komiser tarafından gönderilen yazıda Sömürgeler Bakanı'na iletileceği, ancak anlaşma şartlarına uygun olmadığına dair cevap verilmişti.<sup>2291</sup> Rum üyeler 5 Şubat 1912 tarihli Yüksek Komiser'e gönderdikleri yazıların da isteklerindeki ısrarı sürdürmüşler ve isteklerini 22 Şubat tarihli olarak Sömürgeler Bakanlığı'na da göndermişlerdi. Sömürgeler Bakanı 27 Mart 1912 tarihli cevabında Yüksek komiserin 10 Ocak 1912 tarihli cevabının uygun olduğunu bildirerek Rum vekillerin isteklerini onaylamamıştı.<sup>2292</sup>

Rum vekillerinin isteklerinin Sömürgeler Bakanı tarafından kabul edilmemesi üzerine 15 Nisan 1912'de Ordodoks din adamlarının liderliğinde ve bütün köyleri dahi kapsayacak şekilde

<sup>2286</sup>BOA., A. MTZ. KB., 1330. 1. 6, (1) Kıbrıs Kadılığından Sadarate gönderilen 15 Ekim 1911 (2 Teşrin-i Evvel 1327) tarihli tahrirat.

<sup>2287</sup>M. Ali Galip Alçıtepe, "Kıbrıs Türkleri'nin Var Oluş Kavgası ve Rum Tahrikleri (1912-1962)", **Türk Kültürü**, Nr. 434, Haziran 1999, s.322 (2), (321- 328) (1-8)

<sup>2288</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1331.3.6. (61), Kıbrıs Kadılığından Sadarate gönderilen 3 Aralık 1911 (20 Teşrin-i Sani 1327) tarihli tahrirat.

<sup>2289</sup>BOA., A. MTZ. KB., 1330. 1. 6, (2) Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 28 Kasım 1911 (15 Teşrin-i Sani 1327) tarihli tahrirat.

<sup>2290</sup>The Political Crisis in Cyprus, **Official Papers**, Nicosia, 1912, s. 6-15; Gürel, **ag.e.**, I, s.49; **The Times**, 28 Ağustos 1912, s.5.

<sup>2291</sup>The Political Crisis in Cyprus, **Official Papers**, s. 15-22.

<sup>2292</sup>BOA. HR. SYS., 892/2, Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Mart 1912 (25 Şubat 1327) tarihli tahrirat.; N.A., CO., 69/28, 1912 yılı Kavanin Meclisi Tutanakları, 16 Nisan 1912 tarihli oturum, s.25; N.A., C.O., 883/7, Sömürgeler Bakanından Yüksek Komiser'e gönderilen 23 Mart 1912 tarihli yazı; **The Political Crisis in Cyprus, Official Papers**, s. 25-44.

“Kıbrıs Teşkilat-ı Siyasiyesi” isimli ada çapında siyasi örgütlenmeye giderek yardım sandıkları teşkil ettiler. Rumlar siyasi olarak teşkilatlarına köy ve okul komisyonlarına da dâhil etmişler ve bu kanunsuz durum ada Türk basını tarafından İngiliz yönetimine bildirilmişti.<sup>2293</sup> Ada için kendi siyasi teşkilatlanmalarını yapan Rum vekiller, Başpiskoposluk tarafından alınan karar gereği, bu gelişmelerden sonra Kavanin Meclisi’nin 17 Nisan 1912 tarihli oturumunda İngiliz yönetimine istifalarını sundu.<sup>2294</sup> Aynı gün istifa eden Rum vekiller Başpiskopos Başkanlığında toplanarak yönetimi protesto etmek için yaklaşık 5000 Rum’dan oluşan bir miting düzenlemişlerdi. Yönetimin aldığı tedbirler sayesinde halk meclisin 200 metre uzağında durdurulmuştur. Sadece Yüksek Komiser meclise gitmek üzere geçtiği sırada ıslık çalmışlardı. İstifa eden Rum üyeler halkın alkışları arasında Metropolithaneye gitmişler orada İlyasidis, Teofani ve Kadalanos tarafından konuşmalar yapıldıktan sonra dağılmışlardı<sup>2295</sup>.

Ada İngiliz yönetimi istifa eden Rum vekiller için 21 Haziran 1912 tarihinde tekrar seçim yapılacağını açıklamıştı.<sup>2296</sup> İstifa eden 9 Rum vekil<sup>2297</sup> bir sonraki seçim için tekrar aday olmuşlar ve başka aday çıkmaması üzerine seçilmiş sayılmışlardı. Kıbrıs Kadısı tarafından Bâbîâlî’ye verilen bilgiye göre; Rum vekiller adayı Yunanistan’a ilhak maksadı ile ruhani reislerle birlikte Kıbrıs’a kargaşa çıkarmaktaydı. Bu şahısların divan-ı harpte yargılanıp aklanmadıkça üyeliğe kabullerinin ada için vahim sonuçlar doğuracağına bildirmişti.<sup>2298</sup> Sadrazam konu hakkında İngiliz yönetimi ile irtibata geçilip gerekli girişimlerin yapılmasını istemişti.<sup>2299</sup>

Gazeteler aracılığıyla kışkırtılmaya çalışılan ada Müslümanları Rum basınında kendilerini rendice edici ve adanın yönetiminin Rumlar lehine değiştirilmesi ile ilgili haberler hakkında Sadarete bilgi verilmişti. Haberlerin ayrıntılarında Kavanin Meclisi üyelerinin mutlak kontrol sahibi olmaları, yerli üyelerin kanun yapabilme görevine ortak olmaları, bütün kaymakamlıklar ve mahkemelere Kıbrıslıların tayin edilmesi, Mebus seçimi maddesinde Türklerle Rumların oranlarının belirlenmesi, Bab-ı Ali vergisi, miri arazi meselesi, dışarıda bulunan Kıbrıslıların

<sup>2293</sup> **Seyf**, Nr. 13, 26 Mayıs 1912, (15 Mayıs 1328), s. 2-3.

<sup>2294</sup> **N.A., CO.**, 69/28, 1912 yılı Kavanin Meclisi Tutanakları, 17 Nisan 1912 tarihli oturum, s.35-36; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1331.3.6 (9) Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 19 Nisan 1912 (6 Nisan 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2295</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 18 Nisan 1912 (5 Nisan 1328) tarihli tahrirat; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1331.5.9., (12); Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 18 Nisan 1912 (5 Nisan 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2296</sup> **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330.8.9, (2), Kıbrıs Kadılığının Sadarete gönderilen 19 Haziran 1912 (6 Haziran 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2297</sup> Lefkoşa ve Girne Bölgesi; Pascal Constantinides, Avukat, Lefkoşa; Theophanes Theodotou, Avukat, Lefkoşa; Achillea Liassides, Lefkoşa Belediye Başkanı; Larnaka ve Magosa Bölgesi; Loues E. Louizou, Avukat, Varosha; Evangelos Hajjiannou, Avukat, Larnaka; Ioannis Economides, Avukat, Lefkoşa; Limasol ve Baf Bölgesi; John Kyriakides, Avukat, Limasol; Evgenios N. Zenon, Avukat, Limasol; Nikolaos Kleanthi Laniti, Avukat, Limasol. **The Cyprus Gazette**, 5 Temmuz 1912, s.7851.

<sup>2298</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 27 Haziran 1912 (14 Haziran 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2299</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Sadareten Hariciye Nezareti’ne gönderilen 13 Temmuz 1912 (30 Haziran 1328) tarihli tahrirat.

İngiltere tarafından himayesi gibi Osmanlı hükümlerinin ve adanın siyasi konumunu ihlal edecek hususlardan ibaret olduğu anlaşılmıştı.<sup>2300</sup> Sadaret Hariciye Nezaretine verdiği talimatla; İngiliz yönetiminden, anlaşma şartlarına uygun olmayan değişikliklere müsaade edilmemesini ve Müslümanlarının haklarının korunmasını beklemediklerini Londra Sefareti aracılığıyla bildirmişti.<sup>2301</sup>

Rumlar bir taraftan Yunanistan'a bağlanmak için gösteriler yaparken diğer taraftan ada Müslümanlarını kışkırtmaktaydı. Bu kışkırtmalardan biriside bu dönemde kendi mitinglerine karşı mitinglerin düzenlendiği Lefkoşa ve Limasol sokaklarının ve mahallelerini isimlerini değiştirme kararı almışlardı. Kıbrıs kadılığı durumu protesto etmek için miting düzenleyeceklerini İngiliz yönetimine ve Bâbîâli'ye bildirilmişti.<sup>2302</sup> Hariciye Nezareti'de Londra Sefirine talimat vermiş ve yapılan görüşme sonrasında İngiliz yöneticiler tarafından açıklama yapılmıştı.<sup>2303</sup>

1912 yılı Paskalya<sup>2304</sup> öncesinde adada iki toplum üzerinde gerginlik artmıştı. Müslüman toplumuna Hristiyanların kendilerine saldıracakları tahmin edildiğinden dolayı Müslümanların silahlı bulunmaları ve çatışmaya hazır olmalarını konusunda Müslüman mahallelerine afişler asılmıştı. Paskalya'da Ayasofya Camisi'ne Hristiyanların saldıracağı haberi yayılmaktaydı. Bunun yanında Müslümanların kiliseye saldıracakları hakkında da Paskalya gecesi Rumlar arasında bir söylenti dolaşmaktaydı. Yönetim bunun üzerine güvenlik tedbirlerini arttırarak Rumların Müslüman mahallelerine geçip gezmelerine ve gösteri yapmalarına imkân vermemekteydi. Ayrıca paskalya günü başpiskoposun Yunan subaylardan birisini arabasına alarak Rum mahallelerini gezdiği Vatan gazetesinde yazılmıştı.<sup>2305</sup>

<sup>2300</sup> **BOA., A. MTZ. KB.**, 1331.5.9., (15), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 21 Şubat 1912(8 Şubat 1327) tarihli tahrirat; **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 21 Şubat 1912(8 Şubat 1327) tarihli tahrirat; **The Times**, 24 Mayıs 1912, s.3.

<sup>2301</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Sadareten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Mart 1912 (25 Şubat 1327) tarihli tahrirat; Hariciye Nazırı Asım Bey'den Londra Sefiri Tevfik Paşa'ya gönderilen 9 Mart 1912(25 Şubat 1327) tarihli tahrirat.

<sup>2302</sup> **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330.4-8, (1), Kıbrıs Kadılığından Vilayet Müsteşarlığına gönderilen 12 Mart 1912 tarihli tahrirata cevap ; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330.4-8, (2), Kıbrıs Kadılığından Sadarate gönderilen 27 Mart 1912 (14 Mart 1328) tarihli tahrirat; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1331.3.6 (5) Vilayat-ı Mümtaze ve Muhtare Kaleminden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 3 Nisan 1912 (21 Mart 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2303</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Temmuz 1912 tarihli tahrirat.

<sup>2304</sup> PaskalyaYortusu; Ortodoks Hristiyanların tamamı için en büyük dinsel kutlamadır. Rumca'da "*parlak gün*"Lambri olarak adlandırılmaktaydı. Paskalya öncesinde 50 gün boyunca et, yumurta, süt ve süt ürünleri yenmeyen oruçları paskalya günü ile sonlanır ve yeniden et yenmesi ile başlardı. Ahmet An, "*Kıbrıs Rum Toplumunda Dinsel Kutlamalar (Yortular)*", **Halk Bilimi Sempozyumları II**, Yay. Haz. Kani Kanol, TTK. Basımevi, Ankara 1997, s. 142, (s.131-147)

<sup>2305</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserliğe gönderilen 12 Mart 1912 tarihli tahrirat; **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 6 Mart 1328 (19 Mart 1912)tarihli tahrirat;; **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 28 Mart 1328 (10 Nisan 1912)tarihli tahrirat; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1330. 4. 2, Kıbrıs Kadılığından Sadarate gönderilen 29 Mart 1328 (11 Nisan 1912) tarihli zeyl; **BOA.,A.MTZ. KB.**, 1330. 4. 23, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 11 Nisan 1912 (29 Mart 1328) tarihli tahrirat.

28 Nisan 1912 tarihinde 12.000 kişinin katıldığı Lefkoşa mitingi de dâhil olmak üzere, Larnaka Limasol, Baf, Girne, Omorfo, Lefkara, Lefkonuk ve Lapta’da mitingler düzenlenmişti. Başpiskopos ve Yunanlı Kadalanos ile Belediye Başkanı İlyasidis ve Teofani’nin önderliğinde yapılan mitingler Enosis’i desteklemek için yapılmıştı. Bu mitinglerde 15 Nisan 1912’de teşkil edilen komitenin ve istifa eden Rum üyelerin hareketi desteklenerek, mevcut durumun politik mücadeleye taşınması hedeflenmişti. Rumlar, bu mitinglerle dünyadaki hiçbir gücün, hiçbir baskının ulusal duygularını engelleyemeyeceğini ve Enosis’in gerçekleşeceğini duyurusunu yapmış ve mitinglerde halka bu yönde yemin ettirilmişti. Gelişmelerden rahatsız olan Müslüman ahali Kıbrıs Kadısı aracılığı ile durumu İngiliz yönetimine de bildirmişti. Kadılık gönderdiği yazısında; Foni gazetesinin “ *Cezair-i Sebaa ve Biz*” başlıklı makalesinde vaktiyle Cezair-i Sebaa’da bulunup sonuçta İngilizlere karşı zafer kazanıncaya kadar çalışmalara devam eden mebuslarla cesur halkını biz de taklit etmeliyiz diyerek halkı İngilizler aleyhine tahrik ettiğini, Rum üyelerin Metropolitane’de toplanarak vardıkları karar üzerine Yunanlı Kadalanos vasıtasıyla dükkanlarını kapattırarak mitingler düzenlendiğini, Kadalanos’un toplanan Hristiyan halka hitaben yaptığı konuşmada “ *Biz artık Kıbrıs yönetimi ile temasta bulunmamaya, milli davamızı ruhbanlarımız ve önderlerimizle yürütmeye karar verdik*” dediğini bildirmişti. Kadı dilekçesinin devamında Yüksek Komiser’in köyleri ziyareti sırasında halkın Yunan bayrağı ile karşılaşması yasaklanmasına rağmen belediye başkanı İlyasidis’in imtiyaz sahibi olduğu Patris gazetesi tarafından bu yasağa uyulmaması ilan edildiği hatta paskalyada yönetim tarafından alınan önlemleri etkisiz hale getirmek için Ayasofya Camisi’nin Rumlar tarafından işgal edileceğine dair Müslümanlar arasında söylentiler dolaştığından bahisle Rumların böyle bir amaçları olsa adadaki 200 İngiliz askeri ile Müslümanların buna karşı koyamayacaklarını büyük bir cüretle açıkladığını ifade etmişti. Kadı, Yüksek Komiserden bu tip faaliyetlerin siyasi suç olması sebebiyle suçluların cezalandırılmalarını istemişti.<sup>2306</sup> Bu sıralarda Rumlar basın yolu ile sürekli olarak ada Müslümanlarını tehdit etmekte ve Müslümanların kendileri ile birlikte hareket etmedikleri takdirde Girit’in de bulunanların durumuna düşeceklerini gazetelerinde yazmaktaydı.<sup>2307</sup> Rumların açık bir şekilde ada Müslümanlarını tehdit etmesi, mitinglerde Başpiskopos, Belediye Başkanı ve ileri gelenlerin halkı tahrik etmeleri üzerine

<sup>2306</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1330. 4. 23, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 29 Mart 1328 (11 Nisan 1912) tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.**, 1330.6.8, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 11 Nisan 1328 (24 Nisan 1912) tarihli tahrirat; **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserliğe gönderilen 18 Nisan 1328 (1 Mayıs 1912) tarihli dilekçe.

<sup>2307</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1330.6.22, (2), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilenn 26 Nisan 1328 (9 Mayıs 1912) tarihli tahrirat.

Kadılık tarafından durum Bâbiâliye iletilmişti. Adadaki kışkırtma faaliyetleri ve yapılanlar ilgili nezaretlere bildirilmiş ve konu ile ilgili işlem yapılması talimatı verilmişti.<sup>2308</sup>

Ada Rumları Enosis'e yönelik eylemleri için her fırsatı değerlendirmekteydi. 1912 yılı Mayısında Lefkoşa'da yapılan yarışlar sırasında protokolün oturacağı bölüme Osmanlı sancağının yanına Yunan bayrağının asıldığı haberinin alınması üzerine Yüksek Komiser, Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri ve adanın ileri gelenleri protokole katılmamıştı.<sup>2309</sup>

1912 yılı Kavanin Meclisi'nin kapanışı münasebeti sebebi ile Müslüman vekiller 15 Mayıs 1912 tarihinde Yüksek komiser ile görüşmelerinde adada Rumların Müslümanlara yaptıkları eziyetlerle ilgili bilgi vermişlerdi. Müslüman vekiller kendilerinin İngiliz yönetimini destekledikleri için yönetime karşı bir şey yapamayan Rumların Müslümanlara karşı fiili şiddet uygulamaya başladıklarını vurgulamışlardı. Müslüman vekiller görüşmelerinin devamında; Rumların dini duygulara dokunarak, bu değerlere dil uzatılması, Müslümanların dövülmesi ve tehdit edilmesiyle Müslüman nüfusun az olduğu köylerde maddi manevi hakaretlerde bulunarak programlarının ilk bölümünü uygulamaya koyduklarını ifade etmişlerdi. Vekiller aşağıdaki olayları adada Müslümanlara yapılanlara örnek olarak vermişlerdi:

1. Larnaka kazası Maruni köyünde bir panayırda toplanan Rumların Müslümanlara karşı olan tehdit ve hakaretleri,
2. Larnaka kazasında Kalagasun köyünde Müslümanları tehdit etmek, hakaret etmek, sebepsiz dövmek, Osmanlı ve İngiltere devletlerine dil uzatmak,
3. Magosa kazasında Bladan köyünde Müslüman erkekler tarlada iken Tirikomo köyündeki mitingden dönen Akatu köyü Rumlarından bir grubun ellerinde Yunan bayrakları olduğu ve köylerine gidecek özel yolları olduğu halde Bladan köyünden geçerek “ Zito Elonosi- Zito Ellada- Kado Armoşi- Kado Turku naralarıyla köydeki kadınları korkutmaları,
4. Girne kazasının köylerinde 3- 5 haneden ibaret olan Müslüman nüfusun köylerini terk etmeye zorlamaları.

Vekiller son olarak diğer kazalarda da buna benzer olayların olduğunu, Rumların Müslümanlara yönelik hareketlerinin şiddetinin artarak devam ettiğini, kendilerinin ada Müslümanlarına sakin olmalarını nasihat etmelerine rağmen artık Müslümanların nasihatleri dinlememe ihtimallerinin bulunduğunu, Rumların tahriklerine son verilmesi gerektiğini

<sup>2308</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1331.3.6. (26) Vilayet-i Mümtaze ve Muhtare Kaleminden Hariciye Adliye ve Mezahib Nezaretlerine gönderilen 5 Mayıs 1328 (18 Mayıs 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2309</sup> **BOA. HR. SYS.**, 892/2; Sadarettin Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Mayıs 1328 (30 Mayıs 1912) tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.**, 1331.3.6. (31) Vilayet-i Mümtaze ve Muhtare Kaleminden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 16 Mayıs 1328 (29 Mayıs 1912) tarihli tahrirat.

bildirmişlerdi.<sup>2310</sup> Kavanin Meclisi'nin Müslüman vekillerinin yanında aynı gün tarihli Kadı tarafından Yüksek Komiserliğe adada Rumların taşkınlıkları ile ilgili yazı yazılmıştı. Kadı yazısında; Müslümanların azınlıkta oldukları köylerde Rumların sözlü ve fiili saldırı ve tehditlerde bulunduğunu bildirmişti. Rumların İngiltere, Osmanlı Devleti ve Müslümanlar haklarında küfürlü sözler sarf ettiklerinin basına yansıdığını dile getirmişti. Kadı bu durumun devamı korunmaya çalışılan huzur ve sükûnun bozulmasına ve diğer köylere de sıçramasına neden olacağından yönetimin gerekli önlemleri alması ve bu gibi hareketlere cüret edenlerin cezalandırılması hususunu vurgulamıştı.<sup>2311</sup>

Bâbiâli, Londra Seferi aracılığı ile adada Enosis için ada Müslümanlarına uygulanan şiddet hakkında İngiliz yönetimi ile görüşmüştü. İngiliz yönetimi adına Dışişleri Bakanı Müsteşarı konu ile ilgili yaptığı açıklamada, adadaki Müslümanların hukukuna ve dini hislerine dokunacak olaylara izin verilmeyeceği teminatında bulunmuştu.<sup>2312</sup>

Meclis'in Müslüman üyeleri adada yaşanacak büyük olayların öncesinde Rumların Enosisi gerçekleştirmek için artarak devam eden tahriklerinin organize ve kasıtlı yapıldığını yönetime bildirmişlerdi. Ada Müslümanlarının yaşadığı sıkıntılı durumu ikaz etmelerine rağmen ada İngiliz yönetimi yeterli tedbir almamıştı. Yaşanabilecek toplumsal olayların tahmin edilmesine rağmen adada bulunan İngiliz kolluk kuvvetlerinin sayısı arttırılarak ada Rumlarına göz dağı verilebilirdi. Yönetimin bu yönde bir tedbir almaması Rumların pervasızlığının arttırmasına sebep olacaktı. Gerçekten de önlerinde herhangi bir engelin olmadığını düşünen Rumlar kısa bir süre sonra Türk toplumunu tamamen huzursuz hale getirecek ve adayı terk etmeye zorlayacak saldırılara başlayacaktı.

#### 4.7. Mandralar Vakaları (24 Mayıs 1912, 25 Haziran 1912)

Adada Rumların Enosis için yaptıkları tahrikler sonucunda iki toplum arasında büyük bir gerilim oluşmuş ve ada Müslümanları olabilecek olaylara karşı tedirginlik içerisinde beklemekteydi. 24 Mayıs 1912'de Rum İdadi Okulu (Cimnasyo) öğrencileri öğretmenleri ile birlikte Akmanastır'dan Lefkoşa'ya gitmek için yol üzerinde bulunan Vuna köyüne gelerek orada eğlenmişlerdi. Akşam üstü Lefkoşa'ya giden yoldan ayrılarak Mandralar köyüne doğru hareket etmişlerdi. Öğrenciler saat 9 sıralarında borular çalarak, bağırıp çağırarak köye girmişti. Bu sırada köylüler yatmak üzere iken gürültüden köyün Rumlar tarafından basıldığını zan edilmişti. Bu sırada köye gelenler silahla ateş açmış, bir kısım öğrenci evlerin avlularına

<sup>2310</sup> BOA., A.MTZ. KB. 1320.6-4, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 7 Mayıs 1328 (20 Mayıs 1912) tarihli tahrirat; BOA., HR. SYS., 892/2, Kavanin Meclisi Müslüman üyeleri tarafından Yüksek Komiserliğe sunulan 15 Mayıs 1912 tarihli ortak arızanın kopyası.

<sup>2311</sup> BOA., HR. SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığının Yüksek Komiserliğe gönderdiği 15 Mayıs 1912 tarihli tezkire.

<sup>2312</sup> BOA. HR. SYS., 892/2, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Mayıs 1328 (22 Mayıs 1912) tarihli tahrirat.

girmişti. Müslümanlar zaten endişe ile beklediklerinden grubun başındaki öğretmen hafif bir şekilde yaralandı.<sup>2313</sup> Olayın Lefkoşa'da duyulması üzerine kilise çanları çalmış ve Hristiyanlar Başpiskoposlukta toplanarak Saray Meydanına gelirken bir grup da Mandralar köyüne doğru hareket etmişti. Polis, Müslüman kahvehanelerini kapattırılmış, Rumlar polisin ısrarına rağmen dağılmayarak Müslüman mahallelerine girmiş ve gece yarısına kadar kalmıştı. Diğer taraftan Kaymaklı ve Mayemalye Rumları silahlanarak Mandralar köyüne hareket etmişti. Köy halkı köye gelen grupları farketmiş ve uzaktan ateş etmiş ve polisin köye gelmesini sağlamıştı. Bu sayede önemli bir olay olmadan gruplar dağılmıştı. Küçük biro lay olmasına rağmen olay Rumlar tarafından büyütülmüş ve Rum basınında "*Türklerin Vahşi Hücumları*" ile başlayan ilaveler yayımlanmıştı. Rumlar bu haberlerle yönetimi etki altında bırakmak istemişti. Rum basını haberlerde Müslümanların sebepsiz yere öğrencilere saldırdıklarını iddia etmekteydi. Az sayıda köylünün öğrencileri darp etmesi mümkün olmadığı gibi, kargaşada kaybolan öğrencileri aramak için manastır görevlilerinin köye gelmesi ve onlara bir şey olmaması bu iddiayı çürütmekteydi.<sup>2314</sup>

Mandralar vakasının ertesi günü Rumların ada Müslümanlarını baskı altına alma saldırı ve tacizleri sürmekteydi. Lefkoşa'nın Tahtakale mahallesinde bir Müslüman sebepsiz yere Rumlar tarafından şiddetli bir şekilde darp edilmişti. Çarşı Ağası olarak görev yapan Ahmed Efendi Yenikapı bölgesinden hayvanıyla geçerken Rumlar tarafından mukaddes değerlerine küfür edilmiş ve taşlanmıştı.<sup>2315</sup> Bunun yanında Mandralar vakasının hemen akabinde Lefkoşa'da Araplar Camii İmamı Kahvecizade Hacı Hafız Faik Efendi camiye giderken Rumların saldırısına uğramış ve kendisine hakaret edilmişti. Lise öğrencisi Ahmet Aziz Efendi Rumların taşlaması sonucu başından yaralanmıştı. Yoğurtçu Salih Ağa satış yaparken Rumların saldırısına uğramış ve yoğurt kaseleri kırılmıştı. Rumlar ada müslümanlarına sadece fiili taaruzda bulunmuyor bunun yanında Türk satıcıların boykot edilmesi yoluna gitmişlerdi.<sup>2316</sup>

Mandralar vakasıyla ilgili yapılan duruşma 18 Müslümanın bulunduğu Lefkoşa kaza mahkemesinde yapılmıştı. Ali ve Hasan isimli şahıslar yaralama olayına karıştıkları kesinleştiğinden 3'er ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Ali isimli şahsın sabıkası olması sebebiyle cezasının arttırılmasına karar verilmiş diğer 16 Müslüman beraat etmişti. Ayrıca

<sup>2313</sup>Köye gelen Rumların sayısı 53, onlara karşılık veren Türklerin sayısı 13 idi. Alçıtepe, *a.g.m.*,s. 324 (4).

<sup>2314</sup>**BOA., A.MTZ. KB.** 1332.7.3(1), Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1912) tarihli tahrirat; **Seyf**, Nr.13, 28 Mayıs 1912-15 Mayıs 1328, s.3; **The Manchester Guardian**, 29 Mayıs 1912.

<sup>2315</sup>**Seyf**, Nr.13, 28 Mayıs 1912-15 Mayıs 1328, s.3.

<sup>2316</sup>Sabahattin İsmail, **İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve Türk-Rum Kavgaları**, Kıbrıs Türk Mücahitleri Yay., s.182.

Rumların geceleyin girmeye hakları olmadığı yerlere girdikleri hakkında delil elde edilirse haklarında dava açılacaktı.<sup>2317</sup>

25 Haziran 1912'de daha önceden her hangi bir problem olmadan birbirinin tarlalarında koyun otlatan Mandralar ve Dikumulu köylüler arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Dikumulu Rum çobanlar Mandralar köyüne ait başında iki çocuğun olduğu sürüye köpeklerini saldırtmış, kendisinde çocukların üzerine yürümüştü. Bu durum üzerine çocuklardan biri kaçmış ve köye haber vermişti. Haberi alan Mandra köyünde bulunan Ali Bey av tüfeğini aldıktan sonra olay mahaline hareket ederken Kara Hüseyinde ona katılmıştı. Olaydan haberdar olan zabtiye Hüseyin Ağa ve birkaç köylüden onların peşinden olay bölgesine gitmişti. Olay yerine ilk giden Müslüman köylüler orada bulunan Rumlara o güne kadar iyi bir şekilde devam eden anlaşmalarının bozulmamasını istediklerini söylemişlerdi. Uzaktan zabtiyeler onların konuşmalarını takip ederken silahlı Rumlar birer ikişer gelerek gelmiş ve sayıları elli altmış kişi olmuştu. Bu sırada Rumlar dost bir şekilde konuşurken öğrencilerle yaşanan olayı gündeme getirerek aniden Ali Bey'in elindeki tüfeği almak için sopalarla saldırmışlar ve onu başından yaralamışlardı. Kara Hüseyin'in araya girmesine rağmen saldırılarına devam ederek onuda yaralamışlardı. Rumların sopalarla saldırdığını gören zabtiyeler silahları ile havaya ateş etmiş ve Rumlar kaçarak bölgeden uzaklaşmıştı. Yaralı Müslümanlar acil olarak Lefkoşa'daki hastaneye oradanda ertesi gün Girne'deki hastaneye sevk edilmişti. Olay gecesi durumu incelemek için köye Müfettiş Artur, Müslüman süvarileri ve yazıcı Rum onbaşı gelerek tahkikata başlamıştı. Müslümanlardan da dava vekili Cemal Efendi, İmam Saadettin ve Vatan gazetesinin muhabiri köye gelmişlerdi. İnceleme sonucunda saldırıda bulunan köyün Hristiyan köyünün muhtarının da olay yerinde olduğu tespit edilmişti. Bu hadise tarihe İkinci Mandralar vakası olarak geçmişti.

İkinci Mandralar Vakası ile ilgili yapılan tahikat sonrasında 22 Rum olaya karıştığı için tutuklanmıştı. Bunlar arasında bulunan 6 şahsın bizzat Müslümanları yaraladığı da kesinleşmişti. Bu şahısların duruşmaları Girne Mahkemesinde yapılacağı haberi basına yansımıştı.<sup>2318</sup>

#### 4.8. Limasol Olayları ve Türklere Yönelik Rum Saldırıları

Osmanlı-İtalya savaşının<sup>2319</sup> sonucunda Türklerin malubiyeti Rumları cesaretlendirmiş ve ada Müslümanları üzerinde baskılarını ve saldırılarının arttırmalarına sebep olmuştu.<sup>2320</sup>

<sup>2317</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 6 Haziran 1328 (19 Haziran 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2318</sup>Vatan, Nr.39, 1 Temmuz 1912, 18 Haziran 1328, s.4.

<sup>2319</sup>Ada İngiliz yönetimi savaşın başlaması ile 'Kıbrıs'ın tarafsızlığı'na dair bildiri yayımlamıştı. **The Cyprus Gazette**, Extraordinary, Nr.1022 , 7 Ekim 1911, s.7523.

<sup>2320</sup>The Times, 16 Ekim 1912, s.5.



Özellikle 1911 yılının sonlarından itibaren “*Enosis*” yanlılarının yapmış oldukları kışkırtmalarında son derece artması ada üzerinde yaşayan Rumların Enosis için engel gördükleri Türklere saldırmasına yol açmıştı<sup>2321</sup> Rum saldırılarının en önemlilerinden biriside Limasol’da yaşananlardı.

27 Mayıs 1912’de Limasol’da Deniz Panayırına<sup>2322</sup> gelen Türkler Rum kahvehanesinin önünden Rum’un sürdüğü araçla geçerken Rumların sözlü ve taşlı saldırısına maruz kalmışlardı. Rumların saldırısından hafif şekilde yaralanan Türkler polis merkezine sığınmışlardı. Polis merkezinde yaşadıklarını anlatan Türkleri Rum sürücünde doğrulamıştı. Aynı bölgeden geçen içerisinde Türklerin bulunduğu diğer bir araçta Rumların taşlı sopalı, bıçaklı saldırısına uğramış polislerin olay bölgesine gelmesiyle olay bölgesindeki Türklerin bir kısmı kurtulurken bir kısmı Rumların elinden kurtulamamıştı. Polisin kendisini kurtaramayacağını anlayan Ahmet Emin Hüseyin isimli Türk bıçağını kullanarak kendisini kurtardı. Bu sırada çıkan arbedede iki Rum yaralandı.<sup>2323</sup> Türklerle Rumlar arasında yaşanan haberin duyulması üzerine kilise çanları çalmaya başlamış ve toplanan Rumlar Türk kesimine saldırıya geçmişti. Saldırıya geçen Rumlar, camileri taşlamış, panayır yerindeki Türkleri sopalarla dövmüşlerdi. Rum ileri gelenlerinin kışkırtmaları ile 5000-6000 Rum bir kaç yüz kişiden oluşan Türklere, onların dükkanlarına ve iş yerlerine “*yaşasın ilhak ! yaşasın Yunanistan !*” diye bağıarak saldırmışlardı.<sup>2324</sup> Yaşanan olaylar hakkında Polis mevki kumandanının düzenlediği raporunda; Türkler üzerine hücum eden Rumları vahşi hayvanlara benzeterek bunların atmış olduğu mermilerden kendisinin de yaralandığını ve Müslümanlarının zararının 500 lira tahmin edildiğini yazdığı haber alınmıştı.<sup>2325</sup> Limasol’da yaşanan olaylarda 5 kişi ölmüş, 131 kişi yaralanmıştı.<sup>2326</sup>

Olaylar sırasında polisin uyarılarına rağmen durdurulamayan Rumlara karşı Polis Kumandanı Yüzbaşı A.E. Gallagher emri ile polise üç el ateş etme yetkisi verildi. Polisin ateş etmesi üzerine Rumlar dağılmış ve çatışmaların daha da büyümesi engellenmişti. Saldırı sırasında İngiliz mevki kumandanı ve Yüzbaşı Mehmed Efendi de dâhil olmak üzere bir çok görevliye saldırılmış ve darp edilmişti. Polisin aşırı gayretleri ve Polimitya’dan akşam üzeri bölgeye gelen 80 İngiliz askerinin takviyesi sonucu Rumlar mahallelerine çekilmişti. Rumlar

<sup>2321</sup>Salahi R. Sonyel, “*İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşı (1878-1960)*”, **Bellekten**, C. LIX, Nisan 1995, Nr. 224, s. 164 ; Hill, **a.g.e.**, IV, s. 518; Ulvi Keser, **Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü**, A.H.T. Yay., s. 21.

<sup>2322</sup>Kıbrıs Türkleri tarafından “*Deniz Panayırı*” diye adlandırılan Rumların Katakizmo Şenliği Kıbrıs’a özgüdür. Afrodite ve Adonis’e tapınan zamandan beri kutlanmaktadır. Kıbrıs dışında başka bir yerde kutlanmaz. Ortodoks Paskalyasından 50 gün sonraki Pazartesi günü kutlanılır. .An, *a.g.m.*, s. 141.

<sup>2323</sup>Gazioğlu, **Enosis Çemberinde Türkler**, s.111-112; İsmail, **a.g.e.**, s. 185.

<sup>2324</sup>İsmail, **a.g.e.**, s. 186-187; Gazioğlu, **Enosis Çemberinde Türkler**, s.112; Gürel, **a.g.e.**, s. 50-51; **The Manchester Guardian**, 29 Mayıs 1912.

<sup>2325</sup>**BOA., HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 21 Haziran 1912 tarihli tahrirat.

<sup>2326</sup>Alçitepe, *a.g.m.*, s. 325.

bu saldırılar da camilere saldırmış, Berber Kara Mustafa'yı dükkânında katletmiş, bir Türk çocuğu boğarken Rum bir annenin benim çocuğum diyerek çocuğu sahip çıkması sayesinde masum çocuk kurtulmuş, bir çok Türk'ün dükkânı talan edilmiş, çaresiz kadı ve çocuklar feci şekilde dövülmüştü. Bu sırada Müslüman mahallesinde dükkânları olan Rumlar herhangi bir saldırı ile karşılaşmamış günlük işlerine devam etmişti.<sup>2327</sup>

Bu sırada Yüksek Komiser, adada yeterli askeri kuvvet olmadığından dolayı Sömürgeler Bakanlığına bilgi vererek adaya Mısır'dan takviye birlik istemişti.<sup>2328</sup> İngiliz idaresi ayrıca adadaki polis gücünü arttırmak için polis gücünün geçici olarak emekli polislerden 120 kişi ile takviye edilmesi kararı almıştı.<sup>2329</sup> Böyle durumlarda adaya İskenderiye'den gelmesi planlanan İngiliz birlikleri ada ile Mısır arasında ulaşımı sağlaması gereken Yunan firması tarafından bu tip acil durumlarda birliği taşıması gerekirken yeterli ekipman temin etmemesinden dolayı zamanında adaya intikal edilememişti.<sup>2330</sup> Haziran ayının başında Mısır'dan gelen takviye askerler Haziran ayının sonuna kadar Limasol'da kalmışlar ve asayişi sağlamışlardı. Müslümanlar, askerlerin bölgede kalmasını istemelerine rağmen bölge komiserinin verdiği güvence ile askerler yaz kampının bulunduğu Karlıdağ'a (Trodos) gitmek üzere Limasol'dan ayrılmıştı.<sup>2331</sup>

Limasol Olaylarının yaşanmasından sonra Kıbrıs Müslümanları adına kadı tarafından Bâbiâli'ye bilgi verilmiş ve İngiliz yönetimini protesto etmek için miting yapmalarına izin istenmişti.<sup>2332</sup> Kadı tarafından da ada yönetimine yazı yazılmış ve gerekli tedbirlerin alınması istenmişti. Kadı yazısında; birkaç günden beri ortaya çıkan olaylara ek olarak Rumların Limasol'da başlattıkları olayların Müslümanları katliam mahiyetini taşımakta olduğu tespiti yapılmıştı. Müslüman halkın heyecan içinde bulunduğunu, fesat ateşinin her tarafa yayılma eyilimi göstermekte olduğu vurgulanmıştı. Kadı yazısının sonunda gerekli tedbirlerin alınmasını ve Limasol hastanesinde bulunan Müslüman yaralıların aç kalan ailelerine yardım edilmesini talep etmişti.<sup>2333</sup> Ada Müslümanları tarafından olaylar sonrasında yaralananlardan aileleri yardıma muhtaç olanlar için yardım çağrısı yapılmış ve yardım komitesi kurulmuştu. Limasol ve Baf mebusu Mehmed Ziyai Efendi önderliğinde toplanan 42 İngiliz Lirası ve Girne

<sup>2327</sup>Hill, a.g.e., IV, s. 518; İsmail, a.g.e., s. 186-190; Gazioglu, **Enosis Çemberinde Türkler**, s.112-115; Özoran, "Kıbrıs Türkü ve Rum Tahrikleri"**Türk Kültürü**,Nr. 89, Mart 1970, s.332(36); Alçitepe, a.g.m.,s.324-325 (4-5).

<sup>2328</sup>N.A., WO., 32/7534, Yüksek Komiser Goold Adams'dan Mısır Genaral Officer Commanding'e gönderilen 28 Mayıs 1912 tarihli telgraf.

<sup>2329</sup>N.A. CO., 69/26, 28 Mayıs 1912 tarihli Yürütme Meclisi oturumu; N.A., WO., 32/7534, Yüksek Komiserden Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen 28 Mayıs 1912 tarihinde alınan telgraf; **The Times**, 30 Mayıs 1912, s.3.

<sup>2330</sup>**The Times**, 30 Mayıs 1912, s.3.

<sup>2331</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 20 Haziran 1328 (3Temmuz 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2332</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Sadareten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 19 Eylül 1328 (2 Ekim 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2333</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserine gönderilen 29 Mayıs 1912 tarihli tezkire.

Müslümanlarından toplanan 2 İngiliz lirası iki buçuk için Tapu dairesi Başkâtibi Hüseyin Zihni Efendi vasıtasıyla komisyona teslim edilmişti.<sup>2334</sup>

Limasol olayları sonrasında yaşananlarla ilgili olarak Kıbrıs Kadısı'na bir çok mektup gelmişti. Bölgede yaşanan hadiseler Müslüman halkı heyecandırılmış, o ana kadar sükûnetini muhafaza eden Müslümanların sakinliğini muhafaz etmeleri ve kendisine yapılan müracaatları bildirmek maksadıyla Kadı Yüksek Komiserle görüşme yapmıştı. Kadı olayların yayılmaması için polisler arasında da huzursuzluk olduğu için adaya asker takviyesi istemiş, Yüksek Komiser'de bu isteğin yapıldığını ve kısa bir süre sonra takviye askerlerin adaya ulaşacağını halka duyurmasını istemişti. Yüksek komiser yaşanan olaylar sırasında Müslümanların sükûnetlerini korumalarının dünyanın her tarafında olumlu karşılanacağını söyleyemiş, Kadıya ve bütün Kıbrıs Müslümanlarına teşekkür etmişti.<sup>2335</sup>

Limasol Olaylarından sonra İngiliz yönetimince konu ile ilgili hususları aydınlatmak amacıyla savcı görevlendirilmişti. Savcının olaylarla ilgili işlemleri ve tespitleri; Savcı Limasola ulaşır ulaşmaz Limasol Komiseri ile olayların yaşandığı bölgeye gitmiş ve Rumlar tarafından tahrik edilen camiye yerinde görmüştü. Polis tarafından başlatılan tahkikat kapsamında evrakları incelemiş, mahkemede görülecek davalar arasında 3 Rum tarafından şehit edilmiş Kara Mustafa davasını öne alarak görüşmeye başlamıştı. Yapılan inceleme sonrasında; bu iç savaş mescid mahallesinden başladığını, saldırganların genellikle Rumlardan oluştuğunu, karşılarına çıkan Türkleri dövüp yaralayıp öldürdüklerini ve Türkleri kendilerini korumak için kahvehane ve dükkânlara sığındıklarını ve Türklere karşı olan bu ayaklanma gittikçe şiddetlenerek Rumların bu dükkân ve kahvehanelere saldırıp içine sığınmaları yaraladıkları, eşyaları yağmaladıkları, caminin kapısını ve pencerelerini kırıp tahrip ettiklerini, polisin müdahalesine rağmen *“burada polis hükümsüzdür, burası Yunanistan'dır. Zito Elonos, Kato Türkiye”* diye bağırarak ellerinde Yunan bayrakları olduğu halde dolaşıp Türkleri aramışlar ve *“vurunuz öldürünüz köpek Türkler”* diye hükümet meydanına gelmişler ve burada 3 zanlı Berber Kara Mustafa'yı bıçakla öldürmüşlerdi. Savcının bu iddia ve açıklamaları tamamıyla Rum zaptiyelerin mahkeme huzurunda şahitlikleriyle tasdik edildiği ve davaların düzeni hususunda savcının tarafsızlığa uygun davrandığı, böylece yaralanan müslüman kalplerini yumuşattığı ve yönetimin gücünü hisseden Rumların korktukları ve olayların cezalandırılması hususunda bir çok gizli kalmış noktaların açığa çıkmaya başladığı görülmüştü. Rumların çocukları ve kocaları cezalandırıldıkça ana baba ve kadınların

<sup>2334</sup> **Vatan**, Nr.39, 1 Temmuz 1912, 18 Haziran 1328, s.4.

<sup>2335</sup> **BOA., HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 17 Mayıs 1328 (30 Mayıs 1912) tarihli tahrirat.

gizledikleri bilgileri zorunlu olarak açıklamaları siyasi kılavuzlarına duymaya başladıkları kırınglıktan kaynaklanmaktaydı.<sup>2336</sup>

Kıbrıs İngiliz idaresi, Limasol'da çıkan olaylar üzerine bölgede sıkıyönetim ilan etmişti. 27 Mayıs 1912'de Limasol Komiseri ve 31 Mayıs 1912'de Yüksek Komiser tarafından bildirimler yayımlandı. 27 Mayıs tarihli bildirimde; Limasol kasabasının ikinci emre kadar silahlı İngiliz askerleri tarafından kontrol edilecek, silahlı kuvvetin başında bulunan subayın emri ile düzeni bozmaya yönelik toplantılar dağıtılabilecek, dağılmaktan kaçınan, karşı duranlara karşı her türlü kuvvet uygulanabilecek, askerler silah kullanmaktan dolayı sorumlu olmayacak, bundan dolayı seyir amacıyla dahi olsa böyle topluluklardan uzak durulacak, bu konuda anne ve babalar çocuklarını buralardan uzak tutacaklardı.<sup>2337</sup>

31 Mayıs 1912 tarihli Yüksek Komiser tarafından yayımlanan bildirimde; adanın huzuru ve barışın korunması için; yapılması planlanan toplantı v.b. faaliyetler için bölge komiserinden izin alınacak, komiser bu müracaatı yazılı olarak kabul veya red edebilir, izin verilmemesine rağmen böyle toplantı yapanları dağılmaya zorlayabilir ve her türlü kuvveti uygulayabilir, bu tür toplantının yapıldığı yere iştirak etmekten ve yaklaşmaktan uzak durmaları kanuna uyan kimselere tenbih ve ihtar edilmişti.<sup>2338</sup>

Limasol olaylarının sonrasında Limasol Piskoposu Maladiyos tarafından 19 Mayıs 1328 tarihli yayımlanan bildirimde; ada nüfusunun beşte birini oluşturan ve Yunanlılarla beraber iktisadi, toplumsal, siyasi menfaatlere sahip bulunan ve özellikle şahsi münasebetleri bulunan Türk vatandaşlarının Yunan ahaliyle harp ederek bunlara karşı düşmanca ilişkilerde bulunmalarının Türklerin menfaatlerine uygun mudur? sorusunu sormuştu. Piskopos yazısının devamında; Türklerin azınlıkta buldukları için can ve mallarının korunması için şiddetli tedbirler uygulanırsa köylerde ve kasabalarda hayatlarının dayanılmaz derecede bulunacak mı? sorusunu sorarak Rumları Müslümanlar aleyhine tahrik etmeye yönelik ve Müslümanları da tehdit ederek güvenliğe kötü tesir edecek şekildeki açıklamaları Kıbrıs Kadılığı tarafından İngiliz yönetimine ve Bâbîâli'ye bildirilmişti.<sup>2339</sup>

Kıbrıs Kadılığının adada yaşanan olayları Bâbîâliye bildirmesi üzerine Osmanlı yönetimi İngiliz merkezi yönetimi ile sefiri aracılığıyla görüşme yapmıştı. Sefir İngiliz Dışişleri Bakanı Müsteşarı ile 10 Haziran 1912 tarihli yaptığı görüşmede; Müslüman halkın haklarının

<sup>2336</sup> **BOA., HR. SYS.,** 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 6 Haziran 1328 (19 Haziran 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2337</sup> **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** Nr. 1043, 31 Mayıs 1912, s.7789.

<sup>2338</sup> **The Cyprus Gazette, Extraordinary,** Nr. 1043, 31 Mayıs 1912, s.7789.

<sup>2339</sup> **BOA., A.MTZ. KB.,** 1330.6.22., (1) Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 24 Mayıs 1328 (6 Haziran 1912) tarihli tahrirat.

korunması için gereken önlemlerin alınması gereğini bildirmişti. Müsteşar konu ile ilgili hertürlü tedbirin alındığını ve asayiş bozanların şiddetle cezalandırılacağını bildirmişti.<sup>2340</sup>

Limasol olayları ile ilgili Rum basınında yayımlanan haberlerde Ada Müslümanları ve İngiliz yönetimi suçlanmaktaydı. Avrupa kamuoyunda bu hadiselerde Rumların gerçek yüzünü göstermek amacıyla; olayları çıkaranların kimler olduğunu, zaptiyeler ile Müslümanlara karşı silah kullanan ihtilalciler üzerine ateş edilmesi hakkında polis kumandanının emir vermiş olması bir mecburiyet olup olmadığını, ateş emri verilmeksizin ihtilalin bastırılıp bastırılmayacağını, bu olayda polisin bilemediği sebep ve deliller olup olduğu gibi hususların araştırılması için Limasol Komiseri'nin başkan olduğu ve iki üyeden teşkil edilen bir komisyon kurulmuştu. Komisyon üyeliklerine Yorgancı Sami Efendi ile Dava Vekili İstavro tayin edilip Limasol'a gönderilmişlerdi. Bu komisyonca yapılan tahkikatın sonucu olayların Rumlar tarafından çıkarıldıkları ateş emrinin bir mecburiyetten verildiği anlaşılmıştı.<sup>2341</sup> Olaylar sırasında kumandanın ateş emrini vermekte haklı, polislerin Rumlara karşı hareketlerinin yerinde olduğu ortaya çıkmıştı. Düzenlenen rapor Rum azanın muhalefeti üzerine komiser ile üyelerden Sami Efendi tarafından imzalanmıştı. Sami Efendi'nin tek başına imzaladığı diğer bir raporda ortaya koyduğu deliller olayları Rumların başlattığını yönündeydi. Komiser ile Rum azaların düşünceleri bunun tersiydi. Raporlar Rumların saldırgan Müslümanların savunma durumunda olduklarını ortaya koymaktaydı.<sup>2342</sup>

Limasol olayları Babıai tarafından da dikkatli bir şekilde takip edilmiş, olaylarla ilgili kurulan mahkeme için avukat görevlendirilmişti. Avukat olarak görevlendirilen Sadettin Ferid Bey 25 Temmuz 1912'de Limasol'a ulaşmış ve Kıbrıs Kadısı tarafından konu hakkında bilgilendirilmişti. Müslümanları müdafaa etmek için görevlendirilen Sadeddin Ferid Bey 6 Ağustos 1912'de başlayan mahkemede yerini almıştı.<sup>2343</sup> Limasol olayları ile ilgili mahkemede duruşmalar 2 Ekim 1912 tarihine kadar devam etmiş 18 Türk ve Hristiyan 9 ay ile 15 yıl arasında ceza almıştı.<sup>2344</sup> Kıbrıs Kadısı Ali Rifat Efendi mahkeme sonucunda geçici ceza mahkemesinde hüküm giyen Rumların isimlerini bir tablo şeklinde Bâbîâliye göndererek bilgi vermişti.<sup>2345</sup>

<sup>2340</sup> **BOA., HR.SYS.,** 892/2, Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Haziran 1912 tarihli tahrirat.

<sup>2341</sup> **N.A., CO.,** 69/26, Yürütme Meclisinin 12 Haziran 1912 tarihli oturumu; **BOA., HR.SYS.,** 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 14 Haziran 1328 (27 Haziran 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2342</sup> **BOA., HR. SYS.,** 892/2, Sadareten Hariciye Nezareti'ne gönderilen 25 Temmuz 1912 (12 Temmuz 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2343</sup> **BOA., A.MTZ. KB.,** 1330.8.25, (1), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 8 Ağustos 1912 (26 Temmuz 1328) tarihli tahrirat.

<sup>2344</sup> **The Times,** 4 Ekim 1912, s. 3.

**Tablo 4.1: Limasol Olaylarında Suçlu Bulunan Rumların İsimleri ve Aldıkları Cezalar**

Mahkumun ismi	Mahkumiyet süresi		Tazminat		Açıklamalar
	Sene	Ay	Lira	Şilin	
Kahveci Yosefi Franko, Leymasunlu	5	00			
Yani Nikola İskembeci, Leymasunlu	5	00			
Ehliya Haralambo, Leymasunlu	5	00	5	00	
Mateo İstelyano, Vuni	5	00			
İstelli, Trahon	4	00			
Helyo, Trahon	4	00			
Laho	4	00			
Sava Haralambo Kotrobi	3	00			
Ayastio Dimo Haralambo	2	00	4	00	
Kibri Andoni, Boyacı	2	00			
Benai Aleksandro, Boyacı	2	00	2	00	
Vasili İrakli	2	00	3	10	
Panayodi Moyisi	2	00	3	10	
Hristofi Marko	2	00			
Luka Haralambo, Boyacı	1	00			
Yuvani Mihailidi Bafidi	0	9	51	15	Bu tutarın 21 lira 15 şilindir. Dimakiye kalanı yaralı saraç Mehmet Efendiye
Birbirlerinin kefaletleriyle	0	0	18	17	Kahveci Avni'ye
	0	0	30	00	Kahveci Cemali'ye
Kosti Emmanuel					Elli lira kefalet ile tahliyesi

**Kaynak: BOA., HR.SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 8 Ekim 1912 tarihli tahrirat**

Limasol hadisesi duruşmaları sonucu geçici ceza mahkemesi Müslümanlardan Ahmet ve Rüstem ile Rumlardan isimleri listede yazılı şahısları kürek hapis veya tazminat ile cezalandırdı. Berber Kara Mustafa'nın öldürülmesi mahkemede Rum şahitler tarafından firari Deli Yani isimli birisine isnat edildi. Adı geçenin Atina'ya gitmiş olması kuvvetle muhtemel olduğu tahmin edilmekteydi. Ahmet ile Rüstem'in affı veya cezalarının hafifletilmesi beklenmekteydi. Bâbîâli temsilcileri tarafından Müslüman mahkûmlar ve olaylara karışıp da firar edenler var ise onlar hakkında Yüksek Komiser nezdinde girişimlerde bulunulacaktı. Bâbîâli'ye gönderilen raporun devamı ilginçti. Kadı Ali Rifat, duruşmalar esnasında bazı Müslümanların Rumlar lehine yalancı şahitlik yapmaları çok üzücü ve utanç verici olduğunu vurgulamıştı.<sup>2346</sup> Bu örnek bile adada yaşayan Müslümanların nasıl bir ruh hali içerisinde olduğunun açık bir göstergesiydi. Rumlar ada Müslümanları üzerinde çok yoğun bir baskı oluşturmuş ve bazı Müslümanların kendi lehlerine yalancı şahitlik yapmalarını sağlamıştı.

Yapılan yargılama sonucu 2 Rum'u öldürdüğü gerekçesi ile Rüstem isimli bir Türk 15 yıl cezaya çarptırılmış, cezası Yüksek Komiser tarafından 5 seneye indirilmiş<sup>2347</sup> ve Temmuz

<sup>2346</sup>BOA., HR. SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 25 Eylül 1328(8 Ekim 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2347</sup>BOA., HR.SYS., 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 21 K. Evvel 1328 (2 Ocak 1913) tarihli tahrirat.

1913'te tahliye edilmişti. Mahkeme tarafından ceza alan Ahmed isimli mahkumun cezası 1.5 yıl indirilmişti.<sup>2348</sup>

5 kişinin ölmesi ve 134 kişinin yaralanması ile sonuçlanan Limasol olaylarında doğan suçlar hakkında ceza kanununun 56 ve 57. maddelerine göre yapılan takibatın şeklinin İngiliz yönetimince değiştirilmesi üzerine Kavanin Meclisi üyelerinden Mehmet Ziyai Efendi konu hakkında Yüksek Komiser ile görüşme yapmıştı. Müslüman üyenin Yüksek Komiser ile yaptığı görüşmeden bir netice çıkmaması üzerine Bâbıâli tarafından Hariciye Nezaretine İngiltere makamları nezdinde gerekli girişimde bulunulması talimatı verilmişti.<sup>2349</sup> Osmanlı yönetimi toplu bir şekilde ayaklanarak Müslümanlara saldıranların cezalarının yetersiz olduğunu değerlendirmekteydi.

Bu dönemde adanın değişik yerlerinde Rumlar Müslümanlara karşı sürekli olarak taciz ve kışkırtmalar devam etmekteydi. Adanın değişik yerlerinde de Müslümanlar üzerindeki baskı artmıştı. Müslümanlar ise doğrudan veya basın yolu ile şikâyetlerini İngiliz yönetime bildirmekteydi. Girne kazasına bağlı Ayirmola(?) köyünde 5-6 Müslüman hanesi bulunmakta ve köyde azınlıkta bulunan Müslümanlar sürekli olarak Rumların tehdit ve tacizlerine maruz kalmaktaydı. Köyde görevli Rum zaptiye ise Müslümanların üzerini aramış ve yanlarında bulunan bıçakları teslim almıştı. Aynı zaptiye Rumlar üzerinde bıçak bulunduğunu bilmesine rağmen bunlara her hangi bir şey yapmamaktaydı.<sup>2350</sup>

Rumlar tarafından yapılan eziyetler onların gündelik hayatını etkilemekteydi. Omorfo'nun içinde Mayısın sonundan itibaren bir haftadan beri Rumlar geceleri sopalarla Müslümanların evlerinin sokak kapılarını şiddetle dövüyor, Müslüman kahvehanelerini taşıyor ve kapısını pislikle kirletiyordu. Omorfo'da öğretmenlik yapan Hafız Yusuf Hasan evinden okula gideceği saatte Rum çocukları "şillo hoca" diye bağırıp hakaret ve alay etmekteydi. Öğretmen, buna benzer bazı uygunsuz hareketlerinin çok fazla olduğunu, durum daha da şiddetlenmeden 3 Haziran 1912'de okulu kapayarak Lefkoşa'ya geldiğini bildirmiş ve Omorfa'da durum düzeline kadar izin istemişti.<sup>2351</sup>

Rumların tacizleri camilerde de devam etmekteydi. Lefkoşa'da bulunan Ayasofya Camisi'ne araba ile gelen Rumlar buradaki cemaati taciz ve tahrik ettiklerinden dolayı mahkemeye verilmişler, suçlu bulunarak üçer gün hapis cezası almışlardı.<sup>2352</sup>

<sup>2348</sup> **BOA., HR.SYS.,** 892/2, Sadarettin Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2349</sup> **BOA., HR. SYS.,** 892/2, Sadarettin Hariciye Nezareti'ne gönderilen 4 Teşrin-i Evvel 1328 (17 Ekim 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2350</sup> **Vatan,** Nr.39, 1 Temmuz 1912-18 Haziran 1328, s.4.

<sup>2351</sup> **KMA., MAFE.,** K: 3, D: 21, G : 56, B :2, Omorfo Muallimi Hafız Yusuf Hasan'tan Kıbrıs Naibine gönderilen 5 Haziran 1912 tarihli dilekçe.

<sup>2352</sup> **Vatan,** Nr.39, 1 Temmuz 1912-18 Haziran 1328, s.4.

#### 4.9. Balkan Savaşları'nda Kıbrıslı Rumların Faaliyetleri

1912 yılında Balkan Savaşları<sup>2353</sup> sırasında İngiliz yönetimi adanın tarafsızlığını ilan etmesine rağmen ada Rumlarının açıktan açığa Yunanistan'a destek vermelerine ve Yunan ordusunda gönüllü olarak görev yapmak için adadan ayrılmalarına karşı herhangi bir önlem almayacaktı. Ada Rumlarının Yunanistan'a savaşlar sırasında her türlü yardımı yapmasına dair bilgiler ada Müslümanları tarafından Osmanlı yönetimine bildirilmekteydi. Kıbrıs Kadılığı tarafından, Bâbiâli'ye verilen bilgiye göre; Yunan Hükümeti adına katır almak üzere adaya giden Yunan subaylarına Rumlar tarafından çok kolaylık gösterilmiş ve katırlar yardım şeklinde verilmekteydi. Ayrıca subayların ilkbahar ve sonbaharda Yunanistan tarafından Kıbrıs üzerine bir askeri sefer yapılacağını söylediğini bildirilmişti.<sup>2354</sup> Hariciye Nezareti konu ile ilgili Atina Sefaretinden bilgi istemiş ve gerekli girişimlerde bulunması talimatını vermişti.<sup>2355</sup> Bunun üzerine Atina Sefiri, Başvekil Venizelos ile yaptığı görüşmede konuyu gündeme getirmişti. Venizelos, görüşmede Osmanlı Devleti hakkındaki dostça yaklaşımlarının herkes tarafından bilindiğini, fakat alınan haberlerin doğru bile olsa önemsiz olduğunu, soruşturma yapılmasının bu söylentilere kıymet vermek olacağını ifade etmişti. Başvekil, Atina Sefirine hükümetinin dostluğuna güvenilmesini istemişti.<sup>2356</sup>

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bu gelişmeler olurken ada Rumları gizliden gizliye silahlanmaktaydı. Kıbrıs ile İskenderiye arasındaki ulaşım Rumlar tarafından yapılmakta ve İngiliz yönetiminin postalarını da taşıyan şirket gizli olarak adaya silah ve benzeri malzemeler taşımaktaydı.<sup>2357</sup> Bu sırada Kıbrıs'a gelen Atina'dan Belediye Başkanı Dimarko ile ismi bilinmeyen bir kişinin İskenderiye yoluyla adaya ulaşıp Lefkoşa'da Rum Merkezi komitesinin yardımı ile katır satın almaya başladıkları haber alınmıştı.<sup>2358</sup>

Kavanin Meclisi'nin Rum üyelerinden Constantinides, Theodotou, Lanitis, Temmuz 1912 tarihinde Londra'ya giderek Yunanistan ile birleşme isteklerini Sömürgeler Bakanlığına giderek isteklerini bildirmelerine rağmen tatmin edici bir cevap alamamıştı. Rum delegeler

<sup>2353</sup> İngiliz yönetimi Balkan savaşının başlaması ile Kıbrıs'ın tarafsız kalacağına dair bildiri yayımlamıştı. **BOA., A.MTZ. KB.**, 1330.11.20, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 17 Teşrinievvel 1328 (30 Ekim 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2354</sup> **BOA., A.MTZ. KB.** 1330.7.5, (1) Kıbrıs Kadılığından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf; **BOA. HR. SYS.**, 892/2, Sadaret'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Nisan 1328 (30 Nisan 1912) tarihli tahrirat; **BOA., A. MTZ. KB.**, 1331.3.6 (6) Vilayat-ı Mümtaze ve Muhtare Kaleminden Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen 17 Nisan 1328 (30 Nisan 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2355</sup> **BOA., HR. SYS.**, 892/2, Hariciye Nazırı Asım Bey tarafından 7 Mayıs 1912 tarihli Atina Maslahatgüzarı Galip Kemal Bey'e gönderilen tahrirat.

<sup>2356</sup> **BOA., HR. SYS.**, 892/2, Atina Maslahatgüzarı Galip Kemal tarafından 24 Mayıs 1912 tarihli Hariciye Nazırı Asım Bey'e gönderilen tahrirat; ; **BOA., A.MTZ. KB.** 1330.7.5, (2) Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 7 Haziran 1328 (20 Haziran 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2357</sup> **BOA., AMTZ. KB.**, 1331.3.6, (1) Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 27 Haziran 1328 (10 Temmuz 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2358</sup> **BOA., HR. SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 5 Temmuz 1328 (18 Temmuz 1912) tarihli tahrirat.



isteklerinin çözüme kavuşmasında Yüksek komiserin ve Harcourt'un olayla yeteri kadar ilgilenmedikleri ifade etmişlerdi. Bu istek İngilizler tarafından kabul edilmemiş ve adanın Türkler için kendi himayelerinde bulunduğu vurgulanmıştı. Adanın nüfus yoğunluğuna sahip olan Rumlar, İngilizlerin bu düşüncüyü bir kenara bırakmalarını ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermelerini istemekteydi. Rum delegelerin ana amacı, ödenen Kıbrıs Vergisinin kaldırılmasını veya tamamen İngilizler tarafından ödenmesini, bunun yanında ada yönetiminde Rumların daha çok söz sahibi olmasını sağlamaktı. Şüphesiz Rumların isteklerinin altında yatan gerçek M. Venezilos önderliğinde Yunanistan ile birleşmekti.<sup>2359</sup>

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaş sırasında Yunan savaş gemileri Larnaka limanına gelmiş, durum Kadı tarafından Bâbîâli'ye<sup>2360</sup> ve Yüksek Komiserliğe<sup>2361</sup> bildirilmişti. Müsteşar tarafından Kadıya verilen cevapta; Tuzlaya gelen Yunan savaş gemilerine Kıbrıs'ın Tarafsızlığı kapsamında resmi gazetenin 24 Teşrinievvel Sene 1911 tarihli fevkalade nüshasında yayımlanan A.Grey tarafından bildirilen usuller dairesinde işlem yapıldığı bildirilmiş ve Kadı tarafından Bâbîâli'ye İngiliz yönetiminin cevabı iletilmişti.<sup>2362</sup>

Ada Müslümanları, Rumların ilhaki geçekleştirmek için kendilerine yapılan baskılardan bunalmışlardı. Özellikle Balkan Savaşları sırasında Osmanlı yönetiminin zor durumda olduğunun farkındalardı. Ayrıca adanın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması durumunda kendilerine Rumlar tarafından mezalim yapılacağını da bilmekteydiler. Bu sebeple Kavanin Meclisi'nin Müslüman üyeleri Sadarete gönderdikleri dilekçelerinde; adanın kesinlikle terk edilmemesi konusunda Bâbîâli'nin elinden geleni yapmasını istemişlerdi. Vekiller eğer ada terk edilmek zorunda kalırsa daha önceden alınacak tedbirlerle ada Müslümanlarının Osmanlı memleketlerine sevk edilmesini İslamiyet ve insaniyet namına istirham ettiklerini bildirmişlerdi.<sup>2363</sup>

I. Balkan Savaşı sonrasında Londra'da yapılan barış görüşmeleri sırasında Başpiskopos, Lefkoşa Belediye Reisi ve adanın ileri gelenlerinden oluşmuş bir heyet ada yöneticisine gelerek adanın Yunanistan'a bırakılmasını içeren 28 imzalı bir dilekçeyi teslim ettikten sonra bu dilekçenin telgrafla Sömürgeler Bakanlığına daha sonra aslının posta ile Londra'ya

<sup>2359</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**,1331.5.9, (4), Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 28 Haziran 1328 tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.**,1331.5.9, (6), Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Ağustos 1912 tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.**,1331.5.9, (7), Sadareten Kıbrıs Kadılığına gönderilen 26 Ağustos 1328 tarihli tahrirat ; **The Manchester Guardian**, 9 Temmuz 1912; **The Times**, 20 Ağustos 1912, s.3.

<sup>2360</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**,1330.11.27, (2) Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 18 Teşrin-i Evvel 1328 (31 Ekim 1912) tarihli telgraf.

<sup>2361</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**,1330.11.27, (1) Kıbrıs Kadılığında Yüksek Komiserliğe gönderilen 30 Teşrin-i Evvel 1912 tarihli gizli yazı.

<sup>2362</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**,1330.11.27, (1) Vilayet Müsteşarlığından Kıbrıs Kadılığına gönderilen 2 Teşrin-i Sani 1912 tarihli yazı; **BOA., A.MTZ. KB.**,1330.11.27, (2) Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 24 Teşrin-i Evvel 1328 (6 Kasım 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2363</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1331.3.6. (62), Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 27 Teşrin-i Sani 1328 (10 Aralık 1912) tarihli tahrirat.

gönderilmesini istemişlerdi. Kıbrıs Kadılığı bu gelişme ile Sadarete bilgi verirken barış görüşmeleri sırasında böyle bir dilekçenin Londra'ya ulaşmasının çok daha fazla etki yapacağını, bu durumun Londra Sefareti'ne bildirilerek gerekli tedbir alınması istenmişti.<sup>2364</sup>

Rumların bu kırıttık dönemdeki müracaatı ada Müslümanları üzerindeki kaygı ve endişeyi daha fazla artırmıştı. Rum ileri gelenlerinin müracaatının Atina'da bulunan Rum mebusları tarafından duyurulması ve adanın idaresinin el değiştirme durumu üzerine Kavanin Meclisi'nin Müslüman vekillerinin ada İngiliz idaresi müsteşarı ile konu hakkında görüşme yapmasına sebep olmuştu. Müslüman vekiller Kıbrıs'ın siyasi durumunun değişmemesi gerektiğini, iki devlet arasında ve Londra'da büyük devletler arasında devam eden konferansda alınan bir karar sonrasında adanın siyasi durumunun değişmesi halinde Yunanlıların Rumeli'de meydana getirdikleri elim faciaların gösterdiği gibi adada azınlığı oluşturan Müslümanların Rumlar tarafından tamamen katliama uğruyacakları bilinmekteydi. Bu yüzden ada Yunanistan'a terk edileceğine Osmanlı Devleti'nin hukuki olarak hükümranlığında bulunan Mısır'a ilhakını veya İngiltere tarafından yönetimin devam ettirileceği teminatına dair görüşme yapıldığı bildirilmişti.<sup>2365</sup>

Bâbiâli adada gelişmeleri takip etmekte, psikolojik, ekonomik ve fiili baskı altında bulunan Müslümanlara, Yunanlıların teşvikiyle yerli Rumların teşebbüslerinin Kıbrıs'ın idari şeklinin değiştiremeyeceğinden emin olmaları gerektiğini<sup>2366</sup> bildirerek adada yaşayan İslam ahalisinin moralini yüksek tutmaya çalışmaktaydı.

Bu gelişmeler olurken Kıbrıs Kadısı'nın 21 Kanun-ı Evvel 1328 tarihli yazısında; savaşmak için adanan ayrılan Rumların sayısının 1000'i geçtiği ve yaşanan muharebeler sonucunda bunların yarısından fazlasının öldürüldüğü ve yaralandığı bilgisi verilmişti.<sup>2367</sup>

İngiliz yönetimi ile görüşmeleri sonucunda ada Müslümanlarına Bâbiâli tarafından teminat verilmesine rağmen, İngiliz yönetimi Yunan ordusunda görev yapmak için Kıbrıs'tan ayrılan Rumlara engel olmamaktaydı. Nitekim adadan giden Rumların savaş sırasında ölmesi ve yaralanması sonucu adadan tekrar savaşmak için asker toplanmasına sebep olmuştu. Bu amaçla Kıbrıs'a gelen Yunan bandıralı bir gemi 16 Ocak 1913 günü harnup yükü ile birlikte

<sup>2364</sup> **BOA., HR.SYS.**, 892/2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 13 Kanun-ı Evvel 1328 (26 Aralık 1912) tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.**, 1331. 1. 16, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 13 Kânûn- i Evvel 1328 (26 Aralık 1912) tarihli tahrirat.

<sup>2365</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1331. 1. 29, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 21 Kânûn ı Evvel 1328 (3 Ocak 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2366</sup> **KMA., MAFE.**, K: 2, D: 14, G : 68, B :1, Sadareten Kıbrıs Kadılığına gönderilen 22 K.anun-i Evvel 1328 (4 Ocak 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2367</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1331.3.6 (63), Vilayat-ı Mümtaze ve Muhtare Kaleminden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 8 Kanun-i Sani 1328 (21 Ocak 1913) tarihli tahrirat.

Limasol'dan 300 gönüllü askeriyle adadan ayrılmış durum telgrafla Aydın Vilayetine bildirilmişti.<sup>2368</sup>

Kıbrıs'tan Yunan ordusu için asker temininin yanında katır temini de yapılmaktaydı. Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserliğe yazılan yazıda; Atinadan gelen memurlar aracılığı ile Yunan ordusu için adadan katır satın alındığı haberi ulaştığı bildirilmişti. Kadılık haberin araştırılarak eğer doğru ise Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın birbiri ile savaş halinde olması sebebiyle ve Kıbrıs yönetiminin yayımladığı beyanname ile ilan ettiği tarafsızlığına nazaran gereğinin yapılmasının temenni edildiğini bildirmişti.<sup>2369</sup>

Bu dönemde ada Rum basınında adanın Yunanistan'a verilmesinin Londra Hükümeti tarafından kabul edildiği Yunan Hükümeti tarafından adaya vali gönderileceğini ve adanın işgali için hazırlanan askerlerin hareket emrini bekledikleri haberleri yayılmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan kadı ada yönetimine gönderdiği yazısında; Müslüman vekillerin müracaatları üzerine konu hakkında ada yönetiminin konudan haberleri olmadığı bildirilerek güvence verilmiş ise de Rumlar tarafından "*ilhak talebini*" içeren ve Sömürgeler Bakanlığı'na havale edilen dilekçenin henüz reddedilmemiş olması ve söylentilerin devam etmesi sebebi ile verilen güvence Kıbrıs Müslümanları'nın telaş ve korkularını dindirmeye yeterli olmadığı ifade edilmişti. Bu nedenle İslami duyguları gıcıklayacak olan bu gibi yayın ve söylentileri çıkaranlar hakkında kanuni takibat yapılması, söylentiler hakkında Sömürgeler Bakanlığı'ndan bilgi alınarak kendilerine bilgi verilmesi istenmişti.<sup>2370</sup>

Balkan Savaşları devam ederken ada Rumları Enosis için halkı kışkırtmaya devam etmekte ve bu durum Kıbrıs Kadısı tarafından ada yönetimine şikâyet edilmekte ve konu hakkında İngiliz yönetimi tarafından tedbir alınması istenmekteydi. Bu şikâyetlerden birisinde kadı; Rum basınının da Patris Gazetesi ile birlik olarak açık ve gizli tahrir edici makaleler yayınlamaya devam ettiklerini ifade etmişti. Hristiyan azaların da Ada'nın Yunanistan'a ilhakı zamanının yaklaştığına dair açıklamalar yaparak geçmişte olduğu gibi basın aracılığı ile halkın zihinlerini bulandırdıkları dile getirmişti. Ada Rumları tarafından Piskoposhane'de toplanma kararı verdiklerini ve şiddetli bir miting yaparak bir kısmı Yunan askerlerine mahsus elbise giyerek

<sup>2368</sup> **BOA., A.MTZ. KB.** 1331.3.6. (74); Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 10 Kanun-i Sani 1328 (23 Ocak 1913) tarihli tahrir; **KMA., MAFE.,** K: 2, D: 14, G : 27, B :1, Tuzla Naibliğinden Lefkoşe Kadılığına gönderilen 18 Ocak 1913(5 Kanun-i Sani 1328) tarihli tahrirat; **KMA., MAFE.,** K: 2, D: 14, G : 27, B :2, Kıbrıs Naibliğine gönderilen 21 Ocak 1913 tarihli tahrirat; **KMA., MAFE.,** K: 2, D: 14, G : 27, B :3, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen tahrirat.

<sup>2369</sup> **KMA., MAFE.,** K: 4, D: 26, G : 27, B:1, Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserliğe gönderilen 11 Şubat 1913 tarihli tahrirat.

<sup>2370</sup> **KMA., MAFE.,** K: 11, D: 78, G : 41, B:1, Kıbrıs Kadılığından Yüksek Komiserliğe gönderilen 27 Mart 1913 tarihli tahrirat.

Vilayet Dairesine gidip dönerek Ayasofya önünden geçip Sarayönünde nutuklar çekip gösteri yapacaklarına dair haber aldıklarını bildirerek yönetimden tedbir alınması istenmişti.<sup>2371</sup>

Balkan Savaşının sona ermesi ile Yunan ordusunda görev yapan Kıbrıslı Rum gönüllüler Yunan Başvekili Venizelos tarafından Pire limanından uğurlanmıştı. Venizelos uğurlama töreninde Kıbrıslı Rumlara yaptığı konuşmada; Kıbrıs'ın “*ana ülke*” Yunanistan'a bağlanması temennisinde bulunmuştu.<sup>2372</sup>

Yunanistan'ın yanında savaşa girmiş 600'ü geçkin Rum'dan 200'e yakın bir kısmı Yunan askeri elbiseli olarak Yunan Başvekili tarafından tahsis edilen özel bir vapur ile limanına gelmişti. Magosa Limanından Limasol'a gelmiş ve orada belediye bandosunun da katılımıyla trenle 9 Ekim 1913'de akşam üstü Lefkoşa'ya ulaşmışlardı. Yunan ordusunda görev yapan Rumlar tren istasyonunda Başpiskopos, Belediye İkinci Reisi, Rum vekillerden bazılarının ve öğrencilerin de bulunduğu binlerce kişiden oluşan Rum topluluğu tarafından coşku ile karşılanmıştı. Karşılama konuşmaları yapılmış ve gösteriler yapıldıktan sonra Müslümanların toplu olarak bulunduğu bölgeye girilmek istense de polisin aldığı tedbirler sonucu bu bölgeye girememişlerdi. Bu sayede yaşanabilecek olaylar engellenmişti.<sup>2373</sup>

Lefkoşa belediyesi ikinci reisi ve Yunan uyruklu olduğu iddia edilen Doktor Deravi Dr. Deravi, o akşam Kıbrıs meb'usu Lefkoşa belediye reisi imzasıyla Yunan Hükümeti başvekili Venizelos'a bir telgraf göndermişti. Deravi telgrafında; Kıbrıs gönüllülerinin Kıbrıs'a dönmelerinden ve gönüllülere özel bir vapur tahsis edilmesinden dolayı Venizelos'a teşekkür etmişti.<sup>2374</sup> İngiliz yönetiminin Kıbrıs'ın tarafsızlığı ile ilgili bildiri yayınlamasına rağmen Rumlar Yunan ordusunda görev yapmışlar ve ada yönetimi tarafından kendilerine herhangi bir yaptırım uygulanmamıştı.

Balkan savaşı sırasında Yunanistan'a savaşmaya giden Rumların adaya döndüklerinde İngiliz yönetiminin bunlara karşı ne gibi işlem yapılacağı konusu Bâbîâli tarafından Kadılığa sorulmuştu.<sup>2375</sup> Kadılık konu hakkında araştırması sonucunda İngiliz yönetiminin açık bir şekilde ne yapacağını bilmediğini, ancak polise verilen talimatta bu kişilerin isimlerinin ve sayılarının gizli bir şekilde tespitinin istendiğini Bâbîâli'ye bildirmişti.<sup>2376</sup> Ayrıca Kadılık

<sup>2371</sup> **KMA., MAFE.,** K: 11, D: 78, G : 38, B:1, Kıbrıs Kadılığında Yüksek Komiserliğe gönderilen 6 Nisan 1913 tarihli tahrirat.

<sup>2372</sup> **BOA., A.MTZ. KB.,** 1331.11.9., Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 26 Eylül 1329 (9 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2373</sup> **BOA., A.MTZ. KB.,** 1331.12.23 (7–8)., Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 18 Eylül 1329 (1 Ekim 1913) tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.,** 1331.11.8., Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 26 Eylül 1329 (9 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2374</sup> **BOA., A.MTZ. KB.,** 1331.11.8., Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 26 Eylül 1329 (9 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2375</sup> **BOA., A.MTZ. KB.,** 1331–12–15., Sadareten Kıbrıs Kadılığına gönderilen 1 Teşrin-i Evvel 1329 (14 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2376</sup> **BOA., A.MTZ. KB.** 1331–12–15., Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 1 Teşrin-i Evvel 1329 (30 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

Balkan savaşı sırasında asker yazımı için faaliyette bulunan ve savaşa katılanlar arasında adanın ileri gelen Rumları hakkında bilgi vermişti. Bu bilgilere göre; başpiskopos Kirillos; Yunan Hükümetinin askerlik hizmetinde fiilen bulunmamış ise de gönüllü yazmak, yardım vermek ve toplamak ve kendi başkanlığında Kıbrıs'ta merkezi komitenin kurulmasıyla adanın Yunana ilhaki konusunda faaliyetlerde bulunmuş ve bulunmaktaydı. Kavanin Meclisi Limasol vekili avukat Nikola Lanidi; Gönüllü olarak Yunanistan'a gitmiş ve dönüş yapmıştı. Ayrıca Etnik-i Eteryia Cemiyeti'nin vekili olduğu bilinmekteydi. Kavanin Meclisi Limasol Vekili avukat Ögenyo Zinon; kardeşi avukat Alute ile birlikte gönüllü olarak Yunanistan'a gitmiş ve geri dönüş yapmıştı. Kavanin Meclisi Larnaka Vekili avukat Haçi Yovanino; Yunanistan ile olan harbe müteakib Atina'ya ve bir aralık Selanik'e azimetle Kıbrıs Rum gönüllüleri ile Venizelos'la birlikte bulunmuş ve gönüllülerin özel vapore ile Limasol'a geleceklerini telgrafla bildirdiği Patris Gazetesinin 2 Teşrinievvel 1913 tarihli nüshasında yayımlanmıştı. Larnaka Metropolitisi (1910-1918) Giridli Meletios Metaksakis<sup>2377</sup>; gönüllü olarak adadan ayrılmış ve dudağından yaralı bir şekilde dönüş yapmıştı. Lefkoşa Belediye Reisi ve Kavanin Meclisi üyesi olarak Patris Gazetesi imtiyaz sahibi Ehlilya İlyasidi; Merkezi komite üyelerinden olup Osmanlı Hükümeti aleyhinde yayın yapmıştı. Ayrıca Yunanistan başvekili ile görüşme yapmış, gönüllü yazımında, yardım konusuna iştirak etmiş ve yardımda bulunmuşdu. Kavanin Meclisi üyelerinden Teofani; merkezi komite üyelerinden olup gönüllü yazımına yardım etmiş ve Yunanistan'a yardıma iştirak ederek ve gönüllüleri konuşma yaparak karşılamıştı. Ayrıca geçen sene Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki talebine dair vermiş oldukları dilekçeye yönetimin red cevabı vermesi üzerine üzerine halkı tahrik edecek şekilde konuşmalar yapmıştı.<sup>2378</sup>

Kadı raporunun son kısmında anlaşma ve ekleri gereği; Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin hükümranlığında olduğunu, Yunanistan'a gönüllü olarak gidip geri gelenlerin, vatandaşlıktan çıkarılmaları, adaya geri gelmelerinin yasaklanması, vatandaşlıktan çıkarılanları sebebiyle, vatandaşlıktan çıkarılmış olanların mal ve mülklerine yapılması gereken işlemlerle ilgili kanuna göre işlem yapılması gerektiğini bildirmişti. Konu ile ilgili Osmanlı kanununa göre; Bâbîâli'nin, bu kişilere vatandaşlıktan çıkarılmasına dair işlemleri için hukuki olarak hakkı bulunduğunu, ancak bunların siyasi konulardaki mütalaaları ;

<sup>2377</sup> Meletios Metaksakis aslen Giridli olup 1910 yılında Kıbrıs Larnaka Metropolitliğine atanmıştı. 1918 yılında Atina Metropolitliğine tayin edilmiş ve 1920 yılında Venizelos'un hükümetten düşmesinden sonra Kral Konstantin tarafından Atina metropolitliğinden alınmıştı. Mütakiben İngiltere ve Amerika'ya gitmiş, İstanbul Patriği seçilinceye kadar Amerika Rumları arasında Doğu Ortodoks Kilisesi ve Yunanlık lehinde propağanda çalışmaları yapmıştı. Venizelos'un çocukluk arkadaşı olan Meletios, Yunan millî ideallerini kuvvetle benimsemiş bir din adamı olması nedeniyle patriklik makamına uygun görülüyordu. 1910-1918 yıllarında Larnaka metropolitliği de yapmış olan Meletios'un patrikliğe seçilmesi Kıbrıs kilise mensupları tarafından coşku ile karşılanmıştı. Hülya Toker, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 224.

<sup>2378</sup> BOA., A.MTZ. KB., 1331.11.30.,(1), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 17 Teşrin-i Evvel 1329 (30 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

“Rumlar Yunanilik iddi’asında buldukları cihetle iskat-ı tabi’yet vesilesiyle her ne kadar şayan-ı kabul olamazsa da şu iddi’alarını müstedi’yat takdimiyle ve her birinin Yunanistan’da beş sene ikamet ettiklerine dair varaka istihsal ve ibrazıyla bir mes’ele-i siyasiye ihdas ve teşkilat-ı ibka etmeleri muhtemeldir”

diyerek yorumda bulunmuştu. Tamamı olmasa bile isimleri verilenlerin yaptıkları icraatlar sebebi ile vatandaşlıktan çıkarılacaklarını düşündüğünü, uygun görüldüğü takdirde bu şekilde hareket edilmesi gerektiğini bildirmişti.<sup>2379</sup> Bu dönemde Yunan ordusu için adadan katır toplama işi devam etmekteydi.<sup>2380</sup>

Balkan Savaşları sırasında ada Rumlarından Yunan ordusunda Osmanlı ordusuna karşı savaşmaya gidenler arasında bir çok Rum öldürülmüştü. Bunlar arasında en dikkat çekenlerden biriside Limasol Belediye Başkanı Hristofos Sozos’dur. Belediye Başkanı Sozos yüzlerce gönüllü Rumla birlikte Yunan ordusuna katılmak için yanlarında Yunan savaş fonuna verilmek üzere 1700 İngiliz lirasını da alarak Atina’ya gitmek için adadan ayrılmıştı.<sup>2381</sup> Sozos, Osmanlı Devleti ile yapılan savaş sırasında 6 Aralık 1912’de Epir’de öldürülmüştü. Rum basınından alınan bilgilere göre; Şubat 1913’e kadar 2.500 Kıbrıslı Rum gönüllü olarak Yunan ordusunun yanında savaşa katılmıştı.<sup>2382</sup>

İngiliz yönetiminin Rumların Osmanlı Devleti’ne karşı savaşmak için adayı terk etmeleri ve geri adaya dönmelerinde herhangi bir cezaya maruz kalmamaları Rumları cesaretlendirmişti.

#### 4.10. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kıbrıs’ta Enosis’e Yönelik Faaliyetler

Adanın Yunanistan’a bağlanması için teşkil edilen Merkezi komite istifa eden Rum vekillerinde katılımıyla 28 Mayıs 1914 tarihinde toplanmıştı. Toplantı sırasında komitenin aldığı kararlar hakkında bir bilgi edinilemediği ancak daha önceki tecrübelerden komitenin ilhak konusunu görüştüğünü bilgisi verilmişti.<sup>2383</sup> Rum Merkezi Komitesinin toplantıda aldığı kararlar çok geçmeden ortaya çıkacaktı.

3 Haziran 1914 tarihinde Aya Konstantin Yortusu ve Yunan Kralının isim gününe tesadüf etmesi üzerine Rumlar tarafından gösteriler düzenlenmişti. Larnaka’daki Yunanistan Konsoloslüğünde yapılan kabul töreninde Belediye Reisi ve Fransız konsolosu konuşma yapmıştı. Yunan Kralı Konstantin adına denizde yarışmalar yapılmış, bazı mahalli memurlar ile Larnaka Osmanlı Bankası Müdürü bu yarışmalarda hazır bulunmuşlardı. Ayrıca Limasol ve

<sup>2379</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1331.11.30, (2), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 17 Teşrin-i Evvel 1329 (30 Ekim 1913) tarihli tahrirat.

<sup>2380</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1331.12.23, (3), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 3 Teşrin-i Evvel 1329 tarihli tahrirat.

<sup>2381</sup>Keser, *Kıbrıs 1914-1923....*, s. 21; Engin Berber, “*Türk Kurtuluş Savaşında Yunanistan’a Kıbrıs’tan Gelen Destek*”, *Toplumsal Tarih*, Nr. 103, Temmuz 2002, s. 54.

<sup>2382</sup>Berber, “*Türk Kurtuluş Savaşında...*”, s. 54; Diğer bir habere göre adadan ayrılarak Balkan savaşına gönüllü olarak katılan Rumların sayısı 4.000’dir. Veritas, V. N. Ewer, “*The Future of Cyprus*”, *Nation*, 17:3 (1915:Apr. 17) p.84.

<sup>2383</sup>BOA., A.MTZ.KB., 1332.7-3 (1), Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 15 Mayıs 1330 (28 Mayıs 1914) tarihli tahrirat.

Magosa'da hatta Rum köylerinde imkânları oranında gösteriler yapılmıştı. Rum merkezi Komitesi, Larnaka, Magosa ve Akato Belediye Reisleri tarafından Korfu'da bulunan Yunan Kralına bağlılıklarını içeren telgraflar gönderilmişti. Bu telgraflarda ayrıca Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması temenni edilmekteydi. Bunların yanında Merkez Komite tarafından Yedi Ada'nın Yunanistan'a katılmasının yıl dönümü münasebetiyle Yunanistan Meclisi Mebuslarına telgraf gönderilerek tebrik edilmiş ve Kıbrıs'ın da Yedi Ada gibi Yunan Milli Meclisinde yer alması temennisinde bulunmuşlardı. Ayrıca Lefkoşa'da çıkan Foni gazetesinin 6 Haziran 1914 tarihli nüshasında; 3 Haziran 1914 günü tarihli Başpiskopos tarafından Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması içeren ve komitece hazırlanarak İngiltere kralı ve Sömürgeler Bakanlığına sunulmak üzere Yüksek Komisere verilen iki dilekçe yayımlanmıştı.<sup>2384</sup>

Piskoposlar ve Rum vekiller Yüksek Komisere gönderdikleri dilekçelerinde; isteklerinin İngiliz kralına telgrafla, Sömürgeler Bakanlığına yazılan dilekçelerini de posta yolu ile gönderilmesini istemişlerdi. Yüksek Komiser'in bu dilekçelerle ilgili haberi çarpıtılarak basına yansımıştı. Bu haberlerin Rum basınında yayımlanmasından sonra Seyf gazetesinde bu Yüksek komiserin çarpıtılmış cevabı 8 Haziran 1914 tarihli nüshasında ayrıntılı olarak yayımlanmıştı. Bu haberler ada Müslümanları arasında büyük bir heyecana sebep olmuştu. Bunun üzerine Kavanin Meclisi vekillerinden Osmanlı Evkâf Memuru İrfan Efendi tarafından Yüksek Komiser ve Sömürgeler Bakanı Müsteşarına gönderilen yazılarda açıklamalarda bulunulmuştu. Musa İrfan Efendi, halkı ayağa kaldıracak haberleri yayımlayan Türk ve Rum gazetelerinin sorumlu müdürleri ile resmi vekilleri hakkında istisnasız olarak matbuat nizamnamesi ve ceza kanununa göre işlem yapılmasını talep etmişti. Ayrıca Musa İrfan Efendi, gelişmeler hakkında da Londra Hükümetine bilgi verilmesini istemişti.<sup>2385</sup>

Yüksek Komiserin Merkez Komite üyelerine dilekçeleri ile ilgili çarpıtılmış cevabı ada Rum basınında şu şekilde yerini almıştı: Her iki beyannameyi memnuniyetle kabul ettiği, tavsiyelerini gereğince göndereceğini ifade etmişti. Yüksek Komiser, Kıbrıs halkının arzusunun çok iyi bildiğini, Anadolu'da yaşanan son olaylar bunu gösteriyorsa da bu duruma karar vermenin kendisinin elimde olmadığını, konunun merkezi hükümetin yetkisinde olduğunu dile getirmişti. Bunun yanında İngiliz milletinin bir kısmının Kıbrıslıların teşebbüslerine

<sup>2384</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1332.7.28, (1-2-3-4); **BOA., A.MTZ.KB.**, 1332.7-2, Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 29 Mayıs 1330 (11 Haziran 1914) tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ.KB.**, 1332.9.23, (2) Yüksek Komiserlikten Başpiskopos'a gönderilen 12 Temmuz 1914 tarihli cevap.

<sup>2385</sup> **BOA., A.MTZ. KB.**, 1332.7.17, (1) Kıbrıs Kadılığından Sadarete gönderilen 29 Mayıs 1330 (11 Haziran 1914) tarihli tahrirat; **BOA., A.MTZ. KB.**, 1332.7.17, (2), Birinci Daire-i İntihabiye Mebusu ve Osmanlı Evkaf Murahhası Musa İrfan Efendi'den Müsteşarlığa gönderilen 10 Haziran 1914 tarihli istida.

katıldıklarını ilave etmişti. Yüksek Komisere sundukları görüşlerinin dikkate alınacağını ve önem verileceğine kesin olarak ümit ettiğini bildirmişti.<sup>2386</sup>

Rum basınında çıkan haberlere göre; Kral Kostanti'nin isim günü münasebetiyle Lefkoşa'da sokaklara birçok bayraklarla donatıldığını, milli oyunlar düzenlendiğini, oyunların sonucunda ateşli nutuklar verildiği ve Kral Kostanti'ye tebrik telgrafları çekildiği bildirilmişti. Yunan kralına gönderilen telgraflarda; "Makedonya ve Adalar Rumlarının halaskarı" diye kralı tavsif etmekte ve yakında Kıbrıs'ı da esaretten kurtarmasını temenni etmekte olduğu vurgulanmıştı. Atina'dan alınan bilgiye dayanarak Elefterya gazetesinde çıkan bir haberde; Kıbrıs adasının "anavatana" kavuşacağı günün pek yakın olduğunu, bu konuda ada Rumlarına teminata bulunulduğunu, bu amaçla özlemin giderilmesi için çalışmaları tavsiye edilmekteydi.<sup>2387</sup>

Musa İrfan Efendi tarafından Kıbrıs halkına yapılan duyuruda; Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda, Rum Başpiskoposu, metropolitleri ve Kavanin Meclisi Rum vekilleri tarafından Yüksek Komiserlik vasıtasıyla İngiliz Kralı ve Sömürgeler Bakanlığına gönderilecek dilekçelerle ilgili Yüksek Komiserliğin açıklaması bazı gazeteler tarafından gerçeğe aykırı olarak yayımlanmıştı. Bu açıklama Müslümanlar arasında heyecan yaratmıştı. Bunun üzerine Musa İrfan Efendi İngiliz yönetimine müracaat ederek Yüksek Komiserliğin resmi açıklamasının bir suretini istemişti. İrfan Efendi, Müslüman ahalinin sakinleştirilmesi ve gerçek açıklamayı bilmeleri için Yüksek Komiserliğin açıklamasının Türkçe tercümesini yayımlamıştı.<sup>2388</sup>

Musa İrfan Efendi tarafından orijinali İngilizce olan Yüksek Komiser'in konuya ait bildirisinin tercümesi özetle şu şekildeydi: Yüksek Komiser cevabının başlangıcında, Rum heyetinin göndermiş oldukları yazışmada kendisine hitap edilmediğini, kendisinin özel görevinin kanun ve güvenliği muhafaza etmek olduğunu, adanın refahını sağlamak olduğundan yazıları hakkında fikrini açıklamak zorunda olduğunu dile getirmişti. Yüksek Komiser, dilekçelerde; Büyük Britanya'ya anlaşma ile verilen yetkinin Kıbrıs'ta yaşanan olaylarla zaafiyete uğradığı yönünde açıklama yapılmasının göz önünde bulundurulması gereğini ifade etmişti. Yüksek Komiser, İngiltere'nin anlaşmaya namuslu bir şekilde sadık kalmadığına dair hiç bir durumun meydana gelmediği görüşüne sahip olduğunu söylemek zorunda olduğunu bildirmişti. İngiltere'de ada komite üyelerinin hislerine sahip birçok şahıslar bulunduğunu, ancak bunun meseleye tesir edemeyeceğini vurgulamıştı. Komitenin bu durumdan haberdar olarak halka müracaat etiklerini ve genel bir dilekçe için halkın imzalarını almayı düşüncesinde

<sup>2386</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.7.28, (5); BOA., A.MTZ. KB., 1332.7.17, (4), Rum basınında yayımlanan Yüksek Komiserin çarpıtılmış beyanati.

<sup>2387</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.7.17, (4), "Elefteryanın Rüyası" başlıklı yazı.

<sup>2388</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.7.17, (3) Yüksek Komiserin Merkez Komitesi üyelerine cevabı.



olduklarını dile getirmişti. Bu meşruti bir tarzda yapılmadıkça ve halkın diğer unsurunun hislerini heyecanlandırarak herhangi bir hareketle güvenliğin ihlal edilme ihtimali olmadıkça kendilerine müdahale düşüncesinde olmadığını açıklamıştı. Yüksek Komiser cevabının sonunda dilekçeyi hazırlayan Piskoposlar ve Rum vekillerinden bu amaca yönelik olarak hareket edeceklerini beklediğini vurgulamıştı.<sup>2389</sup>

Kavanin Meclisi Müslüman üyesi Musa İrfan Efendi 26 Temmuz 1914 tarihli yazısı ile, Rumlar tarafından Yüksek Komiser aracılığı ile İngiltere'ye gönderilmiş olan dilekçelerin sonucu hakkında ada İngiliz yönetimine müracaat ederek Rumlara konu hakkında verilen cevabı öğrenmek istediğini ve Müslüman ahaliye bu cevabın basın aracılığıyla duyurulacağını bildirmişti.<sup>2390</sup>

Vilayet Müsteşarı tarafından Musa İrfan Efendi'ye 4 Ağustos 1914 tarihinde cevap verilmişti. Cevapta; Sömürgeler Bakanlığından Başpiskopos, piskoposlar ve Rum mebuslara tebliğ edilmek üzere Yüksek Komiser'e gelen 12 Temmuz 1914 tarihli yazı 16 Temmuz 1914'de Başpiskoposa tebliğ edilmişti. Yazıda; Sömürgeler Bakanı, "*Cezirenin vazi 'yet-i siyasiyesinde hiçbir tebeddül mutasavvar olmadığını*" Yüksek Komiser aracılığı ile duyurmuştu.<sup>2391</sup> Vilayet Müsteşarından Sömürgeler Bakanlığının Başpiskopos'a gönderilen cevabın bir suretini alan Musa İrfan Efendi, 14 Ağustos 1914 tarihinde bu yazıyı Kıbrıs gazetesi Müdürlüğüne ada Müslümanlarına duyurulmak amacıyla göndermişti.<sup>2392</sup>

Rumların Osmanlı yönetiminde başlayan Enosis tutkusu adanın İngilizlere devredilmesi ile farklı bir boyut kazanmıştı. Rumlarda; İngiliz yönetimindeki Yedi Adada olduğu gibi Kıbrıs'ın da Yunanistan'a bırakılacağı beklentisi bulunmaktaydı. Adanın İngiliz yönetimine bırakılmasının hemen sonrasında Yunanistan'ın da teşvikiyle Mısır, Anadolu, Adalar ve Yunanistan başta olmak üzere adaya birçok yerden yoğun bir nüfus Rum akını olmuş, ada nüfusu kısa bir süre içerisinde 1/3 oranında Rumların lehine artmıştı. Özellikle İngiltere'de Liberal Partinin iktidara gelmesi Rumların bu tutkularının gerçekleşeceğine dair inançlarını arttırsada adanın stratejik konumu ve Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşma şartları gereği buna müsaade edilmemişti. Buna rağmen Enosis düşüncesi başlangıçta belirli bir zümrenin sahip çıktığı bir düşünce olurken Yunanistan'dan gönderilen görevliler (eğitimciler, din adamları, gazeteciler) aracılığı ile bu düşünce ada Rumlarının ideali konumuna getirilmişti. Özellikle bu

<sup>2389</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.7.17, (3) Yüksek Komiserin Merkez Komitesi üyelerine cevabı.

<sup>2390</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.9.23 (1-2) Musa İrfan Efendi tarafından Vilayete gönderilen 29 Temmuz 1914 tarihli tahrirat.

<sup>2391</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.9.23 (2) Vilayet Müsteşarı tarafından Musa İrfan Efendi'ye gönderilen 4 Ağustos 1914 tarihli cevap; BOA., A.MTZ. KB., 1332.9.23 (2), Yüksek Komiser tarafından Başpiskopos'a gönderilen 16 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen cevap; BOA., A.MTZ. KB., 1332.9.23 (1) Kıbrıs Kadılığında Sadarete gönderilen 2 Ağustos 1330 tarihli tahrirat.

<sup>2392</sup>BOA., A.MTZ. KB., 1332.9.23 (2), Musa İrfan Efendi tarafından Kıbrıs Gazetesi Müdürlüğüne gönderilen 14 Ağustos 1914 tarihli tahrirat.

fikri benimseyen öğretmenlerin yoğun şekilde çalışmaları ile Enosis fikri yeni yetişen Rum gençliğine aşılarmıştı. Bunun yanında Rum basını bu fikri sürekli olarak gündemde tutmuş ve Rumları bu konuda tahrik etmişti. Özellikle Başpiskopos Sophranios'un ölümünden sonra Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin ileri gelenleri Enosis doğrultusunda yapılan eylemlerde halkı kışkırtmada daha da öne çıkmışlar, kilise Rumları bu konuda sürekli tahrik etmişti. Özellikle 1897 Osmanlı-Yunan savaşı adada Enosis fikrinin genele yayılmasında çok etkili olmuş ve savaştan dönen ada Rumları bu hareketin gelişmesinde etkin rol oynamıştı. 1911-1912 yılları Osmanlı Devleti'nin katıldığı savaşıardan mağlup ayrılması Kıbrıs Rumlarının cesaretlerinin artmasına sebep olmuş ve ada Müslümanları üzerindeki baskıları arttırarak onların adadan ayrılmasına çalışmışlardı. Ayrıca Rumlar Enosis'e müsaade etmeyen İngiliz yönetimine karşı çıkmaya güçleri yetmeyince Enosis için diğer bir engel olarak gördüğü Türkleri hedef almıştı.

Osmanlı yönetimi sırasında hâkim unsur olan Türkler, adada İngiliz yönetiminin başlaması ile etkinliklerini kaybetmişler ve nüfus oranı olarakta azınlıkta kalmışlardı. Enosis fikrini benimseyen Rumların Yunanistan destekli bu hareketinin önündeki en büyük engel adada bulunan Müslüman unsurdur. Rumların ada Müslümanlarını etkisizleştirmek ve Yunanistan'a bağlanmak için yaptıkları eylemlerin farkında olan ada Müslümanları tepkilerini çeşitli şekilde dile getirmişti. Bâbîâli ve İngiliz yönetimine Rumların Enosis için yaptıkları faaliyetleri ve kendilerine uyguladıkları baskı ve tacizler konusunda müracaatlarını yaparak İngiliz yönetiminin ve Bâbîâli'nin tedbirler almasını istemişlerdi. Rumların gösterilerine ve baskı ve eziyetlerine karşı alternatif mitingler düzenlemişler ve ada Müslümanlarının Enosis'e tamamen karşı olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdi. Yunanistan'a bağlanmak için sürekli olarak halkı kışkırtan Rum basınına karşı kendi gazetelerini çıkararak seslerini duyurmuşlardı. Ada Müslümanları, Osmanlı Devleti ve İngiltere Devleti arasında yapılan anlaşma gereği olarak İngilizler adayı terk ettiği takdirde adanın gerçek sahibi olan Osmanlı Devleti'ne adanın bırakılması fikrini savunmuşlardı. Bunların yanında gerek adanın içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar gerekse Rumların baskı ve saldırıları ada Müslümanlarının bir kısmının Kıbrıs'tan ayrılmasına sebep olmuştu.

Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında yaşadığı sıkıntılar sonucunda Kıbrıs'ı adadaki Müslüman nüfusun korunması için çeşitli maddeleri içeren anlaşma eklerini imzalayarak geçici olarak adayı İngiliz yönetimine teslim etmek zorunda bırakılmıştı. Yapılan anlaşma gereği kanuni olarak kendisine ait olan Kıbrıs'taki Kadısı ve ada Müslümanlarının ileri gelenleri ile sürekli olarak gelişmeleri takip etmişti. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi ekonomik sosyal durumuda göz ardı etmeden imkânlar dâhilinde ada Müslümanlarının isteklerini ve yaşadıkları sıkıntıları İngiliz yönetimi ile görüşme yaparak çözmeye çalışmıştı. Daha önceki bölümlerde açıklanmaya çalışıldığı gibi Bâbîâli anlaşmadan doğan haklarını

kullanmaya çalışsada İngiliz yönetiminin engellemesi ile karşılaşmıştı. Burda Osmanlı yönetiminin, İngiliz idaresinin engellemelerini de göz önünde bulundurularak ada Müslümanlarının haklarını korumak için elinden geleni yapmaya çalıştığını değerlendirebiliriz.

İngiliz yönetimi Kıbrıs idaresini devraldığıında Yedi Adada Rumların Yunanistan'la birleşmek amacıyla yaptıkları faaliyetleri bilmekteydi. Nitekim Rumların lehine olan nüfusu Maltalı göçmenler ve Balkanlardan getirmeyi düşündükleri Müslümanlarla dengelemeyi düşünmüşlerdi. Bu teşebbüsler amacına ulaşmamasına rağmen diğer bölgelerden gelen Rum nüfusu ile Kıbrıs nüfusu Rumların lehine artmıştı. İngiliz idaresinin neredeyse ilk iki yılı Rumların Enosis'e yönelik faaliyetlerini engelleyici tarzda gelişmişti. İngiltere'de Muhafazakâr Partinin seçimleri kaybedip Liberal Partinin seçimleri kazanmasıyla ada Rumları Enosis için açıktan açığa istekte bulunmuşlar, ancak adanın stratejik konumu sebebi ile teklifleri red edilmişti. Bu dönemde ada idaresinde yapılan değişiklikler ve Rumların Enosis fikrinin gelişmesinde etkili olmuştu. İngiliz idaresi genel anlamda Enosis'e yönelik faaliyetleri belirli bir seviyeye kadar ve kendilerine zarar vermemesi şartıyla görmemezlikten gelmekteydi. Bu sayede adada azınlıkta bulunan Müslüman nüfus doğal olarak İngiliz yönetimi ile birlikte olmak zorunda kalmaktaydı. İngiliz yönetimi Rumların Yunanistan'a bağlanma isteklerini sürekli olarak Bâbîâli ile aralarında yapılan anlaşmaya uygun olmadığı, adanın Osmanlı toprağı olduğu gerekçesiyle olumsuz olarak karşılamıştı. Bunun yanında Rumların Enosis amaçlı yaptıkları çalışmalara göz yumulmuş ve bu fikrin yayılması sağlanmıştı. Bu da doğal olarak adada yaşayan iki toplum arasındaki ilişkileri tamamen iki ayrı kutup haline gelmesinde büyük etken olmuştu.

## SONUÇ

Kıbrıs adası bulunduğu coğrafi konumu sebebiyle tarih boyunca Akdeniz'e hâkim olmak isteyen devletlerin ilgi sahasına girmiş, birçok kavmin uğrak noktası ve çeşitli medeniyetlerin mirasını barındıran bir yer olmuştur. Tarihsel süreçte ada halkını oluşturan çeşitli etnik kökene dayanan topluluklar Yunanca'nın resmi dil olması ve Ortodoksluğun kabulü ile kendi benliklerini kaybedip, Yunanlılaşmışlardır. Kendisini Ortodoks Rum hisseden ve ada nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan bu topluluk Venedik hâkimiyetinde ezilmiş ve haksızlıklara maruz kalmıştır. Bu durumdan kurtulmak isteyen Rumlar adanın Türkler tarafından fethi için teşebbüste bulunmuşlar ve fetihle birlikte birçok haklar elde etmişlerdir. Osmanlı yönetiminin verdiği haklar sayesinde Piskoposlar ve kilise gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda büyük güç sahibi olmuşlardır. Özellikle Fransız ihtilalinden sonra yayılan milliyetçilik akımlarından etkilenen Rumlar, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile Yunanistan'la birleşme "Enosis" fikrini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Bâbîâli için çok ağır şartlar içeren Ayastefanos Antlaşması ile Ruslar birçok kazanım elde edip diğer büyük güçler için tehdit haline gelmişti. Özellikle bu durumdan en çok etkilenecek olan İngiliz yönetimi İstanbul elçisi aracılığı ile II. Abdülhamit'e Ruslara karşı savunma anlaşması teklif etmiş, karşılığında Kıbrıs adasının yönetimini geçici olarak kendilerine bırakılmasını istemişti. Ayrıca İngiltere Ayastefanos Anlaşması'nın şartlarının ağır olduğunu, bu sebeple toplanacak bir diğer konferansta Osmanlı Devleti'ni destekleyebileceklerini dile getirmişti. İngiltere'nin teklifine sıcak bakmayan II. Abdülhamit konuyu Vükela Meclisi'ne havale etmiş, yapılan görüşmeler sırasında bulunulan zor şartlar altında anlaşma 4 Haziran 1878 tarihli olarak kaleme alınmıştır. Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakmak istemeyen II. Abdülhamit konuyu tekrar meclise havale ederken İngiliz Elçisi de Bâbîâli'ye baskıyı şiddetlendirerek adanın kendilerine teslimi için müracaatlarını arttırmıştır. Sonuçta adanın hangi şartlar altında İngiltere'ye bırakılacağını içeren altı maddelik ek anlaşma iki devlet arasında 1 Temmuz 1878 tarihinde imzalanmış, ancak padişah tarafından anlaşma onaylanmamıştır.

II. Abdülhamit'in Kıbrıs idaresini İngilizlere teslim etme konusunda isteksizliği karşısında İngiltere, Bâbîâli üzerinde baskıları iyice arttırmıştı. Konu hakkında İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından İstanbul elçiliğine gönderilen telgrafta ada yönetiminin kendilerine bırakılmadığı takdirde silah zoru ile adayı ele geçirecekleri yönünde açıklama yapılmıştı. Ülkesinin bulunduğu zor durum karşısında bu tehdide boyun eğmek zorunda kalan II. Abdülhamit ise 1

Temmuz tarihli anlaşmayı “*Hukuk-ı Şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahedenameyi tasdik ederim*” cümlesini ilave ederek onaylamıştır.

İngiltere için kıymetli olan Hindistan ve Hindistan’a giden yolun muhafazası da ciddi ehemmiyete sahipti. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar bu yol üzerinde kendisi için tehlike arz etmeyen Osmanlı Devleti’nin bulunması İngiliz yönetimi tarafından uygun görülmekteydi. 1877-1878 savaşı sırasında Ruslar karşısında Osmanlı Devleti’nin yenilmesi ve Rusların sıcak denizlere ulaşma tehdidi, İngilizler açısından Osmanlı Devleti hakkındaki politikalarını değiştirme kararı almasına neden olmuştur. Özellikle 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılması ile önemi bir kat daha artan Akdeniz’de bir üs isteği daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. İngiltere’nin asıl amacı Mısır’ı ele geçirmek olmasına rağmen Akdeniz’de Fransa ile yaşanan güç ve denge politikası gereği Mısır’ı işgali ertelemiştir. Akdeniz’deki güç dengelerinin hassasiyeti gereği İngiliz yönetimi adanın devri ile ilgili anlaşmayı imzaladıktan sonra anlaşma hakkında Fransa Dışişleri Bakanına gönderdiği yazısında Kıbrıs’ı istemelerinin nedeninin Akdeniz olmadığını, amaçlarının Hindistan yolunun güvenliği olduğunu vurgulamıştır.

Kıbrıs’ın idaresini ele geçiren İngilizler vakit geçirmeden adada kendi yönetimlerini uygulamaya başlamışlardır. Kıbrıs yönetiminin geçici olarak devr almasına rağmen İngiliz yönetimi yaptığı uygulamalarla tam aksine adada kalıcı hâkimiyetini tesis etmiştir.

Yeni yönetimin ilk günlerinden itibaren karşılaşılan en büyük belirsizlik adanın gerçek hakiminin kim olduğu meselesi idi. İngiliz Parlemontosu’nda yapılan toplantılarda adanın gerçek sahibinin Osmanlı yönetimi olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalara rağmen İngiliz idaresi ilk günlerinden itibaren bu durumun aksine uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bâbîâli tarafından yapılan müracaatlarda anlaşma şartları hatırlatılmasına rağmen İngilizler kendi menfaatleri doğrultusunda bir yönetim tarzı uygulamıştır. İngiliz idaresi döneminde Kıbrıs için basılan madeni paranın üzerinde Kraliçe’nin resminin olması İngilizlerin başlangıçtan itibaren konuya bakışının en bariz göstergesidir. Bundan başka Kıbrıs Vakıfları üzerinde yapılan uygulamalar da bu durumun en iyi örneklerinden birini teşkil etmektedir. Osmanlı yönetiminin bu durumu engellemeye yönelik çabalarına rağmen, İngilizler vakıflar üzerinde tamamen kendi politikaları yönünde yaptıkları icraatlarla vakıfların gerçek sahibi olan Kıbrıs Türklerinin büyük zararlara uğramasına yol açmıştır. Diğer dikkate değer bir husus da adada mevcut padişah arazileri için yapılan mücadeledir. İki ülke arasında imzalanan anlaşmaya rağmen İngiliz yönetimi padişahın şahsi malı olan bu araziler üzerinde tasarrufta bulunmuştur. 322 bin dönümden fazla olan bu arazilerde 80 binden fazla zeytin, bir o kadar harnup ve sakız ağacı mevcuttu. Şu an bu arazilerin bir kısmı üzerinde bulunan iki İngiliz üssü konunun önemini bir kat daha arttırmaktadır.

İngiliz yetkililer ada yönetimini ele geçirir geçirmez Kıbrıs'ta kendilerinden önceki kurumlar hakkında kapsamlı olarak değerlendirmeler yapmış, durum hakkında merkezi yönetime raporlar sunmuştur. Mevcut kurum ve görevlerin bir kısmı aynı şekilde devam etmiştir. Osmanlı idaresi döneminde ada yöneticisi olan Mutasarrıf yerine İngiliz ordusunda görevli döneminin başarılı ve tecrübeli generallerinden Wolseley Yüksek Komiser sıfatı ile ada yöneticiliğe Kraliçe tarafından atanmıştır. Kaza kaymakamları yerine ise İngiliz komiserler görev yapmaya başlamıştır. Bir kısım kurumların ismi aynı kalmasına rağmen işleyişleri değiştirmiştir. İdare Meclisleri ve nahiyelerin yönetimi bu kapsam içinde değerlendirilebilir. İngiliz yönetimi diğer taraftan da o güne kadar adada mevcut olmayan bazı kurumların kurulmasına yönelik çalışmalara başlamıştır. İngiliz idaresi kendi yönetim anlayışları çerçevesinde teşkilatlanarak Kıbrıs'ta yeni kurumlar tesis etmişlerdi. Bu kurumlardan en önemlileri Yürütme ve Kavanin Meclisleri idi.

Yürütme Meclisi başlangıçta tamamen İngiliz yetkililerden oluşmakta ve adada bir çeşit Bakanlar Kurulu işlevi görmekteydi. Merkezi yönetimin talimatları ve genelgeleri burada görüşülürken adada yaşanan veya yaşanması muhtemel önemli gelişmeler de burada ele alınırdı. Yürütme Meclisi gerektiğinde kanun hükmünde kararnameler çıkararak ada yönetiminde uygulanacak esasları belirleme yetkisine sahipti. Ada halkının şikayet ve dilekleri de yürütme meclisinde gündeme gelmekteydi. Bunun yanında Kavanin Meclisi'nde görüşülecek konular öncelikle bu mecliste tartışılıp şekillendirilirdi. Adada görev yapan kamu görevlilerinin işlediği suçlara verilecek cezaların tespit edildiği ve bu kişilerin durumunun değerlendirildiği yer yürütme meclisiydi. Aynı zamanda bu mecliste ada mahkemelerinde yargılanıp idam cezası alanların dosyalarının görüşülür ve haklarında karar verilirdi. İlerleyen dönemde yerli üyeler de bu meclise ek üye olarak kabul edilmişlerse de bu üyeler sadece Yüksek Komiser tarafından davet edildiklerinde toplantılara katılabılmışlardır. Mecliste uzmanlık gerektiren bir konu gündeme geldiğinde konunun uzmanı olan İngiliz yetkili memur davet edilir, görüşünü bildirdikten sonra meclisten ayrılırdı.

Yeni yönetimin ilk günlerinden itibaren Kıbrıs İngiliz İdaresi tarafından alınacak kararlara meşruluk kazandırmak düşüncesiyle İngiliz merkezi yönetimi tarafından adada Yasama Meclisi kurulması talimatı verilmiştir. Oluşturulacak bu meclis için Hindistan Meclisi'nin örnek alınması kararlaştırılmıştı. Wolseley'in belirlediği yerli üyelerle birlikte Kıbrıs'ta görev yapan İngilizlerden müteşekkil meclis vakit geçirmeden çalışmalarına girişmiş ve 1878 yılının sonuna doğru ilk kanunlarını onaylanmak üzere merkezi yönetime göndermeye başlamıştır. Literatürde kabul edilen ismiyle Kavanin Meclisi bir çeşit tavsiye meclisi niteliğindeydi. Kanunların geçerli olması için Kraliçe/Kral'ın onayı gerekmekteydi.

1880 yılında İngiltere’de Liberal Parti’nin iktidara gelmesi ile İngiliz yönetimi Rumların istekleri doğrultuda çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Bu değişikliklerin en önemlilerinden birisi de Kavanin Meclisi üyelerinin bir kısmının ada halkının verdiği oylar sonucunda seçilecek üyelere oluşturulmasıydı. Seçilecek vekiller dışında meclis üyesi olarak Yüksek Komiser’den başka 6 İngiliz görevlinin mecliste yer alması kararlaştırıldı. İngiliz yönetimi sırasında ada genelinde yapılan ilk nüfus sayımı sonuçları esas alınarak mecliste seçim sonucuna göre yer alacak 12 vekilden 9’unun Rumlardan 3’ünün Türklerden oluşturulması esas alınmıştı. Kavanin Meclisi’nin yeniden yapılandırma sürecinde Türklerin aleyhine karar alınması ada Türkleri ile Bâbîâli tarafından tepkiyle karşılanmış, Bâbîâli’nin itirazlarına, ada Türklerinin Kıbrıs’ı terk edecekleri yönünde açıklamalarına rağmen İngiliz merkezi yönetimi mecliste kendilerinin Türkler tarafından desteklenmesi ile Türklerin yönetime ortak edileceği cevabı vermiş ve aldıkları kararda değişikliğe gitmemişlerdir. Meclis’te bulunan Rum üyelerinin çoğunluğu karşısında onların Enosis ve Enosis’e yönelik çalışmalarına karşı Türk üyeler çoğunlukla İngiliz yönetimi ile birlikte hareket etme durumunda kalmıştır. Türk üyelerin adanın ekonomik şartlarını iyileştirme ve vergilerin azaltılması gibi bazı konularda Rum üyelerle birlikte hareket ettiği de görülmektedir. Bu durumdan rahatsız olan İngiliz idarecilerinin kendilerine yakın olan ada Türklerini yönlendirmesi sonucu Türk üyeler Rumlarla hareket edip Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak için uğraştıkları suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. İlgili meclis tutanakları incelendiğinde sayıca fazla olan Rum üyelerin daha aktif olarak mecliste çalıştıkları görülmektedir. Adanın ekonomik durumunun iyileştirilmesi, vergilerin azaltılmasına yönelik teklifler, ada halkının yönetimden istekleri meclise gelen başlıca konular arasındaydı. Rum üyelerin sürekli olarak gündeme taşıdıkları Osmanlı yönetimi adına yıllık yaklaşık 92 bin poundluk tutarın ödenmesinin iptali ve Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanma taleplerine karşı Türk üyeler tarafından tepkisi ile karşılanmıştır. İngiliz üyeler ise adanın iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre Osmanlı toprağı olduğunu ve ödemenin anlaşma çerçevesinde gerçekleştiğini dile getirerek Rum üyelerin tekliflerini kabul etmemişlerdir.

Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında yapılan anlaşma gereği adanın İngiliz yönetimine geçici olarak bırakılması Türkler arasında yeni yönetimin “geçici” olduğu düşüncesiyle fazla bir tepki doğurmamıştır. İngiliz yönetimi başlangıçta çoğunluğu teşkil eden Rumlar aleyhine nüfusu dengeleme çalışmalarında başarısız olmuş; öte yandan Anadolu, Mısır, Adalar ve Yunanistan’dan gelen Rumlardan dolayı ada nüfusunda Rumlar lehine artış gözlenmiştir. İncelenen dönemin başında Türk nüfusu yaklaşık toplam nüfusun üçte birini oluştururken 1914 yılında bu oran dörtte bire kadar düşmüştür. Bu azalmada Rumların baskıları, yaşadıkları ekonomik sıkıntıların etkileri büyüktür.

İngiliz yönetimi Türkler ve Rumlar arasında bulunan çeşitli ihtilaflardan yararlanmış ve kendilerine yakın hissettikleri şahısları etkili yerlere getirerek hâkimiyetlerini perçinlemiştir. İncelenen dönemde İngiltere'nin ada yönetimi üzerindeki ana düşüncesinin “*böl-yönet*” şeklinde olduğu değerlendirilebilir.

İngiliz yönetiminin tavsiyeleri üzerine Bâbîâli tarafından atanan Evkâf Murahhası ile adada Osmanlı Devleti'nin temsilcisi konumunda olan Başkadı arasında sürekli olarak bir güç mücadelesi yaşanmış, dönem dönem bu ayrışmaya müftünün de katılmasıyla Türkler arasında bölünmeler meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeler doğal olarak Kıbrıs'ı da etkilemiştir. II. Abdülhamit'e muhalif olan Jön Türkler adanın İngiliz idaresinde bulunmasından faydalanmış ve adaya yerleşmişlerdir. Kıbrıs Türklerinin başlangıçta mesafeli durdukları Jön Türkler ada Türklerinin bilinçlenmesine yönelik çalışmalar yapmışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar II. Abdülhamit'e yakın olanlar Meşrutiyet'in ilanı ile taraf değiştirmişlerdir.

İngilizlerin “*böl-yönet*” politikasını Kıbrıs Rumları üzerinde de uyguladıkları görülmektedir. Bu politika Rumlar üzerinde özellikle Başpiskoposluk meselesinde fiiliyata geçirilmiştir. 1900 yılında Başpiskoposun ölümü ile boşalan Başpiskoposluk makamı Larnaka ve Girne Piskoposları ile tarafları arasında yaşanan büyük bir rekabete sebep olmuş, birbirlerini yaralamaya kadar giden toplumsal olaylar yaşanmıştır. Bu politikanın sonucu olarak ada Rumları ikiye bölünmüş, Başpiskoposluk makamı 10 yıl boş kalmıştır.

İngiliz idaresinin başlangıcında adanın her bölgesine yayılmış bir kilise teşkilatlanması mevcuttu. Bu teşkilat Osmanlı yönetiminin kendilerine sağladığı imkanlarla adada serbest bir şekilde vakıflar kurmuş, zaptiyeler yardımıyla Rumlardan vergi toplamıştır. Kıbrıs yönetiminin İngiliz idaresine bırakılmasından sonra Osmanlı dönemi sırasında Rum din adamlarına tanınan çeşitli ayrıcalıklar İngiliz yönetimi tarafından kabul edilmemiştir. Rum din adamları eski yönetimde ellerinde bulundurdukları imtiyazları geri elde etmek için gerek İngiliz yönetimine gerekse Bâbîâli'ye müracaat etmişlerse de başarılı olamamışlardır.

Adada mevcut kilise teşkilatı eğitim alanında da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Kilise teşkilatı Osmanlı yönetiminde Rumların eğitimi için önemli katkılar sağlamış ve okulların masraflarının büyük kısmını karşılamıştır. Bu sebeple Osmanlı yönetiminin son döneminden itibaren verilmeye başlanan eğitim yardımı sadece Müslüman okullarına verilmiştir. İngiliz yönetimi ile eğitim alanında yeni düzenlemeler yapılmış ve bütçeden eğitime yapılan yardımın ¼ ü Türk okullarına, geri kalanı gayrimüslim okullarına tahsis edilmiştir. İngiliz yönetiminin başlaması ile bazı Türk okullarının ödenekleri kesilmiş, okullar kapatılmak zorunda kalmıştır. Zira Rumlara göre eğitim bakımından daha geride bulunan Türk okullarının kapanması Kıbrıs Türkleri tarafından şikayet olarak Bâbîâliye iletilmiştir. Osmanlı yönetimi duruma müdahale



ederek adada İngilizlerin yardım yaptığı okulların dışında Osmanlı mektepleri açmış ve bunlara ödenek tahsis edip kontrolü amacıyla adaya müfettiş tayin etmiştir. İlerleyen yıllarda eğitimde dahil olmak üzere yaşanan aksaklıklar Türk toplumunun geri kalmasına ve dil, din gibi kendi değerlerini yitirmesine yol açmıştır. Özellikle Türklerin nüfus olarak az sayıda bulunması, Rumların ekonomik anlamda da güçlü olması yüzünden Kıbrıs Türkleri Rum çoğunluğun etkisi altında kalmıştır. Türklerin bir kısmı Türkçe yerine Rumca konuşup ana dilini unutmuştur. Bu durumdan faydalanan papazlar Türklere kendi dinlerinin propagandasını yaparak bunların bir kısmının Hristiyanlaşmasına sebep olmuştur.

Kıbrıs adasının İngiliz hâkimiyetine girmesi ile Yedi Adalar örneğinde olduğu gibi adanın Yunanistan'a bırakılacağı beklentisinde olan Rumlar başlangıçta büyük bir coşku ile İngiliz yönetimini karşılamışlardır. Yedi Adalar tecrübesini yaşayan İngiliz yönetimi ise başlangıçta Rumlara karşı mesafeli olmuş ve Enosis'e yönelik çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır.

İncelenen dönemde Yunanistan'dan adaya gönderilen din adamları, öğretmenler başta olmak üzere birçok Yunan vatandaşı ada Rumları arasında Enosis fikrinin yayılması için yoğun propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. İngiliz yönetiminin konuya tepkisiz kalması sonucu özellikle eğitim kurumlarında Yunanistan'dan gelen öğretmenler Rum gençlere Enosis fikrini aşılamıştır. İngiltere'nin Kıbrıs adasının tarafsızlığına dair yayımlamış olduğu bildirimlere rağmen Rumların Enosis'e yönelik faaliyetleri görmezlikten gelinmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sırasında Kıbrıs Rumlarından bir kısmı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak için adadan ayrılmış, savaş bitiminde adaya geri gelmiştir. Bu döneme kadar belirli bir kesim tarafından tasvip edilen Enosis düşüncesi bu savaş sonrasında ada Rumlarının geneline yayılmıştır. Bunun yanında adadan sürekli olarak Yunanistan'a asker, malzeme ve para yardımı yapılmış, bu durum İngiliz yönetimince engellenmemiştir. Rumların başlangıçta sadece mitinglerle başlayan Enosis'e yönelik faaliyetleri özellikle 1911 Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumdan da yararlanılarak Türklere karşı saldırı ve toplumsal olaylara dönüşmüştür.

4 Haziran 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan anlaşma gereği geçici olarak İngiliz yönetimine devr edilen Kıbrıs adasında tamamen İngiliz hâkimiyeti tesis edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin adada yaşayan Türklerin lehine olarak İngiliz yönetiminin uygulamalarına müdahale etmeye çalışmışsa da içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumdan dolayı başarılı olamamıştır. Ada yönetiminde istediği tasarrufta bulunan İngiliz İdaresi Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Kıbrıs adasını resmen ilhak ettiğini açıklayarak yönetimini kalıcı durumu getirmiştir. 1925 yılına kadar ada yöneticileri Yüksek Komiser olmasına rağmen bu tarihten itibaren Kıbrıs adası sömürge olarak kabul edilmiş ve Vali ataması yapılmıştır.

## KAYNAKÇA

### A. ARŞİV BELGELERİ

#### 1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

##### a. Sadaret Eyalet-i Mümtâze Kalemî Kıbrıs Evrakı (BOA. A.MTZ.KB.)

1311.12.8 (9-53)	1330.8.9, (2)	1331. 1. 16
1311.12.8.(30-14)	1331.5.9., (15)	1331. 1. 29
1311.12.8 (9-53)	1330.4–8, (2)	1331.3.6 (63)
1311.12.8 (113-44)	1330.4–8, (1)	1331.3.6. (74)
1311.7.18	1331.3.6 (5)	1331.11.9
1312.11.7	1330. 4. 2	1331.12.23 (7–8)
1312.11.14 (1)	1330. 4. 23	1331.11.8
1330.1 .6, (20)	1330.6.8	1331.12.15
1330. 1. 6, (18)	1330.6.22, (2)	1331.11.30.,(1)
1330. 1. 6, (22)	1331.3.6. (26)	1331.11.30, (2)
1312.11.7	1331.3.6. (31)	1331.12.23, (3)
1330. 1. 6 (19)	1320.6–4	1332.7.3 (1)
1314.6.20 (2)	1330. 4. 23	1332.7.28, (1-2-3-4)
1314.1.29	1332.7.3(1)	1332.7.2
1314.7.4	1311.12.8 (113-144)	1332.9.23, (2)
1316.7.23	1311.7.18 (1-5)	1332.7.17, (1)
1323.7.11 (1)	1330.11.20	1332.7.17, (2)
1323.7.12 (1)	1330.7.5, (1)	1332.7.28, (5)
1331.5.9., (15)	1330.7.5, (2)	1332.7.17, (4)
1329.11.24 (1-2)	1331.3.6, (1)	1332.7.17, (3)
1331.5.9. (17)	1331.3.6 (6)	1332.9.23 (1-2)
1330.4-8, (4)	1331.5.9, (4)	1332.9.23 (2)
1331.3.6. (61)	1331.5.9, (6)	1332.9.23 (1)
1330. 1. 6, (2)	1331.5.9, (7)	1313.12.21 (1-2)
1330. 1. 6 (1)	1330.11.27, (2)	1330. 1. 6 (18)
1330.4–8 (3)	1330.11.27, (1)	1330. 1. 6 (19)
1320. 3. 17	1330.11.27, (2)	
1320. 7. 24	1331.3.6. (62)	
1331.3.6 (9)	1330.6.22., (1)	
1331.5.9., (12)	1330.8.25, (1)	

**b. Yıldız Esas Evrakı, Tasnifi (BOA.Y.EE) (Dosya Nr./Gömlek Nr)**

4/13	83/24	94/78
41/149	88/43	94/79
76/3	94/74	94/81
78/90	94/75	94/82
78/97	94/76	94/82
78/98	94/77	94/83

**c. Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı (BOA., Y.A., HUS.,)**

1298.4.9	1312.11.21	1323.2.12
1306.11.12	1312.11.7	325/75
1308.5.2	1312.12.10	326/67
1312.11.14	1314.6.20	362/18
1312.11.15	1320.10.6	468/65
1312.11.16	1320.4.3	

**ç. Yıldız Perakende Umûm Vilâyetler Tahrîrâtı, (Y. PRK. UM.)**

41/ 94

**d. Yıldız Mütenevî Maruzat Evrakı (BOA., Y.MTV)**

102/77	213/89	298/157
119/106	231/21	303/88
143/18	259/45	180/177
206/130	281/130	213/45
206/130	285/80	

**e. Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.) Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek**

86-1/71

86-1/86

86-30/2905

86-35/3411

86-4/383

86-5/448

**f. Yıldız Perakende Evrakı (BOA., Y.PRK.)**

2/13 23/115

**g. Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzati (Y.PRK. AZN.)**

21/78 22/8

**ğ. Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Ve Journaller (BOA., YPRK.AZJ.)**

48/16 11/107

**ı. Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzâtı (BOA., YPRK. HR.)**

4/22 4/27 3/13 9/39

**i. Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Maruzâtı (BOA., YPRK. MK.)**

4/53 4/63

**j. Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (BOA., YPRK.MYD.)**

1/13 8/24

**k. Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, (BOA., Y.PRK.TKM)**

2/14 2/12

**l. Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî, (BOA.,DH. MKT),**

1125/77	735/47	1324/11
1255/21	2285/97	1135/40
1324/15	2296/62	2232/38
2135/41	2291/19	615/22

**m. Mektubi Mühimme (BOA., A.MKT.MHM)**

418/3	415/32	541/11
415/31	537/14	

**n. Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (BOA., HR.SYS.)**

2393/5	892/2	897/20
2402/58	894/2	897/21
890/5	897/11	897/23
892/1	897/13	897/27

897/3	900/28	900/56
897/39	900/29	900/56
897/53	900/34	900/59
897/9	900/35	900/60
900/11	900/42	900/65
900/24	900/45	900/81
900/26	900/45	900/82
900/27	900/48	

**o. Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA., HR.TO.)**

131/91	286/28	498/3
134/75	364/29	530/10
253/56	369/79	59/49
254/64	497/105	59/59
255/22	497/59	60/16
255/32	498/1	61/68
256/54	498/20	64/95

**ö. Maarif Mektubî Kalemi (BOA., MF.MKT.)**

448/15	1176/89	968/13
987/67	387/59	

**p. İrade-i Hariciye (BOA., İ.HR.)**

53/2520	277/16926-1	
53/2520	16/1311.Ra/88	

**r. İrade-i Dâhiliye (BOA., İ.DH.)**

778/63289	778/63289	79537/4
-----------	-----------	---------

**s. İrade-i Evkâf (BOA., İ.EV)**

1325 B. 20

**ş. İrade-i Meclis-i Mahsus (BOA., İ.MMS.)**

39/1606

**t. İrade-i Hususi (BOA., İ.HUS.)**

16/1311.Ra/88

**u. İrade-i Şura-yı Devlet (BOA., İ.ŞD.)**

7/338

**ü. Sadaret Mektubi Umum Vilayet (BOA., A.MKT.UM.)**

496/61

**v. Name-i Hümayun Defteri (BOA., A.DVNS.NMH.d.)**

Nr. 14

**y. Kıbrıs Mutasarrıflığı Belgeleri (BOA., TŞR.KB.)**

TŞR.KB.UNZD., 196/93

TŞR.KB.UNZD.,196/124

**2. K.K.T.C. MİLLÎ ARŞİV VE ARAŞTIRMA DAİRESİ BELGELERİ (K.M.A. GİRNE)**

**a. Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri (KŞS., Nr)**

2	30	39
14	32	47
15	33	49
17	36	53
18	38	54

**İngiliz Dönemi 1879 Tarihli Kıbrıs Şer'iyeye Sicil Defteri**

**b. Zabıt Defterleri**

Zabıt Defteri Nr. 2

Zabıt Defteri Nr. 21

**c. Mutasarrıflık Kayıtları**

Mutasarrıflık Evamir ve Muharrerat Kaydı, 1895

Kıbrıs Mutasarrıflığı Defteri, Nr. 19

**d. Vakıf Kayıtları**

Atik Emirname Defteri.

Vakfiye Kaydı Defteri

Kara Kaplı Vakfiye Kaydı Defteri

**e. Correspondance Consulaire et Commerciale (CCC), Larnaca, (Archives du Ministère des Affaires Étrangères (Paris), Larnaca/Fransa Dışişleri Arşivi Kıbrıs-Larnaka konsolosluk yazışmaları kopyaları).**

Vol. 17 (1825-1831)

Vol. 14a (1792-1810)

Vol. 14b (1792-1810)

Vol. 15 (1811-1813)

Vol. 23 (1877-1878)

**f. Blue Books (Yıl)**

1888-1889, 1890-1891, 1893-1894, 1895-1896, 1896-1897, 1900-1901, 1901-1902, 1904-1905, 1906-1907, 1925-1926.

**g. MAFE Kataloğu (Kutu/Dosya, Gömlek/Belge)**

3/21 /19 /1	5/35/6	3/21/15/1
8/57/79/1	6/46/42/1	3/21/23/1
8/57/80/1	3/21/65/3	3/21/24/1
8/56/58-59/1	3/21/65 /3	3/21/16/1
8/56/53/1	3/19/59/1	3/21/ 33/1
5 /35/5/36	5/35/5/1-2	3/21/28/1
8/57/83/1	5/35/5/1-2	3/ 21/15/1
4/26/37/1	5/35/5/1-2	3/ 21/16/1
4/26/37/2	5/35/6/2	3/21/33/1
5/33/30/1	5/35/6/3	3/21/40/1
3/19/59/1	6/46/3/1	3/21/39/1
4/26/37/1	6/46/4/1	3/21/37/1
3/19/59/1	6/46/7/1	3/21/42/1
2/14/23/3	6/46/9/1	3/21/50/3
4/26/32/2-3	6/46/11/1	3/21/45/1
8/56/58-59/1	7/49/1/1	3/21/43/1
3/19/59/1	7/49/1/1	3/21/47/1
3/21/19/1	7/49/1/1	3/21/48/1
2/14/23/3	7/50/7/1	3/21/56/2
2/14/23/3	7/54/1/1	3/21/66/5
4/26/32/2-3	7/54/6/1	3/21/59/1
2/14/23/4	7/54/7/1	3/21/60/1
4/26/37/1	7/54/8/1	3 /21/65/1
3/19/59/1	4/29/3 /1	3 /21/ 66 /5
4/26/37/1	2/17/6/1	3/22/ 7/3
4/26/37/2	2/17/6/1	3 /33/ 42/1
4/26/36/1-2	2/17/6/1	4/26/37/2
3/21/56/2	2/17/6/1	4/26/36/1-2
2/14/27/1	2/17/6/1.	6/42/2/1,
2/14/27/2	2/17/6/1.	6/46/30 /1
2/14/27/3	3/21/6 /1	6/46/42/1
4/26/27 /1	2/18/8/1	6/46/42/1
2/14/68/1	3/21/8/1	6/46/4/1
11/78/41/1	4/26/2 8/1	7/50/1/1
11/78/38 /1	4/26/32/4-5-6	7/50/10/1
3/19/59/1	5/35/61/4-5-6	7/50/8/1
6/46/18/1	2/14/23/1	8/57/85/1
2 /14/61 /1	3/21/7/1	8/57/93/1
4/26/32 /1-2	3/21/ 8/1	11/78/33/1
2/14/23/1	3/21/ 9/1	
5/35/61/7	3/21/11/1	

#### **h. Nadir Eserler**

**Kıbrıs Mili Arşivi (KMA), Correspondence, Cyprus, Nr. 1 (1879).**

**K.M.A., NE. 174-2, Cyprus. No.2 (1879), (C. 2324) Correspondence, Respecting Complaints Made Against The Government of Cyprus, Printed by Harrisson and Sons London 1879.**

**K.M.A., NE. 174-4, Cyprus. No.5 (1879), (C. 2355)Further Correspondence, Respecting Complaints Made Against The Government of Cyprus, Printed by Harrisson and Sons, London 1879.**

**KMA., Cyprus No.2 (1879), Correspondence Respecting Complaints Made Against the Government of Cyprus, Printed by Harrison & Sons; London 1879.**

**K.M.A., NE. 013-3, Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus,** Presented to Both Houses of Parliament by Command of Her Majesty., Londra 1881.

**Cyprus. Nr.8 (1879)., Correspondence Respecting the Treatment of Prisoners at Famagusto, [C.2398],** Printed by Harrison and Sons, London 1879.

**The Cyprus Law Reports, Vol II., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the Daavi Courts and Distirict Courts, From the Year 1891 to the Year 1893, Inclusive,** Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894.

**The Cyprus Law Reports, Vol IX., Cases Determined by the Supreme Court of Cyprus on Appeal From the District and Magisterial Courts and by the Assize Courts,** Published by the Authority of the Judges of the Supreme Court, Nicosia 1894.

**Her Magesty's High Commissioner, Report for the Year,** London 1880,

#### **d. The Cyprus Gazzette**

5 Kasım 1878	Nr 1	
16 Kasım 1878	Nr 2	
1 Ocak 1879	Nr 3	
18 Şubat 1879	Nr 9	
25 Şubat 1879	Nr 11	
28 Şubat 1879	Nr 12	
10 Mart 1879	Nr 13	
13 Mart 1879	Nr 14	
2 Nisan 1879	Nr 17	
12 Mayıs 1879	Nr 25	Extraordinary
23 Haziran 1879	Nr 30	
31 Temmuz 1879	Nr 32	
6 Eylül 1879	Nr 37	
29 Kasım 1879	Nr 39	
8 Aralık 1879	Nr 40	
4 Haziran 1880	Nr 53	
22 Haziran 1880	Nr 55	
7 Temmuz 1880	Nr 56	
12 Kasım 1880	Nr 61	
2 Nisan 1881	Nr 68	
17 Haziran 1881	Nr 73	
29 Haziran 1881	Nr 74	
6 Haziran 1881	Nr 75	
19 Ekim 1881	Nr 77	
19 Aralık 1881	Nr 80	
31 Ocak 1882	Nr 81	
3 Mart 1882	Nr 82	
23 Mart 1882	Nr 83	
17 Haziran 1882	Nr 87	



26 Haziran 1882	Nr 88	
1 Aralık 1882	Nr 94	
15 Ocak 1883	Nr 97	
8 Şubat 1883	Nr 99	
1 Mart 1883	Nr 101	
7 Mart 1883	Nr 102	
25 Mayıs 1883	Nr 104	
31 Mart 1883	Nr 104	
16 Nisan 1883	Nr 105	
1 Mayıs 1883	Nr 106	
5 Haziran 1883	Nr 109	
26 Haziran 1883	Nr 111	
6 Ağustos 1883	Nr 113	
8 Eylül 1883	Nr 114	
15 Kasım 1883	Nr 117	
3 Ocak 1884	Nr 121	
18 Ocak 1884	Nr 122	
12 Şubat 1884	Nr 124	
15 Mart 1884	Nr 128	
7 Haziran 1884	Nr 133	
6 Eylül 1884	Nr 140	
29 Eylül 1884	Nr 142	
4 Ekim 1884	Nr 143	
18 Ekim 1884	Nr 144	
15 Kasım 1884	Nr 147	
11 Aralık 1884	Nr 149	
14 Mart 1885	Nr 161	
28 Mart 1885	Nr 163	
2 Ocak 1886	Nr 186	
13 Mart 1886	Nr 193	
25 Şubat 1887	Nr 224	
10 Ağustos 1887	Nr 237	Extraordinary
27 Ocak 1888	Nr 250	
9 Mart 1888	Nr 253	
13 Temmuz 1888	Nr 263	
2 Kasım 1888	Nr 271	
16 Mart 1889	Nr 281	
12 Temmuz 1889	Nr 290	
7 Ağustos 1889	Nr 292	
29 Kasım 1889	Nr 301	
21 Mart 1890	Nr 309	
18 Nisan 1890		
22 Ağustos 1890	Nr 322	
5 Eylül 1890	Nr 323	
28 Kasım 1890		
26 Haziran 1891	Nr 344	
5 Nisan 1892	Nr 370	
5 Nisan 1892	Nr 370	Extraordinary

8 Nisan 1892	Nr 371	
3 Mart 1893	Nr 400	
20 Ocak 1893		
23 Haziran 1893	Nr 412	
7 Temmuz 1893	Nr 413	
20 Temmuz 1894	Nr 446	
22 Mart 1895	Nr 469	
26 Nisan 1895	Nr 474	
8 Temmuz 1895	Nr 488	
17 Ocak 1896	Nr 504	
27 Mart 1896	Nr 509	
13 Mart 1896	Nr 509	
30 Mayıs 1896	Nr 517	
11 Eylül 1896	Nr 526	
20 Şubat 1897	Nr 539	
19 Mart 1897	Nr 542	
23 Nisan 1897	Nr 548	
11 Mayıs 1897	Nr 552	
19 Mayıs 1897	Nr 554	
3 Ocak 1898	Nr 578	
7 Ocak 1898	Nr 579	
18 Mart 1898	Nr 585	
18 Mart 1898	Nr 585	
1 Nisan 1898	Nr 587	
23 Nisan 1898	Nr 591	
13 Mayıs 1898	Nr 594	
17 Mart 1899	Nr 619	
17 Mart 1899	Nr 619	
9 Mart 1900	Nr 655	
13 Nisan 1900	Nr 661	
10 Mayıs 1901	Nr 698	
23 Mayıs 1902	Nr 727	
26 Eylül 1902	Nr 741	
22 Mayıs 1903	Nr 760	
28 Ağustos 1903	Nr 767	
26 Şubat 1904	Nr 784	
26 Şubat 1904	Nr 784	Extraordinary
26 Nisan 1904	Nr 790	
22 Ağustos 1904	Nr 801	
18 Ekim 1904	Nr 806	
10 Mart 1905	Nr 819	
19 Mayıs 1905		
16 Haziran 1905	Nr 827	
15 Aralık 1905	Nr 840	
23 Şubat 1906	Nr 846	
13 Eylül 1906	Nr 865	
22 Şubat 1907	Nr 880	
8 Mart 1907	Nr 881	

20 Eylül 1907		
17 Ekim 1907	Nr 898	
1 Kasım 1907	Nr 900	
27 Aralık 1907	Nr 904	
6 Mart 1908	Nr 909	
18 Mart 1908	Nr 910	
20 Mart 1908	Nr 911	
20 Mart 1908	Nr 911	
16 Nisan 1908	Nr 913	
25 Mayıs 1908	Nr 919	Extraordinary
26 Haziran 1908	Nr 919	
11 Şubat 1909	Nr 941	
28 Mayıs 1909	Nr 949	
17 Eylül 1909	Nr 957	
8 Temmuz 1910	Nr 983	
3 Mart 1911	Nr 1002	
1 Nisan 1911	Nr 1005	
26 Mayıs 1911	Nr 1009	
4 Temmuz 1911	Nr 1012	
7 Temmuz 1911	Nr 1013	Extraordinary
5 Eylül 1911	Nr 1018	
7 Ekim 1911	Nr 1022	
12 Ekim 1911	Nr 1023	
1 Mart 1912	Nr 1035	
31 Mayıs 1912	Nr 1043	
28 Mart 1913	Nr 1073	Extraordinary
12 Eylül 1913	Nr 1086	
5 Kasım 1914	Nr 1136	
28 Kasım 1914	Nr 1141	Extraordinary
11 Aralık 1914	Nr 1144	Extraordinary
18 Aralık 1914	Nr 1145	Extraordinary
8 Ocak 1915		
30 Aralık 1915	Nr 1208	
1 Mayıs 1925		
9 Mayıs 1885		
12 Kasım 1909		
21 Mart 1890		
30 Nisan 1909		
28 Nisan 1911		
25 Nisan 1913		Supplement
6 Mayıs 1882		Supplement
28 Mart 1885		Supplement
3 Ağustos 1894		Supplement
22 Şubat 1907		Supplement
18 Mayıs 1888		Supplement
6 Eylül 1889		Supplement
6 Eylül 1889		Supplement

17 Haziran 1887	Supplement
21 Nisan 1888	Supplement
25 Mayıs 1894	Supplement
12 Mart 1894	Supplement
15 Mart 1883	Supplement
10 Nisan 1896	Supplement
3 Temmuz 1914	Supplement
6 Mayıs 1882	Supplement
21 Mart 1885	Supplement
29 Haziran 1906	Supplement
2 Ekim 1891	Supplement
1 Ocak 1887	Supplement.
25 Haziran 1897	Supplement
18 Kasım 1898	Supplement
14 Haziran 1907	
4 Kasım 1882	
5 Nisan 1907	
2 Nisan 1881	
17 Nisan 1891	
19 Nisan 1907	
28 Haziran 1907	
5 Temmuz 1912	
16 Kasım 1906	
24 Nisan 1914	
28 Ocak 1909	
14 Mart 1913	
27 Mart 1896	
11 Eylül 1896	
8 Haziran 1882	
7 Haziran 1884	
18 Ekim 1884	
4 Haziran 1881	
11 Temmuz 1881	Supplement
27 Mayıs 1898	Supplement
3 Ağustos 1900	Supplement
1 Ağustos 1902	Supplement
17 Haziran 1904	Supplement
17 Mayıs 1907	Supplement
4 Eylül 1891	
15 Mayıs 1891	
23 Aralık 1892	
21 Aralık 1880	Nr. 64
8 Şubat 1881	Nr.66
3 Mart 1882	Nr.82
31 Temmuz 1886	Supplement,
17 Haziran 1887	Supplement
21 Nisan 1888	Supplement
29 Kasım 1889	Nr. 301

3 Mayıs 1889	Nr. 285
18 Nisan 1890	
9 Ocak 1891	Nr.332
30 Ekim 1891	Nr. 355
17 Nisan 1891	Nr. 339
16 Nisan 1892	Nr. 372
24 Haziran 1892	Supplement
23 Aralık 1892	Nr.394
17 Mart 1893	Nr. 401
16 Şubat 1894	Nr.431
4 Temmuz 1895	Supplement
30 Mayıs 1896	Nr.517
11 Eylül 1896	Nr.526
27 Kasım 1896	Nr.532
17 Eylül 1897	Supplement
21 Ocak 1898	Nr.580
18 Kasım 1898	Nr.609
7 Temmuz 1899	Nr.633
23 Mart 1900	Nr.657
23 Mart 1900	Nr.657
6 Mayıs 1904	Nr. 791
17 Haziran 1904	Nr. 795
19 Mayıs 1905	Supplement
24 Ağustos 1906	Nr. 863
19 Ekim 1906	Nr. 870
17 Mayıs 1907	Supplement
12 Kasım 1909	Nr. 961
7 Temmuz 1911	Nr. 1013

### 3. İngiltere Arşivi (Kew)

#### a. National Archives Foreign Office (N.A., FO.)

358/1	88/4077	881/4760X
358/3	881/10254X	881/9266X
78/3374	881/10254X	925/3062
78/4092	881/3727	93/110
78/5116	881/4456	

N.A., FO., 881/5620 Finances and Administration of Cyprus, Colonial Office, London  
1882

#### b. National Archives Colonial Office (N.A., CO.)

67/1	67/8	883/4/22
67/125	67/91	883/4/5
67/2	68/1	883/4/5
67/3	69/2	883/4/5
67/3	69/4	883/5/3
67/4	883/2/4	883/6/5
67/4	883/2/8	883/7/10
67/6	883/3	883/7/10
67/7	883/3/22	883/7/3

883/7/5

**c. National Archives War Office**

N.A., WO., 32/7533

N.A., WO., 32/7532

**d. National Archive, Cyprus Minutes of Executive Council (1886-1914) Yürütme meclisi tutanakları (N.A., CO.)**

69/2, 1886-1890

69/7, 1891-1898

69/14, 1899-1908

69/26, 1909-1914

**e. Cyprus Minutes of Legislative Council (1878-1914) Kavanin Meclisi Tutanakları (N.A., CO.)**

69/13

69/15

69/16

69/17

69/18

69/19

69/20

69/21

69/22

69/1

69/6

69/7

69/9

69/10

69/12

**f. Cyprus Acts (1878-1914) Kıbrıs Kanunları (N.A., CO.)**

68/1

68/2

68/3

68/4

**g. Haritalar (N.A., M.P)**

N.A., M.P. CO., 700 CYPRUS 7

N.A., MPG 1/855/1

N.A., MPG 1/855/2.

**4. British Library****a. Parliamentary Paper and Report****House of Parliamentary Paper, 1883, (C. 3791), Papers Relating to the Constitution of a New Legislative Council.****Cyprus Copy of a Despatch Dated March 10 th, 1882, from the Secretary of State for the Colonies to the High Commissioner of Cyprus on the Constitution and Functions of a New Legislative Council, C. 3211.****C. 2057, Correspondence Respecting the Convention Between Great Britain and Turkey of June 4, 1878.****C. 2090, Further Correspondence Respecting the Convention Between Great Britain and Turkey of June 4, 1878.**

**Cyprus. No.6 (1880) Return of all Officials, Higher and Subordinate, in the Public Service in Cyprus, (C. 2667),** Printed by Harrison and Sons, London 1880.

**Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus [C. 2930],** Printed by George Edward Eyre and William Spottiswoode, London 1881.

**Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for 1882,** Printed by Eyre and Spottiswoode, London 1883.

Newman F.D., “ *The System of Education in Cyprus*”, **Board of Education Special Reports on Educational Subjects, Volume 12, Part I, West Indies and Central America; St. Helena; Cyprus and Gibraltar,** Wyman& Sons Ltd., (s.408-444), (755-792).

**Further Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus. (in continuation of [C. 3091] of Augst 1881, [C.3384],** Printed by George E. B. Eyre and William Spottiswoode, London 1882.

**Cyprus., Annual Report for 1907-8. [Cd.4199],** Darling&Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1908.

**Cyprus., Annual Report for 1908-9., [Cd.4905],** Darling&Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1909.

**Cyprus., Annual Report for 1910-11., [Cd.5898],** Darling&Son, Ltd., 34-40, Bacon Street, E., London 1911.

**Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for 1882 (in continuation of [C.-3385] of August 1882.), [C.3772.],** Printed by Eyre and Spottiswoode, London 1883.

## **b. Hansard**

(PARLAMENTO TUTANAKLARI, Cilt )

CCCXLVII

CCL

CCLII

CCXL

CCXLI

CCXLII

CCXLIII

CCXLIV

CCXLVI

CCXLXXXV  
 CXLIII  
 CXLIV

## **B. Gazeteler (Gazete Sayı ve Tarihleri İlgili Dipnotlarda Verildiğinden Burada Tekrar Verilmemiştir)**

Akbaba  
 Kıbrıs  
 Mirât-ı Zaman  
 Seyf  
 Sünuhât  
 The London Gazette  
 The Manchester Guardian  
 The Observer  
 The Times  
 Vatan  
 Yeni Zaman  
 Zaman

## **C. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER**

### **1. TEZLER**

Akalın D., **Süveyş Kanalı–Açılışı ve Osmanlı Devletine Etkisi- (1854-1882)**, Pamukkale Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2011.

Akpınar M., **Bir Tazminat Bürokratı ve Diplomatı Olarak Aleksandır Karatodori Paşa (1833-1906)**, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2010.

Altay N., **Nationalism Amongst The Turks of Cyprus: The First Wave**, Faculty of Humanitiess, Department of History, University of Oulu, Oulu, 2005.

Altunay E., **Mısır'ın 1882'de İngilizler Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Takip Ettiği Siyaset**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2001.

Arfaoui S., **Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerinin Tutumu**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Atmaca M., **Süveyş Kanalı'nın Stratejik Önemi ve Mısır Ekonomisine Katkısı**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Çapraz Hayri, **II.Katerina Dönemi Osmanlı-Rus İlişkileri 1740-1792**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 1997.



Çelik C., **Birinci Dünya Savaşında Sina Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999.

Çevikel N., **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ın Siyasî, İdari, Toplumsal ve Ekonomik Şartları**, Hacettepe Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

Çınar T., **Süveyş Kanalı'nın Açılması ve Osmanlı Dış Politikasındaki Önemi**, Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Çiçek Kemal, **Zimmîs (Non-muslims) of Cyprus in Sharia Courts (1110-39 A.H/1698-1726 A.D)**, Birmingham University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham, 1992.

Çoruh H., **II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İctimaî Yapısı (1808-1839)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

Demetriadou E., **Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus under British Rule, 1878-1890**, Newyork University Ph. D. Thesis, Newyork 1998.

Diñç G., **Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)**, Akdeniz Üniversitesi SBE. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2010.

Dünder R., **Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)**, İnönü Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1998.

Efe A., **Muhassılık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2002.

Ekinci M. U., **The Origins Of The 1897 Ottoman-Greek War: A Diplomatic History**, A Master's Thesis, The Department Of History Bilkent University, Ankara, 2006.

Erdem M., **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Urfa'da Sancak İdaresi**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2009.

Erdönmez C., **Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)**, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2004.

Hook G. R., **Britons in Cyprus, 1878-1914**, , The University of Texas at Austin, Ph. D. Thesis, Texas, 2009.

Lawrence, L. E., **The British Administration of Cyprus (1878-1914)**, University of Wisconsin, Wisconsin, 1935.

Samani H., **Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)**, Hacettepe Üniversitesi S.B.E.,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Samani M. O., **Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Soy H. B., **İngiltere'nin Kıbrıs Politikası (1878-1914)**, Kırıkkale Üniversitesi S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1996.

Şahin İ., **Kıbrıs Baş Piskoposluğu (1571-1821)**, Ankara Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Şahin S. **VI. Ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs**, Fırat Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006.

Torun S. F., **Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Vural S., **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, İnönü Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2006.

Vural S., **İngiliz Hâkimiyetinin Hindistan'da Tesisi**, İnönü Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1995.

Wosgian D. S., **Turks and British Rule in Cyprus**, Columbia University, Ph. D. Thesis, New York, 1963.

## 2. KİTAPLAR

Adams J. T., **Empire on the Seven Seas, The British Empire 1784-1939**, Charles Scribner's Sons, London 1940.

Adıyeke A. N., **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)**, TTK. Yay., Ankara, 2000.

Ağaoğlu A., **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul, 1929.

Akşin S., **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Akyüz Y., **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2011**, 19. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2011.

Alastos D., **Cyprus in History**, Zeno Publishers, London, 1976.

Alasya H. Fikret **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları**, 1992

Alasya H. F., **Tarihte Kıbrıs**, Lefkoşa, 1988.

Altan M. H., **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)**, 1, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs, 1986.

Altundağ Ş., **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi, 1831-1841**, TTK Yay., Ankara, 1988.

An A., **Dinsel Toplumdan Ulusal Topluma Geçiş Süreci ve Kıbrıs Türk Liderliğinin Oluşması (1900-1942)**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 1997.

An A., **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

An A., **Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar**, Kıvılcım Yayınları, Lefkoşa, 1999.

Armaoğlu F., **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, TTK Yay., Ankara, 1997.

Ateşin H. M., **Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Dâvâsı**, Marifet Yay., İstanbul, 1996

Avcı H. E., **İngiliz Gizli Raporu Türkiye 1908**, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.

Aydoğdu A., **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları 'Annan Planı ve Referandum Süreci'**, Asil Yayın, Ankara, 2005.

Aytekin H., **Kıbrıs'ta Manorga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000.

Babı-Ali Hariciye Nezareti, **Kıbrıs Meselesi**, İstanbul, 1335.

Baker Samuel White, **Cyprus As I Saw It In 1879**, Macmillan and Co., London 1879.

Bayly C. A., **Imperial Meridian- The British Empire and The World 1780-1830**, Newyork, 1989.

Beales D., **"Castlereagh'den Gladstone'a 1815-1885"**, A History of England, General Editors, Christopher Brooke, Denis Mack Smith, London, 1965.

Bedevi V., **Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yay., Lefkoşa, 1966.

Behçet H., **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)**, Halkın Sesi, Lefkoşa, 1969.

Beyoğlu A., **Kıbrıs Coğrafyası**, Lefkoşa, 1967.

Biddulph R., **Currency of Cyprus from British Occupation in 1878**, Nicosia, 1910.

Bowen H.V., **The Business of Empire: The East India Company and Imperial Britain 1756-1833**, Cambridge University Press, Third Printing 2007.

Braudel F., **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1-2**, Çev., Kılıçbay Mehmet Ali, İmge Yayınevi, İstanbul 1993- 1994.

Bryant R., **Tebaadan Vatandaşa Kıbrıs'ta Modernite ve Milliyetçilik**, Çev. Özmenek Seyhan, İletişim Yay., İstanbul, 2007.

Cecil L. G., **Life of Robert Marquis of Salisbury, C. II (1868-1880)**, Hodder and Stoughton Limited, London, 1922.

Chacalli G., **Cyprus under British Rule**, Phoni Tis Kyprou, Nicosia, 1902.

Cobham C. D., **Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus**, Cambridge, 1908.

Coureas N., **The Latin Church in Cyprus, 1195-1312**, Ashgate Publishing, USA, 1997.

**Cyprus 1878** *The Journal of Sir Garnet Wolseley*, Ed. Cavandish Anne, Cyprus Popular Bank Culturel Centre, Nicosia, 1991.

**Cyprus and Asiatic Turkey**, Bradbury, Agnew, &Co., 10, Bouverie St., London, 1878.

**Cyprus in Classical and Mediaeval Times**, Edited Ronald Storrs, B. J. O'Brien Printed and Publişed by the Government of Cyprus., Nicosia, 1938.

**Cyprus: Its Value and Importance to England, With Map**, Diprose and Bateman, London.

**Cyprus The Civil List for 1929**, Printed at the Government Printing Office, Nicosia, 1929.

Çakmak Z., **Kıbrıs'ta İsyân Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyânı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009.

Çay A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1989.

Çelik A., **Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan**, Işık Yay., İstanbul, 2005.

Çevikel N., **Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)**, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Çevikel N., **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası**, 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin**, (Hızl. Abdülkadir Özcan), TTK, Yay., Ankara, 1995.

Demiryürek M., **Nizâm-ı Cedîd'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Sürecinde Kıbrıs**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2010.

Dixon W. H., **British Cyprus**, Chapman and Hall 193 Piccadilly, London, 1879.

Duckworth H.T.F., **Some Pages of Levantine History**, Alexander Moring Ltd, London,1906.

Easton C. S., **The Rise and Fall of Western Colonialism**, New York, 1964.

Edbury P. W., **The Kingdom of Cyprus and The Crusaders, 1191-1374**, Cambridge University Pres.

Emecen F. M., **"Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması"**, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Hızl. Ali Ahmet Beyoğlu ve Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001.

Ercan Y., **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.

Erdoğan M. A., **Kıbrıs'ta Osmanlılar**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2008.

Erdoğan M. A., **Kıbrıs'ta Osmanlılar II**, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2009.

Erendil M., **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

Eyicil A., **Siyasi Tarih, 1789-1939**, Gün Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 2005

Fedai H., **Fethiye-i Cezire-i Kıbrıs**, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.Ankara, 1997.

Fedai H., **Kıbrıs Sanayi Mektebi**, Kıbrıs Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Feridun H., **Kıbrıs Türk Eğitiminin Tarihçesi (1571-1974)**, 2001.

**For benefit of our English readers we publish a translation of the Memorial presented to Her Majest the Queen**, by the Cyprus Deputation.

**Four Centuries of Turco-British Relations Studies in Diplomatic Economic and Culturel Affairs**, Edit by Hale William and Bağış Ali İhsan, Eothen Press, North Humberstone, 1984.

Fraşerli, M., **Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyenin Tatbîkât-ı Hâzırası)**, (Hazl. Fahrettin Tızlak) Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008.

Georghallides G. S., **A Political and Administrative History of Cyprus**, Nicosia, 1979.

Gazioğlu A. C., **Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış**, 2. B., Lefkoşa, 2000.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III ncü Cilt, 3 ncü Kısım Eki Kıbrıs Seferi (1570-1571)**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1971.

George M. S., **The Cyprus Convention Policy and its Impact upon the Integrity of the Otoman Empire**, Centre of Near and Middle Eastern Studies, London, 2000.

Giray H., **Osmanlı Haritalarında Kıbrıs'ta Gaspedilen Sultan Malları "Emlâk-i Hümayun"**, Ajans Yay., Lefkoşa, 2006.

Green A. O., **Cyprus: A Short Account of its History & Present State**, Edinburgh, 1914.

Gunnis R., **Historic Cyprus A Guide to Its Towns, Villages, Monastries, Castles.**, K.Rustem Bro., 4<sup>th</sup> Reprint, Nicosia, 1973.

Gürel Ş. S., **Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 1, Kaynak Yayınları, 1984.

Hackett J., **A History of Orthodox Church Of Cyprus**, London, 1901.

Hadjilyra A.-M., **The Armenians Of Cyprus**, Published by Kalaydjian Foundation, 2009.

Hakeri B. H., **Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

Hanioğlu M. Ş., **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, C. I., İletişim Yay., 2. B., İstanbul, 1989.

Hatipoğlu M. M., **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, TKAE Yay., Ankara, 1988.

Hill G., **A History of Cyprus**, Vol.I- IV, Cambridge, 1952.

Holland R., Markides D., **Britain and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960**, Oxford University Press, Oxford, 2006.

İnal Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, C. I, İstanbul, 1955.

İnalçık Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer) YKY, İstanbul, 2003.

İnalçık , **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, Eren Yay., 2. B., İstanbul, 1996.

İsmail S., **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Dilhan Ofset, Lefkoşa, 1992.

İsmail S., **İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve Türk-Rum Kavgaları**, Kıbrıs Türk Mücahitleri Yay.

Jeffery G., **Cyprus Under an English King in the Twelfth Century**, Printed by W.J. Archer, Government Printer, Nicosia, 1926.

Jennings R. C., **Christians and Muslims in Otoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640**, New York University Pres, New York and London, 1993.

Karaaslan T., **Ortadoğu'nun Coğrafyası 2. Baskı**, Atlas Kitabevi, Konya, 1995.

Karageorghis V., **Cyprus: From the Stone Age to the Romans**, Thames and Hudson Ltd., Hampshire, 1982.

Karal E. Z., **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, TTK., Ankara, 1962.

Keser U., **Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü**, A.H.T. Yay., Lefkoşa 2000.

Kinneir J. M., **Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years of 1813 and 1814**, Printed by Reworth, Bell-Yard, Temple-Bar, London, 1818.

**Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1995.

Kızılyürek N., **Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs**, İletişim Yay., 3.B., İstanbul, 2005.

Kulke H.-Rothermund D., **Hindistan Tarihi**, Çev. Günay Müfit, İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2001.

Knaplund P., **Britain, Commenwelth, and Empire 1901-1955**, Harper&Brothers, Newyork.

Koç S., **Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Korkut F. N., **Hatıralar**, Yayına Hazırlayanlar; Harid Fedai, Mustafa H. Altan, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, 2000.

Kurat Akdes Nimet, **Rusya Tarihi (Başlangıcından 1917'ye Kadar)** , Ankara, 1999.

Kurat Y. T., **Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

Kurat Y. T., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Kalite Matbaası, Ankara, 1976.

Kurşun Z., **Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı**, TTK. Yay., Ankara, 1998.

Kurtcephe İ., **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK. Yay., Ankara, 1995.

Küçük F., **Evkafın Kayıtsız Şartsız Toplum Devri-Teslimi 56 Yıl Süren Kavga**, Yayına Hazırlayan: Sayın Altay, K.K.T.C. Vakıflar İdaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü, Lefkoşa, 1999.

Kütükoğlu M. S., **Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri, I, (1580-1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1974.

Lang R. H., **Cyprus: Its History, Its Present Resources, and Future Prospects**, Macmillan and Co, London, 1878.

Latrie L. de M., **L'île de Chypre: sa Situation Présente et ses Souvenir du Moyen-Âge**, Paris, 1861.

Lee D. E., **Great Britain and the Cyprus Convention Policy of 1878**, Harvard University Press, London, 1934.

Low C. R., **Lieutenant-General Sir Garnet J. Wolseley, C. II**, Richard Bentley Son, London, 1878.

Löher F. V., **Cyprus, Historical and Descriptive**, adapted from the German with much additional material by A. Batson Joyner., W. H. Allen & Co., 13, London, 1878.

Luke H., **Cyprus Under Turks 1571-1878, A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levand Company and After**, K. Rüstem & Brother, Nicosia.

Mallock H., **In an Enchanted Island or A Winter's Retreat in Cyprus**, Third Edition, London, 1892, Publishers in Ordinary to her Majesty the Queen.

Mardin Ş., **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yay., 3. B., İstanbul, 1989.

Mavrogordato A., **Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1901**, Taken on the 1 st April, 1901, Printed at the Government Printing Office, Nicosia, Cyprus

Mavrogordato A., **Cyprus, Report and General Abstracts of the Census of 1911**, Taken on the 2 nd April, 1911, Printed by Waterlow A sons Limited London Wall. Kc, London, 1912.

McGuckin J. A., **The Orthodox Church An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture**, Wiley- Blackwell, London, 2011.

**Memorandum on the Island Cyprus**, London, 1919.

**Milli Eğitim Bakanlığı Gazetecilik Türk Basının Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara, 2011.

Monypenny W. F. and Buckle G. E., **Life of Benjamin Disraeli Earl of Beaconsfield**, Vol. 6, Newyork, 1920.

Moorhouse G., **India Britannica**, Granada Publishing, London, 1984.

Oberling P., **Bellapais'e Giden Yol "Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü"**, (Çev. Mehmet Erdoğan), Gen. Kur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1987.

Nebioğlu O., **Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1986.

Orr J., **Cyprus, Under British Rule**, Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, London, 1918.

Ortaylı İ., **Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri, (1840-1880)** TTK, Ankara, 2000.

**Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 2000.

Ostrogorsky G., **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1999.

Öke M.K., **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara, 1988.

Öngör S., **Orta Doğu (Siyasî ve İktisadi Coğrafya)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1965.

Özçelik S., **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, TTK, Ankara, 2000.

Özkul A. E., **Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Öztürk N., **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Öztürk O. M., **Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs**, Altın Küre Yay., Ankara, 2003.

Cain P.J. and Hopkins A.G., **British Imperialism: Innovation and Expansion 1688-1914**, Longman, New York.

Palmer A., **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Yeni Yüzyıl Yay., İstanbul, 1995.

Panikkar K.M., **Malabar and the Porteguese**, Bombay, 1929.



Papadopoulos T., **Social and Historical Data on Population (1570-1881)**, Texts and Studies of the History of Cyprus -I-, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1965.

**Peçevi Tarihi**, C. I, (Hızl. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1999.

Percival D. A., **Cyprus Census of Population and Agriculture, 1946, Report and Tables**, C. F. Hodgson & Son. Ltd., London, 1949.

Philip N., **A Short History of Cyprus**, Second Edition, Nicosia, 1953.

Purcell H. D., **Cyprus**, Freder A. Praeger Publisher, New York, 1969.

Richards T.H. H., **The Civil List 1908**, Printed at the Government Printing Office, Nicosia, 1908.

Rossides Z. G., **The Island of Cyprus and Union With Greece**, printed at "Anagennisis", Nicosia, 1953.

Runciman S., **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 3, (Çev. Fikret Işıltan) TTK Yay., Ankara, 1984.

Sandford C.W., **England's Rule in Cyprus, A Sermon Preached at Larnaca Cyprus**, December 15, 1878, Oxford and London, James Parker and CO., 1879.

Sonyel S. R., **Settlers and Refugees in Cyprus**, Printed and Published by: Cyprus Turkish Association, London, 1991.

Sagay R., **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul, 1972.

Sander O., **Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1989.

Scott-S. E., **Kıbrıs'taki Yuvamız (Our Home in Cyprus)**, Çev. Ertuğrul Cafer, Turan Şeref, Ed. Ulvi Keser, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Ankara, 2009.

Serter V. Z., **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım Göç-Acı Gözyaşı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

Shaw S., Shaw E. K., **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II, (Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975), E Yayınları, İstanbul, 1983.

Savile A. R., (Captain) **Cyprus**, Printed under the Superintendence of Her Majesty's Stationery Office, London, 1878.

Smith A., **Through Cyprus**, Hurst and Blackett, Publishers, London, 1887.

Storrs R., **Orientations**, London 1943, Nicholson&Watson.

Süer H., **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi**, Gen Kur Basımevi, Ankara, 1993.

Şem'dânî-Zâde Fındıklı Süleyman Efendi, **Tarihi-Mür'î't-Tevârih**, C.1, (Hızl. M. Münir Aktepe) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976.

Tabak F., **Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım**, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul, 2010.

Taylor J.P., **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, London 1974, Oxford University Press.

Thomas H., Duckworth F., **The Church of Cyprus**, London, 1900.

Tindal F., **Cyprus, Past and Present**, 134 (1928: July/Dec.).

Toker H., **Mütareke Döneminde İstanbul Rumlari**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Torun Ş., **Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**, Gazeteciler Matbaası, İstanbul, 1956.

**Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri 1798-1802 Osmanlı Fransız Harbi (Napolyon'un Mısır Seferi)**, C.III, 5 nci Kısım Eki, Gnkur Basımevi, Ankara, 1987.

**Türk Yunan İlişkileri ve Megola İdea**, Haz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

Türkgeldi A. F., **Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye**, C. II, TTK, Ankara 1987.

Uçarol R., **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978.

Urfalı Mateos, **Vekayiname (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (Çev. Andreyan Hrant), TTK. Yay., Ankara, 2000.

Uzunçarşılı İ. H., **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım I, TTK Yay., Ankara, 1983.

Ünlü C., **Kıbrıs'ta Basın Olayı ( 1878- 1981 )**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1981.

Üzen İ., **Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü Kanal Seferleri**, Paraf Yay., İstanbul, 2011.

Volkan V. D., **Cyprus-War and Adaptation A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict**, University Press of Virginia, Charlottesville, 1979.

Varnava A., **British Imperialism in Cyprus, 1878-1915, The Inconsequential Possession**, Manchester University Press, Manchester, 2009.

Vizetelly E., **From Cyprus to Zanzibar by the Egyptian Delta**, C. Arthur Pearson Limited Henrietta Street, London, 1901.

Willcox W. B., **Star of Empire A Study of Britain as A World Power 1485-1945**, Alfred A. Knopf, Newyork, 1950.

Wittman W., **Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801 (Türk Ordusu ve İngiliz Askeri Heyeti ile Birlikte Küçük Asya, Suriye ve Çöl Yoluyla Mısır'a Yolculuk)**, Çev.Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yay., Ankara, 2011.

Yalçın H. C., **İngiltere Tarihi** (Basım tarihi ve yeri yok),

Yedi yıldız B, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, TTK Yay, Ankara, 2003.

Yiangou A., **Cyprus in World War II Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean**, Tauris Academic Studies, I. B. Tauris Publishers, London 2010.

Zia N., **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz İdaresi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1975.

### 3. MAKALE ve BİLDİRİLER

Adıyeke N. “*Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ta Türk Toplumunu İle İdarî İlişkisi*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Nr.7, Şubat 2006, s.1-5.

Ağır A. M., “*15. Yüzyılda Memlukların Doğu Akdeniz Siyaseti*”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, 13(23), s.140-155.

Akbulut İ., “*Kıbrıs Tarihine Kısa bir Bakış*”, **Askeri Tarih Bülteni**, Nr.45, Ağustos 1998, s.145-156.

Akgün S., “*Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Kıbrıs Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile Olan İlişkileri ( 1865- 1918)*”, **History Studies**, Volume 3/3 2011, s.1-22.

Aksu L., “*Ana Hatlarıyla Kıbrıs'ın Stratejik Önemi*”, **2023 Dergisi**, Nr.49, Mayıs 2005, s.74-79.

Alagöz C. A., “*Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Coğrafi Giriş*”, **MBKTK**, Ankara, 1971, s.13-29.

Alasya H. F., “*Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunun İlyası ve Kilisenin Tertipleri*” **İslam Medeniyeti Mecmuası**, C.V, Nr. 4, Ekim 1982, s.59-66.

Alasya H. F., “*Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar*”, **MBKTK**, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s.131-133.

Alçitepe M. A. G., “*Kıbrıs Türkleri'nin Var Oluş Kavgası ve Rum Tahrikleri (1912-1962)*”, **Türk Kültürü**, Nr. 434, Haziran 1999, s.321- 328 (1-8)

Algül H., “*Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Manevi Cephesi ve Ebusuud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası*”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.2, Nr. 2, Yıl 2, 1987, s. 37-42.

An A., “*Kıbrıs Rum Toplumunda Dinsel Kutlamalar (Yortular)*”, **Halk Bilimi Sempozyumları II**, Yay. Haz. Kani Kanol, TTK. Basımevi, Ankara 1997, s.131-147.

Arbel B., *"The Reign of Catherina Corner (1473-1489) as a Family Affair"*, **Cyprus, the Franks and Venice, 13th-16th Centuries**, Ashgate Publishing Company, USA, 1999, s.67-85.

Atan A., *"Kıbrıs-III"*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Nr.15, Mayıs 1986, s.55-62.

Atun A. *"Mağusa Kalesi Kuşatması-1571"*, **Toplumsal Tarih**, S.103, 2002, s.40-44.

Aydın M., *"İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)"*, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Nr. 38, Erzurum 2008, s.253-288.

Aydın M., *"Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri"*, **OTAM.**, Nr.17, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 2005, s.1-11.

Aydın M., *"Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasî Olaylara Bakışı"*, **OTAM.**, Nr.18, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 2006, s.21-49.

Aymes M., *"The Voice-Over Administration: Reading Ottoman Archives at the Risk of III-literacy"*, **European Journal of Turkish Studies**, Nr. 6 (2007), s.1-42.

Barkan Ö. L., *"Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler"*, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XI, Ekim 1949-Temmuz 1950, s.524-569.

Baker S. W., *"Cyprus as a Strategical Position"*, **Royal United Service Institution**, 27 (1884).

Baykal B. S., *"100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler"*, **Belleten**, C. LII, S.202, TTK., Ankara 1988, s.195-208.

Baykal B. S., *"93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler"*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Nr.72-77, Ocak-Haziran, 2003, s.60-64.

Baykal B. S., *"Lord Salisbury'nin İstanbul Fevkalade Elçiliği"*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Nr.79, Ağustos 2003, s.88-94.

Beksaç E., *"Kıbrıs ve Deniz Kavimlerinin Gerçeği"*, **III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, (13-17 Kasım 2000) Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazimağusa, 2000, s.169-183.

Berber E., *"The Activities Of The Cypriot Rums In The Turkish Independence War"*: **Güzelyurt Tarih Buluşması (3-4 Nisan 2001) Bildiriler**, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, June 2001.

Berber E., *"Türk Kurtuluş Savaşında Yunanistan'a Kıbrıs'tan Gelen Destek"*, **Toplumsal Tarih**, Nr. 103, Temmuz 2002, s. 54-57.

Biddulph R., *"Cyprus Since the British Occupation"*, **Society of Art, Journal**, 34 (1885:Nov. 20-1886: Nov. 12).

Bidduph R., “Cyprus”, **Proceedings of The Royal Geographical And Monthly Record of Geography**, New Monthly Series, Vol. 11, No.12, Dec (1889).

Birinci A., “*Türk Siyasi Düşüncesinde İngilizperestlik*”, Philip P. Graves, **İngilizler ve Türkler Osmanlıdan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)**, Çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları,

Bolsever G.H., “*1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış (Aspects of Russian Foreign Policy, 1815-1914)*”, Çev. Kurat Yuluğ Tekin, **Bellekten**, C. 30, S.118, TTK., Ankara 1966, s.265-290.

Bostan, İ., “*Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)*”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Nr. 38, 2003, s.61-77.

Bostan İ., “*Kıbrıs Sefer Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergahı*”, **Dünden bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Hzl. Ali Ahmetbeyoğlu ve Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001.

Burian O., “*Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.IX, Nr. 1-2, Mart-Haziran 1951, s. 1-41.

Orhonlu C., “*Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)*”, **MBKTK**, Ankara, 1971, s.91-98.

Cox H., “*England's Treasure by Trade*”, **Edinburg Review**, 243:496 (1926:April)

Çadırcı M. , “*I. Dünya Savaşı Öncesinde Kıbrıs Türk Halkının Donanma Cemiyetine Yardımına İlişkin Bilgi ve Belgeler*”, **III. Güzelyurt Tarih Buluşması Sempozyumu Bildiriler**, Ed. Mehmet Demiryürek, Mesut Erşan, Lefke Avrupa Üniversitesi Yay., Lefkoşa 2005, s. 19-36.

Çadırcı M.; “*Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.2, S.5, Eylül 1993, s.3-12.

Çadırcı M.; “*Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)*”, **Ord. Prof Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan**, TTK, Ankara 1985.

Çakmak Z., “*Kıbrıs’tan Anadolu’ya Türk Göçü (1878-1938)*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Nr.36, Erzurum 2008, s.203-226.

Çakmak Z., “*Türk- Yunan Savaşları Sırasında Kıbrıs Rumlarının Tutumu*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Nr. 173, Nisan 2008, s.1-12.

Çapraz Hayri, “*Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** , Aralık 2011, S. 24, s. 51-78.

Çelik H., “*İngiliz Gizli Belgelerine Göre Kıbrıs’ın İdaresi İngiltere’ye Nasıl Bırakıldı?*” **Tarih ve Toplum**, C. 17, Ocak 1992, Nr. 97.

Çelik Ş., “Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs Seferi’ndeki Asker ve Zahire Naklinde Silifke’nin Rolü”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, C. 2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağosa, K.K.T.C., 1999, s.107-129.

Çevikel N., “1570-1571 Türk Fethi ile Kıbrıs’ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi”, **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi** 3,(1) 1997.

Çevikel N., “18. Yüzyıl Osmanlı Kıbrıs’ında Ermenilerin Durumuna Dair Bazı Tespitler”, **Yeni Türkiye**, Nr. 38, Mart-Nisan 2001, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı), Ankara, 2001, s.710-718.

Çevikel N., “Kıbrıs Gayrimüslimlerinin İstanbul’dan Adalet Talebi (1750-1800)”, **Türk Tarih Kurumu Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. XXVII., Nr. 31, 2006, s.1-31.

Çevikel N., “Kıbrıs Eyaletinde Müslim Gayrimüslim İlişkileri”, **Osmanlı**, C.IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.277-286.

Çevikel N., “Osmanlı Devleti’nde Kıbrıs’ın Statüsü ve Osmanlı’nın Kıbrıs Politikası (1570-1571)”, **Türk Dış Politikası, (Osmanlı Dönemi)**, C. I, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2008.

Çiçek K., “Kıbrıs’ta Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu”, **XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ayrı Basım, Ankara 2000.

Çiçek K., “Lefkoşe: İki Dilli, İki Dinli, İki Toplumlu Osmanlı Şehrinin Portresi”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, C. II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezî Yayınları, Gazimağusa, K.K.T.C., 1999, s.95-105.

Çolak K., “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, C.X, Nr.2, (2008-II), s.141-183.

Çoruh H., “Kıbrıs’taki Osmanlı Emlâkı (Emlâk-ı Hümayun)”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, Cilt II Tarih-Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Mağosa 1999, s. 259-278.

Çoruh H., “XIX. Yüzyıl Başlarında Stratejik Bir Mevki Olarak Kıbrıs’ın Muhafazası”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, Ed. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 245-267.

Demiryürek M., “Ermeni Olayları ve Kıbrıs (1888-1912)”, **Ermeni Araştırmaları**, Nr. 20-21, Kış 2005-İlkbahar 2006, s. 115-136.

Demiryürek M., “Kıbrıs Türk Basını ve Türk Cumhuriyetleri I (Osmanlı Dönemi) (1878-1910)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Nr.25-26, Mayıs Kasım 2000, s.119-134.

Demiryürek M., “Kıbrıs’ın İngiltere’ye Devri Üzerine Kıbrıs’ta Basılan Para ve Osmanlı Hükümeti”, **İstanbul Ticaret Odası Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-1** (Marmara

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İstanbul 7-8 Eylül 2007), İstanbul 2010, s.485-500.

Demiryürek, M., “*Türk Silâhlı Kuvvetleri için Düzenlenen Yardım Kampanyaları ve Kıbrıs Türkleri (1897-1909)*”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi** , Nr. 3, Ankara 2004, s.1-14.

Dreghorn W., “*Cyprus and Geology*”, **Journal of Cypriote Studies**, 2 (2), 1996, s.137-144.

Durak N., “*Hint Sularında Portekiz Hâkimiyetinin Tesisi*”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)**,s.87-93.

Dündar R., “*18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi*”, **Turkish Studies**, C.V, 4 Fall 2010, s. 1032-1048.

Dündar R., “*Kıbrıs’ın Fethi ve İskanı*”, **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Dündar R., “*Kıbrıs’ın Fethi*”, **Türkler**, C. IX.

Dwyer F.J., “*R. A.Cross and the Eastern Crisis of 1875-1878*”, **Slavonic and East European Review**, 39 (1960/1961) s.441-443.

Ekincikli M., “*1571’de Kıbrıs’ın Fethinin Sonuçları*”, **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi**, 2(4)1996,

Ekincikli M., “*Kıbrıs’ın Türk Hâkimiyetine Geçişini Hazırlayan Siyasî, Askeri ve Sosyal Şartlar*”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C.2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağusa, K.K.T.C., 1999, s.475-484.

Erdemir H., “*Real Politics of International Relations in the Example of French Invasion of Egypt*”, **History Studies**, C.I, S. 1, 2009.

Erdemir H. P., “*Roma Devleti İdaresinde Kıbrıs (MÖ 88-MÖ 25)*”, **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs; Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, (13-17 Kasım 2000) Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazi Mağusa, Kıbrıs, s.199-208.

Erdoğan M. A., “*Kıbrıs Ermenileri Üzerine Notlar (1580-1640)*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XII, Nr. 1, Temmuz 2002, s.1-12.

Erdoğan M. A., “*Kıbrıs’ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü (1570-1571)*”, **Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yay., Nr.8, Ankara, 1993, s.45-56.

Erdoğan M. A., “*Kıbrıs’ta İlk Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları Üzerine Notlar*”, **Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2003, s.211-221.

Erdoğan M. A., “Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü” **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Konya Özel Sayısı, Nr.5/Kış, Konya 2008.**

Erdoğan M. A., “Kıbrıslı Hayırsever Bir Türk: Muhassıl Mehmed Ağa İbn Mustafa Ağa”, **Türk Kültürü**, Nr. 393, Ocak 1996.

Erdoğan M. A., “Notes on The Orthodox Community (Rum) in Ottoman Cyprus (1580-1640)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XX, Nr. 1, Temmuz 2005.

Erdoğan M. A., “Osmanlı idaresinden Önce Kıbrıs ve Kıbrıslılar”, **Tarih ve Toplum**, Eylül 1993, Nr. 17.

Erdönmez C., “Tarihi Boyutuyla Kıbrıs”, **Kıbrıs Laboratuvarı**, Der. Şenol Kantarcı, Aktüel Yay., İstanbul, 2005.

Erdönmez C., “Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)”, **Bilig**, YAZ 2011, Nr. 58, s. 91-118.

Ertürk V., “Akşehir Sancağından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2011, Nr. 23, s.45-58.

Erzen A., “Kıbrıs Tarihine Bir Bakış” **Türk Kültürü**, Nr.20, Haziran 1964.

Erzen A., “Tarihi ve Sosyal Bir Dava olarak Kıbrıs Meselesi”, **İ.Ü. Dergisi**, Nr. 4, 1963, s.161-168.

Evre B., “Jön Türk Hareketinin Kıbrıs'a Etkisi”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Nr. 35, 2007-2008, s.10-18.

Evre B., “Jön Türklerin Kıbrıs'taki Etkisi”, **Kıbrıs Mektubu**, Eylül-Ekim 2001, s.16-21.

Fedai H., “Kıbrıs Heyetinin İstanbul Ziyareti ve Bir Yanılgının Düzeltilmesi”, **Kıbrıs Türk Kültürü, Makaleler-3**, Lefkoşa 2005, s.167-170.

Feuss A., “Was Cyprus a Mamluk Protectorete? Mamluk Policies toward Cyprus between 1426-1517”, **Journal of Cyprus Studies**, Vol.11, S.28/29, 2005.

Gazioğlu A., “Kıbrıs'ta Türk Yönetiminin Hoşgörülü Davranışı ve Hristiyan Toplumlara Tanınan Haklar”, **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Gazi Mağusa, 28 Ekim – 2 Kasım 1991, Ankara, 1993, s. 215-229.

George M. S., “The Cyprus Convention Policy and Its Impact Upon the Integrity of the Ottoman Empire”, **Center of Near and Middle Eastern Studies, School of Oriental and African Studies**, Occasional Paper, 2000.

Gerçel A., “Kıbrıs Tarihinde Göçler”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa, 1999, s.485-495.



Gökçe T., “1572-1573 yıllarında Kıbrıs'ta İskan Edilmek Üzere Karaman ve Rum Vilayetlerinden Sürülen Aileler”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Nr.III, İzmir 1999, s.9-74.

Gökbilgin, M. T.; “Konsolos” İA., c. VI, MEB., İstanbul 1977, ss.836-840.

Gönen Y. S., “Hukukî Kapitülasyonlar ve Sonuçları”, **Osmanlı**, C.VI, YTY., Ankara, 1999, s.340-353.

Günay N., “Filik-i Eterya Cemiyeti”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1, 2005, s.263-287.

Günay N., “Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi”, **Gazi Akademik Bakış**, C.I, Nr. 1, Kış 2007, s. 115-126.

Gürsoy Cevat R., “Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye”, **MBKTK**, (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliği, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s.41-48.

Güterbock Hans G., “The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered”, **Journal of Near Eastern Studies**, C. 26, No.2, (April 1967), s. 73-81.

Hadjianastasis M., “Cyprus in the Ottoman Period: Consolidation of the Cypro-Ottoman Elite, 1650-1750”, **Near and middle East Monographs 4, Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and Culture**, Edited by Michalis N. Michael, Matthias Kappler, Eftihios Gavriel, Otto Harrassowitz GmbH& Co. KG, Wiesbaden 2009, s.63-88.

Haggard R. H, **Our Position in Cyprus**, Contemporary Review, 51, (1887:Jan/June).

Hakeri B., “Kıbrıs Türk Kültüründe XIX. Yüzyılın Sonuna Dek Dergilerle Gazeteler”, **Kıbrıs**, 16 Temmuz 2011.

Theunissen H., “Ottoman-Venetian Diplomats: The ‘Ahd-names, the Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents”, **EJOS**, I (1998), Nr.2.

Hatzopoulos M., “Cypriot Archaeology, Modern Numismatics And Social Engineering: The Iconography of the British Coinage of Cyprus”, **The Historical Review Institute for Neohellenic Research** Volume II (2005), s.185-202.

Havildar, “The Indian Expeditionary Force, 1878, November”, **Royal United Service Institution, Journal**, 97, 1952 Feb./Nov.

Hocanın Y. Z., *Birinci Dünya Savaşında Kıbrıs (1914-1918)*”, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yay., Ankara 1989, s.425-436.

İnalcık H., “*Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus*”, **Kıbrıs ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara, 1964.

İnalcık H., “*Ottoman Policy and Administration in Cyprus after Conquest*”, **MBKTK**, Ankara, 1971, s. 59-77.

İnalcık H., “*The Recent History of Cyprus*”, **Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies**, 20-23 November 1996, EMU Gazimağusa, 1997.

İpek N., “*1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı*”, **Türkler**, C. 13, Ed.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 15-

Jennings R.C., “*The Population, Taxation and Welath in the Cities and Villages of Cyprus, According to The Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572*”, **Journal of Turkish Studies**, C. X, 1986, s. 175-189.

Karaca B., “*XVI. Asırda Teke Yöresinden Kıbrıs'a Yapılan Sürgünler*”, **Osmanlı**, YTY, Ankara, 1999, IV.

Kaya D., “*Doktor Hafız Cemal Lokman Hekim*”, **Tarih ve Toplum**, C.XL, Nr. 237, Eylül 2003, s. 52-56.

Keser U., “*Kıbrıs'ta Sosyal Hayat Çerçevesinde Türk-Ermeni İlişkileri-IV*”, **Kıbrıs Mektubu**, Temmuz-Ağustos 2007, C.XX, Nr.4, s.40-44.

Kınal F., “*İlk Çağlarda Kıbrıs*” **Bellekten**, S.111, TTK. Yay., 1964, s.386-394.

**Kıbrıs Mahkemeleri**, Haz. Kayımcı Ebru, Talay Ümmiye, Türkmen Canan, Gelen Nazemin, Koordinatör, Şengör Gökhan, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Girne 2003.

Koday Z., “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.2, Erzurum, 1995, s.17.

Korkut N., “*Babam Fadıl Niyazi Korkut*”, **İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler-3 Mehmet Zekâ Bey, Fadıl Niyazi Korkut, Osman Örek, Nevzat Karagil**, Ed. Necdet Osam, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazimağusa 2006, s.55-56.

Kuneralp S., “*Bir Osmanlı Diplomatu: Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)*”, **Bellekten**, C. XXXIV/135, 1970, s. 421-435.

Kurat Y. T., “*1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri*”, **Bellekten**, C. 26, S.103, TTK., Ankara 1962, s.567-592.

Kurat Y. T., “*Ayastefanos Buhranı ile İlgili Vesikalar*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 4, Nr.,6.

Kurşun Z., “*Buhran Yıllarında Kıbrıs'ın Durumu ve Rumların Adayı Yunanistan'a İlhak Çabaları (1878-1914)*”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. II, 24-27 Kasım 1998, Yayına Haz. İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağusa 1999,s.1-8.

Kütükoğlu B., “*Mustafa Paşa*”, **İslam Ansiklopedisi**, MEB, C. VIII, Eskişehir, 2001, s.732-736.

Mahmutlu Y., “*Kıbrıs: XV. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Askeri-Siyasî İttifakın Üyesi*”, **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazimağusa, Kıbrıs, 13-17 Kasım 2000, s.285-294.

Medlicott W.N., “*The Gladstone Government and the Cyprus Convention, 1880-85*”, **The Journal of Modern History**, The University of Chicago Press, Vol.12, Nr. 2, (Jun., 1940), s.186-208.

Mert Ö., “*Kıbrıslı Hacı Ahmet Derviş Paşa(1843-1910)*”, **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, (13-17 Kasım 2000) Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Gazi Mağusa, s. 355-378.

Middleton J., “*Sketch of The Ottoman Land Code For Cyprus*”, *Journal of the Society of Comparative Legislation*, New Series, Vol. 2, No. 1, 1900.

Milligen J. R. V., **Cyprus: Its Present and its Future**, Contemporary Review, 108(1915:July/Dec.).

Naomi R., “*Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960*”, **Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique**, Vol. 3, Nr. 4, (Dec., 1970), s. 605-627.

Nomer K., “*İngiliz Siyaseti, Osmanlı ve Kıbrıs*”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Nr.158, Nisan 2011, s. 37-44.

Orhonlu C., “*Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)*”, **MBKTK**, Ankara, 1971, s.91-98.

Ögün G., “*Kıbrıs'ta İslam Hâkimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticari İlişkiler*”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001.

Özbaran S., “*Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu Onaltıncı Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Nr.31, 1977, s. 65-146.

Özcan A., “*1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti*”, **İslam Tetkikleri Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Prof Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, C. IX, İstanbul 1995, s.269-280.

Özçelik S., “*XIX. Yüzyılda Kıbrıs'ta İktisadî Hayat*”, **Üçüncü Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, c. I, Yayına Hazl. İsmail Bozkurt, DAÜ. Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yay., Gazimağusa, 2000, s.327-353.

Özdeğer M., “Kıbrıs'ta Mali Kaynaklı Bir İsyân Girişimi Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'a sı ve Tahkikatı (1764-1765)”, **İstanbul Ticaret Odası Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2 (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İstanbul 7-8 Eylül 2007)**, İstanbul, 2010, s. 209-225.

Özdemir H., “*Ottoman Administration in Cyprus*”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Nr. 20, 2000.

Özdemir Ş., “*Kıyı Nöbeti: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Kıyı Koruması*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan, C. XIII, Nr. 1, Temmuz 2008.

Özden K., “*1878 Berlin Kongresi ve Kıbrıs*”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, Cilt II Tarih-Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Mağosa 1999, s.213-230.

Özkaya Y., “*1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyanı ve Avrupalıların İsyân Karşısındaki Tutumları*”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri (Türk Yunan İlişkileri)**, ATASE, Ankara, 1986, s.114-130.

Özkul A. E., “*Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu ve Faaliyetleri*”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, Ed. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011. 303-351.

Özkul A. E., “*XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Ermenilerinin Sosyo Ekonomik Durumları*”, **Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu**, C.I, Kayseri 2007.

Özoran B. R., “*1893 Yılında Enosis Gayretleri ve Kıbrıs Türkleri*” **Türk Kültürü**, Nr. 115, s. 447-454, (s.47-54).

Özoran B. R., “*Kıbrıs Türklüğü ve Ortodoks Kilisesi*”, **Türk Kültürü**, Nr. 158, s.84. s. 84-87,(s.20-23).

Özoran B. R., “*Kıbrıs'ın İlk İngiliz Yüksek Komiseri ve İngiliz Yazarların Görüşleri*”, **Türk Kültürü**, Nr. 122, s.85-88, (21-24).

Özoran B. R., “*Osmanlı Devri Başlangıcında Kıbrıs Adasının Nüfusu*”, **Türk Kültürü**, C. XIX, Nr.223-224, s.113-118.

Özoran B. R., “*Kıbrıs Türkü ve Rum Tahrikleri*” **Türk Kültürü**, Nr. 89, Mart 1970, s. 332(36).

Öztürk A., “*Kıbrıs Meselesinin Nüfus Faktörü*”, **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi**, C.II, Nr. 4, Sonbahar, 1996.

Painter S., “*The Lords Of Lusignan in Eleventh And Twelfth Centuries*”, **Speculum**, Vol.32, No:1, (Jan. 1957), s.27-47.

Price N. S. S., “*Colonization and Continuity in the Early Prehistory of Cyprus*”, **World Archaeology**, Vol. 9, No. 1, Island Archaeology (Jun., 1977).

Refik A., “*Kıbrıs ve Tunus Seferine Aid Vesikalar*”, **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Haziran-K.Evvel 1926, C. 5, S.1-2.

Satan A., “*Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi*”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 3/2004, Nr.6, s.55-56.

Sayıl A., “*Dr. Hafız Cemal Lokman Hekimin Yaşamından Anı ve Kesitler*”, **Halkbilimi**, Nr.51, 2003,s.64-75.

Sertoğlu M., “*Kıbrıs Konusunda Osmanlı-İngiliz İlişkileri*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. I, Nr. 3, İstanbul 1967, s.73-77.

Sertoğlu M., “*1878 Osmanlı-İngiliz Anlaşmasına Dair Bazı Yeni Belgeler (24 fotokopi ile birlikte)*”, VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970, C. II., T.T.K.Yay., Ankara 1973, s. 601-615.

Sonyel S. R., “*İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşı (1878-1960)*”, **Belleten**, C. LIX, Nr. 224, Nisan 1995, s. 133-187.

Sonyel S. R., “*İngiltere Dış İşleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahu Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı*”, **Belleten**, C. XLII, TTK., S.168, Ankara 1978, s.725-741.

Sonyel S. R., “*Bir Düzeltme:Kıbrıs'ta Yayımlanan İlk Türkçe Gazete*”, **Yeni Kıbrıs**, Aralık 1985.

Suha A., “*Kıbrıs'ta Türk Maarifi*”, **M.B. K. T. K.**, s.221-233.

Şevketoğlu M., “*M.Ö. 8. Binde Anadolu ve Kıbrıs İlişkileri: Akanthou\*/Tatlısu Kurtarma Kazısı*”, **Anadolu/Anatolia** 30, 2006, s.111-118.

Tamçelik S., “*Kıbrıs'ın Fethini Meşrulaştıran Dini Sebepler*”, **Türk Kültürü**, S.34, Yıl, XXXII, s.53-57.

Tamçelik S., “*Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi*”,  
[http://www.pdx.edu/turkish\\_studies\\_center/sites/www.pdx.edu.turkish\\_studies\\_center/files/Tamcelik\\_Jeopolitik\\_teoriler.pdf](http://www.pdx.edu/turkish_studies_center/sites/www.pdx.edu.turkish_studies_center/files/Tamcelik_Jeopolitik_teoriler.pdf) Erişim Tarihi 5.9.2011

Tamçelik S., “*Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*”, **Türk Kültürü Dergisi**, C. 33, Nr. 386, 1996, s. 321-330.

Tamçelik S., “*Kıbrıs'ın Siyasi Tarihi ile İlgili Bir Belgenin Değerlendirilmesi*”, **Belleten**, C. LXIII, Sayı. 236, TTK., Ankara 1999, s.165-227.

Tamçelik S., “*Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi*”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C.8, Nr. 1, Yıl: 2011, s. 1510-1539.

Taşkın Ü., “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 1/3, Spring 2008, s. 343-366.

Tekindağ Ş., “Cezzar’ın Mısır’daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma” , **İ.Ü.Dergisi**, C.XV, Nr. 20, 1965, s.123-128.

Tekindağ Ş., “Teke-Oğulları”, **İ.A.**, C.XII/I, M.E.B., 1979, s.129-130

Tekindağ Ş., “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Bonaparte'in Akka Muhasarası” **İ.Ü.Tarih Dergisi**, C. XV., Nr. 20, s.1-20.

Temperley H., “Further Evidence on Disraeli and Cyprus, *The English Historical*” Review, Vol. 46, Nr. 183, (Temmuz, 1931), s., 457-460.

Tolgay A., “Basın Günümüzün ilhamı “Saded”, İlk gazetemiz değil...”, **Kıbrıs**, 17 Temmuz 2011.

Tosun R., “Kıbrıs Meselesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nr.10, 2001, s.95-107.

Tosun S., “Ebu Bekir Paşa ve Kıbrıs’taki İmar Faaliyetleri”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2004, C.28, Nr.2, s.205-213.

Turan O., “Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri”, **Bellekten**, C.XXVIII. Nr.110, Nisan, Ankara, 1964, s. 209-227.

Turan Ş., “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, **Bellekten**, C.XXII, Ekim, 1958, S.88, s.551-592.

Turhan T., “Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.57, S. 2, Ankara 2008, s.253-286.

Uzunçarşılı İ. H., “Ondokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar”, **Bellekten**, C. XIII, S.51, Ankara Temmuz 1949, s.589-614.

Uzunçarşılı İ. H., “Tersane Konferansının Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası”, **Tarih Dergisi**, C.6, Nr.9, 1954, s.123-140.

Uzunçarşılı İ. H., “İkinci Abdülhamid’in İngiliz Siyasetine Dair Muhtıraları”, **Tarih Dergisi**, C. 7, Nr.10, 1954, s.43-60.

Ünal A., “XVI ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz – Ege Adaları) ya da Kapdan Paşa Eyaleti” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2002, Nr. 12, s. 251-262.

Veritas,. Ewer V. N, “The Future of Cyprus” , **Nation**, 17:3 (1915:Apr. 17) .

Vouras P. S., “Cyprus, A Short Geographical Survey”, **Social Studies**, 57:5 (1966: Oct) .

Xydis S. G., “A Note on Naomi Rosenbaum's "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960"”, **Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique**, Vol. 4, Nr. 3 (Sep., 1971), s. 404-405.

Yalçinkaya M. A., “İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Wittman ve Leake'nin İzlenimleri”, **İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998, Cilt II Tarih-Kıbrıs Sorunu**, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazi Mağosa 1999, s. 329-345.

Yediyıldız B., “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800”, **Osmanlı Araştırmaları**, c.II, İstanbul, 1982.

Yetkin Sabri, “1920’li Yıllarda Kıbrıs Türk Basınında Girişimcilik, Milli Burjuvazi ve Milli İktisat”, **II. Güzelyurt Tarih Buluşması Sempozyumu, Bildiriler 2-3 Nisan 2003**, Ed. Mehmet Demiryürek, Lefke Avrupa Üniversitesi Yay., Lefke 2003, s. 47-60.

Yıldız Netice, “Turkish Culture within the Context of the Cypriot Cultural Heritage”, Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies, Gazimağusa 20-23 November '96, Ed. Emel Doğramacı, William Haney, Güray König, Centre for Cypriot Studies Eastern Mediterranean, Eastern Mediterranean Press 1997, s.123-141.

Yuvalı A., “Selçuklular Döneminde Kıbrıs'ın Anadolu İle Siyasî ve Ticarî İlişkileri” **Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu**, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ankara 1993, s.37-43.

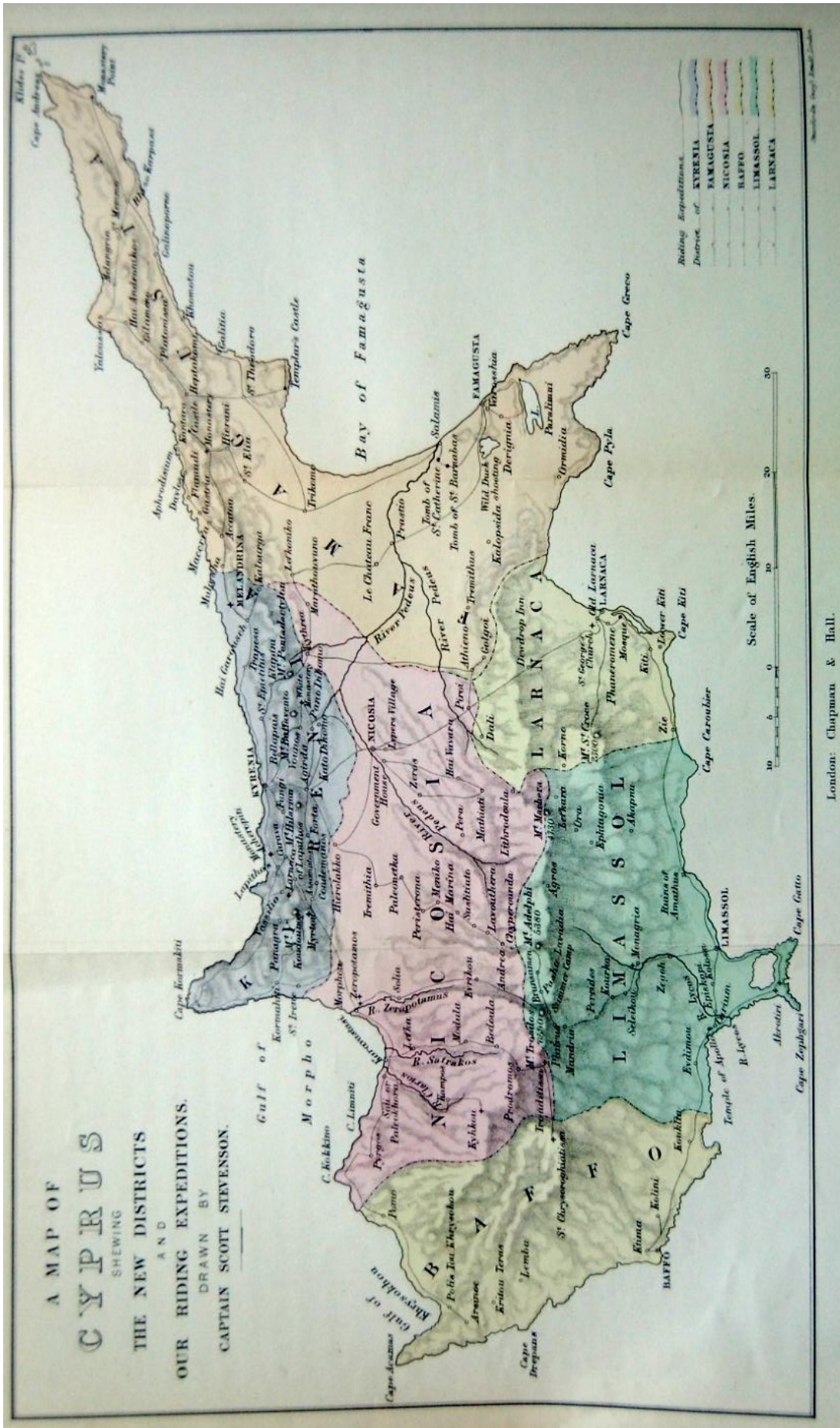
Zekâ M., “Kıbrıs'ın Sivil ve Ağır Ceza Mahkeme’nde Osmanlı Devri’nde (1571-1878) Tatbik Edilen Kanunlara ve Bu Mahkemelerin Yapısı ve Tarihçesine Kısa Bir Bakış”, **MBKTK.**, s.175-184.

## EKLER



EK 1: Franz Von Löher, *Cyprus, Historical and Descriptive* (1878).





EK 2: Scott-Stevenson, *Our Home in Cyprus* (Nicosia, 1879).



EK 3: N.A., CO., 700 CYPRUS NO 7(Kıbrıs'ta Bulunan Emlâk-ı Hümayun'u Gösteren Harita).



**EK 4:** John Thomson, *With the Camera in the Autumn of 1878*, Vol I, London 1879.



**EK 5:** John Thomson, *With the Camera in the Autumn of 1878*, Vol II, London 1879.



**EK 6:** John Thomson, *With the Camera in the Autumn of 1878*, Vol I, London 1879.

صاحب امتیاز و مدیر: یوهابالی زاده، محمد میر آدریس قریب ده لغوشده، حکمه شرعیه یشکاهدده حریت و ترقی قوی ائصالده، دائرہ مخصوصه



المجله تحت ظلال السیوف - بازارری نشر اولور هتک عتالی غزیمیدر نسخهسی 1 غروشدر

واسع اولان انکامری قالی ایتمکدن هر دلو خسرانیزدن متنبه اولمقدن اولمه قده یته او تهاک مدعیه به یته اولاک عظیمه قوشقدن کورو قالدق. نهایت اومش عتشمزده یوله بروخامت مستقبه ایله قارشیلاقدق.

اورویک بر سیاست و اهمی تیجسی اولوق جنوی انکارمده طوطان یونان، بو ناجز، کوجوک حکومته حرب ایشدک. فقط اولک قریق، دوکوک ایک پاپوره واپوربه قوشی بر قوت کوزتمدک، او هیچ اولان بوقوه بحرمیه یوله بوغزاک اولکده فی مهابلاطونیکری ز، دوخامی عتالی کلیدیمردن فک لکرا ایله سدالجه لکرا انداز سلطوت اولمشده، کی تفرافله ملق آله ایدردق. بو دوشکی وقایع، بو انکار ایدلمدن، عتات تاریخیسی یلمدنکمز نسوخع اولان بو دوتک شو حاله آغلاغانی؟

بوردنکمز حقه اولمشده، سواخل کیشی بر دولت اولدیمیزی بر حرب وقوعندم بونلک عتافتمی بحرمیه موظ اولدیمیزی هر حاله زده مهب بر دوتاک لزومن دوشونه مدک، جهانه قاری اولان او حناراندنده منیظ اراهدق. نهایت بو کولک فلاکتی زری کولکده ی، بر ایبراطونوقی تشکیله وانی اولان طرابلسه نجاوز ایدلی. بر زمانلر هلاک دانه لاتیبری دکزاردده صلیب صالاندی، او یله بر سوتدکده هیچ بر قوت کندی قارشیلا میور.

بو آتیق دشمن، قوه بحرمی افکار دکزرنه دوکی، اهلیمزده ضبط ایشدی و ایتمکده ی. زده شایزه لایق بر بحرمین اولسه ایلی طرابلسک متهور بونجاوزی بو یوله حرکت ایدری ایدی؟ اوت ا طرابلسک متهور بر متجاوزیدر. فقط آق قهر ایند یانکز عتالیق دلی اسلامیتده برارد. اصل اسلامیتده، اگر اسلامیت عتالیله طهر اولسه ایلی طرابلس حری جهاته یوله بر دوتک طفر عتالی عکس ایشیر بر میزده.

شده ی عتالیلر آرتق انصاف ایشی ز، احفادک لغتاردن قورقن، دوک، ملک اسلامتی بولده چایشیلر ز.

ایشه بر طرابلس غوغایی، اگر زمدده بر سلطوت بحرمین ارسله ایلی بو حیدرد حکومتک دوجار سلطتی اولمازقی. عجا بو وقعه موجب ایتاهعز اولمچسقی؟ ...

خنده لوقده حرکت ایدلمه انسان چیردن کندی آلمیور.

اساقاب! شمدی به قدر رومل طرفدن واقع اولان تحاوازت حقوق عتالیله خلدار ایدمک نثریات و دعا بو کی حیات عتالیله و تحیده ایدمک حرکات، امین اولیلکسکه متجاسریری سقده قواپن حاضریمک تطیق ایدلمسندن ابری کلکده ی. فقط وچاق کیجه طیلاندی، قواستجه یز قریس اسلاماری آرتق بو کی اشتخاک تعرضاتی هضم ایدمید. چکمزدن بو حال مؤسف دوام ایشدیکی سورتمه ماک شاهانمک بر برسه حرته عیود قاله جمنز طبیعدو.

اوتوز دوت سنده تریده قوزی کی تحت اداره کزده یاشایان اسلاملک حقوقی مادام که حکومتکز طرفدن تماماً عتافط ایدلمیور، آرتیش اولان بونلک ذلالتدن کندیزی وقایه ایشک اوزده وطنیزی ترک اله تدبیر هر حد، باشه کدیزن ایبرون بر چاره سلامت بولمیور ز.

آرتق بو حاله بر تیجه وریردورک عتالیلرک تحت حابه کزده بولان آلتیش ملوق متجاوز اهل اسلامکشان و شرقره ریاعه مطوعک نظامه مسک اوتوز برنجی مادهسه تطیق حرکتک عکمه ی سوق ایدلیری بون اهالی اسلامه لانه نی و استرحام ایزم.

45

صاحب امتیاز و مدیر: یوهابالی زاده، محمد میر آدریس قریب ده لغوشده، حکمه شرعیه یشکاهدده حریت و ترقی قوی ائصالده، دائرہ مخصوصه

[ذات عالی جناب ولائینماهی] جزیرده انتشار ایدن روم جرالی ه هت متکلفاً حکومت قدیم ایدلمکی جهته مندوجانته وقوف نامه کز اولمچی طبیعدو. اسلامیت، عتالیق و دوت بو ملون اهل اسلامک خلیفه دیشای حقتده مختیر آمر مقاله لره حقوق عتالیله تعرض و حیات یله فی ریجیده ایدمک، قانون و اساسیه، آداب تربیه مخالف هدایتلی الب منظور عالی اسیلاناری اولتمده ی. بونلک بو کی نثریته اغراض عین ایشمک و دنایه موجود اولان بون عتالیلرک حییت و شرفی خلدار ایدمک بو کی غزیمچورک قانوناً دوجار مجازات ایدلیری هر حکومتیه بر وظیفه متعنه دن معدود اولدیی حاله ماک عتالیله دن اولان و عتالیلرک جزیرده حقوق ملباری عتافطیه عیود بولان قریس حکومتک بو کی مجازات غیر مشروعه یه اهدت درنوبت نثری کزلا لارته سقده ایشی حیداً شایان آتسف بر حال غیر متفردو.

هر ملک بر شرق اولوب او شرقک عتافطیه ده تحت اداره مسنده بولدی حکومتک ک مهم وظایفدن معدود اولدیی معلوم عالی اسیلان کز دینر.

حال بویه ایکن تیدل اداره دن شمدی به قدر اسلاملر، رومل طرفدن دایمجا تحیر ایدلمکده و خصوصیه شو سرده او قدر ابری کیشده درک حنارنلری حکومت عتالیله قدر تسبیل ایدلمکدن انسان کدینه نه کی بر خط و حرکت تعین ایدمکی تخمین ایدمیور. سلطنت سینه و خاندان شوک نشان حضرت پادشاهی حقلزده الفاظ و تعیرات غیر لایقه استعمال و ای حکومت سینه حضرت پادشاهی علیه تعرض ایدن غزیمچیلر آتی ایدن اوج سینه قدر حبس و یاخود بکری بش آتیوندن بوز الی آتونه قدر جزای نقدی ایله حکوم ایدلیری مطوعک نظامه مسک اون یشنه ماده مسنده مصرح ایکن کیم یاقوس یاقوس و پاریس غزیمچیلری حقتده ایشو ماده قانونیک اجرا ایدلمسی شایان تصحیدر.

زیر اداره لرتمه بولان افراد اوززنده قواپن موجودی تماماً اجرا ایشمکک زاده کب انتشار ایدن انکازره دولت فحیسی اولدیی حاله بوراده بو کیلر



EK 7: Seyf, Nr. 13, 26 Mayıs 1912-15 Mayıs 1328(Rumların Enosis'e Yönelik Faaliyetlerini İçeren Nüsha.

بکلیوز طغانه به سنه هجری شمس جمادی الاولینک بکرمی اوچینجی و بیگ سکرپوز بیتمه سکر سنه میلادی سی مابینک اوله اوچینجی جمعه ایرنی کونی  
ره دولتی سفیری موسیولا بار طرفنده یلدیزرای هابونش باسه وکالت مقامنه اعص او نانه ورقه نک نرجه سید

لوم وارد هانه وقاصی و یا خود بونزده برسی روسیه دولتی نفرش قلوبه ایدوده دولت مشا الیها مصالحه قطعیه ایله تعیین اولنجه  
ک خارجنده اولره ممالک شکارده بر محلی استیلا اینک داعیه سن بولنور ایس انگلره دولتی ذکر اولنانه ممالک قوه سوجیه ایله محافظه بیجونه  
ماهان ایله اتفاقی تعهد ایدر و بوکا مقابل ذات حفظ یادشگی دخی ایضا قطع سن بولنانه فرستاده و سائر نیمه سنک همه اداره و صحابه احقنده  
ولتیه مؤخرأ و ارشد بر طره اوزره اصلاحات لازمه نک ادخال و اجرائی انگلره دولته وعد ایدر دولته مشا الیهای کدو تعهد نک ایضای ایجابی  
مقدر ایلک اوزره قبرسی جزیره سی کدو طرفنده نفرش و اداره اولنجه اوزره دولت مشا الیهای تخصیصی تعیین دخی موافقت جور

ه سی مجلسه تکلیف اولنانه فقره نک صورتی

مذکوره واردانک خزینه جلیله اعصی اسان انگلره دولتی طرفنده قبول اولنجه اولنجه بونک سنه سنه صورت استیضای مؤخرأ به الدولتیه  
شدر برله جفده

محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق  
محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق  
محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق محمد صادق

Bin İki Yüz Doksan Beş Sene-i Hicrîyesi Şehr-i Cemâziyelevvelinin Yirmi Üçüncü ve Bin Sekiz Yüz Yetmiş Sekiz Sene-i Mîlâdîyesi Mayısının On Üçüncüsü Cuma'rtesi Günüdür İngiltere Devleti Sefîri Mösyö Layard Tarafından Yıldız Seray-ı Hümâyûnunda Başvekâlet makâmına İ'tâ Olunan Varakanın Tercümesidir.

Eğer Batum ve Ardahan ve Kars veyahud bunlardan birisi Rusya devletinin tasarrufunda kalıb da ileride Devlet-i Müşâriileyhe müsâlaha-i kati'ye ile ta'yîn olunacak arâzînin hâricinde olarak memâlik-i şâhânedan bir mahalli istilâ itmek dâiyesinde bulunur ise İngiltere devleti zikr olunan mahallin kuvve-i salâhiyye ile muhâfazası için Zat-ı Şâhâne ile ittifâkı te'hîr eder ve buna mukâbil Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî dahî Asya kıt'asında bulunan Hristiyan ve sâir teba'sının hüsn-ü idâre ve himâyeleri hakkında beytül-devleteyn muahharen kararlaştırılmak üzere ıslâhat-ı lâzîmenin idhâl ve icrâsını İngiltere devletine va'd eyler ve Devlet-i Müşâriileyhayı kendi tea'hhüdünü îfâsı esbâbını te'mîne muktedir eylemek üzere Kıbrıs cezîresine kendi tarafından tasarruf ve idâre olunmak üzere Devlet-i Müşâriileyhâya tahsîs ve tabî'ini dahî muvâfakat buyurur.

İlavesi meclîsce teklîf olunan fikrinin sûreti

Cezîre-i mezkûre vâridâtının hazîne-i celîleye i'tâsı esâsen İngiltere devleti tarafından kabûl olunmuş olmağla bunun sene be sene sûret-i istîzâsı muvahhiren beyn'el-devleteyn kararlaştırılacaktır.

Mehmed Kânî, Mahmûd Celâleddin, Ali, Es-seyyid Gâzi Ahmed Muhtâr, Ahmed Ves'im, Mahmûd Celâleddin, Mehmed Rüşdî, Ahmed Muhtar, Mehmed Sâdık, Abdülhalîm, Ohannes Çabiç, Mehmed Münîf Tahir

**BOA., Y.EE., 94/75.**



صورت و بنا علیا

قریب جزیرہ سنک اسباب معلوم و در طولانی صورت موقوفہ کنڈ ورنہ تسلیم نطق دولت فتح سی بندہ  
 اوزو و انعام و نفع و کیفیت محض خاص و کلای فحاص لری لذاکرہ دولت علیہ و دولت الیابندہ  
 صدہ الفیدم در کار اولادہ روابط دوستی و مصافحہ اقتضای دولت علیہ <sup>حقنہ</sup> اولادہ انکار و بیات ضیوضاھا  
 شدیدی قدریک حودہ تاریخی دلائل فعلیہ ایہ آبات اجمع اولدیندہ بوجہ دولت ساریا جزیرہ  
 مذکورہ بہ صورت موقوفہ تصرف ایسی اجمالی و حکمہ موافقہ لہ جہتہ اولدیندہ تنظیم و تعمیر و انصاف  
 مقاولہ نامہ بیخجہ اطہر لکاکہ بچکمہ شرعیہ بوجہ و بچکمہ اطہر اہالی اسلامیہ نہ عارض مصالح شرعیہ  
 رؤیتہ دوام اہمک و جوامع شریفہ و اسلام مزایای و مکتبہ و اطہر بونانہ ساز تالیفات دینیہ عارض  
 امراک و املاک و اراضی دولت ساریا طرفہ تبصیرہ و تبصیرہ بر ماورایہ بلکہ ادارہ اہمک اوزرہ  
 اوقاف لہرینہ نفع و جہلہ طرفہ اہل اسلام جزیرہ درہ بری ماور تبصیرہ و تبصیرہ و جزیرہ مذکورہ  
 ایوم طرفہ دولت علیہ اعطای اہمک و دین مرتبات سہانم کیونکہ مصادر فایہ محلیہ اخراج قفقہ نہ صکرہ  
 فضلہ قاصدہ مقدری نہ بنہ طرف دولت علیہ تاریخی و تبصیرہ و جزیرہ مذکورہ بونانہ اراضی میریہ  
 سبب فرخندہ لہرہ و یا الزام و برہ کہ بنوردہ اصل اولدیندہ و واردات مذکورہ مختلفہ  
 طوریمہ و دولت ساریا امور نافہ و ساز فایہ عمومیہ مقاصدینہ معنی لازم کلاہہ اراضی و اراضی غیرہ  
 قیمت تبصیرہ و ماورایہ و اطہر با بعدہ ماڈونہ لہرہ ساریا ایہ جزیرہ مذکورہ ادارہ موقوفہ سنک  
 دولت ساریا ایہ تبصیرہ کیفیت طرف ارف بلوکانہ عصبیہ لہ الاستیذان اولدیندہ اجرائی جہتہ  
 ارادہ نہ مدظنم مقصدہ قافلہ در اطہر لہرہ سنک ولایات و تصرف و تبصیرہ و ساز ساریا ایہ  
 بلاکہ باید اولدیندہ جزیرہ مذکورہ ادارہ موقوفہ سنک دولت ساریا ماورایہ تبصیرہ جہتہ بارہ  
 و بوجہ خلاف رضای سہانم بکونہ حال حرکت وقوعہ کلیمہ اہتمام و وقت بیکرہ تحریر فی ایوم  
 التوہ مہر جمال الافندہ سنہ غنی و تبصیرہ و طایبہ لہرہ

Y.EE. 964/77

1

## Suret-i Fermân-ı A'î

Kıbrıs cezâresinin esbâb-ı ma'lûmeden dolayı sûret-i muvakkateneden kendilerine teslîmi İngiltere devleti fahîmesi cânibinden arzu ve iltimâs olunması ve keyfiyet-i meclîs-i hâs vükelâ-yı fehâmda led'il-müzâkere devlet-i a'liyle olan müşârileyh beytinde min-el-kadîm derkâr olan revâbit dostu ve musâfât ittizâsınca Devlet-i Âliyem hakkında olan efkâr ve miyâd hayr-ı hâhânesinin şimdîye kadar pek çok âsârını delâil-i fi'liye ile isbât etmiş olduğundan bu cihetle Devlet-i müşârileyhânın cezâre-i mezkûreyi sûret-i muvakkatde tasarruf eylemesi icâb-ı hâl ve maslihata muvâfık olacağından ol bâbda tanzîm ve temhîr ve imzâ olunan mukâvelenâme mu'cibince adada kemâ-kân bir mahkeme-i şeri'ye bulunmak ve bu mahkeme adanın ahâli-i İslâmiyesine a'id mesâlih şeri'yeyi ru'yete devâm eylemek ve cevâmi'i şerîf ve İslâm mezarlığı ve mekteblere adada bulunan sâir te'sîsât dîniyeye a'id emvâl ve emlâk ve arâzî-i devlet müşârileyhâ tarafında ta'yîn olunacak bir me'mûr ile birlikde idâre eylemek üzere evkâf-ı hümâyûn nezâret-i celîlesi tarafından ahâli-i islâmiye-i cezâreden biri me'mûr ta'yîn olunmak ve cezâre-i mezkûrenin el-yevm taraf-ı Devlet-i Âliyem i'tâ itmekde olduğu mürettebât-ı şâhânem yekûnundan masârîfât-ı mahallîye ihrâc kılınıktan sonra fazla kalacak mikdâr-ı sene ve sene taraf-ı devlet-i a'liyeme te'diye olunmak ve cezâre-i mezkûrede bulunan arâzî-i mîriye ve vakfîyye serbestce fûrûhat olunarak veya iltizâma verilerek bunlardan hâsıl olacak akçe vâridât-ı mezkûre dâhilinde tutulmamak ve devlet-i müşârileyhâ umûr-ı nâfia vesâir fâide-i umûmiye makâsâdına mebnî lâzım gelen ve arâzî-i gayri mevrûa'yı kıymet-i münâsibe ile ve me'mûrları vâsıtayla mübâyâyâ me'zûn olmak şerâidi ile cezâre-i mezkûre idâre-i muvakkatasının devlet-i müşârileyhâye teslîmi bit-tensîb keyfiyet taraf-ı eşrâf-ı mülûkâneme arz ile led-el-istizân ol vechle icrâsı husûsuna irâde-i seniye-i mülûkânem mütea'llik ve şerefsüdü olmuş olmağla siz ki vâli-i müşâr ve mutasarrıf ve nâib ve müftî vesâir mûmâileyhim siz bâlâda beyân olunduğu üzere cezâre-i mezkûre idâre-i muvakkatânesinin devlet-i müşârileyh me'mûrlarına teslîmi husûsuna mübâderet ve bu bâbda hîlaf-ı rızâ-i şâhânem bir gün hâl-i hareket-i vukûa gelmemesine ihtimâm ve dikkat eylesiz tahrîren eylesiz..Fil-yevm-i selâsûn ve mieteyn ve elf şehr-i Cemâziyelâhir sene hamse ve tis'in

“Hukûk-ı Şâhâneme Aslâ Halel Gelmemek Şartıyla Mua'hedenâmeyi Tasdîk Ederim”

3 Temmuz 294

İmzâ

Muâhede-i ittifâkiye tasdîknâmesi bâlâsına keşide buyurulan hatt-ı hümâyûn-u şevket makrûn Cenâb-ı Pâdişâhînin sûret-i münîfisi bâlâ nakl ve tahrîr kılınmış olmağla te'mîmen dîvân-ı hümâyûn da hıfz olunmak üzere işbu mahale şerh verildi Temmuz 294

**BOA., Y.EE., 94/77.**

Y.EE.94/83

بوکورد حضور مزده عقدا تیریم اولیغیر مجلده در میانه مذاکره اولنده قریب جزیره سی مسئله غیبه نازک و مهم سائله اولیغیر  
جمله بلاطراف معلوما اظه اوزن کیفیتا تا ایند سبز و فصل جریا بایسته اولیغیر ایضاح و تفصیل مجبوریه کسره اولیغیر  
توسلوه سو طرفه و دولتمه خیر اولیغیر و وظیفه صداقت و عبودیه موافقه اولیغیر صحتا توبه زله بویغیر نکاح بستی اولیغیر  
تقاضی افکار اولیغیر جمله توبه ایتم  
جوانانه وقتا اخیره معلوما صحتی انطق سفارته جهاز سالیونه سزی همایونز کلون  
ضمیمه بلینک اولیغیر ساعت بدیده و رود ایطینک <sup>سالیانیزه</sup> و انظره دولتی طرفند و دولت علیه ناه فوله معاده منفی موجب اولیغیر  
بعضی شریکینک بالی حکم طرفه منع ایسته و وقت نکرده صرفا ایطرون حضور مزه جلیا اولیغیر دور و دراز بره وقتا  
و مقدمه سردانیه کرد صکره <sup>در زمانه ماضیه به کنایه نکرده</sup> و عید ایضا نظره بیت بر تقاضا رضی و خطی عقدا بویغیر و بعدتا بخ و ساز جزیره قونقه  
منافی حال قونقه محاط اولیغیر و فاطما طرفند رضی حضور اولیغیر قهر و تغیل ابراهیم جلیا رضی و یاز اولیغیر کونقه طرفه و عید  
جوان یا نخنده جلیا بویغیر کی بره قونقه و محضات عقدا بویغیر بونک مقابل قریب جزیره سالیانیزه انظره دولتی اولیغیر سر تراک و رضی تطیف  
الخطا عه و قانون بویغیر برابره کندونه بره ایطینک و بر یلیرک بر تطیف هیئت و کلام بویغیر اولیغیر بیدریسته و ستم توبه هیئت کونقه  
براهله اولیغیر اولیغیر باس و کالت بونک صاد و سالیانیزه هیئت و کلام طرفند زیری سزید و تصدیه اولیغیر مقادله نام حضور مزه عصر ایسته  
واحد و سه از بر صحت کچرون مستیارد کلونک ملای سالیانیزه و تحیل ایضا مقادله ایضاح تطیف ایسته و بویغیر در سنی نازک  
اولیغیر حدارده هیئت و کلام طرفند دفعه ثانی اولیغیر ایضا مقادله ایضاح تطیف ایسته هیئت و کلام طرفه حکم بویغیر سالیانیزه اولیغیر  
انیت و اعتماد نیاز مینو اجراس طرفند راه اولیغیر  
کوردیه و ایستفانن معاهد سزید زیاد ضرر جلیا بویغیر کونقه در و سیه عکس رضی حاله رفج جواریا نخنده اقامت ایملج بویغیر  
اولیغیر سورهاله نظرا نظره مواعین اجاز ایسته و قریب و بویغیر بر منفعت تقابله اولیغیر نفسی اوقع بونقه اولیغیر  
بویغیر لایحه رضی بره قونقه اچیف قسمة ایملج بونقیغه سزی ملک مورث سالیانیزه اولیغیر بر جزیره جلیا بویغیر حضور نظره داره اولیغیر  
ملک زیاد سالیانیزه و اعتماد اولیغیر بر بویغیر بویغیر بویغیر کلونک ایملج بویغیر و صی بر صورت سالیانیزه و منفعت قونقه اولیغیر  
و بوقرار برانه اولیغیر تقاضی سالیانیزه

کک  
و سالیانیزه  
و بویغیر  
ناطی بویغیر  
صفت بویغیر  
رضی بویغیر  
سعی اولیغیر

Y.EE.00094

EK 10: BOA., Y.EE., 94/83.

Bugün huzûrumuzda akd ettirmiş olduğumuz meclîsde dermiyân-ı müzâkere olunan Kıbrıs cezîresi mese'lesi gâyet nâzik ve mühîm mesa'ilden olduğundan cümlelerin biletrâf ma'lumâtı olmak üzere keyfiyetin ta ibtidasından beri nasıl cereyân itmiş olduğunu îzâh ve tafsîle mecbûriyet gelmiş olmağla şu mese'lede tarafımıza ve devletimize hayırlu olacak vazîfe-i sadâkat ve ubûdiyete muvâfik bulunacak bir sûret-i tesviyenin bulunması için kemâl-i serbestî ile tea'ti-i efkâr olunmasını cümleye tavsiye ederim. Çırağan vakası'nın ikinci günü İngiltere Sefâreti tercümânı Sandison saray-ı hümâyûnumuza gelerek sefir cenâblarının o gün saat yedide sarây-i hümâyûnumuza vürûd eyleceğini ve İngiltere devleti tarafından devlet-i aliyyenin fevkalade menâfi'ini mûcib olacak sûretde bir haber tebşîr edeceğini mâbeyn müşiriyeti vâsıtasıyla başvekîl Sadık Paşa'nın dahî ma'lumâtı olduğu halde tarafımıza tebliğ etmiş ve vakt-i mezkûrda sefir-i müşârunileyh gelerek huzûrumuza celb olundukda dur u dıraz bir takım makâlât ve mukaddimâdat serd ettikten ve zamân-ı maziden bahs eyledikten sonra devlet-i aliyye ile İngiltere beyninde bir ittifâk-ı tedâfui ve tahaffuzi akd edileceği ve Bulgaristan'ca ve sâir cihetlerce kongrede devletimizin menâfi'i kemâl-i kuvvetle muhâfaza olunarak anadolu tarafından dahî hudûd-ı devlet-i aliyyenin kasr ve taklîl edilmemesine çalışılacağı ve pek az bir gün zarfında Rusya askerini civâr-ı pâyitahttan çektirileceği gibi bir takım menâfi' ve muhassenat arz iderek buna mukâbil Kıbrıs cezîresinin İngiltere devletine idâresine terki hususunu teklîf eylemiş olmağla kaîde ve kânunumuz mucibince bu bâbda kendüsüne bir cevâb-ı kat'i verilmeyerek bu teklîfin heyet-i vükelâmızca tezekkür olunacağı bildirilmiş ve mesele tamâmıyla heyet-i mezkûreye bırakılmış olduğu hâlde olvakit başvekâletde bulunan Sâdik Paşa ile hey'et-i vükelâ tarafından zîri temhir ve tasdik olunmuş mukâvelenâme huzûrumuza arz idilmiş ve meseleye esasen karar verildiğinde hariciye Nazırı bulunan Saffet Paşanın dahi haberdar olmadığı ahîren birkaç gün zarfında mesmûumuz olmuş ve aradan az bir müddet geçerek ve Mister Layard gelüb kemâl-i tehâlûk ve tacîl ile işbu mukâvelenin imzâsını teklîf eylemiş ve bu sırada ve Rüşdü Paşa'nın avan-ı sadâretinde heyet-i vükelâmız tarafından def'a-i sâniye olarak iki mazbata dahî takdîm kılınmış olmağla heyet-i vükelânın taraf-ı hükümdârîden hâiz olduğu sıfat-ı emniyet ve itimâda binâen mucibince icrâsı tarafımızdan irâde olunmuştur. Hâlbuki şimdi kongrede İngiltere devleti tarafından mev'ud olan muâvenet görülmemiş ve Ayestefanos muâhedesinden ziyâde zararlı çıkılacağı görünmekte ve Rusya askeri dahî el haletü hazihi civâr-ı pâyitahtımızda ikâmet etmekte bulunmuş olub şu hallere nazaran İngiltere mevâidini incâz etmemiş ve Kıbrıs'ın verilmesi hiçbir menfaa't mukâbilinde olmayacağı teferrüs olunmakta bulunmuş olduğundan ve beynel-halk dahî bir takım erâcif tahaddüs etmekde bulunduğundan şimdi mülk-i mevrus-ı şâhânemiz olan bir cezîre-i cesimenin bu sûretle İngiltere idâresine verilmesi pek ziyâde şâyân-ı tedkik ve i'tina mevaddan olduğu ve bu bâbda hiçbir gûne yanlışluk idülmeyüb maslahata bir suret-i salime ve müffidede karâr verilmesi ve bu karârın bir an evvel ittihâzı matlûb-ı kat'î-i şâhanemdir. Fî 2 Recep Sene 95 ve Fi 21 Haziran 94 (3 Temmuz 1878)

Yevm-i Çarşamba

BOA., Y. EE., 94/ 83.

## Kıbrıs'ta Bulunan Emlak-ı Hümâyün Arazilerini Gösteren İ'lânnâme

Mesarya nâhiyesinde kâ'in Prasyo ve Kalupside ve Gaydora ve Kukla karyeleri sınırında vâki' Mandirez demekle ma'rûf iki tarafı Prasyo ve Gaydora ve bir tarafı Kalupside ve bir tarafı Lisi ve Kondeye ve Kukla karyeleri ahâlîsinden arâzî-i mahlûtaları hudûdlarıyla mahdûd on bin yüz yigirmi beş dönüm arâzî.

Mesarya nâhiyesinde kâ'in Tiriti karyesinde vâki' Ayaharido demekle ma'rûf etrâf-ı erba'ası Tekne Suyu deresi verâsı Makarya tepesi ve Kasapoğlu mezârlığı tepesi ve Lefkoşa yolu ve Deliklikaya ve Ayaharido deresiyle mahdûd yedi bin altı yüz on iki dönüm arâzî.

Mesarya nâhiyesinde elli bin dönümden ibâret iki kıt'a arâzî.

Mesarya nâhiyesinde kâ'in Lefkonuk ve İpsona karyeleri vasatında vâki' Ayayorgi Cira demekle ma'rûf etrâf-ı erba'ası İbsona dağı ve Ayayorgi deresi ve İnyekoko yolu ve Fanko dağı ve Misvalisar dağı ve Randoşa yamacıyla mahdûd iki bin iki yüz altmış beş dönüm arâzî.

Gilan nâhiyesinde Pelendiri ve Ayamama karyeleri hudûdunda tarafları eski mandra ve Gilan hudûdu ve Ayamama deresi ve Pelendiri karyesi arâzîsi ile mahdûd iki bin dönüm arâzî.

Limason kazâsında İpsona ve Halayık kuyusu demekle ma'rûf tarafları Mandires tepesi ve Çiftedelik taşlar ve Çerkes Çiftliği hudûdu ve Limason tarîki ve Galoş Çiftliği uzun harkı ve Mandiresler ile İpsona hudûdu bulunan Küçük tepe ve Tarhun tepesiyle mahdûd dört bin dönüm arâzî.

Limason kazâsında vâki' Livatya demekle ma'rûf tarafları mukâta'a ve emlâk-ı hümâyûn sınırı ve leb-i deryâ ve Çoban Mehmed Çiftliği ile mahdûd bin dönüm arâzî.

Değirmenlik nâhiyesinde Lefkoşa civârında kal'a ittisâlinde etrâf-ı erba'ası Köşklü Çiftlik arâzîsi ve Kubad Çiftliği ve Ballirkodisse ve Kaymaklı karyeleri arâzîsi ile mahdûd iki yüz elli dönüm arâzî.

Piskopi nâhiyesinde vâki' Evrotor karyesi sınırında Doğanburnu demekle ma'rûf etrâf-ı selâsesi denizle muhât tepe şibh-i cezîre tarzında şark ve garb ve cenûbu deniz ve şimâl ile şimâl-i şarkîsi Hâss-ı Hümâyûn Mukâta'ası sınırı emlâk-ı şâhânedan Çerkes Çiftlik-i Hümâyûnu arâzîsi ve Hâlete Sultân arâzîsi ve Evrotor karyeleri arâzî-i ma'mûresiyle mahdûd yigirmi dört bin üç yüz elli dönüm arâzî ve bir kıt'a memleha.

Kukla nâhiyesinde Avredez demekle ma'rûf tarafları şarkan ve cenûben Hapotami deresi ve garban Fasulla ve Susuz ve Kukla karyeleri arâzîsi ve şimâlen Yukarı Erkimandiri karyesi arâzîsi ile mahdûd on dokuz bin sekiz yüz doksan dönüm arâzî.

Girinye kazâsında Labta karyesinde vâki' Harman tarlası demekle ma'rûf etrâf-ı erba'ası Kara İliya ve Hacı Mehmed Ağa ve Abdurrahman ve Heci Yakomi ve Kiryako ve Katrina ve Heci Tofi tarlalarıyla mahdûd bir kıt'a tarla ve yine karye-i mezbûrede Mîrâs tarlası demekle ma'rûf ve tarafeyni Hacı Osman ve Hacı Mehmed Ağalar tarlası ve diğer tarafeyni vakf harmân ile mahdûd bir kıt'a tarla ve yine karye-i mezbûrede diğer Mîrâs tarlası demekle ma'rûf tarafları Papas Pavlo ve Hüseyin ve Mehmed ve Abdurrahman ve Hacı İbrahim Ağa evlâdları tarlalarıyla mahdûd bir kıt'a tarla ve yine karye-i mezbûrede Ayairkodise tarlası demekle ma'rûf tarafları Kâdî Mustafa Efendi ve Abdullah ve Abdurrahman ve İbrahim Ağa ve Mustafa ve Menlâ Süleyman tarlalarıyla mahdûd bir kıt'a tarla ve yine karye-i mezbûrede Sodire tarlası demekle ma'rûf tarafları Hüseyin Ağa ve Hasan Onbaşı ve Hacı İbrahim Ağa tarlalarıyla mahdûd bir kıt'a tarla ve yine karye-i mezbûrede Mandelo demekle ma'rûf tarafları Hacı Mehmed Ağa ve Hacı İbrahim evlâdları ve Hacı İbrahim Ağa zevcesi ve Hacı Hasan tarlaları [ile] mahdûd bir kıt'a tarla ve yine Karava karyesinde Kansodiraho tarlası demekle ma'rûf tarafları Mihail Mina ve Nikoli Çaka ve Yorgi

Heci Yani ve Heci Çirkalli tarlalarıyla mahdûd bir kıt'a tarla ve yine karye-i mezbûrede Şenyona tarlası demekle ma'rûf tarafları Heci Toğlu Vasila Astiyani ve Haralambo ve Dimitri ve Tofa ve Nikola Çaka tarlalarıyla mahdûd bir kıt'a tarla ki cem'an sekiz kıt'a otuz beş dönüm tarla ve beher dönüm için on beş günde bir sâ'at mâ'-i cârî.

Tuzla kazâsında Ümmülharâm hazretleri Dergâh-ı Şerîfesi sınırunda Koçinizo ve Yefla ve Fetelli Ogasi demekle ma'rûf tarafları Cezayir Gölü ve leb-i deryâ ve tarîk-i Tuzhâne ile mahdûd iki bin beş yüz dönüm arâzî ve bir kıt'a memleha.

Tuzla kazâsında vâki' Balyofegaro demekle ma'rûf tarafları Tuzhâne tarîkiyle mahdûd yedi yüz dönüm arâzî.

Evdim nâhiyesinde vâki' etrâf-ı erba'ası şimâlen Haputami deresinin bir kısmıyla Ordu dağı ve şarkan Balyono dağıyla Yerolemno deresi ve cenûben deniz ve garban mezkûr Haputami bir kısmıyla mahdûd on dokuz bin dönüm arâzî.

Lefke nâhiyesinde vâki' Pirko demekle ma'rûf ma'lûmü'l-hudûd yigirmi bin dönüm arâzî.

Baf kazâsında Ekselo ve Nada ve Piskope ve Anarida ve Ayavarvara karyeleri miyânında Mutogori demekle ma'rûf tarafları şimâlen Sürüs ve İbseloroş dağları ve şarkan Balyolagona ve Goni dağları ile Gebri arkı ve cenûben Anarida ve Ayavarvara arâzîsi ile ve İstavros Manastırı'nın mer'â iddi'â eylediği arâzî-i hâliye ve Anoşilesi arkı ve garban Arşilya deresi ile mahdûd iki bin altı yüz doksan altı dönüm arâzî.

Salamyo ve Ayayani karyeleri beyninde İlyohori demekle ma'rûf tarafları şimâlen Susuz deresinin bir kısmıyla Malunda taş ve Pendaya karyesi arâzîsi ve garban mezkûr dere ile Sendi Manastırı ve şarkan Salamyo köyü arâzîsi ve cenûben Funday arkıyla mahdûd iki bin üç yüz dönüm arâzî.

Karpas nâhiyesinde vâki' Ayatodoro karyesinde kâ'in Dalya demekle ma'rûf etrâf-ı erba'ası Yakomi Voni ve Venkala ve Estilarka ormanı ve harman zeytunu ve Ayatodoro tarlaları ve Kastirka yolu ve Dokolya yolu ve Dokolyo Kaymena ve Pellure bostanları ve Pavli Fekli hâne ve tarlaları ve Paldodoni ve leb-i deryâ ile mahdûd otuz bin üç yüz yigirmi altı dönüm arâzî.

Karpas nâhiyesinde kâ'in Tirkomi karyesinde sâhil-i bahrda Haravdi demekle ma'rûf etrâf-ı erba'ası Amso ve Karpas yolu ve Tirkomo karyesi bostanları ve leb-i deryâ ile mahdûd altmış dönüm arâzî.

Değirmenlik nâhiyesinde vâki' ma'lûmü'l-hudûd otuz beş bin dönüm iki kıt'a arâzî.

Baf kazâsına tâbi' Hırsofi nâhiyesinde Ekame demekle ma'rûf etrâf-ı selâsesi ya'ni şimâl ve garb ile şarkı deniz ve cenûben Piya Arodez ve İnye ve Fasulla ve İnyohoryo karyeleri ve Podami Çiftliği arâzîsi ile mahdûd seksen bir bin dönüm arâzî.

**EK 11: KMA, Atik Emirname Defteri, Hüküm No: 337, s. 210-212, 9 Rebiulevvel 1297.**

**ÖZGEÇMİŞ**

<b>Adı ve SOYADI</b>	: Cemil ÇELİK
<b>Doğum Tarihi ve Yeri</b>	: 06/06/1973-Gülşehir/NEVŞEHİR
<b>Medeni Durumu</b>	: Evli
<b><u>Eğitim Durumu</u></b>	
<b>Mezun Olduğu Lise</b>	: Teknik Astsb. Hzlm. Ok. BALIKESİR
<b>Lisans Diploması</b>	: Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü ESKİŞEHİR (1996)
<b>Yüksek Lisans Diploması</b>	: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı AFYONKARAHİSAR (1999)
<b>Tez Konusu</b>	: Birinci Dünya Savaşı'nda Sina Filistin Cephesi'nde Birinci Kanal Seferi
<b>Yabancı Dil/Diller</b>	: İngilizce
<b><u>İş Denevimi</u></b>	
<b>Çalıştığı Kurumlar</b>	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Subay (1991- )
<b>E-Mail</b>	: cemilcelik736@yahoo.com.tr